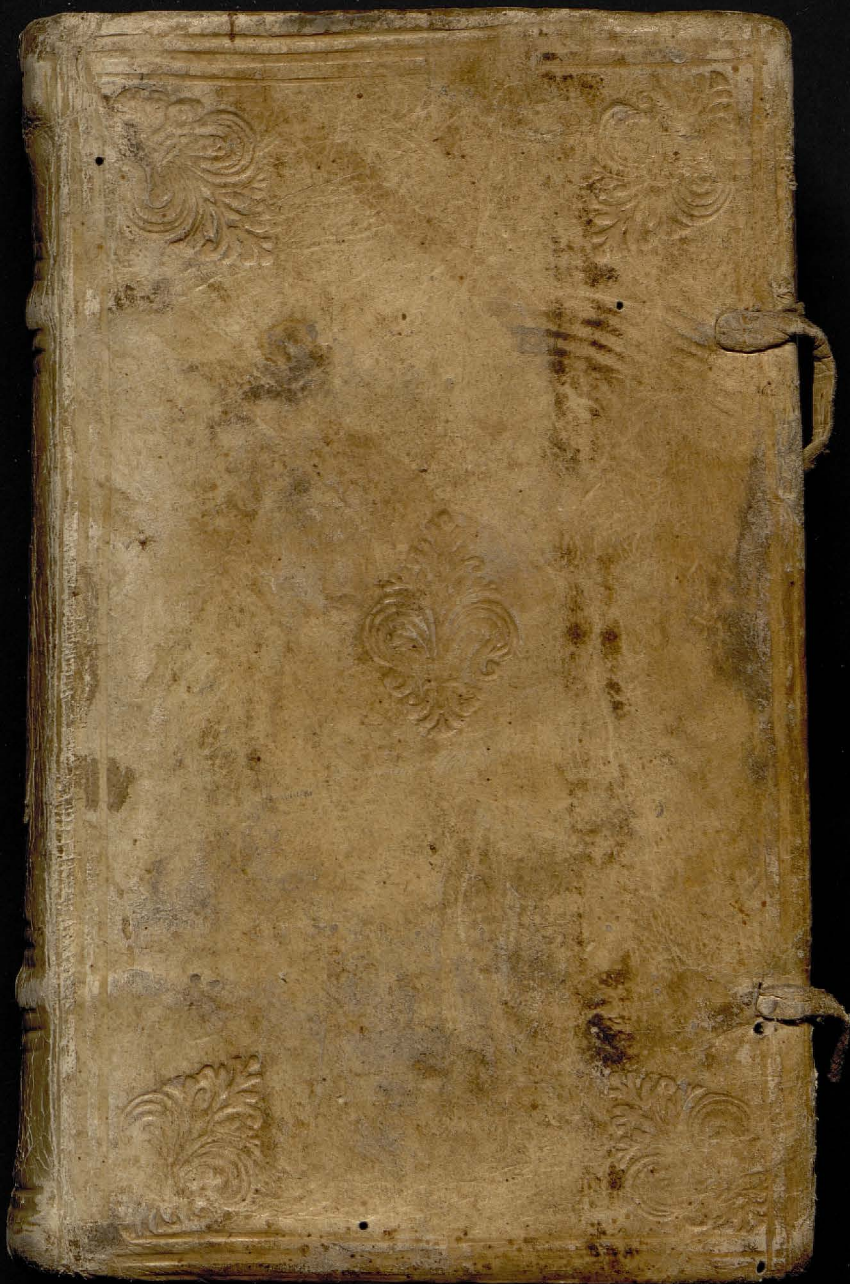
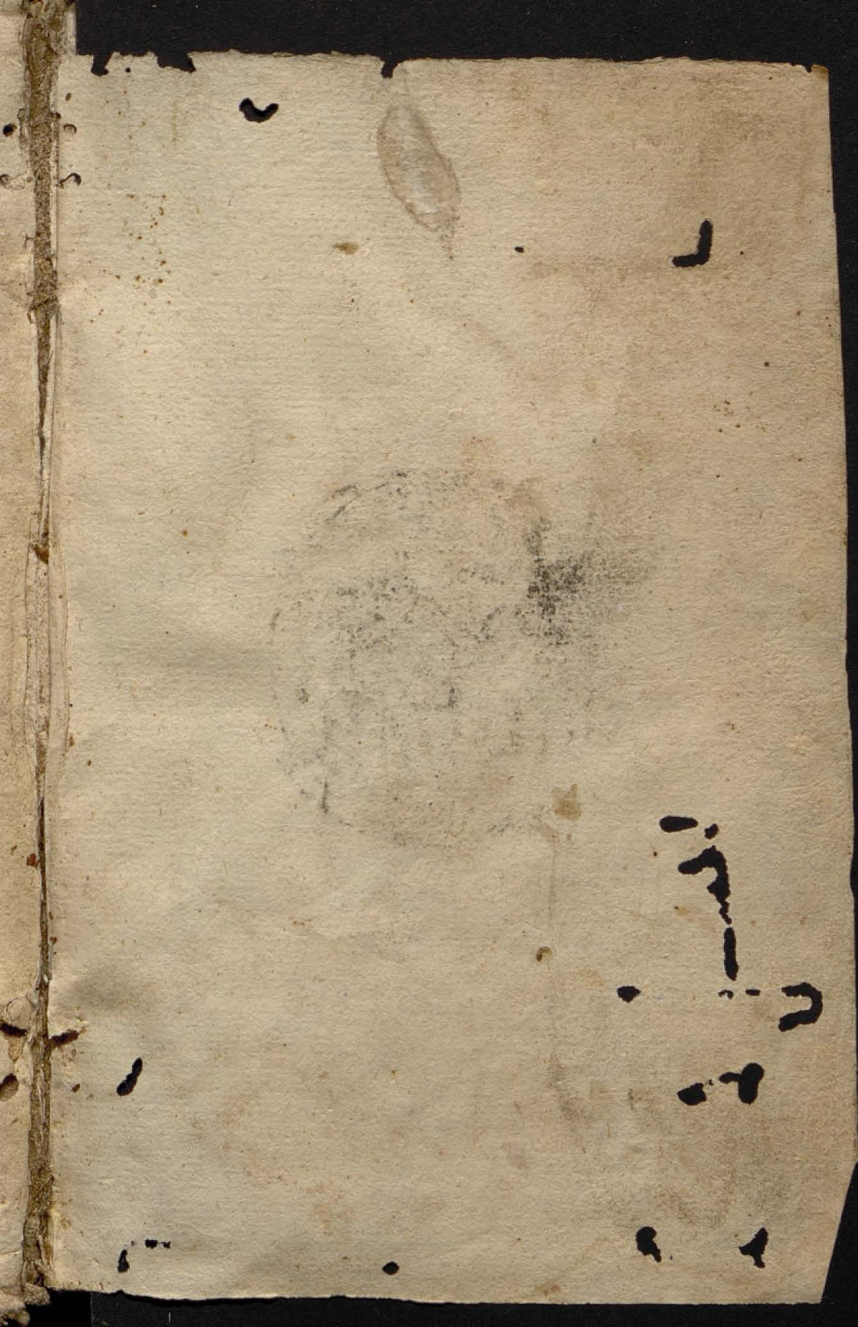

MINISTERIUM
CARDINALIS
RICHELII,
ET
MAZARINII
Cum
OBSERVATIONIBUS PO-
LITICIS.
Ab ANNO 1624. Usque 1652.

Illustres Cardinales ARMANDUS. D. DE RICHELIEU ET MAZARINUS,

REGUM FRANCIÆ
Ludd. XIII. & XIV. Consiliarii
intimi.

SIVE

SECRETISSIMA INSTRUCTIO, ET HISTORIA UNIVERSALIS, ab Anno 1624. usque ad hæc tempora,

De

MINISTERIIS, CONSULTATIONIBUS, NEGOTIATIONIBUS, LITERIS, scriptis, confæderationibus, ac demum machinationibus

IN MATERIA STATUS,

CONTRA UNIVERSAM DOMUM AUSTRIACAM, per Italiam, Sabaudiam, Rhætiam, Lotharingiam, Flandriam, & alias dynastias peractis.

Cum

OBSERVATIONIBUS POLITICIS AD quælibet capita.

Opus Gallicum, latinitate donatum.

Francofurti ad Mœnum
Impensis JOH. GODOFREDI SCHÖNWETTERI
Typis Joh. Friderici Weissii

ANNO MDCLII.

GENEROSO ET EXCELLENTISSIMO DOMINO ISAACO VOLMARO, SACRÆ CÆSAREÆ Majestatis Ferdinandi III. nec non Serenissimi Principis Ferdinandi Caroli, Archiducis Austriæ consiliario intimo: & ad evacuationem Françodalii Legato amplissimo.

VIR EXCELLENTISSIME ET GENEROSE,

CUm libellus iste primum in Germanorum, Vir Excellẽtissime, & Generose, incidit manus, miratio subiit mentem, cur sacra propalari paterentur Galli taciturnitatis. An ut prudentiam jactarent, erroresue emacularẽt, aut qui hactenus apud ipsos rarissimi fuêre genii rerum gerendarum ca-

paces, palmam Richelio relinquerent. Germanis arrident exotica per morbum ſonticum, ubi patriæ fines peregrinando exivêre; inter cætera & hic libellus, cujus drama non nulli ſpectaverant præſentes. Religio erat, eum alieno idiomate, eoq; communi legi, quòd ſæpiculè Auſtriacam familiam, nunquam ſatis laudatam ſuggillet; aliquando & in Cæſarem iniquior, quem hæreditariæ boni publici curæ ætatem impendere novimus utriuſq; meritum ſupremus judex arbitrabitur. Dandum id tamen cenſui partium ſtudio, & natalis ſoli amori, cùm vix ab omni fuligine inveniatur defæcatus animus, gnarus utiq; panegyricos ſemper ſortiri æquos cenſores.

Reminiſcentiæ politicæ, ubi hiſtoriæ aliquod penſum probetur minùs, ex penu ſuperiorum temporum

rum de promtę, demulcebant, ni fallor, mentem, quæ in fervorem abituriat. Ille ſua memorat, ſua laudat, ſua comprobat Suffenus: eandem aliis vel invitus largietur veniam. Fucum, ſi fecerit, ipſa veritas detergebit, opprobrium, ſi dixerit, reſorbebit. Fax maledicentiæ in flumine innocentiæ extinguitur. Lubuit alteram dramatis partem, quantum licuit, adnectere, propter conformitatem, & rerum ſeriem continuam.

Cùm autem huic operi, præ cæteris, ob ſalebroſam materiam eſſet quærendꝰ patronus, incidit illud philoſophi; ſicut animam non niſi anima intelligit, ita ſapientem non niſi ſapiens. Unde pronum fuit arguere, ſacrarii negotia deberi ſummo Miniſtro. Eum ſane *Te*, Vir Excellentiſſime & Generoſe, univerſa Europa, nedum Germania agnoſcit, qui non ex penuriâ, quam

Gallia ſponte fatetur, ſed ex copiâ egregiorum virorum, quos Principum Curiæ, & Aula Cæſaris præ omnibus, ad invidiam *Italiæ* ipſius ubertim fert, adſcitus es ad clauum Reipublicæ; eò major hoc regio, quantò Cæſar præſtat rege. Virū requirit Germania Cæſarē, qui interſit reb⁹, ſuis videat oculis, optima domi hauriat conſilia, & ingenio æquè ac imperio anteſtet: Viros ille ſibi legit, quos in partem curarum vocet, quibuſcum graviſſima Orbis Chriſtiani, quem humeris fulcit, negotia partiatur. Virum Te, Vir Excellentiſſime, & Generoſe ex plurimis ſagaciſſimus legit, qui ultimam paci univerſali admoveas manum.

Vicennalia ferè regii iſtius ex bello bellum ſerere gaudebant, quod turbatoribus proclive: Tu bellum cum pace commutâſti, inſtrumen-

tum

tum utique optatum ejus firmandæ. Tricennalia Tibi comprecamur, & amplius, ut consiliorum pacificorum proventu fruamur ætatem. Non enim viribus, aut velocitate corporum res magnæ geruntur, sed consilio, authoritate, & sententiâ.

Suscipe igitur, Vir Excellentissime, & Generose hunc libellum serenâ fronte, quâ soles etiam adversarios contueri, præsta patrocinium hosti ad *T*uam mansuetudinem confugienti, postquam facultatem nocendi veneno, quod habet, ademit mors: non ut hinc ullum mutueris prudentiæ adminiculum, qui præceptis aut magistris nihil eges, cùm rebus ipsis, unde magistri præcepta eliciunt; abundes, sed ut Orbis tantilla hæc mirari desinat, postquam *T*ua suspicere inceperit,

quæ si per modestiam *Tuam* liceat, aliquando volumen justum conficient ad pacem solidam Germaniæ, & Europæ tranquillitatem diuturnam. *Hanc* secundum incolumitatem *Tuam* & prosperos rerum successus animitus optat.

VIR EXCELLENTISSIME
ET
GENEROSE

CLIENS TUUS
devotissimus.

IOHAN: GODOFREDUS SCHONWETTERUS

HISTORIA
DE MINISTERIO CARDINALIS Richelij.
ANNO M. DCXXIV.

Laus regis Galliæ: quis ad ministerium reipublicæ adsciscendus.

Vm Numen gubernandis rebus humanis sponte sufficeret, partes supremarum Dynastiarum, Vicarijs ex propenso in genus mortalium animo, communicavit: motibus cœlestibus præfecit, Monarchijs viros illustres adjunxit. Reges quidem authoritate supremâ ornavit, eodem non donavit genio. Pondere, mensura & numero Deus omnia fecit, sed veluti Raphaelem & Titianum inter paucos omnibus pingendi studiosis perfecti magistros dedit, ita Reges à Cæsare, Constantino & Carolo Magno, gubernandi modum accipere voluit. Quicquid enim in quovis gẽere excellit, Philosopho monẽte, mensurã præbet inferioribus. Hoc encomio fraudare nemo ausit regem Galliæ, populis venerandum. Certum enim, regnum, ipsius ductu, complurium retro seculorum gloriam extendere, ubi dubites, an prudentiæ, fortitudini Justitiæue primas tribuas, aut regibus imitandas propines. Justi tamen cognomen nunquam non expetivit, dùm justitiæ normam rebus gerendis sumsit, summam regum gloriam, Majestatis incrementum, consiliorum prosperitatem, pacis firmum fulcimentum. Neque hinc Magni nomine caruerit, cum id maximè ipsius sceptro debeatur; Invictum dixeris ob fortitudinem, Augustum, ob virtutem, Conquestorem ob fortunæ indulgentiam. Nam per dignitatem excellit inter reges, potentiâ evadit fortissimus, consilio sapienti-

pientiam præfert, opulentia divitē facit, &pietas justum præ dicat præ cōsortibus. Quotiescūq; enim nubecula splendorē ejus obfuscare visa, mirandæ prudentiæ materiā præbuit, ut à solo *G*allicano tempestates ingruentes distineret.

*P*atre gaudet, quēOrbis terrarum à rebus gestisMagnū celebrat: dicam tamen, fortunā olim*P*hilippi Macedonis rebus modū fecisse, ut Alexandro filio campus ad exerendū animū pateret; ita Magno civiliū bellorum finem indultū, ut hic noster Ludovicus justus de Hæresi triūpharet, & ambitioni Austriacæ pedē strueret. Hæc enim exorsus est, quāprimū per ætatē equo hærere potuit, victor, qui Crucis labarū Bearniæ inferret, Hæresin per universū regnū exarmaret, Hispāo Regiq; Hungariæ sæpissimè prædā extorqueret, ut illi imaginē Mōarchiæ universalis, domi expolitā, amitterēt. *C*ælū in ipsius mētē jurâsse videas, cū obstantia diruat, penè singulis actib⁹ miracula concedat, regnū beet obediētiâ benevolâ populorū & victorijs cūulet. Quis igitur tantā sapientiā fortitudinēve in occulto relinquat? nefas enim, laude virtutē, posteros exēplo, quibusvis*P*oliticorū libris potiore privari. Secreta principū silentio quidē tegenda, sed virtutē literis mācadari, æquum: ut ut lex illic exigat taciturnitatē, gratitudo tamen erga merita, & studiū boni publici istud suadent. Hinc inprimis calamus mihi gestit, ut publicitus innotescat istius regni gloria, quē æterno otio addicerē, nisi silentiū rūperet. adeo cōmodā præstabit operā seculis futuris, ubi tramites gubernandi depinxerit. *P*rofiteor sanè, mearū non esse viriū, ut res verbis exæquē; malo tamē verbis deficere, quā animo erga regē, & studio in patriā, spe plenus, de meliore successu, quòd Heroum res gestæ non rarò eloquentiæ vim affuderint cōmentarijs.

*P*rinceps non tritâ viâ ad gloriā contendens habeat oportet *M*inistros, suggerendis consilijs, & in rē deducēdis aptos: quos ut rectius legat, consultū puto, Titi Livij sententiā animadvertere, qui tres hōmū facit classes, ubi primarij spōte perspicuunt momenta rerū, domi consilia capiunt, nihil mutuum tenent, omnia penetrant & dijudicant, genio ad quodvis onus apprime forti. *P*roximor ab his dixeris mediocres, quibus non satis est firmum judiciū & dexteritas; capaces tamē judicij suggesti, & secundum cōsulta gubernādi, ut res maximas cōsequantur. *P*ostremi ordinis fuerint,

sui

ſui impotētes, alieni incapaces, judicij inopes; unde plerūq; deplorandos in errores prolabūtur. & paſſim intricantur. Ex prima igitur claſſe legat rex Miniſtros reipublicæ, ad grādia conſilia cōcipienda, & ſucceſſum felicē expectandū. Sit ipſe ex eo numero, & ſuccenturiata opera ad miraculū procedet ſed inter mediocres ſubſiſtēs, tantò magis egebit genio, qui per beneficiū cæli, ſuâ authoritate queat, aut alienâ debeat populos regere. Periculo ſanè grandi non vacat, Miniſtrorū ſummorū temeraria lectio: Hinc Ariſtoteles grandē impingit culpam Athenienſibus, quòd Magiſtratū ſortibus permitterent, cùm in eo momento rerū maximè ſit ſpectanda prudentia, ut inepti poſthabeantur. Ex quovis ligno, inquit ille, non fit Mercurius; neque omnia omnibus conveniunt. Itaque viri accommodentur negotijs, ne ex vitio virium aut conſilia heroica evaneſcant, aut ad perniciem vergant. Nihil utique majus à Mortalibus unquam effectum, quàm imperia: nihil etiam illuſtrius præſtabunt, quàm ut ea rectè gubernentur. Si cauſæ ad menſuram rerum extenduntur, & viri ad ſumma negotia ſummi poſtulentur. Oculus objectū remotiſſimū petens, radio polleat acutiſſimo oportet. Robuſtior dextra longius percutit: lumen latè diffundendū, vividâ valeat luce; ſic omnis cauſa in operando ampla, requirit majorem vigorem. Quæ cum ita ſint, Miniſtri ſummi genius longè ſit perſpicacior oportet cæteris, quod ad plurima diſtrahatur, memoria vegetior, quòd imagines plurimas reponat; animus capaciſſimus, quod univerſa complectatur; ſapientia præclarior, quod cauſas latiſſimas penetret; prudentia exactior, quòd ſummam rerum procuret. Vitæ privatæ, ſufficit genius vulgaris, ſed gubernaculo debetur excellens animus. Is in Deum, primam cauſam & motorem omnium rerum, reſpicit: qui ad fiduciariam adminiſtrationem regni ſapientiam adhibet præcellentem, ut ea ſocietatem civilem inſtar animæ rationalis cæteros motus bono conſilio dirigat. Hoc ordine neglecto, omnia confunduntur: cùm nihil minus rationi conſentaneum ſol aſpiciat, atteſtante Spiritu ſancto in Scripturis, quàm ſtultum in tribunali, & ſapientem deſpectum. Id verò foret remigi clavum, & gubernatori remum; infimæ ſphæræ ductum primi mobilis tranſcribere.

Cardinalis in partem curarum aſſumitur.

Virtutes iſtæ eminentiores Cardinalē exemerant cenſu

 vulgi,

vulgi, ut Regina mater eum Regi filio ad promovenda destinata daret. Neq;tamen in eo vertebatur rerum cardo, nisi & fides accessisset. Ea quidem minus splendet inter cæteras, tantò magis verò hîc requiritur, cùm summa ingenia ambitioni, avaritiæ, & affectibus mancipata, frustra hîc sint. Apparuit autem fides clarissimè in Cardinale, qui nec gloriam, nec opes alibi, quàm in regis commodis quæsivit. Testimonia ejus rei amplissima viderat rex in summis negotijs, quæ Actuarius intimi senatus tractaverat: opinionem confirmavit, ubi ab Aulâ remotus, nihil quicquam sese tricis Reginæ Matris admiscuit, aut Magnatum studijs ad imminuendam Regis authoritatem unquam patuit, gnarus utique omnium ad turbandum. Satis habuit primò, per Diæcesin munus Pastoris boni obire, & de publico cum bonis sentire: sepositus deinde Avenionem, totum se dedit literis, & professioni, ut solitarius ostenderet, se negotijs prioribus eousque parem, quod Politici & modestiam & fidem in summis viris requirunt: ij enim formantur per obedientiam, ut cæteri privatim modestis libentius pareant. Neque etiam rex de fide ipsius ullâtenus dubitare potuit, postquam universa Gallia comperit, eum Avinione evocatum, ut Reginam matrem, quorundam sinistris suggestionibus digressam Blæsis, & Inculismi morantem, à consilijs perversis revocaret. Ubi honoris apicem attigit, ab invidis unus ad negotium summæ fidei adhibitus, quam exeruit in propero itinere, ut manifestum faceret, castigatione ipsorum neglectâ, oneri ferendo parem inventum. Incolebat regina mater urbem munitam, principibus & magnatibus stipata, ad obsequia paratis; quorùm potentiæ si tantus genius accessisset, actum videri poterat de malevolis. Et invitabatur ad vindictæ signa prodenda vel Reginæ matris, Dominæ suæ studio, quæ præstitam operam amplissimè remunerata etiam tum sola putabatur fortunam malignam placatura: tantum nocuerat undiquaque malevolentia! sed nec memoria præteritæ offensæ, nec pars obsequij, nec spes ampliandæ sortis, nec affectuum motus unquam potuêre fidem ipsius labefactare.

Quamprimùm Inculismum appulit, & virtute nuperam fiduciam reparâsset apud Reginam, nihil prius habuit, quàm ut eam cum rege filio reconciliaret. Testabatur à primo li-

mine, quantum afficeretur ejus sorte. in quam operâ inimicorum redigeretur: deinde progressus, ut potentius insinuaret, & voluntati paulatim vim adferret, institit molliter, adhibitis etiam obsequij illecebris, ad oculum ostendens, videri quidem illam sibi infaustam, quòd nec regis personam, nec consilia moderaretur, fore autem longè deterioris conditionis, ubi famulandum sit turbatorum voluntati: omnium iniquissimo consilio, fortunam suam istis committi. Gravissimè imprimebat menti, arma, quæ regi semper potiora, viam ad gubernaculum non aperire, ruinâ ingruente; Cujus rei plurima adducebat exempla per tumultus omnium temporum, ut tandem persuaderet fiduciam amissæ authoritatis, modò regi uniretur: nec dubitandum, etsi prima facies quædam negaret, cùm regis filij animus causam illius agat, licet hinc prudentia, & ministrorum consilijs nullus urgeatur. Nihil pensi, præter contemtum imbellem in sequestratione istâc fore; cùm regi assensa, ad Aulam sit invitanda, & quovis obedientiæ honore, pro more excipienda. Rationibus istiusmodi pugnabat; unde prudentia fide roborata pervicit, ut dissidio sublato redintegraretur unio, ad Galliæ ttanquillitatem. Rex verò qui omnium rectissimè teneret momenta negotij, tanti cepit facere fidem Cardinalis, ut inconcussam ad omnia arbitraretur: ipsa virtutibus cæteris illustrior, tantum valuit, ut rebus gerendis omnium aptissimus haberetur. Nemo facilè dixerit, quàm subitò facies rerum fuerit tum immutata, & ex imbecillitate ad robur emerserit. Genium regis prosequebatur obsequio, & ad grandia quævis propensum impellebat, tum modum rei, tum seriem facti disponens. Quæ nuper palam agitabantur, et Exteri præcipiebant, ut prius subverterentur, quàm in actum abirent consilia; modò teguntur, cùm taciturnitas sit anima consiliorum, quorum optimam celebratur, cujus momenta non nisi perpetrati patescunt. Hinc quotidie miranda prudentiæ monumenta surgebant, quæ Magnates ne mente quidem attigerant.

Fatendum etiam, omnia proniora rege taciturnitatis tenanace, euasisse. Marchionis Veterivillani austeritas & fastus omnium patientiam irritaverat: unde miratio subibat, si quis nunc, mutatâ rerum facie, pro demerendo rege ad Aulam excubabat, ubi Ministri frons benignitatis thronus, & affabi-

affabilitas violenta, etiam in difficillimis satisfaciebat, ut vel invitos devinciret. Gravitatem etiam Gratiæ eò formarunt, ut reverentia intus excitata, amoris nunquam evertat meritum, idemque amor nullo metu displicendi impediatur.

Antiquitus fœderati, ante hostium prædæ expositi, fiduciam in eo ex famâ ponebant; cumque persentiscerent, tantum genium de propulsandis injuriis non solummodo cogitaturum, arma paulatim capessebant, tùm ut iniustas usurpationes procul haberent, tum ut authores iniuriarum aggrederentur. Compendio dicam, uti nullis sese partibus unquam addixerat, ita animum à perduellione alienissimum gessit. Hinc Magnates & Religionarii maturè intelligere, sibi ab officio obedientiæ nullatenus recedendum. Itaque turbarum impatiens, ante omnia aliam vitæ rationem eos docuit, ut summam rerum fundamento immoto imponeret: sic omnes boni gaudere, Gallia domi forisq; florere, & antiquum splendorem induere, ob quem nũquam non primum Europæ regnum audivit.

Matrimonium inter regem Angliæ, & Henriettã Mariam Virginem Galliæ principem sancitur.

MAtrimoniũ principis Henriettæ Mariæ, sororis regiæ, cũ Carolo Principe Walliæ, postmodũ rege M. Britãniæ, inter prima alicuius mōenti negotia exoritur, Cardinale Ministeriũ regni subeunte. Id Hispanus diu metuebat, gnarus utiq; Galliam Angliæ junctam, tantum pondus acquirere, ut cõsilia sibi nõ magno molimine sit dissipatura. Hinc eousq; simulaverat, id sibi cordi, adeò ut Pâlatinatum dotî adiiceret cum ab ea mente tantundẽ abesset, ac rex Magnæ Britanniæ à vi inferenda: quam telam ad duodecimum annum deduxit, Indies remoris subnascentibus.

Verũ ubi rex M. Brit. imposturã sub tegmine tãto animadvertit, tẽp⁹q; in lucroponi, donec Regias Gallia Virg. alicubi collocasset, quodãplissimis cõiecturis erat assecutus; statuit periculi ergo P. Walliæ in Hisp. ablegare, Is exigua mora cum consiliariis didicit, se varia spe lactatum, iudiciũ tamen in regno alieno, metu ludibrii, pressit, quod reversus regi, Iacobo parenti, tam calidè fecit, ut statuerint, maturrimè nego-

negotium abrumpere, ne apud cæteros *Principes* imprudentiæ culpam ferrent, summo regni Senatu etiam intercedente. Id consilium quantocyus in rem deductum, adeò ut rex Iacobus à summo regni Senatu exquisierit rationes recuperandi *Palatinatus* in medium prolatis diversis causis, quæ sibi persuaderent, leges matrimonii à tanto tempore reformatas, eventum nunquam habituras, cùm Hispanorum scopus in *Palatinatu* tàm altè adolescat defixus, ut evelli postmodum nequeat: existimare sese, nullas alterius ipsis præbendas aures. Senatus regni summus facillimè detulit istis rationibus, iam sæpius suspiciones de Hispanorum technis prodens, scivitque mentem ab eo matrimonio abstinendam. Verùm rex Magnæ Britanniæ non hîc stetit, ubi *Princeps* Walliæ, filius, ex Galliâ redierat, tàm animi lætus, quàm amore captus erga sororem regis, Virginem principem, quam in Aulâ, nulli licet notus, peregrè veniens, erat contemplatus, patrisque consensum, de matrimonio conficiendo impetrârat. Itaque Senatui id proponitur, & ex plurimis causis haud difficulter comprobatur: maximè verò, quòd Gallia suæ Religioni assueta, æquè enormes ut Hispania leges pro *Catholicorum* incremento, non sit postulatura. Consultum, ut Legati in Galliam irent, fundamenta negotij iacturi visum regi, hanc provinciam tradere comitibus *Carliliæ* & Hollandiæ. Vela fecit igitur Hollandius ad medium Maium, in mandatis habens, ut regē solum, de *Palatinatu*, quod ferebatur acturus cōveniret; sed reverà ut pertentaret, quo animo exciperetur petitio, & repulsæ vicinus, desineret. Regem ubi salutavit Compendij, primò de medijs recuperandi Palatinatus agere cœpit; suggessit deinde per industriam, quæ mens esset Domini & regis sui, de matrimonio inter *Principem* Walliæ, filium suum, & principem Virginem, sororem ipsius ineundo.

Rex gnarus istiusmodi petitiones, quantumcunq; remotas, cum honore excipiendas, testari magnā benevolentiam, & cum intimis deliberare. *Pensiculabant* illi, nihil rectius cōvenire sorori regiæ, nullibi ex Imperio tantundem commodi expectari, ultra vicena matrimonia Galliæ cum Angliâ & Scotiâ extare in monumentis historiarū, de libero religionis suæ exercitio facillimè *Principi* Virgini prospectū iri, postquā Hispaniæ tanta fuerint concessa, *Principes* summas

catenus inferioris esse conditionis, ad Virgines mediocris fortunæ, quòd vix dimidiato seculo sors æqua matrimonij contingat, adeò ut post occasionem neglectam sæpiculè cogantur formam annis depascendam innuptæ permittere. Operæ igitur pretium fieri, si faciles adhibeantur aures. Renunciatum id Hollandius regi suo pergratum fore asseuerabat, negotii progressu ad ampliora mandata rejecto. Rex Magnæ Britanniæ de istis certior, Comitem Carliliæ amplissimè instructum submittit; Ei Hollandius Ambianum usque occurrit, ut de summa rei deliberarent: sic compendio propinqui, à Duce Sevreusiæ duodecim carpentis excipiuntur, & magnificè habentur, jusso & sumptu regio. Ingressis postridie facta copia dicendi: ubi petitio plausibilis visa, rex fiduciarios legit, qui eam perpenderent exactius.

Novus erat Cardinalis in Senatu, sed non in rebus agendis, quod regi patuit, ubi liberè jussus dicere sententiam, & rationes plures explicuit, & modum rei benè gerendæ demonstravit, ut prudentiæ primas ferret Rationes verò istius matrimonij tàm commodi hæ ferè sunt, Angliam sic Galliæ unitam, fœderatis Germanis spem facere suppetiarum, cùm plurimum ejus intersit Angliæ; conjunctione istâ Austriacorum potentiam & exæquari, & illis Principibus tantillum annitentibus superari; eventu secũdo gloriam regno acquiri, inimicis minui. Cumque res præsentes efflagitent, ut Religionariorum temeritas coërceatur, miram hinc rei apparere opportunitatem. ubi Rex Magnæ Britanniæ vereatur auxilia illis submittere, & à se impetrari sinat naves bellicas, Rupellæ domandæ. Insuper affulgere spem magnam, Catholicorum per Angliam res in tolerabiliorem locum collocandi, ubi nova nupta & regis gratiam demeruerit, & maritum amore devinxerit. Undiquaque igitur summam felicitatem emicare; dexterrimè negotium, adeoque properè conficiendum. Admisit Rex omnia; voluitque ut ipse summam rei dirigeret. genius igitur ejus quæcunque penetrare suetus, exiguo tempore per summam industriam omnia expedivit, ut ad finem deduceret. Mirum verò evẽtum consilijs exactè respondisse: nam Anglia Galliæ juncta Mansfeldio destinabat exercitum, qui Germaniam irrumperet, & Palatinum in avita restitueret: altero anno rex Magnæ Britanniæ naves misit, quarum ope Rupellani prælio

mariti-

maritimo; inferiores fuêre. *Etiam* potiora tulisset Gallia, nisi Sevreusia turbas dedisset, domestici novæ nuptæ imprudentius egissent, & rex Iacobus lucis usuram amisisset. Adeò enim is Galliæ studebat, ut aliquando purpuratis fateretur, Regem præ omnibus Antecessoribus multum obtinuisse, paratum se, & populorum & suam ipsius vitam regis commodis impendere: occursurum se perduellionem in Galliâ meditantibus. Nihil minus Catholici à novà nuptâ sibi promittere poterant, modò mors indulsisset Monarchæ vitam ad consummationem matrimonij. Flagrabat enim tanto nunquam visæ desiderio, ut aliquando nunciaret ex animo ad modum tenero, non impunè laturam, quòd neque suas, neque filij, *Principis* Walliæ literas, nisi permissu reginæ matris legere sustinuerit: gratum tamen quòd lectas seposuerit, suas quidem sub cervical, filij verò in sinum, ut argui posset, cui repositorio securè innixura, quem in penetralia cordis admissura esset.

Politica reminiscentia.

INter media tranquillitatis stabiliendæ, & potentiæ augendæ ab omni ævo fædera cum exteris per matrimonia, potissimum valuêre: sic incendia bellorum sæpius extincta, & pax languentibus reddita. Exemplo sit Hugo, qui Comitis Catalaunensis filius, Alisiâ hærede Burgundiæ, in matrimonium ductâ, diuturnis calamitatibus finem fecit. Inimicitiæ internecinæ inter familias Burgundiacam & Aurelianensem occasione matrimonij, quo Philippus Comes, Vertusij, secundo genitus Aurelianensis, a Duce Burgundiæ confossi, Catharinam Burgundiacam sibi junxit, aliquamdiu quieuêre. Idem docet antiquitas; nam Argas Cyrenarum rex, Berenicen filiam unicam *Ptolomæo* ex fratre nepoti despondit, ut aboleret memoriam injuriarum.

Neque ad pacem duntaxat conducunt matrimonia, cùm Principes sic fines suos sæpe numero proferant. Austriaci hâc viâ ad potentiam pervasêre, Alsatiam, Austriam, Carinthiam, Tirolem & Goriciam per Hetringis: per Iohannæ Castellam, & Arragoniam, Siciliam & Neapolin; per Elisabethæ Austriam; per Annæ matrimonium Hungariam Bohemiam obtinuêre, cùm despectui fere essent ab origine Comitum

mitum Habsburgicorũ in Helvetiâ. *Possunt* etiam *Princi*pes hoc vinculo cõjuncti vires unire, mutua auxilia præstare, & potiora consilia promovere: idquod Ludovicus XI. callebat, qui, ut Caroli Burgundiaci matrimonium cum Margarethâ, Richardi Eboracensis filiâ, eâdemque sorore Eduardi Angliæ regis disturbaret, ne vires Angliæ Burgundiacis accederent, eandem fratri Carolo expetivit, nullo penitus destinato nuptiarum, providus utique fratris turbarum avidi fædus cum hoste pari suis rebus obfuturum. Quemadmodum verò illi à fædus Galliæ cum Anglia regno Galliæ periculosum creditum; sic istud commodissimum accidit, ubi Austriacis obnitendum, nec aliunde major opportunitas affulget, quòd Europæ regnum potentius alterutri Coronæ pondus & summum momentum sit allaturum. Non tamen est cur Gallia sibi promittat, Angliam ratione istius matrimonij, sua neglecturam, quorum *Principes* sunt tenacissimi; sed id sibi persuadere ausit, ab eâdem non nisi ob gloriæ stimulos, aut res maximi momenti hostilia metuenda, imò promta auxilia in grandibus consilijs speranda. Id denique commodi Gallia adipiscitur, ut Anglia hostibus non accedat, tempestatem cum illis non excitet: quod in postremis non habendum, ubi calamitas ingruens, & hostium incrementum distinentur.

Noverat Cardinalis, Ministrum regni ob curam *Ecclesiæ* omnimodam cæli gratiam regno conciliare, inde omnem impendit industriam, ut ea per Angliam liberius degeret. Ubi innotuit. *Carlilij* & Hollandij potestatem in istis apicibus non multum hæsuram, cùm secundum Domini sui opinjonem existimarent, ob *Religionum* per Galliam diffidium, satis fore, si nova nupta cum domesticis omni libertate suam religionem exercendi gauderet: Verùm Cardinalis mentem regis rotundè exposuit, complures urgere causas, cur rex ampliora, quàm Hispani, nihilque minus in commodum Ecclesiæ, exigeret. Edocebat simul, regem primogenitum Ecclesiæ, adeoque Christianissimum, opprobrio nunquam cariturum, si quicquam remittat: neque fædus absque consensu summi *Pontificis* coire, qui pessimè esset laturus, si leges Hispanicis indultis inferiores proponerentur. Repositum, propte-

propterea maximas in Angliâ difficultates oborituras, cum rex suus eâ ratione Senatui summo istud fœdus cum Galliâ exposuerit quòd ea minus libertatis Catholicis foret postulatura, Hispaniæ vel inde nuncio remisso; legis etiam fundamentalis vim obtinere apud suos, ne qua libertas, regno damnosa, ill s permitteretur. Non defuit pietati industria; constare sibi, regerebat Cardinalis, nec regem, nec regni Senatum à fœdere Hispanico discessisse, nisi post technas compertas, & animum à *Principe* Walliæ diversum. Libertatem Catholicorum nihil in regno turbaturam, cùm experientia plus millies fidẽ fecerit, nihil æque perduellionem excitare, quàm vim religionis exercitio illatam: nihil æquè ad excutiendum obedientiæ jugum stimulare, nec unquam feliciter cessisse, ubi Princeps professionem inveteratam opprimere sit conatus: *Posse* igni & ense obviari, antequam radices agat; adeò ut postea frustra fueris, rebus charissimis tantò pertinacius servatis: quod axioma Gallia, ratum fecerit, ubi Edicta pacifica Religionariorũ plures converterint, quã suppliciorum rigor, aut belli calamitates. Tanta autẽ vis sermoni inerat, ut Legati Angliæ non haberent quod opponerent.

Reliquum erat, ut idem regi M. Britanniæ persuaderetur; quod ab ipsius genio impetratu facile putabatur, cũ ad conversionem ipsus propenderet, etiam de quibusdam *Catholicæ* fidei articulis amplius imbutus, adeò ut Eburodunensem Archiepiscopum, expetitum legatum ad discutiendos quosdam articulos fidei, passus sit, *Confirmationis* sacramento intra Londini pomæria ultra vicies mille Catholicos signare. Obstabat verò summi Senatus authoritas in rebus maximi mõenti, quæ regis ãimũ avertere posset: Suggessit ergò Cardinalis, hos scopulos declinari, si Marchio Effiatius mitteretur, qui intra privatos parietes trãsigeret quæcũq; matrimoniũ spectarẽt. Is in mãdatis arctiorib⁹ habebat, omnẽ operã adhiberet, quo regi M. Brit. rationes à Cardinale allatas probè inculcaret; privatimq; adderet, negotio Senatũ summũ ex Protestãtibus & *Puritanis* cõflatũ, in hoc suspicione involui, nec Catholicorũ res ei permittendas, hosti utiq;; summũq; periculũ *Principi* ex supergressa religiõe creari, cũ vitã ea proijcere doceat, & cõtẽtrix suæ, quorũvis vitæ immineat; vim illã securitati regiæ invidiosã, cujus cõpluria exẽpla

qla inChronicis etiampostremorũ ſeculcrũ extent. Prægnãtiſſimis iſtis rationibusMarchio per induſtriã pondus addeat, ut in regis animo valerẽt, quod apud legatos potuerant, literis eorum non parum adurgentibus.

Articuli matrimoniales inter regem Magnæ Britanniæ & Henriettam Mariam Principem Virginem Galliæ.

NEgotiatio illa eventũ adeòproſperum eſtſortita, utRex ad omnes, in Catholicorum commodum propoſitos articulos deſcenderit, legatisque ſcribendos mandârit. Signantur igitur ab ijſdẽ & Cardinale Lutetiæ Pariſiorum, decimo dieNovẽbris, iſtis legibus: 1. ſoror regi omni libertate adexercendam religionẽCatholicã, Apoſt. Rom. unà cũ miniſtris, eorumq; liberis gaudeto: ei in eum uſum per ſingula domicilia regia ſacellum, cũ Epiſcopo& viginti octo ſacerdotibus, ad ſacramenta & verbumDei adminiſtrãda, omniaq; Officia cultus peragenda, parator. 2. Liberi ex iſtoc matrimonio orti; à matre inreligioneCatholicâ usq; adannum ætatis 13. aluntor, inſtituuntor. 3. Omnes ipſius domeſtici inAngliamdeducendi, Catholici, &Galli, à regeChriſtianiſſimolecti ſunto; quibus mortem oppetentibus ipſa alios, Gallos &Catholicos cum regisM. Britanniæ conſenſu ſubſtituito. 4. RexM. Britanniæ una cum filio, PrincipeWalliæ jure jurando cavẽto, nullâ ratione animum novæ nuptæ demutandâreligione ſollicitandum, aut ad ullam rem contrariam, deducendũ: ſcripto etiã fide verbisq; Regis acPrincipis obligantor, ſe curaturos, utCatholici, tã Eccleſiaſtici, quàm ſeculares. ab ultimo edicto captivi in libertatem aſſerantur. 5. InCatholicos Angliæ propter religionem omnis inquiſitio inhibetor; ij à jure jurando Catholicæ religioni adverſante immunes ſunto: facultates, quæ extant, abEdicto ultimo, ijs, reſtituuntor. 6. In ſummâ, Catholici in honorẽ iſtius matrimonij ampliora, quam Hiſpaniæ fuerat ob eandem cauſam promiſſum, obtinento.

Nec id tẽporis plura religioni erant optanda, donec nova nupta, omnibus &animi&corporis dotibus, quîs inſinuatur, ornata præpolleret apud regem Iacobum, Principemque Walliæ maritum, & colophonem imponeret, quodrex ab ipſius induſtriâ & pietate eò vehementius expectabat, cùm mulieres in maritos, ſocerosq; amore præpeditos ſummum dipiſcantur imperium. *Poli-*

Politica reminiſcentia.

A Principe fœminâ de mariti converſione quidvis jure expectes. Callet enim ſexus iſte per naturã ſuadelæ artes & maritos prolubitu, etiãad inacceſſa pertrahit. Sola forma adeò violenter ferit, ut quoſvis motus per oculorũ feneſtras cordi inſinuet. Amoris æſtus tantũ potentiæ ipſi indulget, ut accedente tãtillo induſtriæ, perſuaſiones nemo evadat. Hoc autẽ præter cætera in converſione maritorum, & populorũ ſubditorum licet animadvertere cujus rei tot extant exẽpla, ut hiſtoriæ ignarus ſit, qui providentiæ divinæ modum iſtum ab beatitudinem non videat.

Clotild.s, Ducis Burgundiaci filia, induxit Clodovæũ maritum, inter primos Galliæ reges laudatum, ad fidem Chriſtianam, idololatriâ, per omnem ditionem proſcriptâ. Chieſuntis, filia Meræi, Angliæ regis, nuptia Oſtæ, regi Saxonum Occidentalium, maritum ad Chriſtum convertit, Diuarum numero adſcripta. Theodolinda, Agilulphi Lõbardiæ regis uxor, marito, & potiori parti populi contemtum falſorum Deorũ perſuaſit, Evangelij lege ſuggeſtâ. Giſella, Henrici Bavari filia, ſoror eadem Henrici I. Imperatoris, nupta Stephano I. regi Hungariæ, tantum perfecit, ut rex cum univerſo regno fidem Chriſtianam amplexaretur. Compluria iſtius generis exempla comprobant, reginas quovis tempore hîc plurimum potuiſſe: unde Spiritus Dei earum miniſterio uſus, aſſerit, maritum infidelem per mulierem fidelem ſanctificari. Ubi gloria Dei intervenit, cælos ſentiunt propugnatores. Poſt eloquentiam fortiſſimam videmus & geſtus corporis invictam rationem præſtare; ſi verbis occulta vis ſubigendi ineſt, induſtria certè omnia mentis robur ſuperat.

Aliæ leges matrimoniales, familiam novæ nuptæ ſpecialius ſpectantes.

PRudentia Cardinalis, ſecundum exactiſſimam curam de religionis commodo, & regni bono, nihil prætermiſit, quod Principis Gallicanæ conditionem illuſtrare poſſet. Convenit etiam, ut ipſa octingenta millia aureorum dotis loco auferret, & inde hæreditati, paternæ, maternæ, ac colla-

late-

laterali, si quæcunque obtingeret, renunciaret, idque ex authoritate reginæ matris, cui liberorum tutela per naturam convenit. Legati etiam advigilârunt, vt rex Magnæ Britanniæ ratam haberet, ne quid periculi regno, uti olim, enasceretur. Adeò scrupulosè verò Cardinalis in commodis Principis prævertit, ut ad quosvis casus immota perstaret. Etiam ipsius vigilantiâ cautum est; ut *P*rincipe Walliæ absq; liberis decedente, dos integra, sive Angliam incoleret, seu ad Gallos reverteretur: Liberis verò extantibus bes redderetur, triente in mobilia verso: cujus usurâ ad dies vitæ frueretur octingenta millia librarũ Anglicarũ, quæ sexagies mille aureos, monetæ Gallicanæ exæquant, in annuo censu haberet, latifundijs & domicilijs attributa, quorũ esset aliquod supellectile ita instructũ, ut habitationẽ commodã præberet. Teneretur rex M. Britãniæ ipsam cũ familiâ ad splendorẽ regiũ alere; gemmas quinquagies mille aureorũ pretio cõparatas, in favorẽ matrimonij offerre, quæ nihil minus, quã quas possideat, aut acquirere possit, sibi suisq; propriæ maneant. Latifundiorum, quo nomine *D*ucatus vel Comitatus unus intelligatur, administratione quoad beneficia & munera quævis, liberâ fruatur Integrum ipsi fuerit viduæ in Galliam redire tametsi liberis careat, aut abundet : eo casu teneretur rex Magnæ Britanniæ suis sumtibus, & decenti pompâ, Caletum usque illam deducere. Familia ad eam dignitatem, & ministrorum numerum componeretur excellenti, quem Virgini Hispanæ nuper negotiatio delineaverit. Et ut sarta tecta hæc omnia custodirentur, conventum est in mulctam quadringenta millia aureorum, si alteruter rex sui officij partes adimplere negligeret. Neque enim ulla firmior sanctio tum apparebat,

Politica reminiscentia.

OMninò hîc perpendendum, universum negotium, quodcunque verbum ultro citroque relatum, omnesque actus nomine regis processisse, in cujus potestate matrimonia sunt Virginum ex regiâ stirpe, legesque nuptiarum, adeò ut ipsæ nihil contribuant, præter assensum, ad personas lectas & leges scriptas. Potest quidem consuetudo impedimenta obijcere matrimonijs, nisi ordo illius observetur. Hinc *P*apæ in Canone Juris eam potestatem agnoscunt, & inprimis

primis Alexander III. qui Episcopo quærenti, an matrimoniũ inter compatrum liberos valeret, respondit, facile se id tolerare, modò consuetudo patriæ id permitteret. Dicam amplius, eundem Papam professum, posse per Galliam id consuetudinis vigere, ut matrimonium solvatur, quod Romæ comprobetur. In responso ad Episcopum Ambianum, an matrimonium cum castrato posset constare, ait, se, si Ecclesiæ Gallicanæ consuetudo generalis dissolutionem permittat, patienter laturum, tametsi Ecclesia Romana contrarium observet. Consuetudo autem Galliæ fert, ut nec Principes, nec mulieres conditionis illustris, quorum matrimonia Rempublicam contingunt, ea non nisi ex mandato & consensu regis contrahant. Secunda stirps regum illustre præbet exemplum, ubi Juditha vidua Edmulphi, regis Angliæ, sine consensu Caroli Calvi nupserat Balduino, qui ex magno Saltuario postmomodum evasit primus Flandriæ Comes: quod matrimonium per Episcopos & Clerum Galliæ Sylvanecti congregatos irritum pronunciatum, quamvis ipsa & primis nuptijs, & regiâ dignitate sui juris evasisset, sed eam sententiam nec Papa Nicolaus carpsit, nec tangere voluit. Posset animus sinistrè edoctus suspicioni indulgere, ac si Papa formidolosior obmutuerit. Diversum autem monet fulmen censuræ in Lotharium conjectum, qui vivâ primâ induxerat alteram conjugem, Clero apud Mediomatrices & Colonienses frustra consentiente, donec divortium faceret coactus cũ postremâ, in thorum revertente primâ, excussis etiã duob' illis Episcopis. Rectissimè itaq; noverat, consuetudine Gallorum, Judithæ non permitti quodvis matrimonium.

Tertia stirps aliud exemplum apud authorem majori fide dignum adfert, quòd Galliæ professus adversarius, matrimonium per nuncios contractum inter Maximilianum & Annam Britannicam Armoricæ, non quidem ut illud Judithæ consummatum refert, ideo tamen irritum habitum, ex jure regio, quod Carolo VIII. insalutato coijsset. In foro Ecclesiastico declarantur partes nexu solutæ, Maximilianus ducit Margaretham Mediolanensem, & Carolus VIII. Annam illam Britannicam Armoricæ, nemine quicquam de alterutrius matrimonij robore disputante.

Cùm istæc exempla consuetudinis antiquitatem arguant,

Ecclesiæq; reverentiam erga eam demonstrent, nemo prorsus de causis æquissimis dubitabit, cùm Reipublicæ plurimum intersit, unde vel pacis vel belli principia duci solent; & annotante Tacito, gradus sit ad altiora, in perniciem etiam majestatis. Itaque statuendum, Virgines regias absque consensu Regis non posse válido matrimonio jungi: unde nec ipsæ nec ipsarum tutores unquam recusarunt vel jure jurando, vel quovis modo id regibus spondere.

*P*hilippus Augustus stipulatâ fide Mahaute Flandriæ Comite obtinuit, ut ne ipsa, ab Eudone III. Duce Burgundiæ separata, se inscio denuò nuberet. *P*hilippus Namurci Comes eidem Regi fidem obstrinxit, neptes Iohannam & Margaretham, Flandriæ comites, tutorio nomine non elocandas, nisi regis permissu. Iohanna Comes Flandriæ tabulis particularibus Ludovico sancto promisit, se bono regis applausu Simoni Comiti Monfortio nupturam. Johannâ filiâ Philippi Burgundi, redditâ Johanni regi, uti cum Comite Sabaudiæ transactum convênit ut nuberet ex voluntate regis, solo *D*elphino præterito. Franciscus dux Britanniæ Armoriacæ, inter alias leges *C*arolo VIII. stipulatus est, filias præter regis benevolentiam nuptum non dandas, adjectâ mulctâ bis centies mille aureorum, oppidis insuper primarijs in fidem regis adactis, ni promissa servaret.

Pater Berulus legatur ad Pontificem, ad impetrandam dispensationem matrimonialem.

QVam rex Pontifici summo testatus reverentiam, inter primas leges matrimonij per legatos Angliæ contracti sanxerat, ut propter diversa sacra nubentium dispensatio à sede *A*postolicâ ante nuptias, impetraretur. Ad eam rem ex mente Cardinalis selegit Patrem Berulum, quem *P*atres Oratorij agnoscunt supremum, tum ob spectatam prudentiam tum ob pietatis laudem in vulgus, ne inveniret Hispanorum perversitas, quod carperet. Sic prævertit eorum rabiem, matrimonium hoc mirè suggillantium, quòd impediendi tempus perdidissent, prodito imprudenter eodẽ tegmine, quod ultra undecimum annum produxerant.

Animus sanè non fert opprobria rabularum examinare,

quæ ambitio evomuit, ubi intellexit, datum Galliæ Ministrum summum, qui cuniculos educeret, injusta consilia retunderet: dicam quod res est, Berulum in mandatis accepisse, ut properè *Romam* se conferret, ad impetrandam dispensationem: exponeret *Pontifici*, regem Magnæ Britanniæ, filio Carolo, *Principi* Walliæ expetere sororem Regis, Henriettam Mariam in matrimonium; non molestè auditum, vel ob conversionem Anglorum: siquidem olim Virgo Gallici sanguinis Christianam fidem occasione matrimonij illîc seminârit. Noluisse tamen ob reverentiam in sedem Apostolicam, ipsiusque sanctitatem singulatim, & recordatione suscepti baptismi, ubi Clementis VIII. sponsoris vices peregerit, sine dispensatione negotium perficere. Matrimonium id non tantùm ex commodis Catholicorum expendendum per Angliam, sed Orbis Christiani utilitate metiendum: nihil periculi esse de sponsâ, quæ ad votum in fide & pietate profecerit, quibus tamen statuminandis addantur viginti octo sacerdotes cum Episcopo: familiam sincerè Catholicam fore.

Regem Magnæ Britanniæ cum Principe Walliæ filio Tabulis & iure jurando obstringi, ne ullo modo, à quovis mens tentetur ad mutandam religionem. Ubi omnia à partibus Virginis sint in tuto, fore, uti à rege, satis prono ad *Catholicam* fidem, adeoque principe Walliæ tenerè adamata, ad utriusque conversionem non parum momenti sit allatura, prout fæminis plurimum adcrescat imperij in maritos ac soceros, ubi amor mentes subegit. Ex Zelo Virginis indubitatam sperari industriæ operam, quæ apud socerum & maritum fortè inanis, per liberos pristinam fidem postliminio reduceret, cùm ipsi liceat eosdem ad tertium decimum ætatis annum in fide & exercitijs Catholicæ religionis educare; primis pietatis seminibus susceptis & diligenter cultis, ubi tenella mens maximè rapit institutionem, fructus perennes præter dubium producentibus, ut ea fides firmata, neque adultâ ætate per Hæresin dispereat. Neque etiam Catholicis per Angliam exiguam inde surgere utilitatem, cùm præter regem & filius fidem tabulis cõsignatam sint interposituri, de tollendâ inquisitione & præstandâ impunitate; de captivis relaxandis, & reddendis

facultatibus, à tempore postremi Edicti surreptis, quæ extent: denique de longè majori favore, quam ex fœdere Hispanico sperare licuisset. Jussus addebat, ad majorem Ecclesiæ reverentiam Sponsalia & nuptias modo Catholicorum, ad exemplar matrimonij, quod *Carolus* IX. inter Margaretham *Galliæ* principem, & Henricum IV. id temporis regem Navarræ conciliârit

Singula ista spote loquebantur, in oculos vividè incurrentia, ut dubio nullus locus. Berulus enim, & animo & Zelo insignis, dexterrimè rem explicabat, ut *Pontifex* de brevi eoque optato responso spem faceret. Distinuit tamen *Dispensationem* ad Cardinalium consulta, ne Hispaniam æmulatione provocaret, si alio pede, quam erga ipsam in eodem postualto procederet: Lecti tamen rei trutinandæ, quibus justitia præ benevolentiâ cordi. Convenêre illi sæpiusculè, interstitijs *Curiæ* solitis, ut pro prudentiâ & majestate omnia expendisse viderentur; censuêre tandem, ita volente *Pontifice*, Dispensationem indulgendam.

Nihil molestius in hoc negotio, quàm Beruli superstitiosa cura: quasi Angli non satis cavissent, de ministerio liberorum, *Protestantibus* non deferendo; de non tentandis ministris; de non exigendo jurejurando Catholicis, Sedique Apostolicæ adverso: tametsi disertis verbis tabulæ loquerentur, Regem Magnæ Britanniæ, *Principemque* Walliæ scripto cauturos, fide interpositâ, ne id ulterius exigeretur. Permeruit igitur Cardinales cum *Pontifice*, Bethunio inconsulto, licet Cardinalis prudentia inseruisset mandatis, omnia collatâ operâ agenda, ut rex vigore Dispensationis teneretur regem Magnæ Britanniæ ad amplius cavendum adigere: ita suæ mentis, ex causis plausibilibus *Pontifici* suggessit; ut istæ leges *Dispensationi* arrogarentur, citissimè transmittendæ.

Politica reminiscentia.

VT maximè pietas Ministros ab actibus, qui in religionem

gionem impingant, arceat; prudentia jubet, eximiæ probitatis viros adhiberi, ubi justitia animos ulceratos offenderet. Æquissimi quique judicium ad axiomata *Politiæ* exigunt, sed major numerus sensu & specie externâ ductus, sæpius negotia ex fiduciario æstimat. Sic opinio Orbem terrarum regit, pretio virtuti constituto, adeò ut authoritas actoris consilia comprobet. Nisi fidem habet Vulpeculæ optima consulenti, virum integritate præclarum à rebus iniquis abstinere dices, cùm fama & actioni & sermoni pondus conferat, opinione in vulgus conceptâ, consulta ejus oraculis adæquari.

Priscorum quidam ajebat, Vero nihil fortius: sed ubi opinio in animis mortalium prævaluit, vix ac ne vix quidem demigrat. Ut Medici famosi remedia semper laudantur, sic virtutis fama arcet quodvis opprobrium, Quod Ethnicorum prudentissimi in suum commodum convertere. Ut pietatis plusquam humanæ laudem ferret Scipio Africanus, aliquoties solus inCapitolio versabatur, simulatis cum Jove de Reipublicæ incremento colloquijs: Eodem modo Minos, qui Cretensibus leges præscripsit, in specum descendebat, ut ex Jovis antro, quod vocabat, scriptas, & à numine dictatas proferret: unde quidvis plebi persuasere. Ipse Deus eam videtur rationem ad res maximas tenuisse, lectis utique summorum negotiorum ministris, quorum eximia virtus sermones verò maximè congruas propinaret. Sic Prophephetis & Apostolis imposuit res sensui plerumque mortalium non obvias, sed ea dona addidit, ut nemo ferè eorum authoritati derogaret.

Villo Clericus ad regem Angliæ extra ordinem legatur.

REx Pontifice culto, Villoclericum, à consilijs & secretis, cum matrimonij tabulis vicesimo Novembris scriptis, in Angliam mittit, qui ante omnia regi, principique Walliæ testaretur propensissimum animum, unde potissimum coierit matrimonium: ratas haberent leges, & Legatorum fidem de jure jurando, promissisque scriptis exoluerent. Utrumque is præstitit optimè, diversis de regis sui benevolentia sermonibus, ut Galliæ benè capere eum, inprimis regi demonstraret. Consummationem urgebat, ne qui casus quid perverteret: initio facto à tabulis & jurejurando, secundum acta transacta. Uterque igitur nihil moratus, in sancta Evangelia jurârunt, nihil unquam tentaturos, adversus novæ nuptæ fidem Catholicam, Apostolicam, Romanam, aut ad ingrata compulsuros. Promittebant etiam uterque, interpositâ fide & verbo principis; sese Catholicis in omnibus quæ sacra spectant, majorem libertatem, quàm ex favore Hispaniæ adepti forent, concessuros; sacramentum legibus Ecclesiæ Romanæ cōtrarium non exacturos; procuraturos, ne ulterius ob sacra vel ipsi, vel facultates turbentur modò exercitia sine rumore obirent, obedientiam bonorum civium colerent. Sic geminæ tabulæ & sigillis & juramentis robur utrinque acquisivêre.

Præterea meminerat, sibi à verbis ad res progrediendum, ut Catholicis libertas promissa obtingeret: instat igitur, & promissa aufert, consummato matrimonio Edictum de relaxandis captivis, & non amplius turbandis Catholicis, promulgandum: cæterorum causâ mandatur sub suo sigillo & signo regio Actuario Angliæ Conveyo, omnibus notum faceret, quorum intererat, Velle regem, ne ulterius inquirerentur: Conveyus inde regis mentem primicerio, Quæstori, Archiepiscopis, Cantuariæ & Eboraci, omnibusque primarijs ministris aperuit; singulari ad Quæstorem jussu, ut omnis pecunia extorta, fiscoque illata redderetur, nec ejus rei causâ quicquam in posterum exigere

igeretur. Sic verbis, fide & tabulis Catholici optatam libertatem, modò exercitia sacrorum privatim, & sine rumore peragerent, obtinuêre.

Politica reminiscentia.

REgum verba ab omni ævo sancta, Gallos à jurejurando ad donationes firmandas ferè abstinuêre. Sic Ludovicus Sanctus tenuit pacem cum Henrico III. Angliæ rege in castris ad Albani fanum, anno tricesimo primo supra millesimũ ducentesimum, initam ipsus firmare, petēs, ut suo nomine, seque præsente, id à Præposito fani Martiniani Campestris fieret. Cum enim Principis verbum nullatenus violari queat, offenderetur utique, si fidem in dubium vocari, adeoque jurejurando firmandam videat. Iam ipso genio principis olim venerabili. ut per ipsum dejerarent, derogatur, ubi jaramentum ab eodem postules.

Multorum tamen sublesta fides consuetudinem jurandi in rebus magni momenti induxit, vinculum quippe arctissimum, quod legibus sanctum adeò est, ut nullo unquam commodo dissolvatur. Perjurium geminato urgetur peccato, cùm & cultum Deo debitum violet, teste eo laudato, & fidem, sanctissimum societatis humanæ vinculum, rumpat. Unde Principes præ cæteris fidem colunt, quòd de perfidiâ diffamatis nihil pensi restet.

Christiani verò ante omnia ad amussim colant fidem, ne ad exempla tot Ethnicorum ruborem ducant. Deplorandum verò, plurimos quid differat fraus à dissimulatione, ignorare, nullo morsu conscientiæ jusjurandum præ utili violantes: Marij sententiæ (in omni antiquitate suggillati quòd scientiam dextrè mentiendi faceret partem virtutis, ingenij gloriâ inde quæsitâ) magis affines, quàm Romanæ Reipublicæ, cui Ptolomæus, Ægypti rex, filioli tutelam commendârat. Neque falsus fuit, cùm sincerè administratum regnum ætati adultæ resignaretur.

Fœdus inter regem & Hollandos renouatur.

QVando legati Angliæ Compenchium appulere, Nortuicus, *Plavius* & *Eltenus*, legati Hollandiæ extra ordinem, itidem adfuere, petitum suppetias, & fœderis redintegrationem, postquam inducijs elapsis hostes libertatis consilia in exitium suæ reipublicæ paulatim exererent. Rex æquè pronus ad fœderatos juvandos, ac suos in officio continendos, benevolè exceptis spem amplam facit desiderij obtinendi; gnarus utique eorum patrocinium honoris fore incrementum, cùm ad *Principis* gloriam pertineat, opprimendos asserere, certo testimonio fortitudinis in suppetijs statuto in Justitiam intelligebat ex historiâ Belgij, quæ Austriacis ob eversas leges, & oppressam libertatem, priorem authoritatem abrogârit: Hollandis apprimè stabilitis, postquam jugum obedientiæ, ijsdem legibus, quæ vel primum Hollandiæ Comitem attingunt, excussère. Vis enim æquitate pollet, inquit ille, quæ in tutandis imbellibus occupatur; justissimum utique, libertatem, extra hominum memoriam legibus fundamentalibus sancitam, fœderatis sartam tectam servare.

Id quod eò certius, ubi principes mutuo contractu, & secundum leges patriæ imperantes, sine detrimento authoritatis eas conculcare nequeunt, maximè circa populos sic potestate exeuntes. Ex quo respectu Hollandi à regibus Hispaniæ, & Archiducibus Flandriæ, cùm de inducijs anno 1609 ageretur, liberi & sui juris pronunciati sunt: deinceps à regibus Angliæ, Daniæ, Sueciæ, Anseaticis plerisque, Venetorum Republicâ, compluribusque Germaniæ principibus, per negotia belli pacisque habiti. Hinc justitiæ opus præstat, quicunque adminiculatur ipsorum libertati: eoque justius, quòd libertas semper justissimam bellis ansam præbuit, inveterâtâ

ratâ mortalium opinione, mortem perpetuâ servitute potiorem, ubi jus nascendi, & patriæ statuta libertatem dedissent.

Secundum istas considerationes edocebatur Rex quid commodi inde ad Galliam rediret: cum ipsi per sexaginta annos à regno, & maximâ Europæ parte commeruerint auxilia, qui Hispani ad æquilibrium redacti arma occupârint, ne alibi consilia procuderet: sic potissimum valebat ratio divertendi arma, dum Rhætis dominium Vallis Telinæ redderetur. Videbat etiam, Hollandis in omnem eventum auxilia reciprocari, si nunc protegerentur: quorum necessitatem Henricus IV. adversus Ligæ injustam vim apprimè intellexerit: cùm Gallia malaciæ similis, ex fato regnorum in easdem angustias incidere possit, bellis civilibus & externis obnoxia, quemadmodum Oceanus quibusvis tempestatibus. Pervicerunt istæ prægnantissimæ rationes, ne repulsam ferrent Hollandi: rex igitur, rebus æquè justitiam ac fortitudinem spectantibus intentus, legatis amplissima condixit, de suppetijs magnificis, novis etiam iterati fœderis confectis tabulis. Jussus Cardinalis regi summus author, momenta rerum expensa mense Maio Compendij conclusit; numeraret rex ipsis tres Milliones, ducenties mille libras mutuò, triennij spatio, reddendos primo triennio à bello finito: ipsi nec pacem, nec bellum uspiam sine regis sententiâ aut intercessione tractarent: præberent, si opus esset, naves bellicas, aut emtas, aut conductas æquo pretio: mediatam partem superioris pecuniæ redhiberent, si rex bellum sumeret, aut navale sufficerent auxilium, ad mutui exæquationem, legiones etiam Gallicas, regis sumtu apud ipsius militantes, Caletum vel Diepam deducerent, sic eodem tempore ingressum ad res gerendas Cardinalis matrimonio, quo Rex Magnæ Britanniæ ad favendum Galliæ obligabatur; & divertendis in Belgium armis Hispanicis, ne Valli Telinæ majorem potentiam præstarent, celebrem fecit.

Politica reminiscentia.

MAtrimonia conducunt ad incrementum potentiæ sed fœdera cum vicinis contracta ad mutuam defensionem, modò ritè firmentur, maximè geminatis viribus. Sic enim sapiens, tametsi hostis adversus unum prævaleat, duo ipsi resistent. Societas mercatori opulentiam, principi potentiam ad eximia quæque confert. Utilitatem comitatur necessitas: ubi Numinis mireris dispositionem, ut Respublicæ invicem mutuâ indigeant ope. Cùm Nulla, teste Aristotele, suis viribus nitatur. In Microcosmo partes mutuum inserviunt, ne nobilissimis quidem exceptis: & Deus admensus est potentiam imperijs, ut reciprocis suppetijs crescant, unde id fundamenti omnibus fœderibus substernitur. Fallitur, quicunque credit, amicitiâ principis ea necti, cùm proprio cuiusque commodo constent, eo nonconsecuto, continuò dissoluenda. Sed enim potissimamrationem coëundi dat hostis communis, cui occurrendum, ne post vicinos pessundatos & ipsos conculcet.

Hinc Italorum Legati Antiochum regem in fœdus contra Romanos pertraxerunt, cùm demonstrarent, nisi eos perpetuis armis exerceret, amicos quidem jugum subituros, sed ipsius regnum propugnaculis destitutũ, eidem hosti passurum. Ob eam causam Principes Aurelianenses Burgundis inferiores, cum Anglis sociabantur, quantumvis invisis; & Ferdinandus Neapolitanus cum Ludovico Sforciâ, nepotis sui tutore, & Laurentio Mediceo amicitiam contraxit, ut ingruentibus Galliæ armis haberet quod opponeret.

Ornanus tribunus militaris in Bastiliæ carcerem, & inde in Castellum Caen conijcitur.

DUm rex superioribus negotijs vacat, Cardinalis industriâ

duſtriâ optatum ſucceſſum conciliante, Marchilio Veterivillanus, à biennio ſummarum rerum particeps, regem monet de Ornano tribunno, qui *Ducem* Aurelianenſem fratrem ſcilicet regis gubernabat, rebus novis ſtudente: is omnem operam impenderet, ut Ducis gratiam, animumque poſſideret, quod gubernatori in prono erat: inde criſtas tollere, palàm altiora præ ſe ferre, & diffidentiæ ſemina in animum *Ducis* ſpargere, ſuffocatis reverentiæ, amoris ac obedientiæ genuinæ ſurculis; *Ducis* authoritatem in metum ſui convertere, vanè etiam de officio diverſim neglecto gloriari, adeòque primorum aulicorum diligens conciliator Quæ res eo majorem incutiebat formidinem, quòd maximorum malorum, civiliumque bellorum ſcaturigo ex diſcordiâ *Principum* plerumque conſurgat. Rex igitur, Cardinale liberrimè dicere juſſo, citra fucum intelligit periculum, ſi tribunus id ferret impunè. Modeſtiæ pertinax genius Cardinalis ad remedia violenta, quæ ab alijs ſuggerebantur, regem non impulit, ſed perpendendum dedit, regibus per leges Clementiæ convenire, ut Magnatum errores, maximè verò agnitos, & præventos levi brachio perſtringant, cùm & ſapientiſſimi quique impingant, ſed pœnitentiâ ducti, potiorem referant operam: moderatione ſæpius ad majorem fidelitatem, & benevolentiam deducente, præ nunquam lapſis. Eam pænitentiam à tribuno Ornano rectiſſimè ſperari, quod hactenus ab officio non receſſerit, parente ad finem usque vitæ exemplar fidelis operæ præſtante. Oblitum quidem ſortis ſuæ, ſed facile in viam revocandum, majoriq; venia dignum, quod maximæ parti mortalium in culmine fortunæ vertigo ſubeat: aciem verò oculorum ad errorē agnoſcendum, per abſentiam à Duce firmari, ut præcipitia potius, quàm gradus altioris ſit animadverſurus.

En tibi ſapientiam moderatione temperatam cujus ductum rex, ad optima conſilia proniſſimus, ſecutus, tribunum jubet ad *Pontem* ſancti Spiritus ſecedere, provinciæ obeundæ. Ille verò præter conjecturas nihil reſcitum putans, audacter renuit, Duci patrocinium ſui perſuadet, ut à rege omnibus modis conten-

deret, ne aulâ excedere cogeretur. sed rex ad omnia immotus, asseverabat, absentiam tribuno mali vitandi occasionem, ipsis amicitiæ solitæ fulcimentum præstare. Ubi non erat, quod reponeretur, rex tribunum in carcerem Bastiliæ, & paulò post in Castellum Caën duci jubet.

Molestia carceris errorem tanto animi motu agnoscendum dedit, ut per amicos regi omnem fidelitatem sanctè offerret; deinde intercessione Cardinalis fretus, qui rigorem non nisi adurgente justitiâ sequeretur, libertatem sperare audebat. Marchione Veterivillano, qui obstabat, gratiâ regis lapso, educitur, carcere, & post amplissima promissa redditur Duci, solatio grandis pecuniæ etiam delinitus. Sed nihilo melior factus aut pœnâ aut gratiâ, fæminarum, adeoque juvenum quorundam tricis immisceri voluit, qui vastum inflabant animum, ob Ducem omnibus metuendum, tanta temeritate, ut hinc inde sese efferret, per se stare Magnatum aliquot desideria, Ducem ab Aulâ subducendi, nisi Mareschalci munere ornaretur,

Ornanus ex tribuno evadit Mareschalcus Galliæ.

REx ijs auditis instigatur à viris authoritate præditis, aut carcerem, aut Mareschalci munus ei conferre, alioqui grande malum inde pullulaturum: inclinabat etiam animus irritatior ad castigationem, cum alienissimum videretur, metu aut præventione mali, id honoris extorqueri. Justa tamen iracundia moderamen admisit, persuasitq; Clementiæ, Mareschalci signum officij leges expositurum de futuris bonâ spe conceptâ; adeò ut rex ab exitio procul discederet. Cardinalis eum motum animi fovet, veniam expetit, demonstrat, nihil periculi emergere ex signo dignitatis, cùm æquè duci possit, supplicio vel ex ob gratiam amplam illustriore. Sic recipitur in gratiam, dignitate adjecta; adeò ut omnia non minus

nus

nus clementer, quàm superiora sapienter rex peregisse laudetur.

Politica reminiscentia.

IMprudentiæ apex fuerit, principem colere, ut eiusdem favore adversus regem abutare. Is enim quamprimum æmulatione tangitur, ubi officia summa in diversum abeunt; suetum bellis civilibus exordium. Sic ægerrimè tulit Tiberius, Pontifices precibus pro incolumitate suâ nomina Neronis & Drusi temerè adjecisse, licet sanguine eodē orti imperio destinarentur, quod Senatui Pontificique acerbè exprobravit. Idem ubi summi honores matri decernerentur, meditatâ oratione monuit, ut moderati fæminis tribuerentur honores, cùm ipse statuerit, & sibi decretos coërcere. In Macram satellitum Ducem palam invehebatur, Solem occiduum deseri, orientem adorari, quòd Caligulam coleret. Regum animi in his tenerrimi, vix ferunt, liberos coli. Tenerè quidem amabat Demetrium filium Philippus Macedó; offendebatur tamen frequentiâ populi sequacis, quem sibi operosè demerendum inde sumsit.

Etiam æmulatione nullâ, coercenda istæc insolentia, ne factiones emergant: fatendum tamen, cum mortalibus mala consilia æquè deponere ac concipere liceat, periculo non vacare, si ad extrema progrediare. & ad primam suspicionis umbram exitium inferas. Neque prudentiam Medici, violenta quævis exorienti morbo obijcientis valde laudâro, nisi præstoletur, quid virium natura exerat: sic severè nimis egerit summus Minister, ubi tricis in detrimentum principis patescentibus, authores, pænitentiâ præclusâ extirpet. Hinc magno vituperio apud Tacitum vapulat Cecinna, quòd ob turbas nescio quas acrem vindictam exercuisset, nullo resipiscendi tempore reis permisso: Julius verò Agricola omni laude celebratur, quòd plerumque satis haberet, errores

agnos-

agnosci, nullo unquam supplicio extremo, ubi spes emendationis appareret.

Summus etiam Minister moderationi ideò maximè debet studere, quando novo homini, vel in commodum principis, benevolentia est captanda. Sic exoriens Sol nunquam æstu lædit, sed calore benigno & suavi orbem terrarum rosis & rore spargit. Quod exemplum summum Minister in oculis feret, semper memor, initia summi Ministerij favoris plena, populi gratiam conciliare, prosperis successibus adeoque gloriâ coronandum.

Marchio Veteri Villanus ad fanum Germanii custodiæ mancipatur, in Castellum Ambosianum seponendus.

DIversissimini motus sortem Ornani exagitârant, ut modo in præceps ferretur, modò ad summos honores evolaret, ut fortunam cæcam facilè agnosceres: sed eandem proterviam & Veterivillano exhibuit, quem ad summum Ministerium summum evexerat, additâ etiam primâ curâ fisci, quem tamen ineunte Augusto regis gratiâ excussum custodiæ tradidit ad fanum Germani, Castello Ambosiano propediem inferendum.

Periti rerum non valdè mirabantur Aulæ inconstantiam, ubi fortunæ ludibrio singulari à paucis annis plurimi ad summos honores conscenderant, ut graviori lapsu ruerent præcipites: sic constitutis rebus mortalium, ut supremo puncto elevationis adhæreat casus, plerumque eâ violentiâ, ut calamitas felicitatem æquet. Nemo istæc ignorat, sed uti invidiæ solitum, dispendia Ministris Principum imputare, ita Hispani cujusdam toxico infecit calamum, qui Cardinalis hanc faceret culpam, ob formidinem concedendi Ministerij summi.

Miror verò, quomodo inimicos & regis & regiorum Ministrorum ausus sit veritati tot infligere vulnera,

nera, poſtquam authores calumniæ .ſtius *Marchionem* nihil faciunt, ubi non longo uſu didicerunt, id inſtrumenti rebus ſuis promovendis minus aptum, ſibimet proterue ruinoſum. Digreſſus enim ejus à fano Germani cum ridiculo non poterat regem inducere, aut eum animi arbitrum ſumeret. Id etiam eſt ignorare eminentem genium Cardinalis, quaſi metuiſſet à Veterivillano fortunæ ſuæ. Nec Sol timet ab aſtris obfuſcari, nec rex *Miniſterium* ſummum projcit grandi imprudentiâ; gnarus utiqueuter iſtorum rebus agendis ſit aptior. Quod Sol exoriens, vitia faciei, per noctis tenebras occultata, oſtendit & aſtrorum coruſcationem delet lumine copioſiſſimo; Cardinalis conſiliorum ſapientiam ad primum introitum depromſit, quo *Marchionis* imbecillitas palam facta, & velo obſcuro loquacitas prius æſtimata regis judicio exemta eſt; jam Sol nimij ſplendoris, & viri admirandæ prudentiæ rei peragentur.

In vulgus cauſæ æſtimij evanidi percrebuerant, rege ad Senatum ſummum poſtridie cuſtodiæ perſcribente, in culpâ eſſe ipſius negligentiam, quam viri cordati facile huc erupturam augurabantur. Immutaverat enim, quæ præſente rege decernebantur; cum Oratoribus contra mandata regis negotiatas; odio publico, ex vindictâ privatâ in quoſdam exercito regem oneraverat, monita ad exauctorandos, quis rex integrè fidere poterat, diverſa ſuppoſuerat: quæ omnia adeò vera ſunt, ut rex, ne incautus rueret, mutaret rationem vivendi, accuratius mandatis inhæreret, cautius loqueretur & ageret, ſæpius admonuerit, quod ijſdem literis explanatur.

Sed vitia ejus maximè aperiebantur regi poſtquam primores aulæ faſtu contumelioſo offendiſſet, quoties donaria regia exigerent; tum etiam nimio rigore, in amputandis ſalarijs, & quæ quovis nomine rex antè ſolitus erat erogare. Iſtis ſtimulis acti, regem de omnibus edocuêre, accuſatoribus conſtitutis, qui comprobaturi erant, intervertiſſe, pecunias Hiſpanicis rebus deſtinatas, ſibique ac Bellomarchæſio ſocero applicuiſſe: unde

de rex permotus eum duci jusserit.

Politica reminiscentia.

NEmo dubitat, Ministrum primitus omnia confusa reperientem, remedia necessaria circumspicere, sed secundum leges prudentiæ cum moderatione atque affabilitate, ne Medicum imprudentem referat, qui præcipiti usu remediorum, constitutionem decumbentis ad incrementum morbi incendat. *Periculosissimum* enim, homines ab uno ad alterum extremum brevi traducere, cùm id ausus, tela invidiæ atq; odij, ad operam inanem, & præsentius periculum declinare nequeat.

Primi conatus summi Ministri amoris aut odij fundamenta ponunt in animis populorum : unde rigidus processus præter malevolentiam nihil lucratur apud regem etiam sinistrè producendus. Usus, reipublicæ perniciosos si amputet, nemo facilè laudârit, ob authoritatem lapsu temporis firmatam : spatium igitur indulgeat, rem expendendi, paulatímque desuescendi. *Prudentiæ* magister Tacitus innuit, optimè in republicâ turbulentâ primitus obliquari ad vim inveterati moris, ut postmodum dextrè remedium adhibeas, ne omnia primo impetu præceps evertas. *Cuius* rei gemina adducit exempla, ob contrariam naturam illustria : alterum est Tiberii, qui populo grandi licentiæ ex longo usu pacis sub Augusti dulci imperio assueto indulsit, suggerente prudentiâ, nondum locum factum severitati ; consultius fore, aliquamdiu dissimulatione uti : quod ex voto successit. Alterum est Galbæ, optimi præ Tiberio imperatoris, infaustum æquè ac imprudens. qui adepti imperij vitia resecare instituebat, reorum sanguine severissimè profuso, sed non sine notâ avaritiæ, unde tanto odio flagravit, ut post pauculos menses Romæ à militibus trucidaretur. Eadem ratio populi gubernandi, quæ ægroti, qui ad periculosa extrema pro-

prolabitur, nisi hydropicus perniciosas adipiscatur aquas: sic enim præcisè negatis immunitatibus, quis longo usu gaudebat, rabiem concipit, authore mutationum in scopum exposito. Maximè verò convenit summo Ministro, faciem paulatim reipublicæ immutaturo summa mansuetudo & affabilitas: vix enim ullum vitium detestabilius fastu & impetu, quibus nihil promoveas, nisi ut odium ex negotiis reportes: hinc justissima ratio medendi fit intolerabilis, dum civilis animus amara gustui efficiat grata, cæteris iniquitatis notâ damnatis. Imo facilius fert populus aliquid vitij in Ministro summo, modò civilem sese præbeat, quàm virtutem difficilem & fastuosam. Omninò mandatis mansuetudine inductis majorem vim inesse experietur, quàm quæ fastu turgent. Mentem itaque Aristidis ipsi voveam, cujus virtutum affabilitas agmen ducebat, ad conciliandos populi animos in quamvis obedientiam efficax: aut *Pompeij* humanitatem, à cujus oculis nemo unquam tristis recessit: Aut Augusti civilitatem, cujus portæ salutantibus semper patulæ, benignitas petentibus nunquam non obvia. Istis enim exemplis formetur, nec mollitie aut nimiâ facilitate, turbarum fomite, corrumpatur. Accedat generosa Bruti mansuetudo, qui referente *Plutarcho* ab omnibus ob naturæ benignitatem amabatur, licet à proposito, menteque rectâ dimoveri nequiret ad ullam tolerantiam.

Champinnius & Mariliacus fisco præficiuntur.

COllapso Veterivillano Rex quærebat successorem prudentem fidumque, cui securè fideret. Consulitur Cardinalis, cùm rex sciret, frustra curam rerum gerendarum suscipi, nisi Ministri idonei executioni legantur, qui tanquam anima motum, felicem successum producant. Hac igitur de re sermo instituitur, aperit Cardinalis, post Veterivillani ineptias à plurimis suggillatas, eidem muneri duos Ministros præfici commodissimè: cùm longè

longè diversissima sit ratio administrandi fiscum, ad summum Ministerium, nam discordiam & invidiam plerumque turbas gignere in summo Ministerio, in fisci verò negotijs gravissimam constituere adversariam, cum fieri non possit, ut æmuli bello Hispanico tributas pecunias intervertant, reciproco indicij metu.
Censuit ergò, utrumque integerrimum legi, ut saltem alteruter officium faceret: qui etiam per ætatem usumq; rerum maturuissent, isti muneri inprimis congrui, cùm senes sponte ad parsimoniam inclinent, authoritate præpolleant, ad onera populo persuadenda: experientiam verò rerum apprimè necessariam, ne senes despectui sint, sed solidissimo sapientiæ fundamento innitantur, fallacijs fortunæ multoties delusi suo damno in paucis fidem, media sublesta semper habere. Essent præterea mediocres inter inopiam & nimiam potentiam, inops enim tentationibus incursari de intervertendâ pecuniâ, ad consulendum rebus angustijs; potentes verò quidvis audacter rapturos. Ingenij autem acumen ante omnia requiri, quibus ordo domi esset curæ, cùm non facilè summis proxima mediocri fortunæ fuit credenda; & ab inordinatis frustra ordinem expectes. Sunt enim istæ dotes fisci administratori propriæ.

Nihil horum latebat regem, isto sermone jam penitus in opinione firmatum. Cardinalis jussus proferre, quos maximè idoneos muneri arbitraretur, Champinnium dixit & Mariliacum, dotibus illis instructos: ætas quippe cum experientiâ effecerat quibusvis negotijs pares; natales & fortuna satis benignè prospexerant de animi & vitæ facultatibus, accedente etiã integritatis famâ. Unde fisci munus obire jussi. Certum tamen, complures Cardinalis clientes fidelissimos, ob exiguam Mariliaci operam regno præstitam, arguisse rei indignitatem, maximè ob violentiam tempore ligæ. Sed meminerint, de consilijs per eventum non judicandum: fortunam non minus prudenter cogitata, quàm temerè suscepta insectari. Dicam amplius Cardinalem unicè optâsse, ut Mariliaco aliquid genij irrequieti ex nuperis tumultibus superesset, ob magnam moderationem, quam supplicationum magister, &

Sena-

Senator exercuerat; unde colligebatur, per ætatem & usum rerum deferbuisse juveniles ignes, seditionibus affines.

Politica reminiscentia.

Cùm omninò deceat diffidentiæ modum fieri, ubi rebus agendis leguntur viri, ne cuivis temerè quidvis credamus; æquè dedecebit nemini prorsus fidem habere, & à negotijs removere, quos fama & vitæ anteactæ ratio præbet. Vicissim in testimonium non leve probitatis capias, si *M*inister summus confidat eximiæ virtuti, tametsi nuper aliquid humani passæ. Malus animus nemini, vix sibi ipsi fidit; vir bonus verò integritatem adeò veneratur, ut facilè credat.

Diffidentiam optimè veneno, quod *Me*dici remedijs admiscent, comparavero, si prudenti dosi exhibeatur, in deploratis morbis salutari; sin minus, exitiali. Sic diffidendentia moderata inter præcipua gubernandi fundamenta habetur; sed nimia & reipublicæ, & ministro fuerit exitialis. Nullam enim quietem admittit, quocunque modo tranquillitate turbatâ; suspicio mali consilij quosvis appropinquantes corripit. Nisi cultum insolitum exeras, imposturæ metum facis, ipsâ virtute simulationis notam ferente. Sic sibi ipsi gravis, proximos chimæris offendit. Nihil dicam de tenuibus qui reipublicæ sæpius utiles, libertate destituuntur sese præbendi, unde summum *M*inistrum aversantur, cùm se despectui esse putent: Fiducia igitur animo tranquillitatem adfert, amorem mortalium conciliat, quoscunque commodos adhibet, inimicorum etiam technis non rarò in favorem versis.

Hinc Romani sapienter diffidentiam posthabuêre, ut à muneribus remotos revocarint. Sic Camillus ab exilio Dictaturam suscipit, Consulatum gerit, & excusso Marco Livio exercitibus imperat Neque Augustus Lucium Cinnam punivit, vitæ insidias struenti, sed majoris fiduciæ ergò consulem fecit, unde neminem majoris fidei in privatis habuit: nam motus animi non sunt remedijs exemti, adeò ut seditione diffluentes, principi fidem servare di-

ſcant. Unde regula de moderandâ diffidentiâ non quoſvis exorbitantes comprehendit, ſed examen errorum, an proprio genio, an occaſione lapſi ſint; an occaſio etiamnum teneat, an immutatio animi, virtute duce, credi poſſit, inſtituit, ut tanto æquius de virtutis notæ cultoribus judicium fiat, quòd *Principis*, ejusque Miniſtri laus ex opinione negotiantium fluat: modò habenas perverſitati ex fiduciæ abuſu ortæ inijciant.

Haligrius, ſigilli cuſtos, ab obitu Silierij fit primicerius.

DUobus iſtis Senatoribus aulicis fortuna per Veterivillani caſum viam ad honores ſummos ſtravit: Mors idem juris ſibi Silierio mortalitatem exuente ſumſit in promovendo Haligrio, à Cuſtodiâ Sigilli ad primicerij munus. Sepulchro illatus eſt vir ampliſſimus, ex cenſu geniorum illuſtrium in Senatu, ad Sigillum, & propter vitæ rationem privatæ: unde nuperrimè regis gratiâ lapſus, annitente Veterivillano, potioris virtutis impatiente, triumphavit non gemuit ex malevolentiâ.

Sepoſitus technis illius Silierium, turbis caruit; intimis & coram & per literas teſtatus, mutationi nullum jus in conſtantiam, indignationi, in animum recti conſcium. Ajebat, ſibi ſemper curæ fuiſſe, ad ultimum caſuum cauſam penetrare, & in providentiæ divinæ ſtatutis acquieſcere; cùmq; nemini fas ſit refragari, æquum eſſe, ut ejusdem ordini voluntatem ſubmittat. Nunquam ignorâſſe, turbam primariorum munerum comitem, non viros, ſed fortunam conſequi quod ſolitudo per experientiã demonſtret: rarioribus ſalutationibus, amicorum numero nihil decedere: frui cæterùm libertate ampliſſimâ, quam in ſummis negotijs non licuiſſet guſtare: ex eâ voluptate dolere ſe animitus ſortem per blanditias fortunæ ſervientium, cùm faſtidium hoc ſummis honoribus potius ducat.

Iſtis meditationibus prudenter ſolitariæ vitæ procul ab aulâ per annum ferè conſuluit, donec ultima dies eum vivis eximiret, gloriâ in animis familiarium nunquam intermo-

termoriturâ. Sic igitur Haligrius, authore Cardinale, fit primicerius, ne intercessione rex à more, Sigilli custodiam hoc apice decorandi, recederet. Cardinali innotuerat viri ingenium, non prorsus oneri par, ubi eximiæ probitatis ornamenta, quibus pollebat, non omnes partes implent; noluit tamen eum ipse novus traducere, quin potius inopiæ genium fortissimum supposuit, ne res publica detrimentum pateretur; non dubiâ spe, de animo per frequentes admissiones ad gravissima negotia formando, licet dispendium alicujus temporis fieret, modò vir tantus loco staret.

Politica reminiscentia.

DIfficillimè judicatur de dotibus viri ad summa negotia adhibendi. Certum enim genios excellentissimos sæpissimè in minimis deficere, & plurimos admirationem in mediocribus mereri, nullo operæpretio in summis Sic Vespasianus ante imperium mũdandæ urbi præfectus, tantam reprehensionem incurrit, ut jussu imperatoris luto conspurcaretur: idem ad summam rerum evectus ostendit, in curiam illam animi ad excelsa nati indicium fecisse, cùm summa ingenia quisquilias despiciant.

Videas tamen etiam inferiori muneri aliquando summum studium impendi, & in graviore confundi. Galba rem comprobârit, qui ante imperium eximiam exerebat prudentiam ad summum sui æstimium, quod in ipso principio imperij perdidit. Rationem vix aliam invenero, quàm causæ ad effectum, pro naturâ rei, modum justum & ingeniorum ad negotia conformitatem, si maximè interiora inspicere velis. Nacta enim sunt ingenia suos limites, intra quos sẽper rectè agere possunt, ubi ulterius urgeas, aut ad ima deprimas, impotentiam prodent. Quo sensu Tacitus *Poppeum Sabinum* refert, mandatis parem, sed non superiorem *: sic T. Livio, *Dictatore* L. Quinctio Cinninnato animum muneri æqualem arguente, sed exercitus curam derogante.

Verumenimverò in justitiam, & sæpè in prudentiæ leges impinget summus Minister rerum dubius, si virũ ne-

gotijs occupatum, integritatis famâ nobilem, ab honoribus abstineat. Injustitiæ, inquam, maculam vix evasurum fuisse, nisi per integritatem laudatissimam dignum censuisset. Imprudentiæ etiam nonnihil suberit, cùm virtus odio intricet obstantes. Addam etiam, eam demum summam potentiæ gloriam, ut omnibus, virtuti potissimùm, benefaciat, cùm nocere possit. Summus *Minister* nullo negotio virtutis opinionem adipiscitur, si virtute præditis faveat, de pessimis consilijs suspectus, si noceat: Id quod ab exordio primum, ut populum suum faciat. Rectissimè intellexit Alexander Magnus quanti id referret, cùm querulo purpurato, quòd eximijs tantùm pateret, respondit, colere securitatem, ut per illam imperium orbis acquireret.

Fisci administratio excutitur.

MAriliacus fisco præfectus, quietis impatiens, non diu cohibet violentiã, quin Quæstoribus negotium facesseret, eo fervore, ut innocentiæ viciniores vertigine laborarent. Requirebat sanè bonum publicum, modum in plurimis, ne pecuniæ regiæ palam dilapidarentur. Hoc enim & regni & belli nervo succiso, plebs necessariò novis oneribus premebatur, erogationes regiæ, vel gratuitæ, vel debitæ expirabant: ipsorum verò plurimi luxu diffluebant, pernicioso in publicum exemplo. Abstinuisset tamen rem exaggerare, ne rex accerrimè commotus, omnes crimini affines statueret apud se.

Accersuntur igitur ex quovis summo *S*enatu integerrimi singuli, fit *C*uria justitiæ, adjunguntur supplicationum magistri aliquot, & duo Præsides rationum. Liberum fit plurimis accusatoribus, Procuratori summo capita quævis adversus mandatarium ejusve vicarium exhibere; inquiritur in actiones adeò severè, ut ad unum ferè tempestati sese fugâ subducerent. Curia ab Octobre ad Majum sequentis anni justitiam exercuit majoribus minis, quam supplicijs, cùm unum pro multis datum sit caput, nonnulli per effigiem in furcâ hæserint.

Cardinalis procellosum hoc aliquamdiu spectabat mare, repressâ per prudentiam lenitate, quin regis justam iram seda-

ſedaret; ne in ipſo exordio crederetur favere peculatui, ut rei trepidarent, ad integritatem juſtitiamque revocandi. *Primarij* verò eorum, ubi de fortunis & vitâ periclitari ſe vident, ad quodvis officium deſcendunt regi proponunt communi nomine eam ærarij rationem, ut nullæ pecuniæ interverti, aut beneficiarij fraudari poſſent; ibi Cardinalis cauſam apud regem ſuſcepit. *Supplicium* tamen crumenæ non ſubterfugére, novo in futurum inſtituto, numeratisque ſeptem Millionibus librarum. Statuto ſancitum, ut quovis decennio iſtiusmodi *Curia* in actiones Quæſtorũ inquireret, remedio ex metu quæſito; ſecundum novas leges, quæ vix eundem errorem admitterent. Ægrè etiam exacerbatus rex veniam indulſit, poſtquam *Cardinalis* rationibus animum ad moderationem reduxit. Is innuebat, Clementiâ principes ad *Deitatis* laudem proximè accedere, gloriam ex veniâ delictorum exurgere, quam pari vitio perduellionis indulſerit rex per tumultus præteritos: nihil hinc pænitentiæ metuendum, ſi revocet in memoriam, *Parentem* laudati nominis inde maximè celebrem, quòd Meduanio, ad officium reverſo, aliquando aſſeverârit, ſummam ſeſe voluptatem in negotio pacis hauſiſſe, ubi perduelles in gratiam recepiſſet. Leges Romanorum ad veniam quaſi invitare, peculatui exilium irrogantes: Iuſtitiam principis potius emendationem, quàm miniſtrorum caſtigationem quærere: conſultum videri, ut crumenæ emungerentur ad inopiæ ſenſum ſic tamen, ut aliquando regi ſubſidia præſtare quirent. Veſpaſianum memorabile dediſſe exemplum, cùm fiſcum maluerit ſervare, quàm pendere; quòd Quæſtores *Prædio* quovis imperio crederet commodiores; prato, cui falcem aliquando immittas; ſpongiæ, quàm exigente neceſſitate comprimas, non abſimiles.

Tantum robur iſtis rationibus inerat, apud regis animum, ut valido Indolis inſtinctu veniam indulgendam ſtatueret. Solvit igitur Curiam Iuſtitiæ, gratiam præteritarum facit, & leges ſancit, quibus avidiſſimi quique coërcerentur.

Politica reminiscentia.

NIhil novi dixeris, ærarium privatim exhauriri: peculatum Græcis familiarem faciunt *Polybius*, & apud Xenophontem Chirisophus, qui vix ullum virum alicujus notæ hoc crimine eximit. Aristides ærarij summus præfectus apud Athenienses, demonstrabat publicè, neminē non eorū Quæstorū & sui & præteriti temporis, ipsūq; Themistoclē, pecunias publicas subtraxisse. Gylippus grandē summam à Lysandri servo sub tegulas tecti occultatā intervertit, servo innuente, illic plurimas dormire noctuas, quòd signum monetæ Atticæ præferebant Ephori tamen, productis testibus, mulctam irrogârunt. Syllam apud Romanos ejus criminis reum Censorinus peregit, hoc maximè argumento, quod natalibus tantillis ortus, ut conductitiâ ædiculâ uteretur, repentè opulentus evasisset. Nihil verò facilius, quā exemplorū seriem hic nectere. Non tamen istud munus viris integerrimis unquam caruit, ut ad laudem *Periclis* contēderint, quē Thucydides asserit, ne drachmâ quidem auxisse patrimonium ex quæsturâ: id dicam, fuisse olim in divertendis pecuniis publicis quosdam adeò occupatos, ut gloriæ reputârint divitias inde partas. Ut ut antiquitatis famam oleat hoc crimen, mulctas nunquam evasit probatum, vel legibus Græcorum & Romanorum, adeoque Gylippi & Lysandri exemplis. Summam enim arguit imprudentiam impunitas cùm peculatus reipublicæ musculos & nervos instar veneni corripiat, vigore ad res gerendas evanido. Sic Vespasianus, referente Suetonio, sæpiculè Quæstorum patrimonia de facultatibus subducebat, furtum abundans fisco reddebat.

Galliæ statuta majorem ferunt severitatem, non raro in usum deducta, judicijs adversus summos viros exercitis, è quorum numero *Petrus* Berchæus, Engerrandus Marinnius, Giacus & Camus Bellocius, ejus criminis regnantibus *Philippo*, Ludovico filio, & Carolo VII. convicti & damnati. *Philippus*

Vale-

Valeſius Senatu ex tribus Ordinibus regni lecto, ſtatuit, Quæſtorum rationes exigendas, curâ pecuniæ publicæ Eccleſiaſticis & Equeſtribus demandatâ, quibus integritas magis cordi foret. Sic Abbates Marmonſterij & Corbiæ, adjutis quatuor Epiſcopis, totidemque Equitibus eam provinciam ſubière. Petrus tamen Eſſarſius in carcerem abijt, plurimis Quæſtoribus grandi pecuniâ emunctis

Turbæ per Vallem Telinam.

EXactis & mortis & fortunæ imperijs, proximum eſt, ut res Vallis Telinæ inſpiciamus, ubi majoris explicationis gratiâ altius penetramus, exordio à loci facie ducto. Sita eſt Vallis Telina ad radices Alpium, ad formam latæ foſſæ montibus altiſſimis verſus Rhætos, Italiamque ſeparatur: non admodum ampli ſpatij, una leucâ latitudinem, decem longitudinem abſolventibus, fertiliſſima tamen & maximi momenti apud Hiſpanos & Venetos ad excipiendum militem Germanum, & tutandis & augendis rebus. Veneti enim, cùm negotium illis Paulus V. anno 1603. faceſſeret, cum Rhætis, quibus Vallis Telina paret, convenerant ut anguſtiæ illæ ſibi paterent ad neceſſitatem, tametſi Galliæ deberetur id poteſtatis ſecundum leges cum Ludovico XII. ſancitas, ab Henrico IV. anno 1602. ad vitæ ſuæ, regisque iſtius terminos renovatas, indeque decennio exacto denuò confirmatas. Fædus hoc Hiſpanorum ſuſcitavit invidiam, qui diverſum cum Rhætis in defenſionem Mediolani pepigêre. Utrumque tamen poſt diuturnas negotiationes anno 1613. tollitur, Gallicano tantum redintegrato, quod tamen parum tenuit, quòd Veneti, cum Ferdinando & Auſtriacis diſceptantes, Actuario Patavino ad Rhætos miſſo, aliud contraxêre, unde & Hiſpani veteres clientes requiſivêre, duabus factionibus inde ortis, Plantanâ in Hiſpanorum, & Delianâ in Venetorum commodum, quæ incendium belli dedére hactenus inextinctum.

Sic ab anno 1617. ad annum 1621. novem ſeditionibus laboratum, armorũ ſorte reciprocante, donec Vallis Telinæ inco-

incolæ, pertæsi Rhætorum qui præter aliena sua sacra, in justitiæ & extorsionibus studebant, ex suspicione abolendæ Catholicæ religionis, instigante Mediolani gubernatore, omnes obedientiam projecère, omnibus Protestātibus anno 1620. trucidatis. Vindictam igitur metuentes, cùm Rhæti non magno ausu crudelitatem istam castigare potuissent, ad Mediolanensem confugiunt. Is læto animo occasionem arripit, militem mittit, & Vallem munimentis coercet actutatur. Gallus id temporis subigendis Religionariorum oppidis occupatus, Rhætis adesse nonpotuit: misit tamen Mareschalcum Bassumpetram extra ordinē in Hispaniam, qui restitutionem Vallis Telinæ, cæterarumq; rerum postularet. Id ægerrimè impetratum, Madriti tamē mense Mayo A. 1621. signatum, ampliore Catholicis per Vallem libertate, modò Helvetiorum pagi & Vallis Telinæ incolæ caverent, de Rhætorum fide: Hispani autem ad subruenda pacta, Pagos Catholicos corrupère, ne promissa firmarent, quâ ratione pactorum vis elusa; aliud fædus cum Rhætis, & alterum tertiumq; cum Rhætis & Archiduce Leopoldo dedit, quibus res suas egregiè constituebant, libertate ad militem necessarium ducendum impetratâ. Ringebatur Sabaudus, cùm principibus Italiæ & Germaniæ, quorumcunq; fortunæ penes Austriacos non erant. Sic res defertur ad regem, qui & istorum & Rhætorum studiosus fædus cum Sabaudo & Venetis pangit mense Februario anni 1623. ad exequenda pacta Madritiana Rhætorumq; imperium in Vallem Telinam asserendū. Discebat hinc Hispanus, quantas æmulationes suscitaret usurpatio, sed sibi ipsi difficilem statuit illa muminenta in potestatem Gregorij XV, Sedisque Apostolicæ ad finē negotiationū ōniū resignare.

Ægrè assentitur rex, cùm præter Madritiana nova non desideraret pacta, & Hispanis interea angustiæ paterent Pōtifici tamen id datum eâ lege, ut munimenta intra tremestre solo æquarentur, quod tēpus tranquillitati reducendæ Roma ceperat. Ibi Oratorem Galliæ agebat Silierius, Pastranæ duce idem munus ab Hispaniâ gerente. Cumq; uterque potestatem accepisset rei agendæ, varia reciprocabant, Galliâ nihil unquam in commodum religionis Catholicæ, liberrimè exercendæ per Vallem Telinam recusante,

te, sed Hispano angustiarum libertatem mordicus retra-ctante.

Diem suum obitGregorius XV.succedit Urbanus VIII, iscontinuòalias leges præponit,Ecclesiæ & Catholicis perquam utiles quas Gallia lubentissimè accepit, Hispania ob angustiarum usum negatum audacter respuit. Pontifici id præter mentem accidit, sed à Ministris persuasus; exiguum verò id fore hostimentũ pro tot millionibus religioni Catholicæ perVallem impensis: undePontifex censuit, angustias copijs ad bellum Flandricum & Germanicum adversus Hæreticos tantummodò aperiendas: quod regi nunquam placere poterat, cùm angustijs quocumque modo permissis, optata Hispanus obtineret, provincias nempe Austriacas per Germ.annecteret Italiæ, quod alibi sumus dicturi:principes Italiæ, & præcæteris Venetos magnoGalliæ opprobrio, ambitioni suæ immolaret. Cùm pactaMadritiana,quibus exequendis conventus ageretur, sic infringerentur, regiq; cum Sabaudo & Venetis jam fœderato integrum non esset ante restitutionem omnium recedere. Commendator quidem Silierius ab Hispanis circumventus,jamconsenserat inlegem de angustijs permittendis,sed salvo sigillo:id rex repudiavit, sutpote contra mandata factum, maximè post fratris primicerij, & nepotis Pisiæi casum, habuitque irritum.

Politica reminiscentia.

SUmmum periculum intentatur regi, ubi vicinus aliquis princeps provinciam aut angustias, inprimis verò: ad auxilia fœderatis submittenda commodas, quibus respublica continetur, invadat. Sic enim illi datur imbecillitatem firmare, junctis provinciarum viribus. UtFlumina inrivulos deducta, vadum ubivis locorum præbent- in alveo perpetuo metuenda; sic imperia in partes divisa facilè corripiuntur, quæ unita formidinem vicinis incuterent,alijs inhiarent, Hinc Philosophiæ ortum axioma, Virtus unita fortior. Sertorius exercitum id docuit lepido artificio,cùm legeret duos milites, qui caudam equinam convellerent tractim: eosque indolis & roboris diversi,al-

terum robustum sed præcipitis judicij: hic in pugillum collectis crinibus, omnem operam trahendo perdidit; ille singulis crinibus evulsis rem confecit: quo symbolo Sertorius suadebat unionem & pugnando & ducendo servandā; cum potentiæ unitæ æquè difficulter vincantur, ac facilè dis junctæ subjugentur. Quod si istæc ratio non permittit ullum in vasioni locum, necesse itidem fuerit cavere, de angustijs ad mutua fæderatorū auxilia: cùm illæ nō minoris sint æstimandæ, quā ipsi fæderati; ijsq; amissis nihil reciprocū eum istis restet. nam qui earum usurpationem fert princeps, priscos amicos exponit prædæ, altero brachio ad defensionem sui amputato.

Hinc reges Galliæ, cum aliquoties animadvertissent, Hispanum Sabaudiæ imminere, continuò arma tutelaria expedivêre, ne Gallia ab Italiâ avelleretur, longè certissimi, post ea principes Italiæ Hispanorum arbitrio permitti, ūc omni auxilio ex Galliâ, perpetuâ patronâ, se clusos; & Galliæ omni inde auxilio negato.

Bethunius mittitur Romam Orator, revocato Silierio.

COmmendator Silierius impostură passus, necessario per regē revocatur, substituto, viro summi judicij & amplæ famæ Bethunio, qui insingularibus habebat mādatis, Pontifici solidè remonstraret, regē Hispanis Vallis Telinæ angustias nunquā permissurum, rogaretq; supplex, ipsus authoritatem suā interponeret, ad pacta Madritiana exequēda, quò juxta justitiæ normam Rhætis & per Val. Telinam, & per Cadææ tractum. jura sua redderentur. Intellexerat quidem Rex paulò ante susceptum illius iter, repulsam de angustijs Romæ comprobari: unde in viâ mandavit, indies obstinatior evaderet, sparsâ etiam famâ, ad Hispanorum linguas refrænandas, remissionem hic spondentes. Bethunius Romam perveniens, mandatis adeò pertinaciter inhærebat, ut Pontifex de regis voluntate nihil amplius dubitaret, & munimenta quamprimum dimittenda sibi statueret. Acquievit quidem

Bethu-

Bethunius tum, ſed à rege juſſus, *Pontifici* absque ambagibus oſtendit, non convenire, ut ea Hiſpanis cederent, diſſidio in apertum bellum prorſus evâſuro; & Rhætis reddita, Religioni detrimentum afferre. Optimum fore, privatâ ſuâ ſententiâ, ea dirui, juxta pactorum Madritianorum tenorem; aut Vallis Telinæ incolis relinqui, cum quibus facillimè tranſigi poſſit. Impeditus *Pontifex*, quò ſeverteret non habebat, at meditabatur dilationum ſeriem, niſi proteſtatione ſæpius iteratâ, regem poſt inanes negotiationes ab armis remedium propediem petiturum, ut per vim obtineret, quod juſtitia cauſæ negaret; preſſus, Vallis Telinæ incolis munimenta tradere cogitabat, niſi ſumtibus ſequeſtrationis metuiſſet. Eos Hiſpani erant reddituri ſed & Bethunius; unde major difficultas, ne alterutri regi reddita offenſam, adeòque bellum ſuſcitarent.

Diverſi modi proponuntur, qui à rege nova mandata elicuêre, ne illorum ullam haberet rationem, orator, ſed *Pontificem* perurgeret, linqueret potius munimenta Hiſpanis, quàm dilatione importunâ annum traheret rebus gerendis inutilem; ſententiâ dubia, Marchioni Cæurio mandaret, arma in Vallem Telinam inferret.

Politica reminiſcentia.

FAmiliare principibus, qui arbitrium pacis inter diſſidẽtes ſumunt, Oratores rationibus ſponte abſonis differre, cum tempus ſperent caſum ponendis armis inventurum; niſi & imparato modum lucrentur, vires colligendi, ad reſiſtendum. Ibi decet Oratorem & prudentiam & fortitudinem exerere, tum ut propoſitionum monimentis expenſis, rationes deteriores reijciat, cauſasque juſtas, cur acceptas habere nequeat, continuò demonſtret; tùm ut rationibus validis, animoq; elato regis commoda ſuſtineat, vano importunitatis metu, certo audacter loquendi animo, ſi res ferat. In abjecto enim animo vituperium, niſi remedij aliquid producat, à propoſitis dextrè ſe explicat. Summum viciſſim honorem merebitur, ſi induſtriam & robur animi exerat, ut negotia difficillima

ſæpius

sæpius isto modo facilè terminet, patriam sævo bello eximat, inimicorum fervorem restinguat, cerebrosos ad rationis viam reducat. *Sapientiæ* primas auferet, si metum belli suscipiendi procul habeat, cùm inimici in suum id vertere commodum queant. imitetur igitur Quintum Fabium, qui à populo Romano missus Carthaginem, cepit æquo ferre animo, si quis modus. utrisque commodus ad concordiam patesceret; sin minus, duo pignora, alterum pacis, alterum belli offerre, ut alterutrum sumerēt, Romanis utrinque & ad pacem & ad bellum propensis. Magnum incurrerit opprobrium, si frivolis propositionibus sese circumagi sinat, ad temporis lucrum, quod legatis Dionysij tyranni usu venit. Missi enim Syracusas pacis conciliandæ causâ, à *Dione* summo exercitus duce, distinebantur diversis medijs, nullâ certitudine, donec collapsum murum, ubi aditus patebat, sancirent: tandem hoc responso Syracusanis nunquam cùm Dionysio conventum iri, nisi imperium deponeret, mediocribus contentus honoribus. Legatum itidem dixerim decere, ut urgeat, aliquando etiam principem pungat, ubi æquo nullus locus: quamprimum enim hîc importunus audiet, domi fortis atque fidelis habebitur: consistat tamen semper intra terminos reverentiæ, summis viris debitæ, ne compuncti restitent, & offensi ad extrema ferantur. Genuensis id legatus aliquando Galeatium, Mediolani *Ducem* lepidâ techna docuit, cùm nunquam admitteretur ab obstinato animo, donec Vasculum cum plantâ Basilici obtulit: quo viso obstupescit, & quid sibi vellet, ignarus, legatum accersit, qui ænigma explicaret. *Præstò* ille ajebat, Genuenses pro more plerorumq; principum, plantæ illi non multum absimiles, quæ trita leniter, odorem spargeret gratum; ad succum contusa, scorpiones produceret: magnamque petitorum partem impetravit. Eò enim sunt animo principes, ut, legato per imprudentiam molesto, & contumelioso, producant scorpiones, bella scilicet internecina per excandescentiam; ubi verò satis prudentiæ & animi ad dexterè & moderatè urgendum adest, rationi parent, & petitis annuunt.

Mar-

Marchio Cæurius ad pagos Helvetiorum legatur, ob Rhætiæ turbas.

MAndati articulos cum omni prudentiâ & fortitudine exequebatur Bethunius, neque tamen ab Hispano quicquam æqui impetrabat, commodo ex dilationibus vafrè quæsito. Cardinalis igitur, cui à longo tempore innotuissēt technæ, regi persuasit, ne porrò negotiationi inhæreret, sed armis justitiam extorqueret. Consilium istud longissimè abibat à more nupero, in eum finem, ut Galliæ fama & authoritas apud exteros denuò clarescceret, arma sine hæsitatione Austriacorum consilijs opponeret potius, quàm fæderatorum fortunas conculcari pateretur, quorū ruina Monarchiæ Gallicanæ fundamenta concuteret. Generosa istæc consilia conveniebant cum regis animo: mittitur igitur Marchio Cæurius in Helvetiam, Bethunio Romam contendente.

Duæ erant partes mandatorum: prior jubebat pagos Helvetiorum reconciliari regi, Catholicis persuaderi, ut pactorum Madritianorum fidem sponderent, si qua occasio, Rhætis imperium in Vallem Telinam reddendi subnasceretur: posterior sub fide silentij premenda erat, ubi illa successisset: sin minus, articulatè jubebatur animare Rhætos, atque armare, auxilia ex copijs submittendis, juxta mandata proxima præstare. Sociantur itaque ex regis voluntate Rhætorum Centuriones, in legione Helveticâ, qui aliquam operam in Valle Telina præstarent, necessaria expiscarentur, Marchioni clientes pararent. Optimè tamen salvum conductum centies sexagies mille librarum firmabat, parte ad Helvetiorum animos, hâc potentissimâ ratione demerendos, parte insumtus bellicos, si usus ferret, destinatâ.

Quamprimum pedem Helvetiæ intulit, Hispanorum artes prævenisse sensit, ut operam videretur perdere in aperiendis, ad præcipitem patriæ perniciem, populi oculis. Utebatur Mesminij & Mesnilij industriâ per circulos & conventicula, Badenam ad summum Senatum contendens;

dens;

dens;ubi tāen exiguo fructu procedebat, dōecSalodori de summa rerū deliberaretur.Suos intereafaciebatCenturiones & argento & rationibus prolatis:edocebatCatholicos, regem de imperioRhætorum in VallemTelinam sollicitū quidem sed exercitioCatholicæ religionis cautum velle,ut suspiciones ab Hispanis seminatas dissiparet.Universis verò,sacrorum & reipublicæ bono demonstrabat, ValleTelinâ amissâ,triaRhætorum fœdera trahi,quorum Archidux Leopoldus jam partem occupet. Iis fœderibus sublatis,Hispano omnes angustias sponte patere, in contemtum exiguorum pagorum, unde illis & utilitas cum authoritate magnâ adcrescat. Facilè exinde patriam invasurum, jure quocunque.

Rationes istæ gravissimæ, connumerato stipendio annuo tantum potuêre, ut Berna & Tigurum permiserint primi militem regi scribendum, apparatum quemcunque alicubi deponendum. Patuit autem Marchionis summa prudentia in Conventu Salodorensi, cum famam & suppetias regis palam efferret, argenti prodigus, unde omnia pro voto ferè peracta. Nam Catholici fidem pactorum Madritianorum erant sponsuri, de recuperandis per vim Vallis Telinæ monumentis nihil solliciti: Bernam & Tigurum sequebantur cæteri pagi, Salodoro per factionem Ladinoieri Roollij dubio.

Catholici tamen eâ lege consentiebant, ut Galliæ bono miles scriberetur, Marchio verò Regis commodum & fœderatorum proferebat, nullâ palam mentione Rhætorum. Nulla igitur spe majoris pretij, parabat arma in Vallem Telinam, rege de Rhætorum rebus, ubi Landanus & Devausius præmissi ad nutum omnia disposuerant, certiore, novorum mandatorum avidus.

Politica reminiscentia.

RESpublicæ, eæque Democratiæ difficulter magna audent tanto pacis amore, ut quamcumq; belli gloriam,utilitatemve posthabeant.Diversa ratio Principū,ob fœde-

fæderatorum amicitiam, gloriæ stimulos, futuri formidinem, vicinæ potentiæ incrementum, necessitudines, sensum calamitatis alienæ, & desiderium firmandi imperij: quæ omnia Rempublicam non tangunt; dum singuli Senatores privatum spectant commodum, id sibi persuadentes, nihil damnosius bello, ob fructus interceptos, commercij & opificiorum detrimentum, quodcumq; malum gravissimum trutinæ opponas, nisi extrema tandem compellant.

Reperias quidem ingenium unum atque alterum summis conatibus par; sed ubi suffragia numeratò, non ex merito valent, idem illis accidit, quod rectæ rationi à perniciosis desiderijs voluntatem ruentem frustra revocanti. In cassum plebes metu futurorum terretur, cum genius debilis ultra præsentia non feratur; sensu enim feritur, mavult fortunæ, rerum humanarum utique præsidi, prudentiæ diffisa, summam rerum permittere, quàm armis tutari: cæterum tenacissima partorum, belli sumtibus avertitur, ad tympani sonum, tormentorum fragorem, si quando obsidionis aut prælij saltem mentio fiat; abjectissima. Optes ei & plus fortitudinis & providentiæ ad eos casus, cùm procrastinationes magnis rebus adversentur, fluida utique occasione exequendis.

Florentini Ludovico XII. in Italiam contra Ludovicum Sfortiam moventi, documentum præbuêre. Fædus expetebat rex, ut angustijs ipsorum ad necessitatem uteretur, Oratores, ut quietè agerent, & protectionem regis optarent, induci potuêre, donec victoriæ compotem viderent, qui fædus jam ex necessitate requiri sentiens, susque habuit.

Fædus inter regem, Sabaudum & Venetos coit, de Valle Telinâ restituendâ.

VBi Cæurius de Helvetiorum & Rhætorum animis regem fecisset certiorem, jubetur Cardinalis cũ Marco Antonio Moresino, Vẽetorũ Orat. & Abbate Scagliano, Sabaudiæ legato de fædere, ad Vallem Telinam restituendã proposito prorsus agere. Is igitur, impellente genio, cui

religio

religio eſt, Exteris fortitudinem regis in quovis negotio ſupprimere, juxta omnes prudentiæ partes hæc pepigit: Copiæ Galli, Sabaudi & Venetorum ad quintum decimũ Septembris coirent, Gallicæ quidem in agrum Breſſanenſem; Venetæ ad partes *Mediolani*, Vallis Telinæ & Rhætiæ; Sabaudæ ad alteras partes *Mediolani* & Genuæ: legio mille vel plurium gregariorum, cum quadringentis equitibus ex Brixienſi exercitu Cæurio ſubmitteretur in Helvetiam eunti; Conneſtabilis reliquum exercitum Sabaudo adjungeret, ut Hiſpanum in agrum Genuenſem diſtraherent, à Valle Telinâ tutandâ averſum: Cæurius quamprimum juberetur, ter mille Rhætos, & totidem Helvetios ſcribere, uti permiſſum: conſilia & res communi authoritate gererentur: ſumtus faceret rex ad ſemiſſem, Veneti ad ſextantem, Sabaudus ad unciam: Veneti tormenta, cũ apparatu, & annonam præberent, impensâ ad leges fœderis exactâ.

Obtulerat præterea Comes *Mansfeldiæ* regi ſuam operam, ad cõſcribendos vicies quinquies mille peditum, ſepties mille equitum, auſpicijs *Palatini*, ſi trecenta, ſexaginta millia librarum menſtrua numerantur, ad corripiendas Auſtriacorum terras per Germaniã, in *Palatinatus* vicem. Iſtas rationes Cardinalis legatis Venetorum & Sabaudi proponebat, quæ fœderatorum bono gloriam traherẽt, & ſuo maximo commodo ad recuperandam Vallem Telinam Auſtriacorum arma diſtinerent. Conventum igitur, ut rex centies octuagies, Veneti centies vicies, Sabaudus ſexagies mille libras in ſingulos menſes conferrent. Veneti tamen, uti Rebuspublicis familiare difficulter ad res ſummas, maximè ubi vægrandi opus ſumtu deſcendere, ſuam ſortem non contribuêre, etiam ab agro Genuenſi abſtinentes, in regem Sabaudumq; eo onere devoluto, uti proximo anno dicemus.

Rebus ad hunc modum compoſitis, rex Cæurio mãdat, gratiſſimam ſibi negotiationem de imperio Rhætorum reſtituendo; contractas copias oſtentaret, ad primum nuncium Bethunij, de tranſigendo deſperantis: additis ijs, quæ cum Venetis & Sabaudo convenerant, ut rectius procederet, rerum neceſſariarum certus.

Poli-

Politica reminiſcentia.

Tametſi fœdera principum de rebus magnis apud multos male audiant, cum nulla ratione diuturnitatem adipiſcantur, exiguo hactenus ſucceſſu: magni utique momenti fuerint, quæ tutandis rebus fiunt, cum Ariſtotele in *Politicis* annotante, nulla provincia ſuis viribus conſiſtat: neque etiam nihili fuerint, quæ invadendo hoſti parantur, cum principibus poſſeſſiones cogitatu etiam intactas ſpondeant. Illi fidem fecerint Samnites, Romanis aliquamdiu pares, quod Hannibali referebant, ſed quod inferiores, *Pyrrho* fæderati. Iſtam ſtabilierit Chriſtianorum Liga, ubi inſignem victoriam in Propontide de Turcâ reportârunt, quam ſinguli nulla ratione ſperâſſent. Conſequentia quidem Ligæ non ſemper proſpera, quod Principes diverſis commodis ducantur, & iis, qua armis, qua compoſitione obtentis, diſcedant: malũ igitur illud imprudentiæ, non fæderi imputetur. In contrahendo fædere nihil præcipitandum, ſed leges commodæ, partesque diſpiciendæ, ne illis fallẽtibus infortunio vapules. Neceſſariò ſane cum ijs principibus ineũtur, qui noſtram expeditionem contingunt, tum ob anguſtiarum clauſtra, tum annonæ commodum, & militiæ neceſſaria. Iſtius rei prudens Hannibal, Gallos & Hiſpanos ſibi fædere junxit in Italiam moturus, obſidibus acceptis, & præſidiis hinc inde diſpoſitis. Idem Romani perpendebant, cum ob bellum Macedonicum *Ptolomæum* Ægypti regem, cujus ſubſidijs difficillime caruiſſent, fædere ſibi adſtringerent.

Quod ſi habeas, cur de fide ipſorum ambigas, aut locum aliquem munitiorem occupes, aut primores ducas obſides, ut propter ſalutem ipſorum in fide maneant. Id pluribus *Regum*, arma Italiæ inferẽtium neglectum, ſumma per anguſtias pericula & damna peperit. Superſedere licebit ijs pignoribus, ubi fide mutata nihil movere queant: ſupplemento tamen, quando ab hoſte demulſi diſceſſerint, parato. Turbat quidem fides fluxa, id tamen commodi ex fædere traxeris, quòd deſtinata auxiliaribus copijs, ſumtu communi procedant câtenus. Diffidentiæ cave

signa extent, ne eandem doceas; sed premantur, ad incommoda quævis prævertenda.

Fædera denique & cum Rebuspublicis, & cum principibus, eorumque successoribus, ad majorem securitatem pangantur, quam Eduardus IV. Angliæ rex: qui regno exutus, à quodam Galliæ rege auxilia petijt frustra, quòd fædus cum rege regnoque initum, violaretur, si Gallia regnum, regemq; possessorem oppugnaret. Compendio dicam, leges fæderis adeò dilucidis scribendas verbis, ne ullus commentarius discedendi ansam præbeat, aut frustrandi; erga eos maximè, qui famam cum fide jungunt, & absque eo non facilè mutarent.

Cæurius ducit exercitum, ad munimenta Vallis Telinæ occupanda.

EOdem ferè momento & mandata regis, & Bethunij literæ, de spe inani transigendi, perferuntur. Cæurius igitur moræ impatiens, statuit inopinatâ irruptione progredi. Tres tribuni Helvetij, totidem Rhæti jam ipsi regeperant totidem legiones adducere, ad nutum intenti: cum Oratoribus Venetis & Sabaudis de necessarijs disposuerat; Mesnilius annonam Tigurum alendis Helveticis & Rhæticis copijs comportârat: Venetus eundem apparatum Bergami parari asseverabat.

Valde incommodum accedebat, rem silentio premendam nimis multis communicare, quam & Nuntius Pontificis Scapyus, & Oglianus Hispaniæ legatus odorati, omnem moverunt lapidem, ne Helvetia militiam permitteret, aut angustias. Ob illam frustra fuêre, quod Berna & Tigurum, numerato pretio, fidem amplissimè dedissent, certi de validis auxilijs ad res dubias. Angustiæ tamen ut apud Catholicos clauderentur, obtinuêre; hinc Cæurius ad mandata regis exequenda, à prudentiâ consilium mutuatur.

Visum itaque quaternos equites ex Bressanensibus suppetijs accipere. & Bernæ transitũ legionis Vaubecurtiæ procurare, ut sic ad Rhætos placidè vel impetu penetraret. Satis habebat, eos pagos ex fædere copijs regijs in causa

causa justâ transitum debere, adeò utperrumpens in æqui-tatem nihil peccare potuisset. Certior etiam de eorum cõ-siliis à Nuntio & Hispano suggestis, colloquium usque ad procinctum distulit, ut parcius recusarent impetum, & tem-pore ad resistendum excluderentur. Omnia ad executionē consilij ubi in promtu habet, Landium ad exules Rhætorū mittit Tigurum, qui arma capesserent. Harcurtio, Landio-que imperat, Salisio juncti Rhætiam irruerent, angustias Steigæ pontemque Rheni occuparent, firmarent: quod il-li extemplo, sine magna vi effectum dedere. Eodem mo-mento Marchio Randanus copias ex vicinia Tiguri ducit, & nulla opposita vi, *Meyenfeldiam* descendit, ex patriæ a-spectu lætior. Gnarus etiam, quantum momentum ad sū-mā rerum allatū esset populorum concordia, quos discor-dia hosti exposuisset, ut ex benevolentia eorū fructū perci-peret, ei rei incubuit, paucisq; dieb. magna præstitit. Facile excitavit fastidiū jugi Leopoldici, ob jurisdictionē usurpa-tā, ut obedientiā, præter jus exactā, projicerēt, tribus Rhæ-torū fœderibus in priscū corpus postliminio redacts, resti-tuta libertate & imperio, quib. āte bella postrema fruebā-tur, priscis sigillis fœderum redditis, indulta venia amplissi-ma, quæ omnes provinciales Vallis Telinæ, Clavannæ, & Wormatiæ comprehenderet, abolita perduellionis me-moriâ, firmato fœdere cum regno Galliæ, exceptis Au-striacorum terris hæreditariis, & Helvetiorum fœderi-bus.

Ubi omnes Copiæ convenissent, bis mille pedites, cum ducentis equitibus, sub imperio Harcurtii, servandis *Cu-ria*, & munimentis *Pontis Rhenani*, Steigæque relinquun-tur, progrediuntur quinto & vicesimo Novembris in Vallē Telinam sex millia peditum, cum tecentis equitibus. In consultatione aliud alijs visum, Cœurij sententia prævaluit, ut Tiraniam versus ducerent, media via ad Venetorum ne-cessaria subsidia excipienda. *Proruunt* copiæ in Vallem *Monasterii*. & vident munimentum desertum conflagrare, transeunt in Vallem Poschianam, hostem ex turri Casac-cia, dejiciunt, angustias occupant. Sic sese dabant princi-pia.

Sed Wormatienses, metu armorū consternati, deprecatū

mittunt, impetrato etiam regis patrocinio, secundum usum immunitatum, & sacrorum: præsidij tamen aliquid, ob angustias impositum. Ægerrimè ferebat Cæurius sibi in tam prospero cursu rerum quater mille tantùm restare; nec deseruit fortitudo fortunam, licet tormentorum inopia à munimentis expugnandis abstineri juberet, militis fervor prosperiora sponderet. *P*lautarmala in proximo obstabat, adeò munita, ut vim retudissent præsidiarij feroces: productis autem fossis, frustra sparso glandium plumbearum grandine, tantam trepidationem concepêre, ut sese subducerent, locumque vacuum victori permiserint, qui postridie ferè omnes per Vallem Telinam copias eò contraxit.

Bagnyus, *P*ontificij exercitus imperator, universam Vallem armari mirātur, impar etiam sociatis armis, transactionem petit institui. *C*æurius ratus, Serbelani Hispanorum duci ad promovendas copias tempus quæri, Salisium jubet fossas ad mænia producere: velitationibus certatur per biduum, eo successu, ut Bagnyus in Castellum sese colligeret. Instat Cæurius, deditionem maturat, legibus ex reverentiâ in Pontificem, prout rex illius signis omnimodum honorem exhiberi jusserat, amplissimis. Suasit tam facilis fortuna, Sondrium petere, cujus incolæ impetrata fecissent, nisi Gubernator obstitisset; deditionem tamén fecêre, ubi Cæurius tormenta à Venetis accepta in suggestu collocâsset, *C*astellum quinquagenâ fere displosione tormentorum usu exuisset, præsidio ad exiguum numerum redacto, ut Gubernator reculis salvis discederet. Hæc est summa armorum, perbrevi tempore elabentis anni, niviumque tempestate solitâ: quam rex pignori cepit, de subjugandâ universâ valle, quod trimestri proximo debetur.

Politica reminiscentia.

Summi ducis est, expeditionem adversus provinciam aliquam instituendi; prudentiæ non vulgaris signum, fortitudinis eximiæ corona. *P*rima instituti ratio, ut prudentia quamcunque speciem consilij occultis circumdet.

Mag-

Magnæ id difficultatis, cùm executio numerum postulet, potest tamen & tempus & locus principij recondi, ut omnibus paratis agas, quæ remota videbantur, locoque inopinato. Sic munimenta corripiuntur, custodibus imparatis, & facilè vim patientibus. Hinc Romani silentium tanti fecère, ut ei omnia consilia referrent. Vix invenias, qui de rupto silentio doleat, compluribus inde gravissimè mulctatis. Doceat *Perseus*, rex *Macedoniæ*, cur Romanis bellum illaturus, consilia non satis clam habuerit; Senatumque rei certiorem permoverit, ut eas vires opponeret, quæ victoriam retulerint, anteqnam bellum ceptum Romæ innotuisset. Istius imprudentiæ sequaces, eundem successum à fortunâ expectabunt.

Exinde temporis ratio est habenda, ut occasioni sese præbenti ne desis, cùm ex eo momento negotiorum summa plerumque pendeat. Ipsum Numen destinato tempore & occasione agit, unde prudens rerum capillos à fronte fluidos ad suum commodum corripiet, ne frustra occipitium calvum prenset. Arbores præmaturis aut serotinis gemmis fructum ut plurimum negant. Prospera agendi ratio tempori adeò inhæret, ut paucorum dierum interstitium spe negotium destituat, aut facilitate juvet. Julius *Cæsar*, ob eam causam, Suetonio annotante, consilia non exequebatur statuto tempore, sed secundum fortunæ arbitriũ, lectoplerũq; cælo ingratissimo, quo nemo quicquã tẽtaturũ credebat. Nõ minoris mõenti fuerit loci consideratio, quod experiẽtia, sive ducas, sive castrametiaris, sive pugnes, quibus actionibus militia ferè absolvitur, cõprobat. Locus sanè Anglis Johannem regem capiendũ præbuit, cùm ad eam gloriam vineas occupâssent, colliculis quibusdam ad prælij campum insessis. Quando autem occâsio locum & tempus benignè offert, promtè occupanda sunt, cùm nimia mora magnificis consilijs obstet, diligentiâ infinito numero palmarum exultante. Si Chaumontius exercitum Bononiam versus rapuisset, *Pontificem* ad pacem, oppido tenuiter custodito, compulisset; sed lento gradu obsidionem exorsus, commodissimâ occasione frustratus est se ipsum. *Pomptitudinem* & fortitudo fervorque comitentur oportet, ut hostis ad impetum primum trepidet.

det. Fortuna enim fortitudinis fautrix, omnia audaciæ, indulget, famoso ad victoriam principio. Tandem & subacto munitiori loco non acquiescendum, sed victoriæ fervidè instandum, ut fructus consequentes colligas. Sic Christianorum copiæ à prælio in *Propontide* quievêre, cum Turcam in summas angustias compingere potuissent, qui respirans, vires recollegit per otium, ut nunquam victus, nedum pugnâsse videretur.

Religionarij Duce Subisio classem adornant, & Blabiæ portum occupant.

ARmis Galliæ per Vallem Telinam occupatis, Religionarij, externa bella in suum commodum aucupari soliti, & hic aliquid audebant: ægerrimè ferebant munimentũ Ludovici, paucis ante annis *Rupellæ*, instar capistri, ad non dubiã obedientiam, objectũ. Nihil reliqui fecerant, ut de eo per fiduciarios conquererentur, quasi Magolonensi transactione demoliendum esset. Responsum tulêre, promissum id quidẽ, sed eâ lege, ut religionem Catholicã intra pomæria Rupellæ restituerent, Ecclesiæ quæ usurpassent redditis: sibipsis igitur cum defuerint, frustra quærere munimenti demolitionem, quam nec paris conditionis si essent ex æquo flagitare possent. Æquissimum hoc responsum, seditiosos animos quibus omnia ingrata sordent, incitavit, ad aliud munimentum occupandum, ut rex disturbationem hujus, præ illius recuperatione faceret. Instruunt ergò complures naves ad bellum duce Subisio, non ad simulatum prolixius iter, sed ad occupandum, si queant, Blabiam, Britanniæ Armoriacæ portum, Ludovici nomine notum. Res tanto silentio agebatur, ut nec Rupella ipsa, nec alij factiosi interessent, conscientiâ ad diffitendum liberâ, ubi eventus decollâsset: sin optatus, Languedociam, Xantones, & Pictaviã inundarent, rege ad bellum in Vallem Telinam compactũ, simulq; istud diffusum, impare, qui munimenti demolitione pacem domi foret redemturus.

Subisius, cùm intellexisset, Cæurium cum Bagnyo collu-

ctari, naves in mare devoluit, duas Blabiam præmittit, ſpeculandi gratiâ, quibus ex ſimulatione curſus prælongi omnia erant libera: accurrit ipſe poſtridiè ad horam nonam veſpertinam, nuncio de negligenti cuſtodia accitus, portum ſubit cum mille militibus præter remiges, omnibus ad facinus egregium neceſſarijs apprimè inſtructus. Occupat ſex ingentia navigia, partim regis, partim Niverſij; exponit militem, & potitur oppido. Munimentum felici errore non rapuit, quod impetu capere poterat, nullis ferè propugnatoribus defenſum. Gubernator enim tumultu per oppidum excitato, defenſionem parat, portas claudit.

Non diuturna tamen gaviſus eſt poſſeſſione oppidi, dùm Vindonicenſis, Britanniæ Armoriacæ rector equeſtrem ordinem cum quantiscumq; turmis tumultuariè evocat. Undiquaq: concurritur, ipſe Vindonicenſis celeribus adeſt Querollinum in munimentum cum ſubſidio, & annonâ penetrâſſe intelligit, excipit Duces Retium & Briſſacenum, præter Dynaſtas viciniores. In medium conſulitur, excitandum è regione veteris novum munimentum, ut naves Subiſianæ utrinq; tormentis peterentur, & egreſſuræ portum mergerentur, dum oppidũ ſex locis diverſis oppugnaretur. Munimentum illud mirâ promtitudine ſurgebat, ſuggeſtu quantocyus erecto.

Oppidum ſponte deſeruerat Subiſius, & tormentis continuò pulſatus, vela fecit, beneficio noctis obſcuratæ, & venti vehementiſſimi, qui trans rudentes eum rapuêre, dimersâ Nivernij pulcherrimâ navi, quam trahebat, quatuor alijs in orificio portus fractis. Sic Rupellam revolat; quæ tamen cum univerſitate Religionariorum per fiduciarios apud regem, & publico ſcripto, facinus à ſeſe amoliri ſtuduit.

Politica reminiſcentia.

PEriculoſo errore peccat gubernator, qui cuſtodiã pace conſtante, loci muniti, maximè verò maritimi, & in repub. bellis civilibus obnoxiâ, negligit: ſic enim turbis favet penitiſſimè, mari ad ſubditos caſus ſemper aperto. Docet

historia sacra, Danicos tribules, ob nimiam securitatem inLachidos incolas diffidentiæ vacuos, irruisse, interneci-one concidisse, oppido in cineres redacto.

Franciscus I. in Italiam movens, oppressâ Villâ francâ omnes munimentorum custodes docuit, nullâ unquam considerationе vigilantiam poni, cùm aggeribus aut hosti lõginquo pessimè confidas. Nam *Prosper* Columna, ei oppido præfectus, suspicione vacuus, indulgebat genio, rege, quod credebat, remotissimo; sed Palissio, quem longissimè adventantem inaudierat, palatium ingresso, obrutum se sensit. Colorem inducebat quidem errori, quòd vigilum extremis correptis, *Palissius* clientelis niteretur oppidanorum. Quicquid sit, ipseColumna magnæ licet alioqui famæ, exinde malè audijt, cùm nemini minus, quàm istiusmodi viris dicere liceat, Non putâram. Hinc Iphicrates, Atheniensium imperator celeberrimus, exercitui vigilias imperavit, tàm pacis, quàm belli tempore, detrectatori respondens, perpetuum timorem obviare subitis casibus.

Vigilantia utique gubernatori inter summa necessaria esto: sicut, imperij honorem gloriâ servitutis absorberi, cùm inde excubias cæteris somno indulgentibus, agat. Onera dicuntur provinciarum administrationes, quemadmodum & castellorum custodiæ. Discat igitur, id oneris prudentiæ suæ impositum; munimentumque non tam gubernatoris, quàm gubernatorem munimenti esse, ut videlicet curam ejus gerat.

Finis primi anni, qui est, 1624.

ANNO MDCXXV.

NEmo nòn saliente oculo vernalem orbis faciem aspicit, ubi Sol benignâ Numinis manu extollitur, aëre pacato, tempestatibus semotis, terrâ pulchritudinis formas variegante, languoribus hybernis evanescentibus, rigore remittente, abundantiâ locum sterilitatis occupante,

te, gelu glacieque in teporem concedente. Lætior sanè facies Galliæ, Cardinale ad partem curarum admisso, qui instar Solis illuxit, ut gloriæ dignissimum instrumentum priscũ inferret splendorem, bella civilia, singulis ferè annis per regnum exorta, finiret, Exterorum ambitioni limites figeret, auspicia regis Serenissimi firmaret.

Cùm rex summi Ministri authoritatem indies pluries faceret, animum addebat, ut novo lumine genius coruscaret, ad prudentiæ acumen, occasionibus subinde nascentibus, quæ compertum facerent, eum inter Ministros summos, ex omni historiâ laudatos, eminere, quemadmodum Cedrus inter frutices hyssopi. Admirationi omnibus erat vita functionibus publicis mancipata, quæ voluptatibus nuncio remisso, quo cæteri Ministri fortunæ munere marcebant, semper egregiũ quid ad gloriã regis meditabatur. Neque enim ignorabat, delitiarum immoderato usu perire Ministris summis mille occasiones rerum gerendarum, ministerio publico à voluptatibus maximè remoto; inde palam sibi præter honestam recreationem, earum usu interdixit; etiam tyrannidem proprij commodi ex voluntate proscripsit, cùm sola gloria regis actiones omnes honoris normâ dirigeret, unde & utilitatem quamcunque ejus sterilem despiciebat.

Exordio sanè maximam admirationem peperit, quod à Numine, per essentiam & operandi modum occulto, mutuatus prudentiam, effecta dabat, quorum consilia & processus latuerant, cùm antè pleraque majori rumore decernerentur, quàm fierent. Seriem historiæ pertexentes, rei documenta notabimus. Fundamento isto substrato, regem, ubi perspexisset eminentiam genij, consiliorum sapientiam, fortitudinem animi, fidem inconcussam, & dexteritatem agendi, sine exemplo, arbitrum curarum eum sumsisse, uti ipsæ regiæ dignitati sese totum devovit.

Politica reminiscentia.

SUmmo Ministro Principis gloria, reipublicæ salus actionum omnium scopus esto. Meminerit, reges Numinis imagines vivas, Ministros Soles, à regibus gloriæ pro-

priæ,bonique publici causâ factos, quemadmodum *Deus* solem dici præfecit,ut splendoris sui infiniti radium exereret,constituto eo principio omnium quæ in oculos incurrunt gratiarum per mundum inferiorem. *Di*dicerit itaque, antequam rebus gerendis admoveatur,commodum privatum, familiarum incrementum, in animo summi Ministri quovis hoste perniciosius grassari, reipublicæ administratione à tutelà orphanorum nihil differente,ubi non tutoris, sed pupillorum spectatur utilitas.

*P*ræter gloriam nullus ipsi scopus permittitur; quam ne per somnium quidem ceperit, nisi egregium quid, in laudem *P*rincipis,suiq; ministerij audeat. Sic Cardinalis Ambosianus partem gloriæ sensit marcescere, cùm *P*rincipis commodo per Italiam susque habito, suum quæsivit:neq; etiam fama ministri excellet,nisi sese totum *P*rincipi devoveat. Verè generosus animus nullum præmium actionum optat,præter gloriam, facinorisq; conscientiam egregij: gnarus tamen,virtutem radios spargere,qui venerandam universo generi mortalium proponant;in quo apice vera demum consistit gloria.

Deliberat Rex cum Cardinale de bono publico.

CArdinalis genio sedebat, regnis perniciosissimū accidere summorum Ministrorum animos imbelles, qui otiosâ pace gaudeant,dū Exteri potentiæ incrementa,nullo obstaculo, inveniunt; in vulneribus domesticis per superficiem sanandis seduli,fonte malorum nunquam quæsito. *C*ertus igitur, ultra mediocritatem solitam exurgere, regi amplissima suggerebat consilia,ut Galliæ splendorem primum Monarchiæ illustrissimè redderet.

Ita comparatum est jure nascendi, ut mortales ad propinquiora magis trepident, quàm ad remota, licet periculosiora:quæ hactenus fuerat consiliorum ratio. Ministri autem istius genius perspicax, præcepta futurorum seculorum serie, regi pericula computat, ostensa aliâ viâ, eâque faciliori, sed per Ministrorum impotentiam à

rege

rege neglectâ. Exiguo negotio demonstrat pacis nimium studiosos, enervare paulatim rempublicam, ubi animi populorum otio torpescant, Exteri vim parent, armorum usu, & incremento potentiæ omnibus vicinis superiores. Prudentiam Medici imitatus, qui causas concussæ valetudinis edoct, ut ægrotus remedia ingrata hauriat, judicio de usu illorum permisso.

Serenissimè Rex, inquit, aliquando in Senatu intimo, tametsi Princeps, tranquillitatis cupidus, non præter rationem doleat, ubi Ministri rempublicā turbârunt, cum quotidie diversæ suboriantur calamitates; gloriæ utiq; studiosus nihil terrebitur, cū turbæ materiā trophæis prudentiæ & fortitudini præbeant. Quietē igitur animi noli ægrè ferre, ob errores in administrandâ republicâ commissos, postquam ij, quibus eâ cura incumbebat, fide apprimè integrâ, ingenio ad consilia fortitudinis persequenda non satis robusto, defecerunt, remedio in posterum facili, quod meditaris: siquidem causis perspectis, remedijsq; commodis adhibitis, reipublicæ salus stabilietur.

Tuum fuerit quascunque mihi partes delegare; meum ex voto omnem curam, industriam, vitamque ipsam gloriæ tuæ immolare. Dicam liberè, postquam copiam fecisti de summa rerum deliberandi, me quatuor animadvertere reipublicæ enervatæ causas: Primam, eamq; externam invenio in Hispanorum ambitione, quæ Europæ imperio delibuta, vicinos nostros, regni propugnacula, ultra fines prætensa premit ut ad limites firmato pede, & irrūpat, ubi visū fuerit, & auxilia amicorū arceat. Cæteræ sunt internæ, adeoque domesticæ, omnium tumultuum fomites, & Leonis instar, regnum depascētes. Altero igitur loco censeatur nimia magnatum licentia, quâ authoritati regiæ tantum decedit, quantum ipsi rapiunt. Tertium ordinem ducit militiæ inopia, ad subitos casus, fœderatorumq; defensionem. Agmen claudat fiscus inanis, ad bellum quavis occasione sumendum, & ex necessitate ducendum.

Hinc arbitror quodcunq; malū Galliæ scaturire, & fōtibus exiccatis evanescere, quavis prosperitate, regnique gloriâ successurâ. Subisij ausum de intercipiendâ Blabiâ, dum Rhætis auxilia præbentur, satis docet, factionem illam,

rege

rege foris occupato, sibi nunquam defuturam. Civiles tumultus, annui ferè, regiæ potentiæ ad externa tentanda derogant, populis inobedientiæ adsuescentibus, unde Magnates authoritatem, solidè sceptro convenientem carptim auferunt. Austriacorum usurpationes, magnum Galliæ malum minantur, nisi cohibeas. Et ut omnia compendio dicantur, exiguæ copiæ, eæque exercitio armorum parum assuetæ, nullâ ærarij parsimoniâ, regiam potentiam & Exteris, & tumultibus imparem reddunt. Medendum igitur maximè istis vitijs, ut Gallia, facie quamprimum mutatâ, Exteris terrori potius, quàm ludibrio fiat.
Id consilij raram, adeoque mirandam Cardinalis arguebat prudentiam, ostenso omnis mali germine; & facilè regis assensum tulit, ut post ulteriores sermones effectui dandum, quod porrò annus iste evidens faciet, constituerit.

Politica reminiscentia.

ID demum imminutæ reipublicæ testimonium, ubi summus Minister, paci otiosæ tantum vacat: verum utiq; Respublicas bellis temerariè susceptis interire, otio enervari. Ipsæ *Monarchiæ* sine magnis ausis, infortunio diu carere nequeunt, tranquillitatis periculoso omine: cujus avidissimi etiâm imprudentes detrimentum ferunt, juventutem otio imbuunt, animorum vigore marcescente, dum Exteri, armorum pertinaces, prædæ inhiant. Sic Romani bella non rarò traxêre, ut miles haberet quod ageret, perniciosissimo otio careret; juvenili ardore illîc erumpente, alioqui ad motus prono.

Ajunt sanè, Eduardum III. à pace Brettiniâ ob eam caussam excepisse Britanniam Armoriacam, *P*hilippum *P*ulchrum itidem filio Johanni exercitia armorum transmare imposuisse. Neque ulli dubium, Henricum II. si pace anno 1559 factâ, subditos externis bellis exercuisset, Austriacisque arma foris opposuisset, bellis civilibus, adeoque extremæ ruinæ metu cariturum fuisse. Siquidem rebus humanis negatum, eodem diu stare talo, adeò ut naturæ vim inferat, is conatus. Respublicæ navigantium more, continuo feruntur motu; & summus Minister, deficiente animo

moad altiora contendendi, collabentia propediem cernet omnia. Quicquid est rerum inferiorum, à natura in motum propendet; ubi clavum pangere tentes, resilit.

Quomodo verò regnum in eodem conserves statu, vicinis per continuum armorum usum ad potentiæ incrementum grassantibus, quorum prædæ brevi sis accessurus. Insigniter fallitur Minister summus, qui domestica duntaxat expendit, cùm Principis gloria non minus in hostium exitio, quam proprijs viribus consistat, potentiâ ex illorum detrimento procedente. Intendat igitur curas in Exteros, ut usurpationibus obstet, æquè ac in subditos, obedientiâ continendos. Utrumque neglectum, in principem sæpè tempestates exitiales concitavit, authoritatem calcavit, vires alieno incremento attrivit, & Rempublicam hosti prostituit.

Caurius de novo jubetur exorsam telam in Valle Telinâ armis persequi

VIdimus anno expirante, regis animum, de Rhætis adversus Austriacos asserendis, misso exercitu, qui sub imperio Cæurij Vallem Telinam recuperaret. Rationibus à Cardinale rex persuasus justis, iterata mandata Cæurio dederat, ut sortem armorum prosperam sequeretur. Is igitur occasione arreptâ, rerumque cursu considerato, juxta regis mandata, quicquid momenti alicujus esset per Vallem, aut ad angustias usurpatione occupatum, primo anni labentis trimestri, solo munimento Rivæ excepto, sui juris fecit, reverentiâ erga Pontificem adeò sollicitè custoditâ, ut ne tactio quidem fieret. Exordium victoriarum dederant mense superiore Decembris Planta, Mala, Tirania; quâ operâ defunctus Cæurius, Fondrium ducit, oppido manus dante, castellum tormentis lacerat, vi capit, sex tantùm gregarijs ex regio exercitu desideratis. Hinc tanta trepidatio Morbeniam, Travonam & Orbinium invasit, ut per legatos res suas dederent: Wormatia tamen in limite Tirolis omnium maximam vim opposuit, vel munimentis confisa, vel animis obstinatioribus. Tor-

Tormenta igitur promoventur in ſuggeſtum, aperiuntur muri,& exiguo propugnatorum numero, rebus ad obſidionem ferendam neceſſarijs alioqui deſtituto,fit deditio.

Harcurtius,Campiductor, dum Travonæ hæreret Cæurius, jubeturClavennam ſubigere,quod longâ obſidione confecit:Riva inde petitur. Sed obſtabatCampona, abHiſpanis inſeſſa:de ijs oppugnandis ubi conveniſſet,explicātur omnes copiæ; quo cognito, Hiſpani ſubſidiū immittunt, noſtris appropinquantibus ad ducentos paſſus obviam procedunt, cordatiſſimè congrediuntur, ſine tamen emolumento; eò quòd noſtrates tanto robore confligerent, ut pugnâ non acerrimâ eos turbatos ad regreſſum compellerent. Ubi prævertere non licuit,ob ſuppetias occurſantes, repulſi ad radices montis, auxiliaribus itidem firmantur, ut multos mactârint, cæteros in fugam effugos, ultra quingentos paſſus trans Caponā perſequerētur.

Cæurius ſuos prædæ intentos ubi videt, prudens etiam victoriæ ſervandæ, ſi exercitum per ordines contineret, Vauſium,Vigiliarum vicarium mittit,qui palantesGallos colligeret: quod eâ promtitudine fieri non potuit, quin Hiſpani verecundiâ fugæ moti, irruerent, cæde fugaque mutuâ graſſati; Non diuturna lætitia, cùm noſtrates ad ſigna reverſi tanto fervore pugnarint poſtmodum, ut Hiſpanorum plures caderent, reliqui conſilio poſtridie capto, de Campona deſerenda, Rivaque fortius tutanda, excederent. Ad miraculum uſque ſuccedebant iſta: unde cauſarum ſcrutatores cenſebant, partem gloriæ Cæurijquidem deberi prudenti induſtriæ,partem ſibi vendicare militum ferociam, ſummam tamen prudentiæ Cardinalis attribuendam, qui conſilium expeditioni invenerit, media diſpexerit ſemovendis obſtaculis, tempusque opportunum ſumſerit, dum Cæſaris Hiſpanique vires circa Bredam hærerent, nullo metu Gallorum, quamdiu in Pontificis fide manuque ſtarent munimenta, quæ Hiſpanorum technis ſubornatus ipſe nunquam redderet, ſive formidinem pingerent Rhætorum, adeoque hæreſeos reſurgentis, ſive ſpem fingerent cujuscunque tranſactionis, qua munimenta illa ex Pontificis poteſtate nunquam exirent.

Poli-

Politica reminiscentia.

COnsilia magnorum negotiorum præ executione laudem ferunt. *Prudentia* enim hostes prævenit, inopinatò opprimit, vires eorum distrahit, occasionem commodæ pugnæ facilisq; victoriæ sumit. Hinc Guicciardiūs in historia inquit, prudentiā viri egregij potentius agere, quā exercitus. *Philosopho* sanè consiliū divinū quid videtur, ut intelligas, ad deitatē sic mortales proximè accedere, cui propriū, asserente Apostolo, omnia ex consilio voluntatis agere. Suffragatur & T. Livius, sibi sæpissimè inter viros milites auditū; primum locum deberi, si quis norit imperare; alterū, si quis norit obedire. *Certum* quidem, executionē consiliorū æquè necessariam, ac inventionem, quod in vanum consulatur, nisi essent qui manū admoverent operi; fatendū tamē consilium tantò excellentius haberi, cùm ex prima virtute, quæ est prudentia fluat; effectus verò robur agnoscat, illi minimè comparandum. Sic remiges perpetuo labore occupantur, pro diversis operis nauticis, modò vela vertunt, funes colligunt, modò malum scandunt, prædones speculantur, modò fissuras ne aqua penetret, obstruūt, adeòq; longè vehementius exercentur, quàm Nauclerus, qui in prora desidet, clavum tenet aliquando commovendum, à cujus nutu cæteri pendent. Nemo tamen illis honorem directi navigij tribuit, Nauclero eripit, cujus animus plus agit, quàm membra remigum, eò quòd mentem intendat. & judiciū exerceat ut perferat tēpestatē, scopulos vitet, viam rectam teneat; tantò nobiliori actui inserviēs, quantùm mens præstat corpore. Nemo etiam sine injustitiæ vitio majorem gloriam executoni facinoris egregij tribuet, quàm ei, cujus mens fæcunda rem primitus dispexit, prudentia excoxit, medijs agendi instruxit, per judicij robur obstacula excussit ingruentia per industriam, per providam mentem difficultates præcurrit, omnemque agendi seriem ad optatum successum disposuit. Hoc igitur jure suo postulare potest Cardinalis, quod sapientissimus regum, juxta supernam veritatem scriptum reliquit, sapientia magis æstimatur, quàm

quàm robur;& vir prudens plus gloriæ meretur, quàm qui fortitudinis laude claret.

Pontifex Cardinali Valettano, adeoque Bethunio testatur, quàm ægrè ferat, munimenta suæ fidei commissa, per Vallem Telinam tentari.

PRimum de fæderatorum suppetijs, ad Vallem Telinam Rhætis restituendam nuncium adeò turbavit Pontificem, ut Dominicâ sequente in Sacello sacris interfuerit vultu demisso, ac meditabundo: postea graviter conquestus est Cardinali Valettano, de injuriâ, quam ferret in munimentis fidei suæ concreditis, quæ suis copijs signisque assererentur, aperto desiderio, cū Bethunio expostulandi. Is igitur monitus, colloquium petit, non ut querelis satisfaceret, sed ut interiora rimaretur, per iram maximè patescentia, inprimis verò ut Hispanicæ factionis acrimoniam averteret. Exorditur Pontifex ad primum aspectum, Nunquam sese cogitâsse, Gallos arma Ecclesiæ illaturos. In promtu erat responsum, Regem ab istoc opprobrio alienissimum, cùm ab armis Ecclesiæ, & particulatim Pontifici ipsi intentandis adeò abhorreat, ut eximiam potius reverentiam præstet, ad incrementum ipsius gloriæ authoritatisque arma & omnem potentiam collaturus. Non esse, quod Pontifex se obrutum queratur, rege multoties contestante, nisi Hispani æquitatem colerent, Galliam non ulterius laturam; Rhætos munimentis privari: illa non ut Pontifici concredita haberi, cum sequestrationis ratio ob causas sæpius productas expirârit, unde Pontifex æqui intelligens, Vallis Telinæ incolis munimenta aliquoties obtulerit. Terminum igitur sequestrationis neque continuari, neque produci potuisse, quòd Hispani redhibitioni obstiterint. Hanc exinde viam, ea extorquendi Hispanis, Pontificis fide jam exoleta, in suum commodum abutentibus, inventam. Tantò minus itaque Regis actiones suggillandas, quòd Pontifex, pater communis, æqui studiosissimus, exacto sequestrationis tempore, Hispa-

Hiſpanis in detrimentum & opprobrium Gallorum favere poſſit. Æquiſſimis iſtis rationibus Pontifex nihil oppoſuiſſet, niſi ab Hiſpanis circumventus itentidem graviter de armis Gallorum quereretur. Invenit tamen eum Bethunius aliàs admiſſus longè moderatiorem, præter ſolitæ benevolentiæ teſtimonia; addito etiam, Cardinalem Borgiam acceſſiſſe, ut ex calcato reſpectu irritatum, ad cenſuras Eccleſiaſticas in regem, niſi contineret arma, impelleret; ſolito Hiſpanorum faſtu; ſi Gallis iſta permitterentur, Hiſpanos ultra proceſſuros, conſilio ex utilitate ſumto, obſtaculo quovis perrupto. Ad quæ indignationem non tenuerit; proteſtatus etiam, ſeſe ad omnia irritamenta, neutras foturum partes. Aſſuetus tamen Theologorum Romanenſium opinionibus, ut bonum publicum ex ſuâ voluntate metiretur, clarè dicebat, ſibi minimè ferendum, ut illa munimenta per vim ſibi extorquerentur. Bethunius prudentiâ conabatur derogare illi ſententiæ, armorum regiorum juſtitiâ juxta verum productâ, oblato etiam exercitu auſpicijsque regis ad Urbini Ducatum nepoti cuidam ex familiâ Pontificis conferendum. Quos jam fecerat Barberinum & Magalottum Cardinales, compotes arcanorum, & promiſſis ampliſſimis de regis favore erga ipſorum neceſſitates, & muneribus regijs, quæ tamen, ne in partes tranſiiſſe viderentur, recuſabant: factâ etiam mentione matrimonij inter Ricuſiam, ampliſſimæ per Galliam dotis, & Thadæum Pontificis nepotem, quo ille haud parum tumebat, averſo licet animo ad hæredem Stilaniæ.

Politica reminiſcentia.

PRincipes bello diſtenti, exorto diſſidio ob locum unū atque alterum, ſæpius in ſequeſtrationem conſenſêre: ubi ſequeſter meminerit, nihil ſibi authoritatis, niſi onus cuſtodiæ accreſcere, ad tempus, & ſecundum leges litigantium. Antiquitas depoſitum habuit ſacrum, & ejus uſurpatores ſacrilegij damnavit. Ex Codice etiam lex quædam injuſtitiæ ſummæ reum declarat, ſi quis id reddere nollet, cùm contra æquitatem naturæ ſibi rapiat alienum.

pissianorum sanctione mortis tenebatur reus depositi negati. Et Glaucus Spartiata, Herodoto referente, pecuniæ grandem summam à Milesio acceptam, reddere nolens, Apollinem adijt, quid facto opus esset sciscitatum: Oraculum respondit, terram nec ipsum, nec familiam ulterius laturam: cui eventus convênit. Unde optimum putat, de restituendo deposito semper cogitare. Aristoteles autem acutè enormitatem istius criminis exprimit, cùm reum majori injustitiâ notat, quàm qui mutuum reddere non vult, cùm & leges æquitatis violet, ut ille; sed & amicitiam fidemque, prout depositum accepit, conculcet. Addo, sequestrum contra voluntatem proprietariorum nullatenus posse depositum retinere, adeo ut & in arbitriū litis nullum jus habeat, nisi ex pacto, cùm teneatur, illud purè & simpliciter, conditionibus scriptis adimpletis, restituere.

Periculo tamen non vacat, sequestrum sumere, qui aliquomodo superiorem se ferat, aut reverentiam possideat: ita constitutis mortalium animis, ut dignitatis eminentioris compotes cæteris ex mente suâ leges dare satagant, cùm non sine periculo & arbitrium ejus admittatur. Prudenter itaque tabulis depositi inserendum, ne ipsus arbitrium dissidij sumere queat: maximè ubi Pontifex fit sequester. Quod observatum in obsidibus pace Quierascanâ ipsis commissis. Arrogat enim sibi aliquam in reges authoritatem, & instar patris communis in judicium de litibus ipsorum sese ingerit; alioqui etiam partium studiosus. Hinc principes eo sequestro sæpè anguntur, cùm difficulter citra magnas turbas æquum vi armorum obtineant. Pauci sanè principum Henrici IV. fidem æquant, qui liberè Genevam introductis triginta quinque millibus Gallorum, in obsidione munimenti Cathariniani, instigatus à quibusdam Centurionibus, in tanta facilitate oppidum occuparet, respondit, rem fore injustissimam, si oppidanorum fiduciam perfidiâ compensaret.

Pon-

Pontifex ad regem legat Bernardinum Nâryum, qui ægritudinem testaretur de Cœurij progressu per Vallem Telinam,

ARmis per Vallem Telinam micantibus, Cardinalis Spada, Pontificis Nuncius in Galliam, grandi querela fatigabat regem, ob Cæurij ausa: cui Pontifex Bernh. Naryũ etiã extra ordinẽ submisit, ut ægritudinẽ illam testaretur. Responsũ per rationes prægnantissimas, ut armorũ regiorũ cursus cõprobaretur, quibusvis querelis majorẽ æquitati lucẽ affundentibus. Liberè dictum, regẽ Rhætorũ arma auxiliantibus fœderatis non nisi ad extrema permisisse, postquã æquissimæ rationes ad finiendã litem nihil potuerint. Cæurij res gestas, si rectè inspiciantur, plus laudis, quã vitij mereri; qui exordiũ sumserit à tribus Rhætorum fœderibus in prisca corpora redigendis, ut Valli Telinæ gratiam obtineret præteritorum: Sacra Ecclesiæ Romanæ apud Rhætos, & ubicunq; fuissent sublata, restituerit, per Vallem Telinam præter Religionem Catholicam nihil reliquũ fecerit: digladiatus cum Pontificijs, sed provocatus, vim vi retuderit, à fœderatis averterit, cùm palam fieret, sub signis Pontificiis Hispanorum res agi.

Istis tamen omnibus neglectis, Cæurium Bagnyo eiusq; copiis & benevolè, & reverenter, quantum dignitas Pontificia legatis quærere posset, occurrisse. Iam autem Pontificem, cũm sequestratio munimentorum per Vallem Telinam constituti fuerit temporis, quo via transigendi inveniretur, de offensione non rectè queri, postquam terminus effluxerit, nullâ transactione apparente, omnibus rationibus reiectis, aut in commodum Hispanorum quæsitâ morâ.

Rex, quantumvis hinc eluceret justitia regiorum armorum, ex solitâ ergà Sedem Apostolicam reverentiâ, cùm & Pontifex id temporis rogaretur dispensare de matrimonio Anglicano, Spadæ & Naryo auscultabat, quorum potissimum erat petitum, ut bimestre in Comitatu Clavennæ placeret armistitiũ, quo currente Pont. speraret transactionẽ.

Adeò non repugnabat rex. ut continuò mitteret, qui arma *Cæurij* cohiberet. Cursor quidem jam deditâ Clavennâ advenit, inutili armistitio istic locorum, sed valido quoad Rivam, ne *Pontifex* quicquam desiderare posset.

Politica reminiscentia.

SUscepto aliquo facinore, viciniæ ingrato, rex adversus omnes rationes querelasque constantia inconcussa armetur: cùm facilè intelligat, neminem non, quorum interest, patescente negotio, legatos missurum, qui sua commoda urgeant. Natatores strenuos imitetur, qui in traijciendo freto nec murmura tempestatis, nec maris procellas, sed littus oppositum spectant; ijsdem argumentis ad suscipiendum, & ad respondendum validis. *Prudens* sanè, suspecta habebit omnia quæ proponuntur, cùm ad imponendum venerint, ipsi à *Dominis* non rarò circumventi. *Pessimè* cessit Lacedæmonijs, quod Themistoclem Atheniensium legatum audivêre, qui tempus muniendæ urbi trahebat, dum moras nectit, tanquam socios muneris expectans; quod serò nimis patuit.

Hoc igitur ordine rex in istis occasionibus utatur, ut ante omnia introspiciat legatorum animos, an speculatum venerint. Eo casu, bellis familiari, ubi pax prætexitur, consultum putem, ut promtè remittantur, quod Romanis erga *Perseum* usu venit, adeoque observentur oculo in omnes eorum actiones intento: quemadmodum Athenienses industriè caverunt, ne Xerxis emissarij cæterorum Græcorum fœderibus accederent, aut cum quovis, dum apud ipsos commorarentur, sermones cæderent. Ubi constat, consiliorum cursui interrumpendo advenisse, magnificè excipiendos putem, & benevolè audiendos, ne de jure hospitalitatis conqueri possunt. Quod si de summâ rerum agant, rationibus rationes opponat, & valide & prudenter, animo ex causis suscepti negotij obfirmato, propugnaculorum more, nec ullis artibus mutetur, sed ad scopum contendat, quantumcunque fieri potest, nunquã non recordatus, nec victoriam sine pugnâ, nec palmam sine victoriâ dari.

Hispa-

Hiſpanus fœderi ſuperiori fœdus opponit cum principibus Italiæ initum.

INopinatum accidit Hiſpano, anguſtijs, quib' provinciæ ipſius per Italiam firmantur, privari, cum ſponte intelligeret, quid incommodi ſibi inde exurgeret. Itaque ſuſque habito Pontificis patrocinio, Miniſtris mandat properè, fœdus cum principibus Italiæ contrahant, obviam iturus illi Gallicano, quæſito ab omnibus provincijs, primoribusque annexis in belli ſumtus quantocunque tributo. Commovetur univerſa Italia, famâ ſparſa, regem, Sabaudum & Venetos Italiam ſubactam diviſuros: unde principes minorum gentium tutandis rebus fœderi connectendos fore.

Hiſpanicæ factionis fautores ferebant, regem, Duces Hetruriæ, Medenæ & Parmæ, respublicas Genuæ & Lucæ exercitum terreſtrem viciesquater mille peditum, ſexies mille equitum, duce Feria, gubernatore Mediolanenſi, auſpicijs Imperatoris; alium navalem nonaginta triremium in portum Genuæ, talaſſiarcha Sancta Crocio conflaturos. Addebant, omnia Hiſpaniæ regna, Magnatesque provinciarum, pecuniam alendis centies mille bellatoribus ſponte promiſiſſe. Evanuêre tamen nubes iſtæ denſiſſimæ citra fulminis ictum, ad regiorum armorum ſplendorem, majori tumultu, quàm victoriâ, qod inferius patebit.

Politica reminiſcentia.

ITa comparatus nunc eſt orbis Chriſtianus, ut rerum ſumma, principumque forunæ penes Hiſpanum ſint vel Gallum, hinc alteruter aggreſſor provocat æmulum, quocunque conſilio. Cauſam rectè attribueris æmulationi, quæ à ſeculo ita adolevit, ut alter alterius incremento doleat. Puto tamen utrique diverſam. Nam Hiſpanis, uti olim Lacedæmonijs Monarchia quærebatur non in æquo, ſed in utili, unde juſtitiam violare nulla religio, ſed ruinoſo

fundamento,certoq; exemplo.AliaGallis mens, qui justitiâ nixi,ad arma nunquã convolant. nisi pro defensione & propriâ, & fæderatorum. Gallia conservationem sui spectat, Hispania incrementum.

Galliæ certum, securitatem in æquilibrio potentiæ, viriumq; utrinq; consistere: hinc obstaculũ debere se putat Hispanicæ potentiæ,ne præpolleat,Hispania autem à longo tẽpore consilia coxit produxitq; universæEuropæ subjugandæ,unde injuriam interpretatur, quotiescunq;Gallia fæderatos in possessione justa armis tutatur.In hoc dissidio feruntur socij utrinq; diversis rationibus. Sic Gallia fædere complectitur, quicunque Hispani potentiam formidant; Hispania cæteros fovet, Austriacorum clientes, aut sobolem; etiam àGalliâ remotissimi, adeoque auxiliis destituti, coguntur eius favorem ambire, aut institutum adjuvare,spe beati, de sorteUlyssis ultimâ in antro cyclopis.

Inter postremos hosce colloco Italos. qui sæpiusGallorũ experti protectionem, cùm locorum distantiâ, tum difficultate copias traducendi, inanem, arctius Hispano adhærent, Neapolitano regno & Ducatu Mediolanensi imminentibus. Hinc experientia evidens fecit, nullam ipsis ergaGallosfidem: cùm reges nostros aliquando fæderibus suis ad summa negotia traxerint, sed sumtu immenso, utilitate nullâ, plerisque fidem proijcientibus, exemploLudovici Mauri, duce Mediolanensi, & Parmensi, qui Henrici II. fortunam deseruit labantem, ab eodem licet Cæsari ereptus.

Unicum igitur medium, eos Galliæ adiungendi, & abHispanorum partibus avellendi, quos nullâ propensione animorum amant, fuerit, ut angustiæ occupentur, copiis ex Languedociâ, Provinciaque promtè, submittendis, quo bono Cardinalis fortitudo Galliam beavit,acquisitâ videlicet Pignevola.

Hispanus diffamat fædus Galliæ cum Sabaudo & Venetis.

HIspani quòd libelli diffamatorij subtilissimis artibus populorum animos captivent, adeoque faces ab omni

omni ævo excitandis bellis aptissimæ judicentur, hic non defuêre sibi, quin plures in fœdus Galliæ cum Sabaudo, Venetisq; contractum spargerent; quemadmodum solent pietatem atq; religionem ad justitiæ famam causæ suæ prætexere. Satis felici pollent memoriâ, eum prætextum suo regi invadendis Indiis profuisse; *Philippo* II. ferè Galliæ regnum peperisse, & nuperrimè *Palatinatum* aperuisse, unde & Valli Telinæ inhiabant.

Hinc Scriptoribus illorum prona calumnia regem *Magnæ* Britanniæ & Helvetios *Protestantes* fœderi accessisse, cùm eo præter Sabaudum & Venetos nemo continetur: *Protestantium* fœdus vocitare contra omnem veritatem, suum *Catholici* nomine præter rationem laudantes, cùm Elector & principes Saxoniæ superiores, Duces Lunæburgici, Ludovicus Hasso Darmstadianus, & plerique Lutherani per Germaniam eo comprehenderentur: hæreseos utique maculâ conspurcantur, quicunque ambitioni ipsorum minus favent: prono persuasu, Deum eodem perinde fore numero, quòd aliquando adversetur.

Ubique prædicabant, sibi sacra Romana per Vallem Telinam cordi esse, & hæresin extirpandam, tametsi factio ipsorum, maximè commoda, hæreticorum esset, Rudolpho *Plantâ* antesignano, cumplurimis hæreticorũ primoribus. *Creditum* etiam volebant, *Catholicos* à Rhætis per Vallem Telinam opprimi. *Patuit* tamen ex diversis responsis, quæ Manifestis ipsorum opponebantur, neminem unquam *Catholicum*, sive secularem, sive Ecclesiasticum vexatum, nisi post turbatam rempublicam, hæreticis æquè ac Catholicis propter ausa perniciosa, nullo ad religionem respectu, castigatis. *Conati* denique animos ad misericordiam erga Vallis incolas flectere, ob magistratus plerumque hæreticos à Rhætis impositos, haud dubio argumento turbatorum sacrorum. *Cùm* autem istæc fama inveritatem impingeret, quibusvis incolis scientibus, Magistratus indifferenter sacrorum legi, liberrimo religionis exercitio, facilè responsum fuit, *Magistratus*, à supremâ potentiâ datos, ex quavis religione venerandos, tanquam Dei legatos, id Apostolis & scriptis & vitæ insti-

tuto asserentibus, nullis querelis relinquebatur locus, ita ut omnes ipsorum rationes animos infirmiores tantùm tentarent, quibusvis vel mediocriter sapientibus, artes ex ambitionis fabricâ agnoscentibus.

Tincturam tamen ipsi prodidêre, postquam rex media firmissima servandæ religioni, & libertati Catholicorum invenisset, ipsi incolis ea negârunt, armis non positis. Perinde ac olim enixè laborârunt, ne Henricus IV. Romæ in gremium Ecclesiæ reciperetur, ad sacra Romanensia reversus, licet passim gloriarentur, sibi nullam aliam causam esse Galliæ impetendæ, quàm ut eum ad sacra Catholicorum adigerent.

Politica reminiscentia.

NUnquam non Ambitioni quæsitum religionis pallium. Sic principes Romæ paganæ omnibus technis inaniter plebem arcuerant ab honoribus, inde ad religionem descendêre, quasi Dij consulti de bono publico respondissent, honores cum plebe communicatos prophanari: hinc supplices rogabant, ab instituto, abirent, verecundiâ in Deos simulata, commodi privati nullâ suspicione. Norant utique, plebem ad quævis religionis sacra propendere, adeoque facilè circumveniri, accedente insuper ignorantiâ, quantum intersit Principis, reipublicæ & religionis. Sic Otho imperium invasurus, non satis habuit insigni perfidiâ propensum in Imperatorem Galbam fingere animum, nisi ad incendēdos militū animos asseveraret, Deos tempestate nobili testatos esse, sibi adoptionem Pisonis à Galbâ factam displicere.

Quicquid sit, vulgus infirmius istis artibus tantùm capitur; cæteris, qui paulisper ex fæce emerserint, probè gnaris, actiones potius quàm verba per simulationes aulicorum spectanda: experientiâ edocente, id genus mortalium rectissimè falsis Monetarijs comparari, qui impurum æs auro inducunt, ut fallant. Principes tamen istis larvis ità assuevêre, ut frustra ulterius tententur; adeoque plebis murmure neglecto, arma ad protegendos fæderatos corripiant.

Collusio Hispanorum cum Religionarijs.

AMpliore argumento, ad probandas Hiſpanorum ſimulationes, ubi ſacra injuſtis conſilijs obtendunt, nihil opus, ſi colluſionem cum hæreticis Galliæ intelligas. Quandoquidem norant, tantas eſſe Galliæ vires, ut curſum inſtituti non diviſæ quovis tempore ſiſtant; operam dedêre vigilem, ut per Vallem Telinam ingruentibus armis, in partes diſtraherentur. Graviſſima perpeſſi tunc hæretici ab aliquot annis per Bearniam & Languedociam, metuebant, à pace potiſſimũm Magolonenſi, tot damnis ultimam perniciem minitantibus.

Hoc igitur motus animorum fovent Hiſpani, omni operâ in Rohanium & Subiſium pervertendos intensâ, nullo armorum duce reliquo. Succedit res, ubi fratres iſti conveniſſent Caſtra, ad deliberandum, quid ex uſu foret. Conſtituunt ergò, ſub Autumnum anni elapſi concitare factionem ſuam per maritima Aquitaniæ, & Languedociam. Impetus in Blabiam, de quo ſuperius, inde erupit, ubi & Ducis Rohanij ejusque conjugis conatus per Languedociam. Ea fæmina maturandis rebus plerumque ad cercos vehiculo ferebatur, & lugubri cultu equorumque crine provinciales nocturnis itineribus ad inſolentiam ſtupentes, territabat potius, quàm ut principes oppidorum lucri faceret.

Vigilantia tamen Cardinalis maximè obſtitit, factionibus diſſipatis. Regi enim ſuaſerat, mitteret ocyus, idque ineunte anno Ragnyum in Languedociam cum aliquot legionibus, ut ille turbas naſcentes reprimeret; per viros cordatos Senatum oppidorum principalium occuparet, quò potior pars in officio perſtaret. Manifeſto enim publicato Subiſius omnem Religionariorum commoverat factionem, quaſi regius Senatus extrema in eos ſtatuiſſet, religionem abſque armis ſervari non poſſe, quòd munimentum Ludovici ad Rupellam, cæteraque illata damna clariſſimè probent. Negabat Edictis fidem habendam, regisve promiſſis, argumento ducto ex plurimorum Catholicorum opinione, ſcriptis il-

lustratâ, Hæreticis fidem non esse servandam. Quæ omnia tanto producebantur artificio, ut complures moverentur, maximè ob quosdam ex Equestri aut militari ordine à duce Rohanio per oppida distributos, ut authoritatem sumerent, Concionatoribusq; stimulos subderent ad plebem concitandam; nullo penso, id motus ab Hispanis inspirari, hostibus utpote professis, qui eorum nullam curam gerant, nisi ut vires regis ex Italiâ huc converterent.

Politica reminiscentia.

PRincipis est, arma expedire: uti olim apud Romanos Consuli tantùm, custodi videlicet reipublicæ, licebat portas ferreis vectibus centumque cardinibus occlusas, in belli signum reserare. Hinc Cæsar in Gallias nullis populi, aut Senatus auspicijs, sed sponte moturus Catonem habuit adversarium, qui exercitum in Italiam reducendum, & tantum imperatorem destituendum censebat.

Regibus dextrâ Dei constitutis nemo refragabitur ex quacunque causâ, sine culpâ perduellionis. Neque enim religio satis causæ ad bellum confert, hæresi omnem prætextum alioqui pendente: qui verò doctum Scripturæ sacræ profitentur, in eâ pessimè versantur, nisi didicerint, principibus quantumvis infidelibus, dextrâ Dei coronatis, æquè ac cæteris parendum esse. Apud Esaiam vatem Deus Cyro Persarum Medorumque Monarchâ rerum divinarum penitus ignaro ait, Vocavi te, quamvis me non cognosceres: Nomine tuo te appellavi, & in honorem potentiamque exaltavi, licet nulla tibi esset mei notitia. Hinc volo, ut Oriens atque Occidens sciant, quòd Ego is sum, qui te constitui, adeoque nemo gubernatorum in terrâ inveniatur, qui suam potentiam à me, & ex manu meâ non acceperit. Idem Dominus paululo intervallo addit, Unctum illum eundem sibi, dextrâ suâ deduci, ut nationes subjugum illius mittat; sese in præsentiâ illius cæterorum regum renes contundere; portas æneas confrin-

frin-

fringere; vectes ferreos rumpere; ut omnia ipsi pateant, nihilq; occultetur. Eâdem ratione de Nabuchodonoso-re, qui omnium pessimus tyrannus, cæterisq; principibus à conditu mundi nequior, post patriam dei dilectissimam conculcatam, urbem Hierosolymorum obsessam, captam & expilatam, ædificia prostrata, muros dejectos, templum laceratum, Sanctuarium prophanatum, vasa cultui divino destinata rapta & ablata, liberos regis cum maximâ parte sacerdotum ad sacra excubantium trucidatos, reliquijs in servitutem Babylonicam abductis; deniq; post statuam suam in cultum divinum erectam; nihilominus apud Jeremiam & Baruc um prophetas, ut honor ipsi à Deo collatus ad regendas nationes agnosceretur, legitur: Deus, qui fecit homines & bestias terræ, eximiâ vi & brachio exerto dedit cui voluit, in manus servi sui Nabuchodonosoris commisit. Vult, ut omnes nationes serviant ipsi, & filio ipsius. Submittite ergò colla vestra sub jugum regis Babylonici, & servite ei. Quicunque enim collum ipsius jugo non submiserit, eum visitabit Deus gladio, fame & peste! Orate pro vitâ Nabuchodonosoris, & Balthasaris filij ipsius, ut in terris, quantum cælum, duret.

Quæ cùm ita sint, in potestate mortalium non fuerit, contra reges ex quâcunque ratione insurgere; neque subditorum fuerit, authoritatem, contra Dei institutum eripere; & ipsis leges præscribere. Tempore Divi Pauli, cæterorumque Apostolorum nemo regum fidem amplectebatur Christi; jussu tamen illorum preces pro regum incolumitate fiebant, omni cultu & subjectionis & obedientiæ, idque ex amore in Deum, conscientiaque, ipsis exhibito. Hinc apud æquiores Politicos minimè ferendum censetur, si subditi jugum, à Deo impositum excutiant, authoritatemque in eos sumant, quibus actionum omnium rationes erant reddendæ: Cùm subditis ex lege Dei præter fugam nulla concedatur defensio: eam Apostoli primis Christianis permisêre. Quod si ea in militiâ vituperium ferat, ubi Principes invicem digladiantur, aut respublicæ, eodem carebit, ubi summa authoritas intervenit.

Rex aggreditur Genuensium rempublicam, ob graviores causas.

FErvor Hispanorum in excitandis Religionarijs, quò rex cogeretur Vallē Telinam deserere, eundem adidem per Italiam audendum compulit, republica Genuensium invasa. Non quidem hæc unica fuit ratio illius expeditionis susceptæ, cum loca per vallem Telinam ob imbecillitatem potissimum, ubi munitissimus quique locus obsidionem diuturnam sustinere nequeat, urgerent. Vnde frustra fere occupantur, nisi vindiciarum arma à recuperatione distineas valide. Usurpatio etiam Hispani, antequam ea munimenta Pontifici traderet, satis arguebat longissimè meditatum consilium de universa Italia invadendâ: nullo dubio, portæ dominum sibi domicilij dominium quærere. Requirebat igitur necessitas, ut ambitioni obviam iretur, quod nunquam majori impetu fieri poterat, quàm invasione Genuæ, quâ solâ portâ Apennium transcendit. Eâ itaque occlusâ, & excensu prohibito, nullas copias effundere poterit, angustijs maximè per Vallem Telinam altera utpote portâ ereptis. Genuensium etiam respublica non tantum Italiam aperiebat, sed & copias militares in Germaniam atq; Belgium effundebat, argenti fodinis itidem scaturientibus. Viribus igitur illius non parum decedebat, illinc exturbati. Verissimæ istæ audendi causæ apud regem, justissimis rationibus minimè carebant, quòd flosculus ille per negligentiam quorundam regum decerptus, alioqui patrocinio regio gauderet, unde Hispanis minor querulādi occasio, quā regi de usurpatâ Valle Telinâ, à plurimis annis in clientelā susceptâ. Indigebat autem rex Sabaudo ad hanc expeditionem, tum ut angustias is permitteret, tum ut provincia tormenta annonamque subministraret. Cardinalis igitur consulit, eum expeditioni cum summo imperio præficeret, tanto penitius intricandum. Id negotii Conneſtabili Lesdiguierio, ex mandato regis,

regis, in colloquio Susano, expeditum.

Crequyus mense Octobri superioris anni ad aulam venerat, ut regē de spe negotij edoceret: inde reversus SanGerryus ad Ducem & Connestabilem minuta secundum mentem regis illorumque consilium referebat, cū mandato arctiore de scribendo milite. Sabaudus pronior ob injurias, justi alioquin belli causas, propalabat, Genuenses evulsisse & in suum agrum protulisse terminos Pedemontij; feudum Zuccareliæ invasisse; effigiem contumeliâ affecisse, odio satis professo.

Injurijs istis permoveri poterat, nisi inferior videretur etiam Hispano in campum simul progrediente: lubentissimo igitur animo regijs suppetijs ferociebat, adjecto etiam summo imperio in copias regias, subsidij nomine venientes. Duci id famosum, regi utile, qui eâ ratione distrahebat Austriacorum quantamcunque potentiam, pace integrâ. Sic armistitium munimenta Vallis Telinæ servabat, Sabaudo ob privatum commodum in bellum ruente, ut nisi salutis prodigus, fidem colere necessum haberet: eo consilio Cardinalis effectum singularis prudentiæ merente. Hac igitur expeditione constitutâ, jubetur Crequyus ad Connestabilem reverti, ut mandata à SanGerryo perlata, cæteraq; proposita confirmaret. Optabat Cardinalis, & Venetos implicare; sed illi pro solitâ rebuspublicis mora & difficultate rerum arduarum, abstinuêre. Connestabilis itaque decies mille pedites, cum bis mille equitibus, ineunte anno ducit trans montes, Taurinorum Augustam cum Crequyo ingressus. Alter dies februarij in exercitu vicies quinquies mille peditum, & quater mille equitum numerabat, ut exeunte mense omnia in procinctu versarentur. Hinc tanta Romæ trepidatio, ut Pontifex, ac plerique alij fluctuarent consilijs, metu incendij per universam Italiam, cujus scintillæ flammulæque tranquillitatem depascerentur.

Politica reminiscentia.

ID demum prudentis est regis, ad bellum externum inten-

intenti, ut principem provinciæ invadendæ viciniorem faciat suum. Hinc Scipio bellum in Africam contra Carthaginenses translaturus, fædus inter Romanos & Syphacem pepigit. Quemadmodum autem difficulter ad promovendum bellum promoveas principem exiguâ sorte fæderis obligatum; ita majoris fuerit prudentiæ, ubi nihil sine illius ope fiat, ob angustias, supplementa & annonam, ut eidem summo imperio concesso, exercitus subsistat. Quòd si fæderum solita mala evitare velis, Principes socios alijs vinculis, astringas oportet, quàm fide condictâ. Id quod alibi, potissimum hic fuerit maximi momenti. Si cura hæc Ludovicum Maurum Mediolani Ducem tetigisset, de perdendo imperio, nisi Galliæ adhæreret, certior fidẽ nõ fefellisset regibus nostris, qui illius fide freti in Italiam moverant. Hoc etiã modo rex adversariũ potest aggredi, illæsâ pace; exurgit tamen aliud, idq; maximũ commodũ, nempè securitas reip. principe summam rerũ moderante ad servandã fidem arctissimè constricto, quem liberè deserat dubiæ fidei, hostilibus armis conficiendum, nulla necessitate paciscendæ pacis, aut fæderis violandi, cùm fides semel prostituta suppetias malè postulet.

Pontifex mittit Cardinalem Barberinum cum authoritate legati, pacem conciliatum inter reges Galliæ & Hispaniæ.

POntifex præter summam curam sacrorum, etiam patris communis inter principes Christianos reverentiã adeptus, ægerrimè ferebat, bellum in Gallia & Italia jam jamq; erupturum. Erga Galliã movebatur misericordiâ, quòd Ecclesiæ & regis authoritas æquè peterentur. Præterquam autem quòd de Italia dolebat, metuendum erat de provincijs Ecclesiasticis, ne juxta Genuensem agrum tragædiæ theatrum illæ aperirent. Hinc de mittendo in Galliam & Hispaniam, aut locum neutri parentem, quo partium legati ad pacem resarciendam convenirent, legato cogitat; prout olim Cardinalis Florentiæ ad pacem

cem Veruinensem, & Aldobrandinus ad Sabaudiacam abierint.

Pontifex de instituto jam certo cum Bethunio confert, mentemq; de familiari aliquo mittendo aperit, ut illius sensum, maximè ob pacis præ cæteris studiū sequeretur. Principio facit mentionem Cardinalis ad S. Onufrium, fratris sui: de quo Bethunius tantummodo hoc monuit, Legationi quidem perparem, sed monasticæ vitæ, pietatiq; eximiæ assuetos, sæpius negotia ad devotionis regulas exigere; unde iste Vallis Telinæ usurpationem ex specioso prætextu Hispanorū foret expensurus: ubi omnia ad rerum spiritualium usum referantur, publicū negligatur, non omnes ad pacem necessarias inclinationes utrobiq; inventurū. Ut ista paucis agebātur, ita reciprocatione carebant. Sermonem tū quidem Pontifex alio convertit, sed post aliquot dies etiā mentem; ut Cardinalē Barberinū, nepotem suū, summo desiderio ad istæc negotia, iterq; per Galliā & Hisp. suscipiendū, flagrantē mitteret. Eum Bethunius quidem colebat inter probatissimos Consistorij Cardinales; facilè conijciens, sine rerū usu, negotio imparē; iter etiam, ob Hispanorū pertinaciam in retentandis angustijs, inane futurū: sed aliunde edoctus de Card. desiderio, Pontifici dissensum testari noluit: satis tamen habuit, principio indicâsse dolorem suum, si Pontifex viro adeò propinquo, summèq; charo eam provinciam imponeret, cujus aspectu aliquamdiu carendum foret; hanc rationem præ cæteris penetraturam autumans. Addebat postmodum, videri sibi, ad iter citius conficiendum, ut summa capita controversiarum cum Hispaniæ legato disquireret, ne in Galliâ & Hispaniâ negotio crudo, ac nondum exasciato diutius à Pontifice abesse cogeretur.

Pontifex tamen, à Cardinale nepote præventus nimio studio ejus, nihil animadvertit; paulòq; post, coacto extra ordinem Consistorio legationis Crucem decerni, & Pontificalibus indutū ab omnibus Cardinalibus, de more, extra portas Romæ deduci curat. Alij eodē munere defuncti, regrediebantur in urbē per aliquot dies rebus disponendis occupati, publicorum tamen actuum exper-

expertes: sed desiderium itineris ulteriorem non ferebat moram, ut eodem die discederet, mandatis Pontificis singulatim observatis, maturaret impensius, ne bellum per Italiam progrederetur, & patris communis officium utrique regi, suo nomine, pace restauratâ, præstaret.

Politica reminiscentia.

ÆQuè gloriosum ac utile Pontifici accidit arbitrium pacis inter Principes: sic solis potior vis in elementorum adversitatibus temperandis, ut & ipsa subsistant, & conservationem Universi juvent, cùm ex mente Physicorum mundus elementaris propter perpetuum illud dissidium in primum chaos, nihilumque sine eo rediret. Eodem modo Pontificum moderatio, si Ecclesiam cum cælo, Papam cum Sole conferas, inter Principum Christianorum dissidia ac bella, nobilissimo actu & splendorem exerit, & gloriam acquirit. Accedit enim juxta honorem & id commodi ut eorum potentia pace obtinente maximè vigeat, oraculis per bellorum tumultus, uti magistratu per turbas civiles, neglectis.

Deinde nihil eis rectius convenit, Vicarijs nempe Christi, qui pacem ingressus mundum reduxit, pacem Apostolis egressus, uti rem sibi gratissimam reliquit, ut vestigia ejus sequantur, mentem teneant, viam præscriptam terant: tenentur tamen in moderandis Principum animis ipsi affectus & commoda ponere. Quemadmodum enim soli qualitates elementares ad temperamentum reducere non liceret, si quamcunq; illarum indueret, ita Pontifices fidem apud Principes perdunt, quotiescunque particulari commodo ducuntur; nam ad partes discedens, sponte fidem destuit, proponendi ob suspicionem meritam impos.

Bern-

Berulus Pontificem adit, ob dispensationem matrimonij, inter Henriettam Mariam Galliæ Virginem, & principem VValliæ contracti.

DUm Barberinus ad aulam Galliæ properat, nos alia graviora apud Curiam Romanam de sorore regis considerabimus, ut ijs confectis Cardinalem illîc assequamur. Et jam antè monuimus, matrimonio hoc pacto, Berulum ad impetrandam dispensationem Romam missum. Ubi appulit, à Bethunio Pontifici sistitur, rogat nomine regis, quod erat jussus, dispensationem. Pontifex pro dignitate regis inter Christianos eminentissimi, eum excipit, de dispensatione respondet, cùm Hispanis, idem matrimonium cum Principe eodem quærentibus, non nisi ex Cardinalium consulto eam indulserit, nunc ijsdem inconsultis supersedere: datâ fide, rebus Gallicis suspectos à consilio arcendos, faventibus admissis. Sese ex animi in regem propensi testimonio quod Hispanis negârit, Cardinales coram habiturum, ad promovendum negotium.

Paucis intercurrentibus diebus nomina Cardinalium prodit, oblitus promissi, de præsentia, ne aut gratia ista eximia Hispanos offenderet, quod cavendum putabat, aut difficultatem quam Cardinales ingerebant, sua præsentia tollendam crederet. Magnæ tamen evenêre concertationes, aut solito Curiæ studio in quodvis religionis emolumentum difficultatibus, ut decisiones majoris fiant, auctis, aut Berulo privatim cum Cardinalibus agente, ut dispensationi præter pacta conditiones quædam adderentur.

Hinc Bethunius, tricarum ignarus, Berulo junctus aliquoties Pontifici ostendit, regem Zelo ad omnia Ecclesiæ commoda testato, non sine magno molimine, conditiones omninò optatissimas, Catholicorum Anglorum bono, pactis matrimonialibus inseruisse: Hispanos in educationem liberorum ad annum duntaxat duodecimum cōsensisse; regem verò tertium decimum obtinuisse, non exiguo

iguo ad religionem momento, cum ea ætas sacrorum semina avidius rapiat, quàm ut postea suffocari queant. Nihil oblitus, gloriam Pontificatus extollere, si primogenitus maternis institutionibus roboratus, Ecclesiam libertati & splendori pristino per Angliam redderet: fructus istius matrimonij per futurum metiendos commodum, cū & rex Magnæ Britanniæ lege ultimâ pactorum promiserit majorem benevolentiam libertatemque Catholicis in favorem Galliæ, præ Hispania, addito etiam jurejurando: Hispanos quidem ampliora contendisse, Basilicam videlicet, nihil tamen obtinuisse, nec plura sperari posse, cùm eventus optatis non semper respondeat. *Pacta* denique matrimonialia tribus summis articulis, de conscientiâ novæ nuptæ nunquam turbanda, de educatione liberorum, & ampliore libertate Catholicorum, abunde cavisse.

Eadem hæc Deputatis amplissimè explicabat, qui tamē post tertium consessum, à Berulo, spe largâ singulatim præventi, censuère, nec sibi, nec Pontifici integrum esse, dispensationem secundum terminos puros & simplices pacti inter duas Coronas matrimonii permittere. Addebant enim, ut liberorum ministri legerentur Catholici à matre, nec Angli tentarent quenquam ex familia ejus liberorumve à religione Catholica avertere ad annos ætatis constitutos: licet rex Angliæ jurejurando sese ad duo istæc puncta obstringeret: Christianissimus rex fore, Pontifici promitteret, se curaturum, ut rex Angliæ pactis stet.

Bethunius mirabatur, tam obstinatè additas novas cōditiones, quæ consummationem matrimonij multum morarentur, casu quovis ad dissolvendum emergente, in Catholicorum per Angliam rigidiorem persecutionem. Id nempe præfervidus Beruli Zelus effecerat, Pontifice ipso & Cardinalibus adeò importunè præventis, ut paulatim assensum præberent: unde patuit, devotissimos quosvis ad negotia publica, ob nimiam mentis sagacitatem, non semper aptissimos, maximè verò ubi obstinatè, ut plerique cæteri, necessitatis legibus cedere nolunt.

Politica

Politica reminiscentia.

SUmmæ est imprudentiæ, si legatus præter mandata agat, & difficultates negotijs ex proprio sensu ingerat. Id enim legato mandatum, quod Nauclero magneticus index: is verò naufragium quærit, ductum mentis obstinatæ secutus, & legatus negotiorum eventum projicit, mandatis neglectis. Tenetur enim expendere, mittentem ampliori pollere notitiâ rerum, & plenâ agendi libertate negatâ, sibi per semitam præscriptam ad scopum contendendũ, ne secus agens seipsum exitio, & principem angustijs vix explicandis involvat. Tanti id olim apud Athenienses erat, ut extremum supplicium legatis in Arcadiam missis irrogarent, quòd aliâ, quàm jussum erat, viâ reversi essent, legatione licet optimè defuncti, referente Æliano. Invertuntur quidem negotiorum momenta sæpius legato jam profecto, unde pro re natâ ipsi agendum, ut media præscripta ad expeditionem faciliorem immutare queat; sed rebus integris mandato inhæreat, ne gravissimam contrahat culpam,

Manlius filio non pepercit, præter mandata pugnanti, victori licet: cùm nefas sit, præter ducis mandata abhoste etiam certam reportare victoriam: sic legatus gravissimam subit castigationem, si proponat quæ mandatis adversentur, negotijs æquè ac bellis summam boni publici aliquando contingentibus. Acutis tamen ingenijs casus iste familiarior, quòd proprio sensui nimium inhærentes, plus nimio rerum momenta excoquunt, mente ultra quævis mandata excendente: unde Thucydides ait, ingenia tardiuscula in negotijs aliquando acutissimis præferenda.

Quæ dispensationem matrimonij cum Angliâ contracti impedierint.

DIspensatio tandem Nuncio mittitur, quàm regi non exhiberet, nisi rex Angliæ etiam jure jurando obligaretur ad conditiones additas; rexq; Christianissimus tabulas

bulas conficeret, de rege Angliæ ad promissa præstanda adigendo. Rex re intellectâ non parum movebatur, sibi necessitatem novorum pactorum, & iteratæ dispensationis, dispendio tot mensium imponi; id quod tantò molestius accidebat, cum casus aliquis matrimonium solvere, adeòque utrumque regnum summo cum detrimento Catholicorum per Angliam, collidere potuisset.

Aditur Nuntius, edocetur, quantillum mutati articuli ad periculum imminentis divortii referrent, cùm jam convenerit de educatione liberorum in domicilio matris, cujus domestici essent Catholici, unde sponte eluceret, liberos à Catholicis educandos. Quam vis autem id evidēs esset, ille tamen ingenio in rebus agendis difficiliori, cæterum ad commoda *Pontificis* obstrictus, rogabat viam expediendo negotio, ut & *Pontifici* satisfieret, fide interposita, de edocendo *Pontifice*, quid periculi mora traheret, nisi difficultates tollerentur

Hinc ad Carlilium & Hollandium itum, rege etiam ab Anglo petente assensum integrum, cum auctarium perquam exigui esset momenti. Is stupere, pacta tamen de educatione liberorum ad tertium decimum ætatis annum, eorumque ministris Catholicis, integroq; sacrorum suorum usu firmare, etiam petitis annuere, ut liberorum ministri essent Catholici, nec in usu religionis unquam turbarentur: ad regem omnimoda fide remissâ nullâ jurisjurandi mentione. Sic igitur Nuncius, quicquid promissorū *Pontifex* à rege exegerat, accipit; Sponsa ad *Pont*ificē scribit, fidem dat, de ministris liberorum, quos Deus esset daturus, non nisi Catholicis legendis. Omnibus deniq; expeditis, quæ Romæ scrupulos movere possent, mittuntur & mari & terrâ, qui hæc ad Bethunium perferrent, ut dispensatio quam primum corrigeretur, *Pontifice*, nomine regis exorato, ad maturandum, juxta novas conditiones, non attento novo jurejurando. Bethunius ad primum nuncium partes mandati cum summa prudentiâ implet, nullâ urgēdi occasione omissa, quo regi satisfieret. Itaque cum *Pontifice* agit vehementius, intelligeret grande emolumentū, quod Ecclesiæ rex contulerit, quanto fervore arma Hæreticis intulerit, unde Sedi Apostolicæ, gratior, & in æquissimâ

ſimâ causâ non illæsâ juſtitiâ audiendus eſſet, tùm gratitudinis ergò, tùm fiduciæ causâ de futuris Eccleſiæ commodis procurandis. Nec prætermittebat periculum diffidij in nervum erupturi ex tantâ morâ, unde Catholici per Angliam perſecutioni exponerentur. Auctarium aliquatenus in tabulis contineri, cujus executio novæ nuptæ domeſticis relinqueretur: regem tamen ex reverentia in Pontificem non ægrè aſſenſum, etiam ad regem Magnæ Britanniæ perſcripſiſſe, qui ad omnia condeſcenderit, præter novum jus jurandum, cui rex inſiſtere noluerit, ob illa priora de novæ nuptæ religione, domeſticorum adeòque Catholicorum per Angliam libertate; novo iſto jurejurando quodammodo in primo comprehenſo. Abundè igitur de religione & libertate conſcientiæ domeſticorum, & liberorum cautum, quamdiu maternæ inſtitutioni permitterentur; unde ob religionem turbari nequeant.

Addebat etiam, regis fidem de obſervandis pactis datam, ad minimum Hæretici regis juri jurando æquipollere: habere ſeſe in mandatis, omni modo ſupplicandi inſtaret, ut illo ſcrupulo neglecto pergeret Pontifex, precesque tantò æquius audiret, quòd confirmatio magis per reverentiam, quàm neceſſitatem quæreretur, cùm famoſiſſimi Doctores cenſeant, in provincia hæreſi infecta, licere Catholicis citra diſpenſationem contrahere matrimonia cum hæreticis. Hæc ſumma rationum, quas Bethunius & Pontifici & Cardinalibus ad diſquiſitionem lectis propoſuit: ij pondere & æquitate earum expenſa, ſatis teſtabantur aſſenſum ſubſecuturum. Pontifex tandem ad ſententiam ferendam conſeſſum mandat, addito deſiderio gratificandi ad votum, tùm ut emolumenta Eccleſiæ à rege accepta collaudaret, tum quòd plura ab Anglia exigi non poſſe perſpiceret. In conſeſſu denique diſpenſatio ad voluntatem regis perſcribitur, quæ Nuntio per ſummam diligentiam adfertur, ut regi, & inde Anglo exhiberetur.

Politica reminiſcentia.

NOn ſemper expedit ſummum commodum in rebus agen-

agendis, cùm sæpius ad temporis rationem, quã ad alia quævis necessitas spem compingat. Nullum quidem negotium ad consilia inhonesta aut injusta potest cogere; est tamen, ubi non integrum sit ad potius bonum aspirare. Quicunq; istam regulam agendi negligit, graviter impinget, identidem testatus ignorantiam & humanæ & divinæ voluntatis; istâ omnia pro lubitu constituente, illâ sub necessitatis legem sæpius redactâ, ut consilia ad modulum rerum accommodet.

Liceat rerum arbitris scrupulos inijcere, ad majus operæ pretium, cùm familiare sit mortalibus, proclivia non magni æstimare; cedant tamen, ubi intelligunt, nec tempus, nec rerum cursum potiora permittere optatis: repulsâ majorem contradictionem, quàm prudentiam arguente.

Moritur rex Magnæ Britanniæ, perficitur matrimonium inter Principem VValliæ filium, & Henriettam Mariam Galliæ Virginem.

FErvente dispositionis negotio Jacobus rex Magnæ Britanniæ in gravissimum incidit morbum in Palatio Theobaldi, decem millibus passuum à Londino. Tertiana febri adquartum septimanam procedente, extremisque instantibus, filium, Walliæ principem accersitum gravissimè alloquitur, haberet fidissimos ministros sibi commendatos: & ante omnia nepotes, ex Electrice filia natos; potentiam relictam ad recuperandum patrimonium eorum conferret: agoni vicinior fausta quæque comprecatur in administrandis regnis. Obitus in finem Martij incidit, ubi continuò Præcones ex more Angliæ Principem Walliæ proclamabant regem Magnæ Britanniæ, qui exinde habenas rerum gerendarum arripuit.

Extremum Amasiæ desiderium cum extemplo compulit, ut Duci Cheureusiæ potestatem daret, suo nomine & sponsalia & nuptias peragendi. Rem confectam

fectam optabat rex, & de poteſtate transmiſſa certior, Sponſalia ad octavum Maij in Palatio Lupariæ, coram Rege, reginis, & omnibus Principibus, proceribusque Aulæ, Cardinale Rupis falconariæ ſacris operato celebrantur, qui idem Dominica ſecuta, quæ in undecimum Maij incidebat, in Baſilica beatæ Virginis, ſummi Eleëmoſinarij munere functus, ſolennia nuptiarum peregit. Unum dicam de pompa, nihll addi potuiſſe: Sponſalia in pegmate ad introitum Baſilicæ fiunt, Miſſæ ſacrum ceremoniarum faſtu peragitur, rege, tribusque reginis præſentibus, Duce Cheureuſiæ & legatis novis Angliæ, poſtquam regem ad introitum Chori deduxiſſent, in ædes Archiepiſcopi ſecedentibus, quod rex nempe MagnæBritanniæ, cujus perſonam ferebant, diverſis ſacris vacaret: ij tamen receptum regem ad eundem introitum Chori, finita Miſſa, in Archiepiſcopi aulam deducunt.

Hîc epulatur Rex cum reginarum triade, matre videlicet, conjuge & ſorore, duce Cheureuſiæ, Comitibus Carliliæ & Hollandæ, Matronis Guiſia, Elbævia, & Chereuſia; ubi magnificentiæ acutiſſima ceremoniarum pompæque regiæ ingenia vim omnem intenderant. Feſtalibus ignibus cōllucet Lutetia, tormenta cælum terramque tonando territant.

Dux Buknikamiæ à rege Magnæ Britanniæ in Galliam legatur, ut reginam conjugem deduceret.

SEcundum hæc dux Bukinkamiæ, intimus regis Magnæ Britanniæ jubetur transfretare, regique ſupplicare, reginam conjugem quam primum ex Aula dimitteret, regi marito adducendam Lutetiam is appulit Maio expirãte, exiguæq; moræ tẽpore regie habitus, votorum compos, ineunte Iulio cum regina Magnæ Britãniæ in viam ſe dat. Occurrêre regina mater, regina nupta, frater regis cum univerſo ferè aulæ ſplendore. Ambiani regijs honoribus, ita mandãte rege excipitur: regina

regina mater hîc extremum ipsi vale dicit, reginâ nuptâ ad duas leucas progresâ: frater regis, cum aulæ maximâ parte Boloniam usque procedit, ubi illa navem Oceani maximam, sumtuosè ornatam conscendit. Ventis secundis classis sine incommodo Dobriam appellit, inter æmulationes tormentorum, tympanorum & lituorum, lætitiam contestantium. In littore stabat domus lignea, odoribus ad expellendam nauseam, floribusq; pretiosissimis distincta. Rex rogatus ut unam dieculam marino aëri concoquendo indulgeret, postridie cum aulæ pompâ adest, testatus per omnia generosum amorem, qui nihil reliquum fecerit ad congratulandum adventum. Unà pransi, concedunt Cantabrigiam, ad matrimonium Galliæ Angliæque bono consummandum.

Politica reminiscentia.

MAgnificentia præ cæteris ornamentis Majestati regiæ splendorem affundit, cùm ex eo maximè æstimentur, si vægrandia præstent. Hinc apud Exteros celebrantur, à suis coluntur. Philosophi docent, actiones ad qualitatem subjecti producentis exigendas: unde regum qualitas eminentissima omnia præstat magnifica; quod Diocletianus Imperator palam ferebat. Hanc igitur decori virtutem potissimum in solemnibus matrimonij, etiam propinquorum exerent, cùm eâ occasione & Exteri & subditi aulam frequentes adeant; & ipsi rarissimè alioqui conspectui expositi authoritatis radios splendore eximiæ pompæ tum animis insinuent.

Quod si expensæ occasionibus sint metiendæ, matrimoniorum ratio sanè maximas postulabit. Si Cælitus etiam bona dantur, ut honori inserviant, tenacitatis vitio notabitur animus abjectus. Privatorum opes videntur propriæ, ad liberrimum usum; diversâ naturâ regiarum fortunarum, cùm splendori necessario, ad cultum à populis obtinendum debeantur. Fiunt quidem aliquando immodici sumtus in vana, cum vento evanescentia, unde nec nomen magnificentiæ, nec regno splē-

doris

doris quicquam accedit: ſed verus earum uſus, per occaſiones prægnantes, immane quantum illuſtrat. Id demum eſt Deum imitari, qui miraculis quidem potentiam immenſam oſtendit, ſapientiâ tamen pondus, numerum & menſuram eorundem expendente. Hinc certum, reges nunquam rectius divinam imitari majeſtatem, quàm magnificis actibus rectè diſpoſitis, quis ſumtus eximium ſplendorem mutuat.

Colluſio legatorum Angliæ cum Matronis quibusdam aulæ Cardinali innoteſcit.

NImiæ procraſtinationes Curiæ Romanæ in expediendâ diſpenſatione matrimonij ſæpius nominati, legatos Angliæ diutius in Galliâ retinebant. Illi aut tædij pellendi gratia aut commodi ex mora quæſiti ſtudio, allquibus Matronis aulæ adſueſcebant, recreationis ergò, quod prætendebatur; ſed ut Galliæ intima ſcrutarentur, & idonea inſtrumenta rebus turbandis, ubi Angliæ commodum foret, acquirerent.
Converſationes adeò frequentes ſuſpicione vacare non poterant, apud eos maximè, quibus fæminarum artes, æſtusque factionibus excitandis & inflammandis comperti. Sic in Aula compluries conventum, viſitationibus tegendis relatum tamen, diverſis modis Matronarum illarum familiares, & fiduciarios tentatos, ut turbarum initia gliſcerent.

Rex certior factus remedium ſumit à diſpenſatione, aliquot Matronis, ipſaque Vervetia ſecedere juſſa, ne nimia frequentatio præter recreationem aliquid monſtri produceret. Creditum utique ipſis, Cardinali regis inſtitutum deberi, hinc odium in eum concepto poſtmodum vix liberari potuêre, illo ſusque deque rem ferente, regiæ fortunæ, bonique publici pertinace.

Politica reminiſcentia.

SApientes manifeſtè fæminas à rebus agendis ſubmo-

vent; illæ tamen nectendis & fovendis turbis, secretisq; rimandis student. Per legem nascendi ingenio pollent artium capacissimo ad captivandos viros, amore, quibus potenter irretiunt, magnum imperium ipsis conciliãtê, ut ferè omnia penetralia excutiant, quidvis obstinatè persuadeant. Infirmitas plurimum potentiæ in viros confert; nam fortiores ad technas insidiantium, minus Suadelæ haberent ad optata, Possem hîc demonstrare, hostem salutis nostræ adsuggerendum peccatum potius Evam, quàm Adamum fuisse aggressum, quod ipsam instituto rectius inservituram putaret, modo semel voluntatem subegisset. Sed missis spirituum exemplis, meminerimus, Augustum Cæsarem inimicorum uxores ambijsse, non tam voluptatis ergò, sed ut conjurationes in suum caput perdisceret, Tacito referente.

Bellum per agrum Genuensem.

DUm Venus Angliam lætitiâ perfundit, Mars incendium belli per Italiam suscitat. Exercitus Sabaudi, copijs Gallicanis auctus, desinẽte Februario accingitur, in agrum Genuensem expeditione directâ: dùm Hispani alibi occuparentur, Genuâ ad defensionem ferè inermi. Pedemontij princeps patri, Crequyus Connestabili socero aderat. Consenserat rex ex ratione fæderis cum Sabaudo, ut Dux tesseram daret, eadem reverentia erga principem Crequyo injuncta·

Ducendi râtio stabat, ut Connestabilis primi agminis ductor Lopiatam versus iret, dux Cremolinum peteret. Lopiata vim opponere satagebat, sed capta in exemplum prædæ exponitur. Sic Gua Genuensis territorij claves offert, sed Reyrano ingressũ negat, ob Nicolai Doriæ copias, defensioni paratas. Jubetur igitur Verruæ Comes vim moliri, unde trepidatum, Doriâ copias abducente, Martino Corsecâ Centurione continuó deditionem faciente. Novyum, satis spatiosũ oppidum, Genuæ annexum, nihil distulit Connestabili portarum claustra permittere. Hinc Gauyum petens, quin-

quinq; turmas Neapolitanorũ equitum, ab Hiſpano ſubmiſſas, in viâ fundit, junctusq; Sabaudo, ad excipienda ſex millia, ex tribuni Gaſci & Modenæ & Parmæ militibus, ſuppetiarum causâ advolantibus: pars eorũ ad Ottagam, bihorij ſpacio ceciderat, non longè inde quatuor turmis itidem conciſis; ut oppidum cum caſtello Ottagæ imperata faceret: viginti tria ſigna capta, mille-ducenti Neâpolitani & Genuenſes trucidati, mille capti cum primarijs ducibus.

Poſt hanc victoriam Gavyum petitur; quod viã Genuenſem claudebat: caſtellum rupi impoſitum, oppido ſic ſatis munito, ut plurimis res ardui negotij videretur, cùm & Barbaroſſa temporibus Franciſci I. in Genuenſium fluvium terramq; excendens, hîc operã luſerit. Cõneſtabilis autem, cui animus timori cedere neſcius ab inſtituto, foſſas verſus oppidum ducendi non abſtinuit. Propugnator cum trecentis viris eruperat, ſed vix tertia parte redeunte, incolæ ex magnâ formidine mittebant, qui obedientiam, ſi prædæ eximerentur, ſalvis immunitatibus, ſponderent: ijs conditionibus Conneſtabilis ingreditur oppidum, jam ſubigendo caſtello occupatus.

Gubernator primitus audaciam jactare, tormentis oppidum infeſtare, inani fiduciâ caſtelli, & inacceſſarum rupiũ ſed Conneſtabilis oſtendit, Gallicis auſis omnia cedere, poſt pauculos dies tormenta in apicibus rupium oſtentans, quorum violentia deditionem ultimo Aprilis extorſit. Hiſpani quidem in vulgus retulêre, gubernatorem aureis tormentis expugnatum: quicquid ſit, Conneſtabilis Caſtellum obtinuit. Princeps Pedemontij ſecundum hæc tam proſpera, decem millibus militum aſſumtis, anguſtias Ghegi montis à Genuenſibus occupatas munitasq; ibat apertum, ut via ad obſidendam Sabionam ſterneretur. Lineas igitur inopinato impetu ſuperat, ad Plevã usq; liberè graſſatus, quæ intra montes ſita, valido Caſtello, plurimisq; parvis tegebatur munimentis, ut diuturnam obſidionem præ ſeferret: ſed princeps munimẽtis ſuperatis, vĩ parat, idq; adeò cordatè & feliciter, ut obſeſſi ſubverſis porris, murisq;

murisque captis, deditionē peterent, inermibus vitam pacti. Tanta autem acerbitate pugnatum, ut occisorum & captorum numerus ducentos excederet, quibus accessêre septem signa, à principe conjugi ostentata, & cum cæteris ad Ottagam captis ad regem missa: adjecit Sabaudus Caraccioli, & Cataneæ Campiductorum bacillos, victoriæ Gallicanæ fructus, uti ajebat in literis, Marchione Salussio latore. Princeps Plavam militi expilandam dederat per spatium triginta sex horarum, inde Albengam ducit, fideque accepta ingressus, Orviettam à Genuensibus correptā tendit, paucorum dierum opus. Exinde Vintimelliam tentat, admotisque copijs ad deditionem territat, castello hæsitante: cujus gubernator visis tormentis per apices rupium, quo sexcentorum Nisseorum lacerti ea subvexerant, oppidi exemplum sequi statuit. Sic Sabaudi arma per menses Martium, Aprilem & Mayum conculcavêre omnia obstacula per agrum Genuensem, occupatis non tantùm locis istis quæ diximus, sed & plurimis alijs, ad centum septuaginta quatuor, benè aut malè munitis: Adeo propitiam experiuntur fortunam generosi animi.

Politica reminiscentia.

FOrtuna, quin potius Providentia divina, plerumque generosis animis ad res arduas favet. Non quidem miracula ad eventum optatum confert, sed audaciam subdit, prudentiæ junctam, ut Providentia divina ad causas secundas descendens. auxilium præstet. Suscitat spem, quæ ad summa quæque extimulet, formidine illis intactis abstinente. Hæc spes sola hostiles copias metu percellit, quæ non ex animo sed necessitate dimicantes, plerumque pedem retrahunt ad impetum eximiæ audaciæ. Ipsa etiam ad Exteros invadendos compellit.

Docuit autem experientia, per plurimos casus, Principem aggressorem multum præpollere propugnatore; idque inprimis prudentiâ duce, quæ tempus speculatur opportunum, copijs nempè aut distractis, aut fractis, aut inermibus. Qui Cæsaris victorias diligentius sunt con-

contemplati, generoso animo res gestas tribuunt, quem naturâ adeò excelsum finxerat, ut nihil metueret, ventorum & procellarum etiam violentiâ contemta, quemadmodum aliquando Nauclerum monuit, nihil metueret, quòd Cæsaris fortunam veheret.

Miles nunquam pedem retraxit, quin ad primos ordines evolaret, fugam sisteret, vultum converteret: nullum unquam periculum formidinem incussit: mortem credidit vitæ finem, non malum quid: sic in gloriâ quæsivit fortunam, rebus arduis animo novum robur addentibus. Hinc fortunam laudavit perpetuam comitem, comprobavitque, fortitudini omnia succumbere.

Quæ Galli porrò per Italiam egerint,

FAtendum, fortunam Gallorum Sabaudique armis fortiter agentibus, exiguo tempore ad patranda summa plurimum indulsisse: partem tamen illius gloriæ Cardinalis sibi vindicat, ex cujus generoso animo consilium primum pullulavit, ubi & ipsæ regis auspicijs institutum delineavit, eoque tempore in actum deduxit, ut nec Hispani, nec Genuenses paratas copias haberent, quæ tutandis locis suppeterent: ut nihil dicam de clientelis per agrum Genuensem, quæ ad felicem successum nonnihil contulêre.

Fortuna tamen, aut potius Providentia divina, armorum præses, sæpissimè ludibrium facit mortalibus, quorum instituta vel successu beat, vel infortunio mulctat, ut intelligant, quid sibi debeant. Sic victorijs modo facto, dorsum obvertit & Gallis & Sabaudis. Nam cursus adeò prosper armorum Austriacos excitabat, ut extremis per Germaniam tentatis, validum exercitum sub imperio Feriani, gubernatoris Mediolanensis, Genuensibus submitterent. Etiam Santo Crocius classem viginti quinque triremium, quinque Gallionum Siculorum, impositis quater mille bellatoribus, contrahebat. Hostiles istæ copiæ ob morbos, quibus Galli vix tertiam sui partem videbant, opportunè procedebant, ipso Crequyo, secundumque ipsum Conesta-

nestabile decumbente. Oppida etiam pleraque Genuensium, quæ videbantur jugum obedientiæ lubenti animo excussisse, pleraquesub finem Iunij mente immutata, gubernatores præsidiaque magno conatu expellunt, fortunâ nullam unquam calamitatem immittente solam. Sed vitiosi tormẽtorum apparatus, inopia clitellariorum ad subvehendam annonam, cæteraq; exercitui necessaria, omnium maximè nocuere, Sabaudo rem destituente, & in Connestabilem æmulo.

Hæc rerum dispositio Hispanis addebat animos, ut Ferianus, ne quid temporis periret, exorso Iulio in Monferratensem moveret agrum, ubi Gallis extorquet Spionam, & post paulò Acquyum, quo Connestabilis armorum & annonæ summam deposuerat, impositis tribus legionibus. Hinc princeps Pedemontij cum Connestabile copias ad occupandam Sabionam revocat, ut Ferianum aggrederetur: is autem commodissimè sedebat Terzij, inter Bistagam & Acquyum, ut nemo pervadere posset, angustijs vix binos armatos simul admittentibus.

Eodem tempore Albergæ, Navyj & Acquyj incolæ insurgunt in præsidiarios; eos sequuntur cætera minora: sexies mille Genuenses Gavyum petunt, gubernatorem cum filio Galliæ salvum reddunt, loco occupato: Parlamentum tamen Provinciæ Gaiuvernonem filium laqueo damnavit, Patris cadaver, quod justitiam mors præoccupâsset, Tulonij refossum, exuritur, cineribus in ventos sparsis.

Animus celsus aliquando constantiæ bono fortunam ad mitiora flectit, ut coacta aliquantulum faveat; sic Galliæ & Sabaudi exercitus sese Feriano quidem opponebat, ne ulterius progrederetur, sed in Pedemontium concederet, Astæ obsidionem meditatus. Connestabilis à morbo infirmus excesserat, Crequyus tamen penultimo Augusti quater mille Gallos introduxit.

Eodem die erumpit cum principe Cariniano, hostem de ponte, quem per sex dies tenuerat, deijcit, in turpem

pem conjectis abitum octodecim millibus gregariorum, & septingentis equitibus. Id verò egregium Gallorum facinus satis testabatur, si Gallia vicinior & subsidia & annonam submitteret, aut Sabaudus tempestivè exercitum refecisset, quod ex legibus fœderis debebat, occupata non tam facilè fuisse amittenda. Inviti tamen didicêre calamitatem eorum, qui alicujus fœderis fiduciâ in remotas provincias contendunt.

Politica reminiscentia.

ETsi expeditiones principum fœderatorum prospera aliquando sortiantur principia, raro tamen exitu optato terminantur: neque aliud argumentum adducam, quàm nostratium expeditiones in Italiam per annos viginti supracentum. Sed missa faciamus exempla, ut intelligamus, principem fœderatorum promissis confisum, non absimilem mercatori, fortunas navigio lacero committenti: cùm experientia millies testatum fecerit, Principibus tot esse fenestras animorum, per quas insinuare liceat, funesque paulatim fœderum solvere, ut securitati locus ferè nullus dari possit. Vinculum arctissimum fuerit, locus munitior in pignus fidelitatis: pauci tamen ea tradunt, ex metu pignoris malè reddendi, quocunque figmento fractæ fidei: quod Carolus VIII. ausus est in oppidis Florentinorum. Difficillimè etiam duces, copiæque diversæ in eodem exercitu æmulationem calcant, quin ex minimo dissidio offensus discedat. Sed nihil pronius ad fœderatos separandos, quàm commodum oblatum, cùm id solum principum fœderibus substernatur, & subtractum adferat finem. Grandia tamen hinc non raro mala exurgunt, maximè ubi expeditio in longinquas instituitur provincias, vicinioribus onus subsidiorum quorumcunque declinantibus; remotioribus ad promta auxilia seclusis, unde sponte pereunt, aut per hostem nullo penè negotio dissipantur. Plures

res enim principes fœdere juncti, nunquam ad unum comparantur, nunquam præstabunt, quæ ille domesticis copijs, tametsi longè inferioribus numero.

Religionarij, instigatore Hispano, potenter in regem insurgunt.

DUm Italia theatrum præbet diversis armorum exercitijs, religionarij ad seditiones ferè nati, tum Hispanorum artibus seducti, enixè occupare studebant arma regia, per Languedociam, & Pictaviam incremento sumto. Dux Rohanius cum fratre Subisio præbebant se duces rebellibus, ille per Languedociam, hic per Pictaviam. Etsi verò Subisius Blabiæ portu excidisset, auctum tamen se sensit sex grandioribus navigijs tum regis, tum Nivernij. ad majora audenda. Iam antè undecim naves satis firmas militiæ adaptârat, præter magnum numerum Cymbarum, & celocium, unde vel Oceani imperium somniabat. Ita littora Pictaviæ & Aquitaniæ incursabat crudelis, ut à Turcâ graviora nemo metueret: refugio ad insulas Reæ & Oleronis constituto, ubi munimenta à factione illâ nuper incepta properè absolvebat. Videns etiam Espernonium ad Montalbanos cōterēdæ messis ergò, quod proximè dicemus, digressum, classem septuaginta quatuor navium cujuscunque molis contrahit, Garunnam subit, Burdegalam versus, medio Iunio in Medocum exponit ter mille viros, Castilium occupat, exigui spatij in eâ ripâ, munitque: campos ubique pervadit grassando, Burdigalensium domus campestres, recreationibus ut plurimum destinatas spoliat, nullo militari protervia facto modo. Thorasium tamen vidit obviam euntem, an Cardinalis annuente rege eam provinciam imposuerat, ut excendere ausum profligaret. Trahens igitur turmam volonum, tredecim turmas ex legionibus Champaniæ, centuriam ex Bergeracensi præsidio ab Espernonio submissam, aliasque nuperrimè conscriptas, tanto impetu in eum fertur, ut ad naves compelleret, sublatisque anchoris Rupellam versus, re-

lictis armis, tormentis, annonâ & impedimentis intra fortalitia, fugæ traderet. Impatientissimè ferebat Subisius hanc contumeliam, uni dictæ intentus: Thorasius discedit, submittitur continuò Vergerius Malaguettus, ut alterâ vice in Medocum descenderet: id autem commodius ad Becadambium factum, campis miserè afflictis. Ubi autem Cardinalis Universitates ad defensionem fortunarum in arma concitavit, cogitur ille redire ad naves, & Subisium quærere. Unde patuit, nullum non casum à Cardinale prævideri, cui remedium ferè ante ortum non præpararit.

Politica reminiscentia.

SUmmus utique Minister pro republicâ excubat, ut quoscunque casus avertat. Vix fieri potest, quin curâ exactissimâ provincias amplexus, factiones gliscentes, & seditionum adornamenta, perdiscat, cùm artes, quibus complures capiuntur, & secreti bellorū apparatus diu latere non possint. Sed de istis certior, copias militares eò locorum destinabit, ubi tumultuum suspicio, cùm solus aspectus consilia perniciosa dissipet, aut saltem congregationes impediat, cæde promtâ ante facinus dispositum: absque hoc, & rempublicam, prædæ & authoritatem propriam opprobrio exponi brevi dolebit.

Oculus in apice sceptri pervigil, & Leo quadrupedum rex, qui oculis patentibus somnum capit, apud Ægyptios providentiæ sacra erant signa, ut principes discerent, ab illorum authoritate minimè separandam, nisi populos bellorum civilium exterorumque calamitatibus perire malint. Sol in summo cælo præses mundi elementaris quotidie ab extremo ad extremum vadit, ut omnibus rebus inferioribus influentias communicet: sic summus Minister curam in omnes provincias extendat, omnes urbes pervadat, omnes Magnatùm familias scrutetur, ut quid agatur sciat, remedio cuicunque factioni parato.

Egregium videntur Syracusani istius doctrinæ dedisse spe-

se specimen, qui de Atheniensiũ instituto certiores, classe jam hostili Siciliã versus navigante, Hermocrate insignipolitico authore, defẽsioni necessaria parabant, Senatu ad eam curam compulso; tametsi Athenagoras multa in contrarium proferret, quare Athenienses frustra essent futuri, rem utiq; ultra rationem aggressi, ne cives apparatum bellicum facerent. Senatores tamen prudentiores Hermocratis sententiâ comprobatâ, res bello necessarias procurabant, ne idem cogerentur præter opinionem deproperare, aut periculo succumbere. Reputabant enim, nuncio de Atheniensium classe verò, defensionem omninò instituendam; sed falso eodem, civitatem nihil incommodi ex apparatu sensuram: Præstat deniq; periculum metuere, quàm contemnere, suppresso tamẽ nimio metu, ne fortitudine indignum quid committatur.

Rohanij ausa per Languedociam: sententia Parlamenti Tholosani adversus ipsum & socios.

ID temporis, adulto Aprili Rohanius diversis excitatis factionibus in Religionariorum oppidis per Languedociã, bellum sumit, bis mille ad Castra congregatis, quẽ locum refugio delegerat, cũ per Consules suã authoritate lectos plurimũ ibi valeret: sparso rũore, & Rupellanos arma induisse, de novo fidem cum Ecclesijs illarum partium firmasse, ut in eundem errorem pertraheret credulos. Sic adit Puilaurentum Ruellam, Soresium, fanum Pauli, Laviatam & Britestam, Consulibusq; factionem juratis persuadet. Lavauri idem tentans, frustra est.

Cardinalis ex authoritate regis Gubernatoribus eorumq; legatis per provinciam injunxerat, ut aliquid ausum affligerent: unde Carmaniæ Comes, Foxij gubernator, primus rebellioni restitit, Consules Ruellæ & Soresij, ipso digresso, ad agnoscendum errorem, missumque eum faciendum deduxit.

A Parlamentorum authoritate per istiusmodi casus armorum regiorum moderatores omni solebant tempore fidem & animum fulcire; unde illud Tholosanum

num

num militiæ Rohanianæ edixit exauctorationem; eam sponte sumerent, aut ab equestri ordine Universitatibusque internecionem expectarent: sic commercia cum Castrensibus interdicuntur, tribunalibus & regijs & Ecclesiasticis, etiam fisco Lautrecum translatis: singulari jusso ad omnes judices & ministros, domicilia itidem transferendi: darent operam, ne regiæ pecuniæ corriperentur, libero earum usu ad conservandam justitiæ integritatem, aut oppidum refractarium coërcendum. Sententiam etiam tulit de rebellium facultatibus in fiscum referendis, tum ut castigaret factiosos, tum ut sequaces absterreret. Curia dimidiata Beseriæ idem præstitit, pronuncians juxta regis declarationem, 25. Januarij ejusdem anni publicatam, Ducem Rohanium reum læsæ majestatis, perturbatorem tranquillitatis publicæ, cum omnibus complicibus: oppidis & privatis communione illorum interdicens, omnibus regis subditis mandans, copias eorum persequerentur, conciderent, castella & domicilia nobilium illius factionis everterent.

Quem tamen suggerente Cardinale rex adhibuit, ordo maturandi, potentissimè inhibuit rebellionem. Iussus enim Theminius curam gerere provincialiũ, copias contrahere, novas scribere, & nascenti malo occurrere: Campi ductorib⁹ Ragnyo & Carmanio. Is temporis parcus, ad exercitum confluentem properat, Blancum & Donacũ, nidulos rebellium, per viam corripit: exercitum lustratum Castra versus ducit, populationi intentus. Ferrerius equitum magister apud factiosos eruptionem facit inanem, temeritate lethali. Gastadurij, calonum genus, populationi addictum, neglectis tormentorum ictibus & creberrimis pugnis, reciprocâ utrinq; nece, tantam calamitatem favore regiæ militiæ intulêre, ut nec seges, nec arbor, nec vitis emineret. Rohanius interea exercitum Sommeriæ admovet, primâ luce portam evertit, sed ingressus, Castellum Marsiliaco propugnatore acerrimo non cepit, Valensæo suppetias decem millium adducente à Mantosone; adeò ut Andusam ille sese reciperet. Theminius fanum Pauli &

Miattam, ni ripâ Langausti, inter Castra & Lavaurum petit; fanum Pauli à paucis diebus capit, expilat, incolis Miattam confugientibus; sed ij loco diffisi, imperata sponte faciunt. Parum istæc videri poterant, nisi Rohanij copiæ profligarentur: eum igitur Vianæ in agro Albigensi assequitur, quem locum dux insederat, bis mille peditum in Peyresequadam, ad radices montis, cui Viana inhærebat, collocatis. Carmanius speculatu reversus, edocet constitutionem omnium: decernitur impetus, procedit Theminius evaginato ense, Ragnyo & Carmenio utrinque stipatus, sequitur exercitus cordatè, ut pænituerit non acerrimæ pugnæ, quam nemo salvus evasisset: nam primis impetum sustinentibus, cæteri Vianam elabebantur, quos Normaniæ legio ad portas insecuta, ferè ingrediebatur. Sic Peyresequada capta, centum quinquaginta rebellium aut cæsi aut vulnerati inventi, quorum sortem Rohanius ex propugnaculo Vianæ despiciebat. Ex eo casu res arduas meditari is desiit, Theminio semper instante, & omnia consilia turbante: idque ex Cardinalis maximè diligentiâ, majori numero, viginti quatuor horarum spatio ad nutum parato, quàm Rohanius per mensem vix coegisset.

Politica reminiscentia.

QUicunque in regem arma sumit, perniciem quærit: nulla consilijs gloria, & prudentiâ & justitia destitutis, nulla utilitas impotentiæ, cum subditis conditio abhorreat, principe ad vindictam irritato, in vitæ fortunarumque exitium. Mahometus, Turcarum dominus, rebelliones adeò execrabatur, ut duobus falconibus capita amputaret, aquilam oppugnantibus, reginam utique avium: ut subditis inculcaret, temerarium istud exemplum eandem semper mulctam trahere, cùm princeps ex lege prudentiæ & justitiæ teneatur authoritatis supremæ detrectatores punire.

Magnates quidam Alexandri Magni exemplo qui exiguis Macedonum copijs Persarum potentiam prostraverit;

verit; Romanorum itidem, qui unius Civitatis domini, orbem terrarum ſubegerint, abutuntur: diſcant autem, neque hos, neque illum primitus magnos invaſiſſe principes, ſed limites paulatim protuliſſe, deſiderijs ad vires exactis. Verum & hoc, fortunam atque fortitudinem non parum adjumenti attuliſſe; ſed cum fides Chriſtiana nos doceat, nullam fortunam niſi providentiam divinam eſſe, nemo regi inobediens ſucceſſum ſperabit, legum utique everſor, ordinisque divinitus in regno inſtituti contemtor.

Calamitas circa Montalbanum ab Eſpernonio infertur.

ESpernonius & fortitudinem & induſtriam adhibuit calamitati circa Montalbanum inferendæ, quo ineunte Junio ex mandato graſſabatur. Oppidum varijs copijs tumebat, alterum ſcilicet à Rupellâ factionis refugium. Unde populatio poſt acres pugnas, & eruptiones repulſas cepit. Quintodecimo Junij perdiderat decem milites, cum totidem captis, in quorum numero Mirandæus & Santomerius; talionem tamen reddidit, ducentis conciſis, & quadraginta captis, præter ſaucitos, die viceſimo ſeptimo: Unde nemo fæniſecas turbare auſus. Ducem frumênta ad leucam unam inde comportâſſe obſeſſis innotuerat, favorem noctis aucupati, per curſores indicantur. Fit acre prælium; Rochius ductor tribus pilis ſaucius capitur, dilabuntur cæteri, centum vel trucidatis, vel vulneratis graviſſimè. Frumento igitur & fæno deſtituti, ad egeſtatem quamprimum compelluntur.

Politica reminiſcentia.

EX plurimis medijs coërcendæ rebellioni, ſummum creditur depopulatio: nam calamitas divitum plebem ſubigit, ut à factionibus ad obedientiam redeat. Pauci enim animum inducunt, fortunas plebi tumultu

anti immolare: nemo turbas, nisi lucri causâ sequuntur, ita constitutâ mortalium naturâ, ut commodo proprio nihil præferant. Ubi verò depopulatio non sufficit sine armorum vi, nemo dubitabit, obsessos annonæ inopes obsidionem diuturnam minimè laturos: sic igitur aut vis, aut ratio commodi ad obedientiam valebit. Leges autem depopulandi nullæ sunt, nisi ut omnia corrũpantur, fruges conculcentur, segete aut collectâ, aut incendio prostratâ, vindemiâ aut ereptâ, aut cũ vitibus excisâ, nec arbore utili qualicunq; relictâ. Sic calamitas ad muros admoveatur proximè, ne ullũ obsessis commodum restet: propinquus exercitus populatores protegat, extra tamen ictum tormentorum.

Momorantius vincit Religionarios.

DAmna istæc rebelles plurimum affligebant, sed Momorantij victoria, quã adjutantibus Sanlucio Rupefalconario & Thorasio obtinuit, rem confecit. Pralinius annum integrũ in territorio Aunisij cum numerosis copijs versabatur, Thorasius in munimento Ludovici ad portas Rupellæ excubabat, ut vel calamitatem agris inferrent, & flagellatam ad obsidionem enervarent, vel à viciniâ affligendâ cohiberent.
Subisius nihil securitatis in terrâ firma dispiciens, insulas Ream & Oleronem occupaverat, munierat: unde ante erat deijciendus, quàm Rupella, ex insulis fertilissimis annonæ compos, invadi posset. Navibus res erat incipiendâ; Hollandi suppeditant viginti mutuò, ex fœdere superioris anni: alias rex sufficit, Momorantio thalassiarchâ, qui Subisium aggrederetur, Sanlucium, Rupefalconarium & Thorasium cum parte copiarum in Insulam Ream exponeret, præsidia munimentis ejiceret rebellium, sua firmaret. Subisius verò, cùm triginta novem duntaxat numeraret navigia, cujuscunque molis, Momorantij adventum minimè præstolandum ad regias naves, licet Houthuino Hollandorum thalassiarchæ fidem dedisset, accepissetq; ob communia sacra reciprocam, de quiete colendâ, donec

de negotio pacis ex aulâ in alterutram partem constitisset. Eà fide igitur in suum commodum versa prorũpit decimo nono Iulij, & vento & æstu secundo, ut spatio dimidiæ horæ Hollandicas naves contingeret: ibi col igattas duas cymbas igniuomis technis refertas, ad prætoriam impellit, quæ citò conflagravit, ut pauci natatu evaderent, ultra centum mergerentur.
Obistam temeritatem perfidiamque classis regia in eum invehitur, per quatuor horas intonat, naves aliquot abysso, mortales orco demittit: elabitur tamen Subisius ad Sanmartinum Reæ, & Caput Bayæ. Nuncium ex aula refert Momorantio, instandum, confligendum: a Classe vindictæ cupida festiuè excipitur: pandit vela quarto die Septembris, & Subisium offendit anchoris hærentem in alveo Loyæ ad insulam Ream: tormentorum iteratis ictibus in arctum eum cogit, ut reciprocante æstu marino naves in sicco hærerent. Eo rerum statu Momorantius sex naves propellit, quæ secundariorum ducum excensionem fumo tormentorum tegerent: aliæ decem littus legerent ad Caput Bayæ, ne quid suppetiarum à Rupellanis submitteretur; quæ Lavalum in eum finem egressum in portum repulère.

Copias regias in insulam excendisse, hostibus animos addebat, ad extrema audenda, ne pedem figerent: triduano prælio acerrimè utrinque dimicatum, cum rebelles ex quantulocunque loco repugnarent: prævaluit tamen sors armorum regiorum, virtute ductorum, ut insula regij potirentur, rebellium alijs mactatis, alijs captis, diligentioribus ad naves elapsis. Subisius ad Oleronem præibat, captivitatis expers, pugnæ nunquam affinis. Qui ad naves evaserant, ob ventum secundum meditabantur vindictam; sed classis regia ad signum thalassiarchæ, velorum remigumque beneficio superabat ventum, unde spatio duarum horarum tormentorum boatus reciprocabant, ut ne nox quidem finem imponeret, novem majoribus navigijs Rupellam tendentibus quæ Momorantius adeò fervidè insequebatur,

ut albescente die victa traheret: alia duo tardiora ad æstum maris in latus decubuerant, continuò superanda.

Huc confluebat exercitus regius: tabulata scanduntur, obvij trucidantur, sed milites in carinâ latitantes, succenso pulvere nitrato superiores partes tantâ violentiâ excussêre, ut fragmenta per leucæ quartam partem seminarentur, tribus regijs navibus, quòd harpagonibus adhærerent, incendio absumtis, ultra trecentorum militum corpora disrupta, quibus annumerabantur Comes Vauuerti, Villanæva, & Velion Centurio Olonesius.

Casus hic tantæ victoriæ lætitiam nimis imminuit: inde tamen & gloria, & prosperitas Galliæ affulsit, ut rebelles per mare nihil prorsus auderent. Sic enim reliquæ naves non magni momenti aut Rupellam, aut quocunque ventus perpelleret, disparuêre. Inde Momorantius in Oleronem excendit, nemine vim opponente, quòd Subisius Angliam petijsset; tranquillitate terrâ mariq; ad Provinciæ salutem partâ: quæ omnia rex cum gaudio relata intellexit.

Politica reminiscentia.

QUicquid fortuna rebellibus blandiatur, nullo tamen nisi sinistro successu fruuntur. Docuit experientia, id criminis ferè nunquam effugere pænam, quòd cælum eos in exemplum statuere soleat. Rectissimè cõpares eos excelsis montibus, qui cælo minitari videntur exerto cacumine, & magnâ nubium copiâ, solem obfuscare: quos tamen diei oculus, fulminibus inde compactis, in pænam temeritatis, confringit.

Videas sanè Magnates perduellionis reos authoritatem summam atterere, sed ab eâdem oppressos, exitij occasione ex temerario usu gloriæ intactæ sumtâ. Tot nobis historiarum series hujus rei exempla ministrat, ut multitudo aliqua adducendi consilium turbet.
Dicam tamen ad illustrandum hoc axioma, injustitiam rei tam arduæ certissimum fore signum infelicis successus, cùm justitia divina pensi habeat, iniquitatem mortali-

talium evertere. Habeant licet satis potentiæ ad dimicandum, à cælo tamen impunitatem nunquam extorquebunt.

Quicunque per potentiam injustam vult crescere, in majori exitium reperit: nam permissu dei aliquando castigant rempublicam, ad constitutum tempus lascivientes, ut malitia utrinque plectatur; violentia tamen in eos recidit, cùm vindictæ justæ authoritati supremæ materiam præbent.

Barberinus, Sedis Apostolicæ legatus, ob Vallis Telinæ incommoda, in Galliam venit.

DUm bellorum civilium incendio corripitur Languedocia, in Calliam tendens Masoloni & Lugduni rege sic jubente, magnis honoribus excipitur: Lutetiam 21. Maij ingreditur, pompâ quam nulli unquam istius sortis rex exhibuerat eximiâ.

Non dicam, juxta leges regni, ante ullam functionem muneris, Pontificium mandatum, quod Breve vocant, fuisse Parlamento proponendum, cùm ea ratio antiquissimâ consuetudine nitatur, nimisque vulgari ad circumspectionem; monebo tamen, à Pontifice titulum Navarræ omissum, quem cùm sine injustitiâ denegare non posset, Parlamentum Breve illud ratum habere noluit, donec corrigeretur.

Legatus is Lutetiam ingressus, descendit ad Divum Jacobum altigradus, ubi Clerus urbis, Curiæ supremæ & alij ministri, ad duodecies mille salute dictâ, benedictionem obtinuêre: sacerdotum principes, quos Prælatos vocant, secundum istos, officio funguntur, ubi aliquid litigij exortum, quâ veste eum adirent, legato Rochettam & Camalium, sub mantello, in signum evanidæ ad ipsius præsentiam authoritatis, desiderante: ubi verò Prælati legibus Ecclesiæ Gallicanæ id refragari innuunt, consensum in gratiam legati qualemcunque, ut desiderato modo salutatum, venirent, & ad Basilicam

Beatæ Virginis equitantem deducerent; ubi locorum mantellum ponerent, salvis legibus. Rex ad primum ingressum salutaverat per Nemursiũ, Bonneulium legatorum exceptorē, & alios quosdā magni nominis. Ad vesperā frater regis magno comitatu eximiis honoribus eũ excipit, in deducēdo sinistrā claudens. Eodē die regem legatus adit, & benevolentiæ ceremonijs defungitur, postridie expositis Pontificijs mandatis Pacem verbis commuibus suadet, allaborat, ut Vallis Telina restitueretur, ad rationē temporis ante fœdus; adjectis precibus de armistitio per Italiam. Rex ad singula respondet, se pacis studium nunquam deposuisse, modò publico, suoq; & fœderatorum honori consule etur: Valli Telinæ per nupera pacta Madritiana abundè prospectum, modò series illorum adimpletur: armistitium, sibi & fœderatis incommodum, adversæ parti per quam commodum, non expectandum: cum hac appendice, lectum iri à rege, qui cum ipso transactionem tentarent.

Paucis abhinc diebus Richelius, cum Mareschalco Schombergio & Herbauto secretario intimo eum adit jussu regis, ubi is sermonibus diversis ad duo capita descendit, armistitij videlicet, & sumtuum, quos Pontifex fecisset, repetitis identidem munimentis, quæ rex redderet, Cæurij actus excusaret.

Respondet Richelius, regē jam satis clarè mentē aperuisse de armistitio, quo vigente hostis vires cōtraheret, brevi fœderatis par: pacem eodem negotio, quo bellum sumi, per æquitatem utriusq; partis, postquā summa dissidij publici pactis Madritianis fuerit sublata, ubi tātummodo sacrorum fuerit habenda ratio, ad quæ rex prono sit animo. De sumtibus repræsentandis ajebat, regē, cum in sequestrationē munimentorum nunquā consenserit, nisi ad constitutũ tempus, intra quod Pontifex pacta Madritiana ad executionē perduceret, querendi locum relinquere nullum, Bethunio maximè declarante, regi ulterius non ferendum, ut Rhætorum munimenta detinerentur, quod Pontifex ipse æquum duxerit, cùm eadem Hispanis redhiberet: Cæurio interea armis & signis Pontificijs in oculis omniũ omnem reverentiam deferente,

cx

ex quo in authoritatem Apostolicæ Sedis impegisse prætermeritum arguatur. Tantam tamen in animo regis verecundiam, ut ad honorem *P*ontificis Oratori sit mandaturus, verba reverentiæ & civilitati maximè convenientia: consentire etiam, ut initâ pace Clavennæ munimentum in *P*ontificis potestatem redeat, modò Hispani codē momēto & Rivam dedant utrumq; demoliendum: eodem ordine per cætera servato usq; ad finem. Ulteriora frustra sperari.

Legatus pluries auditur, ab ijsdem ministris sæpius aditur, serrâ eadem reciprocante; rege tamen ad Fontem delitiarum digresso, tertium à legato proponitur caput, ut in securitatem sacrorum per Vallem Telinam Rætorum potentia in eandem imminueretur, cùm alioqui nihil actum videatur. Ad quæ rex rotundè reponit, reipublicæ commoda cum sacris non miscenda, nihil sese unquam pacturum in detrimentum illius supremæ authoritatis. Ubi hæc eadem inter legatos agitabantur, Richelius responsum regis explicuit pluribus, Regi ob patrocinium Rhætorum id non integrum esse, cùm & pacta Madritiana consentiant, à quorum tempore nihil sit immutatum: nisi ea pacta in effectum deducerentur, gloriam authoritatemque suam calcari: oblata nihilominus omni opera ad sacra firmanda.

Deprædicabat tum legatus, ad *P*ontificē caput Ecclesiæ, non toleraturum, ut Vallis Telina redderetur Rætjs, consultos etiam quosdam Theologos Romæ censuisse, neq; id salva conscientia fieri posse. *R*ichelius hîc sibi non defuit, quin promtè regereret, leges divinas supremæ authoritati sua, cujuscunque denique censeatur religionis, tribuere, unde conscientiæ nihil intersit, si summum imperium in Vallem Telinam ad *R*hætos redeat, dominos legitimos. *P*acta etiam Madritiana, quæ illud assererent, Romæ cum *P*ontifice non inconsultis Theologis, restitutionemque nihil impedientibus, fuisse disputata: Vero autem non immutato, Pontificem & nunc Inhærere posse. Ista cum tanto pondere dicebantur ut legatus satis intelligeret, frustra petitū urgeri; itaq; alia media ad securitatē sacrorū inde quæsita, nō dimissis primis propositionib⁹, nisi sub censura *P*ontif. & Apost. sedis. Cū plurima

rima in medium venirent, consensit rex, ut summo imperio Rætis manente, legitimo quippe, sacra Catholicis per Vallem Telinam, secundum omnia exercitia permitterent liberrima: non nisi Catholicos magistratus imponerent: quosvis Ecclesiasticos, sive seculares, sive regulares in omni securitate tolerarent: nullus hæreticus, sociusve domicilium acquireret: si qui nunc essent, familiam catholicam fructibus percipiendis constituerent: rex denique ad firmandum hoc statutum, nomine Rætorum caveret, nisi starent pactis, summo imperio mulctarentur, Pontifice & rege judicibus.

Tametsi verò nihil desiderari posset, legatus aut timidiusculus, aut secretior, aut rerum usu nondum firmus, aut mandatis Pontificijs circumscriptus, supersedebat re ullâ Romæ invertendâ impediri: maximè ubi Gaudemanus, Hispaniæ Orator ad aulam apertè proderet, se ab istâc negotiatione abstinere jussum, rege Catholico, nisi munimenta Pontifici redderentur, ab ullâ transactione alieno. Regi legati ratio agendi placere non poterat, quòd singulis dieb⁹ novos produceret scrupulos. Innotuit tamen, mandata Pontificialia idferè tulisse, ex metu, si Vallis Telina restitueretur Rætis, Concilij per Hispaniam, cum plurimi Theologi Romæ affirmarent, conscientia salva consensum illum nō admittere; Hispanorum suggestionibus, quibus obsidebatur, mentem distrahentibus mirum in modum.

Barberinus subitò ex aulâ Galliæ discedit.

REx legatum admodū honorificè habet, prandio admonet, missis qui ad Fontem delitiarū salutarent, sumtus facit splendidissimos: instabat tamen negotio finiēdo. Ille pro facilitate redhibere primas propositiōes, nullum responsum, præter illud, à rege ad omnem æquitatē condescendēte, nihil ulterius petendū, auferre; itaq; reditum meditari. Vicesimo secundo Septembris publicè auditur, à rege dimittitur, grandem benevolentiam in regni commoda contestatus; cui rex reciprocam spondebat, collaudato studio in Pontificem, & devotione erga sedem Apostolicam.

Addebat rex, cum negotium, cujus causâ venisset, rem publ. cõtingeret, optâsse sese, proceres regni ante extremũ responsum, Curiasq; supremas consulere: licere ergò sententiam Ordinum postea intelligere. Credebatur cõventus finem expectaturus, discessit tamen præter opinionem, ministris relictis nullam rationem stàm ubiti itineris adferentibus, nisi subterfugium pompæ,

Politica reminiscentia.

ORbem terrarũ destinato Deus geminâ potentia gubernat, ob vanitatem mortaliũ inquit Hinc manus ad Carolomannum & Galliæ Episcopos, functionibus ad præstandam humilitatem penitus diversis. Potentes subijciuntur sibi invicem; reges Ecclesiasticis, & Ecclesiastici regibus, nullâ per istum ordinem reciprocatione potentiarum. Certum, potestatem spiritualem præ temporali esse, secundum ordinem dignitatis, non subjectionis & authoritatis: ut illa præfulgens principes temporali exuere nequeat, nec ad modum redigere. Necessario enim distinguuntur personæ à potestate: Christus quidem statuit, ut omnes omninò mortales suis ministris subijcerentur, ijdemque regibus parerent; non tamen utramque potestatem eodem subjecit modo, utrique admensâ æquali authoritate ad functiones obeundas, neutri alterius interitu permisso.

Quæ cùm itâ sint, Caput Ecclesiæ nullo alio numero, quàm mediatoris fuerit apud principes, cõponendis dissidijs: moderatur quidem conscientias, non rempubl. & authoritatem à deo ad gubernandum acceptam: frustra sceptra dextris excutere tentârit, mãdatis ejus quibusvis vicem consiliorum reportantibus. Gloriæ ducat, uti monuimus, transactiones dissidiorũ, neq; tamen ex authoritate intercedat; cùm secundum curam ex Zelo prævidere debeat scrupulos utrinq; nascentes, ut partibus placeant: certo certior, inter hostiles animos remediorum ibi rationem tenendam, ubi jecur ardet, stomacho frigido, ut medicus alterutri visceri salutaria juxta & noxia propinet, sic arbiter rarissimè utrique parti satisfacit.

Sum-

Summum prudentiæ caput medicum imitari, ægrotum non restituentis nisi nobilioribus fatis, cæteris non offensis: ubi ad propositiones non paris justitiæ mediator aliquorsum propensior accedit, animi non ad pacem, sed ad rancorem dilabuntur.

Rex proceres regni convocat, super legatione Barberini.

QUamvis vix opus esset deliberatione ad propositiones legati Pontificij, ob evidens detrimentũ Galliæ fæderatorũq; consultum tamen videbatur, extra ordinẽ cogere proceres aulæ & regni, ut ipsi saltẽ vernm intelligerent, Hispaniq; devulgare per Europam desinerent, Barberinum æquissimas pacis rationes proposuisse, sibi non ingratas: regi ad bellum prorumpenti rejectas.

Sic scilicet vim pateretur & rerum, & regis justitia pacẽ vicinis sẽper indulgentis, ubi sine detrimento authoritatis, & fæderatorum incommodo bellũ conficere licuit: nullo genere obsequij in sedem Apostolicam hac occasione omisso, nec unquam aliàs neglectam; unde iniquum foret, gloriam illo opprobrio flaccescere. Cùm igitur nullum supereratexpeditius medium, quàm negotia procerum oculis exponere, indicitur convent⁹, is adest frequẽs, exorditur rex, Boni publici causâ evocati à primicerio summam rei intelligerent. Is recitatâ seriepactorum Ræticorum, toties iteratorum, quibus regi paterent angustiæ in Italiam descensuro, quibusvis nisi eo consentiente clauderentur, demonstrabat; Hispanum pactis susq; habitis nunquam non conatum vi & artibus, ad reliquam Italiam primâ quâvis occasione subjugandam, istas angustias in potestatem redigere: eo fine invasisse Vallem Telinam, cujus munimentis recuperandis missus sit Cæurius cum exercitu:

Regem ante vim consensisse in sequestrum Pontificẽ, ad certum tempus legesq; Legibus illis impletis, tẽpore etiam sequestrationis elapso, eventum Hispanis modum persuadendi Pontificis, ut munimẽta illa retineret, nullo

sanè

ſanè jure, depoſitarius utiq;: Pontificem ſæpius rogatũ, eadem Hiſpanis redderet, quos primitus ad recipienda invitarit fruſtra, cum in ipſius poteſtate tutiſſima crederent: ubi poſt negationem illam Pontifex dimittere noluiſſet, Cæurium ea juſſum per vim ſubigere. Impuliſſe autem Hiſpanos Pontificem ad mittendum legatum, an ex reverentia in ſedem Apoſtolicam munimenta Pontifici redderentur, Ræti ſummo imperio in Vallem Telinam exuerentur; rationibus abſurdis ad deſertionem fœderatorum, legitimo imperio exutorum inſtitutis, cùm rex nunquam non eidem conſervando arma expedierit; ubi Pontifici traderetur, quod non convenit, neque poſſit denuò rationem depoſiti ferre, niſi cum Rætorum damno, Hiſpanorum commodo, regiæ authoritatis detrimento.

Rogare regem ipſorum ſententias, expediret ne petitis annuere, aut bellum continuare: liberè loquerentur, ut Senatusconſultum legato ſubmitteretur, quod ab hoc conventu expectare noluerit in negotio ſummæ difficultatis, Avenione utiq; ſecundum promiſſa tantiſper hæſurus. Sermonem excepit Mareſchalcus Schombergius, recordatus, ſeſe compluries cum legato egiſſe juſſu regis, cujus conſilia ad Hiſpani partes enixè propenſa animadverterit: Rætis in Vallem Telinam abrogando, & de munimentis Pontifici denuò permittendis, donec Hiſpanus vires ad vim inferendam collegiſſet, nulla argumenta requiri.

Quibus addiderit diſceſſum ſubitum, conſenſu negato, cùm regi tantundem vituperij, ac Rætis damni ex eâ tolerantiâ acceſſiſſet. Videri ſibi bellum potius, rationibus diverſis, quæ non minus fortitudinis, quàm prudentiæ præ ſe ferebant, quàm pacem turpem, præ conditionibus juſtitiæ & honori regio adverſantibus.

Summus præſes Parlamenti Pariſienſis, nomine Curiarũ ſupremarũ reſpondet, regẽ rebus gerendis legiſſe miniſtros digniſſimos, quorũ ſentẽtijs acquiſcere ſẽper liceret prudẽtibus; ſibi Schõbergij ſententiã videri juſtiſſimã. Card. Sourdiſi' ſeceſſionẽ facit, armiſtitio propoſito, incom-

commoda anni causatus : ubi verò Hispani id enixè desiderabant, quò copias in Italiam, Vallemque Telinam contraherent, à paucis auditur, neque Cardinale Valettano, aut Bassompetrâ suffragantibus, qui rerum Hispanicarum scientes, ille Romæ, iste Madriti periculo facto, bellum sumendum censent.

Richelius ne libertatem suffragiorũ frangere videretur, ex secessu ad regẽ accedit, quanti pacem faceret, testatur, quã bello semper præferendam arbitraretur, ubi regis honor authoritasq; constaret, bono regnipublico, quod non solvendo nexu fœderatos cõplecteretur, sartò tectoq;: cùm verò perspiciat, legati propositiones utrũq; incursare, gloriam & emolumentum Hispanis cõciliare, in opprobrium regis & Galliæ, atq; adeò fœderatorũ detrimentum, perire sibi mentem, & consilia pacis, à quâ longius recedat, quòd rerum Hispanicarum per Satyram gnari intelligerent, nullam ipsis suppetere rationem, cur Vallis Telina Rætorum potestati eriperetur, quàm ut quasvis in Italiam subigendam effundant copias: id instituti non parvuũ momentũ trahere, Galliamq; nõ leviter contingere, quæ ad modũ munimenti, externis fortalitijs destituti, adeoq; ijsdem ab hoste in perniciem versis, non impar, vim illatam vix sit rejectura.

Neq; tacebat diversa argumenta, sibi notissima, quibus in speciem continuandi belli difficultas crescebat, partem armorum Religionarijs occupantibus, ut copiæ parcius trans montes irent. Addebat autem, regiam authoritatem præponderare, cùm nec potentiâ, nec opibus, nec armis pollere queat, quib⁹ conservandis in splẽdore, bellũ paci ignominiosæ, qualẽ legatus expeteret, præferebat : supplementa regis exercitus facere terribiles; Quæstores quaterna stipendia solida, intactis reddibus referre; Clerũ sexcentena millia aureorum annua offerre; Religionarios adeò prostratos tot victorijs, ut vires resumere nequirent. Omnibus igitur hanc expeditionem adjuvantibus, cuivis consilio antehabebat. Secundum eum nemo dicebat, nihil ibi desiderato : addebat rex, sese de Senatus consulto legatum facere certiorem, & nihil recedere.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUantiſcunque dotibus rex, Miniſtrine à naturâ ornentur, aut âb experientiâ illuſtrentur, nulla tamen ardua negotia inprimis periculo involuta, ſine procerum conſilio ſuſcipient: quod reipublicæ utile apprimè duco, nemine dubitante, cum ab omni ævo conſilium à Sapientibus regnorũ firmiſſimum fulcrum, nec minus familiarum ſingularum æſtimetur. Salluſtius ad Cæſarem ſcribebat, non modò regna, ſed & oppida eouſque proſpere agere, dum ſana conſilia urgerent, ex corruptione blanditiarum, metu aut voluptate omnis ſequeretur calamitas.

Non tamen Princeps in frequentiâ conſiliariorum decernet, quod ex uſu fuerit: cum illis ſaltẽ deliberet, ut *Miniſtri* optima quæque eligant: nullus ibi metus prodẽdæ impotentiæ, cùm leges prudentiæ id exigant, & ſummam potentiam ſui arguat, ex diverſis ſententiis convenientiſſimam agere. Sol, licet mirabili clarirate ad ſtuporem fulgeat; aſtra tamen ex ordine divino admittit, regimine mundi communicato: ſic Conſiliarij deliberationibus adhibiti; nihil pollent ad genium regis ſummique Miniſtri; ſimiles tamen territoriis, ſingulares plantas producẽtibus, aliquando ſuggerunt aliis intacta, nihilque minus utile. Sed & conſilio opus eſt, præter iſta omnia, ſummo Miniſtro, ad exonerandũ quosvis caſus ſiniſtros: maximâ parte mortalium de conſilijs per eventum judicia ferente juxta regulam profectò falſiſſimam. Vituperium igitur nunquam effugiet, ſi ſolus conſilia ſuggerat, & res arduæ non expectatum ſortiantur finem

Etiam extra difficultates ſummorum negotiorum arbiter conſilium adhibendum, ut regni proceribus ſatisfiat, cùm plerique illorum, quãtumvis rebus agendis & militiâ clari, eo apparent ingenio, ut ingrata ſint omnia, niſi admiſſis; intenti in Miniſtri ſummi detrimentum, ubi res ipſius ſuaſu ſolius cepta exorbitet: Cornelij Laconis, qui cuſtodiam Galbæ Cæſaris agebat, diſcipuli. Is enim omne conſilium averſabatur, quantumlibet optimum,

nisi ex se ortum, teste Tacito. Ut hoc se vituperio liberet satis aliquando molesto, & fortunarum tenace, expeditissimum fuerit, Senatum extra ordinem cogere, ante decretũ. Sic legati Spartæ ubi Romam adeunt, comite Centurione ex Pori regis militia, qui constitutionem Armeniæ explicaret; nihil quidẽ opus erat Senatu extra ordinem, ad bellum decernendum, cum dispositio rerũ id postularet; Nero tamen, referente Tacito, principes Urbis convocat, ut deliberaret cum ipsis, consultum ne foret, bellum anceps sumere, aut pacem cum hoste pangere: ubi tamen nulla diversitas suffragiorum, omnibus bellum suadentibus.

Vallis Telinæ incolæ volunt Pontifici subjici.

VBi legati Pontificij propositiones in gloriam Galliæ impingebãt, ita illæ Vallensiũ ad Pontificẽ & Bethunium. Romæ injustitiã spirabant, Hispano irritamentis præveniente Catholicos illius regionis, ob religionis summã ut Pontifici summum deferrent imperium, Bethunioque referrent, sub imperium Rætorum nunquam sese, obnitente conscientia, reversuros; Vulgato etiam satis amplo sermone, quo per complures rationes demõstrabant, cũ regna de suis cõmodis ex regione suâ convenire non possint, nullum sibi plausibilius justiusue mediũ, expediendi occurrere, quàm Pontificis potestatem subire, quoniam is cum regibus pro jure cõmmunis paternitatis agẽs, angustias in bonum Christiani Orbis, pro arbitrio alterutri esset concessurus. Sententia autem istæc Pontifici admodum opportuna, titillabat animum, ut nullo negotio assensum præbuisset, nisi Bethunius hinc inde rationẽ omni exceptione majorem adduxisset, populis videlicet nefas esse jugum obedientiæ projicere, & Vallensibus, integrum minimè esse, salva justitia, cujuscũque imperium subire, cum per naturam Rætis pareant, nec rex diversum ferat.

Sciebat enim, Pontifices plerunque magis in Hispanos propendere, quàm in Gallos, ingenio an metu; & illis Vallem Telinam permittere, nihil ferè minus esse, quã Hispanis eandẽ tradere. Risũ etiã fecere Vallẽses artificio ad Bethuniũ pervertendum adhibito, quasi res cõmodo Galliæ fieret, iterato protestati, universos incolas judicio regis

tantum delatutos, ut id unicè in votis habeant, à Rætis rex fidem acciperet detransigendo, tunc sese nutum ipsius secuturos; addebânt tamen, ne ægrè ferret si animũ à *Rætis* penitus abstraherent, & ab Hispanis abhorrerent, cũ intelligerent evidenter, ex utrâque parte nihil plus fiduciæ Galliam capturam. Quod si Rætis denuò subderentur, necessitatem imponi ad partes Hispanorum transeundi, nullo relicto dubio, eâ ratione clientelas cum ipsis continuari, ad extrema subsidiâ, cùm Rætis fidere mẽs abhorreat: nullo propinquiore vicino, aut principe ad suppetias promtissimas. Lubentissimè regi parituros, nisi æternam bellorũ seriem patriæ contra Hispanos, patrocinij impatientes istius, formidarent. Expensis igitur omnibus, nullas sibi partes commodiores videri, quam *P*õtificis, cum Gallia quæ vel inde hic sese faciliorem debeat præstare, quod *Pontifex* illius commodis admodum faveat. In promtu Bethunio responsum, verbis humanitatis nihilo inferioribus; cùm testificatione benevoli animi ex parte regis, cui commoda ipsorum semper fuerint cordi, ut protectionem nunquam sit intermissurus; nulla penitissimè pace futura, nisi sacrorum usu apud eos liberrimo. De summâ rei nihil celabat, expeditis mediis eidem libertati asserendæ, imperium non mutandum, cum ex jure nascendi de semet ipsis statuere possent Fatebaur libere regẽ non quærere Imperium in ipsos, constituisse autem, Rætis illud asserere secundum liberrimum sacrorum usum; neque alium rei terminum sibi unquam ferendum. Responsum hoc fortissimum, an æquissimum, apud præpeditos minus justitiæ videbatur continere; visumque & alterum sermonem, à Prælato Mediolanensi divulgari, quo conabantur diversis rationibus planum facere, *Pontifice* satis benevolè annuente, nullum regi jus in Vallenses, quo illos à subjectione Sedis Apostolicæ distinere queat. Adeò graviter sæpè Zelus temerarius, quem populi ratione sacrorum induunt, injustitiam, rectamque rationem impingit.

Politica reminiscentia.

Zelus est animi motus laudabilis, sed limitibus scien-

tiæ & charitatis definit⁹, alioqui irrationali furori propior quàm virtuti: geminas istas virtutes ipsi adjungit Apostolus, vituperio notans ijsdem destitutum. Oleum dixeris igni injectum, cum tantum ardorem animis infundat, ut ultra justitiam & rationem ferantur.

Quæ nationes ignorant Salvatoris doctrinam de honorando magistratu, quorumcunque sacrorum, ab ipsius manu introducto, quod secundum ipsum & Apostoli suo exemplo ratum fecere, Zelo imprudenti ob religionem, suæ adversantem, ad calcandam obediētiam, arma infesta corripienda, conjurationes ineundas incendia cædesque spargendas, rempublicam omni calamitatum genere per bella civilia flagellandam concitantur.

Hinc Origines doctissimus ait, Zelum Dei inutilem, nisi scientiâ *Dei* regatur, Judæos exemgli gratiâ adducens, qui temerario Zelo in gloriam Dei, omni execratione majus sacrilegiū admiserint in occidendo filio Dei: hanc etiam speciem Zeli ad cultum divinum non modò inutilem, sed & Ecclesiijs, rebusque publicis apprimè noxium, ad extrema semper tendentem, veram utique bellorum civilium facem, subruendis reipublicæ & Ecclesiæ fundamētis, sub quovis pallio ad furoris rabiem perpetrandam.

CAPUT XXVI.

Hollandi mittunt, qui regem ad fœdus mutuum inducant.

DUm legatus Pontificis etiam ad fontem delitiarum hæreret, accessit Hollādorum legatus animo penitus contrario: illo ad pacis scopum collineante, isto bellum reciprocum, sive tutādis rebus sive invadendo Hispano, suadente.

Anno superiore pangebatur fædus in mutuam defensionem, quod potiorem partem armorum Hispanicorum in istis regionibus exercere posset, Hollandis ad ampliandos fines commodum: Quemadmodum verò ægrè bellum procedit insignium palmarum inopiâ; illi nuperrimè

Bredâ, oppido munitiſſimo exciderant, optabant, ut rex indicto bello illorum vindictæ talionique ſerviret.

Legatus nihil ceſſabat regi & Cardinali demonſtrare, Hollandos non ſolos ambitioni Hiſpanicæ immolandos, Gallia eodem circuitu comprehensâ, cujus exteriora per Germaniam, Italiam & Vallem Telinam occupentur ad faciliorem irruptionem. Superſedere volebat ulteriore delineatione negotii ipſis non ignoti; rogabat tamen, animadverteremr, rectiſſimè Hiſpanum quæri, non excipi. Proceſſiſſe eum, invaſionis ſecurum, ſingulis defenſionẽ parantibus; facili negotio per irruptionem palmas extorqueri, nullâ potiore potentiâ, quàm aggreſſoris, animis, cum nemo invadit, ad invadendum audentioribus. Nimis hæc manifeſta ignorari non poſſe; ſed nota non poſſe victorias illius non impedire, quin ipſius petatur, & noſtra trophæa domi videat.

Gloriæ ſtimulos conabatur regi adhibere, enumerans curſus Cyri, Hannibalis, Alexandri & Cæſaris, ſummorũque apud Romanos ducum, qui hoſtibus invaſis fortunã fecerint ſuam: idque unum gloriæ regiæ deeſſe, quã ſors bono Europæ naſci voluerit, libertatique vicinorum ſervandæ. Succenturiabat tanto artificio vota & conſilia aliunde, Angliam non defuturam, Flandriam ſubjugo gementem, libertatis avidam, quidvis præſtituram.

Sumtus denique eousque non conſiderandos, cum militia Galliæ æquè ac Hannibalis exercitus ſit alẽdus, quod ille reſpondebat ex Africâ trajiciens, exercitu ipſo, cui pedem in Europâ figenti, aër, ignis, terra, fortunæ incolarum forent cum ipſis communia; quod eventus comprobarit, bello octodecim annos in Italiâ & Hiſpaniâ, nullis Africæ ſumtibus, ducto.

Major pars iſtarum rationum adeò vere congruebant, cæteris perquam ſpecioſis, ut regi neceſſariò defuiſſet fortitudo, niſi moveretur, cùm etiam de iisdem rebus cum Cardinale jam ſponte egiſſet: unde ſedebat animo, Principibus Europæ extremam neceſſitatem invadendi Hiſpani impoſitam, ad modum victoriis ſtatuendum; initio jam per Vallem Telinam facto.

Expendebat tamen, negotia ſumta ſatis trahere momẽ-

ti secundùm constitutionem præsentem Galliæ; difficulter ulteriora proponi,nisi religionariorum factio,ex bellis animosior, præcavendis tumultibus bonam partem armorum distinens, penitissimè excinderetur. Necesse etiam esse,ut antequam Flandria tentaretur, Austriacorum arma per Germaniam occupentur, locis ad submittenda auxilia prius correptis,ne ea subigi possit. Rex istoc consilio institutus, Cardinali fœdus ad offendendum interdicit: is legato summam negotij exponit,ad respondendum hæsitanti, prout res ferebat: rogabat exinde, referret Hollandis,regem & copijs & pecunijs submissurum,ubi usus foret,juxta fædus; temporum cursui etiam invitanti non defuturum,vel ad sui ipsius gloriam.

Politica reminiscentia.

PArum confert Principi generosus animus ad suscipiendum bellum, nisi sapientia occasionem commodè agendi doceat. Tempus non semper idoneum sumēdis armis,fæderibus nectēdis,paci frangendæ; cùm ante omnia consiliorum spectanda sit securitas, utilitas, honestas, & executionis superanda difficultas, nemo enim consilium facile suggerit,parte periculi sibi sumtâ. In postremis non reputatur, hostium vires nosse ante invasionem, auxilia quæ sperent,cōmoda quæ ex prælijs referāt,occupationes quibus distrahantur, loca quæ tutandis rebus suppetias transmittant, provincias quæ militiæ necessaria suppeditent,omnemque adeò ipsius dispositionem. Quicunque bellum utiliter cupit finire, incipiat per prudentiam, consiliis è repræsenti captis, ratione ad spei æquilibrium appensa, præsentibus ad futura exactis, quæque ex parte tantum extant nunquam spretis, ne eventus doceat, exordio nimis fervido defuisse prudentiam.

Gallis pessimè cecidit interrupta pax cum Carolo V. anno 1555. cùm frustra niterentur Pauli IV. ex Caraffarum familiâ,promissis. Nam negotio præter fundamentum & rationem expenso,nullâ habita consideratione virium quas ibant lacessitum, aut temporum constitutione, exitum damnosiorem sensere. Laudat in Hannibale T. Livius, quòd hostilia æquè ac sua nosset.

Hâc

Hâc igitur destitutus notitia princeps in bello suscepto exitium quærit: quod si occasio sit attendenda, videat an consilia nitantur aliquo fœdere, cum vix ullum offensioni factum ad spem fœderatorum desinat; diuturnis etiam bellis plerumque ob diversa principum commoda evanidis: accedit temporum & rerum mutatio, artesque plurimæ disturbando fœderi. Suboritur etiam ex diversitate quacunque æmulatio, singulis ad sua dilabentibus, ut magnum molimen sequatur parum felix successus.

CAPUT XXVII.

Religionarij afflicti, clementiam regis inclamant.

ILlustris illa victoria, quam rex in mari Rupellano & insulâ Reâ obtinuerat, Rohanio per Languedociam nihil promovente, quod Theminius undiquaque præverteret, Religionarios ad inclamandam regis clementiam perpulit. Petunt gratiam mittendi, qui errorem deprecarentur, fide & obedientia delata. Gratum id regi, ad Fontem delitiarum, nondum profecto legato Pontificio, sub finem Augusti, submissionis & pænitentiæ quantaquanta testimonia excipienti, tum universæ factionis, tum Rohanij ac Subisij nominibus, qui tamen per suos privatim quærebant militiæ Italicæ adhiberi, testandi erga regis gloriam fervoris ergò, cùm quodcunque terra marique periculum promtissimè sic essent subituri.

Sermone defuncti, querimoniam per capita distinctam summa exhibent, remediũ rogitant, ex edicto Nannetensi, cæterisque indultis. Rex eam examini destinat. Quamvis autem suavissima pax animos delinire solita, populorum pauperies, & Hispanorum ausa in fœderatos Galliæ, omnium Gallorum vota flectere, potuissent, ut rex sese ipsorum supplicationibus facilem præberet; diversum tamen usum rerum plerique spectabant. Existimabant alij, Rupella ad incitas redacta, postquam insulis, mari, milite & navibus destituatur, nec nego-

militer,& navibus destituatur,nec negotium destituendũ: occasionem admodum opportunam non dimittendam, cùm obsidio simestri minor propugnacula complanare & regi obedientiam conciliare possit, factione Religionariorum destructâ: neq; enim cæteris oppidis vires adesse, ad eam cum vigore fovendam; sic authoritatemregiam crescere, Ecclesiam in comparabili bono cumulari.

Plebeia hæc erant ingenia,quibus tantummodò oculos ferientia considerantur,prudentiâ in futura languescente. Obviam illis non erat, quovis tempore regi integrum in Hæreticos ducere,militiâ maximè longè aliter, quàm olim ordinatâ,quod cursus rerum docuit:nihil facilius,quã Rupellanos ex Reâ & Olerone, munimento Ludovici, alijsque fortalitijs coërcere; nec tamen semper tempestivè ambitioni Hispanicæ per Italiam, Rætos & Vallem Telinam obviam iri.Cum dedecore illa incepta deseri, sic Vallem Telinam,universamque Italiam, jam armis fatigatam, Hispano crescenti permitti : ista præ Hæreticis urgere, quod nunquam opportunius præbeat sese secundus successus. Præterea, non satis esse, Zelo temerario obsacra duci,regni commodis neglectis,cùm maximè Religio partem constituat reipublicæ, eoque minus intersit religionis,si Religionariorum eversio aliquamdiu differatur:nec bellum, nec vim quicquam ad conversionem illorum unquam contulisse, hæresi croci naturam induente, qui calcatus inflatur:sic eos instar Salamandræ in medijs ignibus substitisse; demersos,genimina piscium æquasse; capite truncatos, plurimis ramis pullulasse, unde non de exitio hæresios, sed de factione agi, quam rex pro lubitu aggredi possit,nullâ non occasione propter genium illorũ refractarium enascente.Eandem verò rationem rerum Italicarum minimè esse, quæ cum summâ ignominiâ destituerentur,abjectâ potentiâ de Hispanis, qui radices agant, unquam ejiciendis.

Gravissimis istis rationibus à Cardinale explicatis permotus rex Religionarijs pacem indulget,ut ad res Italiæ, Vallisque Telinæ expeditior esset; additâ fide,Edicti Nametensis promissa,post expensam ipsorum querimoniam ipsis salva fore: permisso libero exercitio religionis per ea

oppida, ubi templa & sepulcreta prius habuissent, præteritorum oblivione inductâ: demolitione tamen munimenti Ludovici; quod Rupellanos maximè in officio contineret, supersedebat.

Gratiam hanc Deputati communes nomine oppidorum omnium suscepêre, præter Rupellanos, Montalbanos, Castrenses & Milhaudanos, qui à Rohanio & Subisio circumventi, ægrè ferebant, duces præter gratiam nihil commodi referre, nec militiæ Italicæ adhiberi, quod desiderabant; inde supplicabant regi, quæsito alio colore, ne ægrè ferret moram, donec bini duces, oppidaque quaterna assentirentur. Et moram hanc indulget rex, modò rem quantocyus expedirent.

Politica reminiscentia.

OPtare licet, ut factio in regno adulta prematur cavendis tumultibus; non tamen quovis licet tempore manum operi admovere. Sapiens igitur *Minister* occasioni intentus, imbecillitatem aut commodum reipublicæ suæ spectabit. Suetonius *Paulinus*, inter peritissimos prudentissimosque sui temporis duces facile princeps, sermone doctissimo, ad gliscentia bella civilia inter Othonem & Vitellium docuit, quod Tacitus refert, Vitellius rebus suis consuleret per diligentiam; Othoni dilationem plus commodi allaturam, ubi cæteris fuerit defunctus. Cneus Sulpitius *Dictator* magna prudentiâ censebat, bellum Gallicum non præcipitandum; ex eâ ratione, quod adversus hostem, indies in hostico, extra patriam sponte deterendum, nihil esset opus dubiâ aleâ. Incidisset enim in grande periculum, si tum prælium poscentibus obtemperasset, facillimâ postmodum victoriâ.

Consilia justa & reipublicæ utilia minimè videntur vituperanda: Minister vero sapiens majorem aufert laudem, qui in rebus gerendis non tantum æquitatem mente concipit, sed & temporis habitâ ratione, occasioni sese accomodat, necessitati præbet.

CAPUT XXVIII.

Viniolius supplementum sex millium deducit in Italiam.

QUamvis pax cum Religionarijs non undiquaque firmaretur, tamen necessitas supplementorum Cardinali nota, regem ad mittendum Viniolium cum sex septemue millibus gregariorum induxit. In Pedemontium descendens is obsessam Verruam invenit in ripâ Eridani, non quidem magno incolarum numero, sed castello in rupe collis sito defensam: Ferianus copias Asta exemerat, hic operæ pretium facturus. Sabaudus autem re intellecta, sub oculis Hispanorum San Reyranum, nobilitatis Bressanæ, cum mille peditibus submisetat, exercitu ex Grequij opinione ad radices collis admoto, fossis præ oppido validis munito.

Impetus & eruptiones ultra tres menses continuantur: Ferianus fossas ducit suggestus erigit pro summâ industria: tormentis tonãs immane, quinque aut sex locis muros aperit diverso tempore, toties impetu facto, aggressoribus satis damnoso. Cuniculos complures fodit, hydram septem orificiorum adornat, majori suo, quam obsessorum damno; nullo pede terræ capto quem teneret. Interea ingruit hyemis tædium, exundat Eridanus infestior, fossas desertas implet, suggestus eruit, ut tormenta paludibus mergerentur, summo labore educenda. Hinc Gallis animus crescere, donec decimo septimo Novembris Cõnestabilis, Crequyus, & Viniolius nuperrimè advolans, momentis rerum expensis decernerent impetum facere in munimenta Hispanorum per planitiem. Summam rem gerit Connestabilis, proditur in aciem, fit prælium acerrimum ultra tres horas, summâ Gallorum gloriâ, quod munimenta omnia occuparent.

Intervenit Sabaudus, incedit hostis, pedestri agmine tripartito, equitibus in duas alas dispersis, ad recuperandâ amissa. Monumentum, quod deferendum Galli statuerant, obti-

obtinet, nocte pugnam dirimente, amissis bis mille, centum gregariis apud Gallos desideratis. Per summam igitur penuriam abjecta spe munimentorum, Gonzales Cordoua silente nocte obsidionem soluit, silicum collisione, quid rei esset, indicante. Sic nidulo isti exercitum quadraginta millium impedere, evanida armorum Hispanicorum authoritate, cùm videretur Deus vanitatem illorum ludibrio exponere, ob iniquissima consilia per extremam ambitionem suscepta.

Politica reminiscentia.

Quantumvis ambitiosi Principes consilia tollant, De' tamen superbis adversus, potentiam deprimit, justitiæ summæ subjicit, ignominia in præsumtionem paratâ; Providentia ipsius potentiæ facit modum, commoda ad vicinos expendit, tranquillitatis publicæ studio.

Ingenia placida sese intra limites justorum desideriorum continent, fœderatorum protectioni favent, unde illis casibus exemta, honorem gloriamque perpetuos habent comites: Quicunque nullos potentiæ limites fert, audet omnia ampliandum, eò frequentius ignominiæ expositus, quòd omnibus exosus impedimenta undique sentiat, Numine etiam in ejus casum propenso. Divinam sapientiam hic nunquam satis mirere, quod constitutis duobus imperiis per viciniam, alteram ad alterius moderationem constituat, ut consilia ad servandam viciniæ libertatem disturbet. Sic frustra plerumque alter alterius exuvijs ditescere cupit, cum Sapientia illa infinita ambitionem moderetur, conatus inutiles reddat.

Deus quidem aliquando in Principem pœnâ constituta, alteri laxat habenas, quod rarum tamen; sed plerunque gravi casui exponit cæterorum ruinis surgentem, Darius eò proteruiæ processit, ut sese regem regum diceret, hinc Alexander, contemptim habitus ipsi vitam cum Imperio adimere potuit. Sic Arphaxates, Medorum rex, subactis plurimis Nationibus, Ecbatanam populosissimam urbem struit, & propriarum adeò virium potentia

tiâ inflatur, quasi nihil ei obsistere posset: Deus tamen prō- tissimè contrariorum fecit periculum, eo per regem Ni- nives castigato & victo, ut specimen illud moneret, mo- derata consilia ad gloriam subsistere, ambitionem qui- busvis exponi fortunæ ludibrijs.

CAPUT XXIX.

Supplementum submittitur Cæurio in Vallem Telinam.

CArdinali res Vallis Telinæ, æquè ac Italiæ erant curæ. Hinc diversæ copiæ ex Gallijs, etiam per Rætiam cō- scriptæ aliæ & à Venetis tandem impetratæ eò tendunt. A- pud Urios & Undervaldos duæ legiones colligebantur, ut jam appareret, omnia ipsius prudentiæ cedere, cùm & i- sti duo pagi Hispano arctissimè adhærerent, frustra *Do- glianyo* oratore & Scapyo Nuntio id impedire conanti- bus.

Admodnm opportunè supplementa accedebant, cum Hispani plurimum essent aucti paulò antè, ut duce Papen- heimio Terzium Sottonæ in Valle Telinā tentarint, & Al- banos & Capeletios panico terrore ob exercitum remo- tum correptos, ex lineis ejecerint. Cæurius igitur insolen- tiârum impatiens, exactis advindictam viribus, ex sentē- tia ducum, decimo septimo Octobris copias ad Pontem Gaudium contrahit, impetum disponit, pugnam feliciter orditur, & ultra duas horas extrahit, militum receptacula recuperat eodem quo erant perdita fortunæ favore, ma- jori tamen ob inæquales vires, gloriâ.

Posthæc Candalius didicit, octingentos pedites, qua- dringentos equites Chaumontium Rhætorum munimē- tum corripuisse; à Cæurio igitur bis mille suppetiarum accipit, lustratum exercitum admovet, Hispanis defensio- nem acrem ostentantibus: sex è suggestu tormenta muros aperiunt ad impetum, grandinem plumbeam in fenestræ defensores evomitura, dum duobus crepitaculis porta rumpitur, ut irruentes Galli incolas ad deditionem age- rent,

rent,armis tantum concessis ,servatâ quam secum illi advexerant annonâ. Sic illis digressis Candalius gubernat.

Per Vallem Telinam jam nihil restabat recuperandum, præter Morbeniam, cujus subiugandæ gratiâ *Cæurius* Senatum iterum coëgerat: cùm autem prudentiores locum natura munitissimum, & assultui difficillimum, imò à præsidio numeroso defensum ostenderent nullis etiam ad intercipiendum commeatum paratis in lacu Comaceno navibus; censitum, cùm nulla claustra Hispanorum usui faciat, negligendum.

Submisit ferociam prudentiæ audacia, ut scires, quædam etiam intacta manere: Iam nuper visum fuerat plurimis recuperandæ Vallis Telinæ hinc exordium sumi, quod postea factum, cùm ratione viarum non sit maximi momenti, nisi ad conservandam in officio viciniam: sic ad quemvis tumultum per Vallem, huc concurritur ad asylum tutandum, ut nisi primitus obruatur, postea operam ludas.

Politica reminiscentia.

SUmma sane virtus in expeditionibus bellicis prudentiæ primas deferat oportet, cùm gloria successu victoriarum, oppidorumque oppugnatione non mensuretur, non sui utique plerumque arbitrij. Omni tamen vituperio liberantur, ubi ad victoriam omnem constantiam, timore excusso, adferunt. Ad extrema ausis nemo quicquam exigit, cum ultra vires procedere sit negatum.

Ardua nihilominus in provincijs remotis per occupationem fortissimi loci, cui vim frustra admoveas, fuerint incipienda. Nam primus impetus metum spargit, principe summam rerum maximè afferente, cum copijs tum alijs necessarijs comportandis, ut vim sustinere queat. Romam ante omnia petamus, inquiunt Romani nominis hostes apud Herodotum, imperij caput; cæteris sponte secuturis. Sic Cæsar ajebat, Romanis nihil firmi per Gallias sperandum, nisi Augustoduno Heduorum potirentur, loco id temporis principe, cætera in utramque partem trahente. Verum utique, expeditionis

ducem

ducem portis oppidi captis, reliquas partes facilè superasse: sic primo provinciæ munimento potitus, cæteraf ræno pro lubitu coërcet, conservatione potissimum certa.

CAPUT XXX.

Rohanius excusat, quod leges factioni suæ præscriptas accipere nequeat.

POstquam igitur summam negotiorum, quæ hoc anno per Italiam & Vallem Telinam gesta sunt, vidimus, regni viscera inspiciemus. Rohanius pacẽ, nisi suo commodo inire nolens, excusationes nectit, cur ultimam suam mentem de articulis suæ factioni à rege indultis, non nisi ex Utriusque Languedociæ conventu, quem meditabatur, proderet: unde commodum unius & ambitio privata pacem distulit.

Interea omnem movebat lapidem, ut fortissima quæque per Languedociam corriperet, & alicubi superior autoritate parta militiæ partem Italicæ aut quamcunque utilitatem regi extorqueret. Sic Tilietum in agro Albigensi tentat quingentis ex Realmonte per noctẽ immissis, & fortiter repulsis. Iam dudum Pameriam, Masdazilum, & alia Foxensis territorij seduxerat, unde in planitiem excurrens, prædas agebat. Damna illa frequentiora adigebant, vociferante ruricolâ, Consules, plurium oppidorum ut arma regia, duce Theminio, arcesserent. Non pauci in exercitu repulsam suadebant, ne sic Rohanius pro lubitu vagari posset, cùm jam imminente exercitu nihil auderet. Consulibus autem sumtus bellicos offerentibus, tempusque refocillandis copijs, ad Castra valdè fatigatis, Carmanius subveniendum putavit.

Is assumtis, quæ videbantur copijs, Calmontem, exiguũ ad Mazeram oppidum aggreditur, ut eruptiones frequentes, vicinisque graves rebelliũ coërceret. Obsidio intertiũ diem extenditur, obsessi ob tormentorũ violentiã, de nocte elabũtur, quos Marchio Ambrius cum turma volonũ

ex tumultu assecutus, maximam partem concidit : idem quinque aut sex alios nidos exinde vel vi, vel transactione subigit.

Masdazilani re intellecta trepidant, veniam coram agendi ab exercitu petunt: sed Rohanius auxilia submittit, & qui mentem perverterent, hinc Theminium præter Carmanium ad obsidionem tentandam, armis in defensione versis, paulatim attrahunt. Quintodecimo septembris hostilia tentantur, diruuntur muri, quos aggressores refectos inveniebant: ad alias ruinas repulsantur arma regia non sine damno obstinatissime: supervenit pluvi molestissima, qua inflatur flumen, replentur fossæ, solvitur obsidio.

Casus iste satis amarus leniebatur victoriâ, quam post paulo Ambrius contra turmam volonum obtinebat, alijs cæsis, alijs captis, cæteris dissipatis: quod Rohan ægrè faciebat. Is igitur Masdazili defensionem, quòd alias non magno negotio capi posset, sibi inutilem animadvertens, nullum etiam alicubi operæ pretium cernens, Milhaudam ad Conventum abit; ubi tantum valuit authoritate, ut ad regem mitterentur, qui pacem indultam acceptarent. Rex gratiam confirmat, quamvis novâ rebellione cassam. Conveniebat tamen ea ratio instituto alteri, adversus Hispanum; excipitur Rupella quod colendi obsequii exiguam testaretur voluntatem.

Politica reminiscentia.

AMbitio Magnatum multa sæpè incommoda infert reipublicæ; notum belli aut sumti aut ducti principium. Hæc ad quævis extrema propellit, ut scopum obtineat: Hæc neminem, vix semet amat, ut præ libidine omnia jura obedientiæ violet: hæc de æquitate nunquam ambigit, emolumento consiliorum intenta; hinc ante omnia oculos velat justitiæ, ut tanto audentius incipiat, progrediaturue.

Semel infectus, falsum intuetur speculum, cujus vitrum objecta elegantiori aut grandiori forma reddat, quo artificio mens fascinum concipit fortunæ perpetuæ, ubi uno momento favit. Confidentia virium pacem oblatam respuit; cùm meminisse possent, fortunam, utpote vitreæ natura, fragilem esse, ubi maximè for-

formam putes teneri; pacisque authorem Deum ex misericordia erga populum suum non rarò eandem contemtoribus immittere calamitatem, quam aliis inferebant.

Venatores, ut Pantheram capiant, aconiti manipulum, quo fera mirè delectatur, ex alto suspendunt, ut assultu assequi nequeat. Sed illa ex aspectu tanto inflammatur desiderio potiundi, ut subsultibus continuis tandem expiret. Eodem certè modo fortuna, de ambitioso, ejusque vanitate triumphatura, victorias, opesque viribus nostris superiores proponit, nullo potentiori tractu animorum. Hinc conatus summi, tricæ temerariæ, quibus statim succumbat, ignominiâ in pictura gloriæ repertâ. Stupendum utique erat, Religionariorum factionem adeò enervari, postquam arma per pauculos annos regi opposuit, & potentes exercitus per Languedociam, donec ad officium redigeretur, fatigavit: sed qui conversionem reipublicæ, Cardinale manum admovente, sciebant, parum mirabantur.

Politica reminiscentia.

Dicam exercitum ad Rupellam excubias agentem ipsius consilio, inter causas summas numerari, quòd Aunisij territorium & Pictaviam sine motu ullo contineret. Alteram causam dixero, copias in Languedociam missas, ineunte anno, quæ inquietis adeò providè imminebāt, ut nihil audere potuerint: rebellionibus potentissimo remedio. Accedit alia ratio secretior, tātò gravior, quòd paulatim & sine sēsu fortissimum fulcrum in regno subrueret, exigua illa scilicet regis authoritas, quam cæteri Ministri summi ante Cardinalem regi circumdabant libertasque Principibus & Magnatibus permissa ut aut Religionariorum partibus accederent, aut faverent, quotiescunque aliqua spe excidissent, unde illa tātum virium acquisivit. Magnates enim palam scribebant militem ad rebellionem suffulciendam, aut in eum finem pecunias suppeditabant, donec injusta hæcce consuetudo tolleretur, rege consilium Cardinalis, summam rerum capessente.

Id verò rex discebat ex occasionibus, Principibus & Magna-

Magnatibus ad eam obedientiam reductis, ut quilibet regijs beneficijs lætior, ægrè mentem factiosis cogitationibus turbari pateretur: cum prius plerique eam rerum gerendarum authoritatem raperent, ut desiderijs frustrati, continuò ad sua secederent, ab obsequio assiduo liberati. Itaque alia vivendi ratio ipsis præscribi cœpta, ut nempè officium regis colendi intelligerent, & fastu posito, gratis caperent, quæ aliter impetrari non possent.

Sic omnes factiones claudicabant, ab aulâ semotis turbulentis quibusdam, qui vesparum instar, fiscum exhauriebant, vitiosis seminibus apud Magnates sparsis, cùm nihil pensi haberent præter censuras administrationis, & diffidia, ut regio sumtu lautè agerent. Ea demum vera fuerit causa enervatæ factionis Religionariorum, quæ nunquam nisi alienis fulcris valuit. Hinc facilè patuit, rege ex prudentissimo Cardinalis consilio, clavum tenente, omnes subditorum vitam cepisse, & obedientiam conditioni parem induisse.

Authoritas Monarchiam animat: beatam sanè rempublicam, cujus Princeps gubernandi rationem, sive convenientia jubendo, sive subditos ad obedientiam ducendo tenet. Is prudentis Medici æmulus, ante omnia robur cordi affundit, authoritate Principis firmata. Si quis verò eâ exutus, clavum gubernaculi ad regendam navem, jugum populos in obsequio continendi, & splendorem venerationis perdidit, nunquam subditos habuerit obsequentes, contemtâ authoritate. Venerationem frustra expectabit, cum principis characterem deposuerit, quo in animis populorum vigebat.

Authoritas Principi præstat, quod splendor Soli: ille tanta devotione à mortalibus sanè nunquam suspiceretur, nisi coruscaret in oculis nostris. Ubi Princeps splendoris expers, partem sibi quisque agnatorum sumit, illius imbecillitate contemtuve, in quem corruit, in basin suæ potentiæ verso. Partem etiam provinciarum rectores servant, ut omnibus omnia liceant. Impunè quidvis patratur, nulla verecundia sumendorum armorum, ut vis extorqueat, quod nulla ratio assequeretur: pecuniæ publicæ intervertuntur, populi gemunt, turbantur omnia.

Theopompus, rex Lacedæmoniorum aliquando respondit, cùm Sparta ob regum egregium imperium beata audiret, id civium obsequio deberi. Putem ego tamen, Monarchiæ prosperiora ab uno fonte fluere, authoritatis summæ, unde libertas rite gubernandi, & propensio animorum ad obediendum dependeant. Quod alioqui verum, in Galliâ fuerit verissimum, cujus gubernatio cum authoritate supremâ Principis stabilitur, nullo unquam majori emolumento ad rempublicam rectè ordinandam, quàm principijs quibus nata est, assumtis.

CAPUT XXXI.

Cardinalis laborat, ut regi matrem, fratrem & agnatos reconciliet.

QUemadmodum naturæ vincula parum durant, nisi benevolentiæ nodis constringantur, ita non satis habuit Cardinalis, regem in possessionem illius authoritatis in Principes immissum, nisi summâ curâ conniteretur, ut arctissimâ benevolentiâ omnes compingeret. Regina mater inter domesticos regis primum occupat locum: hinc omnem cælitus concessam prudentiam impendit Cardinalis, ut voluntati regiæ eam conjungeret: idq; eò libentius, quòd ab aliquot annis testimonia ab eadem benevolentiæ, quæ obsequio prædicabat, ferret. Tanta autem felicitate succedebat opus, ut centuplum reddidisse videretur.

Neq; tamen in proclivi erat negotium, cum regina mater aversa esset, & rex justis de causis turbaretur ejus actionibus. Ipsa enim nuper gubernatrix regni, clavum deponere non potèrat, nullâ habitâ ratione, quantum spinarum diligens populorum cura ferat: splendore tantum fascini suffundente, ut genij sapientissimi, minusq; ambitiosi sese ei vix subducant. Sic ea non multum laborabat tegendo eo desiderio; unde rex, cujus solius dexterâ summa authoritas clauditur, eò plus suspicio-

nis concepit, quòd principibus familiare eſt de potentia æmulari; idque eò rectius, quod juſtitia nulli mortalium imperium diſpartitur.

Cardinalis porro hoc rerum ſtatu omnem exerebat induſtriam, ut reginæ matris inclinationes ſuperaret, ſecurus æmulationis delendæ ex regis animo. Paulatim igitur & dextrè in animum fervidum inſtillabat, iſtam veritatis rationem, quam reconciliationis fundamentũ ponebat. Nequid offẽderetur, ſi rex imperio potiri ſatageret, rebus ſecundum ejus mandata fluentibus, cum ipſa vitam, leges regni authoritatem contulerint, qua eum nemo jure privare poſſet. Multa ſanè circumſpectione utebatur, ut ipſa in partem curarum venire ne peteret, rex verò omni æmulatione depoſita, plus authoritatis, præter votum, communicaret, cùm ingenio ad omnem reverentiam ei exhibendam prorſus natus eſſet.

Regina mater, quòd tum temporis conſilia ejus æſtimaret, fidem adhibet, tanto inde commodo aucta, ut à negotijs publicis abſtinens, apud regem ſumma authoritate polleret, etiam in rebus arduis. Id verò cõmodum admirandum à ſummi Miniſtri profectum induſtria longè pluris erat, quàm ulla laudatæ benevolentiæ teſtimonia. Reſpublica etiam nihil minus utilitatis inde capiebat, quòd arcta iſtæc benevolentia inter regem, & reginam matrem feneſtram claudebat omnibus factionibus, quibus eatenus Gallia diffluebat: vires nemo partiebatur, integræ ſtabant, Exterorum ambitioni oppoſitæ: Ad ſoliditatem Cardinalis regi ſuadebat, Patrem Suffrenum conſcientiæ expiandæ legeret, quo officio apud reginam matrem dudum fungebatur: confiſus, virum pacis perquam ſtudioſum, pietatis columen, ambitionis expertem, utriuſque conſcientiæ condum, parvulis ſtolonibus identidem adnaſcentibus animam intertracturum; ea potiſſimum poteſtate, qua fœminæ per naturam ad colendos Confeſſores feruntur.

Frater regis, ſecundum reginam matrem majoris erat momenti in rebus agendis, ad partes formãdas ap-

aptissimus, quod plerisque principibus ejus conditionis usu venit, qui impatientes moræ, calcatis & naturæ & regni legibus, ex suggestione familiarium, gubernaculum intempestive captant. Hinc Cardinali altera cura, ut eum ad voluntatem regis arctissimè adjungeret. Neque enim nimia hic opus erat industria ad hanc animi dispositionem, cùm à naturâ justitia impressisset reverentiam in regem, quod Cardinali innotuerat, præterquam quòd Principes istius ordinis ab officio per familiares plerumque distinentur; unde enixè Ornanum tribunum, in anima principis potentem lucrabatur. Id vero ingenium nullis vinculis, ambitione per naturam dominante, adstringi etiam sciebat, nisi eminentiæ; regem igitur inducit, ut bacillum Mareschalci Galliæ donaret, si forte is gradus honorum mentem ad colendum regem flecteret. Princeps sanè agnatorum primus erat lucrandus, animo ad saniora traducto, communicatis negotiis, & desideriò ut plurimum expleto. Insigni itaque dexteritate expugnabatur reginæ matris animus, ut mente conciperet, nullam reipublicæ firmam fore tranquillitatem, nisi rex & ipsa unanimes degerēt: id demum augere gloriam ipsius, si princeps ægritudine animi in quam præcipitem dederint, liberetur, cùm inde factiones, & novæ turbæ nasci queant. Quascunq; verò adferret rationes, ut ille ad aulam tum rediret, impetrari non potuit: perfecit tamen Cardinalis, ut rex liteteris eximiam ipsi contestatus fuerit benevolētiam, cōsuleret pro re natâ, sibi negotia ipsius summè cordi esse; quæsita etiam sententiâ de rebus Vallem Telinam, Religionarios, & Italiam concernentibus, & sic animum delinivit, ut aliquantò propius ad voluntatem regis accederet. Hinc certa reipublicæ pax, huic concordiæ innixa, omni spe turbandi præcisâ.

Politica reminiscentia.

QUicunque Minister ardua est foris suscepturus, domum regiam prius firmet per concordiam oportet. Sic unitis humoribus constat corporis valetudo; justitia na-

naturæ prædominante aliquo, violatur, ut concordiâ solutâ, compositum dispereat. Magnatum quod notissimum, principaliter verò regiorum concordia firmissimum est reipublicæ fundamentum, adeoque augurium. Neque enim à summâ authoritate discedere possunt, aut eandem atterere, salvâ Justitiâ, constante concordiâ, quâ sublatâ quævis mala in Rempublicam ingruunt.

Ea erat mens Micipsæ apud Sallustium: & Cyrus inter alia documenta Cambysi filio etiam hoc consiliū suggessit, propinquos amicè complecteretur, eorum commodis ad desideria moderata auctis: ea ratione benevolentiam apud populos acquiri, qui Principem omni amore vacuum credant, nisi propinquos diligat: sic enim imperium firmari, præventis tumultibus.

Id verò tantò magis considerandum, quòd Tacitus refert, populis familiarem esse, amorem erga Principis propinquos, præter rationem ipsi exosos: adducto exemplo Germanici, quem populus intensius amabat ex Tiberij odio. Manifestum enim, hanc populorum exortem benevolentiam maximè inservire turbis concitandis, & rebellioni firmandæ, Quemadmodum verò minimè convenit, propinquos regis à provinciarum gubernatione abstineri, ubi partem reipublicæ quadantenus sortiuntur, ita illi ordinem, nisi per concordiam, nunquam sequentur. Sic nihil procedit navigium, alijs ad proram, alijs ad puppem urgentibus, naucleri nutu contemto, naufragio præsenti: ita quidvis mali ominere; ubi principes regij ad gubernacula provinciarum, consilia & voluntatem regis negligunt, diversis partibus impliciti. Certa hinc bella civilia, Exterorum violentia, suum commodum ex discordiâ quærentium.

CAPUT XXXII.

Blainvillanus extra ordinem legatur in Angliam.

VIdebatur quidem amicitia inter Galliam & Angliam contracta, matrimonio etiam firmata, nodo Gordio constringi; exiguo tamen temporis tractu nescio quæ suboriebantur suggillatoria. QuodRegina Angliædudum apudMatronas familiares collocasset confidentiam summam, etiam apud sacrorum antistites aliquot non per omnia prudenterZelo raptos,aliquam fecerat causam, ut suggestis non prudentissimis consilijs animum Regis mariti offenderet, dissidio gliscente.

Res non adeó nova regi, quòd dudum nosset fæminarum consilia plerumque parum matura, quæ in turbas desinerent, nisi superiorem animi arbitrum, ad remedium præsens agnoscant. Mittitur nihilominus Blainvillanus extra ordinem, antequam malcferiatorum imprudentia circa reginam grande pareret malum. Remedium inde facilè admissum, quod regina Angliæ nec reverentiâ , nec amore erga regem maritum careret, nullius rei rea, nisi facilioris fidei erga domesticos. Etiam alia intercedebat inter duasCoronas dissidij causa, Subisius nempe inAngliam elapsus, quod pace constante,&Rupellanis inscijs,ex portuBlabiæ navigium,signumS.Ioh.exigui ferẽs rapuisset, Pleimuthumque traxisset. Angli etiam in portu Dobriæ aliudnavigium, Mercatorem regium, attinuerant, mercesque duodecies mille librarum pretium excedentes sibi sumserant. Quæ usurpatio æquè insignis, ac injusta, validis sermonibus differebatur. Negotiatores igitur Galli, rebus non statim receptis, quòd Blainvillani petita ad Senatum regium Magnæ Britanniæ essent rejecta, alia Anglorum navigia attinent,

nent, unde nova animorum commotio, ut nisi anno sequenti lis decidi non potuerit.

Politica reminiscentia.

ETsi plerumque privatorum matrimonijs pax familijs nascatur & conservetur, diversum tamen Principibus accidit, quibus plerumq; commodum spectatur: unde lite ortâ, nulla habetur ratio amicitiæ. Docuit etiam experientia, nullum gravius odium, crudeliusve bellum, quàm inter amicos. Olim existimabatur, matrimonijs Aurelianensium & Burgundionum familias reconciliatum iri; quod eventus negavit.

Ludovicus Maurus, dux Mediolani, Arragonius Neapolitanos propinquitate sanguinis attingens, exitium ipsis conciliare non supersedit. Nemini ignotum, Galliam cum Hispaniâ, atque Angliâ nunquam vehementius intricatam, quàm per matrimonia. Neq; tamen id adeò mirum, cùm Princeps neminem propinquiorem habeat republicâ. Privatis licet colere leges amicitiæ, Princeps jura Coronæ asserit, authoritate ad negotiorum summam adeò sublimi, ut quamcunque injuriam viâ decenti repulsare debeat.

CAPUT XXXIII.

Cura Cardinalis circa fiscum.

QUicunque à decennio animum administrandæ Galliæ advertisset, satis mirari nequibat, sumtus enormes ad exercitus per Languedociam, Pictaviam, Vallem Telinam & Italiam alendos, ad pompam matrimonij Anglicani, ad legati Pontificij aulam, ad fœdus Hollandium profusos, cum Cardinalis ærarium & exhaustum, & multis nominibus oneratum offendisset, futuris redditibus in quotidianos usus versis.

Hic igitur summi Ministri prudentia emicuit, qui sciret, quanti interesset reipublicæ, ærarium benè instructum, ideoque primitus auspicijs regis fisci rationes disposuerat, ut abundantia egestati succederet. Actuarij intimi senatus jubebantur sigillum non nisi ad expressa regis, aut summorum ministrorum mandata apponere: Inspectores quæstorum, ne Actuariorum sigilla, nisi ex justis causis roborarent. Ab aula removebantur, quibus summum negotium, in regis versari oculis. Beneficia reponebantur meritis. Prodibant novæ regulæ fisci, quibus exactissimè servatis, pecuniarum regiarum abusus prior penitus tollebatur: ita ut ærarium non tantùm liberaretur prænumerationibus, sed etiam abundaret, modo nunquam per Galliam audito.

Politica reminiscentia.

FRustra rex meditabitur ardua, nisi ærarium construat, ad ea assequenda. Politicorum principes divitias faciunt belli nervum, ex similitudine corporis humani, quod nervorum usu movetur & sustentatur; nullo exercitu valido, aut milite obsequente, nisi stipendium numeretur. necessaria præstentur. Unus Machiavellus Dioni, Q. Curtio, Vegetio, Ciceroni, Plutarcho obloquitur, pecunijs vicem nervorum derogans. Cùm verò laudatæ antiquitatis genius bonâ cum pace ipsi conferatur, non video, quibus rationibus fidem communem evertat.

Facilè ipsi dedero, bellum aliquando felicius geri, arcto militum stipendio, cùm Ducis authoritas, virtusque propria fortissimè agant; ex rarioribus regulam non extruet. Unum legas exemplum in prælio Patavino, ubi Cæsareani militi ob non solutum stipendium diffidebant, Pescarius autem fortissimâ oratione tantum ardorem subjecit, ut arma promtè expedirent, Gallis cum insigni ignominiâ victis. Sed Princeps istoc, aut quovis simili exemplo seductus, ad subeundam ignominiam accingitur; experientia plus millies attestante,

præ-

præter rationem prosperitati in bello vota fieri, nisi usus rerum accedat.

Equidem scio, pecunias ad ardua non omnia conferre, cùm & miles cordatus, & dux provectæ ætatis, laudatæ industriæ, famosæ fortitudinis, firmi consilij, promtæ executionis, magnæ ad exercitum authoritatis, cæterarumque imperatoriarum virtutum dives requiratur. Neque tamen Princeps istis instructus sine ærarij nervis operæ fecerit pretium, cùm nec ducem, nec militem habeat obsequentes. Nulla alia ratio apparatuum & annonæ, tormentorum & impedimentorum, nisi impensarum: nec aliter attrito exercitui supplementa dantur. Carolus VIII, non satis numeroso erat instructus exercitu, ad Novaram obsidione liberandam: mittit igitur Dinioduni præfectum ad scribendum militem, quem sine præsenti pecuniâ non inveniebat. Consultius ergò visum, cum Florentinis transigere, & redditâ Pisâ, alijsque fide datis oppidis, aurum accipere, quod Præfecto transmissum, non decem, sed viginti millia Helvetiorum adduxit.

CAPUT XXXIV.

Libelli quidam infames, ab Hispanorum ambitione orti, in Conventu Cleri damnantur.

A mense Majo Episcopi & Cleri deputati conventum agitabant Parisiis: tùm ut decennalia cum rege firmarent, de pensione corporali: tum ut Zelum erga regem testarentur, ad libellos infames quos ambitio Hispanorum in Galliam evomuerat, censendos. Apparebat statim legenti doctrina seditiosa, in eum finem promulgata, ut authoritas regia imminueretur, gloria Majestatis marcesceret, populi concitarentur, & bellorum civilium incendium Galliam corriperet, summo verborum lenocinio, in pietatis speciem verso.

Cordati vero isti sacrorum Antistites è primo limine notabant artificium, Pharmacopæis solitum & circumforaneis, qui pyxides specioso salutaris medicamenti nomine insigniunt, intus periculum occultant. Proscribuntur igitur authores, ut qui tranquillitatem publicam turbarent, erecto ad seditionem signo: invitantur vicissim populi, recordentur mandati divini de honorandis regibus, quos sibi legatos fecerit Deus, jubentur exactam obedientiam præstare, justitiam colere, eaque consilia promovere, quæ Deus ad prosperitatem gloriamque Galliæ suggesserit.

A verbis omne obsequium arguentibus transeunt ad opus Zeli & pietatis plenissimum, concessis sexcenties mille aureis nomine omnium Ecclesiarum per Galliam, in subsidium belli, quod respublica, ad Ecclesiæ splendorem conservandum, gloriamque Coronæ asserendam, tum gereret. Obmurmurabant quidem infirmioris judicij nonnulli, altero tantum fine bonorum Ecclesiasticorum considerato, quasi verò Ecclesia, Reipublicæ pars non teneretur ad conservationem corporis, contribuere, aut necessitas publica privatorum commodis, perverso nonnunquam usu, posthabenda foret.

Politica reminiscentia.

IN potestate regum est, Ecclesiasticos necessitate urgente, ad partem reddituum erogandam adigere, ut subveniant Reipublicæ, cum bona Ecclesiastica ejusdem sint conditionis cum cæteris, per eum cursum rerum. Neque enim per filium Dei, aut Apostolos à tributo communi eximebantur, Ecclesiâ id temporis bonorum immobilium vacuâ. A pietate igitur Imperatorum & regum hanc obtinent gratiam, eâ tâmen lege, ut summis reipublicæ necessitatibus ne desint, cum successoribus principum sine scrupulo liceat receptare necessaria. Pietatis est, petere, quod pro summâ authoritate capere licet, frustraneo alioqui patrocinio in Ecclesias, nisi usus in necessitate concederetur: modestia igi-

igitur principum Ecclesiasticos reddat promtiores ad subsidia, cum imperantis preces arctius vinciant, quàm mandata. Sicuti verò omnes corporis partes, nec ullâ nobilissimarum exceptâ, conservationi ejusdem inserviunt, ita æquum fuerit, ut omnes Reipublicæ partes connitantur ad ejusdem conservationem, aut gloriam restaurandam.

Gratianus Imperator sanxit, ut singuli bono publico obedirent, ex officio subveniendi, sine ullis immunitatibus pro dignitate concessis. Sic ferè Plato, omnes omnium mortalium debere necessitati obsequium, ipsis Dijs eidem submissis. Si verò Ecclestastici tergiversarentur regibus eo statu rerum subvenire, meritissimè illis obijceretur, quod Diocletianus olim Philosopho cuidam, immunitatem mutui à populo exacti petenti exprobravit: Ista petitio tuo vitæ instituto per diametrum occurrit, quod imperium in animi motus præfert, & summis in mundo desiderijs calcaneum minatur, cum ab avaritiâ subigaris. Ita Ecclesiastici, discipulorum & imitatorum Christi professi æmuli, quibus paupertas summè erat cordi, usu etiam auri atque argenti interdicto, ad contraria transirent, si immunitatem eorum onerum, quæ reges reliquis subditis, urgente necessitate publicâ imponunt, prætenderent.

CAPUT XXXV.

Lotharingia ex testamento Ducis Henrici turbatur.

REliquum est, ut de negotio ad finem istius anni per Lotharingiam exorto, ob Galliæ summum intertrimentum, porrò agamus. Henricus Lotharingiæ dux, anno ante obitum quòd hæredibus masculis careret, tabulis supremæ voluntatis Nicolaam filiam primogenitam hæredem ex asse scripserat, nup-

nuptam Carolo Lotharingo, Comitis Validimontij filio primogenito, itaque ex fratre secundo genito nepoti; insertâ tabulis admonitione, Lotharingiam cum omni appendice filiæ fore, Carolo marito nihil juris, nisi ex matrimonij consideratione, ibi relicto. Sed Validimontij Comes, ut imperium filio stabiliret, si forte in conjux usuram lucis redderet, se ipsum ferebat hæredem, ex testamento Renati II. regis Siciliæ, ducis Lotharingiæ, atavi paterni scripto, 25. Maij anno 1506. cujus notitiam eousque nunquam fuisset adeptus.

Eodem testamento prudentissimum regem, consideratis summarum familiarum casibus, per provinciarum dissipationes inter plures hæredes, in massam eandem compegisse Ducatus Lotharingiæ & Barry, Marchionatum Pontis Mussonij, & Comitatum Validimontij, dicto uno & solo hærede eorum dominiorum Anthonio Lotharingo, filio primogenito; addito statuto, ut posteri ipsius mares maribus gradatim & ex ordine succederent, fæminis donec illi deficerent, exclusis. Claudio, secundogenito constituebat Guisiam, Elbaviam, Meduaniam, Jonvillam & alia per Galliam, substitutis per infinitum successivè maribus, fæminis semper exclusis. Autographum Testamenti omnem fidem merebatur, exemplaribus sine numero undiquaq; sparsis. Producebatur etiam instrumentum approbatorium, ab ordinibus omnium dominiorum 13. Febr. 1508. post obitum illius regis, præsentibus Philippinâ Geldriâ, reginâ Siciliæ, duce Lotharingiæ & Barri, scriptum, ubi ordines declarant, sese institutum domini regis secuturos. Validimontius hinc contestabatur, ex lege substitutionis, & secundum ordinem testamento comprehensum, per Ordines firmatum, sibi verò, soli & uni hæredi Lotharingiam deberi, filiabus Ducis Henrici, fratris sui defuncti nihil in eam juris competere, nisi quantum ad matrimonium prodignitate requireretur. Publicis tamen tabulis testabatur, in favorem matrimonij, quod suus primo genitus cum Nicolaâ fratris primogenitâ contraxisset, sese imperium eidem filio tradere, adeoque investituram conferre; velle etiam,

ut

ut eidem honos & obsequium per omnia sua dominia exhiberetur, quorum jura in ipsius commodum dimittat, ut post illius etiam obitum ad mares proximiores descenderent, fæminis exclusis; jure primogenituræ summo, adeò ut ulterius geniti redditus, filiæ dotem pro splendore natalium auferrent. Rex, licet transactioni huic immixtus, nihil opposuit per contemtum rei vanæ, cum posset causam ignorantiæ prætendere, donec ad ratificationem postularetur. Genij verò firmandis Reipublicæ commodis facti, nullo alio, nisi fidelitatis instinctu, materiam disceptandi nanciscebantur; alijs asserentibus, Testamentum Renati II. ex quo Validimontius jus duceret, simpliciter nullum esse, transactionem inde cessionis itidem fieri nullam: hâc potissimum ratione, cum legibus & consuetudini tum Barri, tum Lotharingiæ repugnet, quæ in successione istorum imperiorum observatæ sint, ubi filiæ maribus remotioribus præferantut,

Deinde etiam refragari Leges & statuta regni Galliæ, per sanctiones Aureliæ anno 1560. & Maulinij anno 1566. factas, quibus substitutiones in infinitum tolluntur, ad secundum gradum restringuntur, præter institutionem præteritam. Nam exinde necessario consequi, hanc substitutionem per infinitum in favorem marium, non valituram, vel saltem quoad Barrum, & Galliæ feuda, ubi regis authoritas non tantum ut Domini, sed etiam ut patroni feudalis consideranda sit, ad quem causæ appellationum pertineant, cui fides & homagium ligium debeatur, æquè ac servitium erga quosvis & contra quosvis; cum clienti non liceat sine authoritate regis, principalis utique domini, naturam feudi, repugnante ordine per consuetudinem introducto mutare.

Addebant, ad firmandam sententiam, exemplum valde illustre, ductum ex pactis Guerrandæis, anno 1364. inter Johannem animosum, Comitem Monfortij, qui postea Britanniæ Armoricæ dux, ejus nominis quintus ferebatur, filium Johannis, Comitis Monfortij, ex unâ parte; & inter Johannam, Ducem Britanniæ Armo-

Armoricæ, filiam Guy, Comitis Ponthevij, fratrem majorem Monfortij, ex altera parte: fæminas quamdiu mares in familiâ Britanniæ Armoricæ superessent, iu eodem Ducatu non successuras. Neq; enim credidisse ea pacta firma&stabilia fore, nisi Carolus V. rex dominus Ducatus illius supremus, authoritatem addidisset, firmâssetq;; cum consuetudini repugnarent: ex qua eadem Johanna ad summum tribunal obtinuerat Ducatum Britanniæ Armoricæ, prælata eidem Comiti Monfortio, patruo suo, propinquior utiq;, & primogeniti filia. Rogabant inde fiduciarios, Archiepiscopum Remorum & Mareschalcum Bucicaudum, ut illius nomine pacta firmarent: quo facto mares ex familiâ Monfortiâ in Ducatu Britanniæ Armoricæ fæminis prælati successerint. Inferebant inde, cùm Renatus II. istunc ordinem non servârit, quoad Ducatum Barri, & terras feudales, exinde tabulas illas supremas simpliciter esse nullas.

Historiarum peritissimi insuper allegabant, testamentum illud Renati per familiam Lotharingicam omni valore exutum, cum nullo non tempore ei fuerit derogatum, Eundem Renatum quoad feuda Gallica decimo post mense solenniter peccâsse, rogato Ludovico XII. ut consentiret, quò Claudius filius, cum posteris utriusq; sexus succederet in dominijs per Galliam sitis, etsi Claudius ille extra Galliæ solum esset natus; quod patet ex literis naturalitatis, quas rex Lugduni anno 1507. mense Maio indulserat, prælatis fæminis à Claudio descendentibus, posthabito Anthonio primogenito, quem ducem Lotharingiæ fecerat, Renatus ejusq; posteris maribus. Ex eâdem derogatione idem privilegium filiabus ijsdem Claudij indultum, cum Guisia & Aumalia in Ducatus, Ianvilla in principatum erigerentur, claris verbis, easdem ad successionem eorundem Ducatuū & principatus vocari, exclusis filiabus ducis defuncti vel saltem quantum ad Galliam spectaret.

Cùm verò Lotharingia quædam ab Imperio Germaniæ trahat, ob ea ipsa testamentum stare posse negabant, cum in consuetudinem omnium cæterorum citra Rhenum dominiorum per Imperium impingat, ipsum-

ipſumque Nanceij uſitatum morem, cujus vigore filiæ excluſis maribus, proximiores utique, ſuccedebant: neque Renato fuiſſe integrum, ſine Imperatoris utique ſupremi domini conſenſu derogare.

Alij tamen ſuſtinebant, Teſtamentum Renati eſſe validum, nullâ occurrente diſpoſitione, quæ poteſtatem privilegij excedat. Subſtitutionem quidem in Teſtamento conſuetudini adverſari; ſupremum tamen ligium ſaltem aſſentientibus Ordinibus leges condere in emolumentum Supremitatis, modò id fiat ſine detrimento Supremi principalis, unde alter dependet: ſic ipſi fuiſſe integrum à conſuetudine recedere, cum nemini, ne ſupremo principali quidem tunc concedatur oppoſitio, nullo quippe ſuo damno, ſalvis juribus: conſulto etiam Ordinum, ad conſuetudinis emendationem, pro conſuetudine valido, ex mente Juriſconſultorum. Potiſſimæ iſtorum rationes erant, ut diſcernerentur jura ſupremi principalis, à Supremo ligio: ſic non licere ligio in detrimentum principalis jurium ſtatuta condere; non tamen idem de juribus proprijs cenſendum, quorum diſpoſitio, ſaltem adhibitis Ordinibus ipſi maneat libera non ad alienationem, ſed ad ſubſtitutionem. Nihil attinere ad principalem, maribus an fœminis ſuccedentibus, cum jura ſibi ſua integra quærat, ex homagio, ſervitute, & obedientiâ.

Quod ſi etiam ſeſe opponat diſpoſitionibus, per Supremum ligium & Ordines ſancitis in favorem marium, oppoſitionem nullius fore valoris, cum nemo, niſi ob detrimentum ſeſe opponere queat. Iſtam rationem eò magis ob Lotharingiæ provincias conſiderandam, ab Imperio dependentes, cum longè minori ſubjectione, quàm illæ à Coronâ Galliæ teneantur, duce ad nullum homagium Imperatori præſtandum obligato: tantummodò ad ſerviendum, & pro neceſſitate reipublicæ contribuendum.

Adducebant etiam rationem graviſſimam regis commoda ſpectantem, & terras à Coronâ Galliæ dependentes, ut oſtenderent, ipſum minimè lædi ſubſtitutione in favorem marium, imò augeri commodo,

modo, cùm certus esse possit, Ordines Lotharingiæ semper sub imperio imbellis principis futuros, cujus sola impotentia, ut maximè fidem frangat, cum in officio retineat; filiæ autem, exclusis maribus remotioribus, potentioribus nuptæ plus incommodi, quàm servitij af-ferrent: quod usu venerit, Elisabethâ, Lotharingiæ hæ-rede, Renato nubente: cum omnibus sit notum, exemplis superfluis, quantum regi conducat, impotentiores habere vicinos. Statuta Aurelianensia & Moulinjana, quæ substitutiones factas ad quartum restringunt gradum, præter institutionem, id est instituentem & institutum, qui succedit ab intestato, ajunt, non excludere Franciscum Comitem Validimontij à substitutione, cùm quartus esset ab Anthonio, primo institutore. Is enim Anthonius imperium Lotharingiæ reliquit Francisco filio, quod Franciscus idem filio Carolo transmisit, idemque Carolus filio Henrico tradidit, quem scimus postremum ducem, eundemque patrem Nicolaæ. Cùm autem masculâ sobole careret, Franciscus frater, Comes Validimontij debuit successionem adire, quarto utiq; gradu substitutionis consistens. Nam si principes ligios ad conditionem vasallorum cæterorum redigas, dari saltem quod vasallis permittitur.
Eodem modò dicunt, pacta Guerrandæa de Britanniâ Armoricâ nihil posse præjudicare Francisco Comiti Validimontij in adeundâ hæreditate, cum exemplum singulare legem non faciat, ex Jurisconsultorum sententiâ; quoniam particulares malè instructi suo jure secundum extensionem quamcunque potestatis debitæ non uti possunt. Tum etiam facilè responderi posse, ad Testamenti transgressionis, ut pateat, per eas nihil id invalidari, cùm illa Renati non posset valorem infringere: quòd testator qualiscũque alicui articulo testamenti in vivis deroget, testamento tamen in cæteris subsistente. Ordinibus etiam post biennium assensum præbentibus, evidens fieri, de terris Anthonio relictis nihil derogatum voluisse: potuerit etiam à Ludovico XII. literas naturalitatis petijsse, ut filias Claudij filij & posteros, habiles faceret ad succedendum in terris

ris datis, non ut eas maribus præferret remotioribus: quoniam autem tempora tulerint, ut illæ solæ successionem Patris sui sortirentur, tum utilem fore naturalitatem Patri quæsitam, ad possessionem adeundam.

Idem ad erectionem Ducatuum Guisiæ & Aumaliæ, principatusque Ionuillæ responderi posse, quod ad pacta inter Carolum IX. & Carolum II. ducem Lotharingiæ, cũ nulla sit causa credendi, Guisios, pactorum procuratores, Testamento huic derogatum voluisse, quo ad successionem Lotharingiæ, præteritis filiabus vocabantur, cùm nemo hactenus contravenisset, nullis extantibus filiabus, quæ Ducatus Lotharingiæ & Barri, exclusis maribus, ambirent, præter Nicolaam & Claudiam Lotharingiæ duces de quibus ageretur.

Quod formam renunciationis, quam Anna filia Anthonij, & Christina filia Caroli fecerint, spectat, nihil præjudicij ad Testamentum adferre cùm omnes protestationem faciant, ut maneant in juribus prætensis, quacunque formâ, nullo inde tamẽ quæsito jure. Uti Respõsiones istæ satis videbantur plausibiles ita rationes contra Testamentum productæ ipsis æstimabantur nullius ponderis, illata conclusione, Testamentum in suo valore subsistere, & pro legitimo executioni mandandum esse.

Istæ quidem rationes hinc inde militabant; solius autem regis est, de iisdem judicium, sed tantum quoad terras de sua Corona dependentes, cum judex sit supremus suorum commodorum, nullamque aliam, præter divinam, superiorem ad arbitrium ferendum agnoscat.

Politica reminiscentia.

SUbstitutio supremitatum facta in favorem marium, inde magis legitima videtur, quod ad providentiam divinam, feminis quippe ni ad obediendum creatis; & ad sapientissimorum ex antiquitate ordinem in rebus publicis institutum conformetur. Scimus *Moysen*, qui populo Dei leges præscripsit, oraculis Spiritus Sancti clarus, filiabus successione, donec mares deficerent, interdixisse. Sic Plato secundo libro de Legibus ait, Rationi consentaneum esse, ut proximiores successionem adeant, hoc tamen ordine

 serva-

servato, ut in eodem gradu mares præferantur fæminis; Testatore saltem aliquem ex maribus principalem hæredem dicente.

Solon Legislatorum per omnia secula celeberrimus, legem sanxit ut idem in republica constitueret, Demosthene ex oratione adversus Leocratem referente. Atheniensium lex nihil juris in successione dabat filiabus, ubi fratres sese offerrent: uti in Codice Theodosiano patet. Euripides in Iphigeniâ causam adfert, quod mares sint fulcra familiarum; quorum sit, arma pro salute populi ferre, quorum nomine sacra fiant; ad quos rerum publicarum cura denique spectet. Filias autem non conservare familias, in quibus nascantur, sed parte bonorum aliò translatâ affligere. Quod si hoc privilegium marium olim videbatur æquum inter privatos, potissimum id fuerit bono supremitatum, quarum fæminæ capaces nunquam æstimantur, saniorum calculo. Sunt quidem supremi ligij tantum usufructuarij dominij, ideoque ad consensum Ordinum, ut substitutio valeat, obligantur: sed & Supremus principalis nunquam recusabit ratihabitionem, cùm non sine emolumento ejus fiat, in eorum maximè favorem, quorum potentia nullum metum parit. Eo modo conservabit terram à se dependentem, si eam tradat abjecto principi nam si in manus filiarum perveniat, mariti potentiores, quibus nubere datur, nō solùm officium, quod ligius debet, non facient, sed econtra molestias creabunt, ut excubiæ perpetuæ ipsis sint constituendæ, tanquam inimicis ad bellum pronis.

Videtur etiam sine fundamento potestatem eos impediendi sibi arrogare, cum jura ipsius ad summum investituram, homagium, tributum, servitium belli & fidelitaté spectent, quibus salvis, lædi non potest. Nihil ipsum attinet, filius ne an filia homagium præstet, tributum numeret, & cætera officia ad testandam submissionem exhibeat. Id enim apud ipsum perinde debet esse, cum principem ligium spectet: unde singuli de juribus suis liberè disponūt, nullius maximè præjudicio, nihilque impedit substitutionem in favorem marium, modo obliget ad præstā-

dum

ctum, quæ Supremo principali debentur. *Denique* præter graves causas nihil facilè immutandnm in consuetudinibus patriæ fundamentalibus, quemadmodum videas, in Gallia legem Salicā nō violari, qua fœminæ à *Coronâ* arceantur. Valde etiam dubitem, an in potestate fuerit Ordinum cujuscunque territorij, usum à longo tempore receptum, de successione Supremitatum immutare.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER III.

M. DC. XXVI.

CAPUT I.

Sabaudus continuat bellum contra Hispanos.

UT Sol nubes penetrat, tenebras dispergit, ad tonitrua trepidis metum adimit, orbem radijs illustrat, ita pax ineunte hoc anno Italiam & Vallem Telinam exhilarabat. Regrediar tamen ad obsidionem Verruæ, ut ab ejus solutione ad pacem firmatam procedere liceat. Arma igitur Gallorum prospera Sabaudum in æmulationem conjiciunt, nondum concoctâ injuriâ, quam Hispani populationibus intulerant. Ardet desiderio confligendi, tametsi Hispani ad *Pantesturam* recessissent: imminet agro Mediolanensi, ut duabus Coronis prorsus collisis vindictæ commodoque locum inveniret.

Eo enim erat animo; qui non ferret quietem: sed Connestabilis & *Crequius*, regis gloriam meditati, rem dissuadent, quod Hispani contraxissent quater decies mille militum in castra tormentis, fossisque munitissima, *Cælo*, viriumque constitutione, nisi authoritas militiaque regis periculo exponerentur, obsidionem

quamvis negante. Conneſtabilis ſecundum iſtas rationes, cum hyberna per Pedemontium ipſius præſentiam non requirerent, Gratianopolim redit menſe Decembri, copijs per oppida ſparſis, Viniolio & Uſſellio ducibus.

Neceſſum ducit, regem de omnibus certiorem fieri, hinc ad ulteriora mandata Crequium mittit, quod Sabaudus ægerrimè ferebat, ne rex ad pacem flecteretur, maximè ob juſtas querendi cauſas, de non impletis legibus fæderis, omni errore in ſe translato. Principem igitur *Pedemontij* ſubmittit, qui cauſam agat, & regi bellum per Italiam prorſus ſuadeat. Uterque igitur ineunte Februario ad Aulam conveniunt, regem amplis ſermonibus diſtinent, & ad dilucidanda rerum momenta, juſſi ſcribunt. Rex cum Miniſtris intimis accuratâ lance rationes & quæ ſequi poſſent expendit, adeoque in Principis ſententiam tranſit, ſummo imperio etiam, ut tanto fortius agat, promiſſo. Id quod Fargiſius negotiatione inopinatâ in Hiſpania, quam tranſactio Monſoniana excepit in Arragoniâ, diſturbavit.

Politica reminiſcentia.

BEatum Principem, cujus conſilia bellica pace commodâ evaneſcunt. Bellum nemo non dicit ſcaturiginem omnium calamitatum, trahit enim penuriam annonæ, calcat libertatem populorum, ſterilitatem inducit agris, ſuperba evertit palatia, juſtitiam conſtringit, agreſtes barbaræ militum inſolentiæ exponit: pax verò mater abundantiæ audit, quæ imperijs felicitatis principium, populis gaudiorum conferat cum omni libertate & commerciorum & agriculturæ, liberaque poteſtate utendi fruendi, quæ poſſideas: illa vigente, florent artes, regnat juſtitia, exulat formido, animi tormentum, mentis perpetua inquies. Nihil jucundius ſegetis aſpectu, florum diverſitate, arborum comis, natura luxuriante, aut agricolâ manum admovente: tot ſpecies fructuum, ut terra melle & lacte diffluere videatur, longè aliter tentant oculos animosque quàm languores rigidæ hyemis, ubi gelu & nives gratiam metunt, horrore inducto, ſinu ſterili, eluvione frequenti.

Eò majorem igitur Princeps capiat voluptatem, ſi pax

subditos ex miseriis, quas bellum cumulat, ereptura, liberum bonorum usum concedat, ut suam quisque agat rem, necessitate exeat, libera viarum liberarum beneficia negotiis accommodet: ne otio torpescant & inopiâ rerum necessariarum, in oppida compacti adeoque circumsessi, domicum morbo fameque colluctantes.

CAPUT II.

Pactorum Monsoniorum finis.

UT referamus seriem illorum pactorum, altius recedendum ad comitem Olivariæ summum Hispaniæ Ministrum, qui intellecto vano conatu legati Pontificii, pacem connixe quærendam statuit, mentione ad Fargisium, Oratorem Galliæ apud regem Catholicum, factâ; qui continuò rem perscribit, cum eodem tempore Mirabellius, Hispaniæ Orator, Schombergio Regis sui propensum ad pacem animum aperiret. Jubetur inde Fargisius respondere ad mentiorem pacis, regem, modò legibus honestis & firmis coiret, nihil repugnaturum, additis etiam summatim istis tribus articulis: Hispani omnia jura in angustias Vallis Telinæ amitterent. Summum ejus imperium apud Rætos maneret; sacra religionis Catholicæ firmarentur. Ea mandata ille diligentissimè curabat, tanto fervore, ut post aliquot disceptationes cum Comite Olivariæ, propositiones utrinque scripto comprehenderint, adeoque transegerint, sigillis firmarint, Fargisio præter mandata progresso.

Re benè gesta, quod sibi persuadebat, Fargisius exultabat, rege ministrisque non parum attonitis de pace per Oratorem signata, præter potestatem, communicatumq; negotium; ut merito revocandus videretur, ad temeritatem luendam. Prudenter igitur cum Ministris deliberat, ne præceps rueret; ubi plurimis videbantur pacta prorsus rejicienda, cum & modus peccaret, & fædus offenderet; e-

videnti teſtimonio attritarum virium apud Hiſpanos nimium hic fervidos, quod in uſum eſſet vertendum.

Cardinalis autem regi perpendendum proponit, non tam formam, quam ſubſtantiam rerum ſpectari, potiusq; leges pactorum, quàm Fargiſij proceſſum, laudandas. Notabat tamen, deſideria regis non ſatis prolixè explanari per circumſtantias: magnum reputans, ab Hiſpanis ſumma capita obtineri, cùm ſummum imperium Vallis Telinæ, Ræstis cedant, & anguſtias faciant miſſas. Addebat etiam libere, non temerè iſtæc pacta rejicienda, poſtquam Orator Hiſpaniæ Schombergium fecerit certiorem, omnes de modo transactionis ſcrupulos, aut ſi qui articuli rudiores viderentur, potius leniendos, quam duarum Coronarum concordiam negligendam.

Regi etiam exponebat, cùm arma ad Rætorum ſummum imperium, Galliæq; Vallis Telinæ anguſtias aſſerendas induerit, Hiſpanis excluſis, pacem omninò, ſtabilita authoritate, & quæſito emolumento fieri poſſe. Fœderatos quidem nihil cauſæ ad querulandum habituros, nullo tamen magno momento, poſteaquam finem fœderis obtinuerit, exiguo cæterùm armorum per Italiam lucro. Supplicabat tandem regi, rem graviſſimam trutinaret, Rupellam ad officium nondum reverſam, ope Hiſpanorum novas Religionariorum turbas concitaturam; qui factionibus aulicis firmati, potiorem armorum partem occuparent, ut neceſſariæ copiæ trans Alpes ſubmitti minus poſſent, unde pro ſucceſſu felici ſibi extremum ex Italia periculum videatur defluere.

Tanti viri prudentia potentiſſimas producit rationes, ut reſiſtere non liceat; quibus expenſis rex pacta, ſi emẽdarentur, rata habere voluit. Eorum ſummam Fargiſius jubetur Comiti Olivariæ proponere, & niſi placerent, continuò veniam diſcedendi ſumere, ad reddendas actorum rationes. Ille igitur quintodecimo Februarij acceptis mandatis enixè corrigebat errorem, datis etiam ad regem literis deprecatorijs, ad alterum paucos poſt dies denuò prolapſus. Altera enim pacta cum Comite Olivariæ ſignat, primis quidem potiora, non tamen articulatim mandatis conformia: unde regi ingrata fuere, niſi denuò perpolirentur.

Sic

Sic Mirabellio, ut suspicionem de grato Oratoris officio repelleret, cum is admissionem petijsset, dixit, Optasse sese, ut Fargisius eâdem, qua ipse Orator prudentia polleret, qui prima vice ex sensu proprio, præter potestatem egerit; alterâ, mandata neglexerit, parato in exemplum supplicio. Sibi tamen æque ac regi Hispano id commodi ex ipsius errore adcrescere, ut animos utrinque rancore vacuos, mutuæque pacis studiosos intelligant. In rei testimonium sese Oratori pacta missurum, quàm fieri possit minimum mutanda, quæ rex Hispaniæ, quem fraterno amplexaretur amore sine scrupulo iniret.

Perscripta ea rex Principi Pedemontij legatoque Veneto exhibebat, qui suis moti rationibus à fœdere alienis, palam & formam & substantiam eorum criminabantur, Principe cum regis venia in Pedemontium revertente. Mirabellius, ubi innotuit, rupturæ metuens, urgebat missionem accelerari in Hispaniam, ut ad mentem Galliæ emendata, inoptatam transactionem desinerent. Barcilonæ ea accipit Fargisius; itaque honori consulit suo, Galliæque commodis, apud Comitem Olivariæ instat, ut paulò pòst concluderentur, sigillis firmarentur, quinto Martij prærepto die Monsonij, ad Barberini querelas vitandas, quòd ante confirmationem Barcilonæ non fuisset adhibitus, ne procrastinationibus distinerentur, nullo alio responso, ad studium conciliandæ pacis probatum, nisi actis gratiis, post transactionem omninò facta.

Summa hæc erant capita, Res Rætorum & Vallis Telinæ in eum restituerentur statum, quo ante bellum, anno 1617. fuissent: sic salvo Rætorum imperio, & angustiarum libera potestate, quã Galli tum soli obtinebãt; Nulla nisi Catholica, Apostolica, Romana sacra unquam per Vallẽ vigerent; Vallensibus liberum esset, magistratus Catholicos ex Rætis & civibus legere; Eam electionẽ Ræti cõfirmarent, nec irritam haberent; omnia per Vallẽ munimenta Pontifici redderentur, continuo demolienda; uterque rex sincere pacem procuraret inter fœderatos utriusque partis, nullo auxilio, neque publico, neq; occulto ad belli seriem, nisi omnes rationes dissidij componendi eva-

nescerent. Itaque magno Christiani Orbis bono omnes exempti scrupuli, via licet extravagante, formaque insolitâ.

Politica reminiscentia.

IN arduis non tam forma, quàm substantia conditionum spectanda; formà utique ad finem obtinendum tantum necessaria, quo obtento acquiescere licet. Imprudenter enim supersedeas, ubi occasio se præbet, negotiis in temporis & fortunæ arbitrium rejectis, ob nescio quas ceremonias, quæ tandem exactissimè servatæ, oblatis nihil addere possunt. Finis, ex Philosophorum sententia, terminat motum: sic lapis in centro terræ, scopo per conditorem fixo, quiescit. Artifex perfecto opere, quod ars quærit, manum abstinet. Omnes enim causæ, per naturam aut artem agentes, quietem motui præferrent, nisi necessario ad finem impellerentur suum.

Est itaque tranquillitas publica sapientis Principis finis, propter quem & bella sumit, nunquam id periculi subiturus, nisi firmandam sciret. Sic ægrotus Medicum nunquam quæreret, nisi ad valetudinem prosperam eo haberet opus. Nulla sanè superat ratio belli ducendi, ubi pax honesta & commoda offertur, nisi ordinem justitiæ, Naturæ artisque ductum respuamus.

Ut maximè desint pactis formalia quædam, ex ordine tamen agendi considerentur, uti motus in operatione naturæ. Sicuti motus nulla habetur ratio, ubi ad finem optatum perveneris, ita prudentiores Politici formalia habent susque, ubi satisfit.

CAPUT

CAPUT III.

Pontifex summè lætatur ob pacem inter reges.

PAcem cum Hispano initam laborabat rex fœderatis persuadere. *Pontifex* ad primum nuntium valdè lætabatur, testatus Bethunio Oratori, sese modum perversum clausis oculis transire, adeoque non adhibitum liberius gaudere, ob utriusque Coronæ pacem. Addebat excusationum copiam, quòd constituisset *Papenheymio* sexmillia militum submittere, ad tutandam Rivam, injuriæ, quā Hispani intulissent, vindicandæ gratiâ, quod asseverabat; cùm eo proterviæ processerint, ut palam dicerent, sese Rætorum causam adversus Vallenses suscepturos, ut contumeliam Sedi Apostolicæ illatam, cum munimenta suis signis defensa caperentur, quodammodo repulsarent. *Cogitarit* etiam eo modo majorem apud Hispanos potentiam, ad transactionem faciliorem. Cumulavit gaudium de alteris pactis nuncium, Bethunio referente, cum illa regi placeant, pacem certo firmari.

Politica reminiscentia.

INter cæteras leges, quas Solon Atheniensibus præscripsit valdè celebratur illa, de factionibus, ut proditor reipublicæ haberetur, quicūnque nullis partibus accederet: prudenter existimans, boni civis esse rempublicam non deserere, quacunque occasione, etiamsi ad deteriores, errore inductus sese applicet, ut studium in rempublicam faciat testatum, cùm nullas partes secutus videatur non causam eligere, sed evētum expectare. Cùm bellum civile inter *Pompejum* & Cæsarem exarsisset, optimates à *Pompejo* stabant, quibus res afflictæ domi aut spes amplissimæ in novis rebus, Cæsarem sequebantur. Cicero, legum pertinacissimus, videbat Cæsaris vigilantiam & impetum, quē ideò belluam vocat; dolebat optimatum vicem ex socor-

diâ inferiorem. Ipse senator, adeoque Consularis, quem fugeret, facile inveniebat, nempe utrumque partium ducem quem sequeretur, non reperiebat. Tandē victoris clementiam amplexus, altero demum triumviratu, longe post Pompeij, etiam Cæsaris facta, in manus inimicorum incidit, ut ferè rectius facturus fuisset, si sese totum partibus dedisset: postquam vidit togam in sagum mutari, & rostra oratoribus clau, dinisi qui ad libidinem victoris loquerentur. Ipsi solitum erat nuper dicere, cedant arma togæ, concedat laurea linguæ; cui & Pompejus palpum obtrusit, cum diceret, Non habiturum fuisse sese ubi triumpharet, nisi Cicero conjurationem Catilinariam extinxisset. Iam autem per vicissitudinem rerum arma grassabantur, exiguo ad eloquentiæ usum penso: adeo ut Augusto adolescenti favendum censeret per omnia, quò respublica constitueretur.

Pontifici summo omnes parent Christiani antiquorum sacrorum, quamdium ratio ipsis constat, & religionis veneratio animos coërcet. Ubi verò per æmulationis æstrū dissolvitur vinculum charitatis, non audit currus habenas, nam fertur equis auriga, cuj⁹ erat regere & coërcere. Quo rerum statu non raro evenit, ut quibus partibus Pontifex assentiatur, non inveniat, cùm plerumque premātur, quibus causa potior, donec eluctati divinæ vindictæ litare queant.

Meminimus, temporibus Caroli V. Gallos priscum jus in aliquot Italiæ provincias repetiisse, qui ex memoriâ superiorum temporum potentissimi juxta & gravissimi, antequam Hispaniarum regna in unum imperium coalescerent, aliquid sinistræ formidinis Pontifici injecerant: hinc primam ei curam fuisse, de posthabendis hospitibus nimis protervis, ne illi patrimoniū Petri affligerēt, & Romanos subjugū cum Cardinaliū collegio mitterent. Quid faceret Pōtifex? parcius Gallis, & quantū necessitas ferebat, indulget, Hispanos excitat, & insolentiam Gallorum castigat sed non satis provide; cùm Hispania remedium adferret pejus malo, & hæreticorum etiam armis usa, Ecclesiam opprimeret, Pontificem in munimentum compactum fame ad leges pacis & libertatis parum honestas cogeret.

Mutanda igitur velificatio, ut Franciscus I. ex captivitate liberatus, vel vim denuo inferret, vel saltem intentaret. Pacem igitur Pontifex suadet utrinque, ne ipsius collidatur, id quod usu solet venire vel arbitris dissidiorum, vel vicinis ex impotentia declinandi vim majorem miseris. Neque fefellit opinio: nam tantus heros per fortunæ injuriam, quæ virtutem destituisset, sævior, vindictam meditabatur, & sumebat ex occasionibus Sed veluti Zacharias Pontifex Gallorum institutum, de corona in aliam familiam transferenda, non collaudavit quidem, mutare tamen non valuit, aut cælo illud comprobanti adversari debuit; ita non rarò exclamare potest *Pontifex*, ô Deus, in quæ nos tempora reservasti! Qui Mauritium imperatorem sub egerat Phocas, *Pontificem* calcasset reluctantem, qui satis habet, rebus Ecclesiasticis consuluisse, utcunque cadant secularia.

CAPUT IV.

Bulionius ad Sabaudum legatur ad pacta persuadenda.

CUm itaque à Pontifice hoc unum peteretur, ut grata haberet pacta, nihil addidit Bethunius, præter demonstrationem propensissimi animi, quem rex in munimentis ad demolitionem traditis ipsi exhibuisset. Omnes Italiæ principes, fæderis expertes, testabantur eandem lætitiam, ubi rex pacem annunciasset: non tamen *Sabaudus*, & Veneti, qui primitus grandem indignationem spirabāt, quod illis inſciis esset pactum, cum res ipsa offendere non posset, rege finem conjūgendorum armorum obtinente.

Rex tamen, quòd forma pactorum esset præter communem usum legatos extra ordinem censebat mittēdos, errori, si qui obtigisset, corrigendo. Bulionius ad Sabaudum abit, ob fidem & familiaritatem olim cōtractam, tria in mandatis auferens, Persuaderet Duci pacta Monsoniana, post ægritudinem, quod adhibitus non fuisset, exem-

exemtam Armistitium cum Genuensibus disponeret, ut lis per arbitros dirimeretur: De familiæ fortunis ageret, oblatâ regis operâ, quæ ad summum gloriæ apicem eum esset latura. Ad primum articulum jubebatur explicare, Fargisij processum otium communicandi non reliquisse; regi pacem fuisse ex consilio sumendam, ob negotia domestica & extranea, exiguos à biennio fæderis progessus, potissimum verò ob finem fæderis obtentum, qui præ omni formâ valeat. Ad alterum, regem eo libentius consensisse in arbitrium terminandis ipsius litibus cum Genuensibus, quod armis parum esset effectum. Quod si denique Dux familiæ onera retegeret, regem tanquam sua laturum, satisfactione æquâ, sive litibus terminandis, sive armis ubi opus fuerit, ad votum expediendis.

Postremum hoc caput fædus non contingebat, non tamen exigui momenti, ad ægriudinem apertam Ducis leniendam: cùm rex sciret, excelsum animum fortemque gloriæ posthabere omnia; quantumque excellentes tituli apud princeps ambitiosos possent, ut deferbeant, & ducentem sequantur, debebat Bulionius etiam addere, regem cum Pontifice egisse per Bethunium, de titulo regis Cyprij ipsi conciliando, tum ob jura quædam familiæ Sabaudicæ, tum virtutis ergò, quæ tantum famæ & authoritatis attigerit gradum per Orbem terrarum, ut titulus ille omni justitia ipsi deberetur; neminem etiam regũ Christianorum fore, quin libenter eum honorem principi istorum natalium, & meritorum sit habiturus.

Politica reminiscentia.

QUi Principes potentia pollent, infirmiores omnibus modis premunt. Ubi bellum placuit, vasalli coguntur, vicini trahuntur, tanquam omnes in eâdem navẽ collecti: ubi tempestas ingruit, fit jactura, servantur pretiosissima quæque, adeo ut imprudentiam principis luant cum subditis vicini. Sensit id rex Navarræ Arragonio & Gallo medius, atque impar: qui necessitudine Gallo conjunct⁹ opimiorem regni partem amisit, per summam rerum afflictam.

Ita

Ita solent potentiores exiguam habere rationem inferiorum, modo suus ipsis computus constet. Deinde etiam damno lucri speciem circumdant, ut afflictis sociis persuadeant, non quod illis lubet, sed quod sibi placet ut bene etiam secum actum credāt, si gratia tantum perstet & aliqua umbra honoris, quo phantasmate universus penè terrarum Orbis seducitur, consequatur.

Novimus magnum aliquem heroem ex superiori seculo tribunis stipendia urgentibus aliquando sermone longiusculo, aliquando exili munusculo satisfecisse, ut morā patientius ferrent: etiam illorum puellos mensæ adhibuisse admodum blandum, quò demulceret parentum animos. Mirum sanè, cum venter careat auribus, & sacculus non sentiat verba inania ut turgidulus reddatur, viros fortes vēto pasci. Regios titulos, & cæterarum dignitatum apices conferre solebant *Imperatores*, sed *Pontifices*, cùm sine sacro nefas sit apud *Christianos* rem magni momenti suscipere, initia ad Deum, cujus vicem in terris gerunt, referunt. Hinc Maximilianus de Magni Ducis per Hetruriam titulo ringebatur, quem tamen à *Pontifice* collatum non evertit. Sed si quæras, cui bono sumatur regiæ dignitatis titulus, vix ullum invenias; nisi ut miser, auctus honoribus, majores faciat sumtus, & injuriam impunius circumferat.

Post mortem Alexandri Magni abstinuere *Duces* satis diu diademate, donec in consuetudinem illius temporis erumperet ea dignitas, quæ in imperium Romanum, tanquam fluvij à mari absorpti, paulatim effunderetur. Quēadmodum enim ex domicilijs fit villa & pagus; ex pagis provincia; ex provincijs Baronatus, Comitatus *Ducatus*, *Principatus*, uti appellare amant, regnum denique imperium & Monarchia; ita etiam ex ijsdem partibus dissolutis eadem nomina, vel saltem eædem dignitates redeunt. Sic Imperium Romanum plurima regna devoravit, & eadem reddidit Gothis, Vandalis, Longobardis, Hungaris, Alanis.

CAPUT

CAPUT V.

Caſtelnovanus in eundem finem legatur Venetias.

BUlionius tanta induſtria rationes producebat, ut quidvis obtineret. Conſenſit ergò Dux in pacta & armiſtitium, quod perinde Mediolani, Genuæ & Pedemontij proclamatum Neque repugnabat de arbitrio, juribus ſuis in regnum Cypri cõſcriptis, quæ regi recommendarentur, eâ ſpe imbutus, regi futuram rem cordi. Sed Caſtelnovanus eodem tempore fineque Venetias miſſus, ut Reſpublica pacis tranſactionem haberet gratam, inde tendebat ad Rætos, Vallēſes & Helvetios, primas Bulionij rationes ubique ut produceret; adderet tamē apud Venetos, pacem vel eo lubenter amplexādam, quod oneroſo bello, multisque caſibus ſubjecto, ubi plurima damna, exiguum commodum obverſaretur, liberarentur. Cùmque eorum Orator arguiſſet, pactorum firmitatem in munimentis Vallis Telinæ tantum conſiſtere; jubebatur Caſtelnovanus exponere, quomodo ea ratio transactionem ſuffocaſſet; neque enim poteſtatem deſiderijs ſemper reſpondere. Munimentorum etiam conſervationem grandes ſumtus requirere, ſive expenſas neceſſarias ad plenam ſatisfactionem, ſive ad præſidia ampla reſpicerent, quibus tamen tandem Hiſpanorum exercitus à tranſitu non abſtinuiſſent.

Adderet etiam, Vallenſes peregrini imperij impatientes per naturam, non diu munimenta in aliena poteſtate fuiſſe relicturos, Hiſpanos etiam eorum ingenijs indulgentiores, ad ea recuperanda non defuturos: ita ut illa, pro ſecuritate firmanda, materiam tumultuandi præbuiſſent, unde Reipublicæ, utpote vicinæ, perpetua æmulatio & inquies, ad excubias neceſſarias adeoque ſumtuoſas, ne Hiſpanus ea invaderet, donec tandem aliquod temperamentum ſuccedat.

Dice-

Diceret etiam blandiusculus ad reipublicæ commodum, regem angustias Rætorum & Vallis Telinæ ipsis facile per decennium aperturum, quod summum hujus rei desiderium nosset, pronus etiam ad fædus defensivum, si peteretur. Mandata hæc Castelnovanus adeo feliciter exequebâtur, ut Respublica honorem sibi à rege per legatum ertra ordinem habitum agnosceret, remissa mole rerum præsentium ad prudentiam regis, ut ipse dispiceret, an omnia commoda quæsita pactis comprehenderentur; cùm devinctam se sentiret oblato fædere defensivo. Crederet Castelnovanus, Rempublicam semper testimonijs benevolentiæ responsuram cum omni observantiâ, quam erga Coronam Galliæ ab omni tempore tenuisset. His ex voto defunctus Castelnovanus, pergit ad Rætos & Vallem Telinam. Ferebant autem mandata regis, ut adjuncto sibi Cæurio, populis juramentum solenne imponeret, ad observanda conventa. Vallenses nullo negotio assentiebantur, quod pacta grata haberent, etiamsi annuos tribuerent Rætis aureos vicies quinquies mille: cum Rætis in pluribus conventibus actum, nullo alio assensu, nisi gratiis actis de præstito auxilio; de pactis missuros ad regem, qui exponerent difficultatem assensus, ob mutatam Iustitiam, cujus magistratus & authoritas Vallensibus cessisset.

Qui missi erant, querimoniam ordiuntur; sed de justis rationibus quæ ad eum scopum deduxerint certiores, cum extra hoc caput imperium in Vallem Telinam neque servari, neq; Rætia ipsa à continuo bello cum Vallensibus, quos Hispani fulcirent, alieni imperij impatientibus, liberari potuisset. Summam autem Iustitiæ administrationem insigni pecuniarum summa compensari, aditu ad magistratus non percluso: satisfactum erat, ut illi rationi parerent, & pacta populis persuaderent.

Continuato itinere Castelnovanus ad Helvetios pervenit, secundum mandata regis: ut Catholicorum æquè ac Protestantium pagis, qui non parum contribuerant copiarum ad Vallem Telinam recuperandam, comprobarentur pacta; alterâ cura ut ad executionem

pacto

pactorum, Vallis Telinæ in eâ dispositione conservandæ, sese adstringerent. Catholicis depingebat commodum, stabilitis sacris per Vallem Telinam; Protestantibus vero, summo imperio apud Rætos manente fœderatos, nihil relinqui molestiæ: adeo ut Catholici acceptanda censerent, idem Rætis persuasuri pacta. Protestantes vero ab initio difficiliores, conventu paulò post Araviæ acto, comprobanda itidem duxerunt, præter sacra, Castelnovano declarationem plebisciti exhibentes. Cùm igitur pacta ab omnibus, quorum intererat, rata haberentur, executio sola restabat.

Politica reminiscentia.

LEgatus ad persuadenda missus pacta pacis ante omnia allaborare debet, ut in rebus agendis dilucide doceat incommoda belli continuati. Quemadmodum enim commodum est primum mobile, ex quo omnes Principum motus pendent, nullus dubitat, quin eos pro lubitu ducat, modo rationem inveniat persuadendi, quam damnosum sit bellum. Non desinet inculcare bellum nec per Justitiam, nec per prudentiam sumi, nisi ad firmiorem & potiorem pacem obtinendam: Cùm Princeps harum conditionum contemptor belli ducendi cupidus, opificé referat imprudentem, qui excellentissimâ formâ operi inducta, laborem continuaret formandi, nullo alio operæ pretio. Necesse etiam, ut verbis æque prudentibus ac magnanimis in constantiam armorum oculis subjiciat; quam plurimis generosis ac prudentiâ claris Principibus sæpè ad extrema redactis, cum maximâ spe victoriæ tumerent: providentia etiam divina, quæ sortem armorum regit, plerumque turpi casu in bellum obstinatos mulctante. Sacrum Codicem insigne exemplum in Tribu Benjamin suggerere, quæ pace rejectâ, quam reliquæ Tribus offerebant, modo Gabaonitas injuriosos traderēt, turpiter succubuerint, oppidis eversis: plures etiam ex ambitione vicinorū imperia quidē invasisse, suum prædæ exposuisse: Multa in mente facilitatis induere speciem, quorum executio magnis scateat periculis: generosissi-

?osissimos audire Principes, non qui ad ampliandos fines ferantur, sed qui potentiam prudentiâ & æquitate temperent: principem satis ubique gloriæ acquirere, si subditis fructum felicitatis præbeat, scopum administrationis politicæ; eā autem felicitatē pace colligatā, nunquam recusabit, ubi maximè conditionibus commodis aucta offeratur.

Nec parum ponderis addiderit ad assensum, si doceat, Principes vicini imperij avidos, famelico stomacho comparari, qui omnibus cibis inhians, nunquam satietur, calore nativo per congestos cibos debilitato & suffocato: sic imperio mediocri non contentos, quod natura aut fortuna dedit, insatiabili odio torqueri ad aliena usurpanda; qui non rarò seipsos enervant, subditis per bella continua exhaustis, dum hostium crudelitati obijciuntur, ad inopiam agros colendi rediguntur, omni succo emunguntur, ut onera militiæ ferant, insedìtionem etiam aliquando conjecti per militarem proterviam. Hisce belli calamitatibus adjungat fortunarum jacturam, quibus pace constante fruebatur, ut vel eo efficacissimo medio arma ponant, pacta verò oblata acceptent.

CAPUT VI.

Quomodo de munimentis solo æquandis convenerit.

MAgnâ quidem difficultate fæderati ad pacta ducebantur, major ad exequenda patebat, maximè circa demolitionem munimētorum per Vallem Telinā: neuter exercitus, nisi illis eversis, discedebat, magno utriusque regis sumtu, & Pontificis, qui sex millia peditum in agrum Mediolanensem miserat, unde tempestivius in Galliâ, Hispaniâ, Romæ, per Vallem Telinam & Mediolani agitabatur de modo executionis; tantâ tamen cum difficultate, ut negotiatio in Novembrem usque

que extraheretur, executione in Februarium anni sequentis rejectâ.

Placuerat autem, ut munimenta Pontifici redderentur, continuò demolienda: sed is difficulter id oneris subibat, eorundem custodiâ simpliciter petitâ, ut injuriam quam sibi à Cæurio factam credebat, sarciret, proque lubitu per Hispanos postmodum demolitionem curaret. Ibi Gallia nihil penitus nectere difficultatis, ut Pontifici redderentur, fidem tamen exigere, ne in Hispanorum potestatem transirent, rogato insuper Pontifice, ut pauculos suos immitteret in speciem milites. Differre Pontifex, ab Hispanis circumscriptus, qui illius potestatem aliquâ ratione suam essent facturi, tametsi complures eorum id regiæ authoritati parum conducere crederent, munimentis utique per Hispanos excitatis. Post contestationes plurimas rex, ut scrupulos tandem tolleret, Bethunio mandat, cum Pontifice, Hispaniæque Oratore quovis modo transigeret: conventum igitur, Ut munimenta Torquato Contio, militiæ Pontificiæ magistro, traderentur, copijs Gallicis interea per cætera extra sequestrationem loca dispositis: munimenta tradita quamprimum diruerentur: arma, tormenta, apparatusque bellicus Hispanis redderetur, quo facto, copiæ & Pontificis, & utriusque regis Vallem desererent, in Comitatus Wormatiæ & Clavennæ, utpote liberos, deducerentur.

Istis legibus absolvebantur pacta, annuente rege, ut Cæurius continuò de modo tradendi, diruendiq; cum Torquato Contio & Gonsalâ Corduâ ageret, quos Hispanus Feriano, in pacem proniores submiserat. Dicuntur fiduciarij de tormentis, apparatu bellico, annona, & deposito in tabulas referendis, Pontificeque summatim liberando. Demolitio quintodecimo tanto molimine popularium cepit, ut intra sex dies absolveretur. Cæurius duce Frequierio militem in Galliam remittit, à rege honorem Campiductoris meritus. Itaque reverentia ab utraque Corona Pontifici habita, pacem stabilivit.

Poli-

Politica reminiſcentia.

DIverſis rationibus principes potentiſſimi ad eximios Pontifici exhibendos honores inducuntur. Eſt enim, teſte Bernhardo ſumm' ſacerdos, ſuprem' Pōtifex, princeps Epiſcoporum, Apoſtolorum hæres, Vicarius Ieſu Chriſti: Abelem prioritate, Noam gubernatione, Abrahamū patriarchatu, Melchiſedecū ordinatione, Aaronem dignitate, Samuelem judiciorum acumine, Petrum poteſtate à filio Dei collatâ referens, caput utique Chriſtianorum, Paſtor populorum, virga potentium, malleus tyrannorum, pater regum, lux mundi, vicarius Dei in terris. Intelligunt ſanè omnes, ipſum per haſce virtutes eminentiſſimas inter terrenas poteſtates comparari ſoli inter aſtra: quem, intuitu ultra perſonam in objectum repræſentatum, Deum ſcilicet ſublato, omnimodâ reverentiâ colant, ob amorem Supremi Domini, qui imperia providentia ſua gubernat, plurimumque ad dimenſum reverentiæ, quam principes ex ea ratione præſtant, respublicas beat. Ut verum dicam, honos ille adamantis inſtar, omne bonum è cælo in regna derivat. Quod ſi iſtæ geminæ rationes apud animos principum non ſatis valerent, ad quamvis reverentiam Pontifici præſtandam, etiam ex causâ politicâ, pace ſcilicet, obligantur: cum ab omni ævo viſum ſit, caput reſpectare partium expers, tanquam patrem univerſalem omnis familiæ Chriſti, qui diſſidia componat, temeraria conſilia ſua prudentia moderetur, viresque colligat fidei adverſus hoſtium proterviam tuendæ.

Pontifex enim apud principes contemtus, nihil horum egerit, nulla diſſidia compoſuerit: ſiquidem vim pateretur, ad ſpiritualia munia redactus, temporalium expers; unde ſæpè immania bellorum incendia inter ipſos, ad combuſtionem exitumque proprium, cum quilibet illorum, paterni conſilij capax, & exhortationum amans, venerabiliorem reddere debeat, ut lites facilius diſpungat, ſuum cuique tribuat, pacem populis conciliet, torrentesq; violentiæ illatæ interrumpat.

CAPUT VII.

Leges pacis, Rupellanis datæ.

CArdinalis, qui sciret, pacem reipublicæ solidissimum esse fundamentum, eam & cum Exteris stabilit, & Rupellæ conciliat, ut populi Galliæ exultarent, regis gloria quantum posset cresceret. Complures ex illâ civitate refractariâ, quos suos fecerat, an demonstrationibus convicerat, emittit, qui apud cæteros magnæ authoritatis, partium ductum persuaderent saniorum. Sic Religionariorum Deputati ad aulam, ut pacis leges nuper indultas haberent ratas, etiam Rupellanos trahebant, qui submissi eandem gratiam sibi expeterent: Non quidem ex sensu pænitentiæ, sed calamitatis, ob regium exercitum, nuper *Plessio*, jam Theminio duce, ut non nisi certo captivitatis periculo portis egredi auderent, nullo usu prædiorum, commerciorumve. Intelligunt igitur tandem rebelles, à temeritate & ambitione cæci, summè testati, quantum esset crimen rebellionis.

Eædem autem rationes, apud regis animum ad clementiam nuper validæ, & hic militabant, quibus unam addebat Cardinalis potentissimam. Nam olfecerat tricas quorundam principum & Magnatum ad Aulam, de quibus inferius, ut frater regis Religionariorum factionem sibi adjungeret; adeò ut pace istac negata, fenestra ad bellum semper pateret, factione illa magno ausu ad vim prorumpente. Pronum utique vel ex hoc oppido concitare bellum, ut Angli adsciti, cum quibus Galliæ non per omnia conveniret, per hanc portam irrumperent.
Magni sanè hæc momenti, regem ad pacem indulgendam permovêre; cura autem Cardinalis erat, ne leges contumeliam, aut animum abjectum, quod olim solebat, testarentur. Assentitur rex, ut urbis gubernaculum civibus relinqueretur, nullis ab bellum maritimum navigijs; in commercijs statuta regni tenerent; Ecclesiasticis sua redderent;

Catho-

Catholicis liberum exercitium sacrorum, usumque bonorum permitterent; munimentum Tadoni novum demolirentur; Rex autem præsidia pro lubitu munimento Ludovici, insulisque Reæ & Oleronis imponeret, hoc addito benevolentiæ promisso, curaturum, ne quid Rupellanum commerciis, usuque prædiorum inde turbarentur.

Leges istas ineunte Februario subibant, quas postridie summi Deputati particularesque uti convenerat, obsignant, ob gratiam regis læti. Dum igitur Religionarij hũc annum quietè agunt, rex per otium factiosos domat, fæderatis per Germaniam consulit, populis tranquillitate partâ, ad gloriam emolumentumque regni, optatissimũ. Dicam etiam, regem ad perficiendam pacem mense Majo Rupellam misisse fiduciarios, quibus Rupellani Surgeram usque occurrebant, unde sacra Romanensia restituta, & Administrationis ratio stabilita, ut verum obsequium diuturnamque pacem, nisi ab obstinatis in rebellionem animis sperares.

Politica reminiscentia.

COgit quidem populorum rebellio principem ad sevæ vindictæ exempla statuenda; prudentia tamen dissimulare docet ad pacem indulgendam, ne gravius malum ex alia rebellione consurgat, & respublica gemino incendio conflagret. Nihil hic abjecti, ubi necessitas, (cui & Dij obediunt, inquit ille) modum facere jubet. Metus vitio vacat justus, adeo ut prudentiæ fuerit summæ, optatum armorum successum extendisse. Marcellus olim experimentum fecit, Badio gratitudinis ergò, quod Hannibal in clade Cannensi eum servasset, soluto etiam captivitatis pretio, plurimam partem Nolanorum adversus Romanos concitante. Intelligebat tum imperator, eum rerum statum præ acrimonia lenitatem requirere; sic quomodo incendium restingueret, Badium reduceret, cogitabat, promissis amplis honoribus, si Romam rediret, cicatricesque fortissimè pro republica susceptas ostentaret.

Hac spe illectus, equo etiam militari à benevolo Mar-

cello instruitur, additis quingentis drachmis argenteis, &sic ad fidelem operam obligatur, rebellione etiam impunita. Romani sanè per prudentiam potius, quàm per arma, imperium Orbis accepti, docent summum Ministrum, ut Principis animum negotiorum naturæ accommodet, ne respublica in præsentissimum præcipitetur periculum, obstinato in vindictam animo, ubi rebelles amplissima auxilia, ad bilancem belli, sperent,

---

CAPUT VIII.

Edictum duellis coercendis

PAce cum Exteris & Religionarijs constabilita, Gallia jã gaudebat: eãdẽ Cardinalis equestri ordini qui, quotidie in multos enses necẽq; ruebat, conciliaturus, intelligebat, frustra doceri, de summa viri sapientis, adeoq; Christiani gloriâ, per imperium in motus animi, ut & inimicos benevolentia amplectatur, acquirenda: itaq; regi, ad justitiæ fervorem propensissimo, ostendit, nihil adeò legibus divinis, & reipublicæ adversum, quam duella, quibus nobilitatis flos, summum Galliæ fulcrũ, periret: sic facilè persuadetur frenum ex terrore pænarũ in reos, Edicto irrogante in quoscunque criminis affines, provocantes, provocatosve, nihil obstante quacunque gratia, quæ ullo modo impetrari posset, munerum privationem, stipendiorum, & quorumcunque beneficiorum; quòd si & in munerum successores commoverentur, equestri ordine expungerentur, infamia, adeoque supplicio extremo sequentibus: quadrans fortunarum fisco cederet; provocantes triennali exilio, aggressores, tanquam crimine præmeditato plecterentur: extra Galliæ solum idem ausi, mulctam absentes fortunarum, & reversi, corporis ferrent, nihil minus quàm alij; mortis supplicio etiam statuto in amicos secundarum aut tertiarum partium, æquè ac in eos, qui duellum iteratò provocarent,

Sum-

Summa iſtæc ſupplicia in edicto, rex per juſjurandum ſanxit, omni gratia præciſa; Miniſtris juſſis, ne gratiam fortè importunius extortam animadverterent, etiam Mareſchalcis Galliæ, ut diſſidia nobilium terminarent, ea authoritate, quò ſententiæ negligentes, & carcere, & alijs mulctis coërcerentur, inſignibus nobilitatis exuti. Cumque metui poſſet ne provocati, niſi comparerent, imbelles audirent, undeomnis mali origo, rex eodem edicto aſſeruit, ſeſe illam repulſam pro fortitudine ducturum, & generoſum animum prudentiæ capacem, muniaq; militaria meritum, juratum benevolè amplexurum.

Politica reminiſcentia.

PRincipes duella non poſſunt impunita transmittere, niſi criminis participes, cum authoriratis compos, legumq; irritamenta negligens, eâdem cum vitioſo involvatur culpâ. Nam populi non tantum jus commune in perſona principis violant, ſed & principes, crimine manifeſto non caſtigato, idē peccant. Nihil autē injuſtius, quā duella impunè ferri, cū Deus jamſententiam mortis tulerit, ut ſanguinēprofundens, ſuū ſit profuſum ſpectaturus: cui lex nòva ſuffragatur, ut qui gladium rapuerit, gladio pereat,

Dicam, nullum gravius crimen, cùm authoritas ſumma, quam Deus ſibi reſervavit, violetur. Sic enim ipſe per D. Paulum, Mea eſt vindicta, ego reddam cuique meritum ſupplicium. Accedit etiam ratio reipublicæ, quæ gravius affligi nequit: quemadmodum enim amplà ſanguinis profuſio corpus debilitat, pallore & languore inducto, ita duella generoſiſſimū, Nobilitatis ſanguinem, quo reſpublica maximè nititur, exhauriunt, ad diminutionem virium, extincto vivido colore adeoq; ſplendore, cui imbecillitas ſuccedat.

Summo tamen malo, qui ſuccūbnut, involvuntur, ſalute animæ projecta, unde vindictæ divinæ ſemet con ſtituunt ſcopum, victoribus etiam plerumque evidentiſſimè punitis, niſi veram pænitentiam occupent.

Ægerrimè enim fert, suum opus destrui, tanto redemtum, Adversario animas, quarum bono omnem potentiam, adeoque miracula amoris exeruit, raptante. Causa tanti mali in errore damnato, qui mentes mortalium subivit, gloriam in vindictâ, honoris detrimentum in lata injuria, nisi armis satisfiat, constituens. Nihil autem gloriam merebitur, quod cum rationis lege, Deique voluntate pugnat. Equites quidem fortitudinis laudem hinc maximam aucupantur; extremum tamen differunt istæc virtus, & raptus animi, cum illic absit furor legibus divinis & humanis invisus; adsit verò fortitudo ex æmulatione laudata, quæ omnis periculi contemtrix, auspicijs Principis it in hostem reipublicæ.

Suis enim finibus describitur, ad modum cæterarum virtutum, quos qui excedit, ad extrema vitij prolabitur: unde olim Agesilaus apud Plutarchum dicebat, fortitudinem, nisi justitiæ jungeretur, non æstimandam. Vindicta igitur privatæ authoritatis ipsi, etiam sanæ rationi adversatur, cum viri cordati sit, seipsum in litibus privatis subigere, hostem conculcare. Vindicta sanè in republicâ beluinum quid est; unde Socrates percussus dicebat, Asinus ego si forem, recalcitrarem; sed homo, patientiam colo. Malè collocatur honor, quod nec apud Deum, nec legem locum invenit. Ruinoso staret honor fundamento, si motui inordinato niteretur, cum non nisi virtuti adhæreat, mentesque perversæ eum aliunde quærant.

CAPUT IX.

Damnatur libellus Sanctarelli Iesuitæ.

Rege in constituendâ republicâ justè prudenterque occupato, Academia Parisiensis gravissimam litem concipit, Theologiæ Doctoribus de Sanctarelli Iesuitæ libello acriter concertantibus. Is agebat de potestate Pontificis in reges, approbatus ab Ordinis summo

Anti-

Antiſtite, à Pontificis vices gerente, & ſacri Palatij magiſtro. Exotica ea doctrina ferebat, Pontificem habere poteſtatem directionis aut correctionis in Principes, quibus interdicere ſacra, & imperia adimere queat, ſubditis obſequio jurato liberandis; idque vel propter hæreſin, apoſtaſiam, vel enorme aliquod crimen publicum, adeoque perſonæ vitium, aut Eccleſiæ proſtitutionem: quæ imperia tandem Pontifex cuicunque videretur, conferret.

Prudentiores libellum iſtum ambitioni Hiſpanicæ acceptum ferebant, quæ nullo non uteretur artificio, ad turbanda viciniora, conſilijs facilius promovendis; cum id temporis viſum eſſet, odium Orbis Chriſtiani in regem corrivare, ob auxilia & Rætis & Hollandis ſubmiſſa, ſuſceptamque quorundam per Germaniam fœderatorum Principum cauſam oppreſſam. Id artificij Hiſpanis adeo familiare, ut ubi uſus ſit, non temere illis imputentur, ambitione fabricam perpetuam exercente.

Ne tamen in authore peregrinæ opinionis tempus teramus, dicam, magnum inde tumultum inter doctos excitatum, diverſis libris in palæſtram emiſſis: Facultas tamen Theologica, ſolenniter conventu acto, eam damnavit, quamvis quædam reliquiæ ex antiquatâ Ligâ ei faverent. Parlamentum vero, ne authoritas regia ad rem tanti momenti torperet, accerſitos vindiciarum ergo principes Societatis, ad ſignandam Declarationẽ inducit damnationis, qualem omnes Provinciales, Rectoresque etiam ſeni presbyteri cujuscunque Collegij per Galliam, itidem ſignarent: promulgato Senatus-conſulto, ut liber ille ab executore ſupremæ juſtitiæ publicè combureretur, Librarijs à negotio iſtiusmodi librorum abſtinere juſſis.

Politica reminiſcentia.

NOn minus ſæpe numero refert, authoritatem regiam à promulgatione pernicioſæ doctrinæ vindicari, quàm contra violentiam armorum protegi. Quicunq;

cunque dixit, eam authoritatem cum pupilla oculi conferri, cujus minima tactio extrema trahat, vidit quantis calamitatibus exponatur respublica, quocunque modo istæc authoritas convellatur. Magistratus sane extremæ impotentiæ arguatur, si authoritatem regiam submittat exuendam. Id demum foret Magnates ad rebellionem invitare, occasione turbandi semper promta, si populis persuadeatur, regem culpa scandali inquinari, gubernaculo indignum reddi, hæresios suspicionem incurrere, ex favore hæreticorum. Sic ambitioni Exterorum præbeatur ansa ad invadendum regnum, pro lubitu.

Nihil vero absurdius, quam tolerati doctrinam, quæ totius antiquitatis calculis erronea cẽseatur, postremis seculis tempore Gregorij VII. inventa, qui primus eam in suum vertebat commodum. Rex non desinit esse rex, nisi ab authore regni destituatur, aut in eas institutoris leges peccet, quæ authoritatem amittendam declarãt. Reges autem nostrates à manu Dei instituuntur, qui gladij ministerio ipsis coronam largitur; neque Apostasiæ aut hæresios, aliusve criminis conditione ad amittendam authoritatem addita, cùm utrinque famosis, uti dicebamus, imperiũ concedat: à solo igitur Deo exauctorari possunt, aut propter ullum crimen authoritate excidere. Quod si à Pontifice possent deponi, sequeretur & Pontificem in tẽporalibus fore superiorem, cum exauctoratio supremæ jurisdictioni conveniat.

Tantum autem abest Pontifex ab illa potestate, ut celeberrimi priscorum ingenuè fassi sint, eum etiam inferiorem. Gelasius ad Imperatorem Anastasium, Pelagius I. ad Childebertum regem Galliæ, S. Gregorius ad Imperatorem Mauritium id adeo claris verbis docent, ut de illorum sententia dubitari non possit. Cumq; modestissimi hujus doctrinæ propugnatores nequeãt invictâ ratione potestatem hanc exauctorandi regesstatuminare, directam quidem negant, quæ non tam imperio eos exuat, quàm subditos obsequio promisso liberet; frivolo sanè subterfugio, cum Pontificis non sit, de jure divino dispensare, obsequium autem regibus debitum, jure divino per mille loca Scripturæ sacræ imperetur.

Dicam

Dicam amplius, neq; in regis fore potestate, hanc cōditionē subire, ut subditi obsequiū exuant, quacunq; de causâ, quod integrum & non mutilatum ad posteros transmitti debet. Unde Philippus Longus cum subditis Flandriæ pacturus, eâ lege securitâtis ergò, ut arma ipsis permitterentur, obsequio calcato, nisi pactis ipse staret; à Senatu cohibebatur, ubi demonstrassent, id regiæ Majestati non licere.

CAPUT X.

Subtilis modus Saxones inferiores adversus Austriacos fœderandi.

ETsi pace nihil magis necessarium esset Galliæ, æquè tamen erat advigilandum, ne Austriaci per Germaniam nimium crescerent, postquam aliquot principum patrimonia avita usurpâssent, oppressa libertate Germaniæ ab Ulmensi maximè transactione. Ob eam potissimum causam & rex Magnæ Britanniæ Comitem Mansfeldiæ cum exercitu miserat, ut sororius Palatinus restitueretur in sua, cui rex duo millia equitum, præter grandem pecuniæ summam suppeditârat: neq; tamen eæ vires Imperatori satis negotij facessebant, nisi ampliores sufficerentur. Anglia quidem regem ad fædus offensivum, bellumque professum invitabat, sed frustra, cum res per Galliam tam ardua non ferrent: Prudentia tamen Cardinalis, commodorum regiorum diligens, Principes Germaniæ stimulabat, ut consilia procuderent, quæ ad defendendam patriæ libertatem, restituendosque exules conceperant.

Rex autē, quo mirando pollet genio ad perpendenda proposita, extemplo hæc momenta capiebat: unde sub finem anni elapsi Picarderium in Daniam, ad Principes Saxoniæ inferioris, urbesque Anseaticas mittit, cū istis mandatis, regi & principibus testaretur, regem Galliæ non sine magna lætitia audivisse voluntatem eorum de Palatino fratribusq; armatâ manu in avita restituendis, adeò-

adeoque oppressione intentatâ fortiter repulsandâ. Antiquam amicitiam, quâ eos amplecteretur, commodorum studium suscitare, ut quævis ipsis offerat.

Rogaverant prius regem, ne sese inscijs, rebus Germaniæ immiscere vellet, quod legatus securè promisit, oblato etiam millione uno librarum in biennium, cum copijs Gallicis. Quod autem experientia mille modis docuit, successum ex promtâ executione pendere, optimis occasionibus nimium deliberando amissis, id hic urgebatur, armis jam expeditis, postquam Danus exercitum exposuisset, principibus adfuturus: unde Imperator vim metuens, Tillium in eos ducere jussit. Stimulorum acerrimi erant, gloria ex restitutione fœderatorum, facilitas rei benè gerendæ, ob Imperatoris copias valde fatigatas, & ob bella Vallis Telinæ atque Italiæ distractas, cum ipsi recentem exercitum, viris bellicosis tumentem, cogerent. Singularia erant, ne quid in detrimentum Catholicorum peteret, nullo alio scopo, præter Germaniæ libertatem, principesque restituendos, regi proposito. Sed cum Circulus Saxoniæ inferioris etiam urbes Anseaticas complectatur, quibus bellum, ob commercia per Hispaniam, ubi bello Austriaco implicitì naves perderent, commercijs sublatis, minimè erat cordi, uti Principibus; jussus erat, eosdem nomine regis adire, ut fœdus cum Principibus persuaderet, sumtusque bellicos; quâ occasione neglectâ, Danicæ paterent violentiæ, quæ ex inveteratâ invidiâ, armis promtis, quamvis arriperet ansam; Danus, licet subigendis impar, commercia turbaret, maximè Lubecensium & Gedanensium, aliorumque, freto ad cursum navigiorum clauso; Hamburgum, Bremamque et munimentis, quæ in ripis Albis & Visurgis extrueret, vexaturus; quo casu ob omnibus fœderatis neglectum iri, cum ex Hispaniâ auxilia ab longinquitatem locorum, & inopiam Classis in istoc mari, frustra sperentur. Sic neq; regem & Anglum, ob reverentiam in Danum, Hollandis impedimento futurum, si navigia ipsorum in Hispaniam tendentia, inter Calesium, & Doberam invaderent, ad commerciorum eversionem: rectius igitur

factu-

facturos, si cum Principibus facerent, quo casu rex protectionem adversus quosvis hostes promitteret, eadem ope ab Anglis & Hollandis certâ.

Ista mandata Picarderius adeò industriè exequebatur, ut exercitu in castra collecto demum discederet, urbibus Ansiaticis, quantumvis reluctantibus ad fœdus additis. Res erat tanti momenti, ut hinc maximè coierint pacta Mansoniana, ut Hispani Vallem Telinam amitterent, & consilia Italiæ invadendæ ponerent, cætetis Galliæ fœderatis omissis. Gratum id sibi rex testatus negotium confectum, copias, pecuniamq; submittit, exercitu duodecim, vel quindecim millium per Champaniam excubante, ut aliquæ Imperatoris copiæ per Alsatiam hærerent necessariò, fœderatique eo anno progressus facerent.

Politica reminiscentia.

SI utilitatis ratio regi pacem domi firmandam suadet, nihil minus bellum apud Principes vicinos sustinebit, ut tutandis rebus occupati, Galliam faciant missam. Eæ artes Ludovici XI. per historiam laudantur, qui consiliorum, quæ Anglus cum Burgundo inierat, gnarus, tantas excitabat turbas, ut illi exequendis consilijs non sufficerent. Summè verò necessarium, ut ad istas artes recurratur, ubi Princeps usu victoriarum terribilem colligit potentiam, cum reipublicæ securitas in æquilibrio armorum consistat apud principes vicinos; magno sanè metu per nimiam alicujus potentiam concepto, ne ambitionis morbus, Principibus familiaris, sublatis finibus, potentiam extendat.

Prudentiæ columen, hostem per alium quemvis lacessere, & fœdere fatigare, ubi pecuniam & copias saltem submittas, ut ad scopum sine summis expensis, periculi vacuus, pertingas. Hinc aliquando hostis cum tanto emolumento vincitur, ac si vires universæ reipublicæ pugnassent: eâ saltem conditione, ut vires tutandis rebus occupet, ne aliena concupiscat, nullo professo dissidio, pace domi certâ: sic ærario consulitur, &

miles

miles omnis calamitatis in regione aliena expers, servatur. Qui verò legatus istæc negotia curat, felici jacto fundamento doceat, Principibus præter commoda nihil cordi; unde consilia quantum potest, juvet: pacem, quæ principi ob potentiam metuendi, post usurpationẽ unam atque alteram, indulgeatur, vires augere, addendum: multos Principes ob nimium pacis amorem, eversos: tutius hostẽ præveniri, quã expectari, si imparatus petatur, ad victoriã minus operosam; cum idẽ expectatus gravius premat, cõmodo quocũq; sumto: Nimios pacis amatores, diu non subsistere, manifesto fortitudinis languentis indicio, exiguæq; ad resistendũ constãtiæ: nihil turpius pace, quæ hostilia firmat ad bellũ suscipiẽdũ, ut ex impetu præter rationẽ dilato illinc protervia & fortitudo consurgant: falsã pacis umbrã, veræ tandẽ & indignæ servitutis facere initiũ: facilè deniq; hostes vinci, si arma conjungant, cum sumtibus ex æquo collatis superiores evadant: longè etiã plus gloriæ trahere, si limites ponant ambitioni per omnia terribili. Sic gloriæ & utilitatis stimuli ad facilitatem negotij urgentes, haud difficulter persuadebunt.

CAPUT XI.

Conspiratio quorundam Aulicorum, adversus regem & rempublicam.

ÆQua difficultas, Galliam in diuturnâ pace & mare ventis tranquillũ servare. Ingenia hic irrequietissima, quæ vix uno extricantur bello aut tumultu, quin alterũ ceptent. Ad pacẽ securã Cardinalis prudentiæ summã adhibuerat; sed Principes quidã non integræ ætatis, cũ diversis Magnatibus ex malaciæ dulcissimæ fastidio, novas tricas ordiuntur. Non æquè tamen pax, uti causa illius offendebat, postquam rex authoritatem rebus agendis præstaret, ut eos in officio contineret.

Assueti igitur à multis annis libertati immensæ, submissio-

missionem ægre ferebant, unde jugi quocunq; nisu excutiendi libidine ducti, à sagacioribus docentur, Cardinalis instinctu regem rebus moderari: unde allaboratum, ut eum apud regẽ traducerent, aut aliqua ratione à clavo reipublicæ removerent. Ardua hæc erant, quæ medijs ad felicem successum ponderatis etiam difficillima apparebant. De regis animo circumveniendo nihil spei, nimium perspicaci ad commoda ex tanti Ministri prudentiâ, qui reipublicæ nimius amator, regem nunquam destitueret: adeò ut diversæ restarent viæ ad eundem scopum. Altera rem in præcipitia deducebat, ut regi sceptrum extorqueretur, ad functiones monasticas detrudendo. Altera factionẽ potentissimam inter principes meditabatur, quæ regi leges scriberet, Cardinalẽ aulâ exigeret, sua consilia stabiliret. Numerus conspirantium nimis amplus indicium sermonibus non semper cautissimis fecit, adeò ut consilia in aures hinc inde differrentur, proterviâ mirum crescente. Relatum etiam Buknikamij familiarem in Angliâ effutijsse, eam factionẽ adversus regem coire, cujus authores essent Aurelianensis consiliarij, ut nullo metu, reginæ familia dissipari, hæreticisq; expleri, cõtra matrimonij tabulas posset.

Erant etiam in agro Burbonensi factionis fautores, sermonibus stupendis adeó protervi, ut & regi & Ministris summis innotescerent; unde censitum, cũ res ad extrema vergeret, Burbonensis agri Præfectum secundariũ ad inquisitionẽ veri urgendũ; qui sanè non parum lucis attulit. Aliâ semitâ relatum, Cheureusiam, quod Anglicanæ tricæ offensionem pepetissent, subiratam, non parũ frigidæ suffundere, instigatis summo Priore & Chalæsio, amorũ delitijs captis, ad executionẽ, dũ Ornãus tribunus, apud Aurelianensis animũ potens, vel ex ratione muneris, à matrimonio, quod rex meditabatur, diverteret.

Acceperat etiam Cardinalis, Luvigniũ, factionis participem, quòd deperiret Matronam alicujus nominis, summã negotij deposuisse nominato etiã Chalæsio inter primos: Statuit igitur Chaliottæ ubi socer Chalæsij habitabat, successũ, ad ãpliora indagãda, sumere. Cũq; vix quicquã vellet, quod prudẽtiæ acumen nõ perficeret, dicitur

ex Chalæsijore didicisse abstrusissima, post amplissimam fidem regiæ gratiæ, benevolentiæque, si commodis regis per hanc occasionem nollet deesse: Ornanum videlicet tribunum rei caput, ne Aurelianensis conjugi animum permitteret, ipsum posthaberet; Scopum primarium esse fædus arctissimum inter Principes, ne rex eos disjungere posset, sed ut priorem aulæ licentiam vel invitus permitteret. Eo consilio Aurelianensem à matrimonio Monpenseriæ distrahi, ut Burboniam ducat, suarum rerum studiosissimam; aliamve ab Exteris, ad consilia viribus familiæ illius firmanda. Suessonius verò Monpenseriam duceret, ut Guisiorum familia Burboniæ insereretur, omnibus ferè aulæ potestatibus in massam compactis. Summum erat, finem factionis percepisse: sic & Cardinalis Chalæsio officium abundè rependebat, qui, nisi ad vomitum revertisset, amplissima quæque sperare poterat.

Politica reminiscentia.

Extremæ fuerit imprudentiæ, factione impediri adversus Principem aut rempublicam, spe silentij perpetui inani. Sic facinorosis familiare, latebras quærere: nemo enim accederet, qui se proditum sciret. Occæcatio verò istæc peccatum comitatur, pelliculâ crassâ mentis oculum hebitante, ne evidentia animadvertantur, per temeritatem pronam.

Oportet sanè hoc malo correptum ignorare, quæ filius Dei in Evangelio refert, Nihil adeò occultum, quin reveletur; nihil adeò secretum, quin cum tempore sciatur. Deus sanè, imperiorum præses, conservationem curans, non permittit, ut calamitates intentatæ ignorentur: unde sæpè iustitia, ipsius dexterâ operante, facinorosum ad sceleris patrati confessionem compellit temerariam. Multum secreti moles premit, quod homo, experientiâ teste non diu bajulat, tandem excutit. Præpeditâ linguâ, non tamen judicium, sagacioribus æquè intellectum, usque comprimetur. Quod Deus ad innocentiæ testimonium videtur velle, cùm secun-

cundum illius leges paucissimi vitam instituerent, si malitia prudentiam omnia celandi esset nacta.

Aristoteles aliquando quærenti, quidnam rerum humanarum esset difficilimum, respondit, secreta tacere; quod nemo mortalium posset, nisi prunam in linguâ sustinere didicisset. Quicquid enim tres personæ norant, continuò patet, quòd quilibet eorum pruritu istoc laborans, amico id aperiat, donec progressu ulteriore fiat publicum. Hinc per historiam plurima scelera occultata, tandem patuêre. Plutarchus refert, in bello Cyprio, Aristocratem Messeniorum ducem, infami proditione, ex desiderio regnandi, illis internecionem conciliâsse; scelere post viginti annos retecto, & rigidè punito. Operam lusero, si tot millia exemplorum hujusmodi ex Historijs producam.

CAPUT XII.

Ornanus Mareschalcus attinetur ad Fontem delitiarum, deducendus in Sylvam Vincennarum.

CUm damnosissimè imprudentia conspirationi tempus executionis permittat, rex, juxta intimorum consilia, conspirationis principes apprehendit, altissimo silentio notitiam eorum, adeoque instituti involvens. Ineunte Vere ad Fontem delitiarum non tàm animi causâ, quàm quòd in arcto momenta rectius observari possent, Lutetiâ Parisiorum, ob vastitatem & turbam ad quævis scelera contegenda admodum idoneâ.

Consequitur omnis aula, principes conspirationis nihil remanent: ubi alienis oculis non egebat rex, spectator frequentissimorum conventiculorum; ita etiam suis credebat auribus, ut Ornanum authorem sceleris meditati convinceret, qui fervidè matrimonium Aurelianensis dissuadebat, ad regias aures non unâ horâ aut

semel tantum id ogganniens.

Sciebat, nihil Principibus præ authoritate intactum queri: eo igitur stimulo fodicabat regis animum, ut persuaderet, quicunq; matrimonium fratris urgerent, regiæ authoritati non velle consultum: Ex eo matrimonio propediem orituram sobolem, vel unicum marem, instar Solis orientis, universorum benevolentiam attracturum; Magnates rege deserto, ipsum secuturos, unde factio consurgat par, ad disceptationem dubiam.

Delicatè istud artificium repebat, ad obfuscandos regis oculos, nisi Ornani mentem alicunde rescivisset; & rationem maturè discussam dissipandis consilijs non posthabuisset. Importunus autem incursus, testis fervidi animi, regi suadebat, nihil ulterius differendum, quia hominem constringeret; quod tantò magis è re sua credebat, ex Taciti admonitione gnarus in consilijs contra rempublicem caput petendum, cùm cæteri eo demto plerumque sine motu jaceant, instar trunci. Accedebat etiam, eo attento, Aurelianensem quasi teneri.

A venatione igitur quarto Maij rex cataphractos, Velites, & pedites in viam Parisiensem disponit, ut conspirationis affines, ubi fugam meditarentur, comprehenderent: ipsius autem, jussu regis, ab Halerio, satellitum centurione attinetur; in conclave Castelli compingitur, & ad Sylvam Vincennarum deducitur, ubi hujus lucis usuram, ex urinæ obstructione, post pauculos menses, deponit. Rex verò silentij in arduis pertinacissimus, tegebat causam captivitatis, nullo sinistro signo ad complices, ne extrema auderent, & ut sponte à consilijs pessimis recederent, Vindonicensem etiam, suspicione culpæ involutum, facilius irretiret: Satis etiam habuit, Matri reginæ mandare, captivum ob turbas cum fratre initas. Aurelianensis verò re intellectâ, adit regem, eadem disertius audit, respondetque, si vera hæc sciret, omnium primum ad tribunal eum sese pertracturum: omninò igitur dispiciendum, ne inimicorum fiat lusus: non tamen animo per omnia imperabat, quin signa offensæ & hîc & alibi ederet.

Poli-

Politica reminiſcentia.

PRudenter poſt retectam conſpirationem diſſimulatio ad conſcios aliquamdiu inſtituitur, ad momenta prævertendi rectiſſime aucupanda, principesq; ſceleris attinendos, cũ ad primam indicij ſuſpicionem dilabantur, eaſq; vires contrahant, ut vix a c ne vix quidẽ mala conſilia evadere, aut ipſos apprehendere liceat. Id Ludovico XI. in promtu ad miraculum uſq;, quod Philippus Cominæus non uno hiſtoriæ loco memorat; inprimis verò ubi excipiendus erat Conneſtabilis San Paulinus, ad Noviodunũ, anno 1473. tot blanditijs, verbisq; benevolentiæ prolatis, ut Conneſtabilis confidere cõgeretur. Nihilominus Rex tamen per bienniũ diſſimulato odio, cum ob cætera inſtituta caſtigationem differret, capitis ſupplicium ſumſit. Ajunt ſanè, eundẽ Carolo VIII. filio, præter iſta paucula, qui neſcit diſſimulare, neſcit regnare, nihil penitus latinitatis inſtillatũ voluiſſe, quòd diſſimulationem Principi adeò neceſſariam duceret, quæ tamen ſæpiſſimè privatis vertitur vitio. Sic avidus auceps retia propter unam atque alteram aviculam non concutit, ſed præſtolatur gregem, aut maximam partem, donec conſidant, & uno ictu capiantur; ita Princeps cordatus, conſpirationis anteſignanos petens, diſſimulat, donec occaſio omnes ſimul, aut ſaltem ſagaciores, ſine quorum ductu nihil fiat, præbeat: ut Senecæ Tragædi doctrinam in uſum deducat, cui conſpiratio priusquam complices attineantur detecta, occaſionem puniendi perdit.

CAPUT XIII.

Cardinalis à rege petit dimiſſionem.

GEnius Cardinalis, palmæ ſimilis ponderi i nio obnititur, parũ motus pernicioſis iſtis cõſilijs, tametſi

sciret, suum caput peti. Certus etiam apud semet, omnem inimicis præcidere prætextum, quasi ipsius fortuna multorum exitium traxisset, qui in pænas sponte incurrerent, aut vægrandes turbas, ubi vota succederent, in rempublicâm invexisset, statuit regi supplicare, ut successum concederet.

Opprobrio carebat, nisi apud factiosos, quibus potentia, authoritas & gloria regis, bonaque dispositio reipublicæ displicebat: magnis tamen genijs sedet, nec invidiæ suspicionibus suam prostituere gloriam; unde hîc universæ Galliæ faciebat evidens, suarum fortunarum sibi minimam curam. Ut verò dimissionem impetraret, regi in majorem gratiæ libertatem ad Fontem-delitiarum hærenti valetudinis vitium exponebat, quò in secessu Limurij remedium inveniret. Eò invisit Aurelianensis, quocunque animo, ob Ornani captivitatem; etiam Princeps Condæus, cui persuaserat obsequium erga reginam matrem, alioqui adversam, quòd ipsum regi conciliare & ex conspiratione eximere vellet.

Hinc Cardinalis à rege dimisionem flagitare; studiū suum de ipsius gloriâ, & reipublicæ incremento exponere; fortunam deplorare suam, quòd Aulam arguere-tur dirimere, regnum incendio vastare; cùm vitam pro Coronæ bono facile proijceret; sed trucidari intra parietes aulæ nolle, quod vix vitari possit, magna turba, eaqueplurimum ignota, circumfluente, nemine ad vim arcendam promto. Jubente rege, ut in eodem periculo obsequium pergeret, nihil repugnabat, ex voto in voluntatem regiam: confidebat tamen, ab istoc mortis genere abhorrere regis animum, cum ipsius etiam interfit, & dimissionem permissurum. Addere insuper, valetudinis imbecillitatem, à frequentia confluentium magis ac magis fractam, non diuturnos reipublicæ labores spondere; regem eò æquius desiderio satisfacturum, quòd ingruentes morborum impetus brevi essent omnem operam sublaturi.

Eadem ad reginam matrem perscribebat, submissè rogans, ut eam sibi à rege gratiam impetraret. Tantum autem aberat, ut obtineret, quin rex, ex reminiscentia, quæ

quo in æstimio Galliæ arma apud Exteros florerent, quod obsequium hæretici præstarent, quo ordine fiscus procederet, quo gradu sceptrum staret, palam dissensum aperuerit. Etiam regina mater; secundum ista omnia, sibi æquè nota, cogitans, quanta jactura tantus Minister dimitteretur, suis rebus tam utilis, intercedebat. Ex eodem igitur voto respondent, ne cogitaret quidem dimissionem, rationes meritorum non permittere secessum, securus esset intentatæ necis, adeoque valetudinis, expedito utrinque remedio.

Ipsus regiarum voluntatum obsequentissimus cultor, paret: rex curam & incolumitatis & valetudinis suscipit, addito satellitio, adversus inimicorum impetus; Folænio advigilante, ne frequens concursus valetudini incommodaret; admissis tantum gravioribus negotijs. Sic testabatur rex eximiam benevolentiam: majoris tamen fecere gloriam, ad universam Galliam, quæ videbat, cum Aulæ neque mancipium, neque privati commodi aucupem.

Politica reminiscentia.

Quoscunque aliquis pungit ambitionis stimulus, ad virtutis eximiæ spendorem, Principi dilectum, invidiam patiuntur. Sic Sol vaporibus attractis, inque nubem coactis, obfuscatur: itaque summo Ministro usu venit, ut operæ pretium, ingenijque excellentia apud plerosq; Magnates odium, adeoque in exitium ipsius machinas expediat.

Alibi dictum meminimus, neminem eorum unquam perpetuo fortunæ favore, malorum expertem claruisse; addam nunc, summum vitandi opprobrij remedium, per turbas ab invidia excitatas, fore testimonium, partem curarum publicarum privato carere commodo, ubi secessus privatæ vitæ quæritur: Hæc enim modesta silentium imponit maledicentiæ viperinæ, nullo penso ad suggillationem honorum, odio aliquando in admirationem verso.

Lucullus, triumphi gloria principes Reipublicæ ad invidi-

vidiam prolapsos videns, à republica sponte abstinuit, in literarum studia totus additus, tametsi à sapientioribus plurimum rogaretur, ne animo obsequi vellet, unus ambitioni Pompeij limitandæ par. Sic Augustus, Suetonio authore, sæpius testabatur voluntatẽ reddendæ reipub. postquam summam curam populi regendi animadvertisset.

Divus etiam Gregorius, Pontifex verè magnus, quod vitæ institutũ compluribus displiceret exempli regularis impatientibus, alio etiam Pontificiæ dignitatis destinato, palam declarabat, ægerrimè sese laturum, si sua causa ullæ turbæ in Ecclesia excitarentur, promtus gubernaculi ponendi, ad schisma vitandum. Unde tantam meruit venerationem, ut regiminis pertæsissimi eminentissimum genium recognoscerent stupentes.

Verumenimverò utut summo Ministro laudi vertatur istæc moderatio, ad extinguendum invidiæ incendium, Princeps tamen dimissionem ejus nullus approbabit, nullo prudentiori consilio usus, quàm illius Oraculi: Quicunque ministrum invenit fidelem, eum diligat ut animam propriam, habeat ut fratrem. Solem enim sustulerit, horrore turbarum succedente, qui rempublicam eximio genio privat.

CAPUT XIV.

Vindonicenses, cum summo Priore, fratre Blæsiæ attinetur.

PArvum faciebat ad summam rei Ornani captivitas, nisi & potentiorum quidam in potestatem redigerentur, & inprimis Summus Prior, ingenio ob summam vafri-

tiem

tiem factionis ducendæ, præ cæteris metuendæ. Æque necessarium etiam visum, fratrem ipsius, Vindonicensem recondere, qui magnis suspicionibus locum fecerat quod certis indicijs regi relatum, populis ab obsequio Coronæ divertendis. Per Britanniam Armoriacam dici avebat Dux sine appendice: precibus publicis inseri jusserat hæc verba; Pro famnlo tuo, Duce Domino nostro: aliquoties fidem Cangæi oblata pecunia tentarat, dum vices gubernatoris in Castello Nannetensi is gereret: Equestrem ordinem, Parlamentum, & ærarium sollicitabat, ut provinciam extra ordinem authoritate vinciret.

Vt istæc attentis auribus exciperentur, faciebat fratrũ summus consensus in arduis, accedēte etiam nescio quo jure in Britanniam, ambitione ad turbas aulicas semper excubante. Expndiebat quidem, ut attineretur, quod per Britanniam, ubi omnia posset summæ erat difficultatis: visum igitur, eum excire, ad obsequiũ regis, nullo potentiori instrumento quàm ipso summo Priore, cui thalassiarchæ munus saliuam concitabat, vel ipsi conferretur, Momorantio alioqui delinito, vel sublatũ quod agi videbatur, ipse functiones obiret.

Tanta istæc proponebantur dexteritate, ut animo firmato sibi ipsi persuaderet institutum suspicione vacuum. Rex igitur Blæsiam tendit, nullo indicio ulterioris profectionis, nisi petito Vindonicensis adventu. Vadit igitur, fratri obsequium petitum persuasurus. Ferunt, dubium de regis animo salvum conductum fratri petiisse, si ad regem Blæsiam veniret; prudentissimo tamen responso, quod fidem neutiquam obstringeret, ad parendum fuisse inductum: fidem do, dixerit rex, (quod quidam scribunt) venturum libere non sequiore, quam tu, sorte: de quibus multum dubito.

Abit summus Galliæ Prior, post aliquot dies fratrem adducit Blæsiam, excipiuntur à rege tanto cumulo benevolentiæ, ut suspicio consiliorum, de attinendis illis prorsus evanesceret. Sed antequam modum captivitatis referam, non possum præterire rem gravissimam, ad cõ-

jurandas videlicet tempestates in rempublicam incumbentes, summum Ministerium & cordatis & probatis viris esse committendum. Sic rex ab Haligrio primicerio repetit sigilla eodem, quo abierat die Summus Prior ad fratrem Vindonicensem Ducem, adducendum. Ministri alioquin integritas Orbi nota, comitem habebat formidinem mollem, quam ducto Ornano prodiderat, Aurelianensi non ausus justitiam consiliorum regiorum in faciem probare, tametsi negotium id universam Rempublicam tangeret, à longo tempore novum.

Is animus à sacerdote Justitiæ abhorret, cum debeat iniquitati obstare, corde viribusque ad resistendum paratis, imò ad impetum sustinendum, victoriamque obtinendam obfirmatis. Sigilla inde Mariliaco, Quæstorum summo tradita, ob pietatem apud devotissimos summam, animumque in præteritis impavidum; Quæsturæ inspectione ad Effiatum devoluta, ob judicium, prudentiamque per occasiones, maximè in causa matrimoniali Angliæ, comprobatam.

Reversi ad fratres, audimus eos Blæsiam pervenisse; rex ad quietem compositus, ante diluculum accersit Hallerium, & Mouyum, satellitij centuriones, mandatque, cubilia ingressi, utrumque apprehenderent. Scriptitant, Vindonicensem exorsum, oculis in fratrem conjectis, Papæ, mi frater, nunquid in Britanniâ dicebam, nos attentum iri? Summum Priorem respondisse, Mortem mihi imprecor, ut tu illic esses. Duce reponente, Monebam te, Castellum Blæsiæ principibus esse fatale. Excusationibus certatum, captivitatis culpâ reciprocata, præter testimonium indicij, pridie perscripti, de attentione, quam credere nequivissent.

Promeridianæ horæ exonerandis querimonijs de pessimo rerum suarum statu permissæ, ut inde ducerentur in Castellum Ambosiæ, inde in sylvam Vincennarum. Perculsa universa conspiratio hoc ictu turbatur, rege post quorundam supplicium ignorantiam cæterorum simulante, adeò ut Suessionensi Lutetiam cum vicinia per absentiam tabulis scriptis regendam traderet, ne quid illic hæsitaret: sed ea fiducia non sedente, abibat

in Sabaudiam atque Italiam. Principis cujusdam conjux dicebat invisentibus, regem interposuisse fidem apud Summum Priorem, in securitatem Vindonicensis; attentos eos nihilominus: unde appareat, intimos regem ad fidem frangendam inducere. Quæ regi relata, id tulêre responsi, illam notitiâ rei carere, cui isti sermones non convenirent, cùm illi innocentiâ freti, securitatem, ne cogitarint quidem pangendam. Quicunque sanè à Principe securitatem contendit, culpæ indicium facit; neque etiam fides data, nisi clarè & penitissimè sit scripta, à supplicio merito salvum præstare potest.

Politica reminiscentia.

ETsi verba simplicia securitatis à rege prolata, etiam erga factiosos valere debeant; diversa tamen ratio ancipitis sensus, aut benevolentiæ speciosæ, ut attrahantur apprehendendi. Nemo infitias ibit, supplicium eorum justitiæ deberi, ne turbetur respublica. Quod si nulla alia via, nisi promissorum speciosorum, restet, rejectâ omni difficultate fuerit procedendum, modò securitas expressa non sit. Sic Antigonus rex, postquam intellexit Pithonem Mediæ præfectum militem scribere, pecunias corradere ad rebellionem, dissimulabat indiciorum fidem, palam testatus, sese & copias missurum, ad ardua quædam patranda: Pithonem istis benevolentiæ amplissimæ testimonijs alliciendum, arbitratus. Ad aulam igitur ille sponte advolat, eximium honorem sibi summè gratulatus, donec in potestatem regis redactus, supplicium meritum ferret.

Leo Pontifex eodem artificio usus, ut Johannem Paulum Balionyum apprehensum de commissis criminibus plecteret, respondit fidem temeratam arguentibus, Facinorosos nunquam falli supplicio irrogato; falli autem, si impunè dimittantur, libertate utique & vitâ indigni. Artaxerxis Persæ adversus Artabanum institutum non minoris hic fuerit momenti: nam ubi certior esset, Artabanum in necem suam jurâsse, ut rempublicam invadere posset, putavit occupandum. Robu-

ſtum verò, & validè ſtipatum prudenter aggreditur, diſſimulato tàm dexterè odio, ut Artabanus ſibi ſummam ab ipſo benevolentiam promitteret. Fingitur bellum externum, ipſe jubetur contrahere copias, & rege præſente luſtrare. Ibi Rex propius accedit, armorum excellentiam miratur, commutationem rogat, Artabanus ex lege obſequij nudatus, ab Artaxerxe occaſionem arripiente, confoditur.

Novimus, Politicorum multos circumſpectionem à fide ſervandâ removere, etiam articulatiſſimâ, quam Princeps ſecuritatis ergò interpoſuerit, cum ſatis habeant, querulis reſpondere, quod Ageſilaus amico, promiſſorum fidem repoſcenti, quam tamen malè expetitam poſtea intellexiſſet: ſi æquum petis, promiſi; ſin minus, ad nihil obſtringor. Illo verò conreſtante, Principis eſſe, quodvis promiſſum exolvere; excepit alter, quemadmodum nempè nefas eſt, ſubditum iniqua contendere. Putem tamen, verba principis articulata nunquam violanda, Miniſtris juſtitiæ tantum ad negandum fidem obligatis. Vim hic princeps impoſturæ præferat, cùm illa à virtute & authoritate profecta opprobrio vacet, hæc verò malitiam quandam, majeſtate indignam teſtetur.

CAPUT XV.

Rex Ordines cogit Nannetum.

DUce Vindonicenſe in cuſtodiam dato, metuendum erat, ne partes ipſius per Britanniam Armoriacam tumultuarentur, ad libertatem ei à rege vel per vim obtinendam. Viſum igitur, ſolius regis præſentiâ facultatem libertatemque ipſis adimendam tumultuandi. Sic tranſit rex Nannetum, Ordines continuò cogit, ſuſpectis quibuscunque præteritis; Ipſis adeſt ad principia, cuſtos ſigillorum Conventui demonſtrat, regis conſilia eò ferri, ut fulcra paci firmandæ, tranquillitatique publi-

publicæ quærat in Provinciâ. Id ante omnia quæsitum, eo ordine per auspicia regis, Theminijque (cui administratio post Ducem Vindonicensem cesserat, prudentiam constituto, ut nihil penitus moveretur.

Dubia fides ubique exuebatur potestate, quam firmissima accipiebat, solo æquatis aliquot munimentis, quæ Vindonicensi propria, rebellionem illius constabilissent. Secundum ista matrimonium Aurelianensis, aliquis turbandi prætextus, in Senatu, cum reginâ matre, Ministrisq; excutitur, an id consultum foret? Nam conspirationis socij Aurelianensi suggesserant, nihil matrimonio liberius esse, legeret conjugem, animi propensionem secutus. Facilè tamen ipsi patuit abusus, postea-quam animadvertit, libertatem matrimonij esse civilem, statutis utiq; regni conformandam, quæ Principi nullum sine consensu regis matrimonium permittant; rectissimè regi obsecuturum, qui pro tenerrimâ dilectione, sponsam esset lecturus commodissimam.

Rationes sanè quamplurimæ in utramque partem producebantur, quibusvis commodis expensis, etiam futuris, si matrimonio vacaret, aut abstineret, donec rex nullius impulsu diceret, Judicare sese facilè, multas rationes matrimonium dissuadere, sed tranquilliaatem reipublicæ conspicuam urgere, ut consensum simpliciter addat : bonæ suæ sententiæ cælum suffragaturum optimo successu ; hostes tranquillitatis publicæ nihil non ausuros, quos expeditis viribus, promtoque remedio esset repressurus.

Relatum est, Cardinalem satis habuisse per hanc occasionem, regi proponere rationes in utramque partem, sine ullo partium studio, cum & abundantem regis nosset prudentiam, nullâ suggestione egentem, & res maximi momenti ageretur : unde omnino rex sibi ipsi satisfaceret, negotio determinato. Mirè enim periculosum, consilia validè fulcire, quorum eventus à fortunæ imperio pendeat : unde species quædam imprudenter emicat, si quis præstare velit, quod alij sæpè pervertant, quæsitis è reipublicæ damno privatis commodis. Per istanc consiliorum summam

mam regina mater ex summo desiderio matrimonij inter Aurelianensem & Monpenseriam contrahendi, expeditis etiam ad Guisiam mandatis, ut Nametum advolans virginem adduceret, articulos olim conscriptos executioni petebat. Ea Virgo, omnium opulentissima per Galliam, sponsalia contraxerat rege etiam vivente, anno 1608. cum nupero *D*uce Aurelianensi, secundo genito; quo tamen per annum 1611. defuncto, rex cum reginâ matre voluit promittere matrimonium, cum futuro hocce Duce Aurelianensi. *C*um igitur uterque ætatem nubendi attigisset, urgebat Guisia promissorum fidem: Aurelianensis etiam, regiæ voluntati ad amussim submissus, facilem assensum addebat, accedente virtutum cumulo, quibus corpusque & animum expolierat Virginis *C*ælum: Libertas tamen, principum ætati isti sueta, executionem non ferebat præcipitem. Neque etiam rex urgebat, donec exitialis istæc conspiratio retecta, necessitatem matrimonij, ad eludendam factionem imponeret.

Rex non quærebat matrimonium exterum, ne id rempublicam scinderet, fenestrâ reclusâ ad exterorum libidinem. Unde potissimum arridebat matrimonium Monpenseriæ, quam natales & virtutes regiæ familiæ dignè inferebant. Cumque regina mater animum nullatenus inducere posset, ut Principem amaret *C*ondæum, cujus filiam, Burboniam Aurelianensis duceret, quod factiosi optabant: Monpenseria etiam hæres ex asse, adeoque opulentissima, Aurelianensis rebus optimè conveniret, ærario sic grandibus pensionibus insuper liberato. Id verò factiosi ægerrimè ferre, sed patientiam silentij coacti colere.

Rex Aurelianensi institutum aperit, eo responso reddito, cum rex id matrimonium desideret, sese ipsius voluntati penitus parere. Sic enim Aurelianensis in quibuscunque occasionibus testabatur, cælitus sibi immissam curam colendi regis, adeò ut immotam nexuissent concordiam, nisi perversæ domesticorum artes obstitissent. *M*iserat Aurelianensis primicerium suum Coniæum ad Guisiam, qui benevolentiam, desideriumque deferret matrimonij cum ipsius filia contrahendi: idemque Monpenseriæ sponderet

ret fideliorem maritum, quàm amaſium. Is utrinque magnificè excipitur, omnibusque ſignis lætitiæ. quæ per eas occaſiones ſexus modeſtia permittebat. Eodem die Monpenſeria reginam matrem inviſit, filiæ nomen audit, & conſidet, matrimonio poſt pauculos dies, ad tranquillitatem Galliæ, confecto.

Itaque rex, Cardinale conſulente, omnia ſtudia in contrarium diſſipat, tricis multorum Principum Magnatumque aulæ, quæ Angliam, Hiſpaniam, Hollandiam, partem, Italiæ, & Religionarios attingebant, domeſticos etiam regis intimos inficerent, ſic evanidis.

Politica reminiſcentia.

MAtrimonia principum regiorum debent eſſe libera, per ipſam rei eſſentiam: neque tamen eam libertatem ponere licet in lubitu voluntatis, natalium & temporum, cùm libertas, authore Ulpiano, ſummatim in poteſtate conſiſtat ſecundum leges agendi: de matrimonio etiam, nullam ibi libertatem conſtituat, quàm à Jurisconſultis quæſitam, ut nempe ex priſco jure nullum, niſi ſecundum leges reipublicæ legitimum agnoſcatur.

Civilis libertas medium inter duo extrema obtinet, ſervitutem utique, & licentiam quidvis agendi: neutrum horum ei convenit, cùm ſervitutis jugum non extendat, & legibus circumſcribatur, ſed ex licentia ſecundum leges agat. Hinc Principibus regijs Galliæ, ſecundum legem Reipublicæ fundamentalem, nunquam licuit ſine regis conſenſu, ex poteſtate propriâ, matrimonia inire. Baſilius Magnus, inter Divos relatus, in primâ ad Amphilochium epiſtolâ ait, Contractus eorum, qui ſui juris non ſunt, nullius valoris cenſeri, niſi accedat eorum authoritas, in quorum poteſtate ſunt.

Quæ verò ſtatuti iſtius ratio, cum contractus dici nequeat, niſi voluntas accedat: nemine id infitiante; ſed ubi non fiunt ex libertate civili, id eſt, ſecundum leges, non valent, contractûs valore inde derivato. Nititur autem fundamentum iſtius conſuetudinis hâc regulâ Ju-

ris: nostra, nobis invitis non posse auferri; unde illi qui sunt alieni juris, quorum omnia sunt in potestate alienâ, nullâ libertate civili ad usum fruuntur, evanidâ dispositione, nisi ad potestatem absolutam.

Basilius etiam in alterâ epistola particulariter rem explanat, ubi ait, matrimonia sine consensu superiorum inita, censeri fornicationem; cujus rei nulla dabitur ratio, nisi quòd partes ex libertate civili non consentiant, cum sui juris non sint, ob potestatem superiorem, cui parendum: neque enim sese fœminæ mancipari, qui nondum sit emancipatus. Non tamen inde necessario consequitur, matrimonia principum regiorum validâ non censenda, ubi regis assensu carent, cum simpliciter à Majestate pendeant.

CAPUT XVI.

Chalæsius incarceratur.

SUpersederam, ad Mareschalci Ornani captivitatem additos fratres, cum Modeno & Deageno secretorum conscijs, Tronsone & Sauveterrano ab aulâ remotis, referre, ob diversa monopolia adversus matrimonium Aurelianensis, postquam Marsiliacus, Sommeriæ præfectus in Castellum Ancenisæ, ob nimium liberos sermones esset compactus. Ubi verò conspirationis summa in judicio contra Chalæsium instituto, post perfectum matrimonium patuit, omnem seriem recensere lubet. Chalæsius regiarum vestium gerebat curam, à puero cum rege adultus: ambitionis tamen æstro percitus, ubique fortunam acriter insectabatur, professus palam, sibi alium Principem quærendum ex emolumento. Hinc creditur partem conspirationis sumsisse: plurimum tamen apud eum valuêre Cheureusiæ amores. Rex tricas istas Lutetiâ didicerat, indultâ veniâ ad pactum fidei inconcussæ, quod Cardinalis testaretur; non abstinuit tamen Chalæsius: tantum possunt isti motus animorum apud imperitos rerum juvenes.

Com-

Compertum erat, Vindonicensi attento, missum Blæsiam cursorem, qui Aurelianensi & Suessionio regi incommoda nunciaret : rex justâ compresfâ ira, clementer monitum vult de fide non integrè servatâ, per Cardinalem, cùm præter illius mentem multa patescerent, ut prudentius ageret. Etiam alij regis indignationem suggerebant; unde conscientiâ urgente, Cardinalis petebat colloquium, ut fucum faceret.

Valensæus eum Beauregardiam ad Cardinalem deducit, ubi diversis machinis tanti Ministri prudentiam ibat tentatum. Cardinalis tamen, de omnibus edoctus, monebat, sibi consuleret, fidem coleret, ad quam tantó arctius cõstringeretur, quòd rex tricarum gnarus, tẽpus resipiscendi indulgeret, ab ejus exitio alienus. Testatus igitur quidvis de mutatâ mente, captatâ etiam occasione, dum vestiretur rex, de novo fidem promittit.

Imprudens tamen & irrequietus animus, saniora nihil secutus, etiam internuncium à consorte, Lutetiâ missum Turoniam, tecto receperat occultè, dum rex ibi moraretur; Luvierio intimo etiam iter quoddam secretius emenso. Unde censitum, prima consilia ipsi usque cordi : quare rex, ut ferociam quidvis ausuram domaret, consultò eum Nanneti attinuit.

Politica reminiscentia.

UBi de reipublicæ bono agitur, per amores & ambitionem in transversum raptis non benè fiditur, cum gemini isti motus fascino polleant, impetu adeò violento, in cæca præcipitia, ut quamvis calamitatem incurrant. Alibi annotavimus, quantum ambitio possit, ut evidens fieret, quidvis sceleris persuaderi, ad consiliorum copiam. Eadem de amoribus asseverare æquè pronum; illi enim mentem pervertunt, cordi æstrũ subdunt, ingenijs etiã moderatis ultra quosvis limites exactis. Hinc fatalis scaturigo quæcunq; horrẽda, sacrilegia, bella, perjuria, cædes, parricidia, & crudelitatis summã eructat, ut cælũ horreat, terra contrẽiscat. Italiæ historia illustri exẽplo docet, nihil abominationũ istis animi moti-

motibus intactum, ubi Cæſarem Borgiam, Valentiæ Cardinalem exhibet, cui ambitio ſuggeſſerat, fratrem majorem, Ducem Candiæ, imperio armorum Eccleſiaſticorum, ad quod adſpirabat, illius conjuge etiam perditè adamatâ, deijceret, trucidaretque per tenebras Romæ abſque cuſtodiâ equo vectum, cadavere in Tiberim conjecto. Sed ut amorum perniciem altius repetamus, Antiquitas turbarum compendio facto, monet, ne Jovem quidem (ſummum creditum numen) & amare & ſapere eodem tempore. Summum igitur conſilium aulæ ſtudioſi capiant, ne unquam ament turbulentas, aut factioſas, ob facultatem quidvis perſuadendi, etiam repugnantibus. Accedit motuum vehementia, ut ad vindictam, animique inſtitutum cæcos raptent in præcipitia, quæ vix cavere liceat.

CAPUT XVII.

Conſpiratio Chalæſij à judicio Nannetenſi punitur.

CHalæſius conſtrictus, damnat ſeipſum, expetit, tamen, ad tentandam veniam colloquium Cardinalis, Bellegardij (quem rex Aurelianenſi adjunxerat,) & Effiati. Rex indulgentiſſimus, mandat colloquium; adeſt Cardinalis Bellegardio nunquam non præſente: conatur Chalæſius initio innocentiam ſuam comprobare, ſed ex Cardinalis ſermone certus, fucum fore inanem, fatetur altera vice, quæ negare non poterat: recordatur, quid conſilij Aurelianenſi poſt Vindonicenſis & Summi Prioris captivitatem ſuggeſſerit; aula excederet. Cumque plura ſummi momenti propalaret, regia bis gratia abuſus, fruſtra veniam petit: nam rex Cuſtodi ſigillorum Mariliaco, & Beauclero Actuario mandatorum, curam injungit conſpirationis penitiſſimè excutiendæ, eo deſiderio, ut Aurelianenſis coram ipſis exponeret, quæ clam ipſi aperuiſſet, errore ini-

iniquissimarum tricarum agnito. *Durum* id quidem primitus, sed expenso obsequio in regem, officioque in plectendis sponte sua, qui conspirationem adversus rempublicam perniciosis cõsilijs, ad privata commoda fastidiũque rerum præsentium, suscitent, assensum est. Exponit igitur, Suessionium sibi in aula fidelem, ad omnia indaganda; Chalæsium reciprocrare nuntia; suasisse, ut Villarsiam, operâ Summi *Prioris*, conciliaret, ad portum Gratiæ occupandum, ubi usus sit; impetratet præfecturam *Pontis* arcualis Cæurio, quem ex gratia Summi *Prioris* suum speraret, ut quocunque rerum eventu refugium caperet; Chalæsium etiam Religionariorum partes fovendas suasisse, ut tumultu in republica excitato, res suas promoverent; Luuerium concessisse, qui ad ducem Valettanum pergeret, *Meti* Mediomatricum asserendæ; terrorem incussisse, quasi rex decem millia militum ad Nannetum disposuisset, ne aulâ excedere posset. Istæc declaratio à regê, regina matre, Custode sigillorum Mariliaco, Beauclero, Cardinale & *Effiato* consignatur; rex autem, ut conspirationem adeo temerariam puniret, *Senatum* justitiæ Nannetum cogere constituit.

Politica reminiscentia.

EST quidem clementia summum principis ornamentum, illam tamen exerere in detrimentum reipublicæ non debet, lenitate erga factionis duces periculosam adversus rempublicam induente crudelitatem. Hinc *Cato* censuit, puniendos, qui facinorosis coercendis pænas non opponerent, cùm impunitas ad paria invitaret. *Docet* quidem Aristoteles, subditorum amorem authoritatis regiæ esse fundamentum, quem ex omni commodo foverent. Magnam igitur utilitatem ipsis confert factiosorum castigatio, ne semper bellis *Civilibus*, calamitatum compendio, exponantur.

Idem *Philisophus* existimat in Moralibus gubernaculi inhabilem, si quis ira vacet, clementia ad omnem occasionem expeditâ. Sic sanè regis fuerit, æquè severitatem exerere in facinorosos reipublicæ bono castigandos, quã

commodâre. Unica hæc via, teste Tacito in Annalibus, ad terrorem facinorosis incutiendum, & apud bonos existimationem aucupandam, quibus æqua sors ex castigatione improborum, ac virtutis merito.

CAPUT XVIII.

Sentientia mortis fertur in Chalæsium.

REx causam Chalæsij Senatui justitiæ committit potius, quam foro perpetuo, ut & expedirentur, malè procrastinata, & complicium consilia, non sine periculo propalanda, tegerentur. Dicitur Princeps Senatùs Marillacus, custos sigillorum, adduntur judices Cussæus & Brieus præsides Parlamenti Britannici, Fauquetus, Mauchautus, Criqueuillanus supplicationum magistri, cum sex consiliarijs illius Parlamenti. Conveniunt frequentes ad examen causæ.

Chalæsius sæpius interrogatus, intelligit ex sermonibus aliorum, testimonijsque prolatis, emanasse omnia; pronâ confessione omnium, quæ Aurelianensis èxposuisset, præter plura alia, quæ Louuinius impingebat, à Bellegardio, Effiato, Mausto immuni, qui ejus custodiam gerebat, & satellite comprobata, nullo in faciem opprobrio. Non negabat, conatum sese, Aurelianensem ab Aula submovere, ut arma raperet, gubernatores, adeoque Religionarios suos faceret, Portum Gratiæ, Metim, & alia munimenta regni corriperet: in conciliabulo, præsente Summo Priore cæterisque factiosis, proposuisse Ornanum carceri eripiendum, Cardinalem trucidandum, facili in Flandriam secessu, ut regi quidvis extorqueretur.

Alia etiam compluria adversus ipsum producebantur, inter diversa, etiam Masonij, oratoris apud Comitem Hanoviæ in Germaniâ, etiam Batemburgij oratoris apud Imperatorem literæ, quibus conspiratio Ornani notabatur; palimpsestus etiam, & literæ, charactere fictitio ad Cheureusi-

Cheusiam; sermones quidam in contemtũ regis; declaratio Aurelianensis, & quæ secundari⁹ profectus Moulini erat ex piscatus.

Enormia hæc crimini addebant pondus, supplicioque, quòd familiæ regiæ insertus, munere summo fungeretur liberrimo ad regis personam accessu. Iustitia igitur salutem negat, diversi relapsus, feloniæ & ambitionis soboles, regiam constringunt clementiam, unde *Curia* istæc eum damnat, reũ & convictum criminis læsæ majestatis, ad gladij supplicium in planitie Beffi oiæ Nametanæ: caput ex sarissæ acumine, portæ Sauueturiæ exponeretur, trunco quadripartito, partibus ad quatuor plagas oppidi, furcæ impositis: posteri equestri ordine expungerentur, domicilijs complanatis: antè tamen, ad complices prodendos, eculeo adhiberetur. *Clementia* nihilominus regis ex superiori favore sententiæ derogat, capitis supplicio tantùm comprobato, quæstionis etiam horrore tantum permisso.

Quibus non constabat de conspirationis momentis, testimonijsque nimijs, mirabantur liberiorem criminum confessionem: Alijs eo insolentiæ prolapsis, ut spargerent, confessionem ex Cardinalis suggestione per spem certissimam regiæ gratiæ fuisse præcipitatam. Nullo autem alio documento ad convincendum istud mendacium opus, quàm Chalæsij responso, ad Cartesium & Lourmæum, Parlamenti consiliarios, quorum erat à sententia promulgata cũ ipso agere. *Isti* enim prolato rumore quasi crimina per inductionem, metum, & spem gratiæ esset fassus, adjurabant animum, extemplò ad tribunal Dei concessurum, ut verum proferret, an quempiam refragante veritate & conscientiâ oneràsset: quibus respondit, se nihil adversus veritatem elocutum, præter vituperia quædam in Cheureusiam nimia: non se improborum aut furiosorum ultimum, ut tam horrenda crimina sibi imponat, aut ex aliena invidia innocentes premat.

Istud documentum maximam meretur fidem, quòd in articulo vitæ extremo, ubi per veram pænitentiam errorum veniam à *Deo* expetebat, proferretur.

Inde sane clementia regis admirationi fuit, quod secundum justitiam carceri & supplicio complures Magnates aulæ, culpæ affines, non exiguo numero, pessimis etiam consilijs occultatis, exemit, uno hoc capite piaculari: carcerem tamẽ nonnulli servabant, Cheureusia in Lotharingiam ablegata, cùm aulæ conversationem absque tricis ab animo turbulentissimo nemo sperare posset.

Politica reminiscentia.

NEcessarium quidem, principes factionis differri, ubi turbæ in rempublicam & impetus in regis personam ingruunt; sapientissimi tamen *Politici* minimè consultum putant, ut diligens complicium instituatur perquisitio, aut institutum promulgetur, ad viros gravissimos magno numero prodendos. *Periculum* enim ne ob dignitatem & copiam alij accedant, specie consiliorum vel imprudenter decepti.

Hinc Senatus Romæ L. Vectium, & *Tarquinium* damnavit, quod Cæsarem & Crassum Catilinariæ conjurationis affines arguissent, ex justo metu, tantos viros per cõscientiam ad partes illas compellendi. Dissimulatio ibi rigida inquisitione potior; quod *Pompejus*, occiso Sertorio, comprobavit, cum *Perpenna* capsulam literarum à *Romanis Sartorij* causam foventibus, mitteret; ille verò aversatus foco inferret, ne ex uno Sertorio viceni Romæ pullularent, extremorum metu vim majorem paraturi.

Sic Alexander interceptis Darij literis, ad Græcos quosdam in exercitu, qui ad necem illius, aut proditionem instigabantur, anceps, hærebat, an eas cum silentio supprimeret, aut propalaret, ijs maximè quibus inscribebantur. *Parmenio* tamen consuluit, nemini mentionem earum faciendam, cùm sæpissimè turbarum quidam fulcra quærant rebus turbandis, ex animo quietis adeo impatiente, ut ad primam factionis mentionem intricari possint.

CAPUT

CAPUT XIX.

Turbæ à domesticis reginæ excitantur in aulâ Angliæ.

REgia Galliæ non sola theatrum turbis præbuit, illâ Angliæ per dissidium inter regem & reginam ortum, non minus turbatâ, ut in Galliam ministri reginæ, quamvis convenisset de ministerio illius Gallicano, adeoq; Catholico, remitterentur. Certum tamen, Anglos eorum inquilinatum non diu laturos fuisse, si primum accessum spectes, cum *Dobriæ* vix victum pretio numerato invenirent. Successere exinde plurima, quorum occasione consilia exequerentur, rebus ad extrema propulsis. *Dissidium* matrimonij confertur in aliquot Ecclesiasticorum & Matronarum apud reginam sinistra consilia, magna regis Britannici offensione. Bukinkamus inde quærebat conjugi, sorori, & nepti curam thalami apud reginam, pactis matrimonij refragantibus: cumque acatholicis quibuscunque accessus ad reginæ domestica munera clauderetur, ille repulsam eò gravius ferebat, quòd ex usu de reb⁹ Britanniæ magna authoritate disponeret. *Postea* tamen id honoris matri oblatum, ob communia sacra, adeoque conjugi, ob ingenium ad saniora flexile. Sed nihilo placatior, occasionem vindictæ quærebat.

Ajũt etiam, Cheureusiam; aulæ Gallicæ pertæsam, Anglicanæ immixtam, pro vindictâ frigidam suffudisse. Hinc summæ cum Parlamento contestationes, ob pacta quædã matrimonij illius in detrimentum sacrorum patriorum, exactis etiam rationibus pecuniarum in privatos usus interversarum. Ut autẽ *Senatui*, cujus summa apud Anglos authoritas, satisfieret, in *Catholicos* lubens invehebatur, in primisque reginæ Ministros, omni obsequio sic promisso. Ægerrimè autem ferebat, quod in Hollandiã quæsito itinere ad aulam Galliæ penetraturus, à rege, ad nostratis petitionem, abstineretur; ubi Comes Hollandiæ nõ

parum ad illius ægritudinem contulit, postquam Galli ex familiâ reginæ, jurisdictionem matrimonialium ipsi negassent, Episcopo Mandæ id muneris suscipiente. Itaque irritatior, omnem authoritatem, qua apud regem & Buknikamium valebat, eò convertit, ut illi Ministri in Galliam reportarentur, qui ineunte Augusto Londino discessere.

Politica reminiscentia.

CONsuetum est, summis Virginibus, cum in thorum exterorum regum transeunt, ministros patrios addi: rarius tamen longam ibi moram trahunt. Æmulationes enim inter ipsos & aborigines vitari non posse autumo, ob munia, quæ isti sibi vendicant; tempestate inde in proprium damnum excitatâ. Cessante etiam illo studio, diversitas linguæ consuetudinisque offendit. Nam peregrini suâ invicem utuntur linguâ, unde suspicionum seges; consuetudinis diversitate & ludibria, & inde concertationes excitante.

Ut ut sint concordiæ studiosi, metuuntur, quasi in rempublicam aliquid ausuri, ob frequentia exempla etiam Francisci I. quod *B*ellæus refert, quo regnante valde tumultuatum fuit per *E*piscopum Leodiensem, *P*rincipem Orangium, *M*archionem Mantuæ, & Andream *D*oriam. Hinc Bodinus de Republicâ, vituperat Venetos, quod omnia genera Exterorum admittant. Lipsius etiam arguit, veluti domicilij parietes crepantes ruinam instare doceant, sic frequentiam exterorum in republicâ, certum mutationis indicium ferre.

Est etiam ipsis familiare, provinciam domicilij non multum amare, adeoque ejus commoda negligere: ut bello exorto, hosti faveant, & cursum rerum suggerant. Facillimè etiam adversus provinciales stimulantur quocunque scrupulo contemtus; unde factionis exordium etiam contra rempublicam. Nemo ex illorum ordine etiam juste offenditur, quin omnes commoti, dent turbas. Hinc vix fieri potest, ut Ministri alieni in aulâ reginæ diu subsistant, illustri apud Spartanos documento, referente Xenophonte, qui nemini aditum ad suam rempublicam permittebant, quod imitati Athenienses, authore *P*lutarcho in vitâ

vitâ Periclis, & Augustus apud Suetonium laudatus; quòd rarissimè jus civitatis indulgerent.

Unde & Polydorus Virgilius in historiâ Angliæ memorat, id Nationi statutum, paucos ferre exteros, quòd diversitas vitæ concordiam cùm provincialibus facilè solvat.

CAPUT XX.

Bassompetrus in Angliam legatur.

Regina mater, auditis familiæ regiæ in Angliâ turbis, mittit ad reginam filiam Barrium, ut dolorem animi testaretur. Cùm autem istud opprobrium ferri requiret, suadet Cardinalis, ut rex Bassompetrum, legatione extraordinariâ in Angliam mitteret, turbis componendis. Is præ alijs muneri paribus lectus, quòd ex propinquis non pauci essent remissi, & ipsus ad familiæ propriæ commodū fervidius esset acturus.

A regè Angliæ satis obiter excipitur, Montacutio in Gallia non audito, de ministrorum turbis. Nihil territus, memorque, legati esse, ad minutias cæcutire modò negotium promoveat. Dantur tamen, quibus cum agat: ibi ille juxta mandata exponere, Pacta matrimonij permittere reginæ Angliæ omnem sacrorum usum, quæ Episcopus cum sacerdotibus cōficeret: omnes domestici essent Catholici, ij Galli, ad Catholicorum Anglorum majorem libertatem quàm idem matrimonium cum Hispaniâ contrahendum contulisset: Id regem Jacobum nuper defunctum, Carolūque filium, Walliæ principem juratos promisisse, à Jacobo & Ministris injunctum, ne isti ullo modò in sacris turbarentur. Hinc regi Galliæ spem conceptam de reginæ sororis felicitate, etiam credere nescio, regem Angliæ sororium inter cæteras virtutes fidem violaturum, matrimonio regio annexam: cum istoc vinculo nec animi, nec commoda unirentur, divisione istac in fœderatos, suamque ipsorum perniciem redundante. Regem tamen Angliæ, in opprobrium pactorum, quæ jurejurando firmârint, ministros reginæ Gallos re-

misisse, substitutis Anglis, alienæ religionis: permisisse insuper, ut cæteri Catholici in exercitio sacrorum turbentur, adeoque male habeantur. Regem denique reginæ sororis causa suscipere, fidem datam urgere, petereque ut remissi revocentur Ministri. Cæteris Catholicis etiam humanius benigniusque habitis.

Angliæ Senatores pacta matrimonij comprobata negare non ausi, Gallorum proterviam incusabant, quod rempublicam turbarent, domumque regiam, sed nullis validis documentis.

Ulteriorem Catholicorum libertatem ajebant, in gratiam Pontificis duntaxat, fuisse datam. Sed Bassompetra exhibet jusjurandum à Jacobo rege nuper defuncto factū, cui alterum regis Caroli, tunc principis Walliæ, accessisset; nullo Anglorum responso, sed expeditis alijs querelis præter rem & rationem.

Unde ille addidit, non satis sese mirari posse, cur pacta matrimonij jurata non serventur; remissis reginæ ministris, quasi rempublicam turbarent, nullo ad regem facto indicio, querimoniâ, aut errorum commissorum demonstratione: quibus exinde substituti essent Angli ijque Protestantes. Hinc accusationes istas evanescere, quæ licet cōprobatæ, alium ordinem secundum pacta requirerent, castigationem nempè, & Gallorum Catholicorum substitutionem.

Prætextum verò illum frustra obtendebant, cùm Montacuti⁹ Nannetum appulsus paulò antè, quàm illi remitterentur, bono regis Anglici congratulabatur regi reginæque matri, obsummam concordiam regij matrimonij regisque ex reginæ conjugis instituto voluptatem. Remissos verò post tantam congratulationem tam subitò & inopinatò, plurimum admirationis parere; sic regis Anglici famam, Gallici fortitudinem vulnerari, injuriarium impotentem, ut post remedium benevolè quæsitum, alia quævis non possit supersedere.

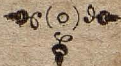
Tam æqua & generosa optatum eventum produxisset, nisi diversæ rationes, uti memoravimus, Bukinkamij animum rapuissent transversum, ut Galliæ, quod sperari poterat, minus fuerit satisfactum.

Poli-

Politica reminiscentia.

ABsurdum, Ministros reipublicæ, *Principis* fidem suæ immolare vindictæ; sic gloria principis submittitur famulo, quasi Solis splẽdor ab astris, illius beneficio lucidis, obfuscaretur. Privata commoda, inquit T. Livius, nũquam non obfuêre publicis consilijs. Unde sapienter judicavit alter, mentem nubibus obduci, ut instar oculi vitiati, objecta in alienâ specie apprehendat. *Dictum Principis* sacrũ, gloriæ penu; quod minister executionis inviolatum habebit, nulla prorsus ratione privati cõmodi. Nullatenus enim illi abusus prophanus permittitur, cùm id neque Principi ad emolumentum reipublicæ liceat.

Boni principis est, quod Trajanus ajebat, fidem præ desiderio habere; unde nullus relinquitur prætextus commodi publici ad fidem pactorum frangendam: vanâ excusatione in Senatuscõsulta, reique publicæ usum. Sic enim fidem projecisse ferentur, extremo suo malo, cùm Mimo Publicano teste, post amissam nihil possit perdere amplius, summo hominis bono in eam compacto. Tẽpestivè sunt pensiculanda pacta; quæ Principis fide roborata, infringenda non sunt. Turpe est dicere, Non putaram: Hinc Bias omnem legitimam excusationem tollit, quòd fides præ rebus stipulatis longe damnosius pereat. *Cinna* acceršiverat Marium, & anceps, an reciperet, à Sertorio reprehenditur, cùm fides data locum deliberationi non det. *Pessimè* denique *Principis* authoritas prostituitur, ad jurisjurandi religionem violandam inducti, cùm sic *Deus*, utique testis promissorum laudatus, contemnatur. Unde Cicero in officijs ait, jusjurandum nunquam esse violandum: promtâ apud Ægyptios perjuri morte, qui & cultum Dei temeraret, & societatis humanæ summum solveret vinculum.

CAPUT XXI.

Commercia maritima constituuntur.

PER turbas istas domesticas & exoticas Cardinalis non desinebat damna bellis præteritis suscepta sarcire, per tres ordines constituto modo, ut prosperitas miseriam exciperet, abundãtia summam egestatem rependeret: prudentem Medicum imitatus, qui post excussum morbum vires ægroti restaurat; adeo executorum tantummodò expectaret manum adiutricem.

Notum est, commercia maritima populis principem scaturiginem esse opulentiæ, unde constitutionem eorundem regi persuadet, apud invitatas societates fide interposita de suo studio, quod Hollandorum commoda brevi posset æquare, quibus commercia aurum copiosius, quã Peruviæ fodinæ Hispano, adferrent. Rationes illius à multis attendebantur, qui centeni perorante Montmorio expetebant pacta Societatis ad commercia per Orientem, & Occidentem, adeoque quosvis cursus longinquos. Offerebatur sors sedecies cẽties mille librarum, cui dimidiata pars lucri ad incrementum apponeretur, sorte intacta, nisi ad navigiorum constructionem, & commerciorum emolumentum.

Rex collaudato instituto, Cardinali Societatis leges cõmittit, indultis magnis immunitatibus, cum in merces exoticas, opulentiamque optatam, tum ob potentiam tanto numero navium in mari stabilendam: quæ tanto majoris fuerit momenti, cùm Hispani, Angli & Hollandi ad miraculum usque creuerint ex hoc elemento, à non multis armis, assueti etiam, litora Gallicana pro lubitu populari: Quæ ratio priori nihil cedebat.

Persuadebat etiam Cardinalis regi, ut summam pecuniarum egregiam conferret in navigia, quæ Amstelodami, per Daniam, Galliæ portus, & alibi, ad invasiones prædonum arcendas, fabricarentur.

Politi-

Politica reminiſcentia.

ISTud æque ac illud ad incrementum reipublicæ requiritur, gubernatio & commercium: ſine illa non diu ſteterit, ſine hoc inopiam annonæ patietur, nullâ opulentiæ ſpe. Errârunt Politici, felicitatem ſoli virtuti attribuentes, ſpretis commerciorum & periculis & commodis. Euanuêre tempora inertia, ubi glande veſcebantur mortales, aut fruges ſine artificio natas pro delitio habebant, cùm nunc longe plura ad vitam exigendam videantur neceſſaria, quibus commerciorum neglectus temerè privat.

Abſque hoc etiam fuerit, complures tamen Philoſophi perhibentur commerciorum ſtudio celebres, ob uſum experientiamque rerum egregiarum. Solon eò ſapientiæ proceſſit, ut Athenienſibus leges præſcriberet. Thales, inter Græciæ ſapientes famoſus, partem vitæ commercijs dedit; Plato ipſe ſumtus peregrinationum hinc petebat, oleo in ſapientiæ commercium verſo. Neque enim adeò elementorum, quàm auri argentiue commutatione nunc vivitur; inde omnis motus & actio, rebuspublicis vel ad bellum potentibus, vel per pacem florentibus.

Hic nervus belli à Politicis fertur, cùm nulla reſpublica per egeſtatem celebretur, aut ad magna emergat. Commercium ſanè omnem opulentiam confert. Gallia frumento abundat, auri & argenti carens fodinis: eo ut potiatur, vicinis plurimarum rerum, egenis, abundantiæ rivos per commercia permittit, ratione potentiſſima, ad vicinorum opulentiam ſibi accommodandam.

CAPUT

CAPUT XXII.

Cardinalis constituitur summus Magister commerciorum.

OMninò requirebatur ad societatem commerciorum Caput summæ authoritatis, genio & famâ ad consiliorum vim validis: cum plerumque ardua, nisi prudentiâ eximiâ fulciantur, corruant. Neque enim societas thalassiarchæ erat subjicienda, qui eam authoritatem in negotiatores sibi arrogarat, ut summa incommoda, favorem nullum præstaret. Occurrebat ea difficultas, Caput illud summum perpetuis cum thalassiarchâ impediendum litigijs: rex igitur id muneris, commerciorũ studio, abrogat, quod thalassiarchæ, æque rempublicam, ac negotiatores premerent, plus centies mille librarum annuarum ex ærario, præter ullam utilitatem dispendio.

Constituit igitur ab exordio anni id munus à Momorentio repetere, quod is non magno negotio ad grandem pecuniarum summam deposuit. Consilium istoc & commercia Galliæ ab exitio vindicabat, & maritimos adversus piratarum impetus præstabat salvos, postquam ab aliquot annis quatuor millia incolarum in servitutem ab infidelibus essent rapta, centũ & amplius navigijs captis aut demersis, denique combustis, unde complures familiæ ad mendicitatem redigerentur.

Regis humanitas, justitiâ fortitudineque instigante, injuriarum incrementum, popularium numero imminuto, potentiâ authoritateque regiâ calcatâ, non ferens, remedium sumit, à munere thalassiarcharum suppresso, surrogato Capite, siue summo Magistro, Inspectoreque commerciorum per Galliam, qui thalassiarchæ functiones, ad commerciorum & reipublicæ emolumentum converteret, cæteris ne obstarent, resectis. Istæc autem provincia quærebat authoritatem cum fortitudine, quæ privata publicis posthaberet: Quæ dotes in occasionibus sæpius anim

animadversæ, Cardinali istud onus à rege conciliarunt. Ille subit onus sed stipendium thalassiarchæ renuit, cum parsimoniæ ratio istanc mutationem induxisset, adeò ut ad innovationem hanc, quod solet, nullæ fierent expensæ, ærario centies mille libras annuas retinente; rege etiam potestatem classis gubernandæ sibi reservante, cùm prius eam thalassiarcha usurparet, viris non semper per omnia idoneis usus. Meretur etiam summam admiratione Cardinalis, cùm æque thalassiarchæ munus, eâdem parsimoniâ in commodum regis, reique publicæ atque adeo commerciorum, adipisceretur, ac Inspectoris per utrumque mare; splendorem vitasse, eodem in illos studio, sed nomine minus illustri, invidiæque minus exposito.

Politica reminiscentia.

SUmmæ fuerit prudentiæ, si *M*inister nomina ob splendorem invidiæ exposita cōtemnat. Abjectum ea quærit ingenium, nullo penso ambitionis ad fortunæ irritamenta, donec authoritas sapientioribus ridiculo fiat. *Mo*destia summis conciliat honorem, jactantia animis oculisque ingrata, orbis odium execrationemque. Quicunque igitur ad summos honoris gradus conscendit, fluvios grandiores imitetur, exiguo murmure summo ripuariorū commodo fluentes, dum torrentes agris inutiles, nihil vehant, nisi ingratissimum murmur.

Ante omnia verò honorum nomina contemnant, plerunque odiosa. Id Scipio Africanus, & fortitudine & prudentia clarus, apud T. Livium illustri exemplo docet, rejecto regio titulo, quem Hispani offerebant, reipublicæ perquam ingrato, cum Imperatoris nomen duceret honestissimum exq; animo verè regiū titulū aversaretur, ne æmulationes suscitaret. Sic Augustus imperij habenas capessēs, prudenter Imperatoris titulo abstinuit, *P*rincipis nomine adscito, ꝙ Romanorū animos offendere non poterat, cū ex more *P*rinceps *S*enat⁹ legeretur. Intelligebat, Romanos difficilius nomen servitutis, quā servitutem laturos; Industriè ergò nomen modestissimum acerbo dominatui circumdedit. Desiderabat etiam *C*onsul, *P*ater patriæ Tribunus

bunus plebis, & summus Pontifex appellari, quibus titulis populus gaudebat; adjecta potius nova authoritate ad priscum nomen, quàm arreptis odiosis titulis, ad terrorem potentiæ.

CAPUT XXIII.

Proceres coguntur Lutetiam, ad regni turbas coercendas.

COmmercia constituta Galliam magnis utilitatibus ibant cumulare: potiora tamen desiderabantur ad magnificentiam reducendam. Rex diu multumque rem meditatus ministrum quærebat operæ præstandæ, rebus in eodem deliquio hæsitantibus, donec Cardinalis genius fortissimus accederet. Coguntur Ministrorum principes, usu rerum famam prudentiæ adepti, Lutetiam Parisiorũ. Rex postridie Cal. Dec. in Curia tegularia ad consessũ infit, Convocatos esse, ad turbas regni componendas, custodem sigillorum instituti rationem explanaturum.

Is docebat quanta confusio Galliam inundasset, rege in repulsandis hostibus occupato, quantis ad sustentandos exercitus opus fuerit sumtibus: constituisse regem, ad antiquum regni splendorem contendere, per remedia valida, ærario ad sustinendam quamvis reipublicæ necessitatem composito, ne populis solito more onera imponerentur nimia. Addebat, regi moderationem sumtuum in propriam familiam placere, etiam præsidiorum, post demolitionem inutilium munimentorum; commercij restitutionem, ad opulentiam populorum; militiæ reformationem, & per præsidia, & per exercitus, ad populorum recreationem. Hanc summam regiæ voluntatis, de hac maximè in medium consulerent.

Cardinalis sermonem excipit, non minori eloquentia, quã consiliorum prudentia. Explicabat illustrissimo Conventui; Deum oculis subjicere prudentiam & fortitudinem regis, ut regno conferat intra exiguum temporis spatium, quod

quod multi per secula vix futurum existimarent. Magnos quidem factos sumtus, sed in regis reginæque commoda, gloriâ authoritateque inprimis assertâ. Secundos illos successus gradum struere ad ampliora, in populi recreationem, regnique primum decus. *Deo* pronum, ex nihilo aliquid producere, sed hîc intactam ærarij sortem requiri, vel resecandis superfluis, vel augendis redditibus, utroque etiam.

Contestabatur palam, singulis ad privata attentis sectiones fore ingratas, ægrè tamen non ferendas, ob bonum publicum omnibus rebus præferendũ; rege reginâq; chorum ducentibus, in resecandis familiæ expensis. *Per* gravissimas tempestates fortunarum partem, ad exonerandũ navigium, naufragiumque vitandum, mari concedi; idem suadere prudentiam, ne respublica pereat, privatorum facultatibus saluis. Ipsi eò facilius in hanc sententiam irent, cùm abundantia opesq; privatorum per reipublicæ egestatem non diu servari possint. Interpositâ fide, regem regnumque post rectè constituta negotia ærariumque, intra paucos annos ad majorem gloriam, præ tempore elapso perventurum. Ad eum finem, non tam opus esse innumeris legibus, quàm promtâ operâ. Ajebat denique, cùm gloria restaurandi regni virtuti regis relinquatur, ad ipsorum eximium pertinere honorem, quòd in partem vocentur: sibi in votis extremis esse, vitam exequendis rebus gloriosissimis profundere.

Rex secundum istæc per *Procuratorem* summum diversa proponebat Conventui, quæ ad restaurationem regni maximè faciebant: primum erat, de ratione scribendi militis, ducendique, minimo agricolæ incommodo. Visum gemi- nos alere exercitus perpetuos, ad octodecim aut viginti millia peditum, duo millia equitum, quò tranquillitas reipublicæ, authoritasq; regia cõstarent; exteris in officio retẽtis. Ratio etiam populi à vexatione liberãdi adeò commoda inita, ut non sine causa conquerare, militem minus docilem, quàm regem sollicitum videri. Exinde mentio incidit, de sumtibus resecandis, ut fiscus quinquaginta duobus millionibus librarum, exoneraretur, & onera regni,

sine

ſine tributis ſuſtineret. Viſum, regis, reginarumq; familiā accidere, ad modulum paulò ante regis ſuperioris obitum, conſcriptum; penſiones ſupra duos milliones librarum nō extendere, ex inſtituto Henrici IV. A rege petitum, ut magnum fortalitiorum numerum, quæ in viſceribus regni, aut à finibus remota, rebellibus ſaltem refugium præſtarent, grandi pecunia in præſidia molesque ſtruendas impenſa, demoliretur.

Neque prætermiſſa cum bona regis venia, diſpoſitio ad ſuppetias tot nobilium Centurionum atque gregariorum, qui reipublicæ fortunas & ſanguinem impendiſſent. Conventus apud regem vehementer inſtabat, ut *M*agnatum turbas in poſterum præveniret, quibus reſpublica annuatim affligeretur, conſtituta punitione ad exemplum, ſi quis contra regiam authoritatem arma indueret, aut factionibus regnum laceraret. Suadebat etiam regi ut magnum numerum Nobilium Conſilijs admiſceret, ad animum rebus gerendis formandum. Suggeſſit etiam ſapientiſſima conſilia, de tributis exigendis & diminuendis, muneribus ſuperfluis tollendis, latifundiis reducendis, ſi pecunia repræſentaretur, aut fænus ex redditũum ratione conſtitueretur: de fiſco contra peculatum ſervando; de commercio terra marique ſtabiliendo; de munijs militaribus cæterisque ſubalternis, quæ à ſummis Coronæ Miniſtris penderent, cùm regi ea diſpoſitio unicè debeatur. Hanc ſummam Conventus diſceptabat, quidque ſibi de ſingulis videretur, ſcripto exhibebat. Pleraque eâ juſtitiâ, prudentiâque lucebant, ut poſtmodum regulam reſtaurandi regni dederint, Cardinale executionem procurante, quantum bella Civilia, factiones domeſticæ, & Auſtriacorum temeritas adverſus fæderatos Coronæ permittere potuêre.

Politi-

Politica reminiſcentia.

QUicunque regnum turbatum reſtaurare conatur, per leges prudentiæ tenetur, cum Ordinibus conſultare de modo, eorum ſaltem conſilio uti, qui ab experientiâ authoritatem eximiam, à natalibus& prudentiâ obtinent. Plurimi Conventum Ordinum petunt, qui tamen plerumque turbulentus, ob frequentiam, magnosque ſumtus, Procerum Senatui rectius locum fecerit, cum eorum tantum ſententia in ſummis Conventibus valeat, inſtar regulæ communis. Conſilia igitur ipſorum hâc occaſione exquiri, nemo ambigit, cum admodum aſtrorum fulgeant, ſummâ rerum expensâ.

Supra ſortem mortalium eſt, conſilio non egere, ad res arduas; cùm Deus ad gubernationem mundi elementaris, ſeminaque fæcundanda, per influentias & lumen Solis partem ſplendoris communicet aſtris, ut ex parte operationis omnium inferiorum cenſeantur cauſæ univerſales. Perinde dixeris, Deum, ubi reipublicæ Miniſtrum largitur, cujus genium ſplendore & ſapientiâ eximiâ ad momenta gubernandi induit, etiam cæteris aliquid luminis diſpertitus, licet viribus & virtutibus ſecundum notitiam particularem infuſam, & conſilia inſpirata ipſo ad reipublicæ commodum procurandum longè ſint inferiores. Quòd ſi regno conducant ipſorum conſilia, Miniſtro non fuerint importuna, qui ſæpè neceſſum habeat complures offendere. Nullus unquam in regno firmatur ordo, quin pluribus privatis diſpliceat, ex menſurâ proprij commodi, pronâ in ſummum Miniſtrum malevolentiâ, niſi communi ſuffragiorum cenſu valeret; quòd conſilia quæ ſapientiam & integritatem redolent, ex verecundiâ ſilentium cæteris imponunt, ut onus gravius cum voluptate ferant. Sic periculi ſummi fuerit, Miniſtrum rerum arduarum fieri authorem, cum ſucceſſum felicem præſtare nequeat, erroribus & inconſtantiæ cum reliquis ſubditus.

Neque tamen dubium, maximam mortalium tur-

bam, ad eventum consilia exigentem, vadimonium quæ-rere, promto vituperio ad quemvis sinistrum casum. Nemo non præclarorum virorum multa sibi in rebus gerendis promittit, quæ à scopo devia & Principis & populi favorem, inde distraxêre; quem conservare potuissent, ex Procerum reipublicæ consilio re susceptâ. Ad quosvis igitur casus sinistros sibi cavet, qui omnia ex consilio sapientum agit. Nec Tiberius authoritati derogatum putabat, si cum Senatu res alicujus momenti communicaret: unde Antonio *Pio* statutum, nihil belli togæque agere, quod cum diversis alicujus notæ non reciprocasset, professus etiam, rectius sese ad illos accedere, quam ut suam illi amplecterentur opinionem.

CAPUT XXIV.

Baradas ab aulâ removetur.

CIrca ista tempora Baradas, apud regis animum non parum potens, removetur ab Aula. Cubiculariorum nobilium is princeps, magisterque equilis minoris, nimio favore cæcus, neque cæterum mente firmissima, conditionis immemor, sæpius regis animo imperitabat, arduis quæ sponte sumebat, neque per ingenium, neque per authoritatem par. Id regi ingratum, ob benevolentiæ abusum, reverentiæ detrimentum: Unde aliquando importunius aliquod munus propinquo petens, querulabatur, sese regiæ majestati admotum, personam tamen aversari. Visum igitur regi, eum privare non muneribus & rerum usu, sed nimia familiaritate. Jubetur in Palatium minus Burboniorum secedere, & equilis curam gerere, non sine magno emolumento.

Verumenimverò, nihil intolerabilius apud animum favore regio imbutum, quàm diminutio possessæ benevolentiæ; hinc ex sensu tanti casus desperationi reliquum prudentiæ permisit, cum in regis conclavi, Souvræum ingressum, quem inter malevolos numerabat. adoritur,

citur, utriusque dexteram ferro armari optans. Rex sermonis insolentissimi pertæsus, dicebat, nullâ ipsum reverentiâ loci duci, meritum qui Bastiliæ carcerem incoleret, ad subeundum supplicium ex Edicto de *Duellis*. Exigitur, nunquam ad aulam revocandus.

Politica reminiscentia.

PAuci intimorum modum injungunt sibi, ad mediocritatem suam, principis benevolentiam. *Excelso natus* sit ingenio oportet, qui favorem eximium concoquat. Quemadmodum enim alimentorum copia stomachum onerat, calore naturali suffocato; ita nimia benevolentia plurimis mortalium adimit mentem, ut ebrii aliquomodo usum prudentiæ amittant: hinc fortunæ beneficio ad ultimam rerum lineam perfruuntur: cùm vicissim per omnia secula occurrant, qui à fortunâ ovantes ad summum gloriæ gradum producebantur, in profunda miseriarum semet præcipitarint, ad favorem, tanquam rupem exitiosam, collisi.

Sapientissimus considerat, favorem mediocrem longè securiorem nimio, satis habet, quamcunque Principis benevolentiam colligere, cùm ad fortunæ prima blandimenta, prudenter expendat illius inconstantiam, nullo certiore ad eam firmandam experimento, quam moderatione. *S*æpissimè Sosistratus rex in mentem recurrit, qui curru vectus triumphali, quatuor regibus captivis vicē equorum subeuntibus, rotas contemplabatur volubiles, ubi summa ad ima descenderent, ima ad summa resurgegerent, respondebat. Voluptatem sibi ex ea consideratione accedere, ut inconstantiam rerum humanarum recordaretur, qui nunc quidem triumphum ageret de regibus, currum trahentibus, sed ejusdem fortunæ, quæ evexerit, invidia, in illorum locum succedere posset.

Idem igitur sapiens intimus, animum adhanc fortunæ inconstantiam obfirmabit, solido nixus fundamento, ne mens à vanitate tenebras concipiat: moderationem unice colet, rerum abstinens, nisi à

Principe accersitus, reverentiæ semper maximæ studiosus, ex beneficiorum cumulo: cavebit abusum benevolentiæ ad usurpationem nimiæ authoritatis; recordatus, Callisthenem Alexandri gratiâ excidisse, ob libertatem nimiam, vanitatemque sub oculis ejus propudiosam. Nihil æquè intimis nocet, quam, nimiæ potentiæ desiderium, usùsque licentiæ apud Principem. Novit igitur intimorum sortem Lunæ comparari, quæ, noctis astrum, omnem splendorem ad viciniam Solis, à quo multum habet, recondit; sic intimi omni potentiâ abstineant, Principi propinqui, ad extremam reverentiam etiam in supplicationibus obstricti.

Hinc ille noster nunquam Principem agit, nunquam administrationem reipublicæ cum possessione benevolentiæ jungere conatur; imò tantò minus authoritatis sumit, quantò plus testimonia benevolentiæ largiri videntur: semper trepidus nimiæ excellentiæ, quæ gravem casum exitiumve minetur.

CAPUT XXV.

Dissidium Veroduni, inter Episcopum & præfectos oppidi.

SUb finem istius anni gravissimæ suboriuntur turbæ Veroduni, inter Episcopum & præfectos. Oppidum id limitaneum, eò majoris fiebat momenti, quod ingenium Lotharingi videbatur turbulentius, regno fortè non opportunum. Itaque permovetur rex, ut diutissimè cogitata perficeret, munimento imposito. Abbatia sancti Vannis censebatur maximè opportuna, nullo alio loco, quotiescunque id consilij recurreret, lecto; unde in Grammateo ejusdem Abbatiæ compluria pacta inter Episcopos Verodunenses, in quorum potestate ferè semper fuerat, & Religiosos inveniuntur, quibus tenentur templum alibi erigere, si vel pars ac munimentum necessario concederet. Is tamen fuit ductus linearum,

tum, ut templum restaret intactum, Franciscanorum cœnobio quod adjacebat, per necessitatem trãslato, & simul excitato.

Episcopus autem Verodunensis, propin quus Lotharingi, ad illius nutum movebatur, non animadvertens regis authoritatem supremam. A Duce persuasus, munimenti constitutionem impedit; sed viribus temporalibus nimium infirmis, adeo ut ad spirituales recurreret; extremo Decembri promulgato, & platearum bivijs affixo *Monitorio* contra operarios. Quoniam verò spirituali potentiæ nullum imperium est in temporalem, ut eam juribus suis privet; ita præfectis regijs id mirum videri, cum neque audacia, neque fidelitas huic occasioni deesse posset. Gilietus, tribunalis regij in hoc oppido Vicarius Ministros regios convocat, ut in medium consuleretur. Visum, monitorium ubique lacerare aliud nomine regis, adversum, affigere. Id quod Episcopum summè irritabat, adeo ut ex vindictæ fervore postridie fulmen in Gilietum jaceret, ubique affigeret, sed rebus ex nessitate dispositis; ne Vicarij summi quicquam in detrimentum quæsitæ authoritatis permitterent, Veroduno exiret, Celeribus Coloniam Agrippinæ perlatus. Carpentarius autem, *Præses* regius per provincias Metensem, Tullensem & Verodunensem, de Monitorio certior, expendebat, quantum id referret regis, cui suprema potestas in oppidum competeret, adeoque ordo legesque muniendi, cum securitate Ministrorum regiorum ad mandata exequenda, qui à nullo Episcopo excommunicari, ob muneris functiones possent; Monitorium illud falsum & scandalosum dixit, jussitque ut ab executore summæ justitiæ laceraretur, combureretur: *E*piscopus ad sarciendam temeritatem Lutetiam armata manu deduceretur, redditibus temporalibus ipsius in potestatem regis redactis: addita etiam mulctâ decies mille librarum.

Hæc sententia secundum formam & tenorem executioni mandatur, præterquam quòd Episcopus evasisset. Sic redditus ipsius intercipiuntur, regijs ministris in locum eorum, quos constituerat, suffectis: ut ipse tandem omnium facultatum jacturam non ferens, in fortunæ

beneficijs computaret, quòd liceret Lutetiam mitter[e], qui regi de temeritate istâ satisfacerent: missâ etiam potestate ad Vicariorum aliquem, ut Giletius anathemate solveretur, nullo in posterum ad munimenta oppidi impedimento.

Politica reminiscentia.

INter diversa privilegia, quæ regis Galliæ Ministris conferunt, æquissimum juxta & antiquissimum fuerit, ut anathemate careant in functione exercendâ. Quod ipsa ratio, ne longinquius documenta quæramus, ordoque divinus inter potestatem spiritualem & temporalem evincit, ubi utraque suis limitibus circumscripta, in alterius authoritatem nihil habet. Historia etiam satis exemplorum suppeditat, juris inconcussi.

Vidi actum ex Conventu Procerum Normanniæ de anno 1205. quo continetur, Archiepiscopum aut Episcopum non posse à communione sacrorum abstinere Barones, Balivos aut justitiarios regis, absq; majestatis permissu. Unde Archiepiscopus Rotomagensis regi promisit A. 1217. se Balivos nunquam anathamate percussurum, sine illius consensu. Etiam Episcopus Carnutensis anno 1369. conatus regios excommunicare ministros Mantæ, damnatus fuit temeritatis, & arresto temporalium redditùum coactus, excommunicationem in eos promulgatam revocare.

Sic Officialis Protomagensis conjecto fulmine in Balivum regium, anno 1370. quod Clericum aliquem reddere nollet in aliena veste apprehensum, damnatus fuit pari sententiâ, ad fulmen restinguendum. Verum & Cardinalis Episcopus Mansensis, eadem ausus in Ministros regis, ad absolutionem itidem damnatus legitur solenniter, anno 1495. cum inhibitione, de ulterius non turbando. Parlamentum Gratianópolitanum comprobatâ potestate Cardinalis Clermontani, qui legatum agebat Avenionensis Pontificis A. 1516. sententiā tulit, regios Ministros sub illius Jurisdictio-

dictione neutiquam illius subesse censuris, & interdictis Ecclesiasticis. Cùm Episcopus Castrensis duobus Consiliarijs Tolossanis anno 1599. sacris interdiceret, damnatus est ad decem millia librarum, mulctæ loco solvendarum, atque ad absolutionem. Sic ubi tempore superioris regis Cardinalis Sourdisius auderet anno 1606. aliquot Consiliarios Parlamenti excommunicare, coactus per sententiam ejusdem Parlamenti, ad absolutionem dandam, temporalibus redditibus jam interceptis. Nihil enim facilius, quàm copiam istiusmodi exemplorum producere.

Quoniam vero istæc abunde probant regiorum Ministrorum immunitatem, articulatis insuper verbis sententiæ anno 1369. contra Episcopum Carnutensem prolatæ, & propositionibus in Conventu ad fanum Germani Læijanno 1583. insertum, gaudere eâ per possessionem immemorialem: Verum etiam, eandem immunitatem ipsis non singularem, cum Matthæus Parisiensis in vitâ Henrici II. regis Anglici, referat, Ministros regios Angliæ nihil minus posse excommunicari, nisi Prælati prius facultatem à Majestate obtinuerint.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER IV.

M. DC. XXVII.

CAPUT I.

Rupellanorum tumultus insolentes.

Credebant omnes, postquam superior annus pacem cũ Hispano & Religionarijs tulisset, Galliã, à longo tempore instar navigij à procellis agitatam, portũ tran-

quillitatis securæ invehi. Spes erat fructuum ex tanto labore colligendorum, adeoque tempestate discussa, locum futurum quieti blandissimæ. Verumenimverò, nobis ad angustias portus contendentibus, Religionarij, & major vicinorum Principum pars in littore præstolantur, ne portum subeamus, aut excensionem faciamus. Novos illi obijciunt scopulos, syrtes & brevia moliuntur, eo procellarum æstu, ut tempestas tempestatem exciperet.

Rupellanis à longo tempore libertati petulcæ assuetis, executio pacis à rege indultæ non videbatur ferenda: rebellio etiam tam altas in animis egerat radices, ut jugum obedientiæ intolerandum æstimarent: leges commerciorum Galliæ communes, aqud ipsos vigere, dolebant: injuriam reputabant authoritatis ferè summæ, quam in insulas Reæ atque Oleronis, adeoq; omnem viciniam exercebant, imminutionem: exercitium religionis Catholicæ restauratum in Conventibus ipsorum, servitutis extremæ, rigidæque coactionis, adversus suorum sacrorum usum, ferebat nomen.

Querebantur de milite in monumentum Luisianum, insulasque Reæ & Oleronis sparso, qui priores insolentias coërceret, tanquam de tyrannide contumeliosâ: Functiones Fiduciariorum apud ipsos, ad exequenda pacta pacis, expendebantur, ut injustissimæ machinationes contra libertatem: Id dabant operam, ut persuaderent, Ludovici munimentum violentissimè impingere in promissa. Hæ causæ potiores conquerendi, onera Manifestis inserta, rationes ad præfectos oppidorum, quæ Religionarij per Galliam incolebant, perscriptæ, cum ad arma invitarent, ut rempublicam stabilirent, libertatem, quam justitia negabat, regi extorquerent. Sed querelæ istæ eatenus carebant fundamento, quòd subditis non licet authoritatem Principis tentare: neque aliud responsum, cum eas regi, ministrisque protervè auderent exhibere, retulère, quam hoc, subditos regis ex jure nascendi, nec posse, nec potuisse immunitatem legum, ad calcandam obedientiam flagitare: præter verisimile de coactione exercitij

ercitij sui conqueri, cum integrâ Conscientiæ libertate, sub regis tutelâ fruerentur, quibuscunque etiám turbare ausis, ut perturbatores tranquillitatis publicæ solent, castigatis. De Munimento Ludovici demoliendo Magoloni quidem datam fidem, sed eandem receptam, cum ipsi promissis indigni, principales pactorum articulos implere noluissent; eumque inprimis, de exercitio religionis Catholicæ intra pomæria restaurando, quod regi promiserant. Præterea saniorem partem civium, adeoque opulentissimos, regi demonstrâsse, munimento illo complanato, fæcem populi pessima quæque ausuram, ut religio sit, tam æquas preces reijcere. Sextum etiam articulum, pacis à rege per Februarium anni proximè elapsi, indultum, exprefsè ferre, non posse regem munimenti demolitionem probare.

Cùm itaque semet justitiæ regiæ submiserint, præter rationem fiduciarios regios traduci, in quorum numero civem, suorumque sacrorum scirent; neque ob aliam causam in oppido hærere, quàm quòd illi in exequendis pactis moras necterent. Copias verò militares per viciniam insulasque distineri, ob seditionem illorum indies gliscentem, qui ad demolitionem Tadonis procederent pedibus plumbeis, ruinâ ad molem pristinam facillimâ. Eandem autem copiarum modestiam, quæ præsidiorum per regni oppida eandem permittere libertatem, cum ista vigilantia regis erga toties relapsos, mira videri nequeat, protestationibus de obsequio, ad veniam præteritorum nunquam non vanis.

Non tamen hîc stetêre, sed à verbis invalidis ad optata, constituêre vim armorum expedire, reipublicæ in visceribus regni formandæ.

Politica reminiscentia.

NEque justum, neque commodum oppido, sub authoritate regiâ nato, jugo obsequij excusso, rempublicam meditari. Injustum id institutum nemo negarit, qui reges divinitatis imagines vivas, potentiæque divinæ dispensatores nôrit, quibus populos eâ lege submisit,

misit, ut sola id munus, revocare possit, nemine in partem potestatis admisso. Moneo te, inquit Sapiens, ut os regis observes, & verba juramenti, quod ipsi præstitisti: cave, te illius potentiæ subtrahas, aut mandatum contemnas: nam si feceris, ille in te pro lubitu statuet, ut nemo impediat, aut ei dicat, Quid facis.

Æquè tamen incommodum fuerit factiosis, cum populari imperio nihil sit pejus. Species quidem libertatis fascinat, animis imperitorum præpediendis: ipsa tamen libertas scaturigo est omnium, quæcunq; oppidū involvere possunt, malorum. Regibus gloria juxta bonum publicum scopus summus; populari imperio, privatum cujusq; commodum, ad cujus mensurā exigat publicū, honore postremū locum occupante. Ibi nullū ferè remediū casibus sinistris, cum prudentia nihili fiat, suffragijs ad numerum, non ad leges sapientiæ valentibus, & singuli suam ipsorum sententiam admirentur.

Hinc Senatui Romano Tribuni plebis, oratores utique populares, præ ipsa plebe ferociente nisi potiores ad suffragia; cum potentia Tribunorum, quantumvis nimia, rectius toleraretur, quam belua multorum capitū, ignorantiæ mancipium. ad quemvis ordinem obstinata, impetu, non ratione duce. Spebus infinitis pascitur, furore concitatur ad pericula longinqua, trepidat ad ingruentia. Usu rerum destituitur, neglecta inde prudentia adeoque etiam fideli opera. Hinc solet benemeritis mala, & male meritis bona rependere. Athenienses olim Miltiadi gravissimam mulctam pecuniarum imposuêre; quam cum ex facultatibus conficere non posset, in carcerem detrusus ab amicis emendicabat, etiam in exilium compulsus: ut istud præmium ferret solutæ obsidionis, insignisque victoctoriæ, quam eximiâ rei militâris scientiâ obtinuerat, decem millia Græcorum centies decies millibus Persarum obijciens. Eandem sortem expertti Themistocles, Aristides, Alcibiades, & alij summi Duces, qui fortissimam præstiterant operam, victorijs nullatenus consideratis.

Ignarus ſit oportet popularis proterviæ, qui authoritatem ejus ſuſpiciat: rectiſſimè igitur Ageſilaus ad quendam, de inſtituto regiæ potentiæ in Democratiam apud Parthos commutandæ; prius Democratiam in poteſtatem redigeret, ut popularis gubernationis imprudentiam juxta & confuſionem addiſceret.

CAPUT II.

Ambitus Rohanij per Languedociam.

ROhanius, quòd nullum ex pace commodum, authoritatisque incrementum ſumeret, æger animi, non parum ad Rupellanorum ſeditionem conferebat: hinc conſulatus per majora Religionariorum oppida clanculè ambibat, ut partium ſtudioſos admoveret per Languedociam, bello ex occaſione inchoando. Cum autem nihil promoveret, ſtatuit, quæ rex M. Britanniæ fratri Subiſio, factionisque fiduciarijs, ad primum de pace Rupellanis indultâ nuntium, anno ſuperiori obtulerat, acceptare. Nam cum executionem pactorum nullo modo ferendam putarent, ad quæ à ſaniore parte deducti fuerant, ad regem Magnæ Britanniæ mittunt, ut is & authoritatem & arma apud affinem interponeret ad demolitionem munimenti Luiſiani, quod mirum in modum eos coërcebat. Fiduciarij à Soubiſio producuntur, per biennium in Angliâ hærente, & benevolè excepti, promiſſa validi ſubſidij ad neceſſitatē auferunt, Ne verò iſtæc ſpes in herbâ ſuffocaretur Rohani⁹ ineunte anno, SanBlancardum mittit, nobilem egregium cū cæteris, ad maturandum ſubſidium: ij verbis ſuaviſſimis aluntur, omnibus promiſſis ſuperioribus firmatis, ut rebellio penitus complaceret.

Vota exinde felicius ſuccedebant, quòd Angli ab annuo tempore aliquid ſiniſtri cudebant in Galliam. Dolebant plurimum, factionem Religionariorum & Rupellam longè debilius agere, quam unquam; idque

ꝗue adeò cordatè, ut Ministrorum summorum quidam in Senatu frequentissimo regis dixerit, consultius fore, ut Irlandia periret, quam ut Rupellani ad obsequium subigerentur à Gallis. Accedebat odium Bukinkami in Galliam, quod primoribus desiderium cum Gallis dimicandi infundebat: adeò promtum est obsequium in favorem summum.

Cùm autem potiores causas anno superiore recensuerimus, addemus, offensam ex negato in Galliam itinere altius penetrasse, ad odij robur: quod Cardinalis auguratus, permissionem suaserat, certus, ex tanto fervore aliquid commodi elici, successu tandem Icario de nimis arduis: Regina tamen mater, Consiliorum moderatrix, aversum regis animum fulciebat: Unde Bukinkamus irritatior palam ferebat, sese satis copiarum vestibulo adhibiturum. Cheureusia in Lotharingiâ ægritudinem animi concoquens, familiaritatem cum ipso servabat, ad instigandum animum: quæ tamen plus contemtus, quàm gloriæ trahens, alios consilijs colores flagitabat.

Ferebat, regem Magnæ Britanniæ sponsionem interposuisse de pace Religionarijs servandâ. Dixerat autem primicerius eorum Deputatis coram Angliæ legatis, regem ad demolitionem munimenti Lovisiani nunc quidem non consentire, sperandum tamen id cum tempore ab ipsius Clementiâ, si ipsi obsequium plenè colerent. Hanc spem ille in verba securitatis trahebat, pactumque cum legatis initum; ut persuaderet: Angliæ regem de demolitione munimenti cavisse: idque cum summa audacia, per legatum Angliæ, nomine regis sui nunciârat, cui surrogabat Declarationem, Religionariorum Deputatis à Comite Hollando, & Carletone, legatis extra ordinem, datam inter paciscendum, cui inseruissent ista primicerij Haligrij verba, ad mentem Religionariorum, ut commodorum suorum ratione potissimum habitâ, turbas quandocunq; capesserent.

Pernegatum verò, regem Magnæ Britanniæ de verbis, quæ Religionarios spectabant, cavisse, aut quicquam de ipsorum commodis cum legatis fuisse pactum: quin imò edocebatur, nondum in oblivionem abijsse verba à

Cheureusio, & Episcopo Mandensi ad Hollandum & Carletonem prolata; si pacis sese arbitros ferrent, regem nunquam assensurum; si verò accederent, Rupellanis demonstraturi, nisi regi obsequerentur, classem validã regi submissurum, quæ eos cogeret, tunc verò consensurum. Nam istæc verba clarè & sæpius prolata, etiam à Cardinale confirmata, fundamentum Anglicanæ cautionis æquè frivolâ, quòd domi, ex lubitu esset fabricata. Hinc tamen princeps prætextus ad arma arripienda promulgatur, ubi Ream occupant, & Bukinkamus Rupellanorum, Ecclesiarumque reformatarum patrocinium jactat, causam communem vindicans; tametsi notum esset, ex odio privato consilia fluere, regi Angliæ per industriam fuco facto de Rupellanis succurrendis, deque rebellione universali Religionariorum, quorum vires ad classem illius expeditæ, munitiora quædam loca continuò corriperent, ut Angliæ jus antiquum in Galliam repeteret opportunè. Hinc tantum classis apparandæ studium, per Aprilem, Majum & Junium, nullo consiliorum indicio. Rex tamen & Cardinalis certiores erant, de Galliâ invadendâ agi.

Politica reminiscentia.

PRincipibus semper in promtu prætextus, ubi bellum complacuit, ad injustitiam colore aliquo contegendam: summa tamen imprudentia, extra necessitatem summam semet impedire. Hinc T. Livij sententia perplacet, qui belli justitiam ex necessitate ducit; nullâ ad arma reliquâ religione, nisi ubi à viribus omnis spes petitur. Nemo sanè aliter sentiat, tot calamitatibus bellum consequentibus. Nihil enim ibi sacrum, omnia violenta, extorsionibus & crudelitate nefandâ. Hinc confusio rerum, pessimi mores, innocentissimorum interitus, opulentissimorum egestas; ubi vitæ dulcedo evanescit, tumultu & ægritudine succedentibus; adeò ut nihil deploratius fingere liceat. Sic sanè extra necessitatem bellum sumturus, rectè confertur Chymistis, qui ægrotis sæpissimè proponant remedia,

dia, ad tormenta ipso morbo graviora. Xenophon monet, virum prudentem à bello abstinere, etiam provocatum: quemadmodum Cræsus pacem semper bello potiorem ducebat, idq; eâ potissimũ ratione, quòd plerumq; parentes, inverso naturæ ordine, liberis exequias faciant. Plinius memorat, Lyncem adeò avidam, ut partam prædam deserat, novam eamq; incertam insectetur. Quicunq; igitur bellum non necessarium suscipit, idem agit, certa pacis tranquillitate relictâ, ut armis victorias, ex mente Sapientum non tam virtutis quam fortunæ præmia adipiscatur.

Alium ruinis oppressurus, non rarò imprudens sub onere gemuit: princeps in vicini ignominiam intentus, honori sæpissimè aspergit maculam reciprocantem. Sic thesauri cum pulvisculo dissipantur, odio popularium ob belli necessaria exacta suscitato, quos etiam mactandos producit, cum summo authoritatis periculo: dum providentia divina arrogantiam, publicasque injurias castigare gaudeat: excitantur incendia, non facilè restinguenda, quibus patria consumi posset: ut memineris ex historijs, Principes sæpiculè arma in exitium vicini versa, ad rogum propriæ gloriæ componere. Æquè injustum, & bellum citra necessitatem suscitare, & timore domi torpere, ubi respublica arma postulat.

CAPUT III.

Rex Cardinalis consilio instigatus, Rupellam obsidendam censet.

AD Rupellanorum insolitos tumultus impunè transmittendos, minus fortitudinis, studijque in gloriam regis, publicæque rei commoda, quàm Cardinalis eatenus exeruerat, requirebatur. Hinc istarum virtutum possessor, regi author fuit, tantam insolentiam ulterius non ferendam, quam reipublicæ gravem armis intra

intra limites compingeret. Compendio referebat bella Religionariorum à factionis exortu; partibus semper accessisse, Rupellam ex omnibus oppidis rebellionem maximè fovere, facem etiam exteris opportunam ad incendium; hoc obstaculo res arduas sisti; ignominiam trahere, quòd Edicta, sive justitiæ, sive necessitati accommoda, intra illius propugnacula nihili fiant; hîc stabulari rerum præsentium pertæsos, novarum studiosos; pacem nec domi, nec foris securam, quamdiu factionibus istud pateat asylum; Galliam à metu Exterorum nunquam tutam, hâc fenestrâ patente. Vicissim autem, rectè sperari omnem prosperitatem, Rupella exarmata, propugnaculis dirutis, obsequio justo redeunte.

Secundum quos sermones rex, cujus animus obstacula potentiæ ignorat, obsidionem cogitatu anticipat, ut leges obedientiæ constarent; æquè tamen occurrebant & rebellionis intoleranda licentia, & ejus reprimendæ summa difficultas. Cur oppidum castigaret, evidentes urgebant rationes, quomodo rem perficeret, non in aperto. Difficultates plerumque generosis animis fervorem addunt, eximia gloriæ materia instar stimuli urgente; id regi, ex Cardinalis consilijs usu veniebat, ut tantò audentius ad obsidionem accingeretur.

Dicam amplius, Cardinalem, quod sciret in arduis oculos minimè ad difficultatum monimenta claudendos, cum ad exactam earum considerationem remedia sint faciliora; nihil penitus prætermisisse, quod ad eam obsidionem accidere posset. Explicabat potentiam Religionariorum, multis munimentis innixam, Exterorum benevolentijs fotam, Magnatum compluium commodis compactam, & proprijs viribus adeò inflatam, ut quicquid superiores reges tot prælijs & longa serie diversorum bellorum effecerint, in Edicta pacis, impunitæ inobedientiæ indubitata signa, desierit.

Repetebat ex memoria ambitionem Ducum, Ministrorum æmulationes, insolentiam factionis; machinationes, tricas & fervorem: Nihil dissimulans, universas

versas reipublicæ vires eò magis necessarias ad superanda obstacula, quòd negligentia esset malum irritatura, prostituto remedio, ad contemtum armorum regiorum. Vicissim etiam demonstrabat, rege potentiam extremam ad mulctandam superbi oppidi rebellionem, vertente, felicem successum sperari, quòd pax cum Germaniâ constet, & præter Anglum, jam non valdè metuendum, nemo vires distrahere posset Exterorum: Quocunque autem forsitan Galliam tentante, ad manum fore aut satisfactionem, aut moram interjectam; sic omnibus difficultatibus sub ipsius potentiam missis.

Sic sumtus ad claudendum portum faciendos, vallum circumponendum, fortalitijs & propugnaculis distinctum, ad arcendam annonam, atque subsidia factionis: Navigia ex portubus Galliæ contracta, impetum Classis Anglicanæ facilè fractura, è suggestibus defensa, munimentisque ad angustias Canalis collocandis. Opus id aliquot mensium; oppido ad imbellem obedientiam redacto. Quæ rationes tantam sapientiam redolebant, tantam demonstrationis evidentiam ferebant, ut rex justissimas boni successus causas ad oppidum subigendum ignorare non posset: inde ex principio anni consilia adolevêre.

Apparatus ad obsidionem fiebant in occulto, ne ante impetum tumultuaretur. Cardinalis delineationem oppidi cum confinijs accuratam nactus, contemplabatur propugnaculorum formam, & mensuram, altitudo molesque valli constabat, æquè ac fossarum latitudo cum profunditate: in notis habebat roboris ac imbecillitatis loca. Iacebant angustiæ viarum, tramites regionis, Canalis omne æquor, colliculi excitandis munimentis suggestibusq; ad ingressum coërcendum. Adjungebat sibi Schombergium, & architectos militares, conceptâ, adeòque designatâ ideâ obsidionis, dum effecta ex causis eliceret, ut de victoriâ vix quicquam dubitaret.

Ubi istanc seriem ad regem detulit, ausus est ex prudentia incomparabili, qua è longinquo accidentia cujusvis instituti præcipit, sponsorem sese felicis successus

..tis inferre, modo cælum aspiraret cæptis, quod ob Ecclesiæ commodum, causæ tuitionem, & gloriam nominis sperare liceret. Stupere rex & lætari, per ꝓvincias vicinas bello necessaria colligere, tormenta diversis vijs huc destinare, de claudẽdo Canali deliberare, minus sumtuosis quibuscunq; prius tentatis, ad vægrandes sumtus vitandos, si fieri posset: calculum secreto inire de copijs equestribus & pedestribus, quæ invadendo oppido, insulisque occupandis sufficerent: nihil omittere, quod optatum obsidionis finem contingere posset.

Politica reminiscentia.

Sponte fallitur, qui aciem ad futuri belli difficultates claudit, unde impotentia consiliorum perficiendorum continuò manifestatur. Si quicquam rerum humanarum maturè & secundum leges prudentiæ in exordio, progressu & fine est considerandum, bellum occupârit primum locum, cùm maximi intersit, ex Scipionis sententiâ, ut cum fortunâ sese præbente suscipiatur, rationes ducendi pateant, acie mentis semper in aliquam fenestram sine dedecore exeundi intenta. Fortuna etiam adversante, vix malè succedet, secundum istas rationes susceptum. Quicunque verò oculis clausis, & nullo penso desuperandis obstaculis quibuscunque habito, ruit, confusionem nunquam vitabit.

Tiberio summam apud Tacitum conciliat laudem, quod hostium consilia, machinationes, instituta adeò exactè nosset, ut easdem artes, quibus petebatur, in eorum damnum converteret. De Hannibale T. Livius refert, inter cætera maximum ipsi belli decus conciliasse, quod hostilia æquè ac sua nosset. Sic prudens Nauclerus tempestatem prævisam declinat, & summus Minister nihil arduum molitur, nisi expensis omnibus difficultatibus: Gladiatorũ enim, non Principũ, in arena consilium. Sapiens nunquã subit periculum pænitentiæ: gnarus etiam, consilia sua vim passura, & necessaria ex se parat ad successum, & remedia in promtu habet, ad quævis obstacula removenda.

P Non

Non tamen difficultatibus animum permittit frangendum, sed hic eludit omnem vim, cum eventa antè viderit, fortunæ etiam extorto favore.

CAPUT IV.

Lotharingus regem adit Lutetiæ, ut conqueratur de præfectis Verodunensibus; etiam homagium de Ducatu Barrensi præstet.

RES arduæ successu temporis fiunt; sic Angli post aliquot menses Rupellanis promissa præstant, dum alia memoratu digna intercurrunt. Lotharingus ab exordio anni causa Episcopi Verodunensis propinqui suscepta, regem adit Lutetiæ, magna querimoniæ structura, adversus regios ministros, omnes facultates Episcopi corripientes, muneribus in alios translatis, patentibus contra ipsum affixis, temerario etiam ausu ejus capiendi, si potuissent.

Is, quòd tandem videret, non sibi negotium cum Ministris timidiusculis aut elumbibus, qui principis causam ex fide minus benè agerent, promtum tulit responsum, Episcopos quoscunque, subditos nempè regis, idem obsequium cum cæteris civibus debere; ab officio recedentes, eò magis castigandos, quòd exempla eorum apud plerosque populos sint sancta; temporalibus non frui, nisi ex jurisjurandi, quo infracto, meritò privari ijsdem; regi suum jus Veroduni eò sollicitius servandum, quòd oppidum esset limitaneum, & Episcopus authoritatem regiam læsisset, impedito munimento, quod summum jus, ipsi intactum, concernat.

Hæc justissima juxta & æquissima responsum non ferebant, ut Lotharingus ad preces delaberetur, roga-

rogato rege, præterita clausis oculis transiret, quod beneficij loco esset habiturus, temporalium usum fructum redderet, ministris etiam Episcopi restitutis. Vehementer urgebat; sed opportunè, quòd Imperator in favorem ejusdem Episcopi ad regem scripsisset, cui responsum, in ipsius gratiam propensè æqua indultum iri. Assensum igitur precibus, ea tamen lege, ut Episcopus prius mitteret ad aliquem Vicariorum, qui censuras Ecclesiasticas in regios ministros, operasque munimenti conjectas tolleret, stipulata in posterum omni modestiâ.

Lotharingus libenter fidem interponit, negotioque utrinque confecto, omnia in priorem statum reducit. Quicquid verò studij testaretur, veram tamen itineris causam tegebat: nam apprehenderat de novo possessionem Lotharingiæ & Barri, cum ex beneficio testamenti, quod Renatus II. rex Siciliæ scripserat, tum ex cessione, quam Comes Validimontij pater ipsi dederat, adeò ut possessionem ex suo capite, & privato nomine adijsse vellet; tametsi postremus Lotharingiæ dux, antecessor, ritè declarasset, locatam ipsi in matrimonium primogenitam, provinciarum veram esse hæredem, quas per ipsam possideret. Nancejum invectus erat pomposè, ludicris, festivalibusq; celebratis, ut Lotharingiæ Coronam tantò magnificentius adiret. Secundum ea cupiebat homagium regi de Ducatu Barrensi, nomine proprio, & de suo, non conjugis gratiâ, præstare: ubi plus obstaculi, quàm in causâ Episcopi Verodunensis incurrit:

Initio ipsi demonstratum, non parum offendisse regem, quòd proprio motu, neglectâ investiturâ necessariâ, adijsset possessionem Barrensem, cum regi summum jus competeret: omnes etiam patentes suo nomine, conjugis mentione suppressâ, expedivisse, cum Vasallus nihil possideat in fundo devoluto per successionem, donec à supremo, à quo pendet, investiatur; promta causâ ad receptionem, ubi prius possessionem invadat; neque minus culpâ vacare, dum conaretur naturam feudi Barrensis

mutare, ut masculum fieret, rege inconsulto, cui soli jus in naturam feudorum & consuetudines.

Ingenium præceps & satis elatum istius principis, optabat nemini subijci, unde istas rationes nihil animadvertit, æquitate earundem etiam tunc non intellectâ; ut responderet Ministris, quibuscum ipsi erat agendum, Regis nihil interesse, an feudum Barense foret masculinum, aut fæmininum; existimare sese, in potestate Renati, regis Siciliæ, atavi sui, fuisse substitutionem, in commodum masculorum, ad exclusionem fæminarum, unde sibi jus fluat, successionem ex suo capite, nomineque proprio colligendi; paratum se, ad homagium regi debitum præstandum: neque credere, secundum istæc omnia, regi ullam potestatem, esse ad jus suum acquisitum annullandum.

Utebatur operâ Cheurcusij, qui sæpius inculcabat Ministris istas rationes, additis etiam nonnullis alijs, quas ob tenuitatem referre supersedeo. Responsum identidem, satis, multumque interesse regis, ut impediat, ne feuda à Coronâ suâ dependentia naturam mutent, & ne consuetudines provinciarum & successiones in aliam transeant formam, cum istæ mutationes authoritati ipsius soli competant; didicisset, consuetudines Barrenses nunquam, nisi rege permittente, etiam sub fide, de Parlamenti Parisiensis authoritate acquirendâ, mutatas fuisse; ignorari non posse, consuetudinem Barrensem omniumque inde imperiorum usque ad Rhenum filiabus primogeniti permittere successionem, ad exclusionem masculorum, qui ex secundogenito descendissent; quam consuetudinem maximi momenti, adeoque mutationem in leges fundamentales Lotharingiæ peccantem inde mutaverat, ut conjugem jure hæreditario frustraretur. Nullo igitur responso ad istas rationes valido, redit ad sua, cum præter tempus exquirendis juribus nihil obtinuisset.

Poli-

Politica reminiscentia.

POliticorum ſapientiſſimi à legum mutatione non valdè neceſſariâ manifeſtum augurantur damnum. Ariſtoteles ait, ſubditos hinc facilè in contemtum ſtatutorum ferri, ad magiſtratus authoritatem calcandam. Thucydides addit, ſatius eſſe, leges inviolatas provinciæ, licet non optimas ſervare, quàm novas condere, D. Auguſtinus ſcribit, prudentiæ eſſe, remediorum ſalutarium uſum continuare, & provinciæ leges, ad præteritos caſus utiles obſervare porrò. Id verò de omnibus legibus rectè dictum, in fundamentalibus, quæ rempublicam conſtituere, maximè locum habuerit, cum ad conſervationem conferant, quod fundamentum ad ædificij conſiſtentiam.

Ut verum dicam, leges ſummæ authoritatis ſunt fundamenta: quæ in ædificio concuſſa, ruinam trahunt, in republicâ exitium minantur. Hinc Adriano ſtatutum, ne Romæ ulla conſuetudo peregrina introduceretur; & Plato ab immutatione adeò abhorruit, ut & puerorum luſus & recreationes intactas vellet, quòd mores nemine advertente, rebus antiquis contemtis, ad periculoſum eventum paulatim mutarentur. Permitterem aliquando juſtitiæ directionem mutari, cum mores mortalium mutationi ſubjaceant, ſupplicijs ad temporis rationem, hominumque diſpoſitionem converſis; ſed diverſa ratio legum fundamentalium, quæ cum provinciâ natæ, adminiſtrationem dirigunt, firmatâ electione, quàm Deus familiæ cuicunque conſtituit, ut ordinem gubernandis populis Principi ſervent, ad perpetuam reipublicæ ſalutem. Hinc earum æqua religio, cum naturalibus, quòd in æternâ dei lege fundentur, qui Orbem terrarum gentibus diſtribuit, cuique Nationi principem impoſuit, à cujus nutu familia regia & hæreditaria pendet; adeò ut omnis immutatio ordinis conſtituti in illius voluntatem impingat.

CAPUT V.

Moritur Aurelianensis, enixa filiam.

NOn longè post discessum Lotharingi ingens regem incessit dolor ex obitu Aurelianensis, cujus matrimonium aulam satis exercuerat, omnibus ferè Orbis Christiani principibus adversis. Hinc igitur Magnatum discamus imprudentiam summam, qui sæpissimè torquentur, cælum terra miscentes, ob res morti inconstantiæque rerum humanarum subjectas. Ad istud matrimonium plus prudentiæ, quàm amoris attulerat frater regis, favorem Dei nihilominus expertus in summa concordiâ, quantumvis intimi repugnarent, dum dotes eximiæ conjugi, quas maritus agnosceret, & amorem, & potentiam apud animum illius acquirerent.

Intimi ergò animadvertentes, fidem suam apud Principem evanescere, authoritate etiam per illius familiam imminuta, nihil omittebant ad amorem divertendum, adeoque opinionem virtutis extenuendam. Optimus tamen animus principis, dotibus conjugis captus, intimorum artibus nihil cessit, cum amor mutuus voluntates verâ concordiâ constringeret, ut mors in separatione ingentem incusserit dolorem.

Ipsa aliquot menses à nuptijs ceperat utero ferre, enixa filiam exeunte Majo, jam dubiæ salutis. Maritum id clam haberi non potuit, qui ferè assiduus dolorem premere non valens, ab ipsâ constitutionem valetudinis intelligit, cum exhortatione, ad Dei voluntatem omnia referendi. Medicorum summa cura artem exercebat sine emolumento, ut ipsa

ſa ex vitâ præſenti abitura, omnibus ſacris operata, Magnates moriens doceret, nihil in honoribus firmum præter inconſtantiam, quos ludibria fortunæ cenſeas, pompâ per momentum concidente.

Rex earundem virtutum præter fratrem cultor, extremè affligebatur, ſed Guiſiana familia præ cæteris, quòd omnem ſpem, conſiliaque ampliſſima huc congeſta per fortunam eluſa ſine modo aliquamdiu lugeret.

Politica reminiſcentia.

SApientiſſimè de honoribus hujus mundi judicabat, qui in adipiſcendis ſummos labores, in poſſidendis ſummam curam inconſtantiamque, in amittendis ſummos dolores notavit. Sol illuſtriſſimus quotidie occidit, mortales quoscunque honorum gradus exuperent, omnem honorum pompam tandem inviti contumulant. Eadem cauſa nobis lucem vitalem aſpiciendi, & tenebras mortales ſubeundi, quemadmodum idem Sol manè diem inducit, veſperi noctem trahit. Ex primo gradu Arietis digreſſus, ſine ullà ceſſatione ad eundem redit, uti mortales ad mortem properant.

Sublunaribus ſola inconſtantia conſtans, inſtabilitas ſola figitur: gaudeamus aliquamdiu per fortunæ indulgentiam honoribus; eos venit ereptum mors, exacto obſequio: obnitamur ipſius ictibus, legibus ſubijcimur mortalitatis, nemo ictum vitabit: unde ſumma ſapientia, manus dare, omnibus fortunæ donis libero animo indultis, donec privet eadem. Expectemus ejus impetum, ſecundum limites vitæ humanæ conſtitutos, ex ipſius arbitrio incertiſſimos. Ne unquam dixerimus, eam præcipitare curſum, cum nunquam mors occupet, ob incertitudinem temporis adventusque ipſi eſſentialem, noſtræque vitæ finiendæ certiſſimam incertitudinem.

Blandiatur usque mundus sensibus, omnem meter gloriam mors. Terra floribus modò variegata, mille odorum differentijs jucunda, plantarum diversitate superba, gravi messe dives, post pauculos menses omni gratiâ evanescente tristis, nivibus, grandine, aquarum diluvio, gelu obducitur, horret, mergitur: sic Principum maximi tandem in morte serenissimum splendorem deponunt, qui instar floris marcidi perit, beatitudine instar nivis liquescente, instar torrentis ad stuporem ruentis diffluit, instar fulguris transit.

CAPUT VI.

Duellum Pralini & Butevillani severè punitur.

REx quidem severissimo Edicto coërcuerat duella, furor tamen, equestribus familiaris, nonnullos exagitabat. Iste error, gloriâ per vindictam quæsitâ, duella virtuti adscribens, adeò profundas in animis egerat radices, ut penitus evelli nequiret. Apud Macedones olim infamiæ notam ferebat, qui hostem patriæ nullum occidisset: & apud Gallos generosi nomine carebat, quicunque à cæde socij abstinuisset. Id rex satis caverat Edictis, ne flos fortissimorum virorum, quod à temporibus Henrici II. frequens erat, porrò periret.

Quemadmodum verò frustra feruntur leges, nisi supplicijs constitutis sanciantur; rex nihil parcebat transgressoribus. Marchio Pralinus, filius Mareschalci defuncti, ausus erat cum Barone Beccio congredi; unde præfecturâ secundariâ Champaniæ caruit, per aliquot annos ab aulâ remotus. Sic ex suspicione gravi Liancurtius, quòd in gratiam Ducis Halvini Gressianum provocasset, conjecturâ valente, ab Aulâ arcetur; rege ad munus primi Cubicularij transferendum, quod Liancurtio debebatur, propenso, nisi à fide dignis, negotioque immixtis, comprobatum fuisset, rem provocatione caruisse.

Ista

Iſta ratio coërcendi, ad exemplum inſtituta, ſpem faciebat nobilitatis erudiendæ, quomodo ſiniſtrè leges honoris virtuti, Chriſtianoque charaƈteri opponantur. Temeritati tamen nulli limites: itaque Butevillanus & Chapellanus eò provehuntur, ut rex nolens volens juſtitiam, majore quàm unquam rigore, in eos exerceret, ne venia Coronam læderet, rabie cælum & judicium quodvis irritante. Butevillanus quidem fortitudine eximiâ pollebat, etiam inimicorum teſtimonio; quæ prudentiæ inops in eum furorem proruperat, ut aulæ fortiſſimum quemque provocaret, nullâ ratione ſolennium ſacrorum, locive reverentiâ publici; adeò nihil apud ipſum valebat regium Ediƈtum.

Poſt promulgatum illud anno ſuperiore comitem Thorinnium duello ſuſtulerat; hoc ineunte, cum Fretæo congreſſus, ſocio cadente, in frequens Magnatum diſſidium. Hinc à rege ſupplicium conſtitutum: quod ille præſentiens, in Flandriam abit, ubi ab Archiducis conjuge, in gratiam Momorantiæ, interceſſionem impetrat abolendæ pœnæ. Id rex à Confeſſionario monitus, ne tantum crimen per læſam conſcientiam transmitteret, Archiducis petitum eouſque ratum habuit, ut præteritorum gratiâ factâ, reditum in Galliam permitteret, modò aulam & Lutetiam vitaret: neque amplius à juſta clementia poſtulares.

Eadem tamen rabies, Butevillano ad duella familiaris, adeò irritabatur abolitionis indulto, ut palam ferret, quod fama retulit, ſeſe propediem Lutetiæ, in campo regio duellum initurum. Non diſtulit ſanè Lutetiam petere, ubi Marchioni Beuuroni inimico nunciat adventum, ſatisfacturus de lite, quam in Flandria, ob fidem Archiduci datam, quo Beuvron excurrerat, decidere nequiviſſent. Ex utriuſque voluntate deſcenditur in campum regium: terni congrediuntur, Butevillanus, Chapellanus & Bertius, cum Beuurone, Buſſio Amboſiano, & Buqueto. Sternitur Buſſius à Chapellano lethaliter vulneratus: Bertius à Buqueto graviter ſauciatur: Butevillanus & Beuvron in amplexus prolapſi, poſt abjectos enſes, pugiones expediebant; ſed æqua ſorte vi-

tam reciprocabant, ad amicos separandos uti ferunt. Tantum audet contemtus regis per furorem.

Rex certior, matrem Bussij Butevilanum misso nobile quodam attinuisse; Chapellanum Vitriaci hærere; eos Lutetiam benè custoditos reduci jubet, Parlamento judicandos tradit, gratiâ propinquis omnia tentantibus negatâ, quàm salvâ justitiâ indulgere non posset. Ex sententiâ igitur Parlamenti capitis supplicium subeunt in campo Grevæ.

Politica reminiscentia.

QUi justificat improbum, & qui justum condemnat eandem apud Deum incurrunt abominationem, teste Salomone in Proverbijs. Lubentissimè hinc in Chrysostomi transeo sententiam, cui justitia sine misericordia, non est justitia, sed crudelitas; & misericordia sine justitia, non misericordia, sed extrema imprudentia. Non minus errorum committitur in condonandis criminibus, quàm in frequentissimo justitiæ rigore, cùm utrinque prudentiæ regula requiratur, ne idem incommodum ex lenitate & seueritate fluat.

Philippus filium Alexandrum monebat, subditis sese humanissimum ante regiam dignitatem exhiberet, cùm postmodum ea lenitas non foret opportuna: sapientissimè reputans, non facilè Principem erga omnes clementiam exercere, cum subditorum salus sæpè rigorem suadeat, & authoritas sine supplicijs improborum constare non possit. Gentilium est proverbium, Ne Iovem quidem absque justitiâ gubernaturum: unde Plutarchus in vitâ Demetrij, nihil Principi magis convenire, præ ista virtute. Et Salomon, cujus testimonium omni exceptione est majus, docet, thronum regium per justitiam constabiliri. Suffragatur D. Cyprianus in libello de duodecim erroribus, cum justitiam, dicit populorum pacem, puerorum custodiam, provinciæ tutelam, pauperum consolationem, sibi ipsi spem beatitudinis futuræ. Ea profectò principi admodum fuerit necessaria, ad

aulam

aulam repurgandam à litigiosis, quì nobilium sanguinem hauriunt.

Duellum mortales infra belluas dejicit, quæ per naturam à suo genere abstinent. Neurij feruntur per sex menses quotannis induere naturam luporum, cæterum homines: verius dixerim, gladiatores istos omni humanitate positâ semper lupos tigresque, humani sanguinis sitientes: pro corde ipsis furor adeòque cupido manus in sanguine fratrum colluendi: non fortitudo, sed rabies deliberato corpus neci, animam damnationi æternæ exponit: non lex armorum justa ad hanc barbariem obligat, sed fascinum *Diaboli*, rationis usum tollens.

Stulta cupîdo honoris fictitij, quo agitantur, monstrum est vanitatis genimen, furoris soboles, sanguinis alumnus, de quo Habacuc refert, cum summos nobilissimos, adeoque fortissimos prædam faciat. Nulla ratio suaserit, ut priscorum sacra impunè reducantur, ubi homines ad Simulacrum, quasi *Moloci* aut Saturni, fictitij honoris immolentur: ut impunitas adversus sententiam Dei clarissimam valeat, â quâ cælum abhorreat, Edictis mortem, lege inferni ignes irrogante. Extremæ vel inde fuerit imprudentiæ, cum contemtus regiæ authoritatis accedit, quâ conculcatâ populi obsequium facilè exuunt, ad diluvium confusionum.

CAPUT VII.

Artes Angli & principum vicinorum ad regem à Rupellanis divertendum.

TAmetsi consilia obsidendæ Rupellæ valdè premerentur, minima tamen indicia Principes vicinos commovêre. Anglus ad invadendam Galliam para-

parato animo, vires maritimas geminat, cæteris non minus expeditis: Sciebant, quanti suâ interesset, Religionariorum factionem in Galliâ vigere, ad vires regni dirimendas, regemq; occupandum, ut intra limites invitus redactus, consilijs obstare non posset, aut invasionem meditari Norant Galliam nonparum terribilem, servatâ libertate agendi, viribus domi otiosis, jure antiquo in omnem ferè viciniam valido, quod Religionarijs semel exarmatis, Rupella fortissimo utique asylo, amissa, persequi liceret.

Hinc privato commodo præ justitia sacrisque actis prætextus quæritur ad arma regis divertenda, invasione in defensionem versâ. Per legatos agitur, Liga coit, ad Galliam eodem tempore per diversa invadendam, rege Magnæ Britanniæ antesignano monimenta missis nuncijs exposcente.

Politica reminiscentia.

PRudentia gubernandi Principes adigit adfactionum apud vicinos principia fovenda: requirit tamen comitem justitiam, sine quâ & virtutis nomine caruerit, unde ei tantum apud vicinos inimicos locus. Et Christi, & naturæ lex vetat alij facere, quod tibi factum nolles, societate humanâ per usum contrarium eversa.

Bajazetes Turcarum tyrannus, veniam meretur, quòd Sigismundi legatis respondit, cum in Bulgariam ipsi nullum esse jus docerent, ut exercitum inde retraheret; Satis sibi documentorum in armamentario ad occupandum, post Bulgariam, universum. Venia sit tyranno, cui primum & ultimum, æquitatem calcare, quæ Christianis Principibus negatur, quorum victoriæ justitia terminantur. Illud Antigoni Magni ad blandum quendam de infinita regum licentia, longè præstat, ad reges barbaros, non justitiam professos, quibus omne injustum malum, illa pertinere.

Legimus quidem in sacro Codice, alias principi, alias civi dari leges; sed patet, privato nullum malum pro bono publico permitti, neque principi id citra injustiti-

ditiam licere. Hinc Plutarchus Marium vituperat, quod justitiæ nullam haberet rationem, nisi ad utilitatem, eodem numero & utile & honestum reputans, vero falsoque promiscuo, nisi pretium utriusque utilitatem conciliaret, egregio apologo, de pelle vulpina leoninæ assuenda. Deus certè consilia, legi contraria, teste Isaia, aversatur; unde vana principibus spes de felici successu, consilio devino destitutis.

CAPUT VIII.

Æmulorum conatus, ob Rupellam.

ABbas Scaglianus, caput collusionis, authore Sabaudo, in vindictam pactorum Mansoniorum, quæ fœderatis inconsultis coierant, turbis natus, jam Cardinali iniquior, ob interdictam Galliam ex eodem studio, fervidè agebat, principio apud Hollandos, si eos concitaret, sed frustra, ob regiorum ibi diligentiam, rationibus validis suffultam. Deinde in Anglia, animos ad vota propensos invenit, conspirationi formandæ. Hinc Anglus ad Sabaudum, Lotharingum, & Rohanium, mense Majo, ad minuta rerum capessenda, Montacutium mittit, post prætextum istum aptissimum itineri anxiè tegendo quæsitum, amores nempè vehementissimos in Cheureusiam, Lotharingiæ incolam, quòd ipsius manuductione ob tricas aulæ Gallicanæ quarum authores ipsi faverent, opus haberet.

Offendit sanè ducem commotissimum, qui quamvis occasionem odij in regem testandi captaret, & irruptionem in Galliam, ad classis Anglicanæ appulsum promitteret, certo ex Imperatoris benevolentia suppetijsque successu. Edoctus igitur de necessarijs, & Lotharingo ad optata descendente, transit in Languedociam, & Rohanij colloquio impetrato, consiliorum summam explicat, ipsumque per Angliæ, Sabaudiæ & Lotharingiæ validas suppetias ad arma eodem momento compellit.

pellit. Vicinum Sabaudum, Galliæ iniquiorem, adeòque Cardinali infestum adit, & ruentem animum adfidem, de invadendo Delphinatu, Anglis classem promoventibus, dandam produceret.

Erant hîc quædam copiæ in parato: nunciatur Rohanio, sexies mille peditum, & quingentos equites ex promisso ipsi propediem submittendos, cū exhortatione ad sedulam operam, ubi principia sese haberent optimè. Sic fulmen Galliæ comminuendæ sibi videbantur jacere. Montacutio per Galliā in Lotharingiā reverso, Rex, cui nihil occultum, per quatuor menses speculabatur, ad cū in reditu attinendū, quò pleniorem consiliorum notitiā adipisceretur; itaque in finibus regni à Marchione Burbonio, cujus ea erat cura, feliciter apprehenditur, capsulâ diversorū scriptorū negotiationis summā aperiente, ad magnum Galliæ commodū, exiguâ ejus prudentiâ.

Ad finem Septembris attinetur, Costium deductus: Id Lotharingus dolere, tumultuari, fortunæ beneficium credere Anglorum in Reæ insulam excensionem, quibus Thorasius satis negotij facessebat, Villanum, continuò Leoncurtium ad reginam matrem, per absentiam regis Lutetiæ herentem mittere, Montacutium repetere; aut intra viginti quatuor horas repulsam efflagitare, protestari de injuria vindicanda, quòd in suo territorio, uti ferebat, ei esset illata vis.

Armatus tum erat ad Angliæ & Sabaudiæ consilia promovenda, eodem tempore ad reginam matrem mittens, & Costium, ubi Montacutius captivus tenebatur, obsidens, cæteris Galliæ munimentis, dum rex Anglos propellit, inhians. Summa verò diligentia Montacutium Parisios in Bastiliæ hospitium pertraxerat, ut Anglis in Reâ cæsis, quod proximè dicemus, ipsius æquè ac Sabaudus mutarent, cum regem ad repulsandam vim paratum cernerent.

Is nunciârat, arma regia alterutrius sumtu ex Pictaviensi agro cessura. Unde Sabaudus vim in Genuenses vertit, per clientelas urbi imminens; & Lotharingus acquievit promissis, de Montacutio ad reditum regis pro natalitijs solennibus libertati restituendo. Ira ipsi-

ipsius tempestati par, multum tumultuatur, momento defervet, sic constituit non multum delinitus, regis reditum præstolari. Accurrit, Montacutius, scriptis notitiam occultorum referentibus, Bastiliâ educitur, Lotharingo redditur, pœnâ tantæ conspirationis in aliud tempus dilatâ.

Erat sanè unde rex cum voluptate exscriptis illis comperisset, Anglorum excensionem in Ream Sabaudo notam fuisse, quibus favorem promisisset, Rohanio ad arma compulso per valida auxilia, sexies decies millepeditum, & mille ducentis equitibus in Delphinatum immittendis. Illinc patebat Anglorum consilium de invadendo Telonio, si navigia mitterent, in Orientem excursura, quibus Sabaudus & militem & triremes commodaret: Sabaudi etiam partes in Magolone intercipiendo, adeoque Bressone & Valentiâ. Adjuncta erant compluria Manifesta cruenta in regem, ministros, & rationem administrationis.

Politica reminiscentia.

MAndata plerumque æquè infelicia ac inhonesta, quibus non legitimè nisi ex rationibus legitimis pareas, Principis exteri imperium turbant. Ubi subditi in eum concitantur, non multum prosperitatis consequetur, ut de authore turbarum rectè dixeris, eum reipublicæ columnis, justitiâ utique & obedientiâ concussis, ruinam adferre: Ubi fœdera fiunt cum Principibus vicinis, ad persuadendum bellum, paulisper valent, ut paululum sperare queas.

Singuli duces potestatem in exercitum sibi quærunt eximiam, diffidentia succedit, ad quantulamcunque gloriam exurgit invidia, quæsito impedimento crescendi, ad quemcunque eventum. Hinc consilia, tam infirmis fundamentis innixa, citius corruunt, quã ædificia arenæ imposita: cùm ipsum bellum ex naturâ suâ inconstantiæ adeò subijciatur, ut ex principio nihil certi possit sumi.

Man-

Mandatum sequius intellectum, aut præstitum, institutum temporis alieni, temeritas præceps, unicum denique verbum aliquando exercitum in confusionem dabit. Sic judicio per eventum, quod plerumque fit, capto, author expeditionis culpam feret. Deus etiam justitiam armorum plerumque fovet, unde benevolentia, teste Bellissario, sine justitiâ nihili est; adeò ut causa legitima destitutus, quodvis infortunium inde & ignominiam expectet.

Quin etiam periculum subit, afflictionis, si transeat provincias, in quas bellum meditatur: nimiam enim imprudentiam proderet princeps, nisi attineret, ad luendam temeritatem. Evadat etiam malum, contemto tamen munere fungitur, quod plerumque & sumtus & turbas patriæ conciliat. Æquidem semper magni feci Phocionis dictum apud *Plutarchum*, ad Leosthenem, Atheniensibus bellum Lamiacum post Alexandri fata operosè suadentem: Oratio tua cupressum spatiosam altamque sed sterilem refert: proponis enim populo insignes victorias, & maxima commoda, nullo certo reipublicæ fructu, cum bellum vægrandes postulet sumtus, & inconstantia detrimentoque scateat.

Animadversum ingenia turbulenta, vicinos ex privatis commodis; sine legitima causa, in bellum præcipitantia, nihil præter vituperium infortuniumque retulisse. Exemplo fuerit Comes SanPaulinus, ad turbas factus, cujus gloria in fumum abijt, ut tandem, ob imposturas Ludovico XI. factas, extremum supplicium subierit. Sic Savanarola beatus habebatur apud Florentinos, nisi ingenium seditiosum adversus familiam Medice corũ exercuisset, civesque ad arma sermonibus concitasset: hinc opprobrio gloriam obfuscavit, unde mihi pronum credere, istiusmodi mandatorum pertinacem, ad majus non posse aspirare decus.

CA-

CAPUT IX.

Turbulenti quidam Bastiliæ mandantur.

UTI exterorum consilia erant metuenda, ita non parum timoris ex complurium Magnatum, quos de Rupellæ obsidione suspicio incesserat, nascebatur. Plurimi illorum videbant, sibi vitam ad leges exactæ obedientiæ instituendam, secundum Rupellam, quæ Religionariorum factionem trahebat, [illegible]actam; nullo penso ad authoritatem regiam liberius vexandam liberalitatemque flagellandam. Unde & illi trepidabant, ne rex superior evaderet.

Ipsis semper creditum regiam authoritatem in suum detrimentum crescere: hinc Gallicani eâdem opinione tincti, non ignorabant, Religionariorum factione sublata, obsequij partes sibi relictas. Unde turbulentioribus sermones quidam, rebellionis indices, nullo licet firmato consilio. Rex autem à quibusdam antiquatæ aulæ edoct⁹, quid Rupellam Caroli IX. manibus eripuerit obsessam, voluntatem nimirum Magnatum plerorumque languidã, quod Monlucius tum recognoscebat, & scriptis inseruit; statuit necessaria quæuis adhibere isti malo præveniẽdo: neque parum referebat, istanc factionem, in herbâ opprimi, quòd Religionarios Exterosque muniens, regia arma alienis negotiis elusisset.

Remedium verò sapientissimum placuit, ad Bastiliam mittere turbulentiores, qui leges obedientiæ sermonibus suis violabant; omnibus rebus necessariis abundantes ex mandato regis, ut à malo patrando saltem abstinerentur. Primi descendebant Marchiones Rouliatus, Bonniuetus, Monpinsius, & Ous; eos secuti Fancanus Milleterius, cũ alijs minoris notæ. Hinc satis beati eo casu exemti, cùm regem factionum impatientem, sibi obsequium necessarium viderent, eodem certissimo domicilio, nisi suspiciones caverent ex vitæ instituto. Sic metus & reverentia quietem peperêre, rege ad institutum expedito.

Q Poli-

Politica reminiscentia.

REgis est, non minus turbulenta ingenia scire, quàm ministeriis apta, ex certis utrinque indicijs. Maximè cavebit animos acres prudentia destitutos ad malû propensos, quod plerumque malitiæ, ambitioni, novis rebus, turbisque quibusvis studeant. *Probus* talem nobis Alcibiadem videtur exhibere, cùm æquè clarum vitijs, ac virtutibus dicit; Hannibalem T. *Livius* eidem ordini adjungit, qui post virtutes egregias ipsius recensitas ait, vitia fuisse paria.

Suspectos etiam habebit, ob quodvis honoris auctarium abjecta quævis suscipientes, quod *Cæsari* apud *Dionem* familiare; nam dignitatem suam projiciebat in prensandis vilissimis, quos potētiæ augēdæ idoneos cenferet. Idē superiori seculo in Guisio observatum, Blæsiæ occiso, cùm ad Coronam Galliæ grassaretur. Idem periculum à *Magnatibus* ad egestatem prolapsis, administrationisue expertibus. Tacitus enim in vita Othonis refert, viros fortes nihil gravius ferre, quàm egestatem: hinc legimus, eandem Syllæ ad ardua stimulos addidisse; *Cneum*que *Pisonem* ad factionem maximè descendisse, quod extrema necessitate ad indigna natalibus propelleretur.

Neq; minus observabit occasionibus sese dantibus accommodos Vertumnos, quibus pronum, leonē in agnū vicissimque agnum in leonem traducere, ut quovis vento accommodè navigent, omnibus faciles ad auxilia prōta. *Eâdem* nota fuerint, qui speciem negotiorum privatorum itineribus secretis circumdant, causa nulla apparente; etiam qui turbulentos frequētant, rerum præsentium tædium produnt, ære alieno oppressi, & in faculeatibus afflicti.

In promtu forent exempla, quantum istiusmodi viri sint observandi, nisi compendium prævaleret? dicam tamen, prudentiam æquè ac justitiam adigere, ut custodiis mancipentur, ad primum turbarum indicium, morâ semper arctius impediente animos, cùm maturior securitas pietatem aliquam præferat, ad gravius supplicium ex majori crimine cavēdum. Ambitio, avaritia, vindicta, & egestas, imprudentem turbulentumque animum nunquam

revocant, nunquam in cursu turbarum, nisi per vim & necessitatem, sistunt.

Licet etiam sponte ad officium redire posset, minus tamen in commodi ex ejus custodia, quam ex inconsulta lenitate, ad majorem facultatem nocendi, exurget.

CAPUT X.

Litigium inter Espernonium & Parlamentum Burdegalense per Cardinalis sapientiam componitur.

EOdem tempore metuebatur, ne irritamentum, quod ab anno integro inter Espernonium, Aquitaniæ Gubernatorem, & *Parlamentum* Burdegalense gliscebat, cõsilia regis impediret, cùm magni referret, arma & justitiam conjungi, ad rebellionem nascentem, populorumque obsequium. Cardinalis regi summa rei explicata, cõsulit Leonem ex Senatu intimo Burdegalam mitteret, qui tentaret reconciliationem ad rerum præsentium usum.

Litigio occasionem dederat Espernonius, quod Edictũ pacis Religionarijs à rege indultum, per Iuratos urbis promulgasset, antequam in *Parlamento* esset relatum: quod ob eam causam principem juratorum Minuellũ exauctorabat, mille quingentis libris mulctæ loco, irrogatis, cæteris in Curiam ad erroris opprobrium convocatis. Espernonius propositi pertinax executionem istius sententiæ publicæ inhibet, Minuello ad muneris functionem confirmato, ex colore quodam, Edictum promulgandi. Parlementum vicissim id mandatum damnat, regiæ authoritati, cujus custodiam ageret, noxium.

Espernonius solius regis voluntati cedere suetus, executionem istius sententiæ iteratò inhibet, nec tertia vice flectitur quin Minuello munus assereret, cæterosque Iuratos à promulgatione Edicti, quam *Parlamentum* instituerat, abstineret. Hinc tantus rancor, ut Parlamentum functiones solitas in jure dicundo suspenderet, nunquam tamen neglectis, quæ regem spectabant. Hinc multus per Aquitaniam rumor, unde Religionarijs ad arma

convolantibus, turbulenti suis rebus possent consulere, cum plerunque ex lubitu vivatur, magistratu in privatis occupato.

Ex eâ ratione mittitur Leon Burdegalam, ut Ducem ad satisfaciendum deduceret, concordiâ ad bonum publicum stabiliendâ. Is Parlamentum reperit ad grādem erroris satisfactionem firmatum, sed à Duce id solum impetrat, ut ingressus in Curiam honorem & reverentiam contestaretur. Cùm verò Parlamentum ampliora requireret, dilata est concordia, usque ad Anglorum excensionem in Reæ insulam, singulis ad obsequium regis properantibus ne Aquitaniam invaderent. Tunc enim Cardinalis Surdisius, Burdegalæ Archiepiscopus intercessit, Parlamento persuaso, ad Ducis satisfactionem illam; sic ille ingressus Curiam, verbis amplissimis honorem & reverentiam testatur, tantundem auferens, nulla mentione præteritorum: quemadmodum tempestas fuit adjurata.

Politica reminiscentia.

NIhil periculi rebus regijs adferunt Parlamentorum & Gubernatorum litigia, ut ex divisione reciprocam constituant adversariam, remedio expedito, obsequio accurato: hinc æquilibrium rerum, ad navigij onera exæquata. Nam per concordiam perpetuam, viget cujusq; arbitrium, sine obstaculo, Principisque scitu, ad populorum oppressionem. Hinc Cato ad eos, qui Pompeij & Cæsaris discordiæ imputabant reipublicæ casum, ajebat, cōtribuisse quidem ad confusionem illam, in amicitia vero priore unicam latere causam, nam ex concordia illâ Cæsar incrementum sumsit; quam ubi fata conjugum Pompeij & Crassi, quibus cæmentabatur, diremissent, grandes de republica administranda inter eos lites oriebantur, cùm Cæsar majorem Pompejo authoritatem negaret, Pompejus parem non ferret. Senatus verò animadvertens, plurimos Romæ magistratus officium segnius facere, rebus sine gubernaculo ruentibus, Pompejum solum dixit Consulem cum summa potestate, ut Magistratuum authoritatem ad æqua reduceret, erroribus ipsorum corrigendis.

Prudentissimè Seneca Magistratuum discordiam compa-

parat lapidibus concameratis, qui concauum ita ſervant firmantque, ut cuiuis oneri fortius renitatur conuexum, rupturâ ſi uno conſtaret lapide certiſſimâ. Utiliſſimæ enim æmulatiunculæ ad errores propalandos, examen accuratius, obſequium commune. Non tamen minus optanda *Parlamentorum* cum Gubernatoribus conſpiratio in regis emolumentum; aut de adminiſtratione perfecta provinciæ dubitandum, ſed adeo fuerit extra illorum facultatem, id temperantiæ utrinque diutius conſiſtere, quòd in humorum, ex quibus corpus hominis conflatur, commixtione expedit commodum potius elici, quam ad æquiſſimæ diſpoſitionis diuturnitatem anxiè laborare.

Summum eſt, ut *Princeps Parlamento* nimiam authoritatem uſurpanti, Gubernatoris objiciat potentiam; ipsũ verò eâdam abutentem, authoritate *Parlamenti* coërceat. Quomodo, ſi Tacito fides, plebes Romana Equitum potentiæ obnixa libertatem diu ſervavit. Videndum tamen, ne diſſidia erumpant in nervum, cùm ex Parlamentorum Gubernatorumque extremâ obſtinatione plerunque caſus fluant ſtupendi. *Calor*, aut alia quævis corporis humamani qualitas prædominans, mortem, aut morbum vehementiſſimum attrahit, neque dubium, litigia iſtiusmodi famæ tradita, ſiue regnum, ſiue rempublicam tangant, exitium minari, aut confuſionem inducere. Sic diſſidia inter populum & Senatum Romanum ſumma invexêre mala: ſæviſſimis tragædijs ad diſſidia *Syllæ* & Marij, adeoque *Pompeij* & Cæſaris exortis, cum in partes iretur, expeditis armis, quæ libertatè populi calcata in gravem ſervitutem ſub Imperatoria poteſtate deſiere.

CAPUT XI.

Rex Lutetiâ ad Rupellam properans, ipſo die diſceſſus Villaregiæ decumbit.

REbus iſtis rempublicam fatigantibus, regem non latebant Anglorum apparatus ad Galliam invadendam

quod felix industria Cardinali cælitus collata ad Exterorum penetralia scrutanda, instituti notitiam præberet. Rex igitur certior, de velis explicandis, Lutetia discedit, ut ad Rupellam ocyus delatus militis animum cui nihil in ausum sub oculis Principis, firmaret præsens.

Deus autem, consiliorum humanorum arbiter, desiderio regis hic deest, immisso per primum itineris diem morbo, qui eum nolentem Villaregiæ detineret, assultu adeo violento, ut de salute ambigeretur. Medici igitur, ubi visum curis febrem augeri, suadent incuriam, mole rerum in vigilantiam reginæ matris atque Cardinalis exonerata, per secundum experimentum. Ipsa tamen eo animi mærore vix quicquam agitabat, adeo ut in Cardinalem omnia decumberent: non quod minus potentiæ in ipsum exerceret dolor, quàm in reginam matrem, sed quod magnis genijs clavus etiam sæviente tempestate nunquā ponitur.

Is igitur omnia ad impetum Anglorum, Rupellanorumque rebellionem retundendum necessaria curat, ut Cælum videretur, ad majorem ipsius gloriam, negotium seposuisse, quod à longo tempore summum, tranquillitatem publicam, gloriamq; regis singularem concerneret: hinc totus in eo erat industria ad miraculum contendente per viam inde expeditiorem, quod rex molem rerum agendarum minuisset, ut valetudo ministerio continuo sufficeret, parte illa curarum, quæ gloriam regis, & administrationem reipublicæ complecteretur, commissa. Modestiæ erat mirandæ, paucisque mortalium notæ, quod regem edoceret, Custodia sigillorum Marillaco tradita, viro utique industrio, fervido, & satis prudenti, justitiæ optimè consultum; quemadmodum ærarij cura summa Effiato rectissimè esset credita, quo integrum sibi esset universam curam reipublicæ, & quicquid regi luberet, impendere. Minimè consultum sibi videri, utileve Galliæ, aut cuicunque imperio, si uni homini omnium quorumcunque negotiorum moles advolueretur, cùm partem animi ad justitiam & ærarium conferens, minus adferat ad administrationem reipublicæ, quæ tamen per Galliam virum postulet integrum.

Rex judicio æque ac modestia collaudata, quod à compluriam Ministrorum ambitione distaret, qui nunquam quieti,

quieti, nisi omnia corripiant, nullum operæ pretium faciunt, eo libentius precibus istis detulit, quod ad valetudinem conducerent, quæ moli tantæ impar indies evadebat, tametsi genium Orbi terrarum regendo aptum sciret. Hinc ipsi una & summa cura reipublicæ, cæteris negotijs in Ministros rejectis.

Politica reminiscentia.

Summus minister, imperij rectè administrandi mole expensa, nunquam omnia curat, ne temeritatis vituperium ferat, confusione rerum, adeoque odio spontaneo sequente. Est enim quicunque hominis genius fluviorum similis, qui in rivos deducti, lentius debiliusque repunt, adeo ut mente ad quævis genera negotiorum distracta, maxima rerum momenta minus valide, in reipublicæ insigne detrimentum peragantur. Sic stomachus, ex delitiarum irritamento suffarcinatus, maximam nutrimenti partem in vitiosos vertit humores, uti animus ad singulorum dispositionem attentus, omnia relinquit indisposita. Hinc Plutarchus, de regno administrando ait, *Principi animum in manum esse intendendum; ut Ministros complures, ad rationem digitorum negotijs adhibeat.*

Alijs tamen argumentis haud opus ad axioma istud, præter notitiam administrandi, ut maximè, justitiæ cultum & ærarij prudentiam prætereamus. Summus enim Minister vigili oculo perlustrat omnia, cum negotia, tum ingenia Galliæ; Principes finitimos aut fœderatos, eorumque ministros ut quantum potest, consilia penetret, quibus nocituris prudentiam aut vim opponat. Tenetur etiam omnem industriam contendere in Pontificis, Imperatoris, Hispani, Sabaudi, cæterorũq; per viciniam Principum instituta. Diligenter ingeniorum propensiones, ægritudines, exercitia, consilia, & quicquid administrationem imperij contingit, omni tempore expiscatur. Ubi ardua meditantur, obstat, fœderatos laborantes tuetur, ut regni propugnacula.

In visceribus regni satis occupatur à rege, ut benevolẽtiam sibi conservet, suspiciones malevolorum dissipet cõsilia æquè grata & utilia suggerat. Secundum hæc Principes agnati amplum præbet exercitium, ut contineãtur à turbãdâ republica, quacunq; satisfactione deliniti, cũ plurimum

rimum reipublicæ sors ab ipsis pendeat. Tandem etiam Clerus moderatè habendus, ne ex contemtu ejus religionis fastidium, suboriatur; aut ex reverentia fastum conciliat, ad abusum potestatis spiritualis; regiæque authoritatis detrimentũ. Neq; vero exigui negotij est, summos regni ministros, provinciarũ & munimentorũ gubernatores, Magnatesq; omnes in officio cõtinuisse. Hinc necessũ habet, omnia alicujus momenti negotia, eorum consilia, tricas, commoda, ingenia & inclinationes, exactè discere, ut mandata ad illorum dispositionem, publicumque commodum accommodet, turbis divertendis.

Commercia etiam cura complectitur, ut hanc opulentiæ scaturiginem reipublicæ conservet. Plebes ipsi nõ negligitur, ut officium erga principem & patriam colat. Plurimum verò temporis necessitas belli rapit, ut summa mãdata expediat, hospitia militiæ, ductum copiarum, prælia fortissima, annonam; adeoque disciplinam militarem describat. Longiore ad istæc compendia opus sermone, quam ratio instituti fert: facilè tamen hinc iudices, vix unũ geniũ omnium fũctionum capacem, ut summus Minister, justitiæ & ærarij curâ depositâ, hic satis inveniat operæ.

CAPUT XII.

Classis Angliæ ad Reæ insulam accedit.

ÆGrotante rege, exercitus navalis Angliæ, duce Bukinkamo, ad arenas Olonnæ, classe octodecim aut viginti navium, vicesimo octavo Julij circiter horam sextam matutinam apparet. Creditum primò, Dunkerkianos Hollandis in littore hærentibus insidias aut vim parare; sed ubi paulatim ad Reæ insulam, numero navium aucto, Hollandis quietis, cursus deflectitur, facilè suspicio de exercitu Anglorum tenuit, quam classis disposita ad Britanniæ Armoricæ sinum, in promontorio Arsæ firmabat.

Accedunt ad Preæ munimentum, Insulæ Reæ impositũ, in quod per eum diem innumeros globos tormentorum jacu-

jaculantur, continuato impetu ad maris refluxum vesper-tinum postridie, donec naves ad apicem Sablansovij colligerentur, ad ictum fistulæ sclopetariæ à terra remotæ, quibusdam etiam ad ictum fistulæ manualis accedentibus ut Thorasius, munimenti Sanmartiniani in eâdem insulâ custos, censeret, illic excensionem ausuros. Promovet ergò omnē militem, ut arceat, ictibus in cymbas dirigendis.

Cùm autem Anglorum excensio bis mille tormentis indesinenter tonantibus, protegeretur, decies mille in terram exponunt. Thorasius tamen, quamvis tantum ducentos equites, & octingentos pedites duceret, ut regis gloriam vi oppositâ vindicaret, aggrediendos censet, contemto tormentorum fulmine per littus, spe fretus divini favoris in defensione justissimâ virtuteque ad ipsam fortunam flectendam. Equitem in septem turmas disponit, quarum quinque impetu in hostem simul feruntur, ad Anglorum aciem turbandam, succedebant cohortes, duabus reliquis turmis ad promta auxilia attentis.

Signo pugnæ dato, proceditur passu solito, qui tamen ob tormentorum ictus statim corripiebatur, nullo fructu, cū plurimi dissiparentur, alijs occisis, alijs vulneratis, alijs dejectis, antequam hostis copiam adipiscerentur. Qui verò ordines servarant, obfirmatis animis Anglorum aciem perrupêre, nullo reliquò fortitudinis conatu. Stupebāt Angli, Gallos per medias flammas, ictusque tormentorum grassari, ut alij ordines desererent, alij ad naves relaberentur natatu. Cùm autem nemo instaret, Gallis ad prælium non dispositis ordines restituunt, equites repulsant, antequam pedites accedere potuissent.

Illi tamen etiam spem superabant, donec ob tormentorum violentiam visum esset pedem retrahere occasione rectius pugnandi dilata. Rostainclerus, frater Thorasij, Baro Chantalij, Navalius, aliique complures nobiles, & velites, præter quinquaginta gregarios, oppetiêre, plerisq; ducum sauciis. Anglis par damnum, quindecim summis ducibus occisis, præter plurimos secūdarios & antesignanos. Perijt ipsis & vexillum, gregarijs, post recensionem quingentis & amplius desideratis. Unde nullus ipsis animus progrediendi, triduo ad muniendum littus insumto,

donec ex navigiorum tutelâ, ad nuncium, de Gallorum instituto, de campis deserendis, & tantum munimento Samnartiniano tuendo, certiores proreperent.

Politica reminiscentia.

DIfficillimum arbitror, exercitum navalem ab insula, quæ excensioni undiquaq; patet, munimētis destitutâ, arcere; cum solæ noctis tenebræ faveant, & tormenta custodias quascunque dimoveant. Hinc *Machiavellus*, cæterique *Politicorum* principes memorant, rarius hostem ab angustijs arceri, nisi valido castello; potenti maximè exercitu instructum. Sic Franciscus I Italiam bello petens, Hispanos offendit in adversa ripâ Beuchambiæ, transitum nimiâ potentia impedituros; qui tamen, viso Guisio, duce cum hastili in aquas proruente ad ciendam pugnam, vadi custodiam deseruere. Sic Philippus Valesius, Godemari Fayo, custodiam Sommæ fluvij ad *Blancataquam* commiserat, cum præsidio mille cataphractorum, præter sagittarios Genuenses, & sexies mille peditum; perrupit tamen intra sex horas, refluxu maris adjutus, universus Anglorum exercitus.

Expeditum, alia exempla referre; sed præstat suggerere omnium sapientissimum consilium, hoste angustiis perrumpendis inhiante, ut id commodum plurimo sanguine acquiratur perservidam defensionē, cùm rationem primi impetus ea plerumque trahat: nam stupet hostis ad numerum cadaverum, vimque oppositam difficultas victoriæ obtinendæ minus cordatos eneruat, unde plurimi satius duxere pedem referre, quam alterum occisionis subire periculum. Hic crudelitati locus in terrorem hostium, ad animos frangendos, formidinem spargendam, cùm multis trepidatio gradum fecerit ad desperationem victoriæ, exacto judicio ab angustiarum tuitione ad munimenti acerrimam defensionem.

CA-

CAPUT XIII.

Obsidio Rupellæ è longinquo.

ANglorum appulsus celerrimè ad Aulam nunciatur; cavit tamen prudentissimè Cardinalis, ne ad regis pertingeret aures de incremento febris sollicitus, genio ipsius admirando ad rationem hostis depellendi mirè allaborante. Jam rex, de procinctu Anglorum certior, advocarat aliquot legiones, equitumque turmas, distributa etiam potestate scribendi militis, qui in agrum Pictauiensem colligeretur, occasionibus adhibendus.

Enculismensi delatum erat summum militiæ imperium, qui sub ipsum adventum Brovagæ & Insulæ Olerani prospexerat, magna fiducia quod Ream spectabat, in virtutem fidemque Thorasij collocata. Convexerat in munimentum Luisianum annonam, ad Anglos sustinendos, si quid auderent, strategemate usus, ut eos in Reæ insulâ contineret, ne terram firmam calcarent. Nam in provinciam ingressus, hospitiorum magistros quaquaversum in oppida & pagos mittebat, ad exercitum quindecim aut viginti millium recipiendum, cum copiæ præsentes vix mediam partem æquarent.

Rupellam id creditum renunciant Anglis, qui tantis copijs impares, Ream occupant. Etiam scrupulose servato ordine, quem Cardinalis præscripserat, Rupellanos nullo modo irritabat, ne ex illius instituto ullam obsidionis suspicionem caperent: cum sciret author consiliorum, populos ad extrema ferri ex metu severi supplicij; Rupellanos inprimis, qui Anglos libertatis caussa asserendæ accersivissent, nunquam Anglis pariturος, nisi metu obsidionis compellerentur; unde eum penitus tollendũ censuit. Hinc Enculismensi recipiuntur Deputati benevolẽtissimè ut persuaderet, id unicũ regis desideriũ, ut illi immunitatib. gauderẽt, modò dignos sese redderẽt per vitæ institutũ permisit etiam messem, consultius censens, hanc annonã indul-

indulgere, qua obsidio non multum produci posset, quàm propalato regis consilio occasionem in Anglorum partes transeundi præbere. *S*ummam hic animadvertas prudentiam, quæ tamen Anglos ex Reâ non dejiciebat, nec eâ penitus subacta, à terra firma abstinebat.

Hinc *C*ardinalis, susceptâ per auspicia regis & reginæ matris eâ curâ rationes longe potentiores producere instituebat ad felicem successum, ut credi posset, regem efficere, superioribus regibus nequidem cogitata. Sic maturantur delectus, contrahuntur navigia, ne Reæ Angli subvenirent, neve in *C*analem, quocunque molimine penetrarent.

*P*rima cura erat, commerciorum maritimorum inhibitio edictalis; eodem tempore navigijs ad bellum ubiq; portuum reparatis, inque viciniam Rupellæ contractis. Ad portum gratiæ, & *D*iepam mittebat argentum, ut præparatæ naves accederent: Olerane, Bovaga & Aquitania annonam & apparatum belli submittentibus. Abbati *M*arsiliaco in mandatis dabat, ut ex littore Olonnæ nautas contraheret, Beaumontio, summo Magistro aulæ Thorâsij intimo, ut quacunque industria in munimentum Reæ aliquid annonæ inferret.

Touredes ad fanum Machlovij abit ut tria grandiora navigia instrueret; Beauleuius, Courselles & Cantelupus centuriones maritimi per Olonnam, jubentur annonam itidem invehere. Beauleuius Persacus meditabatur aliquot Anglorū navibus incendium, & viam in munimentum Sanmartinianum penetrandi, sed in executione defecit Riverius, postmodum Grammateus, per littus illud colligebat cymbas remigio utentes.

Maniacus *E*spernonium, aliaque Garumnæ oppida excurrebat, ad onerarias, lembas celoces, & quascunque minores naves colligendas. *C*ursor in Hollandiam ad Curatorem Guttium, regiarum navium præfectum properat, ut continuò vela faceret; eodemque tempore, ubi rescitum, Hollandos ad Anglorum subsidia enixè sollicitari, redintegrationem fœderis per Oratorem regis conciliati; expedito per argentum præsens negotio, ubi articuli signantur, & inter cætera conventum, ut regi suppetias ferrent suis navibus, ad necessitatem.

Sum-

Summus iste Minister prudentia admiranda consilium illius Prisci sequebatur, duobus hostibus ingruentibus, alterum conciliandum, ut cum altero dimices expeditius. Nemausensis Episcopi etiam utebatur opera, atque Deplani, quorum ille Thorasij frater, hic familiariũ princeps, ut suppetias maturarent; diversa promissa decem millia aureorum ferebant ex ærario, annonam si quis obsessis advexisset.

Dicam compendio, à mense Iulio, usque ad finem Augusti cursores cujuscunque notæ fatigasse itinera diversa ad auxilia promovenda quæ, uti inferius referemus, tandem pervenere, & Citadellam Reæ, ad Anglorum ignominiam, regis verò gloriam immortalem, obtinuere.

Politica reminiscentia.

Prudentia, clypei instar, quosuis sinistros casus à republica avertit: ipsa oculi vicem præstat *Ministro*, quicquid ex usu sit repræsentans, quemadmodum fortitudo est manus executionis. Absque ea, cæco impotentior foret, ut ex vi, quam hostibus reipublicæ objiceret, præter confusionem nihil spei procedat. Hinc õnia favore suo facit prona. Antiquitas sanè sapientem suæ fortunæ dominum ferebat, ꝙ existimaret istanc *Deam* cæcam, nihil adeo molestum inferre, quin legibus virtutis submittat, aut consilio, viri sapientis diverti nequeat. *Plutarchus* in vita Fabij refert, Deum mortalibus felicitatem immittere, ad mensuram Virtutis & Prudentiæ, quibus vitæ institutum deberent.

Exemplum tamen Antonini Pij Imperatoris apprime faciet ad istanc materiam illustrandam. Is tanto beneficio fortunæ benignioris in omnibus negotijs gaudebat, ut diceretur nullâ unquam pænitentia cujuscunque susceptæ rei tactus fuisse, cùm omnia ex voto & secundum cogitata succederent. Senator igitur quidam *Romanus* libertatem quærendi nactus, postquam summam instituti admirationem esset testatus, Quem ordinem rebus accommodaret; rogat, ad tam optatos successus; nihil, respondebat ille mihi est mysterij, nisi instituti exacta ratio, ad dispiciendos quantũ possũ, quoscũq; casus, ut remediis cõvenientibus præveniã: nihil curæ, prudentiæue, ad eventum destinatum necessariæ omitto, executione non nisi peritis demandata.

Is de-

Is demum prudentiæ est ordo, adeo ut nihil certius i- stanc virtutē, sicut lumē solis homini viā clarè ostendit, ut ad locū destinatū perveniat, deviis relictis, si cui eminēti- or obtigerit, in mentem Ministri tantum splendorem ef- fundere, ut rationes optata consequendi doceat, medijs non aberrantibus ad manus congestis.

Hæc motus dirigit, consilia disponit, animi propensio- nes frænat, sapientiam ordinat, mandata trutinat; vitæ in- stitutum componit, & quicquid consilijs obstare posset, digito exerto ostendit: quemadmodum eadem docet, ni- hil unquam supra vires audendum, & qua ratione, quod nostræ facultatis est, ad certitudinem immotam deduca- tur. Itaque dixeris rectè, per hanc Deum mortalibus viam ad prosperitatem sternere.

CAPUT XIV.

Buckinkamus Citadellam munimenti Sammar- tiniani aggreditur.

QUemadmodum solus Deus momento agit, ita auxi- lia tardius in Reæ insulam sunt trajecta, unde Angli, quod non impeterentur, munimentis per littus libere ex- citatis, nemine impediente, Citadellam munimenti San- martiniani obsidendam sumsere.

Bukinkamus spem ejus superandæ adeo facilem conce- perat, ut ad regem Magnæ Britaniæ perscriberet, sese in- tra octiduum ibi signa Angliæ fixurum. Unde Edictum, quo subditi invitabantur, ad Reæ insulam incolendam, in- dultis magnis immunitatibus, certo instituto, de Gallis penitus exigendis. Eam spem Bukinkamo fecerant egre- giæ copiæ in insula, & exiguum Citadellæ præsidium: cō- firmabant architecti militares, qui tot structuras promitte- bant, ut regi nullus ad auxilia introducenda trames super- foret.

In eum finem fossas ducebat versus Citadellam, sexto postquam advenisset die, septimo jusserat sex tormenta ex suggestu in portum Sanmartinianum tonare, ubi fulmina- tiones cū diluculo adeo prospere processere, ut in molen- dina

dina corrivatæ, ruinam ferè incussissent: obsessi tamen eo fortunæ favore & promtitudine aggerem opponebant, ut ictibus subducta servarentur: tormentis in Anglos adeo dextre displosis, ut tormenta hostilia everterent, usu fulminandi privata.

Id vero Anglos male habebat, ut postridie alios suggestus ex vindictæ desiderio excitarent, fossis etiam circa Citadellã, & alia loca, ad accessum protractis. Hinc Thorasius, qui nunquam viderat hostem sine occursu appropinquantem, diversas ducebat, ut circa adversos tumulos hostem quæreret, Anglis ne tantillum à labore cessantibus, quin cordatissime erumperet.

Primis verò diebus cautissimè agebat, ut portum servaret, recipiendis auxilijs liberum, deductis utrinque à munimento fossis ad littus usque, quas non minori studio quam Citadellam custodiebat. Hac enim auxilia subiere, quæ salutem ferrent, neque enim undiquaque cingebatur primitus, quin cum incolis Insulæ, quibus sacra Romana placebant, necessaria reciprocaret: ij non parvo numero Citadellæ pro facultatibus annonam inferebant, quos Bukinkamus re intellecta, navibus impositos omnes transtulit ut omne auxilium Citadellæ à terrâ firmâ inde esset expectandum.

Angli tamen ultra mensem otiosi hæsitabant, nihil in munimentum ausi: donec ex fastidio moræ ad Lunatum opus non valde perfectum, fossas producerent: per noctem impetu facto, vallum superant, sed Halibardis dejiciuntur magno suo malo, ut centum quinquaginta occisos relinquerent, cum pedem referrent, quatuor tantum gregarijs apud obsessos desideratis. Hinc irritatiores, impetum eodem loci iterant, sed eandem fortunam experti, repulsantur.

Montantus, Pratonus, Montrander, Cæsacus, & San Preulius impetum summa virtute fregerant, Francisco Beaulevio alicujus notæ cadente. Summum vero ab Anglis incommodum id accedebat obsessis, quod puteos ad Lunatum opus veneno corrupissent, quorum usu difficulter carebant obsessi. Hinc per quietem visum, obsidionem ad famis necessitatem producere, ut extrema perpessi, deditionem sponte facerent.

Poli-

Politica reminiſcentia.

ANguſtijs amiſſis, conſultiſſimum, valido claudi munimento, ubi camporum uſus deſiit. Id *Pericli* promtum, patriâ per Lacedæmonios vexatâ: nam etſi hoſtis univerſam Atticam incendijs fædaret, nunquam tamen ad dimicandum progreſſus, vires quaſcunque integras ſervare, quàm cùm periculo atterere maluit.

Ad munimenti verò defenſionem quatuor potiſſimum requiruntur, dux, miles, vallum & annona. *Dux* ante omnia ſit fide inconcuſſa, nullo auro peruius, qui invicto animo, metum ignoret, vigilantiam ſummam adverſus omnia inſolita colat; corpore laboribus compacto ad vigiliarum incommoda, & menſæ tenuitatem obfirmetur, apud militis animum adeo potens, ut quocunque ducat obſequentem.

Militis delectus non minoris fuerit momenti, ne graviter peccetur in tyrone laboribus continuis bellique functionibus nondum aſſueto. *Munimentum* enim tantummodo veteranis credendum, quæ apud Romanos præſidiorum erat ratio, cùm ijsdem campeſtris militia minus conveniret. Fruſtra enim moliaris vallum, niſi vigore & virtute militis valeat: unde recorderis, hinc ſæpiſſimè numeroſos exercitus fuiſſe fractos.

Non tamen Vallum negligere decet: quin imò, ubi deficit ad obſidionem ſuſtinendam, à cuſtode munimenti dies noctesque indefeſſo ſtudio reportaretur; ut contra ſcalarum inopinas machinationes ſecuritatem præſtet. Adverſus tormentorum violentiam, nihil opponere licet; gubernator tamen cratibus, vimineis doliis, faſcibus ligneis, ſaccis lanarum, & aliis ad terram hauriendam ſit inſtructus quo ruinas ſarciat.

Annona, defenſionisque apparatus adeò ſunt neceſſaria militi, ut vita & pugna: unde gubernator de ijs maturè providebit, ut obſidionem ad opportunum liberationis tempus extrahere poſſit. Nullum hic dimenſum, niſi ad proportionē loci, diuturniore obſidione copiam majorem exigente, dùm vis neceſſitatem præveniat. Quòd ſi neceſſaria comportare ſuperſederit gubernator, nihil faciet reliquum curæ & induſtriæ, ut medeatur neceſſitati ingruenti, ſi exitium vitare velit.

Ut autem facultatem, ad necessariorum usum retineat, portus quantum fieri potest, angustias, in munimento maritimo custodiat; in campestri verò, viciniæ subsidia. Sic Corbulo, quod Tacitus memorat, à Tiridate rege obsessus, ne in recipiendâ annonâ, quam Pontus & Trapezuntus suggerebant, impediretur, vicino monti munimentum imposuit, cujus tutelâ necessitatem procul habuit, elusis hostibus.

CAPUT XV.

Extrema patiuntur obsessi in insulâ.

Anglorum tamen institutum obsessis in Citadellâ munimenti Sanmartiniani plurimum incommodi conciliabat. Ad principium obsidionis abundabant obsessi victu, butyro & vino, quæ tamen tot nobilibus spontaneis, tot famulis & præfectis, præter legionarios, Catholicorumque ex insulâ huc confluentem turbam distributa, exiguo tempore minuebantur, plebe ad panis aquæque usum redacta.

Summa ægritudo istæc animos vellicabat, quòd spatio sex septimanarum nihil certi ex terrâ firmâ intellexissent, omnibus navigijs ad nunciandum auxilia amplissima destinatis, per hostium vigilantiam interceptis, excepto illo, quod tertiodecimo Augusti aliquantulum annonæ pertulit; ut spes languesceret. Augebat tumultuandi materiam Anglorum industria, quam adinveniendis machinis, ut maris usum adimerent, auxilia subventura arcerent, exerebant.

Primum illorum opus, species munimenti, tribus aut quatuor carinis arctissimè compactis impositum, quod octo vel decem tormenta veheret, ad evertenda per superficiem maris navigia, transitum ausura: Alterum, malorum defixorum sepes, in modum claustrorum, munimento objecta: Tertium, navigiorum per remulos & rudentes continuata series, quam doliorum

multitudo inserta sustinebat, ad omnem accessum occupandum. Maris procellæ, ventorumque vehementia ludibrium ibi faciebant, plerisque machinis demersis, ut Angli cogerentur rudentes solvere, quò præsens suffocationis periculum à ventorum vi & maris æstu evitarent: concludebantur nihilominus obsessi, ut ne cymbam quidem in terram firmam transmittere,& inde necessaria quæq;adipisci, maximo suo incommodo,potuerint.

Interea non pauci præsidiarij, famis incommodorumque pertæsi, elabendi, atque hostes transeundi occasiones sumebant, ut obsessorum necessitas jam divulgaretur. Hinc Bukinkamus, omnia in suam rem vertere diligens, ad Thorasium scribit, & virtute eximiè collaudatâ, deditionem petit, oblato honestissimo pacto, ut exitium evidens,quod obstinatus animus victori imperaret, evaderet. Thorasius autem,cui necessitas materiam laudis voluptatisque præbebat, istis literis nihil motus. Respondet, neque desperata auxilia, neque metum extremorum apud animum in defensioné munimenti obfirmatum valere posse: delatam benevolentiam se magni facere, quâ tamen semet indignum censeret, si ullam officij partem in hac occasione, cujus exitus summum honorem traheret, prætermisisset.

Ut tamen Anglorum impatientia deferveret, ex consilio amicorum, voluntatem paciscendi simulat, proponuntur utrinque capita, adeò dextrè, ut Anglus sibi animum ad deditionem pronum Thorasij persuaderi pateretur, ille temporis lucrum ad auxilia sperata quæreret. Nam Bukinkamus eam spem, ob machinas navesque magno numero ad munimentum excubantes, inanem censens, maluit sine periculo famem obsessis adhibere, quam novos impetus, ex cæterorum damno infligere.

Thorasius interea, necessitate industriam acuente, rationem invenit, tribus Vasconibus in terram firmam natatu emittendis, ut regem de re præsenti redderent certiorem, auxilia accelerarent. Petrius, id enim nominis ferebat illorum unus, mari sulcato, procellis obstinato robori cedentibus, ad exercitum in agro Rupellano morantem pervenit, literas ad regem, quod receperat, Thorasijque ami-

amicos tradit. Quæ regi inscriptæ erant, celeri cursu Villaregiam deferuntur per Enculismensem, curâ auxiliorum destinatorum crescente, ubi omnes Thorasij familiares, ut amicum ab extrema necessitate liberarent, regisq; gloriam promoverent, in auxilia maturanda incredibilem diligentiam impendebant.

Politica reminiscentia.

SUmma obsidionis difficultas, nunciorum ad auxilia efflagitanda inopia solita, ex obsidentium accuratâ diligentia, quam accessibus obstruendis, ne quid ad obsessos penetret, plerumque applicant. Nonnulli beneficium nocturnarum tenebrarum legunt: quod Gothis placuit, cùm à Bellisario in Ormum essent compacti, ut Vitiges de statu rerum edoceretur. Magnum quidem ad portam aliquam oppidi excitârant tumultum, quasi eruptionem in hostem ausuri, ut Bellisarius copias ad illum locum contraheret, locus autem emittendo nuncio lectus, minus bene custodiretur: quod strategema per prudentiam sumtum, non raro profuit.

Iidem, recensente Procopio, id temporis aliam rationem iniêre, ad Vitigem de necessitatibus suis reddendum certiorem, corruptis multo auro extremis vigilibus: quod per bella civilia pronissimum, militibus ex utroque exercitu familiaritatem colentibus. Quicquid autem certissimum de obsessorum nuncijs reciprocandis fuerit, prudentiæ occasionibus quibusuis intentæ relinquitur, omni industria ad executionem adhibita, cùm istæc scientia nullis axiomatibus comprehendatur, nullo præceptorum usu doceatur, sed ex naturæ sagacitate fluat, experimento militiæ roboretur.

Addam duntaxat, per historiarum latissimos campos, ut digitum saltem intendam, innumera diversorum mediorum exempla, quibus famosissimi quique duces sunt usi, extare. Campani à Romanis obsessi, hominem fugitivũ quẽ simulabat, literas in Zonâ ad Carthaginenses ferentẽ, mittebant. Hirtius Consul ad Decium Brutum, ab Antonio Mutinæ conclusum, literas plũbo inclusas, natatorũ brachijs alligatas, deferebat. Idẽ columbas aliquãdiu absq;

alimento in obscuro tenebat; famelicas ad locum obsessum quamproximè, litteris collo alligatis, emittebat, quos domicilijs repetitis à Bruto aut capiebantur, aut ex literarum desiderio, deijciebantur.

Justinus refert, Harpagum, ut Cyrum de necessarijs faceret certiorem, literas in ventrem leporis abdidisse, quem retibus involutum famulus per satellites regis Harbacti, venator creditus, detulerit. Alij alijs artibus, quarum diversitas ingeniorum mira inventrix, usi perhibentur. Summum fuerit, ne illæ literæ quotidiano charactere aut numeris usitatis exarentur, cum tempora Cæsaris transierint, qui Ciceroni nuntiaturus auxiliorum adventum, Græcè scripsisse satis habuit: nulla enim hodie characterum aut numerorum ratio occulta.

Chinenses aliquando imitandi, quorum characteres rem, non literam notant: nam characteribus ad numerum rerum multiplicatis, vix fieri poterit, ut literæ interceptæ intelligantur. Pingendi etiam characteres jure limonum aut cæparum, ad majorem securitatem, per intercapedines scripturæ linearis, quæ vulgaria loquatur, quòd eo jure scripta oculorum aciem fugiant, nisi madefacta, aut ad ignem admota. Posset etiam custos munimenti ante obsidionem convenire cum mandatario, cujus commercio per literas indigeret, ut literæ tantum aliquot verba significantia per singulas lineas ferrent, quæ tamen collecta sententiam ad priores, posterioresque literas continerent, ut interceptæ nihil, præter clarissima, eaque communia verba, præ se ferant.

CAPUT XVI.

Insula Reæ accipit auxilia.

CArdinali debebantur vindiciæ istius Insulæ, ex curâ summâ, aut potius extremâ. Expeditissimum rei medi-

medium placuit, ut à Bajonnâ quindecim navigia lata, Pinacium nomine apud populares nota, adducerentur, ad vela & remigium valdè versatilia, cursui aptissima, summis tempestatibus assueta, quòd eximia prudentia suggereret, cum Angli eorum usum ignorarent, transitum noctis beneficio, nemine advertente, processurum.

Negotij dispositio Grammontio mittitur, ut Chalar Centurio, ex Hispaniâ, quò jussu regis navigaverat, reversus, destinata exequeretur, aut per ipsius absentiam, quivis alius virtutis probatæ. Pinaces igitur per summâ diligentiâ farciuntur, fistulis ignivomis hastisque quantum potuit, instruuntur, singulis adduntur viceni nautæ cum omni apparatu necessario. Chalare absente, Balinus, maritimorum Centurionum per eam regionem, peritissimus juxta & fortissimus, provinciam subit.

Is Pinaces ad arenas Olonnæ sub finem Augusti admovet, quem Abbas Marsiliacus summa festivitate excipit: navigia ubi annona & bellico apparatu onerasset, temporis parcissimus, centum viginti gregarios ex legione Champaniæ, præter quosdam spontaneos assumit, prima occasione vela facturus: donec quinto Septembris ad horam sextam vespertinam exiguæ classis dux procederet. Sub noctem sentit, sese exercitui hostili proximum: pandit igitur amplissima vela, ut jam latere non posset, in cursum velocissimum, quem Anglorum naves non assequerentur.

Nihil hic sinistri, præter aliquot velorum & malorum jacturam ex tormentorum fulminatione, pinacisque foramen. Hoc periculo defunctus Balinus, ad sepem arcendis auxilijs defixam accedit: eminebant mali crassissimi, catenis ferreis juncti, rudentibus etiam apices continentibus ad anchoras firmissimas. Transière tamen aliquot Pinaces, levitate & celeritate insignes; cæteris ad eum locum, ubi per noctem priorem, singulari Dei providentia, procellosum mare, ut auxilia commodè transmitteret, malos solverat, delapsis, ut sine ullâ difficultate penetrarent; adeò ut altera noctis hora ad propugnaculum Citadellæ, extra Anglorum irritamenta, appellerentur.

Auxilia hæc magna erant cum propter famam, tum propter suppetias per extrema, ad obsessorum, quos omnis ferè spes deseruerat, majorem fortitudinem. In hoc sanè vertebatur rei cardo, postea libero ferè accessu. Obsessi sibi jam videbantur necessarijs abundare, unde stupor apud Anglos, ut de accessu intercludendo spem abijcerent, Haburinumque Bukinkami propinquum ad regem legarent, ad pacem tentandam. Remissus is, re infectâ, quòd rex neque aspectum ejus ferret, nisi & Angli Reâ, decederent, quos brevi ita esset excepturus, ut desiderium revertendi ponerent.

Alia dehinc navigia in insulam submittuntur, quæ ob molem hinc inde desistebant à cursu, Anglorum exercitum metuentia: adeò ut aliæ decem Pinaces Bajomâ repeterentur, quas Grammontius benè instructas continuò duce Auduino submisit, ut quarto Octobris essent præstò, ad arenas Olonnæ. Suscepto onere, præter viginti quinque alia minoris operis navigia, impositisque trecentis stipendiarijs & sexaginta lectissimis nobilibus, sexto Octobris discedunt, ducibus Cusare & Auduino.

Ventus immutatus classem hanc distinet, ut post biduum, die lucidissimo ad Ream contenderet Angli prælium occipiunt acerrimum; tormentorum fulmina, sclopetorum ictus ingruunt, vincit tamen virtus periculum, ut viginti novem navigia ad Citadellam pergerent, die Veneris manè, qui erat octavus Octobris, feliciter appulsa: quinque ad cursum deserendum coactis, unico, quo Beaulevius & Rasillius vehebantur, ab hostibus capto: unde tanta Anglos incessit rabies, ut spatio viginti quatuor horarum, ultra bis millies in portum, ubi navigia stabant, tormenta exploderent; tanto illato damno, ut quinque duntaxat Pinaces, & una Traversaria navigationi relinquerentur aptæ: quod tamen susque deque censebatur, annonâ exoneratâ, & milite egresso.

Poli-

Politica reminiſcentia.

LIberatio alicujus munimenti obſeſſi ingens fert pondus, quòd nemo auxilijs deſtitutus, obſidione pertinace, deditionem ſubterfugere queat mortalium: Hinc auxiliorum dux nomen liberatoris aufert, Principi ſummâ operâ comprobatâ. Auxilijs loca maritima quidem facilius patent, ubi exercitus navalis ſit ad manus, niſi venti, qui maris imperium ſortiti ſunt, inconſtantiæ aſſueti, brevi optatam occaſionem, ad obſtacula, quæ hoſtiles naves obijcerent, ſuperanda præbeant; diverſa tamen ratio ducitur ex penuriâ navium, ad laceſſendum hoſtem.

Hic locus prudentiæ fortunæque jungendæ, ad ſuperandas difficultates quæ à munimento arcent. A fortuna neceſſario ventum ſecundum expectes, ne præceps in periculũ ruas. Ventus autem ſecundus non eſt deſtituendus, quin occaſione utatur prudens nauclerus ut per induſtriam felicem inſtituti ſucceſſum ſperare queat.

Summa hæc ſunt, navigia leviſſima magno numero comparet, ad concitatiorem curſum: nam diligentia alioqui mater optati ſucceſſus, unicè requiritur, ſi quis exercitum navalem perrumpere commodiſſimè velit, vaſtis navibus ad motum tardiuſculis. Poſſet quidem hoſtis alia ejusdem levitatis ſubmittere, vix tamen fiet, quin de copioſis auxilijs aliqua liberè penetrent; maximè ubi hoſtilia minora plerunque in circuitum ad obſervanda omnia ſparguntur, eoque tardius, ad oppugnanda auxilia contrahuntur, vento alijs ſecundo, alijs ob diverſitatem excubiarum] adverſo; auxilia vero cum paucioribus pugnantia, vim ſuſtinent, dum potior pars progrediatur.

Summâ etiam taciturnitate opus eſt ad apparatum annonæ colligendum, adeoque deductionem adornandam, ut hoſtis per ignorantiam inſtituti, negligentius excubias agat, minoribus navibus hinc inde pro more diſperſis ad faciliorem tranſitum. Sic etiam hoſtis inopinato oppreſſus, longè minorem metũ injiciet, quam mo-

nitus aut expeditus. Auxilijs etiam nox plurimum confert commodi, quæ obscurissima audentes optimè subducit, & majora navigia, ex metu collisionis, immota tenet, adeò ut minora tantum relinquantur oppugnanda.

Ante omnia cavendum, ne auxiliorum deductio committatur duci imperito, cum negotium postulet fortitudinem & prudentiam comprobatam, qui delectu habito, certissimam victoriam à virtute potius militis, quàm à numero speret Legendi igitur viri, ad tormentorum fulmina impavidi, & sclopetorum ictus immisericorditer excipiendos. Tormentorum quidem fulmina per noctem non admodum metuas, cum in naves concitatas incertissimè dirigantur, quæ vix visui pateant.

CAPUT XVII.

Aurelianensis accedit exercitum, redit Lutetiam.

Cum rex ad castra in agro Rupellano pro animi desiderio non posset excurrere, fratrem ducem Auresianensem mittere constituit. Auxilia superiora duce Auduinò submissa, curam vigilantiamque erga regiam authoritatē in ea occasione testabantur. Nam ubi is vidit, Pinaces duce Balino feliciter in Insulam pervenisse, operæ pretium duxit, alias ad auxilia iterata mandare; mittit igitur è familia Sanflorentium ad Grammontium, qui alias decem rogaret, cum duce integræ fidei. Is eam diligentiam præstitit, ut quartodecimo Septembris iter ingressus, quarto Octobris pinaces ad Olonnæ arenas exhiberet.

Dicendum etiam nonnihil de munere, quòd Aurelianensis ad Rupellam obibat, secundum regis prudentiam, Cardinalisque consilium: quem non latebant quædam ingenia, quibus ille mentem fidebat, ad machinationes

tiones propensa, ut animum extimularent militarium munerum expertem; si istoc modo ad quietem componi posset. Visum etiam regi, militiæ per absentiam imponere caput, cujus natales Magnatibus obsequium sine æmulatione suaderent. Legitur igitur Aurelianensis, qui literis ad majorem fidem expeditis vicem regis gereret in castris ad Rupellam, perque exercitus in agro *Picta*viensi, Santoniano, Enculismensi & Aunisiæ.

Aurelianensis per diversas occasiones ostendebat, sibi nihil minus virtutis, & prudentiæ, quàm peritissimis, quorum fama ex perpetuo armorum usu, per promtam fortitudinem celebretur, adeo ut conflictui hostili seipsum exposuerit, ex quo quasi per vim, ob nimium periculum erat retrahendus. Summa ipsi cura, copias in castra colligendi, ut transitum in Reæ insulam aperiret, militemque disciplina contineret. Hinc rex militiæ redditus, summam ejus benè administratæ voluptatem testatur, tantis benevolentiæ signis, quæ gloriosissimum consiliorum eventum ex illâ concordiâ promitteret, nisi ipsius intimi animum transversum egissent, cùm post Anglorum cladem reditum ad *Parisienses* persuaderent.

Insusurrabant auribus, penes Cardinalem esse summam authoritatem, solo nomine ipsi delato, tametsi summus ille minister impense eum coleret. Sola igitur invidia ob actus eximios turbulenta ingenia urebat: cui accedebat importuna formido, ne industria Cardinalis occasionibus illis uteretur, cum Aurelianensis quasi singulis horis regem adiret, ad concordiam solidè firmandam. Id enim cavebant, diffidentiæ seminibus creberrimè in ejus animum sparsis, ut majoris fierent apud ipsum, tanquam summe ex fidelitate comprobata necessarij.

Ea ratio apud viros obtinet, privatum commodum ex principis obsequio captantes; perpetuo distinentur metu, ne alii sibi expunctis succedant, nullis artibus ad aversionem relictis. Nam ex hâc ipsa causa Aurelianensis Lutetiam redijt, majori fide ijs, quos fidelitatis cultores ar-

bitrabatur, quam proprio genio habitâ, qui ad bella a-
nimum natalibus saltem parem trahebat.

Politica reminiscentia.

EXpedit Reipublicæ, ut Principes summi, inprimis vero hæres eventualis imperij; rebus gerendis adhibeantur, ad animi quietem; non tamen nimiam authoritatem rapiant. Barbariem igitur Alexander vicit, occisis omnibus propinquis, ad expeditionem in Asiam, solo fratre illegitimo salvo, quod is extra suspitionem esset. Nullibi enim, nisi apud Turcas hic mos viget adeo ut rerum administrandarum regulam constituat.

Eodem vituperio Ormi reges, antequam à Lusitanis expellerentur, ob eandem consuetudinem macto, quâ ad animum suspicionibus exonerandum, proximioribus necem inferebant: ijs paulo humaniores Chinæ Monarchæ censeam, quod propinquos, imperiumque spe contingentes in montem præcipitem concludunt, nullo eorum, nisi successore, ubi fatis concessissent inde exemto.

Fides Christiana leges fert longè moderatiores, rigore illo tyrannico exploso: Prudentiæ cæterum conformes, ut rex discat suos benignè habere, ne ex ægritudine animi turbas concitent, aut ex nimiâ potentiâ rempublicam premant. Sapientis est consilij, benevolentiam testari, eorum commodis per occasiones favere, eos munijs aulicis magnificè adhibere, majori semper honore, quam authoritate, imperium in populo sam provinciam aut munimentum exercitumve, aliquando tamen ad exiguum tempus, non indulgere, nisi adjuncto legato fideli & probato, quem copiæ militares respiciant, ad abusum potentiæ coërcendum.

Nam vix quicquam eminentiæ adijcias ad natalium splendorem, quin nimiam potentiam, authoritatemque nascantur: ubi pruritus imperandi per naturæ semina, mentem continuò obfuscat ad arma expedita. T. Livius asseverat, hinc fidem apud proximiores perire, consilijs in reipublicæ perniciem excoctis.

Quo

Quo Artaxerxes momento filium faciebat regem, periculum vitæ ab eodem intentari intellexit. Sic Selimus ad imperij communionem à patre Bajazete assumtus, illatâ nece solus imperare voluit. Tantundem Carolus in Philippum patrem, regem Hispaniæ meditabatur, cum cursum fatorum ad adeundum imperium non vellet expectare. Sic nullum seculum præterijt, quin aliqua exempla docerent, summorum Principum potentiam nimiam cum tranquillitate publicâ, & Principis supremi securitate non consistere.

CAPUT XVIII.

Rex sanitati restitutus, ad Rupellam properat, ut suâ præsentiâ Anglos ex Reæ insulâ deijciat.

PRima auxilia in Reæ insulam submissa fuissent frustranea, nisi rex præsens exercitum immisisset, ad Anglos deijciendos. Res erat summæ audentiæ, maris violentiæ universas regis copias ex Pictaviensi agro nauibus impositas exponere, destitutis terræ firmæ excensionibus, ut munimentum quasi perditum fulciret, Insulam in conspectu exercitus validi peteret, quâ ratione Rupella Exterorum prædæ & libidini prostituebatur.

Necessitas tamen oculos ad ista pericula velabat, quæ non nisi rege præsente exuperari poterant, Gallis dum demum ultra extrema proruentibus, Rex igitur valetudini restitutus, quamprimum Lutetiâ discedere statuit; sed providet prius, quæ ad conservationem provinciarum à quibus longius abibat, pertinebant: mittit igitur Elbævium ad littora Picardiæ, Longavillanum in Normanniam cum copijs, quibus Anglum arcerent, excensionem alicubi moliturum. Mandata distribuuntur, ad novum militem scribendum, & Pictaviam versus promtissimè ducendum.

Dux

Dux Guisius imperium in exercitum navalem accipit, paulatim coëuntem. Oblatam è rege Hispaniæ per Diegum Mexianum classem, ad subigendos Rupellanos benevolè acceptat, idque magis, ut ne Hispanus clanculum hostibus suppetias præberet, quam ut momenti quid ex eo auxilio speraret. Reginæ matri denique potestatem tradit, ad provincias Lutetiæ vicinas per suam absentiam gubernandas: sic expeditus sese dat itineri, ut quantocyus ad Rupellam accederet.

Discessus regis obsessis animos addebat, universum exercitum, in procinctu ad traijciendum exhilarabat. Nemo non ardebat desiderio cum Anglis confligendi, cui rex satisfactum volens, nullibi per oppida moram nectebat, nisi Salmuriæ, ad beatæ Virginis de Ardilleriјs. Certus enim, victoriam ex cæli favore pendere, dextram potius Dei, quam militis hostem profligare, hominibus frustra operosis, nisi Providentia ipsius det incrementum.

Huc igitur confugit, indictis supplicationibus publicis per Galliam, ad implorandam opem divinam. Diem ibi impendit sacris, tam devoto animo, & fiducia in Deum, ut nemo non felicem eventum tàm fervidis precibus attribueret. Neque frustra, cum paulò post Audiuini auxilia ad Citadellam penetrarint obsessam, de quo rex Niorti fit certior nono Octobris, itineri conficiendo intentus.

Politica reminiscentia.

DEus, quæ instituit imperia gubernat per providentiam. Sapientia ipsius, oculus ad singula pervigil, dispicit, quid ex eorum usu sit; dextera omnipotens modum gloriæ suæ convenientissimum init. Sic animal ex eisdem constat elementis & nutritur: arbori secundum originem fructus debet & maturitatem: mater quem peperit educat puerum: Sol quod formavit, aurum perficit; imperia à Deo constituta, omnem felicitatem, successumque optatum ad ipsius providentiam referunt.

Hæc manu versat subditorum corda, obsequium in autho-

authoritatem ſummam inſpirat fovetque. Perquam facilè Deo, pro lubitu, rebellium animos humiliare, ferociam compeſcere, audaciam frangere, & ad orbitas legitimæ ſortis reducere. Is etiam Deus exercituum, impotentiori impertit victoriam, ubi vult, juſtitiam lacertis militum tutatur; hoſtium animos panico terrore percellit; & non rarò proſperum ſucceſſum præter rationem, mediaque ordinaria ſperandi indulget. Apud ipſum regibus in rebus arduis paratum refugium.

David nunquam bellum, nunquam rem magni momenti ſumebat, niſi implorato auxilio devino. Conſtantinus Magnus in expeditione Perſicâ tentorium, ad ſpeciem Baſilicæ, trahebat, ubi precibus vacaret; portatile ſingulis legionibus templum, ubi presbyteri & Diaconi Miſſam celebrabant, ad obtinendum favorem divinum. Veriſſimum ſanè, per preces pacem ſervari imperio, & hoſtes ſuperari bello.

Princeps arduo aliquo negotio diſtentus, fidem iſtanc tenere debet, adeoque ad Deum precibus recurrere, quibus opera pietatis jungat, firmato animo ex promiſſis divinis, quòd animitus petita ſit largiturus, modò æquum juſtumque quæramus; quòd invocantibus ſit præſtò futurus; quòd deſideria timentium ſe ſit impletutus; quòd fideles, fidem in ipſum collocantes ſit exauditurus; & cultores ſuos cuſtoditurus.

CAPUT XIX.

Auxilia denuò obſeſſis in Reâ ſubmiſſa.

POſt regis adventum ſummè elaboratur, ut inſtitutum Pariſienſe perficeretur, auxilia nempe ampliſſima in Ream exponendi, non tantum ut Angli ab obſidione diſturbarentur, ſed etiam ut ex inſulâ penitus exterminarentur. Urgebat animus, mari ſe credere, & hoſtem quærere; ſed ſupplicationes Cardinalis, ducumq;, quibus periculum, quod tantus rex ſubire ſatagebat, ob

ocu-

oculos versabatur, vim admovêre, ut institutum desereret; idem tamen rex Cardinali negabat, enixè petenti copiam prælij maritimi, cum ipsius præsentiam ad auxiliorum summa disponenda apprimè desideraret; nam rex facilè intelligebat, se absente tam prosperè cessisse consilia, quæ jam præsente votis omninò essent responsura.

Cardinalis dehinc jubet navigia quædam onerari, ad transitum destinata, ut necessaria validis juxta & invalidis, cum multo apparatu belli ferrent, quæ postridie duce Beaumontio in Insulam propellerentur, ad munimentum *Preæ*, Anglis non custoditum; ut jam centeni præsidiarij haberent, unde per sex menses viverent. Eodem die jubetur *Plessi* - *Pralinus* partem legionis ex Oleronis insulâ huc transferre, ut vallum strueret, lineas duceret, fortalitia apponeret Portui, ad auxiliorum summam excipiendam: is transivit, ne gregario quidem desiderato.

Secundus iste successus cæteris traijciendis addebat animum; Aurelianensis tum mittitur à rege *Plumbum*, ut ibi Canaplius sexcentos ex legione satellitum, Beaumontij legionem, quosdam spontaneos, multamque annonam & apparatum belli navibus imponeret: quod ille adeò dextrè disposuit, octodecim tantum annorum, ut in castris adolevisse, imo consenuisse videretur.

A vicesimo quinto Octobris, rex, cui ferè veteranorum singuli de facie & nomine noti, legerat copias, gregarios, Campiductores, Centuriones, omnesque præfectos traijciendos; certus, non numero militum, sed virtute acquiri victoriam, adeò ut ne unus quidem, nisi ipsi ob virtutem probatus, legeretur. Hæ copiæ, duce Canaplio felicissimè spatio duarum horarum ad munimentum *Preæ* trajecerunt; aëre quidem ex tormentorum displosionibus pellucido, nullo eas hostili navigio persequente. Sant*Preulius* appropinquantibus obvius, docet Canaplium, hostem post macerias insidiari excensuris: is jussis Furilio, *Malicio*, Tiliadeto & *Porcheasio* ocius excendere, Brierio Ordinum magistro summo commonstrat, ubi locorum singulos statueret, ad pugnam.

Interea Bukinkamus, copiarum post macerias dux, audi-

audito excensionis tumultu, aciem in tres partes distribuit, ad portum procedit, nemini regiorum visus per summas tenebras, nisi jam proximus, ex funalium lumine. Basquius, ordinum ductor apud Tilliadetum, primus re intellectâ, in eos jaculatur, qui nonnullis cadentibus, pergunt: sed Canaplius certus, ijs quinquaginta tantum passus ad aciem Furilij superesse, Centurionum sententijs exquisitis, censuit aleam tentare. Furilius grassatur, & explosis eodem memento quo Angli, sclopetis, jam hastilibus rem agit: in acerrimo conflictu duces, milites q; obnixè testabantur, regem non errasse in virtute illorum legendâ, quæ sanè victoriam hostibus, numero copiarum superioribus extorsit.

Plurimum ex ea sibi vindicat Canaplij prudentia, quòd Anglorum viribus cognitis, duces jussit retrahere: militem in munimenti inferiorem circûitum, nullâ necessitate urgente, si scivisset, Bukinkamum post primam aciem ruptam, quod Gallorum prodromo attribuebat, pedem retulisse, desideratis triginta septem gregarijs: cum regij viginti sex vel occisos vel saucios numerarent, quibus Mausanus Furilij legatus, sclopeti, hastilisque geminato ictu confectus accessit.

Politica reminiscentia.

SUmmæ est prudentiæ, urgente necessitate primò in hostem ducere, eumque ærere non expectare, frangere impetu violentissimo: eoque magis, ubi vires inferiores solâ virtute ad victoriam valent. Militi ad invadendum semper plus animi, quam ad resistendum: etiam aggressor formidinem spargit, ob strategematis, aut majorum virium metum, ad confusionem. Sic Julius Cæsar, in freto Hellesponti, obvium Cassium partium adversarum ducem, triremes trahentem, ex una, quâ vehebatur, territavit: Ubi etiam fortissimi cujusvis virtus, præter Cæsaris invictam mentem, fugam arripuisset, ex navigij expedito cursu: is tamen rectà in Cassium invehitur, pugnam minitatur, Cassium ad deditionem perurget.

Opor-

Oportet tamen ad eos casus ducem eximio milite, timorisque experte esse instructum, cum trepidantibus omnia resistant: illi nihil unquam operæ præstant, dum cordatus per omnia grassatur. Memoratur C. Marius adolescens inauditam audaciam ostendisse, nullo quantumvis arduo negotio intacto, quam tamen sanguine per ætatis cursum defervente ad famæ detrimentum non tenuerit senex. Sic Bertramus Guescilinus temporis sui fortissimus juxta & felicissimus dux in prælijs plurimum valebat, quòd non rarò assumtis duodenis gregarijs in aciem hostilem irrumperet, quæ stupore ex tanta virtute concepta turbaretur.

Robertus Mârchiæ Comes diversam rationem intendendæ audaciæ, in pugna ad Novariam exeruit: stimulis enim naturæ compunctus, in Helvetiorum jam triumphantium phalangem, quasi devotus, non multo equite irruit, ut Florangem & Jamesium filios, ex vulneribus prostratos eriperet: ibi fortitudinem fortuna secutâ, Helvetijs stuporem incussit, ut vivos periculo eximi vel inviti paterentur.

CAPUT XX.

Angli frustra incursant munimentum.

Bukinkamus rem maximi negotij nactus, si auxilia ad insulam subeuntia arceret, cum non paucas naves amisisset, tempestatis violentiâ disjectas, & exiguo successu modò obstitisset, statuit extrema in munimentum Sanmartinianum audere: certus etiam, quanti per provincias vicinas apparatus ad alia identidem auxilia submittenda fierent, intelligebat, aut munimentum subigendum, aut acerrimè pugnandum.

Id Thorasius institutum ex diversis conjecturis assecutus, repulsam meditabatur: mittit igitur ad Preanum præsidium, ut expeditè & in tempore subveniret, ad signum trinæ explosionis, quo hostium impetus constaret.

ret. Canaplius vigilum magiſtros, Beaumontium & Pleſſi-Pralium, præter Commingium, Monteſpanum, Noulium, San-Simonium & quoſdam ſpontaneos accerſit, ut in medium conſulerent. Placuit nemine refragante, copias ſubdiluculum explicandas, ad Abbatiam promoto gradu, ſignum tormentorum expectandum, ut eodem momento hoſtem ab aſſultu retraherent.

Sed vix milite explicato inauditur ſignum, ut Canaplius ad Citadellam quantocyus pergere neceſſum haberet. Ajunt, quater mille Anglos & amplius molitos munimentum ubicunq; pateret adit⁹, acri impetu in propugnaculũ Thoraſianum, minus perfectum facto, ubi extrema occupaverant, cõtinuo ab obſeſſis rejecti ad ſcalas. Alter impetus tentabat propugnaculum Antiochenum, non meliore ſucceſſu; plurimis ſclopetorum ictus, lapidumque jacula, perticarum etiam flagra in Lunato opere ad internecionem excipientibus, donec à fugâ ſalutem mutuarentur, obſeſſis ad vallum uſque tergo hærentibus.

Maximum recedendi momentum præbuere Preani ad Citadellam properantes, quod Bukinkamus vallo ſuo metueret, ne illo occupato illi tergum permerent aggreſſorũ ſic revocatos in aciem cogit. Sed regij ubi vim deſiiſſe vident hoſtibus in aciem collectis, coercent gradum, Canaplio præter conſervationem Citadellæ nihil audente, donec auxilia omnia convenirent, ne quid temerè periclitaretur. Stabant reliquum diei appoſitæ acies, ſine molimine, donec ingruente nocte regij Pream repeterent.

Dum Canaplius ab aleâ armorum abſtinet, intelligit, Anglorum ſcalas in poteſtate obſeſſorum manſiſſe, quinquaginta ut plurimum duces mancipatos, quingentos & amplius occiſos, jactura octodecim gregariorum & unius ductoris, pauciſſimis ſaucijs, inter quos Sardænius glande plumbea corpus trajectus, itemque Granvallanus, quem mors paulo poſt inceſſerit. Succeſſus iſte exercitum regium valde firmabat ſummo cum regis gaudio: Angli autem vallo diffiſi ſervando, continuò alteram partem deſtituunt, reditu in Angliam conſtituto.

Politica reminiscentia.

VAllum & præsidium maximè sunt necessaria ad sustinendam vim hostilem. De vallo nemo dubitat, cùm fidem excedat, pauculos in angustum collectos milites exercitui negotium facessere, nisi propugnaculis, lunatis alijsque operibus & tumulis protegantur. Hinc prima cura custodi ad vim arcendam, valli structura; ruinarum sarcimen. Hinc hosti aliquatenus superior, ubi facilius scalæ disturbantur, quam fenestra valli defenditur aut excensio hinc inde fit per ruinas. Plurimum quidem commodi ex vallo virtuti & prudētiæ accedit; plus tamē militis robur.

Hinc Pompejus ajebat ne muros, nec domus sed incolas oppidum constituere, ita nec propugnacula, nec vallū, sed miles munimentum facit: sic videmus etiam firmissima, nisi cordatè defendantur, reddi. Azarius Quiersij à Vastio obsessus, fossas sibi profundas circumdederat, ruinas valli aculeatissimis tabulis munierat, materiam subitis ignibus & machinas spargendo incendio disposuerat, nullo servandi oppidi pretio, quod vim nemo repulsaret. Sic Archimedis machinæ Syracusas non servarunt, cum ipsæ, adeoque quævis propugnacula, nisi anima impellantur definitò deficiant: hoste, cui & suæ sunt artes ad vim inferendam, munimentum, nisi cordatè & prudenter defendatur, facilè in potestatem redigente.

Aliquid tamen de ratione ineunda ad sustinendam vim ex historia lubet recensere. Custos munimenti eousque non differet armare militem, donec hostem ad valli ruinas, aut in scalis hærentem videat; quo errore Cæsar, à Pharnace oppressus, sese vix expediuit. Militem præterea ita per munimenti coronam sparget, ne ullus, quantumvis validus maneat locus incustoditus: quem errorem, referente Sallustio, Iugurta munimento fortissimo, quod Marius corripuerat, luit: sic Thrasybulus portum Sicyoniorum occupat, præsidio omni ad partes oppidi campestres, ubi ille vim, intentabat, abducto.

Consulit denique Vegetius, primam vim à fortissimo milite propulsandam, quod hostis fortiter impetu fracto, dam-

damnoque accepto, animum demittat, plurimis ægrè ad alterum impetum cadavera grassantibus. Cætera iis relinquuntur, qui experimenta istæc in lucem dare pensi habent.

CAPUT XXI.

Angli victi exiguntur ex Insulâ Rea.

REx de prospero eventu certior, submittit continuò quater mille quingentos utriusque militiæ, jam auxiliis destinatos, cum multa annonâ; summam diligentiam testatus in legendis ducibus & militibus, sic præsens promovebat vecturas, navigaturos stimulabat spe certissima victoriæ, cum Dei causam tutarentur, cujus fortuna nunquam destitueret. Schombergius dicitur Campiductor.

Explicatis velis mutat ventus, ut sæpius dilaberentur deserto cursu: *Mariliacus* tamen apicem Sablanceauij sine certamine obtinet, & liberè *Pream* pervadit. Schombergius postridie, octavo scilicet Novembris, eum ad tertiam matutinam quinquaginta navigia trahens, consequitur, militem hoste ignaro exponit, peditem in quatuor cohortes dispescit, quibus totidem equitum turmas, utrinque addit, ut tutius ad munimentum procederet. Ibi sub diluculum Mariliaci copias, quæ ante perruperant, in procinctu, quod jusserat, offendit. Certior inde de omnibus, speculatum mittit, ut hostem aggrederetur. Ante tamē interest sacro, ut opem Deus exercituum rogatus ferret, sine qua frustra prospera speres: imperatis et ā supplicationibus eodem momento per omnes cohortes

Ientaculum ad roborandas vires militi præbet, hostem ex bona parte valli discedere intelligit, quasi exercitum deduceret; unde nihil temporis perdendum ratus, ordines visitat, & recta ad munimentum Sanmartiniaeum progreditur, aleam subiturus. Tunc Thorasius, de i; sius ad ventu edoctus, magno occurrit gaudio periculis summis defunctus, postquam hostis vallo deserto liber-

tatem prodeundi concessisset. Schombergius autem certior; hostem ex oppido Sanmartiniano excessisse, deliberat è re natâ. Thorasius censet, rectâ impetêdum, quòd trepidus concidi posset: diversum Mariliaco visum, nihil periclitandum videlicet, ob ancipitem armorum sortem, maximè ubi Angli recederent, superfluo certamine. Sed omnibus expensis, media itum via, ut servatis stationibus, hostis motû speculati, si in insulam Oyam trajiceret, ad militem in naves recolligendum, instarent, postremos carperent, nullo evidenti periculo.

Hoc institutum prudenter sumtum, cordatè procedit, dum Angli refugium petunt, regij aciem inferunt. *P*alustria Thorasium non abstinuêre a vindicta, quin regiæ militiæ decus occasioni egregiæ addendum urgeret: Iubentur ergò equites proruere, quos legiones Pedemontij & Champaniæ sequuntur, unde non operosa victoria, equitibus Anglis in palustria dilapsis, adeò ut vexillum, quatuor & quadraginta signa, cum quatuor tormentis in potestatem Gallorum redirent, cæde continua mille sexcentis præterquam quos mare hausit, absumtis. Complures *Du*ces, viginti nobiles alicujus notæ, centum quinquaginta & amplius legati, signiferi, & præfecti per campos jacebant, arma ad ter mille gregarios instruendos collecta, quingenti Galli exuvijs ornati.

Sic Schombergius eodem die in insulam descendit, obsidionem soluit, hostem satis concisum exegit. Ferunt, septena millia Anglorum primitus excensionem fecisse, cum supplemento trium millium, cùm iam mille octingentos reducerent, cæteris aut clade, aut morbo absumtis illi etiam reversi, ob incommoda istius expeditionis, vitam non produxerint.

Politica reminiscentia.

SUmma imprudentia, in patrio solo, inquiebat Iohannes Jacobus Trivulcius, Galliæ Mareschalcus, nisi summum commodum, aut extrema urgeat necessitas, depugnare: *E*ò enim prolapsus, rempublicam exitio exponit. Sic Darius imperio excidit, ferventi animo obsecutus, ad decretoriam cum Alexandro ineundam pugnam. *P*otuisset

ſet enim equeſtribus copijs eum hinc inde fatigare, uti *Parthi* Romanos ſed impatientiâ liqueſcens, jam jam conflictum optabat, ne hoſtis temeritatem impunè auferret, ad ſua reverſus. Quæſivit igitur hoſtem: & Alexander appropinquantem aggreditur, cædit, & ad deploratiſſima rerum redegit.

Longe prudentius Fabius, Hannibalis exercitum ſecutus, dum extrema agmina carperet, conflictibusq; fatigaret per campos patentes, oppidis ad neceſſaria expedienda remotis, per provinciam hoſtilem, ubique obvijs armis: qua remorâ Hannibalem vicit, incolumi milite, id temporis apud Romanos rariore. Ipſi etiam pluris faciebant *Coronam Civicam*, ob ſalutem multorum civium ſervatam; quàm Muralem, qua ovabat primus murorum victor; aut Navalem, ob facinus aliquod per mare egregium. Hinc Guicciardinus ait, nullam victoriam majori utilitate cenſeri aut gloriâ, quàm ubi ſalvâ militis vitâ, & ſanguine pauco triumphatur.

Satis victoriæ, gloriæque fregiſſe hoſtem invaſorem, ut re infectâ excedat, niſi occaſio ſeſe periculi expertem præbeat: neque enim titulus victoriæ, honorue prælij ſecundi ex numero occiſorum, aut captivorum ducitur, ſed illi debetur, qui finem ſuſcepti belli obtinuit. Hinc Alphonſus rex Neapolitanus dicere ſolebat, ad prælium ab Andegavenſi laceſſitus, Ducis eſt, victoriam præ pugna quærere. Sic *Philippus* Valeſius collatis ſignis ad *Creſſiacum* depugnavit, ab Anglis victus. Et Iohannes rex, viribus confiſus maluit cum Anglis in agro *Pictavienſi* decertare, quàm fame illos fatigare, alijsque caſtrorum incommodis frangere, quam imprudentiam, victus captusque expiavit. Carolus V. Fabij cunctationem laudabat, nulla bellorum aleâ, ſed quod annonam ſuppetiasque ſecluderet, univerſam ferè Aquitaniam ipſis eripuit.

CAPUT XXII.

Regis clementia in captivos.

DUm Angli per paluſtria evadere conantur, etiam Mon-

Monjoyus, frater Hollandij, Grayus ad tormenta legatus, magister equitum, triginta quinque duces siue præfecti, duodecim nobiles, centum & amplius gregarij, mancipãtur: qui regi materia clementiæ & liberalitatis fuêre. Rex enim nudis plerisque vestem distribuit, captivitatis pretio victoribus exoluto, veniamque dedit ad reginam Angliæ libere revisendam, jusso Meaudeo, ut eos deduceret liberationisque causam ipsius reverentiæ transcriberet.

Nihil sanè ab excelso animo requireres amplius, longè alia suggerente Cardinale, quam quæ Angli meruerant de Gallis captiuis, pessimè habitis; adeo ut quidam illorum mandaret, nisi Monjoyus cum cæteris fuisset captus, sibi fame continuâ moriendum fuisse, cum esset solitũ Anglis, etiam victum argento negare: addebat, visos sibi in Reæ insulâ captivos Gallos, ab Anglis in aquas ejectos, & ne evasioni locus esset, ad perticam colligatos.

Clementia tamen regis erga captivos Anglum permovit ad majorem humanitatem reciprocam, Gallis liberatis sic satis benevole in patriam reversis.

Politica reminiscentia.

NOn parum gloriæ meretur humanus erga captivos animus, sive condoleas miseræ sorti, si vt benevolẽtiæ quævis exhibeas signa. Ea demum est nota generosi Principis, quæ clementiam humanitatemque, illustrissimas coronæ gemmas, maxime faciat coruscare. Noverit, sese Dei interris ferre imaginem, cujus essentiam nihil magis exprimat, quàm bonitas; quemadmodum potentia nullibi illustrius apparet, quàm in clementia erga bello, per armorum vicissitudines, captos.

Fertur Cleomenes Lacedæmoniorum rex interrogatus de regis officio, respondisse, Nihil mali amicis, hostibus quævis in commoda inferenda: Aristonem tamen prudẽtissimè regessisse, multo laudabilius & amicis & inimicis benefieri, quod rex amorem Orbis, magno suo commodo, sic mereatur, cum res exigui non sit momenti, famam clementiæ à victis reportasse. Causam exquisitam addit Plato asseuerans, sic militi animum crescere, cùm certus sit,

sit, hostem captivis debere humanitatem, periculis tantò minus trepidè subeundis.

Deinde captivorum animi ita captivantur humanitatis illis officijs, ut alij pacem suadeant, alij redemtionis pretium non rarò cum usura reddant. Id Ludouico XI. usu venit in Contyo captivo, sed valde humaniter habito, qui inde pacem cum Carolo Burgundo conciliare instituit. *Princeps* sane sponte ad benevolentiam erga victos, quacunque sorte hostes fuerint, propendeat.

Sic Haluyoneus Antigoni filius, perfecta victoriâ in Helenum *Pyrrhi* filium incidit misere concisum, pallio ab illius natalibus alienissimo, sed benevolentissimè exceptũ, ad patrem Antigonum, qui etiam sordidati amplexus sustinuit, deduxit, qui ad filium conversus, non sane humanitatis leges explevisse, quod pallium illud humeris etiam hæreret. Lauta inde supellectile instructũ, benevolentia in amicos juxta ac inimicos comperta, ad suos in Epiri regnum remisit.

CAPUT XXIII.

Obsidio Rupellæ sumitur.

REx, tanta victoria de Anglis parta, omnem mentem in obsidione Rupellæ defigit, ut cum propugnaculis incolarum fastum subrueret. Exile, ut plerunque, huic oppido exordium, sed port⁹ commodus ad commercia, unde incrementum, adeoque tantus ab hæresi plantata fastus, ut immunitates à regibus per occasiones temporum indultas, conventa ex æquo jactaret, ad rẽpublicam in regno constabiliendam. Non tamen eo audaciæ processum, ut Deputati id regi palam facerent, sed mores certissimum rei indicium, intoleranda procudebant indies, certo Religionariorum, factionumque aulicarum refugio. Ea rebellio abjerat in consuetudinẽ, ex Anglorũ subsidijs crimine aucto. Opulentiorũ quidẽ non pauci, quibus neq; cor neq; cerebrum depepone aut beta, fortunis metuẽtes,

obsequium libentissimè coluissent, nisi plebes maritima, rudis & inculta, ex miseriarum sensu, otioque ad tranquillitatem opulentam per seditionem grassari instituisset, me tum ex immunitatum detrimento prætexens. *Eo* consilio prodit Manifestum, quo querelas instar veneni in universæ factionis animos spargerent simpliciores, ut armis undiquaque correptis jugum obsequij constringeretur.

Istud institutum omnem erga regem exuit reverentiam: exterminatur Dusius, supplicationum magister, à rege Rupellam missus, qui Iustitiæ præsideret, tanto cum contemtu & injuriarum penso, ut maris profunda minitarentur. Anglis secundum facultates omnia sufficiebant, cõtumulatis solenniter ducibus & nobilioribus hostium, Gallorumque rebellium, cum de Reæ insulâ dimicaretur, occisis Ludrierum cum trecentis auxiliaribus Anglis submissum, ad fortunæ novercantis impetum, cum reliquijs copiarum revocabant.

Rohaniam matrem, cum Subisio, omnibus conventibus adhibuerant, incendio rebellionis per animos cæterorum diffuso: adeo ut castigationem severam irritarent, donec arma extorquerentur. Hinc ineunte Augusto, cum jam ad partes Anglorum transgressi palam essent, rex fossas producere ad oppidum, complures cohortes ex satellitio, duæ legiones, & ducenti equites circum circa hospitari, Enculismensis munimentum Mulinettæ perficere, ad æmulationem Luisiani, milite recipiendo.

Rogabant tamen Commingium, Centurionem satellitum, interesset conventibus, si qua ratio tranquillitatis iniri posset. Obsidionis nihilominus institutum clam ipsos habitum, donec Angli ex insula Reæ dejicerentur; unde sibi defuncti videbantur, iterato, secundum superiora, fidelitatis testimonio, per vanissima verba. Cùm autem ex omnibus conventibus nullum, nisi ad detrimentum regij obsequij, institutum appareret, rex metu Anglorum liberatus, extremum statuit, quomodo eos per obsidionem validam ad pænitentiam, semitasque obedientiæ traduceret.

Rex vallum in coronam disponit, tredecim munimentis distinctam, præter fortalitia quam plurima ad lineas, adeò ut

ut circuitus ferè tribus leucis absolueretur, extra jactum sclopeti, & falconis, non tamen tormenti. Sic famem, omniaque extrema meditabatur rex, præter vim: obsessis exigua cura impediendarum operarū, aut eruptionum, quod auxlia maritima sibi facilè promitterent. Hinc brevi per Cardinalis Schombergij & Bassompetrij industriam, quorum fidem rex præ cæteris haberet, conclusi sunt: nam Caroli IX. temporibus, ubi quorumvis opera sine censu valebat, obsidionis duces oppidum subigi non cupiebant.

Corona valli usum terræ firmæ Rupellanis auferebat, ut non contemnendâ parte annonæ Anglis distributâ, penuriam maturè persentiscerent, ad exiguam deditionis moram, nisi naves quædam intulissent necessaria. Sic ipsis ne micare quidem licebat ad arctissimam regiorum custodiam.

Politica reminiscentia.

ABjectus æquè ac imprudens animus istius oppidi insolentiam tulerit, non rebellione in Principem tantū odiosam, sed ob Exterorum suppetias etiam periculosam. Nihil differendum, quin ad obsequium vi armorum reducatur, postquam omnis conatus ad tranquillitatem defecit benevolus. Quicunque Princeps id negligit, ad contētū sui properat, siue consilia reliqua, siue vicinorum instituta dispicias, adeò ut arma hinc & inde ad bellum expedita videat.

Vicini, armorum negligentiam, exercitusque ducendi difficultatem animadvertentes, immittent copias; unde factio, rebellioni, adeoque atterendæ majestati per conniventiam assueta, jugum obsequij continuò excutiet. Æquè igitur ad bellum & ad pacem instruatur, cùm nihil dānosius, quā ad subditorum rebellionem per eas occasiones cōnivere, ut evites ægritudinem sumtuum periculumque armorum.

Sic Principi par periculū ex nimio belli pacisve studio: unde Marius vituperium tulit, quod rempublicā non posset ferre pacatam, authoritatis in pace expers. Vicissim Perseus regnum neglexit, pecunia loculis potius, quam stipendijs, cum supplemento summopere egeret, distributā. Segniter inde propugnabat, & prælio inferior, diadema cū

thesauris reconditis amisit *Pipinum* tanta nunquam invasisset audacia ad coronā rapiendam, si Childerico par armorum studium, aut animus ad principia fortis fuisset.

Franciscus Sfortia ex armorum usu, de sorte gregarij, ad *Ducatum Mediolani* emersit; liberi verò ejus, Principum & ducum nominibus clari, ad sortem nobilium vulgarium recidêre, quod peritiam armorum negligerent, technis & imposturis operati, dum splendor ex bellorum usu esset quærendus. Idem regi, rebellionem oppidi nobilioris, quod maximè factioni potenti, aut Exterorum instituto inseruit, ferenti obtinget, nisi exercitum ducat cordatissimè, ex illo Trajani responso, Deum plerunque inimicos pacis, turbatoresque reipublicæ prosternere; quod *Pyrrhus* suo exemplo, supremisque seculis Carolus Burgundus docuêre.

Dicam amplius, ut citius, adeoque minori cum periculo subditi ad obsequium revocentur, non expectandā rebellionem, imparato, sed in omnem evētum legiones per præsidia spargendas: ita Macedonibus erant Argyraspides, Romanis Legionarij, Sultanis Ægypti Mamelucci, & Turcis Ianissarij. *Sic* ad quodvis rebellionis indicium coercebitur oppidum; quævis per provinciam copiæ factiosorum dissipabuntur, concidentur.

CAPUT XXIII.

Maris usus adimitur Rupellanis.

PArùm erat, Rupellanis usum terræ firmæ ademisse, nisi Canalis ad maritima auxilia occluderetur. Cardinalis igitur regem ad executionem illius instituti instigat, & quod momenta omnia primus dispexisset, adeoque rei evidentiam demonstraret, ad successum optatum, præ cæteris industrius, huic curæ præficitur. Tanta tamen modestia agebat, ut *Pompeij* Targonis, Architecti Itali, ob *Canalem* Ostendæ Hispanorum bono occlusum celebris, machinamentum tentari pateretur.

Is concatenatos malos, trūcosq; prævalidos harpagonib. ferramētisque conjungebat, ad primam undarū rabiē disjectos, vinculis ruptis. Ædificabat castella quædā carinis impo-

Imposita, quæ vel remigio impelleret, vel fundo alicubi affigeret: addebat quadratum opus ex truncis compactum, Pontones vocant, ferendis tormentis, & superficie undarũ stringenda, si quæ navigia decurrerent.

Cardinalis inanem speciem, exiguum usum, immanem sumtum machinarum considerans, à prudentiâ domi cõsilium, quod dudum meditabatur, mutuatur, ad Canalis angustias impediendas: sic excellentissimus geniorum, etiam machinas cæteris intactas expedit. Aggerem Canali injicere statuit, ex utrâque ripa, qui non penitus pertingeret maris fluxu non omnino coercito: opus inde difficilius visum, quod mare nulla humanæ industriæ obstacula ferre didicit: sed ubi astra magnis Genijs faveant, absurdum foret, elementa ipsorum voluntati obniti.

Ex duobus argumentis aggerem opinione multorum faciliorem ducebat, quod commodissimè lapides ex Canali extraherentur, tum quod multitudo operarum ex provincia cogeretur, adeoque ab exercitu adesset ad op⁹ maturandũ. Exordium sumitur, ubi Canalis ad septingentas quadraginta decempedas patet, quo languidè tormẽtorũ ictus è Rupellæ extremis pertingerent, opere nullatenus impediendo. Duodecim decempedas Cardinalis dabat fũdamento, ex quo castigatius exurgens opus, latitudinem quatuor decempedarum per pacatum extollebat mare, sed eâ mensura in altum erectam, ut procellæ quæcunque summa non perluerent. Stabat fundamentum molesque ex lapidibus nudis, nullo alio, nisi aggesto sponte limo cæmentata, per intercapedines duodenorum pedum truncis arborum prævalidarum firmata.

Cardinalis ab aggere Rupellæ deditionem unicè sperãs perpetuus accurrit, nullo tormentorum fulminantium penso; nulla ad operas pecuniarum parsimoniâ; verborũ suavitate erga doctas adjmaturãda omnia inducens. Spatiũ duorum mensiũ Rupellanorũ spẽ de ludibrio procellarũ ostendit inanẽ, cũ præter quatuor aut quinq; mediocris structuræ naves subinde ad eos ex illo tempore nihil penetraret. Opus profecto immensum, etiam ad stuporem post septem menses absolutum.

Necessum erat & collum illud maris fluxui relictum

ctum coerceri, trino videlicet obstaculo prævalido, ad omnem vim eludendam. *Primum* constabat, quadraginta navibus, quæ intus solidè lapideo muro expletæ demergebantur in semicirculum: alterum erat sepimentum ex totidem navibus, quæ movebantur, remulcis colligatæ & ferramentis; ad recipiendam excubiarum legionem: tertium locum sumebant crassissimi pali, pede defigendi, unde ipsis candelabrorum nomen. Sic Rupellani ab omni commeatu seclusi, omnem spem salutis in Anglorum numeroso exercitu, quem expetierant, ad obstacula removenda, ponere necessum habebant.

Politica reminiscentia.

TANTI refert, subsidia annonæ obsessis intercludere, ut ad deditionem inde sponte descendant. Etiam apud priscos majorem meruere laudem, qui famem, quam qui vim obsessis adhibuêre, quod fortunæ ludibrijs carere, & militis sanguini parcere voluerint, prudentiæ nobili experimento.

Id enim diuturnæ obsidiones quærunt, ubi ex penuriâ obsessorum omnia sperantur, quod annonâ omni absumtâ, portas sponte recludant, fami impares. Tempus quidẽ teritur; immanes fiunt sumtus, sed magna cum parsimonia militum, ad scopum sine periculo pervenitur. *Cæsar* inter cætera censebat, medicorum industriam ad capienda oppida imitandam, qui inediam plerunque, rarius ferrum expromerent. Equidem eandem omni necessitati parem duxero, cui nihil opponere quas.

Verumenimvero commodi istius ratio summâ laborat difficultate, maximè in munimentis maritimis, quæ plurimi ob maris inconstantiam, navibus statione negata, violẽtiamque in obstaculis portui frustra objectis, extra vim hostilem posuêre. Frivolam tamen hanc opinionem mortalium industria, remedio ad quamvis difficultatem invẽto, fecit. Sic Alexander Magnus in obsidione Tyri *Canalẽ* aggere clausit, præcisis auxilijs, quorum fiducia incolæ benevolentiam ipsius rejecerant, jam sub arbitrium victoris redacti. *Cæsar* ad *Dyrrachium*, & Ludovicus sanctus ad Nili rivum aliquem idem præstitêre, quod *Parmensis* ad Antuerpiã, & Spinola ad Ostendam, navium appulsu procul habito.

Nihil aggere ad coercendum mare commodius, cùm decumanæ procellæ maximam machinarum partem, angustijs objectam auferant, aut sorbeant: nulla enim fiducia in malis palisue, quos mare primo impetu disjungit raptatque neque catenæ per latitudinem expansæ profuerint, cùm transitũ levioribus navigijs præbeant: quod Cn *Duellio*, Consuli Romano, usu venit, qui in portum Syracusanum conclusus, puppi imposuit & viros & sarcinas oneradæ, remigio ad impellendas triremes connixo; quæ ubi media molis parte exuperant, ille omne onus ex puppi in proram recipit, unde ope remigij robustissimi, libratæ catenas transiere: Idem Hispanicæ naves in portu Massiliæ, vano ad obruendam urbem conatu, sunt ausæ.

CAPUT XXV.

Marchevillanus ad Bauarum & Trevirensem Electores mittitur, ad pacem imperio procurandam.

CUrarum moles de Anglis repulsandis, Rupellanisq; ad obsequium reducendis nihil impediebat Cardinalem, quam primum rex Villaregiæ subsisteret, quin fæderatorum per Germaniam principum rationem haberet. *E*minentissimus genius, causis universalibus non absimilis, millena simul producit, reique summæ affixus, curam quarumvis aliarum non projicit. *C*onsulit igitur regi, mitteret ad Bauarum & Trevirensem Electores Marchevillanum ad diversa obeunda negotia, principaliter verò, ad commodam Imperio pacem constabiliendam.

Innotuerat regi, Imperatorem in eo totum esse, ut regi Hũgariæ, filio regnum Romanorum conciliaret; optare Electores, ut *P*alatinum in Galliam reciperet, Trevirensi ad arctius cum Gallia fædus propenso, plurimis Ligæ *C*atholicæ principibus intercessionem a Galliâ, vel ad reducendam pacem, vel ad armistitium per Germaniam requirentibus: quæ Marchevillanus acceperat mandata.

Quoad

Quoad primum membrum, jussus erat nihil palam adversus Imperatoris institutũ moliri, cùm rex id temporis nollet in Imperatorem impingere, ut liberius omnia domi componeret. Bauarum tamen in eum sermone mdeducceret, palpo de spe imperatoriæ dignitatis, qua ille pascebatur, obtruso, ut expenderet cum cæteris Electoribus, quanti referret, ob gravissima litigia, alium quemvis Principem, non potentissimum, quales essent Austriaci, ad eam dignitatem promoveri, ut caput imperij ex majori æqualitate ad membra, unionem perfectius contineret, securitate ad omnes rectius pertingente.

Adderet, ubi Electores ab ista mente alienos offenderet, cùm Imperator nec ex gravi ætate, neque ex valetudine urgeretur, consultius fore, si electionem regis Romanorum in aliud tempus differant, ipsi ex ea mora apud cæteros Germaniæ principes majore authoritate, etiam apud Imperatorem pollerent, qui amicitiam ipsorum ad scopum assequendum esset ambiturus: quo vicissim obtento, opera ipsorum nihil ulterius necessaria ad suum, suorumque incrementum, metuendum, ne ipse fimbrias authoritatis ultra principum immunitates extenderet.

Articulatis verbis ferebant mandata, ne istæc palam faceret, quod rex suis rebus convenientius crederet, apud animos istorum Principum institutum excludendi ab imperatoria dignitate regis Hungarici, aut electionem differendi, sponte exurgere, quàm importunè aperiri. Consuleret tamen illis ad electionem propensis, necessarios sese Imperatori facerent, quorum ope indigeret per eam occasionem, ut leges ad optatam imperij pacem convenientissimæ scriberentur. Id enim ante Electionem valdè expediebat, ne ad pacem difficilior, filio imperium adepto, ad belli commoda promior redderetur.

Alterum membrum, de refugio Palatini in Galliam, apud Principes illos ageret, regem assentiri non posse, tametsi omnem sumtum, quod spondebant, ipsi facerent: neque enim ex dignitate regis fore, pretium alendi Principis per refugium constituere; tantum onus citra necessitatem, non facile subeundũ, neque indefinitum sumtum honestati convenire; adderet liberè, promissis nihil exolui, & pretio non erogato, on[illegible] emere. Sic principe eo in Gallia hærente, pacem Germaniæ nunquam abs

ſe,honoris ergo permitti, niſi *Palatino* in avita reſtituto, cùm refugium ſine protectione præſtari nequeat,id quod ipſorum animis minimè ceſſurum ſciebat.

Tertium membrum, quod Trevirenſem Electorē tangebat,expeditius erat,cum tantum ſingularia benevolentiæ regiæ teſtimonia requirerentur.Ferebat ergo, quæ pōdus traherent,ſed ſecretiora,ut tanto liberius per occaſiones regi ſtudium ſuum comprobarent : inde ſine arbitris & conſcijs actum,alto cum ſilentio.

Poſtremum membrum de pace, aut ſaltem armiſtitio per Imperium, reſpiciebat minus proſperos DaniSaxonūque inferiorum ſucceſſus: unde jubebatur pacem urgere, quā rex ob calamitatesGermaniæ deploratiſſimas, & Galliæ emolumentū,quod*Principes* Orbis *Chriſtiani*,ab Auſtriacis ſeparatos tangit,deſiderabat,cūm officij ſui putaret,graſſantibus ad imperium immēſum,cui bellum ſterneret viā, obſtare,ne Electores & *Principes* Catholici privati,exitio *Proteſtantium* traherentur.

Res eo gravior, quod tum regi integrum non eſſet impedire, & armis remedium calamitati metuendæ quærere. Procuraret igitur impensè *Conventum Electorum*, ubi illi proculdubio, pacem eſſent quæſituri; nec litteratis tam ardua comitterent, qui plurimum Auſtriacorum ſtipendiarij, ſpem ſecundi ſucceſſus non præberent. Exponeret etiam ſibi in mandatis datum, ut apud Imperatorem, ipſos & *Danum*, armiſtitium, cui omnem operam eſſet impenſurus,procuraret, modò ipſi ſcripto articulato ſponderent, id a*Dano* impetratum,per ipſorum authoritatem etiam Imperatori perſuaſum iri, ſuffragijs jam ratis,ConventuqueElectorali,ad pacem reducendam fædusq; cum Gallia concordiæ ſervādæ gratia,firmandū.

Hæc ſumma mandatorum,ubi Marchevillani egregia emicuit diligentia,Electoribus,tecto regis conſilio, ad differēdam regis Romanorum electionem perſuaſis; ne etiā Palatinus amplius in Galliam recipiendus videretur; ſed Trevirenſis aureis catenis ad regis commoda devinciretur, Conventu Mulhuſium indicto. Idem adeſt induſtrius, extremæ Germaniæ ex hoc bello calamitates explicat, pacem fervidius, quam ante, ſuadet quærendam,ut anno ſequenti ea ſtabiliretur, tametſi Auſtriaci,ſine Galliæ interceſſione,ei impediendæ vacarint.

Poli-

Politica reminiscentia.

REx quisque prudentissimus fœderatis pacem conciliat, bello incommodo sopito. Ea cura summum honorem trahit, cùm non parum ad gloriæ incrementum conferat arbitrium inter Principes, etiam *Deus*, universi gubernator, nomen pacifici ferat. Hinc etiam Principes bello attriti, ad auxilia in arduis ferenda obligantur, quod naufragio erepti, gratitudinem necessitati alienæ debeant.

Id ratio fœderum exigit, ut mediatorem agat ad salutem oppressorum. Quæ leges charitatis omnes Christianos jubent dextram porrigere periclitanti, eædem Principi opem suadent, cùm ex ruina fœderatorum, quam sæpius bello defatigati vix effugerint, pericula non pauca fluant: neque enim ad incitas redactis pax tempestiva quæritur, ubi hostis victoria ebrius, lucrum ægerrimè dimittat; & arma ad leges gravissimas ponat. Quanti vero intersit, eos diuturno bellorum periculo exponi, docuit experientia, authoritatem *Principis* viresque semel imminutas, ad fortunæ quotidiana ludibria descendere.

Scipio rectissimè ad Antiochum ajebat, Majestatem regiam difficilius ex apice potentiæ ad mediocritatem reduci, quam ex mediocritate ad infimam miseriam præcipitari Hinc Hannibal pacem à Scipione Africano petijt, ante decretoriam pugnam, ub inferiores tulit *Pœnus*: Ætolis inde vituperatis, quod æquam pacem à Romanis oblatam recusassent, post non pauca emolumenta. Addam hoc unum, regem fœderatis pacem procuraturum, non parum sibi ipsi consulere, cùm *Principis* potentia non minus fœderatorum viribus nitatur, quam subditorum robore. Tā arcta enim est reipublicæ cum fœderatis connexio, ut turbæ etiam exiles alteri continuò livorem inferant.

Fœderatorum vires regni videntur propugnacula separata; sic gradum facit hostis ad oppidum subigendum, per extrema correpta; quēadmodū regis fœderati nec vim nec exitiū ferūt, quin impet⁹ majori quā ante impotētia sit metuēd⁹, fœderatis ad suppetias enervatis. Unde prudētissimè Thucydides dicit, periculū irritare, quicūq; fœderatos negli-

negligat. Equidem arbitror, incendio exorto, vicinos ad reſtinguendum properare, ne flamma viciniam pervadat: ſic regem, cum fœderatos bellorum mole oppreſſos videt, ad pacem quâcunque ratione procurandam obligari, ne poſt illorum ruinam flammas domi coërcere ſuæ neceſſum habeat.

CAPUT XXVI.

SanChaumontius ad Vincentem Mantuæ ducem, extra ordinem legatur.

QUo tempore Marchevillanus in Germaniam pergebat, rex æquè fœderatorũ & ſubditorum commodis ſemper ac potentiæ ſtabiliendæ ſtudens, SanChamontiũ extra ordinem, ad Vincentem Mantuæ Ducem mittit. Is regem literis certiorem fecerat de fato Ferdinandi fratris majoris, rogans ut cauſam ſuam authoritate regiâ, per miniſtros in aulâ Romanâ ageret, de divortio cum Boſſolæ principe, quam blanditijs deceptus, extra ætatem ſpemque ſobolis duxerat, procurando. Potuiſſet rex epiſtolâ defungi, ſed Niverſij commoda, quæ ſolâ regis potentiâ nitebantur, legatum requirebant.

SanChaumontius ei provinciæ legitur, qui regis ægritudinem ob Ferdinandi ducis defunctiobitum teſtaretur, ſolatio mixtã, quod ipſe ſuccederet in imperio, princeps egregijs dotibus ornatus, à quo rex eundem cultum, & communis commodi ſtudium, quod anteceſſor præſtitiſſet, ſibi promitteret. Juſſus erat amicitiam, auxilia, facultates, fidem & authoritatem à rege offerre, quorum vim non tantum Romæ in cauſâ matrimoniali, ſed in omni occaſione per neceſſitatem experiretur.

Secundum iſtæc quærenda erat occaſio ſermones cædendi de Hiſpanorum inſtituto, qui divortio impetrato Imperatoris filiam aliquam offerebant uxorem, ut dili-

genter expenderet, cum Mantuæ & Monferrati imperia per Italiam magni sint momenti, vel propter situm & fertilitatem vel propter munimentorum copiam, Sabaudum æque ac Mediolanensem illis inhiare, ut sua faciant; quæ tamen non nisi per amicitiam Galliæ, cæterorumque Principum subsisterent, unde advigilandum foret, ne in sinistram rueret suspicionem præceps.

Inimicos, harum rerum gnaros, occasiones quasvis indagare, ut eum divellant, inque malevolentiam præcipitent. Separato brevi imperium liberum, felix & supremum, quod Deus indulsisset, in Hispanicam clientelam mutatum iri, ad contemtum, detrimentumque omnis authoritatis, confidentiæ atque amicitiæ, quibus prius apud cæteros polluisset. Consultissimum igitur, neutras partes fovere, æquo in Galliam & Austriacos, principesque Italiæ animo, modo suspicioni locum ne faceret, in Galliam cæterum propensior, quæ ipsius commodis, prosperitati & incremento faveret, unde ipsi fulcrum, protectio & auxilia, citra ullam expensam forent.

Inprimis autem jussus erat, fundamenta matrimonij inter principem Mariam, Vincentis neptem, & Rethelij ducem struere, quem Dux supremis tabulis post Niversij parentis obitum scriberet successorē in imperio: nisi forte ipsi virgo allubesceret, impetrato Rōæ divortio. Demonstraret etiā, quantū inde authoritatis ipsi accederet, stabilito adversus vicinorum machinationes imperio, quibus integrum alioqui foret, etiam in personam illius quidvis audendi, successore ancipiti, nec constituto.

Mantuam delatus, Galliæ convenientissimis excipitur Ceremonijs, cum Duce ex mandatis agit, illo grandem reverentiam ob istunc honorem testante, quem tantò devotius reciperet, quod ipse Gallus propenso animo & obsequio esset: nec tamen fervidum dissolvendi matrimonij desiderium tegebat, ut postea non filiam Imperatoris, sed Mariam neptem duceret uxorem, quam impensè deperibat, spe etiam plenus de sobole masculâ, quæ in imperio succederet: De Rethelij fortunis semper

per benevolè locutus, quem magni faceret & diligeret unicè, successoremque imperij, illiberis respiceret.

Non visum SanChaumontio, desiderium regis de conjungendis Rethelio & Mariâ aperiri, quòd occasio repugnaret apud animum amoribus impeditum. Privatim tamen confert cum Marchione Strigij, summo Mantuæ ministro, cui rem omnem declarat, stipulatâ fide, ad id matrimonium, divortio Romæ non comprobato, promovendum, quo solo instituto Ducis, reique publicæ incolumitas staret, quod secundum illa Sabaudus & Austriaci quicquid juris nunc cum summo subditorum incommodo, ob orbitatem Ducis, prætexerent, frustra forent.

Eo vehementius instabat, quod ex Strigio confidentius loquente audierat, Medicos non diuturnam Vincenti, ob valetudinem fractam, spondere vitæ usuram. Strigius igitur, momentis negotij exactius consideratis, omnem operam, studiumque extremum promittit. De neutris favendis partibus, ne quid alterutram Coronam offenderet, Dux sæpius legato repetebat, sibi animum prorsus Gallicum, propositumque ad omnem reverentiam regi, cum quocunq; obsequio præstandam; cum ex ingenij propensione in Galliam, tum ex gratitudine, ob Ferdinandum defunctum, fratrem dilectissimum, contra omnes hostes protectum, cum istac appendice, regem nihil unquam in sese desideraturum. Rebus tandem partem maximam confectis discedit legatus, ad regem reversus singula explanaturus.

Politica reminiscentia.

Regis est, non minus subditorum jus apud Exteros tueri, quam negotia regni curare. Id enim fuerit subditis, quod caput reliquis membris; sicut istud ad conservationem eorum vigilat, ita ille jura subditorum, sive armis, sive negotiationibus ad obsequium transierint, conservare tenetur. Hinc Theopompus quærenti, quâ ratione Princeps securè imperaret, respondit, Nihil fore metuendum, si amicis nihil præter rationem permittat, subditis ab omni injuriâ & oppressione salvis.

Plurimi profectò Principes exitium incurrêre, quod ad subditorum injurias conniverent. Insigne Philippus Macedo præbet exemplum, à Pausaniâ trucidatus, cum surdis auribus querelã de illatâ injuriâ transmisisset. Nihil sanè regi gloriam conciliabit majorem, quã istius officij cura, cum divina ferè sit actio, infirmos adversus potentiores fulcire, & ab injuriâ tutos præstare. Summi Monarchæ non sunt majoris momenti ad humiles, nisi quod justitiam vi armorum exigant: unde ipsis satis magnum accedit commodum, ex insolentiâ dejectâ, & ambitiosis juribus usurpatorum, ne formidinis umbram apex potentiæ spargat.

Animadvertendum quidem hoc consilium generatim, sed maximè quoad jura, quæ Galliæ subditi per Italiam acquirere possunt, ut Austriaci à nimiâ potentiâ, novisque incrementis distineantur. Cumque jam potiorem Germaniæ partem teneant, nullum certius æquilibrium quam Italiæ principes fædere compingere, & in provincijs Austriacis, vel per successionem, quod postremi Gallorum reges ausi; vel per firmatos jure aliquo Gallicos principes, recipiendis Gallorum armis, ad Italorum necessitates, pedem figere.

Neque metuendum, quin Italiæ principibus Gallorum arma, Hispanicis opposita minus placeant, cum Hispanos majori odio, quam metu persequantur, ut gradum eorum coërceant, nullo emolumento, nisi Justitiâ paceque per Italiam servatâ. Equidem assevero, nullam gloriæ & honoris adeoque benevolentiæ fertiliorem messem, ad famam venerationemque apud Exteros indipiscendi.

CAPUT XXVII.

Rethelij princeps ducit Mariam, Mantuæ hæredem.

CUm Rex pertenuem spem diuturnioris vitæ ex San-

Chau-

Chaumontij relatu, de Vincente Mantuæ duce intellexisset, in summis censuit negotijs, matrimonium inter Rethelium & Mariam hæredem quâcunque industriâ conciliare, ut ipsæ post Niverniæ ducem parentem, Mantuæ Monferratique successor diceretur. Cardinalis regium institutum exquisitis consilijs fulcit eo fortius, quod Dux Sabaudiæ, & Mediolanensis gubernator nunciarentur sponte operiri, juribus nihil amplius pressis: Hinc SanChaumontius denuò in Italiam legatur.

Mandata quæ acceperat, geminum onus ferebant: primum, ut litigium inter Sabaudum & Mantuanum terminaret; itaque Augustam Taurinorum petebat, ut flecteret Ducem Ferdinandum, aut aliam quamcunque transigendi iniret rationem, quam postmodum Mantuano laboraret comprobare, modo is intelligeret, concordiâ imperium stare, quemadmodum per discordiam inimicis sit patefacta ad irruendum fenestra.

Alterum ut adniteretur per summam industriam apud Mantuani animum, quo Rethelij cum Mariâ nepte matrimonium sanciret, eumque post patrem Niverniæ ducem, diceret successorem. In proclivi tum erat negotium, quod Pontifex palam dixerat, super divortio sese nunquam dispensaturum. Moneret etiam sedulo, Nivernio & Rethelio, quos diligeret, matrimonium quidem ob certam successionem admodum utile; sed ipsimet summè necessarium, ad eludendas Hispani Sabaudique machinationes, quas in ipsius vitam imperiumque contendere possent, cum etiam tunc jura sua propalarent.

Jussus insuper erat, si Vincens Dux fatis concederet ipso præsente, omnibus cuniculis & argumentis proceres Mantuæ Monferratique perurgere ad tuitionem patriæ libertatis, fide obsequioque Nivernio, naturali adeoque legitimo principi, servatis, quem promulgarent, omnibusque recognoscendum darent secundum provinciæ solennia, Vincentis successorem, exertâ sponsione de regijs auxilijs amplissimis adversus

quosuis turbatores: idem officium apud Pontificem, & alios Italiæ principes exhibere, ut ad defensionem causæ justissimæ accederent.

Summam mandatorum istanc SanChaumontius secutus, Sabaudum adit, ut litigium cum Mantuano aliquatenus componeret, non dissimulato, rumore, de pacto illius cum Hispano, divisioneque Monferrati. Dux irritatior dolebat sortem suam sinistram, qui de rege toties benè meritus, suspicionibus istiusmodi oneraretur: fatebatur tamen: dedecoris nihil trahere, si ex valetudine Vincentis Ducis partem Monferrati debitam commodè prensaret; cum è re Galliæ foret, sibi, præ Hispano eam cessisse: & ut maximè transegerit cum Hispano, regis exemplum valuisse, cui ille classem ad domandam Rupellam submiserit.

Deinde momenta causæ litigiosæ expediens, monebat, acta inter ipsum & Ferdinandum defunctum, quatenus jura in Monferratum concernerent, repeteret, nullo alio responso, nisi aperto desiderio quinquies decies mille scutatorum annuorum ad jurium eualuationem, tum etiam vicies mille ad reluitionem damnorum, ex promissorum fide, de matrimonio inter ipsius neptem, & filium suum Cardinalem instituendo, non exoluta: ut planum faceret enormibus postulatis, sibi causam belli quæri.

Legatus igitur post repetita colloqula nullo majori operæ pretio facto nihil diutius commoratus, Mantuam revehitur, quò ipsa fortunæ dextera videbatur deductus, Vincente Duce post quintum diem fatis concedente: Invenerat autem Strigij dexteritate animum Ducis ad vota compositum, ut irritatio ex consiliis, quæ vicini ad invadendum se vivo imperium inivissent promulgatis Ducem Niverniæ, unicum & legitimum successorem omnium imperiorum, Ducemque Rethelium filium, legatum amplissimum, qui juxta suum mandatum duceret, antequam ipsus decederet, Mariam neptem in uxorem, literis patentibus proderet: illi custodes munimentorum fidem obstringerent, patriam Duci Niverniæ cum summa fidelitate servarent.

Cùm

Cum autem diſpenſatione opus eſſet ad iſtas nuptias, mittit Dux quantocyus, qui eam à Pontifice impetraret, quam SanChaumontius reverſus nondum allatam intelligebat, ſingulis tamen momentis expectari: prævertit autem Ducis obitum horis pauculis. Ibi Strigius expenſis ſingulis Rethelium Mariamque monet, in quo cardine res verſarentur, libere addens, eâdem horâ ſanciendum eſſe matrimonium, niſi poſſeſſione imperij in perpetuum carere mallent. Cum igitur nullus deliberandi relinqueretur locus, matrimonij ſacrum ad nonam veſpertinam, pridie Natalitij ſalutaris, adeoque extrema patrant, cum conſummatis omnibus animam agere nunciatur Ducem.

Summè id conducebat Nivernio, ne imperio Mantuæ excluderetur. Is ex Galliâ celeribus perſertur in Italiam, Mantuam exeunte Ianuario ingreſſus, ubi rebus ex voto diſpoſitis, ſuſcepit imperium, SanChaumontio in Galliam revertente per Taurinum, ut Sabaudum denuò de tranſactione aggrederetur: inanem tamen ſumſit operam, niſi quod complures equeſtris ordinis Delphinates, de conſilijs Monferratum invadendi ignaros ex militiâ illius retraheret; quod Dux moleſtè ferens, Taurino ipſi diſcedendum mandat.

Politica reminiſcentia.

PRudentia, quæ Principes jubet ad caſus quoſvis turbandæ reipublicæ emerſuros advigilare præſentiaque curare, ſucceſſorem certum deſiderat. Eximium Auguſtus Cæſar præbuit exemplum in imperio, quod ſucceſſionem hæreditariam nondum agnoſcebat: is propinquorum aliquem ſemper adhibebat rebus agendis, ut Senatorum, militis & populi benevolentiam adeptus, conaretur ſummum imperij apicem mereri.

In eum finem, quod acutiſſimo Tacito notatũ, Tiberium, poſtquam natura marem negâſſet, fata Marcellum, inde Marcum Aprippam, Cajumq; & Luciũ ex Agrippinâ

filiâ natos sustulissent, ad clavum reipublicæ admovit, ut iam successorem agere posset: eundemque Tiberium, filio grandiusculo gaudentem, ad adoptandum Germanicum perpulit, ut successio, inquit historia, pluribus inniteretur fundamentis, Senatui spe recuperandæ reipublicæ ademptâ, inimicorum consilijs elusis.

Sic Adrianus Imperator, exorbitate considerans, vitam suam furori cujusvis ambitiosi, ad summam rerum contendentis expositam, Antoninum adoptavit, eâ lege, ut idem, mascula sobole destitutus, geminos legeret successores; quod consultum putaret, referente vitam ipsius Dione, à longo tempore constituendos, quibus imperium transmitteret, ut inimicis aliquid in suam personam tentandi ansa præcideretur.

Infinitis sanè bellis calamitatibusque suos exposuêre, prudentiæ istius contemtores. Sic Johanna altera, regina Neapolitana, morte inopinatâ decedens antequam successorem dixisset, cum Ludovicus Andegauensis, cui regnum prius condixerat, prior exuisset humana, crudele bellum imprudens traxit, regum, quem minimè optâsset, capessente.

Rarissimè videas, imperium ad alium stipitem familiæ transire sine magnis motibus, ut etiam Extremus propter orbitatem diversis insidijs pateat. Quicunq; igitur se ipsum remque publicam eâ calamitate vult liberare, maturè de successione prospiciat, hæredem adsciscat, rebus agendis admoveat, integrâ tamen authoritate, ne remedium malo pejus quæratur, cum ambitio, adolescentium Principum morbus famifamiliaris, pessima aliquando suggerat consilia, ut imperium rapere malint, quam expectare.

CAPUT XXVIII.

Rohanius turbat occultè per Languedociam, dum Subiſius frater Rupellanis & Anglorum auxilia procurat.

CErtum fecerat Subiſius fratrem Rohanium de Anglorum auxilijs, qui longè ante excenſionem in Reæ inſulam Languedociam commovebat, ſedulus in legendis per oppida Conſulibus ex factione Religionariorum, virisque alicujus notæ in partes ſuaspertrahendis. Excenſione factâ, palam agebat, ſcribendo milite, ad ſeditionem nonnullis concitatis, alijs invitatis ad arma, immani ſpe per transmarinorum eluvionem, nec minori metù amittendorum ſacrorum, calamitatumq; extremarum.

Hunc panicumterrorem ut ſpargeret, Manifeſto rationes, quas ad exordium anni recenſuimus, ſpecioſè fucatas exponit armorum: ſic Piratis par, qui falſo curſus ſigno ad ſcopulos attrahunt imprudentiores in certiſſimum exitium, ſuamque prædam: Expoſitis enim ad oculos ſpontè factioſorum pictis rationibus de conſervatione bonoq; partiũ, rebellione eos involvebat adoppidorumeverſiones, ſolo æquatispropugnaculis murisq;.

Ut autemReligionariorumoppida arctius ſibi devinciret, Conventum Uſeſi habet, quo deputatorum plurimi mittuntur. Ibi & eloquentiam, & fortitudinem, quibus pollebat, exerens, omniapro lubitu perſuadet, adeo ut auxilia, per ipſius operam ex Anglia ſubmiſſa ob juſtitiam& neceſſitatem comprobârent, collaudatâ ipſius prudentiâ, ſtudioque, etiâm gratijsactis ampliſſimis: Fidem dant, de pace nunquam ſine Angli conſenſu ipſiusque adeo emolumento cum rege agendi.

Leguntur ſeditioſiſſimi quiq; ad Languedociæ Aquitaniæ-

taniæque oppida commovenda; perurgentur literis Delphinatus atque Vivaretij provinciales, ne causæ communi deessent. Articulatim scribitur juris jurandi formula ad Unionis sacramentum, quo Consules oppidorum, barones nobilesq; factioni accedentes adstringerentur: Immani Unionis specie, quæ partes à toto divelleret, membra à capite separaret, subditos Principi subduceret.

Rohanius igitur, promotis omnibus machinis, ad excensionem Anglorum in Reæ insulam, vim parat, arreptisq; armis exercitum ducit: Sabaudum de promissis auxilijs monet, quæ ob Hispanorum ex agro Mediolanensi metuendum exercitum, quod inferius memorabimus, negantur reflexis etiam in Anglorum expeditionem oculis, ne quid imprudenter periclitaretur: promissis post variam disceptationem quinquagies mille aureorum.

Nemausium, Usesum, Aletisium, Andusa, Vinianum, Hippolyti, Ambrosij, & Grandamancæ fana, Samensum, Salla & alia minoris momenti oppida, in partes ipsius extemplo transeunt; quorum copijs præter artes prudentiamque adjutus, hoc anno Realmontium, Renelium, Navam Maseriam, Pameriam, Castra, Soyonem, aliaque oppida per Rhodani ripas & Vivaretium sparsa, subigit, pluribus etiam imminens, nisi Cardinalis per auspicia regis obstitisset.

Nunquam credi dicive poterit, quanto studio, animique fervore sequaces continuerit; quantis curarum molibus fatigaretur; quantas submissiones adierit, ad plebem, consilijs istis necessariam, conciliandam: quot molestias devorârit, quot sermones imprudentissimos surdâ aure transmiserit, quot denique angustijs fuerit constrictus: adeo ut postmodum familiaribus fateretur, quasvis molestias præ populo seditioso coercendo, ut in ordinem necessarium instituto, ad emolumentum ex rebellione eliciendum, cogatur, levissimas esse.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUi ſe ducem rebellioni præbet, ingerit ſe rebus moleſtiſſimis, periculoq; eminentiſſimo, unde per ſucceſſum parũ laudatum ad honores vix emergat: cum ipſa victoria opprobrium rebellionis ferat. Equidem ſecundum iſtæc extrema, arbitrer, neminem, eo imprudentiæ evaſurum, qui curas, angores & pericula intelligat: nam ad demerendos alicujus notæ viros, qui partibus interſunt, anxiè laborabit, quod rebellio ſingulis imperium ſpondeat; dum mediocres ſuam operam vane æſtiment, ad extrema inde non raro delati.

Certum habeat, maximam partem ex ſpe privati commodi accedere, quod luculentius in Principis partibus transfugium ſuadeat, detrimento aliquo metuendo: unde fidem ſuperat ſtudium blandiendi, animique torcular ſpontaneum ad eos continendos. Cumque rebellionis potiorem numerum faciat plebes, nemo unquam moleſtiarum periculorumque inierit computum. Arenoſo enim ſolo inædificat, qui plebi ad bellum gerendum confidit: vix octiduum eodem inſiſtet conſilio, ob motus procelloſos, ventoſque extremæ inconſtantiæ; pronâ ad quamvis armorum ſortem mutatione, mente adeo levi infidâque, ut fortunæ adverſæ uſum continuo damnet: ſibi proſpera bellorum ſumit, duci minus ſecunda imponit; ſuſpicione perpetuâ in cultores ſuos, promtâ ad calamitatum, quas bellum trahit, ſenſum, levitate, quâ arma ſumat, ponatque: Quæcunque offenſa inſtitutum pervertit, ad extrema rapit, nullo penſo lecti ducis.

Flandriæ hiſtoria eximium ſuppeditat exemplum in Jacobo Artevellano, cujus ſumma apud Gandavenſes authoritas benevolentiaque nemini ignota. Exigua tamen ſuſpicio de fide violentam ipſi mortem, auribus ad defenſionem averſis, attulit. Sic thalaſſiarcha Chaſtilionæus, fortiſſimis ſui temporis accenſendus, conditionis miſerrimæ iſtius experimento ſumto,

to, in beatitudinis bonis censuit, liberari; adeo ut mallet ad quosvis fortunæ perfidæ impetus prostare, quam furiosæ plebis arbitrium denuo subire, quod ad singula momenta, instar Protei, mutetur; jactabunda à periculo remota, sed trepida abjectaque ad Principis ingruentia arma, quæ castigationem minitentur.

CAPUT XXIX.

Gallandus ex ordine Senatorum intimorum, mittitur ad firmanda oppida, quæ Rohanius pervertebat.

CArdinalis, qui cujuscunq; momenti res per regnum notitiâ complecteretur, Rohanij exordia scrutatus, regi demonstrat, tempestivè obviandum, sive armis coërcendæ viderentur ipsius copiæ, sive negotiationibus oppidorum òbsequium foret firmandum, ne rebelliòne irretirentur animi. Ad priorem sententiæ partem requirebatur exercitus, qui provinciales in fide contineret; ad alteram, mittendus erat vir prudentiâ & fidelitate spectatus, qui apud factionem Religionariorum plurimum polleret authoritate.

Rex sapientia istius consilij perspectâ, Gallandum ex intimo Senatorum ordine, legit, in quo virtutes illas notabat, spe certâ, eum apud Religionarios, quorum sacris esset addictus, plurimum fidei habiturum. Mandatis igitur instruitur, cum literis & potestate, quæ ad Languedociæ, Foxij, Laurageſiæ, Vivaretij & Sevennarum provincias obeundas videbantur requiri; ut obniteretur Rohanij conatibus, ne oppida, Religionarijs prævalentibus, rebellionem conciperent.

Is tanto munere per senium ornatus, nullam temporis jacturam admittit, quantocyus Montalbanum delatus, alterum à Rupella factionis caput, quo cæterorum fidelitas trahebatur. Convocatis incolis mentem regi-

regis exponit, literas à rege exhibet, obſequium firmat. Expendendum dabat per ſermonem, in quo nihil cauſarum, artisque ſuaſoriæ deſiderari poterat, officium ſubditorum erga Principem, juxta calamitates à calcato officio ingruentes; addebat malorum compendium, niſi ad conſilia ſaniora flecterentur; inani ſpe in promiſſis Rohanij Anglorumque auxilijs conſtitutâ, quorum conatus extremi nihil obſtiterint Citadellæ in Reæ Inſulâ per ſuppetias firmandæ, certo ad ampliores indicio.

Quæ omnia motu corporis, animiq; propenſionem mentes adeo acutè pupugère, ut ſcripto proteſtarentur, ſibi in obſequio regis vivere, morique conſtitutum. Id enim unicè optabatur. Hinc ad alia oppida alicujus nominis, rebellione nondum infecta tranſit, adeo felici prudentiâ uſus, ut eadem à Briateſtâ, Caſtris, Pameriâ, Puylaurento, Maſeriâ, Amandi fano, Cabaredâ, Maſarâ, Mosdaſilo, Sarlato, multisque alijs auferret. Obfuit tamen, multos factioſos, Rohanijque ſequaces, Caſtris, Pameriæ inq; alijs oppidis relinqui, ut primis iſtis conſilijs minus inhæſerint; Rohanio obſecuti.

Politica reminiſcentia.

IN admonitionibus publicis prudentia aliquando æq; valet ac vis; præveniendi tamen ſunt cives ad oppida ſervanda, ut armis poſitis factioſos eijciant; ſūmo ſane momento rerum, ne inſtar Chameleōtis obviamquāq; tincturam imbibant. Aliquando exiguâ operâ in officio continentur, antequam fervor mentem corripiat; tunc enim prudentum extremus objecto metu calamitatum, quas bellum invehit; aut extenuatione virium; etiam fiduciâ tranquillæ libertatis, horſum vorſum duxerit.

Concitanda eſt plebes commodis privatis, quæ omnium rerum menſuram ſtatuit, nullo prorſus cenſu boni, malivè, niſi ex voluptate, aut moleſtiâ. Nunquā ſuaſerim, promiſſis ipſius eousq; ſtandum, ut arma retineat; quod eodem conſilio non inhæreat, quâvis libertatis imagine animum faſcinante: rerum præſentium pertæſa, novas

expe-

expetit, quovis rento mobilis, ad tempestatem sponte concitatam differtur: vetita ardentius amplectitur, quam licita: novarum rerum avida, infidelitatem, naturæ ultimum conatum exerit.

Ensem in manu furiosi reliquerit, qui plebi arma permittit, ubi metus rebellionis superat. Seditionem tamen vehementius pertimescas, ut procul habeas, ex oppidis motui subjectis semotos. Primum omnium Medicus agit, ut humores vitiosos, qui febri alimenta præbent, è corpore educat; prima igitur cura sit Ministri, in metu rebellionis, ut eijciat fastidiosos, seditiosos, & ad concitandam plebem propensos. Rigor enim in ipsos locum laudatæ feret pietatis: insolentia etiam verborum, ubi querimonias occipiunt, minus habet periculi, cum nocere desierunt, quàm actiones seditiosæ, quibus ciues traduci possent ad rebellionem.

CAPUT XXX.

Rex, post negotiationes ad Rohanium coercendum inanes, expedit arma.

NEgotiatio illa emolumento non carebat suo; sed ad Rohanij conatus invalidior, regem permovit, ut exercitum mitteret, summo imperatore Condæo, cum mandatis & potestate Legati amplissimi per Languedociam, Delphinatum, Aquitaniam, & Lugdunensem provinciam. Jam ante processerant legiones ad primas turbarum suspiciones, quæ tamen potiores ad rebellionem in herbâ opprimendam vires requirebant: hinc Condæus jussus militem scribere, & quantocyus signa explicare.

Is Lugdunum transit extemplo, sed ubi diversa munimenta, longeque dissita, necessario essent consideranda placuit regi, copias in duo agmina dispescere, altero eoque numerosiore ipsius imperio, altero Momorantij, qui Languedociæ præerat, virtuti commisso. Sic Condæus ineunte Decembri Lugduno abit, comitantibus

bus Burgo & Ranyo Campiductoribus, Nangiſo, Turnone, Charluſo, Eſtrangæo, Monrealio, alijsque ſpontaneis ex nobilium ordine. Sequebantur duæ cohortes Carabinorum, & bis mille peditum, quos ad Soyonem collegit, locum in ripâ Rhodani validum, tranſeuntibus nimis moleſtum.

Hic armorum exordio ſumto, incolas intra bidui ſpatio in poteſtatem redigit, poſtquam propugnatorum maxima pars exceſſiſſet. Aubini fanum, non longè à Soyone exiguum oppidum, moleſtiæ non parum differens per provinciam, vi ſubigitur, militibus contrucidatis. Hinc ad Aquas mortuas abit, cum Momorantio de ſummâ rerum conſulturus: evocantur decem cohortes Magolone ex Normanniæ legione, quæ cum cæteris copijs jubentur ea loca obire, ubi Rohanius per opportunitatem ſitus vim videbatur opponere: ſed ſolus regiorum armorum fulgur præſidiarios perculit, ut fugâ dilapſi, vacua relinquerent.

Eodem tempore Gubernatorem Magolonis Foſſæum jubebat Corconnam cingere, & Ornanum Aubenates frænare, quod uterq; tantâ virtute & vigilantiâ præſtitit, ut Corconna, propter ſitus naturam clavis Sevennarum, adeoq; magni momenti, dederetur; in alterum locum nobiles confluerent invitati. Abierat Rohanius in Comitatum Foxij, quem Momorantius ibidem quærebat conficiendum, impediendumve. Conſequebantur ſeſe utriusq; ducis copiæ aliquot diebus ſine conflictu, donec Momorantius eum ad Caſtellum Audari fervidè aſſecutus, ad pugnam cogeret.

Signo dato concurritur; Rohanij ſiniſtrum cornu Arpajovius inceſſebat, cohorte Linierij, & Vantadurij ſatellitio, alijsque copijs ſuccenturiatus; dextrum verò Ambræus & Mirepoſius, Biulæus, Enoſſius, Momorantianæ cohortis, & Crocius, ſatellitum ductores incurſabant, legione Biulæâ in ſubſidijs excubante. Pedem refert Rohanius poſt duarum horarum conflictum, centum & amplius gregarijs, quinque ſatellitibus, ſeptem ductoribus deſideratis, plurimis ſauciatis. Rebellionem tamen inflat, nihil armorum ſiniſtro eventu territus.

Poli-

Politica reminiscentia.

VEra religio plurimum commodi adfert propugnatoribus suis: illos justitia fulcit, quã pro vallo munimentis circumdant, hosti objiciunt, Coronæ stabilimentum ponũt, columnam authoritatis struunt, vinculum obedientiæ nectunt. Hæc machina Archimedis artes longè superat, cùm ipsum Deum ad opem ferendam de cælo deducat. Hinc divinæ providentiæ placuit, primos justitiæ confessus sub *Palmâ* fieri, ut arduarum rerum cupidi, quod *Philo* autumat, scirent justitiam certum victoriæ esse pignus.

Nihil igitur metuet princeps, qui ad ejus constitutionem bellum gerit, cùm Deum habeat propugnatorem. Nulla adversus Deum valet potentia, qui gloriæ suæ hostes, quotiescunque aliquid audent, evertit, nisi ubi ministerio eorum ad improborum castigationem uti voluit. In antiquo fædere, audire volebat *Deus exercituum*, ut scirent populi, sub cujus imperio esset militia, cùm victoriam in alterutram partem pro lubitu convertat. Hinc bellatores illi famosi adversus ipsum nihil unquam potuêre, nisi ut illius potentiam experirentur, suam imbecillitatem manifestarent.

Obvium in historijs, eorum consilia non tantùm fuisse vana, sed etiam gradus ad præcipitem ruinam struxisse: Icaro non absimiles, qui cerâ compactum alarum remigium ferens, aves imitabatur; ut cerâ à radijs, quos thronus gloriæ spargit, liquescente corruerent, altitudine quæsita ad graviorem lapsum.

Notius est, quam ut relatu egeat, causam religionis veræ militi summam addere fortitudinem: unde nihil dubium, cum virtutis certissimum victoriæ sit fundamentum eundem insigniter præpollere. Ostendit Machiavellus in enucleatione T. Livij, religionem ad quascunque res arduas adminiculum esse fundamentum juxta & instrumentum, quo Romani usi sint ad constituendam *Civitatem*, ad instituta persequenda, & ad tumultus seditionesque subinde in republica renascentes compescendos.

Quòd

Quod si figmentum falsæ divinitatis, cui populi scelerum vindictam, & virtutum præmia, in suavissimâ tranquillitate per campos Elysios transcribebant, in animis mortalium tam potenter egit, omnia de vera religione, quæ retributiones in Cælo immensas pollicetur, sperare licebit, ubi fides verum animæ impressit characterem. Miles pro sacris pugnans, Principi præstat obsequium, divinitatis imagini; vitæ transitoriæ neutiquam parcus, per certam immortalitatis fiduciam.

Si ad Olympia descendentes gladiatores cum voluptate cutem lacerari, sauguinem effundi, & ossa confringi ad aspectum Laureæ, exiguo laborum præmio, cernerent; hic noster longe ferventius in pericula præcipitabit, cum minus curet sanguinis vitæque profluvium, quamprimum oculis fidei in Servatorem mundi ad stadij extrema præstolantem conijcit, aut ad cælorum vestibulum, coronas non marcescentes, ex ipsius sinu meditatur, virtutis æternum præmium. Hinc animadversum per secula, Principes prosperrimè agentes, sacrorum plerunque fuisse studiosissimos. Sic Constantinus evasit magnus, per sacra Christianorum, quæ assumserat: hos gradus Pipinus ad thronum regium præstruxit: hinc Carolo Magno imperij decus obtigit, regnumque Hierosolymitanum Godofredo Bulionæo; unde Turcarum genti, armis exercendi natæ, nullus, nisi à Christianorum signis metus.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER V.

M. DC. XXVIII.

CAPUT I.

Rupellani mittunt, qui à rege Magnæ Britanniæ auxilia petant.

ANtiquitas fingit, Pandoram ad Epimetheum refractarium jussu Deorum accesisse, ut pixidem omni genere calamitatum repletam, cui præter spem nihil penitus boni inesset, deferret. Figmentum istud liceat Rohaniæ aptare, quæ, ut animos adderet rebellibus, Rupellam delata, quidvis calamitatum adduxit, adeo ut nulla miseriarum species cogitari posset, quâ incolæ non defungerentur, cum præter spem de Anglorum auxilijs, quâ ad finem usque lactabantur, nihil boni superesset.

Sic animati, regis intelligunt institutum, de extorquendo obsequio: mittunt igitur hoc anni exordio cum lautâ & amplâ potestate ad regem Magnæ Britanniæ, instantissimè rogantes protectionem, ut altero exercitu misso, rex ab obsidione discedere cogeretur. Eâ benevolentiâ à rege, Duceque Bukinkamo excipiuntur fiduciarij, ut vindictâ ægros, à clade per Reæ insulam acceptâ, intelligeres. Perorant, expenduntur proposita, fit fædus, quo obligatur rex, ad militem defensioni parem submittendum, ad vitæ militiæque necessaria suppeditanda, permissa etiam collectâ pecuni-

aria

ariâper Angliã, ut extremis necessitatibus subveniretur.
Obligantur vicissim Rupellani, omnem operam enixè conferre ad prosperum Anglici exercitus successum, quot quantasque possent naves struere ad bellum, naucleros quamplurimos conquirere, & omnis generis annonam in aliquem oppidi locum comportare; exercitum in portum admittere, ubi opus esset; aurem regis sui Principisque oblatis, nisi cum pleno Angli consensu, ad quamcunque transactionem, nunquam præbere, antequam Gallia quicquam in Angliam audeat, partes Angli palam profiteri, pro facultatibus consilia in detrimentum Angliæ concepta, divertere.

Cum Rex Magnæ Britanniæ in rebus arduis non habeat summam authoritatem, cujus potentia aliquo modo à Parlamenti consultis pendeat; necessum habuit, Proceres convocare, qui institutum comprobarent, & sumtus à subditis colligendos permitterent ad istanc expeditionem: Pervicit tamen rancor erga Galliam, & vindictæ studium, ad delendam illam maculam, quam in Reæ insulâ susceperant, ut in expeditionem consentiretur.

Cum autem plebejus ordo ad sumtus faciendos obligari vellet, recusavit post diversas querelas adversus Bukinkamum, præcipuosque reipublicæ Anglicanæ ministros: unde non parum in parlamento tumultuatum, rege Magnæ Britanniæ adeo offenso, ut importunis supplicationibus cedere coactus, nihil præstiterit, nisi ut responderet, collectis nondum stabilitis, sibi supplicationes ipsorum curæ futuras, quibus ex merito esset satisfacturus. Jubet tamen classem numerosam parari quamprimum, ad Rupellanorum solatium, cui Embyum, Bukinkami sororium præficit.

Id unum spes Rupellanorum contingebat, unde oculis ad omnem reverentiam obsequiumque clausis, jugum fidelitatis excussêre ad extrema delati. Dum authoritate regis sui calcatâ, patrocinium ab hoste professo Coronæ petunt.

Politica reminiscentia.

ETsi populo nulla nunquam causa legitima, ad fidē erga principem exuendam, patrocinio apud hostem patriæ quæsito; facilè tamen eo descendit, cum nullam, præter hanc, ad effugiendum rebellionis supplicium, fenestram invenit. In Scholis philosophorum constanter asseritur, dato uno absurdo, alia consequi: idem Politicis certum, populo in primum errorem prolapso, ut nempe arma in Principem corripiat, proclivem esse gradum ad extrema, numero criminum indies aucto. Solet ille salutem potius in rebus desperatis per vias insolitas, rationis specie vacuas, quam prudentiæ & ordinis methodum quærere.

Rerum innovandarum avidissimus, ad violentissima remedia haud difficulter defertur, ubi prima defecère consilia. Libertatis ostentationem, spemque facilè sequitur, ad seditiosi cujusque, cujus authoritate ducitur, suggestiones de non integro libertatis usu sub potestate Principis naturalis legitimique, promtissimè exit obedientiâ, deinceps ad hostem transiturus, nullo ad mutationis in meliorem deterioremve sortem momenta habito penso.

Jam semel rebellis, ad obsequium, nisi lumbifragio, non redit, metu justi supplicij âd quasvis partes, quam ad pænitentiæ resipiscentiam propellente. Unde Priscus ille sapientissimè ajebât, mercenario comparandum, qui operam omnibus promiscuè offerret; proclivis cæterum ad omnia pervertenda, non ad commodum utilitatemve eorum, quos adscivit, sed ut animo satisfaciat sub velo summæ libertatis. Rebelliones quidem ut plurimum clientelas Exterorum in occulto trahunt, ubi auxilia sperent, quibus illi favent, non ex benevolentiâ, sed ob emolumentum ex divisione quærendum.

Italiæ historia commemorat exemplum Pisanorum, qui à rege quondam Galliæ, & Ludovico Sfortiâ persuasi, Florentinorum obsequium depósuêre, exactis præfectis, Negotiatoribus plurimis adscitis, ut qui jam summâ

liber-

libertate gauderent. Cum autem exiguarum virium ſibi co[illegible] maiorum [illegible] incipium confugerent, ut rempublicam tuerentur, auxilijs [illegible], ex æmulatione familiari imperijs quibuscunq;, non caruêre. Sic Genua militem & apparatum militarem, Lucca pecuniam, & Sena ex ſpe immanis emolumenti, præter pecuniam etiam cohortes ſubmittebat.

Neque hoc ultimo gradu ſtat rebellio populi: nam ubi libido non expletur ab Exteris in ſimplici patrocinio, mancipabit ſe potius, quam in poteſtatem principis legitimi redeat, ubi animo ſedet metus extremi ſupplicij ſubjectionisq; rigidioris: tanti eſt operis, à guſtu libertatis ad jugum obedientiæ cervices reclinare.

CAPUT II.

Hiſpanus Fridericum Toletanum ad regem mittit cum claſſe.

Dictum nobis, regem jam ante de penuriâ navium fuiſſe ſollicitū, ad Anglorum claſſem repulſandam, etiam non recuſaſſe Diegi Mexiani, nomine regis Hiſpanici oblatam Villa regiæ benevolentiam, de ſubmittendâ claſſe. Cum autē Hiſpani id tantum agerent hoc præſtito officio, ut regem bello profeſſo cum Anglis implicarent, dum ipſi progreſſus facerent per Germaniam & Italiam, impenſe cavebant, ne præſto eſſent, ubi Angli ex Inſula eſſent deijciendi. Tandem tamen Fridericus Toletanus, ſummus Hiſpaniæ thalaſſiarcha, poſt dilationē ſatis longam exeunte Decembri, claſſem ad portum Morbilianum Britanniæ Armoriacæ admovet.

Juſſerat Guiſium rex, magnificè eum excipere: quod eâ curâ factum, ut Toletanus benevolentiam regiam nec ſatis mirari, nec abunde prædicare poſſet. Diſcedit poſt aliquot dies, ut claſſi redditus Inſulam Reæ peteret, cum jam ipſius operâ nemo egeret: claſſem tamen regi offert, redditis utrinque nimijs civilitatis teſtimonijs. Rex tâmen miſſis, qui eum inviſerent, didi-

didicit classem annonâ & milite adeo parcè instructam, ut finis illa dis[illegible] præter itin[illegible] fa-cile indicarent, non multum voluntatis strenuæ ad propugnandum illi esse: Hispanumque ægerrimè laturum fuisse, si ipsus ad subigendam Rupellam, quæ incendio bellorum spargendo ad occupandas, quotiescunque ipsi luberet non magnam pecuniam disperdere, Galliæ vires, conferret operam.

Planissimum tamen id fecit, petitâ post pauculos dies copiâ in Hispaniam redeundi, cum persuadere conaretur, inutilem suam videri operam. Rex ad inopinatum hoc petitum potuisset hæsitare, postquam ille ex Hispaniâ operosè digressus, discessum promtè urgebat, nisi ante cognovisset, majori consilio ad bellum inflammandum, quam gerendum advenisse. Quemadmodum vero rex sciebat, Exterorum auxilijs non nisi ad incitas utendum, summos etiam Principes ei necessitati expositos, eo facilius in discessum consensit, quod Cardinalis asseverâsset, magnum navium numerum jam tum ad Rupellam confluere: ille igitur vento secundo, ~~ad finem~~ Januarij reditum cepit.

Politica reminiscentia.

IJ sunt aliquando bellorum casus, ut Exterorum omnino sit utendum auxilijs, cui penuriæ summi etiam Principes subjacent, ubi forte inopinato opprimuntur, ut propriæ vires ad hostem repulsandum minimè sufficere possint. Nihil tamen dubium, prudentissimè ijs careri, si possit, ne alienis auxilijs innixus, illi Principi aliquatenus obligetur, cum neque virtute, neque fidelitate ad audendum subditis æquipolleant. Miles enim foraneus potius lucrum, commodumque privatum, quam favorem ejus, cui militat, pugnando quærit: adeo ut si alibi, etiam apud adversarium majus emolumentum speret, nullâ difficultate transeat.

IdCeltiberi olim compertum dedêre, qui à Romanis pri-

primum subornati, Carthaginenses deseruêre; & ab Carthaginensibus pellecti, à Romanis recessêre. Idem in Helvetijs animadversum non unâ vice, qui stipendia quæque secuti, tempore Ludovici XI. eo proterviæ evaluerant, in casu necessitatis, ubi præsenti carebant stipendio, quod pactum fuerat, ut de ipso proceribusque aulæ comprehendendis deliberarent, donec integrè esset satisfactum. Hinc rex è manibus illorum per industriam sese subducere necessum habuit. Præfectus tamen Diviodunensis, cum aliquot ducibus, violentiam illorum non evasêre, quos manibus injectis eousque vanis ad omnia conatibus detinuêre, donec omne quod debebatur stipendium exolueretur.

Subditi vero, qui Principem eâ fidelitate complectuntur, quam Coronæ debent, in obsequio perstant, tametsi stipendia momento temporis constituto minus præcisè numerentur. Certum etiam, eos pro fortunis proprijs depugnantes, gloriâ etiam propriâ stimulari, adeoque longè ferventiore animo, quam Exteri in occasionibus quibuscunque versari. Hinc Principes, Resque publicæ, ad eximiam victoriam aspirantes, in subditis summam potentiæ constituêre. Sic Turcarum Tyrannus suis tantum utitur in bellicis expeditionibus, unde nullum unquam imperium tam angusto temporis spatio, post Alexandrum magnum, tantos fecit progressus.

Equidem arbitror exercitum, qui è subditis legatur, vires nnturales referre, quæ sanè præ arte, quam Medicus ad eas reficiendas firmandasque adhibet, longissimè pollent: neque aliter Principem eum accompararerim, quam ægroto, quem vires naturales destituerint, ut adscititias quærere necessum habeat, stomacho fovendo, cum aromata, & id genus alia, sanguine adusto vitam consumant, salute evanescente; siquidem Exteri, quorum auxilijs niti vult, exitij ipsi causam afferre possunt, quod alibi ex rationibus diversis nobis est actitatum.

CAPUT III.

Spinola cum filio, & Leganesio apparatum obsidionis Rupellanæ contemplatur.

QUo die Toletanus reditum sumsit, Marchio Spinolæ, è Belgio digressus, per Lutetiam Parisiorum, (ubi reginæ eximium ipsi habuêre honorem) in castra, Estræana ad Rupellam venit cum filio, generoque Leganesio, qui legati extra ordinem Hispanici munus obibat. Schombergius per leucam obviam prodit, rege jubente, quemadmodum etiam ingressum, eximiâ pompâ invisendum voluit: audivit etiam cum omnibus benevolentiæ testimonijs, quæ tantum regem decerent, duci tam famoso convenirent.

Inter cætera admiscebat rex, sese eo locorum processisse, contra Medicorum sententiam, quod à morbo nondum penitissimè convaluisset; coactum tamen, ut Anglos è regni terminis depelleret, quibus juxta adventum suum diuturna non fuerit facta potestas commorandi. Rescivisse postmodum, Rupellanos, qui subditorum censu gauderent, non parum ad illam invasionem contribuisse; Hinc statutum apud se, castigationem inferre lascivientibus, & obsidionem circumdare, secutum eam methodum, quâ ille ad subigendam Bredam esset usus. Exinde invitabat ad operas spectandas, quantumvis ob temporis angustiam malè perfectas.

Spinola regem pleno ore collaudabat in omnibus, maxime vero quod Anglos ex Reæ insulâ esset amolitus egregiâ victoriâ. Addebat, illius præsentiâ Nobilium virtutem evadere invictam, cum nihil majorem gloriam conferat viro alicujus notæ, quam sub oculis Principis dimicare. Sibi nihil molestius unquam accidisse, quam quod regem suum rerum gestarum nunquam habuerit testem præsentem, quo beneficio semel impetrato, cumulatos honores cum morte lubenter esset commutaturus.

Istis

Istis aulæ officijs defunctus, ad operas & aggerem abit, cum stupore institutum admiratus, infit clarâ voce, Canali occluso, & sumtu ad continendum exercitum promto, deditionem oppidi extra ullum dubium tandem secuturam. Cumque sciret, quo gradu regiæ benevolentiæ staret Cardinalis, cujus consilijs obsidio processisset, ubi ex admirando instituto prudentiam colligebat eximiam, invisere eum, juxta morem excellentissimum aulæ constituit.

Cardinalis omnia cum fænore reddebat, sermone longius protracto, ad amicitiam singularem, quam reverentiâ filiali, paternâque veneratione sancire placuit: hinc in Pedemontio partium adversarum duces, bellum non minus benevolè, quam generosè gerebant, certo experimento, humanitatis officia, nullo Principum intertrimento, etiam inter hostes constare, si lubeat.

Politica reminiscentia.

NOn parum conducit ad Principis gloriam benevolentia Exteris, mâximè vel per natales, vel per res gestas eximijs, ubi peregrè ad Aulam accedunt, testata. Id enim debet, gloriæ ultra regni limites extendendæ cupidus, ut apud vicinos laudati Principis ferat nomen.. Quicquid honoris infert, per repercussionem gloriæ in ipsum redundat, dum eos favore benevolentiæ obligat ad laudes suas decantandas.

Romani, licet alioqui Exterorum contemtum præ se ferrent, Barbarorum censu quosvis alios habentes, ex statuto tamen quodam tenebantur, eos summis honoribus, si qui Romam accederent, excipere. Et ut modum aliquem rei definiam, primum dixero, Principis esse, omnem ipsis benevolentiam testari: cum istæc virtus fascini instar animos tam potenter captivet, ut non raro, quod Ludovicus XI. ajebat, acerrimos inimicos ad amicitiam ineundam deduxerit: id quod ipse erga Exteros, ad aulam veni-

entes enixè præstabat. Accedit etiam, eandem benevolentiam certissimum haberi fortitudinis signum, quemadmodum rusticitas & barbaries abjectum animum produnt.

Comitem habeat magnificentiam, ut majoris fiat, cum gestus verbaque levissimè transeant, nisi aliud accedat pondus. Ista autem consistit ante omnia in convictu splendido; qui non minus, quam ipse Genius, benevolentiam testari solet. Paulo Æmilio solitum, hospites accuratè lauteque habere, de causâ rogatus aliquando respondisse fertur, eandem prudentiam adornando convivio, & exercitui in aciem disponendo requiri, ut hosti æquè terror hospiti gaudium concilietur. Denique & hospites ex virtutum splendore etiam munera spargere tenentur.

Exiguus, quem Princeps hîc fecerit sumtus, famam apud Exteros auget, quod hospites ea munera per familiã, tanquam testimonia honorum, quos meruerint, & signa magnificentiæ amicorum oculis frequentius exposita, curâ singulari recordant: unde censuerim, in alijs sumtibus potius modum fieri, ne hîc aliquid desit. Hinc Agesilao promtum, pulcherrimum illustrissimumque regis decus in eo consistere, ut plurimis benefaciat. Corinthiorum legati, repudiatis, quæ Dionysius Syracusanorum tyrannus offerebat muneribus, responsum ab offensâ non alienum tulêre, Hoc illorum instituto adimi sibi facultatem gloriæ augendæ, cæteris regibus solitã. Quicunq; enim liberalitatem coercet, neque à suis cordatè colitur, neque ab Exteris honorificè laudatur.

CAPUT IV.

Rohanius spem in Languedociâ progrediendi amittit.

CUm Rohanius didicisset, quantas operas re ad obsidendam Rupellam strueret, rebellionem per Langue-

guedociam promovet, ut omnium virium molimine regem ab instituto retraheret. Sinister tamen successus ad Magolonem, per [illegible] exordium intercipiendum, cum molestissimè, inter cætera mulctarat. Jusserat enim Bretinnium, necessarium suum, ut in eam urbem sese conferret, tanquam liti in Curiâ subsidiorum vacaturus, si fortè occasio Citadellæ corripiendæ sese præberet.

Bretinnius igitur Millæum, Centurionum primum legionis Normannicæ, suum facere, ex familiaritate priscâ, conatur, ut Rohanio introitus patesceret. Ille assensum, mentemq, obsequentem simulat, tantum ut Fossæum faceret negotij certiorem, qui casum lubens secutus, rogabat, ne tempus rebus suis commodum transmitteret inaniter. Sic igitur ad quævis zeli fideique condescenditur testimonia; jam Rohanij methodus de negotij executione adeo clarè demonstratur, ut Millæus intima sciret, summam fidem apud Rohanium adeptus.

Is spe falsâ imbutus, copias ineunte hoc anno ad Magolonem admovet, Corconnæ obsidione sparsâ, ut noctis horâ tertiâ ducentis tantum passibus à Magolone distaret, executioni intentus, Ibi Fossæus, de momētis omnibus certior, ad excipiendum eum singula pro meritis disposuerat: Citadellâ ita firmatâ, ut periculo careret, delectu militum secundum portam, quâ ingrediendum erat, occultato; jusso etiam familiari qui funem rastri secaret, ut ingressi eo claustro objecto coërcerentur, & salutis expertes, temeritatē internecione luerent.

Mittit interea temporis Rohanius Centurionem, qui cum Millæo ageret, loci opportunitatem inspiceret, & momenta agendi sumeret. Ille per urbem & Citadellam deducit, sed insidias declinat, unde Centurio æquo animo ad Rohanium redit, ut quæ vidisset, constituissetque exponeret. Procedunt igitur copiæ usque ad circuitum fossarum, Bretinnio duce, Millæo portas recludente. Introeunt quinquaginta viri præstantes, Aubæus alios quinquaginta trahens, impingit in insidias. Cum autem funis rastri tempestivius quam jussum erat, secaretur, Fossæus ægerrimè tulit, cæteras Ducis copias, quæ quatuor millia conficiebant, ab exitio exclu-

exclusas, salutem invenisse.

Ingressi ut temeritatis ferrent supplicium, ab iis, qui latebant in insidiis, & plumbo & ferro conficiuntur. Inventi triginta novem duces & eximij: unde Spinola, qui apud regem erat, cum hæc nunciarentur, dixit, eam cladem plus damni trahere, quam si bis mille gregarios in prælio perdidisset Rohanius. Accessit etiam alius tumultus, ex tormentis, quæ Fossæus ictibus incertis in cæteras copias explodebat, ut postridie solum multo sanguine maderet, cladis auctæ indicio. Sic Rohanius militem lacerum properanter retrahit, cadaveribus etiam asportatis.

Politica reminiscentia.

NAtura, cum cuivis animali arma ad defensionem sui, aptâsset, homini eximiè favit. Dedit enim prudentiam, totius industriæ opificem, ut ad omnia quæ ingruerent pericula salvus esse possit, cum id genus armorum omne robur superet. Artium subtilissima est dissimulationis impostura, adversus hostem professum strategemate strategema eludente. In eo genere collocat Xenophon collusionem simulatam, quæ sæpissimè summum tulerit emolumentum, cum ea simulatio prudenter instituta, parem cum vi effectum sortiatur.

Dicam, etiam majori aliquatenus gloriæ duci, cum ducis gloria in eo maximè constituatur, ut hostis institutum figmento aliquo, aut quacunque arte frangat. sive cuniculis extractis, sive machinis in propriam perniciem retortis. Honori eximio ducitur, vim aggressoris retudisse, oppido per virtutem servato; præstat tamen idem prudentiæ committere, quæ à profluvio sanguinis & vitæ præsidiarios tuetur. Hinc apud Spartanos longè plurimi fiebat victoria per industriam parta, quam quæ connixâ vi obtigisset.

Neque dubitandum, quin æquam justitiæ & utilitatis ratio-

rationem ferat, quicunque hostem professum quibuscunque modis circumvenit, solâ jurisjurandi religione sepositâ, pactis ve inter duces ratis: cum cæterum imposturæ nullam infidelitatis maculam trahant, quovis artificio ad prodendam credulitatem permisso. Ita de Gallorum instituto, qui obsidionem Gisonnæ ad fanum Severini, adversus Ferdinandi exercitum sustinebant, judicatum: ubi Arragonij obsidionis incommodis defatigati, ad artes confugerant, persuasis quibusdam Gallis, ut munimentum proditum traderent: illi autem ad corruptiones obfirmati, cum generosi animi à tam turpi facinore abhorrerent, proposita in suum commodum verterent. Dissimulant igitur mentem, instituto visi assentiri, adeò ut horam executioni condicerent, dum gubernatorem de singulis edocent: qui cohortibus aliquot per insidias dispositis circa portam, introitui destinatam, septingentos milites in foro concîdit, cæteris mancipatis, omnique Ferdinandi exercitu per hanc cladem turbato.

CAPUT V.

Rex ab obsidione Rupellanâ ad Parisios recurrit, ut factiones per Picardiam, Champaniam & Briam à Religionarijs excitatas coerceret.

CArdinalis, cujus acies mentis etiam transmarina percipit, cogitata consiliaque Principum vicinorum scrutatur, regi in memoriam revocabat, quanta Rupellanis in Angliâ essent promissa: præsentiam quidem ipsius in castris admodum necessariam, ut militi ad Anglorum excensionem animum adderet, operasque obsidionis promoveret, cum singuli sub oculis ejus laboribus certarent; absentiâ tamen Religionarijs Lutetiæ & per vicinas provincias libertatem conventiculorũ, ad tur-

turbandam tranquillitatem publicam, rebellionesque concitandas indulgere. Relatum enim erat, coitiones fieri per Picardiam, Champaniam & Briam, quas potentiores factionis foverent frequentissimis visitationibus, sub velo civilitatis, matrimoniorum conciliandorum, æmulationum, & fictarum litium.

Compertum etiam, munitiorem aliquem locum destinari, quem corriperent: adeo ut rex ad Parisios invisere necessum haberet, dissipandis per authoritatem factionibus. Missa tamen, ne quid temporis vacui præteriret, ad rebellium institutum, reginæ matri potestas, Susanum & Russium in Bastiliam compingendi: illa igitur Susanum per eximium in vestibulo conclavis, Russium per Elbævium attinet.

Obsidio tamen, rege discedente, requirebat virum, perficiendis operis; adeoque aggere producendo parem, cujus authoritate miles in officio contineretur, dissipatione coercitâ, quam regis discessus toties traxisset. Magni etiam referebat, ut ille, cuicunq; summa rerum committeretur, inconcussa staret fide, ad cavendum infortunium, quo Carolus IX. hanc eandem urbem obsidens, laboraverat, cum sumtu immani, nihil fieret, per indelitatem primariorum ducum.

Quemadmodum vero vix inveniantur, qui triade istâc virtutum ornentur, facilè intelligebat rex, unum Cardinalem fore, cujus prudentiæ obsidionem absens securè committeret, cum res tam ardua fidem ipsius incomparabilem respiceret. Rex super negotio cũ eo confert; cumq; is non ignoraret, absentiam aulæ plerumque damnosam esse summis ministris, intimisq; regum, ex invidiæ opportuno tempore, onus tamen libentissimè subitu, non solum ut omnem indnstriam ad secundum obsidionis successum excuteret, sed etiam ut sanguinem vitamque ad gloriam regis prostitueret. Illi ergo rex summam rerum committit, expedita potestate in exercitum per absentiam regis, adeo ut illius authoritati etiam Ducem Enculismensem, Mareschalcos Bossompetrium & Schombergium, Campiductores, tormentorum magistrum, omnesque cæteros præfectos submitteret. Præ-

Præterire hic non possum silentio ægritudinem summam, quam rex separandus ab eo per iter Parisiense testabatur, nam omnium votis susceptis, equum ex turba seorsim concitat, ut cum viro magnæ authoritatis, qui mandata in Italiam abiturus expectabat, colloqueretur: ejus humero diutiuscule innixus silentium tenebat, donec tandem in hæc verba erumperet: cor mihi adeò palpitat, ut loqui nequeam ex ægritudine relinquendi Cardinalem, & metu nequid sinistri ipsi eveniat; refer ei meis verbis, parcat personæ suæ, nec periculis quod solet quotidie, sese exponat continuò, ut credam, quod ille desiderat, me ipsi amari: consideret, quo loco res meæ forent, si mihi periret. Novi, quot viri graves intercesserint, ne tantum munus susciperet, sed officium hoc tanti facio, ut nulla unquam dies sit deletura.

Istæc verba numerum vinculorum ad testimonia regiæ propensionis exigebant. Sic gloria, cui indesinenter invigilabat, tantisque successibus Coronæ aptabat, in obeundis regiis mandatis, adversariam animo potentem constituebat.

Politica reminiscentia.

MAgno honori cedit Ministro amor principis, non tantum ob commodum privatum, quod ex benevolentia ipsius fluit, sed etiam ob emolumentum reipublicæ, quam gubernat; ubi nihil amatus, authoritate caret, sine qua vix poterit quicquam expedire, quod conducat. In hoc igitur incumbet impensè, nec ut obtineat, privata alienaue cujuscunque commoda, ad Principis animum demulcendum, curabit

Alcomidas Græcus, Minister Philippi regis, ab amico quodam monitus, Athenienses cum Thebanis mortem ejus unicè desiderare, quod eos acerrimè compunxisset, sese quidem dolere, respondit, odium tamen illorum nihili facere, modò benevolentiâ Philippi prorsus uteretur. Ad istud exemplar Minister sibi gaudeat, cum Ministerium Principi comprobati videt: nam quicun-

cunque eam operam sumit, ut Principi, proceribusque reipublicæ complaceat, negotium suscipit nunquam feliciter finiendum.

Ut autem benevolentiam Principis in summò gradu possideat, nunquam suaserim plenam in fortunæ favorem fiduciam, Platonis sententiæ innixus, qui in libris de Republica ait: regem regnare, servum amari, vincere pugnando, trina esse negotia, nulla cura acquirenda, cum fortunæ arbitrio penitus subjaceant, ut quibuscunque placuerit, eà distribuat. Neque tamen illi accedo, cum arbitrer, Ministro qui insignem gratiam captat, annitendum, ut quamcunque fidem omnibus virtutibus, quæ gratum facere possint, firmet.

Prudentissimè monet Philosophia, ut desiderata prodeant effecta, applicandas causas subjectis ad agendum. Unde virtutes quæ hominem absoluunt veras causas amoris dixerim, si in rebus agendis eorum usum demonstret Principi; adeoque inter eas, quæ ab omnibus intelliguntur excitare amorem suis influentijs primum locum tribuerim fidelitati. Nam Prisco cuidam animadversum, virtutibus occultam inesse vim animis conciliandis, & voluntatibus fascinandis; ut subditi, regi maximè necessarij, tanto impensius amentur, quod nihil ferè præ illius commodo ament, unde & neminem perfectius ille amat, quam quibus opus habet ad authoritatem suam, reique publicæ rectam administrationem tuendam.

Certum enim, necessitate quidvis æstimari, nullo reliquarum virtutum penso: quemadmodum arboris ramus nullius pretij, necessarius tamen evadit illi quisine eâ ope mergeretur: queinde æstimat & apprehendit præ mundi pretiosissimis. Minister tamen, licet Principis rebus summè necessarius, nunquam, ut tenerrimè ametur, importunus fuerit, ad creberrimum occursum, aut frequentia postulata, quæ gratiam exhauriãt. Nimia enim familiaritas virtutibus adjiceret contemtum, cujuscunque forent gradus; sic æstimium officiorum per nimis crebra postulata minueretur.

Hinc Lucullus, à Senecâ intimorum principe, aliquando quærebat, quo instituto Siciliam gubernaret,

ad Neronis insinuaret amicitiam: cui ille respondit, cum plerumque Principi gratum, qui multum inserviat, parum loquatur. Certissima interim regula, non frequenter invisere, nec linguam nisi ex emolumento Reipublicæ loqui: ubi reverentiam impensè insuper colat, verbis non impingentibus: sed spinosis rebus obortis, alios ad offensionem protrudat. Magnatum enim animus abhorret, à tristi nuntio, litigio & fastu, quòd authoritati aliquid inde decedat.

Hinc non parum stabiliet favorem, fortitudine per occasiones exertâ, ut institutum generose per eximias virtutes comprobet. Principes enim per naturam amant viros fortes, cùm videantur vitam & authoritatem fulcire; adeò ut etiam turbulentissimi sese de illustrium virorum ministerio jactent. Quod Phalaris tyrannus ostendit, ad æmulum perscribens, Fateor te virum esse probum; neque tu diffiteberis, omnes tuos domesticos esse improbos: quòd si vicissim in me aliquid vitii deprehendas, attamen viris sapientibus, doctis & virtute præditis abundare me vides.

Istæ sunt primariæ favoris in Ministrum causæ; quibus hoc unum addam, cùm nullæ sint virtutes, quantumcunque laudatæ, quas malevolorum invidia apud Principem non suggillet, non parvam depromet curam, ut eos removeat, idque aget ex majori libertate, quam justitia ad supplicia eorum permittit, qui officia in Rempublicam per ingratitudinem calcant.

CAPUT VI

Cardinalis exercitui præest, absente Rege.

PRudentia Principis non minus apparet in præfectis, quibus partes autoritatis inferiores committit, legendis, quàm in consiliis disponendis. Et ut singulare commemorem, dicam, regem non minus gloriæ acquisivisse, cùm obsidionis imperium Cardinali deferret, quàm ubi omnia præsens disponebat. Docuit enim res ipsa, quàm prudenter judicàrit de Cardinalis genio, cui omnia subjiceret.

Is enim singulis diebus militem præsens stimulabat, stipendio per singulas septimanas exactè numerato, distributis vestibus adversus algores: sæpius de die ad primarios duces invisebat, ut mandata necessaria daret, animum, adderet verbis fortibus blandisque, adeò ut agrestiores ad id fascinum flectrentur inviti; unde brevi tempore operæ terrâ marique per summam diligentiam processere, ut reversus rex primas inveniret perfectas, cæteræ admirationi apud omnes essent, ferè octavi per Mundum miraculi censu.

Miles ex natura ad prædam proclivis, adeò modestè vivebat, ut mentem videretur prædandi exuisse, paganis sine metu annonam in castra deferentibus, quâ œconomiæ sustinendæ venditâ argentum corraderent: institoribus apothecas ad securitatem urbanam prostituentibus. Execrationes & libidines jam crimina censebantur; Monachis, quos Rex magno numero juxta diversa instituta convocârat, tanto favore gaudebant, ut quævis pietatis exercitia militaribus viris, ac si in Basilicis cœnobiisve conversarentur, grata redderent.

Hinc Rerum bellicarum peritissimi non satis mirabantur magni istius ducis prudentiam, qui facillimè persuasisset omnibus vitæ anteactæ ignaris, se armis innutritum, imperioque assuetum à teneris, qui castra pacatius, quàm alii oppida, gubernaret. Quidam ambitioni quorundam Magnatum, qui sub ipsius imperio remanserant, palpum obtrudebant, quasi dignitati ipsorum minus benè conveniret, subjici viro Ecclesiastico, cum ipsis munera authoritatem in exercitum per Regis absentiam conferrent. Sed miracula fortitudinis & prudentiæ paulò post persuasêre quantum errorem, si obloquerentur, errare potuissent; cùmque institutum regis tam prosperè succederet, non licebat salvâ justitia, judicium regis in legendo insigni hoc Genio ad imperii habenas, suggillare, nemine non fatente, nullum omnino inveniendum fuisse, qui præstaret connixè, quod hic singulis diebus, labore penè nullo efficeret.

Poli-

Politica Reminiſcentia.

DIſciplina militaris eò majoris eſt momenti, ad optatos ſucceſſus armorum, quod vitari nequeat cõfuſio in rebus arduis, ubi illa minus accuratè ſervatur. Vegetius iſtarum rerum prudentiſſimus, docet, Romanos non alia ratione, quàm perpetuo exercitio armorum, & caſtris rectè compoſitis orbem terrarum ſibi ſubjeciſſe. Sic munimenti firmitas potius in forma, quàm in materia conſiſtit propugnaculorum;& nemo dubitabit, vires exercitus non tam numero, quàm ordine militari benè ſervato pollere: quemadmodum corpus, nervis læſis, qui ad motum valent, corruit, ſic exiguo temporis ſpatio exercitus, niſi per diſciplinam contineatur; perit; quam ſi ſervet, ad miraculum procedit.

Alexander interrogatus, quâ ratione magnã orbis partem imperio ſubjeciſſet, non longis expeditionibus, cauſam diſciplinæ militari attribuit, adeoq; eloquentiæ, quâ militi animum addere ſoleret, profeſſus, ſibi præter iſtas geminas cauſas nihil potentius, ad res arduas ſuſcepto bello conficiendas compertum eſſe. Sic Domitius Corbulo exercitum Romanum gravis armaturæ, in quo decies mille numerabantur, præter exiguas fœderatorum ſuppetias, per rationem optimæ diſciplinæ, quam ſtabilierat, Parthorum immani multitudini oppoſuit.

Prima ipſi cura erat, teſte Tacito, ne quis miles ſigna aut caſtra deſereret, cavere; quod tanti eſt momenti, ut exiguo tempore memorentur copioſiſſimi exercitus ad nihilum relapſi, ubi indiligens cura deſertionem non prævenit, ſive omnia neceſſaria ſuppeditentur, ſive ſupplicia ſevera à caſtris ſine venia ducum dilapſis irrogentur. Altera cura coercebat ferocientes, ne ſine imperio in hoſtem irent: res ſuperiori ad momenta victoriæ non inferior, quòd cohortes ſine imperatoris juſſu in hoſtem proruentes, facillimè vincantur, ob inſcitiam negotiorum, & pugnam tumultuariam, quam cient.

Germani pedites, qui in Italiam ad Ferdinandum Neapolitanum contendebant, exemplo fuerint, cùm ſub primum adventum, extremo jactandi vires deſide-

tio irritati ad egregium facinus patrandum, despecto Fabritii Columnæ præfecti oppidani imperio, ex Trojâ prorumperent, ut Ferdinando conjungerentur, hostemque obvium, qui transitum coërcebat, dimoverent: ubi Monpenserius, de instituto eorum certior, in eos impegit per angustias, ut fugæ nullus patebat locus, neque armorum expeditus usus; ut internecione sint deleti. Tertiam addebat curam, ut omnes functiones, excubiæ, vigiliæ, operæque interdiu æquè ac de nocte per armatos obirentur; duobus gregariis ad extremum supplicium raptis, quòd alterum inermem vallum inveniſſet molientem, alterum cum solo pugione incedentem. Sic enim exercitus nunquam opprimitur ab hoste, qui aliquid in castra ausus, ab armatis repulsatur.

Tria hæc militiæ capita Avidius Cassius tanti faciebat, ut crederet, negligentioribus supplicium irrogandum: sic cruribus & lacertis mutilabat, qui sine Imperatoris veniâ dilaberentur, quòd vivorum exempla miseranda vehementius ferrent animos, quàm breve mortis supplicium. Unde ipse, cùm aliquando manipulus gregariorum, ob negligentes Sarmatarum excubias, proruписſet, & cæde ter mille hostium triumpharet, temeritatis castigandæ gratiâ, duces in furcam egit, eâ additâ ratione facti, quòd hostes insidias disponere potuiſſent, præter suorum notitiam, qui decus Romani Imperii temerè prostituiſſent. Neq; minori severitate puniebat, si quis ex campestri hospitio quicquam abstuliſſet: ubi Aurelianus Imperator se adeò severum præbuit, ut ad Tribunum scriberet, si vitam salvam optaret, militis manum coërceret, prædam ex hostico potius, quàm lacrymis provincialium quærerent.

Addiderim ego quartam curam, ut miles diligenter operibus struendis occupetur, cùm militaria exercitia geminum usum trahant, otio scilicet cavendo, & scientia indies perficiendâ. Quòd si aliquid temporis restet, negotio cuivis impendatur, cùm fieri non poſſit, quin operarum vacui, aut dilabantur, aut ad aliena, adeoque pernicioſa convertantur. Quâ mente Marcus Æmilius copias rerum vacuas animadvertens, ad sternendam viam, quæ Placentiâ ducit, triminum eas adhibuit, Juliusque Veter suas

ſuas exercuit in latâ foſſâ, quâ Sarnam & Moleſſam confunderet, ducendâ.

CAPUT VII.

Cardinalis crepitaculum intentat Rupellæ.

ABſente Rege Cardinalis, cui ſummum deſiderium negotii cōficiendi, ne Rex neceſſum haberet, ad obſidionis diuturnum tedium redire, etiam animo ſederet, quantum pondus ſummæ rei accederet, ſi Anglorum reditus præverteretur, mente inſuper generosâ tantam temporis jacturam ægerrimè ferente, meditatur quomodo in Rupellam aliquid auderet. Occurrit, portarum aliquam crepitaculo disjici poſſe, quâ feneſtrâ copiæ irruerent, ad occupandum oppidum: re cum Schombergio diſputatâ, inſtitutum per momenta dirigit ſilentio altiſſimo, ut jam felix eventus ſperari potuiſſet, niſi Mariliacus Campiductor in ſtatione Enculiſmenſis, occaſioni defuiſſet.

Cardinalis in ſuum hoſpitium contraxerat, nemine quicquam advertente, omnia ad negotii ſummam neceſſaria: mandata ergò ſingula ad executionem depromit, ad noctem deſtinatam copias Perjanium convenire jubet, quo Schombergius ſubſidia mittit, pontes ſcalasque ad foſſas, vallumque ſuperandum defert: Rotelinus tormentorum magiſter, crepitacula, orbes ignivomos & alia Vulcani machinamententa ſubvehit; accedit Cardinalis, noctem tranſigit ad ſclopeti ictum ab oppido, ut fortitudinem oſtenderet ad principia, & conflictum inſtitueret.

Ad ſacellum, ut precibus vacaret, non ſecedit, quod Cardinali Ximeni placuit per oppugnationem Orani, ſed imperatorio more militem exemplo potius, quàm verbis ad audendum urget: unde omnibus palam fecit, perinde illi militis & ducis munus, ubi neceſſitas dimicandi ingruat, ac Cardinalis in Eccleſia aut in Senatu vices; crederet ſanè exercitus, rege in aciem deſcendente, ea virtutis ſpecimina editurum, quæ hiſtoriæ excuſationem profeſſorum ſacrarum, ſicut apud illum Hiſpaniæ miniſtrum, adimeret

Mariliacus tamen, qui jussus erat, majorem copiarum partem adducere, destituit Imperatoris fortitudinem, locū tempusq; negligit, virtute operaq; egregia sine pretio ex. ertâ. Universa nocte quæsitum nemo invenit, sub diluculo tamen adest, majori excusationis, quàm fortitudinis mole, operosè conatus per diversos prætextus vituperio merito exire; ad quæ Cardinalis, ex Reginę matris reverentiâ, cujus benevolentiā ille possidebat, acquievit, non sine ægritudine animi summa, cùm tempus suaderet regressum, ne per diluculum instituto propalato, Rupellani regios aliquo damno mulctarent.

Politica Reminiscentia.

ABjectus animus bonis successibus adversatur, adeò ut periculosas occasiones fugiat apprimè, aut ignominiæ metu protractus, nullum faciat operæ pretium: diversa ratio fortunæ, quæ virtutem amat, generosis favet, instituto ipsorum plerunque promoto. Magna trepidatio sortitur magna pericula, uti generosus animus prosperos successus, cùm Sallustio annotante, audacia vallum præstet pugnantibus, & omnia cedant audentibus, nihil non meticulosis resistat.

Id demum est partem victoriæ amittere, ubi pericula metuas: rationem ejus aliam non adinvenerim, quàm præcipitia in plano fingi, inhibendo gradui: ubi semper deliberatur; nullâ operi admotâ manu, obstacula quæcunq; impensè declinantur, quæ exuperanda essent. Hinc ad pugnam compulsus, adeò frigidè audet, ut hosti omnia permittat, cùm metus omnem virtutem videatur surripuisse. Sed periculi imago stimulat generosas mentes; ut ad vim repulsandam connitantur, viasque ad difficultates obvias vincendas rimentur; ignavia autem ita constringit, ut veluti statuæ motus præpediatur, ad agendum ineptæ.

Eum Cervę meticulosæ conferas, quæ fœtum, quantum potest, ex metu majorum dolorum, quos nisus pariendi habet, comites, retentat, donec summo metu, tormentisque uteri consternata, eundem effundat, quod ajunt. Dixerim ferè, ab Elephante, qui fœtum per decennium fert utero,

tero, parum differre, aut Palmæ exprimere fæcunditatem feram, quæ Naturæ scrutatoribus dicitur à centesimo anno fructum primum protrudere. Sic enim metus periculorum ignavis occasiones dimicandi dissuadet, pronâ fugâ; ubi verò negotiorum dispositio exemtionem non permittit, adeò frigidè feruntur in hostem, ut solius mortis terror armorum usum extorqueat.

Ignavus tamen ambitione inflatus non præterierit, quin ex nobis audiat Oliverii primicerii acroama: is enim dicere solebat, ignavos imitari simiarum sinistrum institutum, quibus solitum, proximam quamque arborem conscendere, per ramos ad cacumen, evadere; ubi sine facto desideant, pudendis retectis: sic virum istiusmodi tinctura maceratum, summos honores expetere, & per ambitionem efferri, non rarò summis expeditionibus admotum, ubi ad virtutis deliquium artes accesserint; sed rebus summis proximum, occasiones exerendæ fortitudinis in imbecillitatem, adeoque ridiculum convertere.

CAPUT VIII.

Rex ad nuncium de Anglorum classe, quæ Rupellanos liberaret, statuit ad exercitum redire.

EXiguam Rex moram traxerat apud Parisios, cùm intelligit, auxilia Anglorum, Rupellæ liberandæ destinata, jam navibus imponenda, ut vela ventis permitterẽt: statuit ergò quamprimùm ad exercitum redire. Non tamen silentio involvam, institutum id æquè regis probasse prudentiam, ac virtutem, cum neque turbatorum technis pateat inopinus, neque periculorum monstris ab occasionibus, ubi gloriæ panditur campus, arceatur. Id temporis sigillorum custos Mariliacus cum sectariis prima conspirationis jecêre fundamenta in perniciem Cardinalis, damnosis consiliis, quæ regi suggerebant, testati, summum Principis periculum, cui exponi posset, à familiaribus imminere, per æmulationem summo ministro infensis.

Invidia per illius gloriam irritata molestissimè urebat suis incrementis, si author obsidionis sumendæ operarũq;

magister eam prudentiæ laudem auferret, quam hostes regni post subactum oppidum, nūquam satis essent admiraturi. Hinc constituunt malevoli, sese nuper quidem incendium in Religionarios excitatum fovisse per felonias inauditas, nunc verò omnem industriam componere ad eludendos in hoc oppido armorum regiorum conatus demonstrandam, ne rebellionis, adeoque hæresios fortissimum asylum periret.

Quemadmodum autem pronum erat judicare, rege molestiam itineris militiæque denuo subeunte, militem per ipsius præsentiam longe cordatiorem, facilè repulsurum Anglos, cùm regem nobilitatis flos, procerumque fortissimi, summa victoriarum notaque instrumenta, sequerentur, unde oppidi deditio diutius differri non posset; ita mille artes, ut eum apud Parisios distinerent, ad inveniuntur.

Custos sigillorum monebat, ex promto in illius emolumentum impensè quæsitum testimonio, classem Anglorum fortissimam nullam admittere comparationem ad tenuitatem Gallorum; ex multis rationibus timeri sinistrum prælium, quod subterfugere non liceret, ubi illi ad perrumpendum aggerem vim expedirent, quo eventu, rebusque perditis respublica summis exponeretur calamitatibus. Alij causabantur aërem illius regionis minus salubrem, quo valetudo prorsus vitiari posset, in primis verno tempore ad concitandos corporis humores.

Omnes effundebantur in laudes Cardinalis, cujus virtutem & prudentiam, ad fucandam malitiam, extollebāt, cui rex secure rei summam committeret. Cum autem viderent, ad panicos terrores regis animum nihil percelli, conabantur matrem reginam, consternatione, cujus sexus ille præ metu est capax, involuere, certo persuasi, per trepidam matris mentem, cui apud regem summa fides, confectum iri negotium. Diversæ igitur fæminæ, quibus illa familiarior utebatur, ad diversa machinamenta conducuntur, sed nullo successu. Constituerant enim, non solùm Cardinalem gloriæ fructu, quem Rupella subacta ostendebat, ex merito prudentiæ, privare, sed penitus evertere, quod proximè recensebimus.

Ei

Ei instituto non parum favebat, regis diututnior apud Parisios mora:nam per ejus absentiam torpescebant militum animi, languida ad repulsandos Anglos virtute, diffluebant nobiles aulæ sequaces, unde Anglis proclive fuisset Rupellam liberare, & malevolis in Cardinalem infortunii casum conjicere, quod Regis gloria salva gratiæ jacturam exigere posset. Hæc conspirationis principia adversus summi Ministri gloriam.

Sed ad pervertendum regis animum non satis valida, qui sciret, quantum momentum præsentia sua ad eam occasionem conferret, ut eam Coronæ honori, Galliæque tranquillitati, quam trahebat, negari nefas duceret; Recordatus pientissimi parentis, qui in deliberatione, an Caletum ab Hispanis acerrimè oppugnatum, ut à spe salutis longius recederet, iret liberatum, dicebat, certissimè munimentum illud periturum, si ipsius subsidio venire supersederet; asseri autem posse, per suam præsentiam. Consultius igitur fore, posterius periclitari, quàm prius sine remedio destituere; honore, commodoque publico prælato, exiguo personæ suæ penso.

Idem animus Regem ad gloriosissimum juxta & honestissimum deduxit consilium, ut bona ipsius Galliæque fortuna quantocyus discederet. Tertio enim Aprilis Parisios deserit, exercitui postridie Paschatis redditus. Adventum gratulantur tormentorum fulmina, ex navibus, fortalitiis & suggestibus, tanto gaudio in exercitum sparso, ut nemo non animum studiumque intenderet, præter Mariliacos & sectarios, qui eum in theatro gloriæ conspicuum dolebant: laureæ tamen, quas ibi meruit, evidenter declarant, quo malo *Princeps* torqueatur à perversis consiliariis.

Politica Reminiscentia

PEriculosissima sorte gaudent regum familiares, ne odio, invidia, ira aut alio quovis animi motu præpediantur. Cùm verò prudens consilium ex recta ratione fluat, jam à recti norma discedit, ubi nubeculis motuum irregularium obfuscatur. Facultas irascibilis semel

mel imperium rationis adepta, obscuritatem objectis circumdat, ne veris qualitatibus micent, intemperie illà rationem tranversam raptante, quemadmodum equus cerebrosus currum in præcipitia, nihil obstantibus retinaculis defert.

Ajunt flores Ægypti, Nili exundationibus plerunque perfusos, terrestres & crassos imbibere vapores, ut ferè nullum diffundant odorem: ad eundem modum Reipublicæ operatus, quibuscunque denique ingenii dotibus excellat, bona consilia depromere desinit, posteaquam animum odio & invidiæ tradidit: ea intemperies fastidium veri inducit, ut nocentissima approbet, scopo intentus. Cæterorum infortuniis, tanquam delitio pascitur, ad turbas exultat, in exitio, quos perditos vult, dulcissimum invenit spectaculum: susque fert quorumcunque perniciem, modo sibi satisfaciat.

Hoc ut docerent Poëtæ, sapientiæ mystæ, finxêre Herculem irâ correptum, neque uxorem, neque liberos agnovisse, quin discerptos inhumanissimè per partes spargeret. Historia verò illustria suggerit exempla, inprimis vero Angliæ, ubi legas Eboracensem, Henrici VIII. intimum, Hispaniæ iniqum, nunquam non suggessisse consilia in detrimentum Caroli V. Galliæ autem æquissimum, amicitiam sartam tectam servandam impense suasisse. Sic Antiochi intimi, Annibalē, ex æmulatione à Senatu abstinuêre, in quo necessaria erat prudentia ipsius.

Res eò evadit, vitiis animi præpeditum, ad scopum contendere, perfidia consiliorum per tot artes & colores speciosos fucata, ut Principem imprudentem suum faciat, & confisum circumveniat calamitatibus, quæ fortè tardius intellectæ expeditioni locum negent. Neque enim cuivis Principi favet fortuna, ut Pisanis in repudiato Archiepiscopi Mediolanensis consilio, qui bellum in Florentinos sumendum suadebat, dum Franciscus Gambacurtius demonstraret, Archiepiscopum ipsos bello implicare, non ex aliqua spe utilitatis, sed ex odio in Florentinos, quo flagrabat.

CAPUT IX.

Fecialis rogat Rupellanos deditionem.

REx ad exercitum reversus, fecialem mittit, qui deditionem Rupellanis suaderet, sed ubi insolentia & animos & responsum pervertisset, rex ad apparatum, quo Anglorum classem exciperet, conficeretque, incumbit. Confluunt ex omnibus Galliæ provinciis quamplurimi barones & nobiles ad exercitum, ut per eam occasionem militiæ interessent, gloriæ non expertes; nimio animorum æstu, ut Anglos rebellibus conjunctos in acie, ad alteram victoriam obtinendam, contueri liceret.

Quemadmodum verò apprimè necessarium est, ut Imperator conditionem numerumque suarum copiarum exactè teneat, ut mandata rectius concipiat & præsidia convenienti loco & numero firmet, placuit regi ante omnia exercitum lustrare. Ibi Rex non parum gaudii capiebat, contemplatus admirabilem disciplinæ, quam Cardinalis instituerat vim, ne manipulares ab obsidione discederent, aut hinc inde dilaberentur, quod sæpissimè usu venerat. Singulis enim septimanis speciem lustrationis inibat, fiduciariorum numero ad legiones adæquato, qui militi stipendium, non Centurioni, uti prius solebat, adnumerarent: qua ratione Centurionibus integrum non erat, supposititios manipulis admiscere, & constabat singulis septimanis de numero, ut tempestivè adeòq; ante necessitatem supplementa adsciscerentur.

Displicuit tamen plurimis Centurionibus id institutum, quibus optatius erat crumenam distendi, quam Principis gloriam augeri: vix tamen dici potest, quantum id regiis consiliis profuerit, adeo ut tum exercitus constaret novendecim legionibus pedestris militiæ, & octodecim equitum turmis, præter multitudinem spontaneorum: numero ad vigintiquinq; pugnaciũ millia ascẽdente. Visitavit

etiam

etiam Rex omnes & singulas naves, quarum constitutione & numero comprobato, ad Canalem Anglis occludendum; tum animum incessit cupido hostis denuo videndi, ut temeritatem per alteram victoriam insigniret.

Politica Reminiscentia.

INter summa reputet Rex aut Imperator, cohortes ordinibus completis ducere, sive dissipationem caveat, sive suppositios arceat. In eo enim sæpissimè victoriæ versatur cardo, quod prælium Patavinum Franciscum I. magno suo malo docuit; ubi à pluribus historicis annotatur, regem errâsse graviter, quòd Quæstorum tabulis confisus, prælium inierit, viribus longè quàm credebat inferioribus, captivorum numero inserendus.

Ut autem miles contineatur ad signa, expeditissima ratio fuerit, quam Alexander Severus suggessit, exactè stipendia adnumerentur, miles veste solida, calceamentis, armis, annonâ instruatur, & nonnihil argenti in Zonâ ferat: ubi enim malè habetur, rebusque necessariis destituitur, nemo de dissipatione dubitat. Neque enim Deo devoti in Cœnobiis vitam ex aëre ducunt, longè paucioribus incommodis ad militem oppressi: ut jam de licentiâ militari, impatientiâque nihil addam, ubi penuriam cum fastu libertateve armorum nemo unquã conciliabit.

Sed cùm necessaria adsunt, severa valent supplicia in desertores? Corbulo securi eos percutiebat sine ulla spe veniæ, qui rigor id commodi contulit, ut ferè semper cohortes eodem numero duceret. Æquè necessarium fuerit, ducum & commissariorũ artes reprimere, qui periculoso miraculo, mortuos gregarios resuscitant, eorum nominibus in tabulis ad augendum numerum per figmentum incantationis sparsis. Hinc enim Principi pereunt pecuniæ lustrationi destinatæ. Nam ubi fidem is habet tabulis, adsuscipiendum quid egregium, in ipsa occasione sentiet virium deliquium, quod non putarat, eodem exitio cum Francisco I. ad Patavium expositus.

Optimum huic malo remedium, ut periculo careas, à Dario mutuãdum, qui numerosissimũ exercitum, perimperii

perii latiſſimi provincias ſparſum, ſæpius ipſe luſtravit, ſtipendiis numerandis, annonæque conſtituendę interfuit, in mediis cohortibus verſatus, non tantum ut familiarius noſceret, ſed etiam neceſſaria curaret, ad intendendam fortitudinem, conſtituto etiam virtutum meritis præmio. Ubi vero iſta negliguntur, ſuppoſititiis etiam admixtis, neceſſario duces, cum ſuppoſititiis & Quæſtoribus, ſevero ſupplicio ſubjiciuntur, quòd errores iſti pericula & damna graviſſima trahant.

CAPUT X.

Claſſis Anglorum ad Rupellam contendit.

VEhementiſſimę Rupellanorum ſupplicationes regem Magnæ Britanniæ permoverant ad auxilia expedienda, ut claſſem perfectam continuò ventis permitteret: adeò ut ad undecimum Maji duabus ad apicem Coreiliæ leucis diſtaret. Minora navigia, quæ Cardinalis ſpeculatum miſerat, per Regis abſentiam, Surgeriis hærentem, retulerant, claſſem conſtare quatuor maximis, ſeptem grandioribus navibus, quæ ad impetus hoſtiles factæ crederentur centum quinquaginta; aliæ vicenæ, centum, aliæ vicenæ. minoris ſtructuræ, triginta aut quadraginta ferre onera, præter magnum numerum incendiariarum.

Ad repulſandam claſſem conſtituta erant omnia, ut vis ab aggere perforando abſtineretur, etiam tranſitus impoſſibilis cenſeretur: nam præter machinas faucibus objectas, ſtabat claſſis regia in Canale, magno numero navium diverſarum, ad uſum belli: cui præerat Valencei Eques, tanquam thalaſſiarcha ſecundarius. Is prima primi agminis nave, vectus, in mandatis habebat proximam quamque navem hoſtilem harpagonibus injectis firmare, ad expugnandos vectores: idem cæteræ ſequerentur inſtitutum, & hoſtem connixè ad littora urgerent, ut tormentorum violentiæ de ſuggeſtibus exponeretur. Tametſi majora navigia tormentorumque vim hoſtis evaderet, jam octoginta naves diverſæ ſtructuræ erant perrumpendæ, cum diffi-

difficultate evadendi, impediebant etiam naves demersæ, & sepimentum quadraginta trium navium continuarum.

Cardinalis ibi, gnarus præ cæteris, quo animo Rex ubivis locorum præsens esse cuperet, Anglorum adventum nunciat properè: rex conscenso equo, in castra eâdem nocte pervenit, ubi considerata exercitus vi, suggestũ numero, & navium, cohortiumque concinno ordine, omnem sinistrum metum excutit. Firmatur tamen animus fiduciâ in Deum, cujus gloriam præ Reipublicæ emolumento in hoc certamine haberet, indictis inde per universam Galliam supplicationibus publicis.

Cùmque non ignoraret, præsentiam hostis geminatas excubias curasque requirere, etiam speculatum mittit exactius, ad ictum sclopeti, ut constaret de classe ad littus circa caput Bayæ hærente. Coacto igitur Senatu militari, istum ordinem constituit: appropinquantibus hostibus, nulla navis anchoras retraheret, nisi ad vicinissimam classem, ut impetus fieret, antequam tabulatum peterent: nulla navis sociæ subveniret, cum hoste confligenti: si qua navis hostem persequeretur, & in sociam transversam ingrueret, nondum expeditam, prior anchoram demitteret, ut conjunctim instarent: navem incendio correptam, lembi accurrerent: & incendiariæ alligatam, juvarent, tormentorum tectis ad securitatem auxiliorum erectis: pulveris nitrati doliola mergerentur, aqua vasis reciperetur: expedirentur naves ad numerum hostilium: naves singulis diebus ad excubias mitterent lembos, quorum summa cura, incendiariis obviare, illarum lembos rapere, aut harpagonibus distrahere: ad expeditiorem usum, navigiorum quodlibet harpagonem ferret in puppi: quocunque die hostis procederet, lembi omnes armarentur, ad necessitates incendiorum promti.

Hic ordo à rege sancitur, in consessu summorum ducum, & Centurionum maritimorum, thalassiarchæ secundario, Valenceio traditur, quem præfecti sequerentur. Rex visitat inde stationes, & suggestus, ut nosceret, quæ ad conflictum essent disposita, adeoque hostem ingruentem repulsaret.

Poli-

Politica reminiscentia.

EX omnibus artibus sola militaris Principi convenientissima: eâ stabilitur imperium, quæritur incrementum, evehitur potentia ad summum gradum. Hinc authoritatis censetur fulcrum firmissimum, cum & vicini, & subditi eum audeant lacessere, qui disciplinam militarem negligit. Ea ratio Romanorum sapientissimos ægrè ad eversionem Carthaginis deduxit, cum prudentissimè prævideret, urbe æmulâ suppressa, duces exercitiorum militarium vacuos, militem habituros ferocientem, in præsentissimum reipublicæ periculum.

Addiderim ego, Principem hujus artis imperitum, arbitrio ducum subjici, ubi bellum est gerendum, adeo ut ipsorum fidei qualicunque omnem potentiam committere necessum habeat: quod malum tanto est consideratius, quoniam Magnates reipublicæ istud acroama imbibere, impotentia Principis suam fulciri authoritatem, nullo penso perditæ spontè victoriæ, ad emolumentum aliquod. Vix etiam dici poterit, quanto contemtui subjaceat, ubi in exercitu versatur, modum autem ducendi, standi, pugnandi ignorat.

Alibi dictum, cum eo Principe pessimè agi, qui ad necessitatem earum copiarum, ubi Exteri prævaleant, sit redactus: minus ergo prosperitatis sibi spondebit, subditorum militiæ impar. Hinc caput copiarum fuerit, ad defensionem sui ipsius: quod ad functiones ineptum, exercitum reddit similem corpori humano, ubi caput vulneribus aut morbis afflictissimum motui principium porrò dare nequit.

Verumenimvero inter media, quibus princeps ad istanc artem perveniat, nemo dubitabit lectionem librorum militarium & historiæ utilissimis accensere, cùm ibi res gestæ magnorum Ducum prælorumq; dispositio pateat. Certum omnino, usum exercitiorum militarium extra omnem comparationem anteſtare; non tamen illum bello exorto quæret, cùm ibi executio requirat

quirat experimenta disciplinæ, quam militi, adeoque si-biipsi proposuerit. Gemino enim commodo copias per pacis tempora in disciplina militari exercebit; ut ipsus modum ducendi addiscat, & ad mentem suam obsequiumque eas adsuefaciat, benevolentiâ tantâ devinctas, quæ non facilè in periculis eum deserant.

Carolus Andegavensis, beatorum Principum, & ducum excellentium numero habitus, gloriam non parum atteri sensit, quòd tempore pacis militi laxaret habenas. Quicunque exercitus per pacem non meditatur bellum, rebus arduis per occasiones est inferior, quod ajebat Julius Cæsar; quemadmodum vice versâ quidvis de eo speres, qui armorum usui assuevit. Hinc ille non dubitavit exiguas copias per Thessaliæ campos in Pompejum ducere, numerosissimo exercitu fretum, sed milite vel inde dissoluto, quòd crederet sibi rem fore cum Duce sine exercitu.

Ita Scipio Africanus inter summas curas hanc ducebat principem, si miles continuo armorum exercitio adsuesceret, ut eâdem operâ animum firmaret, & modum vincendi addisceret. Philopæmen sanè per Antiquitatem impensè laudatur, quòd media in pace militem frequenter exerceret. Iter enim faciens, non rarò figebat gradum, ad istas quæstiones disceptandas, Finge, inquiebat, hostem istum montem insidere, ecquid commodi præ nobis ferret? quomodo eum aggrederemur? quid consilii tum capiendum, si nobis non expectatis discederet: quo ordine persequeremur fugientem? Vicissim, si nobis animo sederet, pedem retrahere, quam rationem iniremus? ita ex re præsenti exquirebat comitum sententias, quibus postmodum suam subjiceret, adeo ut paratos redderet ad quamvis occasionem.

Quicunque enim hanc cum cohortibus instituit conversationem, potest in prælii fervore ipsis acclamare, quod Camillus, Hetruscos aggressurus, numero longe superiores: socii, ne quid curetis, præter ea, quæ me præsente sæpissimè solebatis: quibus verbis admirandam addidit virtutem. Sic non dubitandum, quin Princeps qualiscunque metum adimat militi, animum inflet, si eadem repetat, quæ ipso præsente sæpius præstiterit, cùm consuetudo

tudo efficiat omnia facilia, timidissimos ad pericula obfirmet; facultatem quidvis præstandi conferat etiam ineptissimis.

CAPUT XI

Angli frustra Rupellanos liberare tentant.

Exercitus Anglorum per octiduum littori adhærebat, quòd rationem pugnæ cum Rupellanis ineundam prius censeret, secundum Deputatorum promissa, per eruptionem terrâ marique factam, quo momento Angli perrumpere tentarent. Sed nulla patebat semita, ut certiores utrique fierent instituti; neque memoriâ exciderant vulnera modò suscepta, ne imprudenter in obstacula fortissima per Canalem disposita impingeretur.

Nam ubi ad caput Bayæ appulissent, cui rex proprio instinctu, etiam contra ducum sententiam suggestum imposuerat novem tormentorum, salutabantur adeò perditè, ut ex quinquageno tonitru vix quinta pars aberrârit, non exiguo classis Anglicanæ damno, etiam tribuno cum plurimis neci transmisso. Brænnantius tamen Centurio Rupellanus suam operam offert, si cymbam binosque remiges nâcisceretur, ut navalem Regis exercitum transiret, Rupellanisque classis constitutionem exponeret.

Placuit audacia, noctis beneficio prospera: nam per regias naves oberrans, ferebat sibi nescio quam triremem queri, donec elapsus Rupellam usque penetrârit. Tunc ignibus festivalibus pellucebat oppidum ex turribus, unde postridie signum purpureum, cœruleum & candidum per aërem undabant, ut Angli sese accingerent: Quæ Rex suis usurpans oculis, etiam aciem instruit, exercitu ab octiduo per auctarium spontaneorum valde firmato, adeò ut volupe esset, conflictum exposcentium intelligere vota.

Angli ad maris plenum fluxum vento sese dant secundo, jam ad ictum tormenti à regiis navibus distantes: obvertunt latera, & Rupellanis boatu tormentorum respondent.

dent. Procedunt regii, confligunt, eosdem animos ex Reæ insulâ hic testantur. Anglis molestissimum accidebat, quòd scirent obstacula fortissima per Canalem disposita, quæ superanda forent, unum atque alterum navium, ubi motui obnoxiæ maris anchoris & remulcis connexæ, tertium complurium navigiorum, quæ cæmentario opere efferta, murorum instar ante aggerem demersa, obstarent. Videbant etiam Canalem navibus coopertum, ex quibus gregarii cum nobilitatis flore spontaneæ acerrimum conflictum optarent & minarentur virtutem eximiam: cum sub ictibus tormentorum ex suggestibus munimentorum, & utroque termino aggeris esset transeundum.

Hinc apud ipsos spes perrumpendi decollavit, cum & aquæ Canalis nimis tenues ipsorum maximas moles principalium virium conatum, non ferrent, & institutum ipsorum summas fluxus aquas necessariò postularet, ut executio fieret inter reciprocationem undarum, medio tempore fluxus & refluxus, ne recedente mari cæteræ moles navium destituerentur ad regiorum tormentorum fulmina; quod voluntati ipsorum adeoque facultati summè adversabatur.

Rupellani etiam, uti promiserant, neque eruptione grassabantur, neque miranda patrabant, intra munimenta collecti, ad modum testitudinis, cùm intelligerent, suarum non esse virium, antequam ad aggerem pertingi posset, maximum numerum lemborum, qui ad impetum sustinendum facti, & ad vim inferendam milite graves, maximè verò spontaneo, cui summa virtutis exerendæ cura, exuperandum. Hinc Embius ex ægritudine animi ad desperationem, adeoque angustiis intricatis ad reditum collabitur.

Rupellanos ille acerrimè insectabatur, qui regi magnæ Britanniæ imposuissent, cùm facilem ad portum ipsorum transitum finxissent, obstacula fortissima Gallorum, viresque in navigia collectas, ad deferendas angustias reticuissent: non tamen exculpabat sese apud omnes: Hoc unum ausus ante discessum, ut incendiariam, cui ignivomarum machinarum, ad speciem crepitaculorum, quibus portæ oppidorum solent excuti, copiam im-

imposuerat, immitteret, vanâ spe mirandi facinoris, quasi ad ejus viciniam quævis navigia forent disrumpenda, nam ignis cepit, ante justum tempus, quod Vulcani filii malè destinârant, adeò ut nec ipsis otium esset, in lembum qui trahebatur ad eum usum, descendendi; sic miserandam mortem, cùm nemo ad salutem ipsorum aut incendiariæ accurreret, oppetiêre.

Politica Reminiscentia.

PEriculosè habetur fides populo extraneo, qui rebellionem cepit, ut ad ipsius promissa arduum quid suscipiatur. Nam ubi plerunque rebellionem ex spe vana struat, per tumultum confugit ad quoscumque, qui auxilia præstare queant, nullo penso sinistrorum ausorum, quibus illi auxiliatores implicentur. Non satis prudentiæ plebi, ad bellum præveniendum, quo temerè semet involvit, proclivis etiam ad judicium de eventu quocunque juxta desideria votaque sumendum temeraria, prudentiâ utique militari destituta.

De successu impensè desiderato nullum ipsi dubium: hinc sæpissimè in non prævisa mala præcipitat, quòd nihil periculosius sit, quàm temeritas inconsulta, ad pericula occæcata; certo & suo & sociorum exitio. Artaxerxes Themistoclis patriam exosi, speciosis verbis seductus, bellum Græciæ inferre statuit; & irruptione factâ didicit, Themistoclem promissa præstare non posse, ad summam animi ægritudinem utriusque: cui ignominiæ Themistocles superesse noluit, ut veneno hausto lucis usuram contraxerit: quâ ratione tamen Artaxerxes vituperio non eximebatur, aut inanium sumtuum quicquam receptabat.

Eodem modo Chaumontius, dux alterius per Italiam regii exercitus, à Bentivolio qui exilii vindictam quærebat, persuasus, Bononiam, ex spe, quam fecerat de plebis & nobilium benevolentiâ, armisque expeditis, invadit, sed summo cum dedecore; quòd Bentivolius potius desiderio, quam ratione inniteretur, immani illâ spe & temerè conceptâ, & sponte evanescente.

Possem adnotare, ex aliâ ratione, quàm facilè plebes rebellis, quamprimum âd impotentiam instituti redigitur, ad Principis sui redeat obsequium, ut fortunis libertateque fruatur, quibus per rebellionem privari se intelligit, nullo penso exterorum, quos ad opitulandum accersivit, quemadmodum enim prudentia defecit, ad prævidenda pericula, in quæ præceps iret, ita generosâ mente ad exolvendam promissorum fidem destituitur.

Sic Alexander Epiri Rex in Italiam descendit à Lucanis quibusdam, qui hodie Basilicatam regni Neapolitani provinciam incolunt, rebellionem sumentibus evocatus, certâ fiducia provinciæ penitus non multo negotio temporeve subjugandæ: ille tamen religionem promissorum apud ipsos extemplò vanam deprehendit. Nam pace cum popularibus restauratâ, pacti erant fortunarum suarum usum pristinum per ipsius internecionem, quam extremo fidei fractæ scelere patrârunt, manifesto ad omnes Principes documento, nihil quicquam fiduciæ rebellium verbis habendum, cùm multa promittant, quæ facultates ipsorum superant, plurima vaframenta alliciendis auxiliis adinveniant fingantque; tandem etiam destituant implicitos opitulatores, ad primum pacis resarciendæ commodum.

CAPUT XII.

Angli, post conatus quosvis inanes, ad sua redire constituunt.

Discessus iste Anglorum præter omnem spem factus, apud animos & religiosissimorum & sapientissimorum vicem miraculi obtinebat. Apparebat, ut verum fateamur, ab initio cœlum ipsorum instituto adversum evidentissimè; quod Regi victoriam destinârat, ob animum ipsius non minus pietatis, quàm justitiæ tenacem.

Miraculi sanè verissimi speciem referebat, exercitum fortissimum ex Angliâ animo prorsus ferreo digressum, ut

ut quæcunque obstacula conficeret, uno momento tantam consternationem concipere, ut arma viderentur è manibus excidere, non excuti: tanti constabat animum ad conflictum convertere. Eandem miraculi vicem obtinebit, ventum postquam exercitus per tertiam noctem, littus caputque Bayæ esset assecutus, eatenus Rupellanis ad præmeditatam eruptionem optatum, quo momento remigium capessebant, adversari cæpisse.

Accedit tertium, omnes duces, cùm Rupellani ad aliam occasionem naves conscendissent, Præconum suorum sermonibus admodum validis firmati, post jusjurandum conceptum, ut aut angustias aggeris pervaderent, quibuscunque obstaculis perruptis, aut mortem sustinerent, in aciei novaculâ adeò ignavos & stupidos evasisse, ut nemo illorum digitum commoveret; Vincens etiam præco, quod ad familiarem quendam postea perscripsit, ab omni exhortatione porrò abstineret.

Quartum non reticebitur, cœlum crassis exhalationibus grave, biduo ante Anglorum discessum, cùm nemo proximum quemque dignosceret, quod expectârant, ad institutum commodè exequendum, ut obstacula otiosè ferè disjicerent, aggerem solverent, angustias pervaderent, unò momento sudum induisse, vaporibus, qui triduum credebantur incubituri, subitò dissipatis; ventosque ipsis optatos, hostilitatem exercuisse adeo violentam, ut navem ad portum petræ collideret.

Quintum addam, exercitum regium contagio omni caruisse, tametsi Rupellani sæpius morbis contagiosis infectos, pestisque veneno correptos immiserint. Agmen claudet sextum miraculum, motus marinos primas quidem aggeris operas concussisse, sed nullo alio damno, nisi materiarum dissipatione, ad latitudinem necessarii fundamenti, quam structores nimis angustam sumserant, ad molem tantam substinendum: aggerique nondum perfecto, procellas quibus nulla reverentia ad parcendum, nihil unquam nocuisse.

Quicunque testes oculati istorum miraculorum, ferebant uno ore, Cœlum suam ipsius causam tueri, ventosque. quibus nullum nisi ad inconstantiam obsequium, cæ-

litus regi submissos, ad favorem eximium contestandum. Nemo sane recusabit hic vim potentiæ extra ordinem animadvertere, cùm & Rex eodem tempore miraculum maximum adeoque evidentissimum patraret in virgunculâ duodecenni, quæ eatenus muta, ut præter simplices voces negandi & affirmandi nihil unquam prolocuta, expedite loqui cœpit, quam primum Rex manum admovisset. Nata erat ad fanū Iohannis Angelici, à parentibus, qui certissimam conceperant expediendæ linguæ fiduciam, si regiæ manus impositionem meruissent, adducta.

Politica Reminiscentia.

PIetas regis victoriam ad miraculum promovet: cujus axiomatis ex eo certa est fides, quod Deus regiam instituerit dignitatem, & à pietate devinciri amet, ex regii Psaltæ oraculo, qui asseverat, Deum paratum esse, ad voluntatem timentium se, ut exaudiat preces eorum, & adversus omnem vim hostilem protegat. Priscis solitum erat dicere, referente Plutarcho, Fortunam Demetrio urbes retibus aureis captas offerre: Figmentum ut ut fuerit hoc, pietas tamen genuina instar retis est, quo reges Imperium in urbes potentissimas adipiscuntur.

Mercurius Trismegistus solebat dicere, insidiis non facile patere, quem pietas tutelæ divinæ traderet: cui D. Augustinus in libro de Civitate Dei suffragatur, cùm admonet, Romanos non tam fortitudine & prudentia adeptos imperium Orbis, quàm virtute & pietate solitâ, victoriis merita æquantibus. Verissimum enim, justitiam & pietatem penes Principem rationem armorum fortissimorum obtinere ad subigendos hostes: causam si quis exigat, hanc duntaxat reddidero, pietate eos victorias mereri, quas æqua Dei dextera, ex infinitis Sacrarum literarum testimoniis ubi potentiam suam ad justorum regum armatam defensionem spondet, ex compacto largitur.

Sæpissime dextera hæc, tametsi in oculos non incurreret,

reret, omnipotens causam eorum egit, qui vitam secundum semitas illius accuratè instituunt: sæpissimè ventos tempestatesque suo illorum signis militare jussit; provincias sæpissime reclusit, marisque motus ad obtinendam victoriam compescuit. Sæpissimè annotatum, exiguo bellatorum numero, illius ope extraordinariâ, exercitus fortissimos vinci, urbesque extra armorum vim creditas subigi.

Compendium faciam, quicquid forte, potens, invictum, generosum dixeris, complectitur virtus legibus Christianæ pietatis directa, tutelæ divinæ, quâ solâ fortitudine Principes Christiani gaudent, commissa. Quemadmodum enim operam luserit, qui lumen extra Solem, aquam extra fontes & flumina, calorem extra ignem quærat; ita vano studio veram fortitudinem extra Dei fortissimi tutelam Princeps speret, cùm idem Deo arctius adhærens, fortius depugnet, maximè ubi de ipsius gloria controvertitur. Hæc regula regiæ prosperitatis fulcrum est, qua neglecta, arenosum sumitur structuræ cuicunque fundamentum.

Alphonsus Rex Siciliæ & Arragoniæ filium Ferdinandum iis verbis prægnantibus instruebat, quæ omnibus Principibus è teneris unguiculis essent inculcanda, cùm eum mitteret ad vindicandas, quibus eum Florentini affecerant injurias: Mi fili, inquiebat, mandatorum meorum summa est, ne nimium fiduciæ in militis fortitudinem colloces, quin existimes, victoriam cœlesti auxilio obtingere: Id ex me hoc die disce, victoriam non ex disciplina & industria mortalium, sed ex potentia Dei, qui armorum arbitrium sibi servat, fluere. Unde nec scientia rei militaris prosperum successum consiliorum spondebit, nisi pietate & innocentiæ vitæ favorem Dei consequamur.

Compertum sanè, omnes rei militaris regulas, à legibus divinis separatas, consiliorum nostrorum fundamentum esse fragile, cùm quæcunque fortunæ, quæ non innituntur dexteræ illius, qui tribus digitis Orbem terrarum librat, propius ad præcipitium, quàm ad in-

incrementum gloriæ accedant. Græci tamen, licet tenebris errorum innutriti, idem docuêre; quibus per Poëtarum figmenta Mercurius, Deorum nuncius ab Horis educatur, ut omne mortalium genus disceret, universam sapientiam humanam, mensurâ cœli ad progressum & sustentamen destitutam, alimento subsistentiaque carere.

CAPUT XIII.

Rupellanorum discordia ob Anglorum discessum.

ANglorum discessus Rupellanos ad eam desperationem redegerat, ut sine Rohaniæ adjuratione, præconumque exhortatione, quarum summa erat, de cœlesti auxilio nunquam desperandum, cùm Deus protectores Evangelii nunquam deserat, major pars plebis, extremâ penuriâ stimulata imperium rapuisset, ad regium exercitum recipiendum portis. Seditione etiam sævâ laboratum; fortissimi tamen quiq; in carcerem compingebant quoscunque transactionis studiosos, nonnullis etiam ad extremum supplicium raptis; adeò ut exinde misella plebes cum fame conflictaretur, coërcita etiam querimoniæ libertate.

Solatium suggeritur ex spe novorum auxiliorum, quæ ut ab Anglis obtinerent, Deputatos denuò ablegant, qui Regis animum honoris stimulis fodicarent, cui integrum non esset, Rupellam exitio permittere, nisi gloriam suscepti patrocinii projiceret: misericordiæ etiam sensum excitarent per extremarum summam miseriarum, quibus laborarent; inprimis autem docerent, obstaculorum, quæ Rex per Canalem disposuisset, demolitionem non excedere vires, aususque fortes, cùm exercitus ad unum aut alterum conatum pervadere potuisset, qua occasione Rupellani ex adversa parte eruptionem moliti essent, ad conflictum quemcunque. Interea plebem in stuporem dabant tormentorum fulminationibus, quas quinque aut sex die-

rum

rum ſpatio vehementius geminabant, quam per ſex ſeptimanas poſtremas auditum erat: ſpargebant etiam, modum evertendi aggeris jam conſtare, in certiſſimam regiorum navigiorum per Canalem perniciem.

Rex, ne commodū ex diſcordiâ incolarum, perderet, denuò mittit, qui deditionem urgeret: ubi gubernatores primo omnia oblata rejiciebant, quæ clementiæ ſpem, fiduciæque teſtimonia ferrent, tametſi optima quæque ſibi promittere poſſent. Ubi autem plebes fame urgeretur, quę & primarios nonnullos inceſſebat, tumultus ingens exoritur, cui compeſcendo congregatur Præſidiale quod vocant; ibi re deliberatâ, viſum majori conſiliariorum parti, regiæ elementiæ oblata non aſpernari, adeò ut quidam elatâ voce diceret; Conſiderandum, quomodo poſt ſex retrò ſeptimanas ad terminum vivendi procederent; ſummi beneficii, adeoque felicitatis loco cuilibet futuram libertatem conſcientiæ, ſi eam rex indulgeret, præter uſum fortunarum & murorum ſubſiſtentiam; quam gratiam ab ipſius clementiâ multis nominibus expectare poſſent.

Neque apparere magnam auxiliorum Anglicorum fiduciam, ob damna antè ſuſcepta, exiguaque fortitudinis ſigna ad prœlia liberationis ſuæ ergò ineunda, tandem etiam difficultatem obſtacula illa famoſa per Canalem ſuperandi. Quibus verbis cæteros in deditionis propoſito maximè confirmabat.

Præfectus autem civium, quem majorem ipſi vocant, ad eum digreſſus, colaphum impegit, quem alius conſiliarius iteratò reddidit, ad ſeditionem acerrimam, niſi promtè à pacis ſtudioſis fuiſſent ſejuncti.

Præſidialis ille conventus Majoris protervia graviter offenſus, decrevit carceris pœnam; quam ille plebe in arma concitata non ſolum vitavit, ſed duos illos conſiliarios ad necem quæſivit, niſi ſeſe ex oppido prius ſubduxiſſent, ad pedes regis provoluti, ut protectionem regiam implorantes, omnibus oppreſſis paratam. Cùm autem diſſidia iſta regis conſilia non parum promoverent, ſuaſit Cardinalis, ut rex ea foveret, deditione, ex cujus mentione fuerant orta, identidem repetita.

Jubetur ergò Bretonus fecialis militaris, conceptis ver-

bis, veste solenni ipsis imperare obsequium in regem, cum fiducia cōdonatæ feloniæ & rebellionis, quę crimina contraxissent; etiam declarare vicissim, si minus parerent, à justitia Regis nihil præter supplicia insolentiæ paria, expectarent. Hinc animi egenorum non parum commoti, sed à præconibus firmati, cum reliquis obstinationem inconcussam tenuêre, contumaciâ, quæ plebi est familiaris, pabulum spei eximiæ suppeditante.

Politica Reminiscentia.

PLebes, ait T. Livius, cùm rationis capax non sit, plerumque ad extrema fertur, adeo ut in periculis semper nimio abjecto aut superbo appareat animo. Alius eam ob similem rationem confert impudentiæ, cui nunquam placet mediocritas inter timorem & audaciam. Ad seditionem enim præceps abit, quamprimum incipit desperare de commoda liberatione ex periculis: quod si tutelam domi inveniat, verba & facta meram spirant insolentiam.

Aliam causam non quæsieris, nisi impetum animi, qui per populum dominatur, & rationis & virtutis non semper capacem, ex quibus per vulgatissimam fidem humanitas, modestia & fortitudo fluunt. Docet etiam experientia per occasiones, abjectos per iniquitatem nascendi genios, minimis periculis permoveri, semper ad malitiam pronos, quousque facultatē nocendi servant. Id habet impetus proprium, ut aut facile cedat, aut nunquam unde eò sæpe defertur motu violentissimo, ut mortis crudelissimum genus intra murorum circuitum, post compendium omnium miseriarum optarit potius, quàm in obsidentium potestatem concedere.

Catagurra, Hispaniæ oppidum à Pompejo obsessum, muros ex benevolentia in Sertorium adeò acriter tutabatur, ut absumtis omnibus animalibus, non exhorruerint propugnatores dexteras barbaras sanguine conjugum & liberorum inficere, ut carnibus eorum vitam sustentarent suam. Sic & Saguntini ejusdem rationis furorem in seipsos convertêre, postquam essent defuncti iis extremis,

ut eorum fames in proverbium abierit. Cùm enim nihil quicquam alimentorum superesset, rogum ingentem in medio foro struunt, injectisque primùm adeoque consumtis rebus pretiosissimis, seipsos deinde in incendii flammas præcipitant, quòd mallent in cineres redigi, quàm Carthaginensium ferre tyrannidem impetu rabiei in animis ipsorum extinguente omnem rationis ductum, quo didicissent, nulla infamia notari deditionem, ubi victor obsessos ad incitas redegit, ut nullæ ad resistendum superent vires.

CAPUT XIV.

Transactio inter Regem & Rupellanos.

CUm Major Rupellæ fervorem plebis cerneret, quæ videbatur extremam necessitatem, cum qua colluctabatur, non ulterius latura, factionem etiam, cui deditio oppidi placebat, firmari, statuit transactionem cum rege simulare. Satis catus intelligebat, plebem malle decipi, quàm cogi: eo consilio Arnoldum intercessione Fequierii captivi rogabat, in oppidum veniret, ut de modo transactionis instituendæ ageretur.

Arnoldus copia facta cum Majore colloquitur, per biduum cum partibus agit expeditis itionibus, tandemque obsessis proponit, ad misericordiam regis, compendium negotiationum, confugerent, fidem dans de majori quàm sperare possent gratia. Hinc ad regem abit Talieburgum, etiam ad Cardinalem Castolerias prope Fontenæum, ut certiorem utrumque de negotio faceret: qui fucus submissionis utrumque in castra retraxit, unde ob morborum frequentiam paululum recesserant.

Arnoldus autem Rupellam reversus, incolis denuò fidem dat de propenso ad gratiam regis animo, modo errorem vere agnoscerent, testarenturque de officio in posterum faciendo, ut credi possent: legunt igitur Deputatos, qui ad regem irent, Rex advenientes ad Cardinalem remittit,

tit, cui necessaria exponerent. Eum conveniunt Russæi in statione opilionum, & integras duas horas sermones terunt, animis dehinc ad hilaritatem compositis, ut lætari crederentur. Petunt copiam à biduo revertendi eodem, & impetrant: redeunt, testantur amplissimè de plebis inclinatione ad misericordiam regis amplexandam, posteaquam ipsi placuisset, non attenta rebellione, liberum religionis exercitium permittere, usum fortunarum non interdicere, murorum ambitum ferre.

Sic à Cardinale remittuntur ad regem, qui aggerem tum curabat: metum reverentia Regis incusserat, sed producti, fiunt supplices, gratiam & misericordiam implorant, per submissiones in speciem, quascunque mens excogitari posset. Respondet rex; promeriti estis severum supplicium: quoniam verò Deus vos deducit ad agnoscendum errorem, ut vobis ignoscat, vitam & ego vobis dono. Regrediuntur Rupellam amplissimum testati gaudium, promittentes reditum in posterum diem, ut de articulis pactorum particulatim conveniretur.

Sed quoniam Major cum sectariis istanc imposturam esset exorsus, ut duntaxat plebem iterum faceret suam, si demonstraret, quantum momentum ad tuendam libertatem adferret propugnaculorum conservatio, quæ omninò dejicienda adeoque solo æquanda quærebantur; jam scopo obtento, transactionem ventis dat dissipandam.

Accessit etiam ea vecordia, ut crederent, tempore transactionis excubias per exercitum minus vigilanter factum iri; hinc hora tertia antelucana incendiariam versus aggerem impellunt, ut regiis navigiis immixta, excubias disjiceret, incendio sparso, nec desinerent in aggerem, quamvis frustraneis ictibus fulminare. Verum Cardinalis, sciens qua fiducia cum hoste esset agendum, excubias solitas quotidie fieri imperabat, unde lembi extimi vigiliarum incendiariã tempestive visam in eum locum divertere, ubi suis ignibus sine noxa interiret.

Politica Reminiscentia.

Vigilantia certissimę exercitus excubiæ; cui obsidionis

Im-

Imperator eò magis operam dabit, ut eruptionibus occurrere possit, quas prudentissimi in ea momenta conjiciunt, quibus major securitas indulgeri solet. Socordia cum victoria non diu ambulat, cùm minima negligentia magnam sæpè in bellis trahat conversionem. Castra ea demum sunt firmissima, quæ circumspectione summâ custodiuntur; unde periculo grandi exponitur, quicunque defensionem nullam parat, & dux, ad copiarum socordiam connivens; earum conservationem & vitam fortunæ permittit.

Iphicrates sanè illustrissimis, quos unquam Athenæ habuere, ducibus connumeratus, ab hoc errore longissimè aberat, constitutis per noctem iisdem excubiis, dum pax vigeret, quàm ubi bellum ingrueret, armis semper ad pugnam expeditis, tanquam hoste præsente. Id mirum primo plerisque visum, sed ille eam rationem proferebat: semper metuendum, ne obruaris, aut cogaris cum ignominiâ dicere, Non putabam, quicquam metuendum esse.

Quemadmodum verò Imperator habet, cur vigilantiam colat semper, ita ei maximè studebit, ubi de pace agitur, quòd id vaframenti famosissimis ducibus sit familiare, ut quidvis proponant transigendum, donec hosti noceant. Sic Iulius II. Pontifex Maximus Ludovicum XII. donec apparatum adversus ducem Ferrariæ comportaret, specie transactionis distulit. Eodem modo Ferdinandus Arragonius ad Philippum Archiducem Austriæ mittebat, ut regem transactione pacis, quam sanxerant, distineret, & ab apparatu necessario ad succurrendum amicis diverteret, qui interea auxiliis destituti cogebantur regnum Neapolitanum relinquere: quod consilium Ferdinandus satis ostendebat, cùm pacta firmare postmodum nollet. Nihil tutius, quàm pacem per diffidentiam quærere: quicunque enim eam init viam, de gemino fruitur commodo, dum hosti omnem spem invasionis inopinatæ præcidit, & per copiarum expeditum ordinem leges obtinet commodiores.

CAPUT XV.

Rupellani fame ad extremas miserias rediguntur.

ALiquod remedium Rupellani rebus ad desperationem vergentibus, maximè post Anglorum discessum videbantur adferre, si armis operisque ineptos emitterent; quod sub noctem obscurissimam ausi sunt, tempestate navigiorum sepem aliquatenus aperiente, ut lembus fæminarum sarcina onustus, per aggeris angustias elaberetur, excubiis regiis id non advertentibus tempestivè, ad illum retrahendum, sed ad majorem postea curam. Cùm autem vecordia nihil amplius audere posset, justitiam regis irritabant, ut severè haberet, quicunque terra salutem quærere conarentur.

Ad finem Augusti trecenti mortales, utriusque sexus, & diversæ ætatis per Canalem evadunt, aquis subsidentibus in refluxu: illi in terram expositi; herbas ingerebant in latrantem stomachum, adeò ut vel hinc appareret, quanta fames oppidanos exerceret. Miseriæ sensum apud omnes excitare poterant, nisi insolentia eum præpedisset. Quoniam verò nulla vis præter necessitatem eos ad officium reducere posset, Brissacus, Furilius, cæterique centuriones excubiarum, obviam facti, in oppidum eos repulêre, ut fames ex multitudine incolarum cresceret.

Justa istæc severitas non unâ vice valuit, ut miseriâ tandem ad eum gradum prolapsâ, ubi post panem, legumina, & quæcunque victui commoda sunt, absumta; tergora boum, aliaque coria sæbo macerarent ad nutrimentum. Conspiciebantur sæpicule, qui in salinarum fossis colligerent herbas, conchas, & quisquilias; quâ saburrâ famelicum corpus, tanquã delitiis, avidissime onerabant: cardui radices comminutas pinsebãt, donec fames, quæ fucũ hũc rejiceret, in furorem conversa, etiam cadavera defunctorũ involavit, aliquot matribus insuper persuasis, ut innocentũ

parvu-

parvulorum sanguine manus cruentarent, adeoque viscera sua in sua viscera ad alimentum reconderent.

Nemo facilè fidem haberet, nisi oculati testes ista extrema, ad obsidionem deditione solvendam comprobarent. Cùm autem nihil moverentur, justitiá regis, prudentiá duce, debuit denuò prohibere, ne quis ex oppido egrederetur; quocunque autem modo à copijs regijs exciperentur, ad fossas circumvallationis prorepentes, quotidiè tamen plurimi adveniebant, quos nihilominus, ut famem intenderent, repulsari erat necesse. Viros, ad majorem tamen ignominiam pistillo nudiores verum quidem est remissos, fœminas interulá tectas, scuticis crepitantibus, furcillisque acutis: Quicunque verò de nocte fossas exuperare conati quocunque modo, suspendio sine misericordia defungebantur, quoties captivitas miseriarum cumulo accederet: erat tamen; qui & litterulas ferrent, ad auxilia Anglorum maturanda. *Deditionis* denique non postremam in hac prudenti severitate invenias causam.

Politica reminiscentia.

CRudelitas æquitate amicta, obsessis ad necessitatem redactis, exitum præstruit: bello enim legitimo quodvis genus mortis in eos justum. In obsidione quidem incolæ quacunque mansuetudine sunt attrahendi, unde exordium semper ducendum: verum ubi persuasionibus desunt vires, oportet severitati locum facere; idque tantò minori cum difficultate suscipitur, quod rebellium mors justitiæ & bono publico convenit. Fames etenim ad subigenda oppida vim omnem armorum superat, ex diuturna obsidione intensa. Hæc potentius penetrat, quàm tormentorum globi, ad vallum evertendum, portas subruendas, deditionem maturandam.

Cùm autem eadem per multitudinem crescat, suis rebus minimè consultum vellet, qui ex necessitate, tanquã è carcere, obsessos dimitteret, medio promtissimo ad vincendum neglecto. Quanto major numerus viventium,

tantò

tantò promtior annonæ imminutio, famisque insultus, morte deplorata horrendaque, quæ singulis ferè horis usuram ex lege nascendi colligit, ad spectaculum adeò nefandum, ut ij, quibus tantillum superat rationis, aut qui intelligunt, quâ cum necessitate inevitabili captivitatis colluctentur, deditionem præferant tàm tristi oculorum spectaculo.

Fames etiam arma excutit plebi, quæ nunquam lætior quàm per commoda & saginam, quod Aurelianus Imperator dicere solebat, de populo Romano, sed vicissim nūquam abjectior, quam per penuriam victus: ut tamen ad quamvis violentiam adversus Magistratum efferatur, illa necessitate perurgente. Sic accepimus, populum Romanum tempore famis Claudium Imperatorem, per viam clamoribus incessisse, non sine injuria, conjectis etiam panis frustellis in faciem & caput. Ita plebes Constantinopolitana lapidibus Theodosium primum insectabatur per annonæ summas angustias.

Exacerbatur enim plebes ad rabiem, ut quidvis audeat: cumque vitæ usuram omnibus omnino rebus præferat, delabitur tandem ad vim, ut præfecti, quibus subest, deditionem cogantur facere, victoremque intra muros recipere: majore utique venia cum eadem necessitas rationi, adeoque potentiæ potior, videatur neque hanc, neque illam admittere gubernatricem.

CAPUT XVI.

Rupellanorum extrema fames.

PLebes promiscua à mense Majo penuriâ exercebatur: spes tamen de Anglorum auxilijs concepta, etiam penuarios monebat, ut circa muros, & per ambitum, quem obsidentes non calcarent, minora semina, avenæ, hordei, pisorum & fabarum spargerent, quam rationem Oeconomiæ regij, haud gravatè ferebant: quod obsessi imprudentiam testarentur, & exiguum rei militaris usum, ad proijcien-

tienda, quæ poſtmodum neceſſitas exigebat. Semente quidem ipſis gaudere licebat & ſegete, ſed exercitus regius ad muros progreſſus ſpem meſſis intercipiebat, adeoque commodum illud intervertit.

Politica Reminiſcentia.

OBſidionis leges vulgatę imperāt obſeſſis arctā cuſtodiam, ut omni ademtā libertate, ſummo utique vitæ bono, damnum inſuperabile ſentiant, ex quo inducantur; tanquam potentiſſima perſuadendi ratione, ad arbitrium victoris ſubeundum. Eſt tamen quod excipias, & cur eam non ſemper ſequaris regulam, ubi obſeſſis placet ambitum oppidi ad ſegetem colere. Grana enim ab illis ſparſa annonam non parum flagellant, adeo ut libertas ſementis ad famem prolabatur, & inde ad deditionem.

Obſidionis diuturnæ ſcopus eſt fames, obſeſſis concilianda: cui ancillatur cura ferendi agros; unde prudentia impedimentum differt, etiam facultate eā conſultò conceſſa. Hinc Fabius Maximus Campaniæ agros depopulatus; tempore ſationis receſſit, ut reliqua grana in eam inſumerent: ſic reverſus continuo, famem circumdedit, ad deditionem promtam.

CAPUT XVII.

Eruptio Rupellanorum.

COpiæ penes Rupellanos exiles, ſi ad regium exercitum comparentur, perſuadent incolis ex animo refractario, diverſas eruptiones: pauciores quidem, quam per ullam obſidionem diuturniorem, ad iſthunc modum freti, ſpe certā, de aggere perrumpendo, quandocunque Angli auxilia eſſent promoturi; ſed cordatiſſimas, ad fatigandos regios: repulſabantur tamen identidem non ſine detrimento, adeò ut non pauci mortem incurrerent, temeritatis pœnam.

Fequierius fortunæ debebat ludibrium, ut in oppidum captivus pertraheretur, inde ab exordio anni: cùm autem illorum plurimi tandem apud regios subiissent sortem, qui ad commutationem reciprocantem servabantur, suspendium constituebatur sine misericordia in omnes, si quid ille præter dignitatem pateretur, adeo ut satis benignè habito, ipsorum permissu, per panis penuriam, famulus ab exercitu regio necessaria adferret quotidie.

Protervia etiam mare intentatum non reliquit, quin eruptionem ausi sæpius, maximè ubi Burdigala advecta essent navigia murata, ut incendia spargerent. Nullo tamen unquam successu; nisi rapta nave grandiuscula, quæ Thorasium agnoscebat dominum: tantum valebat Cardinalis vigilantia, quâ regii ad vim arcendam excubabant, munimentis hinc inde, ad securitatem militis per fossas circumvallationis excitatis.

Politica Reminiscentia.

ERuptiones obsessorum in exercitum hostilem, magno semper scatent periculo, cum exigua militis jactura magni sit momenti, maximè ubi numerus est arctior ad obsidionem, supplemento non facili. Quo si incommodo maximè careant, hostis tamen fervore illorum neglecto, in munimenta collectus, & per vallum excubans, eos carpit, ad impotentiam tandem redigendos.

Hinc Philippus Cominæus ait, eruptiones præter necessitatem factas semper vituperari; cum authoritate comprobari queant necessitatis solius, quæ aliquando sine spe vicit ex audentia, quàm ignavis indere solet; sic ad extrema audenda facilè persuadetur, cui nullum mortis effugium patet: Id igitur obsessi ante eruptionem meditentur.

Qui verò obsidendæ urbi incumbunt, duo tantum remedia adversus vim & incommoda sortiuntur; alterum, prudens institutum operarum; alterum, excubias per vigiles, ad vim repullandam. Vallum rectè ductum, si ab oppido satis recedat, mutuam opem præstet, ex justâ altitudi-

titudine peditem tegat, coronam satis validam ad falconum ignivomorum ictus ferat, fortalitiis & propugnaculis abundet districto ordine, satis latitudinis ad conflictum pandat, hostilem invasionem à tergo arceat, mirandam exhibet opem.

Imponendus tamen miles bellico apparatu instructus, qui ad disciplinam militarem accuratè adigatur, excubiis nocturnis æquè ac diurnis assuetus. Neque minus fuerit necessum, vigiles per accessus & ad labra fossarum prostitui, ut hoste ingruente vim vi repellere liceat, cordatissimis quibusque per primos ordines, ad sustinendum impetum dispositis, etiam circa stationem non minus diligenter servatis hospitiis: nam illic primus impetus fuerit frangendus, ex quo sæpe summa salus dependet.

Ante omnia dispiciet valli custos, ut copias excubiarum expertes accersat diligentissimè, quò multitudine animos inflet, hostemque mulctatum repulset. Ubi autem excubiæ ad impetum eruptionis sustinendum deficiant, in munitiora colliget sese extra vim, donec cæteræ copiæ advolent: quod institutum Cæsar Alexiæ obsessæ adhibuit, Commentariis testibus.

CAPUT XVIII.

Rohanius continuat machinationes per Languedociam.

DUm Rupellani rebellionis summam exhibent, Rohanius machinationes solitas per Languedociam promovet, ut incolas eorum oppidorum, ubi Relig. opia iotum potiores erant partes, suos faceret. Sic ab exordio anni conabatur Briatestam, per favorem Tulsæi pervertere, cum autem incolæ, pacis obsequiique tenaces, factiosum illum comprehenderent, Tolosæ is suspendio rebellionis studium expiavit.

Rohanio etiam tunc pertristi ex sinistro casu, quem copiæ Magoloni incurrerant, *Castrensis* præfectus quin-

quaginta sclopetarios jussis submittit, præter duodecim equites, ad Castellum Clermontii Lodeviani; Didicerat enim non paucos barones & nobiles illuc convenisse, quos in campum elicere, & vindictæ immolare cogitabat. Excubitor Castelli Clermontium monet, oberrare octo vel decem equites, hostili ferè specie. Comes cum cæteris, veste familiari tectus, equum conscendit, fistula ephippiaria, enseque instructus proruit, invaditque equites, quos dicebamus oberrare.

Illi animadversis hostibus simulatam capessunt fugam versus sylvam, ubi quinquaginta in insidiis desidebant sclopetarii: quibus juncti, obvertunt faciem, persecutores incursant; & duodecim fato transmittunt. Ambræus, Clermontium secutus, vexillifero cadente ajebat, eam internecionem vindicandam, aut sustinendam. Conversus igitur momento circumvenitur; ut evadendi nulla restaret ratio. Salutem ergo decies mille aureis redempturus, audit, Magolonensem recordaretur cladem.

Diceres strategema, militiæ solitum, nisi crudelitas ulterius processisset, ad amputationem aurium, nasorum & pugnorum, quâ sæviebant in quosvis captos; ad rabiem animi explendam. Castrense oppidum Rohanius paulò post rebellione involvit: ejus vecordiam imitati Montalbanenses, ejecêre Legatum particularem, Præfecti decanum, duos consiliarios, cum summo legato, populo in eandem rebellionem præcipitante: Nemausenses, Cosnenses, Sanseveriani, SanFrigani, aliique per Languedociam, Vivaretium & Delphinatum accedebant partibus.

Non in istis provinciis stetit malum conspirationis, quin Cardinalis mense Martio, dum rex apud Parisios commoraretur, intelligeret, nobiles quosdam apud Limovicenses coire, adversus regias partes: gnarus igitur, igniculos ante incendium suffocandos, Schombergium, summum per eam provinciam legatum expeditè mittit, qui necessaria curaret è re natâ: Is æquè prudens ac fortis factiosos ita dissipabat, ut comparere nemo auderet. Sic Rohanius viam invenerat, ad acquirendum Parcium, filium Centurionis illius, qui Caleti portas clavesque custodiebat, ut oppidum Anglis traderet, introitu per propugnacu-

naculum veste non satis integra circumdatum parato; veteri Castello facilè, ad primum ingressum patente, quod vetulus miles, notitiæ antiquæ servaret.

Cùm autem id institutum per Vicecomitem Frugæ innotuisset, ducitur Parcius, & sententia promulgata vivus discerpitur. Sic Matinionus conspirationem erat assecutus, quam Religionariorum non pauci per Normanniam cum Anglis nectebant, eo consilio, ut illis aperiretur crassa turris, quam in medio mari Briquevillanus possidebat: etiam oppidum & portus Viræ recluderentur, concepta spe, ut partium studiosi Caomi, Falæsæ & per viciniam, conjuncti, regem ab obsidione Rupellæ retraherent, ad ista loca summi omninò momenti recuperanda.

Politica Reminiscentia.

REbellibus primitus cedunt quidem aliqua emolumenta, vel ex conspirationibus per oppida, vel ex monumentis malè custoditis, vigilantiâ socordiam vincente; tandem tamen intelligunt res suas collabi, omnibus victoriis in cassum abeuntibus. Optare licet, ut ante sinistrum institutum veram rei causam agnoscerent, quam in penuriâ rerum necessariarum ad militiam feliciter conficiendam invenerint.

Ad principia non multum requiritur, pronâ occasione tumultuandi, quæ tamen summis calamitatibus terminantur, nisi author turbarum copias habeat multas, cum supplementorum potestate, ducibus egregiis, & grandi pecuniâ instructus, clientelis oppidorum & vicinorum dynastarum ad invadendum munimentum innixus, ipse genio acri & virtute eximia prævalidus.

De copiarum militarium multitudine, adeoque supplementorum facultate, nemo dubitabit, cùm sine illis nullo pene negotio à Principe opprimatur, & gregariis per inconstantiam militarem dilapsis, aut morborum violentia absumtis, brevi posset solitudinem in castris & præsidiis experiri, nisi damna illa per supplementa, & novos delectus sarciantur.

Numerus enim militum æquè ac disciplina militaris Romanos cæteris Nationibus prætulit, qui solebant, ut copiosos semper exercitus ducerent, victis populis militiam imperare, quod apud Tacitum, in vita Claudii est legere. Diversam rationem Lacedæmonii & Athenienses iniêre, quibus exteri milites displicebant, tametsi devictis imperarentur; unde difficulter exercitu numeroso imperii fines latè extendebant.

Sed præter magnum militarium copiarum numerum necessariæ etiam sunt pecuniæ, in thesaurum collectæ, cùm ex penuriâ earum omninò consequatur annonæ angustia, & necessariorum inopia, unde dissipatio nunquam evitanda consequatur. Sic Quintus Flaminius animadvertens Philopæmenem, Achæorum Imperatorem, magnum numerum equitum peditumque trahere, sine adminiculo pecuniarum, ludibrio eum habuit, quòd lacertis cruribusque valeret, ventre destitutus; inopiam alimentorum indicans. Iulius Cæsar, dux sanè celeberrimus, claustra ærarii Romani, tribuno Metello frustra obnitente, effregit, tametsi fortissimo milite niteretur, quòd prudenter judicaret, prosperum successum armorum sine copia ærarii, sperari non posse.

Peritiores etiam requiruntur duces, quorum virtus, instar animæ, militem concitet. Quemadmodum enim corpus, anima præditum, viget & moveri potest, ita miles nihil unquam operæ præstiterit, nisi prudentia ducum, quorum est momenta pugnandi dispicere, fortique exemplo præire, agant & moveantur. Necessum tandem fuerit, ut primores & oppida circa munimentum, cui inhiat, conspiratione ac clientelis complectatur, ne ipsi subvectam annonam, quâ exercitus carere nequit, impediant, aut singulis momentis molestiam exhibeant, hostemve suscipiant fovendum, ad insidiarum decipulas, pugnandique importunitatem.

Ex ea necessitate rex Scotiæ Iacobus, bello adversus Henricum VIII. Angliæ regem implicitus, cum Anglis curiosè collusit, qui extra illam benevolentiam copiis ipsius impensè nocuissent. Sic Hannibal, in Romanos mo-

moturus, ante omnia Gallos ſibi conciliabat, Hiſpanos & Africanos; etiam Romani, Philippum Macedoniæ Regem bello aggreſſuri, miſère legatos ad Ptolomæum Ægypti regem, ut fædus contraherent.

Primum tamen & ultimum fuerit genius virtutis eximiæ, cùm ſe ſe ſingulis momentis ad nova pericula proſtituat, ſucceſſus inſtituti maximam partem ex ipſius induſtria & dexteritate pendeat, minima etiam trepidatio, ſiquam exerat, deſertionem pariat, res arduæ prudentiam & virtutem eximiam flagitent, fortunæ etiam favore maximè egeant, ob rebellionum perículoſiſſima machinamenta, quæ ſuboriri queant, adeo ut rariſſimè ea mediocribus geniis multum indulgeat.

Iſthæc videntur ad res arduas ſuſcipiendas neceſſaria, ſine quibus temeraria audentia in exitii periculum præcipitat; ut animadvertere liceat, duces rebellionis ex illo errore ignominiam pro gloria reportare.

CAPUT XIX.

Dux Trimuliæ tranſit ad Sacra Romanenſium.

NOn omnino defungebatur Cardinalis, Hæreticorum nervis ſuccìſis, oppidis, ubi nidulabatur rebellio captis, niſi eodem tempore & de converſione illorum allaboraret, inprimis verò ſiniſtram opinionem adimeret illis, qui nomine & authoritate apud factionem plurimum pollebant, & duces cenſebantur. Ea cura primaria Regis complectebatur Pictaviam, Aquitaniam & Languedociam, Miſſionibus conſtitutis, quas Religioſi quarundam familiarum docti & pii obirent, animo apprimè devoto.

Cùm autem Cardinalis æquè Theologiæ myſteria, ac Politicorum ſecreta intelligat, æquum erat, ut ipſus principalem negotii hujus, quemadmodum & armorum referret victoriã. Pietas ejꝰ occaſionibus intẽta, animadverterat,

Ducis Trimuliani mentem propensam ad suscipienda antiquioris doctrinæ semina; sumit ergo sibi potiores institutionis partes, impensis non semel aliquot ex otio horis. Cùm autem doctrinâ neminem haberet secundum, & acumine præcelleret, lumen ostendit, quo non diu post scrupulis eximerentur, errores dissiparentur.

Tantâ Trimulius erat modestiâ, vitæque temperie, etiam per fervidam ætatem, ut nullatenus fastum aut proterviam eorum referret, quorum sacra coluerat. Sic ingenia moderata longè felicius institutionem admittunt, & ille facilè sequebatur instinctus, à dexterâ Dei profectos. Veritatem tamen demonstrari expetebat, difficultatesque explanari, quibus eatenus nemo ad ipsius gustum satisfecerat.

Postquam autem eam partem beatitatis attigit, ut à Cardinale informaretur, errorem eò facilius posuit, quod genius incomparabilis viri & Ecclesiastici & Politici, eum ad oculum exhiberet, id quod sæpius sponte professus est. Neque honores, neque opes mutationem sacrorum suasere, cum majorum gloriâ satis fulgeret, etiam opibus abundaret; sed sola veritatis notitia, quâ plenissimè ante professionem fidei, imbui voluit, ut omnes articulos controversiarum exactè cognosceret.

Tantum id regi gaudium fecit, ut nullo trophæo, aut manubiarum cumulo magis exultaret, quam istac victoria, per Cardinalis Zelum obtenta: testatus animi voluptatem, addebat, sese proximo festo solenni cum ipso duce communionem Cœnæ Dominicæ sumturum. Ibi Curæus capularis abdicato munere Campiductoris apud Velites, locum fecit Trimulio: ut facile regis studium erga subditorum salutem intelligeretur.

Politica Remiscentia.

IUstitiæ convenit ferrum in hæreticos rebelles, charitati verò conversio, ad veritatis studium. Opportet tamen, ut ea charitas magno acumine ingenii, & profundæ doctrinæ penu polleat, ad felicem successum. Ingenium

nium enim obſcurum, difficultates tantùm intricat, non ſolvit, cum ſcientia in Eccleſia ſit, quod lumen eſt in univerſo: hinc æquè difficulter viatorem in rectam reduxeris viam, nocte illuni, donec dies oriatur, ad diſpiciendas loci viciſſitudines; ac hominem ingenioſum, in errore verſantem, expedieris, donec doctrina eximii genii oſtendat præcipitii periculum, à ſemitâ cœli remotiſſimum.

Ubi verò factionem univerſam convertere ſit animus, primi conatus operam intendent in duces; nam veluti ſtellæ motum cœli ſequuntur affixæ, ita mortales inferioris ſortis plerunque fidem, & commoda ſuperioris optant. Cùm plebes Romana aliquando in montem ſacrum ſeceſſit, ob Virginii fortunam, facilè à Senatu ad pacem eſt reducta, quòd, teſte Livio, duce careret, nemine auſo vel reſponſum expedire ad Senatus propoſitiones.

Hinc certiſſimum exiſtimo, non plus difficultatis repertum iri in factione hæreticorum convertendâ, quæ ſine Duce rebellionem meditaretur. Neceſſarium tamen præter doctrinam duxero, pecunias & honores prodigè conferendos, quibus natales eam dignitatem dedere. Commoda enim terræ non rarò plurimum ad cæli gradus conducunt: cùm fortunæ bona primum quidem non ſint mobile ad converſionem Zeloſiſſimorum; tamen viam optimè ſternant, compertiſſimo eventu.

Sic Iuſtinianus, ex Evagrii relatu, plurimos hæreticos convertit, per diſtributionem grandis pecuniæ. Sic Leo VI. Imperator, eodem modo uſus, complures Iudæos ad Chriſtianorum ſacra traduxit. Indiarum planè rudem eſſe oporteat, qui ignoret, Conſtantinum Bragavum, vices regis gerentem Luſitani, ad miraculum promoviſſe religionem Chriſtianam palpo, honoreque erga barbaros recens baptiſatos exerto.

CAPUT XX.

Subisius & Rupellæ deputati frustra obtinent tertia auxilia ab Anglis.

DUm Rohanius diversas technas per Languedociam nectit, omni conatu ad conservanda quæ occupârat oppida converso, Subisius cum Deputatis Rupellæ ad aulam Angliæ excubabant, ut tertium auxilia impetrarent; quæ non operosè sperabant, quod Bukinkamus, ex causis superiori anno relatis, sine intermissione operas navium, & delectus ad stipendia urgeret. Occurebant tamen magna obstacula & in executione, quod Bukinkamus per injuriosas Parlamenti querelas impediretur, & in facultate negotii, quam Embius de perrumpendo Canali Rupellano prorsus negabat ullarum virium esse, hæsitaret.

Tandem tamen Bukinkami favor inimicorum machinationes à suo capite repulit; ubi Deputatorum lenociniis, honorisque stimulis sese exposuit, qui identidem crepabant authoritatis detrimentum, si desererentur.

Persuadet igitur regi suo, ut exercitus navibus imponeretur, quod eo consilio esset scriptus, ipsiusque imperium gereret; adeo ut omnibus præparatis discessus jam instaret. Verum enimvero, providentia divina mortalium consilia evertit, & executionem istius negotii per fatum Bukinkami distulit, quem Felton Anglus, quod cohors, in quâ legati munus obierat, alterâ vice acephalos, ipso præterito, alii cuidam obtigisset, confecerat: firmatus tamen plurimum ferebatur per Parlamenti querelas adversus Bukinkamum, ut jam crederet, libidini obsecutus, patriæ quæri emolumentum insigne in illius fato.

Deputati nihilominus instant, nulla repulsa fatigandi: docent regem Magnæ Britanniæ, obstacula aggeris non magno molimine pervadi posse, si virtus animosè procedat, ad quæ Coronæ gloria eum aliquatenus compellere deberet, majori cum fervore audenda. Statutum

tutum ergo, ut exercitus quamprimum expeditionem sumeret: erant præter cæteras naves, tres muratæ, quædam fimo expletæ, quas in Canalem progressi incenderent, ut oppugnatores fumo involverent,

Subisius, Lavallus, & cæteri rebelles in Angliam ante digressi, primum ducebant agmen; onerariis consequentibus; Hinc acies incedebat, duce Embio. Classis hæc versus Olonnam appulit vesperi ad Iovis diem, qui erat vicesimus octavus: Cardinalis eâdem nocte certior rerum, expedit cursorem ad regem, qui Surgenæ morabatur, ut adventum hostium nunciaret. Rex eodem momento vestem sumit, equum ascendit, castra petit, cum Cardinale aliquamdiu collocutus, mittit, qui specularentur hostem, spontaneos hinc inde dispersos contrahit, expeditionem imperat.

Exinde transit per omnes stationes, omnia disponit, & laboribus, curis, vigilantia, præscriptoque qua mari, qua terrâ pugnandi æquè admirandus, ac suggestus ordinandi, tormentoque dirigendi Sabbati die, tricesimo nempe, procedebat classis Anglicana usque ad caput Bayæ, præmissis, qui Gallos ad conflictum irritarent: quoniam verò regiæ naves erant jussæ stare, donec Angli proximè accederent, cùm præter impediendum transitum nihil quæreretur, nihil se commovere; unde nihil actum, præter tormentorum reciprocationem, ipso rege per suggestum tricies in Anglos, non sine magno illorum incommodo detonante.

Politica Reminiscentia

ETsi pudor ex pessimo nascatur principio, excellentes tamen producit fructus. Oritur enim ex actionibus; quæ infamiæ speciem trahunt, & aliquam maculam authoritati aspergere possunt. Dolor vero, qui generosum fodicat animum, ob paratum opprobrium, sæpissimè intendit mentem, ut ad egregia facinora erumpat. Id in Principe licet maximè advertere, qui tanto magis gloria ducitur, quod ea coronæ sit summum decus; unde intolerandum censet, eam quocunque infortunio, cui ignavia adhæreat, flaccescere.

Extre-

Extremè urit, iis facultatibus, aut felicitate destitui, quibus pares laudantur. Ex eâ ratione Cæsar, jam natus annos duos & triginta, nullo facinore laudabili, etiam clarus, pudibundo vultu, quem lacrymis ante Alexandri magni statuam rigabat, sibi videbatur ab eodem ignaviæ accusari, qui longè maturiore ætate Orbem terrarum calcâsset victor. Nemo tamen verbis expresserit stimulorum sensum in animis, cùm ipse aspectus sæpissime ignavissimis juxta & timidissimis subjiciat ardorem.

Hinc memorat historia diversa exempla, exercitus suo ipsorum errore profligatos, vituperium fugæ adeò graviter tulisse; vel etiam alio quocunque modo cladem attrahentes, recepisse animos, & victoriam perditam recuperasse. Ita Persis pudor, cùm uxores fugientibus occurrerent, pudendis retectis, tantum opprobrium suffudit, ut in hostem conversi, summâ fortitudine Astyagis exercitum, tergo hærentem, oppugnarent, victoriamque illustrem reportarent.

Idem Romanis, post cladem ad furcas Caudinas à Samnitibus acceptam, accidit, quæ eos adeò compungebat, ut nihil quiescerent, nisi in vindicta: colligebantur enim Capuam adeo tristes, ut vix verbum proloquerentur, quod silentium imprudentiores tribuebant desperationi, qua consternati ipsi videbantur, sed Offilius Ascalanius majori præ cæteris judicio, civibus dicebat, eam taciturnitatem, vultuumque confusionem sibi mali quid augurari, cùm non posset animum inducere, quin crederet, sensum eum doloris tam eximii extrema meditari, ad recuperanda emolumenta, quæ sors armorum eripuisset; ipso pudore apud animum generosum naturam spei ad salutem induente.

Sic Agrippa Consul, ut majores exercitui adderet animos, non semel correptum signum in medios hostes conjecit, ut pudor perditi signi militem vehementius stimularet, ad fortitudinem majorem.

CAPUT XXI.

Prœlium maritimum inter Galliæ & Angliæ exercitus.

POſtquam Angli biduum eam ſtationem tenuiſſent, ea nocte, quæ diem Lunæ à Dominico dirimit, decem vel duodecim incendiarias cum crepitaculis ad regias naves inflammandas mittunt Crepitacula laminis ferreis obducta, pulvere nitrato gravida, affigebantur ſaliceo trunco, in cujus latere clavis eminebat, quæ alicubi appulſa, tonabat artificio ignivomo: quod à ſingulis ſperabatur damnum, in ludibrium unius abiit, quod nullo alio effecto concrepuit; quàm ut regias naves multa aqua perlueret. Reſpondebant crepitibus iſtis Salmoneanis tormentorum fulmina, ex ſuggeſtibus undiquaque. Stabat tamen immota claſſis, adeo ut plurimi arguerent, eam nihil auſuram, brevi ad reditum velis convertendis, quod obſtaculorum molem longe fortiorem, majoris quam fingebantur à liberationis cupidis, difficultatis inveniſſent; aut excenſionem facturam.

Quemadmodum verò imperatoris eſt, quoſvis caſus præcipere animo, adeoque commodè prævertere, rex Enculiſmenſem & Schombergium jubet Coreiliæ ligulam, cuſtodire, Trimulianum & Aletiſium cum velitibus & cataphractis ſuccenturari, ipſus ad ligulam, quæ caput Bajæ dicitur progreſſus, ut eam ſtationem tueretur, cum ſpontaneorum multitudine, quæ ipſum ſequebatur, & aliquot militiæ pedeſtris cohortibus. Iuſſerat etiam ſpontaneorum magnum numerum cum milite in naves tranſire, ſub oculis Anglicanæ Claſſis, quæ ad conflictum per eum diem ægrè deſcendere videbatur.

Poſtridie tamen, cum tertius octobris illuceſceret, conſiderans regis ſui authoritatem ad opem Rupellanis ferendam nimis obligari, quàm ut ſine facinoris conatu diſcedere liceret, vento etiam ſecundo invitante, vela expandit, expedit

peditaciem, ad Gallos procedit, jam per ordines conflictum expectantes. Hora sexta sumitur principiũ, quatuor fere horas dimicatur, per fulminationes tormentorum, quæ quinquies mille numeratæ sunt, nulla ulteriore pugnâ. Ibi Gallicæ naves, thalassiarcha Valensæo ad votũ movebantur, tametsi Angli ventum essent sortiti secundum: qui graviter mulctati per tomentorum violentiam, naviũ maximam cogebantur ad insulam Oyæ pertrahere, ubi resarciretur.

Politica Reminiscentia.

Compertum est, regis præsentiam, aut Imperatoris militi sufficere ingentes animos, quasi spiritus ille ex capite deflueret in membra singula ad motum, quem prudẽtia exigit rebus gerendis. Sed Dux exercitus, quisquis tandem fuerit, virtutibus Imperatoriis clareat oportet, quæ à Magistro eloquẽtiæ istæ commemorantur; scientiã rei militaris, virtus, authoritas & felicitas. De scientia rei militaris is dubitabit, qui caput cerebro vacuum optat. Notius, quã ut relatu egeat, quantum negotii Sertorius Romanis exhibuerit, per Hispanias tumultuatus. Eumenes ex summis ducibus, quos Alexander Magnus reliquit, mirandum in modum adversarios flagellabat, quod sciret, in eo consistere scientiæ compendium, ut ad oratorum consuetudinem quod Socrati, falso tamen, objectum, causam infirmiorem arte fulciret.

Virtutem, quæ hic intelligitur fortitudo, non tam in lacertorum robore constituent peritt rerum, quàm in animi constantia inconcussa; quam in Othone desiderarunt milites generosissimi, cum ad primum conflictum cum Vitellianis inferiores tulissent, & imperator continuo omni spe abjecta sese gladio indueret pernicioso, cum Martius apud Hispanos pridem docuisset suo exemplo, victores etiam, immani numero licet superiores, virtuti cedere.

Prudentiam uti in omnibus negotiis, ne temere, & belluino impetu res geratur, maximè in bellicis expeditionibus, tanquam effectum scientiæ, & virtutis gubernatricem, merito ponimus. Quicunq; ea destituũtur, in gravissimos incidunt errores: qd Atheniẽsibus usuvenit, ubi Demosthenes dux aliquãdo felicior quã prudentior, Spartanorũ reb⁹

pri-

primũ obfuit, sed ad summũ imperiũ evectus, suis nocuit. Nihil sane imprudẽtius ab Atheniensibus factum legeris, quam illam expeditionem Siculam, ubi Nicias cum omni exercitu perijt. Prudentiæ fuerit; impedimenta hosti permittere, ut summa rerum consistet; hostem potentissimum carpere, quod Fabius docuit, donec æquo marte confligere liceat; denique strategemata quæcunque expedite.

Felicitatem ultimo quidem habet numero Orator; qui in eâ republicâ vivebat; ubi omnia auspicijs & virtute patrarentur. Mardonius tamen, quem Xerxes in Asiã reversus, conficiundo bello Græcanico præfecerat, lamentatur, sibi quidẽ ad scientiã rei militaris nihil deesse, vel ipsi Xerxis judicio; qui eum ex tãto numero lectum voluerit; virtũtem etiam superare, quã in omnibus expeditionibus hosti sæpissimè probarit; ad authoritatẽ nihil desiderari, aut prudentiãrcũm obsequentem ducat militẽ, cui salus, in patriam sine testimonio virtutis laudatæ reverso decollaret; deesse tamen unã felicitatẽ, quæ ad Græcos demigraverit. Dubitare autem semet, an Fortuna Persarum imperio invideat, ad auspicia tanti regis eludenda, an suam virtutem sumserit conculcandam.

Quantus rex fuerit Franciscus I. novit Orbis terrarum & litteris & armis instructissimus, animo prorsus excelso, fortuna tamen nulla. Dicant Gentiles, rerum divinarum nescij, Fortunam mortales facere ludos, & cõnstantissimè servare suam inconstantiam; nos vero scientia cælesti imbuti, credamus, Rectorem universi nonnunquam casui, quod nobis videtur, aliquid permittere, momentã tamen rerum ad stateram expendere ut justitia constet, injustitiæ fautores impingant, rebelles mulctentur.

CAPUT XXII.

Armistitium aliquot dierum inter Gallos & Anglos, ad Rupellam belligerantes.

DUM rex ad suggestus versaretur Capitis Bayani, quos

biduo

biduo ante erexerat, tormentis ex ipsius mandato singulari detonantibus, nullo penso periculorum, quibus suum caput exponebat, dùm globi hostiles circumvolarent, aut ante pedes impingerent, impensè gaudebat istorum tormentorum, cuius usum ipsus viderat, & jam dirigebat, violentia quam præviderat, Elementis etiam faventibus justitiæ, Anglis verò ex præsentia ipsius, felicitate & virtute formidinem concipientibus.

Longè sane majorem acquisivit gloriam; cùm impetum jam tertium sustinuit, & vitæ usuram divinæ permisit providentiæ, quam apud Parisios si libuisset delitescere per ignaviæ suspicionem, quod Marilliaci sectatoros suaserant. Summam sanè voluptatem adferebat mare, ignibus & fulminationibus pellucidum, appulsis ad pedes ipsius tot incendiarijs, quæ submissionem victori præstarent, ubi ipsus per claustra tormentorum discurreret, operasque urgeret; quam vecordiæ circuli in Luparia Parisiorum non redemerint. Ibi enim distentus, tantum tulisset vituperij, fervente hac obsidione, quantum gloriæ abstulit, ipsus rebus gerendis immixtus, clauo militiæ tenaciter affixus, donec hæreticorum factio ad obsequium compelleretur.

Cùm prima dies istæc dederit, recordamur postridie, vento etiamtum Anglis favente, vela fuisse expansa, & principium per tormentorum fulminationes factum, eodem quo prius locorum discrimine; à regijs ad eundem modum responsum, per quatuor ferè horas. Ausus tamen Anglus novem incendiarios emittere, quas sequerentur naves muratæ, cùm illis fimigeris, quæ jam ignem conceperant, ad fumum excitandum: is enim credebatur exercitum regis operturus, ut appropinquantes Anglos, qui sic Canalem ibant tentatum, oculorum usdræ, ictibusque tormentorum eximeret.

Obviam procedunt lembi, nihil morati tormentorum fulminationes, quorum furori militem unum impendere, cursum incendiariarum inhibent, & pervertūt, hoc conatu feliciter eluso adeo ut naves quæ cōsequebātur, temeritati facerent modū, classisque universa jā lacera ad littoris illius, ubi prius hæserat, stationem recederet non sine tumul-

tumultu suo, & Rupellanorum, quos indedesperatio corripuit. Neq; hic stetit rerum adversarum modus: nam horrenda tempestas eo momento exurgebat, ut naves cogerentur altum petere, & sese disjungere, ne ventorum violentiæ exponerentur.

Postquam igitur Angli spem transitus perrumpendi perdidissent, conati sunt clam aliquam transigendi rationem proponere regi, cum judicarent, longè consultius fore, Angliam repetere, quam flagellum sævientis fortunæ subire. Ubi Cardinalis regi exponebat, cum Rupella subigenda sit sumta, transactionem illam qualemcunque non parum prodesse, quod Rupellani omni spe auxiliorum destituti, propensiores ad pacis conditiones forent. Animi autem fervidiores, quam ut pax concludi posset, colloquia de conditionibus instituta expendendis, tandem ad armistitium aliquot dierum deduxerunt.

Politica reminiscentia.

QUamvis semel bello victi, ad emolumenta perdita possint emergere, si vires satis firmas, pudore animos impensissimè stimulante, recuperent; tamen utroque deficiente, summus metus fuerit successus minus optati. Fortuna quidem sæpius pro ijs stetit in bello, quibus modo obverteret dorsum; sed ut faveat opus fuerit, post diuturnam ejus benevolentiam, viribus & virtute eximiâ, eo quod prudentiæ & fortitudinis delectetur familiaritate, adeo ut sine illarum societate non facilè in aciem descendat.

Maximè bellorum clades appendicem trahunt longam & periculosam. Unde T. Livius de factione quâdam, quam Marcellus contra Hannibalem Nolæ fovebat, refert, multo difficilius vinci exercitum, victorijs assuetum, quam ubi clade aliquâ infamari cepit: cujus axiomatis hanc rationem subjicit, ex occasione victoriæ, quam Romani sub Imperio Consulis Manlij à Gallis Asiaticis reportârant, asseverans, quemadmodum victoriæ plurimum augerent

vincentibus animos, ita afflictorum virtutem insigniter diminui; adeo ut victores aleam præliorum subinde repetant.

Id miles Pompeij comprobat, post cladem aliquam Cæsarianis illatam, quod Plutarchus in vitâ Pompeij memorat. Victi enim ægrè ad conflictum perpelluntur, cum plerunque metu perculsi, etiam maximam partem inviti arma inferant, adeo ut languidè audeant, & facillimè iterum succumbant. Sic Guisius ex Italiâ reversus, à Prælio ad Laurentij fanum, ut copijs Gallicis à fugâ collectis, aut recens scriptis præesset, ad regem scribebat, majorem sibi impendendam operam, ut animos firmaret, & fiduciā præstaret, quā ut hostem victorem repulsaret; censere igitur, ante secundā prælij aleā, inescādas fore aliquâ clade hostili, quod dexterrime in subigēdis Guineis, Caleto, & Theonisvillâ dēonstravit.

CAPUT XXIII.

Embius, Imperator Anglorum, mittit Montacutium ad regem.

Constante armistitio, patescebat Anglis rebellibus, exercitui Anglorum immixtis, virtus languida auxiliorum, quæ spem exuperandorum obstaculorum, ad salutem Rupellæ posuisset, in certissimam suam perniciem, nisi à clementiâ regis veniam præteritorum obtinerent. Eo redacti, adeunt Embium, ut is per authoritatem regis Britannici gratiam, cum jam nihil superesset rerum, conciliaret.

Embius petito æquissimo assensus, cum primoribus exercitus Anglicani deliberat, quid consultissimum foret, ad flectendum regis animum. Mittitur Montacutius, nomine Britanniæ regis, ut pacem tentaret. Is stationem regiam adit, admissus exponit, sese nomine regis Magnæ Britanniæ venire, qui rogaret Rupellanis gratiam, ad libertatis conscientiam, Subisij & Laya-

Lavali, adeoque Anglorum, qui Rupellæ militarent, salutem.

Respondit Rex, Rupellanos in censu subditorum esse, nihil regi Magnæ Britanniæ negotij cum illorum commodis, præsidium Anglicanum eodem modo, quo Galli in Angliâ, hinc inde per occasiones hujus belli in mari capti, habendum. Rex amplè & benignissimè exceptum, per castra deduci jubet, ut fortalitia, suggestus, aggerem, sepimenta, & navigiorum concatenatam seriem per Canalis latitudinem spectaret: non tam, ut eam gratiam à rege referret, quam ut partes suas de singulis faceret certiores, ad desiderium ulteriora audendi proijciendum. Ipsus igitur testis ocularis, ad regem suum in Angliam revertitur, ut aliquam transactionem suaderet.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum consulto opus est, antequam negotium suscipiatur, ita temeritatis fuerit, necessitatem impugnare, & ab adverso flumine sorberi, quod obliquando traijci potuisset. Nam quicunque ad extrema proruit, cum sorte aliquâ gaudere potuisset, desperationi sacrum facit, raro litat. Agathocles, Syracusanorum tyrannus maluit fortunas omnes felici tamen eventu, quod rarum est, periclitari, quam molestis legibus subijci. In Africam enim, domi obsessus, omnes copias trajecit, & Carthaginenses inopinato oppressit, ut illi Syracusas cogerentur missas, facere quo hostem ab Urbe amolirentur. Sed quæ salus Agathoclem servare potuisset, si easdem illas copias hausisset mare, provinciales à littore arcuissent, fame & penuriâ omnium rerum, adeoque ferro confecissent, dum Syracusæ, imperij caput, arctissimè obsiderentur. Sic Marij temeritas in vulgus laudem meruit, quam sapientiores negabant, cum lectissimos milites in solitudinem Africæ arenosam deduxisset, siti conficiendos, nisi consternatio castelli, quod ob

thesauros Jugurthæ petebat, præsidium ad torporem adeoque deditionem compulisset.

Sic dubites, an Scipio, antequam Africani nomen meruisset, magis confidenter, quam temerè hostium legatos per stationes castrorum deduxerit, ut ordinem militiæ Romanæ expenderent: cum tamen ipse suis legatis specie calonum & famulitij adderet ingeniosissimum quemque ex ducibus, ut momenta singula per hostium castra dispicerent, quibus ille in rem suam uteretur: quâ ratione etiam castra hostilia incendio corrupit, de hospitijs militum junceis edoctus.

Etiam pessimè cessit Macedoniæ regi, qui Gallorum animos vehementissimâ incendit spe amplissimorum spoliorum, cum legatis illorum & navium & militiæ apparatum, ornatum, opes, luxum præberet contemplandum. Nam fastu illo irritata fortuna, favore subducto cladem inflixit. Sedeat Principis animo illud Neapolitanum, de temerariâ fiduciâ in militem, cum arbiter supremus & cælorum & armorum hoc momento maximè exerat suam potentiam, ut reverentia in Numen constet.

CAPUT XXIV.

Rupellani leges deditionis agitant.

ARmistitio jam finito, Angli, ut testatum facerent, ex metu sese nihil proposuisse, aut ad discessum converti, vicesimo tertio Octobris præliũ audent, quod ultra duas horas productum, audentiam ad naves regias progrediendi tamen cohibuit: unde Galli apud ipsos eodem die statuunt, Deputatos ad regem mittere, qui supplices misericordiam illius implorarent. Quatuor igitur ad Cardinalem destinant prius, qui humillimè supplicarent, ut causam suam apud regem ille ageret, exacerbato animo ad clementiam deducto, à quo humillimâ detestatione erroris gratiam expeterent.

Car-

Cardinalis respondet, sese cum rege acturum; eos tamen lautè habitos sequestrat, ne cum quoquam sermones conferre possent, gratiâ, quam desiderabant, postridie obtentâ, cum rex sine difficultate ad suggestiones Cardinalis descenderet. Exposuerat enim, quanti referret, eos ab Anglis separari, qui deinceps nihil essent ausuri, necessitate proclivi ad discessum etiam sine conflictu, quocunque tandem Rupellanorum res forent statu.

Indicat igitur deputatis, regem, quam desiderarent, indulgere gratiam; consultûm tamen putare, ut bini ex eorum numero ad aulam remanerent, quos ad reducendos in viam obsequij Rupellanos destinabat. Refractarij enim illi per obsidionis extrema deficiebant, morte millenos metente, & tamen nescio quæ proponere audebant, cum jam extra omnem spem auxiliorum versarentur. Cardinalis ergo nunciat, Gallos ejusdem factionis ab Anglis recessisse, gratiâ apud regem inventâ; Anglos desperatâ vi aggeris pervadendi, intercessisse, misso etiam Montacutio, ad mentionem de pace inijciendam, qui à rege benevolè exceptus in Angliam reverterit, ad regis sui animum itidem flectendum.

Nihil sanè secundum omnia ista expectandum, præter crudelissima ex fame fata, nisi ad clementiam regis recurrerent, vero sensu errorum compuncti. Hoc nuncium gravissimum tumultum in oppido suscitabat, ubi sapientiores demonstrabant, primores fame deficere post pauperculos, quod annonæ maximam partem egentioribus vendidissent, ob promta, quæ frustra sperârint, Anglorum auxilia; hinc mortem millenos rapere, adeoque à sex mensibus decies mille & amplius expirâsse, cum nec sepeliendis operæ sufficerent, robore ad cavendas fossas, & cadavera deferenda perdito, unde funibus ad Cæmeteria, aut loca deserta traherentur, donec exiccata perirent. Visos etiam complures, viribus amissis, ad Cæmiteria prorepentes, ut ibi porrecti expectarent extrema.

Hinc reliquiæ populi languentis, ex recordatione,

aut potius imagine horrendorum ſpectaculorum cenſuêre,, fortunam tentandam, ſi fortè juſtam regis iram, imploratâ illius miſericordiâ flecterent. Arnoldum requirebant, ut commeatum impetraret, ad Deputatos mittendos. Rex aſſenſus, eos ad Cardinalem prius ablegat, qui eos cum ſummo gaudio excepit, illos ab Anglis ſeparatos, & ad occaſionem iſtiusmodi retentos producit ex prudentiâ incomparabili; certos etiam de gratiâ regis, quam conciliaverit, edocet nihil ſpei eſſe reliquum, niſi ſeſe quod inſtituiſſent, clementiæ arbitrioque regis penitus permitterent, neque omnes miſerabiliter intra pomeria oppidi fame oppeterent, cum regi conſtitutum eſſet, pedem non movere, niſi oppido in poteſtatem redacto.

Admodum inopinatum hoc illis accidit, qui talem tranſactionem nulli ſperâſſent; ſatis tamen proterviæ depromebant, in legibus pacis expetendis, quæ ſeditionem præteritam ſpirarent. Poſtquam autem Cardinalis declarâſſet, de ullâ aliâ conditione mentionem nullam faciendam, niſi ut ſeſe voluntati regis peniſſimè dederent; ſpondens etiam, ſeſe omnem operam pro pace illorum interpoſiturum; promisêre, de civibus obnixè ad eam diſponendis, teſtati eam lætitiam animorum, quam extremo ſupplicio, aut eculeo erepti ſolent.

Regreſſi igitur in oppidum, vulgabant Cardinalis benevolentiam & aſſeverationem de ſtudio pacis apud regem conciliandæ, quod jam illis præſtitiſſet, qui ab Anglis ad illius gratiam perfugerint, quibuscum ſibi fuiſſet ſermo. Adjurabant ſingulos ad pacem amplexandam, cumulo miſeriarum jam ſeditioſos animos ſubigente. Quoniam vero nonnulli Paſtores, qui ſuæ inſolentiæ dignum ſtipendium ſcirent ſuſpendium, animos per novam ſpem gloriæ, quam vita libertati religionis impenſa traheret, inflammabant, non potuêre impetrare à ſemetipſis deditionem indeterminatam.

Tranſigere conſtituerant generatim in commodum factionis: gubernatorem eligendi jus poſcebant, cũ Majore,

jore,&Scabinis, præterconſervationem omnium generatim immunitatum; adeo ut Deputati neceſſum haberent crebrius hinc inde excurrere, ut quod deſiderabant obtineretur. Cardinalis vero, qui nihil, quod ad gloriam regis conducat, prætermittit, gnarus etiam extremorum, id unum identidem reſpondebat, aut fatum fame acceleratum, quod vitari non poſſet, expectarent, aut ſimpliciter regis arbitrium ſubirent.

Iſtæc ratio tranſigendi firmiſſima tandem populi pertinaciam flexit, ut duodecim primarios, qui vix pedibus inſiſtebant, mitterent, ad Regis clementiam implorandam, cum amplis proteſtationibus vivendi & moriendi ad obſequium debitum, nullas leges, niſi quas rex indulgeret, expetentes: quæ ſumma fuit illius orationis, quam expeditiſſimus illorum ad regem ſupplex habuit.

Rex gratiam, quam deſiderabant, indulget; Herbautus inde Actuarius, ex literis patentibus regis legebat inter cætera, Regem rebellionis facere gratiam, actus hoſtilitatis inhibere, ut quisque ad ſua redeat jubere, permittere religions exercitum intra oppidum, eâdem gratiâ militi cuicunque apud eos conceſsâ: addere etiam, ut duces, centuriones, & nobiles gladiati, gregarij vero ſcipiones albas dextris ferentes exire & diſcedere poſſent; prius tamen præſtito jurejurando, de armis adverſus regis obſequium nunquam ſumendis.

Politica reminiſcentia.

Quamvis rebelles victi occaſionem præbuerint diuturnæ obſidioni, ad eos ſubigendos, immanibus ſumtuum expenſis, majori tamen gloriâ Principem cumulabit clementia, quâ erga eos utetur, quam ſi objectum extremi rigoris conſtituantur. Id quod particulariter conveniet, ubi illi jam ſummas miſerias ſunt perpeſſi, aut ubi partium tenaces militiæ continuationem extorquent. Compendium enim malorum, quod iſti exantlârunt, poteſt cæteris præbere exemplum

ſupplicij; moderatio etiam, quam fuerint iſti experti, illecebris cæteros ceperit, ut ad rationis ductum regrediantur nondum victi.

Deus quidem victorias largitur, ſed quæ ipſi placeant, & verè mereantur laudem; victor igitur eis modeſtè utetur, tum ut ipſius bonitatem imitetûr, tum ut jugum, quod victis imponere cogitat, mitius & tolerabilius reddat. Eſt enim iſtæc manſuetudo aliquando perſimilis balſamo pretioſo, qui omnem ſenſum vulneris, lethalis licet, aufert; cum viciſſim nimia ſeveritas ad deſperationem perpellat, unde non raro conſilia pernicioſiſſima extitêre.

Eam equidem opinionem nullus laudavero, ubi victi rebelles exiguo temporis ſpatio ſint ſubacti, nec famis ſupplicium ſubierint, quo crudelius vix inveniatur ullum, nec alias ærumnas, diuturnæ obſidionis comites inſeparabiles, exantlârint. Eo enim caſu expedierit potius, crimina cæterorum viâ quorundam præ omnibus factioſorum expiari; cum ſpeciem crudelitatis induat, rigorem poſt tam longas & graves pænas addere: animus enim bonus per eas occaſiones miſericordiam præ irâ exerit.

Romanorum virtus, toties per antiquitatis ſeriem laudatur, ut in dubium vocari nequeat: notum hinc, quam tenerè teſtati ſint per diverſas occaſiones, ad oculos ærumnoſorum ſuam miſericordiam, ſi qui victi languerent. Sic Marcellus Syracuſas quidem ſubegit, ſed deſolationem conſiderans, lacrymas non continuit. Sic Pompejus non tulit Tigranem, regem Armeniæ, pedibus advolutum jacere, quantumvis bellum contra Romanos ſuſtinuiſſet; quin juberet eum erigi, & diadema recipere. Cum Titus Imperator calamitates Hieroſolymitanorum expenderet, quas ille per obſidionem intendebat, adeo ut cadavera defunctorum de muris dejecta foſſas replerent, proteſtatus eſt, ſe tantorum malorum authorem non eſſe, cum juſtitiæ divinæ inſtrumenti vicem præſtaret.

CAPUT XXV.

Rex introit Rupellam.

POstridie, tricesimo nempe Octobris, Enculismensis, Schombergius, Curæus, Viniolius, Hallerius, San-Chaumōtius, & alij magnates, quatuordecim cohortes excubiarum, sex Helvetiorum ad horam sextam matutinam Rupellam introducunt. Cardinalis regi persuadet, ad evitandas turbas, quæ ex studio ipsius videndi, omnibus omnino confluentibus, oriri possent; prohiberet, ne quisquam, nisi ex mandato, introiret.

Huic promulgationi & illa additur, ne quis tectum subiret ingressus, donec juberetur, tum ut incolæ ab expilationibus liberarentur, tum mundities redderetur, à contagio, & cadaverum fœtore, ne quos morbos aër corruptus inferret. Rex omnes cohortes prætereuntes oculis usurpabat, ex munimento Beaulevij, notatumque gregarium, illis cohortibus non adscriptum, sed Surdisij legioni, jussit ex ordinibus recedere, ut testaretur notitiam particularem universæ militiæ.

Ductores occupant portas, turres, vallum, tormenta, apparatum, emissis præsidiarijs, Anglis quidem mari, Gallis vero terrâ, qui omnes & singuli spectrorum livorem potius, quam hominum vivorum colorem præ se ferebant. Singulas portas diceres singulas Citadellas, castella turres, unde extra vim omnium armorum censitum hoc oppidum, cum & in mare pateret exitus, cujus usum nemo, nisi rex iste per eximiam potentiam adimeret; Sic munimentorum moles immanes trophæorum ad gloriam regis fiebant monumenta,

Eodem die & Cardinalis introit, multis baronibus & nobilibus comitatus, nullo contagij metu, quod præsentem postularet regis obsequium; ad constituenda omnia. Supplicabat tamen regi, differret introire us-

que ad festum Omnium Sanctorum, ut interea temporis mundarentur, rebus ad eum magnificè recipiendum pro gloriâ confecti tam ardui negotij ritè disponendis.

Ubi ea dies illuxit, introit Rex, non eâ pompâ, quam Imperatores & Reges ex Antiquitate per oppida capta ostentabant, sed pietate & misericordiâ regis Christianissimi; quæ virtutes ei tantum conferebant splendorem, ut miselli rebelles oculorum acies in ejus vultu retunderent, prostrati ex platearum utroque latere, ad clementiam, quam experiebantur, devotius agnoscendam. Rex præter arma consueta nullo usus sago, equo vehebatur, sine ulteriore pompâ, quatuor cohortibus tantum ex legione satellitij, & duabus Helvetiorum, duabus turmis cataphractorum, sclopetarijs equitibus, & satellitio præcedentibus; ubi omnis nobilitatis flos, sine ordine, ne quid litis ex prærogativis oriretur, eum medium consequebatur.

Incolæ gregatim prostrati in genua, prætereunti acclamabant, Vivat Rex, qui nobis fecit misericordiam; ubi ipse plerumque spectatissimum quemque salutabat. Ingeminantur acclamationes, à confitentibus, clementiam regis excedere mentis captum, qui mortis reos, quod Pastores inculcabant; honore tamen prosequeretur. Submissiones vero istæ & pænitentiæ signa ingens accipiebant auctarium, ubi Rex eodem die decies mille panes, & eleemosynas complures distribueret, donec ex ejusdem providentiâ ter mille currus annonarij, cum multo pecore & armento, eodem quo prius in castris pretio, ad oppidum accederent. Hinc nulla saties ejus contemplandi, laudandive, quod sciret gratiâ & victoriâ uti, tanto majori charitate in misellos usus, quanto sævior fuisset rebellio, ad extrema penitus delata.

Non tam stupebant, à rege se se victos quod potentiam ipsius, & justitiam armorum intelligerent; quam admirabantur, victoriam olivâ tantæ misericordiæ coronari, dum tot gratiæ in reos redundarent, tot favoris insignia testimonia extarent in eos, qui nihil præter supplicia com-

commeruissent; atque ex eo tanto evidentius rebellionem damnabant præteritam, quod experimento de nimiâ regis bonitate, & eorum malitiâ ipsis constaret, qui per imposturam aliena suggessissent.

Rex ad Divæ Margarethæ descendit, quam ædem Archiepiscopus Burdigalensis jam expiaverat, Cardinalis, alijque viri Ecclesiastici eo mane per Missæ sacrum, ad gratiarum actionem de victoriâ prosperrimâ cælitus Galliæ indultâ, restauraverant. Regem idem Archiepiscopus excipit, Clero, & multis religiosorum familijs, qui Canticum illud Te Deum, succinebant, comitatus: Cantillabat & ipsus Rex, adeo devoto animo, compositoque corpore, ut Nobilis quidam, præter civem aliquem, qui eum contemplabantur, hæresin ejurarent, sponte claréque professi, nullatenus credendum, pietatem tam admirandam cadere posse in religionem minus probatam, quam ipsi eatenus essent secuti.

Rex à biduo, ut sancto Sacramento honorem haberet, quo tamdiu in eo oppido contemtim caruerat, deferri id jubet solennissimè per omnes vicos, pari devotione & pompâ. Dehinc, ut gratiæ redderentur Deo, cui victoriam ferebat acceptam, æquè ac consilia, instituta, & prosperitatem, suâ manu ad Archiepiscopum Parisinum scribit, exacto ordine ad istam laudem generalem: etiam Parisios repetens, per viam ad Beatam Virginem Ardiliarum divertit, ut vota solveret, & reverentiam illi præstaret, cui debere volebat prima Reæ insulæ auxilia, principium utique omnium successuum, quos deinceps bona indulsisset fortuna.

Politica reminiscentia.

Æquum est, ut Deo reddantur gratiæ, victoriarum ergo, cum ab eo conferantur. Amat autem longè impensius obsequium rerum, quam verborum; unde gratiarum actio dignissima, clementiæ divinæ imitatio, quæ non tantum rigorem adversus nos non exercet, sed & bonis cumulat. Neque enim generosus Conquestor satis habeat, sanguini & vitæ

vitæ devictorum parsisse, nisi addat testimonia clementiæ, ut benefaciat, quemadmodum virtutem per armorum violentiam comprobavit.

Inter Gentiles sæpissimè observatum, victores ad curam sauciorum descendisse, collatis etiam, quantum egerent facultatibus. Tanto exactius ista à Principibus Christianis exiguntur. Neque enim minus gloriæ retulerit victoria ab hoste per clementiam & beneficia relata, quam quæ virtute & prudentiâ est parta. Illis insuper Christus in Evangelio sublimiorem honoris gradum promittit, cum asseverat, hanc clementiam testimonium ferre filiationis cælestis, patre Æterno solis usum æquabiliter probis juxta & improbis indulgente. Deinde & ipsi egent misericordiâ Dei, æque ac reliqua turba mortalium, cum ad rationes longè gravissimas adigantur reddendas. Infit enim Deus æqualiter ad omnes Christianos, quemlibet ad eandem regulám, quam alijs adhibuerit, exigendum: Unde & gratia favorque quem ex misericordiâ rebellibus indulgent, non adeo ferent nomen virtutis arbitrariæ, quam necessitatem salutis.

Addam ultimam rationem, ex Polybij historiâ desumtam, qui ait, Benefacta vim obtinere catenarum aurearum, quæ longè arctius victos victori adstringant, quam ferreæ. Hinc patet, pietatem quidem ad clementiam obligare, rationem autem reipublicæ nihil minus urgere. Celtiberos sanè Romanis humanitas & Scipionis Africani generosa virtus conciliavit, qui inter cætera illustrem matronam captivam marito reddidit incorruptam, addito in dotem omni illo auro, quo redimebatur.

Cyro etiam utilissimum fuit, Cræsum victum humaniter habuisse, adeo ut Græcorum animi in Cræsum propensissimi, sinistra quævis & opinari & agitare de eo supersederint. Sic Consulis Popilij severitas, quam in Genuenses exercuerat, Senatui Romano summè displicuit, adeo ut remedium necessarium & censeretur & expediretur, cum victoria non versetur in crudelitate adversus victos exercendâ, quâ alij à submissi-

missione removeri possent. Principes enim ij non tantum celebrantur, qui victis benefaciunt, sed etiam optantur. Hinc Cappadocia, à Romanis in provinciam redacta, minus tributi, quam regibus pendi solebat, conferre jussa, ut certo sperari potuerit, tam mite imperium facilius ad cæteras Nationes extendendum.

CAPUT XXVI.

Rex religionem Catholicam Rupellæ constituit.

GLoriosum quidem vincere, victoriam tamen per dispositionem rerum necessariarum constabilire, æquè laudatum. Hinc Rex, antequam Rupellâ excederet, declarationem promulgat, quæ institutum faceret planum in posterum, tum ut religio Catholica, cultusque Deo debitus stabiliretur, tum ut populus à rebellione cohiberetur. Hæc autem erant capita declarationis, Vigeret liberum & publicum exercitium religionis Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ æquè in oppido, ac per provinciam Aunisiæ; fabricæ per oppidum & provinciam restaurarentur, ijsque cederent, qui eas prius cum cæmiterijs, domicilijs & appendice possedissent; redditus, quantum oporteret, ex ærario, quod prius ad Curiam spectabat, constituerentur sacrificulis, quibus victus ratio non constaret, ad decorem convenientem; religiosæ Charitatis, & Hospitalitatis occuparent oppidi Xenodochia & Nosocomia, ad curam egentium; Crux erigeretur in foro Castelli, cujus basis inscriptam præferret oppidi subactionem; singulis Novembris Calendis solennis fieret sacrorum deambulatio, ad gratias Deo agendas; Cæmiterium in Coreiliæ districtu sacratum, quod receperat in exercitu per obsidionis moram defunctos, servaretur, addito monasterio Minimorum, qui pro ijsdem sacris operarentur, adeoq; rei

rei memoriam conſervarent. Quæ omnia rex ad cultum Dei, & Catholicorum ſolatium, atque libertatem ſancivit.

Politica reminiſcentia.

NUlla ratio, quantumvis barbara, cultu divino caret, quē ipſa ratio ſuadet, & mens concipit. Diverſiſſima autem eſt illius conſtitutio, vel ex lumine ductuque Naturæ, quam optimam ducem plerique mortalium ſequendam cenſent; vel ex conſuetudine, à Majoribus ad poſteros deductâ; vel ex præſcripto divino, quo Judæi, & ſecundum eos Chriſtiani fruuntur & gaudent. Quam pertinaciter religiones ſedeant animis mortalium, innuit proverbium, pro aris & focis; itemque illud, Usque ad aras. Nam focus cuiq; ſuus chariſſimus, cum ejus ſtruendi prima ſit cura. Sic Heſiodus monet, domum ante omnia, deinde bovem aratorem, tandem uxorem poſterorum gratiâ comparandam.

Domicilium cuique eſt tutiſſimum refugium, adverſus injurias aëris, & aſſultum belluarum; ibi indulgetur quieti, genio, liberis. Neque enim Nomades moramur, quibus domicilia per currus trahuntur, ſedibus haud fixis. In domicilium reconditur annona totius anni, abduntur theſauri ſanguine quæſiti, colliguntur manubiarum acervi, congregantur liberorum delitiæ. Itaque & armis de domicilio conſervando ſæviſſimè decertatur: adeo ut extremæ ſervitutis notam ferant Coloniæ deductæ, quod Samariæ regnum ſummo malo didicit. Quam grave fuerit Judæorum genti transmigrare in Aſſyriam, teſtantur poſt domiciliorum ruinas, Jeremiæ vatis threni.

Aras autem attinet religio, quam Orbis terrarum à Deo protaplaſtis datam, ex inſtituto Noachi, quem alterum habemus authorem naſcendi, obtinuit, ſed pro ratione locorum & ingeniorum mirè diverſam, cum videatur aquas referre, per ſcaturiginem limpidiſſimas, ſed vitium ex terrarum decurſu contrahentes. Perſæ ob hoſti-

hostias humanas Carthaginensibus bellum indicunt; etiam Græcis, ob statuarum cultum, quodcum Numa Pompilio Numen non crederent repræsentandum oculis, sed mente duntaxat concipiendum.

Romani cum scirent, religionibus vinciri animos mortalium, populis subactis sua reliquêre sacra, quæ etiam Romam traducere volebant, ut ab omnibus frequentaretur mortalibus, quarumcunque terrarum. Sua tamen aliquando etiam devictis imperabant, non ut patria quæque tollerent, sed ut dominium constabilirent. Est enim homo libertatis tenacissimus, etiam in mentis operationibus: quod Socrati causam mortis adjecit.

Amicitiam Tullius definit, per communicationem rerum divinarum & humanarum, ut innuat, amicitiam sine sacrorum usu eodem minimè constare: abhorret enim animus à cultu peregrino, qui in mentis conceptum impingat, adeoque opprobrium erroris tacitum intentet; quod cordatissimo cuique gravissimum. Hinc igitur dirimuntur animi, quocunque prius vinculo constricti: hinc sumuntur fines officiorum, quos excedere non liceat, adeo ut plerunque focus deseratur, sacra serventur.

Sunt, qui ad Principis demerendam gratiam, pudicitiam conjugum & filiarum prostituerint, sacrorum usum nihil mutarint. Sunt, qui gestus Principis imitentur, sibilum & quemcunque linguæ flexum exprimant; sacra tamen in nullius mortalis gratiam facilè flectant.

CAPUT XXVII.

Constitutiones regiæ, ad Rupellanos in obsequio continendos.

MAgnum pietatis specimen dabat rex in cõstituẽdis sacris; prudentiam non minorem testatus ad cõponẽda, unde Rupellanis obsequium constaret, necessaria. Exau-

Exauctoratur Major, caput Scabinorum, qui rebellionem foverat protervia & pertinacia ſumma: tollitur Scabinatus & Communitas civium, omni ſpe reſtitutionis præciſa: exterminantur ſeditioſorum principes ex oppido, Guitonus Major, Godefredus, Sallebretus & Deſerberius, etiam ipſa Rohania, quam Launæus, legatus ſatellitij regij Niortum deduxit: immunitates oppidi quæcunque tolluntur, muri, vallum, propugnacula & cætera munimenta deijciuntur, foſſæ replentur, turres Nicolai, cætenæ & Lanternæ tantùm adarcendos piratas ſervantur intactæ: exteris negatur domicilium, niſi per indulgentiam, omnibus etiam hæreticis eo confluentibus. Vt populus in obſequio contineretur, præſes juſtitiæ oppido & Auniſiæ imponitur diſtribuis qui ſtatuta regia tueretur, jus diceret, & regia negotia diligententer procuraret. Singula hæc declarationi regiæ inſerta promulgantur, arma adimuntur incolis, legiones aliquot, donec demolitiones conficerentur, in oppido relinquuntur. Sic diſcedit rex, ad Pariſios redit, & ab omnibus Vrbis Communitatibus magnificè recipitur, oratoribus eloquentiam & laudes illius extendentibus. Solennia illa relinquo deſcribenda Ceremoniarum ſtudioſis, cùm republicæ adminiſtrationem iſtæc complectatur hiſtoria.

Politica reminiſcentia.

Vituperatur Hannibal, qui vincere ſciret, victoria uti neſciret. Parum promovet Princeps, qui protervia rebellium caſtigata, potentiæ jugum firmat, niſi ſtatutis obſequium ſtabiliat. Illa autem ad ſubjugatorum rationem exigantur, cùm alia conveniat rebellibus jam ſubactis, alia vero populis, imperio exterorum aſſuetis. Etiam diſpiciendum, an populi eadem cum Principe ſacra colant, ut ſecundum diverſitatem non tantum, ex officio pietatis ſed etiam prudentiæ per aliquod laudatos viros ſua ibi ſacra conſtituat. Certiſſimum enim hinc ſumitur medium, ad incolarum vires frangendas, ſi dividantur, adeo tamen ut altera partium in officio perſtet, ad alteram impediendam.

Ægy-

Ægyptiorum antiquissimi reges non parum prudentiæ exeruêre, ubi religiones diversissimas in patriam introduxêre, ut subditis fere impossibile foret, coire ad rebellionem.

Quod si subjugati sint Principis subditi per legem nascendi, oppida illorum non diruet, eo quod illa ratione potentiam suam minueret. Id Cræsus Cyrum docebat victus, ne ille Lydiæ urbes, jam sibi perditas, laceraret, cum jam non Cræsi opes, sed suas manubias destructurus esset Cyrus. Est tamen quod excipias. Nam si Principis minima sedeat animo suspicio de rebellione iterandâ, potestatem eam coërcebit, sive incolis armorum interdicat usum, sive munimenta deijciat, muros etiam laceret, quibus illi confidere possent. Sic Romani Velitras muro nudârunt ob frequentissimas rebelliones, ademto Senatu, Senatoribus trans Tiberim demigrare jussis; cum scirent, oppidorum munimenta sæpius rebellioni præbuisse ansam, quod Tacitus de Hierosolymis annotat. Sic Xerxes usum armorum Babylonijs ademit, & Cyrus Lydijs rebellibus, cui substituêre exercitia artium, quæ à bellicis cogitationibus animos diverterent.

Neque parum utilitatis traxerit, si media & libertas coëundi per Circulos auferantur: quod Romanis placuit Capuanos subactos, quibus nullam gubernandi speciem reliquêre, quam conventibus prætexere possent, non per eas occasiones, quod sæpè compertum fuerat, rebelliones foverent. Sic Turca per amplissimum imperium campanarum usum & à Christianis & à suis abstulit, ne congregarentur adversus obsequium. Quando autem victor istæc jubet, simul clementiam gratam adjunget, ut victis maneat religionis exercitium, & usus facultatum integer, cum ea maximè ratione captiventur animi ut deinceps adimat & potestatem & voluntatem malè agendi.

CAPUT XXVIII.

Gloria regis summa ex captâ Rupellâ.

Hîc ingeniorum flosculi, quibus etiam summus Pontifex accedebat, ad decantandas regis laudes, & trophæa erigenda, uberrimè nascuntur: omnes tamen inferiores gloriâ. Nam tertius Anglorum exercitus reijciebatur, insula Reæ asserebatur, oppidum per universam Europam ob munimenta invicta celeberrimum apud militiæ peritiores tendebat manus victas, quæ omnia ratio vincendi ad stuporem efferebat, cum videlicet ferè nullo sanguine constiterit victoria; Decies mille tormentorum explosiones extremaminitantur, vita famosorum ducum immolabatur, copiæ frequentes concisæ sub Carolo IX. frustra adhibebantur. Isti regi reservata erat gloria, primæ libertatis recuperandæ, ut impedimenta solveret, factione illâ, quæ subditos divisos invicem collidebat, & facultatem socijs opem ferendi præpediebat, ad famam & authoritatem, quam prius Europa venerabunda agnoscebat, recuperandam, obstabat, penitus excisâ.

Oppidum istud rebellionibus assuetum à duobus retro seculis, reges plerosque Galliæ exercebat, arduis negotijs distentos. Ludovico XI. ægrè faciebat, Aquitaniæ Ducem, fratrem fovens: Carolo VIII. molestiam exhibuit, cum omnis Italia ipsum ad Fornuam præstolaretur: Ludovico XII. tempore belli Mediolanensis multum exhibuit negotij: Francisco I. qui Carolum V. exercebat, gnaviter obstitit: Francisco II. & Carolo IX. antequam per ætatem clavum reipublicæ sumerent, mirè curas augebat: Henrico III. opposuit fratrem: Henrico IV. in Sabaudum moturo, consilia turbabat: regi tertium fecit bellum; sed nunc propugnaculorum ruinæ gloriam trophæorum induerint sempiternam.

Poli-

Politica reminiſcentia.

CUm omnia in his terris ab ortu ad occaſum ferantur, & apicem ſuum non diu teneant, nihil mirum, Urbes & oppida everti, dum alibi renaſcantur. Si regrediamur in ultimam hiſtoriæ memoriam, occurret Babylonia, campos complexa pomærijs, ubi jam vix ruinarum indicia extant. Caput utique imperij vaſtiſſimi traxit in idem exitium membra, & ſi quæ eſſent minoris famæ oppida. Samariam memorant Iſraëlitici regni metropolim, monti impoſitam, turribus ſuperbijſſe inacceſſis: fami tamen ea ſuccubuit. Quæ ſors Hieroſolyma everterit, deplorandum magis, quam recenſendum. Una Carthago, quacum Romani contendebant de imperio Orbis & gloria, olim Hiſpanias, Italiam, inſulas complexa, etiam Indorum theſauros ſcrutata, conſedit in cineres, ex quibus tantilla nunc erexit caput, ſervitutis extremæ onere preſſum.

Tyrus commerciorum & divitiarum gloriâ nulli urbi, nulli imperio inferior, tametſi exiguam inſulam ad littus maris incoleret, non latis finibus per terram firmam, doluit aliquoties immutari rempublicam, vel à ſervis ſubacta, qui heris, & imperium & conjugia rapuerant, vel ab Alexandro magno, qui itidem aggere ſtructo, ſibi viam ad murorum ſubverſionem ſtraverat, regiæ ſtirpi reddita, tandem tamen per Saracenorum & Turcarum incrementa diſperijt, ut vix mapalia piſcatorum extent. Eadem ſors Athenienſes corripuit, qui ad tantam potentiam excreverant, ut univerſam Græciam premeret vel imperio, vel fœdere, etiam Aſiæ tyrannum fregerint, modo Macedonum, modò Lacedæmoniorum modo Romanorum ſenſere arma, donec in pagos diſcederent, munimentis ſolo æquatis.

Quod ſi ortum imperiorum conſideres, plerunque & ſacrorum curam eximiam, & virtutis cultum acerrimum inveneris; ubi auaritia exulat. Verumenimverò

videas cum opibus accedere luxum, avaritiam, invidiam, factiones; donec vitia deſtruant, quicquid virtus in altum evexit. Antequam vires adoleſcant, modeſtia locum habet; ipſum robur ad temeritatem invitat, ſed alia imperia caſtigantur, alia extirpantur, alia lacerantur: quod diluvia ex Septentrione olim docuêre, ubi urbes celeberrimæ fuêre deſtructæ, nonnullæ reſtauratæ: adeo nihil hic dicas diuturnum.

CAPUT XXIX.

Cardinalem ad Rupellam ſubigendam plurimum contuliſſe.

CArdinalis, primus iſtius victoriæ miniſter, cæterorumque negotiorum, ex laudibus illis ſuam trahebat partem: quam præcones illi haud gravate permittebant, quoniam Rex ipſe per literas & declarationes, quæ promulgabantur, conſilijs ipſius pleraque tribuebat, non ſine ſenſu gratitudinis, qui ſciret, à Cardinale primum de Rupellâ obſidendâ inſtitutum proveniſſe, eundem auxilia ampliſſima in Reæ inſulam trajeciſſe, Anglos dejeciſſe, & auſpicijs regis apparatum obſidionis conciliâſſe, operas direxiſſe, præ cæteris ducibus diſciplinam militarem, quæ admirationi prudentiſſimis foret, & Galliæ ante eum diem nova videbatur, ne copiæ dilaberentur, conſtabiliſſe, aggeris ſtructuram inveniſſe, pacem denique ſub oculis Anglorum, exercitu ad ſuppetias ferendas per vicina littora hærente, firmâſſe.

Quemadmodum vero res geſtæ ſecundum gloriæ cumulum patent invidiæ, inventi etiam ſunt factioſi, qui iſtanc laudem carperent, tametſi laborum meritis deberetur, illi tamen detrimentum regiæ authoritatis interpretarentur. Nihil vero præſtitêre, niſi apud ſuæ farinæ homines, quibus acies oculorũ in iſtoc ſplendore hebetatur.

tatur. Quicunque etiam quantulamcunque ipsius notitiam habent, meminerint, quanta cura invidiæ irritamenta declinet, omni rerum gestarum gloria in regem, cum prosperitate auspiciorum relata: cum ipsus nihil unquam quæsierit, præter gloriam ministerij perfidelitatem, promtamque jussorum executionem utiliter comprobati.

Sciunt sane, rectissimè eum comparari Germanico nepoti & filio adoptiuo Tiberij, qui per Allemanniam parta insigni victoria, trophæum erexit, cujus basi ista verba inscriberentur: Exercitus Tiberij, post subactas Nationes inter Rhenum & Albim, monumentum hoc Marti, Iovi & Augusto posuit, nulla sui mentione, quod Tacitus refert. Splendor enim è rebus gestis quotidie coruscans, virtutem abunde promulgat, quo acquiescendum sibi censet.

Politica reminiscentia.

QUicquid gloriæ tribuatur causis secundis, ex consideratione laudatæ operæ, summa tamen ad primam redit, tum quod potentiam secundis ad agendum conferat, tum quod media finisque negotij ab ipsius influentijs pendeant. Secundis tamen causis & suam laudem nemo rapiet, quam justitia salva nemo denegare possit. Sol principium est universale generandarum plantarum; ille germen ex sinu uberrimo terræ elicit, ille flores producit & fruges, quibus superficiem ornat, cùm certissimum sit, absque illius influentijs, sterilem & inanem futurum: nullus tamen Philosophorum elementum istud ex causis principalioribus nascendi exturbavit, adeo ut faterentur omnes, ipsum & rosas & lilia protrudere, Sophista, qui matris illi nomen honoremque auferebat, ad deridiculum delapso. Sic Deus omni exceptione, adeoque comparatione major, omnia per universum efficit: asserunt tamen Philosophi, hominem ex sole & homine; ex sole & equo equum generari,

nerari, partem gloriæ, ex productione illorum subjectorum ortæ, cum Deo sortiti.

Ipse etiam, gloriæ adeo æmulus, ut per quendam Vatem protestetur, sese nunquam toleraturum, ut ea alteri cedat, jubet tamen Sanctos honorare, causas utique secundas miraculorum, quibus templa fabricentur, altaria statuantur, vota fiant, ut laudem ubique ferant, ex serie miraculorum, quæ dextera ipsius omnipotens per eos producit, tametsi instrumentorum duntaxat vicem gerant. Risum præbuisset, si quis Apostolorum principem, cujus umbra & benedictio sola quævis genera morborum sanaret, divinâ utique virtute, neglexisset, ob eam potentiam, quæ ipsi minus, quam Ministro reipublicæ in rebus agendis conveniebat. Pertinacia istius reverentiæ negatæ per ipsius Dei exemplum convincitur, qui ad Mosen ait, Mosen populum ex Ægypto eduxisse, quod ipse Deus per miracula manifestissima, & per robur dexteræ suæ clarissimè patraverat. Meminerat, suam potentiam ministerio Moysis in constituendo regno, à liberatione & egressu ex servitute usam esse; ut gloriæ pertinacissimus, egressum tamen illi tribueret, cum neque ignoraret, honorem causis secundis habitum nihil derogare supremo, qui in causam primam redundat.

Vera igitur imago illius honoris, qui Ministerio debetur, obmerita in Principem hîc patet: ubi ad invidiā nemo transibit, quâ Deus ipse abstinet, quam Princeps sanè nullus, cum simul agat, concipiet. Concurrunt enim ipsorum actus, vinculis arctissimis juncti, ut manus cum instrumento arctius non cohærere queat. Certum igitur, unam invidiam, odiumve, laudem ministro debitam suggillare, quotiescunque prudentia illius causam secundam felicioris eventus per rempublicam præstat. Omnibus notum, potentiam regiam rerum gerendarum esse principium, unde & primum & potiorem honorem rex ferat; deinde autem in justitiā impinget, quicunque Ministrum, quem ille principale agendi instrumentum legerit, in partem gloriæ non admittit.

CA-

CAPUT XXX.

Obſidio Rupellana quadraginta Milliones librarum inſumſit.

NEmo facilè ad calculos revocârit ſumtus, in obſidionem Rupellanam factos, ſive exactam ſtipendiorum erogationem, ne miles dilaberetur, ſive aggeris ſtructuram, quæ argentum præſens flagitabat, ſive apparatum belli, adeoque annonam, quæ ad copias navales & terreſtres neceſſario requirebantur, conſideret. Qui tamen curam ærarij gerebant, ſanctè affirmant, quadraginta ferè milliones librarum fuiſſe expenſos. Effiatus, Quæſtorum caput, ad corradendas pecunias, & prudenter exponendas & diligentiæ & fidelitatis laudem meruit ad poſteros, cum exercitui nihil deeſſe pateretur.

Functionem ſubierat, Fiſco quinquaginta milliones æris alieni præferente, Quæſtoribus apprimè anxijs ad ſubſidia regijs negotijs conferenda, ob memoriam nuperæ inquiſitionis, mulctæque gravitatem, populorumque ad Parlamentum querimoniam de edictis pecuniarijs ſanciendis. Tantam tamen ille moderationem functioni exequendæ adhibuit, tam concinno ordine proceſſit, ut argentum nunquam deficeret, expenſæ ad computum ſuperiorum bellorum minuerentur, cum ærarium adeo perversè adminiſtraretur, ut nec militi ſtipendium tum exhiberetur integrum.

Rerum tamen ſtatus requirebat nova quædam Edicta, ubi ex conſilio, quod Cardinalis ſuggeſſerat, ille inſtituit ſuperflua reſecare, adſcitis quibus omnem fidem haberet, à Quæſtoribus etiam, quod deerat, mutuum ſumens, denario in uſuram conceſſo, quem nuper ex media parte, etiam duplo auxerant. Ipſe Cardinalis nō ſemel pecunias adnumerabat mutuo ex capſâ, & quicquid

quid aliunde, etiam per amicorum fidem nancisci poterat. Neque enim necessitatibus regijs tam parum subveniebat, uti Cardinalis Ambianus, qui donaria extra regni limites transferebat; vel aulicorum turba, quibus major cura pecuniæ, quam Principis, officio ad emolumentum exacto: ubi accipiendi studium periculum reipublicæ negligit, liberalitate ad salutem ipsius præclusa. Prætulisset enim regis gloriam omnibus Indiarum thesauris, si potiretur, cum de incrementis nunquam non cogitaret, nullo alio operæ pretio, quam honore benevolentiæ.

Politica reminiscentia.

MEdici docent, corpus humanum sine nervorum usu nec sustentari, nec hinc inde moveri posse: sic sanè & exercitus neque stare, neque procedere, neque pugnare poterit, nisi Princeps grandem conquisierit pecuniam, ad necessaria quæque comparanda. Nam Princeps pecuniæ inops, penuriam annonæ apud exercitum extemplo sentit, nec habet unde militem vestiat & in necessitatibus sublevet. Deinde experietur, cum necessitas omnem rationem excendat, solitudinem circa sese militum, reliquijs adeo torpidis, si quæ remaneant ad signa, ut arma sponte pugnis defluant: Abundantia vero pecuniarum, ritè administrata, exercitum efficit florentem.

Hoc medio potissimum Dux Parmæ per expeditiones Flandricas & Gallicanas prævalebat, conservatis cohortibus, cum quotidie panem ex penu bellico distribueret, annuatim novam vestem, à capite ad calcem sufficeret, & menstrua exhiberet stipendia; sine quibus adminiculis ille exercitum numerosum nunquam sanètam diu continuisset. Cræso quidem à Solone Atheniensi, vitio vertitur, qui potentiam tam arroganter jactaret, ostentatis thesaurorum acervis, cum reponeretur, non ideo potentiorem æstimari, eo quod bellum ferro, non auro gereretur: fatendum tamen, copias nec scribi, nec

ser-

ſervari ſine pecuniâ, & eatenus eandem cum milite neceſſitatem præſtare.

Princeps tenuior, magno theſauro inſtructus, numeroſum faciet exercitum, tametſi ſubditis minus abundet, cum vicini ſuos permittant: qui vero pecunijs caret, licet magnus Princeps videatur, neque copioſum ſcribet militem, neque diu ſervabit. Unde Periclis famoſiſſimi ducis ſententia mihi ſemper placuit, quod victoriam tribus rebus adſcriberet, pecuniæ, militi & conſilio: quicunque enim hoc, iſtoc aut illo caruerit, felicem ſucceſſum nunquam ſperabit.

Julius Cæſar non ignorabat, quantum pecunia in particulari eſſet neceſſaria ad animandos milites, quod alibi tetigimus. De eo enim refert hiſtoria, valde liberalem fuiſſe erga militem per occaſiones fortem: id quod illuſtri hoc exemplo manifeſtum volebat eſſe, cum poſt arduos labores adverſus Bituricenſes, ſingulis adnumerari juſſit bis mille ſeſtertia.

Sic non minus neceſſarium fuerit, expenſas ritè fieri in bello, quam theſauros poſſidere: ratio ibi habenda eorum, qui prudentiam & fidelitatem in dinumerandis ſtipendijs exerant, & ſupplicia ſine ſenſu miſericordiæ exercenda in impoſtores, ut ſingulis ſeptimanis pecuniæ exactè diſtribuantur, cum conſultius ſit, eam ſæpius, licet parcius præberi, quam cumulatim, ne libidini militari obſequentes intra pauculos dies ſubſtantiam abſumant, quâ mille incommoda poſtmodum attrahantur, morbis ingruentibus, vigore evaneſcente.

CAPUT XXXI.

Copiæ regiæ per Languedociam graſſantur.

REbellio quorundam oppidorum per Languedociã, quæ Rohanius à primis annimẽſib⁹ ſibi adjunxerat, primo magnos tũultus in provinciam concitabat: Con-

Condæus tamen, Momorentius & Vantadurus, regiæ militiæ duces, profligabant omnes ut nemo occurrere auderet, receptis etiam aliquot oppidis, antequam in hyberna discederetur. Diuturnis tamen obsidionibus sese impedire noluerant, ne Rohanius interea liberius alia loca invaderet, per clientelarum, quas nectebat, favorem; adeo ut obsequium regis redigeretur, quicquid operam pauculorum requirebat dierum.

Sic Condæus Pussinum, & alia minutula in ripâ Rhodani, ad transitus libertatem, primo subigebat, quæ provinciam mirè affligebant, commercijs etiam flagellatis. Hinc abit Tolosam, ut cum Momorentio Vantaduro, & Espernonio, quibus conventus placebat, de summâ rerum deliberaturis, colloqueretur. Tarasconi per viam intelligit, Nemausienses invasisse castellum Vauuerti, quod ad Vantadurum spectabat: mul tis igitur nominibus ad recuperandum permotus, præmittit copias, ipse consecuturus: redditur castellum nullo negotio, adeo ut via Tolosana nimis longa fuisset, nisi aliquod spicilegium virtutis tulisset.

Conventu soluto, Vantadurus in Vivaretum abit cum aliquot cohortibus, ut Rohanij conatibus per Sevennas obstaret; Espernonius ducit versus Milhaudum Roverniæ; Carmannius in Foxiam movet, à Rohanio afflictam; Condæus Tolosæ hæret cum Momorentio usque ad mensem Martij. Per istanc moram Parlamentum Tolosanum Rohanio diem dicit, reum peragit, & sententiam in eum pronunciat, ut per effigiem supplicio subijceretur, omnibus facultatibus fisco addictis, quas Rex Condæo transcribebat.

Etiam convenerant Ordines provinciæ eodem tempore, ut dispicerent, quâ ratione populi in obsequio regis continerentur, & pecuniæ ad sustinendas copias colligerentur. Quemadmodum vero deliberationes longæ bonis successibus adversantur, per bellorum tumultus; ita cæteri duces nihil differebant, quin rebelles per oppida subigerent, prodire ausos profligarent. Tolosâ enim abijt Vantadurius expirante Ianua-

nuario, ut Vivaretum peteret: iter circumfert, quantumpoteſt, ad oppida refractaria, ut eorum cohortes offendere poſſet.

Sic ad Beaucariam diſcit, omnem equeſtrem militiam Nemauſio egreſſam, per provinciam vagari, prædas trahere, ducibus Lægio, Chaſſanio & Aubæo. Jubet ergo cataphractorum turmam, & ſatellitium conſequi; impeditos ad conflictum cogit, ordines turbat, alios proſternit, alios capit, cæteros in fugam vertit.

Politica reminiſcentia.

OBſidionum ea eſt difficultas, ut per illam moram obſeſſorum ſocij & emiſſarij alia excitare incendia queant, quibus obſidio ſolvatur, niſi imperator advigilet, & vires partiatur Non igitur ſemper conſultum, in obſidiones effundere omnem potentiam, ubi ea aliquando atteratur, ut ad ſummam rerum minus valeat. Vitio vertebatur Hannibali, qui poſt cladem Cannenſem Romam non petijſſet: ſed ille catus homo intelligebat, quam acriter Romani pro aris & focis eſſent pugnaturi, ubi omnia pignora virtutis excitandæ in compendio obverſantur. Meminerat, ipſos Gallos à Camillo conciſos, cum famelicis obſeſſis exiguum caſtellum Capitolij reſtaret, quod etiam dedere pacti fuerant.

Neque enim tum Romanorum vires conciderant, ubi temporibus Gallorum, cum præſidia ſparſa, reliquiæ cladis, ſupplementa per ſociorum oppida, cohortes in provincijs contractæ juſtum exercitum facerent, qui lacerum, adeoque pugnando defatigatum victorem opprimeret. Redibat in memoriam Lacedæmoniorum virtus, ubi capulares etiam ſenes, cum fæminis, poſt acceptam cladem, non quidem hoſtem quærebant, ſed ingruentem audentiſſimè repulſabant, nullo, niſi virtutis muro vallove firmati.

Hinc prima ipſi cura, nervos ſupplementorũ ſuccidere, & militi quietem indulgere; petitur Campania uberrima,

rima, quæ Romanorum vires reficere, etiam civitatem recipere poterat. Eventus quidem non respondit, cum Hannibalis miles videretur delitijs & ubertate illâ frangi, dum Romani igniculos virtutis per pudorem, quod proximè monuimus, suscitarent, Scipio adolescens reliquias cæsi exercitus contineret, & jam clypeus expeditur, gladio itidem exerto.

Fabius enim lateri victoris adhærebat, tanquam pædagogus, per montana in planiciem decursurus, quotiescunque ille aliquid auderet: Marcellus tamen impetum sæpius molitus, hostem nihil minus fatigabat, donec adæquatis viribus pares æstimari possent. Ibi Romani Urbi metuentes, Hispanias corripiebant, quas scirent Carthaginensium penu, unde & Hannibal digressus, eodem revocari posset, si sors ferret.

Ex Italiâ postmodum ægerrimè retrahitur per Scipionis audaciam, qui in Africam trajecerat, ut hostium agros popularetur, commercia turbaret, supplementa coerceret, vias clauderet, portas incursaret; inopiam intenderet, & Romam à vaferrimo hoste liberaret, qui patriam præ alienâ provinciâ esset habiturus, ut neque obsidionem ullam meditari, neque in concidendis copijs, hinc inde invasuris operæ pretium facere posset.

CAPUT XXXII.

Condæus Pameriam & alia loca capit.

REbus ita vertentibus Perautus, Gubernator Ussesi sexcentos invadit ex legione Marmoiraci, quibus centum equites succenturiabantur, dissipatque, Marmoiraco cum duobus centurionibus, signifero, & ducentis gregarijs, concisis, dum cæteri usque ad portas pro-

propellerentur. Condæus & Momorentius Tolosâ digressi, Pameriam petunt, quod Beaufortius, quem Rohanius sibi legerat per Foxiam, Citadellam ibi strueret, ad locum firmandum.

Admovetur igitur exercitus, producuntur fossæ adeo feliciter, ut duo tantum gregarij caderent; Condæus suggestum erigit, crates orbiculares statuit terra implendas, ad vim omnia parat: contonant tormenta, ut spatio paucarum horarum muri lacerarentur; eos Condæus abit spectatum cum Campiductoribus, satis apertos ubi invenit, ex singulis legionibus cohortes lectas immittit, quæ impetu facto, in muros pervadunt, cum ulteriorem progressum coërceret objectum vallum.

Stationem ceperant adeo commodam, ut ab incolis tuti laterent, quos tamen ipsi sclopetorum ictibus conficiebant, unde vitæ usuram à Condæo petere necessum habuêre; quam ille haud gravatè indulsit ingressus in oppidum ut regijs illud partibus firmaret. Deinceps obsidionem Realmonti, loco per Albigensem agrum non exigui momenti, circumdat, ubi ex tribus suggestibus in oppidum fulminabat, donec certis legibus fieret deditio. Hinc Rannium cum primo agmine Castellofrancum amandat, quod in verba regis adactum, occasionem dedit aliquot cohortibus ad Cosnam & fanum Severi divertendi, quibus ille vim adhibuit, ut portas recluderent, quorum exempla Brassacum & Castelnavum, vim tamen experti, sequebantur.

Procedente anni cursu messis instabat; unde Cardinalis mandat ducibus, videri regi circa Montalbanum, Castra & Nemausium, cæteraque per Languedociam loca, populationem instituendam. Abit ergo Condæus versus Castra, Momorentius Nemausium, Espernonius Montalbanum, tripartito agmine. Castrenses de instituto certiores, viciniæ universæ vires ad se contrahunt, ut calamitatem averterent, unde sæpius erat confligendum, regijs etiam ad muros subeuntibus, quicquid tormenta ex oppido fulminarent: id quod Con-

Condæum ad gloriæ augmentum accendebat, nihil territum. Populatores igitur jussi calamitatem inferre pergunt, adeo ut audaciam ad stuporem oppidanis ostentarent. Fit eruptio validissima impetu vehementissimo, quem regij fortissimè fregère, oppidanis ad fossas valli rejectis, qui exinde populatores incessere desiére.

Momorentius suas copias exercebat primum in recuperando *Pussino*, quam stationem Rohanius post demolitionem ceperat, munimentis ad summam molestiam provinciæ & fluvij restauratis. Mirabellâ non minoris momenti, subactâ, ad Vantadurum & Deportum contendit; ut circa Nemausium populabundi grassarentur. Ibi Vantaduri cohors in oppidulo vicino centum pedites primo conatu concîdit. Succedebant omnia pro voto, ut Nemausium, Usesum, Aletium, Andusa & universæ Sevennæ cum fame conflictarentur, quinquaginta & amplius oppidulis in cineres redactis, calcatis segetibus, incensâ mergitum messe, in apices stramineos collectâ, quibus conatibus Rohanius nihil opponebat.

Espernonius nihil segnius ad Montalbanum grassabatur: ubi paulò post Vantaduri cohors cataphractorum, satellitij & velitum, quos Beaucariæ imposuerat, ut rebellium excursiones castigarent, jubentur ad Nemausium procedere, præsidium irritare, & quocunque modo affligere. Involant igitur in armenta & greges, sub oculis speculatorum, egressos gravissimè mulctant, equite dissipato, pedite conculcato, adeo ut per campum illum extenderentur septuaginta septem, languerent saucij quinquaginta.

Post istam cladem rebellibus concidit animus, ut jam nescirent, quorsum evaderent, cum exercitus regius campos teneret: unde consultissimum visum, copias per munitiora oppida spargere: quibus sese regij vicinos dabant, ad reciprocas excursiones coercendas. Cumque Condæus videret, præsentiam nihil ulterius requiri suam, à rege impetrat secessum Bituricensem.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUicunque aliqua oppida rebellione involvit, non diu imperium tenebit, niſi campos ſervet. Fruſtra potentiâ cogitârit ea contineri, cum facilè ad Principis, qui camporum libertatem obtinet, obſequium redigantur. Quemadmodum enim nullus locus inveniatur, quantumvis infirmus, quin aliquamdiu obnitatur, ex ſpe auxiliorum; ita nullum reperietur, quamvis firmiſſimum munimentum, quin aliquando capiatur, niſi ſubmittantur ſuppetiæ, quæ intelligantur de copijs, ad obſidionem ſolvendam ſatis validis, aut ſaltem ad annonam ſupplementumque tum militis, tum apparatus bellici invehendum.

Neque enim locus quiſquam ſeipſum tuetur, cum viros ad tuitionem requirat: & illi non ferent diuturniorem tuitionem, niſi ſubinde & annonam & ſupplementum recipiant, cum obſidionis graves ſint ærumnæ, quibus tandem robuſtiſſimi quiq; ſuccumbunt, adeo ut neglecti deditionem non longè habere poſſint: Evidentiſſimum ſanè fit omnibus, auxilia rebellibus intercludi oppidis, ubi Princeps camporum uſum obtinet, & violenta auxilia exercitu valido ſubmovet.

Videntur quidem munimenta univerſam provinciam domare; illa tamen potentia nequit eſſe diuturna, niſi rebelles exercitum per viciniam commoveant, qui neceſſitatibus ſubveniat, & annonam ſtrenuè cum ſupplemento deducat. Tyrij eo inſolentiæ proceſſerant, ob firmiſſimum robur oppidi, quod Rupi impoſuerant, in medium mare, ut Alexandri Magni conatus irriderent, ob aggerem, ad auxilia arcenda, ſtrui cæptam. Quærebant, an Neptuno ſeſe majorem crederet, in imperio maritimo: militem, aſinos & jumenta clitellaria vocitabant, ob materias ad aggerem producendum congerendas. Alexander tamen, ſubjugatâ omni viciniâ, aggerem paulatim perficit, cum cæteris operibus, & ſubmotis auxilijs, deditionem arbitrariam extorquet.

Hinc

Hinc igitur Principi optimè consulitur, ad progressum rebellionis coërcendum, & quæ laborabant firmandum, ut camporum usuram nanciscatur copijs continuo sine jacturâ temporis collectis, quæ nidos rebellionis corripiant, antequam munimenta sibi circumdent. Nam ubi diligentiam exerit, & fortia ostentat consilia, ad vim inferendam, donec obsequij partes suscipiantur, nullum munimentum, cujuscunque momenti, sustinebit, quin victorem recipiat.

Maharbal, equitum magister, in exercitu Hannibalis, vim istius axiomatis non ignorabat, cum censeret, recta contendendam esse Romam, postquam campos à clade Cannensi possideret, asseverans, facilem Urbis deditionem, eo quod nullæ copiæ per viciniam apparerent. Eo tamen consilio Hannibal præterito, ijs assensit, qui militem reficiendum quiete suadebant. A plerisque deinceps judicatum, eum occasionem opportunam malè dimisisse, cum rebus sic stantibus victoriam ad portas Urbis promovere licuisset. Id vero Cæsar nunquam neglexisset, qui ubicunque provinciarum per campos superior, institutum semper perurgebat usque ad finem, sibi persuadens, nihil actum, ubi quid restaret agendum.

CAPUT XXXIII.

Sabaudus sociatur Gubernatori Mediolanensi adversus Nivernij & Mantuæ imperium.

Rege ad Rupellam & per Languedociam occupato, Sabaudiæ Dux & Gonsala Cordubanus, Mediolani gubernator, quod Nivernius possessionem Mantuæ & Monferrati adijsset, ligam sive fædus sanciunt; cujus istæc capita; Omnem operam præstaret Sabaudus, ad omnia Monferrati loca, præter Casalam, Pondesturam, Nice-

Niceam, Aquium, & quædam alia minora, occupanda; Gonſala eodem tempore obſideret Caſalam & cætera munimenta; Montenigrius in agrum Mantuanum irrueret, ad quælibet corripienda.

Imperator, ab Hiſpanis perſuaſus, nihil advertebat ſubmiſſiones & obſequium, quod Nivernius per Archiepiſcopum Mantuanum obtulerat, ad impetrandam inveſtituram, ſolennia ſcilicet homagij & fidei præſtandæ, utriusq; Ducatus, & Mantuani & Monferratenſis: adeoq; ſequeſtrationem mãdabat, donec de jure Gaſtalæ Principis liqueret, qui eam hæreditatem ſibi expetebat. Inde mittitur Naſſovius, cum imperatoriâ authoritate, qui occuparet utrumque Ducatum, firmaretque ne Rex Galliæ, cæterivè Italiæ principes figerent pedem.

Sic Sabaudus, quamprimum Vincentem, poſtremum Ducem in periculo vitæ ex morbo intellexit verſari, exercitũ collegerat, Alliâ, fano Damiani, Dianâ, Trino, Gabianâ & Moncalvo occupatis. Gonſala exercitũ admovet Caſalæ, & repulſus viciniora corripit. Montenigrius per agrum Mantuanum graſſatur.

Hinc Mantuanus regi ſupplicat, maturaret auxilia promiſſa, collectis intereà temporis duodecies mille peditibus, & bis mille equitibus, partem quarum copiarum in Monferratenſem agrum amandaret, partem ad coërcendos Montenigrij conatus, per agrũ Mantuanũ diſtribueret. Cũ rex ſeriem rerum intellexiſſet, amicis Mantuani poteſtatem indulget adducendorum auxiliorum, ipſus etiam per Galliæ provincias quantumcunque videretur militem conſcriberet: adeo ut brevi poſt magna copia Gallorum, duce Beuurone, montes Sabaudiæ induſtriè ſuperarent, Caſalam penetrarent, unde incolis animi aucti, ut Gonſala ſpem potiundæ urbis facilè poneret.

Guronus à rege ſubmittitur, qui benevolentiam populi dexterrimè acquiſivit, ut annulos, armillas, omnemque mundum muliebrem quæ in ſtipendia præſidiariorum conflabantur, impetraret. Hiſpani nihil intentatum ad capiendam urbem relinquunt, eâ tamen virtute repulſantur, ut nihil unquam commodi obtinuerint; Beuurone etiam aliquot eruptiones auſo, quis ſæpius

Cc tur-

turbas dederat, donec caderet, testatus omnem ex præcordiis sibi exulare metum, virtutem verò exiguis copiis etiam exercitui numeroso occurrere. Guronus ergo clauum imperij sumit, qui obsessis auxilia ex Gallia expectanda obfirmatis persuadet.

Visum regi, Ussellarum marchioni partes scibendarũ copiarum, quas Mantuanus optabat, imponere; quæ ad sedecim millia expeditorum militum ascendebant, & colligebantur in præfecturas Ebroduni, Vapinci & Briansonij. Ad confluxum deerant stipendiorum Quæstores, cum annonarijs, qui tantam vecordiam demonstrabant, ut copiæ ad vicesimum diem provinciæ illi incumberent, magno provincialium damno. Hinc Ussellano peribat patientia & animus; extremum habet, ut provinciales ad contribuendam annonam, apparatumque belli induceret, quem usque ad exercitum in montanis versantem promoverent; expromtâ etiam aliquâ pecuniâ ad stipendia, militemque interposita fide, firmat, sese ad proximiorem lustrationem de suo satisfacturum omninò.

Discedit igitur, & montana ad vicesimum septimum Iulij attingit: ibi primum Sabaudus, eàtenus tectus operitur, objectis per omnes angustias copijs, quæ pugnam cierent. Ad eaquidem obstacula non operosè erat colluctandum, cum aliquoties Sabaudos à sepimentis remoueret, ut fugam arriperent, non semel satis mulctati: gravius tamen malum urgebat, necessitas nempe annonæ, quam Delphinates promiserant submittendam. Hinc exercitus, aliquot dies pane destitutus regreditur, servatis utique honoris momentis, dum Fertanus Cāpiductor ordines hosti obvertit, tres legiones in mõtes ex utroque latere disponit, donec copiæ in Delphinatum recederent, antequam Sabaudus, quid rerum ageretur, animadvertere posset, nisi post universum exercitum reductum.

Politica reminiscentia.

PRudentiæ militaris leges imperant amplissimum penu per viciniam eorum locorum, qui petuntur, antequam institutum procedat; adeo ut nemo in provinciam

vinciam hostilem descendat, nisi sequantur jumenta clitellaria, ut currus annonarij, quo miles de necessarijs in aliquot dies provisum gaudeat. Proclivius enim exercitum fame, quam ferro dissipare; unde annonæ negligens, extemplo solitudinem experitur, ad confusionem invulgus contemptam, & odium apud suos intensũ.

Id Cambyses inter cætera Cyrum filium monuerat apud Xenophontem: quam curam Cyrus nunquam dimisit, in expeditione adversus Assyrios, eodem authore. Nemo verbis exposuerit, quantam hîc Turcæ operam sumant; quibus tamen sobrietas & temperantia cibi magnum præstat emolumentum, quod vini usu, delitiarumque molimine destituti, necessaria facilè ferant. Eorum exemplum nostræ militiæ optare licet imitandum, cum abundantia victus, cui maxima pars, & inprimis duces assuevére, tolerantiam laborum extra ordinem adimat, ut in rebus arduis simus Hispanis inferiores, quod amplissima annona difficulter subvehatur.

Romani rem tanti momenti etiam rebus florentibus non ignorabant, adeo ut copias ad eximiam sobrietatem traducerent. Quæcunq; etiam Nationes sese delitijs minus dedére, semper bellicâ laude claruére: Sic Julius Cæsar Flãdros præ cæteris Gallis æstimabat, quod assuevissent victui rudiori. Hannibal sanè non longè distulit experimentum delitiarum, quibus miles post cladem Cannensem negligentius ad disciplinam militarem habitus, ubertatique saginatus frangebatur, animis ut plurimum fortitudine lapsis:

Dum delitiæ vero declinantur, necessaria tamen militi in castris nunquam negabit imperator; quod incommoda, ex eâ negligentiâ orta, non tantum deserta signa, uti monuimus, relinquant, sed etiã transfugis ad hostem viam aperiant. Sic Afranij & Petreij cohortes pleræque, urgente fame, ad Cæsarem transiére: Cæsariani etiam ad Dyrrachiũ extrema passi, in Pompeij partes concessére. Accedunt etiã morborũ contagia, quod Gallis ad Carinianum usu venit, referente Guicciardino; ut de seditione frequenti nihil addãus. Compendiũ doctrinarũ facit

Vegetius, pro summâ ingenij prudentiâ, ubi monet, Imperatorem per eas rerum angustias turbis nunquam vacare, & hosti facilem præbere victoriam.

CAPUT XXXIV.

Rex curam suscipit Rhætorum, fæderatorum.

REx Mantuani susceptâ causâ non tamen negligebat Rætos, antiquo fædere junctos, adeo ut curam ipsorum rebus à biennio productam per occasiones resumeret, quo pactorum Monsonianorum articulis fruerentur. Sic ad finem anni superioris Mesmino, oratori suo ad illos populos declarationem miserat, quo patebat secundum primum illorum pactorum articulum, ut negotia quæ Lindaviæ & Curiæ Archidux Leopoldus, & Gubernator Mediolani cum tribus Rætorum ligis ab anno decimo septimo supra millesimum, usque ad diem, signumque pactorum Monsonianorum, transegissent, nulla esse, cassa fieri, revocari, quemadmodum cum Hispanis per legatos convenisset.

Hispani autem, quibus artes ad eludenda quævis pacta nunquam desunt, primo illi articulo sensum sibi commodum inferebant, tametsi verba clarissima legerentur; unde contestationes verborum vehementissimæ inter Rætos, Hispanos & Archiducem Leopoldum fuerint auditæ. Interpretationem igitur Ræti à rege petunt dilucidã, quam negare non licebat, adeo ut adderet, sibi curæ fore, ut illi tenore illo fruerentur, expeditis etiã armis promissis adversus quoscunq;, revocata pacta in eorum detrimentum reducere ausos: Illam igitur declarationem ex manu Mesmini, gratissimis animis excipiunt.

Non tamen hæc una difficultas in executione pactorum ingruit, cum Rætorum & Vallensium deputati apud regem commentarium etiam cæterorum articulorum perurgerent, utrisque ad sua commoda deflectentibus. Illi enim quærebant restitutionem in omnia omnino jura

ra ſupremitatis, quam in Vallem Telinam, Comitatus Clavennæ & Wormiæ, A. 1617. exercuiſſent, exceptis illis, quæ communi conſenſu per pacta eſſent exemta, Juſtitiæ ſcilicet adminiſtratione, & Politiâ Valenſibus relictâ, ſi cenſu annuo viciesquinquies millibus aureorum defungerentur. Iſti vero, juxta Hiſpanorum inſtinctum, ex poteſtate supremâ Rætorum, penitus exire ſatagebant, nullâ aliâ re, niſi illo cenſu annuo obſtricti.

Cum autem pacta illa ferant, controverſiâ quacunque ſuper conceptis illis verbis ortâ, interpretationem utrique Coronæ deferendam eſſe, quæ ſenſum elicerent benevolè; rex vero Hiſpanum, affinem ſæpius per Rambulietum, & Fargiſium Oratores monuerit, de communi declaratione, ad tranquillitatem illis populis conciliandam inſtituendâ; Hiſpanus autem, ex ſpe alicujus commodi, quod diſſidia illa conferre poſſent, oratores ſemper diſtulerit, obligari ſibi viſus eſt, ad declarationem illam, pro veritate ſententiarum, quas partes in paciſcendo fuerant teſtatæ, promulgandam.

Ferebat autem, ea non ſolum pacta Lindaviæ, Curiæ & Mediolani facta, nulla fore, & ſine vigore, ſed quod ex tenore ſecundi articuli; Rætorum & Vallenſium res ad ſtatum anni eſſent redactæ, Rhætis inſtitutam eſſe authoritatem & ſupremitatem, quam ante eum annum in Vallem Telinam, & memoratus Comitatus obtinuiſſent; In eorum exinde poteſtate eſſe, non vero Vallenſium, utique ſubditorum, negotia pacis, fæderum, belli, monetæ cudendæ, anguſtiarum clauſtra, in utrumque uſum, vectigalium impoſitionem, tributa & collectas curare, cum Vallenſes præter Iuſtitiam & Politiam nihil poſtulare poſſent, quæ ipſa ad promovendam pacē eſſent conceſſa, ſub cenſu annuo vicies quinquies millium aureorum, magiſtratu etiam & Poteſtatibus, per populares electis authoritatem apud Rætos impetrantibus.

Iſtæc declaratio à rege mittitur Meſmino, qui omnem prudentiam eo conferret, ut partes ad mutuam pacem aſſenſæ conquieſcerent: cum juſſu ſingulari, ne eam exhiberet, niſi utrinque conventum, aſſenſumq; foret, de

forma & tenore, indicia autem premeret, si difficultatibus utrinque laborari intelligeret, ne authoritatem regiam illis permitteret.

Hunc insignem fætum prudentia Cardinalis exclusit; qui memor, authoritatem regiam contemtui fœderatorum nunquam prostituendam; ignoraret etiam populorum illorum propensiones, quarum inde periculum faceret, regi suggessit, prudentiæ Oratoris negotium committeret: Resq; eo majoris momenti censita, quod authoritas regia radios ad Exteros spargit, ut majori reverentiâ colatur. Mesminus tamen autumans, neque Rætos, neque Vallenses ad hanc declarationem secundum omnes clausulas subeundam, induci posse, postulata utrinque clam expiscatus, ad Hispanorum consilia penetravit, qui Vallenses instigabant, ne concordiam inirent, qua constante angustiarum usum negaretur: Palam igitur rem non proposuit Communitatibus.

Causas instituti regi quidem exposuit per literas, qui eatenus acquievit, ut decisionem controversiarum in tempus commodum in Italiam cum exercitu descendendi, promto ab armis ad justitiæ authoritatem constabiliendam auxilio, differret.

Politica reminiscentia.

PRudentia sapientiam Ministri instruit, locorum distantiâ impediri notitiam dispositionum particularium apud Exteros; suadetque Oratorum, qui ex Principis voluntate emittuntur, ut omnia vigili lustrent oculo, industriâ nitendum, quibus etiam modus exequendorum mandatorum relinquatur. Non extremam sapientiæ laudem fert modestia, quæ ignorari à se aliqua patitur, nec omnem expediendis negotijs industriam sibi arrogat. Quicunque enim vanâ sui præsumtione turgent, omnia conantur disponere, dum plerumque Principis authoritatem imprudentiæ & inconstantiæ vicinorum populorum permittant, ut contemtum ab illis referant, mandatis in usum non deductis.

Hinc politicorum non postremus Florentinis & Venetis

netis ludibrium confert, qui illâ ætate mandata particularia in expeditiones mittebant, adeo ut & locum prælio designare auderent. Romanos sanè legimus, solitos, prudentiæ eorum, quibus honores conferebant, executionem ferè omnium mandatorum, belli togæq; commisisse. Sic Cæsar constitutâ expeditione in Britanniam, imperium in tres legiones, & bis mille equites Labieno permisit, quibus Gallias per ipsius absentiam contineret, nullis additis mandatis, nisi ut ex usu rerum ijs uteretur; quod ipsus in commentarijs de bello Gallico testatur.

Tiberius Imperatorum Romanorum sapientissimus, quod Tacitus annotat, eodem modo Drusum filium in Pannoniam ablegabat, ut legiones seditione laborantes ad obsequium reduceret, jussum è re natâ agere. Ignarus enim reipublicæ Romanæ nescierit; ex more majorum mandatis inseri solitum, viderent, nequid respublica ex illorum instituto detrimenti acciperet: si qui vero ex arrogantiâ ea mandata sequius usurpârunt, non desiêre per occasiones ostendere, non posse longinqua pro rerum usu exactè dignosci. Sic ubi Fabius Tuscos ad Sutrium vicisset, & per saltum Ciminium in Tusciam contendisset, Senatus de instituto illius non satis edoctus, mittebat duos, è suo numero, qui expeditionem illam dissuaderent,: illi tamen è re præsenti didicerant, eum feliciter trajecisse, & jam victoriam obtinuisse: id quod ipsis satis ignominiæ, an pudoris suffudit; docent tamen suo exemplo, libertatem amplam agendi indulgendam executioni destinatæ, ubi exacta notitia rerum necessariarum deficit, ne imperator occasionum momenta dimittere cogatur, quod in negotijs tranquillis non minus usu venit, ad contemtum sui, magno gloriæ detrimento.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER VI.

M. DC. XXIX.

CAPUT I.

Iucundi sunt transacti labores.

NEmo oculis siccis ex speculâ navem contemplabitur, quâ amici vehantur, cum tempestate colluctari ventorum rabie versari, procellarum motu differri, in altum modo excuti, in profundum modo præcipitari, abysso absorbendam: sed tempestate finitâ volupe est de periculorum incursu sermones cædere, adeo ut sola imago præteritorum per memoriam recurrens gaudio perfundat.

Si nemo speculatus fuerit Galliæ labores sine dolore acerrimos, horrendas tempestates, quibus conflictabamur hoc anno, nisi Gallici sanguinis, imo omnis humanitatis, quam Natura genijs mortalium, in patriæ amorem, cui ortum debent, insevit, expers; nunc tranquillitate redeunte, sudo reducto, non minori perfruemur voluptate ex recensione præteritorum malorum, quod spero, quam dolorem sensimus ex calamitate.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum aliquo morbo liberati, receptis viribus sibi videntur restaurari, ut nec memoria supersit ægritudinis, nisi ad gaudium præteritorum, cum tamen in corpore deliteant humorum vitia, quæ fomitem

tem morborum dixeris, unde alius, atque alius facilè morbus generetur; ita in republicâ sæpè speramus tranquillitatem, quæ rebellionum scintillas ex priori incendio fovet, propediem ad bellum erupturas. Habet enim Natura corrupta id proprium, ut nullo æquilibrio, vel humorum, vel animorum tantillum constet.

Sic Romanis nihil opinantibus, exoritur bellum Marsicum; sic Priscæ illorum reipublicæ Latini, modo Vejentes, modo Hetrusci, alijve populi, arma intulêre, ne molestijs aut exercitio carerent. Memorant paginæ sacræ, inter Abimelechum, qui illegitimus fratres occiderat, ut ad imperium perveniret, & Sichemi incolas Spiritum vertiginis immissum, qui bellum concitaret. Sunt autem Spirituum motus & subiti, & vehementes, quibus mortales, ob massam corporum hebetiores non facilè restiterint.

Meminerint rerum divinarum scrutatores, per Danielis oracula cuique provinciæ suum impositum Dæmonem tutelarem, quam ornet, & vel commisso certamine servet: ei si ingruat alius potentior, cedendum fuerit, cum summo provinciæ malo, tutelâ solitâ destitutæ. Hostis dehinc inferet omnem calamitatem, quod vel Hiobi singulare docuerit exemplum, quantâ ille malorum segete grassetur: quam ubi non alicui particulariter mortali, non alicui convivio, hospitiove, sed provinciæ inferre irritatur permittiturve, nihil fecerit ad miseriam reliquum.

Hinc etiam tot omina, tot signa, ut vel cælum ardeat, vel terra sanguinem liqueat, vel species inferorum visentur, vel exercitus per aerem confligant, vel terra mugiat, & quæ sexcenta post Livium istarum rerum observatores recensebunt. Videas igitur, bellum consequi, non adeo ex mortalium arbitrio, quam divino nutu, ubi cælis volupe est Virtutem ornare victorijs, aut vitium premere supplicijs: ut jam nihil diuturnam quietem ferat.

CAPUT II.

Rex post deditam Rupellam, abit ad soluendam Casalæ obsidionem.

VIx Rupellam in orbitas obsequij reduxerat Rex, triumphatâ rebellione, cum animus omnes moras ad Casalæ auxilia præstanda rumpit. Institutum id difficile, ex quo successum felicem optes, vix speres, cum post tot exantlatos labores, & superata pericula, Alpes omnino essent traijciendæ eâ anni tempestate, quâ glacies & nives, omni alio si careas incommodo, vias occludant. Sabaudi exercitus ad limites profligandus erat ex angustijs prius excutiendus; munimenta ad transitum nemo prudens reliquerit in potestate hostium; per hosticum quinque vel sex dierum itinere, quantum expeditus faceret, summâ cum difficultate, erat enitendum, ubi annonam, & quicquid ad conservandum exercitum necessitas flagitat, trahas.

Considerationum istarum campus mentem regia inferiorem fregisset: ille tamen, nullo alio, quam Gloriæ stimulo, ad Justitiæ constantiam motus, ad difficultates quascunque immotus, Senatum cogit, à reditu ad Parisios, ut de rerum summâ deliberaret.

Plurimi institutum ut comprobarent, ab semet non impetrabant, quod metuerent, ne Gallia cum Hispania hostiliter collideretur, ad tranquillitatis publicæ eversionem, quam Gallia nunquam non senserit gravissimam. Jam enim metus Hispanorum insinuaverat ad torporem, donec Cardinalis personâ direptâ, quæ hactenus impotentiam velaverat, ostenderet ideam ex infirmis nubibus conflatam, quam regiorum armorum fulgur proximo quoque die dissiparet. Satis etiam familiare numeroso Senatui, timidiusculos ferre, quibus solum belli nomen terrorem incutiat; etiam dubios, qui ancipitia casuum subire nolunt, ne oppro-

opprobrium ex aliquo infortunio ſuſtinere cogantur.

Cardinalis vero, cujus animus, tanquam Marpeſia cautes, eminet firma, ubi gloria Principis, cum emolumento reipublicæ compingitur; imperium metus nunquam agnovit, ſed exertâ virtute per difficultatum ſtimulos graſſatur, ſumtâ copiâ dicendi, Conventum adeo permovit, ut ſinguli cum omni reverentiâ acquieſcerent ad rationum pondera, quæ expendebat, expeditione liberandæ Caſalæ conceptâ, & maturè inſtitutâ.

Dicebat autem, poſt rationum plurimarum deductionem ad regem converſo ſermone, Poſtquam regia tua dignitas tantum gloriæ ſibi, tantum utilitatis reipublicæ, quantum univerſus vitæ curſus non tulerit, in ſubigendâ Rupellâ acquiſiverit; Italia ſuperiori anno ab Hiſpanis & Sabaudo oppreſſa, à dexterâ tuâ victrice malorum ſolatium expectat. Famæ tuæ intereſt, ut cauſam vicinorum & fæderatorum, quos præter jus & æquum imperijs exuunt, ſuſcipias.

Ad rationes iſtas prægnantes accedit proprium emolumentum, quod monet ut mentem adeoque arma illuc convertas; ubi ego quâvis ſponſione certaverim, tibi inſtitutum illud, ſi pro rei neceſſitate agas, ad finem æquè optatum, ac illud de oppido tam potenter ſubacto, deſiturum. Prophetæ laudem nullus ſumo, poſſum tamen regiam tuam dignitatem certiorem reddere, ſi nulla exequendi negotij transmittantur momenta, Caſalæ obſidionem ſolvi, adeoque pacem Italiæ intra menſem Majum reddi à te poſſe. Hinc ad exercitum in Languedociam regreſſus, omnia ad obedientiæ leges coges, ut menſe Julio pax provincialibus conſtet, & regia tua dignitas menſe Auguſto, victorijs gravis, ad Pariſios redeat.

Hæc ferè erant verba ſententiæ, quibus tantum decoris & fortitudinis addebat, ut nemo in inſtituto hæſitaret amplius. Volui autē ea huc apponere, ad poſteritatis memoriam, ut extet prudentiæ iſtius oraculū, à vaticinij natu-

naturâ nihil alienum, poſtquam eventus omnia, quo dicta erant modo comprobarit.

Politica reminiſcentia.

FAteamur oportet, Genijs excellentiſſimis dari aciem oculorum, neſcio quomodo mortali majorem. Præcipiunt enim cauſarum ſeriem, effectus ſecuturi prorſus gnari: hinc non raro cum eâ aſſeveratione loquuntur, resq: futuras aſſequuntur, ac ſi de præſentibus ageretur. Neque etiam pericula eos latent remotiſſima: quæ, cum neceſſaria diſpiciant remedia, minus metuunt. Vires hoſtium quo gradu ſtent, nôrunt, quo locorum temporumve momentis ſint frangendæ intelligunt, ſtrategemata quævis prævident, expeditis ad ea eludenda artibus: hinc per prudentiam ferè certum quid de inſtituto pronunciant.

Nonnulli exiſtimant, notitiam iſtanc eximiam cælitus communicari, aut à bonis Dæmonibus ſuggeri, quod equidem infitias non ivero, cum viris inter Gentiles famoſiſſimis, Socrati utique, Bruto & Cæſari eos tribuant, quorum experimenta poſtremis ſeculis etiam memorantur. Dicam tamen, Angelos iſtanc benevolentiam extra numerum ordinemque conferre, ad menſuram prudentiæ eximiæ, quam mentis aciei acerrimæ rarius indulgent.

CAPUT III.

Quare intempeſtivè fuerit ſuſcepta hæc expeditio.

CUm autem Cardinalis planiſſimè intelligeret inſtitutum hoc promtè ſuſceptum, Hiſpano Sabaudoq; facultatẽ adimere copias contrahendi regijs pares aut ſuperiores, certior utiq;, per Italiam non tria millia Hiſpanorum genuinorum ſparſa; vires illorum exiguas & disjun-

junctas, ærarium exhauſtum, damna undique inceſſiſſe, cum apud pleroſque Italos animi ad rebellionem ſpectarent, expediendis quamprimū armis, ad graviſſimos motus, ubi operæ foret pretium, modo libertatis appareret fiducia, ad graviſſimorum tributorum, quibus opprimebantur, gratiam.

Nulla igitur unquam expeditione Mantuani à vi Hiſpanica aſſerendi occaſione à fortunâ oblatâ paris imprudentiæ foret, præbenti ſeſe fortunæ deeſſe, ac prudentiæ ſit, ſinum ad excipienda gratiæ teſtimonia pandere. Hinc enim principaliter conſilium quod regi ſuggerebat, certus rerum, & animi, firmandum ſumebat, ut rex occaſioni inſeruiret; unde rex inſtitutum proſecutus, copias maturè quantum poſſet, progredi jubet, omnibus neceſſarijs ad trajiciendum in Italiam comparatis.

Politica reminiſcentia.

NAuclerus prudentiâ ad dirigendam navem utitur, velis in ventorum vices obliquatis, ſi portum proſpere ſubire ſperet. Sic Miniſter per prudentiam capiet conſilium, vitæ inſtituto ad circumſtantiarum monumenta exacto, nullo occaſionis naſcentis emolumento deſpecto. Vituperium ferret, venti ſecundi negligens, & graviter impingeret, qui commodum emergens præteriret. Compertum enim, in opportunitate majus ſubinde præberi momentum, quam copiæ ampliſſimæ conferre poſſint.

Experientiam quotidianam laudavero teſtem, omnia rerum humanarum principaliter à temporis ſui uſu pēdere. Natura ſuum ſibi ſumit tempus, operi cuicunque perficiundo; unde flores ex gremio nunquam protrudit, niſi ad ſolis amicabiles radios: ſic & prudentia ad executionem conſiliorum vigilat, ut occaſione maximè commoda agat. Hinc Pythagoræ diſcipulis ſcitum, opportunitate primam omnium rerum contineri cauſam. Verum utique, ab illâ perfectionem duci, etiam proſperum conſiliorum finem plerunque pendere.

Anti-

Antiquitas sanè Pittaci consilium maximè semper fecit, quod duabus Græcia vocibus, quæ tempus cuique suum cognoscendum esse docebant, complectebatur: Quilibet igitur occasionem arriperet, certus amplissimi successus, ad quæcunque illius momenta. Ante omnia progrediendi tempus sumitur, ubi hostis minus valet, ob copias nondum contractas, munimenta nondum composuit, auxilia nondum recepit.

Scipio fortissimus nihil distulitcum Carthaginensibus confligere, cum prævideret, eos per moram Asdrubalis copias suscepturos, unde victoria operosior, adeoque anceps evadere posset. Sic Marius libro 25. T. Livij constituit hostem persequi, postquam à prudentiâ didicisset, confluxum copiarum non esse expectandum, ne cum tribus exercitibus, imperatoribusque dimicare simul cogeretur, ubi uno defungi liceret. Sic & Cæsar annotat libro primo belli Gallici, sese, postquam didicisset, Suevorum copias adventare, ut Rhenum traijcerent, promtè progressum, inque Ariovistum duxisse, ne per conjunctionem illorum inferior evaderet.

CAPUT IV.

Rex constitutâ expeditione in Italiam, reginæ matri rempublicam committit.

ANtequam Rex Parisios relinqueret, reipublicæ clavum firmaturus, Parisiorum, vicinarumq; provinciarum administrationem, à quibus longissimè discedebat, in manus fidelissimas quærit deponere; quod sciret, regum absentiam plerumque libertatem seditiosis præbere agendi, ad eorum consiliorum executionem, quæ sola præsentia etiam animis excuteret.

Disquirit igitur cui dextræ fidem maximam haberet, ad populos in obsequio prudenter continendos. Ibi Cardinalis, qui nunquam desinit reginæ matris gloriam per occasionum quæcunque monumenta augere, regis animum

mum oculosq; in eam convertit, quod & per Rupellæ obsidionē fecerat, tametsi pessimū operæ pretium tulisset, cum id temporis primos odij stimulos ipsa persentisceret, ab inimicis Cardinalis fascinata miris imposturis.

Offendebat tamen Cardinalis animum id unum, si istud consilium regi suggereret, quod porro in potestate illorum maneret, quibus nihil magis cordi, quā feminæ odij, in animum sparsa fovere, & ex illius authoritate ad majorem proterviam proruere. Sicuti autem regis commodis sua semper posthabuit, regem ad consilium illud deducere, non dubitavit, quod reipublicæ optime convenire videretur, ne rerum summâ in alium quemvis collatâ, turbæ, quæ necessario credebantur secuturæ, rempublicam agitarent.

Malebat etiam vituperio exponi, quasi nocitura minus prospexisset, quam ingrati crimen incurrere, si minᵘ honorum, ac posset, ipsi conciliaret. Sperandi etiam caussam sumebat, eâ potestate supremâ, quā à rege persuaso in ipsam derivabat, per absentiam suam, oculos mentis apertum iri, ut fidelitatem & studium in ipsius commoda tandem perspiceret. Rex igitur omnem administrationis potestatem per suam absentiam in reginam matrem confert, etiam Parlamentum ingressus, ut mandata illa promulgarentur sancienda.

Politica reminiscentia.

NIhil æquè fœminarum iram moderatur, ac honorum eximiorum collatio: illis natura extremum desiderium imperandi indidit, ut omnem voluptatem potestate metiantur. Factæ cum videantur ad obsequium, vehementius ad imperium familiæ, aut reipublicæ consurgunt, quantumlibet remotæ. Hinc videas per occasionem exire mente, irâ præcipiter ferri in obstantes, nisi amoris imperium impetum flectat ad submissionem.

Indulto sanè imperio facilè defervent. Olim Philosophus monuerat, nullam aquam incendium iracundiæ promtius extinguere, quam beneficia:

quæ

quæ ut majorem vim animis inferant, ubi propensiones propius assequuntur, ita nihil vehementius demulcet, nihil acceptius blanditur. Hinc etiam expeditissimè concedunt in partes, benevolentiâ conceptâ.

CAPUT V.

Rex jubet Mariliacum, sigillorum custodem, principaliores regulas anno 1614. per Ordines censitas conquirere, ut ex Senatusconsulto vim statutorum adipiscantur.

EOdem tempore rex, cui summum erga justitiam, florem utique Coronæ fragrantissimum, studium, id agebat, ut diversa statuta, populis admodum salutaria, ex principalioribus regulis, quas Ordines universi regni Parisijs anno quarto decimo supra millesimum sexcentesimum; etiam Proceres Rotomagi anno 1617. & denuo Parisijs anno 1626. censuissent utilissimas, promulgaret; cum sciret, Deum, à quo sceptra conferuntur, nihil sanctius imperare, quam æquabilem Justitiæ administrationem, quâ populi, illi potestati subditi, gauderent. Dudum autem custodi sigillorum Mariliaco id oneris imposuerat, ut ille eligeret ex illis consultis, quæ reipublicæ emolumentum maximè contingerent, Senatus rectè expensa statutorum numero insereret.

Ea igitur in ordinem digesta, Rex ad Parlamentum Parisios mittit, quæ præsente illo, ad morem superiorum regum promulgarentur. Illi enim plerumque voluntatem in manus illius Conventus deponebant, principem utique Coronæ, cui inde major potentia & authoritas, ad populorum obsequium est collata. Cum autem summus ille Senatus, quem Parlamentum vocant, numerosâ admodum frequentiâ constet, per quam opinionum discrimina versentur; inventi sunt plurimi,

cimi, qui censerent, de quibusdam articulis regem amplius admonendum, & ad tempestiuam deliberationem aliquid moræ interponendum.

Ibi custos sigillorum, qui ex animo elato judicium suum præ cæteris probaret, eò magis excandescebat in oblocutores, quod alteram sibi Nympham Egeriam domi crederet, quæ nihil nisi cæli destinatis congruum suggessisset, adeò ut regem ab iudulgenda illa mora obnixe distraheret. Is autem noverat, Monarcharum authoritatem semper benignitate temperari, æquè ac justitia, cum & æquissimi quique statuta Parlamento *Parisiensi* communicata nunquam non voluerint, cujus judicio subjicerentur, ut sententiam populorum bono moderatissimam inducerent; petitis annuit, modò videlicet ad monitiones intra sex menses exhiberent, rege nihilominus de singulis dispiciente.

Politica reminiscentia.

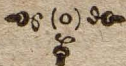
INter discrimina potestatis, quæ in regibus Galliæ elucent, veluti radijs gloriæ, majestati âdditi, Iustitia maximum spargit splendorem: cujus signum certissimum indicat sceptrum, quod dextra sustinet; quo subditi admonentur, voluntatem regiam instar regulæ ipsis esse. Hinc Iurisconsultus, legem definiturus, eam cum voluntate principis, quam subditis exponat, penitissimè confundit. Iustitiæ illorum sinistræ inseritur monumentum, ut sciant, mandata ad æquitatem exigenda.

Nemini mortalium præter istæc rationem reddunt, cum ab uno *Deo* sceptrum accipiant, cui etiam legum condendarum rationem probent. *Potentiæ* supremæ nefas est negari statutum; cum leges non tam propter justitiam, quam ex illorum autoritate vigorem adipiscantur. Prudentia tamen regibus suadet, ut Parlamentorum sententias, statuta promulgaturi audiant; quæ antiquissima rerumpublicarum forma; ubi historia testatur, Galliæ reges Priscos Parlamenta coëgisse ad regulas universales disquirendas. Hinc populis facilius persuadentur ad ob-

ſequium, quantò minus ex authoritate ſuprema trahere videntur.

Cum autem reges non minus per ſapientiam, quam per potentiam regnent; ea verò ſapientia nihil jubeat niſi quod Magiſtratus mature expenderit, ſubditis imponendum: Hinc omnes Gallorum reges Parlamentis permiſere admonitiones ad occaſionum momenta, adeo ut eorum ſententiæ, à principibus juſtitiæ miniſtris profectæ, ſemper magni fuerint ponderis, maximè ubi humillimè officium agnoſcitur: nulla enim authoritate id agit Parlamentorum Senatus, cùm reges non obligentur, ad ſententias illorum exquirendas, adeo ut extreme deſcendant de throno, quotieſcunque ſeſe eatenus demittunt.

Summæ imprudentiæ eſt, præſente rege ſapientis perſonam induere, inquit ſapientiſſimus regum in Eccleſiaſte, capite ſeptimo. Hinc Q. Curtius Hephæſtionem plurimum laudat, quod conſilia Alexandro magno ſuggerens, eos reverentiæ ſibi circumdaret cancellos, ut cuivis obvio pateret, eam libertatem, non niſi ex permiſſione indulgeri. Fatendum quidem, non omnibus regibus eam eſſe ſupremæ authoritatis ſummum apicem, cùm in nonnullis à populo aut Ordinibus pendeant, Coronamque ſub legibus certis ſuſcipiant. Diverſa tamen apud Gallos regnandi ratio, quorum reges Deo ſolo potentiam ferunt acceptam, nullo etiam in temporalibus ſuperiore. Hinc Gregorius magnus dicebat. Galliarum reges tantum excedere reliquos Orbis reges, quantum iſti cæteros mortales antecederent.

CA-

CAPUT VI.

Rex Pedemontium ingressurus, Religionarios per Languedociam subigit, ad arma ponenda, & Declarationes facien-das.

ETiam rempublicam impediebat aliud non minus operosum negotium, quod curam, antequam in Italiam descenderetur, flagitabat: major enim pars Religionariorum per Languedociam ægerrimè vitam ad obsequium instituebat, quod regi debetur, nullo alio, nisi clementiæ apud ipsum asylo, tametsi viderent superba Rupellæ propugnacula complanari, quæ ex protervia intolerabili supplicia attraxerant, ad spectaculum horroris & confusionis funestum. Innotuerant auxilia ab ultima Hispania accersita, ab Anglia & Hollandia petita.

Patebat, plurima securitatis oppida constituisse regiorum armorum vim propulsare, si propugnaculo, fovendæ rebellioni facta, solo æquarentur. Hinc Cardinalis regem monet, requiri ad oppidorum obsequium, & rebellium offensam, ne rege in Pedemontium transgresso, extrema auderent, Declarationem, qua omnibus hæreticis clarissimè injungeretur, arma ponerent, ad obsequium redirent, declarationes obedientiæ in optima forma, ad Parlamenta, aut judices præsidiales, ubi proximè possent, exhiberent; oppidis etiam, ut per Deputatos missos de fidelitate testarentur.

His regia fide cavebatur de libero fortunarum fructu, etiam sacrorum exercitio: viceversa autem inculcabatur, si in contumacia rebellandi persisterent; mandata adimplere negligerent, oblata temerè rejecta gratia, crimen læsæ Majestatis supre-

mum incursuros, gratia postea indignos; statuto etiam sancito, in vexandas personas, & corripiendas facultates, ex rigore sanctionum. Rex igitur in *Parlamento* declarationem istam cum omnibus clausulis promulgat, unde apud Religionarios alta quies, usque ad Susam captam.

Politica reminiscentia.

BEatam vero illam rempublicam, cujus populi per leges paris obedientiæ aduniti, nullo sacrorum dissidio, summo scilicet malorum compendio, laborant. Quod si obtingat ab eo infortunio liberari, discent rectores eorum ex hac regis declaratione, admirando utique prudentiæ fætu, perniciosos rebellionis fructus destruere.

Dubitari non potest, regis supremam authoritatem esse cogendi hæreticos, ut falsa opinione, qua distinentur, ejurata ad unionem veri cultus regrediantur, adeo ut etiam securis supplicium in contumaces coërcendos valeat. Hæresis enim est crimen læsæ Majestatis divinæ: illi igitur, non minus nacti cælitus potentiæ ad injurias Deo factas vindicandum, quàm quas in propria persona patiuntur; nemo dubitabit, ipsis hæreseos per rigorem meritorum puniendæ potestatem remanere. Ubi tamen sapientissimi *Principes* istanc moderationem suggessere, ut autumarent, violentiam ei tantum per principia esse adhibendam, aut ubi spes integræ extirpationis affulgeat, nullo apparenti continuationis signo; cum consultius videatur, eam auctiorem tolerari, ubi progressus fecerit grandes, quam ut ad exterminium adhibeantur supplicia, quæ non rarò incrementum adferant, magno cum reipublicæ motu.

Putes etiam ad idem consilium statuminandum, filium Dei discipulis evulsionem loliorum interdixisse, tametsi campum occupassent, adeo immixta frumento, ut evelli neutrum posset solum: cùm æqua difficultas ad hæresim violenter extirpandam, ubi adolevit, sine magnis Catholicorum turbis sacrorumque detrimento appareat. Nunquam tamen permittunt prudentiæ leges, ut hæreticorum

corum rebelliones tollerentur, quas coercere queas, aut oppida concedantur, in quibus potestatem exerceant summam. Id enim foret regnum dispescere, hostem in sinu nutrire, proterviam fovere, adeoque arma & munimenta ad inobedientiæ progressus præstare.

Magnum præbuerit Exteris commodum, qui non exiguos ex dissidio fructus colligunt, cum norint, qua ratione ijs ad invadendum imperium, aut fæderatos subvertendos sit utendum: sic enim Catholici intra murorum ambitum, ubi illi dominantur, tyrannidi subjiciuntur, injurijs patent, & solatio ex libertate sacrorum privantur, quam hæretici eousque tolerant, donec impediendi nanciscũtur facultatem. Quicunque princeps usum armorum indulget, majori malorum mole involvitur, quam mente assequatur; quemadmodum ille non tantum ex religione & virtute, sed etiam juxta magnam prudentiam fecerit, qui vires, urbesque securitatis eripit.

CAPUT VII.

Digressus regis ad iter Pedemontanum incidit in quintum decimum Januarij.

QUo die rex in Palatio declarationem & sanctiones suas promulgabat, lecta etiam potestate, quam matri reginæ contulisset; promtitudo, virtutis comes, digressum à Parisijs nihil distulit, quin ad Casalam contenderet. Non tamen silentio prætereundum censeam singularis prudentiæ specimen, qua maximam copiarum partem, duce Thorasio quam primum Rupellam cepisset, in Arverniam amandarat, ut ad loca, quæ operam illarum requirent, pedetentim procederent, nullo temporis momento, à quo sæpenumero successus prosperior consilij dependet, temere transmisso.

Lubebat autem regi viam per Burgundiam & Champaniam instituere, tum ut peste infecta Lugdunum versus declinaret, tum ut Trecas, *Diviodurum*, & Catalaunum tandem adiret. Introitus apparatur magnificus, Principi nunquam viso recipiendo, qui splendorem pompamque Majestatis populis stupentibus ostentaret.

Politica reminiscentia.

POliticorum solertissimi judicarunt quidem inconsultum, reges populis frequenter exhiberi; sunt tamen permulti quibus consultissimum videatur, ut semel saltem majores imperij urbes invisant; sic enim populorum majorem capiunt notitiam, ad obsequium æque ac authoritatem firmandam, cum magnificentia recipiendi Principis in animis subditorum sensum obedientiæ debitæ altissimè imprimat.

Quemadmodum vero ea tanto plus confert ad honores illos eximios excitandos, & ad sensum obedientiæ in animis populorum, qui sensibus ducuntur, sustinendum, ita reges ad eos exigendos nihil negligent. Sol ob coruscationis lumen principaliter in oculis fertur, & nihil æque plebi reverentiam principis insinuat, uti splendor pomposus, adeo ut nonnulli existimarint, reges metum sui non debere; nemo autem, reverentiam, ad obsequium pernecessariam negavit unquam. Humilitas etiam in eis momentis prohibetur, quod simplicitas, quam aula & receptionis modus testarentur, reverentiam minuant. Hinc etiam principaliter à *Deo* obligantur, ad cultum debitum & splendorem authoritati congruum servandum; adeo ut sapientissimi regum neminem, nisi per gradus reverentiæ admiserint, ipsi, quotiescunque spectarentur, semper magnifici. *Prisci* Persarum, Medorum & Indiarum reges à subditis prostratis salutari amabant: apud Chinenses instar numinis coluntur: Sunt qui cultum geniculatum exigant rarissimè in lucem progressi, ubi etiam pompam adderent; illi enim mortales facilius parent quod Deus, ut

venerabiliores redderet, imaginem sui impresserit, Charactere plusquam humano in frontem impacto.

CAPUT VIII.

Lotharingus regem sub discessum invisit, homagio de Barrensi Ducatu in reditum rejecto.

CUm rex Catalauni moraretur, Dux Lotharingiæ honorem ejus salutandi sibi sumsit, quod sperasset, verborum lenocinio & reverentiâ eximâ satisfactum iri, ne homagium, quod de Ducatu Barrensi debebatur, cum enim à morte antecessoris possidere cæperat, præstare cogeretur. Cùm autem rex non ignoraret, Deum, coronarum collatorem, regibus necessitatem juxta imposuisse authoritatis conservandæ ad principes exteros, æque ac populorum obsequium, monuerat sæpiculè de exolvendo debito.

Non quidem Dux illud recusabat, sed persuasum volens, Ducatum Barrensem, non minus quam Lotharingicum, sibi ex sua familia, ex legis cujusdam Salicæ, à familiæ principibus nuper restauratæ tenore obtigisse, collaudata etiam Grammatophylacij fide; suo id nomine, non conjugis, cui veraciter successio hæreditaria obveniebat, erat præstiturus.

Rex igitur, ab injustitia abhorrens, istanc adversus dominam Lotharingiæ, conjugem, quæ coronam Ducalem in caput mariti contulerat, exerceri moleste ferebat, adeo ut persisteret immotus in homagio, quod ipsa præstaret, aut ille ipsius nomine, exigendo. Cùm dux nihil promoveret, regem adit, spondetque post reditum illius sese ex formâ congrua satisfacturum, supplicans interea aliquid moræ negotio interponi; quod à clementissimo regis animo facilè erat impetratu. Canum etiam elegantissimorum, quos

oculus unquam vidisset, turmam obtulit, quam rex omni benevolentiæ & voluptatis signo gratam censuit habendam.

Ut tamen ostenderet, venatum simplici recreationi inseruire, quotiescunque rerum gravissimarum per rempublicam moles remitteret, sermonem instituit, cui locus in istis paginis meritò debetur, ut *Principes* discant, quo loco diverticula recreationum sint ponenda. Mi cognate, infit rex, venatui valedixi; recreationi aliquando mihi erat, ubi res agendæ tempus dabant; nunc verò nihil aliud meditor, quàm ut ostendam, quanto studio fæderatorum commoda curem. Postquam opitulatus fuero Mãtuano, ad recreationes solitas redibo, donec alius quispiam fæderatarum meam requirat operam.

Verissimum utique recreationes nunquam regem à rerum publicarum curâ avocasse: rationes exactas efflagitat negotiorum quanticunque ponderis, quibus, ut & mandatis solitis, omne tempus, à Ministris optatum impendit, nullo unquam ad venatum collato, nisi quod maximi quique principes recreationi & voluptatibus absumebant; à quibus utique per pietatem adeò abhorret, quod plerumque legibus divinis adversentur, ut etiam gustum earum sibi negarit.

Politica reminiscentia.

CUm venatus speciem belli exhibeat, *Principi* non tantum conveniet, sed & utilis fuerit: quod Xenophon in Cyropædia sentit. Fatendum enim, sic *Principes* ante diluculum stratis exciri, ad frigoris & æstus tolerantiam durari, ad equitandi defatigationes roborari, quosuis etiam labores corporis ut sustineant. Belluarum defensiones docent usum armorum, ubi tempus feriendi dispicitur, ictus prævenitur, motu ad corpus horsum vorsum librandum libero, ut obversam in persecutorem vim declinet.

Sic ingenium exterminandis noxijs assuetum, pericula discit contemnere. Equidem crediderint *Principes* ex hac ratione, quod sæpius annotatum, venans

nandi studio celebres, fortitudine etiam claruisse; quod historia de Ulysse, *Pelopida*, *Pompeio* & Alexandro memorat. *Eloquentiæ* Romanæ princeps dicebat, hominem venatu exerceri, tanquam imagine exercitij militaris. *Plinius* vero secundus eo convenientius *Principi* æstimat, quod exercitium sit solitarium & taciturnum, ut discant silentium de reipublicæ negotijs meditato rumpere.

Addam equidem aliam seriem, quæ personam regis maximè commendet, ut nempe eâ occasione satis longe à vitio recedant. Ajunt enim Hippolytum, Thesei filium, eo exercitio ad servandam castitatem usum, adeo ut otium vitaret, quod scaturiginem omnibus vitiis malisque præstat. Poëtarum ludibria referunt, Dianam maximam diei partem venari, quam Arethusa, Granae & Callisto, aliæque Nymphæ, virginitatis tenaces, sequerentur, quod intelligerent, eam florem tot penè naufragijs exponi, quot societatum discrimina in conversatione occurrerent.

Plutarchus denique in vita *Pompeij* refert, summum illum imperatorem existimasse, *Principibus* gloriam in eo exercitio quæri; cum ipse, *Domitio* in Africa victo, omnibus per armorum potentiam, qui obsequium præstare tergiversabantur domitis, aliquot dies Leonum & *Elephantorum* venatui indulgere voluerit, ne, inquiebat, vel bestiæ fortunam & beatitudinem *Romanorum* ignorent.

CAPUT IX.

Vincitur Sabaudus 14. febr. 1629.

REx Catalauno relicto, Lugdunum præterit, urbe ob contagium morborum declinata, & Gratianopolim petit, ubi octiduum commoratus, sæpius ad Sabaudum mittebat, qui institutum deliberandà Casala nunciarent, transitum, quem ex pactis debebant, peterent,

interposita fide, de coërcendo milite, & damno præstando. Dux autem cum Hispanis intricatus, quib⁹ favorem ad subigendam Casalam promiserat, quod libere Ludovicus Astensis Orator illius, Romæ erat confessus, ad artes solitas confugit, verborum artificium struit, civilitatē pleno ore crepat, suppliciter rogato rege, assentiretur cuicunque medio sese ab Hispanis quibus fidem dedisset, expediendi.

Sic diversas rationes proponit, ubi tantillum æquitatis justitiæque apparebat, ut facilè pateret, ijs responsiunculis tantummodo quæri moram, donec demensum dierum, quo Casala obsidionem sustineret, quod regi persuasum volebat, uti ipse credebat, exiret. Frustra tamen fuit, quod rex probas rationes ponderaret, leviculas rejiceret; alioqui certior, obsessos etiam alterum mensem acturos: Gratianopoli ergo exit, copias præmissas magnis itineribus assecutus Oussij, ad limites regni, & Susæ angustias.

Dux de tanta regis diligentia, quæ vix credi poterat, conscius, incertis nuncijs dubius, quem Gratianopoli hæsitare putabat, ad Susam conspicatur, Imminentis igitur tempestatis formidine perculsus, statuit filium, Pedemontij principem ad regem præmittere, qui cursum moraretur per spem qualemcunque angustiarum aperiendarum, etiam pauculorum transactionem dierum proponeret, si fortè per id temporis Hispani Casalam superarent.

Princeps autem vix Chamberiacum progressus; discit, exercitum regium jam transcendere Gebennæ montem: relegit igitur viam ut Chaumontium contenderet, ubi Cardinalem cum primo agmine offendit; diuturna sermocinatione usus ad virum non minus eloquentia, quam armis validum, tantam industriam, tot rationum artes intelligit, ut animo converso sponderet, sese imperata facturum. Cardinalis enim primo stupere quasi, quod non animadversis quæ Galliæ cum Sabaudo intercessissent pactis, transitum regi, ad fæderatorum opem contendenti negarit: ostendere, quantum ille modus agendi honorem Principis flagellaret, verbis, fideique prorsus adversans, cum arma regia ad justitiæ defensionem expedirentur ipsius verò militia injustitiæ injustè faveret: haberet sane tantum

tum

tum virium, ut regem ab Italia arceret (quod sibi tamen minimè, ſperandum eſſet) æquè vituperandum fore, injuſtæ oppreſſioni velificari cùm regi gloria conſtaret, quam in aſſerendo Principe iſſet quæſitum.

Deinde evidenter falli, ſi Hiſpanis Caſalam ſubigendam permitteret, fruſtra Monferrâtenſis partem æquam ſperare ex memoria anni milleſimi ſexcenteſimi decimi tertij, ubi recuperationi obſtitiſſent: totius ſpei cumulum tandem ad aliquem pagum tenuem redactum iri. Speraret potius regijs partib. addictus, ex regis apud Mantuanũ ſũma authoritate Trinũ, & plura alia nõ contemnenda oppida, quorum redditus ad decies quinquies mille aureorum valerent. Cæterùm omnes Italiæ Principes offendi, ingenti ipſum injuria ſponte lædi, ſi Hiſpanorum potentiam per Italiam conſtabiliat, cujus ſubjugandæ jam nimis appoſitè prodiderint conſilia: Caſalam illi inſtituto impenſiſſimè prodeſſe, quod ex juſtis cauſis, Mediolano utique vicinior, metuere poſſet, cum Hiſpani à Gallia ſejunctum non diu poſt forent invaſuri, per omnia ſolum & imparẽ.

Optaverim univerſum ſermonem, quo Cardinalis in eo colloquio cum ipſo egit, huc explicare, ut gratia authoritasque dicentis aliquatenus pateret: cum autem id negetur, in compendium cætera referam, Vix quenquam ſermonis vim ſuſtinere, ubi perſuadendi partes ille ſumit, cum verba aliquid faſcini videantur ſpargere, ut continuò manus des, aut herbam porrigas. Neque enim fieri poteſt, ut quiſquam diutius reluctetur, ſermonibus neſcio quam dulcedinem exhalantibus, quæ intra præcordia inſinuet, ubi geſtuum concinna gravitas, & gratia ſuaviſſima non parum vigoris ſuggerunt. Quæ ſingula credi rectiſſimè debent, à fortiſſimis, qui eum accedunt, ingenijs comprobata, quibus promtum fuit fateri ſuas ad reſiſtendum vires exiguas, quocunque animorum fervore, ad obnitendum illius quibuſcunque rationibus, acceſſiſſent.

Politica reminiscentia.

ELoquentia summo Ministro tantò rectius convenit, quod præ cæteris teneatur plurima populo persuadere, & Magnatibus quibus cum est agendum, inculcare. Oratorum Romanorum antesignanus ait: per sermonis usum ab homine bestiam superari : addidero ego eloquentiam, quâ præpolleat, in rebus agendis. *Prudentia* quidem consilia optima, & media utiliora, ad finem obtinendum suggerit; eloquentia tamen confert facultatem, ad ea persuadenda: adeo ut anima ferè sit eadem consiliorum.

Eloquentia inconsulta inutilis quidem foret, cùm ad fulgorem auri vitiosi accedat, massa nihil solida: eodem modo prudentia muta, quæ sensa animi nequeat depromere more Oratorum, parum profecerit, cùm statuam affabre factam referat, cujus numeros & sculpturam omnes admirentur, sermone semper negato. Eloquentia verò prudentiæ juncta, admiranda efficiet: unde Romanus ille dicebat, *Sapientes priscorum temporum*, quibus curæ fuere in administratione rerumpublicarum leges, quorum censu veniunt Lycurgus, Solon, *Pittacus* & alij, utraque claruisse: *Prudentia* quidem, ut æquas inveniant leges, quas promulgent; Eloquentiâ autem, ut populis earum æquitatem persuadeant.

Nemo infitias ibit, eloquentia in animis maximè fidem doctrinæ Christianæ, quam Apostoli Saluatoris annunciabant, generari, vel ipsi Evangelio teste, quod refert, suavitate verborum & gratiâ, quæ de labijs Saluatoris manabant, homines in admirationem raptos. Quantum verò imperium sermoni sit datum in homines, vel inde patet, quod prima linguarum arma Apostolis, in orbem terrarum abeuntibus contulerit, ut regnum cælorum in cæteris mundi regnis constabilirent, neque enim utilius summo Ministro adjeceris ornamentum, neque solidiora circumdederis arma prudentiæ, cùm sin-

gulis

gulis momentis necessum habeant cum Magnatibus agere, quorum genij rationibus pascuntur, inde prægnantioribus, si apposite explicentur; illorum animi, quocunque motu agitati, scite tractantur ad tanquillitatem, mitigantur aut inflammantur sermonis dexteritate, è re natâ.

Certissimum profecto, rationem nudam sæpissimè infirmari sed ornamentis eloquentiæ vestitam, etiam obstinatissimos rebellium animos flectere, apud impertinentissimos insinuare, exacerbatissimos lenire, corda obstinatissima mollire, actiones exorbitantissimas moderari, & ut verbo dicam, in voluntates mortalium summum obtinere imperium: Id quod Athenienses haud ignorare patiebatur prudentia, qui ab Alexandri armis pressi, ut duces & oratores expellerent, maluere ducibus indicere exilium, quam Oratoribus, eloquentiam præ armis reputantes.

Eloquentiæ autem potentia tum demum in summo Ministro plurimum efficit, ubi affabilitate & studio benevolentiæ fulcitur: cum istæ virtutes non minus personam illius, quàm rationes negotiorum comprobent, quas ea fasci ni vehementia propinat, ut nemo repugnare queat.

CAPUT X.

Sabaudus regem frustra differt promissis.

PEdemontij princeps, prostridie neque redit, neque parentis assensum adfert, quod spoponderat, quod eâ verborum facultate apud parentem non polleret, quam Cardinalis apud ipsum præstiterat: mittit tamen Verruæ Comitem, qui civilitatis officiis defungeretur, & pro consilio promissa reponeret, quibus regi nihil satisfiebat. Cardinalis igitur, cui nihil æque curæ, ac regis gloria, istanc Sabaudi vecordiam aliquanto impatientius cum ferret, prudentiam expedit, nullum benè agendi tempus perden-

dendum censet, ad virtutis impetum regem facit certiorem, angustiarum claustra postridie patefactum iri.

Rex facinoris egregij avidus, mandat, sibi partem negotij deberi, adeoque jam equum conscendere: prius tamen exercitus medium agmen, quod ducebat, necessarijs mandatis instruit, copias legit, & media fere nocte progreditur, emetitur quatuor leucas per tenebras adeo densas, ut maximam viæ partem conficeret pedes, quod cogebant præter obscuritatem nives profundæ, adeo ut tandem, maturius quam credebatur, Chaumontium perveniret.

Ibi conventum agebant Crequius, Bassompetrius, Schombergius & Cardinalis, qui pugnæ momenta expendebat; concluditur, rege nonnulla exigua immutante, ratio invadendi, ut primo diluculo sepimentorum claustra perrumperent, ad trāsitum obtinendum, ubi rex defatigatum ex nocturno itinere corpus nihil curans, nec pericula pugnæ acerrimæ metueret; etsi Sabaudus florem exercitus ad angustiarum custodiam disposuisset, licet ea munimenta naturæ arctissima vel centeni firmarent adversus aliam quamcunque vim.

Politica reminiscentia.

ÆQue utile, ac decorum Principi, ut curam instituendi conflictus sumat, & præsens executionem mandatis exemploque promoveat. Decorum id dico, quod regibus ensis non vanè sit cælitus collatus ut omnem exercitus curam in duces rejiciant: neque diademata ad ornatum indulgeantur, quod in brutis quibusdam animadvertere licet, sed ut gloriam reipublicæ prudentia consiliorum, & robore armorum conservandam, adeoque augendam necessario sciant: Solis utique similes, qui non satis habet cæteris astris lumen & virtutem dispertiri, ut & ipsa ad generationem & conservationem inferiorum contribuant, sed singulis diebus universam machinam transcurrit, ut ad omnes causas particulares concurrat, fereque omnia in omnibus præstet.

Ita Princeps oculum intendet ad omnia, quæ per exercitum eveniunt, stationes visitabit, mandata summa partietur,

tietur, nunquam ducum curæ omnia committet, quibus minuta relinquit, ſemper memor præclariſſimi illius conſilij, quod Salluſtius Cæſari ſuggerebat, hiſce verbis, *Quicunque in republica ad ſummos honorum gradus pervaſere, ad majores præ cæteris curas obligantur.* Nemo unquam verbis planum fecerit, quanti referat, regem rerum arduarum curam ſuſcipere, & exemplo potius, quam mandatis urgere, cum illius exemplum vix opus habeat verbis & ſponte animos penetret ad tantum robur, ut miles quidvis audeat; alias intentatum: regis enim virtus inſtar fomitis, militum animos ſuccendit, ubi minimum actionis ſpecimem, impetuoſius ad pugnam impellit, quàm quælibet mandata, ab ipſo delata.

Ex eâ cauſa Gemanicus apud Tacitum ſolebat caſſide apertâ cōfligere, ut à milite agnoſceretur: *Perſarū* reges nudū inferebāt caput, & *Cyrus*, quod Xenophō retulit, accuratè duces, adeoque milites nominatim inclamabat, ut ad inſtitutum depugnarent: hæc egregia allata ratione, turpe fore Medico, ſi medicaminum, quibus uteretur, nomenclaturam ignoraret; turpe opifici, inſtrumentorum diverſa nomina ad opus conficiendum neſcire: majus tamen in Principem redundare vituperium, niſi ducum militumue, qui vicem inſtrumentorum ad militiæ decus aſſequendum gerunt, nomina diſtinctè norit.

CAPUT XI.

Rex anguſtias perrumpit, & Suſam occupat.

SAbaudus ad eam pugnam magnis commodis fulciebatur, cum viæ per naturam adeo ſint anguſtæ & rudes, ut ad difficultatem augendum vix opus ſit copijs: pauculi ſanè viri eas clauſerint, non tamen regi, cujus potentia circumfert jugum. Impoſuerat nihilominus lecti-

ctiſſi-

ctissimum, quemque ex militiâ, à quiete integrum, nullo labore fractum, cùm regius miles ab obsidione ærumnosissima, quam vix annus terminarat, postiter ducentarum fere leucarum, quem injuriæ pluviarum, nivium, & hyemis sævissimæ defatigarant, processisset.

Cùm autem rex sciret, quantum momentum præsens ad omnia adferret, ubi sub oculis suis nemo non felicitatis summam in audendo & perrumpendo esset collocaturus, quod ad novarum palmarum possessionem adjiceret auctarium: memor tamen, providentiam divinam amplius ad prosperiora conferre quam arma præstent, voluit ante impetum Missæ sacro interesse, ut Deo institutum recommendaret: inde ad horam fere septimam cum Cardinale abit in locum pugnæ sumtum, mandatis per copias ad confligendum distributis.

Sabaudus angustiarum claustra triplici sepimento præmuniverat; primo, ad quadrantem leucæ, versus Chaumontium, proximè limites, qui Sabaudiam à Gallia dirimunt, promoto: altero, ad quadrantem leucæ secundum descensum remoto: tertio, ad pedem munimenti Gelassæ, quod rupi impositum in prætereuntes tormentorum fulmina, & sclopetorum nimbum confundebat. Erant autem ad eandem fere formam, duodecim pedes in altitudinem complexa quæ fossis profundissimis, ad latitudinem octo pedum cingebantur: accessum undiquaque viginti quinque aut triginta arcebant fortalitia, bis mille, septingentis fortissimis viris in istas operas dispositis.

Ea rerum facies victoriam exhibebat difficillimam, nisi regis virtus, & Cardinalis prudentia ardua quæque calcarent. Producuntur copiæ ad creperum diei principium jubetur Commingius ad primum sepimentum Pedemontanorum expetere transitum regiis præfectis, qui Susam irent, ad hospitia militi signanda interposita fide, de amico ingressu, & damno cavendo. Accedit Verruanus; moram petit, ut ad Sabaudum in proximo id referret: adjiciens eam rationem hospitandi non ad pacem quæri, angustias tamen ita custoditum iri, ut sciretur, quantum inter suos & Anglos interesset virtutis.

Respon-

Respondet Commingius, sibi per mandatorum rationem non esse morandum, propediem visurum Gallos, qui pari operâ & Anglos & Pedemontanos conficerent. Ad idem momentum, ubi dilationi non ulterior locus, Crequius & Bassompetrius, Auriaco, Valancæo, & Thorasio Campiductoribus succenturiati, movent. Sautii Comes juxta præscriptum institutum procedit, antesignani centeni, duce Droveto provolant, eos sequuntur sclopetarii regii cum legione excubiarum. Longavillanus ante turmam spontaneorum apparebat: Trimulianus & Haluinus Liancurtius, Bresæus & Sansimonius ordines ducebant: subsequebantur ad lævam legiones Helvetiorum, Estissaci, & Navarræ.

Sautius cohortem rectà deducit ad sepimentum, quod Marcus Antonius Belonus Pedemontanus sumserat tutandum, invadit, recludit, pervadit, imbrem sclopetariorum nihil moratus. Primum tamen impetum hostis magno fervore & animo sustinuerat, rabie in utrasque partes diffusâ, ut illi non minus acriter propugnarent, quàm vehementer isti irruebant, donec aliqua pars copiarum Gallicarum perrumperet, instar fulminis grassata in Sabaudi militem & sepimenta, quæ eodem modo impetuque superata, & angustias viarum, & Susæ portas aperuêre, trucidatis, sauciatis, fugatisque obnitentibus.

Sauciorum numero censetur Verruanus, in malam vulnere suscepto, Villanus magister equitum, scapulâ per sclopeti ictum perforatâ. Novem signa capta, exiguum laborem requirebant ad regem, rebus gerendis immixtum, à cujus latere Cardinalis vix recedebat, deferenda. Inter gregem captivorum numerati duodecim præfecti, tum Centuriones, tum legati & signiferi.

Politica Reminiscentia.

GEnerosus animus in mediis periculis nullo metu corripitur; qui si aliquid audeat, ad curam rerum necessariarum, ne detrimentum inferatur, tantum inducit. Satis habet mandatorum, in victoriæ scopo, ubi necessitas in virtutem abit: hinc majori metu urgetur amittendæ ad

gloriam occasionis, quàm damni suscipiendi; potiori semper cura in honorem, quàm vitæ terminum proferendum collatâ; animum extimulat, per media, quæ prudentia suppeditat, firmatum.

Temeritatem cavet, nec oculis clausis, Andebatarum more confligit, nec in pericula præcipitat incautus, quin dispiciat modum evadendi; sed virtutem rationi subjicit, è re natâ disponit omnia, & tandem metu vacuus grassatur. Neque enim laudem meretur, nisi prudentiâ firmatus animus, ne fervor excandescentiæ ad superanda obstacula extimulet; instituto ad rationis stateram nihil expenso; prudentiâ, ad delectum mediorum, quæ felicem successum promoveant, nihil occupatâ; irâ, ad promtitudinem nullâ.

Non tamen eousque differet conflictum, donec prudentia omne removeat periculum; sed certus, fortunam virtuti amicam, audentiæ multum favere, in hostem fertur, quamprimum prudentiæ pugnandi rationem disposuit: in præcordiorum penetralibus ista Sallustii verba inscripta gestat, Pericula in meticulosos ingruere, cum confidentia firmissimum vallum præstet, & omnia cedant virtuti, quemadmodum metui omnia obstant. Id demum victoriæ partem prostituit, ubi obstaculorum metu percellitur, quæ eâdem ferè operâ & contemnuntur, & superântur.

Audendum est in omni negotio, ad prosperum successum; unde nihil unquam efficit, quicunque multum formidat. Elementorum nobilissimum ignis censetur, ob promtitudinem agendi, adeò ut nihil ei resistat; sic vir fortis eò magis æstimatur, quòd animo promtiore, pericula perrumpat. Hinc compertum, audaciam sæpissimè vicisse, ubi consilium & Prudentia videbantur deficere; adeò ut in negotiis bellicis non semper opus sit longâ deliberatione, quæ non rarò institutum affligunt, & honorem authoris obfuscant. Aliquid sanè casui dandum, & cum judicio institutum firmandum, tametsi singula minus dilucidè ad votū pateant: sed ubi consulueris, facto opus est, ut promtè manus operi admoveatur.

CAPUT XII.

Princeps Pedemontii Susam venit, ut ex authoritate parentis cum rege agat.

HAc victoria parta, Rex deditionem Ialionicis munimenti, quod Sabaudo in viciniâ Susæ parebat, à gubernatore urget. Id verò ille primum recusabat, dilapsus tamen post pauculas horas cum trecentis præsidiariis per montana, provincialibus munimenti custodiam reliquerat, qui itidem regi nihil obnixi, discedunt, adeò ut rex Centurionem imponeret. Eodem tempore jubet mille pedites, & bis mille equites in Pedemontium, usque ad Russilionem, sesquileucâ ad Susam, ducibus Crequio & Bassompetrio, excurrere, in quos Citadella Susæ plus mille sclopeta, & ducenta tormenta explosit transeuntes, duodecim ferè militibus occisis, sauciatisve.

Ea protervia continuò regem permovit ad Citadellam invadendam: jubet igitur Estissaci legionem in apicem Brunellæ, montis vicinissimi, eniti; cùm jam certior esset de Sabaudi pœnitentiâ; qui Hispanis adhæreret, Gallis transitum negaret, & justum temeritatis supplicium, ad imperii perditionem metueret; pactis etiam fœderis, cum Galliæ coronâ minùs stetisset. Mittit igitur Seneterranum, qui mentem scrutaretur, moneretque, si transigere cuperet, regem ex facilitate insita, sororis etiam habitâ ratione, præteritorum libenter memoriam abolere; usum victoriarum suisque habere; modò ad institutum Casalæ liberandæ, angustiarum fiduciam præstaret, ad necessaria exercitui subvehenda, ipsus etiam, pro facultatibus annonam pretio addiceret.

Sabaudus non parum felicitatis sibi videbatur adeptus, si tantillâ defungeretur mulctâ: mittit igitur promtissimè Pedemontanum ad Cardinalem, qui transigeret, & pro authoritate collatâ regi omnibus satisfaceret. Accedit Princeps, & eodem die agit cum Cardinale, ubi de istis

legibus conventum, Sabaudus exercitum regium per provinciam dimitteret, annonarium forum præstaret, ad expeditionem Casalanam, & ad regressum, etiam ad annonam Casalæ inferendam conferret, necessaria ad victum & militiam, æquo pretio numerato. Cæterum quascunque angustias regi aperiret, eum numerum militum subministraret, quem rex Monferratensi provinciæ necessarium, ad quosvis casus æstimaret: In fidem promissorum jam nunc Susæ Citadellam, & Gelassæ munimentum regi traderet, ad quantumcumque præsidium. Quibus peractis Sabaudus aliquot dierum moram interposuit, antequam regem salutaret, & submissionis signa præstaret.

Politica Reminiscentia.

NUllum Principi majus ad res arduas momentum, quàm judicium, & virium notitia: sine quibus inanem confusionem vitare nequit, ignominia ad mensuram gloriæ optatæ ingruente. Imprudentiæ scaturiginem sinistri successus rectè transcripseris; temeritati Princeps compendium confusionis debet, quæ illis est familiaris, quibus natura nascentibus plus ignis quam judicii addidit, ut imagine gloriæ inanis deludat, in majora infortunia præcipitandos.

Vera virtus in eo furibundo non consistit impetu, ad quælibet audenda, nulla habita virium ratione, & prudentia, quæ institutum ad normam referat; sed viam mediam insistit, ne quid nimis. Qui altius volat, sæpissimè præcipitat; cùm prudentiæ inopia adeò sit noxia, ut plerumque cogat penuriam & virium, & virtutis prodere. Hinc grande vituperium feret Princeps, qui in regem impingit, longe maximis subnixum facultatibus, & transitum negat instituto alicui necessarium, fretus exili suâ si accomparetur potentia.

Turpitudine vacat necessitas, quæ legem à potentiore accipit: eam cum fœnore rapit, qui in obnitendo succumbit. Angustias etiam arctissimas adeoque difficillimas nulla præsidia servârint, nisi numerosissima, cum hostis exercitum producat, & tandem impendio aliquarum copiarum per-

perrumpat. Sunt enim plerunque duæ tresve stationes superandæ, quas exercitus fortissimorum militum omnino dejiciet, unde tantus propugnatorum præcordiis insinuat terror, ut ingruente exercitu pedem cogantur retrahere, nisi ad internecionem perire malint.

Ex eâ ratione Romani nunquam angustias insidebant, nisi prudentia obfirmati hostem expectandum putarent, dum primarii propugnatores sustentantur. Diversa tamen ratio, ubi præsidium aliquod à tergo nullos videt, qui sustentent, aut in locum eorum, quos primus hostis impetus prostraverit, succedant.

CAPUT XIII.

Mantuanus ab Hispanorum oppressione per regia arma penitus liberatur.

GOnsala Corduanus Mediolani gubernator, qui curam obsidionis Casalanæ susceperat, ad primum istius trãsactionis nuncium, statuit discedere. Convenerat enim ex tenore alicujus articuli, quorum nonnulli secretius habebantur, ne undiquaque impingeretur, ut Sabaudus posset eum facere certiorem, quomodo ex notitia, quã de Hispanorum instituto regi suggesserat, qui Mantuanum nollent universo Imperio exuere, & obsidionem non gravatè solverent; regem assensisse, ut Helvetii in Niceam Palianam imponerentur, qui nomine Imperatoris eam servarent, exacto nihilominus jurejurando, quo tenerentur eandem Mantuano, aut cuivis fiduciario, reddere post mensem elapsum, investitura vel negata, vel indulta. Cum etiam fidem dederit, de non turbandis Hispani, affinis sui, provinciis, quod pacem, amicitiam, & benevolentiam semper colere instituisset.

Istoc fuco pingebantur consilia, quorum tamen sensum Gonsala clariorem non expectans, obsidionem solvit, antequam regius appropinquaret exercitus, ne longior mora gloriæ daret incrementum, ad Susam acquisitæ. Discedit

igitur eâ nocte, quæ intercurrit quintum & sextum decimum, ubi oppidum libertate recepta à miseriis extremis, respirabat, quas à duobus mensibus patiebatur, absumtis in victum equis, canibus & muribus ferè omnibus, quos murorum ambitus præbebat.

Sabaudus extemplò annonam & belli apparatum, uti promiserat, subvehit, adeò ut rex omni honore & commodo, secundum spem instituti, cumularetur, dum fortuna & virtus conspirant per æmulationem, ad omne decus gloriæ quam justitia & potentia armorum eò æquius exigebant, quòd satis habuerit Mantuanum ab oppressione Hispanorum exemisse, cùm Italiæ potissimam partem, eo rerum fervore, occupare licuisset.

Politica Reminiscentia.

PRudentiæ quidem causa principalis felicium successuum meritò transcribitur; fatentur tamen famosissimi duces, fortunam sibi nonnullam eorum partem vendicare. Faciet prudentia progressum aliquem sola; sed fortuna sæpius illi jungitur ad finem destinatum: unde Octavianus pro nepote ea suscepit vota, ut authoritatem Pompeii, fortitudinem Cæsaris, & suam nancisceretur fortunam. Sic Syravenaes, ex equestri Persarum ordine, quod Plutarchus in Moralibus refert, respondit, cùm nonnulli multum admirarentur, consilia ejus parum prospera, cujus sermones tantam sapientiam spirabant: se quidem sermonum esse magistrum, in rebus autem militaribus maximè dominari fortunam

In eam sententiam dicitur, sapientem non ad rerum eventum, qui æquè à casu, quàm à prudentiâ pendeat, sed ad consiliorum fidelitatem, quam aliunde non mutuetur, præstandam obligari. Sic fortuna aliquando obsidionem absque pugnâ solvit: illa per certas occasiones eum terrorem copiis hostilibus immittit, ut vix animos ad defensionem sumant: illa sæpissimè munitissimarum urbium portas ad primi fecialis postulatum reclusit: illa ad aspectum exercitus non rarò provinciam universam ad obsequium celeberrimorum ducum traduxit.

Non

Non tamen de fortunâ loquentibus ex paganiſmo formabitur Dea cæca, præſes armorum, quæ victoriam in alterutram partem pro lubitu inclinet; ſed intelligetur providentia divina, cui nomen illud vulgò inditur, ubi aliquid felicitatis præter ſpem obtigit. Deus enim ultima cauſa eſt bonorum ſucceſſuum, à cujus dextrâ liberali dependent principaliter: ipſe conſiliis auſpicia confert, adeo ut ex favore influentiarum cœleſtium fructus prudentioris inſtituti naſcantur.

Cogitare etiam convenit, quantum prudentia virorum probatorum ad eventus illos non ſperatos contribuat, cùm ipſi ſint inſtrumenta potentiæ divinæ, quæ tamen vitâ minimè careant, aut omni motus principio in ſeſe deſtituantur, ut aliquid ad actionem primæ cauſæ conferant. Sic rectè dicimus, Alexandro adfuiſſe fortunam in omnibus conſiliis; verum tamen interim eandem prudentiâ cultam, vigiliis conſervatam, laboribus obſtrictam & virtute adjutam.

Certiſſimum enim, maximam eventuum bonorum partem, quos vulgus caſui imputat, ex prudentiâ naſci, adeoque inſtituto virorum egregiorum, quorum eſt agere per cuniculos non minus potentes, nec cujusvis oculis expoſitos, ut apud eos, quorum eſt rectum de rebus judicium, non minus gloriæ ferant, eò quod ſub leges geniorum vulgarium non abeant.

CAPUT XIV.

Pedemontanus cum conjuge ſalutat regem.

Cùm rex per iſtam tranſactionem à Sabaudo quævis commoda retuliſſet, gaudebat ſanè planum fieri, & ipſi & nunciis rerum, quantâ potentiâ polleret, ut eum vel invitum ad obſequium reduceret. Occaſionem Rex nullam negligit, quam ſors obtulerat per adventum Pedemontanæ, ad ſalutandum Regem Suſam delatæ, cui quosvis honores, ſecundum amiciti-

am singularem, quâ eam semper erat complexus, deferebat, nihil minus Pedemontano, qui eam deducebat, culto, ut ipsus disceret, non temerè cum Galliæ hostibus colludendum.

Rex obviam procedit, partem exercitus trahens, reliquis copiis in aciem hinc inde per vias, ubi maximè oculis Pedemontani usurpari possent, dispositis, ut sibi ipsi crederet, cur tantum Nobilitatis numerum, militisque robur ad secundam expeditionem lacessere non deberet, ne parentis imperium sortem cum usura dependere cogeretur.

Politica Reminiscentia.

ÆQua prudentia, ad metum apud Exteros quam ad obsequium apud subditos valet. Frustra ab illis amicitiam sanctam speres, quod in proprium commodum sancita, favorem ad eam mensuram spargat, adeo ut summus benevolentiæ apex consistat in non offendendo, ne vicinis noceant: cùm etiam à paucissimis istanc moderationem expectare possis. Prudentissimè igitur fecerit, quicunque potentiam, tanquam frenum proterviæ, jactat.

Equidem nullus laudavero, abusum potentiæ ad metum, ut injuria inferatur, quod à longo temporum decursu Austriacis collibuit; sed ut media castigandi, si ab officio recedant, expediantur. Duo enim tantum inveniuntur ad moderationem colendam media, amor videlicet & metus, ubi per impotentiam illius, ad hoc necessariò recurras. Non temerè lacessitur Princeps expeditæ vindictæ; nihil naturæ convenientius, quàm revereri potentiam. Metuendos igitur sese præbeant ad modum Numinis, cujus omnipotentiam nemo non timet, non ob consuetudinem nocendi, sed ob rigida offensarum supplicia.

CAPUT XV.

Tricæ Parisienses matronarum de matrimonio Aurelianensis cum Maria Mantuana.

DUm Rex ad Susam moratur, perniciosas apud reginam matrem ordiuntur tricas, quæ constituerat Aurelianensi conjugem Florentinam, & impatientius inde ferebat propensionem ipsius in Mariam Mantuanam, filiam Mantuani, quæ natalibus dotes eximias addiderat, digna tanto matrimonio. Neque rex multum abhorrebat, cùm principem illam semper maximi fecisset, nullo tamen deliberato, per exiguum ab exequiis tempus.

Matronæ tamen aliquot illustriores, quibus reginæ matris animus captivabatur, quasvis adhibet technas, ne Mãtuana ad eos honores eveheretur; dum hæ in eo matrimonio minus commodi invenirent, affinitatem illam suæ potius familiæ conciliaturæ; illæ minus ambitiosæ, reginæ matri abblandirentur, magno spei pretio, si odium Cardinalis instillarent, quasi is Mantuanam Florentinæ prælatam vellet. Regina mater igitur, omnem violentiam à quovis instituto removere solita, adeò urgebatur à factiosis, ut tãdem Cusacum, nobilem asseclam, juberet assumtis ex satellitio copiis Columeriam contendere, ubi Mantuanæ cum Longavillana vidua custodiã adhiberet, & eas in saltum Vincennarum deduceret; quod ille præstitit, adeo ut illic aliquamdiu custodirentur.

Aurelianensis ad Fontem delitiarum ex isthoc nuncio tantam ægritudinem animi concepit, cùm charissimam Virginem detineri, & ibi locorum pessimè haberi intelligeret, ut continuo Aureliam discederet, Lutetiam, præter Reginæ matris desiderium, declinaret, adeoque tandem in Lotharingiam abiret, ubi fabricam perniciosorum, uti executio deinceps testabitur, consiliorum constituere.

Mittit tamen regina mater eodemmomento cursorem,

qui Regem Susæ etiam hærentem, de custodiæ istius caussis edoceret: persuaserat enim factio illa, induceret Regem ad culpam totius negotii in fratrem Mantuanamque conjiciendam, quod impensissimè quærebatur, tametsi innocentiæ institutum eos præstaret liberos suspicionum, & Mantuani fortunæ, Galliæ emolumento connexæ, benigniorem filiæ sortem exposcerent.

Reginæ matri istæc consilia nullo negotio suppeditabantur, cùm de authoritate illius ageretur à rege comprobari, omni vituperio in malehabitos rejecto. Machinas tamen industriè producebant, ad firmandum ejus animum, cùm prævidèrent, Cardinalem aut cum regina matre aut cum Aurelianensi committendum, quo momento rerum vires instituto credebantur accessuræ. Artes abominandæ, quibus nullum satis grave supplicium: quæ tamen reginam matrem eatenus vituperio eximebant, quod nullius ferè mortalis prudentiam effugissent, à doctissimis tricarum consarcinatæ; adeò ut jure factioni istarum fœminarum maximum illum errorem acceptum feramus.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum fœminæ per natalium splendorem dotes sortiuntur regno administrando contrarias, ita cum summo periculo motus tricarum sequentur gubernatores. Rectissimè eas contulerim cum Sole verno, qui vapores in aerem attrahit, non dissolvit. Videas enim; quantis tricis Rempublicam onerent, genio ad remedia deficiente, cui omnes turbæ debeantur. Novit universum Mortalium genus, quantas violentia trahat turbas: sic ruit torrens, saxis revulsis, arboribus extirpatis, ruptis repagulis. Fœminarum libido mediocritatem ignorat, omne desiderium fervet: instituto ad necessariam considerationem non semper exacto, quævis obstacula aggrediuntur submovenda.

Imprudentia nihil minus turbat, quæ à natura ipsis insita, per occasiones ostendit, majorem industriam, quàm prudentiam. Una Pallas, inquit Lucanus, Dea prudentiæ, è cebro Iovis enata est, ut intelligeremus, eam vir-

tu-

tutem difficillimè ad vulgatam nascendi rationem convenire.

Vindictæ æstus Rempublicam incendio corripere nihil differt, qui rigorem potentioribus intentat, ad injuriarum repulsam expeditis. Fœminas vindictæ æstrum vehementissimè exagitat; quarum insitæ formido eò facilius præcipitat, quòd maximam errorum partem contemtui tribuant. Non satis illis roboris ad dissimulanda potentiora vitia, quod vel inde maximè conveniat, ubi ea plerumque magis ex infirmitate, quàm ex malitia procedant: hinc genius à quavis offensiuncula sternitur, cum Principum familiares potius suadere debeant, ex venia potiorem, quàm ex supplico acquiri gloriam.

Et ut compendium faciam verborum, ancipitia consiliorum, quæ cavere nequeunt, certissimam mille turbis præbent causam, quotiescunque pabulum factioni subministratur: modò hoc allubescit, modo illud perplacet, ut quid inceptent, dubitent; etiam optimi instituti, ad quamvis difficultatem, nunquam tenaces.

Non quòd Natura nascentibus animam ratione præditam negârit, cum illustrissimis regnorum administratoribus, sed quod ad morem florum, quos Ægypti fluvius perpetuis vaporibus admodum crassis, ne eandem quam alibi fragrantiam spargant, enervat, animi illarum continuis exagitentur motibus, quorum scaturiginem in infirmitate & violētia ingenii invenias, adeo ut generosa cōsilia producere nequeant, quæ ex temperie fortiori, quam in viris notare licet, consurgunt.

Aliis rationibus supersedeo, unum tamen adjecero, etiam ipsius Numinis judicio, quod Isaias vates docet, administrationem fœminarum maledictionis speciē trahere, cum cœlum populos statuit affligere: Sibyllinis carminibus etiam imperium fœminæ indicium subversi Orbis universi facientibus.

CAPUT XVI.

Rex non potest placare matrem Reginam.

REx, cujus institutæ ratio vitæ non minus æquitatem, quàm justitiam sectatur, Aurelianensi errorem immerito impingere nolebat, reginæ tamen matri aliquatenus satisfacturus, ne authoritatem, quam ad Reipublicæ curam se absente contulerat, circumcidi per retractationem actorum queri posset, mediam viam instituit, misso scilicet Nojentio Comite, qui Aurelianensi à se nunciaret, omnia fore pacata, si reginam matrem rogatam vellet, ut Mantuanam ex saltu Vincennarum dimitteret: datis eodem tempore ad reginam matrem literis, quæ indicarent, prudenter matrimonium Aurelianensis impeditum, gratias agere de eo studio, nunquam ipsa repugnante assensurum sese; Nuncio tantum in mandatis addiderat, ut ad pacandum Aurelianensem custoditas fœminas rogata dimitteret.

In tam submisso & prudenti responso regina mater nihil erat desideratura, cùm rex institutum illius non damnaret, & videretur fidem adhibere, quæ ipsa, de matrimonio illo vel invito rege, contrahendo, mandarat, authoritate illius eousque firmata, ut libertatem custoditarum non juberet, sed integram dispositionem relinqueret, ut precibus Aurelianensis indulgere posset.

Qui tamen animum illius moderabantur, ad motus libidinis industrii, responsum fucatũ persuadebant, quod ad laudandum institutum minus faceret, & aliquatenus actorum rescissionem ferret. Moderatiores à Cardinale vituperando abstinebant, qui defuisset integro reginæ matris desiderio, ne patescerent, & ad easdem cautes, quibus ille collideretur, naufragium facerent. Quemadmodum igitur reginæ matri persuaserant, eum apud regem quidvis posse, satis habebant, admonuisse, optandum, ut ille regi consilium, Mantuanæ extra limites regni amandandæ

dandæ ſuggeſſiſſet, ſine dilatione temporis quæ Aurelianenſi matrimonii conſumandi occaſionem præberet, cùm ſpontè ſciret, Dialecticam non tam promtè rationes conſequentiarum ſtruere, quam fœminarum iram & ambitionem, adeò ut ipſa quicquid vellet, exinde inferret.

Nullo profectò explicabitur ſermone, quantum invidiæ Miniſtro incomparabili conflatum fuerit, qui tamen nihil omiſerat prudentiæ & juſtitiæ, ad errorem violentiæ corrigendum.

Politica Reminiſcentia.

QVemadmodum Miniſtris ſæpe uſuvenit, ut ad corrigendos Magnatum, quorum genii ſumma dexteritate tractari amant, errores violentos neceſſariò accingantur; ita tenentur naucleri ſapientiam induere, qui adverſo vento non opponit, ſed obliquat, & ſtructo pede iter pergit: Referunt enim naturam metallorum, ubi nobiliſſimum flexui aptiſſimum. Niſi enim per occaſiones cedant, potentiorum inimicitiis nunquam caruerint. Ubi ulcus aliquod animum lancinat, nunquam ferrum, niſi goſſypio tectum expedient: extrema tamen & ferrum & ignem poſtulant.

Magna illa libertas veri dicundi ad aulam nihil pertinet, cùm verum illud mille artibus amictum, ſit propinandum, ſemper dubio ad ſagacitatem labore. Ea tamen reverentia non ſimplex complacendi ſtudium feret, ſed judicium ſolidum oſtendet, ad incendia, quæ ex ægritudine illorum non raro ſuſcitantur, coërcenda, ne inflammas evadant, & in nervum erumpat ira.

Ubi etiam cum fœminis in rerum adminiſtratione ob natales obſervandis, ſit agendum, memores ſint, nullam aliam pacandi rationem, præter deſideriorum copiam, ſupereſſe, cùm illarum genii repulſæ quantumvis æquiſſimæ non ſint capaces, ubi animus turbatur. Caveant igitur, ne temerè inſtitutum illarum damnent; niſi exacerbatas ſibi optent. Prudentia denique modum agendi præſcribet optimum; adeo ut quietis eſſe liceat, poſtquam rationi obnixè ſtuduêre per omnem induſtriam,

am, cæteris providentiæ divinæ, regnorum præsidi, permissis.

CAPUT XVII.

Rex Casala & aliis Monferratensibus communitis, Susam linquit, Languedociam lustraturus.

POstquam Rex necessariam Susæ extraxisset moram, ut emolumenta firmaret, & Casalæ, & Monferratensi provinciæ annonam, & quæ ad tuitionem necessaria videbantur, si forte alia vis ingrueret, inferret, Languedociam petere cæpit, ut hæreticos rebelles ad obsequium reducerent, quod nimium ostendissent malevolentiæ, & instituti ad rebellionem proferendam, nihil moti favore per Declarationem Parisiensem oblato. Nemansii enim conventum egerant, ex quo seditiosum emiserant Manifestum, ut oblata regia decipularum artibus traducerent, obnixè demonstrantes, exitium quæsitum.

Sciverant, arma non ponenda, nisi cum Angli consensu, exacto in eundem finem etiam jurejurando ab omnibus oppidorum gubernatoribus; id quod belli incendium cōtinuabat, cùm rex Angliæ ex dedecore ad obsidionem Rupellæ, & Reæ insulæ tuitionem suscepto, nihil magis in votis habebat, quam Galliam turbis involvi, ut divisis copiis minueretur potentia. Rohanius, caput rebellionis, conventui interfuerat, cum sciscerent, ad Angliæ regem mittendos, qui protectionem rogarent, edocentque partium spes omnes in ipsius auxiliis sitas; nec ea ulterius differret.

Indicia sanè certissima sævissimi belli, quo possessionem oppidorum, in quibus potiores essent, firmarent, certa fiducia, regem mole aulicorum negotiorum distentum neque otium, neque facultatem ad isthoc institutum disturbandum nancisci. Minimè igitur rebellioni radices profundiores permittendæ censebantur, ne & virtutis & prudentiæ detrimentum fieret Suasit itaque Cardinalis, ut rex omni abrupta mora iret, & protervia limites figeret.

Po-

Politica reminiscentia.

REbelliones præsentissimum rerum publicarum malum, ad modum morborum, qui certa prognostica ad eventum metuendum protrudunt, Imperijs etiam sua sunt signa & circumstantiæ, ex quibus causa metuendi colligitur, ne in exitium regni, nisi promtò remedio præveniantur, tandem prolabantur. Nauclerus tempestatem ex occultis quibusdam ventis, & nescio quibus taberculis in maris æquore, intelligit ingruere, inde ad colluctandum expeditus: Sagax imperij minister nihil minus signa per rebellionem notat, quæ futuri metum inferant; unde arma nihil differt, ad divertenda ingruentia mala.

Inter signa evidentissimum fuerit Manifestum, *Declaratio*, Conventus privatim actus, copiarum auctoramentum, custodia oppidorum adversus *Principis* voluntatem; Istis enim institutis ponitur persona, apparent partes, excutitur jugum obedientiæ, dirimitur regnum. Ista demum fuerint signa morbi lethalis, quo republica affligitur. Quemadmodum igitur sagax Medicus remedia nihil differt, ad signa morbi lethalis; ita prudens Minister arma Principis promte expediet, ut populos laborantes seditione, ad prima rebellionis indicia coërceat.

Hic ante omnia summā exeret diligentiam; quæ quidem ad extrema instituta est necessaria, maximè verò; ubi de conservatione reipublicæ agitur, ad restingendum rebellionis ignem. Eo modo Alexander *Magnus* seditionem Græcorum compescuit, cùm exercitum ea promtitudine induceret, ut videretur, quem venturum nondum audierant. *Per* antiquitatem impensè celebratur diligentia Rhodoginæ, quæ *Persarum* regina, in ornatu capillorum occupata aliquando, de rebellione populi nuncio suscepto, non sustinuit moram capillitij exiccandi, sed in nodum ubi illud collegit, equum conscendit, ut principijs obstaret; gnara utique rebelliones viperarum naturam referre: quæ ab ortu facillimè suffocantur, cum temporis cursu difficulter vincendæ.

CA-

CAPUT XVIII.

Hispaniæ cum Rohanio agit ad nova per Galliam dissidia excitanda.

QUicunque animum rebellioni semel prostituunt, ad quævis extrema facile elabuntur; ita Rohanius sui ipsius immemor ab Hispano auxilia petit, qui ea occasione turbandæ Galliæ lætus, Oratorem illius Clausetum cũ amplis honoris testimonijs suscipit; & spe de auxilijs ad votum submittendis implet, per pacta maximè, ineunte Majo inita.

Rohanius teneretur, bellum per Galliam fovere quamdiu Hispano luberet; & in omnibus consilia Hispani promoveret; nec sine illius scitu & consensu pacem faceret: Hispanus vicissim promittebat omnia auxilia, sexcenta millia ducatorum duabus vicibus numeraret, ad bellum alendum per Provinciam, Languedociam, Delphinatum aliaque loca, consilijs Hispani opportuna; addito stipendio annuo quadragies mille Ducatorum; octies mille Subisio fratri promissis; & decies mille annuis in duces, uti videretur, distribuendis.

Cæcitatem enormem, ad sinum hostis jurati, rebellionis fovendæ gratia confugere! Nulla sane justitia Hispanus subditis rebellibus auxilia præstabat, manifesto in hæresim favore. Euanuerat tum pallium religionis speciosissimum, quod adeo magnificè infert per occasiones, ad ambitionem contegendam. Hic sane manifestum fecit, Zelum suum fucatum & speciem consiliorum injustorum esse laruam, cùm hæresi non desit, ubi aliquid commodi ad institutum elucet.

Neque vero ui deliberatum, ad ea auxilia Rohanio decernenda, quod satis videret, regem post factionem Religionariorum oppressam, ut ad bella ciuilia excitanda nihil facultatis habere posset, ambitioni limites fixurum, adeo ut vim metueret, quæ consilia de opprimendis Galliæ fæderatis

deratis dudum concepta perdi necesse foret. Si enim Gallia vires colligeret, fœderatos securè acturos & consilia de eis invadendis expiratura; quod compendium esset ægritudinis, adeo ut nihil non esset ausurus, ad declinandum istud infortunium.

Politica Reminiscentia.

NOn decet Principem alienos in rebellionem firmare subditos, cùm non minus teneatur justitiam erga alienos, quàm suos colere. Nisi æquitas potentiæ ejus faciat modum, Deus, judex omnium Principum, eodem ipsum malo mulctaverit. Quemadmodum nullum crimen enormius subdito potest impingi, quàm rebellio; ita Princeps Principem gravius non læserit, quam eandem fovere, cum centrum Reipublicæ maximè invadat, & nervum potissimum imperii in populos plerunque succidat.

Iustitia extra omne dubium, fuerit firmissimum dignitatis regiæ fulcrum: hinc diutissimè regnant, ab invasione exterorum securi; hinc robustissimum munimentorum propugnaculum, quod sapientissimus ille rex proverbii vice solebat usurpare, adeò ut asseveranter credi possit, eandem solam à temporis & fortunæ injuriis vindicare imperium. Quicunque alium offendit, ad parem provocat injuriam; ut rebellionem fovens, offensum invitet ad vim furiosam, donec vindictam injuriarum exerceat, & ex lege talionis rependat, ad exitium propinquum.

Deus quidem suis temporibus ambitioni Principum habenas permittit, ut aliquandiu prosperè agant, cum abusum potentiæ punire constituit: quo permissu non comprobat injurias; Nec potest credi, ipsorum potentiam sponte amplius duraturam, nisi injustè quæsita conservationem à justitiâ mutuentur. Ferunt, imperia testudini esse similia, quæ tum demum securè agit extra periculum capturæ, ubi sub tectum colligitur, adeo ut Princeps suum possideant ambitum, nec aliena turbent.

Monarchiæ Gallicanæ diuturnam seriem præ cætero-

rũ imperiorũ duratione vel inde sumsei o, quod arma nunquam extra limites protulerit, nisi ad tuitionem fœderatorum, aut saltem ad recuperandã, quæ perierãt; in eo conditionem Nili benignam imitata, qui nunquam alveum egreditur, nisi ut terras viciniores beet. Vident autem vice versa omnes, apud Austriacos, quod cæteros omnes Principes vellicarent, injuriam plurimorum vindicari; adeo ut potentia eorum valde atteratur, tametsi imperium à paucissimis seculis arcessant: sententiam illius Prisci comprobantes: Violentiam, cui terra aliquamdiu impunitatem permittit, à cœlo diuturnam non posse obtinere protectionem.

CAPUT XIX.

Rex Privasium petit, Cardinale Susæ relicto.

Cum Rex de omnibus istis conspirationibus secundum Cardinalem esset certior, facile judicabat, hæreticorum proterviam ulterius non ferendam, neque tempus perdendum, donec Exterorum auxiliis fulcirentur. Discedit igitur Susa, cum potiore exercitus parte, & rectà petit Privasium, caput Vivaretii, ubi constituerat exordium castigationis sumere, quam rebellio Religionariorum per Languedociam extorquebat, ut fabricam turbarum à sexaginta annis exercitam destrueret.

Cum autem interea multum de verbis Sabaudi ambigeretur, quod ipsius fides ad commodi mensuram plerumque valeret, unum regi, partem reliquam exercitus Cardinali permittere, qui Susæ potentiam armorum amplius firmaret; & mandare Crequio imperium universæ militiæ per Italiam, ubi ille cis Alpes rediisset.

In eundem finem abeunt tres Villaregii, Riberaci & Grangæi, legiones in agrum Monferratensem, quæ hactenus Nicæam Palianam, Aquium, Pusonum & alia quædam

dam loca præsidiis erant complexa, duce Thorasio, Campiductore, ut Sabaudo & Hispanis turbantibus, vim repulsarent.

Politica Reminiscentia

NUllum arctius fuerit vinculum uniendis Principibus, quàm mutua pacta ad pacem. Sæpiùs quidem apud multas parum superat fidei, quibus acumen ingenii ad palliandam rupturam; unde sapientissimè fecerit quicunque fiduciam suspendet, ad expeditam defensionem: Quæ cura erga Principem aliquoties in eâ viâ lapsum, cujus genius ægerrimè ad quietem componitur, geminatur, suspicione ad subleſtam fidem semper proclivi.

Meminerit Reipublicæ minister, pleraque imperia ad scopulos nimiæ confidentiæ naufragium passa; turbarum torrentes per eam irrupisse fenestram; minus diffisum, facillimè obrui, ad exitium pronum. Leonem igitur imitetur, qui cernuis oculis somnum capit, adeò ut post pacta pacis diffidentiam ad evitandos subitos casus colat. Diffidentiam dixeris matrem bonorum successuum, & nimiam de aliorum fidelitate fiduciam, insidiarum præcipitium.

Nimia illa benignitas, quæ de nemine malè sentit, nimium trahit incommodum. Offensæ sanè notam non suscipit, cùm in æstimio alieno consistat; erroris autem magni aufert nomen, ubi negligentiam inducit: Neque facilè ex diffidentiâ surrexerit damnum. Principes autem vel inde videntur obligari, ne unquam verbis alienis fidem habeant, quod plerique privatum commodum sibi constituant scopum agendi, palam professi, majori impensâ suæ authoritati, quàm fæderatorum saluti litari. Vera igitur aliorum quantumlibet verba habuerint, si ab ista diffidentâ abhorrent genii, consuluerim tamen ego, ut caveant, tanquam si verba nunquam fuissent data.

CAPUT XX.

Rex Privasium obsidet, & capit.

UBi prope Privasium perventum, Rex hospitium sumit, ex quo universum oppidum, adeoque exercitus ferè omnes poterat usurpare oculis partes. Post pauculas horas Vssellanum jubet, nihil differens, obire oppidum, & munimentorum notitiam referre. Abit ille, sed fortè nimis amplo comitatu ad rem securè conficiendam: oppidani tormentorum frequentem explosionem instituunt, adeo ut ipse sclopeti glande ictus, quinto post die humanitatem exueret.

Notitiâ oppidi relata, sumuntur stationes, incolæ post acerrimum conflictum, qui ex legione Picardiæ quinquaginta gregarios abstulit, exteriora munimenta pertinaces licet deserunt, sub ambitum & tutelam propugnaculorum collecti. Pax etiam Susæ cum Rege Angliæ constituta & consignata, firmamentum adhuc jurisjurandi utrinque flagitabat; Rex igitur, ut omnem auxiliorum præcideret illorum spem, ad eam intercapedinem locorum pacem promulgari jubet, quo oppidani omnia & oculis & auribus percipere possent: id quod non parum stuporis apud plerosque insinuavit.

Gravissimè tamen angebantur, cum duos suggestus exiguo temporis momento viderent paratos, ex quibus tanta tormentorum contonabant fulmina, ut triduo post vallum lacerum videretur ad impetum satis patere. Advolat Susa Cardinalis, nullo non tempore regiæ gloriæ intentus; suum de vallo & impetu calculum addit; expediuntur arma, copiis ad castigandam rebellium protervìam properantibus. Impetus ab octava vespertinâ ad decimam producitur, tam prospero successu, ut legio Falsebuigica propugnaculi adversi cornu pervicerit, Champaniæ & Pedemontii legiones propugnaculum Andreanum, cum statione percommoda, quam Turlonem

nem vocitant, corripuerint, quantumcunque incolæ, quibus sanè plus rabiei, quam virtutis aderat, obniterentur.

Oppidum spatiosum eo impetu non poterat capi, quo tamen præsidiarii & incolæ tantam concepêre formidinem, ut ex conscientiâ fractarum virium, postero mane, nihil expectato Mor runio, dilaberentur ad sua, salutis avidi quærendæ, cum ipsus SantAndreanus veniam rogaret. Cardinalis autem statuerat, supplicio extremo quorundam expiandam rebellionem cæterarum, adeo ut ad solam regis gratiam supplices remitteret. Hinc terror per oppidum duplicatur, compluribus salutem per montana frustra sperantibus, cùm palantes à milite conficerentur.

Hæc ubi rex intelligit, imittit Gordæum & Effiatum in oppidum, quasi cum SantAndreano, familiari suo, de gratia illius particulari acturi; sed revera ut inspicerent desolationem. Ad portam progressi, nullam vim adversam reperiunt, copias aliquot trahunt, & oppidum nullo negotio capiunt, quod prædæ exponitur. Gradum tamen ad Castellum promovent, gregarium internuncium vident, SantAndreano loquuntur, qui Castellum, nisi vitam sibi & suis pactus, ut redderet, nullis poterat induci rationibus, quod fortis animus illam salutis viam in arbitrio Regis, justissimè irritati ad castigandam sine legibus rebellionem, admittere non posset.

Tandem verò ubi oppidum prædæ expositum, & Castellum undiquaque peti videret, sponte ad vestibulum regii hospitii progreditur, ab excubitoribus apprehenditur, ex mandato regis Bassompetrio & Mariliaco concreditur, ut in fronte legionis, quæ excubias erat sortita, ad Castellum deduceretur, ad deditionem ultima vice in arbitrium Regis, sine ullis legibus perurgendam: traditur Castellum, egreditur præsidium, & igni in capsas nitrati pulveris ab aliquibus sparso, pereunt aliquot regii, unde tantus furor, ut obvii vindictæ immolarentur: Cæteri manipulatim egressuri, quod promiserant, ut ad regis pedes pervolverentur, hinc inde salutem quærunt, etiam per propugnacula dilapsi, adeò ut justa illorum ira ad conservationem vitæ difficulter declinaretur.

Cœlum denique justo hoc supplicio nondum satiatum videri poterat, cùm per omnes oppidi vicos, postquam regiæ copiæ introiissent, flammæ collucerent, incerto authore, frustraneo conatu ad restinguendum, ob nimium splendorem: Concidit ergò in cineres universum oppidum, quantumvis Rex juberet, vel saltem templum, & alias ad cultum divinum fabricas conservari.

Politica Reminiscentia.

JUstitia nihil minus, quàm prudentia rigorem ad exemplum statuendum in castigando aliquo rebellionis capite postulat. Protervia custodum regem ad objectum vindictæ perurget, ut contemtum, absque hoc si foret, evitet, & cæteros metu ejusdem supplicii ad obsequium retrahat. Ubi clementiæ vincula, populos ad agnoscendum errorem pertrahere nequeunt, justitia necessario dextram fulmine, ad castigandam nimiam temeritatem, instruit: metus igitur arma extorqueat, ubi benignitas deficit.

Rex autem cum summâ sapientia in eos exonerat iram, qui rebelles clementiam dedignantur. Vindictam rarius quidem exercebit, sed hic nihil parcet, ne authoritatis faciat dispendium. Cujuscunque institutum violentiam plerunque trahit, odium Vatinianum nunquam effugiet, quo tandem in exitium prolabetur: quemadmodum per rebellionem negligentior, in contemtum incidet, ad idem exitium viâ adversa digressus.

Princeps, metui cupiens, non debet vituperari, nisi ignoret veram rei methodum. Homo quidem cum libertate natus, ante omnia per mansuetudinem est gubernandus, sed qui aliquo animi vitio libertate abutitur, per severitatem à justitia ad obsequium fuerit deducendus. Equus passui assuetus, nunquam concitatior, funiculo serico regi amat, sed obstinatus & cerebrosus expetit præter calcaria antilenam & nasale.

Principum lenitas ad eundem modum sola poterit in obsequio populos tranquillitatis studiosos gubernare, sed

ſed jugi pertæſos, metu coercet, admodum opportuno ad continentiam freno; non tam, ut Principis potentiam formident, quàm ut à negotiis, quæ caſtiganda veniunt, abſtineantur. Id enim eſt inſtituti divini, quo mortalibus metus, ad evitanda mala incutitur: neque vero metus nimium intenditur, niſi ad feloniam ex injuſto rigore.

CAPUT XXI.

Mariliacus, à regina matre miſſus, adit regem ad Privaſium.

Rege ad Privaſium progreſſo, adeſt Mariliacus à regina matre, ut nova capita probaret de cuſtodia Mantuanæ exhibitis etiam literis, quibus regina mater munus Mareſchalci Gallicani ipſi poſtulabat tam operosè, ut rex, qui hominem tantis honoribus ſemper indignum judicaſſet, prorſus hæſitaret: notandum tamen, literas eas à factione Cardinalis gloriæ adverſante fuiſſe concinnatas.

Ea factio conſtabat aulicis tricarum peritiſſimis, qui longè antè judicaverant, id unicum, ad Reginæ matris animum à benevolentia, quâ diutiſſimè ſummum iſtum Miniſtrum erat complexa, dirimendum fore medium, ſi eandem in Mariliacum derivarent, quem in oculis ferebant, ut, ſi fieri poſſet, rerum ſummam ipſi, fratrique ſigillorum cuſtodi conciliarent, quos conſiliorum fautores haberent certiſſimos.

Nemo non ſumma quævis ad æmulationem laudatæ virtutis, reginæ matri de tanto viro ſuggerebat, donec in eum alioqui pronioris gratiæ artibus circumventa, integrè aſſentiretur. Factioſi igitur animadvertentes, ad quantum viri æſtimium ipſa eſſet provecta, nihil morantur, ubi maximè percepiſſent aliquam erga Cardinalem offenſam, ex Mantuanæ cauſa contractam: inſtant igitur acerrimè, ut iſtum ad honorem Mare-

schalci Gallicani eveheret, & apud regis animum insinuaret, qui ab ipsa penitissimè dependeret, emolumentum quodvis repensurus, quorumcumque insuper habita gratia; id quod ipsus propalare jam ad demerendam gratiam nihil dubitabat: istiusmodi viro opus illi esse, si unquam, dum Cardinalis sæpius abesset, & negotiis publicis maximè distineretur.

Istæ rationes potissimum militabant apud reginæ matris animum, ut constitueret ipsi dignitatem Mareschalci Gallicani à rege impetrare, literis nervosissime scriptis. Satis habebat factio, ipsam ad petitionē illius muneris adactam, cùm ad quamcumque repulsæ speciem persuadere possent, ob authoritatis dispendium, nihil remittendum. Ubi preces forent inanes, universæ Galliæ manifestum facerent, quantillæ apud regem esset authoritatis: quo ordine etiam articulatim processum.

Rex enim primò signum Mareschalci negabat, unde reginæ matri dispendium authoritatis objectum, quo stimulo illi natales ad vivum compunguntur, ut urgente turba illa regem perurgeret. Eâdem occasione oleum camino infusum, ut Cardinalis gravius vapularet: nondum tamen locus erat, insolentiæ, quam adversus eundem posterius exeruêre: gnari tamen, æmulationem, quam reginæ matri instillabant, aliquando veneni mortalis vim sumturam, ad suffocandum omnes benevolentiæ scintillas; consultum suo instituto credebant, si ad tot difficultates impetrandi illius muneris apud aures reginæ matris summam Cardinalis in regis animum potestatem traducerent, cujus consiliis maximè staret, cui nullam repulsam objiceret, quem denique coleret, causa tantæ benevolentiæ ex æquitate petitorum nunquam producta.

Id verò clarissimè suggillabant, exiguam illius præ Cardinale potentiam, ut animo ægrè facerent, ut deinde ipsa omnem remorarum culpam Cardinali impingeret, regi fastidium testaretur, & voluntatem simpliciter mandaret, eumque tandem invitum perpelleret. Cardinalis eo rerum momento eximiam ostendebat prudentiam, regi conatus persuadere assensum, cum sæpissimè munera ex aliis causis, quam ex merito conferri necessum esset,

regi

reginæque matris benevolentia non exiguum trahe-ret pondus. Sic Mariliacus Mareſchalci titulum & ſignum aufert.

Cardinalis autem genius, quem nihil latet, ſatis tum in faciem indicabat, tricarum involucris rem agi, quod ex vehementiſſimo petitionis fervore pateſceret. Idē tamen, & mali, & remedii ſagax, proprium emolumentum, licet ægrius, maluit exponere caſui, & vigilantiam ad novi hominis conſilia intendere, quàm reginæ matri repulſam offerre, ad normam prudentiæ ſolitæ regreſſus, quæ ſuadet tolerantiam in turbis, quas neceſſitas aliquando objicit, ne remedia minus efficacia adhibeantur.

Politica Reminiſcentia.

AMbitionis mancipium ad ſummos honores cum ſummo evehitur periculo. Id demum eſt furioſi dextram armare telo: quicunque Miniſter confert operam, hoſtem ſibi ipſi excitat, cum quo poſtmodum acrius dimicet. Dum quidvis honoris ambitioſo exhibueris, majoribus turbis occaſionem dederis, quod ſibi omnia deberi credat, ſpreto inde quocunque ad favorem conciliandum beneficio. Æſtus autem animi ad altiora, memoria procurati honoris, obliteratâ, inſtituet adverſus benefactorem conſilia, quotiescumque compendium fuerit commodi. Dicam amplius, honores iſtiusmodi ingeniorum in Reipublicæ perniciem vergere.

Ambitio quidem laudem & favorem meretur, quæ generoſos animos ad gloriæ bravium excitat: quæ verò ad ſummos honores tantum connititur, quacunque via, vel inde vituperium meretur, quòd Reipublicæ noceat. Hác quicunque ſemel corripiuntur, nihil præteritorum memorant, ad fortunæ incrementum intenti: nulla ipſis cura Reipublicæ, dum privato inhiant commodo: nullum penſum Reipublicæ turbandæ, præ authoritate intendenda. Quicunq; Miniſter ad adminiſtrationē Reipublicæ quantamcunque conferat utilitatem, odium aufert, ad fortunæ auctarium facere creditus.

Quos etiā tanto majori cū periculo frequentes, quanto plus potestatis sortiuntur, authoritate æstum libidinis incendente: per ruinas universorum ad scopū grassantur suum. Obstacula si quæ objiciantur, vertuntur in furorem adversus authorem creditum. Ad ruinam suam ineluctabilem nihil pensi habent summam rerum addere. Princeps igitur ordine congruo aget, qui nulla urgente necessitate ad diversam rationem, honores in Reipublicę studiosissimos, non privati compendii pertinaces, conferunt, ubi plus operæ impenditur in gloriam, cui virtus indivulsa comes adhæreat, quam in fortunarum auctarium.

CAPUT XXII.

Rex capto Privasio per Languedociam facit amplissimos progressus.

POst Privasii obsidionem Rex institutum prosequitur, ut omnes Religionariorum per Languedociam urbes adiret, & armorum in contumacem rebellionem ad obedientiæ leges redigeret. Immiserat jam populatores ad potentissimas, quæ fuerint Montalbanum, Castra, Nemausium & Millautum, quæ incommodis frangerentur, post messem corruptam. Estræus diversi exercitus dux, complures profligaverat Nemausiensium copias, populationem impedire ausas.

Quamprimum autem Rex sese viæ dabat, Gorsa, Vallonum, Vaguasium, fanum Ambrosii, & plura alia Sevennarum, obsequium resumsere, adeo ut Alesium contenderet, obsidioni incipiendæ. Oppidanos Rohanius quibuscumque potuerat artibus firmarat, ad contumaciam extrahendæ obsidionis, quibus etiam supplementum submittebat, cum mille ducenti tam speciosо operi non sufficere viderentur. Noctis speculatus adjumentum, suppetias promovet extremo excubitore prostrato, proximior signum dat expediendis armis.

Ibi Cardinalis, cui nulla somni quies, nisi per otium pacis & belli, ducentos equites aggregat, procurrit primus, cum

cum conflictum instituit, ut & pedum velocitas', & noctis tenebræ refugientibus salutem conferrent, captis nonnullis suspendium militiæ vitæque finem imponeret. Istarum igitur suppetiarum concisa spes juxta exemplum Privasii castigati, tantum apud incolarum animos potuit, ut ex metu regiorum armorum, ad petendam gratiam descenderēt, quam rex, cum libertate etiam præsidio quoquoversum discedendi indulsit.

Successus iste multum trahebat, ut Rohanii animus, quod speculatores à rege submissi facile animadvertebant, perplexari inciperet de summa rerū. Cardinalis igitur, cui nulla occasio temerè elabitur, rationem ejus reducendi invenit, dum demonstrat, quanta imprudentia rebellionem foveret, ex quâ præter ignominiam esset relaturus nihil, rege obfirmatissimo ad factionem hæreticam tollendam: satis haberet eâ libertate, quæ ipsi & Religionariis obtingeret: quòd si ad obsequiū reverteretur, & officium coleret, spem aliquando honores natalibus convenientes assecuturum.

Exinde clam de fidelitate ille, & obsequio in regem protestatur, facili præteritorum venia, si aliquot annos extra regni limites abiret. Caput tamen factionis nihil adeo tectum agebat, quin aliquid ad propinquiores emanaret: institutum ejus sequuntur Deputati primariorum oppidorum, quæ ad successum regiorum armorum consternatæ, metu extremorum suppliciorum, pacem expetere incipiebant, diversis propositionibus ad transactionem universalem prolatis.

Primæ videbantur impingere in regis gloriam: ubi autem Rohanius regem persuasisset, post transactionem, quæ nihilominus tum nondum erat promulgata, ut Conventum generalem rebellium, qui Nemausii agebatur, Andusam cogeret, faciliores ad auscultandum fecit. Cardinalis etiam, commodum sortitus tempus, sôlus contumaciam animorum efferatorum tantâ industria prudentiaque oppugnabat, an demulcebat, ut satis facultatis ad eos cicurandos inveniret, donec verbis fidem haberent de integro sacrorum suorum exercitio, & usu fortunarum.

Hinc tandem constituêre, gratiam regis illimitatā subire, & de-

& demolitionem omnium munimentorum, quibus factio stare posset, ferre, datis etiam ad ampliorem fiduciam obsequii obsidibus. Rex gratiam delictorum facit, promulgatque ad summum subditorum omnium gaudium, haereticorum etiam tranquillitatem.

Politica Reminiscentia.

UTi bellis civilibus cavendis nullum expeditius remedium, quàm ut factiosi ad impotentiam deducantur, aut ad securitatem fidei praestandam; ita in rebellione summum remedium, si duces subducantur. Ibi impensè caveas, ne istiusmodi homines in Republica magnam nanciscantur authoritatem, aut ubi eam adepti sunt, vinculis veris solidisque ad Principis emolumentum compingantur.

Sic enim nihil metuas, cùm populis quidem rebellio sine capite usu veniat, nullum tamen institutum firmetur, aut series trahatur: hederam imitantur, arctius complexi, quae humi serpunt; ramos à trunco separatos, qui nullum fructum ferunt; navem malo, rudentibus & velis vanè instructam, dum nauclero destituta, fortuito fertur, scopulis propediem collidenda. Equidem procellis conferam eos, quae coelo minitari videntur, fervente tempestate, sponte ad cautes franguntur; aut nubibus in aere libratis, ad ventorum ludibrium, quas debiliores solis radii per aestatem uno momento dissipent.

Dux instar capitis est populo seditioso, quo remoto, & vitam & motum amittunt. Primum istud mobile pertrahit turbam, veluti stellas minimas, sine vi reluctante. Dux enim dicitur, quod gregem ducat, qui sine illius industria vel dilaberetur, vel sinistre vires explicaret, ad perniciem; adeò ut ipse, tanquam anima in singulis membris, cunctorum lacertos animosque regat.

CAPUT XXIII.

Rex introit Vsesum Nemausium, aliaque rebellium oppida, cum Edicto pacificationis.

SEcundum illam transactionem Rex Usesum & Nemausium, cum summo incolarum applausu introit, & Nemausii moratus, edictum conficit, quo stabileretur ordo, quem hæreticis maximè in oppidis & alibi locorum, ubi exercitium veræ religionis eousq; impediverant, præscripserat: gratia indulta Rohanio, Subisio & omnibus illorum stipendiariis, religione Catholica, Apostolica, Romana ubique restituta. Iusserat etiam, ut bona Ecclesiastica quæ illi usurpaverant, Clero cum templis, domiciliis & monasteriis restituerentur, Parochiæ singulæ bonos & doctos haberent sacerdotes; cæterum exercitium religionis reformatæ quam vocant hæreticis liberum foret; sed ad cavendam in futurum rebellionis facultatem, omnia munimenta oppidorum & cæterorum locorum, ubi numero ipsi vincerent, solo æquarentur, salvo ambitu murorum: illi tamen, ad fiduciã promissi obsequii demolitiones munimentorum tolerarent, obsidibus ad tutiora translatis.

Edictum istud transactioni conforme, omnibus hæreticis satisfaciebat, ut deinceps mentem ad boni fidelisq; subditi officiũ componerent, præter Montalbanenses, ex propugnaculorum robore superbos, eousque progressos proterviæ, ut leges à cæteris non sine gratitudine comprobatas repudiarent. Somniabant enim, sibi satis virium ad alteram regiorum armorum vim, ignari utique, rerum summam diverso nunc verti cardine, posteaquam rex per prudentiam Galliæ perpetuo prosperam Cardinalem clavo reipublicæ adhibuisset, qui media subjugandæ Rupellæ, eatenus invictæ, suggesserit, omnes artes prudentiæ Hispanicæ eluserit, Anglorum potentiam per sua consilia enervârit, spatio unius horæ Pedemõtii animum ab Hispanis ad Gallos traduxerit, Sabaudo ad subeunda regis desideria author fuerit,

fuerit, fide interposita Hæreticis persuaserit omnia munimenta dejicienda.

Contumacia unius oppidi tanta erat, ut rex iter illuc sumendum statueret, donec ad cæterorum obsequium vi armorum deduceret. Cardinalis autem certior, contagium per viciniam exercitus, & Languedociam grassari, regem adeo instanter rogabat, ne personam suam exponeret periculo, cùm in ea sors universæ Galliæ versaretur, sed potius sibi rebellionis reliquias impugnandas permitteret: hinc Rex Parisios redire animum inducit, postquam ceperat Susam, liberaverat Casalam, superaverat Privasium, & potiorem oppidorum per Languedociam partem, intra sex menses ad obsequium reduxerat.

Politica Reminiscentia.

HÆresis, nisi omni potentia exuatur, obsequii expers: Id Poetæ egregio figmento planum fecère, quibus Iuno ira commovetur, quod Iupiter Palladem solus generasset; idem igitur conata, Typhonem, serpentis monstrum & horrendum parit filium, qui in ipsum Iovem arma sumserit, rebellionis speciem exhibens. Ita hæresis à Deo revulsa, qui in Ecclesia liberos obsequentes generat, in illa separatione sua genimina producit, rebellionis capacē, omnis obsequii expertem sobolem; adeo ut nunquam hæreticus obstinatus Principi suo bene cupiat.

Nemo admodum miratur, eos imperia temporalia destruere, quod spiritualia neutiquam ferant. Rationibus solidis, ad doctrinam erroneam statuminandam, cùm careant, ab armis semper patrocinium petunt: gnari etiam, reges in ipsorum perniciem armari, quemadmodum omnis Orbis Christiani Academiæ docent, ideo ab authoritate illa abhorrent, ut nullum non moveant lapidem, ad excutiendum jugum.

Immania sanè ubique locorum bella suscitavêre, ut sese in libertatem assererent. Nemo ignorat, Orientem ab Arianis fuisse turbatum; Macedonianos majorem Greciæ partem concitasse; donatistas omnia per Africam comiscuisse

Per

Per occidentem legimus Iconomachos, Albingenſes Lutheranos & Caluiniſtas, in Galliâ, Angliâ, Germaniâ & Hollandiâ theatrum rebellionum conſtituiſſe.

Somniant, Dei ipſius cauſam ſuæ opinioni conſervandæ conjunctam; unde facilius ardua quæque ſuſcipiunt, favoris cœleſtis fiduciâ freti: cum conſiderare deberent, leges veræ religionis, à filio Dei promulgatas, tantummodo fugam, aut mortem permittere, nuquam vincula obſequij ſolvere, aut arma in *Principem* ſumere. Religionis conformitas, firmiſſimum reipublicæ vinculum: diverſitas exordium rebellionis; de quo ne dubitare quidem licet, poſtquam filius *Dei* in *Evangelio* dixit; regnum in ſe diviſum deſolationem non evadere.

CAPUT XXIV.

Conſpiratio adverſus Cardinalem.

Quo momento rex *Pariſios* repetebat, Cardinalis equo conſcenſo, ad Montalbanum ſubigendum abibat, equidem vix ſuſtineo ejus diſceſſum, ut Galliæ bono tam perditè ſuum impendat ſanguinem, dum in ipſius exitium conſpiratio fit: calumnias enim calami injurioſi reſponſo non digner, qui nulla vera ad gloriam ipſius obfuſcandum inventâ cauſâ malitiæ permittit habenas, quæ imprudentiæ & infidelitatis arguat actiones judicij & non fucati ſtudij ad regiæ majeſtatis gloriam pleniſſimas.

Calumniatur ille prætextuum ſedulus indagator; unde regina mater in Cardinalem commoveretur, apud regem querula, omnem moverit lapidem in illius perniciem, refert: Non potuiſſe ipſam ferre, perſonam regis tam liberè trans Alpes menſe februario duci, & contagio per Languedociam, cum imperio exercitus, diebus Canicularibus exponi. Quo ipſo ineptias prodit, imò rabiem, omni rationi adverſam, furibundi calami ducem, cum ſibi ipſi fortunæ ſuæ everſionem, non vero Cardinali debeat.

Nuſpiam genius, ad illum modum acutus, finxerit, Cardinali conſervationem vitæ regiæ, valetudinisque, ex quibus ſuas ſcit pendere fortunas univerſas, curæ cordique minus fuiſſe: didicerat, quantum odium regina mater immerito concepiſſet, Aurelianenſi parum de ipſius commodis ſollicito, unde caſum, rege humanis exemto, nunquam averruncare poſſet. Neque regina mater eundẽ ſermonem comprobarit, quæ nimij illum ſtudij accuſat, ex quo uno argumento valetudinem regis non temere periculis eſſet objecturus, ſi fidelitas tantum nefas permitteret.

Regi utique erepti eſſent gloriæ apicis illuſtriſſimi, quos contueri licet, à momento cælitus ſuſceptæ Coronæ, ſi iter Suſanum impedijſſet, cum de tranſitu Alpium adverſus Sabaudum, armis Hiſpani adjutum, de Suſæ occupatione, de Caſalæ liberatione, & Languedociæ obſequio, cujus oppida per hæreſin adverſus regem armata conſurrexerant, ageretur. Generoſus regis animus iſtanc gloriam, neq; à Cardinale rogatus, alijs permittere non voluit.

Omne profecto ſtudium, quod ſummum Miniſterium requirit, poſuiſſet: notum enim trivio, regem à teneris, injurijs aëris aſſuetum, ex laboribus illius itineris, qui ſolitos venatus rariſſime excedebant, nihil incommodi ſuſceptutum fuiſſe. Addam tandem, præſentiam illius maxime neceſſariam fuiſſe, ad copias per obſidionem Rupellæ admodum fatigatas, cui etiam expeditionis longinquitas acceſſerat, firmandas.

Eſt enim Principis præſentia fere anima exercitus, cum ſine hoc miles nunquam virtutem intendat. Superanda enim erat Sabaudi, Hiſpani & Religionariorum arma adverſa: ubi præſentiæ regiæ omnis ſucceſſus debetur, alioqui valde dubius, nihil denique ad rem tam arduam videbatur prætermittendum; quæ laborem aliquem poſtulabat, quem nullus heros, ad honorem victoriarum connisus unquam ſubterfugit.

Politica reminiſcentia.

VIA, qua ad victorias itur, ſpinis horret, ubi fruſtra ſine labore proceſſurum te ſperes. *Princeps* hic fracti

animi,

animi, ad honorum colophonem nunquam evadet. Coronæ tantum certantibus debentur. Nullam famam Alexander, Cæsar, & ipsorum asseclæ, meruissent, nisi omnia genera laborum sustinuissent. Generoso animo nullus laborum metus; quo perculsus, ad omnia ineptus languet. Id compendium militiæ Romani tyronibus dabant, cujus memoriam ratione nunquam satis laudatâ, æternam esse volebant, cùm templa Honoris & Victoriæ eo ordine struerent, ut per illud Honoris ad ædem Victoriæ transiretur.

Ibi omnes parietes gladiis, amentis, clypeis, & quovis genere armorum, ingerebant oculis animisque, gloriam solo labore acquiri. Equidem Severi ingenium semper maximi feci, qui tribuno, militiæ symbolum dederat id vocabuli Laboremus: quod Pertinax ferè imitatus, quamprimum imperare cœpit, illud suum Pugnemus retinuit. Uterque sane quoscunque præfectos docent; paci bellove convenientissimum esse laborem.

Adrianus Imperator idem suggerit, cui Florus aliquando tres versiculos scripserat; malle sese imperatoriâ dignitate carere, quam in Angliam trajicere, ad vapores Scythiæ hauriendos: cùm responderet quatuor aliis versiculis. Nolle sese Florum esse, qui maximam temporis partem cauponis impenderet; nihil principi præ labore magis decorum esse innuens.

CAPUT XXV.

Guronius Montalbanum legatur.

CArdinalis ex Regis voluntate exercitum antequam in Montalbanenses duceret, Guronium aliquot dies præmittendum censuit, qui incolis regis voluntatem exponeret, animis pro virili ad pacem traducendis. Ille per regia mandata singularia plenam exercendæ religionis libertatem, cum amplissimo fortunarum usu, sine tumultu, promittebat, quibuscunque aliis postulatis,

ratione munimentorum & securitatis repudiatis; cùm nefas sit, subditos præter Principis clementiam aliquid pignoris ad securitatem flagitare; & nimia lenitas eos audiendi proterviam augeat.

Procurrit igitur, à turmâ Velitum deductus, & Villemuræ Arpajovium adit, qui ad primum Montalbani Consulem æneatorem mittit, ut Guroni, ex quo regis voluntatem intelligerent, adventum nunciaret: adderet etiam, è re fore, ut deliberarent, antequam in oppidum ingrederentur, an Corbariovum vellet exire, ubi Guronus in sepimento, quod cis Taræ flumen è regione objectum erat, ipsus præsto esset futurus.

Prudentissimè factum, ne authoritas regia prostitueretur, ad tantillam securitatem, quam rebelles exerebant: detinuerant enim æneatorem à Condæo paulo ante submissum; protestati de omnibus detinendis, quicunque tandem mitterentur, ad talionem, uti credi volebat eorum, quos Espernonius detinuisset. Postero mane primus Consul Montalbanensium, cum ducentis oppidi primoribus, Corbariovum veniunt, Taram transire tergiversantur, ut Guronum adirent, in sepimento, juxta Arpajovii indicium, præstolantem.

Isthæc ratio in contemtum regiæ authoritatis vergebat, cùm illius mandatarius parum reverenter haberetur. Neque contemtum tulit Guronus, quin mandaret, superbiâ etiamnum apud animos eorum dominante, cùm error esset agnoscendus, & humilitas erga mandatarium colenda; non admissurum, non verba facturum: reversurum brevi, sed cum numeroso comitatu. Eodem momento æneator dat signum jussus, & Guronus Villemuram regreditur.

Deputatorum tamen prudentissimi pensitabant, hanc offensam in regis personam redundare, ad gravius suppliciuṁ suorum, mittebant, qui asseverarent, postridie affuturos, ut errore excusato, rogarent ipsius ad Montalbanenses adventum. Sic postero mane sex Deputati Villemuram adventant, ut quasvis excusationes adferrent, admodum submissè rogarent, ne error gratiam

regiam, quam per ipsius intercessionem sperarent, interverteret.

Certus igitur Guronus, populum desiderio ejus videndi differri, quod signum submissionis deliberatæ interpretabatur; excusationes benevolè suscepit, eodem etiam die illuc concessurus. Adventanti Montalbanenses jam humiliores, omnem militiam, nobilitatemque ultra semileucam obviam mittunt, & ad hospitium deducunt, ubi eum omnes oppidi societates ibant salutatum.

Politica Reminiscentia.

IMprudenter rebellium animi exaggerantur; per libertatis desideratæ repulsam, & fortunarum usum sublatum; quæ gemina gratia non operosè fuerit indulgenda: sapientiæ tamen ratio exigit secundum ista, ut frænum injiciatur, primitusque vel millena postulata; quæ leves homines, populi potior pars, suggesserint, rejiciantur. Id verò sapientissimum ad obsequium reducendum. Experientia enim quovis tempore hoc judicium prudentissimis Politicis dedit; cùm ingenium ipsi sit rude, & male asciatum; adeo ut ad solam severitatem flectatur; eâdem maximè per seditionem ferventem utendum.

Equus refractarius virgâ & calcaribus domatur: & populus frustrà blandimentis tentatur, ad indulgentiam desideriorum. Ubi ingenium nimis avidum omnia indulta ad libidinem inflammandam vertit. Prima sanè postulata adeo nihil demulcent, ut ad nova prolabatur, hydropico non absimilis, cui potus sitim intendit. Id Ludovicus XII. usu didicit, Mediolano in potestatem redacto; quod Guicciardinus docet. Is enim ex insita mansuetudine populo quæcunque posset, concessit, credens ex prudentiæ regulis, etiam gratiâ singulari ad hunc & illum devinciendum opus esse, ut novæ provinciæ constitutio duraret; reclusa gratiæ scaturigine ad quævis desideria.

Institutum autem illud pessimè ceciderit, cùm Mediolanenses primis favoribus inescati nihil satiarentur, sed tributorum immunitatem audacter efflagitarent: quâ etiam impetratâ, ne quid in novo imperio desiderati

possèt, ad eam urgendi proterviam processère, ut immunitatem omnium prorsus onerum postularent, tanta iniquitate, ut ultima repulsa beneficiorum omnium memoriam obliteraret, ac si nunquam sese liberalem præstitisset ab initio; dum tandem tempus ad deliberandum, quod primò factum oportebat, sumeret, spe ad partem postulatorum obtinendam factâ.

CAPUT XXVI.

Montalbanenses persuadentur.

Guronus, salutationibus defunctus, cùm Consulibus instituit agere, conventumque, ut postridie in curiam veniret, literisque regis fiduciariis, adeoque Cardinalis productis, conventui summam mandatorum exponeret. Cardinalis per singularem prudentiam ipsi adjunxerat duos Deputatos Nemausienses, valde solertes, & apud Religionariorum partes magni nominis, qui testarentur ferocienti populo, quantâ clementia & mansuetudine rex ipsorum errores abolevisset, quanta etiam severitate Privasiorum rebellionem castigâsset: quibus tandem integram exercitii religiosi libertatem indulsisset Cardinale ad observationem exactissimam transactorum advigilante; cùm vana auxiliorum spes tum demum apparet, & rebellionis authores, illa neglectâ, regi fuerint reconciliati.

Deputati isti ubi institutum, cujus gratia venerant, prosequebantur, jam primores oppidi ad submissionem traduxerant, cùm Guronus Curiam petit, & flumen eloquentiæ, vigorem animi, prudentiæque industriam explicat, ut primâ vice animos vehementer percelleret. Depingebat victorias regis, potentiamque invictam, cui nihil non cederet: non præteribat Rupellanorum ærumnas, & Privasiorum calamitatem, quam per rebellionis exemplum nunquam vitare quirent: institutum autē Regis, de quocunq; populo, oppidove per regni latitu-

dinem

dinem neutiquam ferendo, niſi obſequium præſtaret, exaggerabat.

Poſtea regio nomine interponebat fidem integræ ſecuritatis, quæ perſonas & ſacra complecteretur, quouſque obſequiū colerent: addebat etiam fidē inviolatā Cardinalis verbis habendam, multis adjurationibus proteſtatus, confidentiam ſummam in eo collocarent, qui certo certius promiſſa eſſet adimpleturus. Iſti ſermones adeo vividè penetrabant, ut mentes ad pacem jam propenderent, quantum ad bellum ante fuerant proclives.

Nemauſienſes Deputati ſermonem excipiunt, ſeriem malorum, in quæ per inobedientiam oppida ſuæ factionis præcipitaſſent, exponunt; ſuaviſſimum otium à pace per Regis manſuetudinem memorant; fallaces artes, quas turbarum authores nexuerint ad ſpem auxiliorum, explicant, quibus adeo fluxum fundamentum, ut ipſi duces ſpem poſuerint, refugio ad Regis arbitrium ſumto: grandes victorias abundè teſtari, nihil ipſi reſiſtere poſſe, id quod maximè provinciales permoviſſet ad ſupplicem humilitatem: exinde Cardinalis colloquio honoratos, admirari virtutes eximias, ex ejus perſona radiantes ad gloriam, expertos manſuetudinem, & fidem promiſſorum: adeoque nihil diſtuliſſe ad deliberandum, à cujus benignitate tantum favoris ſperarent, quantum calamitatis ex ambitione ducum tuliſſent.

Vix dici poteſt, quantum æquiſſimæ hæ rationes apud populum pondus habuerint. Quoniam autem rebellio altiſſimas egerat radices, biduo in deliberationibus inſumto, Deputatos ad Cardinalem mittunt, qui tranſigerent, nulla alia ad Guronum fide, quàm ut rogarent, Deputatos in ipſius comitatum conferri: ſubmiſſio enim illorum cœlitus deſtinabatur Cardinalis prudentiæ, quæ ſola tantam molem produceret.

Politica Reminiſcentia.

Metus ærumnarum, quæ rebellionem plerumque comitantur, præ cæteris rationibus efficax ad obſequium populis rebellibus perſuadendum. Ad ingenia enim

minus civilia reverentia erga Principem, & principis propensio ad populum, nihil facit: quicumq; autem modum invenerit animi perterrendi, obsequentissimum habebit; unde non tam rationes persuadendi operosè conquiras, quam vim intentati rigoris ex quo nunquam eluctaretur, nisi ad postulata condescendat, jactes.

Tacitus in historia mire dotes ejus excolit, ubi ait: Populum, etsi vires summas possideat, vecordissimum, metu percelli, facillimè mutari, nisi generoso pareat duci: cum furore ad ardua ruere, eademque relinquere, & turbari, ad primam formidinis speciem: nihil mediocre in motu ostendere, si metus absit, sed trepidantem nullo negotio versari. T. Livio hæc eadem notissima, cùm scriberet, populo id insitum, ut nimis humiliter serviat, nimis superbè imperet, mediocritatis semper experti.

Tum demum verò nimis protervè imperat, ubi potentissimus sibi videtur, nullo metu stimulante. Nimis demisse servit, formidine rigoris & suppliciorum consternatus. Animus generosus ægrius contemtum, quàm damnum feret; populus autem omnis metus causam ex miseria trahit. Hinc Drusus, in Pannoniam digressus, ut seditionem sævam compesceret, mansuetudinem, quâ nihil proficiebat, posthabuit violentiæ, adeò ut populi perterriti, submisse agere inciperent.

Ut autem populum facilius metu percellas, nihil præcipitandum fuerit adversus illum armatum, donec seditio deferveat, quod remedium tempus confert. Est enim mari similis, quod ex naturâ placidum, immanes suscipit motus, quotiescumque venti violentissimi æstum cient, adeo ut ad furorem collidantur; etiam spontè tranquillum, ubi venti posuêre. Sic populus nullius motus, quem attendas, ex se capax, ingentes tamen suscipit, quotiescunque libidini seditiosi alicujus cerebri, cujus nutum sequatur, sese permittit. Cùm autem id genus motuum durationem non ferat, ad persuasiones delabitur, ubi vigor alienus deficit: quo rerum momento si quis armatâ manu ingruat, qui impotentiam demonstret, cum appendice malorum, nisi ad officium redeat,

deat, quidvis obtinuerit: tanti ponderis est metus in animo ipsius.

CAPUT XXVII.

Montalbanum ad obsequium regis redit.

MOntalbanensium cum Gurono Pesenatem, stationem Cardinalis, perveniunt deputati: promtè audiuntur, protestari de fidelitate ad regem, obstinati tamen ad petendam munimentorum per Neapolim, & Burbonopolim conservationem, opinati magnum quid praestitisse, si exteriora complanari permitterent Cardinalis autem virtutem juxta imperatoriam, sub regis auspiciis ingerit; Mirari sese, quod regis mente per Guronum intellectâ, adessent pari jure acturi, aut sese censu caeterorum oppidorum eximerent; morâ conditionem deteriorem effici; regis voluntatem immutabilem; certissimum scirent, si exercitus oppido admoveretur, eandem cum Rupellanis & Privasiis sortem subituros.

Illi ad haec stupere, tempus ad edocendum Montalbanenses petere, supplicare Guroni societatem, ad populum rationi subjiciendum. Responsum, Guroni nihil superesse quod cum ipsis ageret, postquam regis voluntatem exposuisset, quam ullo modo mutari esset religio. Permitti tamen in eorum gratiam, ut in viciniam procedat. Dehinc instituit sermonis diversitatem, quam prudentia ipsius, cui nihil par, ad devinciendos judicabat commodam; ipsi autem quasi fascino capti, jam nihil aliud meditabantur, quàm ut Montalbanenses ad illius arbitrium deducerent.

Cum Gurono regrediuntur, dum Cardinalis duce Bassompetrio exercitum tribus leucis ad oppidum admovet. Verū enim vero biduo postquam Guronus in domicilium oppido admodū propinquū concessisset primus Consul, cū ducentis primae notae ad eū invisit, ut docerent, quanto in pericu-

riculo vitæ essent versati, populo de proditione & nimia facilitate suspecti: rogabant, ut spem aliquam moderandæ sententiæ ostentaret. Cum autem Guronus respondisset, frustra sperari munimentorum conservationem, iniquè hic hærere, Cardinalis fide millenis propugnaculis securiore, mansuetudine illius diutius non abutendum: nunquam sibi persuasum iri, populum ex illorum potestate exiisse, postquam deferbuerit, & jactura fortunarum ægrè ferat, mille ærumnas molestissimè exantlaret; nullâ Cardinalis mentione, qui prudenter omnia jam disposuerat.

Biduum igitur alterum rogitant; quo omnem impensuri essent operam, ad populum flectendum: id quod præstitêre, tanta formidine exercitus sparsa, qui vestibulum portarum calcaret, victoriis assuetus, & quævis obstacula ludos faceret: Subjungebant spem, quam non sine causa in verbis mansuetis & probatis Cardinalis collocarent, quod omnia omnino factionis oppida laudarent; ut postridie statuerent, ad arbitrium Cardinalis imperata facere; quadraginta Deputatis, Guronum Albium usque, quò progressum fuerat, comitantibus, qui populi scitum referrent.

Politica Reminiscentia.

HOc demum feliciorì successu patuit omnibus, summum Ministrum sæpissimè per prudentiam instituti majora præstare, quàm alii copioso exercitu, ærumnosâ obsidione & acerrimo prælio efficiant. Hinc T. Livius ait, eum, qui imperare norit, primas ferre inter mortales, cùm duces executionis ministrorum vicem gerãt. Tempus opportunè sumtum, Magistratus appositè conversus, confidentia industriè insinuata, virorum præclarorum captatio, formido per populi animos seminata, ubi spes de auxiliis decollavit, quæcunque tandem alia prudentia operi admovet, effecerint, quod copiosissimis exercitibus negatur.

Vis inutilis, nisi prudentiam habeat comitem. Prudentia tamen sæpiculè agit sine vi: quæ cæca à prudentia oculos mutuatur, ne sine illo adminiculo potius in confusionem dila-

dilabatur, quam commode insistat rationi. Hinc Poetarum figmentum, quo recensetur, Iovem deprehendisse cæterorum Deorum ad rebellionem proclives animos, adeo ut ipsius personæ vincula crederentur injecturi: hinc Palladem consuluisse, antequam Briareum Centimanum ad defensionem accerseret: ut docerent, sapientiam continere clavem eorum nervorum, quibus vis movetur, cùm sine illa, eadem vis in perniciem propriam convertatur.

Magnis geniis nervi sunt occultissimi, ad opera eò magis miranda, quòd ordo instituti vulgaria ingenia clam est. Potior eorum labor in in papyro, quam cæterorum in prælio. Ex ea ratione ait Plutarchus, Agesilaum Lacedæmoniis in procinctu pugnæ, quâ cum Thebanis ad Mantiream erat decernendum, id consilii suggessisse, quod ego semper maximi feci, ut unum Epaminondam peterent, quo capto victoriam essent reportaturi certissimam, cum ea potissimum dependeat ab iis, quorum sapientia aciem struit, & virtutem militum animat.

CAPUT XXVIII.

Cardinalis introit Montalbanum victor.

CUm Deputati Montalbanensium promissa integræ submissionis, quam oppidani spondebant, ad Cardinalem detulissent, gaudebat ille de tam matura instituti messe; memor autem, uti semper, gloriæ regiæ, ægrè precibus assentiebatur, quibus ad occupandum oppidum invitabatur, ut ipsus recognosceret, quantum persona ipsius apud populum valuisset, qui nunquam ad ea, quæ referebant, fuisset descensurus, nisi fiduciâ in ipsius animo mansuetissimo collocata, unde plus opis, quàm à quopiam alio auderet sibi promittere. Perurgere non desinebant, quod solus aspectus efferatum populum ad placidam mentem conversurus esset, uti eventus docuit, postquam id instituti complacuit.

Bassompetrius cum parte exercitus introit prior, ut op-

pidum assereret; postridiè ingreditur Cardinalis, tanto totius populi gaudio, ut aer personaret acclamationibus, quas animus jam tranquillior protrudebat: Consules, oppidanorum societates, Iustitia leucam unam processerant obviam; ubi primus Consul, & legatus Criminalis perorabant in signum lætitiæ, quâ perfundebantur ex illius aspectu, & intergra confidentiâ, quam mansuetudo ejus amplissimè comprobatam voluisset.

Nemo mente conceperit honores, quibus eum cumulabant, oblato etiam portatili cœlo, quod recusabat, quantumvis illi instarent, ut saltem ante ipsum deferretur, cùm solenne esset Gubernatoribus, & legatis regiis, Provinciam suscipientibus. Neque Consules sustinebat pedites ad equum prodeambulare, quos rogabat, ut sese in diversorio præstolarentur, dum ad templum diverteret, quod illis solennibus nulli gauderent. Illud ab Hæreticis subversũ, lateribus contegebatur; cantatur hymnus Te Deum, assistunt quotquot locum inveniebant, utriusque religionis, ut eum oculis usurparent, dum gratia, civilitas, mansuetudo, & benignitas, quæ virtutes per gestus & verba in omnes spargebantur, animos cunctorum potentissimè devinciebant.

Ad diversorium paratum exinde provehitur, cùm denuò societates oppidi confluunt, ubi ille tanta familiaritate & studio quosvis accedentes excipiebat, ut fortunæ benignitatem non satis æstimare sibi viderentur, adeo ut gaudium illorum rectissimè explicuerimus, si fascinatos dicamus dotibus illis eximiis, quæ in ipsius persona resplendent, ut eum aspexisse, sit amasse. Mandata militi dabat, ut ea nemo non collaudaret. Exercitum in oppido omnes videbant, pedite per vicos sparso, donec incolæ ad submissionem integram onere eo levarentur; nullum autem incommodum sentiebatur, ac si milite oppidum caruisset.

Constituerat etiam supplicia, sine ulla spe veniæ, in minimos proterviæ actus, id quod non parum faciebat, ad populum efferatum in rationis orbitas reducendum, & ad augendam benevolentiam, quâ erga ipsum jam movebatur. Optabant enim diuturniorem ipsius in oppido morâ; cùm

cùm autem nihil esset, quod præsentiam ulterius requireret, victoriis regiis ad summum gloriæ gradum promotis, ad regem revertitur, ipsius videndi cupidissimum, ut rebus Italiæ consuleretur, quæ denuo turbabant.

Politica Reminiscentia.

NOn tantum armorum vis obtinet victorias, cùm prudentia suas sibi vindicet. Vincit enim, qui finem suscepti belli assequitur. Pugnæ & prudentiæ actus ad victoriam tantùm deducunt, nec refert, utrâ via procedas ad optata, cùm finis cuivis rei verissimā impertiatur nomēclaturam. Hinc enim, ait Q. Curtius, non tantùm victor laudatur, qui urbem evertit, aut qui collatis signis hostiles copias mactat; sed & is, qui prudentiæ usu ipsis persuadet spontanea pacta, ut fateantur, non minus potentiæ in castigādis rebellibus, quàm clementiæ in erigendis supplicibus exeri.

Vulgo notum, bellis per Italiam ferventibus, inter Italos & Gallos longam contestationem, fuisse ortam, de prœlii ad Taram eventu, dum utrique victoriam sibi attribuerēt: eam Itali suam censebant, quod hospitia & impedimenta intacta servâssent, raptis Gallorum manubiis, etiam regio tentorio: Galli vero sibi eam deberi asseverabant, quod ad amissos ducentos milites Itali desiderarent ter mille, prælii cāpo deserto, fluvio trajecto: summa autē rei æstimatur ex fine, propter quē prælium partes inierant, qui liberum trāsitum concernebant, ut Gallis ad sua redire liceret.

Gallis igitur victoria meritò adjudicatur, cùm ipsa veritas honorem victoriæ non in eum, qui plurimos mactaret, aut pauciores desideraret, sed in eum, qui à conflictu desideratum obtinet finem, justè conferat. Econtra equidē victorias prudētiā partas, celebriores reputem, quā quæ magno conatu acquirūtur: minus ibi damnū ad victorē redit, copiis sine detrimēto integris, ut jā de operatione virtutis excellentioris nihil repetā. Nam armorum effectum vim & violentiam habet causam principem; illud autem prudētiæ, quæ cæteris virtutibus modum præscribit, sine pugnâ obtingit. Vel eò siccas victorias cruentis præferri decet, quod sanguini humano parcatur. Tigres eo gaudentes, terram cruore tinctam, rubentem, madidam ament; honor

honor autem ab homine denominatus, manſuetudinis aliquid inferens, abhorreat eo oblectamēto, ab honore illinc legitimè trahendo etiam alieniſſimus.

CAPUT XXIX.

Malevoli non agnoſcunt Cardinalis operam.

VErè beata tum Gallia dici poterat, quæ tandem aliquando monſtro hæreſios confecto, vires recolligebat, ante diſtractas, quas exinde foris oſtentaret ad fœderatorum tuitionem; & vim intentare, à quibus toties intra ambitum ſuum fuerat irritata, adeo ut Auſtriacos delineret metuere, & factioſos inciperet contemnere, qui pretio quinquagies millle aureorum Rempublicam ad offerentis libidinem turbabant.

Sumtus immanes, qui ad continendos in officio Religionarios profundebantur, ærarium ſublevabant, cum jam munimenta illorum, ſtipendia, collegia & miniſteria Eccleſiaſtica ex ærario nihil ulterius ſuſtentarentur. Iam non amplius adigebatur illorum occaſione tot oppida munire, tanta ferre præſidia. Iam rex imperio ſupremo cōplectebatur Pictaviam, Aquitaniam, Languedociam & Delphinatum, ubi prius vix media parte authoritatis valebat.

Populi illi miniſterium Cardinalis nunquam ſatis celebrare poterunt, cujus prudentiâ & virtute Rex ad iſtud emolumentum procurandum uti voluit, uti regiæ literæ amplius teſtantur in publicum, & ſermones per occaſionem quamcumque collaudant. Nullum invenietur ingenium, æquitate licet leviſſimè imbutum, quod tantis meritis æterna gloriæ & honoris monumenta, aut ſupplicii adverſus quoſvis per ingratitudinem nocituros, ſpecimen ſingulare neget.

Factio tamen illa, quæ ex compendio proprio uſum oculorum, nubecula obrepente, perdidit, dum reginam matrem obſeſſam premit, cæca eſt ad iſtud officium: ex diu-

tur-

turna absentia occasionem ducit novarum artium, quibus reginæ matris animum amplius concitaret. Quotiescunque rex minimum qui ejus sententiæ non per omnia congruum constitueret, aliquis ex corte illa prodibat, qui Cardinalis id consiliis attribueret.

Ubi rex suggestiones illius magni utique momenti & solidi comprobaret, æstrum æmulationis irritabatur, adeo ut nullus dies præteriret, quin istarum rerum nuncium aures feriret, ut animus æger inde quidvis conficeret. Vbi institutum aliquod minus optatę procedebat, ab excubitoribus istis arguebatur authoritatis prostibulum, ad querimoniarum irritamenta, quæ lingua non semper liberrimâ, oculorum & gestuum vim sentiebant, sine periculo, ad scopum directam.

Temporis jacturam fecero in enumerandis etiam per compendium venenatis technis. Id vero molestissimum, ea temporis momenta istis tricis sumta, quibus ille gloriam regis & Galliæ emolumentum impensissime procurabat; cum præsentia ipsius etiam mentes ab istiusmodi ausis diminuisset. Quòd verò sæpius abesset, rationem inceptabant, quò odii incendium apud reginæ matris animum benevolentia solita paulatim extincta, suscitarent, ubi alimenta, ipsa ferè nihil advertente, tam arida suppeditabant, ut illud, postquam à Montalbanensibus ad Fontem deliciarum reversus esset ipse, comprimere regina mater neque posset, neque vellet, malevolentiæ jaculis per oculorum aciem, prius favores spargentem, emissis: quæ, nisi rex per summam authoritatem ad tanti Ministri patrocinium cohibuisset, fulmina id temporis perniciosissima evaderent.

Politica Reminiscentia.

Absentia nunquam non damnosa visa, ad ministratoribus Reipublicæ, & aulicos favores possidentibus. Non facile diutius ab aula secesserint, quin tricæ aliquæ in illorum detrimentum fabricentur, à fœminis maximè, quarum cupido sensui non rationi adhæret, & inde minimo momento mutatur, ex objectorum desueto usu. Memori-

moriam fovent, ancillæ minus fideli similem; adeo ut ex benevolentiæ censu facillimè patiantur submoveri, quos præsentia parum ingerit: assiduitas plerumque præ meritis habetur: in oculis igitur versetur frequens, qui testimonia benevolentiæ auferre cupit.

Hispanus egregio proverbio ait fæminas ex albo amicorum & mortuos & absentes facillimè delere. Quod ut etiamnon attendas, invidia tamen, quæ ab omnibus Principum familiaribus parata est cuivis intimo, nunquam prætermittet occasionem absentiæ sine studio nocendi exerto. Excellentia genii aut virtutum splendidarum nihil patrocinatur, cùm invidia motus sit animi adeo malignus, ut plerunque invadat, quorum merita & authoritas amplissimam sortiuntur gloriam.

Unde famosissimorum per antiquitatem ducum nonnemo dicebat, cùm sibi diem illam transiisse inanem putaret, nullo laudis eximiæ pretio, quod invidia, gloriæ alumna, impetum tantisper cohibuisset. Fatemur, merita & facinora virtutis laude digna, quæ ad gloriam reipublicæ contulerint, aliquãdo ad eum honoris & authoritatis gradum contendere, ut cæteri æmulationis dejecti spe; etiam invidia careant: non tamen inde liberantur odio; quod per inevitabilem consequitur necessitatem, omnes summę rerum admotos; tum quod mortales, ex jure nascendi liberi, spontè propendeant ad odium superiorum; tum quod aula semper scateat turba; quæ sibi potiora deberi credunt, ab illis forte interversa, unde odium concipitur.

Isti Solis splendorem culpant, quod oculorum aciem perstringat, nulla habita ratione, vel illius naturæ eximiæ; vel suæ debilitatis, virtus excellentissima; uti lumen splendidissimum, offendit: ad noctis tenebras amandandi, donec diei splendorem agnoscant. Lunam & cætera astra luminis debilioris contueantur, antequam radios ex usu & dignitate dimetiantur. Malignis istiusmodi ingeniis ea laus convenit, quod cæterorum sint severi censores, industriè noceant, ad exitium aliorum operosi, dum domi non inveniant, unde eri- gant.

Beatus tamen Minister, qui benevolentiæ substravit ultimum fundamentum apud principem meritorum notitiam, ad Principis gloriam augendam, unde absens idem valet, quod præsens, & Principem experitur Solis imitatorem, qui eodem lumine & emolumento propinquior ac remotior radiat.

CAPUT XXX.

Merodius Imperatoris Cubicularius, invadit Rætos inopinantes.

Historiæ series, post Religionariorum submissionem coactam; nos Italiæ negotia reciprocare jubet, ubi meminimus, pacta Susana in ipsa Hispania sancita, ut Galli Italia excederent, non multum tamen valuisse: dum Merodius, Imperatoris Cubicularius, quem Hispanum credere possumus, tum ob arctissimam Hispaniæ cum Imperio conjunctionem, tum ob Imperatoris motum, ab Hispania penitissime directum; Rætos invadit, angustias, Italiæ & Germaniæ cardines occupat, Meyenfeldiam, & gentis caput Curiam corripit, excitatis etiam munimentis, ad traducendas copias necessarijs.

Id Sabaudus erat machinatus, ex ingenio quietis impatientissimo, & nimio injuriæ sensu, quam Susæ videbatur suscepisse: adeo ut pace constituta, cum rex Privasium obsideret, cum Imperatore & rege Hispaniæ de bello redintegrando ageret, ad piorem scopum. Imperatori exposuerat, violentiam Susæ illatam non tam Sabaudiam, quam Imperatoriam lædere dignitatem, quod angustias ad imperij jura conservanda tantum clausisset; Casalæ liberationem in illius impingere authoritatem, cum Mantuanus, vasallus utique ad obsequium Imperatori præstandum, adigeretur.

Sic & Hispaniam edocebat, contumeliam Casalæ susceptã contemtũ potentiæ per universã Italiã trahere, ex quo periculosissima emanare posse ut negotia; Cardinalem in ipsius

sius ruinam illic locorum conspirasse ; Genuenses ad corripienda arma excitatos : institutum Mediolani superandi firmari, cui immiscendum sese quæsierint permutatione proposita de Bresseâ reddenda, & Salussarum marchionatu ad præsens æs vendendo, ut Galli facilius in Italiam effundi possent: qui si gemin s, maris terræque portas corripe-rent ; ad exuvias regni Neapolitani forent progressuri.

Istæc momenta non parum faciebant, ad utramque potentiam concitandam, cùm ipsius honoris centrum contingerent. Sed honoris & veritatis vix quicquam in istoc sermone repertum ; injustitia in Merodij instituto pellucente, qui non indicto bello, injuria nulla lacessitus ; Rætos occuparet. Propinquior quidem Curiam miserat imperatorias literas ; transitum per omnia provinciæ loca petentes; sed ille non expectato illorum consensu, copias in districtum Meyenfeldensem producit, magna ubique grassatus calamitate ; Curiam obruit, & præsidio firmat, nullo pensò fidei publicæ ; aut gentis ab illius negotijs alienissimæ.

Politica reminiscentia.

ID demum est injustitiæ inservire ; ubi Princeps transitus in provincijs fæderatorum vi occupat : damnum enim, quod inde redundat, hostilia sentit. Injustitiæ crimen ipsi impingo ex judicio Thessaliorum, qui Brasidæ, cum per provinciam Atheniensibus bellum facturus transitum moliretur, obstitêre, quòd Thucydides his verbis memorat: Eum injuste agere, qui conaretur invitis possessoribus transitum usurpare. Licet viribus sit validis, eas tamen ad injuriam cæterorum non exercebit, quòd cælitus ad justitiæ patrocinium tantum conferantur.

Romani prisci magnam merentur laudem ; quòd inimicorum etiam terras contentiosas, temerè non peterent, nisi bello denunciato ; plurimo minus invasissent amicorum provincias. Quotiescunque aliquid juris apud vicinos quærerent, legatos mittebant res repetitum: ubi petita non impetrarent intra triduum, bellum indicebant; neque sic arma expediebant, nisi post ceremonias operosas, quas T. Li-

T. Livius describit. Ne tamen eo usque ingrediamur, cùm meminerimus, Florentinorum feciales ab annis trecentis ferè iisdem ceremoniis uti.

Rationes illæ priscorum, quæ bello indicendo circum ponebantur, nullo quidem usu nunc vigent; princeps tamen usurpatoris auferet nomen, quicunque fæderatorum oppida & transitus sine consensu invadit. Ambitio autem hic non stat, cùm satis habeat, quæuis media ad institutum accommodare, nunquam memor, justitia divina destrui, quicquid injustitia hominum fũdatur. Leges civitatis furta particularia vindicant, & Deus, judex regum, usurpationes flagellat, adeo ut violentia aucti, ruinam in potiore inveniant, & imperium injuria partum, brevi deficiat, potentia licet aliquamdiu statuminatum.

CAPUT XXXI.

Merodius Galliæ legatum violat.

VIolentiam sanè inauditam ambitio imperabat Merodio, post Curiam oppressam. Sciebat enim *Mesminum* legatum regis ad Rætos, omnem industriæ & prudẽtiæ adhibuisse operam, quam ratio muneris poscebat, ut populos in fidelitate, quam Galliæ promiserant, conservaret, & angustiarum custodiam adversus quoscunque, qui Galliæ aut fæderatis illius, nocere cuperent, persuaderet; nihilominus hospitium excubitoribus cingit, & grammateum rapit nullo jure Gentium, quod legatos sacros habet & ab omni damno aut injuriâ salvos præstat.

Politica reminiscentia.

CUm legati majestatem Principis repræsentent, offendi nunquam poterunt sine grandi injustitiâ, à Principe belli exorte. Quicunque aliter agit, legem per omnia imperia ubique receptam violat, Principe legati læso. Inju-

riam atrocem contrahit, cum ab omni æuo isti invio labiles credantur: ubi etiam inter hostes, quod Tacitus monet, rarò legati violantur Indecorum maximum, homines & defensionis, & vindictæ inanes, quibus omnis potentia in rationibus explicandis ponitur, vim pati.

Extremum hoc in legatum, etiam ad offensionem grassatum, fuerit, ut admodum civiliter dimittatur, ab omni injuriâ protectus. Id Romanis erga *P*ersei legatos usu venit, quos jusserant intra undecimum diem Italia excedere, regique nunciare, *C*onsulem *P*. Licinium brevi cum exercitu in Macedoniam iturum, cui legatos destinaret, si quid occurreret proponēdum, nec Romam mitteret qui nulli deinceps ibi reciperentur: adjuncto Sp. *C*arilio, qui per Italiam deduceret, usque ad naves; quemadmodum T. Livius memorat.

Henricus autem Magnus, cujus actiones cæteris principibus exemplar præbere possunt, moderationem erga legatos imitandam exeruit, cum comperisset, Tassium & Balthasarem Cuniganum, successorem, legatos Hispaniæ, colludere cum Hostio, & Merarguæo, ibi jure Gentium servato, tricas seditiosas, ab hostilitate non multum distantes, neglexit. Omni æquitate caruerit oportet, qui tempore pacis, ex sola ambitionis satiandæ ratione legatum violat & detinet.

CAPUT XXXII.

Sabranus ad Imperatorem legatur.

PRiusquam Merodius processisset, rex qui nunquam cogitaverat *M*antuanum pertinaciter fulcire, sed tantum justitiæ, quæ fæderatorum res ipsi recommendabat, satisfacere, ex tenore pactorum *S*usanorum censuit Sabranum legare ad Imperatorem, qui sincerum institutum & animum exponeret, adeoque investituram, si fieri posset, per suum favorem Mantuano impetraret, cum rex, ut pacem

pacem Italiæ conservaret , maximum armorum emolumentum, quod ad Susam obtinuerat, & occasionem, quam complures Italiæ principes obvij præbebant, sponte dimitteret: id quod præter civilitatis pompam, amplissimè testatum volebat.

Mantuanus, officij memor, *E*piscopum Mantuanum miserat, qui investituram rogaret ; quam rex illi submissioni etiam suas preces jungens , nunquam recusatum iri credebat, cum eædem Imperij leges, quæ Principem Vasallum ad eam petendam obligant, Imperatorem ad eam indulgendam ducant, vel saltem ne jus tertij gravetur, si quod exigatur, ubi postea vijs solitis & legibus justitiæ omnia trutinantur. Hæc summa erat mandatorum, quam discedens susceperat à rege ad Imperatorem.

Per viam autem noua mandata consequuntur, ut querelam institueret de exiguâ sibi à Merodio habitâ reverentia in persona Mesinini legati ; tum etiam de violentia in Rætos exercitâ, & transitu Steigæ, *P*ontis rhenani, & oppidis Curiæ ac Meyenfeldiæ occupatis, nullo bello, nisi ad momentum invasionis, declarato: urgeret etiam, ut Merodius copias ex Italia & Rætiâ deduceret, regique de neglecta reverentiâ reus satisfaceret.

Sabranus dignissimè obit munus, omnem, prudentiam expromit, ut Imperatori clarum faceret, regis institutum, donec intelligeret , nihil ad detrimentum imperatoriæ dignitatis actum. Edocebat , regem ad vim non prolapsum, antequam Hispani copias, nullo jure Casalæ obsidionem cepisse vidisset; cùm rex ad patrocinium Mantuani obligaretur per pacta Gambriviana & Veruiniana, ubi nihil prætermittebat, quod ad satisfactionem à Merodio exigendam pertinuisset.

*C*um autem Imperator ab omnibus Senatoribus esset præpeditus, nihil actum, nisi quod Imperator respondit, sibi curæ fore justitiam , Mantuano satisfactum iri , si rex copias ex Italia retraheret; mirari , quid rex fortunas Principum , qui sibi deberent obedientiam, curaret , immemor pactorum diversorum , quæ regem ad auxilia obligabant , nullo penso honoris, an *M*antuanus

periculis, quæ vehementius quam unquam ingruebant, succumberet, cum Imperatoris & Hispani copiæ in Italiam transiissent, ad exitium illius intenti.

Politica reminiscentia.

QUicunque rebus agendis adhibetur, ut arbitrium pacis inter dissidentes Principes interponat, magno honore cumulatur; dignior tamen, cui omnes condoleant, quam ullus invideat, ubi ad fervorem animorum incidit primum. Negotiatorum enim eadem ratio, quæ medicorum, qui ad declinantem morbum vocati, feliciores æstimantur, adeo ut plurimum lucrentur, qui pacis negotia suscipiunt, considente ebullitione sanguinis, post immanes belli sumtus, & tædium indefessi laboris ad exercitum alendum & ducendum.

Primi fervores iracundiæ, instar nubium, obfuscant rationis lumen, ne animadvertantur pacis immensa bona, aut tempestivius ad eam amplexandam ferantur. Iracundia igitur molestijs suis stimulet oportet, donec odium ejus concipiant, ad faciliorem tranquillitatem. Id tædium ærumnarum, quod bellum utrinque trahit, Franciscum I. & Carolum V. ad pacem deduxit: nec Philippus II. compendium, quod infidelitas quorundam Gallorum in republicâ suâ præbuerant, unquam prensasset, nisi pertæsus expensarum, quæ ærarium cum pulvisculo devorabant, & quæ animum arrodebat curarum, periculorum etiam, quæ vel oculis dimetiri licebat in bello externo.

Principes tamen non adeo acerbè dissideant, quin ex pacis studio conentur transigere, & per legatos sensa animorum invicem aperiant. Quicunque enim omnia per libidinem vult auferre, cæteris necessitatem extremorum imponit, ad calamitatum procellas. Cum principes dissitas incolant provincias, plerumque sinistrè de instituto mutuo sentiunt, legati vero justitiam demonstrantes, non parum conferunt ad animos moderandos, & mansuetudini mancipandos. Sapientissimus enim quisque præter justum & æquum nihil exigit: hinc nullo licet obsequij jure adstrictus, rationi semper paret.

Gna-

Gnarus utique veram majestatem non voluntate, sed officio æstimandam, eâdem non ad libidinem extensa, sed ad potestatem justitiæ colendæ exactâ. Id sibi gloriæ ducunt, ut cum omnia possint, non tamen, nisi laudabilia velint. Hinc sponte ad rationis orbitas progressi, nihil tergiversantur, alios legatis missis ad idem institutum provocare, neque enim abjecti id animi signum sed eximiæ prudentiæ, civilitatisque, quam Principes sibi invicem debent, testimonium.

CAPUT XXXIII.

Crequius ad Sabaudum legatur.

Redeo ad Merodium, Rætos obruentem, ut moneam, regi id institutum non admodum inopinatum accidisse, qui Europæ universæ motus animo voluebat, & cæterorum principum consilia nihil ignorabat: Unum tamen agit, ut Crequium ad Sabaudum mitteret, qui contra pacta id fieri argueret Susana, quorum executionem & verbis & scriptis deberet, conjunctione etiam armorum insertâ: partibus igitur accederet.

Sabaudus, qui copias illas invitaverat, nihil opus habebat de illarum instituto quærere: eum tamen prætextum sumit, ut sublestam fidem actionum velaret: sic missurum sese affirmat, ut ex responso regi satisfaciat. Crequius, iniquitatis eliciendæ sagax, aliquot dierum moram permittit, & responsum continuò urget, auditque; Rætorum angustias nihil pertinere ad Mantuani imperium, Hispanum tamen, si Galli Italia & Susa submoverentur, placari posse, oblata opera, ut tum & Imperator copias retraheret, offensus licet, de Gallorum importunitate in dissidio Mantuano, quod vasallus excitasset: instituti sui nullo unquam indicio, cum expactis tantum Susanijs agere posset.

Rex eo, responso probato, jubet Crequium reponere, Quæcunque mandasset, non attingere officium illius, quod juxta illa pacta subijsset, ut nempe arma conjungeret:

ret: aperiret sese, & asseveranter crederet, si investituram Mantuanus adipisceretur, regem ex Italia & Susa copias reducturum, qui id unum agat, ut Mantuanum, fœderatum suum, ab invasione tutaretur, ex pactis Veruinianis: neque enim æquum videri, ab Imperatore ipsi Mantuæ & Monferrati eripi imperium, quod legitimus hæres occupasset. Nunquam regem sibi dissidij, inter Mantuanum & Sabaudum, judicium sumsisse, sed propositis medijs convenientissimis utrumque ad transactionem invitasse.

Ad æquissimas istas rationes nihil regerebat, nisi ut Crequio responderet Sabaudus, constituere sese, neutras fovere partes, nulla mentione officij, quod ex pactis Susanis debebatur, nullo penso damnorum, quæ in ipsum, belli excitati authorem, redundare possent.

Politica reminiscentia.

Quicunque princeps incendium belli inter potentiores suscitat, perniciosissimo instituto neutri sese adjungit, cum expers licet tricarum, prudentia duce, discedere debeat ad partes: maxime verò ubi ipse bellum persuasit, ut faveat ex deliberato. Alter jam excitato bello abunde offenditur, cum nulla injuria accedente, hostis feratur: vindictam promeritus; alter verò ad bellum sumendum inductus, & in ipso periculo desertus, non minus injuriæ patitur. Quod si nec ad bellum quidem excitandum quicquam contribuerit, periculi plenum arbitrer, neutrarum esse partium.

Præstat aleam apertè tentari ad victoriam, aut cum socio succumbere, qui restitutionem postea adjuvet, quam necessitate extrema premi, quæ ipsum victoriæ auctarium faciat, aut utriusque prædam. Eo consilio firmando exhibent Senenses exemplum, qui belli Italici expertes, tādem partium militi patuere excutiendi: adeo ut Alphōsus rex illos compararet, intermedijs habitatoribus, qui à fumo inferiorum exercētur moleste, & à superiorum strepitu turbantur.

Aristenus, Achaiæ Prætor, & L. Quintus Consul & imperator Romanus consilium Cleomedontis Macedonis pessi-

pessinum judicabant, cùm is Achæis, neutras inter Romanos & regem Philippum belligerantes suaderet partes. Ille enim ferre non poterat, institutum illud viam mediam nuncupari, adeo ut subjiceret, Viam si maximè dicere amarent, viam tamen minus utilem dicerent; cum successus prosperior, qui evenire posset, nihil commodi adferret, nisi ut victoris præda tandem fierent.

Fortè evitaverit quis illam tempestatem, si in verbis & actionibus eam servet cautelam, ut partibus justissimum persuadeat æquilibrium: illud vero impossibile autumo, cum & actiones indeterminatæ suspicionibus onerentur, judicio utriusque expositæ. Non certè evitabit vicinorum desertionē periculo oppressus, quòd auxilia neglexerit, ad benevolentiæ imminutionem. Medius enim has & illas partes offendit; ubi potentior credit, cæteros ad conjunctionem armorum sponte obligari, & infirmior dolet, sese deseri, adeoque injuriâ affici. Sic neutræ partium neq; adversus hostem protegunt, neque amicos conservant. Creditur quidem ærarium exhauriri, si aliquæ copiæ in exercitu fæderati sustententur, sed majores sibi ipsi imperabit, ut provinciales ab utriusque incursionibus tutetur.

CAPUT XXXIV.

Leonus in Heluetiam legatur.

POsteaquam Merodius Rætos occupasset, monebatur rex, quid Hispanus per Helvetiam machinaretur, ut dissidio suscitato, pagos Catholicos faceret suos. Mittitur igitur Leonus Brulartus, qui eos certiores redderet, de regis benevolentia, quam ipsorum commodis augendis servaret inviolatam: exhortatus etiam, ut fædus, à multa annorum serie cum Gallia continuatum constanter servarent, pagorum denique Unionem porrò colerent, & Rætos vicinos adeoque fæderatos ab Austriacorum oppressione vindicarent.

Ab exordio artes explicabat quas ad eos à Rætis separādos Madriti etiam adhibuerint, ubi pactis illis famosis, appen-

dicem fecerint, Ut tredecim pagi, aut major illorum pars, pacta illa servanda curarent, dum eodem tempore mitterentur, qui Catholicos pagos cuniculis admotis ab eo instituto distraherent, Rætisque simul persuaderent, eosdem pagos curam illorum abjecisse: quo dissidio per animos sparso enervati munimenta & angustias facilius occupari paterentur. Addebat etiam rationes gravissimas, idem Hispanum apud pagos constituisse, ut ipsorum angustias quas per literas jam petiverit, corriperet, consilio satis manifesto.

Periculum illud nunquam rectius evadi, quam concordia pagorum, & fœderatotum: caverent discordiam, ad quæcunque proposita; sumerent arma potius, ad asserendos Rætos, qui & partem Helveticæ Reipublicæ facerent, cum ipsi idem infortunium à cervicibus suis depellere deberent.

Leonus rem tanta industria peragebat, demonstrato illorum commodo per rationes adeo solidas, ut in Conventu Soloduri Augusti die quinto constituerint pagi, unionem arctam colere, ad Imperatorem perscribere, nisi Rætos restitueret in pristina, sese ad regem Christianissimum transituros ad vindicandam injuriam susceptam, & invasionem avertendam. Constitutio istæc Hispanum nimis turbabat, ut extemplo Cassatam mitteret, qui eam destrueret, & Catholicos à Protestantibus, præcipuarum angustiarum possessores, divelleret. Quemadmodum verò curâ indefessâ allaborabat, ut provinciæ proceres sibi adjungeret, qui vel ob commercia & viciniam Mediolani magnam ferunt authoritatem, ita pervicit, ut constitutio mutaretur, adeo ut præter copias, ad patriam tutandam, & imperatorium militem arcendum, si quid auderet, nihil fieret.

Politica reminiscentia.

CUm leges prudentiæ moneant, æquè ex hostium, ac amicorum institutis emolumentum sumendum, nemo vitio vertet, si Austriacorum animadvertam institutum, quomodo Rætos primū ab Helvetijs separarint, deinde inter ipsos Helvetios dissidium conciliarint, efficacissi-

cissimum quo uti possis, medium enervandi vicini, adhiberent, ad provinciam subjugandam, aut transitum procurandum, quem nemo impedire queat. Concordia sanè populorum summa republicæ fortitudo, uti discordia certissima exitij causa.

Hinc Lycurgus Lacedæmonijs asseverabat, nihil æquè ad ipsorum incrementum, adeoque reipublicæ conservationem facere, ac virtutem adversus hostes invictam, & concordiam domi inviolabilem. Artificium etiam, quo Philippus Macedo ad superandos Græcos utebatur, fovebat dissidia inter eos, dum alijs adversus alios opitularetur, provincia cuius exposita per divisiones, quam concordem ille nunquam subjugasset. Meminimus etiam, partem Galliæ in Anglorum potestatem per dissidia, quæ Burgundus hinc & illinc seminaverat, concessisse.

Astra in sinistros aspectus disposita non possunt non pessima quæque hic inferius producere: & populi semel in factiones dilapsi, & inimicitias, & calamitates reciprocare solēt. Superba ædificia ruinam contrahunt ex fissuris murorum; & nihil æquè imperium in exitium præcipitat, ac divisio populorum. Dicam ipsam Divinitatem majestati fundamentum summum in Unitate collocasse, adeo ut divisa, desineret esse infinita. Hinc certum, rempublicam ex unione populorum evadere invictam: nulla enim ruinam instantem vitabit, quæ discordiæ locum dedit, ubi factio factionem trudit.

CAPUT XXXV.

Austriaci cum exercitu in Mantuanum imperium irruunt.

Curiæ & Meyenfeldiæ invasio principium belli, quod per illam portam in Italiam illabebatur, dedit. Austriaci enim, ut Mantuanum promtius conficerent, geminos exercitus, duce Spinola, trajiciebant, ut post Susam à Gallo captam continuò in agrum Monferratensem descenderent.

rent. Marchionem illum Hispanus ex Flandria, neglectis Belgij rebus, in Italiam submittebat, ut primum benevolentiam priorem inter ipsum & Genuenses, ne à partib⁹ dissederent, restauraret. Genuam igitur accedit mense Iulio, Genuensium animis recuperandis strenuam adhibet operam, adeo ut magno successu pergeret, majori, quam unquam in Hispaniam merito.

De hinc annonam grandem contrahit, quæ terra marique bellum gerentibus, ob provinciæ exiguam messem, summè est necessaria. Palam ferebat, Hispanum desiderare pacem: ut interea copias cæteras contraheret, ad bellũ validè sumendum. Exercitu enim iusto instructus, in agrum Monferratensem descendit, loca exiliora subigit, & *Ponte-sturâ* captâ *Casalæ* appropinquat, ut noceret, & occasionem invadendi specularetur, ad alteram obsidionem cautior, donec ipsam extra spem auxiliorum Gallicanorum animadverteret.

Religionariorum eversio, ut arma regia occupare desinerent, quin ultra limites regni ducerentur, ipsum non parum coercebat; credebat tamen Gallos adeò fractos, & à factiosis, quos Hispanus submisisset, qui in aula nimis frequentes, familiam regiam diviserant, Cardinale etiam graviter impedito, adeo turbatos, ut rex Alpes trajicere, hyberno maximè tempore, non vellet, donec institutum cõfecisset ipse & *Casalâ* atq; Mantua simul obsessis, animos viresque distraheret.

Exercitus enim Germanis, ijsque Lutheranis constans, duce Colalto in Mantuanum discesserat agrum, *Spinola* in Monferratensem abeunte. Sic loco justitiæ, quam Imperator Sabrano promissam, etiam declaratione firmarat promulgata, de jure reddendo, patrantur inhumana, incendia, spolia, etiam templorum, majori violentia & impietate, quam unquam ab Iconoclastis; Crucifixis diffractis, imaginibus B. Virginis & quorumvis Sanctorum temeratis, quas miles funiculis, tanquam devotos per stationes trahebat, aut in profluentem præcipitabat: Ciboriorum ibi nulla veneratio omnia stupris matronarum & virginum plena, quibus malis accedebat provincialium cædes & sanguis; adeo ut velum pietatis, quod per Germaniam tã alte expanditur, ambitionem satis male contegeret.

Violen-

Violentia istæc inanis per armorum potentiam valida, amplissimis per agrum Mantuanũ progressibus occasionẽ dabat, populis plerisque, tanquam ingruerent Alaricus aut Attila, fuga dilapsis, ut ad Mantuam usque vix quicquam obstaret, quin obsidione eam cingerent. Durando autem cum mille egregijs bellatoribus, ducibusque famosis ingresso, & præcipuis Mantuani copijs aucto, obsidionem producunt; exercitu æquè per contagium ac famem afflicto, adeo ut hoc anno tandem recedere haberẽt necessum, impostura tamen famosissima nulli mortalium unquam audita, prius usi.

Diversas pacis rationes proponunt, adeo ut Mantuanus ad dispositionem, quam testabantur, conventum iri, armistitium trium horarum pemitteret, quo constante ad fidẽ ipsorum etiam suburbij portam transpontem reserat: illi igitur magis ad emolumentum, quam ad fidem, inter Principes inviolatam, intenti, in suburbium plures ter mille ingrediuntur, & illud occupant: cum utem prosperior successus actionibus adeo turpibus negetur, ita eo commodo non diu ipsis licuit uti. *Durandus* enim eruptionem ausus, per spatium trium horarum, favente sclopetorum imbre, erexerat vallum, tormenti patiens, ut suburbium illud undiquaque impeteret, adeoque imperatorijs redderet inutile.

Politica reminiscentia.

Fides eorum, qui exercitui præficiuntur, quovis tempore tantæ venerationi fuit apud militem, ut res sarta crederetur. Opprobrio involuitur, quicunque eam violat, adeò ut honore armorum penitus exuatur. Nullo enim loco starent res mortalium, nisi ea coleretur ex necessitatẽ mutuâ. Nulla securitas pactis adhæreret; nullus *Princeps* confideret principi; nec induciæ, pacis negotiandæ causâ factæ, securitatem adferrent, si quisque pro lubitu ageret, traheret, raperet, duceret.

Imperator militiæ honorem æstimet summũ bonum, cum nulla macula præ infidelitate deturpet, quod ea justitiã ex arte militandi exterminet, libertatem quidvis præter rationẽ audendi præstet, bellum denique in latrociniũ cõmutet.

mutet. Debet is militi justitiam, & hosti fidem, adeo ut nec verbulum ex promissis decerpere queat. Quin potius eo exactius eam expleat, quanto majoris apud illum fuerit momenti.

Strategematum usus permittitur, quæ tamen prudentiæ militaris, non infidelitatis sint effecta. Romani sanè fidei tantum honorem habuere, ut imaginem illius in Capitolio juxta Iovem collocarent, ut omnes discerent, eundem cum Numine cultum exhibendum: gnari utique, Cælum cum rigore injurias ipsi illatas vindicare, quæ infamiâ patratores tantum mactent, reipublicæ etiam perniciosæ, cum verissimum sit, regum thronos fide solide firmari.

CAPUT XXXVI.

Mantuanum juvant Veneti.

SIlentio præterire non possum, quantas Mantuanus à Venetorum republicâ suppetias tulerit, antequam exercitus regius satis promte ad Mantuam pergere posset, tãetsi aliquid copiarum penetrarit. Rex enim consultum putabat, ut Orator apud Venetos auxilia exoraret, postquã Austriacorum patuit institutum.

Illa eo facilius sequebantur, quod plurimum interesset, Austriacorum per Italiam potentiam, & maximè per viciniam nihil augeri, ob consilia ab antiquo metuenda: non immemores, oppida & loca non contemnenda ex imperio Mediolanensi decerpta sibi ad crevisse, per Ducum superiorum fortunam, quæ Hispanorum auiditas facile esset repetitura. Sic Mantuano non semel pecunias, annonam, & copias contribuêre; adeo non exiguum pondus ad illius conservationem contulêre.

Politica reminiscentia.

NIhil periculosius reipublicæ, quam regem potentiâ am-

ambitioneque inflatum, ex pura violentia, principis vicini invadere provincias, cum inde pōtem ad ulteriora struere possit. Ambitiosus enim fluvios magnos refert, qui propinquiora corripiunt, adeo ut neque justitiam, neque injustitiam advertat, modo institutum persequi detur. Id unum agit, ut factiosos in imperio vicini nanciscatur, ad struendam divisionem, pedemque ibi figendum.

Nulla parsimonia pecuniarum, erga ministros corrumpendos: Africæ quendam populum refert, qui oculis apertis somnum capit. Sicuti persuasum habet, summam gloriam in possessione latissimi imperij inveniri, ita credit, imperandi consilia satis justam trahere causam, ad bellum sumendum. Ubi virium non satis sibi videt, seditiones apud vicinos ad rebellionem suscitat, credulitate simpliciorum abusus ad cæteros imperio coercendos.

Oculos ad justitiam velat, non ut ex æquitate judicet, sed ne injustitiam consiliorum, quantum potest, advertat. Denique nihil unquam evenerit, ubi ipse novas conquerendi non scrutetur vias, Manifestum igitur omnibus, quantum fæderati Principis oppressi, jamjamque expoliandi, promtitudinis debeant ad illius conservationem. Auxilia enim ipsi submissa, propriam rempublicam asserunt, adeo ut expediant arma, tam in illius, quam suam ipsorum salutem, dum progressum inhibent ambitionis, quæ diverso conatu extra omne dubium sit grassatura.

Ante omnia vero vicinorum, proximi tenentur vires præstare; cum periculo sint vicinores: ab ijs etiam principaliter opem impetrabit, ne hoste ad portas turbante, longinqua auxilia frustra expetamus, neque enim exercitus alis feruntur, sed lento gradu procedunt, adeo ut vim patiantur obvia, antequam defensio justa paretur. Quicunque igitur domi non satis invenit virium adtuitionem, ægrotum refert, qui in pago aliquo morbum suffert periculosum juxta & acutum, & medicum famosum à decem leucis accersit, per cujus moram morbus sanandi curam excedit, ad frustraneum medici illius tardiusculi adventum.

Prisca

Prisca historia illustre rei præbet exemplum de Sagunto, quod Carthaginenses subegere, antequam auxilia sperata Roma adventarent: posterius tamen seculum aliud nihil minus considerabile exhibet, in oppido Senarum, quod ab exercitu imperatorio obsessum, auxilia ex Gallia frustra expectabat, ob longinquitatem locorum. In istis itaque occasionibus confugiendum ad imperia vicinorum, qui obligantur ad promta auxilia: unde fœdera cum illis inita præ cæteris sunt utilia.

CAPUT XXXVII.

Fœdus inter Galliam & Angliam renovatur.

QUamvis pacta, & renovatio fœderis inter Galliam & Angliam jam mense Aprili, rege Susæ commorante, constituerentur, non tamen solennia jurisjurandi, quibus pacta firmãtur, præsentib⁹ legatis extra ordinẽ hinc inde missis solita, peracta fuere, donec rex ad Parisios pervenisset & res arduas quibus distinebatur, confecisset. Ea solennia Fons delitiarum vidit mense Septembri, ubi Esmundus aderat, qui nomine regis Britannici interesset.

Rex ipsi amplissimos haberi honores voluit, quod in istis occasionibus solet; adeo ut etiam eo die mensæ illum adhiberet. Horâ igitur destinata, deducitur in ædem oppiduli, ad eum finem magnificè ornatam, ubi rex cum *Principibus* & proceribus ausæ Vesperas audierat. Regem ex officio ingredientem veneratur, & reginas, tum in pegmate locum capit. Rex eo præsente jusjurandum renovati fœderis præstat, super sancta Evangelia juratus, de pactorũ capitibus observandis.

Idem jurandum eodem die Londini non minus solenniter præstabat rex *Magnæ* Britanniæ, in præsentia *Castello-novani*, quem rex extra ordinem in eum prorsus finem legaverat.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUemadmodum Sacramenta actiones reddunt venerabiliores, ita omnes omnino populi ea pactis fœderum adhibenda cenſuere, ad ſanctiorem obſervationem: ab omni tamen tempore ad diverſitatem Nationum differentia. Regibus frequentiſſimum erat, eodem vitro bibere. Thraciæ populi & Ægyptij ex eodem calice non bibebant, cùm cornu bovino uterentur. Iudæi olim quædam animalia mactabant, quorum viſcera dividerent. Chaldæi per medias flammas tranſibant, armata dexterâ, ut jusjurandum ſancirent.

Videntur tamen Arabes eximia præ cæteris feciſſe ſolennia: Spectatior quidam ex paciſcentibus, in medium procedebat, manum lapide acuto feriebat, ad ſanguinem eliciendum, quem pannis veſtimentorum exceptum, ſeptenis affricabant lapidibus, circa quos adſtabant, invocatis Dionyſio & Urania. Scythæ ſanguinem vino miſcebant, quo ſagittas, ſecures & jacula tingebant, cum vehementiſſima proteſtatione, de fide mutuum colenda: eum inde hauriebant ſimul, propinabantque & teſtibus.

Romanis in uſu erat, ſummum Pontificem appellare, qui altari ex ceſpitibus conſtructo, imponebat porcum, quem in illorum præſentia feriret lapide, dum Jovem invocat, ut eodem rigore feriret primum pactorum tranſgreſſorem. Legimus etiam in hiſtoria Jonuillani, S. Ludovicum regem ab equite ex familia Concyorum, Cæſareæ fuiſſe conventum, qui ad majorem fidei ſecuritatem præſtandam, petebat, ut miles regius cum ſuo in ſignum fœderis arctioris, ſanguinem vino miſcerent, & invicem potarent, quod rex collaudarit; ubi hiſtoria & iſtud adjungit, canem per medios actum, cui quilibet ictum gladio inferebat, comprecatus, ut eodem modo vapularet, quicunque verborum fidem frangere cogitaret.

CAPUT XXXVIII.

Aurelianensis secedit in Lotharingiam.

QUamprimum rex ex Languedocia redierat, regina mater, quæ impensissimo desiderio flagrabat, ut Aurelianensis Florentinam aliquam duceret uxorem, quam tamen ut amaret ab animo non poterat ille impetrare suo, quod Gratijs adversis videretur nata, nullis nisi natalium dotibus conspicua; adeoque impatientissimè ferret, propensiorem Aurelianensis in Mariam Principem animum. Hinc apud regem instabat, ne illud matrimonium sine ipsius permissu confieret.

Rex autem per omnes occasiones ostendebat, quanti faceret illam Virginem, sed ex lege, quam sibi ab omni tempore imposuit ipse, ut ad reginæ matris desideria quidvis conferret, cogitur illlud prohibere, Aurelianensi ob reverentiam & obsequium assenso; cum tanta tamen animi ægritudine, aut aulæ pertæsus propter hanc molestiam, in Lotharingiam secederet, ubi à Duce amplissimis excipitur honoribus, tum ex officio & respectu natalium, tum ex animo in Galliam irritato, dum Austriacorum vasallus spontaneus speraret in istac occasione odio concepto satisfacere.

Fidissimi quidem familiarium Aurelianensi secessum dissuadebant: sed supersedebant animi sensa penitissimè expromere, quod Magnates pleriq; suspicione laborent, metuque quotiescunque consilia ab extremis abstinent, & ad moderatiora collimant. Unde prudentiores in sortem Romanorum incidebant, qui urbem tempore Neronis incendio conflagrare videntes, restinguere nihil audebant, ne offensam contraherent, dum domesticorum ipsius non pauci flammis adderent incrementum, ad majorem jucunditatem.

Neque enim deerant Aurelianensi, qui solo complacendi studio, majori ut potirentur gratia, quam ad privata

vata compendia derivarunt, consilia consectabantur per conscientiam propriam damnata. Dicam equidem, eos ab illo tempore allaborasse, ut diffidentiam erga regem & Cardinalem, ad concipiendum metum, animo insinuarent, tanto majoris æstimij quod securitatis sese inconcussos exhiberent axes. Cùm sic ad secessum plurimi momenti contulerint maximum præ ipso vituperium ferunt, qui majori labore ipsorum machinationes effugere poterat, quod fidem omnem ipsis haberet.

Regina mater opprobrio sanè non eximitur, quæ ad hæc extrema rem deduxit, quæ nullibi utilis, Galliæ poterat inferre malorum segetem, id quod experientia omnibus Principibus exteris planum fecit: nam istæc factio in aula concepta & exclusa in secessum Aurelianensis fundamentum omnium, quæ consecutæ sunt, turbarum conjecit. Cardinalis malorum seriem præceperat animo, nisi promtum adhiberetur remedium, nihil igitur omittit, quod regem inducere posset, ad eum citius revocandum.

Quemadmodum vero Magnatum tædia eos morbos plerumque referunt, quibus cursus necessario debetur, quem declinare non liceat, donec calor congenitus humorem peccantem decoquat & consumat, temporis aliquod spacium videbatur indulgendum, ad reditum constituendum.

Politica reminiscentia.

PRincipes sanguine regio orti, pessima sequuntur cōsilia, ubi natale solum egrediuntur. Ibi enim gloriæ centrum, ibi vestis splēdidissima, omni spe potior: ibi uno rege inferiores, à quo dependeant; cum apud exteros compluribus subjiciantur. Astra tantūmodo ex Solis aspectu fulgent, & principes ex Regis præsentia gloriam trahunt, cum honorum sit colophon, eundem sanguine contingere. Verè comparantur speculis ardentibus, quibus negatur ignis, nisi ad reflexionem radiorum Solarium, otiosa & mortua glacie compressa, quotiescunque removentur.

Reges ipsis animam præstant, adeo ut à Majestate o-

mnem gloriam, quacunq; excellunt, mutuentur. Is enim splendor tantam confert authoritatem, ut ferè pro lubitu agant, cum mandata in preces commutent, quamprimum limites patriæ egrediuntur. Domi tantum licet ipsis volupe & abundanter esse, adeo ut videas, penuriam secedentium inhærere calcaneo, ad tolerantiam magnorum incommodorum. Sic à prodigalitate abstinentur, non ut minus ferant, ubi necessaria non omnia suppeditantur.

ApudExteros verò necessum habent præsentibus frui, & quidem ex submissione, quæ postremos præfectorum suorum domi vix satiâssent. Unde minus causæ restat ad secedendum, si libertatis liberiorem usum spectemus: domi enim nunquam tot excubitoribus circumdantur, uti apud Exteros, quibus minima actio suspicionem movet; & scrupulum inijcit. Quæcunque illic indulgetur libertas, ad patriæ pertinebit invasionem, & semina divisionum. Quin potius considerant, eo pacto seipsos lædi, suam marcescere gloriam, quam non aliunde, sed ex regno patrio ducunt.

CAPUT XXXIX.

Causæ, cur Aurelianensis ex regno secesserit.

NAtura id vitij trahit, ut prætextus errori occultando, & confusioni tegendæ quæratur, ita Aurelianēsis diversas rationes sui secessus propalabat, ut aliquem justitiæ colorem induceret consilijs, Magnates in rempublicam patriam queruli, rectissimè comparantur in aquas collapsis, qui fundo non invento, obvia quæque corripiunt, ut ex periculo manifesto eluctentur.

Solent administrationis perversum ordinē traducere, ad exemplū seditiosorum; dum vera tædij causa latet & privatum commodū ab officio obsequij recedit. Erat autē intimorum, Aurelianensi exponere, quantū præsens Gal-

Galliæ conditio differret, ab eo mōento, quo Cardinalis rebus agendis esset adhibitus: quām sanè deploratissimā invenerat, ex perverso quorundam Ministrorū instituto, qui inepti ad regis prudentem juxta & generosam mentem adjuvandam, omnia confusioni tradiderant.

Tantæ erant vires apud factionem Religionariorum, ut jugum obedientiæ quandocunq; excuterent. Principes regni assueverant tumultibus, & bellis Civilibus, ad quamcunq; animi ægritudinem. Provinciarum præfecti regulos agebant, qui redditus duorum triumve annorum præceptos ærario subducebant, nullo alio emolumento, quam ut factio intimorum lautissimè haberetur, quicquid regis gloria postularet. Fæderati Coronæ hostibus prostituebantur, adeo metuendis, ut ad minimam nostram offensam trepidaremus.

Quæ omnia diverso nunc volvebantur cardine: nam hæreticorū factio jacebat prostrata; Principes videbant, obsequium erga regem esse colendum, ut qui authoritatis habenas arripuerat, quas ministrorum socordia projecerat; Præfecti nihil sinistri jā audebant; ærarij expensæ erant sobriæ, ad solam regis gloriam, reique publicæ splendorem usurpandæ. Et ut omnia in compendium conferātur, Corpus illud Galliæ, nuper gravissimis morbis debilitatum, jam ad valetudinem secundam redit, certissimā spe vegetæ sanitatis recuperandæ, modo hostes domestici & exteri media Cardinali ne surripiant.

Adeo manifesta hæc erant, ut ne Cimmeriæ quidem tenebræ ea oculis subducerent: novimus autem, etiam fortissimas rationes animis exulceratis frustra adhiberi, quod de intimis Aurelianensis asseverare licet, cum admodum cæcutientes, eum in viam deduxerint, quæ reipublicæ restaurandæ, adeoque Cardinalis instituto, per diametrum occurrit. Didicissent, astrorum principalia nihil malignitatis in hæc inferiora effundere, nisi ad Universi vægrandem mutationem: nec Principes regij sanguinis à rege separari, aut minimos rebellionum motus concitare, quin extrema confusio, consequatur.

Quod si cuicunq; in republicā confusioni sic cogitent

obviare, jam remedium pejoris mali applicuerint, contra prudentiæ leges: sed illi nullâ boni publici curâ tanguntur, cum id unicè quærant, ut Aurelianensis possideant animum, quem postmodum ad sua circumagant desideria.

Politica reminiscentia.

SI providentia divina nullibi clarius emicat, quam in universi gubernatione; verum etiam, sapientiam humanam nullibi plus admirationis mereri, quam in administratione reipublicæ, maximè verò, ubi ea à primo splendore delapsa, necessum habet stabiliri denuò. Fateamur oportet, eas esse partes Ministri, qui summam rerū, auspicijs Principis curat: is enim est reipublicæ, quod Sol mundo, oculus corpori & primum mobile cælestib[9] orbibus, in manu Dei, cujus reges imaginem gerunt vivā.

Duo tamen hic agnoscenda veniunt axiomata; alterum, cum respublica constet hominibus liberis, qui nutum Ministri non adamussim sequuntur, non posse illum tumultu omni, nisi & plurimi alij manum simul admoveant operi carere. Summis quidē causis id datum, ut principaliter ad effectum producendum faciant, non tamen ut solæ operentur; quemadmodum ipsum solem videmus, ad terræ superficiem floribus distinguendam, per vernum tempus, non satis valere, nisi causæ inferiores concurrant. Sic nullum agricolam, quantumvis solertem, invenias, qui lolium & cætera Zizania ex agro averruncare queat; ita in Ministri licet prudentissimi potestate non fuerit, rempublicam in eâ constitutione servare, quam nulla confusio turbet: populis enim æquè à naturâ insitus amor turbarum, ubi terræ noxiarum plantarum genimina.

Alterum, non exiguum requiri tempus, ut respublica imminuta, adeoque turbata restituatur. Natura in operibus tardè progreditur, dum germen ex grano; ex germine virgam; ex virgâ arborem, & ex arbore florem, qui fructum tandem præbet, producit. Eodem modo Minister reipublicæ, negotia à confusione ad genuinum traduce-

ducere ordinem nequit, nisi paulatim, causis subordinatis, si quæ ad scopum conducant. Antequam exordiatur, nonnullo tempore opus habet, ut dispiciat veras malorum obviorum causas, ut prudentiam Medicorum maximè imitetur, qui ad ægrotum vocati, ante omnia ad causam concussæ valetudinis penetrare student, cum fieri nequeat, ut remedia convenientia applicentur, ubi origo morbi latet.

Oportet igitur, ut prudentia per scientiam & experientiam adjuta, ipsi suggerat rationem, quâ respublica prius floruerit, si eandem restaurare meditetur; quid in confusionem præcipitârit; & quomodo reliqua imperia ad gloriam maximè processerint. Præterea sciat, causas internas resecare, quas confusionum instrumenta intelligat, ut inserat boni ordinis tenaces: & hîc Medicorum exemplum secutus, qui notatos vitiosos humores, ex quibus morbi exurgunt, educunt, ut temperiem ægroto commodam reddant, ad justum humorum æquilibrium, quantum potest.

Causæ summæ imperij evertendi sunt bella Civilia, & authoritatis supremæ intertrimentum: deinde nimia Principum regiorum, & Exterorum, etiam Præfectorum potentia; partes & factiones Magnatum; socordia judicum in castigandis boni publici turbatoribus, disciplina militaris conculcata; & nimia populi onera: ad quæ singula resecanda non parum requiritur temporis, ut denovo subinducendo ordine nihil addatur, ubi longo & indefesso labore opus fuerit.

Omnem tamen industriam superabunt bella civilia & externa, si eis respublica exerceatur. Neq; minus requiritur temporis, donec Minister summus vicina imperia ad eam conditionem redigat, ut reipublicæ suæ nocere nequeant, quod maximè fuerit curandum, Medici, ut ægrotum ad integram restituant valetudinem, aëris & quarumcunque circumstantiarum ineunt rationem, ne noceant: ita Minister identidem advigilabit, ne quid ex viciniâ mali exoriatur, quin ut inde per occasiones emolumentum ducat.

Fæderatorum confidentia nitatur, quam abstinens in-

incommoda, & conferens auxilia necessaria firmabit: quod Romani solebant, missis hinc inde legatis, qui oppida fœderibus annecterent, à Carthaginensibus sejuncta. Omnem etiam insumat operam, ut principum Exterorum solvat Uniones, ne collectis viribus terrorem inferant: unde non multum laborabit, ut bella inter ipsos exorta extinguat, cum nonnullj suadeant, ea esse fovenda: id quod Ludovicus XI. sapienter instituebat, donec consilia in Galliam exasciata disturbaret.

Istæc summa sunt capita, ad restituendam rempublicam necessaria: cum autem mjllenæ intercurrant causæ, ad scopum non nisi post longum temporis tractum, & extremas curas pertingere licebit.

CAPUT XL.

Mareschalcus Mariliacus à rege ad Aurelianensem mittitur.

QUi factionem reginæ matris sectabantur, occasionem istius secessus aucupati, suo instituto eum aptabant. Deciderant spe, postqam regis animum incollaudandâ fide ministerioque Cardinalis, quod ad Fontem delitiarum planissimè animadverterant, viderant obfirmatum. Cogitant igitur, Reginam matrem nullo fortiori tibicine adversus ipsum fulciri posse, quàm Aurelianensis authoritate, quam omnibus modis Reginæ matri reconciliare laborabant. Cum etiam Rex subinde mitteret, qui Aurelianensem inviserent, id egêre per intercessionem Reginæ matris, donec Mareschalcus Mariliacus, quem suo instituto percommodum sciebant, ire juberetur.

Cardinalis mandata regia ad Aurelianensem explicabat, ut is ex compluribus rationum monumentis intelligeret, propensissimum Regis animum in illius emolumentum; eandem benevolentiam consistere integram,

gram, nec ullam accepisse mutationem; regem secessus culpam non ipsi imputare, sed ministris tantum,qui ea suggesserint consilia. Tantò igitur promtius in Galliam rediret, ne per universam Europam vituperaretur, quod Rege apud Parisios per spem reditus optati commorante, arma Imperatoris & Hispani apud Italos facerent progressus illustres.

Cum autem nefas duceret,quicquam sinistri de eo suspicari, quem nuper signo Mareschalci, quod per merita sperare non audebat, ornari laboràsset, ne ullam imposturam apud Aurelianensem exordiretur; singulariter ipsi recõmendabat studium suum in illius commodum,cũ in summis habeat votis,post regis benevolentiam conservandam,ut in album humillimorum clientum adscriberetur. Ubi autem alteram mandatorum partem, non minus Galliæ,quam Cardinali optandam, fideliter exequi debuerat, Aurelianensis aures assiduè de summa isti* Ministri apud regẽ authoritate pertundit; de munimentorũ præfecturis,ipsius fidei cõmissis; de sumtibus quotidianis; de summis,quæ à rege obtineret, beneficijs.

Sciebat enim diversa hæc calcaria æmulationem suscitatura,ad augendam suspicionem, quam Aurelianensis de eo conceperat, ut oleum camino affusum intenderet odium, quod intimi motuũ arbitri conabantur. Non tamen supersedit Cardinalis studiũ, quod jussus erat asseverare summũ, sed ubi Aurelianensis ipsum vadẽ posceret,sine hæsitatione id negabat: quo responso & alijs sermonibus tantum diffidentiæ in animum Aurelianensis conjecit, ut nullo modo ille ad regem redire voluerit, donec Cardinalis Alpes trajecisset.

Politica reminiscentia.

PRudentia & fides, virtutum gemellæ, ad res agendas sũmè sunt necessariæ: hæc, ut officiũ facias; illa, ut ne in authoritatẽ mittentis offendas. Quicunq; enim sine dono prudentiæ negotiatur, operariũ artis expertem agit, qui instrumentorum usum ignorat; adeo ut materiã corrumpat, cui debitam nescit dare formam. Sic impru-

dens negotiator & reipublicæ, & particularium res evertit, si curam earum suscipiat, nihil promovet: nam prudentia & cogitata & verba ducit, motus ad normam exigit, & modum rebus agendis præscribit; adeo ut sine illâ nullum unquam prosperum sperare liceat successũ.

Utut vero sit necessaria, fides tamen aliquo modo vehementius urget: fidem nuncupo, firmam constantiam, & inconcussum institutum, ubi summus scopus negotiationum constituitur emolumentum eorum, qui mandata imposuêre. Hinc sanè peritissimorum dependet sors utraque: nam ubi Prudentia animum edocet, & fides desideria moderatur: illa media ad finem mandatorum obtinendum ostendit, hæc cavet, ne in particularem aliquem scopum dilabantur: illa imposturas detegit, hæc à privati commodi consideratione abstrahit; discit negotiator, non quid possit, sed quid ex fide debeat, considerare, ut emolumentum sui authoris, tanquam sacrum depositum, cum eâ reverentiâ conservet, ne ambitio ad usus privatos quicquam intervertere queat: cum nulla oriatur necessitas, quæ perfidiam in Principem, aut promissorum negationem imperare possit.

Is error ex personâ negotiatoris, cujus integritati pars reipublicæ credita est, amplius vituperij & odij pondus trahit. Ut autem personarum fidissimarum delectus fiat, arbitrer equidem mediocria ingenia potissimum legenda, quorum fides sit comprobata, præ illis mustеis & acutulis; cum veri studij magis sint capacia. Id saltem præstiterint, ut ex præscripto agant, rerum gestarum, atque intellectarum non dubij nuncij: nam isti, omnium rerum sagaces, parum credent actum, nisi alios, præter principem, constituant scopos, adeo ut millenis involvantur tricis, quarum rationem quidem reddent, per fucos privatis commodis utiles, sed mandata simpliciter non observârint.

CAPUT XLI.

Aurelianensi augetur Appanagium.

QUid Aurelianensis ministri machinarentur, ad notitiam Cardinalis emanârat, ut ille apud Aurelianensem benevolentiam, hactenus erga personam & ob merita sibi constantem, amitteret: non tamen desijt ipsũ industriè demereri, etiam in posterũ, prudens instituti, quod Exteri ex nostris turbis suo commodo aptarent. Cũ autem non posset ipsius votũ explere, ut nempe Mariam Mantuanam ducere liceret, ob insignem reginæ matris conatum; in alijs tamen satisfactum laborabat: regi persuadens, ut ad redditus & territoria priora adijceret Valesiæ & Carnuti Ducatus, cum auctario centies mille librarum ex ærario, adeo ut Besse sortem quorumcunque liberorum regiorum excederet appanagium.

Promitti etiam curabat imperium in exercitum Chãpaniæ, cum præfecturâ provinciarum vicinarum circa Parisios, si Rex abesset, & Regina mater, quod cupere videbatur, regẽ sequeretur. Rex auctarium Appanagii gravatè concessit, cum intelligeret animum malis consilijs apertum, ex augmento novarum virium in turbandi libidinem prolapsurum: Cardinalis tamen, cujus genius admirandus cuivis malo remedium invenit, hanc rationem transigendi proponebat, regi summè probatam, cum redditus nullo negotio possent corripi, quotiescunque illis ad turbas abuti conaretur.

Aurelianensi igitur mandatur, istis commodis acquiesceret, si nullo alio, quam ut in regis obsequio viveret, instituto duceretur, cum eas adipisceretur facultates, quibus magni principis splendorem, & recreationum profusiones possit sustinere. Cum autem nihil impensius optaret quam ut in submissione regi debitâ viveret, oblata habuit grata, unde pacatis omnibus, & reditum in Galliam promisit.

Politica reminiscentia.

De Appanagijs regiorum principum

SUmmo periculo scatet, principibus regijs ex media republicâ primarias provincias in Appanagium tradi. Natales satis splendoris ipsis conferunt, & authoritatis, ut auctario vix egeant, cum illud plerunque rebellioni præbeat alimentum, ad proprium sæpè exitium, ubi regia constat gubernatio; aut ad reipublicæ ruinam, ubi regibus exiguæ sunt vires. Quod si securitatis ergo ea petant, responderi potest, nullam ipsis quærendam, nisi in proprio obsequio, & regis benevolentiâ.

Ipsorum debilitas firmat regem, adeo ut neuter sine alterius detrimento crescere possit. Quicunq; potentiam ipsis tradit, periculosũ suscitat sibi hostem. Oportet enim ut omnia suo constent ordine, queadmodũ unus in cælis Sol cæteris astris lumen dispertitur, eâ lege, ut per eandẽ facilitatem, quâ contulit, privet, sic Principes omnem splendorem & authoritatem à voluntate regis optare, etiam eâ lege, ut ijsdem uno momento privari queant, quotiescunque ab obsequij viâ exorbitent.

Opes, quæ ipsis cedunt, ad sumtus natalibus convenientes, non ad turbas fovendas, conferri decet. Carolus Galliæ princeps, fratri Ludovico XI. ex Normanniæ facultatibus, quam Appanagij nomine possidebat, acerrimum fecit bellum. Unde Ordines regni, Turonũ Augustæ congregati, eã improbabant regis facilitatem, suppliciter rogantes, ut annuum censum cum stipendio, ad redditus pares, loco Appanagij concederet.

Nunquam sane Gallia exitio fuit vicinior, quam ubi Bituriges & Burgundos appanagijs subjecit, quo locorum omnes factiosi confugerent. Illorum Ducum aulæ fabricas præbebant, unde fulmina conflata contra regnum Galliæ prorumpebant. Illîc scatebant dissidiorum, & bellorum Civilium exordia. Ita vidimus, ambitionem nullos ferre limites, ut institutum promove-

at; adeo ut reges Angliæ, & Britanniæ Armoriacæ in Galliam concitârit.

CAPUT XLII.

Cardinali mandatur summum imperium in exercitus regios per Italiam.

SPiritus dissidij, qui hactenus Aurelianensem à Rege semoverat, hostes Galliæ tantâ implebat spe, ut nihil formidarent, arma per Italiam promovere. Face discordiarum ipsius sperabant armare dextram, ad incendium belli, quo arma regia adeo occuparentur, ut otium non foret, alterâ vice in Italiam ducendi.

Lotharingo utebantur arbitro, qui copias & pecunias ad nutum exprometet cum Sabaudo, cui nullæ præteribant tricæ, quin partem earum caperet. Miserat enim iterum, qui quereretur, cum ejus studiosissimus eo gradu notus esset, cur aliud refugium sumsisset, offerens provincias suas, protestatus etiam de supremâ authoritate cedenda; adeo ut vel patriâ excedere vellet, ipsi simpliciter tradendâ cum omni submissione, etiam liberorum suorum, modo sic commodis ipsius prodesset: offerebat etiam copias, quas ille pro lubitu & necessitate duceret.

Oblata istæc animum pervertere poterant, si diffidentia, quas postea egit, radices tum defixisset: maluit tamen æquissimas Regis rationes admittere, & illius voluntati parere. Liga vero illa Exterorum admodum stupebat, ad primum de transactione nuntium. Et Cardinalis, qui nihil aliud morabatur, ad promovendas versus Italiam copias, regi persuadebat, ne institutum diutius differretur, ad ampliores Austriacorum progressus.

Rex, cujus animus intra fāiliæ nō continetur parietes, dū arma peregrinantur, expeditionem avebat suscipere; Cardinalis tamen, ex consideratione hyemis admodum in-

incommodæ, cum sors etiam exercitum maturiusquam nuper, trans' stipesrapere posset, aliquam temporis morã persuasit, dum ipsius labores eos subiret. Ad mentionẽ etiam transactionis crebram, promittebat spem negotij conficiundi, adeo ut Rex eo itinere supersedere posset.

Rex eum sermonem, in testimonium certissimæ fidei interpretatus, ægerrimè sustinebat illius absentiam; adeo tenerâ benevolentiâ eum amplexabatur, ut tantundem doloris animo affunderet discedens, quantum gaudij reversus inundaret, quod universa Aula ad Rupellam, ad Privasium, & ad Fontem delitiarum vidit.

Cum tandem Rex auxiliorum, quæ Mantuanus expetebat, necessitatem perpenderet, quantumque gloriæ regiorum armorum & authoritatis interesset, nemini summam rerum, nisi primo consiliorum ministro adeoque primo regni duci, committere voluit. Noverat, quâ famâ esset apud Exteros, & quantum virium authoritas sufficeret copijs.

Prudentiæ tot documenta meminerat, ut certum haberet, nullas hostium machinas, etiam ante usum, clam futuras ipsum, quin remedium opponeret; adeo ut successum prosperum de nullius mortalis ductu potius, quam de istius imperatoris virtute sibi promittere posset.

Sciebat denique, vim armorum virtute illius animari, quemadmodum millena per occasiones experimenta patuissent, ut jam de victoriâ ambigi vix posset. Istis rationibus Rex permotus, summum armorum imperium ipsi commisit: expeditis literis igitur Parisios ille deserit postremis anni expirantis diebus, quem Rex generoso instituto claudere avebat, uti eundem inchoasse meminimus.

Quemadmodum facinora egregia multum æmulationis trahunt, ita inveniebantur, qui suggillabant, tantum munus Cardinali, & viro Ecclesiastico conferri; ignorantiã tamen illi suam prodebant, qui nescirent, historiam diversos Cardinales hinc inde per seculorum cursus exhibere, cum summo imperio exercitumducentes.

tes. Hispania olim Alphonsi Regi magnum Cardinalem Albornosium adjungebat, indivisum etiam in acerrimis prælijs comitem.

Ferdinandus & Isabella habuêre magnum Cardinalem Ximenesium, exercitus Africani Imperatorem. Sic Italia diversos tulit Cardinales, ex Columnarum, Vitelescorum, Caraffarum, & Fregosorum familijs, qui generosos animos in armis exeruêre, ut sciremus, Romanos togatos olim potiorem Orbis partem subjugâsse, & istanc vestem victorijs convenire.

Cæcutienti etiam apparebat, Censores istos non satis industriæ adhibuisse, ad historiæ nucleos excutiendos, ubi priscæ leges istius regni complures Episcopos obligabant, ad obeundas cum rege expeditiones, adeo ut ratione redditium corripiendorum adigerentur. Id quod ex Hugone & Chronico S. Dionisij, ad annum 1209. patet, ubi Philippus Augustus, bello contra Anglos implicitus, omnes Episcopos ad expeditionem invitabat, quos etiam obsequentes habuit.

Sic ubi Aurelianensis & Antissiodorensis regem videbant absentem, domum rediêre, quod crederent sese ad bellum minimè obligari, nisi rex ipsus præsens esset, unde Rex redditus illorum corripuit. Sed illi Romam profecti accusatione intentatâ, audiêre, obsequendum esse, cum Pontifex statutis regni nihil derogatum vellet: ita sanè ad fructus redditũ temporalium non fuere admissi, nisi prius culpam pecuniâ emaculâssent.

Vidi etiam scriptum Episcopi Antissiodorensis, ætatem ex anno 1225. trahens, in quo fatetur, debere sese ad bellum Albigense mittere, cum propter valetudinem ipsus ire non posset. Aliud etiam mandatum accepêre Balivi anno 1304. ut Prælatis & cæteris Ecclesiasticis, quorum erat regem in castra sequi, expeditionem personalem imperarent.

Quæ exempla manifesto docent, quomodo Prælati posterioribus seculis reges fuerint ad ministerium armorum secuti: adeo nihil culpantur, ubi exercitum ad regia emolumenta sectantur.

Poli-

Politica reminiscentia.

SIcuti imperator exercitus secunda est reipublicæ persona, ita fere opus habet iisdem dotibus, quæ in primâ laudantur; quæ vero maxime ad gloriam faciunt, & prosperum armorum successum, ad quem contenditur, promovent, Prudentiam virtutem & authoritatem dixerim. Prudentia vicem oculi explet, ut dispiciat quid facto sit opus, & quæ mandata maxime conveniant. Virtus recte consulta & expensa exequitur. Authoritas denique instar animæ, fortissimos conflictus miscet, ut copiæ virtute eximia ad oculum procedant, adeo ut facilè intelligas, qua authoritate sit imperator.

Prudentia maximè fuerit necessaria, ut deliberet sagaciter, quid primum, quid ultimum, quid medium fuerit sumendum, ut è re nata disponat mandata. Prudentia docet modum, exercitum per disciplinam militarem continendi: eadem monstrat propensiones & instituta non tantum ducum, quos imperio complectitur, sed etiã ipsarum copiarum, ut destinato industriam suam & virtutem illarum adhibeat. Hæc leges militiæ præscribit, quibus exercitũ adstringat; hæc strategematum notitiam subjicit, pericula depingit, quæ declinare possit, modum pugnandi præbet, & aciem instruendi.

Hæc judicium de articulis transigendis acuit, occasionum emolumenta capienda exhibet, constantiam ad perurgendum institutum sufficit, animi vigorem in adversis firmat, & in secundis moderationem imperat. Aliqua hæc sunt effecta prudentiæ, imperatori admodum necessaria, eaque illustriora, cum ad millenas alias occasiones eandem adhiberi conveniat. Mihi satis fuerit, hic compendium fecisse, per istanc admonitionem, quod Prudentia sit regula exequendorũ. Unde Ægyptij eam imperij individuam comitem cognoscebant, cum oculum, quo ipsa signabatur, sceptro imponerent.

Virtus, secundum prudentiam, imperatori æque est necessaria, ut difficultates, quæ magno numero ingruunt, superet, hostes fervide aggrediatur, pericula sine

metu

metu capessat, & copias majori cum audaciâ ducat. Non ut præceps ruat in pericula, sed ut ea accedat, & cæteris sine trepidatione insinuet. Juvenilis hunc errorem fert ætas, quæ Imperatori virtutem adimit, nisi cæco impetu in quævis pericula proruat; quo errore ipsus posset temeritatis opprobrium auferre, & generosæ virtutis laudem perdere.

Frustra virtutem intendet, nisi prudentiam adhibeat, unde prudentiæ primas merito deferimus. Quemadmodum ipsus animam pugnæ refert, & cæterorum salutem plerunque suæ usurâ vitæ complectitur, ita sibi ipsi conservando quantamcunque impendet operam, ut cæteri procedere & animari possint.

Præsens vero sit, ut momenta disponat rerum, & militi metum adimat, per conflictum tamen non dimicabit, nisi ad victoriæ ancipitia, ubi exemplo opus est militi laboranti, ut novis auctus viribus eximio nisu obtineat. In illis duntaxat casibus prælio immiscebitur, extra quos armatur bacillo, ut cæteris modum, agendi innuat, quemadmodum miles ense ad executionem mandatorum accingitur.

Authoritas denique imperatori vel inde fuerit admodum necessaria, quod miles omnem ipsi fidem habet, adeo ut opinio de eo concepta potentius animos verset, quam quivis sermones. Nihil intentatum relinquetur, postquam diversis sese celebrem fecit victorijs, cum miles salutem ex illius fortunâ facillimè ducat. Sol plurimum vigoris cælestibus influentijs confert, ampliorem ubertatem; & authoritas imperatoris, quæ summum in medijs copijs ipsi circumdat splendorem, mandatis nimium quantum vigorem addit.

Trepidè movet miles, sub Imperio Ducis illaudati: ibi nulla audacia ad eximia facinora, adeo ut miles tantum ad tuitionem corporis arma ferre videatur: cum longè diversa ratio comitetur Ducem, authoritate præditum. In eorum equidem sententiam pedibus iero, qui Opinioni tantum attribuere imperium, ut universum terrarum Orbem gubernet: verum saltem id fuerit, neque ipsam virtutem authoritate pollere in imperio, nisi

nisi eam inde mutuetur. Neque ineptè Priscus ille, quisquis fuerit, asseveravit, felicitatem successuum esse sobolem authoritatis, apud viros summos.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER VII.

M. DC. XXX.

CAPUT I.

Annus, Europæ, atque adeo Galliæ, & inprimis Cardinali laboriosus.

SI Antiquitas Africam credi voluit provinciam monstrorum feracissimam, quod singulis diebus aliquid novi produceret, crediderim ego historiam istius anni, quem exordimur, attentum lectorem eo admirationis perducturam, ut ei Europam conferre non dubitaverit. Diversitas enim nimia, quæ occurrit, justam paralleli causam præbebit, cum fere quotidie haud vulgaria emergant, quæ reipublicæ novam videri possent inducere faciem.

Bellona incendia undiquaque suscitat: Pax illa per Italiam extinguere conatur: Favor & Malevolentia admirandos dant eventus: Ingratitudo producit monstra, quorum malitiam secula ventura vix crediderint: Amor & odium potentiam reciprocant: omnia cæli flagella videntur conspirare in perniciem populorum & exercituum, quasi certatim: & ut compendio dicam, nihil adeo insolitum fingi potest, quod non tantum in Europâ, sed etiam in ipsâ Galliâ, invenire liceat.

Ipsum cælum videri posset, quod ob varietatem corruscanti-

cantium astrorum maximè admiramur, aliquando delectari negotiorum summa diversitate, in aliquod imperium coaceruata, adeo ut permiserit partem discriminum illorum, ad exercendam prudentiam eorum quibus summa rerum est commissa: Sapientia enim divina perfert, ut serenitas aliquamdiu densis nubibus, quas postea dissipet & resolvat, ad uberiorem gloriæ messem, obfuscetur.

Ea est conditio regnorum, & privatorum, ut æqualiter fortunæ tempestatibus subjiciantur. Quemadmodum autem Nauclerus sapiens navem adversus vim sævissimarum procellarum, quas ingruere videt, tutatur, nec permittit, ut fulguris acutissimum lumen, & crepitacula horrenda tonitru, quod aërem circumcirca findit, & dissecat, mentem de sede excutiant, ita summus Minister inter vehementissimas collisiones fortunæ nihil cōmovetur, ejus animus virtutem triumphari nunquam sinit, aut à legibus prudentiæ discedere, cum easdem consiliorum & instituti sumserit regulam. Id enim per universum istunc annum Cardinali usuvenire intelligemus.

Politica reminiscentia.

SCrutantur alii Naturæ secreta, & alijs observata, aut prætermissa indagant, nihil ferè mutationis, nisi ex ingenij acumine, & manuum industria illatæ animadvertētes. Alij in altum subvolant, & astrorum concursus, amicitias, insidias, odia, & quicquid humanorum motuum illis affingitur, propalant, ut admirationem apud vulgus imperitum mereantur. Sed qui cursum vitæ humanæ, adeoque imperiorum vicissitudines adnotant, ipsi stupent, dum lectores in stuporem conjiciunt, per tragica exempla, fortunæ vesanæ ludibria, & rerum humanarum inconstantia.

Timoleon vel dormiens oppida munitissima capit, fortunâ pleraque subrete compellente, dum Nicias Atheniensium celeberrimus cum universo exercitu perit. Sed diversi genij mortalium diversam sortiuntur fortu-

nam: & omnibus rebus videntur ſtatuti termini, quo-usque conſurgere poſſint, & unde deſcendere debeant; quemadmodum quercum ajunt centenis annis creſcere, totidem ſtare vegetam, & eodem numero interire.

Id vero & Imperijs uſuvenit, quæ incrementorum ſummam implent, & paulatim in partes dilabuntur, tanquam navis ſcopulis illiſa. Seculorum etiam ſeriem licet obſervare, proventu admodum diverſo: nam aliud ſeculum ſibi poſcunt Heroes, ad expeditiones famoſas, & coloniarum diverticula; aliud artes, ad excolenda mortalium ingenia. Sic Numa Pompilius diverſam inſtituit rationem imperandi, quam Romulus: adeo ut Natura videatur tædium rerum per crebriores mutationes vitare, ut mortales commoda pacis ex bellorum ærumnis æſtiment.

Par ratio annorum ſingulorum per ſecula, qui longè diverſiſſimi illuceſcunt mortalibus: nam hic videtur Cornucopias effundere; ille penuriam exercere: hic robur lacertorum contendere, ille nervorum vincula ſolvere, ut valetudinis diverſitas annorum diſcrimina diſtinguat. Tum autem ægritudines animorum incurſant, aliquando turmatim, nonnunquam lætitiæ panduntur campi Elyſij: adeo nihil certum, fixumve Luna deſpicit.

CAPUT II.

Archiepiſcopus Lugdunenſis & Bannius purpuratis adſcribuntur.

EXordium anni lubet ſumere ab honoribus, quos Rex habuit Archiepiſcopo Lugdunenſi & Bannio, Nuncio Pontificis perpetuo, dum Cardinalatus tiaras, à Pontifice indultas, utrique confert. Illius merita honorem Cardinalatus longiſſimè ſuperabant, ut virtus ab

ab universo populo laudata, in Ecclesiæ insigne dispendium, ad Monasterium delituisse crederetur. De laudibus ejus nihil addidero, nisi id unum, fratrem eum esse nostri Cardinalis, quæ sola ratio eminentissimam hanc dignitatem auferre posset.

Rex, qui occasionem, quæ merita summa in suam personam & regnum benevolè excipiat, nullam transmittit, non sustinebat, fratrem ipsius Ecclesiæ vacare, sine auctario honorum, quos fas est Gallis capere. Ipse Pontifex longè certior erat, de summis, quæ Ecclesiæ procurabat emolumentis quotidie, quin fratri operæ pretium adderet Cardinalatus insignia, quem ipsus amplius evehere nequibat, Curia quidē Romana ex veteri instituto Cardinalatus insignia eodem tempore duobus fratribus non permittit; cum autem illæ leges gratitudini meritissimè cedant, summus Pontifex nihil pensi habuit.

Hic vero Bannius, quamvis ex consuetudine, quæ Nuncijs aliquamdiu apud Aulam Galliæ hærentibus eum honorem plerumque impetrat, aliquid juris videretur ad Cardinalatum adipiscendum habere; meruit tamen judicium apud omnes regni Magnates, adeo benevolum, ut non tantum Cardinalatus insignibus, sed etiam tiarâ Pontificali, quam omnes uno ore ei ominabantur, dignum existimarent: quod animum regis aliquatenus ei singulariter devinxit.

Genij dotes facilè persuadebant omnibus, in Curiâ Romanâ eum aliquando magnam adepturum authoritatem, tametsi summus honorum apex non obtingeret: rebus igitur Galliæ valde profuturus credebatur, cum in Consistorio summo sæpè patrocinijs laboretur, ut vel inde eminentissimam dignitatem auferret.

Politica reminiscentia.

Quamvis Cardinales in Galliâ, veluti principes Exteri censeantur, eorum tamen honores multum conferunt reipublicæ emolumenti. Majori etiam pollent authoritate inter illos, ob creberrima, quæ cum

Pon-

Pontifice quotidie obveniunt negotia transigenda. Suspiciendi insuper fuerint, ut primarij tutores libertatis & immunitatis Gallicanæ Ecclesiæ, sub regis auspicijs. Cumque primarij sint Regis ministri apud Pontificem, nunquam non visum, aliquot Gallos, aut saltem Galliæ impensè faventes illic degere, qui regis adeoque Ecclesiæ compendium apud Pontificem summum procurarent.

Inde etiam evenerit, ut ubi degenerent illi à sanguine aut benevolentiâ erga regnum aut personam regis, ad Hispaniæ partes delapsi, sævissimæ turbæ oriantur, quod aliquando factum meminimus. Equidem crediderim, Galliam rectius carere istiusmodi Cardinalibus, quam eos porro fovere. Non tamen in id temporis incidimus, ut hoc malo laboremus, cum Gallia receptum decus Cardinali debeat, proximè à rege agenti causæ: Regi enim summus vindicatur honor, qui eam potestatem in Pontificis animum sit nactus, ut Itali ipsi non sine causâ dixerint, ipsum Pontificem jam factum Cardinalem.

CAPUT III.

Estræus ad Venetos legatur, bono Mantuani.

DImissis, quæ super novorum Cardinalium honoribus ad rempublicam spectantia in medium proferri possent, dicam, adulto anno superiore, fortunā destituisse arma Austriacorū, quibus raro favorem diuturnum mutuat; ut jā miles imperatorius morbis & penuriâ conficeretur, ad necessitatem solvendæ obsidionis. Cum autē in præsidia tantum, omisâ Mantua recesisset, Mantuanus de servando imperio obnixè sollicitus erat.

Sponte intelligebat, ambitionem Hispaniæ, quæ à quinquaginta annis occasiones assiduo aucupatur, Italiæ occupandæ, primum institutum resumturam, supplemen-

mentis ex Germaniâ accitis, ut meliori ordine necessaria ad subsistendum subveherentur, post sinistrum experimentum. Regem igitur plurimum rogat, authoritatem suam apud Venetos interponeret, ad exercitum scribendum, qui camporum latitudines complexus, imperatorijs animos frangeret, ne Mantuam denuo impetere auderent.

Assensum, adeo ut Estræus ineunte Januario itineri sese committeret, auxilia illa apud Venetos procuraturus, cum singulari mandato, ut exinde Mantuam sese conferret, prout Cardinalis antequam discederet, id Regi suaserat. Sicuti autem non parum intererat Venetorum, Hispanum à Mantuano Imperio abstineri, ne ibi nidularetur, quod potentia ejus aquilinas referat pennas, quæ viciniores arrodunt, ita non magno negotio patrocinium ipsius susceperunt.

Ducem Candalæ dicunt Imperatorem, cui tardius licet, & post Estræi vehementem efflagitationem, duodecies mille pedites, & ter mille equites subdidêre, quibus Candalæ & Valettani legiones, ad sexies mille expeditorum, quos Rex submiserat, jungebantur.

Politica reminiscentia.

OMnino necessarium fit, hostium instituta prævidere, antequam eorum executionem sumant: quæ providentia ex utilitate, cum in publicum inde redundet, magnum acquirit pondus. Ille princeps grandi vituperio vapulabit, qui tum demum apparatum ceptat, ubi hostis portas molitur, admoto exercitu: sæpissimè hinc negligentiæ dat gravissimas pænas. Nam apparatus belli, qui ex metu invasionis fit, indicium facit virtutis, & testimonium instituti; unde hostis animus eo magis deferbeat, quod intelligat, vim vi repulsandam. Sic sanè non raro etiam extra provinciam distinetur.

Neque minus periculi trahit, ubi hostis post partam victoriam contemnitur; quod inde longè minus

decuerit ante prælium commissum. Quamvis metus dedecus & ignominiam inferat, cum pedem in conflictu retrahit; qui tamen in principis animo nullum alium producit effectum, præter apparatum belli, ubi invasio intentatur, laudem omnino feret amplissimam.

Quin imo contemtus ille de hoste conceptus, magno potest esse dispendio, si negligentia sequatur, quæ copias palantes ad vim sustinendam non colligat, hoste interea in compendia temporis & muniendi rationem intento, donec executionem destinato sumat: unde non minor difficultas eum repulsandi & clientelas solvendi, quam facultas præmuniendi, ut à vestibulo arceretur. A Cæsare hanc mutuor regulam, qui hoste nunquam contemto, plerumque militi persuadebat, majorem vero ejus numerum, ut audentius accingerentur, vel intensâ virtute, vel exacto ordine ad mandata militaris disciplinæ.

CAPUT IV.

Rex iter in Italiàm suscipit.

HÆc eadem ratio Cardinalem Lugdunum versus majori diligentiâ trahebat: ibi primum didicit, Sabaudum perfidiæ reum, quam ille suspicione erat assecutus; dum videlicet in eo totus esset, ut prætexeret vela & machinas, ne promissa regi facta adimpleret, ad quæ per pacta Susanna sponte sese obligârat.

Hinc enim angustias Sabaudiæ & Pedemontij aperire, forum rerum necessariarum struere tenebatur, certis rationibus pecuniarum & frugum, uti convenerat, cum jam major pars esset exhibita. Hæc ubi renunciantur, regis animum adeo acriter pungebant, ut ire ipsus constitueret, nullâ habita ratione itineris longinqui, adeo ut glacies, nives, & violentissimæ intemperiæ hyemis sævientis eum divertere non potuerint.

Poli-

Politica reminiſcentia.

PRinceps generoſus iſtiusmodi offenſarum impos, ægritudinem animi non premit: uritur intus ad vindictam, donec in authores proterviæ refundat malum promeritum; adeo ut per injuriam illatam minimè flectatur, cum inde novas vires colligat, ut potentius perrumpat.

Novit utique firmum & conſtans inſtitutum optimi conſilij vicem ferre, quod in iſtiusmodi caſu capere poſſit: nihil terretur, in conſilio obfirmatur, ut hoſtibus per armorum vim coram faciat planum, quantâ injuſtitiâ laborent, quicunque adverſus reverentiam majeſtatis, & fidem officij quicquam audeant.

CAPUT V.

Rex præſentiâ ſuâ vult animare militem.

REx igitur certior de Hiſpanorum inſtituto, & Caſalâ denuo obſidendâ, ut periculum facerent in gloriâ nuper omiſsâ, quam hoc anno recupérarent. Neq; ignorabat, Spinolam eo conſilio in agro Mediolanenſi cum exercitu numeroſo hærere, donec primum ver ad obſidionem commodè ſumendam omnia redderet mitiora.

Eâdem prudentiâ aſſequebatur, præſentiam ſuam magno uſui apud exercitus futuram, qui vinci inde neſciunt, honoris ſemel acquiſiti pertinaces: igitur eo animo, qui omnes difficultates tranſcendit, ubi de prælio agitur, iter ſuſcipit, ut militem præſens firmaret, & tantundem gloriæ expeditione ſumtâ acquireret, quantum dedecoris Auſtriacis adcreſcit, qui intra parietes cum delitijs conflictantur, dum miles periculo præliorum exponitur, aut obſidionis flagellatur ærumnis.

Politica reminiscentia.

CErtissimum est, Regem præsentiam in exercitu immane quantum præstare. Spiritus enim nescio qui ex Majestate illorum effunduntur, qui animos militis adeo incendunt, ut nihil ipsis obsistere possit. Generosissimus utique quisquis ægrè efferuescit, nisi testes facinorum sciat Principis o . los, à quo aut gloriam, aut operæ pretium speret: adeo ut etiam ignavissimi sub oculis illorum aliquos stimulos adhiberi animæ sentiant, ut nullus casus metum aut periculum incutiat, quin pergant virtutis specimina edere.

Henricus IV. qui Magni nomen meruit, vel sexies ostendit, quantum momentum præsens ipse adferret armis, cum paucissimis copijs illustres victorias potentissimis exercitibus hostium extorqueret, præcipuè ad Arquas & Fontem gallicum, ubi manifestum fecit, vel suam solius personam, tantillis copijs suffultam, vincere.

Iniquus esset in Regis virtutem, quicunque minus animi ipsi daret, quam author vitæ & coronæ unquam exeruisset, cum in plurimis occasionibus testatus sit potiora. Nihil igitur cogitari poterat, nisi maturatum ipsius iter, ut ad exercitum præsto esset, quamprimum de negatis angustijs certior fieret.

CAPUT VI.

Regina mater comitatur regem.

REgina mater, quæ constituerat à Rege nunquam discedere peregrè abeunte, tum ut partem rerum agendarum sumeret, tum ut ab auxilijs Mantuano ferendis, quantum posset, eum distraheret, etiam impediret; quærebat occasionem, ut Cardinalem regiâ benevolentiâ excuteret, adeo ut nullo rigore hyemis, nullis

via-

viarum difficultatibus, à consequendo Rege prohiberi sese pateretur.

Parisios igitur continuo deserit, ex persuasione & vafro consilio Mariliaci, quem Custodem sigillorum meminimus. Is enim in animo illius potens, impensè desiderabat fortunæ suæ authorem sternere, ut per illius ruinam in summum locum subiret.

Politica reminiscentia.

IRa, animi motus vehementissimus, quidvis audet: torrens iste omnia obstacula perrumpit, eloquentiâ tantum valet, ut audientes dicto per quasvis difficultates raptet, modo vindictæ aliquantillam videat rationem exercendæ. Satis ipsi industriæ, ad occasiones nocendi captandas, si quem sibi scopum proposuit, adeo ut nihil pensi habeat labores, ubi votis potitur.

Quoniam autem nullum ipsi cum prudentiâ commercium, cum unam audaciam legat comitem, quæ montes in planitiem deducere spondet; sæpissimè præcipitat clientes suos in laqueos alijs paratos. Oculos enim in scopum semper defixos & finem propositum habet, nec otium sumit difficultatibus expendendis, periculis exigendis & dispendijs ponderandis, quæ media ad illum finem obtinendum necessario comitantur.

Hinc videas, animos iræ semel mancipatos, nihil meditari, quam ut fervidos animi motus restinguant, cui rei nullas Oceani aquas sufficere credunt, nisi exitium inimicorum, quos odio premunt, consequatur, dum nihil advertunt, eodem remedio novas excitari flammas, quibus ipsi ustulentur, adeo ut ad priorem animi morbum nova ingratitudinis monumenta addere nihil dubitent.

Tandem etiam graviora in animis Magnatum pariet pericula, quod instituta, ad quæ illos impellit, non semper normam boni publici affectantur, dum ipsi præ cæteris potestate exercendæ vindictæ valeant. Hinc Priscorum aliquis ajebat, Eos tanto parcius iræ indulgere, si suimet meminerint, quanto majori polleant autho-

ritate: illum enim animorum motum apud privatos jaculi, apud Magnates fulminis vim inducere, ad totius molis comminutionem, cum nullæ reverentiæ leges, præter illas violentiæ istic vigeant.

Astra sanè suprema tardissimo voluuntur motu: Magnates igur iræ impetum ad Eminentiæ temperantiam redigant.

CAPUT VII.

Sabaudus non vult stare pactis, cum rege initis.

FIlum historiæ retrahit calamum ad Cardinalis iter, de quo sub finem anni superioris fiebat mentio. Is igitur Lugdunum delatus, nihil temporis amittere cupiens, ad Regem perscribit, nihil opus esse præcipitato per anni tempus rigidissimum, ad incommoda quævis ingruentia itinere. Simul mittit Servientum, Justitiarium militiæ, ad Sabaudum, ut nunciaret, adventasse cum exercitu quadraginta millium opitulatum Mantuano, ne is ab Hispanis opprimeretur.

Debebat autem Dux ex pactis Susanis arma cum regiis conjungere, ad tutandum Mantuanum, & asserendam Italiæ libertatem, promissis regi per Præsidentem Monfalconium iteratis nuperrimè: is enim Regi asseverabat, jussu Ducis, decies mille pugnatorum præsto futuros, ad exoluendam fidem, foro annonario ad exercituum necessitatem parato. Cum autem rerum præsentiũ constitutio postularet, ut sese aperiret, & promissis vim conferret, injunxerat Serviento Cardinalis, ut ex parte regis solidum responsum exprimeret.

Illud, si Sabaudus juxta sinceram pactorum fidem, quæ fæderatorum Principum promissa debet amplexari, expromeret, hanc summam tulisset. Promissorum memorem, ad amussim satisfacturum. Hâc tamen fidelitate neglectâ, primum respondet, Præsidentis

Mon-

Monfalconij sermones apud sese esse irritos, nullo indicio, de promissis præstandis. Suspicioni sic apertam præbebat ansam, ut nemo non collusionem cum Hispano intelligeret, de qua jam alicunde constabat penitissimè.

Politica reminiscentia.

PRincipum verba, æque inviolata, ac aræ. Quanticunque successus rerum gestarum nunquam satis materiæ exaggerarint, ad fidem frangendam, unum prætextum ex improvidentiæ vituperio mutuati. Æque turpe, dicere, hunc, & illum casum sibi non prævisum, uti gloriosum, promissa servare, & exequi. Neque enim fidelis laudem feret Princeps, qui occasione quacunque fidelis esse desiit. Sibi ipsi imponit, si promissa projiciat, cum fides Magnatum potiorem conferat potentiam, quàm gladius præstare queat.

Fides enim à sapientissimis armamentarium instructissimum juxta & potentissimum habetur, quod opem cæterorum Principum, quousque fidem coluerint, fiducia complectitur; cum ab omnibus deserantur, quamprimum promissorum fidem vacillare patiuntur, ex lege talionis, quæ fidem subiectam in minus fideles permittit. Is etiam vecordiæ maculam suscipit, cum sola promissorum negatio animi trepidi præbeat indicium, unde ad fœderatos deserendos inducuntur.

Princeps generosus etiam hosti exoluit fidem, cum nulla vis metuenda, nulla necessitas exuperanda mutationem animo inferre queat: credit enim, prosperitate quidem se eousque progressum, sed adversarum rerum eventu potissimum adstringi. Virtus Attilii Reguli, qui sponte ad supplicium destinatum redijt, ne fidem hosti datam violaret, per universam summè celebratur antiquitatem.

Istud axioma apud mentem Sabaudi nullum inveniebat locũ, quod cum Hispanis fœdere implicitus, credere poterat, sibi morem illorum convenire, qui adeo parum

parum fidem colunt, ut ipsi proverbio ferant, Et verba & pennas ventis differri. In hoc tamen cespitavit, in proprium dispendium, quod etiam per inane institutum diversarum decipularum, quas Cardinalis sagacitati tendebat, didicit.

CAPUT VIII.

Quid Sabaudus Cardinali proposuerit.

CONstituit igitur, ut Servientus ad Cardinalem referret, an cum Principe Pedemontij in ponte Beauvosini vellet colloqui, de summâ rerum, cum sibi ipsi persuaderet, eo pacto amplissimam spem productum iri, ne in nervum erumperet bellū, aut angustiæ vim paterentur. Cardinalis autem sciebat, deliberandi tempus effluxisse, agendi momenta instare, ut nempe ille angustias recluderet, & forum annonarium præberet, quemadmodum conventum erat dudum: cùm etiam averet tantum Principem, regis sororium sui, impensè colere.

Intelligebat tamen, quantū splendori regis, qui imperiū in exercitus contulisset, decedere posset, si ad colloquiū cum Principe, promissorum negligente, & ad imposturam parato, descenderet. Recusat igitur ire, jam certior, cum solum finem in animo Sabaudi versari, ut exercitus retentetur, nullo progressu facto; & retentus paulatim dilaberetur. Progreditur ergo Embrunum. Susâ ad primum introitum declinatâ, ne per necessariam moram illic affligeretur exercitus, annonâ imminutâ.

Politica reminiscentia.

NEmo ibit infitias, abjectissimum Magnatis animum prodi, qui ad hominem ancipitem, fractæ fidei, & in perniciem exercitus colloquium versantem descendit. Quod si abeat, armatâ dexterâ, ad castigandam injuriam, quam alter intulerit, procedat. Equidem cum

Cos-

CosmoMediceo, qui magni nomine celebratur, fecero: is enim promtum habebat dicere, Inimicis offensas esse remittendas; Eos vero, qui sub amicitiæ nos velo produnt, puniendos.

Licet vero regi, aut ejus legato non libeat susceptas injurias vindicare, ignominiâ tamen non vacârit, Principem, qui suis tantum compendijs incumbit, invisere: Prudentia ibi erroris, & virtus temeritatis arguentur. Sæpius etiam innotuerat, colloquia Principum, offensas utrinq; urgentium, potius odium, quam benevolentiam conciliare, quod acutissimè animadvertit Plutarchus de colloquio Pompeij & Luculli: cui assentitur Tacitus de colloquio Germanici cum Pisone.

Locus quidem à Sabaudo ad colloquium destinatus, satis commodus videbatur ad usum, à summis ducibus aut Principibus institutum; quibus solitum erat, pontes ad colloquia legere, in quorum medio defigerentur sepimenta, ad cavendas invasiones. Suggerebat etiam historia, Philippi Cominæi, eo modo Ludovicum XI. ad Eduardum Angliæ regem in pontem Pequinium processisse: sed nec memoriam effugerat, Authorem eundem grande vituperium intentare ijs Principibus, qui istiusmodi colloquia instituunt, offensionibus nondum abolitis; eo addito consilio, ut transactiones Ministris, nihil privatim læsis, committantur.

CAPUT IX.

Cardinalis artes Sabaudi intelligit.

SAbaudus ex istâ repulsâ colligebat, artes suas Cardinali patere: ut igitur castigationem declinaret, aliud vaframentum capit, dum angustias aperit, & forum annonarium præbet, sed quorsum Ursi tantum commearent. Quod si loca minus commoda viderentur, promittebat diversa, præter annonam adeo parcè præbitam, & adeo tardè subvectam, ne exercitus prodire posset.

Car-

Cardinalis igitur, cujus genius effecta in causis deprehendit, artes istas jam ante præceperat animo provido, adeo ut regi omnia jam constarent.

Postquam igitur mandata regia perlata essent, de viâ militari, quam vulgo vocant, sumendâ, cum nulla facultas esset hospitiorum per cæteras, ubi exercitus coërceri, adeoque extingui potuissent, si hostibus æquæ vires ad malevolentiam adfuissent; Cardinalis eam, cæteris omnibus recusatis, tenuit : ut jam de foro annonario disceptaretur tantum.

Vix dici potest, quantas ad id remorandum Sabaudus excogitârit technas, donec Imperatoris & Hispani Ministri satis temporis nanciscerentur ad loca & claustra per Mantuanum & Monferratensem agrum firmanda; & exercitus regius per impatientiam animorum, & annonæ penuriam periret. Nunciabat, nihil granorum per Sabaudiam superare, cum tamen ingens eorum vis ex Bressæâ, Delphinatu & Burgundiâ comportarentur, & à rege Niceam submissa jam extaret.

Pretium etiam annonæ majus, quam convenerat, constituit, quod tamen Cardinalis habuit ratum, ut omne genus excusationum anteverteret, pecuniâ etiam, quam exigebat, ante tempus numeratâ. Sic dies quintus decimus elabitur, antequam militi panem præstaret, quotidie novis difficultatibus per industriam enascentibus. Tandem Condoni angustias quantumcunque de commodioribus rogaretur, aperit.

Eæ satis conveniebant æstivis temporibus, cum eo momento rerum districtus ille palustris difficillimum transitum exhiberet. Adeo ut universum Sabaudi institutum aliquo tempore imposturas nexuerit contiguas, ut promissa de angustijs aperiendis, & annonâ præstandâ eluderet.

Politica reminiscentia.

SAtis familiare est Principibus, qui fæderatis hoc aut illud denegare satagunt, ut excusationem involvant impossibilitate, aut summas in executione suscitent dif-

difficultates, ne simpliciter negâsse videantur. Fatendum quidem, nonnihil illi prudentiæ concurrere, cum excusationes in promissorum fidem non impingunt: ubi vero Principis fidem lædunt, causam præbent incusandæ injustitiæ.

Sic hostium numero habebitur, ad quemvis sinistrum casum, qui vel exercitum conficiat, unde occasio ipsum debellandi, salvis etiã pactis, nascatur. Is enim existimatur fidẽ primus frangere, non qui ad arma prior cõvolat, sed qui eorum corripiendorũ occasionem dedit, dispendio alieno per injustas artes quæsito. Idquod Procopius, Armeniæ legatus ajebat, Cosroen, Persarum regem, ad societatem belli adversus Justinianum adhortatus.

Quicunque autem istis excusationibus uti voluerit, videat ut viribus præpolleat, ne inferior perfidiæ pœnam ferre cogatur: nihil enim difficilius, quam debilitatis viribus alios circumvenire, cui conatui illorum prudentia, retectis artibus occurrit, quemadmodum potentia ad vindictam properat.

CAPUT X.

Panzirolus Nuntius pacis media inter Sabaudum & Cardinalem proponit.

PRimarium artificium, quo Sabaudus credebat prudentiam Cardinalis circumvenire, ut negligentius copias, tormenta & victui adeoq; militiæ necessaria promoveret, constituerat in frequentissimis missionibus, quæ paci conciliandæ diversa proponebant. Iam Panzirolus Nuntius, sine facultate agendi, jam Mazarinus, aut alius quispiam ex aulâ adventabat, nullo ad principale regis institutum assensu, quo uno cætera explanari poterant; cum id unum rex quæreret, ut transitum præberet, ad asserendum Mantuano imperium, quotiescunq; ille peteretur.

Sabaudus autem ad hoc petitum surdas adhibebat aures,

aures, quemadmodum ab Imperatore nunquam impetrari potuit, ut Principibus Italiæ permitteret fidem ejus adversusquoslibet defendendi; cum nec Hispani ferrent, aliquas Gallorum copias, quibus summe egebat ad imperij conservationem, ipsius stipendijs addictos in Italia subsistere, cum ipsus ex subditis exercitum justum conscribere nullus posset.

Cardinalis satis perspiciebat vanitatem propositionum illarum: auscultabat tamen, ne à pace recederet, semper nihil desiderari passus in suâ diligentiâ ad perurgendas conditiones, sine quibus Rex nec securè, nec decorè armorum institutum omittere posset. Pax enim quæcunque illarum conditionum expers exiguo tempore constitisset, cum sic Hispano & Sabaudo otium, ad claustra firmanda, & ad viam sternendam, quâ commodius in imperium Mantuanum grassarentur, quæreretur. Idquod Gallia nunquam tolerasset, tametsi cæterum occupatissima, & non sine insigni vituperio, ubi obstare nequisset, permittere necessum habuisset.

Politica reminiscentia.

FAtebimur facilè, si summatim omnia consideremus, pacem eo magis reipublicæ optandam, quod bellum deploratissimas inferat conditiones. Pax enim est jucundissimum societatis humanæ vinculum, delitium naturæ, nutrix legum, ordinis & administrationis: pax deserta cultu aggreditur, terras reddit fertiles, & omnibus eo gratior est, quod securitatem cum libertate ferat.

Bellum vero est scaturigo fatalis malorum, desolatio provinciarum, oppidorum demolitio, populorum expoliatio, & causa omnium miseriarum. Duobus tamen locis bellum fuerit paci præferendum: Cũ pax non potest diu constare: nemo enim dubitat, magnæ fore imprudentiæ, rem exigui temporis firmare. Id Archidamus consulebat, cum Lacedæmonijs pacem cum Thebanis dissuaderet.

Apud Isocratem Principes sapientiâ clari bellum sumunt,

munt, ut pacem securiorum suis concilient: tumultus bellicos libenter tolerant, ut diuturniore fruantur tranquillitate. Certum enim, arma in manu viri sapientis plurimum ad eam firmandam facere. Æquiores etiam Politici bellum paci prætulére in omnibus occasionibus, ubi nulla satisfactio sine Principis & reipublicæ dispendio speratur.

Pax non nisi honestissimis conditionibus constituetur, non tantum, quod Principis gloria omnibus rebus præferenda videatur, sed etiam, quod alias parum secura credi possit; cum experientia demonstret plurimis documentis, pacem tumultuariè factam, ad recuperandum honoris compendium, quod perierat, facile solvi: id quod Carthaginenses fecere, post pacem cum Romanis juratam, exacto primo bello, quod T. Livius annotavit.

CAPUT XI.

Casala accipit annonam.

POst tot imposturas nihil videbatur reliquum facturus Cardinalis, ad bellum Sabaudo declarandum. Cum autem animus prudentiâ duceretur, quamvis nullam fidem haberet, hostes regis pacem cujus tam crebram faciebant mentionem, accepturos; transactionis tamen exordium tam cito abrumpere noluit: Sic enim iniquitatem suam manifestabant, ad majorem justitiam regiorum armorum celebrandam, quæ nullam honestatis capacem rejecissent oblationem.

Sic etiam tempus indulgebatur ad consilia in apricum producenda, & Casalam annonâ instruendam. Quo utroque sanè caruisset, ad bellum apertum prolapsus, causâ hostilitatis præbitâ. Quamvis enim Sabaudus non satis haberet virium ad regia superanda arma, poterat tamen annonam Casalæ inferendam avertere, sine quâ extrema fames nunquam militi permisisset diu-

turniorem obsidionem, quam Spinola meditabatur.

Dimicando etiam per Pedemontij terras potuisset regios distinere, donec hostes, obsidionem inijssent, & fossis valloque munijssent ad vim facilè arcendam. Posteaquam vero Casala annonam suscepisset, ut jam è necessitate honestè paciscendi esset eluctatus Cardinalis; neque virtutem, neque fidem ulterius sustinebat, quin proterviam hostium castigaret, dissimulatione, quam prudentia eousque imperaverat, positâ.

Politica reminiscentia.

NOn expedit quovis tempore abrumpi pacis negotia, tametsi de eâ concludenda parum restet spei. Quemadmodum vero diversa inde compendia duci possunt, ita arbitrer, sæpissimè multum utilitatis in prolongatione, quantum honor ferat, inveniri: modo ibi temperes, à desiderio ejus adipiscendæ nimio, quod exiguarum virium certissimum argumentum, hosti compendium auget, uti sapientissimè animadvertit Sallustius in oratione Philippicâ adversus Lepidum.

Licet Princeps nullum aliud ex negotiatione pacis ferat commodum, quam ut liberè diversos emissarios ad hostem destinet, qui sub umbrâ negotiorum, consiliorum momenta persentiscant. & quid agatur, referant, jam satis lucrabitur. Id enim lucri Cardinalis in eâ occasione quærebat, dum vix ullum transire sineret diem quin ad Sabaudum viros natalibus, & usu rerum celebres mitteret; gnarus utique, istarum virtutum tenaces, per ipsa negocia summam rerum gerendarum facilè expendere, etiam ad secretiora hostium consilia penetrare. Id quod Plutarchus in vitâ Hannibalis animadvertit, quem ait istanc partem prudentiæ in bello, quod cum Scipione gerebat, probè exercuisse.

CA-

CAPUT XII.

Diversa colloquia Pedemontij cum Cardinale.

NOn possum calamo temperare, quin diversa Cardinalis cum Principe Pedemontij colloquia referam, quibus supersedere non poterat, à quo tempore Sabaudus angustiarum usum promiserat cum annonario foro. Vehementer etiam instabat Cardinalis apud Sabaudum, qui videbatur causam dissidij sustulisse, quod colloquio penitus negato fovere potuisset. Id vero libentius annoto, quod istæ visitationes cæteris Principibus usui esse queant per similes occasiones.

Pedemontius nihil aliud quærebat in istis colloquijs, nisi ut Cardinalis cōsilia expiscaretur, per elicitos sermones, & ad sensa animi pertingeret, si forte de conditionibus pacis universalis aliquid decerpi posset, quam fiduciam ex incommodis exercitus hospitijs primis ducebat, quæ animum aliquantum inflectere potuissent.

Cardinalis autem, cui sapientia abundabat, præter usum rerū, familiares istis visitationibus scopos non ignorabat, ubi maximè cū ijs agitur, è quorum instituto jam patuit, imposturas quæri: sic eam cautelā adhibebat, ut Pedemontius nihil omnino compendij auferre posset. Prima igitur visitatio in reciproca benevolentiæ signa & testimonia, per solita civilitatis aulicæ verba, impendebatur, nullâ negotiorum factâ mentione, cum Cardinalis honestam sumeret excusationem, ne quid prior in medium proferret, qui id honoris Principi exhiberet, ut desideriorum summā exponeret. Princeps vero aperiri metuens, Cardinali exordium remittebat.

In cæteris rectius collocatum tempus, multo de pace universali sermone, cujus articuli utrinq; pensitabantur. Cardinalis tamen semper insistebat conditionibus, quas nomine regis protulerat, interpositâ fide, Sabaudo, si eas iniret, apud regem satisfactionem integram deside-

riorum paratam; nulla planiore mentione rerum singularium; satis aperte testatus Pedemontio, cum ipsius consilia nihil curiose exquireret, nihil miraretur, si de regis instituto nihil propalaret.

Politica reminiscentia.

MAgnatum temperantia in agendo, res est tanti commodi, ut non per omnia hebetes rationem inveniant ad sensa animi abstrusissima assequenda, quo rectius obnitantur, & repagula firment. Norunt aures tam dextre obsidere, quæstionum varietate, ad titillandos animos composita & animum tam cate versare, ut, nisi in silentio totus torpere malit, quod incivilem argueret mentem, & majori suspicione flagellaret, vix evitarit, quin propensionem animi declaret.

Maximæ mortalium parti negatum, personam alienam diu sustinere in sermone alicujus momenti, quin aliquatenus sese aperiant; ubi corporis compositio, & membrorum gestus plura loquantur, quam verba sonent. Hinc in viro, rebus agendis admoto summè requiritur, ut panopliam induat, antequam in illam arenam descendit, seque præparet, non tantum ad sua consilia occcultanda, sed etiam ut per illam simulationem propositionum, quas fecerit, nihil pateat cum mediis instituti sumi commune, trahat tamen aliquid ex instituti parte manifestâ.

Hæc esto sermonum prima & ultima materia, quos omni civilitatis obsequio, & verbis speciem apertæ mentis referentibus ornet, novis quibuscunque addimentis suspiciendum prolatis, ex tempore nunquam ad respondendum adactus. Mora enim illa certissimum est refugium viro sapienti, qui negotiatur; vix vero cavebit cespitationem, quin sese aperiat, ubi progredi cupit, & responsum extemplo reponere properat. Illi enim quibuscum ipsi est agendum, plerunque satis habent simulationis, ut sese præparent ad imposturam, unde sagaciter mentem dignoscas, tametsi alienissimè perversam: Hinc fieri nequit, ut omnia caveas, nisi mora interposita.

Paucis omnem rem absolvero verbis, ut feliciter in istiusmodi occasionibus procedatur, oportere virum rebus agendis admotum, ingenuitatis famam, & sermonis veritatem auferre, cum alioqui nulla prorsus fides verbis ipsius habeatur, adeo ut vel hinc institutum, quo hostibus quidvis conatur persuadere, frustretur, cum jam omnes intelligant, mentem a sermone longissime discedere. Est etiam, cur sit taciturnus, ne per ullam rimam pateat ipsius institutum. Denique industriam habeat ex longo usu dissimulandi, ut fingere possit, sese aliorsum collineare, quam quo contendit, adeo ut ex sermonibus ipsius contrarium liceat animadvertere.

CAPUT XIII.

Sabaudus fit perplexus.

NEmo satis æstimaverit, prudentiam admirandam, quam Cardinalis exeruit per universas illas sermocinationes. Intricabat enim Ducē Sabaudiæ, Principem Pedemontij, Marchionem Spinolæ, & quicunq; cum ipso negotiari instituerant. Principalis illa dos, quæ Gallorū rationi plerunq; acquirit æstimium, virtus est armorum, nunquam non celebratissima; ubi tamen non pauci rerum æstimatores iniquiores aliquid prudentiæ in negotiationibus eidem deesse arguêre.

Isti vero periculum prudentiæ Gallicanæ fecêre in eo cardine rerum ad suam ipsorum ignominiam, jam certi, Cardinali nihil minus esse prudentiæ, quā fortitudinis, cum nihil posset illis de instituto innotescere, etiā summa & ima rimantibus; & tandem per quævis genera dilationum ac detrimentorum frustra conati ipsum defatigare, conspicabantur primum agmen circa Susam moveri, & Caselettam petere, ignari etiam, quo consilio id fieret, cum à Casalâ non ulterius recedendum, sed ad eam accedendum potius videretur.

Cardinalis autem id agebat principaliter, ut Sabaudum

induceret ad conjunctionem armorum, si tantus exercitus ipsi incumberet, & nescio quid æmulationis aut scrupuli pareret. Debebat vero id bonâ fide, maximè ubi Cardinalis miserat, qui nunciaret, justè id peti, quod Rex ipsi vallem Siseriam, ubi pons Gresinus, petenti permisisset ad istas leges; de regis autem voluntate sibi penitus constare, qui nihil omissurus ad desideria ipsius explenda.

Politica reminiscentia.

SPiritus nostri, quibus plus est ignis, quam phlegmatis, magno molimine plerumq; teguntur & coërcentur in negotiationibus: efferuntur fere ardoribus, & cursitant cum præcipitantiâ versus conclusum alicujus negotij, nihil consideratâ viâ & ratione, ut inde cum gloriâ eluctemur. Potior plerumque promta expeditio, licet cum aliquo dispendio juncta.

Exteri, quibus innotuit genius noster, solent nobis impatientiam in illo fervore indulgere, ut per quæsitas remoras & dilationes fatigati, genios nostros, tanquam in carcere detineant, tricis plurimarum propositionum impeditos. Gaudent enim, nobis tædium sufflare, ut desiderium eluctandi intendant. Hinc ad primam quamcunque propositionem, quæ plausibilis aliquantulum videri possit, complures sese irretiri patiuntur; & ijdem nihil quicquam meditati, quam ut aliquâ ratione ex illâ captivitate liberentur, quâcunque fenestrâ, ubiubi aperiatur, elabuntur, nullo penso præcipitij lethalis, cum eam patientiam à sese impetrare nequeant, ut expectent quieti, donec porta reseratur ad exitum honoratiorem & securiorem. Ex hoc vitio maxima ut nascantur incommoda oportet.

Neque enim convenit, ut genius vegetus illius, qui rebus agendis adhibetur, eundem extra oleas & limites prudentiæ propellat, ne motus animi concitet legibus sapientis actionis contrarios. Vigeat igitur fide inconcussâ, quâ sustineat insultus larvatæ prudentiæ, ad eludenda quævis artificia; etiam patien-

tientiam possideat, ut illorum phlegma superet, spemque alicujus compendij per leporem illum adipiscendi ipsis praecidat.

CAPUT XIV.

Quare Sabaudo sit bellum inferendum.

TAndem tamen aliquando edocetur Cardinalis per experientiam, artificia illa Pedemontani solummodo progignere remoram armis regijs, quem tamen eatenus patienter toleraverat, ut sic & Sabaudo & Hispanis grandiorem impingeret dicam, si universus Orbis Christianis ad oculum perspiceret, illorum duntaxat obstinationem obstare paci, & Casalæ annonã intercludere; id quod sine vituperio ulterius ferri nequeat, cum exercitus regius dissipationem spectaret, & finis negotio esset conciliandus.

Sic igitur advocat Crequium, Schombergium, Auriacum, Thoirasium, Feuquerium, Servientum & Esmerium, longam & exactam seriem præteritorum pertexit, tum quæ pacem universalem, tum quæ particularem attinebant, sententias singulorum exquirit, quid facto opus esset. Communis ibi opinio fert, cum id ageretur, quomodo Casala à manibus violentis hostium vindicaretur, absolutæ necessitatis esse, ut aliquas angustias obtinerent, non solum ad transeundum in Italiam, sed etiam ad reducendas copias.

Non quidem summæ fore difficultatis, quâ viâ effunderentur, cum satis virium adesset ad perrumpendum, invitis omnibus facili negotio sternendis; sed rationem esse ineundam de supplementis receptandis, & copijs restaurandis, de pecunijs, quas & stipendia exercitus exigerent, & annona ad sustentationem ejus destinata flagitaret, transmittendis, de refugio

certo, si qua sors iniquior exercitum affligeret.

Jam neminem verbis Sabaudi fidem habere posse, post millenas artes & subterfugia, etiam promissa toties non exoluta. Necessarium igitur videri, ut camporum latitudinem inundarēt, neque locum, neque exercitum à tergo relinquerent, unde metuendum foret. Cumque fides referat animæ naturam, quæ semel egressa ex corpore humano, nunquam illuc revertatur, nisi per aliquod insigne miraculum; nullam ulterius extare causam cur certi esse queant, fidem apud animum illius principis unquam locum inventuram.

Quodsi exercitum ipsius integrum relinquant à tergo, facillimè omnes omnino angustias ad recipienda supplementa, pecunias & annonam, quotiescunq; ipsi visum fuerit, claudi posse. Et jam occupatos pontes Alpiniani, Collinij, & omnium vadorum in flumine Doriæ: diffidentiæ causas crescere merito ex nimio favore erga Hispanos demonstrato. Nihil igitur differendum, quin bellum extemplo indicatur, cum & morbi jam attenuarent copias, & complures discederent à signis.

Insuper & injuriam regi illatam impunè & sine castigatione non transmittendam, postquam promissorum fides toties languerit, unde tanta incommoda exercitus regius pateretur, quæ ad integram perditionem spectarent. Declarare enim leges politicas, justè suscipi bellum à principe, quotiescunque ob illatam injuriam arma capessat, aut ubi justus metus periculi, quod ipsi, aut exercitui intentetur, adigat ad vindicias, tametsi aperto marte non sit læsus.

Cum igitur universæ istæ rationes adeo essent fortes, ut exceptiones non ferrent, consultum stetit, de aggrediendo Sabaudo. Omnia ergo ad bellum expediuntur; & tamen, ut majori semet involveret iniquitate, Cardinalis diversis vicibus mittebat, qui promissorum fidem exposcerent, ut copias cum regijs jungeret, quod omnino debebat ex pactis Susanis, & omnes scrupulos diffidentiæ tolleret, qui justis de causis suscepti essent.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUantacunque ſit ſummi Miniſtri ſapientia, nunquam tamen ſuperſedebit à conſilio ſuſcipiendo: nihil enim id derogat ſummæ ipſius prudentiæ, cum & Salomon, regum ſapientiſſimus per orbem terrarum, dicat, firmitatem inniti conſilio, id eſt, nullum unquam certius inſtitutum, quam quod ex complurium ſententijs contrahatur. Fervor enim animo ſæpiculè ſummis genijs offucias objicit & glaucoma, ubi ſtimulantur gloriâ.

Neque vero pauciores victoriæ celebrantur conſilijs, quam armis obtentæ. Vix fieri poteſt, quin conſilia per executionem in fortunam impingant, niſi id jam per diverſa volumina in deliberationibus præſtiterint; hinc enim non raro indicia ſumuntur, ad fortunæ ludibria declinanda, ſi fortè occurſare voluerit.

Neque etiam ſatis fuerit, conſilia deliberato contuliſſe per exordium, cum ferè nullum ſit pejus, quam quod à ſuo ortu nullam admiſit mutationem. Sic profecto nunquam ſatis deliberari poterit, ubi nunquam ſatis bene agitur, modo occaſiones ne pereant, quæ executioni inſerviunt.

CAPUT XV.

Quibus de cauſis Sabaudus ad partes Imperatoris & Hiſpani tranſierit.

AMtequam progrediamur, mihi aurem vellicari ſentio, ut arbitros appellem, quibuscunque tantillum ſupereſt æquitatis, ad condemnandum calamum maledicum falſi, qui palam profitetur calumniam, quâ Cardinalis, ſi queat, gloriam conſpurcet, poſtquam à veritate nullum ipſi ſubſidium eſt expectandum.

Is scribere audet, Sabaudum nunquam à partibus regis discessurum fuisse, nisi Cardinalis eum ad incitas redegisset, contẽptim habuisset, imposturis inauditis vexasset, ut prorsus necessum habuerit transire ad partes Imperatoris & Hispani. Nunquid vero id fuerit contemtim eum habuisse, si fere diebus singulis à viris non postremæ sortis, sed alicujus notæ inviseretur, insignioribus etiam de exercitu submissis, qui deferrent conditiones pacis, quas somniare posset?

Id vero fuerit contemsisse eum, si diversis vicibus Cardinalis cum Principe Pedemontij egit, & ea civilitatis testimonia exhibuit, quæ ferocissimos genios potuissent flectere. Quis vero contemtum arguat, si per tres septimanas aut mensem Cardinalis mille fucos sustinuit, quibus dux exercitum, salvâ pace, regium conficeret? Contemtumne olet, si Servientus missus fuit pridie quam bellum ex necessitate sumeretur, qui invitaret instanter, ne adigeret exercitum regium ad illa extrema, cum jam prius aspectum ejus recusasset.

Quis vero eum contemsit & fefellit, si grandissima vis annonæ delata Niceam, in potestatem illius concessit, datâ amplissimâ potestate, cujuscunque annonæ ex Bressiâ, Burgundiâ & Delphinatu, pro lubitu contrahendæ? Id vero fraudem feret, si prænumeratam accepit pecuniam, ad annonam procurandam, & forum rerum venalium constituendum? Anne fallaciam dicet, si promissa regia fuère delata, ad vallem Siseriam, & pontem Gresinum ipsi tradendum, ex unico desiderio complacendi, & benevolentiæ contestandæ?

Fallax ne elucet animus, si offerantur copiæ quæcunque ad jura sua adversus Genuenses obtinenda? Anne imposturæ crimen merebitur, si per tres septimanas omnis vis hostilis est repressa, ne in ipsius provinciam incumberet, tametsi satis causæ adesset ad pacem frangendam, à primo adventu Cardinalis, postquam is Lugdunum pervenisset? Oculis tantummodo opus est, ut perspicias tam pinguem calumniam, quam calamus ille maledicentiæ æstro percitus sine ullo argumento, præterque vela perversitati solita, evomuit.

Poli-

Politica reminiscentia.

ODium ſerpentum refert naturam, qui flores pulcherrimos veneno inficiunt; clareque oſtendit in hoc exemplo, priſcum illum veriſſimè ſenſiſſe & dixiſſe, Optimam famam eſſe calumniæ matrem. Nulla adeo juſta fuerit actio & illuſtris, cujus ſplendorem non conetur ſiniſtra aliqua interpretatione vitiare. Nulla unquã innocentia ab illius injuria tuta fuerit; optime igitur comparabitur, falſis illis ſpeculis, quæ nunquam genuinam vultus formam repræſentant.

Facies armatas ſibi fingit in quovis occurſu: contra ipſam veritatem indignatur, ubi rabiem ſuam videt oppugnari: quantumvis agnoſcat innocentiam illius in quem concitatum eſt, pertinaciam tamen majoris ducit honoris, quam pænitentiam. Philoſophi rationem reddunt valde congruam, cum docent, ſimile eſſe atræ nubi, qua impediat & obſcuret lumen rationis.

Hinc fit, ut actiones, quemadmodum corpora ſemper apparent prorſus alia, præter ſuam ſubſtantiam, trans vapores & nubes, etiam laudatiſſimæ alienum ſenſum ſortiantur, quotieſcunque conſiderentur per nubes odij: illud enim ſolet mendacia pro veris divendere. Hinc animi generoſi nihil torquentur calumnijs, inde ortis: pergunt in bono & continuant egregia, nullo penſo maledicentiæ. Satis enim norunt, non ſolum odium, ſed & æmulationem ab omni tempore conniti, ut ſummos Miniſtros ſuſpicionibus involuant, qui inde bono publico reddantur inepti.

Viri tamen boni nullam unquam fidem plurimæ parti iſtiuſmodi rerum adhibent, adeo ut nullum in dedamnum ad innocentiam redundet; cum utrinque notum ſit, id genus monſtrorum per contemtum expelli, innocentiam verò actæ vitæ ſatis amplum præbere fulgorem, qui inſtar ſolis, quasvis nubes ad effuſcationem & obſcurationem illius contendentes diſſipantis, tandem triumphandos præbet inimicos, inani malitiæ conatu.

CA-

CAPUT XVI.

Cardinalis traducit copias Doriam.

CUm id jam esset statutum, Cardinalis universas copias contrahit in noctem, quæ inter sextum & septimum supra decimum Martis intercurrit, ad locum, gemino vado commodum, quorum altitudinem pridie didicerat, ubi satis spatij pateret, ad partem exercitus regij in aciem explicandum: mandata simul necessaria distribuit, ut ad primum diluculum sex tormenta collocarentur in ripâ, ad loca illa vadosa, quæ traijciendis copijs apta cognoverat.

Sic potuissent Sabaudi copiæ, quæ transitus illos occupaverant, removeri ad eam distantiam, quæ equitum turmis transitum permitteret, & otium ad aciem ordinandam concederet, donec pedestres copiæ singulatim ferè pontes, in eum finem Doriæ impositos, transirent. Ordo sanè ille excellentissimus clarum faciebat, Cardinalis prudentiam æquè in executione, ac in Senatu valere.

Politica reminiscentia.

TRajectus fluminum præbent theatrum prudentiæ militari, ubi Imperatoris virtus maxime elucet: cum enim universus exercitus nequeat simul traijcere, sed singulatim ferè, & paulatim, pronum est hosti, eum concidere singulatim, secundum copias particulariter transeuntes, nisi ordine rectissimo omnia instituantur: sicuti Timoleon superavit Carthaginenses in Siciliâ, in transitu Crimesi fluvij, quem traijciebant in vado aliquo.

Optimus vero ordo, quem illìc tenere possis, fuerit, ut vadosa loca quæras, equestri militiæ, qu ò illa turmatim transeat, & locum faciat pedestribus copijs, quæ tan-

tantummodo per pontes incedunt, longissimo ordine, donec congregentur, & ordines sumant, ubi equites primum hostis impetum frangunt, aut saltem sustinent. Turma equitum lectissimorum valde conducit ad sustinendum assultum per eas occasiones, cum vix fieri possit, ut viri cordatissimi loco cedant, maximè vero ubi ordines ex disciplinâ militari cepêre & condensaverunt.

Nihil autem æque favebit traijciendis copijs, quam tormentorum vis ex suggestu, quæ hostem rejicit & distinet, ut exercitus bonâ cum veniâ traijcere possit, & aciem explicare, antequam conflictus intentetur.

CAPUT VII.

Obsidio Pinierolæ.

NIhil desiderari poterat ad eum ordinem, quem Cardinalis per eam occasionem instituerat, tametsi exercitus regius copiâ incursandi Sabaudi frustraretur, qui Augustam Taurinorum cum copijs recesserat, virtutis Gallicanæ metuens, cujus sanè impetum nulla obstacula fregerint. Traijcit igitur Doriam exercitus regius nullo negotio, & Rivolum petit, delitium Ducis, atque inde per summam Cardinalis curam, adeoque satellitium integre conservatum: quin etiam ruriculis id beneficij accessit, ut miles tantummodo hospitaretur, annonâ ex oppido Susæ subvectâ.

Hic demum Sabaudus sese aperuit, & hostem ubique ostendit, adeo ut & monachos & mercatores Gallos, contra leges pietatis atque commercij attineret, quod universus mundus & mirabatur, & vituperabat. Eandem igitur necessitatem Cardinali imposuit, postquam tempus benevolentiæ jam exolevisset; gloria autem regis, & Gallici nominis fama, authoritasque particularis sua-

suasissent armorum usum, donec Dux ad saniora consilia sese converteret. Hinc constituit recta Pinierolam petere, quod jam ante, ex consilio intimo, cum Mareschalcis communicato & scito, consultissimum erat visum.

Quemadmodum autem strategemata aliquando maximo sunt usui, ita Cardinalis simulabat, ut Pinierolam securiorem redderet, & ex improviso opprimeret, Taurini obsidionem: quorsum etiam movebatur, tormentis & copijs in illam viam directis. Sic duci imposuit, ut ille copias eodem die Pinierolam missas properanter retraheret: donec tandem aliquando Crequius sese converteret ad Pinierolam, cum sexies mille peditum, mille equitum, & tormentis, adeo ut vicesimo Martij circa sextam vespertinam hostilia moliretur, dum reliquæ copiæ suppetias arcerent, & obsidio constaret.

Postridie adventabat Cardinalis cum Crequio, Forcæo & Schombergio, ad quartam matutinam, ubi per universam noctē operas ursit, ut altero mane ad horā decimā tria tormenta in fossarū labro starent, ad ruinā inferēdā.

Politica reminiscentia.

STrategemata ab omni tempore magnam meruêre laudem, & prudentiam imperatorum ostendêre. Prudentia enim in prælijs sæpius plura præstat, quā robur; unde victoria tanto commodior oritur, quod non adeo multo sanguine ematur. Ista autem prudentia, quæ strategemata docet, scientia est sola, quæ regulis certis careat, nec præceptis comprehendatur ad doctrinam, cum sponte sit addiscenda.

Natura quidem nos ad illam præparat, dum genium confert, eorum capacem; usus tamen docet, & experientia confirmat. Sic fortissimus Scipio, postquam trajecisset in Africam, & laboraret in occupādo aliquo loco munito, quem valido præsidio Carthaginenses insederant, aliud institutum simulabat, promotis aliorsum copijs. Quâ ratione imposuit Hannibali, qui præsidiarios ad exercitum traxerat, loco illo securius custodito: sed Scipio universum exercitum extemplo circumegit, & partem illius

illius Massinissæ subdidit, qui non adeo validâ manu locum, milite nudatum, & ab incolis non assuetis bello defensum, subegit.

CAPUT XVIII.

Pinierola redigitur ad obedientiam regis.

CIves Pinierolæ jam imaginem universæ præbebant Sabaudiæ, cum sese viderent obsidione cingi, & Cardinalis deditionem urgeret, nisi mallent rigorem armorum regiorum experiri, ad longe majorem severitatem, quàm declinatâ vi postea sunt passi. Tormenta jam minitabantur ruinam murorum, juxta prudentissimum Cardinalis institutum: & exercitus virorum lectissimorum, quorum gestus satis testabantur, de summo desiderio per ruinas evadendi, & oppido per vim subigendo, metum incutiebat.

Præsentia Cardinalis geminabat formidinem, cum jam sæpius compertum esset, arma regia assuevisse victorijs jam sextum annum, quibus Rex imperium militiæ permisisset illius prudentiæ. Neq; enim anno superiore aliud fecerat, quam ut Hispanos ab obsidione Casalæ dispelleret, & intra Alpium juga arctaret.

Constituunt igitur Pinierolani vicesimo secundo Martij, cum diluculo, septem fiduciarios mittere, ad æquas deditionis leges rogandas. Postquam illi obtinuerant honestissima quæque ad votum, ut nempe vitâ salvâ facultates, privilegia & immunitates ipsis linquerentur intactæ, eodem die, cum gaudio summo ad obsequium regis descenderunt; adeo ut eodem tempore copiæ Gallicanæ in oppidum introirent.

Politica reminiscentia.

SI quis exercitui præest, in primo felicitatis gradu collocet, ubi primum institutum bono successu procedit. Videtur enim, quemadmodum primum mobile

bile omnes reliquos cælos trahit, ita primus armorum successus nescio quam imprimere opinionem in animos omnes partis adversæ, ut jam sibi victi videantur, aut saltem valde labefactati, per stuporem illum, quo sese denuo præbent vincendos.

Fortuna enim plerumque seriem alicujus instituti secundum exordium deducit: ut fere credas, fontem nihil ulterius contribuere ad rivulos claræ & transparentis aquæ, quam prima actio conducit ad successum felicem in reliquam belli aleam. Prima enim eventa, inquit Tacitus, aut fortitudinem, aut trepidationem in animis militis suscitant. Hinc fit, ut Imperator, quemadmodum Orator argumenta firmissima in orationis partem priorem confert, gnarus utique tantam illa habitura vim in animis Auditorum, ut ijsdem persuasi, cætera omnia sint plausibilia; vires potissimas adhibeat ad obsidionem primi loci, quem aggredietur, aut ad primum conflictum, in quem descendere cogitur: certus utique, primam actionem trahere cæteras.

Sic Carolus VIII. in Hetruriâ fecit, in viâ Putremolanâ, & juxta Sarezanellam, quæ obstabat, & in rupe sita omnem vim despicere videbatur. Hanc igitur sumit coercendam, ut famam armis conciliaret, mundoque persuaderet, nihil adeo potens & robustum inveniri, quod militum suorum virtus non exuperaret. Neque eum fefellit opinio: nam ubi locum illum exiguo temporis spatio subegisset, vix dici aut credi potest, quantum authoritatis eo actu acquisiverit suis armis, adeo ut hostium animi stuperent.

CAPUT XIX.

Citadella Pinierolæ concedit in potestatem regiorum.

POstquam oppidum esset captum, Comes Urbanus Escalanga, qui ei præfuerat, in Citadellam collegit octin-

ctingentos milites, Cardinalis autem continuò designabat fossas, & alias operas: ubi omnia tantâ diligentia procedebant, ut pridiè Paschatis jam pertingeret ad propugnaculum aliquod Citadellæ. Circumvallatione facta, & castris adeo solidè clausis per lineas communicationis, fortalitia, & munimina, ut universa potentia Imperatoris & Hispani, cum Sabaudo, nullas inferre suppetias potuissent; maluêre deditionem facere ad leges honestas quas impetrârunt quam rigorem armorum regiorum experiri, cujus evadendi nulla spes supererat. Ipso igitur die Paschatis tradunt Citadellam: cujus festi solennia Gallis semper fuêre per Italiam satis prospera, vel utroque prœlio, ad Cerisolas & Ravennam feliciter obtento.

Politica Reminiscentia.

FAtendum profectò fuerit, authoritatem imperatoris plurimum præstare in obsidionibus, æquè ac in ceteris omnibus militiæ negotiis. Nomen illius solum, instar fulminis consternat universum mundum: Quemadmodum vincere est suetus, ita obsessi sibi ipsis jam victi videntur, quam primum eum sub mœnibus conspicantur; ut ad deditionem facile permoveantur: cùm vix quicquam sperare possint, præter vim & infamiam.

Equidem Prisci illius sententiam fovero, qui ajebat, magnos imperatores plerunque fortunam bonam circumferre: neq; vituperavero Cæsarē, qui comitibus interdicebat metum, eò quod cum ipsis esset. Coriolanus id Romanos docuit per experientiam, qui in exilium ejectus, ad Volscos abiit; & dux exercitus rectà ad urbem, portasque processit, ut vindicaret injuriam, sibi illatam. Sic sanè Romanos vicit, qui ante vicerant Volscos, ut T. Livius scribere voluerit, Rempublicam Romanam acquisivisse plus gloriæ per virtutem Ducum, quàm per numerum militum.

Authoritas profectò duci est, quod fides fuerit mercatori; adeo ut sæpe visi sint exigui exercitus per illius industriam superiores, fugatis calcatisque ingentibus copiis. Ipsa fœderatos in fide continet, militem facit audacem &

obsequentem, aperit angustias, explanat vias, perducit annonam, & sæpissimè cum prospero successu aggreditur res arduas, quæ alioqui extra lineam nostræ potentiæ videbantur.

CAPUT XX.

Transitus ex Gallia in Pedemontium fiunt liberi, post subacta aliquot oppida Sabaudiæ.

DUm obsidio Pinierolæ peragitur, mandârat Cardinalis, ut munimentum Perusæ corriperetur, quod non plurimum laboris sumsit: deinde Schombergium mittit cũ legione pedestri, & viginti duabus turmis equestribus, ut Briquerasi munimentum occuparet, quod continuo deditionem fecit: ubi eodem die vastum munimentum delineavit, quod per diligentiam eximiam continuat, ut compluares valles, quæ in montana Delphinatus penetrant, firmaret, transitumque claustrorum servaret.

Hinc tantus pavor incessit incolas per valles Lucernæ, Angro aquæ & Sanmartini, ut nihil differrent ad obsequium regis properare, fidemque juratam in dextram Cardinalis deponere. Exiguum tamen fortalitium restabat in extrema Lucernæ valle, quod populares vocant Mirebugum, & postremo conatui debebatur. Sic tandem transitus in Pedemontium ex Galliâ planè liberi & securi fiebant, ut non tantum exercitus pergerent, sed & supplementa, commeatus annonæ, & pecuniarum vecturæ, exercitui necessariæ, sine offendiculo trajicerent.

Politica Reminiscentia.

NIhil sanè accuratius attendet imperator, quam ut nequem locum, qui instituto nocere queat, à tergo relinquat. Quamvis Carolus Magnus ad eximiam gloriam armorũ evaserit, inter reges in eo genere alioqui laudatissimos; non tamen caruit vituperio, quod in Hispaniam trans-

transivit, non occupatis munimentis montanorum à tergo. Neque enim quisquam negârit, justè ipsum erroris coargui, si effectum spectet, quo omnes ferè ipsius copiæ fuère concisæ in reditu impedimentis omnibus per montanos expoliatis.

Cæsar in commentario de bello Gallico summum scientiæ militaris axioma hoc statuit, ut per provinciam alienam transiturus, angustias occupet omnes: addit etiam, præcipuam sui gaudii fuisse causam, cùm ad bellum Gallicum properanti Teruanna sponte deditionem faceret, post aliquantulum fastidii, quòd nullum à tergo hostem constituisset relinquere. Hinc maximum errorem inter cæteros commisit Carolus VIII. in expeditione Italica, quod verbis Mediolanensis fidem haberet, cum debuisset subigere illa loca, quæ ad transitum erant necessaria.

Ille enim dux cum cæteris Principibus fœdere implicitus, hostilem opponebat aciem ad trajectum Taræ, ne rex transiret, aut ex illa provincia excederet, Galliamque repeteret, nisi post prælium Fornovianum, periculis prægnātissimum. Verum enimverò, ubi ne depugnandum quidem fuerit in regressu, profectò ducenti pyrobolares ex munimento, quod hostis à tergo insederit, annonarios ita exercebunt, ut universus exercitus plurimum flagelletur.

CAPUT XXI.

Seditio oritur Divioduni.

DUm Cardinalis illustres faceret progressus, Rex Lugdunum processit: in itinere ad Fontem delitiarum docetur de seditione satis acri, quam vicesimus octavus Februarii attulerat Divioduno, ex vinitorum præsentia, quibus audacia & libido permisit diruere & expilare præfectorum quorundam domicilia.

Authores illius tumultus plebi suggerebant, constitutionem Electionum, Burgundiæ impositam, ad eum tantummodo finem tendere, ut subsidia & alia

tributa consequerentur: tametsi regi alius non esset animus, quam ut contributiones solitæ minori cum provincialium onere, majori cum Reipublicæ emolumento, indicerentur, colligerentur.

Protervia seditiosorum eò usque processit, quod magistratus negligentius represserat motus primos. Ut autem malo gliscenti promtum adhiberetur remedium, submittitur à Rege Bellagardius, provinciæ gubernator, cui summa etiam tum authoritas apud plebem, non tantum propter muneris splendorem, sed etiam propter fidem & benevolentiam particularem, à longo tempore contractam.

Is igitur tempestatem brevi adjuravit, adeò ut rex illuc transire voluerit, Lugdunum petens, ut in regimine politiæ errores in posterum metuendos corrigeret, jussis vinitoribus, quorum immanis in urbe frequentia, demigrare; creatis novis magistratibus, qui operam darent plebi coercendæ, & ad obsequium revocandæ. Ubi non prætermisit, summo Senatui injungere, ut principes seditionis pro merito punirentur, nec demolitionum & incendiorum studiosis parceretur.

Politica Reminiscentia.

Nihil æquè irritat plebem, ac novorum tributorum rumor. Vitam sibi sic intercludi autumat, aut saltem amarissimam reddi ad tædium, si tantillum facultates accidantur. Hinc egeni ad seditionem semper procliviores, quàm opulenti: Sunt etiam rerum novarum avidiores, quod Tacitus animadvertit in Annalibus, cum illis plus lucri appareat, quàm detrimenti in quibuscunque seditionibus. Sic inhiant alienis, domi pauperes.

Nemo non condolebit inopiæ illorum; sed obsequium magistratui debitum, & officium ad sustentanda ærarii onera & sumtus publicos, omnem adimit excusationis colorem. Sed & authores seditionis tanto majori cum rigore puniendi fuerint, quod universæ calamitatis sint capita & scaturigines. Thucydides de populi Atheniensis scito, quo Mitylenæis, ad usum armorum commodis internecio, cæteris servitus, ob seditionem apud ipsos exortam, desti-

stina-

destinabatur, non vult, justitiam per istiusmodi occasiones stare in supplicio antesignanorum: tum enim principem maximè decere exertam clementiam, regiæ dignitatis pulcherrimum ornamentum.

Condonet errores & offensas ad eam rationem, ne licentiam, à plebe usurpatam statuminet, quæ abunde reprimetur, authoribus seditionis correptis ad piaculum. Facilitas nimia universis condonat, & prudens justitia scelus multorum in paucorum supplicio eluit. Impunitas enim licentiam constabiliret, quasi ad eundem errorem postliminio invitaret; quemadmodum nimius rigor desperationi pandit fenestram, ausisque extremis. Summæ igitur fuerit prudentiæ, plebem ad officium faciendum reduxisse, uti annotat T. Livius, submisso aliquo magnæ authoritatis viro, quem suspiciat, cùm fiducia idem ferè sit, quod anima in corpore.

Ob eam causam memorat idem historicus, à Romanis missum esse in Sardiniam, in fide vacillantem, & ad Carthaginensium partes propensam, Titum Manlium. Id quod aliquo modo majoris fuerit momenti, si promtissime ad componenda omnia, mittatur, quod seditiones flammarum, semper augescentium naturam ferant, nisi obnixè in exortu extinguantur.

CAPUT XXII.

Frater regis redit in Galliam.

TRecas transit Rex, aliqua mora ibi tracta, ob institutum cum Cardinale sumtum, de recipiendo fratre germano, qui ad concordiam, de qua sub finem anni superioris mentionem fecimus, Nanceio relicto, accedebat, ut coram, & voce vivâ, præter quævis civilitatis testimonia, & signa dilectionis, regi satisfaceret: de cujus benevolentia nulla extabat causa dubitandi, postquam offensam priorem abolevisset, & redditus annuos, cum stipendio honorario, augere cõstituisset, uti suo loco recensuimus.

Acceſſit igitur Aurelianenſis decimo octavo Aprilis, comitatus præter domeſticos, à principibus & proceribus Aulæ, quos rex ad duas leucas obviam procedere juſſerat. Ex equo deſcendit ad hoſpitium reginæ matris, ubi rex eum præſtolabatur in atrio, tantis teſtimoniis gaudii & amicitiæ eum amplexus, ut nunquam ferret, Aurelianenſem ad primam ſalutem, altero genu in terram procumbere, quod agebat ille; nullo longiore ſermone, niſi quòd illum, tanquam ſemetipſum, amaret.

Amplexus illi valde arcti & ſatis diuturni abunde teſtabantur, regis animum nimio flagrare amore fratris, unicèque exoptare, ut cogitationibus, deſideriis, voluntatibus, inſtitutis, etiam recreationibus unirentur, quemadmodum vultus videbantur invicem conglutinari. Ingens hinc lætitia per aulam pervaſit, maximè ubi teſtimonia hæc blanditiarum ſingulis diebus exercerētur, quoad Rex Trecis morabatur.

Adeo ut non ſine cauſa ſperare licuerit, nihil unquam ad diſcordiam valiturum; modò familiares, qui conſiliorum ferebantur arbitri, artificia, ex imo penu cerebri turbulenti depromta, abſtinuiſſent, ad vitandas alteras tricas; cùm ipſi ſibi perſuadeant altiorem dignitatis gradum ex Aurelianenſis ſeceſſione, & majora emolumenta ex utriuſque diſſidio ſibi promittant.

Politica Reminiſcentia

NAtura inſevit quaſdam radices amicitiæ in ſanguinem, quas protrudit & germinare facit, quamprimum propinqui ſeſe in oculos inferunt, poſt exiguum aliquod diſſidium, ubi odio non eſt permiſſus animus planiſſimè. Neque rami arborum tàm facile ſitum à Natura injunctum repetunt, antequam tempus eos firmârit, aut manus hortulani curvârit; uti præcordia excelſorum natalium ſponte ad benevolentiam, à natura inſitam, revertuntur, antequam annorum ſeries odium firmarit.

Atque in eo maximè animadvertere licet potentiam naturæ, & veritatem illius opinionis, quæ ſuſtinet, Naturam inſpira-

inspirare cum natalibus motus benevolos, ad diligendum objecta necessitudinis. Verissimum enim est, authorem universi impressisse rebus levibus aliquam facultatem in altum evolandi; diversam verò gravibus, unde per naturam versus centrum terræ ferantur: sic sanè & homini propensiones insevit erga proximiores, æque ac erga objecta convenientia, ut nequeant in oculos incurrere, aut menti recordari, sine aliquo sensu amoris, medullitus excitato.

Hinc videmus, propinquos ad primum aspectum invicem exardescere mutuo amore, licet eousque sibi nunquam innotuerint. Quo ipso manifestum faciunt, motum illum non inferri id temporis in animos, sed ex præsentia objecti colligi, amore usque ad aspectum occultato.

CAPUT XXIII.

Rex Aurelianensi confert imperium in exercitum Champaniæ, cum præfectura Parisiorum.

REx, ut fratrem arctioribus amicitiæ, atque authoritatis auctioris vinculis in officio contineret, non satis habuit, istis benevolentiæ testimoniis coram universa aula defungi, quin imperium in exercitum Champaniæ, & insuper præfecturam in Urbem, vicinasque provincias committeret, cùm sese accingeret ad expeditionem peregrinam.

Politica Reminiscentia.

SUmmum sapientiæ argumentum in rege, si conservet & augeat, quantũ potest amicitiam principum regiorũ; cùm verissimè concordia illorum tãtum utilitatis in Rempublicam conferat, quantũ calamitatis discordia ipsorum trahere potest. Quemadmodum verò desiderium imperãdi, votorum non est postremum, ita nunquam arctius devincientur, quàm isto negotio. Ante omnia tamen videat rex, ut de fide illorum sit certior; & institutum animi ipsis maneat inconcussum ad quasvis sug-

gestiones familiarium, qui nunquam non solent, gratię iniqui aucupatores, plus nimium ambitionis inspirare, & potentiam indultam ad tumultus excitandos convertere

Isocrates Nicocli sapienter in eam rem suasit, ut nunquam consanguineos in rebus gerendis præferret, nisi fidelissimi censerentur; eò quod libido imperandi, consanguineos Principes vehementius stimularet, quin etiam fascinaret, propter proximiorem gradum necessitudinis, ubi T. Livius monet. Neque enim sanguis vinculo pollet adeo robusto, sicuti ambitio, quæ principes ad imperandum propellit, ut illud nullo conscientiæ penso rumpant, uti armatos sese vident: Unde tantò minus veræ amicitiæ ibi collocandum; id quod Plutarchus in vita Demetrii diversis exemplis planum facit.

Quòd si rex propter prægnantem aliquam causam tenetur arma alicui principi regiæ dignitatis permittere, consuluerim ut Tiberii prudentiam & institutum sequatur, qui Germanicum in Syriam cum imperio missum frustrari voluit Cretico Syllano, provinciæ rectore, quem sciebat Germanico amicissimum, ne concordia illorum viam ad summam rerum sterneret; substituto Cneo Pisone, cujus ingenium ferox promtissime occurrisset sinistris ausis, si extra orbitas ille vagari instituisset. Verbo dicam, regis adeoque Reipublicæ bonum postulat, ut aliquis authoritate gravis adjungatur, de cujus genio & fide nullus sit dubitandi locus, qui æquilibrio studeat, & quæcunq; consilia moderatur.

CAPUT XXVI.

Rex pervenit Lugdunum, & Gratianopolim, ubi Cardinalis eum accedit.

DIviodunum rex transit, ut tumultuantem plebem, uti memoravimus, compesceret, & Lugdunum petit: exigua ibidem facta mora, Gratianopolim abit; quo Cardinalem evocaverat, postquam Italiæ claustra aperta nunciaren-

arentur, Cardinalis æquo desiderio visendi regis, & colendi pro instituto, ad curas Reipublicæ exantlandas flagrabat, uti rex ejus consiliis gaudebat: id quod lætitia & blanditiæ summæ satis loquebantur, ad primum accessum profusæ; adeo ut benevolentia regia, tenerrimusque amor abundè paterent.

Politica Reminiscentia.

BEnevolentiœ motus eadem effecta apud regum animos, uti in privatorum ingeniis producunt. Ista opinio, ubi altius resedit, tantum valet per naturam in mentibus summis, ut gratiæ suæ objecta oculis semper aveant usurpare, & familiariter habere. Sic Alexander Magnus conversatione Hephæstionis gaudebat, ut eum à se se dimittere vix sustineret.

Optatissimi profectò successus, tum belli, tum togę, quibus principes gaudere possunt, insipidi videntur, & fere voluptatis inanes, nisi coronentur intimis, ad liberrimos ac fidissimos sermones. Nihil enim principi fuerit jucundius, præ prudentia cordati & fidelis ministri, cujus præcordia novit penitissimè, solo & uno gloriæ, qua principem suum admititur cumulare, conflagrare.

Compendum honoris viro illi accesserit, cui princeps penetrale animi recludat sui, in cujus sinum deponat secretorum summam, nullo metu conscientiæ vacillantis aut fidei sublestæ. Compendium itidem gaudii is princeps fuerit adeptus, si eum genium sibi adsciverit, qui curarum irritamenta sermonibus demulceat, consiliis difficultatum moles explanet, vigilantia periculorum momenta caveat, virtute successum cuivis instituto conciliet.

CAPUT XXV.

Mazarinius Cardinalis feliciter negotiatur pacem inter regem & Sabaudum.

QVamprimum rex Gratianopolim appulit, Mazarini-

um intelligit, pacis conditiones depromentem. Sabaudus enim, qui hactenus ad quasvis æquissimas rationes transigendi summam præbuerat aurem, æque ac Spinola, regi nunciat, si Pinierola redderetur, nihil non admissurum, ad justitiæ normam; ibi Rex, cui summum pacis studium, modo pro dignitate suâ, & fæderatorum commodo, negotium institueretur, benignè & lubenter auscultat, nec repugnat, quin Crequius, Castronovanus, Bulionius & Butilerius cum Cardinale Banyo & Mazarinio convenirent, ad capita utrisque partibus non ingrata consignanda, sic tamen ut nihil teneretur ab instituto remittere, aut à gerendo bello desistere, donec concordarent: Noverat enim rex, quanti momenti esset restitutio Pinierolæ, quæ nunquam non propositionibus transigendi immiscebatur.

Politica Reminiscentia.

Cum pax certa speratæ victoriæ sit præferenda, eò quod illa in potestate principis hæreat, ista à fortunæ ludibrio dependeat, prudentiæ est, mentionem illius non repudiare, inquit Hannibal ad Scipionem, apud T. Livium. Thucydides tamen docet in sua historia, principem qui cum hoste de pace agere constituerit, non debere minus bellum facere, ac si nulla unquam concordia coire posset; cum non exigua incommoda inde exurgere queant.

Addit etiam, id apud Lacedæmonios in usu fuisse, quotiescunque pacis aliquam negotiationem cum Atheniensibus inceptarent. Fit enim pax eo rerum momento minus operosè, cum uterque armata dextra loquitur, & æquas vires in castris ostentat. Ubi vero alteruter aliquo compendio prævalet, rigidior fuerit, ad iniquiora petenda & extorquenda in illo negotio; id quod Cæsar in historia de bello Civili annotatum voluit.

CA-

CAPVT XXVI.

Chamberiacum Sabaudiæ capitur.

SEd Rex non ſuperſedit Senatum advocare, ut deliberaret, an conſultius perſequeretur victorias, Sabaudum aggrederetur, provinciam ſubigeret, & anguſtias quasvis commodas corriperet. Complures diſpiciendum proponebant, nec Sabaudum, nec Spinolam ad pacem propendere, niſi ex neceſſitate, & ad Pinierolam recuperandam, cū hactenus æquiſſimas rationes ſemper reſpuerint. Nullā pene cauſam apparere, cur de Mantuani commodis fides illis haberetur, cùm ea ſit ſumma belli gerendi occaſio, adeò ut neque pax diuturna ſperari poſſit.

Viceversâ autem complures extare cauſas, cur illi pacē deſiderent, impotentiæ ſibi conſcii, ut tandem inſtitutum ſuum de Mantuano ſpoliando perficerent, cùm ſola Pinierola, regiis tranſitum liberum in Italiam præbens, obſtet, adeò ut conſilia de Monferratenſi ducatu invadendo in aliam occaſionem rejicere neceſſum haberent. Principibus nullum juſtiorem titulum oppidorum poſſeſſorum accidere, quàm victoriam ex juſto bello; ideoque hoc oppidum non tam facile amittendum, ex quo per Italiam authoritate polleret, januâ utique ad tranſitum ſemper aperta, ut ambitioni Hiſpanicæ limites figeret, & ab ulterioribus auſis eandem vel ex hac ſola cauſa abſtineret.

Sic & Sabaudo frænum injectum, qui ſingulis ferè annis novos tumultus faceret aut foveret. Denique opus eſſe, ut promtius in Sabaudiam tranſirent, & potiora occuparent, cùm certo certius Sabaudus ad recuperanda occupata accingeretur, niſi arma illius aliorſum traherentur: quòd ſi neque vim intentaret, copias tamen illius per Sabaudiā vagari, & anguſtias impedire, commerciaque fruſtrari, ſine quibus regius exercitus ſubſiſtere nequiret. Iam Spinolam diſceſſiſſe ad obſidendam Caſalam, eo ipſo tempore, quo Cardinalis Gratianopolim excurriſſet.

En tibi rationes æquè graviſſimas ac juſtiſſimas, quæ merito

ritò expenduntur, & in deliberatione valent. Nemo sane dixerit cum rationis fundamento, pacem in Cardinalis fuisse manu, cùm Sabaudus illam nunquam cogitarit, nisi redderetur Pinierola, cujus consideratio inferius amplissimè dispicietur. Id vero fœminis persuadendum, quæ ad quamvis tormentorum explosionem trepidant, ut oppidum tanti momenti ad fidem Hispanorum reddatur, adeoque Sabaudi, cum uterque satis in omni hoc negotio ostendisset, quantum fidei ipsis deberetur: Minister vero, qui prudentiam sine pari ubivis locorum exerit, metus omnis expers, omnibus metuendus, per justitiæ rationes, istis decipulis non capitur.

Negotiatio instituenda nihil securior fuisset, quàm illa anni superioris, cujus frangendæ nullam rationem omisêre. Quis verò prudentiæ minor fidem, habuerit, ubi in eadem causa verbis deesse fidem jam sensit? Calamus igitur ille maledicus, cui perinde est quidvis scribere, modo gloriæ Cardinalis deroget, præter omnem rationem ipsi culpam continuati belli impingit. Casala profectò Mantuanum agnoscere dominum dudum desiisset, si pax reddita Pinierola coiisset.

Hinc rex, cujus sagax mens Senatorum prudentiam longe superat, calumniarum irritamentis nihil motus, constituit à biduo movere in Sabaudiam. Sic igitur sine ulteriori cunctatione progreditur tertio Maii, comitibus Crequio, Bassompetrio & Castilionæo; Crequio, commendat primum agmen, ut Chamberiacum duceret. Proceditur per summam diligentiam, urgentur operæ, decimo quarto appropinquatur, corripiuntur suburbia nullo pene negotio, deditio flagitatur. Oppidani easdem leges rogant & obtinent, quibus in potestatem regis defuncti, anno sexcentesimo supra millesimum concesserant, adeo ut portæ sponte patentes, regem admitterent octavo decimo Maij.

Politica Reminiscentia.

NOn parum utique refert, ubi imperator cum exercitu provinciam aliquam invadit, si primarium oppidum ag-

aggrediatur; cùm illud subactum, cętera omnia labefactet, formidinem spargat, & portarum claustra non raro ubique ad victoris arbitrium vertet. Cænemon, Lacedæmoniorum dux, Carmaniam invasurus, id ipsum agendum sumsit, obsessa Stratonis villâ, quæ caput gentis ferebatur. Et Thucydides, qui rem altius expendit, in sua historia, id institutum summè laudat, tanquam disciplinæ militaris egregium facinus.

Sicubi Hannibal occupâsset Carcyam, Olleadum metropolim; vidit omnia reliqua oppida in potestatem Carthaginensium concedere, & tributa pendere. Iactura ducis aliquando exitiũ confert exercitui, & metropolis, aut munimenti primarii perditio plerunq; trahit reliqua in perniciem. Videndum tamen, ne in instituto deficias, cum inde effectus contrarius omnino consequatur. Ea igitur promtitudine opus fuerit, ut incolæ ex inopinato obruantur, cùm maximè securi agunt; adeo ut hostem occupes, antequam tete incurset, aut tua invadat.

Apud Tacitum vituperatur Otho Imperator, quod cõstituisset Vitellium hostem in Gallia conficere, nimis longa tamen dilatione uteretur: cùm mora illa sat temporis indulgeret Gallo & Spurmæ, ad trajiciendas Alpes, & Eridani transitus occupandos; quâ ratione Othonis copiæ distinebantur, ut universum institutum falleret.

Potuisset eadem sors exercitum regium opprimere, si pacis conditiones à Sabaudo & Spinola propositæ, quæ Pinierolam tantummodo reddendam concernebant, aut dilationem saltem aucupabantur, ad temporis commodiorem usurã, regem Gratianopoili retinuissent. Nihil sane levius in bello, quam exiguum temporis momentum, ad res summas immutandas: instituti effectus à momentis pendet: etiam minimæ remoræ sæpenumero extrema intulêre damna.

CAPUT XXVII.

Regii capiunt Annesyum & Romillyum.

REx vicesimo secundo Maii Chãberiaco egressus, Chastilio-

stilionæo mandat, ut per illam septimanam primum agmen duceret, Annesyum versus. Id continuo facit deditionem, præsidium castelli, duce Episcopi Genuensis fratre, conspectis tormentis, formidinem concipientibus. Rex, ne quid temporis temerè periret, assumto Bassompetrio, exercitum rectà ducit versus Romillyum, natura satis munitum, ubi scientia ceperat artem addere, maximè verò ad Castellum, quod octingenti præsidiarii tutabantur, ad vim sustinendam parati.

Exardescit igitur juxta hoc obstaculum regis animus, ad majorem gloriam adipiscendam. Ipsus progreditur versus oppidum cum exercitu; in planitie extra tormenti ictum copias explicat, inque ordines disponit, unde tantus pavor incolas incessit, adeoque gubernatorẽ ipsum, quòd regem istis exercitiis vacantem nunquam vidissent, persuasi inde, tantum laborem non alia occasione insumi, quàm ut posterius rigorem armorum paterentur, ut ad regem extemplo fiduciarios mitterent, qui triduum consultando expeterent. Cùm autem rex responderet, constitutum sibi, eodem die intra oppidum hospitari, eodem momento imperata sese facturos receperunt; temeritatis crimine evitato, nisi principi adeo generoso, & in re militari exercitato repugnarent.

Politica Reminiscentia.

QVicquid indulgetur dilationis hosti, non raro tanti est ponderis, ut ex eo sinister aut secundus instituti pendeat successus. Diecula una obsessis præbet tempus valli excitandi, quod mensis universus non superaverit. Cũ Henricus II. paulisper distulisset institutum, ab obsidione Perpiniani inglorius recessit. Si Pyrrhus Spartã eadem nocte invasisset, quâ accesserat, nullo negotio perfecisset, cujus postridiè facultatem sibi ademtam dolebat.

Consultissimum igitur fuerit Petri Medicæi exemplum, referente Guicciardino, qui ex unius horulæ atque alterius morâ, dum pluvia desineret, tardius cum exercitu Florentiam pervenit, cùm jam intelligeret, hostes ante horam de suo adventu certiores factos, arma ad repugnandum expedi-

pediviſſe. Neque enim introire potuit, quod deſiderabat, nullo alio, niſi remoræ illius errore. Æque imprudentiam redolet, hoſti tempus ad munitiones conceſſiſſe, ſed compendium trahit, improviſo ſupervenire, antequam ad defenſionem accingi poſſit.

CAPUT XXVIII.

Plurima caſtella ſubiguntur.

CAſtella Clermontij, Meyraci, Alingæ, & alia complura illius regionis, deditionem faciebant ad primos intentandæ violentiæ nuntios, adeo ut univerſa via à Châberiaco Genuam uſque & ad põtem Greſini libera pateret. Continuò exinde rex Tarenteſiam petit, ubi Thomas princeps caſtra munierat, loco admodum commodo ut, pauciſſimi univerſum exercitum poſſent diſtinere, decem millibus pugnatorum ferox

Verumenimvero, ubi rex ſeſe cum exercitu in conſpectum illius dedit, pedem retraxit, deſertis pedetentim ſtationibus; quas exercitus regius continuo occupabat vacuas. Inſtat rex, donec ille montem D. Bernhardi tranſiiſſet, nihil unquam auſus repugnare, cum tamen tranſitus illi valdè anguſti exigua opera ſervari potuiſſent.

Politica reminiſcentia.

QUicunque otium ſumſit conſiderandi, quomodo aliquando torrens ex montibus curſu impetuoſo ruat, in planitiem effundatur, in vallem coarctetur violentiſſimè, meſſem extirpet, arbores cum radicibus convellat, agreſtium mapalia diſturbet, ruricolas in arborum ramos compellat, armenta & greges aquarum undis conſepeliat, & ut verbo dicam, quævis obvia corripiat; vidit ſane imaginem Tarenteſiæ, exercitu regio ingruente. Ad regis enim præſentiam promtum ubique obſequium,

legum

legum diligens obſervatio, ſtationum deſertio, pavoris ad diſſipationem manipularium incrementum, villarum vaſtitas vacua, adeo ut nemo vel confluentias tutaretur, ne unico quidem mortali comparente.

CAPUT XXIX.

Rex occupat univerſam Sabaudiam.

POſtquam rex iſtam vallem ſubegiſſet, munimentum quaternorum propugnaculorum ad radices montis delineat, cum aliquot fortalitijs, ut commeatus inter Pedemontium & Sabaudiam intercluderetur, ſecretis copiis militaribus, quæ incurſare potuiſſent, impoſito ſex millium præſidio: adeo ut jam nihil reſtaret occupandum, præter Morianæ clauſtra, quæ per Carbonariæ occupationem itidem obtineri poterant.

Iubetur igitur Crequius obſidionem inceptare, & Viniolius Momelianum premere. Fervet opus utrumque, adeo ut rex ad fanum Petri Albiniani à Cardinale intra cubiculum oculis uſurpare juberetur, quod nullus unquam princeps uno eodemque aſpectu notare potuerat, ternam videlicet obſidionem, fumantibus ubique tormentis ad Momelianum, ad Carbonariam & ad Lævillam.

Carbonaria & Lævilla exiguo temporis ſpatio captæ fuêre, quas Momelianum ſequi habuit neceſſe, cùm rex eas circumvallationes ſtrueret, ut neque annona perferri, neque quiſquam penetrare poſſet. Sic igitur rex univerſam Sabaudiam ſubegit, ut ipſe dux cum exercitu ne ingrederetur quidem, ad recuperanda amiſſa, ob clauſtra & tranſitus omnes concluſos.

Politica reminiſcentia.

VIctoriæ iſtæ nituntur virtute regis invicta, & fulciuntur per prudentiam incomparabilem Cardinalis, adeò ut dubites, utrum plus admireris: Unde neceſſum habeo,

beo, stylum historiæ genuinum deserere, & encomium rerum gestarum; adeoque prudentissimi instituti arripere, Quis neget; quicquam virtuti regiæ & felicitati par inveniri, cùm utraque dos conspirent ad coronandum Monarcham universi, per æmulationem, ut immani gloriâ illustris celebretur?

Ipsa veritas agnoscendum præbet hunc sapientissimum & maximum ducem, quem Sol unquam aspexerit, adeo ut splendor virtutis istius offuscet lumen quorumcunque per Antiquitatem laudatissimorum imperatorum. Victoriæ illius per secula deinceps proponentur in exemplar omnibus, sceptra gesturis; Virtus in rebus gerẽdis speculum dabit & scholam aperiet quibuscunque sectariis. Armorum honos, gratiarum decus, virtutis mirandæ splendor, cœlitus collatus, facilè subjecissent universas illas provincias, quæ ipsi jure optimo debentur, nisi Reipublicæ nostræ tumultus, & propinquorum obstacula pervertissent ordinem rerum.

Nullus adversarius illius aspectum sustinuit armati, quin castigatus pœniteret temeritatis. Isti vero videbantur ex situatione locorum particulariter aliquid ausuri; cùm centeni facilè conficerent millenos, auxerant etiam potentiam copiis non contemnendis, quæ regios numero vincerent, virtute non æquarent, adeò ut materiam amplioris gloriæ rex colligendam sumeret. Sed nunquam pedem conferre ausi, fugæ turpi sese dedêre, in refugia abditi

CAPUT XXX.

Rex ad petitionem iteratam reginæ matris redit Lugdunum.

QVamvis prospera armorum regiorum sors videretur omnẽ prohibere metum; nihilominus regina mater, ex sexus timiditate solitâ, ægerrimè ferebat, regem bello ulteriori implicari, inprimis verò adversus Hispanum, tùm propter propensum animum, quem Natales dederant, & ipsa in rebus agendis nunquam non ostendit, summâ rerũ potita, tùm ex vano metu exterorum, qui ferro & igni sibi

viam in Galliam aperire possent, ad popularium internecionem, & Reipublicæ eversionem.

Terror iste panicus augebat desiderium regis videndi; cumq; itinera magna difficultate laborarent, maximè apud sexum & id genus delicatularum, cursorem misit, impensissimè rogitans, ut sui videndi copiam faceret. Ibi rex, cui præ rebus omnibus cordi, matri reginæ omnem honorem testari, & obsequium, ad demerendam gratiam, ex castris ad fanum Petri continuò abit, ut satisfaceret, tametsi rerum præsentium cursus, valetudinisque ratio potuissent iter illud in tempus convenientius rejicere.

Vix dici potest, quibus artibus regina mater connixa fuerit, ut eum Lugduni retineret, nullo penso exercitus, qui nunciabatur vel ideò imminui & dilabi, quòd rex crederetur nunquam reversurus ad exercitum, cùm turmatim & manipulatim post regis discessum à signis abirent, successu rerum bonæ fortunæ permisso, qui ob copias jam evanescentes prosperior sperari non poterat.

Politica Reminiscentia.

Fœminæ profectò etiam gravissima reipublicæ negotia corrumpere possunt, ubi potentiam libidini famulantem sunt adeptæ. Plenus est historiarum campus ista segete, unde patet, quantis calamitatibus grassatæ fuerint, clavo Reipublicæ arrepto. Timiditas sexui propria, animum à bello, quantumvis justo, & ad gloriam emolumentumque Reipublicæ admodum necessario, absterret. Quemadmodum autem institutum potius in libidine animi, quàm in judicio collocant, nullas omnino rationes expendunt; adeo ut unica cura desideriorum explendorum teneantur, de futuris nihil sollicitæ.

Nulla vis ventorum, aut flammarum fœminino œstro comparabitur, maximè ubi ex odio exardescit; quod reginæ matri hoc in loco imputari potest. Vnicè enim optabat Cardinalis exitium in hac occasione; quod ex absentia regis consecuturum sperabat. Obstacula ipsa, quæ apud animum regis inveniebat, ardorem intendebant, adeo ut quæcunque oppositio consilia & desideria ipsa converteret in

furo

furorem. Hinc priscorum sapientum non nemo dicere solebat, à consilio fœminarum in negotiis publicis esse abstinendum, tanquam à remediis, ad quæ tantummodo per extrema recurratur, postquam alia omnino defecêre.

CAPUT XXXI.

Regina mater iram adversus Cardinalem exercere pergit.

NImium notitiæ, adeoque experientiæ regis animum occuparat, ut ad continuatos assultus moveretur. Tertio igitur die Lugdunum deserit, ut ad fanum Iohannis in vallem Morianam rediret. Tantam autem regina mater inde concepit ægritudinem, ut deperiret fere, postquam ardentissimo regis secum retentandi desiderio parum satisfactum vidit. Custos autem sigillorum, qui nullam occasionem, concitandi jam ulceratum animum adversus Cardinalem, perdebat; maxima inde compendia aucupatus, novos odii stimulos & iræ adhibebat.

Malevolentia ipsius particularis ex bello adversus Hispani progressus directo, cui nunquam non apertè studuerat, novas artes ingenio suppeditabat, ut iram tantæ principis foveret, sermonibus omnibus ad nova incendia compositis. Plurimum sanè suo fidebat judicio & sensui, ut oracula pronuntiare sibi videretur, unde sententias suas nunquam cogitabat prudenti Cardinalis regimini subjicere, tametsi modestia ipsa, & aliqua saltem reminiscentia, quæ ad gratitudinem revocaret, ex tanto fastigio honorũ, quod Cardinali debebat, persuadere potuissent rationes illas prægnantissimas, per commodum & gloriam reipublicæ, ad ducendum bellum conceptas.

Politica Reminiscentia.

NIhil periculosius viro ad clavum Reipublicæ sedenti, postquam aliquam partem ex onere publico sub summi Ministri curâ suscepit, si proprio sensui nimiũ adhæ-

reat. Universa astra sese gubernāda permittunt primo Mobili: brevi enim mundum in primum chaos relapsum videremus, si quicquam reluctarentur. Sic in regnis ingruit cōfusio, quamprimum ministri subalterni ineunt via ,à summi ministri tramite alienas.

Ingenio caret, quicunque genio principali, omnium rerum moderatori, minus conformatur: idem cum Fabio Maximo opprobrium meritus, qui Rempublicā penè perdidisset contentione, quâ Scipionem ab Africa abstinere conabatur. Rectissimè acceditur ad eorum sententiam, qui præsunt summæ rerum: quamvis enim liceat suo etiam genio indulgere , non tamen unquam decuerit eousque, ut illorum sensa sequi nolimus, quin authoritatem nostrā & institutum in ipsorum judicia consignemus.

Viri quidem politici prudentia nimis flaccida fuerit, ad omnia indifferens; igitur Musices artifices imitetur, qui modò hanc chordam intendit, modò illam remittit. Si enim ab alio dependet, rectius illius judicio steterit, quam suo; semper memor, in quo gradu, inferiori scilicet, consistat, adeo ut per diversitatem opinionum remissio & facilitas certissima sint ingenii compositi indicia, animæque generosiores universalitatem maximè ament, longè aptissimæ ad consilia quævis suscipienda, cùm illa conversio sententiæ non debilitatem, sed reverentiam arguat; ubi contumacia, & fervor suæ opinionis sustentandæ periculosum animi morbum referat, pulveri scholastico familiarem, rebus gerendis infestum.

CAPUT XXXII.

Constitutio juris annui.

CUra rerum exterarum non abstrahebat Cardinalis mentem à sollicitudine domestica. Cum Henricus IV magnum quid sibi proposuisset, ad Galliæ gloriam restaurandam, pecuniam conatui deesse animadvertit. Constituit igitur jus Annuum, unde ærarium valdè augebatur, sed non sine præjudicio. Sic enim ostendebatur omnibus præ-

fectis justitiæ & ærarii via, ad dispositionem, de muniis suis liberam, modò singulis annis certum quid solverent in eventum certorum casuum, cùm libertate continuandi illius commercii, in vendendis muniis.

Ea ratio ærarii augendi ortum traxerat à temporibus Francisci I. qui ex necessitate virtutem fecit, & per penuriam summam compluria munia creavit. Henricus II. erexit sedes Præsidiales & magnum numerum ministrorum, qui mos hactenus viguit. Cardinalis autem, qui nullum alium scopum, præter honorem sibi præfixit, si rex pergat rerum summam ipsi committere, ad reformationem & restaurationem Reipublicæ omnem confert operam.

Itaque sub finem anni superioris regi demonstrat, non tantùm magnum, sed & necessarium censendum, ut venundatio illa aboleretur; adeoque jus illud annuum supprimeretur, cùm alterum ab altero dependeret. Consilium istud rex eò magis comprobavit, quod nihil unquam in sententiis Cardinalis invenisset, non æquè admirandum, ac utile.

Politica Reminiscentia.

VEnūdatio honorū sine ullo dubio maximū est Reipublicæ malum: eos ambitio semper maximo licitatur pretio, adeò ut in isto regno opulentiæ, non virtutis fiant præmium. Hinc facultas legendi ministros regi ademta, quibus tamen veluti instrumentis utitur, ad justitiam popularibus distribuendam: hinc in desperationem cordatissimi prolabuntur, cùm paupertatis mancipia à virtutis subselliis, quæ aurei vituli occupant, vident abstineri; & eximia facinora, quæ patrari possent, ex pulvere neminem in lucem protrahere.

Sic igitur immanis numerus ministrorum subsistit, qui non inserviunt popularibus, sed oneri nimio sunt. Sed major pars non supprimitur, nec ad æquiorem calculum reducitur, cum vel centesimus quisque sufficeret, ad compendium regis, & popularium emolumentum. Hinc tot salaria ex ærario depromuntur: tam immensæ dissipantur pecuniæ: & ut verbo multa comprehendam, Venundatio

illa suffocat bonum publicum, particulares vexat, dum spes emendi alicujus juris annui exhaurit loculos, ut suam spontaneam mirentur penuriam plurimi.

Ubi iis muniis diutissimè perfruuntur, splendor eorum comes perpetuus, familiam ornatam conjicit in angustias; ut neque liberi aliquid commodi inde percipiant, vel inde in pauperiem, aut saltem in necessitatem præcipitati. Multi sanè maturius, quam mors ingruat, ad venundationem compelluntur, ut pretium familiæ ex æquo distribui possit; id vero unum minus opulentis licet, ut ex liberis aliquē in successione honorum conservent, dum cæteris oboritur tædium conditionis præ natalibus iniquissimæ.

CAPUT XXXIII.

Supprimitur jus annuum, in Iudicatura, quod rex postmodum restituit.

CUm rationes istæ æquissimæ demonstrarentur regi, per prudentiam Cardinalis, ab exordio anni visum fuit supprimere jus annuum in Iudicatura, cùm illius munia sint majoris momenti, donec paulatim emortuis ministris munia etiam expirarēt, & commercii illius ratio tolleretur: ita tamen, ut nullum luculentum damnum possessoribus accederet, postquam placuit, honores ad posteros transmittere, si qui cum laude ætatē tulissent, aut si morte prævenirentur, eosdem liberorum optimo transcribere, aut ubi non extarent liberi, pares honoribus, pretium congruum numeraretur à licitatoribus, ut respublica tandem lineamenta summa perfectionis adipisceretur postliminio.

Verū enim vero ministri illi, quorum intererat, adeo fatigabant Regis clementiam de conservando jure annuo, ægrotis, morbum spernentibus, & periculum nihil facientibus pares, ut cogeretur illud ulterius prorogare, ad novem annos, sed tamen cum oneroso beneficio, quod fructum gratiæ exhauriebat, quem declaratio Iunii mensis annectebat: ut vel alios novenos annos supersederint expectere.

Neq;

Neque enim rex ſuſtinebat, univerſum miniſtrorum conventum, maximam regni partem hodie complexum, plane offendere, unde prudenter conſtituit, ita conditionem illam onerare, ut plurimi repudiaturi eſſent beneficium, ad vitanda onera. Ut jam nihil addatur, de ſumtibus bellicis, qui conſultum illud exigebant, cùm neceſſitas ſæpenumero imperet voluntati ingratiſſima.

Politica Reminiſcentia.

EAdem ratio popularium, quæ ægrotorum: neque enim omnibus & ſingulis eadem conveniunt remedia, quæ morbo adverſari cogites, niſi & conſtitutionem humorum expendas: illi enim non raro ad eum motum exagitantur in ægritudine ſuſceptâ, ut malum augeſcat, nihil leniatur. Conſilia laudatiſſima, quæ rebus in genere applicantur, ſæpiculè pernicioſa redduntur, per aliquam circumſtantiam, cui negotium involvitur.

Quicquid igitur eo caſu rerum præſtiteris, optimè conſules, ut omnia in eum ſtatum redigantur, cui ſimplex tantum mora ad neceſſaria interponatur, reſervata libertate exequendi conſilia per tempus opportunius. Meminimus etiam Rempublicam aliquando ad extrema, & in ſeditionem abiiſſe, ubi nimius ordo obtruderetur.

Neque verò exigui fuerit momenti, miniſtros illos demulſiſſe, cùm magna illorum eſt copia, uti per Galliam: Illi enim continent populares in obſequio, cum legum obſervantiam urgeant: illi adminiſtrationem oppidorum dirigunt: adeo ut motus in ipſorum geniis excitatus, poſſit neſcio quos tumultus gignere, tametſi præter omnem rationem ſic agerent: ſimile periculum imminet cordi, hepati, aut cuivis parti nobiliori, à nimio calore ubi exardeſcunt & inflammantur.

CAPUT XXXIV.

Rex à fano Iohannis Moriani redit in Galliam.

PAulò post, quàm rex ad fanum Iohannis in Morianam redierat, tres aut quatuor insultus febriles sensit, unde Cardinalis metuere cepit morborum aliquem lethalem. Quemadmodum verò persona regis nunquam est periculis exponenda, cùm reipublicæ sit anima, & cor, spirituum vitalium penu, quos per arterias omnibus & singulis corporis partibus dispertiatur, jecur ad conferenda alimenta, adeoque principium bonę fortunæ apud universos; nullas preces intermisit, ut ex illo diversorio eum transferret, quod ferè undiquaque peste laborabat.

Repeteret Lugdunum, ad aerem salubrem, & ad otium properaret, post tantã curarum molem, quas belli gerendi ratio attraxerat. Rex istis rationibus motus, ineunte Augusto Lugdunum pervenit: Cardinalis vero ab exercitu nondum recedere sustinet, gnarus utique, hostes ex utriusq; absentia compendium grande sumturos; manipulares etiam, per contagium valde imminuti abjecturos virtutē, quasi Monferratense imperium sic destitueretur.

Neque verò ignorabat, Custodem Sigillorum Marillacum apud reginam matrem tantum potuisse, ut benevolētiam pristinam in odium lethale converterit; veteranū illū turbarum sarcinatorem superioribus temporibus, cùm Liga dominaretur, addidicisse, quâ ratione quintam essentiam ex ipso Elixir extraheret; constituisse, omnem potestatem, quam rex matri in animi arbitrium concedere posset, ad dispendium benevolentiæ regiæ conferre, ut Cardinalis excussus locum ipsi, si fieri queat, faceret in administrandâ Republicâ, de cujus summâ agebatur.

Cùm autem testimonia certissima gratię regiæ possideret Cardinalis, adeo ut nullus diffidētię scrupulus relinqueretur, postquam rex fidem tanti ministri rectissimè explorasset, quam alii non per omnia nosse poterant, eo rerum even-

eventu idem desiderium, gloriæ regiæ augendæ, & reipublicæ beandæ patuit, quod illum ad Rupellam in obsidione persequendâ retinuit, rege ad Parisios reverso; quod illum ad Privasium & in Occitaniam perpulit, ut cætera Religionariorum oppida in fidem & obsequium regis reduceret: tametsi sciret, eundem hunc Sigillorum custodem, cum sectariis id temporis prima jacere fundamenta malevolentiæ, in animo reginæ matris.

Ex istis igitur rationibus in valle Moriana subsistit, licet contagio universa premeretur, ut conservaret quocunque modo exercitum, in eo statu, qui Casalam usque penetrare auderet, nec animum desponderet.

Politica Reminiscentia.

TEstimonium summum fidei, quod Minister principi suo præstare queat, cum privato compendio, divortium facit, ad gloriam Principis. Nemo dubitat, quin teneatur omnia fortunæ beneficia aleæ permittere, cum eidem universa referat accepta, etiam non adeò sanguinis & vitæ magno penso. Quemadmodum vero nullæ sunt fortiores, & naturæ convenientiores propensiones quàm quæ ad amorem sui & suorum compellunt, nulla certiora experimẽta verissimi desiderii unquam dederit, si gloriam & potentiam Reipublicæ omnibus suis commodis præferat.

Verum enimvero Lydius hic lapis probatissimus, ad examen inclinationum, æstimandus est majoris, postquam fidem comprobavit, id quod in Principum aulis rarissimè reperias, vix invenias. Illic enim nemo non sibi ipsi vota concipit, sibi ipsi litat: ambitio tantum illic adipiscitur honorum, ut ex fastigio descendere non liceat, postquam omnia conculcavit, donec eniteretur.

Quæcunque demũ extent rationes, regis amandi, summa tamen ipsi amicorum inopia, adeò ut cultus, ad minimum aliquod dispendium desinat. Plerumque enim reges amantur, uti Solem vulgus veneratur, cujus splẽdore gaudet, quousque calefacit aut benignè influit; cui eidem ostia & fenestras opponit, ad arcẽdos radios, quamprimum per æstum nimius calor offendit.

CAPUT XXXV.

Mariliacus Mareschalcus exercitum Champaniæ non ducit in Italiam jussus.

AB ista sinceritate fidei, desiderioque regis colendi longissimè aberat Mareschalcus Mariliacus, cui rex diversis mandatis imposuerat necessitatem in Italiam ducendi ex Champaniâ, continuis tergiversationibus usus. Ambitionis istud mancipium non sustinebat, imperatorium nomen commune, quod per provinciam exors ferebat, cum lucro immani, ex hospitiis militum & de stipendio contracto.

Persuasum ibat universo terrarum orbi Cæsarem extemplo in Galliam irrupturum, quamprimum ipse limitem illum destitueret: nunciârat tamen non unâ vice, quo die esset moturus, & cursorem calcaneo nuncii submittebat, qui novas remoræ excusationes perferret, sed valde insipidas. Privati commodi immane desiderium mentem pervertebat, ut nihil consideraret, quantum obsequium regi deberet, & quantum regis interesset, Casalam asseri, de quo duces deliberabant negotio, jam persuasi & certi de illius exercitusque adventu, cùm renunciata essent, quæ receperat mandata.

Insertum erat iisdem mandatis, nisi pareret, omnia in confusionem relapsura ex illius pertinacia. Hæc omnia ille susque deque habebat, usque ad nonum aut decimum Septembris diem, cùm potuisset, uti debebat jussus, exercitum Susam perduxisse ad exordium Iulii; sic enim extra ullum dubium Casala liberata fuisset adolescente Augusto, vitæ usurâ fruerentur milleni Galli, quos per Pedemontium Autumni sævitia abstulit, inducias nunquam extorsissent Hispani ad Casalam, quas eventus solus, nulla ratio scientiæ militaris excusatum ivit.

Po-

Politica Reminiscentia

AMbitio tantopere fascinat animos per emolumenta privata, ut ex uno desiderio crescendi ne tantillum quidem admittat detrimenti. Ingenium fastuosum, nisi omnia possideat, sortem suam dolet: Sicuti vero id unicum est & oculorum & mentis objectum; ut authoritate ubiq; polleat, non tantum periculosam init amicitiam, sed etiam infidum præstat fulcrum fidei in rebus agendis. Ambitio suggerit perfidiam, quæ quascunque leges calcat, etiam sacrorum.

Centrum tranquillitatis in eminentissimo fortunæ apice collocat, eo ꝙ inaudivit, omnia creata ad illud per naturam ferri, adeoque violenter; sic igitur horsum obnixè contendit, nullo metu turbandæ Reipublicæ, per cujus naufragium grassari lubet: cùm animus compositus gradum quidem aliquem fortunæ quærit, sed non nisi per vias honoris & meriti.

CAPUT XXXVI.

Quas artes Custos Sigillorum, & frater Mareschalcus, Marsiliaci consuerint.

SEcundum ista omnia virtus & fides Cardinalis deficiebant viribus necessariis, ad contagium, & cæteros morbos superandos, qui bessem exercitus rapuerant: adeo ut extrema necessitas efflagitaret supplementa, aut novum exercitum potius, cùm Casala jam ab Hispanis infestaretur. Cardinalis autem, quòd intelligeret, quantopere in Gallia præsens urgere posset & novas copias, & pecunias, quæ Alpes traducerentur, necessum sanè habuit, æs alienũ hinc inde contrahere, & annonã suis sumtibus suppeditare. Ista enim omnia deficiebant, ex pessimis artibus, quas Custos sigillorũ, cũ fratre & universa secta ordiebantur; sic cogitur ad regẽ excurrere Lugdunũ, ubi lætitia summa perfũdeba-

debatur, ex regis valetudine secunda, postquam magna ipse formidine laborârat, ne febris illa, quæ ad fanum Iohannis, Moriani incesserat, aliquid periculi traheret. Neque tamen dici potest, quanta ægritudine animi fuerit percussus, ubi reginæ matris animum exacerbatissimum per omnia offendit, tametsi rex in omnibus occasionibus tutelam ipsius suscepisset.

Credebat sanè, Custodem Sigillorum, qui ipsum benevolentia dominæ expoliaverat, remedium allaturum ad redintegrationem. Licet autem durissimum videretur, honorem & obsequium deferre, quem rectissimè dixeris monstrum ingratitudinis, invisit ad ipsum tamen sæpius, demeritus etiam per omnia genera civilitatis & officiorum, ut eum reduceret in reminiscentiam officii & summorum beneficiorum, quæ ex intimo conscientiæ sensu debebat.

Quanquam autem honores & beneficia saxa comminuant, & inter mortales censeantur potentissimi vectes ad permovendas volũtates, ambitio tamẽ, quæ animum turbulentum occupaverat, nihil aliud permisit, præter dissimulationem admodũ coactam, quæ sub specie benevolẽtiæ fucatę occultabat ignem, à temporibus Ligæ nondum penitus restinctum; cùm exinde desiderio adeò cæco cœperit flagrare, ut commoda Hispaniæ præferre auderet patriæ emolumentis, per innumeras actiones ab eo gradu honorum alienissimas.

Honor & officium à Cardinale ipsi delata non potuẽre, inquam, restinguere ignem illum seditiosum, qui nihil suffocatus, sub cineribus vivebat occulte, vultu ad decipiendum composito, & prorsus personato coopertus. Neque enim desiit genius iste seditiosus partes fovere apud reginã matrem, cujus desideriis non solùm palpum apponebat, ne evanescerent, sed etiam non rarò oleũ affundebat per summam industriam, ut intimi duntaxat ad secretiora ista molimina penetrarent.

Politica Reminiscentia.

POtest homo propensiones à natura insitas tegere, adeo ut aliquando videas, illas imminui & coerceri: inpossibile tamen fere fuerit, penitus extingui. Iudicium potest op-

opponere vires violentæ Naturæ, ubi tamen in conflictu fatigatum, naturæ, quæ postmodum majorem impetum colligit, cedit. Beatus vero, inquit ille Priscus, per naturam ad virtutem propensus.

Majori sanè violentiâ opus est, ut hominem in semitam virtutis reducas, qui mala suscepit à Natura semina, quam ut arborem rectam facias, quæ jam in solidum truncum incurvata est & adolevit. Naturam expellas furcâ licet, ait ille censor morum, tamen usque recurrit. Videas in medio torrente natantem, vel invitum sese permittere filo aquarum; & non dubitabis, ingenium vitiis involutum, vix eluctari, ut ad frugem redeat.

Quicunq; ea susceperit subigenda, onus imponit, quod hoc aut illo tempore, nisi extrema vigilantia caveat, deprimat humeros etiam robustissimos; maximè autem, ubi exercitia ad ingenii propensionem accedunt paria. Quamvis enim Natura tanquam sepulta latuerit aliquamdiu, per occasionem tamen reviviscet: cogitationes eò feruntur sponte, & vigorem inclinationibus præbent. Cumq; nihil pronius sit, quàm ea amplexari objecta, ad quæ Natura nos inclinat, voluntas eodem vergit nullo urgente.

CAPUT XXXVII.

Pugna cum Hispanis sed Gallis parum fausta.

Fortuna Soli similis, nunquam meridiem attingit, quin in occidentem declinet: sic non satis habuit, post tot illustres victorias, per Sabaudiam & Pedemontium acquisitas, aliqua molestia affligere regem, qui peste imminutas copias recensebat, nisi addidisset perditionem Mantuæ. Apparatus bellicus tanta prudentia per exordium anni constitutus, optatum sanè effectum non est assecutus.

Colalto enim, ab Hispanis instigatus, eodem tempore apud Imperatorem instabat, per Picolominæum, à Sabaudo adjutum, & Spinola, quorum ille familiarem quendam submiserat, hic vero per comitem Panigarollæ negotiabatur,

tur, ut supplementa deducerentur, certissima fiducia Mantuæ per æstatem subigendę. Quod cum impetrasset, numeroso exercitu superbus, quidvis per Italiam corripere poterat; nisi Venetorum exercitus obstitisset, qui victoriæ quidem nullius gloriam reportavit, instituti tamen progressum ulteriorem coercuit.

Gemini isti exercitus non diu poterant divagari, sine aliquo armorum periculo, donec ad Villam bonam confligerent. Quoniam verò Venetus miles usu armorum destituebatur, pedem retraxit, adeò ut Galli, Corsi & Capeletii duntaxat dimicârint, qui per virtutem malebant perire in ea occasione, quæ exiguo suo numero spem omnem victoriæ amputabat, quam famam opprobrio turpis fugæ commaculare.

Sic maxima pars illorum cæsi, vulnerati & capti, cùm fervidius irruerent. Prosperiore successu pugnari poterat, si Veneti aliquas tantùm suppetias præstitissent, qui dimicationibus nihil assueti, aciem oculorum ex fulgore armorum perstringi sibi passi formidinem ex sclopetorum crepitaculis conceperant & fugam.

Politica Reminiscentia.

NIhil periculosius reipublicæ, quam inopia militis exercitati. Belli enim scientia, æquè ac cæterarum artium addiscitur & præceptis & usu, ubi animi per crebriora pericula nondum firmati, plerunque pavore percelluntur ad primum impetum. Romani statim animadvertere occasum imperii, quòd hostes in partes disceptabant, ubi diuturna pax militi consuetudinem pugnandi ademisset.

Politicorum sapientissimi infelices eos judicârunt, postquam hostibus caruêre, qui perpetuum armorum exercitium exigerent; adeo ut Carthaginis, quæ prius ad bellum sumendum sæpius eos irritârat, exitium ipsis perniciosius fuerit, quàm illustris alicujus provinciæ perditio. Hinc Galliam formidabilem faciunt, postquam summo cum suo bono Cardinalem agnoscit principalem arbitrum voluntatis regiæ, sunt arma expedita, & copiæ perpetuo exercitio alacres.

Pos-

Posset autem universæ Italiæ facile conciliare jugum præter æmulationes inter Galliam & Hispaniam, quæ salutem & libertatem tutantur, inopia militis exercitati, cum ille ad usus Austriacorum conscriptus, hinc inde per nationes exteras dispereat ad internecionem. Neque satis admirari cum stupore possum, prudentiam Machiavelli hic sibi defuisse, quæ asseverare audet, periculose populos armis assuefieri.

Quamvis enim fortitudo illorum in bellis civilibus non raro plurimum noceat, non tamen desinit esse necessaria, ad retundendam Exterorum vim. Sapiens etiam Politicus, ut incommoda belli Civilis declinet, exemplum imitabitur, à Cardinale omnibus omnino Principibus oblatum, quo Gallia profunda fruitur pace, dum nunquam non paratas alit copias, ad supprimendos tumultus, qui quocunque casu emergere possunt, & ad Exteros coercendos, vicinos etiam asserendos, atque fœderatos juvandos.

CAPUT XXXVIII.

Mantua capitur ab imperialibus.

Aliquanto tempore post; ubi Imperiales camporum planitie essent potiti, Mantuam aggrediuntur, quam vel inopinantem obruerent, vel obsidione legitima expugnarent: ad quod consilium tanto promtius descenderũt, quod rescivissent, præsidiariorum numerum valde imminutum, tum ex pluribus damnis per eruptiones & in hoste propulsando susceptis, tum ob contagionis sævitiam, quæ spatio trimestri suffocaverat viginti quinque millia & amplius hominum.

Altringerus & Gallasius obiverant loca obreptioni apta; ubi clientelæ intra oppidum illis insignem præstitêre operam, ex amore Guastalæ, quem superiori anno diximus jus in imperium Mantuanum sibi vendicare. Cum igitur cognovissent, aliquid ad Burgũ & ad pontẽ D. Georgij feliciter audendum, in fossis ad lacum pertinentib⁹, ubi rarius fiebãt excubiæ, quod locus inaccessus videretur, cũ & appropinquãtes omnino pateret, ob gemina fortalitia põti imposita, & catenæ in portu & ad turrim albã tẽderetur,

ne qua cymba ex lacu inferiori in medioximum abiret.

Hunc igitur, neglectis omnibus obstaculis, deligunt locum irruendi, ad rationes ab infidis civibus præscriptas, ut scilicet milites quidam introirent, & urbs eodem momento per diversa loca infestaretur. Institutum hoc incidit in noctem octavi decimi Iulij, hora una ante diluculum, tanta violentia & molimine, ut virtus Mantuani & Estræi, qui sane per hunc casum nuspiam defuere, redderetur inutilis; adeo ut post omnem conatum, a fortissimo quoque expectandum, deditionem ad leges honestas facere cogerentur, cum jam ex omnibus locis, repulsando hosti commodis, extrema essent ausi.

Politica reminiscentia.

NUllum fere est oppidum a militari obreptione liberum. Breda fortissima corripitur a Mauritio, per operam navicularij, qui solebat inferre in castellum carbones, ex cespite ad usum provinciæ excoctos. Navem is referserat milite armato, quem carbonibus illis undiquaque côtexerat: pervadit miles usque ad castellum, arcem occupat, oppidum subigit, postquam copiæ per viciniam excubantes accelerassent & introitum molirentur.

Wachtendoncum in ripa Nieræ capta fuit ex navicula, straminibus referta, ubi Matthæus Dulchanus cum tredecim socijs latitabat, duce milite, stramina advehere solito, qui vigili notus; dextram exposcebat, ad excensionem juvandam: sed auxiliatorem attractum ille aquis consepilivit, dum cæteri a nemine visi in terram exilirent, præsidiarios nihil suspicantes in statione proxima contrucidarent, pontem demitterent, & Henricum Bergensem, qui quadringentos viros lectissimos in vicinia habebat præsto, absolvendo negotio reciperent.

Possem longam seriem exemplorum similium pertexere, cum nullum oppidum adeo perite sit munitum, adeo accurate custoditum, quin alicubi aditum rimatoribus præbeat.

CAPUT XXXIX.

Quare Mantua fuerit capta.

MAntuæ perditio tribus potissimum causis tribuitur, quarum summa fuit Guastala, qui imperialibus eas in oppido clientelas conciliaverat, ut facultatem adipiscerentur non solùm aditum illum speculandi, cùm cuivis alii esset inaccessus, nisi ab incolis edocto, & propter situm, & propter ordinem eò perveniendi; sed etiam ab ipsis incolis, postquam penetraverant, auxilia assumendi.

Venetis accedit altera pars vituperii, tum propter nimias dilationes ad annonam inferēdam, ubi postremus commeatus aditum invenit præclusum, quem imperiales occupaverat; tum propter tardiusculum exercitum, qui maturè contractus vel ex præsidiis potuisset imperiales ex provinciâ exigere, aut conficere; modò ab exordio anniscripsisset militem, & promovissent: neque enim prodierant, nisi post nova imperialium supplementa ex Germaniâ; cùmq; nullo armorum usu valerent, ab imperialibus nullo penè negotio sunt contusi, ut & campestria, & loca per viciniam, exigua quidem, sed tamen ad eum finem satis communita, hosti relinquerent occupanda.

Neque Mantuanus omni caret culpâ, quod non satis advigilarit, quantumvis Estræus regio nomine urgeret, ad restaurandum præsidium, contagio imminutum. Ex istâ socordia hostes non satis virium invenêre in oppido, quæ vim ingruentem repulsarent, id quod milleni profecto prę-sidiarii ausi fuissent.

Politica Reminiscentia.

NImia hæc est bonitas & valde perniciosa, si Princeps novi Imperii possessione gaudens, per aliquam vicissitudinem casuum, populis non per omnia gratam, libertatem permittat competitoribus, quibus nunquam defuerit voluntas aut facultas turbandi. Sic ignis in paleâ

relinquitur,ad incendium subitum & immane:neque enim sibi persuadere poterit diuturnam provinciæ tranquillitatem.

Tyrannidis leges irrogant cuicunque æmulo mortem, crudelem pietatem declarantes,ubi princeps imperio exuitur,vitę usurâ salvâ. Ut autem nemo illuc convertat oculos,Iustitiæ ipsius leges sufficiunt, cùm permittant libertatis dispendiū;& eò securius ab opprobrio vindicent, quod possessio celebretur justa, unde tenetur possessor omnem omnino exercere authoritatem, ut imperium mediis quibuscunque commodis afferat & tutetur.

Deinde non minus sollicitudinis adhibendum, ut hostem præveniat, ubi de conscribendo exercitu agitur. Iam monuimus, quantum promtitudo sit utilis & necessaria in rebus bellicis: & nemo dubitat,multum prudentiæ requiri,ut quis aggrediatur hostem, antequam ille ad impetum parem contraxerit copias.Nam vix fieri poterit, ut successus prosperior frustretur, & victoria animos militum mirè firmarit:possessio enim,usu vincendi parta,summum est compendium cæterarum rerum gerendarum.

Ante omnia tamen summam impendet operam,ut prę sidia necessaria in oppidis, quæ hosti fuerint viciniora, aut obvia,sustentet,cùm penuria illa hosti faveat,& victoriam offerat,adeo ut vix opus sit multis ambagibus,cùm ad vim apertam exiguum quid objiciatur. Contemtus de hoste sumtus, ut ad munitiones tardius applicemus animum; nos exponit majori periculo,adeoque ignominiæ,post acceptam cladem.

CAPVT XL.

Marchio Spinolæ aggreditur Casalam.

CArdinali abundabat & prudentia & virtus,ne Casala eodem malo interiret,licèt longè majori periculo prostaret.Ut autem seriem instituti rectius percipiamus, obsidionem ab ipso exordio repetēdam censeo. Postquam Pinerola esset capta,eadem mens Cardinali & Spinolæ sedebat,

bat, deserendi videlicet Pedemontii. Ille, ut regem conveniret Gratianopoli, & sese comitem ad subigendam Sabaudiam adderet: hic ut Casalam obsideret, honoremque anno superiori perditum recuperaret, si fortuna faveret, ad delendam illam maculam.

Reduxerat enim exercitum ad primum de regis adventu nuntium, ut sex dierum intercapedo semper eum à regio exercitu dirimeret. Stimulabatur ad hoc institutum honore, virtutem inflabat desiderium, & ignominia tot victoriarum hoc uno opprobrio exoletarum extremum urgebat, ut errorē admissum corrigeret. Hinc statuit, vel vitâ impendere, vel superare, cùm dispendio famæ posthaberet vitam. Nullum igitur strategema omittit, omnem adhibet violentiam, ut animo satisfaceret.

Nullum unquam munimentum tanto robore & fervore fuit tentatum, nullum unquam fortius fuit defensum. Pauci sanè præteribant dies, quin impetus novi fierēt, aut eruptiones. Tormentorum ibi usus frequentissimus, cuniculi aguntur undiquaq;, globi incendiarii volitant eâ copia, ut sæpius oppido imminerct incendium, nisi summa cura effectum prævenisset. Ægritudo tamen animi, nihil prorsus relinquebat intentatum, quicquid longissimæ militiæ usus, & extremum desiderium adinvenire poterant, ut votorum compos fieret.

Politica Reminiscentia.

IGnominia radicem habet venenatam, quæ nihilominus aliquando gignit fructus eximios: adeo ut ipsam rectissimè conferas illis plantis, quas Natura voluit damnare radice lethali, & simul beare foliis, adversus aliquod malum salutaribus. Nunquid ipsa sæpenumero animos summorum ducum extimulavit, ut, ubi victoriam ad hostes inclinari videbant, in medium conflictum sese præcipitarint, arma, dextrasque & brachia sanguine hostili tinxerint & sic militem fractum ad novos impetus excitârint, cum applausu fortunæ, quæ gloriam, ex ancipiti perditam restituerit? Sic meminimus, militē in aliquo prælio prorsus væcordē, extēplò leoninos cōcipere spiritus, ad persequēdos hostes,

ut opprobrium certissimum averruncaret. Sic Persæ exi-gnominiâ, quod Iustinus refert, quam occursantes fœminæ, tunicis in altum sublatis incutiebant, faciem subvertũt, & hostem tergo modo inhærentem cædunt. Sic T. Livius recenset, Agrippam Consulem plerumque solitum, signũ aliquod convellere, & in medios hostes conjicere, ut miles ex ignominia amissi signi, geminaret virtutem, ad illud recipiendum.

Historia Græca & Romana scatet istiusmodi exemplis, quæ retulisse fuerit bono lectoris otio abuti. Non tamẽ silentio involvetur illa ignominia, quã Cæsar ex imagine cõspecta Alexandri Magni cõcepit, quis tãtis victoriis inclaruisset, ab ipsa ætate, armis ferẽdis aptâ; adeo ut exinde nũquã desierit heroica meditari, ad nominis gloriã immortalem.

CAPUT XLI.

Redintegratio fœderis Hollandici agitur.

Ut autem locus ille famosissimus assereretur, duo omninò erant necessaria, quæ obluctarentur summo Spinolæ desiderio. Unum, ut coerceretur Hispanorum militia, ne ad numerum copiarum optatum pervenire posset; alterum, ut nihil deesset exercitui regio, supplementis etiam tempestivè submissis, donec lacunæ manipulorum, à peste factæ explerentur. Cardinalis utrumq; prævideratq; illud quidem ita procurans, antequam Parisiis abiret, ut Hispani satis operarum per Belgium invenirent, ad conservandas copias illic necessarias, nullo penso novorum consiliorum: dum etiam Rex Sueciæ, de quo inferius erit locus dicendi, per Germaniam tumultuari inciperet, ad distrahendas vires.

Cardinalis enim odoratus, sub finem anni superioris, quanta compendia Hispanus iret oblatum Hollandis, ad inducias firmandas, ut sic facultatem nancisceretur, copias ex Belgio in Italiam traducendi; regi explanat, quanto damno induciæ illæ forent universæ Europæ; cum sic tempus locusque præberetur Hispano, ad constabiliendas usurpationes

tiones per Germaniam, ubi aliquot Austriaci principes expoliarant, æquè ac Mantuano imminebant.

Id periculum rex animadvertit, mandatque Bannyo legato ad Hollandos, ut antiqua cum ipsis fœdera redintegraret, eâ lege, ut per aliquot annos, neq; pacem, neque inducias cum hostibus facere vellent. Hanc potestatem ille ab ipso Decembri superioris anni acceperat; nihilominus tamen, uti negotiationes nunquam adeo promtè terminantur, pacta illa vix mense Iunio hujus anni signis firmari potuere. Quâ ratione Cardinalis prudentiâ incomparabili, & Hispanorum machinationes prævidit, & prævertit.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum non parum gloriæ Ministro accedit, si vim hostilem vi contrariâ præveniat, uti diximus, ita æquè gloriosum prudentiam prudentiâ illudi. Imitetur in hoc casu naucletum, qui laudem maritimorum itinerum adeptus, novit tempestatem è longinquo ingruentem, antequàm appareat, ut tempestivè præstaret quævis necessaria, ad violentiam illius frangendam. Liceat eundem prudenti comparare medico, qui suæ curæ concreditos non tantum ab incursu morborum restituit, sed etiam periculo in futurum eximit.

Et ut verũ fateamur, in hoc cardine summus steterit prudẽtiæ politicæ usus; adeo ut ego sæpe existimârim, summũ officium, quod minister reipublicæ præstare queat, in eo versari, ut per prudentiam artes, quæ hosti aliquod compendium conciliare possint, eludat, cuniculos exinaniniat, & omnem conatum industriæ hostilis retundat. Prudentia enim, quod nemo iverit inficias, summam meretur laudẽ, ubi robur exuperat.

Thucydides in Historiâ præfert istiusmodi victorias quibusvis aliis: ipsa etiam prudentia eò ampliorem postulat honorem, quod malum in radice resecet, sæpeque exercitum præstet tutum ab alea præliorum, plerunque ancipitum; ubi hostium vires adeò debilitentur, ut neque impetum audeant: id quod Cardinalis per plurimas occasiones compertum dedit.

CAPUT XLII.

Rex imperium militiæ committit Momorantio, Effiato & Forzæo.

NEcessitas etiam novas copias exigebat, ad exercitum regium supplendum. Mareschalcus enim Mariliacus hactenus fuerat contumax ad mandata regis, ut exercitum Champaniæ in Italiam duceret, quem Cardinalis ipsus satagebat assumere, nisi factionū tantum fervorem in aulâ offendisset, ut non tantùm suppetiæ, ad Casalam asserendam interirent, sed & universa Respublica everteretur.

Necessum igitur habuit ad eas dissipandas accingi, & Lugduni apud regem diutius commorari, qui consultum duxit, ipsi surrogare Momorantium, Effiatum & Forzæum. Summi isti duces exercitui præerant alternis septimanis, licet Effiatus emineret, ita ut hic primum agmē, ille exercitum, alter postremum agmen duceret unâ septimanâ; alterâ & tertiâ itidem reciprocarent ordinem; medius autem omnia mandata summa, ad universum exercitum, per suam illam imperii septimanam distribueret.

Potissima ratio hujus instituti, quod Cardinalis regi proposuit & persuasit, ut plures ex summo imperio participarent apud exercitum, ducebatur ex necessitate consilii, ubi complures viri summæ prudentiæ, & experientiæ de rebus emergentibus in medium consulerent. Eo autem mitti & induci non poterant, nisi cum imperio summo, quòd natalibus & meritis clari, nunquam sustinuissent per absentiam regis obedire, nisi quisque suo ordine imperaret.

Neq; tamen ignorabant, multitudinem imperantium plerunq; excitare æmulationem, ex quâ confusio in exercitu suboriatur: prudentia vero illius incomparabilis, quæ remedia morbis reipublicæ deploratissimis invenit, non defuit sibi ad rationem adversus illos casus noxios ineundam, quæ sanè singularis est, in imperio trium imperatorū, quorum singuli suâ vice, vel primum, vel medium, vel po-

postremum agmen ducerent, nunquam sine imperio, vel summo, vel illi proximo; adeò ut ex æquo gloriæ consortes æmulatione carerent.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum nullus unquam mortaliũ inquacunque facultate summã adeptus est laudem, nisi tyrocinium & experimenta haud vulgaria præstiterit; ita minister reipublicæ summus nunquam prudentiæ eximiæ auferet famam, nisi quid singulare in administrationis instituto exerat, novum ordinem belli, togæq; explicet, reipublicæ evidenter utilem.

Leges militiæ vulgares jubent, ut uni capiti subjiciatur, universus exercitus, eò quod vulgò ignorentur rationes concordiæ inter plures servandæ, quibus summum imperium mandetur. Istæc igitur ratio eò utilior est visa & comprobata, quod virorum & judicii acumine, & experientiæ usu celebrium cõsilia natales & merita æquẽt, ad commune commodum. Scimus omnes, prosperiores successus dependere sæpius à bonis consiliis, potius quàm à numero & virtute militum.

Qui verò expeditiora dederit, aut melioribus inhæserit, quàm summi duces, quorum singuli exercitum cum laude ducerent? Vnus vir istius fabricæ senis legionibus præstat: Vbi commodissima ratio in istius cerebro non pullulavit, in alterius genio generabitur: ubi hic strategema nõ animadvertit, ille improvisum non transmittet: ubi alter prævidet aliquod periculum, alteri succurret promtum ejus remedium.

Vix unum invenire licet hominem, quicum omnes & singulæ summi ducis virtutes hospitentur: quicunque autem tres compingit, illi penuriæ medetur, modo pacem inter ipsos constabiliat. Hic audacia pollet, quæ suâ sponte cæca, vel inde minus apta fuerit & ad deliberandum, & ad exequendum; ille prudentiâ excellit in consiliis, & ad dispicienda necessaria ad eluctandum, sed frigidior fuerit idem ad promtam executionem; iste denique præfert authoritatẽ admirandã ad militem disciplina continendũ, & ordini mancipandũ. Quod si mixturã & temperiẽ summo-

rum virorum instituas, ut ex æquo imperium gerant in exercitum, nulla causa æmulationis, aut confusionis, successus omnino gloriosus consequatur oportet.

CAPUT XLIII.

Trium virorum victoriæ.

USus sanè id comprobavit per tres istos duces summos, qui arma regia in eum gloriæ gradum per Italiam sustulere, ut Hispani & Germani non facilè audeant denuo novam segetem celebrioris famæ per illas regiones præbere. Primum conflictum iniêre cum hoste ad pontem Velianæ, ubi dux Sabaudiæ, cum principe Pedemōtii sexies mille pedites, & mille ducētos equites tanto impetu in reliquas copias ad trajectum impulêre, ut omnē conatum effuderint, successu tamē perquam frustraneo, licet virium longè dispar esset ratio, ad confusionē, fugam & cædē aggressorū.

Fassi profectò sunt duo illi duces, cum acerrimo tædio, quod postmodum innotuit, nunquam sibi visos tam egregios bellatores. Secundum hanc victoriam, Salussas rectà petunt, ut alteram Pinierolam ibi constabilirent, si potirentur, quod contagii metus ab illa abstinere juberet. Forceus, summus tū imperator, injungit filio, quingentis equitibus præfecto, ut oppidum verbis ad civilitatem compositis ad deditionem invitaret; deliberatò captans benevolentiam populi, qui operam non contemnendam posset exhibere in omni reliquo negotio, quod annonam concernit.

Oppidani non poterant persuaderi, exercitum regium tam propè accessisse; rogant tamen copiā mittendi ad duces, quibuscum transigerent. Permissum id, & factum: sed ad regressum illorum, quingenti milites lectissimi subierant, qui & nostros & suos impetebant adeò protervè, ut duces de hoc casu certiores, cogerentur exercitū ocyus promovere, ad castigādam hanc insolentiam. Ex fossoribus complures oppetiêre, plurimis sauciatis; virtus tamen cæterorum indignata, contumeliam regiis armis oblatam non tulit, quin promtum auxilium tribulibus, expeditam mulctam hostibus adferret.

Sic igitur accelerantur tormenta, erecto suggestu, producuntur ad distantiam vicenorum pedũ, ut muris tertia vel quarta hora post adventum ruinã comminarentur. Id verò incolis stuporem incussit, ut deditionem nihil differrent, etiam præsidio castelli intra uniùs diecula spatium ad obsequium deducto, quod modo quingentis propugnatoribus erat auctum.

Nullæ igitur leges ipsis datæ, nisi ut captivorum sorte gauderent, donec per illam formidinem ardor illius temeritatis deferbuisset. Major quidem pars cõtinuò adepta fuit libertatem, eodem die ad Ducem sine redemtionis pretio, ex civilitatis officio remissi; cum ist s mandatis: scire nempe duces Gallos, quanta penuria militum laboraret dux quos benevolè sic submitterent. Retinuêre tamen Balbianum, quingẽtorum caput, cum aliquot primoribus, quos in Castellum Delphini seposuere.

Politica Reminiscentia.

TEmeritas æquè vituperatur in obsidione, uti fortitudo laudem meretur. Turpe est, obsessos locum defensioni commodum, ad primam petitionem tradere, cùm licitatoribus sanguis esset profundendus, & vitæ impensis merx illa comparanda. Imprudentia tamen in eo usu dominatur, ubi obsidentium vires infirmitatem loci longè superant. Decet sanè eos, antequàm deditionem faciant, aliquo testimonio virtutis ostentare, iniquitatem loci, non verò ignaviam suadere excessum.

Nihil autem laudis tulerint, si hostium iram irritent, quo protervię, nisi per nimium fervorem, nunquã processerint, ad proprium damnum; uti & in cæteris omnibus facinoribus, ubi ardor subito per teporem ad glaciẽ descendit, post explosum flammarum impetum. Consequitur enim consternatio animorum, & acrior vindicta. Nam leges prudentiæ militaris imperant iis, qui evidenti infirmitate laborãt, obsequium ad arma hostilia, ut saltem non offendant per contumeliam: eò quod leges justitiæ victori liberum faciant, secius agentes, propter insolentiã, pro lubitu castigare.

Semper equidem magni feci illam T. Livii sententiam, cum ait, temeritatem non tantum esse imprudentem, sed

plerumque malo successu mulctari. Vera audacia innititur potentiæ, quæ spei ostendat facultatem vincendi: neque vero desiderio solo stimulatur ad agendum, sed etiam judicio, quod viribus contemtum conciliat, quæ nostro instituto adversantur. Cùmq; cæterum majorem veniam mereatur, præ ignominiosa væcordiâ; semper tamen apud animos sapientum, & peritorum errorem fert præcipitantiæ.

CAPUT XLIV.

Schombergius capit Velianam.

EOdem tempore Mareschalcus Schombergius mandata recipit, quibus jubebatur trãs Alpes ducere decies mille bellatorum, ad exercitum restaurandum Is juxta Velianam procedens, constituit locum illum aggredi, quem etiam cum castello intra octiduum suæ fecit potestatis. Tantam inde Sabaudus sumsit formidinem, ut deinceps dispiceret, quâ ratione per compositionem aliquam benigniorem sese ex istis negotiis extricaret.

Ad oculum enim videbat, primas regis victorias, quas ipsius virtuti, & Cardinalis prudentiæ adscribebat, si arma regia expenderet, tantum animi addidisse exercitui, ut jam nihil esset reliquum, quod viribus illius opponi posset.

Politica Reminiscentia.

PAr ratio victoriarum & torrentium. Postquam enim torrentes viam reclusére, ut aquæ proruere queant, quævis obvia sternunt, adeo ut nihil inveniatur, quod violentiam illorum frangat: eodem modo primæ victoriæ, quibus exercitus initiatur, tam vehementer concutiunt animos, ut postmodum facilè vincantur, quicunque impingunt. Illi enim sunt genuini virtutis effectus.

Secundæ itaq; victoriæ potius fluent ex fama primarũ, cum pavor hostibus insinuari cæpit. Quicunque autem semel trepidat, non longè abest à victo, ex solita militis dispositione, quæ metum facilius, quam spem induit: adeo ut non

non rarò videas prælii aream deſeri, quam perdere metuit, non quam jam perdiderit.

Sic ſanè exercitus hoſtem cædit, & aggreditur quocunque impetu virtutis, & tanto certiorem victoriæ ſpem cōcipit, quod poſſeſſione ejusdem gaudeat: ubi viceverſa alter exercitus defenſioni ſeſe duntaxat accingit, ex metu ſecundæ cladis, per tenorem ſuperioris. Quod ſi tandem obveniat tantillum detrimentum, alicujus momenti; oppida diſſociantur, & ad partes victoris concedunt.

Sic poſt cladem Antiochi univerſa oppida Aſiæ miſêre claves, quo ſigno obſequium deferebant, Conſuli, qui exercitum Romanorum ducebat, ut imperata facerēt, uti T. Livius commemorat. Sic poſt cladem Lacedæmoniorum, univerſa illorum oppida vix alterum aut tertium expectârunt diem, quin ſeſe Romanorum poteſtati permitterent.

Thebani porrò per unam ſolam victoriam, ſub imperio Epaminondæ à Lacedæmoniis relatam, univerſam Græciam ſubegêre, ſi Diodoro Siculo fidem habemus: tantum valent primi conatus bellorum, ad proſperiorem totius inſtituti ſucceſſum.

CAPUT XLV.

Sabaudus concedit fatis.

SAluſſarum perditio, cæteris victorijs, ad Velianam & alia minoris æſtimij per viciniam loca, juncta, tantum conſternationis hoſtibus ſubjecit, ut munimentum D. Petri deſererent, cum univerſa valle, nihil ſibi ſervarent, præter caſtellum Breſoli, poſtridiè captum Quod vero maximè mireris, Sabaudus in eam incidit animi ægritudinem, ut vitæ uſuram poſt pauculos dies deponeret, poſtquam fortuna ipſum exuiſſet omni imperio.

Dolor animi in hoc principe oſtendit, quod experientia in plurimis alijs præſtitit, ſatis potens utiq; ad exhauriēdū humorē radicalē, & extinguendū paulatim calorē naturalē, ut ve-

venenum suum rectius ad cor adigat, mortemque inferat. Necessitas moriendi est quidem sine remedio, & lex istius necessitatis conciliatrix, nullam patitur exceptionem, cum mors æquè exerceat potentiam in principes, ac in ultima mundi mendicabula, ut animadvertas, quâ libidine universos exæquet, post vitam per extrema utrinq; discrimina actam.

Mors naturalis, uti nativitas: ita convenit humanæ conditioni, uti decasus Soli. Sic naturalis, nihil mali fuerit, cùm natura nihil mali condat. Cur verò malam existimes? cùm certum sit, discessum ex hoc mundo sæpissimè minori esse dolori, quàm introitum. Nihil ibi occurrit operosum, præter inquietudines, animum exercentes, & dolores corpori, ante separationem animæ, sufferendos. Unde crediderim, promtissimam fore felicissimam; si per gratiam divinam obtingat, cum minimo labore & angore ad superos transire.

Politica Reminiscentia.

QVod ego Magnatibus, secundum optimam animæ constitutionem, inprimis optandum censuerim, est, ut mori ipsis detur, antequā per sensum miseriarum desiderium mortis concipiant. Is demum princeps commiseratione dignus videbitur, quem mors præteriisse videri possit, ad fortunæ ludibrium; & imperii perditionem relictum. Quod si ex ordine providentiæ divinæ teneatur tantam subire miseriam, longè jucundiore fato defungeretur in acerrimo conflictu, honoris theatro, quàm in grabato, ignominiæ penu.

Quicunque enim occumbit in aliqua pugna, sauciatur quidem ad aliquam commotionem, & in fervore dimicādi vix sentit plagam, ut mortis beneficio egrediatur ex mundo per portam honoris, unde minus ægrè discedit. Fit tamen, ut morbus corporis, ex dolore animi coortus, qui animam ex sede & statu deturbat in mediis fortunæ insultibus, plerumque eandem post sævas convulsiones dimittat.

CAPUT XLVI.

Princeps Pedemontii imperium sumit in exercitum, post mortem parentis, Sabaudiæ ducis.

SAbaudo vivis exempto, Princeps Pedemontii, qui hactenus partē exercitus erat imperio complexus, sacramento adigit universas copias, jam bellum gesturus, pari utique fortuna. Regii enim prosecuti victoriam, ibant occupatum Villafrancam, & Pancallerium; exinde pontem Carinianum, adeo ut Eridano liberrime uterentur, Casalā versus. Invenēre quidē obstacula, sed quæ gloriā augerent.

Delectus enim exercituum hostilium, quos Hispanus, Germani, & Sabaudus submiserant, vallo adeo forti sese tutabantur, ex semilunato opere, ut Agencurius ad speculandum missus, in Senatu militari referret, non nisi longo tēporis tractu illic excutiendos. Exercitus tamen regius eā violentia incursavit, ut & semilunatum opus, & extremum pontem corriperet, quantumvis repugnaretur; captis plerisq; Hispanorū Ducibus, sauciatis, aut cæsis in re præsenti.

Quamvis autem novus iste Dux, nihil magis, quàm parens regi studeret, ei tamen ægritudo ex tot casibus adversis, qui ob oculos versabantur, suggessit, pacem potiorem sibi præ bello futuram, tametsi illam mentem operosè tegeret. Magis ac magis ad illud institutum ferebatur per rationes commode & industriē ipsi propositas, ex quibus iste agmen ducebant.

Exercitum regium viribus pollere, qui non videatur, post tot obstacula exuperata à Casala distineri posse, & à suppetiis inferendis: quibus si nullā opē Sabaudus perducēdis præstet, & potius hostili animo pergat, nunquā evitaturum victorem copias, quin in reliquum ipsius imperiū effunderentur, ipso ultra incitas redacto: pronum id Hispano, ipsum in bellum concitare, cùm Hispanus nihil quiquā aleæ exponat, per Italiam, & Casala asserta victoriæ spe tantummodo excidat; Sabaudum autem expoliandum præbeat.

Nimis

Nimis ipsum credulum, qui sibi persuaderi patiatur, Hispanos capta Casalâ Citadellam solo complanari constituisse, cujus conquirendæ gratiâ tanti sanè conatus, tanti sumtus nunquam fierent, nisi ut exinde universæ Italiæ jugum intentaretur. Mantuanum ipsi partem postulatorum & jurium concessurum ex Monferratensi imperio; qua portione sibi satisfactum credere posset amplius, quam quod ab Hispanorum fastu expectaret, si ipsi Casala potirentur.

Denique & vicinum Hispanum longè graviorem fore accolam, præ Mantuano, cum ille jam ad nimiam per Italiam potētiam pervenisset, secundū institutum in tot occasionibus compertum, universæ Italiæ subjugandæ. Rationes istæ erant profectò prægnantissimæ, quæ animum Ducis plurimum labefactabant, tametsi nondum sese penitus aperiret: minus enim fervidè agebat, sentiens sese impeditum ad perniciem extremam, si pergeret. Animadversum etiam, remissius eum fovere Hispanos, fiducia paulatim languescente.

Politica Reminiscentia.

NIhil potentius unit, & facilius separat Principes, uti commodum: solvitur unio, quamprimum spes deemolumento decollat. Ante complura secula monuit T. Livius, utilitatem publicam, nodum & vinculum esse pactorum quorumcūq; Quilibet suum sibi quærit compendium, vicini rebus neglectis, nisi cum suis cohæreant.

Quicunque illorum conatus communes hoc fundamento inædificantur, quod subrutum, aut vitium faciens, ruinam totalem universæ trahit fabricæ. Magnates neque amicum, neque inimicum agnoscunt, nisi ex incommodi aut commodi, quod inde ducitur, ratione. Quis verò id adeo miretur, cùm per catenas invisibiles omnia universi elementa commodis agitentur suis, adeo ut continuò secessionem faciant, ubi ullum eorum nimium sibi sumere & arrogare incipit.

CAPUT XLVII.

Armistitium conciliatur inter regios & Hispanos, intercessione Mazarinij.

PAcis negotium vix unquam fuerat sublatum, quin Mazarinius ejus gratia hinc inde commeare pergeret. Sic quinto die Augusti ducibus regijs proponit inducias ijs legibus ineundas, quæ primitus neutiquam placebant. Volebat enim, oppidum & castellum Casalæ ad aliquod tempus constitutum, in potestatem Spinolæ consignari, Citadella semper sibi servata: idque in eam rem, ut Hispanorum honori aliquatenus consuleretur, qui eousque nullum per Italiam operæ pretium fecissent; unde Spinolæ major pertinacia.

Regem Hispaniæ indignari, tam famosum ducem armorum usu illo nihil profecisse, quod in aliqua epistola ipsi legere licuerit: Videri, id indulgeri posse ad honorem & Spinolæ, & Hispanorum asserendum, cum nullus dubitet, per istas inducias ad pacem optatam transiri posse. Iste tamen sermo animos & virtutem Gallorum apprime offendebat, cum flagrarent desiderio Casalæ per vim asserendæ.

Sic in re adeo exorbitante, deliberatio minus promtè descendebat ad scitum; in triduum tamen placuit hostilia omittere, quod aliud triduum contraxit. Ibi commode adferebantur literæ ab illo, cui summa apud duces fides, & deploratas Casalæ res nuntiabat, unde Mazarinius ineunte Septembre reversus, ut induciarum mentionem reciprocaret, benignius audiebatur.

Summi duces in consilium advocant primores exercitus, ut deliberarent, de summa rerũ; ibi unus tantum ex novenis sese opponit, sed cæteri octo comprobatis istis legibus, inducias paciscuntur, usque ad quintum decimum Octobris, ut universo illo intercapedinis tempore utrinque ab hostilibus abstineretur; regij hospitarẽtur ubivis locorum trans Eridanũ, & cum omni libertate annonam coemerent; oppidũ & Castellũ Casalæ in Spinolæ manus traderentur,

rentur, quæ fide, interposita redderet, nisi intra tricesimum Octobris Citadella reciperet suppetias; exercitus tamen regius interea libera ad Citadellam uteretur communicatione.

Nisi intra eundem tricesimum diem Octobris Citadella juvaretur, Spinolæ cederet, Hispani tamen tenerentur per singulos dies necessariam annonam, usque ad diem præfinitum, Cæsalæ præstare.

Politica reminiscentia.

INduciæ plerunque exordiuntur pacem: quicunque enim incipit negotiari ad eam rationem, ut aliquamdiu arma ponat, aliqua dispositione, ad concordiam optatam necessaria pollet. Ipsa negotiatio abunde testatur, ignem ex quo belli incendium prodijt, consideré, ubi induciarum suavitas aliquid fascini trahit ad transigendū: quod *Plutarchus* testatur in vita Niciæ, mentione facta induciarum, inter Athenienses & Lacedæmonios institutarum.

Hinc commodæ transactionis cupidus, ne per ancipitem belli aleam omni successu frustretur, induciarum mentionem nunquam repudiare debet, modo honestis legibus illæ constent. Etiam addiderim ego, ubi eædem res gestæ, unde victoria nobis promittitur, possunt ex clade turpi terminari, per inducias non semper conditionibus perquam commodis insistendum, adeo ut utrinque rigor remittat. Sic *Pericles*, qui cum quovis reipublicæ ministro laudato per antiquitatem committi potest, nihil renuit inducias, quæ inter Athenienses & Spartanos agitabantur, tametsi illi tenerentur singulis annis duo talenta pendere, quasi tranquillitatem illam mercari, quemadmodum *Plutarch'* memorat in vita *Periclis*. Sic sane *Ludovicus* XI. cujus prudentia in nostris historijs summe celebratur, Eduardo regi Angliæ non gravate pactus est, ut induciæ in novem annos continuos fierent, quinquagies mille ducatorum aureorum quos singulis annis per inducias constitutis connumeraret.

Anglis volupe erat, tributum id nuncupare per fastum, quod Galli pensionem dicere malebant. Fatebimur vero, parum honoris ibi Galliæ accessisse, laudandum tamen fuisse institutum ex legibus prudentiæ politicæ: cum sic

Angli ex Gallia sub moverentur, qui cum Carolo Burgundo conjuncti, extrema quæque minitabantur. Quicquid tandem sit, securitas in periculo grandi quovis pretio emitur; adeo ut satis commodi vel inde cooriatur, ubi hostis à victoria obtinenda distinetur, donec ex temporis opportunitate redintegrentur vires ad aleam belli & pugnæ denuo subeundam.

CAPUT XLVIII.

Cur Galli inducias pepigerint.

INducias tamen istas complures suggillabant, ipsius etiam Cardinalis, qui cogitabat regem inducere, ad declarationem promulgandam, quâ irrita haberentur illa pacta, & signa negotiatorum revellerentur, exercitu ad progrediēdum jusso. Celsus enim illius animus, flecti nescius, ægerrimè ferebat, oppidum & Castellum Casalæ in manus Spinolæ concedere: nunquam enim eo usque descendisset præsens ad exercitum, de quo nemo ambigebat.

Apponam tamen rationes, quæ pacta conciliarunt: quarum prima & summa erat, quod Sabaudus admodū vacillare crederetur, & aliquatenus promisisset, regiis partibus accedere, nisi Hispani ratas haberent leges, prius cum Spinola disputatas: ubi id accedebat, quod Mazarinius asseveraret, Sabaudum super ea re ad matrem perscripsisse, quarum literarum copiam esset facturus ducibus regijs, ad comprobandum negotium, & honorē illorum asserendū.

Quod si cum Sabaudo ad eas leges conveniretur, ut ille Hispanos ad pacem firmandam adigeret, aut ipse arma cum regijs, ad Casalam liberandam conjungeret; nihil quicquam metuendum fore detrimenti, cum viceversa liberatio Casalæ intregra inde assereretur. Neq; enim duces sine istâ consideratione unquam assensi fuissent. Accedebat tamen extrema necessitas, qua cum Casalam conflictari scripserat Thoirasius; quæ intra pauculos dies, antequā exercitus pervidere posset, incolas, omnium ærumnarum

à triennio ingruentium tædio, quorum non pauci Hispanis fovebant, perpellere posset, ad vim inferendam præsidiarijs & deditionem extorquendam, qui metus summe angebat, ne eo eventu arma regia turpem susciperent maculam.

Brezæus præterea jussus erat à Ducibus singulariter, Casalam petere firmandorum pactorum, quod prætexebatur, gratia, à ratihabitione tamen tantisper abstinere, donec cum Thoirasio esset collocutus, certiorq; fieret, an suppetias sine periculo expectare posset: quâ fiduciâ exercitus esset producendus, induciis neglectis.

Sic pacta solennem fidem non habuere, nisi post certam notitiam, de eventu dubio, cui nemo cavere posset. Deniq; consultissimum visum, quietem indulgere exercitui, contagione conflictato, & hospitia elargiri. Ibi tamen necessũ erat, ultra tringinta leucas in hostili provincia progredi, nullo munimento, nullo refugio, parcissima annona.

Politica reminiscentia.

POssumus, in gratiam illorum, qui induciarum fuere authores, dicere, ad pacem stabilem & securam ineundam non omne prorsus commodum hosti recusandum, ne coactus subire ignominiam & turpitudinem, paulo post, ubi occasionem & vires vindictæ exercendæ fuerit adeptus, pacta disturbet in gravius bellum. Hæc Archidami sententia, cum Lacedæmonijs iret persuasum, ut cum Thebanis pacem facerent, uti Isocrates docet. Vix enim potest pax constitui ubi omnia commoda in unam partem vergunt, & adversa desperationi relinquitur.

Quemadmodum autem nihil æque sauciat generosum animum, ac jactura honoris; jam ad novos conatus extimulabitur, omni pacis studio projecto. Nisi igitur vires extra omnem comparationem majores sint præstò, ut victoria frustrari nequeat, videas ex necessitate turpitudinis colluctantis, quaternis exæquari vel unum virum cordatũ. Necessitas enim, stimulante turpitudine, convertit fugientem, ut cum furore persecutorem repulset: eadem omnem pauorem eripit, & quidvis audere jubet.

Exitus denique bellorum valde sunt ancipites, ubi prælia

lia cum cæteris rebus humanis censentur. Quemadmodum negotiator sese videt in eum concursum rerum redactum, ubi nimio emolumento intentus, in certissimum jacturæ penitissimæ periculum incidat ; ita dux universæ gloriæ avidus per vim corripiendæ, segetem illius non raro permittere cogitur hostibus, quos nimis vehementer ad extrema quæuis perurgebat.

CAPUT XLIX.

Rex graviter decumbit, & de republica disponit.

TEmpore induciarum Deus, qui *Principes* ex eâdem, qua reliquum genus mortalium massa confecit, permisit, regem in morbum acerrimum incidere, cuj[9] anceps eventus rempublicam in summas angustias posset conjicere. Quemadmodum vero quæuis mala mortalibus immissa, non in exitium illorum vergunt, eo quod Numen præsideat arbitrio casuum humanorũ, Gallia nondum privari debuit rege tam necessario, nec Ecclesia primogenito orbari, tanquam propugnatore libertatis.

Sic igitur rex ad pristinam sanitatem restituitur, jam gnarus, subesse legibus humanæ sortis, ad modulum extremorum subditorũ, ut exinde testimonia potiora & virtutis & pietatis, quibus animam gerebat ornatam, exereret. Tantus animus universo mundo ostendit, mortem non esse metuendam; sed instar januæ, & benigni transitus ex miserijs hujus vitæ ad cælestem beatitudinem, habendam: hinc nullis alijs cogitationibus vacare voluit, nisi ut misericordiam divinam mereretur, cujus potiundæ spem certissimam conceperat.

Si qua ægritudo intercessit, non concernebat illa coronæ relinquendæ jacturam, sed offensas commissas, quas infirmitas humana non potest declinare, adeo ut gratiam illarum anxie expeteret, jussis etiam omnibus præsentibus, ad fluidas lachrymas, suffragia addere.

Politica reminiscentia.

REges per splendorē coronarū illustrem nō eximuntur censu morborum aut mortis:ubi natales & sceptrum faciunt superiores, mors & morbi ad sortem communem retrahunt,adeo ut major pars calamitatum per universum vitæ cursum æque incurset. Quin potius dicas,ob natales ipsos ingruere graviores ærumnas ; Sapientia divina sic sortem mortalium exprobrante.

Generosissimus ille Alexander, tot victorijs delibutus, ab adulatoribus audiebat Deorum soboles , quam arrogantiam nunquam deposuit, nisi ubi saucius , sanguinem profundebat. Sic nihil æque familiare Magnatibus ac oblivio sui,ad nimiam venerationem,cui assuevere. Non immerito igitur ijsdem ærumnis cum reliqua turba mortalium subjiciuntur.

Illæ enim identidem inclamant, fælicitatem mundanam esse alienam , regnum exilij vicē obtinere , ad verum & communem miseriarum sensum:genuinam authoritatem non in eo versari , ut rex faciat , quod lubet , sed ut lubeat quod decet. Cæcutientium esse, potentiam ex licentiâ libidinis adimplendæ metiri : generosissimos principes omnia sibi subjicientes , seipsos aute omnia subjicere rectæ rationi.

Ostendere in universo vitæ instituto , cum omnia possint,nihil velle, nisi cum laude conjunctum,& Numinis legato dignum : Summum gradum nihil derogare laudatis actibus,cum & ampliorem præbeat occasionem : eos demum esse certissimos redditus , si populi domi gaudeant, & principis amore dispereant : sic denique non tam metuent dolorem quam patrationem mali.

CAPUT L.

Benignitas Cardinalis adversus inimicos.

MOrbus regis complures producebat occasiones , in qui-

quibus Cardinalis cum angore, omnem mentis conceptum transcendente agnoscebat, quanto æstro odij regina mater in ipsum ferretur: Omnes igitur nervos contendit, ut se illi acceptum faceret. Nulla autem unquam virtus aut actio adeo egregia fuit, quæ benevolentiam hominibus inserere posset, quam non conatus sit induere, ut honore tanti favoris dignus æstimaretur.

Officia reddunt homines acceptos, unde ille operam enixissimam impendit in ejus commoda. Diliguntur etiam famulorum nostrorum studiosi, & Cardinalis extremo desiderio deperibat complacendi, ut etiam injurias à Marillaco Mareschallo susceptas apud animum suum aboleret, decies mille aureis conciliatis, & imperio cum Forzæo & Schombergio pari, ad asserendam Casalam.

Non possumus non amare amantes, quin respondeamus mutuum: cum certum sit, nullum potentius philtrum inveniri, ad demerendum amorem, quam nostrum ipsorum amorem, erga demerendos. Nemo autem rectius testabitur, quam ipsa regina mater, & quicunque Lugduni ipsi aderant familiarius, aut comites, cum Parisios repeteret, sese dederant, quanto ardore & vero affectu Cardinalis ipsi voverit, protestatus fuerit, & revera in mille occasionibus, ubi de illius ageretur commodis, præstiterit obsequium.

Majores submissiones ferocissimos quosque expugnãt; ad illas Cardinalis nihil addi poterat, neque Lugduni, neq; per totum illud iter, ubi deprecatus est, justissimarum intentionum reus, tanquam gravissimarum offensarum, ea insuper forma, quæ furorem leoninum mitigare posset. Quid vero necessum erat tantas adhiberi sollicitudines, tantam exercere industriam, ut diligeretur mortalium primus, & suavissimus, cujus dotes eminentissimæ, ab authore Universi collatæ, tanquam in exemplar suæ potentiæ, quod sexto quoque sæculo singulare producit præter res cum summâ laude ad immortalitatem honoris, gestas, abunde trahunt quosvis alios, ut idem sit, & ipsum aspexisse, & amasse.

Satis ista omnia alios movebant, quorum animi in fermento odij à biennio non jacebant, quod de regina matre revera asseverari poterat. Ipse tamen nihil prorsus omittere

voluit eorum, quæ vel divinare poterat benevolentiæ locum factura: sermones quotidiani ferebant, sibi ipsi semet nihil satisfacere, ad recuperandum illum gradum pristinæ gratiæ, & deprædicandos favores, quos ipsi acceptos meminisset: tametsi illorum æstimium etiam ad leges æquitatis rigidissimas, potius operæ pretium, & debiti rationem, quam beneficij procurati aut collati famam tulisset, cum etiam mutuum cum fænore summo repeteretur potius, quam liberalitatis quisquam fructus spargeretur.

Ipse tamen secundum ista omnia, siue sollicitudinem, siue officium, siue reverentiam, & submissionem nuncupes, nihil potuit demulcere animum per omnia exacerbatum: id unum lucratus, ut aliquamdiu, & per viam ratio obtineret ab invita vultus serenitatem: Quamprimum autem *Parisios* redijt, vindictæ denuò locum dedit, ubi Combaletam, & Medieræum ex familiâ expunxit, inaudita inceptavit, etiam aliquoties adversus regis mentem, ut ministrum incomparabilem, sine cujus prudentia Gallia dudū perijsset, perderet.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum fæminæ non incipiunt cum ratione viros omni amore dignos, plerunque diligere, ita nulla ratio ipsas ab odio semel concepto liberat. Facillimè enim ex uno extremo ad alterum ruunt, alis inconstantiæ, quas per natalium vitium ferunt, perlatæ. Adeo mutabilis ingenij comperiuntur, ut gloriæ tribuant odisse quoscunque sinistræ opinioni immolatos, quo morbi genere frustra eas liberari methodo legitima credas. Rationes enim verissimæ in technarum ipsis demigrant decipulas; humillimæ submissiones tales animos nihil attingunt, & supplicationes ardentiores censentur perduellio; ad fortunæ ferè modulum, quæ plerunque gratias suas largitur, qui minus de ijs sunt solliciti.

CA-

CAPUT LI.

Constantia Cardinalis adversus benevolentiæ regiæ turbatores.

NEmo negarit, Cardinalem suscepisse per illam occasionem gravissimos stimulos doloris, quos mens cogitare queat. Sicuti autem non generosum, sed abjectũ arguit animum, omnem sensum abjecisse, ita pingebatur lineis clarissimis molestia illa in facie. Non quod metu amittendæ fortunæ torqueretur, cum per nimis diuturnam experientiam de ea dubius, didicerit, summum vitæ bonum non amplius adhærere summis honoribus: Ministros etiam reipublicæ referre corpora cælestia, quæ plurima apud mortales reverentia coluntur, quiete autem carent.

Hinc etiam sponte sese abdicabat, nisi rex, cui compertum, quantam ille utilitatem reipublicæ præstaret, repulsam exposuisset. Neque etiam ullam diffidentiam in clementiam & constantiam regis conijciebat, quod sciret, fidem suam regi esse compertissimam, licet plurimis reipublicæ studiosis non minus innotuisset; rex enim conferebat benevolentiæ quotidiana ipsi testimonia, cum religio esset, minimum dubitandi scrupulum gerere.

Veluti innocentia tamen vix culpam meretur, ita vituperium ingratitudinis, quo regina mater conabatur gloriam illius imminuere, eo æquius ferebat, quod nihil minus commeruisset. Non ignorabat, Magnatum authoritatem satis habere virium, ad sua sensa in populorum animos instillanda, tanquam oracula certissima; ut sic per Galliam & apud posteros crimen non agnitorum beneficiorum ferret. Id vero ipsum non poterat digerere, neque familiares regis, nisi prius Orbi terrarum administrationem suam proposuisset admirandam, ne seditiosus aliquis genius æquilibrium existimationis perverteret.

Ingratitudo non agnoſcit beneficia ſuſcepta, unde eo crimine eximitur, quicunque quid debeat fatetur: neque ingrati nomen feret, qui nullo majori deſiderio laborat, quam ut ſempiternum præſtet officium benefactoribus; neque acutiore dolore ſtimulatur, quam ubi hoſtes aſpicere cogitur, qui ab occaſionibus ſatisfaciendi ipſum rejiciunt.

Sed quomodo infamia iſta impingetur ei, qui hoſtes quovis officio colit, adeo ut eos ſibi oratores paret, ut reconciliatus reliquum vitæ illi impendat, quæ gratiam prius contulit? Ingratus ne vocabitur, qui ſummum gradum honoris in republicâ perdere amat, ut recuperet illum priſtinum in animo dominæ, cùm potiora memoris beneficij teſtimonia dari nequeant? Univerſam ibi aulam laudavero teſtem, nos tantummodo partem ſollicitudinis, quã Cardinalis, ut aliquem locum in benevolentia reginæ matris inveniret, ſuſcepit, recenſuiſſe.

Id ſane ab ipſa conſtitutus accuſationis author & caput, ſcriptis nunquâm eſt negare auſus: dum ipſa nondum ſatis diſpexit, quo fuco ſuam ingratitudinem pingat, iſtum interim pro ingrato differt, quod in rebus agendis ſenſum reginæ matris non ſemper ſequeretur; ac ſi miniſtro ſummo integrum eſſet, ſenſum cujuſcunque, etiam matris, commodis regis præferre: nec obſequium quod reginæ matri redderet, in perſona miniſtri ſummi vægrandi errore notaretur.

Iure naſcendi quidem poteſt debere obſequium eximium, nunquam tamen cum diſpendio ejus, quam principi debet fidei, quæ prohibet, ullam gloriæ conſervandæ aut augendæ occaſionem tranſmitti: Debet ſane ſcire, quantum ſibi ſumant ſuo jure fautores, quantum ſummum principis jus exigat per juſtitiam, adeo ut nunquam præſerat particularium beneficia bono publico, cujus ſummam curam gerit.

Ingratus etiam traducetur ſcilicet, quod reginæ matri arcana quædam magni momenti non aperuerit; id quod plerunque accidebat, in negotijs ſententiæ illius contrariis; quaſi taciturnitas deſiiſſet eſſe anima conſiliorum; & obſtaculum manifeſtum rebus gerendis objiceretur, rupto

pto ſilentio, aut Politicorum ſapientiſſimi non monuerint, Eum regem eſſe prudentiſſimum, qui cum pauciſſimis quid facto opus eſſet, deliberaret, poſtquam diverſas negotij expediendi rationes audierit.

Politica reminiſcentia.

ODium, nullo juſtitiæ fundamento innixum, adeo imprudens eſt, ut Chimæras ſibi fingat, quas tanquam rationes plauſibiles ſequatur, nec animadvertat, eaſdem à nemine, niſi à mancipijs ſuis comprobari. Quemadmodum veritas nihil ſolidi ſuggerit, ita prætextus ſuos cauſis legitimis ſurrogat: nihil adeo perverſum, quin opituletur ad vitium iſtud in animo fæminino fovendum, maximè ubi negotiũ faceſſitur authoritatis uſurpatæ correctori, ne adminiſtratio reipublicæ pro lubitu verſetur.

Libido imperandi ardorem vindictæ intendit, ad cætera cæcutiens, prorſus memor, ſexui à Numine negatum imperium, ut vel ipſa experientia temeritatem illius malo eventu plerunque mulctet. Si igitur ambitio exorbitat, inviam fuerit reducenda, certis limitibus circumſcripta potentia, ubi maxime vagari conſtituit. Subruenda fuerit robuſtiſſima fulcra, ſi anhelo curſu ad arbitrarium imperium abire videtur.

CAPUT LII.

Summa dotes Cardinalis.

QUicquid regina mater regi ogganniret, eum ſortiebatur effectum, ut rex accuratius in memoriam regrederetur ſuperiorum annorum, ubi ſumma Cardinalis fides nuſpiam non occurrebat, cum extremo deſiderio per omnes occcaſiones, quibus gloria regia intererat. Extabat proſperior adminiſtratio armorum, incomparabili prudentia comitata, qua futura præcipiebat, animadverſis effectis intra cauſarum remotiſſima latibula, ut jam remedia præpararet ante illorum uſum.

Vigilantia indefeſſa, in rempublicam dieſque noctesque intenta, ſumma ita curat, ut nunquam parva negligat. Prōtitudo eximia ſæpiſſimè producit effecta conſiliorum intimorum, antequam de inſtituto quicquam innoteſcat: quæ virtutes ſummæ agmen reliquarum ducunt, regi ad animum revocabant bilancem, qua inimicorum artificia per eandem operam, ad æquilibrium expenderentur.

Vereque dici poteſt per hoc examen parallelorum regem adeo fuiſſe obfirmatum adverſus violentus illos impetus, ut cogitarit ſeſe tandem aliquando à tot reginæ matris importunis querimonijs liberare, & Verſaliam aliquamdiu ſecedere. Ex hoc inſtituto exit rex Lutetiâ, tametſi reginæ matri nihilum ſatisfeciſſet, niſi per reverentiæ & amoris ampliſſima teſtimonia, quibus ſub abitum defungi decuit.

Politica reminiſcentia.

PEnitiſſimè intelligebat rex, ſummi miniſtri repudium redundare in reipublicæ detrimentum, quantum ante utilitatis præſtitiſſet; unde Principi in eum errorem delapſo plurimum vituperij accreſcat, cum jam prius magnæ gloriæ duxiſſet, illius uti conſilijs intimis. Opifex laudatus nunquam eo dementiæ deſcendit, ut inſtrumenta operis abſolutiſſimi abjiciat: & rex in prudentiam gnaviter impinget, qui à rebus gerendis removerit miniſtrum, cujus genius principale fuerit gloriæ inſtrumentum.

Neque quiſquam rationis campus ambiget, viciſſitudinem illam authoritati Principis inopinatum inferre diſpendium. Noverit igitur, nihil pronius, quam adminiſtrationis rationem capere & ſuggillare, adeoque multis vitijs onerare; ſed etiam eandem à plurimis collaudari, cum locus non ſemper pateat privatis deſiderijs explendis, quæ ipſa aliâ ſtaterâ expenduntur, quam reipublicæ ſumma negotia.

Experientiæ magiſtræ ſeſe tradant erudiendos, ut intelligant, quam difficulter inveniantur genij eximij, in quorum prudentia ſecure requieſcant, cum vix alterum

tertiumve seculum aliquem istius fabricæ producant, tanquam *Phænicem*, auium rarissimam. Quot verò reges per historiæ seriem occurrent, quibus & animus & institutum heroicum defecit, quod respublica neminem rerum summarum capacem illis temporibus tulisset?

Quicunque igitur Princeps id felicitatis obtinuit, ut virum eximium nanciscatur, eundem eâ cura sibi conservabit, ut sciat, hoc demum fundamento prospera quæque reipublicæ conniti. *S*ic sæpenumerò meminimus cladem esse acceptam in prælio, post cædem egregij alicujus ducis; uti vægrandia consequuntur mala, sublato summo ministro; cujus salus majoris sanè est momenti, quam pro vinciarum, ne dicam oppidorum aliquot assertio, cum rationem ipsus norit, & perdita recuperandi, & nova conquirendi, jactura vero illius non reparari queat per unum & alterum seculum.

CAPUT LIII.

Quare rex Parisios deseruerit, & custodem sigillorum ac Mareschalcum fratres Mariliacos custodiæ mancıparit.

REX Lutetia non discesserat, nisi ut plus libertatis sumeret in gravissimo instituto agendi, adeoque à frequentissimis precibus, ne dicam violentijs reginæ matris requiesceret, cujus præsentia verecundiam impingebat, ne quid ingratum patraretur. *D*udum autem intelligebat, salutem reipublicæ exposcere castigandos tricarum authores; sic viceversa animum induebat inconcussum, qui vel inde summam merebatur gloriam, quod domi & per propriam prudentiam obfirmasset, Cardinalem nunquam dimittere.

Sæpius autem cum animadvertisset, universas tricas & factiones bigis Mariliacorum invehi, qui ex potentia & dignitate ferociebant, Custodiam Sigillorum ab illo abstulit, ut qui arma in manu lymphatici non ulte...

essent

esset relicturus, post non exigua damna, Lexovium sequestrando: Hunc missis ad Forzæum & Schombergium mādatis, imperio exutum, itidem custodia circumdari jussit, ut in carcerem Castelli Menehutani compingeretur.

Quis enim insolentiam ambitiosissimorum virorum ulterius tulisset, qui nihil pensi habuerant aut religionis, regem cum regina matre committere, divisione sparsa, qua porro gravissimè laboratur? Poteratne tolerari effrenis libido, quæ clauum reipublicæ captabat, per exitium viri, in ea ad illum gloriæ gradum evehenda, ut non tantum splendeat, sed etiam exteros territet, hactenus occupatissimi?

Quomodo vero fieri potuit, ingratitudinem fratrum istorum justitiam regiam vi quasi illata sollicitasse, adjaculandum fulmen, ut sic machinationes apud reginam matrem institutæ castigarentur? Ipsam enim propellebant ad exitium illi procurandum, per cujus benevola consilia summos pro vitæ instituto gradus apud regem erant adepti, cum sane clausis oculis præterveheretur indignissima quæque anteactæ vitæ; unde aditus ad honores patuit.

In animo regis non obliterabatur, per quot occasiones Cardinalis ipsorū commodis fauisset; quanta beneficia ex illius fauore abstulissent; quam acriter illos protexerit, quotiescunque in rebus agendis vituperium meruissent. Ex altera parte occurrebat immanis illorum ingratitudo, adeo ut alter à summis negotijs prorsus esset removendus & alter ob compluria crimina in jus tandem vocatus, pœnam subiret, per tot accusationes eousque dilatas, extortā.

Æquissimum enim erat, ingratos istos perire, qui Galliæ genio insidiati, impingebant ipsi ingratissimi mortalium, ingratitudinis vituperium, quo ipsum everterent. Satis frequens hic justitiæ divinæ processus, ut mortales eadem perferant mala, quæ in alios cudebant, cum permittuntur suis erroribus, in illa crimina prolapsi, quorum reos peragere alios satagebant.

Politica reminiscentia.

INjuriarum nulla veniam minus mereatur; quam ingratitudo, quæ mortalibus culpam auget ad numerum beneficiorum. Infamia tribus peragitur gradibus, quorum primus beneficia obliterat; alter nihil rependit, ultimus mala refundit. In primo licet animadvertere grandem negligentiam: alter posset ex facultatis inopia proficisci: ultimus autem ex solo malitiæ principio deducitur.

Primus quidem excusari nequit, tolerari tamen potest: alter autem apud Ægyptios in eum horrorem abierat, ut ea culpa aspersos condemnarent per præconis vocem in omnibus compitis, ut nemo prorsus illis benefaceret; æquum judicantes, omni copia amicorum privari, quicunque neglexisset benefactorem reciproce demereri: ultimus verò in ea semper jacuit abominatione apud quosvis ubique terrarum mortales, ut extremo duntaxat supplicio crimen expiari crederent, execrando istiusmodi monstro in terram defosso, quæ abortum suum contumularet.

Ingratus longe pejor est proditore: hic enim nullius criminis fit reus, nisi fractæ fidei, quam fuerit stipulatus verbis; ille vero deest rebus & factis, non tantum verbis, cum beneficia, quibus nuper gaudebat, conculcet. Hinc & moderatissimi viri ingratos abigere, quod similes aspicerent vaporibus, lumen Solis magno conatu obfuscantibus, quos tamen idem Sol in altum attraxerat

Vel inde maximè merentur pœnam, quando perfidia reipublicæ nocet: id quod in hoc rerum statu patebat, ubi agebatur de exitio illius, qui secundum regem firmissimo erat Galliæ fulcimento. Nunquid sic ipsius regis persona impetitur, ubi exitium ministri quæritur, ex quo, tanquam prima causa, cumulus adeptæ gloriæ regurgitat? Vituperium profectò apud me tulerit ille minister, qui benevolentiæ compendium, aliis usibus quæsitum, ad abolitionem tanti criminis converteret.

Aliæ injuriarum condonatæ gloriam trahunt; earum tamen certum est genus, cui istam speciem attribuo, ubi bonum

bonum publicum vindictam efflagitat. Neque enim Clementia evertit Justitiam; sed justitiam comitatur clementia, instar ducis. Nimiam licentiam adfert nimia facilitas, adeo ut tandem & principis authoritas, & legum reverentia in contemtum abeant. *P*lus gloriæ regi ex indulta gratia, quam ex rigore justitiæ obtingit; si tamẽ, quod oportet, venia complectatur eos, quorum imprudentia nihil augeat licentiam male agendi, ubi crimina non tam improbitatis, quam infirmitatis humanæ sint effecta.

CAPUT LIV.

Pax agitatur inter Imperatorem & Mantuanum.

DUm rex decumberet, & tricæ istæ efferuescerent, *C*asalæ negotium definiebatur expirantibus inducijs, quarum mentio superius est facta. Sabaudus enim, *M*azarinius & *C*olalto ex Germania susceperant nuncium, Leonium, à rege ad Imperatorem pacis stabiliendæ ergo missum, transactioni vacare; quod idem *S*anstephanius perlatis à Leonio ad triumviros literis referebat. *P*romissa articulata Imperatoris nunciabantur; *C*ollaturum Mantuano investituram ducatus Mantuani, & marchinatus Monferratensis, si assentiretur, ut oppidum, castellum & *C*itadella Casalæ in manus Imperatoris consignarentur.

Id quidem pro summa rerum desiderari poterat, nisi circumstantiæ executionis summam præferrent difficultatem: cum ea pacta investituram post sextam septimanam reijcerent, quibus succederent aliæ geminæ, ad deducendas copias ex Mantuano agro, quo eodem tempore Hispanus ex Casala & reliqua provincia Monferratensi discederet. *P*erplexos id habebat triumviros militiæ Gallicanæ, quibus sic imponebatur necessitas etiam ultra alterum mensem, donec Hispani Casalam desererent, per Italiam cum exercitu restitandi.

Remora autem ista videbatur gravissima, ob pestis sævitiam

vitiam, & annonæ, ad certos dies exactæ, penuriam: quæ geminæ causæ sine ullo dubio ante medium terminum temporis induxissent dissipationem copiarum: Quo eventu Hispani nullo pene negotio Casala potiebātur, eo quod ex usu solitarum artium pacta non firmassent, ut compendia id temporis insessa sibi servarent libera.

Hæc justissima rerum momenta accurate à Triumviris trutinata, fidem faciebant, regem ea pacta nunquam habiturum rata; unde eadem susque fecêre, adeo ut exercitum per summam diligentiam adhiberent Casalæ. Ubi Hispanis ista innotuere præter omnem opinionem, trepidare incipiunt ad primum Gallorum impetum, qui ipsis semper est Leoninus. Mazarinium, primum rerum perversarū nuncium, remittunt, qui asseveraret, pacis transactionem sibi placere, consentire etiam ad ejus executionem promovendam, ut annona & supplementum in Citadellam ad necessitatem anni integri inferantur.

Cum autem triumuiri trepidationem inde perspicerent, censuere, & in primis Schombergius, progrediendum esse usque ad ipsam Casalam, persuasi utique Hispanos ob præsentem exercitum ab obsidione extemplo recessuros, non expectato pactorum termino.

Politica reminiscentia.

Difficulter transigitur de pace in locis ab exercituum utrinq; hostilium exercitio remotioribus, ad effectū certum. Distantia nimia subducit notitiam circumstantiarum particularium; & præsens conditio militiæ plerunque impedit executionem quorumcunque pactorum. Eadem ratio eorum, qui longissimè negotiantur, quæ Astrologorum, astra cæli ex stationibus istis inferioribus, contemplantium, cum tantummodo apparentissima quæq; oculis usurpent, ad compluria particularia non penetrent.

Sic isti res gerendas per compendium aspiciunt, dispositionem præsentē & particularē sæpissimè ignorant, adeo ut nihil cōcludi possit, quod cum certitudine effectui debetur, nisi exacta accedat notitia. Cōmode tentatur dispositio & vadum, sed eminus; ubi vero agitur de articulis particularibus,

ribus, nihil ignorari decet rerum præsentium & gerendarum, ne difficultas in executione, quod solet, suboriatur.

CAPUT LV.

Rex legat Ratisbonam ad Conventum Imperij.

NOn fugiebat Cardinalem, cum regi suaderet, Leonium Ratisbonam ad Conventum Ordinum imperij mittendum, ubi pacta ista coibant, quid futurum esset: noverat etiam sponte, in gravissimis negotijs nonnihil sorti permittendum; cum illa negotiatio saltem Imperatoris animum, complurium etiam principum per Germaniam institutum, qui opem regis implorabant, penetraret.

Quod si pacta coirent, quorum executio nullam inveniret facultatem, ad alia instituenda tamen profutura; cum sic animi præpararentur; eo denique compendio, ne copiæ plures, quas Imperator in procinctu habebat, in Italiam transirent.

Politica reminiscentia.

PRudens minister non ad unum solum finem contendit, sed imitatur, quantum potest, ordinem providentiæ diuinæ, ut ad plures scopos collineet, ne quid unquam præter aliquam utilitatem agat. Non semper conijcit oculos ad scopum: cumque non semper certo faciat quæ dicit, certum tamen semper habet, quod cogitat & instituit. Nouit tramites & ambages & scopum, postica pulsat, ita tamen, ut æstimium & admiratio undiquaque constent. Est enim summus apex prudentiæ politicæ, illud institutum suscipere, salva promissorum fide.

Fatebor equidem, istud prudentiæ genus tantummodo convenire summis geniis, & ad miraculum acutis; adeo ut ea præditus gloriari possit, repertum sibi modum securum ad declinanda plurima incommoda; imo ad negotia complura felici successu cumulanda, quæ sine illa ope nunquam optatum sortirentur exitum.

Advigi-

Advigilabit tamen secundum ista omnia, ut eadem prudentia comitem habeat fidem laudatam, omnique careat vituperio: unde institutum suum ferè reddiderit invisibile, dum alij majorem habeant fiduciam, & nihil animadvertant, quod intensiorem vigilantiam postulet: quærent illum hinc inde, ubi nullus fuerit inveniendus, nullibi autem invenerint, quin ad defensionem paratum offendant.

CAPUT LVI.

Exercitus Gallicus aciem struit sub aspectum Casalæ.

EX hoc instituto Schombergius, id temporis summus apud exercitum imperator, quam potuit maximâ diligentiâ progreditur, ut vicesimo sexto Octobris sub conspectum Casalæ versaretur, acie trans torrentem Gattolæ explicatâ. Supplicationibus pro more per universum exercitum factis, recta ducit in hostem, qui vallum per sex millia passuum sibi circundederat spatio sex dierum, optimè absolutum; ut gloriam armorum Gallicanorum augeret.

Politica reminiscentia.

IAm suo exemplo docuerat Rex, ab exordio belli Sabaudici, nihil moratus pacis conditiones, quas tum Mazarinius referebat, magnam prudentiæ famam conciliari imperatori, si aurem præbeat, sic tamen ut nihil desinat bellum gerere, exortis omnibus generibus virtutis & audaciæ: ex consilio Archidami, apud Isocratem, cum certus esse queat, pacem plerumque fieri eo modo, ad leges longe honestiores.

Sicuti gestus & constitutio totius corporis, Oratori & gratiâ & potentiam conciliant, quod Demosthenes eloquentiæ perfectionem roganti respondit; ita ipsa actio

& motus hostem potentissimè ad pacem traducit. Non expedit, imperatorem longum insumere tempus in negotiando, ut actionem suspendat; cum tempus dicendi post actionem superet, & omnis ipsi laus fortitudinis ab agendo expectetur.

Solus gestus agendi, ubi ordines explicat, aciem struit, conflictum meditatur, non raro formidinem in hostium animos insinuavit. Testabitur perdiuturnam transactionem, pericula à virtute contemni; cumque victoria votorum sit summa, nihil metuet, nisi eâ frustrari. Fortunæ inconstantiam nihili faciet, cum confidat, per vim ipsius gratiam obtineri posse. Consultum sanè, ut prudentia ipsi primitus indulgeat tempus ad deliberandum; sed ubi consuluerit, animum alis instruet, ad promtiorem progressum.

Felicem enim progressum nunquam fecerit, qui nimium temporis impendit periculo explorando; unde sæpe numero summa instituta dispereunt ex nimis diuturnâ consultatione. Judicium arguit maturum, frigide cæpisse, sed fervide institisse, ubi res ad momentum executionis processit: quoscunque enim pavor potuit sistere, victos ut plurimum dabit. Bellum illis actibus accensetur, qui gloriam ex conatu periculoso ducunt: adeo ut pugnæ maximè ancipites, maximam ferant laudem.

CAPUT LVII.

Cardinalis Mazarinius dextrè transigit de Casala inter regem & Hispanos.

UBi passus ferè sexcentos exercitus à vallo Hispanorũ abesset, cõspicitur Mazarinius inde concitato equo exire, & ad Schombergiũ contendere, ut nunciaret Hispanos tandem constituisse certas suscipere leges, quas proposuisset, & speraret ipsi ad bonũ pacis procurandũ non ingratas fore. Redderent oppidũ & castellũ Casalæ, depositi nomine occupatũ; ex universâ provinciâ Monferratensi decederent, modo loca occupata non tenerentur in manus Meduanij tradere. Re-

Religio enim erat sic offēdere majestatem imperatoris, donec parens ipsius investituram tulisset: quo officio fūgeretur imperij mandatarius aliquis, ut is deinceps Meduanio, aut cuicūq; ab ipso submisso eadē cederet, ad vicesimū tertiū Novembris, in quem diem investitura erat conjecta. Assensus etiā, ut ad firmitatē pactorum imperij mandatarius Casalā non ingrederetur, nisi cū domesticis neq; alia quacunq; re fungeretur, quam ut tesseram diceret.

Istæ propositiones in medium prolatæ expendebātur à Forzæo, Schombergio & Mariliaco; qui dispicientes, id unum regi propositum, ut Mantuanum in imperium immitteret, & pacem per Italiam firmaret, consensere, postquam satis obtinuissent gloriæ, coactis armorum corripiendorum authoribus, ad ea prius ponenda: quod vel Thucydidis judicio in historia non inter exigua lucri commoda est computandum.

Sic deinceps obstabant, ne exercitus regius progressis in vallum effunderetur; ubi non parum difficultatis apparebat, propter fervorem Gallorum, qui impatientissimè ferebant, Hispanis eum laborem progrediendi, sine memoriâ sui, impune datum. Paulo post Hispani ex oppido & castello Casalæ discedunt, uti Galli Citadellam deserebant. quo mandatarius imperij subivit.

Politica reminiscentia.

NOn sine gravissima causa Deus tempore legū Mosaicarum dici voluit Dominus exercituū, cū manu sua verset animos imperatorum, pacem aut bellum pro lubitu concedat adeo ut in ipsa aciei novacula cogat aliquando recondere arma, & pacem amplecti, ut sciant, Numinis id esse beneficium ubi universa mortalium prudentia frustra fuerit, sine illius opera.

Prudentia divina deducit omnia ad suum finem per media apparenter contraria, cū potentiâ polleat insuperabili; frustra igitur vires nostræ exercētur, aut opponūtur illius voluntati. Volupe est cōsiderare sólē, per tēpestatis furorē, ubi aër discinditur fulgure & fulmine, cum sol nubem aliquam diffindit, & impetum ventorum ac

tonitruum demulcet, aërem perpurgat, tandemque dissipat, quicquid lumen ipsius gratissimum præpediebat.

Quanto vero majori voluptate & admiratione aspicias Solem justitiæ, armorum præsidem, vim suam exerere, quo momento rerum arma versantur in procinctu, ut planitiem occisorum cadaveribus sternant, campos & fluvios sanguine tingant, aërem fumo tormentorum & sclopetorum obnubilent, omniaque lamentis ac vociferationibus impleant; Si animi tum demulceantur, arma pugnis defluant, præcordia mansuetudine turgescant, pacemque, ut omnia uno comprehendam verbo, restituant? Nunquid secundum omnia ista fatendum fuerit, postquam institutum utrinque invertitur, Deum cogitata nostra vertere in ludibrium, justissimamque illius potentiam præsidere ordini & arbitrio rerum humanarum?

CAPUT LVIII.

Casalam infertur annona.

TAndem igitur aliquando Hispani, quorum fastus parum conveniebat cum confuso rerum præsentium statu, quo colluctabantur, licet ægerrimè, Monferratensis marchionatus loca occupata deserunt: quemadmodum autem non tantum tergiversationibus utebantur, quod per angustias temporis, uti ajebant, apparatum bellicum cum annonâ non potuissent transferre, sed etiam artificium intenderent istud, ut hospitia à Gallis jam deserta, proximè Casalam occuparent: Hinc triumviris visum, tres legiones Gallicæ nationis, duce Mariliaco Casalæ imponere.

Dictum, factum: Mariliacus tamen mandatario imperij exponit causas sui regressus, cum Casalæ subsistere nullus constituisset, modo Hispani & Germani ex provincia Monferratensi discederent: Qui nihil reprobravit, cum justum esset, utrinque simul discedi. Quidam ta-

tamen hostium eo casu adeo stimulabantur; ut triumviri bipartito exercitu Livornum versus, & Blansæam ducentes, impetum à tergo metuere monerentur.

Fides illa parum tuta, ob periculum evidens non parum consternationis effecerat; adeo ut aciem struerent, & persecutores, virtutem expeditam nihil irritare ausos, per integrum diem præstolarentur. Interea spatio paucorum dierum illata sunt Casalam vel sena millia medimnorum, unde Galli eodem momento, quo Hispani & Germani ex Monferratensi provinciâ decedebant, exiere. Sic igitur deferbuit bellum hoc anno, tametsi pacta non penitissimè absolverentur.

Politica reminiscentia.

SUmmam imprudentiam committeret imperator, si hostem eousque contemneret, post victoriam partam, aut locum aliquem occupatum, ut copias palari sineret, aut occasionem derelictorum recuperandorum præberet. Ægritudo, quam hostis ex perditâ victoriâ, aut obsidione ingratis solutâ coquit, semper imperabit procinctum, cum de vindictæ aviditate nihil dubitari possit: quem hinc ex vallo dejecit, caveat ne idem inde redeat concitatior.

Nunquam credat, provinciam deseruisse, quousque ullum locum ad resistendum retinet; in quē usum quodvis castellum, exiguo tempore communiendum suffecerit, ne penitus exigi possit; vel etiam impetus in aliquam oppidi portam, cui pacta securitatem præstare debebant, ut oppido potitus, diutius subsistere queat. Desperatio enim non raro hosti animi fortitudinem geminat, qui etiam profligatus, redintegrat vires, adeo ut excubiæ nunquam non sint agendæ. Meminimus etiam castra aliquando rupta, & exercitus dissipatos, restauràsse ordines, ut summo impetu in victorem ingruerent, tanto majori ipsius damno, quod imparatus ad defensionem langueret.

CAPUT LIX.

Rex Sueciæ Germaniam invadit.

DUm rex arma Italiæ inferret, ad jura Mantuani asserenda, complures ex principibus Germaniæ, & inter cæteros Palatinus, duces Pomeraniæ & Megalopolitani, adeoq; marchio Brandeburgicus, secundū complures res publicas, æque oppressi ab Austriacis, credidere virtutē regis Suecici violentiam illam inhibituram, si de auxilio interpellaretur. Mittunt igitur sæpius fiduciarios, qui animum illius vehementissimis precibus adjurarent ad opem ferendam.

Eo faciliorē inveniebant, quod contumeliam interpretaretur, literas relini, nūeros explicari, & sensū elici: subditos negotiatores in mari Balthico captivari, mercibus expoliari, cōmercio prohiberi, quod tamen ex jure naturali & cōmuni universo Orbi pateat; diversis artibus transactionem cum rege Poloniæ impeditam; exercitus integros in Borussiam auspicijs signisq; imperatoris advers' exercitū Sueciæ submissos, idq; ad perniciē, sub prætextu eorum auxiliorum, quæ regi Poloniæ deberet; legatos modo plusquā barbaro, ad pacem negotiandam missos, rejectos; propinquos & fœderatos spoliatos, & imperijs exutos, ut ferè ad peram mendicitatis redacti essent, nullo penso ullius rationis aut satisfactionis, quo justissima tolleretur querimonia.

Verissimæ sunt istæ causæ, quæ animum generosum extimulabant, injuriarum alioqui impotē; adeout classem instrueret, & exercitum validum traijceret. Excensionem facit mense Iunio in Rugiæ insulâ, quam paucis diebus subjugat, superatis fortissimis obstaculis. Transit inde Stralesundam versus, urbem Anseatici fæderis, in littore maris Balthici, Ducatuq; Pomeraniæ, cujus patrocinium susceperat anno vicesimo octavo, supra millesimum sexcentesimum, militemque in Continentem exponit.

Im-

Imperiales urbem iſtam longinquâ obſidione usque ad Martij menſem premebant, omnibus hoſtilibus etiam tum vigentibus, tametſi coacti receſſiſſent, poſt jacturam vicies mille pugnatorum. Eo autem caſu rerum ſeſe colligunt, diffiſi collatis ſignis concurrere, poſtquam tam properanter ex munimentis Rugiæ eſſent dejecti.

Politica reminiſcentia.

QUatuor de cauſis principalioribus reges limites regnorum egrediuntur: per ambitionem, quæ terminos agnoſcit nullos, vicinorum autem convellit, ut ſuos promoveat: propter iniquitatem ſoli patrij, quâ ad opimiora quærenda perpelluntur, ut commodè vitam tranſigant, idquod primis noſtris Gallis, Vandalis & Gothis uſu venit. In eâ opinione delitiantur, nullum hoc ſeculo inveniri principem legitimum, cujus imperium alia referat exordia; nullum utique juſtiorem titulum ferre, quam victoriam enſe quæſitam.

Egrediuntur etiam, ut vindicent injurias illatas, cum licitũ credatur, vim vi repellere & litẽ decretorijs armis terminare, ſecundũ poteſtatẽ cælitus collatam. Deniq; & regna deſerunt, ut fæderatos aſſerant, cum non tantũ neceſſe ſit, principẽ gloriæ eximiæ cupidũ, ab omni injuria abſtinere inferendâ, ſed & neceſſarios ſuos, ſive compẽdij, ſive fæderis, aut ſanguinis ratiõe junctos cõſervare.

CAPUT LX.

Conventus Ordinum agitur Ratisbonæ.

EOdẽ tempore convenerant Ordines imperij Germanici Ratisbonã; cumq; rex Sueciæ ſciret, cõſultari de armis ſatis juſtiſſimis validè repulſandis; etiã, nullo pẽſo pacis juxta ratiões propoſitas cõciliandæ, ut nẽ pe libertas & patrimonia reſtituerẽtur principib⁹, rebusq; publi

cis expoliatis; imperator nihilominus constituebat, per summum contemtum, Suecum ex Germania deturbare, marique Balthico demergere.

Sicuti autem obluctatio vigorem animorum intendit, ita ille acrius progrediebatur, ad eas res gestas obstinatus, quas executioni datas scimus. Antequam vero penitissime negotium susciperet, recurrit ad reges & dynastias, quibuscum fœdera junxerat. Ad regem perscribit mense Septembri rogitans per antiqua fœdera inter Gallorum & Suecorum reges, quibus subnecterētur promissa, non tantum de benevolentia mutuum servanda, sed etiam de reciprocis auxilijs, si quis casus ferat; adeo ut tenerentur armorum vim & authoritatem interponere, ad eandem causam propugnandam, quæ ipsum transmare pertraxisset, in commodum scilicet necessariorum, simulque Galliæ fœderatorum.

Rex, cujus virtus fœderatis inferri injuriam non patitur, istanc petitionē tanto pronius excepit, quanto plus gloriæ ex illorum restitutione emicaret; legato igitur verbis commodissimis respondet. Cardinalis tamen regi expēdendū proponebat, in hoc concursu rerum sacra præter territoria esse asserenda, ut rex Sueciæ teneretur, Romana non abolere, ubi jam vigerent. Visum etiam, tempus ad deliberandum sumere, pactorumque articulos definire, quos, cum sub anni inferioris initium fuerint perscripti & consignati, in suum locum rejicio.

Politica reminiscentia.

PRæcipitantia in determinandis negotijs summis, æquè est periculosa, uti promta eorum executio fuerit proficua. Prudentia utrinque præsideat. Quocunque justitiæ splendore negotia primitus fulgeant, sinistris tamen successibus subjacent, nisi matura deliberatione instituantur. Quamuis Sapiens constituerit hunc aut illum ad justitiam exactum scopum petere, tempus tamen medijs legendis sumit,

Quemadmodum sacrorum ratio per omnia est consideranda, nihil promovebit, nisi eadem asseruerit, ubiuis locorū, ubi prius viguerint. Imprudentes viceversa cæci ruunt ad consequendum finem semel expetitum, ut nūquam

quam explorent media perveniendi: unde sæpissimè perplexi hærent in executione instituti, ut nullâ fenestrâ honestè evadendi repertâ, cogantur cum turpitudine desistere.

Hinc Demosthenes in prima Philippicâ ait, Non optimos esse consiliarios, qui promtissimè consulant in medium. Sic stomachi digestionem deproperantes non æque bonum faciunt chylum, ac moderato calore elixantes, quod Medici docent, & usus comprobat: ita ingenia institutum per nimium fervorem & promtitudinem sumentia, plerumque sinistrum sortiuntur eventum.

CAPUT LXI.

Rex Momorantium & Thoirasium bacillo Mareschalci ornat.

POstquam rex aliquamdiu apud Parisios commoratus esset, memor, honorum beneficia & justa esse meritorum præmia, & utilia, ad æmulationem cæterorum, in exemplum, Momorantium, & Thorasium bacillo Mareschalci Gallici ornare voluit, in testimonium fortitudinis, quam ille per bellum Pedemontanum comprobâsset; hic vero in obsidione Casalæ universæ Italiæ præstitisset.

Quemadmodum uterque famam publicam meruerat, ita nemo non collaudabat regis electionem, quos ad eum honoris gradum eveheret. Perduellio tamen illius, & vitæ institutum hujus perversum, utrumq; postea dejecerunt ex aliquot gradibus meritæ gloriæ, cum manifestum facerent, fortitudinem & prudentiam non semper in eodem concurrere subjecto.

Politica reminiscentia.

PRæmium meritorum adeo magnum trahit pondus in bono publico, ut virtutis usus continuo sit desiturus,

turus quamprimum nota eſſe deſierit honoris. Pauciſſimi mortalium in ſententiam illius Philoſophi demigrāt, qui aſſeverabat, Nullum ſibi unquam rerum præclarè geſtarum fructum quæſitum, præter conſcientiam, cum ſatis felicitatis inveniret in illo teſtimonio domeſtico.

Vir generoſus præmium ne ſpectat quidem, ſed actionem & virtutem, præmiorum conciliatrices; non tamen diffitendum fuerit, inſignia honorum, quæ ſubſequuntur, non minus vividè ſtimulare ad patrationem. Hinc ſapientiſſimi Politicorum dixère, duos reipublicæ axes eſſe præmia & pænas, ſine quibus nunquam defuerint turbæ, virtute penitiſſimè neglectâ.

CAPUT LXII.

Rex Servientum jubet eſſe Actuarium ſecretorum.

REx, quē nihil latet eorum, quæcunq; bono populariũ conducere queant, etiã aliud argumentum notitiæ ſingularis prodere voluit, poſtquam Beauclerio obitu Actuarij ſecreti munus vacare cæpit, ut Servienti meritis id conferret, quorum ſumma ſunt, Prudentia in negotijs Sabaudiæ & Pedemontij illuſtris; fides per quævis pacta inde ab ultimo uſu armorum laudata; notitia Exterarum rerum, unde eandem & felicis & magni famam acquiſiverat, per plurimas occaſiones; ordo celebris, quem in exercitu ex poteſtate Juſtitiarij obſervârat; eloquentia, cujus teſtimonia inde ab adoleſcentiâ ejus, quamprimum ad rempublicam acceſſit, plurima extabant.

Ne autem tot eximias virtutes honore, & tot egregia facinora ſine præmio deſtitueret, viſum fuit, hoc munus, quatenus militiam attinet, ipſi imponere; quâ exquiſitâ electione rex oſtendit, quam appoſitè per prudentiam noſſet cujusvis dotes particulares, è genio ipſi obvias, diſcernere, ad uſum reipublicæ.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUemadmodum munus Actuarij ſecreti inter maximi momenti munera numeratur; ita oportet, ut cui id committitur, præditus ſit dotibus eximijs. Experientiâ polleat, ut de rebus domeſticis & Exteris agere poſſit ex occaſione: Nôrit intimè propenſiones particulares principum, populorum Exterorum, & procerum regni, æquè ac compendia eorum omnium & jura. Elegantia ſermonis ipſum ornet, quod rex ſuum ipſi calamum tradat, ut cum ſummis Monarchis, Principibus, Parlamentis, Ordinibus, & cuivis generi mortalium conferat.

Neq; enim ſatis fuerit, mentem regis perſcripſiſſe, niſi circumdentur verba rege digna, plena majeſtatis, cum elegantiâ, ſermone maſculo & forti; unde abſit omnis fucus, omnis ſimulatio, emicent tamen virtutes, ad plauſum & celſitudinem neceſſariæ. Nihil equidem ineptius duco, quam regi ſermonem abjectum tribui. Elegantiam autem, quamvis in Actuario regis barbari ſtylum minus politum feras, turpe foret in Galliâ, ubi perpoliuntur literæ, eloquentia familiariſſimè habitat, & reges inveniuntur per omnia eximij, hic deſiderari.

Ipſum nomen Actuarij ſecreti ſatis innuit fidem & taciturnitatem ſummè neceſſarias eſſe iſti muneri, etiam nobis tacentibus: tanto enim magis requiruntur iſtæ dotes, quod ſumma incommoda conſequerentur, ad propalata ſecretorum momenta.

CAPUT LXIII.

Rex Vindonicenſi ignoſcit.

POſtquam rex per ſeriem decurrentis anni oſtendiſſet fortitudinem invictam, ad ſubigendos hoſtes; prudentiam admirandam in ordine rerum, quæ bellum ac pacem ſpectabant; firmitudinem inconcuſſam adverſus

geni-

genios seditiosos,artificijs mirabiles; justitiam plenam fortitudinis, ad fœderatos servandos; cæterasque virtutes, ut compendio dicam, quæ maximè emicant in regum coronis,annum placuit terminare actu aliquo Clementiæ, & Vindonicensi gratiam facere delictorum,secundum pænitentiæ relata testimonia, & stipulationes fidei optimæ, postquam sylvam Vincennarum satis diu captivus incoluisset, ad hanc legem reddità gratia aliquamdiu extra aulam & regni limites abiret.

Politica reminiscentia.

ENimvero Principem summum procerum delicta sustinere, quæ nullum reipublicæ trahunt periculum, & humili pænitentiâ emaculantur. Generosissimus quisque clementissimus; cui æqua gloria ex offensarum oblivione, ac ex meritorum recordatione sumitur. Imperator ille per universam Antiquitatem laude claruit,qui optabat nullam scire litterã pingere,cum aliquando necessum haberet sententiam extremi supplicij signare. Ipse Salomo sapientiæ ad omnes reges absolutum exemplar, dicebat, in eo versari hominis gloriam, si offensis nihil moveretur.

Debet tamen, secundum ista omnia, rex advigilare, ne principẽ aut quemvis Magnatum ad aulam revocet, qui ex justitiâ, quã incurrerit, offensus, occasiones vindictæ in negotiorum concursu possetquærere, aut sponte inire. Occasiones enim attrahunt potentissimè animos, etiam inopinantes. Minima offendicula refricant memoriam superiorum. Vix etiam fieri potest, ut Magnatum quisquam regem amore prosequatur, à quo arbitratur illatam contumeliam; eâ igitur animi dispositione ferè propendebit in factiones, quas occasioni sese præbenti applicabit.

Difficillimè redintegrantur disrupta; adeo ut reconciliatio in negotio amicitiarum, majoris non sit virtutis, quam gluten, quod redintegrandis vasis adhiberetur,& ex leviculâ allisione remittit. Injuria quævis imaginem rei dabit, aut contumeliæ opinio, quâ prin-

ceps

ceps reconciliatus recalcitrabit, summis rebus admotus. Quicunque enim arbitrantur, memoriam pejoris sortis ex justitia, facilè aboleri, plurimum falluntur.

Id summum sanè effabitur Stoicus, gloriam inveniri in oblivione injuriarum. At Principes nihil philosophantur, ab istis axiomatibus remotissimi; unde certissimum istis malis remedium mutuandum à sequestratione, ne occurrant, quod in aulâ solet, tricarum consarcinatores, ut perinde vel inviti servent obsequium, desiderijs frustra ferventibus.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER VIII.

M. DC. XXXI.

CAPUT I.

Ægritudo reginæ matris.

LOnge jucundius contemplamur cæli machinam millenis, ijsque diversis distinctam astris, aut ubi eorum splendor reconditur, Solis radijs coruscantem, & lætitiam terræ; quam ubi prodigijs territat, fulguribus deducitur, nubium molibus decumbit, fulminibus concutitur, & post aulæa tenebrarum, quas atra nox inducit densas, recedit. Nemo ambiget, eandem fuisse faciem ridentem, gelasino ad gaudia invitantem Galliæ per splendorem tot victoriarum, quas annus superior obtinuerat in tranquillitatis suavi otio, quod obsequio Magnatum, & concordiæ populorum acceptum referri possit, postquam regis adeo sapientis regimen ordini concinno omnia tradidit, adeo ut nemo non pace fruetur, & facultatibus suis.

Nam

Nam quantæ ærumnæ post pavores non inanes suboriuntur, ubi Gallia tricis undiquaq; involuitur, factionib⁹ turbatur, & concussionem universalem minitatur, per clientelas inter Magnates regni cum exteris institutas? Quemadmodum vero per leges historiæ teneor utramq; illius faciem depingere, gravius etiam urgeor ad tempestatum luctas describendas satis frequentes, quod res gestæ regem gloriâ cumulant, & consiliorum prudentia Cardinalem ornat, quo momento rerum summa cura est, declinandorum civilium bellorum.

Quamvis regina mater commodè posset degere, postquam undiquaq; ipsi erat satisfactum, adeo ut inter beatiores, juxta & potentiores principes mortalium, si vellet, numeraretur; non tamen sibi ipsi tranquillitatem animi indulgere avebat, postquã secta illa, cui sese obsidendã & regendam permiserat, id persuasisset, suæ majestatis splendorẽ ex Cardinalis exitio demum clarescere. Cũ rege æquos partiebatur honores; omnes omnino Galli in æmulationem cõnspirabant, qui potiorem sumeret reverentiam, & promtius deferret obsequium, cum instituti suavitatem eousque animadvertissent.

Redditibus sanè fruebatur majoribus, quam tres reginæ viduæ simul: Nullæ expensæ superabant ejus prodigalitatẽ, quod fastus Palatij Luxemburgici abundè præfert, jam in æmulationẽ Luparæ, ubi opus ad absolutam perfectionem ulterius processit, quam ullum à superioribus regibus inchoatum. Neq; ipsa ibit infitias, absolutã pene authoritatem sibi in republicâ permissam, cum rex tantundem administrationis permitteret, quantum votis illa complecteretur. Nullã de re gravioris momenti in Senatu sciscebatur, nisi ex ipsius sententiâ.

Quotiescunq; necessitas regem à Parisijs retraheret, gubernationis administratio nunquam non in ipsius potestatem recidebat, adeo ut etiam Legati exterorum ex regis constitutione ipsi adhærerent, ut notitiã rerum exterarum delectaretur, & illi ab ore ipsius, de voluntate regis fierent certiores. Quid vero ad gloriæ augustissimæ honorem accederet? Nunquid ipsi licuit dulciores decerperẽ fructus, per tranquillitâtem, cum spinas & tribulos posset non tangere, regiq; transmittere, qui sane sentiebat

bat, quantâ intemperie laboraret in summâ rerum, in bellicis sudoribus, in molestijs itinerum, quæ in ipsius personam sine remissione incumbebant.

Fruebatur eâ potestate, ut quæ viderentur patraret, si reipublicæ summa negotia duntaxat excipiamus. Secundum ista omnia nihilominus secta illa factiosa, quâ cingebatur, per abusum nimiæ facilitatis, ut votis sinistris quorundã particularium satisfieret, tantam tranquillitatem conturbare nunquam desijt suggestis alienis opinionibus, de administratione reipublicæ. Sic æmulatio adversus Cardinalem suscitata, & desideria horsum vorsum accensa, ampliorem etiam reipublicæ partẽ exposcebant, unde invidiæ æstrum animum pupugit, ut res à rege gestas nullo cum gaudio indignabunda inaudiret & pavorem intempestivum de Exterorum irruptionibus tanquam victoriarum exilium castigationem conciperet, tempestatis calamitosæ metuens.

Sic actiones Cardinalis summæ, quas Exteri admirabantur & formidabant, nullo alio numero veniebant, quam qui ingenij vafritiem ostentaret, & imposturas necteret. Hinc factum, ut benevolentiâ regiâ contemtâ, reverentiam dignitati solitam, querelis oneraret; adeo ut trânquillitatem animi & quietem sponte proijceret, vitâ in ægritudinem mentis demersâ.

Politica reminiscentia.

MAgnates, ut cæteros despiciant, non tamen majori beatitudine aut certiore quiete fruuntur, desideriorum torrentibus abrepti. Eadem hic quæ maris ratio, quod vastitatis immensæ, ventorum violentijs eo magis exponitur; cum propter potentiã summãnihilominus sub jaceant procellis inquietudinis: licet ultra necessitatem plurima possideant, tamen libidine ad potiora extensâ, ubi necessitas jacet, lubitus dominatur, quiete sponte carent; adeo ut cogamur credere, Naturam diademata pauperculis negavisse, tranquillitatem nihilominus beatiorem, vel ad illorum invidiam contulisse, per ingenij quietem.

Vide-

Videas flammam in apice succensæ facis ellychnio duntaxat inhærere, tanquam alimento, ut ex vigore inde hausto indesinenter surgat, & cælum versus acumen erigat, quasi dedignaretur locum hospitij, ad concava Lunæ emergens: Sic sanè Magnates, splendidi præ cæteris mortalibus, nequeunt consistere in tranquillitate animæ, quam ex authoritate trahunt, adeo ut mens succensa perpetuo conatu allaboret, ut supra omnia efferantur.

Nunquam quietis licebit esse, nisi ad imperium populorum etiam jungant desideriorum frænum, quæ Natura in animis illorum æquâ cum cæteris mortalibus sorte suboriri patitur. Econtra vero quicunque rectam rationem voluntati circumdederit, hanc felicitatem vastæ fortunæ addit, ut turbis per vitam careat.

CAPUT II.

Odium reginæ matris adversus Cardinalem.

INtensum desiderium subvertendi Cardinalis principalem præbebat causam turbandæ reginæ matris: neque enim dici potest, quantâ inde inquietudine exerceretur. Fidissimi aulicorum ad tantam commutationem stupebant, qui cum cæteris mansuetudinem ejus per omne vitæ institutum viderant. Non igitur ipsa incusabitur istius violentiæ, quæ justissimè transcribitur quibusdam ingenijs turbulentis, mansuetam mentem præter opinionem & sensum eo deducentibus.

Quicunque ad ipsam crebrius accesserit, aliud nunquam feret judicium: sed qui tantillam perplexorum illorum temporum notitiam habuerit, non ignorabit, reginam matrem in Conventu Dupæo prorupisse palam in exitium Cardinalis, postquam inimici tanti viri ipsi consuluissent rerum extrema, propter istas rationes: Tum quod nunquam animos inducere poterant, regem in recusatione illius perdendi obfirmatum iri, modo

dò perurgeret ipsa, & maternos affectus, nimium potentes intenderet, ad captivandum filium, omnis obsequij erga dilectissimæ matris vota tenacissimum.

Tum quod persuasum habebant, Cardinalem superiorem tricis à castigatione sectarum seditiosarum, quas in ipsius fortunam, & adversus regis commoda consarcinassent, nunquam abstenturum vindictam, adeo ut consultius videbatur, primis erroribus insistere.

Politica reminiscentia.

QUibus negatur familiaritas Solis, ad Lunam descendunt, ut qualicunque splendore coruscent: ita genij minus apti ad res summas mediocres consectantur; ubi masculæ virtuti minus placent, ad fæminam transeunt. Sed nunquid isti furum institutum sumunt, qui interdiu coercere coguntur manus rapaces, sub oculis vigilantium, de nocte grassantur per tenebras, ut compendia adipiscantur?

Magnatum vero intimi, cum imperare deberent, domi maximè quisque suæ, & inter familiares, sponte mancipantur famulorum desiderijs, dominosque legunt ex famulitio. Nulla ipsis cura, hominem induisse, nisi ad libidinem; aut natales cohonestasse per virtutes vere regias; adeo ut equos non absurdè nuncupes, qui sessorem recipiunt, antilenâ & postilenâ coercentur, calcarium stimulos patiuntur & ex sensu nimio illorum feroces aut efferati, habenarum ductum, adeoque virgæ umbram sequantur.

Pabulum præbetur voluntatum, quo obsequentiores reddantur, ad sessoris compendium. Quis enim tandem ex turbis illis provenit fructus, nisi quem turbarum authores colligant, aut ex agro principum subditorum aut ex penu supremi Monarchæ? Eandem conditionem nemo villanus mancipijs nedum libertis aut libertinis indulserit, ut ad mensam pastus, ad ministrationem familiæ projiciat.

CAPUT III.

Matronæ circa reginam matrem turbant.

HIspanorum clientes, quorum magni intererat, Cardilem perdi, ardores incendij alebant, cui ministerio infami conciliarant matronas quasdam, reginæ matri familiares: eo numero censebantur tres summæ principes, primæ admissionis, Contij uxor, & Elbæuij, cum viduâ Ornani. Accesserant plurimi magnatum ex regis aula, quorum alij de summa reipublicæ florescente parum solliciti, privata captabant compendia ex instituto procedente: alij implicitos sese videbant ex amoribus, quibus hanc vel illam deperibant: alij denique solo ingenij lascivientis impetu ad fastidium administrationis prolapsi arguebantur.

Animus malignior, & diffidentior, quam qui reginæ matri erat, potuisset venenatas illorum artes declinare: sed eò majus commmodum ex illius mansuetudine trahebant, quantò majorem benevolentiæ partem ipsis prostituerat. Neque enim alias ipsi per hoc institutum rationes exponebant, præter summum suum desiderium, quo deperirent, ut illius potentiam & authoritatem sartam tectam conservarent; quo demum fascino efficacissimo Magnatum animi occæcantur.

Deinde circumvallatæ aures ita obsidebant, ut penè impossibile esset, errorem demonstrari, si cui libuisset animum aperire. Ex oculis ferè nunquam amittebant, adeo ut si aliqua trium illarum lusciniarum necessum haberet discedere, præsto esset alia, tum ne familiares verè fideles tēpus arriperent erroris demonstrandi, tum ut sermones inceptarent, fovendo incendio accommodatos.

Instillabāt in animum exulceratum, fiduciam, quam rex de consilijs eximijs Cardinalis concepisset, nimiam testari authoritatem, ut ad invidiam violentissimè perurgeretur: Subdebant honoris stimulos, ut ipsa orbi Christiano manifestum faceret, non adeo exiguam sibi in republica potentiam, quin voluntatibus pondus addat, præ genio illo gal-

linæ

linæ albæ filio : appendicis loco veniebat restitutio Mantuani, qui in vestibulo recuperati imperij stabat, gravi crimine oppressa, ac si principis illius, commoda cum Galliæ emolumentis minus cohæreret, & regis gloriam obfuscarent; adeo ut odio acerbo omnia cessura crederentur.

Posteris difficulter fidem fecerint historiarum commẽtarij eo usque processum, ut fides tanti ministri in dubium sit vocata, quasi constituisset thronum regium invadere cũ pernicie liberorum regiorum; cum expendendum esset potius, quoties ille vitam, facultates & honores, illorum gloriæ immolasset per omnes, quas sors offerebat, occasiones. Si quædam secreta reipublicæ, ipsam ignorare contingeret, non desinebant fortunam illius deplorare, quasi cõsultum fuisset, omnia & singula communicari fœminæ, exterorum factionibus immixtæ, ad dispendium consiliorum regiorum.

Admirabundi stupescebant in illius præsentiâ, quomodo Cardinalis ferret, regem Aurelianensi matrimonium Mariæ porro ingerere, cum demonstrandum esset illum necessarium aulæ, id quod minimè optabant. *Præter* omnem etiam rationem fuerit; simulationis macula conspurcari sincera Cardinalis officia, ut iam animo sederet, redintegrationem gratiæ in proprium duntaxat quæri commodum, donec occasio nasceretur ejus ejiciẽdi, id quod Luynius esset ausus; certâ fiduciâ persequendi de eo perdendo, instituti.

Istis sermonibus factiosi plerunque utebantur, quos rectius carmina dixeris, ad fascinandum illius animum, unde mansuetudo insita ingenij dispeiijt, ne reconciliatio locum invenire posset, sed ut ipsa consilijs perniciosis inhæreret, & prudentiæ summæ columen, quo tamen ipsius authoritas nitebatur, everteretur, cum Gallia juxta tot officia, gradum satis eminentem gloriæ non inveniret quem ei conferret.

Politica reminiscentia.

NIhil fere unquam occurrit, quod summarum Principum familiares, in animum inducere nequeant, postquam partem confidentiæ abstulerunt, artibus aulæ ad corruptionem pronis. *Prima* dispositio sumitur ab

insinuatione,quasi extremo ferantur studio ad eum unum scopum intenti,ut gloriam illarum augeant;gnari utique, studium istud rationis induere formam, quæ quidvis persuadeat fæminis. Videas, sollicitè cavere, ne in sensum illarum impingant, re aut verbis: errores omnes palpo mitigant, adeo ut & in laudem vertant,vulneribus deinde inveteratis omnem respuentibus manum salutarem.

Cumque summa libertas conveniat amori & odio,profitentur tamen palam,eundem cum principe amorem & idem odium: inserviunt fervido studio per omnes occasiones,pares tamen prostibulis, quæ amasiis quæque prospera cupiunt,præter prudentiam & judicium. Quandocunque fastidium alicujus animadvertunt, calumniari incipiunt opprobria.Longe potiorem habent imposturam,quã veritatem,ob dispendium benevolentiæ;adeo ut ex libidine comprobata dilecti, & per officia minutula,quibus animi illius sexus & fascinantur & captivantur,potiorem partem in illarum confidentia adipiscantur.

Sed quis referat,quot artificijs valeant instituere obreptionem?Nemo enim facilius nobis imposuerit, quam qui amoris nostri fert opinionem. Illa benevolentia per diffidentiæ negligentiam crescit: accedit & familiaritas, non exiguæ potestatis,vel ex tempore mollissimo, & occasione deliberata proferendi.Nullum unquam periculum subeunt, ex libertate quidvis dicendi & quocunque tempore, adeo ut propēsum earum odium facillime in scopum præfixum effundatur.

Operam primam impendent diffidentiæ aut æmulationi suscitandæ,admodum sollicitæ, ne quis sermo sine testato desiderio,pro auctario authoritatis in speciem licet assumto,elabatur, ut sic suggestiones habeant gratas. Deinde,ubi invenerint fenestram,ad insinuandas illas dispositiones, non desierint novos assultus meditari,ad formidinem mali futuri, per odium Vatinianum. Quæ omnia tanta vafritie ingeniórum,quam mille artes juverint,ex Lycæo illo aulico,peraguntur, ut summæ Principes eò minus sibi caveant, quanto operosius per familares ipsis subducitur veritas.

CA-

CAPUT IV.

Cardinalis conatur demereri gratiam reginæ matris.

QUemadmodum Cardinalis omnium ubique mortalium gerebat animum gratitudini & reverentiæ mancipatissimum, ita nullus unquam calamus satis depinxerit, quanto dolore odium istud reginæ matris sustinuerit: unde ad quævis obsequia sese dimittebat, si benevolentiam illius demerendi facultas esset ulla. Aliquantulum temporis à solennitate Martini Episcopi impendebat extremo nisu ad Cardinalem perdendum, apud animum regis, ut nec aspectum ferret. Is autem nullo alio felicitatis momẽto lætus, quam ut regiæ dignitati inserviret, & testimonia fidelitatis præstaret, sincerissimam mentem in ejus aspiciendæ, adeoque affandæ honore ponebat.

Aliquoties in mentem veniebat pater Suffrenus, conscientiæ arbiter, sensu extremo doloris istius permovendus, ut satisfactionem quamcunque interponeret, animumque ad pristinam benevolentiam à confidentissimis aversam, reduceret: optimus ille sacerdos rem eo libentius suscipit, quod videret, illa reginæ matris intemperie aulam dividi, rempublicam in partes discedere, factiones ali, & sectam adversus regem ipsum foveri.

Addebat ipsum Deum imperare, ut odium istud deponeret, oculoque benigno aspiceret, qui tanta regi filio præstaret beneficia. Cum autem dispositionem optatam non reperiret, ad saniora consilia, Cardinalis lubentissimo animo suscipiebat Bannij, quem Pontifex summus legaverat, & excellentissimo ingenio, & summa dignitate purpuratorum celebrem, oblatam operam ad eundem finem. Ibi sanè nemo quicquam addiderit ad sollicitudinem ipsius, aut prudentiam, si qua ratione intemperies illa ad tranquillitatem reduci posset.

Obtinuit tamen aliquod compendium, ut scilicet con-

veniendi esset copia, & præteritorum abolitio sanciretur. Visitatio illa instituta in palatio Luxemburgico, per oculos, sermones, & gestus reginæ matris abundè manifestabat, simulari tantum illam reconciliationem. Itaque visum, causam potentiorem adhibere, ut videlicet, quod pietati *Patris Suffreni* erat negatum, Cardinalis Bannij & merita & munia obtinerent.

Ipse rex diversis vicibus suam interposuit authoritatem, aut potius preces vehementissimas, per adjurationes summas, amaret, qui ipsam & regem esset demeritus, tanquam fidelissimum clientem, ministrumque ad gravissima instituta reipublicæ persequenda aptissimum, postquam *eorū* fundamenta essent probissimè jacta. Rogabat, ut priorem erga Cardinalem benevolentiæ usum reciperet, senatum frequentaret, eâtenus intermissum, ijs adductis rationibus, quas recusare nequibat, adeo ut bis terue deliberationibus interesse sustineret.

Ajebant quidem, malevolentiæ succentores consuluisse, ut regis voluntati concederet, donec majorem apud ipsius animum adipisceretur fidem, & noua dispiceret ad Cardinalis exitium machinamenta. Non tamen asseverauerim, mansuetudinem illius fidem adhibuisse; ubi monuero hoc unum, odium semel conceptum adeo acerbum fuisse, ut simulatio brevi desineret, ex aspectu admodum molesto; unde novum ingruit inimicitiarum exercitium.

Politica reminiscentia.

MAniæ plurimas species recensent medici, tum ex caussis, tum effectis & accidentibus; sed secundum censum morborum. In quam classem odium compingam non satis intelligo, quod illud videam symptomate vario laborare. Cum autem nulli non morbo inveniatur remedium, miremur huic uni nondum repertum; adeo ut & curiosissima officia sinistrè accipiantur, & aversionem trahant.

Mentem cujusuis mortalis ajunt chartæ virgini similem,

lem,quæ quamuis scripturam admittat, sed primā tinctu-ram,adeoque delineationem servet. Quod si continuis stil-licidijs animus alioqui solidissimus perforetur, ut cedat; quid censebimus, matris dilectissimæ molimina apud fili-um obsequentissimum valitura? Meminimus tamen ar-cum nimium tendendo rumpi,& patientiæ exemplar, ovē mansuetissimam,tandem aliquando irritari; cùm longè di-versissima sit ratio obsequij privati & publici.

Romanus ille filio consuli occurrit eques, idemque pri-vatus sed descendere jussus, si consulem convenire vellet, agnovit authoritatem muneris. Ut jam de rege sapientissi-mo nihil inferam, qui juvenis licet,& penè puer, matri o-mnem honorem habuit, vel sessione ad dexteram compro batum; honorem non advertit, ubi de reipublicæ bono; ad-eoque regis salute ageretur, quæ malevolorum instituta facilis reginæ matris genius neutiquam intelligebat: unde filio regi nulla religio, reginæ matris sublestæ petitioni ni-hil assentiri, sed ex majestatis fastigio subdolis necem irro-gari.

Ubi nuptiæ fiebant in Canâ Galilææ, opportunissimè videbatur monere, instare, perurgere, beatissima Virgo, Saluatoris mater, ut aliquo miraculo consuleretur hone-stissimorum neogamorum inopiæ. Sed Salvator nihil mo tus, officij Oeconomiam explicabat, adeo ut nec matris nomen proferret, sed fæminam vocitaret, quæ publicis ab-stinendum sciret.

Neque verò ullum invenias præfectum regium, qui à voluntate & mandatis uxoris dependere velit; aut ullum Episcopum, materno nutui quantumlibet obsequentem, ut in Ecclesiasticis ad voluntatem privatā descendere velit, adeoque possit. Ciuium fuerit, uxoribus minutula quæque aperire, quod tamen rarius fieri, querelæ quotidianæ ostē-dunt; sed regem illud decet silentium, sexui fæminino gra-vissimum, quod nullas facultates, nulla compendia priua-ta, nisi ipsissimam rempublicam concernit; quemadmo-dum diversitas negotiorum diversam rationem susti-net.

Sic de viro literato rectè dixerimus, Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter, cum contemplationis

sit exiguus usus, nisi per vitæ agendæ tenorem celebretur: Longè diversissima ratio Politicorum, quibus reges vitam facultates, & rempublicam committunt. De illis igitur non improbè dicitur, Scire tuum nihil est, si te scire hoc sciat alter. Acquiescant igitur fæminæ in taciturnitate politica, ne imprudentes effutiant, quæ rempublicam aut labefactare, aut evertere queant.

CAPUT V.

Schombergius ad eundem scopum contendit.

Schombergius, cujus consilia olim magni faciebat regina mater, reversus ex *Pedemontio*, credebat & sibi periculum faciendum, si fortean genius efferatus demulceri posset. Instruit igitur aciem rationum, & tanta industria dimicat, ut ipsa intelligeret, sic suismet rebus noceri, tametsi ex amore & reverentia regiæ dignitatis nollet, quicquã concedere. Noverat enim, dispendia illę quæque aperire Magnatum animos & flectere.

Ante omnia supplicabat, respiceret, quanta ex *Cardinalis* consilijs traxisset commoda; ex quâ fiducia evasisset princeps sui ordinis gloriosissima, cum jam mirabili labyrintho sese induisset ex maleuorum consilijs. *Scimus*, inquiebat iterato, illum semper consuluisse, ut regem summè amares, eadem reputares cum ipso commoda & dispẽdia, inseparabiliter conjuncta, cum perpendisset, omnem tuam authoritatem, adeoque animi tranquillitatem inde pendere.

Quicunque autem hoc temporis tuæ majestati suggerunt diversum quid, negare non possunt, sic omnia in extremis versari. Rogitabat, aperiret oculos, examinaret discrimen illius & hujus tempestatis, & animum induceret, ex concordia cum rege vel votis potiora obtingere, secundum Cardinalis fiduciam. Si luberet major authoritas, jam tantummodo rogari, ut Senatui interesset, ad illam augendam, ac supremã authoritatem aliquatenus partiretur: si desideraret gratuita quædam, meminisset, Cardinalem nunquam ipsi defuisse.

Studi-

Studium intensum in ipsius commoda etiam istos sermones expressit, si in dissidio cum rege persisteret, invitũ regem à confidentia recessurum; quo casu rerum, omnem perderet authoritatem, obsequio apud populos continuò exolescentem.

Adeo robustæ erant rationes istæ, ut nullo modo videretur repugnatura; locum sane fecissent, nisi ab aliquot genijs turbulentis obsessa, suspicaretur authoritati suæ sic derogari, si minus in hoc negotio euaderet superior, adeo ut incendium insigni opera aliquantillum restinctum, jam vehementius exardesceret, ex obstinatissimo animo, quem infelices illi genij ipsi induebant, adeo ut veniam supplicem, quam rex nomine Cardinalis expetebat, recusaret, eo sane impetratu faciliorem, si sapuisset, quod nulla offensa intercesserat.

Politica reminiscentia.

NIhil facilius pẽnetrat Magnatum animos, quam violentia, ubi gradus factus est ad persuasionem, illam asserendæ authoritati inservire. Quemadmodum sola potentia cæteros mortales antestant, pronissimè subruunt obstantia. Fæminis hic morbus familiarior ex infirmitate, & obstinatione majori. Levitas, sexui congenita, nullo negotio ab uno extremorum ad alterum perpellit, adeo ut mediocritatem neque amare, neque tenere queant, benevolentiæ ac odij.

Mireris etiam, ad repulsam plurimum valere preces vehemẽtiores, inprimis apud offensiores; sic enim ab iracundia demigrant in furorem: licet etiam haud improbẽt propositionem; Nam ad recusationem suffecerit fastidiũ oratoris. Rigor vehementius dominatur voluntati, quam supplicationes, idque apud fastuosiores per potentiam, ubi summus metus ex illarum acumine, dum prudentia deficit.

Præterea frustra allaboret, qui suspiciones ex animis exstirpet, quod genij isti eousque macerentur in eo genere obstinationis, ut pene nunquam methodo legitima eximi queant, ubi forma imperium in universos mortales acquirit summum, videas debilitatem sexus ferre tyrannidem

desideriorum; Odium sanè adeo dominatur ut semel susceptum, nunquam exuere queant, quicquid coneris & instituas.

Quamvis autem crediderim, reginas maximam partem illis erroribus eximi, quos sexus nævos trahit, cum particulari Numinis gaudeant favore, imagines utique divinitatis, & in terris & in cœlis reverendas; rarius tamen videas, & ipsas violèntia supersedere, quam summæ authoritati inseparabiliter connexam videas.

Hinc & Aristoteles præter cæteras rationes ait in Politicis, Incapaces esse administrationis publicæ, ubi clemētia semper viguit inter firmissima fulcimenta. Fatendum insuper, etiam cum temperamento generosiore natas, majorem metum intentare, quod ex inopiâ prudentiæ minus authoritatis nactæ, à rigore suppetias sumant, obfirmenturque adversus quoscunque in suspicionem collapsos.

CAPUT VI.

Aurelianensis improbat tricas reginæ matris.

FRater regis, qui non ignorabat, reginam matrem censu subditorum esse apud regem, præter progenitricis reverentiam, unde teneretur, in negotio, quod absolutissime complecteretur reipublicæ salutem, obsequium præstare, non poterat approbare refractarium illum animum, adeo ut & regi mentem suam aperiret. Sermo autem, super hoc negotio institutus, summe erat regi gratus, ut vel inde constitueret quiduis in illius gratiam facere, ad sustentanda hæc animi æquissima sensa, postquam eadem protestatione particulari apud Cardinalem etiam roborari visum esset, additis ijs verbis, quæ benevolentiam & amorem præferrent, erga virum, reipublicæ admodum necessarium, uti agnoscebat.

Scimus tamen, intimos Magnatum solere justissimas pervertere propensiones, instrumenta videlicet exorbitantiæ, contra officium: rex itaque consultum putat, Coniæum, *Puylaurentium* & Monsigotum, summos fiduciarios, face-

facere suos: gnarus etiam, nulla unquam, licet solidissima catenâ, id genus hominum firmius constringi, quam beneficijs; animum inducit, nihil amittere ad illorum honores augendos, nihil parcere, ad illorū desideria explenda, ut sic istos abstineret à persuasionibus factiosorum.

Puylaurentio igitur adnumerantur trecenta millia librarum, ad emendum Ducatum Anuillanum; Coniæo cōceditur munus Præsidentis emortuale, in Summo Parisiorum Senatu præter spem Cardinalitiæ purpuræ, adeo ut rex in eam rem ad summum Pontificem perscriberet. Mōsigotus aufert quinquaginta millia librarum, quæ donaria imměsa cum summa gratiarum actione suscepta, trahebant millenas protestationes, de principe ad concordiam & obsequium erga regis voluntatem semper flectendo.

Politica reminiscentia.

MAximi est momenti, ad commoda regis, ut familiares intimos Principum regiorum suos faciat. Eo enim solo modo retinentur in officio, cum vel inde rectius id persuadeant, quod sæpenumero in animum quiduis insinuent & imprimant. Principes plerunque quocunque tātandem genio excellenti connascantur, voluptatibus indulgent potius, quam rebus agendis, adeo ut otium non sumant ad illarum examen, an consultius sit, expediri, aut prorsus intricari.

Eam notitiam permittunt intimis, cum satis habeant, ad executionem didicisse commoda; lubentius tolerantes familiæ turbas, quam semihorulæ dispendium, quod voluptatibus abstractum summis rebus impendant. Cum regibus partiuntur summam rerum; illis onus gubernandi relinquunt cum majestate imperandi, sibi sumunt delitias; persuasi sponte, fortunam ob summos in republica natales, ipsis nunquam defuturam, quin necessaria ad cultum suppeditet.

Hinc nemo dubitabit, apprimè opus esse, ut intimi illorum arctissimè ad regis commoda obligentur, adeoq; ab ipsius voluntate pendeant, cum usus esse possit per occasiones,

nes,ad quodvis reipublicæ compendium. Sic Hispania nullos indulget fratribus regijs, nisi regi addictos, adeo ut etiam sæpissime mutet, ne nimis diuturnum obsequium tandem producat nimis arctam confidentiam,in dispendium summæ obedientiæ.

Hinc denique nunquam deliberandum fuerit, an removendi sint, qui notissimè ad reipublicæ præjudicium vergunt,cum nimia tolerantia in effecta periculosa breui posset erumpere. Sequestratio illa posset principibus rigidior videri;præstat tamen,illis nonnihil ægritudinis inde adferri,quam ut respublica detrimentum patiatur. In primo felicitatis numero ponat minister summus, si ea necessitate carere liceat,ubi autem usus sit,in suas partes eos traducere conabitur.

Inter omnia media,quibus uti posset, beneficiorum ratio agmen ducit, quæ mortalium animos tanto arctius alligant,quanto suavioribus adstringuntur vinculis. Commodum cujusque fortissimè permovet, adeo ut vix ulla alia pateat ratio potiundi, nisi per auctarium honorum. Quodvis inde institutum comprobabunt, modo gaudeant votis particularibus: principum animos semper continebunt sedatos,modo suos expleant.

Rerum mundanarum pleræque referunt picturas illas ex diverso situ aspectuue diversas: sic illi ex latere grato inferent in principum oculos, quod lubet,ad tranquillitatem animorum. Cavendum tamen prudentissimè, ne una vice omnia destinata profundantur, cum ambitio nunquam non augeatur; & dona intimo cuivis collata desiderium majorum incendant. Dispiciendum igitur,quæ seponantur ad studium bene agendi sustentandum per spem amplioris fortunæ.

CA-

CAPUT VII.

Institutum reginæ matris, ad seducendum Aurelianensem.

ISTA declaratio, quam Aurelianensis de suo sensu animi, fecerat regi, non parum admirationis apud reginam matrem excitavit, cum omnem in ipsum prius collocasset fiduciam, tanquam palmarium instituti obtinendi. Iam persuasum habebat, modo eum instituti faceret participem, spōte oblatum iri clientes, adeoque propugnatores, quibus cordi foret extrema in ipsius gratiam audere: natura mansuetissima tamen satis habebat inconcussum in regem colere obsequium.

Secta verò seditiosa, ad pervertendas sanctissimas propensiones accincta, improbabat eam mentem, usque ad opprobriorum proterviam, quod à matre teneri ime adamatus tam exiguam ipsius curam gereret. Fatebuntur omnes, alias creditum, per priores regiminis annos, fortean præter rationem, procliviorem fuisse matris animum in secundogenitū quam in regem; in quem secundogenitum conijcere posset oculos, ad exemplum principum æque illustrium, si instituto alicui finem optatum quæreret, ubicunque regis benignitas clauderetur.

Nemo tamen ibit infitias eam tenuisse viam, ex Cardinalis prudenti consilio, quo utebatur, etiam ex aula secedens primitus, ut nihil aliud animadvertere licuerit in eo instituto, præter sincerissimum propositum de concordiâ liberorum sustentanda, adeo ut nihil unquam cogitatura esset regiæ voluntati adversum.

Hinc sane prudentiæ æstimium tulit amplum apud popularium animos, qui pacem unicè optantes, in eam conijciebant oculos cum eximia veneratione, quod vinculum & cæmentum esset mutuæ unionis, adeoque fulcrum publicæ tranquillitatis. Etiā fatebimur, ansam præbuisse mutandæ illius opinionis, postquā frequentius cum Aurelianensi, ejusque ministris intimis conversaretur, non leviter prodito

prodito consilio, ipsius pervertendi per quamcunque impensam, ut ejus uteretur opera, ad exitium quod meditabatur, Cardinalis.

Politica reminiscentia.

SAtis familiare matribus, postgenitis amplius indulgere, quam primogenitis, ut sic propugnaculum majoris struant authoritatis. Eadem videtur ratio & liberorum & fructuũ, quorum nouissimi, gratissimi. Evenit sane plerunq; postgenitos jucunditatem augere, & parentibus delitiari, dum adultiores jugo se subducunt, juventutis intemperantiam secuti: maxime ubi matres maritorum tutela orbæ, habenas remissius stringunt, & juniores senectutis tibicines legunt, adeoque vel adultioribus adversos, cum æris alieni exactoribus non multum sint absimiles.

Debent autem ab illis dependere in plurimis rebus, qui progenitore sublato, caput familiæ repræsentant; quod plerunque difficile est toleratu. Id videas apud plebeios, sed omnium maximè in aulis magnatum. Historia profectò inflatur exemplis plurimarum reginarum, quæ postgenitos prætulerunt primogenitis, ad rempublicam administrandam. Sic Ptolomæus Physeus ex persuasionibus cõjugis regnum secundogenito legavit. Et ne extra Galliam vagemur, meminimus, Ludouicum *Pium*, ad suggestionem conjugis, prætulisse Carolum Caluum Lothario primogenito.

Constantiâ, uxor Ruperti, animadvertens maritum, post primogeniti fata, coronam destinare Henrico, secundogenito, repugnabat ex propensione in Rupertum, tertiogenitum, & perinde dilectissimum. Cum autem institutum nequiret perficere, turbas ciebat, etiam superstite rege; & amplius eo defuncto, ut liberi dissidio laborarent, ad augmentum suæ authoritatis, unde funestum bellum Civile exortum, in summum reipublicæ detrimentum, extremã optimi regis ægritudinem, qui ætatis & regni dispendium ferebat, ubi pacem & tranquillitatem familiæ maximè optabat jam ab exordio susceptæ coronæ alijs vægrandibus ærumnis colluctat⁹, per sinistros casus priorum matrimoniorum, adeoque divortiorum, ubi Abbas pijssimus Fleurij Abbo insignem præstitit operam, & remedium.

Neque longius recedemus in memoriam superiorum seculorum; Catharina *Medicæa* recens apparet in recordatione nupera, quæ nunquam non aliquem ex liberis, uti vulgo notum, impensius amabat: adeo ut suspicione non careret deproperati fati, quo primogenitus locum cederet Andegauensi, ad coronam indipiscendam. Imò ipso ad summam rerum progresso, mater eadem nuper tenerrima, ad Ligæ partes transiuit hostiles, quod minus indulgeret administrationis filius rex.

Cumque ista exempla undiquaque per historiam extent, non opus fuerit pluribus argumentis: dicemus potius id institutum semper fuisse reipublicæ perniciosissimũ, bella Civilia suscitasse, ut regna à naufragio exitiali parum abessent. Ista enim benevolentia matrum particularis conijcit liberos in æmulationem, tandem in maniam invidiæ & odij, ut ad quæuis extrema dilabantur: magnatum studia continuo scinduntur; conscribuntur milites, pervadit calamitas, incendium flagrat, quod tandem multo popularium sanguine vix restinguitur.

CAPUT VIII.

Mater regina seducit Aurelianensis intimos.

QUemadmodum difficultatis, adeoque suspicionis plenum erat, reginã matrem toties cum Aurelianensi colloqui, ita necessum fuisset, ad convertendum institutum, regijs tantummodo commodis studuisse. Qui animum illius in fermento retinebant, censent, Aurelianensis intimos lucrandos: quod consilium acutum quidem, sed malitiosum dixeris. Difficulter enim genius principis istius permovebatur, quod à natura traxisset propensionẽ ad obsequium regium, cui accesserat diligens cultura per educationẽ, summis viris demandatam. Hinc fere spes ejus pervertendi evanescebat, nisi intimi, temporum & sensuum gnari, operam promisissent, singularib⁹ artificijs adjutam.

Vir-

Virtus, quæ semel profundas in animo placido egit radices cultura insuper confirmata, non nisi summo nisu revellitur: validis ibi opus arietibus, quos præter secretorum scientissimos nemo ad scopum diriget. Omne igitur negotium eo tendebat, ut quacunque ratione acquirerentur intimi, triumviri illi, Coniæus, Puylaurentius & Monsigotus. Unus tamen Coniæus sufficere creditus, quod Puylaurentius nuperrimè novo esset constrictus beneficio, ejecto Bodenneniæo, qui partem benevolentiæ summæ rapuerat, adeo ut nihil obloqui licuisset: Monsigotus autem, creatura utique, authori suæ fortunæ per omnia assensurus esset.

Valide igitur contenduntur machinæ ad Coniæũ pervertendũ; ubi commodum occasio optata sese præbuit, ex insano desiderio cardinalitiæ purpuræ, cujus spem rex fecerat. Accidit enim, Pōtificem nescio quibus de causis promotionem illam in aliquot menses distulisse, jam destinatam. Promtum itaq; fuit asseverare, moram illam à Cardinalis nostri artibus fluere, qui potens apud Curiam Romanam haberetur. Credidit id Coniæus quemadmodum exiguo commoventur momento ambitiosorum compēdia, tantumque concepit odium, ut vindicandam hanc contumeliam quacunque ratione constitueret, in hæc verba ad familiarem quendam, conatum aciem oculorum ipsi epurare; inescatum sese cardinalitia purpura; sed spatio sex septimanarum sponte deferendam.

Solebat dicere, Galliæ filium semper satis habiturum authoritatis, si ad conditionem miserabilem detrudatur: quo axiomate nitebātur spes ejus: Aurelianensem, videlicet per ægritudinem animi ex aula discedentem, universis populis compatiendi ansam daturum: principes, provinciarumque gubernatores ac munimentorum custodes, adeoque proceres regni occursuros, copias certatim adducturos, ad bellum gerendum, quas tempestate galerum sanguine popularium tingeret, in solatium dilatæ purpuræ, quam efflictim expetebat.

Vera autem dilationis causa latebat in torpore Italorum, quo Pōtifex impediebatur gratiam illam firmare, nisi post cognitionem particulariorem: eoque magis, quod in Sixt.

V. bullam

V. bullam impingeret, quæ bigamis, qualis ipsus erat, purpuram negat. Ex eâ ratione universâ Hispaniæ potētia desudavit nuper, in eâ dignitate Duci Lermæo conciliandâ. Vehementissimi tamen arietis vim apud animum Coniæi exeruit spes, de ipso in Cardinalis perditi locum substituendo, quâ eo libentius demulcebatur, quod per morbum regis à genethliaco didicisset, summum sibi fortunæ incrementum promitti.

Splendor ministerij illius optati glaucoma obijciebat oculis, ut rationem ipsam amitteret, jam certior animi, ad obsequium integrum reginæ matris descendere, Aurelianensi quodvis ipsius desiderium persuadere: cujus protervviæ continuò testimonium dedit, regiæ voluntati adversatus. Volebat enim rex, ut Aurelianensem securius ad Aulam attineret, extrema vota de matrimonio cum Maria principe ineundo, præstare.

Ibi regina mater, id matrimonium semper aversata, Coniæo indicat, quantum officium in eo disturbando iniret apud sese: expedit igitur ille omnes machinas, à genio maligno coortas, ut animum inde revocaret Aurelianensis, qui sic regi supplicabat, ne properantius ad conjugium adigeretur. Coniæus ferocior ex hoc successu, jactabat Chantillij, ubi Aurelianensis morabatur, erga quendam non adeo fidum, uti putabatur, sese intercessurum, ut ne unquam matrimonium illud fieret.

Attamen vix exciderant ista verba, quin pænitentiam traxerint, quod non præter rationem metueret, ea ad regis aures manatura, in certissimam castigationem. Metus ex ambitione auctior, ita exercebat ab illo tempore genium illum protervum, ut non quiesceret, nisi adsecessionē Aurelianensis. Sic omnes omnino machinas adhibuerat, ut animum in regis obsequium obfirmatum perverteret. Inventa est via, ad resuscitandam adversus Cardinalem æmulationem, refricabatur memoria de incarceratis & extremo supplicio affectis Magno Priore & Ornano, atque adeo Chalæsio.

Crebrioribus usurpabat sermonibus, quantū deberet matri, cujus commodis vel inde teneretur studere, quod tenerius semper ab eâdem esset adamatus. Cumque ista omnia nihil possent apud animum solidum, aliquid formidi-

midinis subjecit, quâ generosissimi quique corripiuntur. Suggeritur, regem edoctum de studio particulari erga matrem, ex consilio Cardinalis constituisse ipsum in sylvam Vincennarum compingere.

Tum demum deliberandi locus sublatus, ut quamprimum ex aulâ secederet; antequam animadvertisset, quod optare licebat, intimi fervidum desiderium, quo contendebat ad eum honoris apicem, à quo per inopiam meritorum penitus removebatur.

Politica reminiscentia.

SUperius annotavimus, apprimè facere ad summam rerum, si intimi principum arctius conjungantur cum regis commodis, ut ad obsequium regis descendant: nunc addere lubet, id æque necessarium fore, ne rempublicam turbent; cum pleraque bella civilia oriantur ex illorum intercessione: Ibi vero satis magnæ occurrunt difficultates, eo quod non semper situm sit in potestate summorum ministrorum, ut illi obsequium colant, ex quocunque compendio.

Quemadmodum enim cibus stomachum famelicum irritat, ita opes collatæ ambitionem incendunt, quo genio plerique intimorum possidentur, unde principes in maximas præcipitantur turbas. Tempestates sævissimæ sternunt lætissimam planitiem, & generantur ex nubibus, quas astra in supremam aëris regionem elevârunt; sic turbulentissimæ perduelliones, unde populorum tranquillitas turbatur, regna evertunt, ex intimorum tantum suggestione coortæ, quos, veluti astra reipublicæ, Principes sibi adsciscunt, non raro ex fæce plebis & pulvere.

Sic posterius seculum nostræ Galliæ dedit, temporibus Henrici III. exemplum Alensonij, qui ex persuasionibus Bussij & Simerij maximè, præter alios quosdam intimos, cum ægrè ferrent, summam rerum esse penes correptores suæ insolentiæ, ex aula secessit. Quod si altius recedamus, Ludovicum XI. inveniemus, etiam

Del-

Delphini nomen ferentem à fratre Carolo VII. primâ vice secessisse, ad suggestiones Chaumontij, Bucicauti & assectatum, quod ferre non possent, formosam Agnetem, neptem scilicet, & Villæquerium nimiam possidere potentiam.

Et nostra tempora suis clarent exemplis, ad rem comprobandam, quibus recensendis supersedeo, cum ante hæreant memoriâ. Addam tamen, aurifabris esse aquam adeo fortem, ut aurum ab argento, in igni solidissimè colliquata separet, quamvis ante una eademque res viderentur; ita intimis Principum artes esse, per aulæ malitiam excoctas, adeo aptas ad dissidium, ut matrem à liberis dirimant, ubi visum fuerit, fratrum quoque gratiam faciant raram; adeoque in universum per naturæ aut amicitiæ vincula arctissimè unitos separent, qui extra ullam potentiam divortij esse credebantur.

CAPUT XI.

Aurelianensis constituit, ex aulâ secedere

POstquam Coniæus Aurelianensē artibus suis ceperat, ut constitutum haberet, ex aulâ secedere, nihil remisit urgere, donec pervinceret. Ut autem secessio fieret pomposè, & universo mundo signum daret corripiendorum armorum, rationem invenit persuadendi tanquam magnanimitatis specimen, si Aurelianensis Cardinalem domi incesseret probris, amicitiæ tesseram confringeret & reginæ matris partes palam profiteretur adversus illum.

Ivit igitur, & in hæc ferè verba prorupit: sed Cardinalis certo certior, ea ab ipsius mansuetudine alienissima, cū non tantum inter minus noxios, sed etiam inter beneficentissimos principes, per orbē terrarū, celebrari posset, omnem reverentiā & civilitatem reddidit. Ab eo egressus Aurelianensis, in currum pensilem ascendit, rectâ Aureliam delatus, non salutato rege. Regina mater

inopinatissimum id sibi accidisse simulans, celerrimè renunciat regi, venationi vacanti; Valdè mirari ille primum, cum nihil tamen unquam fausti ab intimis illius, quorum notitiam ante ceperat exactam, sibi promisisset: non utique arbitratus, eos ad extrema processuros, post beneficia immensa, quibus eos cumulaverat, & protestationes adeo solennes de fide sincerâ paulo ante interpositas.

A venatione reversus, descendit in Cardinalis hospitium, expromtis gratiæ regiæ testimonijs adeo particularibus, ut jam Aurelianensis opprobrium oblitera-rent. Promittebat enim rex patrocinium adversus quosvis, jusso insuper eo certius confidere, quod honoris sui interesset, ipsum conservari, post tam illustria officia: sic per illius suum peti latus, offensam redundare, quam vindicaturus esset.

Exinde ibat ad reginam matrem, cui dissimulare non sustinuit ægritudinem ex secessione Aurelianensis susceptam, cum justissimis suspicionis causis, consiliorum ipsum esse participem. Instituebatur quidem conatus excusationum, sed tamen postea patuit, per arctissimam conjunctionem animorum, & per literas utrinq; ad eundem prorsus scopum ad regem scriptas, ipsum nihil penitus aberrâsse: adeo ut Aurelianensis satis clarè id ipsum Aurelianensibus fæminis, causam tã subiti & inopinati reditus sciscitantibus, sit fassus. Non, quod regina mater plurimum diligeret Aurelianensem, aut Aurelianẽsis in reginæ matris instituto vicissim acquiesceret; sed quod ratio esset adinventa persuadendi, ex arctissimâ unione utrique facultatem accedere desideriorum, ad compendium quæsitum, & Cardinalis exitium.

Politica reminiscentia.

QUamvis proceres alicujus Reipublicæ ingenijs & propensionibus admodum differant, per mutuam invidiam distractissimi, facilè tamen recolliguntur, ad augendam, si queant, auctoritatem, in dispendium Principis. Experientia docet, eam facultatem inesse igni per natu-

naturam, ut metalla dissimillima uniat, aurum utpote & ferrum, sic ambitionis incendium æque potest unire magnatum animos, ad turbas concitandas.

Hic non retulit stipendium aut honorarium, quod optabat; ille non potuit propinquo procurare beneficium, quod expetebat; iste existimat mereri majorem ex summa rerum administrandarum partem, aut excidit spe obtinendæ provinciæ alicujus. Fastidia ista omnia diversa, ex diversis votis, in eo conveniunt, ut quiete animorum perditâ, offendantur aut in rege, aut in summo ipsius ministro; nullo penso, tot tantasque rationes in cursu rerum, præter compendia privata occurrere, unde teneantur in gratiam aliorum facere, quæ sibi ipsis erant applicaturi.

Communis igitur offensa vinculum est satis validum, ad eos uniendos, & ad idem institutum perduellionis compellendos. Norunt geminam ad alta perveniendi viam; alteram prudentiæ, alteram violentiæ. Quemadmodum autem vident, omnes omnino tricas suæ prudentiæ, aut potius imposturæ, non sufficere ad fortunam in designatum altitudinis gradum sustollendam; ad alteram relabuntur, persuasi de amplioribus commodis.

Non quod ignorent, plurimos suæ conditionis ex temporibus superioribus, naufragium fecisse in eodem portu, quem adipiscendis magnis compendijs delegerant. Sed uti animus hominis semper spe potius quam formidine turget; sibi ipsis persuasum eunt, fortunam benigniorem; quam cæteris; unde unionem instituunt, non ut rempublicam in ordinem utiliorem, quod præ se ferunt, collocent; sed ut promoveant, si queant, & semetipsos & familiam, cum detrimento reipublicæ.

Hinc dixerim, similes eos esse primis qualitatibus, quæ, dum sese in unione nolunt conservare, ad sustentationem compositæ, æque in ejus exitium conspirant. Cum enim prudentia & authoritas ad reipublicæ salutem valere debeat, cujus summas columnas meruêre, jam convertuntur ad dissidium & exitium po-

puli, adacto principe ad subministranda media, quibus illorum violentia oppugnetur.

CAPUT X.

Regina mater lætatur de secessione Aurelianensis.

CUm Aurelianensis ex aula secessisset, regina mater multo pertinacior evadebat in loquendo odio adversus Cardinalem, quod ex secessione illâ sibi multum accessisse crederet: accedebant palpatores, qui affingerent, jam alteram partem regni in armis fore, ad Aurelianensis desideria persequenda, urbes plurimas tumultuaturas; offensam publicè innotuisse, & incendium belli undiquaque suboriturum; quâ facie rerum efferatâ Rex sponte foret abjecturus causam Cardinalis, faciliori dispendio illius, quam regni.

Sic desinebat frequentare Senatũ, quo inceperat aliquoties redire, adeo ut liceret animadvertere minus violentiæ, ad ægritudinem animi dissimulandam. Quanta calamitas, regnũ exponi periculo manifestissimo ruinæ, bellorumq; civilium, ut periret, qui diesq; noctesque octavum annum obnixè laborabat, pro reducendâ pristinâ gloriâ! Quæ vero injustitia, id præmij meritis rependi, per insignem ingratitudinem!

Quæ intemperies, fratrem cum matre insurgere adversus regẽ, ut satisfiat ministrorum odio & ambitioni! Rex tamen omnia tolerabat tanto majori ægritudine, quod per prudentiam cognosceret, Exteros hoc lolium sparsisse in rempublicam, ad excitandum incendium, cujus restinguendi gratiâ exercitus ex Italia revocaretur, ut fæderati destituti patrocinio, saltem ad turpes conditiones per negotiationem pacis descendere cogerentur, cum jam in Pedemontio id videretur agi.

Non ignorabat rex, neq; reginas eximi castigationibus, ubi rempublicam turbare incipiunt: matris quidem

dem nomen exigere reverentiam filialem, sed illud re-
gis efflagitare, ut nihil unquam bono reipublicæ præ-
feratur: unde liceret quævis arripere media ad commer-
cium inter ipsam & Aurelianensem, adeoque acerbi
animi instigatores interrumpendum. Nihil conveni-
entius huic malo, quam eam in urbem aliquam ab au-
la remotiorem seponere; intimos, mansuetudine ipsi-
us abutentes, hinc inde disponere, ne ardores animi &
dissidium foverent.

Placuit tamen ipsi adjungere virum probatæ pruden-
tiæ, & potestatis, qui caveret, ne quid illa in rempubli-
cam machinaretur. Reverentia tamen, qua Rex ipsam
nunquam non coluit, tanta fuit, ut ab animo suo
tam violenta non posset impetrare remedia, nisi u-
bi ad extrema perventum, & nihil non prius tentatum
fuisset. Constituit potius ipse ab illâ aliquamdiu rece-
dere, & Compendium abire; fore sperans, ut ipsa spon-
te Parisijs subsisteret per rigidum anni tempus, desine-
retque tantillo tempore aulam dirimere, quod hacte-
nus instituisset.

Inventa etiam ratio, abstrahendi à latere factiosissi-
mum quemq; si animus deferveret, & ad tranquillitatis
studium rediret. Longe optatius fuisset, ipsam regiæ vo-
luntati favere, in Palatio Luxemburgico vitam ducere
suavem & quietam, per absentiam regis, quam aulam
consectari, ubi præsens firmabat factionem constitutam.
Id enim rex credebat eventurum, ut tanto facilius illam
viam insisteret, quod jam testata esset tædium rerum a-
gendarum, unde & Senatu abstinuisset, cum Cardinalis
præsentia tantum ipsi pareret fastidium.

Tantum autem abfuit ab ista mansuetudine, ut per-
suasionibus eorum, quibus animum permiserat, nimium
deferret, jam certa, iracundiæ fræna permittere ad quæ-
vis extrema, regemq; per omnia consectari, ex spe perdu-
ellionis universalis, quæ Cardinalis evertendi rationem
præbere posset: videbatur enim sibi, penitus abijcere cu
ram illius persequendi, si ab aulâ abesset; dum minimè
perpenderet, sic irritari regis patientiam, & ad rigorem,
quo carere optabat, perpellere animum obsequentissi-
mum.

 Poli-

Politica reminiscentia.

SPes vindictæ radicem diutius alit in animis mortalium; sine ipsa, magnatibus concidit animus, adeo ut in desperationem prolabantur, instituto deserto. Nemo autem unquam rectius depinxit qualitates spei ex inopia fundamenti vacillantis, quam Priscus ille, cui solitum dicere: Id vero esse dormientium somnium, & turbati animi. Sic sanè fatebimur, quemadmodum insomnia mentem chimæris millenis obducunt, quarum nulla, nisi in imaginâtione nostra subsistit; ita spem male innixam animos replere illusionibus, & voluptatibus phantasticis, dum res à potestate nostra remotissimas repræsentet, tanquam voluntati nostræ subjectas.

Blanditur cogitationibus vana credulitate, nullam prorsus difficultatem instituto obfuturam, quin exuperemus. Quamvis etiam tempestas jam murmuret supra caput, nubeculam brevi transituram interpretatur, exiguam ejus durationem promittit, cum sudo extemplo reducendo. Si bellum sit sumendum, exercitus invictos in castra deducit; ad instituti alicujus horrendum infortunium, persuadet instantem rerum convertendarum cardinem nihil obfuturum, etiam prolato plurimorum exemplo, quibus saluti fuerit gravissimis urgeri ærũnis.

Sic solet abjectissimos erigere animos, animare stupẽtes, languentes firmare. Ad hanc anchoram miseri quique confugiunt, ad sustinendam tempestatem, quæ imminebat; ad hanc Cynosuram convertuntur, ut ad portum desideratum deferantur: Hinc sustinetur vigor ad executionem rerum arduarum necessarius: desideria nostra nũquam excedunt ipsam duratione, adeo ut institutum continuo projiciamus, ubi spes ejus perficiendi perijt. Hanc mortales celebrant matrem audaciæ, spiritũque vitalem, quo præcordia inflentur ad ardua tentanda: potentia ipsius, veluti fascinum, summa ubique, sed æque periculosa, ab ovo basilisci nihil dissimilis, quod oculis gratissimum ob diversitatem colorum, ubi Natura ludere voluit picturam, præsentissimum venenum intus colligit, serpentemque venenatissimum tandem producit.

Si

Si enim nihil æque damnosum, ac spes male fundata in quocunque instituto, voluptatem sane, animo in fermento vindictæ retento, maximi vendit, vægrandi exactâ usurâ. Thesaurum dixeris miserorum, sed qui sæpissimè tantum augeat ærumnas. Neque satis fuerit, spem nostris desiderijs applicari, cum reijcienda sit; tanquam perniciosissima, ubi innititur suppetijs illorum, quos casus quivis everterit, aut etiam popularium tumultu, eo quod illi quovis tempore in diem mutent institutum, maximè ubi pavor excutit arma, & inconstantia prodit solita, quæ hodie amplexatur quod ante pauculos dies tolerare nequibat.

CAPUT XI.

Rex rogat matrem reginam, à tricis abstineat.

QUamvis reginæ matris rigor posset ipsam patientiam irritare, mansuetudo tamen regis eandẽ prorsus tenuit, adeo ut Compendij, quo ad regem pervaserat, si quâ ratione novoque conatu, pervinceret, quod instituisset, rex nihil desineret ipsam singulis diebus colere & invisere, sæpius adjuratione usus, per summam præcordiorum teneritudinem, unde satis colligebatur abundantia reverentiæ & obsequij, renunciaret malis consilijs familiarium, qui discordiam instituissent ad explendum odium privatum, & compendium.

Offerebat, Mariliacorũ liberationem ut demulceret, tametsi promeriti essent suppliciũ, cũ ipse gratiã matris reginæ præ rebus omnibus faceret magni. Supplicabat compluries, amaret Cardinalem, vel in sui gratiam, sed cum demonstratione istius officij, quod nemo rectius novisset, quam necessarius esset reipublicæ, cujus operam nunquam non esset expertus, fidissimam. Neque desinebat ipsi depingere, tanti ministri ægritudinem, quam ex istâ malevolentiâ concepisset, unde certissimum sumi posset præsagium, adeoque testimonium,

quanto ſtudio ac deſiderio ad ipſius commoda ferretur. Aſſeverabat, paratum, ad perpetuã jurandam fidelitatem, deprædicanda beneficia & benignitatem, necunquam paſſurum, ut intemperies præterita ullum in memoria retineat locũ. Ut autẽ nihil omitteret ad eam flectendam, denuo inſtabat, internuncijs Caſtellonovano, qui curam Sigillorum gerebat, & Schombergio, ut conſilijs intereſſe vellet, & ſecretas tricas, cum Aurelianenſi inſtitutas faceret miſſas.

Hoc tamen illi reſponſum tulêre, ſubijſſe tædium rerum agendarum, nullam ſibi dehinc partem conſiliorum quæri, ut ſatis evidenter determinatum exponeret animum, ad perſequenda, quæ malеferiati ſuggeſſerant: Adeo ut regi jam nihil eſſet reliquum, ſecundum acerrimam hanc ſollicitudinem, niſi dolor, conſolationis expers, de operâ omni ad eam permovendam perdita; ſuperabat tamẽ ſatisfactionis ſumma, nihilomnino omiſſum, quod non fuerit expeditum.

Politica reminiſcentia.

NUnquam ſatis obſtiteris diſſidio per familiam regiam coorto, cum reipublicæ principum regiorum diſcordia ſit admodum exitialis. Medicis ſpes de ægroto non abijcitur, ſalvis partibus nobilioribus, ſed illis offenſis, mortem agnoſcunt inſtare: ſic Politicorum ſapientiſſimi nihil penitus metuunt reipublicæ, quouſque principes regij, nobiliſſimæ utique partes, in obſequio regi debito, perſiſtunt. Sed viceverſa, continuo metum concipiunt, ubi diſſidio orto, diſceditur in factiones adverſus ſumam authoritatem.

Diſcordia enim illorum intus turbat, & exteris maxima præbet compendia. Cætera perduellionis capita non operosè reducuntur ad officium, ubi fruuntur deſiderijs, ſed extremi laboris eſt, conſanguineos ad concordiam retrahere, poſtquam diffidentia ſemel radices egit in animis. Hinc Micipſa apud Salluſtium ait, ſummas regni vires non conſiſtere in armis, aut opibus reconditis, ſed in concordia principum, quæ nec armis ſubi-

ſubigi, nec auro corrumpi poſſit; maximè autem in amicitia fratrum, qui indiſſolubili vinculo ſanguinis conſtricti habentur.

Cypri regnum ex diſcordia duorum fratrum perijt, referente Juſtino: nec Oriens ſub imperium Romanorum conceſſit, niſi ex malevolentiâ principum mutuâ. Idem infortunium Pompejo aperuit Judæam, ubi Hircanus & Ariſtobulus de ſummo imperio contendebant. Philippus ſagaciſſimè intelligebat, quantum concordia fratrum præſtaret, cum animadvertiſſet diſſidium inter Perſeum & Demetrium filios, & inde nihil frequentius inculcaret, quam mutuum amorem; propoſito exemplo & Eumenis & Attali, qui ab exiguo principio adoleverint, erubeſcentes ferè ad regium nomen, & ex ſola benevolentiâ fraterna, eâque reciprocâ evaſiſſent potentes & metuendi, ſecundum Plutarchi recenſionem, in vita Demetrij.

Nec opus fuerit, nos mendicare foris exempla apud Exteros, cum meminerimus, Galliam indeploratum ſæpius prolapſam ſtatum, per diſſidia noſtrorum regum, Burgundionum & Aurelianenſium. Hinc naufragio ſeſe vidit viciniſſimam, Exterorum petulantiæ expoſitam, quos ſola Providentia Dei miſericordis abſtinuit & ejecit, ut oſtentaret ſummam iſtius Monarchiæ curam in exitium vergentis.

Nemo prudens ambigit, rempublicam facillimè ſubigi, ubi dividitur per factiones familiæ regiæ: ibi enim confuſio ingruit, obſequium popularium ad ſpecimen magnatum exuitur, quilibet ſibi vigilat, ut ex turbis compendium rapiat; pauperiores à milite opprimuntur, locupletiores dolent fructus interceptos, præfecti obedientiam in regem ponunt, niſi aliquo inſigniori emolumento devinciantur; Exteri denique hoſtili animo ingruunt, ex inſania aliorum ſibi ſapientes.

CAPUT XII.

Quare regina mater sit remota.

QUæ cum ita sint, nulla extabat ratio, ad malum sine remedio destituendum. Post preces tam fervidas & toties iteratas non conveniebat profectò, reginam matrem exacerbato & fastidioso animo diutius aulæ interesse, ubi arctissimam communicationem adversus regem cum Aurelianensi sustinebat, ad divisionē Reipublicæ. Omnem sensum prudentiæ abjecerit, qui tolerandas censuisset machinationes cum Exteris, quarum effecta deinceps satis & nimis apparuêre, opprobria in regem & illius regimen à factiosis palam conjecta; seditionem popularium suscitatam; bellum ab Exteris in regem emendicatum, sub prætextu matrimoniorum.

Abjectissimi sanè fuisset animi dissimulatio diuturnior, erga factionem, arbitrium regi de ministris summè necessarijs expungendis, adimentem, quod optatorum summam non semper ferrent complices. Sensus communis perierit patienti reverentiæ Principi, tanquam imagini divinæ debitæ jacturam. Nemo nisi sectarius clausis oculis transmittet conatus & machinas, quibus regiorum ministrorum fides tentabatur.

Nunquid expectandum fuerit, donec Angli aut Hispani arma inferant Galliæ, ad fovendam perduellionē; aut principes conspirationis affines palam arma corripiant, exercitus ducant, regnum florentissimum ferro & incendio fædent? Id vero imprudentiæ columen summum, ne mente quidem concipiendum febricitanti. Neq; hic dubitandum quàm ægrè id fecerit regi in animo suo, si descenderet ad rationes reginæ matri ingratas, quarum summa foret secessio, tametsi jam omnes vias clementiæ esset rimatus, ab intimis illius perversas.

Calcaverat utiq; omnem sensum illa naturæ, quā mater

ter filio debet, & subdita regi negare nequit: sic econtra excutiebat fæcundum memoriæ penu, & potentiæ armamentarium, ut & Gallos & Exteros adversus tranquillitatẽ reipublicæ commoveret. Tandẽ vero, ubi rex percepisset, malum ad extrema verger, enisi præsens adhiberetur remediũ, constituit bonum publicũ compendijs particularium, & sensui matris licet amatissimæ præferre, matris, si fas sit vocabulo uti nefando, perduellionis reæ: quæ ratio tamen apud aliquem ex reginæ matris majoribus nullum trahit pondus.

Is enim inter cætera axiomata filio dictitabat, antehaberet universorum salutem sine discrimine, quorundam commodis privatis. Sciebat etiam rex, Deum semper bonum Universi præferre subjectis particularibus; & reges, illius utique imagines ac vicarios in terris, ad eandem rationem invitari. Si enim pater æternus filium dilectissimum, characterem essentiæ, exposuit Judæorũ furori ad salutem mortalium; jam ipsus caruerit vituperio, si reginam matrem aliquamdiu ab aula semoveret, salvis omnibus honoribus, ministris, opibus, libertate & potentia, quæcunq; ad reipublicæ commodum desiderare potuisset, cujus tutelam Deus eâ lege imposuisset, ut salus reipublicæ esset lex suprema.

Censebat rex, nimios honores & opes collatas, potentiamq; fere absolutam, quam permisisset benevolentiæ sartæ in regiam dignitatem & bonum publicum, vituperium absorbere, cum universus Orbis terrarum abunde posset dijudicare, sibi hanc necessitatem extremorum invito impositam, cum factiosi perurgere nunquam desinerent. Moram etiam periculosam credens, quod constituerat, Senatui proponit.

Politica reminiscentia.

UBi rancor profundas egit radices apud animos principum regiorũ, ut evelli nequeant, absolute necessum est, ut factiones inde plerunq; nascentes suffocentur, antequã in nervum erumpant. Neq; enim possunt evitari summæ in regno revolutiones, ubi partes dominantur.

tur. Si qua minima confusio accideret motibus cælestibus, recideret Universum hoc in primum chaos: sic discordia regiorum propinquorum rempublicam universam turbabit, Principis authoritatem vinculabit, exterisque discerpendam præbebit.

Opinio illa de fovendis partibus inter Magnates, ut minus habeant facultatis, si cui obluctari Principis voluntati lubuerit, potentiâ per discordiam divisâ, non extendenda est ad ligas & partes principum regiorum, ubi periculum est, adigendi regis ad ipsorum libidinem; eo quod illa divisio ad exitium regni vergat, fundamentis Monarchiæ solidissimis subrutis. Non tamen prorsus malè fovebuntur aliqua discordiarum semina, cum nimia illorum concordia aliquid monstri parere possit; si tamen limites reverentiæ & obsequij circumdentur, erga Principem colendum.

Alioqui videris ventos impetuosos, & plebem sponte tranquillam, motuq; vacuam veluti mare, facilè exercitari, in extremam rabiem delabi, ad quævis transcurrere, & rēpublicā summo exponere periculo. Nullius hic mortalis authoritas valuerit. Quemadmodū vero Magnates non eximuntur legibus, in factiosos sancitis; institutū illorū tantoprōtius fuerit frangendū, quanto majorē metum incutiunt, ex nimiâ in populariū animos potentiâ.

Videas etiam mediam viam magis periculosam, quo rerum cardine summus Minister reipublicæ & studium & fortitudinem comprobabit, si abutentibus eripiat potētiam, ac si gladium vaginâ vacuum furioso extorqueat. Ex tribus istis consilijs eliget, quod sequatur, Vel ut eos reconciliet ad eum modū, quo in sensum sinceræ amicitiæ condescendant; quæ operatātis scatet difficultatib⁹, apud Magnates, semel offensos, ut eam rationem nunquam possis instituere, nisi post diuturnam securitatis notitiam: Vel ut vitæ usuram factiosis adimat; quod rigidum quidem, sed tutissimum ego nunquam consuluerim, nisi per extrema, cæteris omnibus deficientibus, propter reverentiam in familiam regiam,

Tertiam viam duxero convenientiorem, si removeantur,

tur, libertate nocendi coërcitâ: neq; enim querendi causam habent justam, si qui ex merito sustineant id dispendium. Iniquum enim fuerit, in aulâ tolerari professos regiarum actionum censores, qui vituperent quævis instituta, potentiam circumscribant, seditiones suscitent, & incendium belli reipublicæ concilient.

Principes ex familiâ regiâ orti, non desinunt unquam legibus obedientiæ, adeoq; statutis regni subjici. Illorũ non est, momenta rerum disponere, cum jus istud insepa rabiliter cum coronâ cohæreat, adeo ut quicunq; diversum quid ex propriâ authoritate audeat, perduellionis reus pænam incurrat. Neque enim traditum fuerit oblivioni, regnum hoc ferè pacto in manus Hispanorum transijsse, ex nimiâ Henrici III. indulgentiâ erga Guisium, principem duntaxat extraneum: inde calamitatum seges, & extremorum minæ, quas tempestivè Rex prævenire potuisset, debuisset.

CAPUT XIII.

Senatusconsultum de semovendâ reginâ matre.

QUamvis autem Cardinali constaret, ex quovis genere rationum necessario regis institutum persequendum, ad secessionem aliquantuli temporis; modestiam tamen commisit cum prudentiâ, ut calculum nunquam adderet, nisi iterâsset preces gravissimas; si tunc impetrare liceret missionem. Suggerebat, reginam matrẽ sic fortè ad tranquillitatem deduci posse, ne quid respublicâ caperet detrimenti: se expeditum, medijs Oceani fluctibus sorberi, ut navis reipublicæ servetur, modo regiâ benevolentiâ ne careret, aut per offensam suspectæ fidei vel neglecti officij repudium ferret.

Non quod minus perspiceret, eum honorum gradum exigere veri planissimam exegesin, ubi de reipublicæ salute ageretur; sed ut comprobarêt, privati commodi

modi nullam sibi in eo concursu rerum esse rationem. Non quod honorem à rege delatum despiceret, aut minus æstimaret, primus utiq; minister; sed quod reverentia in reginam matrem aboleret considerationem propriæ dignitatis. Non etiã quod deficeret animo, in persecutione perpetienda, cum lucta illa novos subderet stimulos, nullis unquam aulæ tricis & factionibus superandos; sed quod generosissimus quisque est moderatior, forte etiam eximiâ nonnunquam ingruente, ut fortius cadas, quam subsistas.

Deniquenullum hic detrimentum studij erga regem, cum nihil ipsum acrius potuisset affligere in quæsito illo secessu, quam officij inhibitio per occasionum penuriã, si nulla ulterius fieret potestas ipsius asserendi adversus iniquissimos assultus, quos reginæ matris corruptores, adeoq; Aurelianensis seductores perpetuo instituebant. Voluisset tamen, si licuisset, connixe colere domini sui matrem, tametsi ad eam semovendam non multum opus esset instigatione; cum jam actiones satis fastuosè regem perdocerent, jam non facile diutius in aulâ permansuram, donec & tempus & veritas sensum diversum, eumque saniorem contulissent.

Ex istis omnino rationibus expetebat Cardinalis missionẽ: rex vero, gnarus, quantum respublica labefactaretur ex jactura tanti ministri, tam necessarij, cum vix Natura pluribus seculis eum genium indulgeat; cujus opera etiam uteretur, uti Deus Solis ministerio solet, ad dissipandas quascunq; tempestates, quæ subinde cooriuntur, petitioni neutiquam annuit: quin potius expensis, quæ inde redundarent officijs, regniq; cõmodis illustribus, omni cursu ministerij exacto, ad turbas & confusiones, quibus mater regina studebat; jã comparabat præsentem rerum statum, cum exordio admistrationis; nihil ulterius deliberavit, certissimus animi, rogare matrem reginam, ut aliquamdiu extra aulã degere constitueret.

Omnes omnino ministri regij in istam sententiãtransiere, ne in crimen perfidiæ erga regem delaberentur, si injustam reginæ matri exhiberent reverentiam. Quilibet enim eorum considerabat, querulandi nullam ipsi

ipsi relinqui occasionem, neque de regis inobedientia, neque de suaipsorum contemtu; cùm iis omnem culpam jure imperet, qui malis consiliis mentem impedivissent, adeò ut hospitium ipsius neque cum aula, neq; cum bono Galliæ publico consistere posset.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum salus Reipublicæ scopus est, quem Deus ipse omnibus omnino regibus præfixit, cum Diademate frontem insigniret; ita nihil apud ipsos debet esse majoris ponderis, ad illud centrum collineant omnes actiones, evitatis omnibus adeo diverticulis. Frustra prudentiam ad ardua suscipienda & gerenda habuerint, si ratio ulla particularis, pro consanguineis, aut alicujus voluptatis impetus progressum inhibere valeant. Magnatum desideria, Reipublicæ semper noxia: itaque rex ordinis per regnum observandi studiosus, illa nunquam popularium bono, anteferet.

Princeps regius utique pacem rogabit, per necessitatem belli; sic à prudentiâ regiâ indignum quid committetur, si eapropter arma ponat. Alius flagitabit, ut aliquem Senatu moveat, licet valde utilem rebus agendis; ubi nemo dubitabit in justitiam peccari, remque publicam offendi, si Senatus viri laudati operâ privetur. Quid verò rationis feret Magnatis alicujus obstinatus lubitus; ut regem ad pacem reipublicæ ignominiosam; suique apud exteros contemtum adigat: aut ut ministrum aliquem removeat, qui instar benigni astri irradiet, Rempublicam salutaribus institutis ornet, & potentiam exteris ostentet metuendam?

Quis verò mirabitur, si rex illorum commodis præferat bonum publicum, cum & sua compendia ad istam trutinam teneatur negligere? Iusti sanè nomen nunquam merebitur, nisi pedibus & voluptates & commoda propria ad honorem coronæ conculcet. Meminerit sese potius esse Reipublicæ; quam suam esse Rempublicam, unde popularium salus ipsi undiquaque antestat. Quod si salutem Reipublicæ potiorem habeat, quàm semetipsum, nullo vitu-

perio maculabitur, si eandem cujuscunque domestici & necessarii commods particularibus præferat.

Nec parentis desiderium hic attenditur, cùm injustitiæ vituperandæ reum sese faciat, quicunque per obsequium illius, reipublicæ noceret. Authoritas enim propinquorum non exit parietes privatos, quæ ulterius protracta, deficit ex officio publico. Reges audiunt imagines vivæ divinitatis: unde justius specimen nuspiam sumserint regiminis, quàm ex instituto divino. Deus enim, ut universum bono ordine complectatur, interitum & angorem millenorum subjectorum particularium quotidie permittit, ne regibus quidem, Reipublicæ licet utilissimis, præteritis. Hinc & illis justissimum fuerit, ut publicum bonum cuivis particulari præferant.

Quis vero ignoret, bonum publicum causarum universalium esse objectum? Sol enim nihil desinit radios spargere, sic Luna; cùm reliquis astris coruscare, & influentias in hæc inferiora effundere; quod necessariæ sint ad universi conservationem, tametsi nonnullis particularibus subjectis noceant. Reges autem censentur numero causarum universalium; unde fit; ut per leges justitiæ teneantur semper respicere bonum publicum: quod si neglexerint, non poterunt evadere grandiora infortunia.

CAPUT XIV.

Rex redit ad Parisios, postquam dedisset mandata de regina matre retinenda.

EX omnibus rationibus, quas dispicere licuit, rex mitissimam elegit. Non ignorabantur loci rigidioris instituti, ad coercendam reginam matrem; sed mansuetudo Regis, & moderatio, quam Cardinalis suggerebant consilia, alium non admisere usum. Institutum autem per se moderatum, executioni dabatur

tan-

tanta reverentia & curâ, ut regina omni justo destitueretur querimoniæ subjecto.

Cùm rex etiam Compendii moraretur, venatum fingit matutinum, maturè jubet omnia præstò esse, rogat reginam comitem, accersit Mareschalcum Estræum, cui in aurem imperat, restaret ipse, & omne obsequium, quod mandaretur, deferret, copiis Compendii relictis præesset, ne ministri reginæ matris turbas darent: oppidum in obsequio contineret, quarumcunque copiarum per viciniam confluxum impediret.

Rex sese accingit ad venatum expeditum, & antequam egrederetur, VillaClericanum ad reginam matrem mittit, qui nunciaret, Ab're sese illâ insalutatâ quod reverentia & tenerrimum studium erga ipsam interclusissent preces coram dicendas, in ipsius fortasse fastidium: judicare tamen ad bonum publicum necessarium, ut ipsi placeret hospitari in Castello molinarum, quod olim delegisset sibi à morte regis defuncti, & aliquandiu illic degere cum universa familia; gauderet omni genere libertatis, frueretur omnibus bonis & redditibus concessis; eo splenderet honore, quem natales poscerent, in quem finem adderetur provinciæ Burbonesiæ administratio.

Dehinc patrem Suffrenum instruit mandatis, qui itidem reginæ matri deferret, ad excussum somnum, Discedere sese, ipsa insalutatâ, ægro animo; ipsa tamen nihil curaret, & reliqua à Villaclericano intelligeret: Hæc ordine constituto fiebant: rege jam Compendio digresso pater Suffrenus prior nuntium perfert, testis utique ocularis plurimæ sollicitudinis, quam rex ad flectendum animum sumserat, ut liberè diceret ex serie suscepti mandati, nihil causæ esse, cur de rege conquereretur.

Estræus postmodum rogatum mittit, an gratum haberet accessum, ubi annuit, è longinquo audit, Videre sese & alteram captivitatem. Vbi autem ille asseveravit, non sese remanere jussum, ut libertatem ipsius cogeret, quin potius ut inserviret, & mandata exciperet, paululū acquievit. Ad vesperā adest denuò, supplicatur nomine regis, ut aliquādiu in castellum suū molinarū secederet, ad leges, quas in-

 dica-

dicare esset jussus. Rex venationis facto fine, Verberiæ pernoctavit.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum reginæ non eximuntur legibus, quę sancitę supplicium irrogant authoritatem regiā quomodocunque violantibus, cùm salus populi suprema lex sit, satis frequenter occurrit per historiam, illas ab aulis semoveri, cùm & alia supplicia metuere possent, ubi adversus instituta perversa bonum publicum est asserendum. Soli enim reges eximuntur legibus: illorum autem matres & & conjuges, cùm ferant qualitatem & reginarum & subditarum, minimè liberantur ab irrogatione pęnarum, per leges constitutarum.

Cùm Helena, Menelai, regis Spartani conjux, post excidium Trojæ rediisset in patriam, exulare jubetur, causa utique tantorum malorum. Et Honorius Imperator, Constantinopolim remisit Placidiam, quod videretur hosti favere. Irene, conjux Constantini V. perpetuo damnata fuit exilio per Nicephorum, filii successorem. Martina, conjux Heraclii Imperatoris, idem supplicium subire fuit coactā ex Senatus consulto, quod necem procurasset Constantino minori, privigno.

Et nostra historia suppeditat diversa hujus speciei exempla; Ludovicus VII. ab aula removit reginam conjugem, divortiumque fecit, ob fidem conjugii non integrè servatam. Carolus VII. matrem Isabellam, Bavaram, Blæsiam, & inde Augustam Turonum seposuit, ut præveniret mala consilia à quibusdam turbulentis ipsius nomine instituta: jusso etiam Connestabili Armoniaco mundum muliebrem & pecuniam auferre, trecentos viros custodiæ addere, sine quarum permissu ne verbulum quidem cuiquam loqueretur; donec Dux Burgundiæ eam eriperet.

Quanti verò retulerit unius hominis expletum desiderium, ad tranquillitatem tot myriadum, quibus rex debet patrocinium & curam, adeo ut rationem sit redditurus coram illo, qui vigilantiæ regiæ illos subdidit? Nulla tam grandis obligatio, nulla tam justa per orbem terrarum cō-

fide-

ſideratio, quæ excuſet hallucinationem ad principium, aut curſum ingruentis calamitatis permittat, in detrimentum populariium. Hæc lex nullam patitur exceptionem.

Cùmque debeat & vitam propriam immolare ſaluti populorum; quantò juſtius populi ratio anteſtabit particularium commodis? Regina defuncta, Catharina Medicæa dicebat aliquando, Principi convenire eandem authoritatis æmulationem, quæ marito de conjugis caſtitate.

CAPUT XV.

Principes iſtius ſectæ comprehenduntur.

QVo tempore rex Compendio diſcedebat, rogatâ matre regina, ut aliquamdiu aula abſtineret, expediebantur mandata, ad comprehendendos ſectæ iſtius authores, adeò ut matronæ complices itidem juberentur ad ſua abire. Mareſchalcus Baſſompetrius, Abbas Fuxæus, & Vauterius medicus in carcerem Baſtiliæ diſponuntur, nullâ unquam injuria violati; jubentur princeps Contia, dux Elbævia, Ornania & Dedigeria privatas habitare ædes.

Tanta autem moderatio adhibita principibus, provinciarum præfectis, & aliis Dynaſtis, extra aulam verſatis, ut id ſolum peteretur commerciorum ſcilicet cum reginâ matre interruptio, appoſitis cuſtodibus ad quævis agenda; monitis inſuper, tricarum ſtudioſis, niſi deſinerent, à rege licet invito, tandem caſtigandos.

Neque enim poterat inſtitui lenior cautela, aut clementius coerceri factio, quæ familiam regiam diſſidiis laceraſſet, cum Exteris colluſiſſet, bello inteſtino operam dediſſet, palam regis regimen culpâſſet, actiones juſtiſſimas æquè ac glorioſas flagellaſſet, tandemque eo inſolentiæ proceſſiſſet, ut regem conaretur adigere ad inferendum exitium, quem gloriæ digniſſimum inſtrumentum oculitus amat. Quid auſuros cenſeas, ſi apud reginam matrem relicti, libertate agendi pollerent? quem terminum ultra extrema conſtituiſſent?

Querulabatur tamen illa, vociferata, Remotos à ſeſe omnes fidiſſimos, quorum fidem perſpexiſſet ſingularem; plurimum urgens, ut Vauterius ſibi redderetur, ac ſi valetudini conſervandæ admodum eſſet neceſſarius. Recuſabatur verò principalis ubique incentor factionis, qui nunquam laboraſſet, ad illius animum componendum, quod Cardinalis per omnia ſacra nuperrimè rogitârat, additis etiam ampliſſimis promiſſis, ſi ſuperaret, ſed oleum camino affuderat, deſideriis etiam violenter intenſis. Vt autem nullam prorſus haberet occaſionẽ querulandi, optio data inter centenos Medicos quorum numerus in Faculcate Medica apud Pariſios extat, fama ad iſtum longe ſuperiore.

Politica Reminiſcentia.

ABſurdiſſimum, factioſis libertatẽ indulgeri, cùm carceres in eum fabricentur finem, ut ea ad detrimentum reipublicæ abuſi, coerceantur. Fruſtra leges expedierint iſtum modum improbitati frænandæ, niſi uſus fiet. Quid minus enim compingantur perturbatores trãquillitatis publicæ, qui fidei ſuæ qualicunq; permiſſi, regnum incendiis evertant? Non facile omnes factionis complices apprehendi poſſunt, quod ſane etiam minus expediret; principes ſaltem cuſtodiæ mancipandi, cùm extremo periculo ſcateat, eos tolerari, ex intempeſtivo metu, ne juſtitiæ curſus apud populares incuſetur nimii rigoris.

Illa enim indulgentia nimia locum tempusque eâdem opera permittit, ad inſtitutum in eam ſeriem perurgendum, ubi poſtmodum ludas operam & conatum. Mutianus Vitellius eximiè laudatur per Antiquitatem, quod filio necem juſſerit irrogari, ut ſic primas belli flammas in ortu opprimeret. Alenſonius conſpirarat contra Carolum VII. anno ſeptuageſimo quarto ſupra milleſimum quadringenteſimum: unde & carcerem ſubire eſt juſſus & mortis ſententiam ſuſtinuit. Dux Burgundiæ manibus pedibusq; laborabat, ut gratiam impetraret, vel ex argumento familiæ regiæ, & majorum ampliſſimis meritis: à rege tamen id reſpõſi tulit, Familiâ regiâ ortum eſſe, nihil deroga-

re castigationi extremę, cum vel inde ad sinceriorem fidem debuisset invitari: majorum etiam merita nihil prorsus respicienda, cum ab illorum exemplo recessisset reus.

Carolus V. & libertate & vita privavit virum equestris ordinis, quòd epistolam amanuensi dictâsset, quâ Franciscus I. rogabatur à Gandavensibus auxilia adversus ipsum. Philippus II. rex Hispaniæ, non expectavit tempus factioni maturandæ, quam filius adversus ipsum & rempablicam erat exorsus, sed nihil motus proprio sanguine, jam certus de instituto, cum custodiâ circumdedit.

Neque Carolus IX fratri Alensonio ignovit, neque regi Navarræ, perspectis illorum tricis; quin utrumq; in sylvam Vincennarum compingeret. Henricus III carcerem minabatur post primum conventum Ordinum, Blæsiam coactum, Henrico, nuper defuncto regi, & principi Condæo, nisi condescenderet ad suū institutū, sacrorū & Reipubl. ergo susceptum. Nunquam verò eas calamitates Gallia sustinuisset per bella Ligistica, si ad primam perniciosorum consiliorum notitiam Guisium carceri mancipasset.

Ipsa etiam regina mater, principem attineri jussit, summam reipublicæ administrationem adepta, per suspicionem violandæ authoritatis suæ.

CAPVT XVI.

Estræus conatur persuadere reginæ matri voluntatem regis.

Cum jam regina mater remaneret Compendii, Estræus operam dabat, quæcunq; ipsi reverentiæ testimonia uti rex jusserat exhibere. Singulis diebus veniebat ad tesseram militarem excipiendam: primo die abs regis excessu rogat rationem clavium, quibus claustra oppidi continentur, an gratum haberet, ut ipsi adferrentur.

Omnes omninò ministri familiæ sua obibant munia, sine ullo impedimento: ipsa prodibat quocunque deambulatum, nemine corycæo addito: nullus unquam sermo ab

Estræo auditus, quin nomine regis rogaret, domicilium in Castellum molinarum transferret, quod viduitati sponte delegisset transigendæ, interposita fide, de custodia non circumponenda: Adeo ut minori querelarum ratione torqueatur, quàm conveniat, primitusque etiam illum secessum instituerit amare.

Verum enimverò, factiosi libertate non coercita, hanc mentem non diu ferebant, quin suggererent, Parisiorum viciniam instituto apprimè commodam, propter confluxum rerum gerendarum, & centrum reipublicæ, adeoque turbarum promtissimam officinam: sic mutatâ mente constituit Compendii morari, tametsi ante pauculos dies dixisset, Eo loci non posse sese vitam ducere.

Rex gnarus, quanti interesset vicinia Parisiorum ex iisdem rationibus, assentiri noluit, oblatâ electione, ut in quamcunque per meditullium regni demigraret urbem. Sic petit Nivernii incolatum; quem ubi regi nihil displicere audit, repudiat, ex inopiâ sumtuum, ad iter suscipiendum. Cùmq; nihil omnino defuturum intelligeret, fingebat magnum triremium apparatum, ut extra fines regni properetur; quæ omnia in mente familiarium vagabantur, & coibant ad frivolas excusationes.

Deindè offertur provincia Andegavensis administranda, cum urbe & castello Andegavi, si forte illum secessum potius diligeret: ad quæ omnia pertinacissimum animi institutum exerebat, ut pergeret cum regis voluntate colluctari, oblita fere, quod subditorum censum simul & matris reverentiam ferret, nihil expensis ardētissimis regis precibus, toties per internuntios delatis, ut Compendio discederet, quæ inobedientia regiam amplius offendebat authoritatem, ut ex loci tàm impensè quæsiti vicinia suspicio augeretur.

Politica Reminiscentia.

CONtumacia tanto majori habetur vitio in Magnatibus, quanto vehementius commoventur populares ad illorum exemplum, adeò ut ex ipsorum pertinacia refractaria vægrandia mala in Rempublicam decumbant.

Ob-

Obduratio adversus rationem, & authoritatem supremam, in summas eos præcipitat confusiones, unde instituto nihil promoto, ignominiam ferunt, cum sectariis ad naufragium delapsi.

Efflagitat enim summa necessitas remedium, ut constet obsequium erga regem, maximè apud magnates familiæ. Longè igitur utilius flectentur ad obsequium, quàm ut per vim disrumpantur; rectius commutabunt institutum, velis conversis, quàm ut persequantur viam, in perniciem vergentem. Prudentiæ soliditas non consistit in determinatâ voluntate ad hoc vel illud absolutè pergendum, sed in perseverantia ad rationis ductum, utilitatem & decorum consectandi.

Hinc evidenti damno antehabet institutum commutasse. Inconcussa enim illa pertinacia nihil prorsus cedendi naturis angelicis tantummodo conveniet, quæ rerum momenta uno intuitu contemplantur, adeo ut nihil eorum ignorent, quibus aut deteriores, aut meliores efficiuntur; & inde possunt extra metum erroris, primo instituti consilio firmiter inhærere. Non eadem ratio mentis humanæ, ubi sæpenumero intelliguntur subjecta primitus utilia, quæ summum deinde periculum produnt, ut cogare eundem vigorem in illis repudiandis exerere, quanto desiderio eadem prosequebare.

Cum istis tenebris connascimur, ut vel potentissimi intelligant, ideò ad usum sapientissimorum consiliorum esse descendendum, vel invitissimis, ut ad transactionem flectantur. Hinc inconstantiæ neutiquam tribuitur, si malum institutum convertatur, maximè ubi infortunium nondum prævisum, in lucem protrahitur. Plerunque tamen nobis usuvenit, turbantibus rebus, quod in corporum morbis animadvertere licet, ut ardentius diligamus, quæ saluti officiunt.

CAPUT XVII.

Intimi Aurelianensis conqueruntur.

INter diversas querimonias, eorum, qui & nomine & sigillo reginæ matris per literas abutebantur, summa erat, secessionem ab aula subortam, quod cum Cardinale nollet correspondere. Hic vero videas ægroti intemperiem, qui ex proprio errore in turpem valetudinem delapsus, seipsum incusare non sustinet, delecto aliquo subjecto, defensionis capace. Tantundem enim Cardinalis contribuerat ad secessionem reginæ matris, quantum virtus potest, apud animum vitiosum, turpibus mancipatum, qui in odium virtutis sponte irritatur, à Deo alienus & destitutus.

Rex antequam reginam matrem Compendii destitueret, per omnia sacra adjuraverat eam, ut Cardinalem vellet diligere; cujus instituti hæc erat causa summa, quod sic optime consuleret Reipublicæ, & ipsum à factione in seditionem regni intenta revocaret, quæ omnem movebat lapidem, ut ipsa precibus continuis perurgeret regem, ad summum ministrum excutiendũ. Hæc eadem causa fuerit, cur rex ab illa separari sustinuerit, uti testatur in literis ad provinciarum rectores, mentione etiam insertâ, quomodo regina mater recusarit diligere Cardinalem.

Additum tamen legas, odium illud subortum ex tricis, quas illa in perniciem Reipublicæ, & ad turbandos populares foveret, unde regi ipsius præsentia ad aulam ulterius fieret intolerabilis: Quis vero secessionem illam imputaverit Cardinali, si tantum otii sumat, ad expendendam sollicitudinem & industriam, quam sedando reginæ matris animo nunquam non adhibuit, ut vel fortunam suam abjicere, & aula abesse præoptarit impensissimè. Vnde dici potest, non perstitisse, nisi ut voluntati regis satisfieret, jussisq; præter reminiscentiam beneficiorum, quæ exposceret gratitudinem, vel ob studium benignè comprobatum: addito

etiam

etiam eo cumulo honoris, ut tanto firmatius eum tutaretur, quantò vehementius regina perdendum quærebat.

Quis denique dubitet, institutum illius evertendi & perdendi, quantocunque pretio, qui principis cardinis per rēpublicam locum obtinebat, cui rex non una vice testimonium perhibuisset, ex eo clavo summum sibi bonum pendere, crimine læsæ majestatis censendum? Nunquid idem foret, evertisse, adversus regis voluntatem, munimentum firmissimum in limite regni, aut urbium pulcherrimam Galliæ invasisse?

Sic sanè & tum experientia docuit, Cardinalem magis necessarium esse Galliæ, præ multis castellis & urbibus famosissimis, quas regnum ambitu complectitur. Eas enim facilè recuperâsset, quocunque ausu exterorum perditas: non tamen licebat eum ministrum, tantis dotibus ornatum invenire, qui majorem Galliæ præstaret tutelam, quam universæ simul Citadellæ, etiam posset magnum numerum celebrium urbium regi subjicere.

Politica Reminiscentia.

NOn præter rationem Theodosius minor & Iustinianus Codicibus juris publici inseruêre, æquè ac Leo primus & Constantinus in Politicis & Basilicis, legem illam ab Arcadio sancitam, quâ crimen læsæ majestatis impingitur factiosis, in exitium summorum ministrorum juratis. Ex eadem causâ apud Anglos etiam cogitatus offendendi Senatoris intimi, executione non consecuta, vitæ exitium ex crimine læsæ majestatis, ejusque supremæ trahit: id quod usus obtinuit, adversus Sommersetum, Eduardi sexti avunculum, regnique protectorem, quod simplicem voluntatem propalasset, de duce Northumbriæ occidendo, qui ad regni clavum sedebat, per regis illius ætatem puerilem.

Succiæ leges tantam erga illos reverentiam imperant, ut calumnias in eos conjectas morte expient; hinc Salvianus Massiliensis ait, enormitatem injuriarum æstimandam esse ex conditione personæ offensæ. Unde sum-

de summus Reipublicæ minister, principis utique vicarius, offensus, paulo minori castigatione vindicabitur, ac princeps ipse: Injuriam fecisti, inquit Quinctilianus, sed cùm offenderis magistratum, patrâsti crimen læsæ majestatis.

Sic & Veterius referente Plutarcho, extremi supplicij sententiam incurrit, quod Tribunum non coluisset, cujus dignitas tamen longè inferiori stat gradu, collata ad eminentiam summi ministri, non cedens de via publica. Hinc antiquitatis judicia patent de injurijs publicis, & supplicijs temeritati irrogatis;

Nemo non agnoscet æquitatem sententiæ istius, cùm ministri summi reipublicæ sint quasi partes nobilissimæ Principis, prout sonant verba legis ab Arcadio latæ. Quod si Princeps caput sit Reipublicæ, ipsi repræsentabunt membra, quibus gubernetur illa. Ita scimus, Dominum nostrũ caput esse suæ Ecclesiæ, Ecclesiam ipsius vicissim esse corpus, clericos verò membra principaliora.

Astra ea principes induunt parte sui splendoris, ut populi per ipsorum influentias conducantur; imagines adeo vivas coruscatione fulgidæ authoritatis condecorant. Hinc fit, ut crimen læsæ majestatis committatur, ubi quocunq; contemtu imago principis, vel conflata ex ære, vel sculpta ex marmore, vel delineata ex coloribus offenditur; longè magis culpetur, qui imaginem vivam, vividioribus authoritatis supremæ radijs præclaram offenderit, ex cujus ore voluntatem populares addiscant, cui, tanquam principali instrumento, gloriam ipse referat eatenus acceptam.

Quod si rationem etiam prægnantiorem desideres, perpende, aliud crimen læsæ majestatis offendere principem ipsum, aliud ipsam majestatem. Nunquid hoc fuerit summam authoritatem Reipublicæ lædere, si conspirationes fiant in exitium ministri, cujus prudentia in bello gesto limites regni promovit, principem nationibus exteris fecit metuendum, universos hostes eo redegit impotentiæ, ut in principis authoritatem nihil prorsus audeant, extinxit omnes factiones, quæ reipublicæ turbabant tranquillitatem, quotidie auget gazam ærarii, confirmat pacẽ regno, & ut verbo denique omnia complectar, secundũ

regem

regem solidissimum est fundamentum auctæ Reipublicæ.

Majestatem imperii minuit, quicunque excitat seditionem contra bonum publicum, ait princeps Eloquentiæ in libris de Oratore. Tria autem faciunt genera, quomodo crimen læsæ majestatis committatur: Primum offendit personam principis; alterum adversatur authoritati ipsius debitæ; tertium impingit in authoritatem & tranquillitatem Reipublicæ. Clausis fuerit oculis oportet ad rationis occursum, nisi ad tertium hoc genus referat quivis cordatus civis, quod in exitium ministrorum summorum instituitur, & Rempublicam tam graviter lædit. Neque verò ingenio opus est; ut ad primum genus reducas; quod per Angliam solet, cùm ministri fronti impressum gerant characterem principis, authoritatisque summæ.

CAPUT XVIII.

Rex matrem reginam severe admonet.

Estræus, cujus prudentia abundè fuit comprobata in negotiis difficillimis, nihil operæ remittebat apud reginam matrem, ut ipsi obsequium in voluntatem regis persuaderet. Marchio Santhaumontii aliquandò interveniebat, atque alii plures Compendium ex parte regis delati, qui omnes asseverabant, hospitium id regi summe displicere. Sed nihil prorsus sic profectum, nisi ut animus illius fermento acriori æstuaret; ad querimoniarum solita exercitia, de rigore captivitatis, qui tamen imaginationem solummodo tenebat, cùm nullis excubiis custodiretur; imò claves oppidi in potestate haberet, & quocunque luberet, deambulatum iret.

Quemadmodum autem hoc illius institutum regem offendebat, nec in republicâ tolerari posset, ubi obedientia fundamentum facit, placuit tandem regi; Schombergium mittere, & Rossium; quorum animi pari civilitate ac pru-

Prudentiâ laudantur, qui veritatem clarius explicarent; quam eatenus fuisset factum, ut intelligere inciperet ipsa confusum suum institutum, quod fingebat sponte ignorare, postquam nunquam desineret innocentiam suam jactitare.

Nihil illi dissimulabant; quod regi omnia momenta conspirationis innotuissent, quæ incursaret & suum authoritatem & gloriam: non minus nescire, illum, cur Aurelianensis ex aulâ secessisset, etiam ultra limites regni digressus, nempe per ipsius reginæ matris consilia. Neminem sanè fore in universa republica, qui regi jus legendorum ministrorum disputaret, aut necessitatem imponeret eorum mutandorum. Nihil igitur absurdius regi evenisse, quod ipsa in particulari vellet regem compellere ad abdicandum Cardinalem.

Rectius ipsam, quàm ullum alium Gallici nominis & soli novisse, neminem prorsus per universum inveniri regnum, tantorum officiorum capacem. Denique non ipsi quicquam superesse caussæ, cur querularetur, si jussa sit aliquamdiu à rege semota degere, cùm nulla in sacro Codice extet lex, quæ liberos obliget ad perpetuum cum matribus consortium, maximè ubi ætatem sunt adepti, quæ dispositionem patrimonii ipsis permittat.

Inveniri tamen non unam legem, quæ indiversis locis obsequium erga reges, imperet, tanquam erga vicarios Dei. Vnde rex non immerito offenderetur, quod sæpius monita, Compendio discedere tergiversaretur etiam sine excusatione; postquam rex obtulisset arbitrio ipsius quamcunque aliam urbem ad incolatum. Suarum nunc esse partium; ipsi explicare, quomodo illa inobedientia in Repulica benè constituta ferri nequiret, neque justum esse, ut rex ipsius obstinationi cederet: sic demum regem ad rigorem majorem erga ipsam cogi.

Schombergius eo usq; etiã progrediebatur, ut diceret, nihil sibi ambiguum, liberè fateri; eam fuisse sibi sententiam, ut ipsa aliquamdiu ab aula removeretur, quod præsentiam ipsius adeo noxiam regiæ gloriæ animadver-

advertisset. Qui sermones & veritatis & prudentiæ fæcundi poterant glaucoma oculis detrahere, ut pietatem regis admiraretur, cum is satis haberet ipsam removisse ob eas causas, quæ non paucis principibus libertatis usum abstulerunt, & tribunal summum irritarunt. Animus tamen illius adeo erat constrictus per artificia factiosorum, ut nihil quicquam istorum errorem eximeret, quin potius violentissimi motus iracundiæ inde consurgerent.

Politica reminiscentia.

QUamvis Magnates præ cæteris opus habeant de veritate informari, quod gravioribus occupentur negotijs ad successum dubium; major tamen pars illorum veritatis est impos & impatiens. Nunquam illorum subit palatia, nisi obreptitie si quando in conspectum prodeat; plerunque aversam experitur faciem, adeo gravis est illius præsentia. Volunt enim, ut sermones de rebus optatis, quales ipsi somniant, instituantur; non quales sunt per existentiam.

Periculose censentur actiones illorum, cum confidentia polleant, decere eas tantam authoritatem. Quicunque eo audaciæ abierit, ut instituto adversetur, per veritatem rectam, ceu ineptı ministri feret vituperium. Hinc plurimi familiarium, qui malevolentiam declinare avent, de institutis non aliter loquuntur; quam ad voluntatem; cum quotidie experiantur in reliquis domesticis, hoc genus complacendi longe fortius fulcire fortunam, præ veritate.

Sic igitur Principes istius ingenij nunquam fere recto utuntur consilio, cum paucissimi mortalium reperiantur, qui malint propter ipsos fortunam deserere, cum eandem nullo operæ pretio possint perdere; postquam consilia in desideria ipsorum impingentia censeantur extravagari aut decipere. Ut plurimum referunt eum judicem injustissimum, qui ex Salvatore quærebat, Quid veritas esset, non expectato responso ad illam declarandam.

Non tamen desinunt stupenda aliquando hinc incommoda emergere, eo quod verum apparens, quo pascuntur, simile sit illis facibus, quas piratæ rupibus summis imponunt,

nunt, ut ad speciem Phari, appropinquantes naves collidantur, omni vectura in prædam concedente. Priscorum quidam ajebat, id demum mentis summum esse bonum, ut veritatem cognoscat. Intelliges tamen hoc apophthegma de mente pura, quam nulla desideria turbent, & una justitiæ semita ducat, ad exemplar sententiarum que virorum sapientissimorum. Beatum vero principem, qui hanc dispositionem obtinuit; novitque æstimare liberos consiliarios, veritatem nullo fuco illinentes, quibus fortissimè innitatur ejus authoritas.

CAPUT XIX.

Regina mater inquirit in fatum regis.

MAnsuetudo nunquam non apparens in vita reginæ matris, institutum istud fidei nostræ subduceret, nisi seducta fuisset ijs artificiis, quæ eo difficilius cavere poterat, quod authores haberent confidentissimos illius. Ea autem improbitate laborabant, ut in terris destituti rationibus satis solitis ad animum pro lubitu circumagendum, ipsa astra adirent, à quibus per summam væcordiam horoscopum regis mendicabant, ut ex dispositione signorum cælestium regi denunciarent fatum instare.

Eo antem eventu, suum esse per leges prudentiæ, Aurelianensem colere: ipsa Aurelianensem contemplaretur, uti solem orientem; qui brevi rempublicam esset sumturus; cujus radios sibi conciliandos duceret; si maxime cum splendore subsistere cuperet. Hoc jacto fundamento, facilè suggerebatur desiderio, Cardinalem nullo prorsus loco habendum, qui rege non amplius extante, in sua futurus esset potestate. Istas imaginationes impias genij quidam circumforanei, sed malitia macerati, venabantur potius in vacuo expanso, quā in cæli constitutionibus, ut ambitioni apposito pabulo hoc vanissimo, stipendia sibi conservarent annua.

Mirum sane, viros cordatos istis præsagijs inniti ullo modo;

modo; ad hos tamen scopulos maxima pars Magnatum colligit tabulas naufragii. Hac viâ Lentulus Sura ad conjurationem Catilinariam pervenit : sic regina defuncta, Catharina Medicæa inducta fuit ad multa sequiora, quam decebat, in detrimentum liberorum & officii committenda. Liceat Paganos eatenus excusare, qui lumine divino destituti nihil arduum inceptabant, ad quæ ferè mentem nefas ducebant contendere, nisi per augurum, & cæterorum hariolorum præsagia, tametsi fuerint, ut verum fateamur, nullo fundamento inædificata.

Politica Reminiscentia.

QVemadmodum ea cognitio, quam per hancce vitam capere licet, vix ac ne vix quidem penetrat in fundum rerum præsentium, ita æquè inutile ac periculosum fuerit, eandem ad futura porrigere. Lubens ego accedo sententiæ Platonis, Aristotelis & Senecæ, qui artem divinandi penitissimè rejecerunt, asseverantes etiam, quascunq; Astrologorum prædictiones carere fundamento.

Chaldæi primi demonstravêre usum horoscopi, secundum vulgatam opinionem: felicem sanè illi ignorassent ignorantiam, si scientia illa carere voluissent. Laude dignum omni, per prudentiam præcipere eventura: nullum verò usum præbet, eventum nostrorum institutorum ad motum astrorum applicare. Dæmonibus solitum, aliquando futura prænuntiare, ex regulis frivolis Astrologiæ vulgaris; plurimi tamen veritatẽ illarum prædictionũ non tam soliditati illarum regularum, quàm casui attribuere voluerunt, aut potius, secundum aliorum sententiam, curæ prædicta præstandi.

Quicunque desiderat eventura prænoscere, scrutatur quæ Dei solius sunt; adeò ut tantundem temeritatis committat hariolus, quantum vanitatis desideria illius notitiæ consectantur. Mortales tamen hac vanâ curiositate sese deludendos præbent ex duabus potissi-

tissimum causis, iisque differentibus; dum alii quærunt effugere mala ingruentia, qui tamen, quod sæpe animadversum est, evitatis scopulis in brevia feruntur: alii verò aures animumque præbent, ut viam inveniant, quærendis, quibus inhiant bonis: Illis itidem usu venit; ut per nimiam fiduciam bonæ fortunæ ex astris proventuræ, malæ implicentur.

Ubi verò astrorum ratio desiderata abnuit, scientiam illorum suggillant; & viceversa ubique aliquid fundamenti occurrit ad desideriorum spem fulciendam, adeo demulcentur palpo illo, ut Teresia cæciores temerè ruant in exitium. Nullum aliud argumentum ad convincendam Astrologorum vanitatem adduxero, præter ignorantiam propriorum malorum, quæ capiti ipsorum imminent in particulari, ubi impotentiam suam ad expedienda remedia sponte fatentur. Examines etiam ad normam prudentiæ regulas suorum judiciorum, ut vel sic cognoscas vanitatem, summamque scientiæ ignorantiam.

CAPUT XX.

Rex metuit, ne regina mater ad Hispanos abeat.

Apparebat sanè in regis instituto tantundem clementiæ, quantum duritiei regina mater præferebat; non tamen illa desinebat rigorem crepare. Rex igitur querelarum nullum modum fieri dolens, in primis de captivitate, quam ad omnes Orbis Christiani principes traducebat, constituit & hanc præcidere ansam, si copias ipsi circumdatas, non custodiæ causâ, sed ob alias rationes, penitus removeret: postquam constaret, Compendii nullam seditionem facile conflari, aut militem in viciniam contrahendum, principibus factionis vel in custodiam datis, vel formidine perculsis: adeo ut omnino placeret, eas copias aliorsum distrahere.

Id unum metuendum videbatur, ne ipsa ad Hispanos elabe-

laberetur: eâ curâ verò ut liberaretur Rex, prius Estræo internuntio indicat, lubenter omnes omninò semoturum copias, & præsidii & viciniæ, ut gratificaretur, si ipsa sponderet, regni limites non exire. Ea fide sæpius iterata, per fiduciam deducitur miles, qui tamen rege sic jubente, ad aliquot saltem leucas recedebat, ne qui concursus ad arma fieret.

Politica Reminiscentia.

TRibus ferè argumentis constat societas humana; & fide, & vi, & metu. Fides in verbis consistit, præter aliquas ceremonias, memoriæ refricandæ causa additas; quæ de sensu animi testentur. Cùm autem populares jugum ferant, fidem colere habent necesse; sed principes ludere solent, uti pueri astragulis, jurejurando. Apud ipsos plerunque locum invenit prophanum illud, linguâ juravi, mentem injuratam gero.

Alterum argumentum infert vim, & maximè spectat inferiores, quibus tribunalia constituuntur; aut armorum potentia obedientiam & fidem extorquet. Tertium est metus Numinis; quod exempla non raro statuit fidei non servatæ, maximè ubi invocatio nominis divini intercedit, ut cœlum vindicet, quod terra nequit; si quis sciens fallat, aut mentem à verbis diversam ferat.

Sponte vult decipi, qui desiderio æstuanti animo fidem habet, cùm eo rerum statu feratur equis auriga, neque audiat currus habenas. Sic videas pueros ferularum ictibus concisos, summa quæque promittere, sed eo dolore & metu liberatos, susque ducere promissa, & ad ingenium redire, petulantiamque resumere.

CAPUT XXI.

Regina mater exit ex Gallia.

NImia ista regis indulgentia debebat in animum re-

reginæ matris deſcendere: Verum enim verò, adeo nihil agnoſcebat illam, ad regis voluntatem demerendam, ut ad majorem ægritudinem converteret, ex regno tandem egreſſa. Ut autem inſtitutum illud latentius perficeret, Regi nunciat per Eſtræum & Sanchaumontium, modo ſui videndi ipſe faceret copiam, diſceſſuram ſeſe Compendio in aliam urbem, de qua conveniri poſſet.

Gratiſſimum id regis nuntium, Rex in ſignum alicujus moderationis interpretatus, quæ paulatim animum ſubiret: renunciat, ſeſe præſtò futurum vel Monſoui, vel Mantææ, vel alibi locorum per viam quamcumque, quæ Andegavum, Bleſiam aut Molinas duceret, ad ipſius arbitrium. Hac ſpe rex aliquandiu lactabatur; quod ſibi perſuaderet, eam rationem ad reducendum Aurelianenſem etiam valituram.

Regina mater verò interea temporis negotiabatur ſeceſſum in Flandriam apud Infantem gubernatricem: etiam viam invenit Mareſchalci Vardæi pervertendi, ut Capellam, quam tenebat præfectus traderet. Petitionem Infans nihil diſtulit reſponſo dignari, quod Hiſpani, diſſidiis Galliæ fovendis ſemper delectati, ut intervertant ſuppetias fœderatis deſtinatas, ad uſurpationes ſuas promovendas, impensè ſuadebant, renuntiandum eſſe, Veniret omnium gratiſſima, omnem reverentiam & cultum per illas provincias inventuram, crederet omnino, nihil deſideriis ipſius defuturum.

Secundum hoc reſponſum de exceſſu deſiit deliberare ipſa, quin extemplo, quæ ſuam ſpectant perſonam, diſponeret, & cum Freſinæa Compendio diſcederet, præter unicam pediſſequam. Eodem die Capellam defertur, ſed copia introeundi negatur, quod rex ſuſpicione de Præfecti fide conceptâ, Vardæum patrem juſſiſſet advigilare: tranſit igitur Avennas, primam Harmoniæ, qua Galliæ obvertitur, urbem; ut hoc inſtituto Orbi terrarum fecerit manifeſtum, non tantum nullam fuiſſe adhibitam captivitatis cuſtodiam, ſed etiam perverſis obſequium motibus animi ſic præſtari, cum ſuam perſonam hoſtibus Galliæ permitteret.

Po-

Politica Reminiscentia.

SUmmum periculum imminet, ubi iracundia dominatur rationi: effecta Magnatibus obvia vel ex negotiorum pondere æstimantur. Deus homini contribuit rationem, ut præsideat actionibus tanquam regina, in thronum summum collocata. Vult ut motus coerceat & ducat, veluti pisciculus ille Balænæ dux in mediis fluctibus, ne vastissima moles impingat in scopulos. Omnibus nobis & singulis imperavit luminis ductum, inprimis vero principibus, cum ipsi rempublicam turbent; quamprimum clausis ad rationis ductum oculis, violentos animorum motus consequuntur.

Impetus ille torrentem refert, qui arbores convellit, quævis obstacula diripit. Sic extinguitur Lumen rationis, offuscatur judicium, infringitur prudētia, ut inutilis hæreat, tanquam avis in visco. Sic sane maxima pars imperiorum invenêre exitium, diadematibus conculcatis: sic popularibus crevit desiderium seditionis, & oppidanis partium studium. Sic templis vastitas inducta, altaria eruta, & sacratissima quæque prophanata, & augustissima apud mortales violata.

Vidimus innumeros, per furoris æstrum, nullum pensum tenuisse propriæ perniciei, modo exitium inferrent exosis per idem incendium, quo sese corripi sentiebant. Summæ sapientiæ fuerit, iram frænare, & nascentem fortiter suffocare: excandescit enim per libertatem quæsitam, adeo ut impetus brevi invictas colligat vires, quibus nihil possis postmodum obstare. Fulminis enim induit naturam, quod semel ex nubibus explosum, eluctatum utique ex claustris, nullam vim moratur, quin perrumpat.

CAPUT XXII.

Regina mater introit Bruxellas solenniter.

UBi regina mater pervasisset in provinciam Infantis, Baro Crepacordius, Hannoniæ præfectus, ad Avennas occurrit, & civilitatis defungitur officiis. Quamprimum verò ipsa de adventu Infantem fecisset certiorem, misso Barone Guæpratensi, mittitur continuo Marchio Aytonæ Avennas, qui deferret omnem potestatem & authoritatem, quamcunque Infans in Belgium obtineret, rogaretque ut pro arbitrio imperaret.

Donnus Philippus Albertus Velasconius, Centurio satellitii equestris, eodem tempore adducit turmam, quæ excubaret circa ipsam. Hinc itur Montes, ubi Spinæi princeps cives armatos prostituit, ut quantumcunque honoris adventanti exhiberet. In hâc urbe Infans occurrit, cum reverentiæ compendio, quantum mens concipere unquam posset; confirmat oblata, de authoritate in Belgium ipsi cedenda.

Post biduum itur Bruxellas, ubi iis honoribus fuit excepta, quos ipsi Hispaniarum regi fas esset præstari, prolatis quibuscunque blandimentis, & recreationibus, ad votorum diversitatem. Quis vero commemoraret cultum ab Hispaniæ magnatibus delatum? Permittent illi nihilominus ratiocinationi, aliam ipsis, aliam Infanti tum fuisse mentem.

Hæc enim per universum anteactæ vitæ curriculum tanta benignitatis, sinceritatis & pietatis præbuit testimonia, ut institutum illius nemo aliter queat interpretari, quam pro norma civilitatis propensionisque particularis erga reginam matrem, & Galliam; cùm Hispanis longè diversissimum sederet animo; Quibus notissimum erat, fœminas istis illusionibus devinciri. Cogitabant enim reginam matrem amplius intricare suis commodis, ut ad ipsam, tanquam scopulum, collideretur

tur Cardinalis, cujus prudentia plus negotii ipsis facessebat, quàm exercitus centum millium armatorum.

Politica Reminiscentia.

SApientissimum institutum, principes exteros quàm honorificentissimè suscipi, qui ex ægritudine aliqua animi patriam deserunt, quæsito alicubi refugio. Natalium ratio venerationem semper circumdat, quàcunque demum sorte conflictentur, adeo ut neque fortuna victis debeat detrahere cultum ex priori conditione debitũ, Hinc Eunones rex Adorsiorũ laudatur apud Tacitũ, quod civiliter suscepisset Mithridatem, Ponti regem, qui ex fortunæ ludibrio coactus erat ad hostem confugere.

Quòd si natales Exterorum principem debent inducere, ad colendos, etiam fortuna lapsos, prudentia idem officium amplius urgebit, cùm honor ille delatus vinculi instar sit, quo arctius adstringuntur ad hospitium diutius amandum, vel ex desideriorum copia. Eâ ratione etiam non raro fovetur dissidium illius reipublicæ, quàm deseruêre; id quod semper debet esse magni momenti.

Licebit ipsos, quandocunque usus ferat, exercitui præficere, qui irruat ad incendium bellorum, pace salvâ: quæ artes Hispanis nunquam non placuere, quorum provinciæ hinc inde sparsæ, obsequio constabiliri nequeunt, nisi dissidia apud vicinos principes foveant. Id quod quidam ex ipsis sapientissimè adnotavit, cùm de secretis politiæ Hispanicæ ageret. Princeps enim sapiens nunquam ægrè feret, dissidia apud vicinos fervere, cùm sciat, sic ipsos distineri, ne sibi noceant; belloque impeditos, sibi otium conficiendorum institutorum concedi, ad progressus ampliores.

CAPUT XXIII.

Infans mittit Carondeletum ad regem, qui concordiam cum Regina matre negotietur.

NOn longè postquam regina mater transiisset Bruxellas, adeoque ipso mense Augusti Infans, ex mente ad pacem propensissima, mittebat Carondeletum, Decanum Cameracensem, extra ordinem, ad regem, qui tum Monsoui morabatur, eumque faceret certiorem, reginam matrem non alia ratione in provinciam admissam, quam ex debita reverentia & propensione; nullum sibi inde quæri compendium vexandæ Galliæ; optare potius, si fieri queat, ut concordia redintegretur, cui rei promtam offerret operam. Rex, qui declinavit bellum, donec necessitas id persuaderet, ad stabiliendam pacem, lætari potuisset, nisi aliunde didicisset asseveranter, reginæ matris familiares & Hispanos legationem procurasse hanc, ut consilia cautius tegerent, à tranquillitate publica prorsus aliena.

Quemadmodum autem reges ad dissimulandum obligantur, donec occasionem vindictæ dispiciant; adeo ut civilitatis testimonia externa cogantur suscipere, quæ eodem pretio redhibeant; Cardinalis nihil oblitus est, quin legatus ille reciperetur omni honore; additis quibusvis blandimentis, ad devinciendum ingenium alioqui parumper vanum, ut Galliæ favere inciperet; cùm sponte intelligeret, facturum nonnullas propositiones, non omnino ingratas.

Sic igitur viam hinc inde sæpius emensus, semper magno afficiebatur honore, habitus magnifice, ut sub ultimum discessum dono auferret Crucem, adamantibus distinctam, bis mille aureorum pretio. Frequentia tamen illa itinera id tantum præstitêre ut manifestum fieret, in instituto illius plus arrogantiæ inveniri, quàm prudentiæ; cum-

cumque opes natalium & fortunæ dissipasset, alias à liberalitate regis non invitus videbatur obtinere velle.

Politica Reminiscentia.

QVamvis Princeps aliquid offensæ ab alio contraxerit, non desinet tamen eidem quodvis genus civilitatis deferre, legatis etiam cum honore susceptis. Civilitati ubique esse debet locus: & Alexander magnus, cujus exemplum majoris potest esse ponderis; quod fortitudinis nullum unquam passus est detrimentum, etiam nimius fuit in hoc genere officii ergà hostes. Semper colet benevolentiam cum cæteris, tametsi nullam videat causam eos diligendi, aut de illorum propensione potiora sperandi. Non ut vindictæ speciem præbeat, sed ut effecta producat, quibus castiget injuriæ authorem.

Quin potius prudentiæ fuerit, civilitatis officiis eum distinere, ut melius opprimat inopinantem. Eximia illa benevolentiæ testimonia, quæ exhibebit, optima censentur artificia, ad removendam suspicionem, diffidentiæ matrem. Hinc Sapientum Priscorum nonnemo ajebat; Principi non nisi per diffidentiam suscipienda cæterorum officia: Sic Pompejus se deceptum doluit per specimen pacis; & Lepidus sub imagine amicitiæ splendidæ gemuit, referente Tacito.

Dici potest summatim, civilitatis eam esse rationem quæ ambagum, ut tramitem ad portam secretam inveniás, introitumque obtineas: omnium est temporum, quamvis non omni semper amiciatur ingenuitate, grata nihilominus objecto, & utilis subjecto. Sapiens nonnunquam satis delectationis inde suscipiet, per simulationem, tametsi animitus sic offendatur. Sed ut opportunius suum dispiciat commodum & valide offensam testetur. Hinc vero expeditius hosti nocere potest, si ægritudinem altius premat, nunquam enim offensioris animi fecerit indicium, nisi paratus & potens ad vindictam.

Non desinet legatos admittere, vulgari honore & more, cùm dignitas illorum semper sit venerabilis, ob principis, quem repræsentant, personam: Neque commodo caruerit

iste honos, cùm diffidentiam saltem minuat principum suorum, ad majorem negotiorum socordiam. Sic & cæteri vicini hærebunt ancipites, ne illius partibus accedant, quemadmodum solitum est principibus, partium studium sumere ad minimum de bello rumorem.

CAPUT XXIV.

Rex Cardinalem Valettanum mittit Aureliam ad fratrem.

POstquam commemoravimus, quæ spectant ægritudinem & excessum reginæ matris, opportunè de Aurelianensis instituto potissima momenta recensebimus; quanta sollicitudine rex & Cardinalis eum conati sint ad aulam reducere; & quàm pessima consilia ipsi fuerint suggesta ad movendum bellum, ut tandem regno penitus excederet.

Ubi rex Compendio redierat, ibidem destituta matre, constituit, nihil omnino omittere, quod Aurelianensis posset voluntatem demulcere, & fiduçiam in regem reddere, ad redintegrandam concordiā, modo & tricis reginæ matris avelleretur. Cùm autem judicaret, nihil expeditius ad mitigandum animum, & ad sistendum genii efferati impetum, quàm matrimonium aliquod, visum est, mittere Cardinalem Valettanum, qui Aureliæ hærenti nuntiaret, paratam ipsi quamvis securitatem & satisfactionem, si redire constitueret, quod per omnia sacra rogabatur; consentire regem lubentissimo animo in conjugium Mariæ, cujus nuper copiam instantissime expetivisset.

Id sanè certissimum veræ benevolentiæ à rege testimonium auferebat, cùm matrimonium inire non posset, cujus non interesset aliquatenus regis, ad dispendium utcunque authoritatis, sobole inde progenita. Pessimi autem cōsiliarii, qui personam ipsius obsidebant, oculorum aciem inhibuere, ut ne tanta commoda perspiceret.

Valettanus rem proponit, de benevolentia regis certiorem facit rationibus exquisitissimis; reperit tamen animū mille modis anxium, Coniæo & quibusdam aliis frigidam suffun-

suffundentibus, ut semper à rege alienatus, majoris ipsos faceret. Coquebat utiq; propensissimum in regem animũ, ad officium faciendum, nisi intimi adeò impotenter dominarentur, adhibitis tot perversis machinationibus, ut non multis momentis destruerent Valettani operosas fabricas.

Fodicabant mentem per reginæ matris dispendia, ut animum induceret, sui esse officii, ipsam adversus Cardinalis hostiles insultus tutari, cùm illa persecutio in suspicionibus vanis versaretur; quasi omnem viri laudati famam esset abjecturus, nisi illam assereret liberam, postquam filii dilectissimi imploràsset auxilium, cui fortunas suas universas concrederet.

Deinde injiciebant terrores panicos, protestati, neminem de libertate ipsi cauturum constante, si unquam in manus Cardinalis recideret, ac si regi minus potentiæ fuisset, ad eum Aureliam circumscribendum, pro lubitu: Aut verbum regium minus securè susciperetur. Iam ipsa mentio conjugii abunde testabatur de benevolentiâ, quæ præter amores, nulla alia vincula, aut carcerem meditabatur, cùm id unicum videretur medium, ejus retentandi.

Potuêre tamen malèferiati persuadere, escam illam occultare laqueos, adeo ut fiduciam in verbum regium nullus posset collocare, aut ad aulam redire. Sic igitur intimi isti triumphum egêre de ipsius mansuetudine, & ipsius gloriam suæ ambitioni immolârunt, eò insolentiæ extremæ prolapsi, ut sperarent fortunam suam ex contemtu authoritatis regiæ erigere.

Politica Reminiscentia.

QVẽadmodũ Consiliarius prudentiâ juxta & fide præditus, adfert mille successus prosperiores, ita improbus id unum agit, ut principibus extremas conciliet ærumnas. Caveant igitur ante omnia, qui proprium compendium fixêre consiliorum scopum, cùm inde vægrandes offuciæ necessariò manent. Ab aulis itaque arceantur, sed & principes ipsi curam laboremq; stateræ in deliberationibus arripiant, ne præter mentem & rationem impediantur institutis perniciosissimis.

Beatos equidem laudarim principes, quorum ministri unicam ipsius gloriam scopum statuunt; quo beatitudinis bono hodie regem frui nullus dubito. Vbi enim neque odium, neque amorem consiliis immiscent, nunquam non ad partem honestiorem incumbent; cùm diversis motibus impulsi, aut metu & ambitione perciti, semper sint inclinaturi in partem à tempestate ingruente securam, vel etiam familiæ honores suæ ampliores quæsituri.

Principes verò vel maximè ex illâ necessitate fuerint deplorandi, quòd bono consilio egeant, per aulam vix inveniendum, & ministris fidis, vereque benevolis. Hic sane compendii ratio thronum sui imperii erigit, quæ præ regibus colitur, cum potior pars comitum illius gratia inserviat. Illuc amori & fidei vix patet aditus, ubi plerunq; gratia principis quæritur, non in amoris incrementum, sed commodi privati compendium.

Sic ferè omnes eorum familiares student consilia ad voluntatis gustum potius, quam ad leges prudentiæ ac justitiæ suggerere, cum inde ampliatum favorem sperent, qui nudæ veritati negatur. Optima consilia probè norunt, sed quæ sponte dedignetur, nisi fortunam in altiorem sustollant gradum.

Sapientissimum verò institutum, cujus per hanc calamitatem, vix unquam declinandam, possint fieri compotes, non fuerit mutuandum à sententia Cleobuli, qui Plutarcho recensente, solebat dicere, *Sapientem Principem non semper fidem habere, quæcunque familiarissimi suggererent, ne sic privarentur summo bono, & fidei & prudentiæ: sed ritè expendere dotes & virtutes eorũ, quos sibi adsciscere velit, & de rebus agendis consulere: Tandem etiam, non sequi illorum consilia, ex personæ authoritate, sed ex acumine judicii, rationes sententiæ pacatè dispicientis, post exactum earum examen.*

CAPUT. XXV.

Quantas turbas intimi Aurelianensis concitarint.

IN eum finem Rex Aurelianensem urgebat per Valettanum, ut malis sese consiliis, quibus circumdaretur, evolveret; jam certior, propensiones violentia carituras, ad facilem considerationem boni publici. Coniæus simulabat assensum, & Chaudebonnus, ab Aurelianensi Estampas ad Regem missus, renunciabat eam inclinationem. Cùm autem rex respondisset, sic demum Aurelianensis rebus optimè consultum iri, satis indicii faciebat, verba ea aërem verberasse; spem verò amplissimam, ex prognosticis anni superioris susceptam, ubi ipse eorum concinnandorum cepisset curam, rege graviter decumbente, ut genium Aurelianensis insuper exerceret.

Tunc enim Aurelianensem in id absolutum conjecit institutum, de necessariis ad bellum gerendum disponendis. Curavit, ut Aurelianensis Bellegardium Burgundiæ præfectum, in partes pertraheret & sic in potestate haberet munimenta provinciæ; quod ipsum Regi renuntiavit per Bucarum, sub finem Februarii. Edocebatur Rex aliunde, eum cogere nobiles, auspiciis Aurelianensis, per Normanniam, Occitaniam & Lemovices: Feuliadum, cæterosque Puylaurentii propinquos, liberè conscribere militem, ac si rex mandasset.

Regi adferebantur literæ, Fretam, ducem secundarium cataphractorum, apud Aurelianensem, ex ipsius consilio perscribere ad socios, convenirent Meunum, Aureliæ vicinum; quæ omnia sine scitu Aurelianensis fieri minime poterant. In vulgus notum erat, Aurelianensem ipso instigatore ad Thoirasium scripsisse, ut ex aulâ abiret, & sese factioni daret.

Hanc epistolam ipsus regi & legit, & exhibuit: ita & publicitus ferebatur, ipsius institutum, quo Aurelianensem

sem impedierat, de occupandis Ligeris trajectibus, de annona, milite & apparatu bellico Aureliam comportandis, urbeque munienda. Non ignorabantur conspirationes, per Hispaniam & Lotharingiam institutæ: nuntiatum erat de complicibus per Provinciam & Delphinatum, magno abusu fiduciæ, quam Aurelianensis in ipsum collocabat.

Hinc pronum erat judicare, quantum abesset à reditu, cùm id unum ageret, ut quantocyus fortem duceret exercitum, ad bellum gerendum. Certo certius enim, tantum apparatum, si universus ordo equestris, dimidiato mense evocata ante discessum regis à Parisiis, adeoque omnes omninò ad faciendum militem dimissi, satis promtè fuissent præsto, non usui destinatum, ut Aurelianensis securius ultra regni limites deduceretur, sed ut in meditullio firmaretur, ad eludendas leges, quas rex universis præscriberet.

Nihil enim pensi habebat, regem, qui factionem Religionariorum potentissimam facilè subegisset, ambitioni Hispanorum terminos fixisset, & Anglorum conatus ad insulam, quam gloriæ theatrum delegerant, fregisset, ludibrio habiturum tanta molimina, temeritatis plenissima.

Politica Reminiscentia.

Non satis habeat Princeps, ad gloriam acquirendam, omni metu periculorum, qui bellum parit, vacare, ut manifestum faciat majus desiderium honoris indipiscendi, quàm metum cujuscunq; casus sinistri, in quem incidere posset, in animo valere suo; nisi prius consideret, quas copias expediat, quousque potentiam protendere queat, quos amicos sit habiturus opitulatores, quantum facultatis fuerit penes hostem, & quanto apparatu, ad ducendum bellum sit instructus.

Virtutem metiatur ad vires, nequid supra potentiam audeat, aut adversus rationem. Generosi animi indicium, occulos clausisse ad quævis pericula in executione instituti; summæ tamen prudentiæ argumentum, prævidisse quævis incommoda, antequã progrediare, ne quid temere erres. Quicunque diversam insistet viam, nunquam

quam evitabit alterurrum malum, ut vel miserrime in persequendo instituto intereat, vel ad leges turpes pacem faciat, impotentiam non sine macula alicujus infamiæ professus.

Est etiam temeritas cæca, quam plerunque malum consequitur. Quicunque ipsius motibus sese prostituunt, coguntur ab instituto desistere cum exiguo commodo, quod nihil pensi primitus fecerint. Spes vanæ quibus exordium fruatur, feruorem subdunt, cujus summum incendium per impotentiam recidit in glaciem. Cæca utique neq; pericula neque casus adversos advertit: unde periculosissimum fuerit, ipsius consilijs uti, cum experientia toties docuerit rerum gerendarum moderatores, quam raro promissorum exoluat fidem.

Cambyses rex Persarum, memoratur apud Herodotum, istius rei luculentissimum exemplum. Is sumto bello adversus Macrobios Æthiopiæ populos, legatos ad regem ipsorum mittit, qui vires ipsius, & nationis munimenta specularentur, sub specie delati cultus: cum autem rex insidiarum rationem esset rimatus, discessum imperat, ut ocyus suo regi renuntiarent, iusti nomen nullatenus laturum, si provinciam alienam invaderet.

Ad hoc responsum Cambyses ita excanduit, ut continuo moveret, & Æthiopiam versus duceret, exiguo apparatu annonæ, & cæterarum rerum, ad sustentandum tam numerosum exercitum necessariarum. Vix quartam itineris viam emensus, videt exercitum equina vesci per penuriam, rabie per famem ad humanam versa. Sic circumagere exercitum conatus, domum revertitur, insigni jactura & militum, & prudentiæ.

CAPUT XXVI.

Rex Aureliam abit: veræ suscepti itineris causæ.

CUm regi momenta factionis omnia innotuissent, consul-

fultum putavit, ipfus obviam ire tempeftati ; qui fciret, præfentiam regum referre Solem , qui exiguo tempore diffipat nubes, ad ipfius fplendorem obfufcandum coortas. Ineunte igitur Martio abit *Eftampas*, etiam Aureliam petiturus, prout Aurelianenfis inftitutum poffet poftulare. Credebat rex, coram locutus finiftras fufpiciones, ab intimis fuggeftas, eximere ; vel faltem copias accerfitas Aureliam, quamdiu illic fubfifteret, non contrahendas; non vana fpe in conjugij rationem propofitam conjecta, fi commoda ex illo oritura coram exponeret.

Ex iftis caufis rex iter fufcipit, quod familiares Aurelianenfis impedire fatagebant, fubmiffo Chaudebonno ; qui epiftolam deferret ab Aurelianenfe fcriptã, ut fecurum redderet regem de fuo obfequio, & finiftram opinionem, quafi aliquid machinaretur, dilueret. Cùm autem rex intelligeret, ne momentum quidem temporis perdendum, in fuffocandis feditionibus , nihilominus progredi voluit.

Eftampas ingreffus, difcit Aurelianenfem digreffum Aurelia, & Burgundiam petere : intimi prætexebant inftituto adventum regis , qui libertatis ufuram veniret fublaturus: præter omnem tamen rationem ; cum jam dimidiatum ante menfem renunciaffet Bellegardus, Aurelianenfem conftituiffe Burgundiam petere, etiam prius quam rex de itinere Aurelianenfi ullam feciffet mentionem.

Vix dici poteft, quantam ægritudinem regi, fratrem teneriffimè amanti , difceffus ille conciliarit animi. Verumenimvero fœminarum fuerit, ad planctus & lamenta tranfire in cafu finiftro, remediorum cura neglecta : regi autem conftitutum erat inftare , & eandem provinciam petere, ut oppida in obfequio contineret. Cum igitur tam fervidè confequeretur rex, Aurelianefi otium non fuit, ullius munimenti corripiendi, quod pronum fuiffet, nifi rex , ad inftitutum evertendum tergo illius hæfiffet.

Sub finem enim Martij *Diviodunum* pervenit ubi oppido & caftello ad obfequium affertis , jubet Grangæum

gæum Campiductorem, Bellegardiæ imponere legionem, postquam Aurelianensis inde esset digressus: legio Pedemontana Antissiodorum & fanum Iohannis ad Lonam occupat: per limitem illum in præsidia sparguntur trecenti equites levis armaturæ, ubi eorum summus usus, ut Burgundiam adversus quævis ausa tutaretur, Hauterivano cum imperio Mareschalci castrensis omnibus illis copiis imposito.

Aurelianensis ministri ubique spargebant, ex regno elapsum, ne à copiis persequentibus captivus traheretur, tametsi id à vero longissimè abesset. Fatendum utique, ministros illos Aurelianensis auspiciis limitem illum legisse bello gerendo, unde rex necessum duxerit, consequi, ut pessimam illorum voluntatem interverteret ante effectum; cùm magni referat, nullam istis casibus indulgere moram, ne otium relinquatur, exteris accedendi, quos compertum erat sollicitari.

Quòd si præter voluntatem regno exiit, poterat & Aureliæ, & postmodum Antissiodori suscipere æquissimas à rege oblatas conditiones concordiæ, cùm rex amplexum ejus expectaret, paratus ad quævis sinceræ benevolentiæ quam semper tenuisset, testimonia præstanda: ubi autem nihil istorum placeret, ultimum erat, ocyus consequi, & tempestatem Burgundiæ, adeoque universæ Galliæ incumbentem, dissipare.

Politica Reminiscentia.

SUummo cum Reipublicæ malo nascuntur factiones in visceribus; sed iisdem jam cooitis, imprudentissimè egerit rex, si authoribus otium daret copiarum contrahendarum, ad bellum inferendum. Antevertat igitur, nec expectet, donec principes à fide discedentes parati sint ad executionem instituti. Non tamen conveniet, cuivis rumori fidem habere, aut ad primum seditionis nuntium exercitum movere; sed nihil cunctandum, ubi de malo gliscente constat.

Sic Alexander Magnus, ut hostes per Græciam occuparet coeuntes, expedito cum exercitu adeo properanter

ingruit, ut persuasisset, antequam venturus crederetur. Solebat utique dicere, promtitudinem in hoste præveniendo quodvis commodum ferre: unde ab Apellis penicilo pingi voluit in fulmine armatus, cui celeritas tantam conciliat potentiam, quamvis saxum exiguum jaculetur; ut omnia in pulverem comminuat.

Audacia & potentia nunquam desunt Magnatibus, ubi tempus nanciscuntur militi cogendo. Plerumq; enim circumfluunt viris & ingenio & virtute præclaris, ut institutiones, modo ne intercludantur tempore, recte disponant: consultissimum igitur, regem recta in ipsos itare, si suis rebus provisum volet. Exiguo aliquo momento ardua in compositionem coiere. Regis aspectus territat perduelles, audaciam eripit complicibus, ne accedant, adeò ut inobedientes facili negotio ad obsequiū cogi possint, antequam obfirment animos.

Henricus III. insigni errore notatur, qui per seditionem Parisiis ortam, quam à tumultuaria opera resecandorum vicorum vulgo sepimentorum nuncupant, tanquam inferior, urbe exire voluit, cùm absentia regis imminuat reverentiam apud populares, authoribus seditionis animos addat, & audaciam plebi suggerat. Non id agebat Bajazetes II. adversus Selimi primogeniti perduellionem; quo casu tantum animi exeruit, ut nunquam sustinuerit regredi, tametsi Ianitorum plurimi ab obsequio recessissent: Sic demum præsens, gravissimis verbis turpitudinem desertionis incussit, ut exequi proditionem cēptam supersederent. Eadem ratio Carolo V. ad Gandavenses in seditionem collapsos, in viam obsequii reducendos. Ad primum enim in Hispaniam perlatum nuntium illius instituti, celeribus perfertur in Flandriam, ubi non operosè instituit & seditionem compescere, & authores castigare.

CAPUT XXVII.

Aurelianenſis abit Veſontionem, unde ad regem dat literas.

AUrelianenſe Veſontionem ingreſſo, nihil prius habuit Coniæus, qui ex ſummo dolore, momentorum non ritè diſpoſitorum, & temporis neglecti ad contrahendas copias, quam ut juxta ſolita vaframenta, conſuleret, ſcribendum ad regem, de cauſis, quas viſum erat prætexere temeritati, ſui exceſſus. Epiſtolam ipſus concinnat, aliquantulum licet adjutus, quæ imprudentiam eam ſpirat, ut nullo alio argumento ad impingendum crimen læſæ majeſtatis opus ſit.

Interſerat ſermonem contumeliæ in regem pleniſſimum, principem judicii expertem coarguens; tandem tamem omnem molem prætextuum confert in captivitatem reginæ matris Compendienſem, quàm toties in ſola imaginatione conſiſtere diximus; neceſſitatem exeundi ex regno ſibi impoſitam, quòd ſecurè in regno vivere non poſſet, quæ ratio nullius erat momenti, poſtquam ſecuritatis omnimodæ teſtimonia offerebantur; addebat tandem, Cardinalis perverſam gubernandi rationem, quam vel inde ulterius tolerare non poſſet, quod ſummam Reipublicæ traheret perniciem; nihil advertens, id admodum ridiculum viſum iri prudentioribus, cùm is regi fidiſſimam præſtiterit operam, in aſſerendâ inſula Reæ, in Caſala liberanda, in ſubigenda fere univerſa Sabaudia & Pedemontio, aliiſque compluribus negotiis, unde Gallia ad apicem gloriæ fuerit enixa.

Frivolis iſtis rationibus utebatur Coniæus, ad velandam imprudentiam ac temeritatem ex regno exeundi. Quemadmodum verò tanta inſolentia ferri nequibat, Rex, cui Brianſonius, venatu occupato ad Baniæum, nullo intimorum præſente, literas exhibebat, lato-

rem custodiri jubet à satellitum legato, ut Dividuri castellum incoleret captivus, quò cæteri abstinerent literis ferendis, quæ reverentiam posuissent.

Exinde, quod minimè ignoraret, principes plerunque sinistrè vapulare, justissimis actionibus apud populares per calumniam traductis, quas instar mysteriorum debebant venerari, ob rationes abstrusas, Declarationem in Senatu Divioduren si promulgat, quâ verissimæ causæ exponuntur, quibus Aurelianensis permotus, ex regno exire voluerit, nedum Aureliæ subsistere; adjectis itineris Burgundici rationibus, quas superius recensuimus, hac insuper additâ, regi hanc provinciam tantò majori curæ esse, quòd Bellegardus factioni accesisset, tametsi idem ex illorum instinctu Damasum Antissiodurанum ad regem, nunc mitteret qui Bucarri, ad informandum regem sponte submissi relationem refutaret, quâ de Aurelianensis instituto, ad Burgundiam occupandam constabat, adeò ut factionis mysteria undiquaque paterent, & secundum ista omnia prætextus frivoli evanescerent.

Declaratio tamen illa non tantum instituebatur, ad demonstrandam justitiam regii instituti, sed etiam ut in crimen læsæ majestatis collapsi pronuntiarentur Comes Moreti, Duces Elbænii, Bellegardiæ, & Ruannarum, præses Coniæus, Puylaurentius, Monsigotus, cum sacerdote Chantelupo, qui universi ad excessum Aurelianensis contribuerant: ferebatque sententia regia, ut in eos ex illo crimine animadverteretur, nisi intra mensem ad clementiam illius confugerent, criminumque gratiam impetrarent. Sic jubebantur omnes præfecti oppidorum, & munimentorum custodes incusare quascunque copias coeuntes, nisi regiis auspiciis valerent.

Politica Reminiscentia.

FRustra sanciuntur leges de perduellione mulctandâ nisi vim exerant adversus obstinatum hoc crimen læsæ majestatis. Clementia quidem inter summa regiæ dignitatis ornamenta censetur, eadem tamen Rempublicam præcipitat in confusionem & inobedientiam, nisi severitatem

per

per occasiones habeat comitem. Impunitas factionis authori animum addit pergendi, & tranquillitas publica non firmo stabit talo, ubi violentia impunè transmittitur, & nimia regis mansuetudo ubi patuit, ad ea extrema perurgetur, ut authoritatem castigandæ postmodum insolentiæ, ad lubitum & necessitatem, amittat.

Id verò est ipsam Rempublicam lædere, summo crimine contracto crudelitatis, si factiosi fugâ elabantur, nec nomen sceleri dignum ferant. Minimæ severitatis exemplum, quod in eos statuatur, consiliis jam propalatis, reliquam flammam extinguit, cùm viceversa conniventia & dissimulatio eandem foveant & augeant. Frustra speres mansuetudinem adhibere solam, ad redintegr ndum obsequium: Sapientissimi enim Politicorum id pernegant. Nulla ipsi potentia in animos Magnatum, veræ amicitiæ incapaces, adeo ut præter metum nullum extet remedium curriculi coercendi.

Non tamen consuluerim regi, ut rigorem exerceat, illique ad extrema perurgeantur; cùm id eò periculosius fuerit, quod aliquando ipsi extrema sinistrum quid audeant & patrent. Eam tamen instituet rationem, ut metum concipiant, ex justitia. Mortales longe rectius parent, ubi metuunt, quàm ubi amant, adeo ut vincula amoris levius rūpantur, quàm illa, quæ metus constrinxit: sic beneficia levius movent animos, quam supplicia Quantum enim prę mia conferunt ad animandam fidem famulorum, tantundem irrogatio pœnæ est necessaria ad coercendam factiosorum insolentiam. Unicâ pollet manu, qui sola clementia utitur; unde evidentissimum periculum amittendæ authoritatis, nisi justitia rigorem circumdet, ubi clementia ad officium faciendum corruit.

CAPUT XXVIII.

Contestatur Parlamentum Parisiense de Declaratione adversus perduelles.

CRimen eorum, qui Aurelianensis abutebantur nomine,

ne, nimiam ferebat audaciam, quæ per literas contumeliosas scriptas patebat: quemadmodum autem error errorem parit, eo non stetêre gradu, nisi & Parlamentum Parisiense turbarent, ne Declaratio illa, Divioduni promulgata, rata haberetur. Intererat autem authoritatis regiæ, veritatem patescere, unde & Declarationem Parlamento transmisit.

Coniæus verò, & complures complices nonnullos, eosque principaliores illius curiæ in partes suas traduxerant, præscriptis à re gestâ rebus alienissimis; ut ipsis reciperent, publicè declamare, & violentiæ coarguere Declarationem, rationibus in eum finem submissis, quibus tamen æquè deerat fundamentum, ac veritas. Eum tamen tumultum in Senatu illo illustrissimo suscitarunt, ut deliberare instituerent, An benè haberetur rata; cùm potius considerandum esset, id genus declarationem, quæ Rempublicam spectant, tantum submitti ad tabulas publicas, ut promulgentur porrò, & serventur per universum regnum, cum cæterum non semper, nisi regi constet penitius de verissimis causis, quibus Rex adigatur.

Contestatio illa tantum efferbuit, ut sententiis utrinq; æqualibus, promulgatione supersederent. Hinc Rex ad Parisios reversus voluit, ne illa confusio censuram effugeret, Senatum illum in Luparam accersere, singulari mandato, ut pedes veniret, reus utique, & paratus ad recipiendam verborum invectivam promeritam, ut addisceret, suum non esse, de summa Reipublicæ deliberare, Declarationes in eum duntaxat mitti finem, ut promulgentur, in tabulas publicas relatæ, & à popularibus observentur.

Hic autem minus occurrere difficultatis, ad promulgandam istanc, cùm maximum intersit discrimen inter mandatum, quod defertur ad disquisitionem judicii, & ad decidendum, tum inter Declarationem, à Rege promulgatam, ut edoceat subditos de puniendis, ubi rationes explicantur, cur culpam & crimen læsæ majestatis incurrerint, indulto etiam certi temporis spatio, quod gratiam clementiæ ferat petentibus: secundum quæ omnia nihilo-

nihilominus processum juris institui, ad formulas necessarias causarum criminalium, antequam sententia condemnationis feratur ultimo.

Id evenit in Luparâ, rege per Senatum præsidente, Parlamento universo in genua procumbente, sub oculis regis, etiam postquam Sigillorum Custos ex mente regis exposuisset, Nullam ipsis esse authoritatem de Declarationibus, quæ Rempublicam concernerent, submissis judicandi: Rex manu propria sententiam illius dissidii, tabulis archigrammatei insertam discerpit, jubetque ei substitui illam intimi consilii, quâ superior abolebatur: annexâ inhibitione, de similibus Declarationibus nunquam in posterum in deliberationem assumendis.

Tandem, ut culpa collegii in aliquos particulariter redundaret, Præsidentes Gayanus, & Barilionus, etiam Lesinæus consiliarius ex mente regis jubentur aliquandiu Parisiis abesse, eatenus muniis suis privati, quòd minus reverenter essent locuti de actionibus regis, reique publicæ administratione: Clementia tamen Regis arctare voluit id tempus, paulò post revocatis ipsis ad Parlamentum, functionesque obeundas, cùm per merita & integritatem habeantur dignissimi; expuncti etiam cum summo bonorum dolore, quibus molestè accidebat, tantos viros famæ aspersisse maculam ex Zelo minus considerato.

Politica Reminiscentia.

PArlamenta, sic usus obtinuit nuncupare summum cujusque provinciæ Senatum, æquè per leges Iustitiæ tenentur, ac prudentiæ regi adhærere indivisim in arduis Reipublicæ. Per justitiam, inquio, tenentur, cùm alioqui usurparent potentiam alienam, si judicium hic exercere post sumerent, creata utique à regibus, ut justitiam populis administrent, quod Præses Vaqueriæ ad Primicerium Aurelianensis dicebat, petentem aliquando nomine principis à Parlamento, ut adigeretur rex ad Parisios redire, & suo consilio in gravissimis Reipublicæ negotiis uti.
Idem responsum dedit Parlamentum hoc ipsum Ludovico Burbonio; postquam is cepisset Aureliam, & declarationē

rei transmisisset. Franciscus I. enim prohibuit, istiusmodi negotiis impediri, cùm primiceri Pratensis causa agitaretur. Et Carolus IX. post eum tantundem præstitit, ex tenore illius sententiæ, quâ regii principes, & Pares Galliæ revocabantur, ut in medium consulerent de querimoniis, quæ bono regis & reipublicæ fiebant. Neque enim rex Iustitiæ executionem ipsis credere voluit regiæ, nisi ut jus popularium assererent, adeò ut cæteris rectè abstineant, præterquam ubi regis mandatum particulare intercedit, per cessionem potentiæ.

Quâ verò prudentiâ divortium facient cum rege, in negotiis reipublicæ, & particulariter in Declarationibus, quarum promulgationem ipsis lubens committit, cùm ipsi circumstantiarum ignorent momenta particularia, sine quarum plenariâ cognitione nullum fit legitimum judicium? Nunquid sic judicabitur de causa, sine judicio, quemadmodum & authoritas judicandi deficit? Quòd si ob exiguam potentiam ringantur, eâdem opera justitiæ inopiam accusabunt; ac si stellæ conquererentur de Sole, qui impar, adeoque sublestius lumen communicaret.

Meminerint igitur, potentiam, quâ excellunt, neutiquā esse congenitam, sed à regibus derivari, quemadmodum stellæ alieno fulgent lumine; universa adeo signa authoritatis ac eminentiæ, totidem esse radios; quibus in oculis subditorum resplendeant. Quod si magistratus exactius se se contemplentur, & considerent, invenient, omnem splẽdorem & potentiam à regibus obtingere; hinc facultatem fruendi adipiscuntur, quamdiu lubuerit non possessoribus, sed authoribus. Sic collegia illa confirmantur à regibus, recens coronatis, ut discant, sese & summi principis beneficio nasci, & ejusdem voluntate subsistere.

Omnibus institutis prætexunt conservationem authoritatis regiæ: considerent perinde, à semet illam violari, si resistent; cùmq; violent illam suam à regia natam & derivatam, neutram restare integram, aut supervivere. Ubi Luna, conatur Solis radios per æmulationem obscurare, faeie illus occupata, ut nobis aspectus auferatur; semet ipsam, quod oculis licet percipere, obfuscat, claritate propria in umbras præcipitata.

Eadem

Eadem ratio magistratuum, qui ex invidia authoritatis regiæ, à qua illustrem illum splendorem obtinuere, ut popularibus sint venerandi, instituunt obscurare gloriam & potestatem majestatum; id quod omnino fieri nequit, nisi semetipsos lædant, & eclipsin spontaneam patiantur.

CAPUT XXIX.

Petit Aurelianensis à Parlamento, ut Cardinalis in jus vocetur.

OMnes & singuli reginæ matris atque Aurelianensis familiares scopum summum sibi proposuerant Cardinalis exitium. Credebant, Parlamento in eum concitato, ut in jus vocaretur, regi aliquid diffidentiæ de ipsius fide obrepere, non omnibus, quæ objicerent, rejectis criminibus. Quod consilium mirè imprudens erat, cùm satis scirent, Parlamento eam non esse authoritatem; etiam prævidere poterant, regem omnium optimè de istis negotiis edoctum, de fide & meritis ipsius certum, nunquam admissurum tantam ingratitudinem.

Hoc tamen consilio libellum exhibent, ab Aurelianense signatum, Parlamento, ubi ille protestatur, propter persecutiones à Cardinale institutas, sibi omninò ex regno abeundum fuisse. Petit, libellum ad Acta publica referri, ut Declaratio in Parlamento Burgundiæ promulgata, neque sibi, neque suis obesset, accusatoris partibus sumtis. Hic idem libellus inter cætera causam præbuit Parlamento, ut impingeret in illam Declarationem, ad contrahendam culpam, cùm eam promulgare supersedisset.

Cùm autem rex jussisset libellum eum ad Senatum intimum referri, sententia lata ferebat, ut supprimeretur, tanquam calumniis refertus, adversus commodo regio, tranquillitati subditorum, & securitati reipublicæ; inque eum finem exhibitus ab iis, qui Aurelianensem seduxissent, ad regnum deserendum, ut sibi caverent, & ju-

& justā criminū pœnam declinarent; ex acerbo animo calumniādi principes ministros regis, adversus quos neq; potest institui, neque debet valere ulla querimonia, si ulla unquam inveniretur causa accusandi, nisi per humillimas supplicationes coram ipsissimo rege, cui soli particularis est notitia de illorum institutis & meritis.

Neque sic acquievit rex hac sententia, sed ad fontem deliciarum ampliorem expedivit Declarationem, ut populi intelligerent, pessima consilia, Aurelianensi admota, verissimam ferre causam excessus; quemadmodum & regina mater ab aula recessisset, ubi nihil prorsus Cardinali posset imputari: Cujus sinceritati ipse splendidissimum redderet testimonium, cùm per veram & continuam didicisset experientiam, Cardinali præter gloriam coronæ & Reipublicæ emolumentum, nullum unquam fuisse scopum; invitatis & successoribus & subditis, ut nunquam tanti beneficii memoriam deponerent.

Sic tandem summus ille minister asserebatur per virtutem excellam, & merita egregia, adversus violentiam factiosorum illorum.

Politica Reminiscentia.

ID demum est ministri summi officium, qui insigni valet prudentiâ, & sapientia pollet eximia, ut in concussum sese præstet ad quemvis impetum, quo fortuna ipsius arietatur. Vulgus, geniique plebeji sæpissimè coguntur cedere violentiæ calumniarum, & tempestates in suum caput ingruentes declinare: Eximii verò viri, instar scopulorum, quos decumanarum procellarum furor nequit commovere, ubi undarum tantum fit alluvio, adeo ut universus sævientis maris impetus ibi frangatur, nec fulmen quod comminuat invenit, stant firmi & inviolati.

Fertur aquila ex universo volatilium grege, quod ajunt, sola ultra nubes & tempestates, ubi lubet incommodis illis & fragoribus carere; unde Antiquitas pagana finxit, Iovem ipsi fulminis custodiam credidisse: ad eum modum viri eximii facultatem, instar aquilarum, sese conservandi sunt adepti, in mediis factionibus, quæ circumcirca oriuntur.

Soles

Soles illi nullis nubibus obfuscantur, nisi per exiguum temporis spatium, ut quantocyus illas dissipatas, in nihilum redigant.

Quæcunque instituta adversus illorum fortunam, abeunt in aerem, uti sagittæ excussæ, sine ullo effectu, per temerarium conatum, cùm nunquam flectantur solidi illi animi. A prudentia domi mutuantur aciem ad prævidenda inimicorum artificia, cum remediis, ut vel ipsa fortuna cogatur ipsis favere. Ab innocentia solidissimum suscipiunt gloriæ columen, ut tandem veritas ad triumphandam calumniam eluctetur.

Hæ sunt artes, quibus in benevolentia principis perstant, ut merita cumulent: satis enim offendunt, universam maledicentiam, in vulgus adversus ipsos sparsam, improborum esse vaframenta, quibus omne pensum est, probos fraudare fama bona, ut in malevolentiam conjectos, despiciant inutiles, & ex naufragio tabulas colligant, dum illi in executione laudati instituti egregiè pergunt: Ut universus Orbis mortalium intelligat, magnos genios ludibrio habere injurias, excutere à digito viperam sine suscepto damno; ut ne sic quidem in agendis rebus impediantur.

Generosus ipsis animus, qui armato militi similis, avet quævis obstacula cum laude perfringere: fides panopliã præstat, nullis telis debilitandam, adeo uti jacula acutissima, tanquam ad incudem, retundantur; sapientia omnes animi motus sui compescit, ne turbentur, eo injecto fræno, ut nunquam efferantur, inimicorumque invidiæ locum præbeant. Sagacitas animi tempus opportunum legit, ut ab inimicis optata reportent: industria sola capaces sunt cavere malevolentiam principis, quòd ipsi & copia & facultas istorum geniorum sit negata. Denique videas dotes omninò quascunque ingenii eos tutari adversus quæcunque adversariorum instituta, adeo ut fortunæ propriæ clavum figant, quem nulla vis revellat.

CAPUT XXX.

Petit regina mater rem eandem.

Libellus ille exordium ferebat calumniarum, quas Aurelianensis ministri evomebant summo conatu in Cardinalis gloriam. Ex eo enim tempore accedebant ad illos reginæ matris, ut communicatis consiliis literas & libellos diffamatorios procuderent: adeò ut ipsa regina mater Parlamento libellum accusatorium adversus Cardinalem exhiberi suo nomine voluerit. Cùm autem viderent, omnem conatum vanè perire, sive jacturam benevolentiæ regiæ quærerent, sive exercitum, quem mentetenus dudum in aciem produxerant, scriberent; ab ira transferuntur in furorem, certi animorum, nihil indictum relinquere, quod tantam authoritatem, multis meritorum momentis quæsitam, adeoque vel inde inconcussam, offenderet.

Sibi ipsis persuadent, tandem aliquem vicinorum principum induci posse, qui exercitum submitteret, ad partes fulciendas, & causam ruinosam statuminandam: cui instituto perficiendo essent excitaturi tantum popularium adversus ipsum odium, ut armis correptis regem ad eum destituendum cogere vellent. Infelicissimum equidem judicaverim, si ab ipsorum testimoniis gloriam firmaret, aut tanta merita, quæ reliquum valetudinis exhauriebant, sanguinem inflammabant, per continuas vigilias, dum excubat pro bono Reipublicæ, regisque salute, cui dedicârit libertatem, genium eximium, sermonem, calamum & universum vitæ tempus, ut actiones præstet ipsi admirationi vix credendas, malevolorum calculum album expectarent.

Quemadmodum verò virtutis præmium ab ipsa virtute sumitur; magnis utique geniis actionum egregiarum theatrum, ubi versentur splendidissimi, in conscientia propria erigitur, unde radii honoris aliquando emicant, ut

ut factæ innotescant; ita nihil prorsus eos morabatur. Deinde & hinc magnum sumebat compendium, adversus calumniam, quod impetum sustineret in validissimum collectus munimentum; recentissimam, inquam, memoriam actorum præclarissimorum, ut ipsa historia nihil illustrius prædicare queat.

Nihil opus habebat, domicilium extruere, ad mentem prisci illius, qui illustre sibi optabat, oculis universi mundi pervium, cùm gloria actionum laudatissimarum utilitate universam complectatur Europam, adeo ut nemo non occuparetur in eo contemplando & admirando. Addere pronum foret, malitiam, quâ justissimas actiones pervertebant, suspicione involvere universum accusationis institutum, quocunque tandem molimine pergerent. Quis vero ignoret, ne hic moram nectamus, turbatoribus rerumpublicarum familiare esse, ministros administrationis aggredi?

Politica Reminiscentia.

SAtis frequens est, merita per calumniam atrocem rependi: injustitiam istam inter cætera gignit invidia, cui aciem oculorum hebetat aspectus illustrium actionum, quemadmodum Sol oculos debiles perstringit. Illud vitium perverso sensu imitatur ferè benignitatem Dei, qui ex malo elicit bonum, cùm ipsa occasionem arripiat, offendendi summos viros, ob actiones ad summam gloriam vergentes: Sic umbra comitatur corpus, & invidia virtutem. Quemadmodum altissimi montes spargunt umbras spatiosissimas, ita genii excelsissimi invidiæ & maledicentiæ præ cæteris patent expositi.

Accedit alia causa ex compendio particulari, quod, si verum fateamur, agmen ducit, invidiæ utique mater. Quicunque enim per ambitionem sibi partem reipublicæ administrandæ expetunt, videntur sibi à fortuna novercante tantundem repulsari, quantum illius beneficio quivis alii propius accedunt. Cæteri etiam, tam alta non meditati, ampliora tamen, quàm quæ natales tulerunt, aut sors, animo concipientes, videntur sibi abundare querimoniarum

cau-

causis adversus summos ministros, cum spes decollat, & vota frustratur.

Ægritudo illorum similis fuerit perspicillis falsis, quæ in objectis exhibent aliena: Hinc sanè judicium adeò pervertitur, desideriis corruptum, ut in vitæ instituto advertere sibi videatur longè remotissima. Possem addere ignorantiã, ad causas maledicentiæ; quibus ministri summi flagellantur: Corticem enim actionum fas est usurpare oculis, consilia in occulto habent, si sapiant; scopum nunquã aperiũt, ut hostibus reipublicæ facultatẽ auferant, illum attingẽdi.

Quæ cùm ita sint, fatendum fuerit, exigua illa notitiæ momenta, quæ de ipsorum actionibus emanant, magnum dare inimicis ad calumnias concinnandas compendium. Hinc legunt infirmiora, & quæ vitium faciunt, tantoque artificio incrustant, ut mendacium veri pallio prostituant; admodum cauti, ne intelligantur institutum fovere, ad mensuram vulgi nunquam exigendum.

Maledicentia tamen summo impetu pollet: cùm enim Magnates Rempublicam turbare satagunt, religio est, regẽ apertè traducere, ne nimium patescant, aut maledicentiæ meritas ferant pœnas, & sic ab exequendo instituto abstineantur: ministros ergò aggrediuntur, tametsi per illorum latus rex petatur. Solita est etiam querimonia, de malè administrata republicâ; jam vellicatur potestas & authoritas nimia, à principe ipsis collata; accedit exaggeratio nimiorum onerum, quibus populares opprimantur. Hæc nullo non tempore summa fuit Manifestorum, quæ unquam prodiêre, ad populum in arma concitandum.

Dispiciamus, quid nostro in seculo acciderit, regrediamur de rege ad regem per seriem nostræ historiæ, & semper inveniemus factiosos maledicentia esse usos adversus ministros, tanquã face ardente, ad incendium per regni partes spargendum. Exempla nimis sunt obvia, ut iis recensendis distineamur: cum etiã pateat in historia, eos ubi prudentia summorum ministrorum redegit ad impotentiam turbandæ reipublicæ, per incendia bellorum, nunquam desiisse furorem ejaculari, cujus æstro concitabantur, in papyrum, per stylum venenatum, & injurias atroces.

CA-

CAPUT XXXI.

Respondetur calumnijs, quas regi sunt ausi proponere.

NEmo satis mirari poterat, literarum & libellorum consarcinatores instituisse diffamationis rationem contra eum virum, quem genij compositi agnoscebant celeberrimum ab aliquot seculis. Tolerari autem nequibat, maledicentia, quam in regis personam dirigebant, adeo ut cuivis persuasum irent, eum administrationis ignarum & ineptum.

Auet animus omnes omnino Gallos incusare, qui, intellecta tanta contumelia, adversus eum principem, quem ab aliquot annis merito agnoscebant justissimum, fortissimum, generosissimum, sapientissimum & clementissimum omnium, quos unquam Gallia habuit regum, armis abstinuêre corripiendis, quin apud Exteros perquirerent libellorum opifices istorum, ad meritum supplicium, si quâ ratione absque regis auspicijs licuisset bellum sumere.

Quæ vero ratio istius proterviæ ferendæ, ut is rex projectæ gubernationis arguatur, qui Anglos diversis vicibus superavit Rupellā subegit, Alpes vi aperuit, Casalā bis asseruit, subditos perduelles domuit, Austriacorum ambitionem circumscripsit, sacra auita in diversis regni provincijs restituit, Pontificem adversus Hispanorum oppressionem protexit; & modo pacem ac libertatem Italiæ reddebat, victoriarum usu arbitrium orbis Christiani adeptus, quem Exteri armatum metuant?

Quid enim de eo memoretur, nisi fortitudo in rebus gerendis, pietas in conscientia excutienda, justitia erga subditos, audacia in periculis, prudentia in consilijs & admiratio in quouis instituto, supra omnes, qui unquam Galliam rexerunt, reges. Nunquid emicuit animus & Zelus erga sacra, ubi suam ipsius personam, annos florentissimos, ordinem equestrem, florem subditorum, thesauros, adeoque ipsam

ipsam fere rempublicam exposuit aleæ, ut insolentiam suorum hostium Ecclesia videret castigatam?

Diceretur fortassis, alium tanta facinora patrare, nisi singulis diebus oculos incurrerent; cum nullum sine ipso institutum procedat, nisi conflictibus immisceretur, nisi per omnia pericula versaretur conspicuus, nisi omnibus consilijs interesset; ad disponendum mandatorum ordinem. Cum autem hoc & illud palam manifestetur, apud Antipodes natum esse oportet, qui obtrectatoribus fidem habuerit.

Europa rectius noverat raras & divinas regis dotes, quam ut sese imposturæ huic permitteret decipiendam. Quicunque etiam tantillum de negotiorum administratione delibarunt, habent quod mirentur ea lumina ingenij, quibus per naturam splendet; cum & eorum usu consiliorum participes videant, ipsum non raro viam aliquam insistere, quæ certissima prudentiæ præclarissimæ præbeat indicia.

Politica reminiscentia.

REgium est: maledicentiæ exponi: etiam præclarissimæ actiones suggilantur ex mortalium ingenio, in gubernationem hostili, adeo ut pauci abstineant detrahere superioribus, Deusque ipse vix linguam improborum effugiat, quod per Israëlitarum administrationem particularem patescit, Nemo tamen negaverit, admirandam hanc esse ingratitudinem, si gravissimæ sollicitudines, bono publico impensæ pessimè accipiantur; & maledicentia, quæ conatur gloriam illius obfuscare, impunita transeat rigorem justitiæ; in eo maximè curriculo rerum, quæ tranquillitatem reipublicæ perturbare manifesto conantur.

Longè justius honos deferetur actionibus principis per reverentiam, quam ut vituperium aspergatur, quod sanè semper fuerit temerarium, nisi exactissimè constet de consilijs perficiendis cum etiam calumniæ, quibus læduntur, eo plus periculi trahant, quod vel diffidentiam insinuent, vel saltem confidentiam imminuant priorem. Mendacium enim audacter promulgatum, plerunque liuorem suspicionis in animo relinquit, tametsi plenus non consequatur assensus.

Famæ

Famæ id eſt æſtimium, quod regibus ante immanes eſſe debet theſauros: Hinc venerationem majorem ferunt, non virtute auctâ, ſed illuſtratâ; non capacitate ad altiorem perfecti gradum promotâ, ſed quæ ex ſuſcepto ſplendore promtius apud voluntates omnium mortalium inveniat obſequium. Opinione regitur mundus univerſus, quâ & principes in imperio conſtabiliuntur.

Experientia docet verum ab homine mendace prolatum, non facilè invenire fidem; difficulterque regem coli, quem opinio communis ineptum ad rempublicam redarguit. Ubi ſemel famâ eſt lapſus, deſinet obſequium & reverentiam ſperare: amor ſolitus cum famâ expirat, adeo ut nec metus diu ſubſiſtere queat poſt jacturam amoris.

Sic igitur nemo ſanus dubitabit, & juſtum, & omnibus modis neceſſum eſſe, ut exemplum ſeveritatis ſtatuatur in eos, qui regem audent calumnijs proſcindere. Quicunque vero obtrectatores fert impunè, maximo exponitur periculo. Poſtquam enim peſſima de eo ſunt ſparſa; calumnia incipiet ſpeciem veri plerumque induere, ubi impunitas conſtabit. Exinde incidet in contemtum, republicâ, ſuâque ipſius perſonâ ad periculorum ſcopulos expoſitis. Quemadmodum enim is, qui injuriam aliquam fert, alios ad eandem & majorem inſolentiam invitat; ita poſſet intentari via facti, ſecundum temeritatem verborum.

CAPUT XXXII.

Rex juſtificandi & defendendi Cardinalis curam ſuſcipit, tum literis, tum Declarationibus.

QUamvis leviores calumniæ, adverſus principem excuſſæ, rigorem ſupplicij non mereantur; diverſa tamen fuerit capienda via, ubi ad deſtruendam illius authoritatem, & turbandam Rempublicam vergunt. Sic

Theodosius Imperator aliquando pro dignitate clementiæ respondit, interrogatus de maledicentiæ alicujus subjecto, quod adversus ipsum propalabatur, si, inquit, per levitatem male de Imperatore loquatur, contemtum; si per stultitiam & ignorantiam, misericordiam; si per malitiam, gratiam meretur.

Sed hoc ultra leviculas injurias non est extendendum, quæ nihil offendunt rempublicam, & ut verum fateamur, ira principis indignæ, contemtu mulctantur: nam cæteras severè vindicari convenit. Hinc dubitandi nullus relinquetur locus, fabros illorum libellorum & literarum merito suo subjiciendos rigori justitiæ: Istis absentia asylo fuit, dum Rex satis habet, nudam instituti sui sinceritatem, & justitiam facti exponere per literas & Declarationes, in eum finem promulgatas.

Abunde patrocinabantur actiones, quibus tanta affulgebat gloria, ut gravissimæ calumniæ nubes ad eum splendorem continuo evanescerent. Non tamen dici potest, quantam curam susceperit Rex Cardinalis justificandi. Nam & mentem nullâ unquam cogitatione de eo calumniatorum protervіæ permittendo, tentari est passus, & patrocinio sollicitè ipsius defungi voluit, tum sermonibus quibuscunque per occasionum momenta, tum literis & publicis & privatis, ad populares & ad Parlamenta provinciarum, ad reginam matrem, & ad Aurelianensem.

Apud regem nullo indigebat oratore, cum is omnium optimè nosset consiliorum excellentiam, fidem Zeli, justitiam mentis, fortitudinem animi, & moderationem instituti: necessitas tamen requirebat, ut id testimonium ad alios emanaret, eo quod major pars negotiorum, quibus administrationis ratio occupatur, nemini, præterquam regi & ministris innotescant, adeo ut populares tantummodo, effectum operis videant. Sic sanè nulla unquam prætеrlabebatur occasio, fidem ipsius & merita prædicandi, quin Rex effunderetur ad ea demonstranda per æstimium & benevolentiam prorsus eximiam.

Politica reminiſcentia.

REgum eſt, per juſtitiæ cujusdam neceſſitatem, miniſtros adverſus maledicentiæ aſſultus vindicare. Debent iſtud patrocinium ex lege gratitudinis, quam fides exigit, tum ex ratione commodi, quod ſemper expoſcit ſtudiũ perenne; maxime vero inde, quod Magnatum odio plerunque exagitentur, ob aſſertam regiam dignitatem, quam illi atterere ſatagunt. Neq; enim unquam rectè Miniſter inſervierit principi, quin primores reipublicæ offendat; cum ſæpius teneatur limites ſtruere ambitioni & deſiderijs illorum, quæ ad auctariũ propriæ fortunæ, detrimentum regiæ potentiæ contendũt. Hinc creditur ratio adminiſtrationis ipſi commiſſa, univerſa invidiâ eodem decumbente, adeo ut ipſius conſilijs omnes omnino repulſæ ferantur acceptæ.

Summam igitur & imprudentiam & injuſtitiam commiſerit rex, ſi fidem quã non ingratijs meminiſſe debet, ne neglecta langueſcat, invidiæ proſtituat. Nihil enim æquè ſtudium ergà principis commoda remittit, ac ingratitudo. Quicunq; Princeps deſtituit fidum miniſtrũ, cæcutit ad propria commoda; ſeque præter ingratitudinis maculam, gloriæ aſperſam, maxima in pericula conijcit, cum eum exitio permittat, quo authoritas firmiſſimè conſtabat:-jam par munimento, cujus propugnacula fuerint complanata.

Ex eâ ratione Artaxerxes, cum conſideraret, Themiſtoclem ab Athenienſibus exulare juſſum, & jam ad gratiã ſuam confugere dixit, nihil pejus ſeſe hoſtibus ſuis imprecari, niſi ut per invidiam ſeducti, pergerent ſemetprivare prudentiâ & virtute ſummorum virorum.

Utut prudentia & juſtitia regibus imponant officiũ, ne à rebus agendis ſummũ miniſtrum removeant propter calumniã; nihil minus utiq; operam dabunt, ut famam ipſius tutentur, cum eapropter ſervatam fidem duntaxat vim patiatur, & ipſus facultatem in obſequio continendi populares ferat ampliorem. Novimus, rẽpublicã non nullã ex Antiquioribus noluiſſe ſancire legem, abhomi-

ne suscepto rogatam, tametsi bonam, nisi prius ab alio quopiam, ob integritatem probato proponeretur.

Quicunque igitur authores illius instituti fuère, abundè demonstrârunt, quantum authoritatis & fidei ministri summi fama adferat, ad exequenda mandata, quæ principis nomine proponuntur. Ostendit etiam experientia per millenas occasiones, omnia ferri confusè, postquam fama, muneri conveniens, disperijt.

CAPUT XXXIII.

Cardinalis exiguam beneficentiam à rege sentit, ad exemplum superiorum temporum.

ADeo dilucidè responsum fuit ad diversas calumnias, quibus maleferiati conabantur famam Cardinalis demigrare, ut nihil faciat, ad ipsius gloriam, si telam illam retexamus: non ea utique ratio instituti nostri, cui hunc scopum præfiximus, ut reges & ministri temporum futurorum intelligant, quam debeant instituere vitam. Licebit enim principibus addiscere, quomodo sint habendi ministri, ad exemplar regis, quod tamen reprehensione non caruit, sed effectum summæ prudentiæ ostendit.

Inter diversa accusationis capita, adversus ipsum in vulgus sparsa, principem locum obtinebat, quod à rege sibi emendicâsset complurium munimentorum custodiam, alia clientibus conciliârit: quæ tamen ad numerum duorum maximè recidebant, erantque Portus gratiæ, & Bruagia: quæ fidei ipsius committi per ea tempora majoris intererat, quod Exteri invitarentur per illam portam irrumpere in Galliam, tanquam opportunissimam ex illâ parte.

Calumniæ istius authores non satis acuminis hîc ostendere, ad excutiendam superioris seculi historiam, cum ipsos fugeret, Portum & Diepam thalassiarchæ muneri

neri fuisse connexa, per iteratam Henrici III. Declarationem. Sed nihil mirere, cum res gestas nostri temporis ignorent, cura enim Bruagiæ permutata fuit cum Diepensi, impossibile esset, mare custodiri, sine maritimorum locorum possessione. Quid vero culpæ invenient, si Rex eam provinciam imposuit?

Quod cætera loca spectat, quæ Rex clientibus Cardinalis credidit, dixerim, perquam id exiguum esse, præ favoribus, quos plurimi Ministri à regibus suis meruêre, per longè exiliora officia. Annas Momorantius, Mareschalcus & Connestabilis Galliæ, magister summus, summus Camerarius, & gubernator Occitaniæ, filium primogenitum mareschalcum Galliæ potuit facere, gubernatoremq; Occitaniæ. Secundogenitum, tribunum equitum, Mareschalcum Galliæ, & gubernatorem Occitaniæ ad lucis hujus usuram. Tertiogenitum, Helvetiorum imperatorem.

Nepotibus potuit conciliare, huic Cardinalitiam dignitatem, illi munus thalassiarchæ, isti imperium in militiā pedestrem. Filiabus quatuor potuit procurare summarum per regnum familiarum conjugia, Turainiæ, Trimuliæ, Candalæ & Vantaduri. Cujus præterea potestas eo creverat, ut Franciscus I. Delphino Henrico, qui postmodum regnum est adeptus, mandaret, ad castra Avenionem iret, obsequium apud exercitum præstaret.

Possum insuper addere, nihil in familiâ Cardinalis inveniri, quod ad illam Ambosianam conferatur, quæ per regna Ludovici XI. Caroli VIII. & Ludovici XII. claruit. Carolus enim Ambosianus regebat Champaniam, & Ludovici XI. tempore Burgundiam; promotis sex fratribus germanis, & compluribus nepotibus per operam & authoritatem Cardinalis Ambosiani.

Sic Merim Ambosianum potuit facere summum magistrum Rhodiorum, Johanni conciliare Episcopatum Lingonum, Ludovico Albigensem, cum vicibus regijs per Occitaniam & Aquitaniam; Petro Pictaviensem, Jacobo Claræmontanum cum Abbatiâ Cluniacense, Johanni Bussio, Normanniæ provinciam. Primogenitis

tribusfilijspræstitit, Ludovico Episcopatum Albigensē, & Archiepiscopatum Rothomagensem, præter Cardinalitiam dignitatem; honores summi magistri, thalassiarchæ & Mareschalci; provinciam Mediolanensem & regias vices per Italiam apud exercitus regios: Guyo præstitit, Revelæ domino, imperium in ducentos nobiles gravis armaturæ, quod per illa tempora inter insigniora numerabatur. Franciscum Claræmontanum, ex sorore Catharinâ Ambosianâ extulit ad Cardinalitiam dignitatem; Renatum Priæum, filium materteræ Magdalenæ Ambosianæ ad episcopatum Bajocensem.

Quam vero hîc repererint comparationem, utut diligentissimè excutiant Cardinalis familiam? Sed ne ullam instituamus collationem, hoc unum dicere habemus necesse, ridiculum tulisse illam querimoniam, cum id temporis Cardinalis teneret saltem duo loca alicujus momenti, familiares fere totidem, tametsi Galliæ familias scirent pluria occupâsse illustriores. Quæ vero causa suspicionum, ubi ipse singulis septimanis bis aut ter regi suæ personæ, capitis & vitæ faciebat potestatem, nunquam non exauctorationem & muneris, & munimentorum deferens, cum identidem regi esset integrum, quod vis jus in personam & loca illa exercere?

Susceperat præterea provinciam Britanniæ Armoricæ: sed quâ ratione? perurgentibus scilicet provincialibus, qui intelligebant portus sibi multos circumjacere, quos marium procurator rectissimè omnium bearet cōmerciorū restauratione, quæ per disceptationes superiorum Gubernatorum adversus thalassiarchas Galliæ, super dominio maris disperierant.

Altissimè vero crepabant, factiosi, regem loca quædam alijs gubernatoribus ademisse, quæ Cardinali traderet. Id quod conveniebat ad summam regis prudentiam interpretari, si Galliæ consuluit, per rationem commutationis, propter gubernatorum sublestum obsequium, qui à longo tempore & oppidorum & munimentorum præfecturas in familiâ retinuerant, quod supremam authoritatem somniarent, ut ægre animum inducerent, an Regi acceptum ferrent splendorem,

pro-

pronissimi ad perduellionem, quovis seditionis signo dato.

Statuit igitur, alios exauctorare, numerato prius pretio, & clavum provinciarum tradere fidissimis, quales expertus erat universos Cardinalis familiares, quos nemo unquam vidit ullâ seditionis aut factionis maculâ fœdari, dum gratis animis regiam agnoscant beneficentiam, verissimum suæ fortunæ fulcimentum. Hinc nefas ducunt, quicquam instituere, quod indignitatem oleat.

Permutatio vero illa satis utilitatis præstitit per seriem rerum, idque manifestissime. Quid enim futurum fuisset, si gubernatio Brestæ huic fuisset relicta, & iste Bruagiæ custodiam non suscepisset, ille Caletum ulterius insedisset? Totidem sane fuissent Citadellæ, seditionum nidi. Quid vero tandem mali evenit, ex Cardinalis provincia & munimentis, adeoque familiarium, cum etiamnum in obsequio Regis persistant? factio autem, quæ Reginam matrem & Aurelianensem dissidio impedivit, ringitur, sibi arbitrium eorum fuisse surreptum: nam ea demum est causa verissima querimoniæ.

Politica reminiscentia.

NIhil magis facit ad tranquillitatem reipublicæ, quã præfecturas ijs credi, quorum fides in regem nihil vacillet. Experientia Galliæ diversis vicibus fuit nimis damnosa, ut ex memoria unquam deleatur cum potiora bella Civilia, adeoque externa, coorta fuerint ex culpâ præfectorum, quibus major cura compendiorum privatorum, quam gloriæ regiæ.

Nemo Magnatum unquam turbabit, nisi ex fiduciâ præfectorum, aut provinciæ, quo authoritatem augeãt. Hoc vero ipsum rex susq; deque habeat, ubi authoritati deest animus, & fides ad obsequium necessaria; ne occasionem præbeat colligendæ factioni, quæ augescens regiam imminuat authoritatem. Præter rationem vero hic dolebunt, cum nemini liceat sese ingerere in jus

regium, de ministris quibuscunque legendis.

Maximæ igitur fuerit prudentiæ, ad illas querimonias surdescere, cum nullius sint momenti, ex consideratione reipublicæ. Sic prudentissimè aget Rex, si præfecturas distribuat fidissimis, quorum integritas nullam vim patiatur, certior utique ad nullas partes transituros, suas pertinacissimè, exorto dissidio, servaturos. Quo securius vero reclinabit, nisi in eum Ministrum, à quo singulis diebus nova fidei testimonia colligit, & qui, quotiescunque colendi gratiâ accedit, caput suum, præfecturas, adeoque omnia omnino munia concredita simul defert?

Neque diversum de ipsius familiaribus fiet judicium, qui absolutè ab ipso dependent, etiam potentiam suam per ipsum à regiâ beneficentiâ dependere sponte agnoscunt: adeo ut sic ijsdem vinculis fidei cum ipso regi adstringantur, Hinc profectò regum maximi nihil dubitârunt præfecturas ipsis illustriores committere, id quod commodis suis admodum utile judicabant.

De distributione præfecturarum hoc dixerim, regem teneri, quantum potest, ad quamcunque rationem, quâ munimenta recipiat ex potestate diuturnæ possessionis, nisi fidei habeat extrema testimonia. Sic enim assuescunt possessioni, ut ex metu ejus amittendæ, sæpissimè persuaderi possit partium studium, ad firmandam possessionem. Ubi etiam constituti fuerint, non per regem, sed à superioribus regibus, eo facilius descendent ad factionem, quod munus regi non referant acceptum.

Dehinc ita adolescunt in imperio, ut Rex sæpissimè minori valeat potestate: diuturnum enim imperium trahit plerunque fastum & proterviam. Unde in republicâ benè constitutâ legas semper munia certo tempore circúmscribi. Roma libertate est exuta, ob nimis diuturnam magistratuum potentiam. Neque Cæsari licuit patriam opprimere, nisi post nimiam authoritatem apud exercitus quæsitam ex diuturno imperio.

CA-

CAPUT XXXIV.

Opulentiam Cardinalis non esse invidiosam.

FActiosi isti homines secundum superiora etiam in crimen vocabant possessionem beneficiorum, quibus Rex Cardinalem ornaverat, tametsi omnes nôrint, mentem ab omnibus avaritiæ cuniculis alienissimam; postquam natura eam celsitudinem animi contulit, ut universas Mundi opes nihili faciat, nisi ad usum benè agendi.

Honores à rege collati requirunt splendorem, & impensam, cum certum habeat, sese cum cæteris ejusdem muneris alioqui contemtu nunquam fuisse cariturum, nisi splendorem induissent, & magnificentiam eximiam ostentâssent; qui contemtus authoritati, ad regium obsequium promovendum obfuisset etiam.

Quicquid redundat, charitati christianæ indulgetur in solatium egenorum, aut actioni per virtutem vel magnificentiam illustri. Quis vero opulentiam moderatam invideat, post tanta in Galliam merita? Vidimus hoc ipso tempore principem adolescentem, cujus nomen Galliæ est fatale, plura possidentem beneficia, anno ætatis quartodecimo, quam Cardinalis obtineret. Audivimus Quæstorem ærarij regij causâ dubiâ extricatum, duobus millionibus librarum regi adnumeratis, quod pretium vix sextam facultatum partem traxerat.

Meminimus duos gemmarios quadringenta vel quingenta millia aureorum, imperante reginâ matre corrasisse. Quæ vero iniquitas, liberalitatem regiam hîc traduci, quam tamen promtè expediebat, quotiescunque bellorum necessitas urgeret, ut ærarij spes tempore exacto intercluderetur? Nunquid ad opulentiam Kembergi pervenit, qui per gratiam singularem Imperatoris, licet nobili tantummodo ortus familiâ per Stiriam,

riam, in censu habet quingenties mille aureorum, ex duobus Ducatibus, quorum coemendorum ipsi facta est copia.

Accessit auctarium gratiæ, & commodi, ut idem tributum ex urbibus Imperialibus, adeoque Anseaticis, sibi colligeret, sumtu semper imperatorio, ad eum splendorem & magnificentiam, ut familiæ totius sumtus cētum millia aureorum attingerent. Potissima ipsius opulentia complectitur Beneficia, nullo inde popularium onere, & minorem invidiam ferre possunt, ob merita, quæ maximè Ecclesiæ voverat; egestatique pauperum, sine prodiga pompa sobrius, nullo delitiarum per familiam luxu.

Nunquam comperietur, supellectilem Cardinalis ad æstimium Ambosiani defuncti processuram Quod si denique merita auro possint compensari, jam ostendit per actiones laudatissimas, longe potiora sibi deberi. Cum autem, præter honorem regij ministerij nullum sibi proponat scopum, nihil moratur compensationes adeo abjectas. Sic sæpissimè recusavit dona à rege oblata, quin imo quicquid curæ argento faciendo seponit, concernet ærarij regij acuratam administrationem, nequid desit.

Diffluebant enim pecuniæ hactenus in dona frivola, & expensas inanes, ex quibus nihil gloriæ in regem redundabat. Hinc longe minores videas expensas, rege occupatissimo, quam superioribus temporibus, tametsi gravissima bella essent gerenda domi forisque.

Politica reminiscentia.

Opes inter præmia, quæ reges solent ministris fidissimis conferre, extremum occupant locum, quod per Naturæ ordinem minimo bonorum censu valeant. Nemo negabit, plurimum ipsis deberi, cum sint dignissima regiæ gloriæ instrumenta, quorum opera patrent immortali fama persecula futura digna. Quid, enim fecerint opes ad tanta merita? Ludibria utique fortunæ, quæ sublevandæ egestati vitæ præsentis inserviant,

viant, ſollicitudinis potius, quam voluptatis occaſiones, quibus viri ſummi nihil magis fruantur, quā qui ad rēpublicam nunquam acceſſerunt, ut illas mereri potuiſſent.

Anſeres in Capitolio alebantur ſumtu publico, quod ſtrepitu ſuo Gallorum irruptionem prodidiſſent: etiam canes illic alebat respublica, ob furem in ſacrilegio per indicium latratus, deprehenſum: Equum immunem freno & ſervitute gaudebant aſpicere, qui herum periculo mortis eripuiſſet. Quanto potius ſummus miniſter coletur beneficijs eximijs, poſt egregia in regem & patriam merita?

Addam inſuper, neceſſitatis eſſe, ut Rex miniſtrum, quem ſuis commodis æque fidum, ac inſtitutis fortem eſt expertus, magnis cumulet opibus, quo majori polleat authoritate, rectiusque varias augendæ gloriæ Regiæ rationes ſuſcipere queat. Magni genij eas requirunt ad poteſtatem negotiorum, cum alioqui vigor deficiat langueatque: ne cogantur millena inſtituta, quæ ad ſummam utilitatem mente conceperint, intermittere ex inopiâ facultatum, ſine quibus in lucem produci nequeant. Fruſtra generoſa meditabuntur, ſi impotentia retrahat, & fervorem animi compeſcat.

Intelligas etiam, rerum mundanarum eam eſſe diſpoſitionem, mortalium ſenſa eo vergere prona, ut omnia divitijs cedant & obſequantur. Nihil non poſſunt, audent & conficiunt inter homines, adeo ut fidem & authoritatem poſſeſſoribus concilient, ad inopiæ exiguum cenſum. Sed ut jam nihil reſpiciamus ad gratitudinem Miniſtris debitam, nemo ambiget, majeſtatem regiam non minus gloriæ ex liberalitate, quā ex juſtitiâ trahere. Ex cæteris Numinis perfectionibus, ſummam meretur venerationem Benignitas, ſcaturigo inexhauſta omnium bonorum, quam cum Sole conferre licet, gratiarum partes, per totidem radios in terram ſpargente, ut jam beneficia illius ad numerum actionum computentur.

Grandia regum dona & ſplendorem & emolumentum æque conferunt: hinc ſecurius firmantur animi

mi, non tam ex pretio, quam ob testimonia benevolentiæ, quo maximè vinculo arctius ad obsequium adstringuntur. Liberalitas regia propriè nuncupatur Magnificentia, quod teneantur maxima erogare bona, id quod unice decet illam majestatem. Summum pretium operis, perfecti artificis certissimum indicium: hinc omnes fatebimur, Deum longè plus gloriæ acquisivisse, per creationem angelorum & hominum tanquam potentiæ ultimum conatum, quam ubi cæteras fecit creaturas.

Eâdem ratione dixeris, quicquid opulentiæ regiæ amplissimum splendorem circumdet, effundi in Palatij alicujus structurã: id quod apud Majores nostros & proximos & remotos satis comperitur, quibus nulla alia inventa est ratio ampliandæ gloriæ, nisi per opulentiam & liberalitatem, quam in Domicilijs intimorum ostentabant, tanquam exertis Magnificentiæ monumentis.

CAPUT XXXV.

Arguitur Cardinalis, quasi Regi quidvis persuaderet.

PRiscorum quidam cum summo judicio dicebat, rosas è spinis prodire, & veritatem plerunque per acutissimas calumnias emergere, cum stimulati necessum habeant causam suam publicè probare. Hanc eandem fecerunt segetem factiosi, qui Reginæ matris & Aurelianensis, abusi mansuetudine, connitebantur in offensam Cardinalis; ut nobis permitteretur messis, per cognitionem veri, quod ut promulgaremus, illi institère.

Quemadmodum vero duobus istis capitibus non absolvebant accusationem & maledicentiã, ita nobis ansã præbuère ulterioris indaginis. Eam igitur suscipiunt rationem obtrectandi, ut popularibus persuaderent Cardinalem tam absolutum in voluntatem Regis adeptum esse imperium, ut quidvis persuaderet, sine disqui-

quisitione; regem alieno motu ferri, à Cardinalis pileo ipsam Coronam pendere.

Cum autem universa Europa ex diversis casibus noverit, prudentiam & virtutem regis pari passu cum Iustitia incedere, visi sunt sagittas in cælum excutere, quæ ante pedes reciderent. Certosum certior, eos ipsos hanc de rege sententiam non fovere, cum aliquando aditus pateret, quin probè sciant, non posse ipsum ad ullum institutum induci, nisi rationibus convenientissimis; cælumque vividissimum in fudisse menti lumen, quo fundum gravissimorum negotiorum penetret, adeo ut non raro consilia depromat, cuivis alij præterita.

Neque enim diversum propalant, nisi ut prætexant aliquid seditioni, ad exemplum quorundam, qui ejusdem farinæ postremo seculo, hanc eandem sumserant viam Rothomagi & Valentiæ. Proh furorem stupendum! imbecillitatis crimine, in rege omnium maximo traduci, quod summæ prudentiæ verissimum testatur effectum: cum videat per curriculum rerum agendarum, nullum unquam evenire casum, cujus finem, seriem & causas Cardinalis non perspiciat.

Nullum enim incommodum nascitur, qui remedium promtè expediat; nullum creatur periculum, quin antecapiat, & declinet; nulla suborjtur difficultas, quin viam exuperandi rimetur: Sic nihil unquam instituit, quin felicem ad exitum perducat, adeo ut ad consilia sequenda non inducat, sed solidissimas proponat rationes, quibus assensum sponte fluentem attrahat.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum rex nequit satis fiduciæ habere ministro, quem expertus est prudentem & fidelem; ipsus magno genio præditus nihil dubitabit, judicij recti notam subire, & actiones ad sapientum consilia exigere; ita lubentius curarum summam in eum conjiciet, quæ minora spectant negotia, cum ex genij temperie securus esse queat, rectè curatum iri, quicquid mandetur adeo ut princeps eo genere rerum supersedere debeat.

Qui-

Quicunque vero non satis felicitatis obtinuit, ut istiusmodi ministro gaudere queat, tenetur ipsius manum operi admovere; deplorandus nihil ominus, cum Deus diadema non indulgeat ad curam rerum levicularum. Tiberius inter summos Romani Imperij principes numerandus, elegerat secessum Capreæ Insulæ, ad quietis majorem usuram; inde ad Senatum perscribit, querulus, sibi sollicitudinem quarumvis rerum imponi, quod Tacitus memorat: volens, ut nec Ædilis, nec Prætor, nec Consul, ad sese recurrerent, nisi in rebus gravioribus.

Sic Themistocles, politicorum per eam ætatem facile princeps, dicebat aliquando, referente Plutarcho, Navem Salaminiam, Bicentauro Venetiano non absimilem, nunquam in mare deduci, nisi ad suscipiendos principes, aut ad eximiam aliquam pompam; sic sui usum sumeret respublica Atheniensium, in summis duntaxat & difficillimis negotijs. Ab istis enim tanto commodius abfuerit nunquam, quanto sæpius didicit, prudentiam suam media ad felicem successum recte dispicere. Nihil sane detrimenti patietur auctoritas in ea submissione, cum vel inde plurimum sumat incrementi, sic adeptus media ad patranda, quæcunque gloriæ promovendæ ex illo instituto optarit.

Arrogantia hæc principum omnium est admodum periculosa, ubi suo sensu abundant, & agere volunt, cum sic ad præcipitia deferantur. Necessitatem consilij nunquam vitabunt, cum animo sedere debeat, ipsum Deum, cui curæ sunt summi principes, ut modestè & submissè agant, eos consilijs subjecisse, cæteros mortales ipsis subdidisse. Prudentissimus quisque plurimum semper consilijs detulit; & in eo arbitror, omnes consensuros, id demum exiguæ sapientiæ certissimum fore indicium, si quis potius suæ, quam magnorum virorum sententiæ fidem habeat, cum nemo non cæcutiat in negotijs proprijs.

Addidero hic, submissionem illam esse instar limitis, quem sponte potentiæ absolutæ figant, ut sese in officio contineant, nullo desideriorum impetu abrepti. Neque enim Natura principes præ cæteris

fingit

fingit perfectos, ut semper orbitam justitiæ rectam servare queant, nunquam autem exorbitent, aut cespitent, nisi Ducem sequantur laudatum. Imo principes tanto magis solent errare, quanto majore pollent authoritate, nihil enim certius, animum ex summâ potentiâ facillimè ad licentiam prolabi.

Equidem existimem, vix quicquam damnosius ipsis evenire posse, quam viro aliquo carere, quem revereantur, libertate integrâ donârint, ad quævis consilia suggerenda, reipublicæ bono, modo ipsi sententiam ex reverentiâ & notitiâ sequi dignentur.

CAPUT XXXVI.

Cardinali imputantur nimia popularium onera.

NOndum acqiescebant factiosi, quin Cardinali objectarent onera popularium, non quod ille in causâ esset, aut nimia forent, sed quod scirent, hanc querimoniam seditionis tutam, quam omnes ubiq; seditionum incentores per Galliam inflârint, ad commovendos populares, miro aurium palpo & irritamento. Fatemur, accessisse quædam onera, sed quæ non nimia, attamen necessaria essent summè.

Nullum omnino tempus effluxit, quo populares supersederint istâ querimoniâ, quasi principes nimis gravia imponerent onera. Durum est, nomine regis rogari, quod multo sudore est partum, adeoq; satis parce possidetur. Fit utiq; præter rationem, modo onera illa sint necessariâ, & ærarij sobria constet administratio.

Ista autem onera, quæ tam acerbe traducuntur, fuisse necessaria, nemo dubitat, postquam bella per ipsius ministerium sumta, & quorum consideratione populares gravantur, prorsus necessaria censentur. Suscepta enim sunt, ad extinguendam Religionariorum factionem protervam, ad suppetias fæderatorum, ad coercendam

candam Austriacorum ambitionem, qui correptis vicinorum nostrorum finibus, inhiabant nostræ reipublicæ, quam certissimè invasuri erant.

Nemo igitur negabit, bella minus necessaria fuisse; unde consequitur, & onera fuisse itidem necessaria. Quid si probaverim, ipsos factiosos verissimam onerum causam præbuisse augendorum, qui ultra mediam pecuniarum sortem, quam bellum Pedemontanum requirebat, intertràxerint, ad copias retardandas, ne Alpes tempestivè traijcerent. Sic satis diu adegêre regem, ad exercitum sustentandum, qui quævis ipsorum instituta redderet vana. Bella & tributa pari ambulant passu, inseparatim: egestas enim exercitum turbare cogit. Utut sit laboriosum, tributa extorquere, ad faciendos sumtus; longè damnosius fuerit, rempublicam hostibus prostitui.

Miseria popularium gravis quidem est, sed quæ ocyus ex pingui solo recedat, ubi vel unica messis omnia incommoda deleat: non eadem ratio, si hostes Galliæ aliquod compendium corripiant, ex inopiâ ærarij, quod sumtum facere queat armorum. Neque diffido, de ipsorum assensu. Quemadmodum vero sumtus fuêre absolutè necessarij, ita non ignorabant maxima commoda, quæ regi & Galliæ inde obtigêre. Gloria manet immortalis, ærumna exiguo momento transit. Nihil ergo video, cur tam operosè instituatur querimonia.

Hoc unum respondere lubet, ministros potuisse privare regem honore eminentissimo, quem est adeptus, si destitissent à popularibus exigere, quæ necessitas armorum bene gerendorum flagitabat, per expeditiones præteritas; adeo ut certissimum indicium laudatæ administrationis hinc pateat, ob ordinem servatum. Necessaria itaque fuerint tributa, sed pecuniæ illius dispositio æque fuit frugalis & parca per illam tempestatem, quam tantis criminibus flagellant, cum tamen dici possit, non multâ pecuniâ plurimum esse profectum.

Neque vero incompertum, ministros reipublicæ anteriores parum præstitisse, grandibus expensis. Negare desinent, incomparabilem hunc ministrum gloriam & victorias regis per ignominiam hostium quæsitas, minori

nori pretio, quam cæteros, obtinuisse quibus placuêre remedia palliata, quæ retardarent mala nostra gravissima, ne in neruum erumperent, cumulato semper compendio hostibus Galliæ relicto.

Neque infitias ibitur, particulares quosdam ex populo nimirum fuisse pressos, rigore nimio, sed neque rex, neq; regij ministri culpam ferent, cum Electi, qui viritim tributa indicunt & colligunt, ea omnia committant, suo digni supplicio: obruunt enim imbecilliores, ad solatium fortiorum, ex amicitiæ ratione.

Politica reminiscentia.

IUstitia nihil minus, quam prudentia adigit regem, ut populo tributum imponat, si qua necessitas rempublicam premat. Summa hæc exigentia ad conservandum regnum, sive pacem, siue bellum spectes, ut pecunia sit præstò. Facile quiuis incursaverit regem, cuius penuria innotuit: quicunque enim pecunia caret, non habet unde militem alat; & qui milite destituitur, nullo negotio vincitur.

In bello scimus, pecuniam esse nervum præcipuum; unde Suetonius Paulinus, magnæ famæ dux aliquando in Senatu Othonis Imperatoris, cũ de ratione belli gerendi ageretur, dicebat, Ærario potius, quam exercitu opus esse, in dissidio publico. Sic Thucydides scribit, fortissimam rationem, quâ Pericles fuerit usus, cum Atheniensibus bellum suaderet suscipiendum, hanc fuisse, quod satis pecuniarum in eum usum esset repositum, unde annona, & alia necessaria optimè conficerentur.

Nemo negabit, bellum esse barathrum, ingluvie immẽsa: vel inde imprudentiæ vituperium incurrerit rex, qui bella ex bellis sibi suboriri videt, & nullis redditibus Coronæ ad sustinendos sumtus juvatur, nisi subditos adigat ad tributa & subsidia conferenda. Sic enim brevi tempore cum Cleomene, quod Plutarchus narrat, doleret, qui præter ærararij facultates bellô sumto, & institutum deserere, & in Ægyptum effugere habuit necessum.

Quin & præter prudentiam, licebit animadvertere justitiam, secundum scitum illud Nemini facit injuriam, qui jure suo utitur. Regum autem est jus indubitatum, subdi-

tis imperare tributa, ad ferendas reipublicæ expensas. Id verò jus adeo legitimè debetur, ut æquissimi Theologorum asserant, obligari subditos per conscientiam ad illud obsequium; insistentes utique Salvatoris mandato, qui non erubuit, aut dedignatus est, tributum ipsus pendere, ut nos suo exemplo erudiret.

Plura addam, Coronam non tantum conferre potestatem exigendi tributa, reges tamen obligari ad exactionem, ut dignitatem tueantur, auferantque quod reipublicæ legitimè debetur, adeo ut populo querulandi nulla relinquatur occasio: justissimum enim est, particulares aliquid incommodi ferre pro conservatione boni publici; cum longe satius sit, populares cum egestate conflictari, quam regnum amitti.

CAPUT XXXVII.

Ministri reginæ matris & Aurelianensis coercentur.

CApita accusationum, quæ ad maculandam Cardinalis gloriam instituebantur, adeo sunt frivola, ut longiorem non mereantur disceptationem, cum & æquissimi inimici vanitatem illorum animadverterint. Nihil pronius, quam de ministris reipublicæ maledicere; id quod ipsa regina mater respondebat aliquibus, querulis ob ministrorum instituta, dum ipsa rerum potiretur. Hinc summa libertas carpendi illorum instituta, quod homo per naturam abhorreat ab omni genere imperij, proclivis sit ad sugillandas superiorum actiones, per judicium sinistrum: nescit enim causarum momenta, motuum vicissitudines, actionum adjacentia, quæ plerunque in fundo consiliorum latitant.

Maledicentia præmium vigiliarum, quantalibet officia præstent reipublicæ, nunquam satisfecerint particularib', quibus solita est libertas querulandi nisi cum bono publico suum promoveatur. Æqua omnibus omnino ministris sors: quicquid igitur adversus Cardinalem in particulari dictum

dictum fuit , apud animos sapientum censetur furor factiosorum , qui nihil compendij particularis in vitæ instituto invenere ; postquam cognovere, consilijs istis emolumentum proprium quæri , regis gloria neglectâ ; unde operam luserimus, instituto longiore sermone.

Non longe post discessum reginæ matris & Aurelianensis, rex, cui nondum visum erat, inhibere ministerium illorum extra regni limites, edocebatur, sub eo nomine ministroru quosdā abusos indulta libertate, fasciculos literarū, ad fovēdas tricas & collusiones deferre. Quapropter ad coercendum eum tramitem sancitur statutum, quo ipsis deferebatur optio, aut ad dominos commigrandi, aut intra semimensem ad privatos lares abeundi, nulla exinde copiâ ex regno exeundi, nisi regio permissu: annexo crimine perturbatæ reipublicæ, ad publicationem bonorum, amissionemque immunitatis tributariæ, si qua fruerentu r.

Neque enim æquum erat, ut propter gratiam singularem eorum, qui non abutebantur libertate commeatus ad obeundum officium, cæteris fieret copia impunè sanciendæ factioni in regno, dissidijsque fovendis, quæ magno molimine extinguerentur.

Politica reminiscentia.

SUmmi est periculi, si factiones in republica divisa relinquantur, maximè eorum, qui particulariter dependent ab authoribus dissidij, jam tum digressis. Quamvis vero aliqui non abutantur, memores officij potius erga principem, quam ullum alium; non poterit tamen vitari, quin plurimi minus solliciti de officio , speculatores agant, ad quævis renuntianda, etiam complures in eandem sectam pertrahant.

Rigidum videtur, innocentibus irrogare inobedientiam cæterorum; quemadmodum autem sic læderetur respublica, nisi maturè prospectum esset, longe expeditius fuerit, tranquillitatem publicam firmare per severitatem, quam periculum expectare ex nimia conniuentia. Nulla unquam lex, de bono publico fuit sancita, quin aliquid incommodi particularibus adferret.

Quicunque enim conetur leges condere, sine ullo particu-

ticularium intertrimento, ſeipſum fallet, non expenſis omnibus ex ordine conſequentibus, aut relinquet omnia in confuſione ſine parato remedio. Optimum hic conſilium, prætuliſſe ſemper publicum particulari, per recordationem ſapientiſſimæ Taciti ſententiæ, qui ait, omnia omnino exempla, neſcio quid iniquitatis trahere; detrimentum autem quorundam particularium compenſari ex publicâ utilitate.

CAPUT XXXVIII.

Cardinalis plurimis graviſſimis negotiis diſtractus, omnia expeditus curat.

HActenus diverſas tricas, & conatus violētos vidimus eorum, qui abutebantur gratia reginæ matris & Aurelianenſis, hoc ipſo anno adverſus officium proprium, gloriam & tranquillitatem regni, etiam ordinem ipſorum inſtituto coërcendo ſancitum; unde ad proprium exitium decurrere. Cardinalis enim tanta ſollicitudine advigilabat, tantam adhibebat induſtriam & prudentiam, ut iidem nubium referrent & imagines à venti conſtantia turbatæ, & characterem.

Sic Andabatarum more depugnabant, aërem flagellabant, in æquæ ſuperficiem pingebant, ab undis ferè prius deletas, quam à ſtylo ductas lineas. Quemadmodum vero Nauclerus ſatis videtur occupari, ſæviente tempeſtate, ut navem adverſus violentiam ventorum, & procellarum furorem tuetetur, dum nihil attinet, vultum ejus, nutum & verbum ſingulos intus ſedulos regere, modo prudentia eos incitet, ad promovendam navigationem: ita difficulter creditur, miniſtrum minus occupari, quam ullus humanæ naturæ genius ſuſtinere queat; ubi cogitur ad defenſionem, & ſui, & reipublicæ ſuſcipiendam, adverſus factionem ex familiæ regiæ anteſignanis ferocientem.

Si enim ſingulis diebus videbit ſibi noua expedienda eſſe mandata, mille modis diverſa, adeo ut ægerrimè credas, eum cuicunque alij expeditioni parem, dum horrendis con-

conflictatur cum tempestatibus. Perinde & altissimus gradus gloriæ, quem vulgares ministri per eam constitutionem queant obtinere, fuerit naufragio caruisse.

Docuit nihilominus experientia, magnis genijs licere ulterius procedere, veluti intelligentiæ, quod cælo absorbeantur in contemplatione & amore divinitatis, non desinunt curare inferiora hæc, & patrocinium principum, regnorum ac particularium suscipere: ita non rarò concinnat cælum certos quosdam genios eximios, quibus satis vigoris largiatur, industriæ ac prudentiæ, ut queant per illas revolutiones rerum, præter conservationem reipublicæ, mille egregia facinora patrare.

Et hoc ipsum universa Europa vidit cum admiratione in persona Cardinalis, qui nullam testatus inquietudinem ad conatus hujus anni, si Gallia turbari, adeoque perdi posset, quo sub onere quivis alius, præter ipsum succubuisset: illos tamen reddidit vanos, quin imo restitutionem Mantuani instituit, & curam principum Germanorum, quos Austraci expoliabant, suscepit. Quis verò unquam satis miretur? hinc meipsum non contineo, quin aliquid de rebus illis & Germaniæ & Italiæ subijciam, ut curiosi annotent, quæcunque ad gubernandi rationem, instructionemque servire possunt.

Politica reminiscentia.

Quicunque summum ministrum; quem ita nuncupare lubet, non tantum per eminentiam loci celsissimi, unde cæteros despicere queat, uerum etiam propter dotes animi haud vulgares, ut antestet reliquis mortalibus, comparaverit cum anima corporis animalis, nihil aberraverit, Nam anima in aure audit, videt in oculo, statuminat in pedibus, remigat in brachijs, fungitur in omnibus & singulis membris officio suo: sed ubi organa illa vitiantur, aut vim patiuntur, dolet eadem anima, & tristatur.

Sic sane summus minister curam gerit consilij & quarumcunq; præfecturarum, sollicitè prospicit agriculturæ,

& singula ruminat animo, ut benè sit omnibus. Verumenimuerò animā scimus etiam præter organa operari, & ijs quam minimum adhærere, ac si defæcata facultatibus suis expedite uteretur, quod in dormientibus arguerint insomnia. Summus minister nihil minus abstrahit mentem à sensibilibus, & abdit sese in universalia, inde elicit argumenta futuri, ibi tanquam ab Oceano per fluvios & riuos contendit ad scaturiginem.

Quemadmodum vero afficitur rebus præsentibus, ita easdem contemplatur immotus, ubi menti indulget defæcatæ. Quis igitur dubitet, unum eundemque virum tam diversis, magnoque numero ingruentibus objectis parem, cum vulgares vix singulis capiendis sufficiant? Neque enim summus esset, nisi excelleret.

Videas Solem, vitam in animalibus, vigorem in plantis, incrementum in mineralibus operari, nulla sui, sed subjectorum mutatione. Par ratio summi ministri, ad quæuis negotia expediti: nam quemadmodum diversarum linguarum callens, nullo discrimine linguæ imperat, hoc vel illud idioma salutantibus redhibere; ita genius magnus nihil impeditur diversis molitionibus.

Mundum non geminos laturum Soles, ajebat Alexander magnus ad Darium, imperium Asiæ in partes æquas dividentem: nos ferè dixerimus, regnum, licet spatiosissimum nunquam duos æque magnos producere genios, cum vix unus, seculo uno vel altero, tanquam singulare cæli beneficium, alicui reipublicæ, ad restaurandas ruinas, vel expoliendam gloriam, obtingat.

CA-

CAPUT XXXIX.

Germaniæ negotia: de fœdere cum rege Sueciæ.

EXordium mihi ducetur à patrocinio principum Germanorum, quod cum rege Sueciæ per mensem Ianuarium fuit institutum: idque eodem tempore, quo factiosi isti vehementius desudabant in exitium summi istius ministri.

Ostendimus per annum superiorem, quanto favore iustitiæ rex Sueciæ in Germaniam transierit, ut nempe libertatem principum, quos Austriaci oppresserant, tutaretur, quod sanguine ipsum attingerent, & fæderibus, quemadmodum & nos. Illi non tantum ejecti erant imperijs auitis, sed etiam eo extremorum redacti, ut victus neutiquam constaret.

Sic etiam vidimus, tanto promtius fuisse patrocinium susceptum, quanto altius in animum descendisset generosum offensa per complures occasiones iterata, in primis vero, ubi Imperator intercepisset, relevisset, interpretaretur in falsum sensum literas ad Transsylvaniæ principem datas: ubi Holsatiæ dux numerosum duceret exercitum auspicijs imperatoris, signisque proprijs in Prussiam, hostili in Suecos animo: ubi naves & merces Suecicæ, in quasdam urbes Germaniæ perlatas, addicerentur fisco: ubi recusauit audire legatos, responsum negavit, & extrema minatus eos Germania decedere jussit quantocyus: ubi per insignem contemtum repudiavit, quæ offerebantur pacis ergo conditiones, cum jam constituisset ipsi interitum, ac si impetum armorum Austriacorum nullus sustinere posset.

Cum itaque Cardinalis probè nosset, non minus gloriæ accrescere principi ex patrocinio defendendorum fæderatorum causa suscepto, quam ex vicinorum ambitione coërcitâ, videbatur sibi obligari ad ea consilia,

silia quæ regem iuducerent, ut ne rex Sueciæ, principesue Germaniæ in tam arduo negotio destituerentur. Considerabat, nullum magis legitimum sumi bellum, quam quo principibus fæderatis asseruntur imperia avita, & injuriæ susceptæ vindicantur.
Hinc omnia disponit, fidemq; quantum potuit stipulatam exigit de sacris per Germaniam conservandis, suadetque regi, pacta cum rege Sueciæ rata habere, & firmare, quorum capita per quatuor superiores transigebãtur menses. Promittebat rex suppetias & copiarum & pecuniarum, id quod extemplo præstitum. Et Suecus vicissim obligabatur, nihil quicquam detrimentum sacrorum, per oppida Catholica patrare, si quæ fortean subigeret.

Neque enim invictus noster Monarcha satis habuit, ductum iustitiæ generosum sequi, quo jubebatur ab oppressione asserere principes illos, nisi & pietatem circumdaret, quæ sane non poteratinduci, ut regi hæretico opitularetur, nisi prius sartam tectam sciret Ecclesiam, adeo ut violentia, si quam Catholici paterentur, non posset tribui, nisi solitæ armorum insolentiæ.

Politica reminiscentia.

ID demum bellum censetur justum, inquit Ambrosius, quod suscipitur propter impotentes, aut reipublicæ fæderatos, adversus raptores fortunarum. In eandem ferè sententiam docet *D*. Augustinus, ea demum arma esse æquissima, quæ ad vindicandas injurias corripiuntur. *Est* autem patrocinium fæderatorum summarum actionum minimè postrema, ad augendam regum gloriam, & potentiam in altiorem gradum extollendam.

Nullo enim alio pacto propius ad diuinitatem accedunt, quam salutem dando impotentibus, si qui oppressi vim patiantur. Hinc protectionis usus maximè convenit majestati; quæ nulli unquam mortalium, quocunque demum fuerit censu, partẽ coronæ permittit, & vel inde arma omnibus principibus expedit communia, ad tuitionem.

Si quis diversumspectet usum, gloriam macula contaminat

nat infami,& indignum sese præstat, cui cæteri laboranti opitulentur. Quemadmodum verò eadem sors est omnium principum,ut suo quisque tempore injuriam metuat ac patiatur, nec domi satis sibi virium inveniat,ad subsistendum; ita sæpissimè sese vident in eam necessitatem redactos, ut coacti sub onere armorum hostilium cedant, quod fœderatorum auxilijs destituantur, ex talionis regula, quæ mortalibus imperat desertionem erga desertores.

Cum autem justitia polleant arma illius regis, qui impotentium & fœderatorum causam suscipit, æquitate neutiquam destituuntur in vindicandis injurijs. *Deus* enim, qui sceptro venerabiles fecit reges, secundum cætera ipsis injunxit, ne unquam patiantur reverentiam debitam à reliquis principibus violari,ad eandem rationem,qua populares subditos in justo continent obsequio obedientiæ.

Hinc conservatur splendor Coronæ proprius,quam secundum gladium ad vindicandas injurias æqua potestate concessit. Neminem agnoscunt ex inferioribus, cui fas sit arbitrium rerum dubiarum deferri; legitimi judices ipsi utriusque fortunæ: in qua potentia non circumscripta comprehenditur potestas armorum ad vindicandum,quicquid præter rationem offenderit.

Ut bellum habeatur justum,satis est,principes,adversus quos illud sumitur, occasionem armorum fecisse: unde quæcunque calamitates inde ortæ per insolentiam militarem attribuentur authori soli tumultuum bellicorum.Respublica nimia inopia langueret, quod Aristoteles docet, nisi princeps authoritate polleret armorum, ad castigandum injurias.

Sic sane,inquit idem,corpus animalium perfectum non est,nisi potestatem possideat repulsandi noxia, seseq; contra injuriam tutandi; quemadmodum respublica perfectum nunquam obtinuerit, ad quod aspirat, quamdiu destituitur potestate vindicandi injurias illatas.

CAPUT XL.

Iustitia fœderis, quod rex cum Sueco pepigit.

NUllũ penit⁹ dubiũ apparebat, quin fœdus regis Christianissimi cum rege Sueciæ pactum, ad defensionem fœderatorum communium per Germaniam, esset justissimum, cum ipsum bellum à rege Sueciæ susceptum, esset justum; adeoque omne fœdus, ad gerendum bellum justũ, æquitatis rationem trahat: Nullum tamen artificium non excogitarunt Austriaci, ut à populis condemnaretur.

*P*rimam rationem hanc propalabant, ut & bellum traducerent, & regem gloria acquisita fraudarent, Susceptum utique in gratiam principum quorundam hæreticorum. Sed quis iste fuc⁹, qui specioso sacrorũ prætextu tã diu abutitur, ad corripienda plurimorum principum imperia? Hoc pallium sumunt, ad expoliandos principes *G*ermaniæ, quod valeant ambitiosis consilijs obstare.

Postquam *C*arolus V. junxerat Coronam imperialem cum regnis Hispaniæ & Italiæ, adeoque Belgio, credebat satis virium sibi nactus, ad quascunque provincias subigendas particulas utique imperij Romani ut ex viribus colligeret & copiam justitiæ, ad invasionem. Quasi verò regna violentiæ essent præmium; & natales siue hæreditatis jus ab aliquot seculis non satis firmos statuerent ambitioni limites.

Quemadmodum verò Germania rectè dicitur propugnaculum, ad conservandam omnium per Europam rerumpublicarum libertatem, id quod Henricus II. rex Galliæ anno *1552*. ad principes Germaniæ ajebat; ita constituit, illam subjugare, facilè intelligens, illa jugum ferente, Galliam, Angliam, & reliquum Italiæ non magno molimine subjugatum iri.

Imperator, qui rerum potitur præsentium, æquè recognos-

cognoſcit hæc momenta, id quod literis ad Zunigam, ſummum regis Hiſpanici conſiliarium, ſatis teſtatur, cùm eandem nuncupat fundamentum authoritatis Auſtriacæ. Abundat enim revera tantâ ubertate & virorum & opum, ut magnos exercitus, eosque perpetuos ſemper poſſit alere, adeoque Indiarum proventus, ubi deficerent, reponere.

Hinc prima & ultima cauſa belli ſumta, hinc Suecus eſt excitus ad auxilia ferenda, tametſi Hiſpania prætextum extirpandæ hæreſeos ſumſerit. Ante plura ſecula Divus Leo, vere Magnus, ad Imperatorem Theodoſium perſcripſit, Mortalibus pronum, ſacra prætexere deſiderijs.

Id vero longè optimè dicetur de principibus Auſtriacis, qui uſucapionem ſervant, quod acutiſſimè annotavit Mariana in Hiſtoria; cum ſcirent optimè, nihil vehementius pervertere popularium animos. *P*er experientiam videre quantum ad uſurpationem Navarræ id vaframentum profuerit, cum eam Ferdinandus invaderet, nepte propria inde ejecta

Vidêre, non longè abfuiſſe, quin ſceptrum regibus noſtris ex pugno extorquerent, Liga ſæviente. Hic idem illis titulus juſtiſſimus, ad poſſidendam Indiarum Orientalium & occiduarum partem, ubi non tantum principes legitimo neci dedêre, ſed etiam quinquaginta milliones mortalium, per cruciatus terræ ignominioſos, & cælo horrendos, contrucidarunt.

*E*andem avent inſtituere rationem, ad expoliandos Germaniæ principes. Quis verò non noverit illorum injuſtitiam, cum nihil attendere velint, veram religionem nullum conferre jus imperiorum, nec per violentiam eripere, quæ per Natales obtigêre.

Politica reminiſcentia.

NEque hæreſis, neque infidelitas eximit ſubditos ab obſequio, principi debito. Cùm autem iſtud caput ex de-

ex demonstratione intelligatur, possunt fortassis genij simpliciores assensum ægrè præstare, nisi fides ipsis fiat per explicationem axiomatum politicorum, quæ non quidem sint recondita, sed cuivis obvia: unde mihi constitutum est, authoritatem hanc fulcire ex fide, quam Apostoli per cunabula Ecclesiæ Christianæ promulgarunt, & Patres scriptis suis exemplisq; docuerunt, ad imitationem primorum Christianorum, etiam in acerrimis persecutionibus religiosè servatam.

Apostolorum principes, D. Petrus & D. Paulus omnibus omninò Christianis mandant in epistolis, dum Nero terram efferaret crudelitate plusquam barbara, quam contra ipsos exercebat; Quilibet vestrum sese contineat in eâ subjectione, quæ debetur principi summo: Nulla enim est dominatio, nisi constabilita à Deo, & quæ subsistunt dominationes præsenter, ab ipso datæ sunt, quicunque ipsis est perduellis, opponit sese ordinationi illius, & qui conantur operose excutere jugum obedientiæ, illis debitæ, sese exponunt sponte damnationi.

Princeps est famulus Dei: nec in vanum accepit gladium in manum, sed ut agnoscatur minister omnipotentis. Oportet igitur illi obedire, non solum quia potest punire, sed & propter conscientiam. Iam aute notum est in vulgus, has exhortationes solas populis non esse factas, cum epistolæ ipsorum scateant compluribus in eandem sententiam: quo etiam lectorem remittimus, ne hic præter institutum simus longi, & Doctoris munus subeamus,, qui Historici vices sumserimus.

Ecquis vero ignoret, omnes omnino Patres primæ classis, quos Ecclesia tulit, hanc doctrinam sanguine suo sanciuisse? Vivebant illi sub regibus atheis aut paganis, qui singuli singula referebant flagella religionis sævissima, cum in extirpationem sacrorum nostræque fidei jurassent obfirmassentque animam hostilem. Sanctus tamen Ignatius literas exaravit gravissimas, ad populum Antiochenum, ut obsequium in Iustinum imperatorem persuaderet.

Idem apologia eruditissima omnibus principibus paganis exponebat, in vanum ipsos meditari violentiam tormen-

mentorum, adversus fideles, ut Idola & Deos fictitios adorarent; qui alioqui plenam & integram imperijs obedientiam essent præstituri. Tertullianus unum Deum regibus superiorem novit, fassus etiam, verba illorum constringere animas nodo arctissimo. Origenes scribit in Epistolam ad Romanos, tametsi sub imperatore pagano natus, nullum sese discrimen adferre inter obsequium principibus debitum, horum aut istorum sacrorum, cum eos Deus supra communem sortem mortalium extulerit, ad patranda, quæ genios nostros infirmiores fugiant.

Possem sine labore coacervare testimonia cæterorum Patrum, nisi falcem in Theologorum messem mittere metuerem: addidero tamen exemplum primorum Christianorum, qui nihil moti exilio, flagris, persecutionibus, carceribus, & rogis, quibus imponebantur ad struem lignorum, constantiam nihilominus servavêre: ubi horrenda & monstruosa diversitas suppliciorum, aut rabies tyrannorum eos quotidie prostituebat, ipsis vero nulla omissi officij culpa obijci posset, cum & obsequium principi, & fidem Deo servarent jurati.

Optandum esset, Hispanos gaudere gloriosis vestigijs, ad pacem mundo minus invidendam; sic enim neminem principem turbarent in usufructu imperij. Cum autem diversa coquant consilia, fidem itidem colunt disparem.

CAPUT XLI.

Respondetur Hispanis, qui suggillant fædus inter Galliam & Sueciam.

ALterum caput, unde exprobrarent fædus inter Galliam & Sueciam sancitum, ducebatur ex ratione sacrorum, quod Suecus esset hæreticus, adeoque hostis Ecclesiæ; id quod feloniæ ipsius & violentia adversus Catholicos Germaniæ abunde testarentur. Hic vero scrupulus conscientiæ, quo cogitabant inflammare genios simpliciores,

ciores, eo duntaxat contendebat, ut arma ex manibus noſtris defluerent, donec ipſi majori cum facilitate priſcos hujus Coronæ fæderatos expoliaſſent, qui ſoli facultatem habent circumſcribendæ ambitionis.

Frivolum hoc eſt quod obijcitur; unde vehementiſſimè miror, eos fædera cum hæreticis ſancita ſuggillare, cum palam profiteantur ab omni tempore non tantum quæ cum illis contrahunt, ſed etiam quæ cum infidelibus ſeruant. Scimus tempore concilij Florentini, imperante Henrico II. qui Hiſpaniæ tributum ſatagebat indicere, Ferdinandum regem fædus pepigiſſe cum *M*auris, qui auxilia ipſi præſtarent adverſus Imperatorem, adverſus Concilium, adverſus duos ſummos Pontifices, Leonem IX. & Victorem II. adverſarios utique.

Meminimus, ipſis quæſitas quaſcunque vias ad Turcam fædere implicandum, cum *P*erſa autem ſanciviſſe, eorundem cum Turcâ ſacrorum. Neque verò negaverint, ſeſe fæderari regibus *I*ndiarum, diaboli cultoribus manifeſtiſſimis. Revocent ſibi in memoriam, Carolum V. fædere complexum eſſe Lutheranos, quorum opera uteretur in bello adverſus Galliam, idque ex ſententia Theologorum, quod Bannæus refert, qui in commentario ait, nihil inconvenientiorem eſſe infidelium, quam Elephantum & equorum operam.

Recurrit denique, Aurelium Hiſpaniæ regem, Totilæ occiſorem fædus feciſſe cum Mauris & Saracenis, quibus annuum pēderet tributum, centum ſcilicet juvenculas Catholicas, uti Mariana recenſet. Eodem fere modo Alfonſus Magnus Mauros habuit ſocios, ea lege, ut filium Ordonium traderet, illorum inſtitutis imbuendum.

Quicunque tempus impendent legendis illorum hiſtorijs, poterant exemplorum iſtiuſmodi farraginem colligere: neque ſilentio involuentur fædera, quæ per Germaniam cum rege *D*aniæ, & ducibus *S*axoniæ ac Brandeburgi, aliſque inſtituêre, eademque nuper redintegrare voluerunt, tametſi illi Socij nomine *P*roteſtantium cenſeantur.

Poli-

Politica reminiſcentia.

CElebratur apud Romanos Suffenus poëta, non tam propter venæ excellentiam, quam ob ingenij feſtivitatem, adeoque væcordiam. Quicquid ille eructaret carminum, laudabat impensè, ad nauſeam uſque auditorum; aliorum fætibus expunctis, aut irriſis. Sic tandem in proverbium abijt, ut vulgò diceretur, teſte Catullo, Neminem non hoc vel illo modo Suffenum videri, cum plerique noſtra laudemus, aliena vituperemus.

Æſopum illum, apologorum ſapientem concinnatorem ſi audire luberet, oſtenderet ille nobis manticam, ex humero in utramque partem hinc inde dependentem; ſed cujus pars anterior reconderet alienos næuos, ſemper expoſita noſtris oculis, adeoque identidem turgens: poſterior verò pars exciperet noſtra ipſorum vitia, quæ à tergo rejecta, neutiquam deciderent, verum excepta, turgidiſſimam redderent illam partem, quæ tamen oneri non eſſet, quod grata & animo & corpori; neque oculis ſubjiceretur.

In ſpeculum hoc ſi intueantur Principes, nequid de particularibus arguam, & litigia deſinerent, & in bellum fervidum nunquam erumperent. Sed non videmus, manticæ quod à tergo eſt.

CAPUT XLII.

Fœdus cum Sueco eſt in Eccleſiæ commodum ſancitum.

QUomodo vero nunc exprobrabant fœdera cum hæreticis? nunquid hoc fuerit litigare contra ſtatuta? Quo jure hanc ſibi poſſidebunt libertatem, quâ tamen nunquam niſi ad ſtabilienda ambitionis inſtituta utuntur; cum nos viceverſa eò duntaxat confugiamus, ad aſſerendos fœderatos, ne legitimis imperijs exuantur? Hinc

jura

juri reges nostri eo minus renunciabunt quanto pluris interest Sedis Apostolicæ, ut sese tuetur adversus oppressionem Austriacorum: Abunde enim aperiunt consilia de finibus prisci Imperij restituendis, ad interversionem earum provinciarum, quibus Pontifices summi per liberalitatem nostrorum regum fruuntur.

Iam satis innotuit; quo studio flagrent Italiæ invadendæ, perficient etiam institutum, quamprimum Germania desierit, contraniti. Reges autem nostri, quibus semper cordi fuit Ecclesiæ tutela, ex officio primogeniti, id tolerare nequeunt; cum maximè post conculcatum temporale, illi non abstinuerint à spirituali disponendo, ex qua temeritate schisma omnino cooriatur. Hoc summum semper Ecclesiæ negotium, hæc unica fæderis cum Sueciâ contrahendi causa.

Sunt utique feloniæ principis per victoriarum usum ferocis, neutiquam effecta fæderis cum eo icti, cui nullus alius unquam fuit scopus, præterquam restitutio principum Germanorum, sine intertrimento sacrorum, cum terminis clarissimis perscriptum sit, uti convenit; Nihil quicquam mutarentur sacra ulla ratione in oppidis, quæ armatus obtineret Suecus.

Confusio igitur Ecclesiæ alicubi illata, referet naturam remediorum, quæ hauriuntur potu; quibus debilitatur natura, ad restaurationem valetudinis, cujus causa parantur. Neque enim impediri debebant auxilia fæderatis promissa, quemadmodum deliquium ex remedijs ortum, usum illorum non tollit, viribus utique propediem redeuntibus.

Politica reminiscentia.

ALiquid mali, propter vicinum malum, promtum erat veteribus dicere Neque enim bellum geri potest, sine incommodo vicinorum, quemadmodum nullum exardescit incendium, quin proximis ædificijs damnosit, vel ex ipso studio ea servandi vel ex scintillis disjectis, & hinc inde volantibus.

Par ratio in fæderibus, quæ non adeo sanctè possunt servari, ubi usus sit armorum, quin querulandi detur occa-

occasio. Verumenimvero spectandus est ultimus finis, ex cujus consideratione intermedia parum respiciuntur. Deinde putantur nonnulla noxia, quæ tamen salutaria redduntur ipso temporis decursu.

Neutrarum, aut mediarum partium in bellis nunquã fere licet esse quietis & illæsis; quibus consultissimum est, pacem optare & conciliare. Inter privatos egregium memoratur Archidami institutum, qui à duobus amicis dissidij arbiter lectus, neutrum offendere satagebat, quod tamen futurum videbat, si judicis aut arbitri partes in sese reciperet, cum uterque ab amicitiâ ipsius benigniorem sibi causæ sententiam promitteret.

Juratos igitur, facit, ut qui ipsius sententiã vellent stare, aut Numinis vindictam sustinere. Sic ille instituit operari sacris, ut mente defæcatâ, & à cæli consortio recens abstractâ, expeditius pronunciaret: Verum ad aram progressis imperat ex religione jurisjurandi, cultuque numinis, ut ne inde pedem moverent, ne templo egrederentur, nisi sponte reconciliati, simultatibus abolitis. Ipsus discedit, proforibus præstolatur, redintegratam intelligit amicitiam, & sic utroque utitur familiarius, quam prius.

Sed istæ possunt esse privatorum rationes; Magnates grassantur nullo penso, & plerunque magis decertant armis, quàm argumentis; adeo ut ex nimio studio non videant, quid expediat.

CAPUT XLIII.

Regis institutum non potest omnibus innotescere.

AT qui Rex partem suscepti damni Ecclesiæ per Germaniam rependit, spe certâ de opere absolvendo, si qua ambitio fervida Austriacorum remiserit. Quod si bella ex violentiâ in Ecclesiam redundante censeantur injusta, Hispani ipsi sese nunquam satis tutabuntur, quin

fateri cogantur, Mantuanum bellum fuisse injustissimum, quod Lutherani ab illis inducti nulllam speciem sacrilegorum omiserint, quamcunque infensissimi hostes excogitare queant.

Fatebimur utique istanc rationem non bene adduci ad propalandam injustitiam, quæ aliunde ex plurimis considerationibus innotuit: cum tamen exinde non sit sumendum de bellorum justitia judicium. Rerum ignari addunt, integrum fuisse regi cum principibus Catholicis fæderari, in Germania, ad eundem finem: Illis responderim, hoc ipsum regi fuisse in votis, & nunquam in facultate oblata.

Religiosi quidam, majori Zelo quam prudentia præditi, mentionem quidem injecere, sed eo magis suspectã quod clientes Austriacorum essent, ijdemque religiosi, artium Hispanicarum nescij, ad promtiorem impostu-ram, si missi & instructi negentur. Hinc infidi prædes feruntur negotiorum transactorum, adeo ut inversum rerũ rum ordinem incusare cogantur, à superioribus, ijsque politicis decepti.

Politica reminiscentia.

ERrant, qui nefas ducunt cum principibus hæreticis fæderari, aut infidelibus ad tuitionem sui ipsius, aut fæderatorum in imperio legitimo asserendorum; cum opinio contraria in sentau laudatissimorum Theologorum, etiam Hispanorum, censeatur frivola. Ex naturæ instinctu omnes omnino homines fæderantur ad defensionem mutuam, cujuscunque demum sint conditionis: Adeo ut dubios ausim ablegare ad scholam brutorum, ubi temeritatis agnoscant ignominiam.

Quemadmodum autem lex gratiæ naturam non abolet, consequitur, idem officium vigere, adeoque fædera regum cum infidelibus aut hæreticis sancita, modo ex usu & necessitate fuerint, juste vituperari non posse. Hinc & in sacro Codice legimus plurima exempla Patriarcharum & regum Iudaicorum, quibus istæc firmatur doctrina. Sic Abraham fædere sibi junxit

Abime-

Abimelecum, etiam ad posteros, Cananæis nunquã neglectis. Iacobus etiam cum Labane idololatrã pactus est.

Israëlitæ cum populis infidelibus plurimis conjuncti leguntur, si septenos illos, quorum commercium erat singulariter interdictum, excipiamus. Lothus regem Sodomarum habebat socium, cui etiam in bello tulit auxilium. Macchabæi, licet sacrorũ tenacissimi, Lacedæmoniorum expetiverunt amicitiam. Et Deus ipse voluit, Salomonis classem Tyrijs conjungi, cum tanta fæderis gratiâ, ut opes immensæ inde regurgitarent, adeo ut gratam habuerit Tyriorum infidelium, in extruendo templo operãm.

Quod si exempla Veteris testamenti missa faciamus, & ex posterioribus seculis argumenta conquiramus inveniemus D. Paulum primis Christianis injunxisse, pacem universalem, quæ omnes omnino homines complecteretur: adeo ut nec ipse recusârit, ad violentiam ex parte Judæorum intentatam, patrocinium ducentorum satellitum, & septuaginta equitum, tametsi infideles sciret universos.

Quid vero respondebunt, si objiciatur, fædus iniri posse cum omnibus, qui proximi nomine censeantur? de quo argumento minus dubitabit, quicunque meminerit, proximi dilectionem nobis ab ipso Dei filio injungi, cũ autem infideles quique eo nomine comprehendantur, maximè ubi nobis benefaciunt, juxta parabolam, quam Christus de Samaritano nobis reliquit; concludẽus tandem, fædera cum infidelibus, adeoq; hæreticis permitti principibus, modo caveant in illâ permissione abusum.

CAPUT XLIV.

Italiæ negotia.

HOc demũ admonere placuit de fædere cũ rege Sueciæ inito, ad restituẽdos Germaniæ principes. Quis vero satis mirabitur, regẽ, quo tẽpore illud agebat, etiã rebus Italicis lectũ fuisse arbitrũ, ad pacem reducendam?

Volupe eſt, ſolem aſpicere, poſt tempeſtatem graviorem colluctari cum nube, unde tempeſtatis fragores egrediebantur. Perpurgatur aer, juſſi parent venti, & ſeceſſus ſuos repetunt, inaurantur montes per ſplendorem redditum, reciprocant oculi mortalium radios lumine gratiſſimo coruſcantes.

Quanto vero jucundius contemplabimur regem, cui gloriæ fortitudinis & potentiæ invictæ, uti Soli ſplendor, conſtat inter cæteros principes,. Sic noſter diſſipavit bellum, quo Italia à triennio laborabat, copias militares ad regreſſum compulit, libertatem commerciorum reſtituit, Italiam, Sabaudiam, Pedemontium & Rætos felici pacis bono beavit. Id enim univerſa vidit Europa, ſub finem iſtius anni, dum per Galliam, uti memoravimus, tumultus illi fervverent. Inſtituimus igitur ſeriem rei geſtæ exponere.

Antequam autem ipſum pacis negotium explicemus, nihil extra oleas verſabimur, ſi diſpoſitiones animorum apud principes rimemur, ut negotia ſic ad tranſactionem univerſalem redigamus. Rex ſub finem anni ſuperioris didicerat, per curſorem à Leonio ſubmiſſum, Imperatori conſtitutum eſſe, pacem curare, & Mantuano ad leges Ratisbonæ ſcriptas, inveſtituram conferre: jubetur igitur Viennam redire, & regis ſtudium in eandem rem conteſtari, qui lubenter eſſet redditurus Sabaudo occupata, tametſi jure belli juſtos acquiſiviſſet titulos, modo inveſtitura Ducatus Mantuani, & Marchionatus Monferratenſis conſequeretur, & occupata itidem reſtituerentur.

Neque enim Rex alio fine bellum illud ſumſerat, niſi ut Mantuanus reſtitueretur in pacem ſolidam, exercitumque ex Italiâ deduceret, ſi Imperâtor, Hiſpanus & Sabaudus idem inſtitutum ſuſciperent; ambitionis impetu, ad invadendum illud Imperium projecto. Cum itaque mentem illorum intellexiſſet, de pace indulgendâ, tametſi Hiſpanus minus aperte loqueretur, Cardinalis, nihil prius habuit, quam pacta Ratisbonenſia ad executionem promovere, per media convenientiora & ſecuriora.

Non

Non ignorabat, nulla lege teneri Galliam, ad reddenda omnia, quæ armorum justitia dedisset, ut excederet ex munimentis per Sabaudiam & Pedemontium captis; non tamen ullis difficultatibus impediebatur ad compendia proſtituenda, ut univerſa Europa intelligeret ſincerum inſtitutum; quod in Italiam nullus tranſiiſſet, ad aliena corripienda, & pacem orbis Chriſtiani turbandam, ſed ex ſolo deſiderio fœderati aſſerendi, ad poſſeſſionem tranquillam novi imperij, quod optimo jure obtigerat.

Politica reminiſcentia.

PLurima argumenta principem impellere poſſunt, ad bellum externum pace terminandum. Conſtituet ille arma ponere, neceſſitate illorum evaneſcente, poſtquam deſideria obtinuit. Injuſtè enim, inquit Thucydides, ducitur bellum adverſus eum, qui ſatisfacere ſatagit, & ad quaſuis æquitatis conditiones deſcendit. Nullum vero bellum juſtum, niſi neceſſarium; adeo ut non liceat principibus diſſidium vi armorum terminare, niſi omnis alia ratio deficiat.

Quicunque enim bellum ducere auet, nihil moratus ſatisfactionem ab hoſte oblatam, odium undiquaque in ſuum caput corrivat, cum gloriam potuiſſet inire. Sic inter cætera argumenta magnam Auguſto Imperatori peperit laudem, quod nullum unquam bellum ſuſcepit niſi ex neceſſitate. Hinc apud Xenophontem licet legere, principem ſapientem à bello abſtinere, quantum poſſit, tametſi non raro prægnantiſſimæ urgeant cauſæ; cum teneatur pacem bello præferre, ubicunque reipublicæ, aut fœderatorum aſſeruerit commoda.

Belluarum atrocium eſt, bellum inceptare ex ſolo impetu iracundiæ: princeps enim, ſi ſapiat, facilè abjiciet arma, ubi tres illæ cauſæ eorum corripiendorum exolevère. Philoſophorum ſcitum eſt; effectum carere neceſſitate, cauſa motus deſitâ. Id quod non tantum de cauſa efficiente intelligendum ſed etiam de fine: cum rationi ſit convenientiſſimum, ab agendo ſuperſedere, ubi finis, ſuſcepti operis prima cauſa, non amplius urget.

Cogi-

Cogitur fere etiam pacem exterius facere, ubi tumultus intestini revocant vires diffusas. Prudentia Medici experimento fuerit, qui longe majori curâ malum in visceribus quærit, quam quod per cutem erumpit. Bella Civilia maximè attinent ad rempublicam conservandam; externa gloriam quærunt, aut fines ampliant. Quemadmodum vero necessitas prior est utilitate, ocyus revocabit vires, ultra limitem deductas, ut malo intestino obviet, cum vix par esse queat utrique instituto.

Pacem denique faciet, si obtinuit quæcunq; à fortunâ aut prudentiâ sibi promittere potuit commoda. Successus enim belli non semper pari stant talo, adeo ut nihil difficilius sit, quã diuturnam servare expeditionem eodem numero. Victoria non semper prudentiæ præmium: fortuna multum sibi sumit. Sic non facile continget, navem post diuturnam tranquillitatem, tempestate porro carere, illusâ naucleri prudentiâ; ita vix videas, post bene multa bellorum commoda, sinistros emanere casus. Hannibal, cujus fortitudo & Italiæ & Africæ innotuit, desijt armis prosperè uti, Carthaginem reversus. Hinc sapientissimi quique summis ducibus suggerere solebant, ut commodè receptui canerent, ne gloriam quæsitam per fortunæ ludibrium perderent.

CAPUT XLV.

Cur Casala Hispanis sit magni momenti.

E Re Hispanorum fuerit, isti consilio inhærere, & in usu fortunæ magnæ, quam Ferdinandus, Carolus V. & Philippus II. obtinuêre, persistere; si ambitio unquam admitteret limites. Id vero abundè sunt testati per hanc occasionem, ubi sese præbuêre plane aversos à regis instituto ad pacem conciliandam; testati scilicet per complures actiones, id unum sese agere, ne Mantuanus tranquillâ uti posset possessione imperij novi.

Per-

Persuaserāt sibi, regiam familiam per Zizania, quæ ipsi sparserant, & in animo reginæ matris atq; Aurelianensis fovebant, divisam, vires colligere ad centrum, adeo ut Gallia adducendum per Italiam bellum nequiret sumtus erogare. Ita etiam credebant, reginam matrem tandem aliquando superiorē, Cardinali exitium conciliaturā, quo casu Casalæ facilis foret usus, à quâ prædâ Cardinalis, regiorum consiliorum moderator, eos abstineret.

Ager Monferratensis, cujus Casala est caput, non magno extenditur spatio, magni tamen est momenti ad perficiendum institutum, quod à longo tempore sumserunt, de Italiâ subjugandâ Hinc coacti sunt, acquiescere utroque extremo, Neapoli scilicet & Mediolano: adeo ut hîc obstaculorum non minimum jaceat, ne per mediam Italiam dominentur. Quam pronum foret, universa corripere, si potentiam, quâ per Germaniam pollent, viribus Italicis adjungere possent: Id enim unicè satagunt à longo annorum cursu.

Frustra autem desudant, nisi Casalam obtineant, quæ vallo quasi secludit exercitus ex Germaniâ per Mediolanensem Ducatum contendentes. Hæc summa causa, cur Casalam in oculis ferant, adeo ut ejus possessione frustrati, potentiam suam Fontani munimento terminari videant. Ex hoc instituto summam impendebant operam, ut Orator ad Sabaudum missus, aliquid commodi præstaret, tametsi justitia apprimè læderetur: Ille ad imposturam aptissimus, rebus transigendis abstinebat, ut semper integrum ipsis esset, pacem frangere, si consensum pactis negarent.

Quemadmodum vero principibus nunquam desunt prætextuum vela, ad institutum iniquissimum, pernegârunt quidem hanc machinationem, auspicia Imperatoris crepantes, unde nihil opus esset, Hispano nomine quicquam agi. Tandem tamen, post diversos conatus, ad impediendam pactorum executionem, satis testati sunt, hanc rationem impostura non carere, cum in eum scopum collinearent, ut pax neque coiret, & ipsi novum impetum adversus Casalam disponerent.

Politica reminiscentia.

AMbitio, aliquamdiu fortunata, ægre relinquit institutum quantumcunque injustum; Errant, qui autumant, fortunam esse cæcam, eo quod gratiam temere, & sine delectu spargit: cum ipse Deus, cujus oculi ipsi sole sunt acutiores, author celebretur omnium bonorum, quibus sors mortalium cumulatur. Licebit sane ipsam sine oculis pingere, quod plerunque cæcitate mulctet successuum eximiorum possessores.

Princeps, victorijs assuetus, nullam aliam sibi proponit legem in consilijs, præter voluntatis desiderium, quamvis id jus uni Deo competat. Respublica, quæ natales complectitur, exigui ipsi videtur momenti, & studium ejus augendæ per vicinorum dispendia, eousque eum præcipitant, ut sibi esse satis jurium credat, ad aliena rapienda, modo potentia conatum ne destituat. Sibi ipsi palpum obtrudit, Monarchias, quæ hisce postremis seculis justissime possideri censeantur, nullo alio titulo fulgere, quam gladij, ex instituto Conquæstorum.

Libido dominandi, quo exercetur, abijcit curam profundendi sanguinis, in subjugatione novorum populorum, etsi orbis Universus gemat sub violentiâ armorum, modo ipsi constet authoritatis incrementum. Exuit sensum humanitatis, & recordationem mortis, adeoque aleam extremi judicij, ubi cum pauperrimo rusticolâ necessum erit examen vitæ anteactæ subire. Ibi usurpatio alieni occludet portam cælorum, dum ambitio supplicia sponte attrahat, & inquietudinem augeat ad mensuram crescentis potentiæ.

Didicisset potius, regum felicitatem non sumi ex regnorum amplitudine; libidinem conquærendi majori labore, & periculo, scatere, quam voluptate; principes, alienæ libertati inhiantes, omnium mereri odium, tandem in angustias compingi, cum maxime extendere cogitarent imperij fines; æque justum haberi, potentiam principis usurpare, & homicidio inquinari; Deum, regum utique judicem, insolentiam ipsorum plerunque sub-

ſubigere, & præcipitia minari, ubi altius evolare cogitant. Securior denique & jucundior fuerit dominatio, quæ fundamento juſtitiæ invitatur.

CAPUT XLVI.

Iura Mantuani nihil derogare Imperatori.

IMperator quidem per Leonium rectius erat edoctus, de ſiniſtris perſuaſionibus, quas Hiſpaniæ miniſtri ſuggeſſerant, armorum regiorum per Italiam. Explicaverat enim veriſſimas cauſas, quibus inductus rex, cauſam Mantuani ſuſcepiſſet tuendam, quæ nihil Imperij ſplendorem incurſabant; cum nunquam cogitârit principem illum à cultu Imperatoris retrahere. Demonſtrata, fuerat ſeries jurium, adeoque nullo alio crimine premi Mantuanum, quam quod Gallus eſſet, & perinde Hiſpanis exoſus.

Atrox igitur injuria ipſi inferretur, ſi hæreditate caderet legitimâ, niſi rex Chriſtianiſſimus eum tutaretur. Jam ad oculum patebat Hiſpanorum fucus, quo Imperatorem circumvenerant, ut Imperij potentiam mutuaret ambitioſis ipſorum inſtitutis per Italiam. Hinc evenit, ut negotij potens, cujus tamen miniſter duntaxat eſſe poterat, finem imponere cogitaret, Baroni Gallaſio in eam rationem tranſmiſsâ facultate, qui cum legatis Galliæ conveniret de medijs, pacta Ratisbonenſia exequendi, pacemque felicem Italiæ reſtituendi; promiſsâ inſuper Mantuano inveſtiturâ, quæ deberetur; quemadmodum & rex paratus erat, occupata Sabaudo reddere.

Æquiſſimæ iſtæ rationes Imperatorem ad hocce conſilium deduxêre; verumenimvero & neceſſitas eum cōpulit, poſtquam rex Sueciæ in Germaniam longè lateque eſſet progreſſus, correptis inſignioribus munimen-

tis: adeo ut nihil reliquum facere potuisset, nisi Imperator exercitum ex Italiâ retraxisset. Videbat etiam, regem Christianissimum inijsse fœdus cum illo, ad tuitionem fœderatorum, unde infortunium vitari nequibat, nisi vires contraheret, quas ad sustinendos impetus vastarum potentiarum, Galliæ nempe & Sueciæ, hinc inde sparserat.

Politica reminiscentia.

NEcessitas omnium optimè redigit principes ad rationis usum: leges enim fert, longe rigidiores, quã quodcunque imperium: solam divinitatem agnoscunt potentiâ superiorem, sed & ipsam necessitatem Eam nonnunquam ægerrimè ferunt, ubi in ambitionem impingit; felix nihilominus censeantur, si arma extorqueat, & ad laudatàm adigat transactionem. Sapientissimi quique tanto facilius eius legibus parent, quod omni vituperio careat, qui conditionem ab ipsa impositam sequatur.

Excusationem præstat gravissimis erroribus; aliquando etiam satis benigna ad victoriam rapiendam, ubi conatum extremum imperat, in spe exili. In alijs casibus satis habuerit, pacem dedisse, inter partes, ad impotentiam belligerandi redactas: quæ tandem coguntur, quicquid ipsi lubet, suscipere. Ipsius enim est leges scribere, non vero recipere ab illis, cum censu abjectissimorum mortalium hîc habeantur æquabili.

Hinc Thales interrogatus, quid rerum naturalium esset fortissimum, respondit, Necessitas; eo quod omnia superet. Sic Citadellas subigit, ad deditionem, quæ tamen invictæ credebantur. Sic imperium absolutum exercet in arma, etiam supra rationem, Quinto Curtio asserente. Nulla eloquentiæ vis tantum animis suggerit vigorem. Nulla potentia ei effugit leges obsequij.

CAPUT XLVII.

Sabaudus & Mantuanus pacem suscipiunt.

Reliquum est, ut & Sabaudi & Mantuani faciamus mentionem. Nemo autem ambiget, utrumque ad pacem fuisse propensum, cum nulla alia ratio appareret ad Imperium redintegrandum. Oculis oboritur fastidium ex nimis diuturno hyemis rigore, ubi terra gelu & nivibus operta, colorem & vigorem amittit, cāporum planities torrentibus obruuntur. Sed longe tædiosius fuerit principi, rempublicam sub alieno jugo aspicere; populares sub gravissimo bellorum onere gemere; villas, & oppida deseri; campos sterilescere & horrere, terram sanguine cultorum madere.

Iustissimis istis rationibus motus Mantuanus, quas nunquam non Priaudius refricabat, ut quascunque mens conciperet pacis rationes, exponeret: adeo ut & Sabaudus induceret animum ad exordium anni mittere Comitem Druini, qui regi reverentiam & obsequium deferret, adquodvis institutum. Videbat enim Hispanos id unum agere, ut Sabaudiæ detrimentum in suum converterent commodum; regem vero cui semper plus gloriæ in fæderatorum causa tutanda quam terris usurpandis quæsitum, non alio fine subegisse Sabaudiam, & majorem Pedemontij partem, quàm ut fæderatum assereret, & necessitati pareret. Sic igitur nihil ambigebat, majora ad recuperandum imperium, in amicitia Galliæ, quam in Hispanorum compendiis momenta sibi servari.

Politica reminiscentia.

Nulla cōditio molestior, ex qua auidius eluctéris, quam principis expoliati Impotētia, in quam delapsus est, eò est durior ex recordatione authoritatis amissæ: penuria ex memoriâ abūdantiæ solitæ fit gravior. Casus illi vasti non

non possunt carere aliquâ ignominiâ, maximè apud animum, male sibi conscium, de temere excitatis ærumnis.

Non putantur satis philosophari, ad tranquillitatem animi, per ludibrium fortunæ servandam, ubi alia vivendi ratio est instituenda, quàm quâ fruebantur. Sic & impatientius inhiant imperio recuperando, quod sciant, authoritatem semel eversam, prorsus præcipitari, nisi ocyus relevetur. Qui Nauclerus navem videt à tempestate exagitari, malo confracto, velis laceris, rudentibus ruptis, rimis hiantibus, ad portum contendit.

Et princeps, qui considerat munimenta sua in hostium esse potestate, redditus interverti, provinciam milite opprimi, populares diffugere, & copias adeo aflictas, ut interitum extremum propulsare nequeant; nimiâ vexatur inquietudine, donec ex composito aliquando reddatur suis.

CAPUT XLVIII.

Legati principum Christianorum conveniunt, de pace acturi.

HAc animorum dispositione agebant principes ad exordium anni labentis, quotquot Italicis immixti erant rebus, aut Mantuano studerent. Pontifex Maximus, veluti pater communis, non parum contribuerat operi eousque promovendo, tum per fiduciarios, quos Nuntios vocitant, & aulis principum adhærent, tùm per Panzirolum Nuntium, qui ex Pedemontio, locisque vicinis nihil recesserat, ab eo tempore, quo bellum gliscebat, si quam rationem incendij restinguendi inveniret.

Non minus intererat Pontificis, pacem coire, quam cæterorum, quod Ecclesiæ nemo ferè fervente bello auscultet aut obsequatur, ac si magistratus in urbe tumultuante frustra inclamet quietem. Accedit & illa ratio,

quæ

quæ dominium temporale concernit, & immunitate gaudere nequit per belli tempestatem, & militum proterviam; cum Austriaci æque illi inhient, ac universæ Italiæ, quod olim nobilissimam fecerit Romani imperij partem, & vastissimus ille ambitus cum toto orbe ambitioni devoretur.

Ex istis causis justissimis Pontifex mittit Mazarinum ad regem, ineunte anno, cui per omnem justitiam competit arbitrium orbis Christiani, & per victoriam armorum licebat Italiæ indulgere pacem, ubi commodum videretur. Rex gratissimas habuit preces, quibus summum pacis studium aperiebatur: adeo ut Thoirasius & Servientus paulo post legerentur, qui tanto operi laudatam applicarent industriam, delati Susam, non longe distantem Querasio, ubi Sabaudus ob pestis contagium hospitabatur, & principum legatos ex condicto expectabat, ad dispiciendum, quâ ratione pacta Ratisbonensia executioni traderentur.

Panzirolus Nuntius Apostolicus præsto est primus omnium, ut eâ diligentiâ testaretur ardentissimum studium & charitatem summam Capitis Ecclesiastici, ad pacem inter principes Christianos firmandam. Baro Gallasius, dux summus exercitus Imperatorij, cum amplissimis mandatis ad consensum, advolat paucis diebus post suscepta nova de armorum Suecicorum progressu, jam impatientiæ stimulis concitatior, ad reducendum exercitum in Germaniam, victorisque cursum sistendum, cum nihil animadverteret, nimium illud studium cæteris fore compendio.

Sic igitur Servientus sibi abeundum esse censuit, non expectato Mareschalco Thoirasio, qui nondum emensus erat iter, & pauculos tamen interponebat dies, ut planum faceret, regi non minus esse desiderij ad pacem firmandam, quam fortitudinis ad bellum gerendum, quamcunque sortem hostes fæderatorum delegissent. Præses Bainsius à Sabaudo jubetur interesse colloquio, & Guichardus Monferrati primicerius à Mantuano, tametsi facultatem amplissimam legatis regis tradidisset, qui pro re natâ causam agerent suam.

Acces-

Accessit Cavaccia, à Republicâ Venetorum submissus: sic tamen, ut sese regis legatis adjungeret, cum regẽ tanquam summum arbitrum negotij, & qui Venetorum causam esset curaturus, agnosceret. Neq; enim colloquio interfuêre, quemadmodum nec Comes Roquæ, legatus Hispaniæ extra ordinem, quod mandatis & facultate destituerentur, quod superius attigimus, accesserant tamen, ut transactionem impedirent. Istis igitur negotium tanti momenti fuit commissum, ex quibus ausim dicere, illos regis Christianissimi Comiti Roquano & Gallasio satis experimenti dedisse, Nationi Gallicanæ non minus esse prudentiæ in deliberationibus, quam fortitudinis in armis; adeo composité procedebant.

Plus sane ignis ipsis fuisse non negârim, quam Hispanis & Germanis; neq; tamen deerat phlegma, ad expendenda proposita. Genij isti acutissimi penetrabant ad ima negotij, sed per frænum prudentiæ referebant tantum necessaria: soliditas ipsorum excipiebat cæterorum assultum, quemadmodum prudentiâ eludebant artes, decipularũ vaframenta: sed patientiâ vincebant phlegma Gallasij & Comitis Roquani; quibus statim eripuêre spem quicquam obtinendi, ex quocunque capite, nisi ratio æquitatis subesset.

Postremi Querasium adventârunt, etiam in conventu sæpius expectati, rarissimè cæteros præstolati; ut indicarent, sibi properato nihil opus esse, nec negotio extremam imposituros manum, nisi per honoris famam, & principis sui emolumentum. Facile utique apparebat, fiduciarios Imperatoris, Sabaudi & Mantuani satis instare, propter conditionem principum suorum perquam afflictam: inde sane non parum compendij ductum.

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUacunq; tandem eminentiâ polleant principes, nô tamen facultatem habent negotia ſũma reipublicæ ipſi tranſigere, adeout ex neceſſitate cogantur miniſtrorũ aliquos adhibere. Quod ſi capaces fuerint, abſtinebũt tamen per prudentiã negotiari cum Exteris. Non tantum indignum id majeſtate, quâ reſplendent, millenis difficultatibus enodandis incumbere, & authoritatẽ conteſtationibus, quæ colloquijs ſunt familiares, permittere.

Maximè etiam conſiderandum fuerit, majorem ſervari libertatem per legatos, ut poſtmodum conditiones ingratas repudiare queánt, nullâ neceſſitate cauſarum producendarum impoſitâ. Habent etiam tempus ad deliberandũ amplius, ut pacta vel rata habeant, vel expungant in particulari, apud conſiliarios, quod in conventu exterorum non licet. Iudicabunt etiam per ampliorem notitiam, cum inſtructi ſint, antequam pronuntiandum fuerit, de omnibus momentis partis adverſæ, quæ ipſiſſimi legati, qui rebus agendis interſunt, non niſi ſucceſſive & cum tempore comprehendunt, tametſi teneantur capita pactorum per ſeriem deliberandi inſtitutam decidere.

Quemadmodum autem negotia pacis eo ſunt majoris momenti, quod agatur de ſuaviſſimo vinculo ſocietatis humanæ reſarciendo, de nutritio legum, ordinis & politiæ, de ipsâ ſcaturigine tantorum bonorum, legendi profectò fuerint viri ſpectatiſſimi. Dotes igitur neceſſariæ ad negotia iſta peragenda, non poſſunt in compendium auguſtum conferri: ſatis habuero, primas recenſuiſſe; Dico igitur, Notitiam requiri exactiſſimam negotij, cum emolumentorum rationibus utrinque, adeoq; fæderatorum, cum ſine ea curâ facilè poſſit decipi.

Secundum primam illam virtutem, prudentiam ipſi adjungo, tanquam oculum, ut diſpiciat, quid facto opus ſit, firmato, & declinato, prævideat quid ex propoſitis conſequi & educi poſſit, ad talionem objectorum dubiorum. Sic habuerit mediorum copiã, ad finem à principe conſtitutum, & rationes ab adverſario circumdatas, eludet. Iſta prudentia ſedatam mentem poſtulat, quæ

præ-

præcipitium quodvis caveat. Plus plegmatis habeat quam ignis, ut cohibere queat impetum, ad finem pactorum decurrentem temerè.

Cæteris permittat contestationum fervorem, nihil motus de suo scito, ne callidius respondeat ad objecta, aut à propositionibus fundamentalibus abstrahatur, quarum determinationem ante omnia quæret. Ancipitem esse, periculum trahit extremum, non tantū, quod compendia inde ducantur adversæ parti, sed quod fervor remittat, quem omnibus sententijs circumdabit, ad perurgendum, quæcunque principis commodo inservire queant. Nolim prudentiam illius nimiâ subtilitate pollere, nisi dotibus ornetur omnibus, quæ genium ex censu communi tollunt; cum experientia compertum dederit, subtiles illos & acutulos plerunque in cogitationibus oberrare, donec rationem chimæricam amplectantur, majori specie, quam usu.

Negotium pervertunt, quintæ essentiæ extrahendæ intenti, quemadmodum metallorum excoctoribus usu-venit, qui atrâ fuligine longos labores testantur, & præter ventum nihil capiunt. Taciturnitas inde admodum necessaria est, quod institutum propalatum eundem cum cuniculis explosis usum habeat. Meminerit igitur, æque indecorum esse, nudâsse corpus, ac animum. Quemadmodum porro non licet esse taciturnis, præter dissimulationem, polleat genio satis forti & industrio, ad fucandum institutum, adeo ut videatur ad alios fines collineare, quam quos sibi præfixit.

Usus tamen fuerit tantum in rebus gravioribus, ex liberali conversatione, quæ famam sinceritatis conciliet, & fucum tantò facilius occultet, ad persuadendum. Optandum deniq; fuerit, ut sit verborum potens, tū ut rationes suas expeditê proponat, tum ut vigorem subdat, ad eliciendum assensum; unde tanta virtus illis accedit, quantum languor detrahit utilitatis, si quando comes sequatur.

CAPUT XLIX.

Transactio pacis Querasiana.

CUm jam confluxissent fiduciarij, instituitur conventus, ordine sedendi prius exacto secundum jura majestatum. Placuit, Panzirolum cōsidere extremā ad mēsam, quem locum Itali honoratiorem habent; Gallasius ad sinistram, Thoirasius ad dextram; Servientus infra Gallasium, & Bainsius ex adverso; Guichardus in extremâ mensâ, Nuntio oppositus.

Primitus quidem, & antequam conventus iniretur, disceptatum fuit aliquantisper, quod Gallasius & Roquanus simul venerant Servieutum salutatum, ubi Roquanus Gallasio superior ambulabat, unde Thoirasius & Servientus inferebant eandem dignitatem, ne quid regia majestas detrimenti pateretur: id quod omninò futurum erat, si passi fuissent Hispaniæ legatum præcedere.

Roquanus autem id compendij apud Gallasium quærebat, quod mandata saltem ferrent nomen fiduciarij, & regum legati præcedant Commissarios Imperatoris, licet locum cedant ipsius legatis. Pronuntiatum tamen, ut legatus Hispaniæ hac vice cedat fiduciario Imperatoris, nisi Gallasius itidem mallet cedere legatis regis Christianissimi. Sic sane publice ferebantur, ut in curru pensili Roquanus recumberet inferior Gallasio, & secundum illum Thoirasius & Servientus sequebantur.

Ordo sedendi constitutus esset, ceptum agi de ratione exequendi pacta, quæ Ratisbonæ anno superiore coierant, quantum res Italiæ iis continerentur. Cætera enim rex Christianissimus rata nunquam habuit, quod legati mandatorum summam essent transgressi. Duo autem erant capita maximè disceptanda: alterum de decies octies millenis aureis, qui censu annuo

deberentur ex agro Monferratensi Sabaudo; in quem finem obtineret Trinum, & ex latifundijs priscis, quantum satis esset ad hanc summam.

Alterum spectabat modum restituendorum munimentorum, per Montuanam, Manferratensem, Sabaudiæ & Pedemontij provincias Contestationes utrinque satis fervebant, adeo ut pacta sexto demum Aprilis firmarentur: per ea Sabaudo assignabantur tantum quinquies decies milleni aurei annui, ex agro Monferratensi, aurei pretio ad octo florenos producto, ex consideratione oppidorum & latifundiorum, quæ auferebat, juxta computum in Conventu exactum.

Iam de restitutione muuimentorum, convenit, ut nuper excitata complanarentur, copiæ utrinquededucerẽtur, cætera loca eodem tempore redderentur. Ad firmãdam autẽ restitutionẽ obsides utrinq; traderentur, omnia quantũ fieri posset, juxta pactorum Ratisbonensiũ præscriptum. Cum autem metueretur, ne Austriaci mallent tres obsides potius cuicunq; fortunæ permittere, quam Rætos, quorũ provincia Germaniam cum Mediolano connectebat, missos facere; convenit priuatim, ut Susa & Auiliana committerentur ijs Helvetijs, qui cum Gallia & Sabaudiâ fædus fecissent, donec munimenta & angustiæ, à Merode occupata, libera relinquerentur, cùm hac tamen appendice, ut in manum Thoirasij ex ordine præsidiorum libera fierent, restituerentur.

Postquam igitur generaliter fuisset transactum, in particulari actum de causis inter regem & Sabaudum controversis, & concernebant maximè restitutionem Pedemontij & Sabaudiæ, ut pax secura posset constare inter populares. Non operosè ibi processum, cùm nihil fere occurreret eximium, & pene eædem rationes reciprocarentur, quæ anno superiori valuerant.

Gemina ista pacta tandem firmantur per appressa signa, ad universalem omniumvoluptatem, præter unum Mantuanum, cui ægrè faciebat sumtuum restitutio, a-c eoque Roquanum, cui bellum quocunq; pretio placebat; cæteri enim omnes lætabantur, sic Italiæ esse redditam

redditam pacem, quæ per triennium præbuisset theatrum cruentis tragædijs.

Politica reminiſcentia.

FElicem vero principem, qui provinciam diutius vidit bellis horrendis rapi & conculcari, pacis deinde securæ ſit compos. Sic enim aſpiciet ſummam illam magiſtram artium, quæ neq; propagantur, neq; vigent, niſi per ipſam, ſolita reſumere exercitia, interrupta tumultibus. Sacra contemplabitur, ex quibus, juxta prudentis illius Imperatoris ſententiam, reipublicæ ſalus aut exitium pendet, priſtinum ſuſcipere ſplendorem, ex turbis prioribus valde ſubleſtum.

Gaudebit proximê, oppidula, per violentiam armorum deſerta, ex cineribus reſurgere, & numerum facere lætabitur, populares officio fungi, in abundantiam & tranquillitatem demigrare, agriculturæ vacare, commercia reſumere, itinera frequentare, terram meſſe diteſcere, omnia deniq; priſtino ſplendori accedere, & ordini, leges ac ſtatuta, quæ ad clangorē tubarum obmutuerant, ſilentium rumpere, juſtitiam throno inſidere, authoritate ſolitâ fulgere, contemtoribus pavorem inſinuare; denique veſtem lūgubrem poni, & magnificentiam, cum omni genere lætitiæ, & voluptatis, reddi.

CAPUT L.

Altera tranſactio de pace.

CApita illa de tranſactione generali tantâ prudentiâ & æquitate diſceptata placuerant, ut mentes æquiſſimæ merito acquieſcerent. Hiſpani vero, quibus curæ erat turbare denuo, imperatori perſuadent, neſcio quid immane ſub illis capitibus privatis occultari: adeo ut ad Sabaudum perſcriberet, teſtatus offenſionem, quod Suſa & Aviliana, Helvetiorum poteſtati permitterentur, pacta

illa ne signare quidem dignatus, tametsi Ratisbonæ clarissimè convenisset, aliam posse iniri viam, quam per obsides, ex arbitrio fiduciariorum, & mutuo consensu.

Ista difficultas poterat turbare omnia, nisi ministri regis Christianissimi diverso sensu, quam Hispani egissent: cum autem nihil aliud meditarentur, quam ut securum legerent medium locis utrinque restituendis, nihil distulerunt redire ad conventum in eundem finem. Disceptatum usque ad nonum decimum Iunij, quo die altera pacta signis fuêre firmata, quibus priora per omnia constabiliebantur, præter caput illud privatum.

Gallasius stipulabatur intra vicesimum quintum diem investituram utriusque feudi, vel Mantuano, vel saltem Leonio, aut Episcopo Mantuano, in aulâ imperatoris versanti conciliare, & expeditam, & signatam. Promittebat ètiam, Imperatoris exercitum ex Italia deducere, de cæteris convenerat secundum pacta superiora: nempe ut propter restitutionem occupatorum obsides utrinque traderentur, ex parte quidem Imperatoris, Piccolominæus, Chisanus & Vilebenus; ex parte autem regis Thauanus, Nerestanus, & Ægabonus, qui ad vicesimum Augusti in potestatem Pontificis cõponerentur, hac interposita fide, ut non redderentur, nisi post executionem pactorum ex nulla alia authoritate, quam sequestri.

Sic igitur deinceps Thoirasius & Servientus fidem reddêre, de Briguerasо per eundem diem Sabaudo reddendo, quo Gallasius, qui sponte obsidis conditionem sumsit, munimenta & angustias Rætorum relinqueret: quemadmodum Susa & Auiliana, cum munimentis vicinis, alio die redderentur Sabaudo, quo Portum & Canettum Mantuanus reciperet: & continuo Pinierolam in manus Sabaudi concederent, ubi Gallasius Mantuam legitimo Domino restitueret, ut quilibet sua eodem tempore obtinere posset.

Hæc transactio utrinque signatur, quam Imperator & rex Christianissimus habuêre ratam. Inuestitura

Man-

Mantuæ & Monferrati expeditur secundo Iulij, quo nuntio perlato, suscipitur executio singulorum capitum. Obsides creduntur Cardinali Pallottæ, quem Pontifex in eum finem submiserat, ad omnia consentiens, præter rationem munimentorum & Vallis Telinæ, Rætorum & Clavennæ, quibus Pontifex sibi abstinendum censuit, quod populares essent hæretici, & summam authoritatem nulli agnoscerent. Gallasius tamen, nequid deesset semet ipsum constituit obsidem in potestatem Mantuani, ád majorem verborum fidem.

Briguerasium cum cæteris vilioribus locis Sabaudiæ redditur Marchioni Villano, Sabaudi fiduciario, eodem die angustijs Rætorum in potestatem legitimorum dominorum concedentibus: sic Mantuani agri loca occupata, præter Mantuam, Portum & Canettum, Marchioni Pomaræ, Mantuani fiduciario reddita: Quinto decimo Septembris Susa & Auiliana rediêre in potestatem Sabaudi, Portum verò & Canettum in Mantuani adeò ut tandem vicesimo secundo ejusdem mensis Galli desererent Pinierolam, & Germani Mantuam: sic omnia suis quæque principibus reddita, possessionem legitimorum imperiorum constabiliuêre.

Cardinalis Pallotta, qui obsides ex Pontificis mandato habebat in potestate, secundum ista liberos dimisit: & sæva illa tempestas, universam Europam concutiens, & nullam non rempublicam orbis Christiani territans, locum fecit paci jucundissimæ, postquam rex eam gloriam retulit, qui fæderatos asseruerit, adversus omnem Imperatoris conatum, Hispanorum technas & Sabaudi lubricitatem: Cardinali relictus honos, qui omnes omninò vicerit adversarios & armis & consilijs.

Politica reminiscentia.

FErè semper necessum fuerit, securitati consulere ad executionem pactorum, inter eos maximè principes, qui diffidentia invicem laborant. Alijs placuêre munimenta, Carolo VIII. utique per expeditionem Neapolitanam, quæ à principibus Italiæ sumserat. Alij maluêre

luêre matrimoniorum vinculis fidere, quod historici de omnibus pene bellis memorant: mos tamen obsidum tradendorum & antiquissimus & vulgatissimus.

Satis difficulter fides invenit locum per promissa, apud animos bellorum protervia exacerbatos, maximè ubi executio in diversa tēporis & locorū monimenta distribuitur. Pronū enim foret principi, fallere, qui fidei datæ exiguā haberet rationē. Quapropter exēpla aliquot obsidum proferemus, illudq; Ludovici sancti, qui cum Sultano Babyloniæ transegerat, & ad majorem fiduciā pactorum obsides dedit Comites Pictaviæ & Andegavi.

Carolus rex Navarræ gener Iohannis regis, contrucidato Carolo Hispano, Galliæ Cōnestabili, regi dilectissimo, nunquā sustinuit ad aulam venire, nisi rex obsidem dedisset Ludovicum Comitem Andegavensem, secundo genitum, quem Ebroicensiū oppido, custodiæq; fratris tradidit. Idem rex Johannes, per quadriennium captivus in Angliâ, libertati non potuit reddi, nisi post solutam partem redemtionis, & obsides traditos, ad fidem reliqui pretij itidem solvendi.

Obsides erant Ludovicus Andegavensis & Johannes Dux Bituricensis, filij: Ludovicus Burbonius, Petrus Comes Alensonij, Johannes frater Comitis Estampensis, omnes regio sanguine nati: Guyus, frater Comitis Blæsensis, Momorantius, Hangestus; Sanvenantius, Andreselus, Rupeljuyonus: Comites SanPauli, Cussij, Brennæ, Harcurti & Granprati. Cum res sit vulgatissima, operam ludere desinimus.

CAPUT LI.

Conatus Hispanorum, ad frangenda pacta Querasiana, unde denuo transactum Mireflorij.

QUamvis vero universa hæc loca redderentur, Hispani tamem, quorum consilia æri inciduntur, ut ætatem ferant, à sese impetrare non poterant, ut copias

ex Italia deducerent, Imperatorias in Germaniam remitterent, nullo operæ pretio facto. Moras igitur nectũt per agrum Mediolanensem & viciniam illã, simulatâ necessitate firmandorum præsidiorum; & permissione, quã Ferrariensis esset propediem renuntiaturus, ad transitum versus regnum Neapolitanum aperiendum.

Quas Dux Ferianus promiserat exauctorandas inde à mense Julio, nondum discesserant à signis mense Septembri, quæ tergiversatio etiam restitutionem occupatorum retardabat. Rex etiam certior factus, postridie expeditæ investituræ inventam rationem, quâ Imperatori extorqueretur actus juridicialis, per Curiam imperialem promulgatus, quo transactio ferebatur vana, nisi juxta pacta Ratisbonensia executioni darentur singula capita; tametsi verbis clarissimis convenerat, de investiturâ purè & simpliciter, præter ullam limitationem conferendâ.

Sic sane, propalabant consilia de pace frangendã, ad quamcunq; commodam occasionem, cũ Declaratio illa scaturiginem præberet novis turbis, & ipsis pronum foret, postea actiones Mantuani carpere, ubi & interpretes & judices fierent, ad evertenda pacta. Neq; tamen hoc uno indicio mentem aperuêre. Comes enim Merodes, qui ex instituto Feriani tantummodo agebat, quidvis insolentiæ apud Rætos committebat, coacturus quasi regem, ad pacta, per justissimum animi dolorem rumpenda.

Literæ etiam Roquani, cum cursor in manus prædonum incidisset, quibus major cura argenti corradendi, quam papyri colligendæ, nullũ dubitandi relinquebant locum, quibus legendæ exhibebantur, quin operam dederint, si quâ Reginæ matris & Aurelianensis ægritudines in dissidium irreconciliabile differrent, ut locum vindictæ sumerent, de tot dispendijs. Etiam novas scribebant copias per agrũ Mediolanensem, quasi pensi haberent, omnibus mortalibus consiliorum scopum exerere. Tandem etiam nihil omisêre, ut Mantuano persuaderent, Casalâ & Mantuâ dimitteret Gallorum exiguas copias, quas precario obtinuerat, ad defensionem; quas tamen ipse vix satis numerosas cerne-

bat, ad subitam invasionem propulsandam: ut ipse undiquaque debilior, sese absorbẽdum facilius exhiberet.

Rebus igitur sic stantibus, ut nemo de Hispanorum instituto amplius ambigere posset, quin bellum anno proximo essent resumturi, regi minimè consultum videbatur, Italiam prorsus missam facere, nisi pace constabilitâ, & libertate assertâ, per alias, quàm pactorum rationes. Immanes enim sumtus fecisset inanes, & vitam tot Gallorum vanæ morti obtulisset. Hinc igitur nova securitatis fulcra, in salutem fæderatorum quæsita, ut Sabaudus intelligeret, sese cum cæteris eodem premi securitatis dispendio, postquam Hispani ex vitæ instituto diffidentiam conceperint, & offensionem per diversas occasiones illatam, satis clarè testentur.

Cardinalis etiam regi demonstrabat, prudentiæ ductum sequendum, nec Italiam penitus omittendam in eo periculo; uteretur potius, id quod necessitas requirat, authoritate, quâ apud Sabaudum polleret, ut aliquem locum munitiorem impetret, ad transeundum in Italiam, si tertium opus esset arma inferri. Rex, cujus judicium sapientiâ æquè pollet ac æquitate, continuo agnovit pondus istius consilij: adeò ut Serviento mandaret, apud Sabaudum hærenti, ut peteret sibi Pinierolam, Susam, Auilianam aut Sauillanam, ad tempus aliquod permitti, donec Hispani coërcerentur, à nouis invasionibus abstent.

Propositio hæc videbatur satis peregrina, ad offensionem animi: Servienti tamen prudentia obtinuit in hac negotiatione, ad gloriam regis, & libertatem principum Italorum, quicquid desiderabat. Tot tantisque rationibus apud Sabaudum demonstrabat Hispanorum consilia ad bellum resumendum, justumque metum Italiæ subjugandæ, ubi gratia Cyclopis ad summum ipsi obtingeret, unde intelligere cepit, quantâ curâ securitas & defensio sibi esset quærenda.

Seruientus rectè dijudicabat, diffidentiam, principum malum familiare, non facilè permissuram locum tanti momenti, eumq; in manus alienas tradi: sed ubi per animum reduceret ingenuitatem, quâ rex nuperrimè

mè restituisset majorem imperij partem, summumque gloriæ gradum in defensione fæderatorum constituere, tandem persuasit Pinierolæ deditionem, donec Hispani compertum darent institutum Italiæ deserendæ. Pacta cojêre, & signata suntMireflorij, nono decimo Octobris, hoc eodem anno, & continuò executioni data.

Non dici potest, quo fastidio Mediolani gubernator rem intellexerit, & quo animi sensu conquereretur literis ad Sabaudum datis. Responsum tamen tulit non minus fortitudinis, quam prudentiæ plenum: suum factum, cuiuis principi convenire; locum longe rectius in potestatem regis Christianissimi deponi, quam cuiquã credi, postquam per clementiam ipsius recuperasset imperium, quo per cæterorum bella excidisset.

Politica reminiscentia.

PRinceps sapientiæ laudem meretur, qui pacem constituens, prævidet pericula belli ingruentis; & qui ad conservationem reipublicæ, in felici tranquillitate, sequestro & fiduciario aliquam urbem permittit, ut sub authoritate magni Monarchæ ab ærumnis asseratur. Quicunque enim sibi securitatem in protectione promittit potentissimi alicujus, rempublicam constabilivit, pacem suis asseruit, terrorem hostibus objecit, audaciam invasionis declinavit.

Longe diversa hæc sunt commoda, ad utilitatem cujuscunque loci, quem permittere possit: unde sapientiæ non vulgari attribuitur, si tempestatem præveniat, ad imitationem Naucleri prudentis, qui naufragium integrum metuens, jacturam aliquarum facit merciũ, laudatè accõmodatis consilijs ad tẽporis necessitatem. Etiã in lucro ponet, aliquo oppido cæterorum redemtam securitatem.

Satis compendij auferet princeps, inquit Augustus apud Suetonium, si res suas extra periculum noxæ ponat. Urbs pomærium proferet quidem, sed à violentiâ nunquam asseretur, nisi per regem potentissimum. Ferdinãdus rex Neapolitanus, sapientissimè constituit, per inopiam pecuniarum, & penuriam viriũ, quæ ad recuperã-

dum regnum erant necessariæ, Gallis id possidentibus, ratione fœderis defensivi& offensivi, quod pangebatur, Venetis, qui eum admittere negabant, permittere Tarentum, Brundusium & Travam, præter Monopolium & Suliquanum, sub fide restitutionis, si ducenta millia Ducatorum rependeret, quos sumtus in ejus gratiam fieri erat necesse.

Sola vero prudentia potest demonstrare, nullis alijs operosè conquisitis exemplis, longe sapientius amitti partem cum securitate, quampertinaciter conservationi studere cum periculo evidenti reliqui penitus perdendi.

CAPUT LII.

Quando Sabaudus promiserit Pinierolam regi.

QUemadmodum principum actiones longè facilius trahuntur in sensus diversos, quod à reliquo genere mortalium accuratius perpendantur, & consilia foveāt abstrusa, ita pactum illudSabaudi plurimis dedit occasionem divinandi, adeo ut non pauci judicare satagerent de alio scopo, quam verba sonarent. Permittebat enim regi oppidum & castellū Pinierolæ duntaxat in sex menses, idq; securioris fidei ergo, de angustijs per suam ditionem recludendis, de apparatu bellico, annonâ & alijs necessarijs concedendis, quotiescunque usus esset, ad tuitionem fœderatorum per Italiam.

Plurimi tamen credidêre, oppidum regi absolutèpermissum, etiam antequam Thoirasius & Servientus Parisijs abirent ad transactionem Querasij institutam. Ajebant Comitem Druini pacta ab exordio Januarij detulisse, fide datâ; de potestate transmittendâ. Sicuti autem id nunquam fuit declaratum, ita divinationi fit simile, scientiâ ob rationum certarum fundamentum nullum deficiente.

Id vero tandem in universum dici potest, si Sabaudus consensit ad Pinierolam regi penitus permittendam,

dam, ut ſic reliquum Imperium conſervaret, actionem fecerit eximiæ prudentiæ, id quod modo verum fecimus: ſi & Rex procuravit hoc compendium ſuæ Coronæ, actionem inijt juſtiſſimam, cum ſic antiquum, quod perierat per nimiam conniventiam anteceſſorum recuperârit dominium.

Erexit trophæum gloriæ, armorum felici ſucceſſu per Italiam quæſitum; conſervavit partem juſtæ poſſeſſionis, bellorum ſcito univerſaliſſimo. Omnes omnino fæderatos trans Alpes protexit, & ambitionem Hiſpanorum definivit. Quæ rationes juſtitiam adeo evidentem trahunt, ut graviſſimè perſuaſerint potiori parti mortalium, Pinierolam abſolute fuiſſe traditam.

Nam præter omnem rationem caruiſſet rex omni fructu victoriarum, expenſis quinquaginta millionibus, ſine ullo operæ pretio. Quorſum tantæ ad aſſerendos fæderatos prudentiæ ſollicitudines, tanti ad ſuperādas anguſtias cōatus, ſi Hiſpanis liberè permittātur uſurpatiōes continuatæ. Id vero fuiſſet renunciare juribus legitimis.

Erat etiam, cur de veritate pactorum dubitaretur, fortaſſis ex effectu, qui ſemper negabatur, & in conventibus diſſimulatus, hactenus delituit in occulto ſecretorum. Quicquid ſit, prudentiæ Cardinalis debetur, qui omnium optime novit conſilia ardua per taciturnitatem rectiſſime confici, ubi figmenta laudem ferunt, modo utilitate polleant, ſine labe injuſtitiæ.

Politica reminiſcentia.

QUamvis diſſimulatio plerunq; vertatur vitio inter particulares, ſummè tamen eſt neceſſaria principi, ut ſuma conſilia occulta relinquātur. Sapientiſſimi quiq; nunquā convertunt aciem oculorū ad ſcopum: faciunt, quod meditantur, & ſæpiſſimè nō meditabātur quæ dicunt. Quibus cor in labijs verſatur, rectius circulos recreabunt, quā ardua patrârint: cdminiſtratio enī reipublicæ theatrū eſt, ubi actores ſæpius faciem & veſtē permutāt.

Quicunq; optimè tegit inſtitutū, habetur induſtrius, & facilius ſcopū obtinet; adeo ut implicitus cū homine ſub-

subdolo, negotij molem sentiat. Quod si omnia, utut sunt vera, propalentur, nihil fuerit occultum, nullus ardua sequeretur effectus optatus, cū notitia tumultus sit signū, ut ad arma concurratur. Licet negare, quæ secreta prosunt aut nobis, aut amicis, nullâ cuiquā mortaliū facta injuriâ. Prudentiæ summæ fuerit, communicare quæ nō taceri istis, illis vero cōstantissimè pernegari debeāt.

Sic Ludovicus Maurus, dux Mediolani, pactus erat cum Carolo VIII. ut angustias in Italiam moventi regi aperiret, & in cæteris faveret; quod tamen regi Neapolitano, Pontifici maximo, & Petro Medicæo nunquam confiteri voluit, tametsi rumor id ferret, & indicia pene manifesta apparerent. Hæc igitur infitiatus asseveranter, diu tenuit ancipites, ut quo se verterent vix scirent.

Sic verissimum, veritate alicujus instituti negatâ, dubitandi rationem insensibiliter imprimi animo etiam obstinatissimo Quamvis autem integram illi non applicent fiduciam protestationibus, in contrarium factis; isti tamen obstacula quævis remorabuntur, instituto impediendi dilato.

CAPUT LIII.

Subsidiorum Curia interdicitur.

DUm Cardinalis eximia prudentia in arduis occupatur, aliâ quædam per regnum suboriebantur, silentio non involvenda; cum maximè genius illius qui omnia disponit, per institutum axiomata quædam ministris apprime utilia expedierit. Sūtus væ grandes ultra quadriennium in bella effusi, ærariū exhauserant; factiones apud reginam matrem & Aurelianensem, imponebant necessitatem conficiendæ pecuniæ, ad sustinendam armorum potentiam, quam meditabantur.

Hinc rex cogebatur novum popularibus imponere onus, eo majori cum sensu animi, quòd jam ex Cardinalis suggestione nonnulla sustulisset, ad eos exonerādos. Ne-

cessi-

cessitas tamē cujus imperiū absolutius estmandatis principū, usū eaten⁹ distulit, donec rerū cursus in pacē securam desineret. Unde Rationum Curia nihil difficultatis nexuit, quin promulgaret edictā parsimoniæ oblata: id quod à Curia subsidiorum impetrari non potuit.

Comes renuntiat, sese ad futurum ipsis, ad eadē præstanda, ex authoritate regis: ibi omnes eo tumultus sunt prolapsi, ut Curiâ egrederentur, quasi eâ fugâ declinare liceret officium promulgandi. Sic sane Comes ingressus, subsellia invenit vacua. Quæ imprudentia in contemptum authoritatis regiæ vergebat; in exemplum sumta perniciosum, cum magistratus sint instar primi mobilis, quod universos cælorum orbes trahit inferiores.

Ubi vero populares hoc modo possent in seditionē deduci, & subsidia regi debita negare, quæ suo jure, per necessitatē Reipublicæ postulat, id quod diximus; justitia & prudentia punitionē exemplarē efflagitabant. Privantur igitur exercitio muniorū, jubentur quidā supplicationū magistri, adeoq; consiliarij summi senatus, justitiā exercere illius sortis, & pronuntiare de causis illius fori.

Per aliquot menses id fiebat, ut recordarentur in posterum, voluntatem regis non impunè contemni, cum sic redderentur indigni, qui floribus liliorum insiderent, ad quorum splendorem conservandum necessaria contribuere recusârant.

Politica Reminiscentia.

NUllam offensam rex gravius punire debet, quam quæ contemtum trahit. Quemadmodum enim is subditos nullo negotio continet in obsequio, quem venerantur, ita minimè curant mandata, postquam in contemtum incidit. Sapiētissimi Politicorum semper existimârunt, reverentiā esse fortissimū authoritatis columnē. Splendor solem facit venerabilem mortalibus; & authoritas principis subditis majorem ingenerat reverentiam & obsequium.

Ubi per contemtum violari incipit, nihili fiet; conculcantur ipsius statuta, voluntas nullius est ponderis, a-

deo

deo ut invasores metuere posset. Equidem contemtum majora pericula, quā odium trahere dixerim, cū rex exosus possit timeri, metu populares in obsequio continēte: qui vero in contemtum sit prolapsus, neque metum, neque amorem feret, extremæ confusioni proximus.

Odium plerunque suscitat perduelliones, contemtus autem gravius grassatur, cum & metum offendendi adimat, & audaciam nocendi indat. Ex omnibus autem metus speciebus nulla est gravior, quam ubi magistratus culpam incurrunt, à voluntate & mandato principis discedentes. Non facilè in eum consurgitur, qui à magistratu honoratur; & viceversa, temere offenditur, quicunque exiguo est æstimio.

Deberent autem reverentiam authoritatis maximè colere, quod exemplo suo populares valeant continere in officio: cedant potius majestati supremæ per obedientiam, quam ut suo exemplo perduellionem suadeant, mandatis recusatis. Illa oppositio confusionem rerum infert irreparabilem, & vim extorquet, ad perurgenda Edicta, unde populares continuo de illorum injustitiâ suspicantur.

Secundum omnia ista, non minus reverentiæ & obsequij debent regi, quemadmodum justitiam debent subditis. Blandientur sibi per vanitatem periculosam, si credant, sese institutos, ad circumscribendam illius potentiam, cum præsentem suppliciter rogare queant, & ipsius voluntatem implere debeant. Omnis ipsorum potestas evanescit ad aspectum regiæ; quotiescunque ipsi lubet agere, nefas est, mandatorum cognitionem sumere, nisi ad libertatis indultæ modulum, quemadmodum universæ stellæ disparent, ad Solem orientem.

Eam autem largitur libertatem, ut queant humillimè docere, si quæ offendunt, non autem absolutè reijcere, & cum contemtu impedire executionem: cum sane consuetudo promulgandi Edicta non per necessitatem fuerit introducta, aut per dependentiam regum ex Curijs superioribus, sed ut cum majori submissione executionem adipiscantur, etiam exonerentur mandatis, quæ aulicorum importunitas regi extorquere solet, nullo respectu aut justitiæ, aut reipublicæ.

CAPUT LIV.

Rex fœderatur cum Duce Bavariæ, & Electore Trevirense.

SUmmæ curæ videbatur regi, adversus arma Imperatoris muniri, quod id temporis offensionē testaretur animū, ob suppetias principibus Germaniæ submissas, & quod Mediovicum cū cæteris ex Episcopatu Metensi divulsis locis, recuperare Imperator instituisset. Hinc Cardinalis, cujus oculi ad cōmoda reipublicæ sūt pervigiles, demonstrabat regi, consultū fore, ut de ijs certior fieret, qui expeditionem invadendæ Galliæ juvare possent: neminem autem majoris fiduciæ occurrere ad hoc institutum, præter Ducem Bavariæ, & Electorem Trevirensem, quibus principaliora ad transeundum pateant claustra.

Utilissimè ipsorum requiri fœdera, ut copias hostiles à vestibulo arcerent, aut saltem non augerent. Istud consilium rex interpretatus effectum prudentiæ solitæ; post quam providentia tanti ministri primas fœderum dispositiones parâsset; jubet rex, negotium ad umbilium deduci. Convênit autem in pactis, ut utrinq; sincera, bona & constans amicitia vigeret, & firma arctaque obligatio in mutuam defensionem per octennium.

Sic rex teneretur novem millia peditum, & duo millia equitum, præter tormenta, & apparatum bellicum, qui conveniret & necessarius esset defensioni, tū recens conquisitarum, tum hæreditariarum provinciarū præstare: ita tamen, ut Electori integrū esset, vel copiàs, vel pecuniā ad illas sustentandas sumere. Elector Bavariæ itidem tenebatur, tria millia peditū, & mille equites regi præstare, cū apparatu conveniente & necessario, ad defensionem provinciarum, vel hæreditate, vel armis obtingentium, si qua vis hostilis irrueret; eâdem libertate regi relictâ, ut vel copias, vel pecunias sumeret.

Promittebant præterea reciprocè, arma hostilia nunquam

quam inferre, quacunque ratione, neque directè, neque indirectè. Hoc modo Gallia vallum duxerat ex illa parte, adeo ut licuerit sine metu & periculo ullo subigere Mediovicum, & partes ab Episcopatu Merensi avulsas, imperatore debilitato, per Sueci irruptionem, maximè ubi Bauari suppetiæ subtraherentur.

Politica reminiscentia.

NUllus omnino invenitur princeps, quacunque demum superbiat potentia, qui commodum summũ fæderum defensivorum repudiet: paucissimi suis virib⁹ nituntur, qui licet satis potentiæ habeant, ad resistendum hostibus, non tamen sine periculo & multo damno patriæ id præstiterint; cum alijs potentioribus fæderatos nemo ne lædere quidem cogitet. Caput, nobilissimum membrorum, non dedignatur operam illorum, necessitate adigente: Et Deus coronam imposuit capitibus potentissimorum Monarcharum, quam circumdedit conditione, ut mutuis auxilijs ad conservationem mutuam egeant.

Hæc de fæderibus defensiuis in genere dicta sunto: sed & particulariter profuerit, eo confugere, ubi principum vicinorum aliquis tam prospero armorum usu floret, ut metuatur: magnæ per eas occasiones fuerit prudentiæ, fæderibus implicare, qui cum ipso arma jũgere possent; id quod principibus mediocris potentiæ est familiare, ut fortunam victoris sequantur.

Sic enim nostra potentia non tantum apprimè augebitur, sed hostis debilitabitur, ut nocere nequeant. Magno prudentiæ usu pollet, qui cavet, ne ad unum hostem & alter accedat cum potentia utriusque coalescens majorem formidinem incutiat. Sic Comes Charoloti, filius Philippi Burgundi, omnem operam adhibuit, ut cum Carolo Ludovici XI. regis fratre unico duce Normanniæ fæderaretur, cum sciret, eâ ratione vel tertiam partem virium regi subtrahi, damno longe minori metuendo.

CA-

CAPUT LV.

Rex legatos mittit ad regem Marocci.

NOn ſatis habebat Cardinalis, reddidiſſe regem per omnia venerandum, apud omnes Europæ principes, niſi & per mare potentiam ipſius extenderet. Hinc copiam navigiorum conſtruit, & rei maritimæ peritos contrahit. Eo conſilio mittit Moleræum, Raſillium & Chaalarum ad regem Marocci, qui fœdus cum eo contraherent, littoraque Barbariæ ſuis ad commercia redderent libera.

Jam ante inſtituerat diſpoſitionem ſecretam, unde iſti benevolè excipiuntur. Raſivillius Commendator agmen ducebat, thalaſſiarchæ nomine, qui ſibi legârat Chaalarum in eâ claſſe. Recipiuntur excenſuri à duobus Alcaidibus, & duabus cohortibus militum. Ocyus admittuntur ad regem, idq; cum honore, quem votis concipere poſſent; adeo venerabile eſt nomen regis noſtri apud Exteros.

Primum caput legationis petebat libertatem centum octuaginta captivis Gallis, qui per illam provinciam erant diſperſi: aſſenſum eſt promtiſſimè, rege Marocci nec redemtionis pretium ſuſcipiente, ut teſtaretur, quanti faceret regem noſtrum. Oblatum tamen munus veſtiarium centies mille librarum, à rege miſſum: quod nec Procurator ſuſcipere volebat, niſi & rex noſter reciperet equos, à ſuo rege offerendos, ut demonſtraret ſtudium benevolentiæ erga nos.

Dehinc agitantur conditiones pactorum, ut Gallis liceret ſecurè excendere per illa littora, & provinciam frequentare; quod nullo negotio impetratum. Hæc pactorum ſumma, Omnes omnino Gallos, & quicunque literis regis Chriſtianiſſimi gauderent, portusque ſubirent, à captivitate faciebat immunes, & quorumcunque tributorum nomine penderent duntaxat Tavalium ſeu decimam, ab omni tempore ſolitam.

Ut amicitia constaret, mittendos reciprocè legatos, Rex Marocci ferret per provinciam quodvis genus monâchorum, qui tamen solummodo præsentibus Gallis administrarent sacra. Hæc pacta ubi signantur, Razivillius Consules constituit Marocci, Malæ & Saphij; adeo ut deinceps Galli omnis libertatis usu fruerentur in quovis genere commerciorum.

Politica reminiscentia.

SI commercia maxime ditant regna, nemo ambiget, maritima esse maximi emolumenti, cum lucrum illic fiat immensum, & nihilominus justum. Vix enim terrestre, cujuscunq; demum fuerit conditionis, quindecim ad sortem centesimam aut viginti refert, nec tamen per omnia, ubi & multa patrantur, usuram redolentia. Mare autem duplicat, sortem etiam aliquando longe amplius, nullâ querimoniæ occasione.

Maritimum commercium respublicas exiguas fecit & opulentas & potentes, unde proceres & magnates opibus immensis cumulantur, præter commoda omnigena. Est tamen ratio, quæ illud maximè commendet, ut scilicet principes sic mari æque ac terrâ evadant potentes, quâ geminatâ potentiâ plurimum majestatis acquirunt, cum inde metuantur.

Frustra suscipietur commerciũ maritimũ, nisi triremium sufficiatur copia, & ãlia navigia solidissimè compacta; ne opes congestæ piratis in prædam concedant. Princeps igitur, maritimæ potentiæ avidus, apud vicinos miram adipiscetur venerationem, si expeditione geminâ polleat, quocunque modo irritetur. Comus Medicæus, primus Hetruriæ dux, politicorum utiq; per eam tempestatem facile primus, promtum habebat dicere, principem nunquam ad summam authoritatem perventurum, nisi conjugium hoc instituat, quemadmodum corpus duobus brachijs remigat.

Illa potentia maritima Angliæ conciliat summam authoritatem; quâ si excludatur, impotentiam induet cum egestate. Cum autẽ illius curam gerat, institutis egregijs

per

per longum annorum curriculũ, nihil ipsi desit, adeo ut ardua quæq; suscipere valeat. Nunquid hoc ipso cardine versantur vires Hollandorum, tametsi ipsorum respublica exiguo lustro mortalium censeatur, ut universam Hispaniæ potentiam sustinere queat. Id vero ipsum Genuensi reipublicæ opulentiam conciliat.

Magnus dux Hetruriæ inde numeratur inter maximos Italiæ principes. Etsi circumcirca dispiciamus, patebit, omnes nostros vicinos invigilâsse commercijs maritimis: meminimus etiam Henricum Magnum, regem laudatissimæ memoriæ, cujus prudentia æque ac fortitudo rempublicam restituit, unice desiderâsse, ut commerciũ Galliæ redderetur, postquam bello civili esset defunctus: cui negotio legerat Præsidentem Janinum, qui per seriem pactorum Hollandicorum rationem & institutum commercij stabiliendi addisceret.

CAPUT LVI.

Nova constituitur Curia Iustitiæ apud Parisios.

POstquam Parlamentum Parisiorum summâ difficultate laborâsset, in promulganda Declaratione regiâ, adversus eos, quicunque Aurelianensi fuissent authores evadendi extra regni limites, censuit rex, necessario eos in jus vocandos, ut merita ferrent supplicia culpæ illius affines sed causã Parlamento permittere hærebat, quod optime norat, regium non esse, authoritatem suam senatui permittere, aut periculo contemtus exponere; quod futurum erat, si Parlamentum perrexisset causam Regiam negligere, suppliciadifferre, inquisitioni supersedere.

Rationes extabant, cur id metueretur, vel ex fastidio manifesto, quod oriebatur ex Polettæ restitutione, non secundum Parlamenti votum limitatæ, adeo ut

authoritati inde aliquid decederet, ne parem cum rege authoritatem porro usurparet. Accedebant etiam plurimæ benevolentiæ vincula Senatoribus cum Aurelianensis & Reginæ matris ministris. Denique considerandum veniebat, gravissima quæque in eo negotio apparitura palam, cum taciturnitas per senatusconsulta plurima constare nequeat, tametsi alto silentio essent premenda.

Hinc regi visum, Curiam Iustitiæ constituere, lectis viris & per usum rerum, & per integritatem vitæ spectatissimis, quibus potestatem faceret summi judicij; cum necessitas judices quosdam extra ordinem requireret, qui castigarent insolentiam monetariorum, & nummos falsos, & accisos protrudentium, ne commercia ulterius læderentur. Utrumque munus ijsdem judicibus imponendum videbatur; ea etiam mansuetudine ad placandos animos, ut rex pro solita prudentia & benignitate majorem eorum partem ex ipso Parlamento legeret, qui convenirent in Palatio, Iustitiæ sede solita.

Parlamentum tamen, gratiæ istius negligens, novas inveniebat difficultates, ad constitutionem illam sanciendam, adeo ut rex Curiam necessum habuerit transferre in armamentarium, conscriptis in eam duobus Consiliarijs intimis, sex magistris supplicationum, & totidem Senatoribus amplissimis, quos singulos propter merita eximia collegerat: ad decimum Augusti tribunali aperto.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum rex caput est justitiæ, ita ejusdem administrationem committit, quibus visum est. Mare distribuit prolubitu aquas omnibus fluvijs per canales subterraneos, quasi venas & arterias terræ, ubi tamen nulli fas distributionem illam suggillare. Sol, scaturigo inexhausta luminis, quocunque mundus fruitur, splendorem astris communicat, secundum modulum à Deo præscriptum, sine ulla querimonia partium inæqualium.

Et

Et rex, quem Deus circumdedit authoritate supremâ, ut popularibus justitiam distribuat, munus illud delegat pro arbitrio, juxta illam potestatem & limitem, prout reipublicæ salus exigere videtur. Parlamentis plerunque administrationem committit, quæ tamen recordentur, authori istius dignitatis licere, eandem recipere, desinere, aut cum alijs communicare, quotiescunque visum fuerit.

Authoritas Senatus in rebuspublicis, aut Civitatibus liberis, non potest immutari à principe, cum authoritatem cum ipsis partiatur, constitutus interim ipse, qui prudentiæ illorum ponat limites: non tamen eadem ratio Parlamentorum, quæ in republicâ Monarchicâ constituuntur, ubi magistratibus alius non convenit honos, quam qui ministris authoritatis supremæ, ad justitiam illius nomine reddendam debetur. Similes censeantur nubibus, per Solem de terrâ in altum eductis, quas condensat, & depurat, ut characterem imprimat suum, nunquam projectâ potestate, aliarum excitandarum, quibus eundem conferat favorem: Adeo ut potentia illorum videri possit surculus aut stolo, ex authoritate regiâ enascens, salvâ semper radici facultate, ad producendos similes.

CAPUT LVII.

Sententiæ latæ adversus complures.

Constituta hæc Curia Justitiæ, inceptabat opus magno studio integritatis, adversus adulteratores monetæ, aut turbatores tranquillitatis publicæ: hinc sumta compluria supplicia ex utroque crimine, ad exempla statuenda. Inter factiosos Senellæus & Valius ad perpetuum remigium damnantur, Dux Ruanesius, Marchio Veterivillanus, & Marchionissa Fargisi capitibus truncantur per effigiem, cæterorum supplicijs in annum proximum projectis.

Quemadmodum vero jus necis etiam jus facultatum trahit, ita nemo ambigebat, quin omnes damnatorum fortunæ in fiscum reciderent: hinc Rex, apud Trecas cum esset, in eum finem, ad summum judicium constituit Curiam dominij, ex consiliarijs intimis, & supplicationum magistris, qui aulam sequerentur. Hi judicârunt & promulgârunt, fisco addictas, Coronæque insertas facultates Comitis & Comitissæ Moreti, Ducum Elbævij, Bellagardiæ, & Ruannesi, Marchionum Bossij, Veterivillani, & Surdeaci; præsidentis Coniæi, & quicunque præfecturam aut munus publicum gerebant, dicebantur privati.

Sic præfectura Picardiæ aufertur ab Elbævio, collata Cheureusiæ duci; Dux Bellagardiæ exuitur Burgundiâ, quam Princeps deinceps administraret; Marchio Veterivillanus, legatus Regis per Champaniam, locum facit Senneterrano; munus præsidentis, quo hactenus functus erat Coniæus, suscipit Lamonionus; longo ordine ad reliqua munia. Permovit autem regem maximè, ut eousque procederet, & in factiosos jure ageret, fortunasque & munia fisco adijceret, tricarum continuum studium, quod identidem patebat, in famosissimis regni urbibus corripiendis.

Suum fecerant marchionem Valensæum, qui Caletum permitteret; Luperius aggressus fuerat Marchionem Moncaurelem, ut Ardresiam itidem concederet; Centurio Valius suspendium meruit, ex tentata Veroduni Citadellâ. Nomine Aurelianensis adnumerati erant Bulioneo sexagies mille aureorum, ut Sedani obfirmaretur, quod Regni portam jure dixeris, quâ Exteri pro lubitu irruerent. Capti erant per universas Galliæ provincias complures nobiles, qui copias scribebant, ad fulciendam factionem.

Non ignorabat Rex, Reginam matrem, & Aurelianensem misisse viros magnæ notæ in Hispaniam, Angliam & Hollandiam, adeoque ad omnes principes vicinos, qui militem impetrarent, quantum possent. Nullâ igitur ratione ferenda erat impunè tanta protervia, in detrimentum reipublicæ: patientia ulterior traxisset

sum-

summam injustitiam. Difficultas illa in Parlamento Parisiorum suborta, de promulgando statuto regio frustra prætendebat innocentiam reorum quorundam cum executio esset prolata ultra sextum mensem, etiam in cõtumaces, ex consideratione priscæ alicujus sanctionis.

Nihil reliquum erat, crimen læsæ reipublicæ, ijs impingi, qui dissidio regiam familiam lacerassent, ad detrimentum authoritatis regiæ, conati essent complura munimenta corripere, copias hinc inde per Galliam cõscribere, prolatis millenis calumnijs ad gloriam regiæ majestatis obfuscandam: nihil unquam reliquum erat, inquã, reos facultatib. & munijs pacatè frui, & fiscum effugere, postquã per absentiam non licebat animadvertere in ipsorum personas, quæ meruerant. Hinc rex jussit executionem statuti publicari, cui Parlamentum præstitit obedientiam.

Politica reminiscentia.

INter diversas potentiæ species, quæ principibus est collata, legum sanctio est illustrior nota authoritatis, non tantùm ad castigandos populares, ex justitia cælitus commissa, sed etiam ad leges & statuta promulganda, quæ conversationem popularium dirigant: hinc jurisconsultus ait, Voluntatem principis pro lege haberi. Democraticus status hanc authoritatem permittit populo, sed Monarchicus eam restringit inter manus regias, adeo ut nullum statutum agnoscat, nisi sigillo majestatis roboratum.

Quemadmodum autem potestatem habent legum condendarum, ita integrum ipsis est, easdem immutare, aut intendere, pro emolumento reipublicæ. Nisi enim hanc potestatem ferrent, naturæ legibus tantummodò viveretur, prout cordibus popularium insitæ sunt, ex solo rationis instinctu, aut ex arbitrio authoris nostri ultimi. Flammis proinde tradenda forent universa volumina Imperatorum Theodosij & Iustiniani, præter nostratium regum sanctiones, quasi in libertatem popularium impingerent, eo quod singulæ suo principio notentur, nullæ adeo sint, licet antiquissimæ, quin aliquando novitatis insignia tulerint.

Id demum foret popularibus extremam ingerere licentiam, & oculos ad rationis usum occludere, quæ monet, principes nostrates eandem cum priscis potestatem nactos, ad derogandum, aut arrogandum statutis, quantum res ferrent; adeo ut posteris nunquam sit ademta potestas sequendi superiorum temporum exempla. Vulgi est error, damnum ex quacunque legum immutatione metuere? fateor equidem, sine justa causa nihil facilè immutandum, ubi vero illa occurrit, immutatio omnino utilitatem conferet.

Quicunque leges condidêre, omnia & singula incommoda non potuêre dispicere, & vel hinc successoribus occasionem reliquêre, eas immutandi, ne confusionem manifestam impunitati permittant. Critici ingenij est, statuta absolute reijcere, propter nouitatem, cum antiquitas non satis impedimenti adferat, ad prisca quæque servanda, quorum usus esset per eam tempestatem, nec novitas satis causæ ferat, ad reijcienda, quæ hoc seculum postulat.

Etiam Ulpianus asserit, posse principes leges immutare in alias meliores: & Cicero Actione institutâ adversus Verrem, audacter pronuntiat, antiquitatem posthabendam novitati, ad majus emolumentum. Universa profecto Gallia laudavit Hugonem Capetum, quod legẽ, de æquabili successione liberorum regiorum immutâsset, adeo ut semper sit cõprobatura immutationes, quæcunque authoritatem regiam conservant & illustrant.

CAPUT LVIII.

Cardinalis recipitur Dux & Par Galliæ.

POstquam Rex constituisset omnia per Galliam ad eam soliditatem, ut factiones turbandæ pacis facultatem amitterent & libertatem principibus & populis Italiæ, per pacta Querasiana reddidisset; justum ducebat, novo aliquo honorum titulo coronare officia Cardinalis, quod

quod sũma illa negotia per ipsius maxime sapientia consilia essent peracta. Nemo dubitabat, quin Ducis & Paris titulus jure deberetur, quoniam cum summâ gloria functiones summorum ducum, quos Galliæ historia memorat, obierit, reipublicæ administrationem, & provinciæ alicujus præfecturam auspicijs regijs gesserit, exercitui præfuerit cum summo imperio.

In istis geminis negotijs prudentiam & fortitudinem cum summo splendore exeruerat, ut Exteri æque metuerent, ac genuini Galli lætabantur. Hinc Rex, qui maxime omnium admiratur eminentiam istius genij, postquam experimentum subinde fecisset, illum honorem ipsi conferre nihil distulit. Expediuntur literæ regiæ, cum laude eximia, quod dignitas ista rarius obtingat viris tantorum meritorum, & secundum res gestas tantæ gloriæ.

Curia illas comprobat, non tantum sine ullâ tergiversatione, sed etiam cum magno elogio, particulari addito testimonio, quantum ipsi Gallia deberet. Ipsus jusjurandum præstat in Palatio, ad quintum Septembris, cum eum deducerent Princeps, Duces Momorantij, Cheurcusiæ, Resij, Crequij, Vantaduri & Monbasonij, Mareschalci Estræus, Vitrius, & Effiatus, præter immensum cæterorum procerum numerum, qui subsequebantur, ut præsentia sua testarentur, quanti apud sese esset officiorum ratio, unde dignitatem eam promeruisset.

Illuc convenerant omnes Curiæ: ingressus in Magnam, jusjurandum dicit, de studio recto & fideli Regi in summis, maximis & gravissimis negotijs præstando; de justitiâ æquabili, & pauperi & diviti administrandâ; de vitæ instituto, ad normam laudatissimi, fortissimi, & cordatissimi Ducis & Paris, uti Gallia solet, dirigendo: Exinde locum capit ultra omnes alios Duces.

Juxta summos istos honores non possum tacitus præterire, pro instituto magnorum geniorum, quibus modestia est cordi, & medioximos, gloriæ eximiæ unicè studentes despiciunt, noluisse eum per ma-

gnā Palatij portam, ubi myriades mortalium præstolabantur, honoris ergo exhibendi, exire, sed ostiū secretū elegisse, ubi à nemine observaretur. Desiderabat etiam, non publicitus celebrari, ex more antiquissimo, per istiusmodi occasionem. Ibi sanè eloquentia Curiæ desudassent, cum actiones & merita, unde veneratio oritur, supra omnem sermonem essent.

Politica reminiscentia.

REx nunquam oblivisectur, officia eximia per dignitates & honorum insignia rependere, semper memor, gloriam virtutis esse alumnam: præmia actionibus per fortitudinem & valorem susceptis deberi, adeo ut injustitiam committat, quicunque splendorem Coronæ procuratum negligat. Nemini autem majori jure honores summi deferuntur, quam qui eos obeunt, cum nomina maximè convenientia imponantur subjectis significatis, ut actiones frequentissimæ considerentur ex merito.

Ducis autem nomen propriè convenit ductori copiarum, & reipublicæ gubernatori, per auspicia principis. Eo sensu prisci Galli id sumebant, ad etymologiæ rationem, quas functiones etiam Justinianus in Novellis attribuit isti dignitati. Neque per Scriptores priscorum seculorum indicia extant, perpetuam fuisse, nisi post Diocletiani aut Constantini tempora, ubi gubernatores provinciarum & limitum, exercituumque ductores dicebantur Duces & magistri armorum, uti Ammianus, Marcellinus docet.

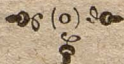
Ante tamen Tacitus, qui Trajano imperante vixit, Duces nuncupat imperatores exercituum, quæ dignitas evanescebat, nec ultra exercituum expeditionem durabat. Sub posterioribus Imperatoribus, & ultimis nostris Regibus affixa fuit personis particularibus ad perpetuitatem. Patet id ex Gregorio Turanensi, antiquissimo historiographo, ubi animadvertitur, Regem Gantramnum dedisse Ducatum & gubernamentum universi Regni Eudasto per quinquennium: non quod ea dignitas id

id temporis adeo fuerit ſtabilis, quin poſſeſſores aliquando privarentur; cum & iſti fuerit collata ad conſtitutum tempus, idemq; author referat, primarios quosdam tum amiſiſſe dignitatem Ducalem; conferebatur tamen plerunque ad dies vitæ.

Parium dignitas non adeo antiqua eſt, quamvis ſit, eminentiſſima, quoniam Pares anteibant quaſcunque Regni dignitates; quod addiſcere licet ex Philippi primi, Ducis Burgundiæ exemplo, qui ibat ante Ludovicum Andegavi ducem, fratrem majorem, in ſolenni Sacro Caroli VI. nepotis, propter Paris dignitatem, quâ frater major carebat.

Vulgatiſſima opinio attribuit inſtitutionem Carolo Magno; nullo tamen alio argumento, niſi quod hiſtoria de illâ eatenus ſileat: putanturque creati, ad dijudicanda graviſſima reipublicæ negotia, quæ in Parlamento, coram Rege diſceptabantur. Cum inſignis ille princeps eum ordinem in Regni negotijs conſtitueret, ut id vindicaret ab ærumnis, quas poſtremi Merovingij attraxerant ex delitiarum uſu.

Priſci inveniuntur tituli, quibus comprobatur, Comites Champaniæ habuiſſe in Provincia ſeptem magnates, dignitate Parium illuſtres, qui ad ſolennia comparebant, & ad judicia rerum graviſſimarum. Germania tales etiamnum alit, ſummos juſtitiæ moderatores apud principes; ferunt quidem nomen, ſed valde imperfectum ad excellentiam Gallicæ dignitatis, quam inſtitutam credimus, ad ſplendorem Regis & obſequium, adeoque ad jusjurandum ab eo ſuſcipiendum in Sacro ſolenni: jus etiam habent conſilia ſuggerendi in adminiſtratione reipublicæ.

CAPUT LIX.

Synodus Religionariorum, quos Reformatos vocant, celebratur Charantoni,

POstquam Religionarij, qui ſibi nomenclaturam Reformatorum ſumunt, obtinuiſſent ex Brevi regio ab exordio anni labentis, facultatem cogendi Conventus Nationalis, ad omnes verbi miniſtros per Galliam, ut ordinem & confeſſionem receptam porro ſtabilirent; viſum eſt Cardinali, ut Conventus à rege indiceretur Charantonum, ut ſub oculis ipſius minus haberent licentiæ, ad factiones renovandas, quibus alioqui ſtuduiſſent pro more, Conventuum per Aquitaniam & Occitaniam.

Tenuit hoc inſtitutum, additur præſes nomine Regio Gallandus Conſiliarius regius, cujus integritas eximebatur omni ſuſpicione: cum adigebantur ſuſcipere per diverſa teſtimonia autentica, quibus edocebantur uſum Conciliorum conformem, per priora Eccleſiæ naſcentis ſecula, quæ venerari profitentur. Injunxerat rex ante omnia, caveret, ne ulla ibidem fieret propoſitio, quam quæ confeſſionem ſpectat, aut diſciplinam; imperaret ſilentium, regio nomine, ſi ad alia dilaberentur; ſtuderetque regulas quasdam ſancire, quas Cardinalis propoſuerat, tanquam neceſſarias ad ſectam iſtam in obſequio continendam. In quem finem & prudentiam & fidem enixè adhibebat.

Perſuadet ante omnia, ne ullus unquam fieret Conuentus Nationalis, niſi præſente Regis fiduciario, qui obedientiæ teſtimonium perhiberet, ad tranquillitatem illorum certiorem. Pervicit etiam, ut à miniſterio verbi excluderentur omnes omnino extranei, quo nomine etiam comprehendebat Gallos non genuinos; ut miniſtris nefas eſſet, ſine permiſſu regis exire regno, ad præveniendas cujusvis generis colluſiones, ſocietates, & clientelas cum hoſtibus reipublicæ,

cæ, ſecundum leges regni, & ad inhibitionem particulariter à rege factam.

Eâ denique prudentiâ eſt uſus, ut miniſtris interdiceretur omnibus negotijs & politicis & militaribus, adeo ut liber Berrouti, apud Montalbanenſes miniſtri, damnaretur, quod aſſereret, miniſtris eſſe vocationem à Deo particularem, ad ferenda arma. Superſedebo cæteras ſanctiones, ad politiam ſectæ ſpectantes recenſere, ne extra oleas vager, præter inſtitutum hiſtoriæ: acquieſco, iſtas annotaſſe, ad pacem regni neceſſarias, qui effectum prudentiæ admirandæ Cardinalis præbuit, ut ſic inhiberentur à ſtudio factionum, adverſus regis commoda, per Conventus ſuos; ut ſic quaſcunque cum Exteris colluſiones abrumperent, omni refugio, defenſione & tutelâ in benevolentia regis conſtitutis.

Politica reminiſcentia.

QUemadmodum religio arctiſſimum eſt vinculum, ad congregandos populares in conſpirationem boni publici; ita nullum gravius diſſidium, quam ex diverſitate fidei. Fax eſt ardens, ad diviſionem reipublicæ inflammandam; aqua fortis, ad ſeparandos etiam moderatiſſimos. Hinc Reges Ægypti, ut diſſidia inter populares foverent, & viceverſa potentiæ ſuæ arctius ſubnecterent, impeditis conſpirationibus ad eandem ſeditionem ineundam, conſultiſſimum putârunt, divinitates diverſiſſimas ipſis proponere colendas.

Si enim alij crocodilo divinos exhiberent honores, alij aquilam colerent, alij canem adorarent, aut cuicunq; ſubjecto ſacrificarent, nunquam concordiam inituri videbantur, qui graſſanti tyrannidi ponerent obſtacula. Cum autem axioma hoc non tantum ſit impium, & directè impingat in legem Salvatoris, perniocioſiſſima habetur ab univerſâ politicorum familia; quod diſſidium in fide, in duas aut tres diſcedat partes, inde facilius populares ad ſeditionem adverſus Principem prolabantur.

Gallia à ſexaginta annis experimentum dedit graviſſimum: adeo ut Reges noſtri, niſi coacti fuiſſent tolerare

lerare illam diversitatem, quemadmodum sapientes naucleri funes laxant ad tempestatem, cum intelligant, obluctando promoveri certissimum naufragium, rempublicam multis calamitatibus liberare potuissent, modo in principio satis providè occurrissent. Ubi vero sapientiora deficiunt consilia, quam ut hæreticis omnia media perduellionis eripiantur, quorum numero censentur collusiones cum Exteris, dominium factiosorum & turbulentorum, Conventus pro lubitu coacti, deliberationes de quibuscunque rebus, nullo principis scitu; quicunque illam libertatem coërcuerit, insigne paci columen statuit.

Ubi etiam usum armorum adimit, qui tamen nunquam foret permittendus, facultatem abstulerit ejusdem unquam recuperandæ. Necessum itidem est, insolentiam illorum diligenter reprimi, hæresios indivulsam comitem. Ferocia laborant insatiabili, ut nunquam colant quietem; cui domandæ unum superest medium, ut repulsam ferant omnium ad religionis exercitium non necessariorum.

Oppositio in forti & vivido principis genio, sistit currentes, cum per ipsius debilitatem, & facilitatem quævis indulgendi, gravius tumultuentur, semper parati ad ampliora petenda, spe potiundi conceptâ. Id vero amplius contribuit ad obsequium colendum, quo tranquillitas firmatur maximè, cum alioqui facillimè ad rebellionem transferantur. Obedientia enim verum felicitatis principium apud populares; quæ radicem perduellionis extirpat.

CAPUT LX.

Lotharingia turbatur.

ADulto anno Rex pertæsus, Lotharingum ulterius abuti clementiâ, cum is pergeret turbatoribus reipublicæ favere, castigandum censuit. Hinc factiosi sibi dele-

delegerant asylum; ubi exercitus quindecies mille armatorum ferox, verno tempore conscriptus, summam rerũ fulciebat, Aurelianense extra regni ambitum digresso, Prudentia adeo eos defecerat, ut crederent, copijs ijs in Galliam irruentibus, torrentes ex summis montibus in planitiem effusos, identidem augescere, quovis camporum spatio, sic populares confluxuros.

Quasi vero Rex Cardinalis sapientissimis consilijs adjutus, non inventurus esset rationem, illarum copiarum delendarum, etiam antequam lustratæ ducerentur. Magno tamen fuit regi solatio, eo labore levari, cum fortuna, & fortean Cardinalis prudentia rerum cursum ita disposuit, ut Imperator à rege Sueciæ pressus Lotharingi, exercitum expeteret auxilio. Hinc ad aliquot menses Aurelianensis posthabito commodo, in Germaniam ducit, inescatus vano summi imperatoris apud exercitus Austriacos titulo.

Idem vero passus, quod canis venaticus, qui duos insectatus lepores, neutrum cepit; cum Aurelianensem destitueret inopem, immemor quid ipsius recepisset familiaribus. Deinde non progressus usque ad armi lustrium ab imperatore constitutum, septem millia per viam amisit, qui à signis dilapsi intra pauculos dies, vel panico terrore, vel aliquo sinistro casu, ut redintegrare copias & exercitum nullus posset. Summam ipsi ægritudinem animi adferebat illa confusio, ut Nanceiũ reverti cogeretur, tũ ut promissa Aurelianensi exolueret, tũ ut suppleret exercitum, quem imperator in Germaniam reduci avebat.

Cardinalis vero optatum eum casum non amittebat, quin edoceret, quanto suiipsius cũ dispendio regẽ offendisset, & factiones per Galliam adversus regiam majestatem fovisset. Compertum erat, Aurelianensem vanis spebus lactari, non tantum de valido exercitu per provinciam conscribendo, sed etiam de ingentibus copijs ex Germaniâ & Belgio, adsciscendis, quarum ope irrueret in Galliam, regemque ad votorum summam præstandam adigeret.

Qui nunquam non divisiones inflâsset per familiam regiam, collusiones particulares cum turbatoribus exercuisset;

cuisset; magno cum honore excepisset Fargisi conjugem, confidentissimam, etiam post regiam benevolentiam perditam; nullum non principem Exterum à studio in Galliam conaretur divertere; illorum offensiores animos aucupatus, sibi quæsivisset. Quæ omnia nihil considerâsset, fundamento fluxo inædificari, ad ruinam inevitabilem, dum Rex tot generosa patraret facinora, ad eum castigandum, quot ille institutis inanibus laboraret, ad successum nunquam deducendis.

Politica Reminiscentia.

ÆGroto facilè insultatur, sed non diu, nisi mortuo leoni illudant lepores. Potest fieri, ut potentissimus princeps hinc inde occupetur, viribus distractis, quæ aliquando cedant, & hosti non valde valido permittant irruptionem: sed ubi ex deliquio redeunt vires, graviores ictus expectantur. Sic Galliæ insultabat Sabaudus, Henrico magno adversus Ligistarum potentiam; sed ubi Civilia desiêre bella, Sabaudus vim armorum sensit, exutus ferè universo imperio.

Principes igitur calamitoso nullam addent calamitatem, sed semper memores sortis humanæ, vices fortunæ metuent, cum in eandem possint cadere ærumnam, irritatâ talione. Deinde & metiendæ fuerint vires ad institutum, cum innumeri casus possint evertere robustissimos. Occurrit hostis, qui copias concidat aut dissipet; consequitur necessariorum penuria, durissimum telum; ingruit panicus terror, qui fortissimum quemq; in fugam vertat; sunt etiam animi popularium, aliquando ab armis alienissimi, qui malint agriculturam exercere, quam rapto vivere.

Miles enim ex popularibus conscriptus, plerunque est ferox rusticorum domitor, sed trepidus ad hostiles concursus: quod si supplementa sumantur ex delectibus, jam invitis canibus venatus instituetur. Expeditiones etiam non æquè facilè conficiuntur, uti peregrinationes, adeo ut vetus illud semper constet, Anceps semper belli alea.

CA-

CAPUT LXI.

Lotharingus instituto excidit.

Cum jam constitutum esset, Lotharingum docere, malè offensam esse per tricas & consilia pessima virtutem regiam, nihil tamen præter justitiam exactum satisfactionis, quod secundum jus æquissimum instituerentur actiones. Sic rex viam placidissimã inijt, cumque Barrensem posset occupare Ducatum, ex negatâ fide & homagio, & inde manu armata irrumpere in Lotharingiam, ad repulsandam injuriam illatam; satis tamen habuit recuperare, quæ ipse post antecessores præter omnem rationem ex Episcopatu Metensi usupaverat.

In particulari, dum arma regis per Italiam distinerentur, uti occasiones quærebat Galliæ affligendæ, ut majorem apud Austriacos promereretur gratiam & authoritatem, imperatorem induxerat ad Mediovicum occupandum, quod custodiendum sibi relinqueretur; quem locum inter præcipuos Episcopatus Metensis numerat. Et Imperator ab Hispanis persuasus, gaudebat eum munire, contra quãvis rationem, & ad institutum jurium nostrorum invadendorum, authoritatisque regiæ lædendæ, ob patrocinium susceptum.

Cardinalis, cujus virtus nequit sufferre istas injurias, pace per Italiam constitutâ & firmata, Imperatore per Germaniam valde perplexo, regi suasit, ut Mediovicum reciperet per justitiam, postquam injustè fuisset usurpatum exiguo rationis momento ad detrimentum Galliæ. Regi nihil opservore suggesto, ad conservandam reipublicæ gloriam; itaque facilè id institutum sumsit, copijs ad fines Lotharingiæ productis, Duce Forcæo

Is per viam profligaverat legionem Leodiensium, quam Mars dux ultra limitem in Galliam deduxerat: tum mandata recipit, de Vico & Mediovico subigendis. Vicum præter vim oppositam deditur: Mediovicum repugnat, ex spe

suppetiarum, qua propugnator fallebatur. Nuntiarat ossæ Imperatorio fiduciario, quo instatu esset oppidũ, & quanta penuriâ laberaret, ad diuturnam obsidionem, nisi subveniretur. Responsum, mirari, quomodo dux Lotharingiæ, qui toties promisisset Imperatori conservationem illius loci, nihil minus curasset.

Lotharingus enim receperat Imperatori, tueri locum, suis sumtibus munitum, tantoque studio, ut aliquando operis deferret pecunias curru pensili, quo solebat frequentius uti. Sic igitur ad Ducem; sed is metuens tempestatis temerè concitatæ, ne in suum redundaret caput, suppetias palam ferre non ausus, satis habuit, mandare Marsali gubernatori, sibi addicto, ut militem submitteret, cum annona & apparatu bellico, quantum posset.

Auxilia autem illa nimis fluxa ad locum invalidum nihil faciebant ad repulsanda arma regia; nam gubernator ad paciscendum adigitur, ut liceret discedere, nisi intra sextum diem compareret exercitus, ad opitulandum potens. Cum autem exercitus ille non compareret, quod Lotharingo minus esset virium, quam malevolentiæ, discedit, ut mortales intelligerent, usurpationes propter injustitiam minus bene asserere occupata; adeoque populares in calamitates belli præcipitari, ubi princeps ad vindicandam injuriam satis potens læditur.

Politica reminiscentia.

Usurpationes sine injustitia non instituuntur à quovis principe accedit ultra injustitiam etiam imprudentia magna, maximè apud principem imbecilliorem, qui operam contribuat. Brenno licuerit respondisse per arrogantiam Romanis, Neque injuria, neque injustitia corripi aliena, si facultas obtingat; quin poti⁹ antiquissimam mundi legem sic servari, quæ fortissimo cuique permittat, quæcunque corripere queat.

Apud Christianos autem lex ista locum non habet, quibus justitia determinat principum libidinem, tametsi natales & successio, unde jus in respublicas obtingit, repagula satis valida debeant ponere, ad securitatem. Usurpatio etiam Cæsari, in errore paganismi viventi, condonetur: qui verò

verò Christiani nomen profitetur, tenetur instituta sua ad normam Christi saluatoris exigere. *Ex* omnibus quidem motibus animi, ambitio contumacissimè repugnat disciplinæ, cum nunquam expleatur. Sed princeps vel inde grauius obligatur ad reprimendos motus, qui eum impellunt ad corripienda aliena, quod ex pura animi libidine incendium belli patriæ inferat, & ex ardore concupiscentiæ præter rationem sanguinem & vitam popularium prodigat.

Optandum foret, ut principes eam curam de sanguine subditorum conservando ferrent, quam Pericles gessit, primus Græciæ per illam tempestatem dux, qui usuram hujus vitæ depositurus, beatum sese prædicabat, quod nullus Atheniensiū vestem mutasset sua causa. *P*acem sanè ardentius amarent, & conservatio subditorum satis causæ inferret, ad ardorem ambitionis extinguendū, cū norint, alieni usurpatorem attrahere in patriam arma, & subditos exponere millenis periculis & ærumnis.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER IX.

M. DC. XXXII.

CAPUT I.

Dux Lotharingiæ mittit ad regem, qui de pace ageret.

PRudentiores intelligunt inanem operam popularium qui ampliandarum causa facultatum, mapalia ripis fluviorum instruunt, ubi ad quamcunque pluviam aquæ alueum egrediuntur, & undarum impetu proruunt, quicquid violentiæ obstat, ubi nemo ambigat, structuræ tā levi imminere ruinam. Æquè inanes fuerint principis minoris conatus, qui ut authoritatem & famam indipiscatur,

injusto instituto in gloriam potentis Monarchæ impingit, cujus arma possessionem injere victoriarum, adversus officij negligentes, in obluctantium perniciem.

In eo numero habeatur temeritas Lotharingi, Vicum nomine Imperatorio occupantis, quod adversus Galliam munire instituit, cum tamen præsidiarij hinc inde collecti ipsum obruere, & omni conatu frustrari possent. Rex enim id recuperans, universo mundo ostendit, quam vanè ille operam lusisset. Non vero hic stetere arma regis, Forcæo & Schombergio *Mediovicum* obsidentibus, quod post exiguam luctam fecit deditionem. Exinde petitur *Marsacum*, quo Dux maximè nitebatur, inter ea connumerandum, quæ Antecessores ejus ex Episcopatu Metensi usurpabant.

Quamuis autem Dux ambitione traheretur, & odio adversus Galliam flagraret, adeo cæcos non tulit oculos, quin videret, post promtam Vici subactionem, nihil obstantibus propugnaculis, quæ circumdederat, reliquam provinciam brevi periculis & exitio exponendam, nisi clementiam regis haberet præ viribus suis & munimentis. Hinc placuit, familiarium aliquem mittere, qui pacis conditiones regi exponeret, nulla mentione instituti iniquissimi deserendi, quod auebat resumere & prosequi, ad proximam quamque occasionem propitiam, aut per auxilia, quæ Imperator vel Hispanus essent submissuri eximia, ne quid imprudens spem denuò destitueret: tam profundas egerat radices odium pene hæreditarium istius familiæ adversus Galliam.

Politica reminiscentia.

PRincipibus per Monarchiæ vastitatem limites circumdantur, ne pro lubitu agant, & imbecilliores opprimant Sunt enim Monarchica imperia tanquam summma tribunalia, quo confugiant, quicunque minoribus pollent viribus, quam ut sese tutentur adversus vim & injuriam vicinorum. Quemadmodum vero Monarchia ex plurimis Dynastijs & imperijs coalescit, ita audent minorum virium principes aliquando spiritus inflare, & ad altiora contende-

tendere, ut vel mitius induant frænum, Monarchiâ in aliam familiam translata, vel tabulas naufragij colligant, si fors Monarchia in partes, ex quibus constructa fuit, dilaceretur.

Nec fortuna semper deest fortitudini, sed magnis illudit, dum parua extollit. Assyriorum Monarchiam abijsse in duo imperia summa docent sacræ literæ: & Alexandri Magni vastissima Monarchia continuò in quatuor discessit regna. Quot coronæ ex ramis imperij Romani sint nexæ, quot sceptra ex immani illo trunco exsculpta, patet.

Occasionem audaciæ non rarò præbuêre jura aliqua longius accersita, quæ ad immunitates valuerint, uti Ilienses à Romanis quicquid obtinuêre, & ad imperij summam nihil pertigerint, nisi ut odium foveant, & aliquando exitium per præcipitantiam inferant. Accedunt etiam suggestiones malevolorum, quibus æquitas fortassis minus cordi; quod Romanis objici solitum, qui sociorum fidelem operam rependerint plerunque oppressione.

Posset etiam ambitio, principum animis insita, uti privatorum genios exercet auaritia, suscitari ex Monarchæ vitiis & sinistris institutis. Cum autem imperiis constituti sint termini crescendi, & intereundi ita felicem fecerit eventus, qui declinantem offendat rempublicam.

CAPUT II.

Sermones inter regem & Lotharingum.

Cum Lotharingus videret, temporis angustias sibi circumdari, & ex quacunque mora Rex alia per provinciam posset corripere munimenta constituit ipsus adire regem Metis Mediomatricum tum hærentem, ut eum demulceret fuco submissionis, & cursum victoriarum per pa-

cta pacis simulatæ frangeret. Institutum laudasses, si ex ingenuitate & sinceritate prodiisset. Rationis enim leges imperant culpæ & offensæ pænitentiam cum reluitione.

Ab hac tamen mente ille erat alienissimus, dum infermento odij adversus regem totus jaceret, cui tamen plurima debebat, ob educationem in aula regia diligentem: accedebat patientia octo armorum, si quando animum induceret, ad homagium & fidem de Ducatu Barrensi præstandam, cum tamen proximo à morte Ducis superioris anno eum subigere potuisset, ob officium neglectum contumaciter: dissimulatis etiam per annos complures tot injurijs, tricis & irritamentis, quibus regnum Galliæ tentabat.

Hæc omnia tamen ille ventis tradiderat, regi nuncians, venire sese ad satisfactionem. *Metas* etiam transit vicesimo sexto *Decembris*, fronte ad veram ægritudinem commissi erroris composita. Rex appropinquanti obuiam mittit principem Ionivillæ, cum suis & reginæ curribus: offenditur ad dimidiam leucam ab urbe, deducitur in hospitium, habetur liberaliter cum uniuersa familiâ ex jussu regis: Post aliquantulam quietem abit salutatum regem, magnam primitus testatus submissionem, nullo alio refugio præter clementiam lecto; quo animo sumsisset honorem regis salutandi.

Rex omnia ciuilitatis signa expedit, quæ majestatem offensam non dedecerent. Postea sermones instituunt, rex nihil circuitu usus, liberè coarguit certissima perversorum consiliorum testimonia, quæ dux conabatur excusare, abs justitiâ pallium mutuatus. Nullam tamen aliam adducebat rationem, nisi Breti, consiliarij intimi, quem rex miserat, proteruiam, qui locum offensioni fecisset, per nimium rigorem in limite provinciæ, ubi jura Galliæ scrutabatur: addebat Mareschalci Mariliaci fidē, de regis instituto, quod & bellum & exitium minitaretur.

Respondet rex, nemini non licere jus suum perquirere, quo uti posset, citra ullius injuriam, adeo ut justitiæ potius, quam rigori tribueret inquisitionem à Breto institutam. De invasione nihil metueret, cum fidem in contrarium daret, modo ipse ab omni conatu adverso abstineret & offi-

& officium faceret; tametsi exitium esset paratum, ex certissima notitiâ projectæ salutis, quam instigatores perversorum consiliorum præstare nequirent. Vice autem versâ, offerrre sese patrocinium lubenter adversus arma regis Suecici victricia, quæ ad limitem Lotharingiæ processissent, vindictamque ob injurias quasdam, de quibus ille querebatur, minitarentur.

Tantâ clementia procedebat rex, ut dux cogeretur eodem momento agnoscere, offensionem jure optimo exprobrari, unde majori attineretur obligatione, quod armis regijs facile potuisset affligi protestatur igitur, nimis paruas sibi esse vires adversus ipsius potentiam, in tuitionem, sed minus etiam esse voluntatis ad id audendum.

Politica reminiscentia.

SOlent natatores in trajectu fluviorum, obliquare institutum, ne in adversas frustra pugnēt aquas: & principes, si exitium vitare vēlint, non impingent in potentiam exertam, ubi exercitus victoriosus grassatur. Nam necessitas derogat ambitioni, ut consulatur saluti. Durum est, fortissimum virum ab instituto discedere; sed quid fortior Hercule? qui tamen adversus duos nunquam ausus est eâdem opera pugnare: id enim tricorpori Geryoni, aut centimano Briareo convenerit.

Vidimus aliquando ferocissimum leonem, tanquam mansuetum, in foveâ deambulare, aut laqueis constrictum recumbere; non quod ferociam animi posuerit, sed quod necessitatem agnoscat, & cancellos circumdatos videat, adeoque laqueos sentiat, qui arctius adducerentur etiam nimio conatu eluctandi, ad vulnera spontanea. Satius igitur, vel propriam agnoscere temeritatem, vel fortunæ incusare solitam proterviam, quam adversus necessitatem insurgere, nullo operæ pretio, certo salutis exitio.

Iurisconsultis pronum est clientibus suadere, ut vexam redimant, quod Niciæ, Atheniensium laudatissimo usuuenit, qui non innocentiæ diffisus, sed populi temere ruen-

rè ruentis metuens, accusatoribus pretium adnumeravit, referente Plutarcho, ut causam desererent. Sors armorum longè est periculosior, quæ imperium accidat, adimat, & vitam relinquat dubiam. Eo igitur ex periculo eluctandum, quantum fieri possit, ne arcus nimium tendendo rumpatur.

CAPUT III.

Pacta inter regem & Lotharingum.

QUemadmodum autem rex magnis adducebatur rationibus in diffidentiam promissorum, cum castigationes etiam justissimæ intendant plerunque rancorem apud animos castigationis impatientes; ita sibi expetebat Marsalum, tanquam depositum præter verborum fiduciam. Consensit Dux, pactus de pace, quam mense Ianuario Vici obsignat, & exinde discedit à quibusuis collusionibus, ligis, societatibus & machinationibus, quæ unquã intercessissent ipsi cum quocunque principe, in præjudicium regis, regni, & provinciarum, quas obsequio & patrocinio complecteretur,

Nihil etiam auderet adversus fædera & pacta, quæ rex iniuisset cum rege Succiæ, & duce Bauariæ, ad asserendam Germaniæ libertatem, & ligã Catholicam, tum ad defensionem & protectionem principum, amicorum, & fæderatorum, qui Galliam respicerent. Obligabatur insuper, nullum pangere fædus cum quocunque principe, absque regis scitu & consensu; ex provincia dimovere omnes omninò hostes regis, universos etiam subditos, contra voluntatem regiam regno egressos, quibus in posterum nec trãsitum permitteret, nec securitatem præstaret; caveret denique, ne per provinciam scriberentur exercitus, aut coirent copiæ, adversus regiæ majestatis commoda.

Rex promittebat reciproce, ut veram & sinceram testaretur benevolentiam, protegere ipsius personam, tutari provinciam adversus quosvis, adeo ut optima fide etiam

red-

redditurus esset *Marsalum*, post integram pactorum executionem. Sic igitur locus ille in potestatem regis transit decimo tertio Ianuarij, & Aurelianensis, qui Nancei hospitabatur, discedit, & nemo non credebat *Ducem* sese adquietem compositurum, quoniam pacta ista officij limites restituissent.

Potuit enim regis clementia, qua erga ipsum fuerat usus, spiritum refractarium captivare, & metus amittendi Marsali, quod ad leges depositi tradiderat, fidem verborum servare. Quoniam autem nullus penè locus satis est munitus, ad coercendum genium, odio & ambitione; veris apud mortalium genus, perfidiæ magistris, ubi semel imperium obtinuere; ita per seriem actionum sequentium universo mundo planum fecit, transactionem ex dissimulatione, ad conjurandam tempestatem, quæ imminebat, nisi cederet, fuisse susceptam, cùm conditiones nunquam constituisset implere; quod rerum cursus docebit.

Politica reminiscentia.

QUamuis paruorum principum intersit magni, vicinorum, eorumq; potentiorum nunquam irritare arma, difficulter tamen id animum inducunt, nisi per vim adigantur. Utut desint uires, superat tamen ambitio. Sed viceuersa, uti solitum est desiderio per inhibitionem incēdi, videtur studium augendæ authoritatis novas sumere vires ex inhibitione, quam armorum imbecillitas determinat.

Imprudentissimi quique limites revellunt impotentiæ, ut sese fortunæ ludibrio prostituant, postquam illa pauit & excæcauit spebus vanis: Sapientiores vero ex necessitate trahunt virtutem egregiam, in qua norunt *P*hilosophorū familias constituisse summi boni compendium, ut scilicet sua sorte viuant contenti, desiderijs intra cancellos potentiæ redactis.

Quocunque autem genio ferantur, fatendum erit, postquam temere sese impedierint aliquo instituto, adversus quemvis principem potentiorem, qui eos per necessitatē armorum cedere cogat, ad paciscendum de pace, omnem ingenuitatem & sinceritatem esse colendam. Frustra enim

dissimulationi fucum violentiæ in pactis adhibitæ illinent, cum violentia injusti usurpatoris, libertatem quidem dissimulandi possit conferre, diversa tamen ratio valeat, quoad potentiam victoris, qui injurijs provocatus ad corripienda arma, jus habet, ex usu belli, leges victo scribendi, & pacta licet dispendiosa extorquendi.

Fateor equidem, priuatum, cui uis est allata in transigendo, non obligari, ob injustam violentiam, ad sinceritatem; cùm alioqui ad obsequium per authoritatem legitimam principis, aut ex justo legum metu obligetur. Sic princeps aliquis minor, à potentia tyrannica oppressus, ad fidem dandam, nunquam obligabitur ad assensum ingenuum, & institutum servandi promissi; sed inferior in bello justo, adigitur ad pacta votis contraria, ubi ex diversa consideratione tantundem debet adferre sinceritatis, quantum vere obligatur ad satisfactionem.

Exterminaretur enim fides, quotiescunque de rebus bellicis transigitur, cum alter ultra pars belligerantium plerumque imbellior cogatur per vim, aut ex metu conditiones subire ingratas. Quemadmodum autem princeps vivum divinitatis fert characterem, ita summæ felicitatis ducet imitationem ipsius. Hinc infertur, cum Deus sit ipsa veritas, potissimum requiri veritatem in pactis, quæ antiquitas semper habuit sacra & inviolata.

Nullis igitur promissis impediatur, nisi ex prudentissima deliberatione; ubi vero ea facit, fidem & sinceritatem integram addet, tametsi aliquo detrimento mulctetur, cujus causam sibi ipsi imputabit, postquam arma irritare est ausus: adeo ut præter rationem violentiæ imputet justam castigationem.

Saguntinis vitio vertitur apud *Plutarchum*, quod minus sincere cum Hannibale egissent, negata fide obsequij, & pecuniæ numerandæ, cujus summam ad trecenta millia talentorum exegerat, ut obsidionem solueret, cum jam constituissent sub ipsius discessum compendio priori uti. Hinc Hannibal ex impostura irritatior, obsidionem resumsit, deditionem extorsit, viros tunica viliori tectos, fæminas familiari veste amictas extorres egit.

CAPUT IV.

Imperator & Infans gubernatrix Belgij Lotharingo promittunt protectionem.

OMnes omninò hostes Galliæ cum summo audiebant tædio regis compendia per Lotharingiam: unde Imperator Montecuculium mittit ad Ducem, qui animum adderet, certioremque redderet, quamprimum sese Sueci conatibus expedivisset, exercitum validum, ad vindicandam injuriam illatam submissurum. Sic Baro Leidæ ab Infante adest, qui eadem asseveraret, persuaderetque nec arma, nec ærarium regis Hispanici unquam defutura, quandocunque communibus consilijs imperator consultum duceret, occupata recuperare.

Ipsa etiam regina mater, tametsi omni genere rationum obligata ad regis commoda promovenda, constituit, ex Chantalupi suggestione, cum majora deficerent, perscribere ad *P*arlamentum *P*arisiense, ut excitaret, si posset, *P*erduellionem, quam sine dubio *P*arisij essent sumtui, plurimis per regnum urbibus idem ausuris, qua ratione regis retraherētur ex Lotharingia copiæ, ad istud incendium restinguendum.

Hostis ille tranquillitatis publicæ occasionem erat aucupatus ex fastidio *P*arlamenti, quod oboriebatur, quod rex principaliores Metas evocasset, quibus graviter exprobaret malum institutum, de literis, quas superiori anno memoravimus, promulgandis. Adeo ut lectione tantum opus sit, si ad oculum cognoscere velis illius stylum, qui sese semper facem seditionum præbuit. Quicunque unquam frequentarant reginam matrem, induci non poterant, eas à genio ipsius processisse, tametsi manu propria signatas; indicio sumto ex improbis vaframentis istius turbatoris.

Sciebat enim, ex pace sibi contemtum deberi, & authoritatē in bellis ac turbis inveniri. Callebat sensū Dominæ, quæ extre-

extremè in Cardinalem exacerbata, facile admitteret, quicquid illum premere posset. Suggerit igitur, genium istum Galliæ propitium id unum agere, ut pax cum Hispano frangeretur, rege irruptionem in Belgium suscepturo; unde diversi Hispanorum exercitus, adeoque imperatoris possent inundare Galliam, urbes famosissimas corripere, provincias exinanire, oppida expoliare, populares ad perā redigere, templa diruere, sacra abolere, equestrem ordinē evertere, domicilia regia solo complanare, potiorem Gallorum partem internecioni dare, aut ærumnis mancipare; quorum singulorum cogitatus incuteret horrorem.

Politica reminiscentia.

ID verò principibus æmulis est solitum, ut quietem simulent, ubi maximè bello student, licet in occulto agitatis consilijs. Pacis adeo venerabile est nomen, ut per naturam nefas videatur, bellum sumere: cum autem desiderium nocēdi non audeat in nervum prorumpere, animantur alij, qui æmuli facultatibus adjuti, vim parent & inferant actore uno prostituto, tot instigatoribus frigidam suffundentibus.

Cum Romani rerum summam essent consilijs amplexi, & orbis imperio inhiarent, nullum facile bellum sponte inierunt, nisi aut injurijs lacesserentur, aut sociorum causâ ad arma transirent. Lumen Græciæ Corinthus ob violatos legatos perijt: & Tarentum eandem sortem subiuit sed utilissimum institutum augendi imperij fuit causa sociorum suscepta, ubi sumtus refundebantur, vel emolumentum ex hoste quærebatur.

Quoties illi bellum nuntiari fecerunt, aut sponte irritarunt, ut terriculamentis plebem in officio continerent ferocientem? Ita non raro inter sese commisere, quos singulatim absoberent; quod Massinissæ posteris usuvenit: ubi arbitri tandem provinciæ opimiorem partem abstulere. Neque vero raptus Sabinarum institutus fuit à Romulo ob conjugiorum penuriam, sed ut causa esset debellandæ viciniæ.

Quicunque verò medius est, inter partes bello dissidentes,

tes, solet impelli ad scopulos, ut periculum fiat virium hostilium: sed nemo subuenit naufragium passo, nisi ubi commodum illuxit tempus, non pereunti, sed vindici; qui tamen suum, non socij afflictissimi emolumentum quærit, quod ille satis habere debeat, naufragij tabulas collegisse, ab interitu ultimo assertus, etiam vindici graviter inde obligatus. Præstabit igitur pacem colere, à partium studijs alienari.

CAPUT V.

Cur regina mater voluerit perdere Cardinalem.

ISTOS panicos terminos placuit reginæ matris manu signari. Mirandum sanè, quibus fucis collegium illud impelleretur ad seditionem, quod tamen reipublicæ semper fuerat firmissimum fulcrum. Id agebatur, ut Cardinali adversaretur, tametsi omnia illius instituta, ad quæ animũ regis flectebat consilijs sapientissimis, Galliam ad nouos gloriæ honores promoverent; quod per conservationem Casalæ, & Pinierolæ assertionem demonstrarat.

Instabant, ut exitium tanti ministri quæreret, cujus prudentia validissimum est propugnaculum, quod rex ad defensionem reipublicæ objiciat; cujus actiones totidem dixeris fulmina, quibus in nihilum redigantur consilia ambitiosa Austriacorum. Sic ante omnia consulebatur, ut rex pacem Germaniæ conciliaret, tametsi euidentissimè pateret, illam anno ultra millesimum sexcentesimum vicesimo secundo initam fuisse causam quarumcunque ærumnarum, quibus fæderati nostri conflictantur. Id tempus respirandi Imperatori indultum, contulit omne commodum, in oppressionem Palatini & complurium principum.

Non possum non adnotare, summam Chanthalupi proterviam in his ipsis litteris commissam, qua per reginam matrem propalari volebat fiduciam in prognostica

ſtica Aſtrologorum, quibus certior ſibi videbatur, *Cardinalem* ultra tertium aut quartum menſem non valiturum nihil animadvertens, hanc fiduciam præſupponere aliam longè funeſtiſſimam Galliæ; unde odium mereretur apud quoſcunque genuinos cives.

Verumenimverò vituperium & eventus & literarum redundavit in ipſum, dramatis authorem, qui ſatis induſtriæ inierat, ad ſignum à reginâ matre extorquendum, cujus utique benignitas ſolem refert, nocere neſcium, niſi ex conjunctione cum aſtris ſiniſtræ influentiæ. Unde *Parlamentum* nihil attendit, tanquam ad figmentum ab Hiſpanis animatum, qui id temporis extremo languore exercebantur, ne rex ſupetias in Germaniam mitteret, dum ſubditorum virtutem fæderatorum rebus afflictis applicat.

Metuebant etiam ne duæ Coronæ, pace rupta, bellum ſumerent, ad quod rex, ut verum fateantur, à plurimis invitabatur: nunquam tamen aſſenſum, ex potiore conſideratione pacta integrè ſervandi, quam vicinorum poſſeſſiones uſurpandi.

Politica reminiſcentia.

INter cæteras cauſas non poſtrema fertur, quæ politicorum ſapientiſſimos induxit, ad fæminas ab adminiſtratione reipublicæ abſtinendas, quod facillimè præveniantur, ſiue motibus animi, ſiue ſiniſtris conſilijs. Satis habent, ad repudiandum negotiū, actorem diſplicere, aut gratioſis diuerſum videri. Quemadmodum deſideria patiuntur extrema, ita diſſentiunt ab exoſis; ſicuti viceverſa familiare ipſis eſt, gratioſorum nævos comprobare.

Naſcuntur enim in eâ diſpoſitione, quæ mediocritatem neſciat, ſiue odio, ſiue amore ſemper ſummo, adeo ut ardentius & ament, & oderint. Sic etiam ubi ab uno deſiderio in alterum tranſeunt, paratas ſemper videas ad propalandum univerſo mundo, quam nihili fiat, quem modo impensè deperibant. Hinc regum ſapientiſſimus, cujus etiam calamus à Spiritu Sancto ducebatur, ait, Fæminarum iram non habere parem.

Quod

Quod si præter dium contingat, institutum propensioni ipsarum adversum, quemadmodum bellum è diametro incursat timiditatem ipsis insitam, nihil unquam fiet, quacunque justitia aut prudentia, quin nigro lapillo, id nôtent. Frustra coneris persuadere, expedire usum armorum, & bellum in provinciam alienam transferre, cujus princeps const tuisset aut nos, aut fæderatos invadere: operam luseris, si exponas, sapientissimos quosque principes semper bellum à republica removisse, adeo ut diligẽter caveant, ne incendium apud vicinos restingueretur, quod scirent, idem domi suæ excitandum.

In vanum explicueris rectius præuerti morbo lethali, qui reipublicæ minitatur, quam ut de remedio cogites, ubi potentiam ad integrum exitium effudit. Nihil denique egeris, si edoceas, popularium onera; ad sustentandas copias foris, longe inferiora esse calamitatibus bellorum intestinorum. Fertilitas provinciæ popularibus semper sufficit vitam commodã, adeo ut necessitas nunquã videatur nocitura, quamdiu commerciorũ & agriculturæ cõstat libertas, quæcunque subsidia aut tributa demum imperentur.

Diversissima vero ratio, ubi hostis arma infert: tum enim subsidijs, ad tuitionem propriam necessarijs, respublica minus caret, hoste ad portas semper excubante, oppidis vel amissis, vel expoliatis, villis combustis, latifundijs sterilescẽtibus, captivitate pronissima, ad extorquenda redemtionis pretia, millenis felonijs grassantibus. Neque alij quærendi judices, præter ipsos populares, qui felicitatis summam in eo ponunt, si bellicis tumultibus & terroribus carere liceat, si tympana obmutescant, tormenta fragorem premant: cum viceversa in desperationem collabantur, si hostem ad portas videant, qui extò res agat, quasuis calamitates inferat, undiquaque angat ad summam necessitatem, etiam viarum usu sublato.

Rationes istæ adeo sunt graues, ut sinistrâ opinione præventum, aut malo aliquo consilio occupatum esse oporteat, quicunque contrarium judicarit. Suntque ad emolumentũ reipublicæ tanto notabiliores, ꝙ imperator Carolus V. in sermone cũ Francisco I. de subditorũ ingenijs sponte

fate-

fateretur, Gallos & Hispanos adeo propensos esse ad tumultuandum,ut in bellum adversus principem proprium essent evasuri, nisi foris invenirent exercitium armorum.

Hinc inter summas causas, quibus Hispaniæ pax constat,id institutum memoratur,quod armis ferendis aptos expeditionibus longinquis occupet; dum Gallia ferè nunquam caret bellis civilibus, ex penuria provinciarum longinquarum,quæ popularium arma exposcant.Expeditissimum igitur consilium, ut in protegendis fæderatis occupentur.Id vero fuerit Themistoclis imitari exemplum,qui ferocientem Athenarum juventutem ab otio distraxit,armatis ducentis triremibus, ut periculum fieret virtutis adversus Persas.Sic Románi, ut Hannibalem ex Italia retraherent,consilium invadendæ Africæ sumserunt.

CAPUT VI.

Lotharingus matrimonium Aurelianensis,cum principe Margarethâ optat.

QUemadmodum Lotharingiæ dux nullam aliam mentem in pace concinnanda cum rege gerebat, nisi ut declinaret justum supplicium,quod temeritati debebatur; ita vix expectabat pactorum confirmationem, quin novis studeret tricis. Quamvis vero rex benignè de ipsius submissionibus sentiens,ad regem Sueciæ,qui Lotharingiam veniebat inundare miserat,ut malum auerteret,non tamen desinebat ille nouis consiliis adversus Galliam implicari.

Compertum est enim,eodem tempore ipsum fidem dedisse regi Vici, & eandem violasse per alia conventa Nancei cum Montecuculio, qui nuperrimè advenerat. Ut autem nullam infidelitatis rationem omitteret, perficiendum putauit matrimonium inter Margaretam sororem & Aurelianensem, quem millenis artibus huc induxerat. Noverat,plerosque Galliæ liberos scaturiginem

nem præstitisse bellis civilibus, quæcunque rempublicam crudeliter afflixêre, si spiritus natalium nequiret expectare ordinem imperandi: nec ignorabat, Aurelianensem coquere aliquod fastidium administratæ reipublicæ, tametsi institutum illius exteri mirentur, quo Gallia beatur: hinc igitur depromsit per aliquod menses, quicquid ipse & familiares adinvenire posset, ut matrimonio isto implicaretur.

Pfalsebургensis soror major ducis, conciliatrix erat princeps; quæ naturæ dotibus felix, amore digna, artis nihil prætermittebat ad captivandum Puylaurentium, spe facta matrimonij reciproci, si Aurelianensem ad ducendam Margaretham sororem induceret, ut sic ferret gloriosum affinitatis summæ nomen. Huc enim impensè ferebatur, tum ob Regis orbitatem, ut jam certam conciperet spem, de sorore Reginâ Galliæ futurâ, tum ut familiam in Galliæ Regnum translatam firmius fulciret.

Hispani, quantum in ipsis erat, fervorem negotio subdebant, gnari utique, vires Galliæ nunquam superari, nisi per dissidium committantur, cui matrimonium hoc apprime conveniret: sic enim Aurelianensem regi fore irreconciliabilem, facile inducendum, ad irruptionem, si exercitum duceret, qui equestrem ordinem in partes distraheret, rege tantopere intra Regnum occupato, ut patrocinium principum per Germaniam esset abjecturus.

Cardinalis qui non patitur, regem quicquam ignorare, factione illâ compertâ, rei seriem exponit, unde Rex gravem apud Lotharingum instituit querimoniam satis tempestive. Is autem susceperat rationem diluendi vituperij, additis etiam protestationibus solennibus, sæpius iteratis, quas jurejurando grandi exaggerabat, ut qui nunquam in eam actionem consensurus esset; hinc in sanciendâ pace nulla mentio, adeo ut Rex ne cogitaret quidem persuasus.

Quamprimum autem Rex Metis esset digressus, conficitur matrimonium, nullo Regis consensu quæsito, contra inhibitionem clarissimam à Rege factam. Ea u-

utique non parum turbaverat mentem, quod minimè ignoraret, neminem unquam Exterorum in matrimonium dedisse aliquam propinquarum principi regio, quin rigorem armorum regiorum senserit. Ipsus igitur palam nihil agebat, omni negotio parenti Vaudemontio & sorori Pfalseburgensi cui sors non multum nocere poterat, permisso.

Politica reminiscentia.

LEges fundamentales Galliæ non permittunt principibus regiis matrimonia, absque scitu regis. Si quæras, ubi illæ inveniantur scriptæ, curiosos possem remittere ad librum aliquem tabularum publicarum, ubi ex juribus regijs agit Quemadmodum vero liber ille ætatem trium aut quatuor seculorum non excedit, consuetudo autem eundem cum regno natalem referat ausim vicissim quærere, ubi nam legem Salicam, à mille ducentis annis inviolate servatā in Republica inveniāt?

Sola consuetudine viget; necessum enim ad illam recurri in plurimis occasionibus, quam legem agnoscimus, quæ fronti impressam ferat non tantum imaginem justitiæ, evidentiorem quam scripturæ, sed etiam pronissimum illius usum apud populares. Venerationem sane nemo isti negarit, quin lex fundamentalis regni habeatur, cum observata legatur ab exordio Monarchiæ, in emolumentum utique reipublicæ sancita.

Maximæ tamen turbæ consequuntur matrimonia, adeo ut audacia ea temere contrahentium à regibus nunquam non fuerit punita. Sancitam autem fuisse ab ipso exordio Monarchiæ Gallicanæ, probari potest exemplo Merovæi, Chilperici filij, qui nonus extat in catalogo regum. Is ausus sibi jungere Brunehaldim, non consentiente patre, justitiæ rigorem subijt, merito suscepto supplicio. Ibi Prætextatus Episcopus Rothomagensis, qui matrimonio ineundo studuerat, accusatus fuit in Concilio Parisiensi, tanquam de crimine; primusque limites obedientiæ in hoc genere egressus, impune non tulit.

Sic

Sic Sanctus Bernhardus, excusaturus regi Comitē Chāpaniæ Theobaldum, quod instituisset elocare liberos sine regis consensū, dicebat, talem culpā non facilè cadere in tantam probitatē. Sic Philippus Comes Namurci, frater Balduini, qui Flandriam Comes obtinebat, tutor Johannæ & Margarethæ neptium, ex eodē Balduino progenitarum, promisit pactis initis regi Philippo Augusto, nunquam illas præter regis voluntatem elocandas.

Scribit etiam quidam nostratium historicorum, id factum ex obsequio & jure supremo, quo reges nostri uterentur in matrimonia eorū hæredū, qui proximè attingerent rempublicam, possentq; regni tranquillitatē turbare. Nunquid vero in tabulis regijs patet jusjurandum Magnatum Gallicorum, quod Carolo V. fuit præstitum, & claris verbis docet, nunquam sese per matrimonia, aut aliam quamcunque rationem cum hostibus, perduellibus, & refractarijs reipublicæ sese conjuncturos.

Inter cætera crimina, de quibus lis movebatur duci Alensonio, & illud legitur, quod matrimonium instituerit inter filium & Ducis Eboracensis, principis Anglicani filiam, absq; consensu Caroli VII. Idem Carolus VII. ab aspectu arcuit filium, Ludovicum XI. tametsi majorennem, quod matrimonium contraxisset cum Carolotta Sabauda, absque suo consensu; quod tamen effectum non habuit, donec permissionem dedisset: unde Dux Sabaudiæ fere interitum tulit.

Angliæ quidam historicus, licet Galliæ inimicus, clarè dicit, matrimonium inter Annam Britannicæ Armoricæ & Maximilianum Austriacum, cui pacta fuerat à cunis, ruptum fuisse, quod Rex non consensisset. Quod si quis arbitretur hanc permissionem non posse matrimonium irritum facere, adducam in contrarium Ludovici Balbi exemplum; qui duxerat Ausigardin, absq; consensu parentis, quam tandem coactus fuit deserere, etiam post prolem susceptam, ipsus majorennis, & Adelhaidem ducere, cujus filius legitima successione regnum est adeptus, notus nomine Caroli simplicis.

Addam denique illud Iudithæ, quæ Carolum Calvum habebat patrē: ea enim nupserat Balduino Comiti absq;

consensu parentis, quamvis esset vidua Regis Angliæ, & vidit matrimonium irritum pronuntiari à Nicolao I. & ab Episcopis Galliæ, adeo ut cogeretur, post impetratum consensum, redintegrare nuptiarum solennia Antissiodori.

CAPUT VII.

Matrimonium Aurelianensis cum Margarethâ Lotharingicâ disceptatur.

QUamvis Puylaurentius impensè desideraret matrimonium Aurelianensis, attamen pro solita divisione familiarum principalium, diversum sentiebat Præses Coniæus, qui absentiâ istius intimi captatâ, dum Bruxellis auxilia ab Hispanis expeteret, diversas rationes ad avertendum Aurelianensem exponebat.

Non fugiebat eum, si Aurelianensis duceret Margaretham, & Puylaurentius Pfalsburgensem, suam quod reliquum esset authoritatem perituram. Occurrebat potestas conjugis apud animum principis, ubi ex amore prævalet; metuebat etiam non præter rationem genium Margarethæ, quæ credebatur instinctus Pfalsburgensis secutura, ubique dominantis. Animum etiam inducebat, matrimonium hoc nullâ ratione rumpendum, & sibi imputatum, ob censum honoris apud Aurelianensem, ad recuperandam regis gratiam, facultatumq; usum, viam interclusurum penitissimè.

Ex istis causis verissimis Coniæus impugnabat matrimonium, validis argumentis apud Aurelianensem, ne perficeretur, tametsi consilia nullis alijs rationibus niterentur in speciem, nisi studio Aurelianensis juvandi, & commodorum augendorum. Libertatem igitur aliquando sumit istis sermonibus, Cum maxima ipsius gloria, & quæcunque potentia connecteretur cum benevolentiâ regiâ, non temerè ullum fore institutum suscipiendum, quo majestati regiæ redderetur irreconciliabilis, idquod per hoc matrimonium fieret.

Cum-

Cumque principes nonnunquam excuſentur, per præcipitantiam & nimiam promtitudinem prolapſi ad ea, quæ regibus diſplicerent, nunquam tamen committendum, ut penitus à benevolentiâ reijciantur; cum nonnullis caſibus evenire queat, ut faſtidioſi partem hæreditatis ampliorem nanciſcantur, aut alios favores pro votis auferant, nefas tamen, omnia prorſus rumpere, cum uerum utique ſit, à Majeſtate ipſis ſummum obtingere ſplendorem, ad venerationem, quemadmodum aſtra mutuentur à Sole lumen, quo in oculis noſtris coruſcant.

Cum autem iſta conſilia nihil premerentur ſilentio, ſuſpectum eum fecère univerſæ Lotharingorum familiæ Crediderim equidem, aliquid apud Aurelianenſis animum valitura fuiſſe, quod is ſemper propenſionem ſit teſtatus ad colendum regem ex officio, niſi Puylaurentius Bruxellis redijſſet, qui ad primum occurſum evertit omnem illius ſtructuram.

Intimus hic, cui inclinationes Aurelianenſis plurimum permiſerant poteſtatis in animum inceptabat rarationes ſuperiores impugnare tantâ curâ, ut Aurelianenſis ab illius conſilijs ſeſe expedire non poſſet. Oſtendebat, nullum fore dubium, quin Rex aliquando id matrimonium eſſet habiturus ratum, poſtquam ipſus legiſſet defunctam, quam matrimonio jungeret, licet & ipſa familiæ Lotharingiæ impenſe faveret. Nihil adeo impar hîc, nec illîc, cum plures Galliæ reges ex familiâ Lotharingica ſibi conjuges delegerint, & ipſa Margaretha neptis eſſet, ex filia Galliæ prognata.

Exponēbat, errare non poſſe, ſi ſequeretur veſtigia Henrici Magni, qui nihil diſtuliſſet, ſororem Margaretham in familiam Lotharingicam elocare, quâ ſolâ ratatione, utpote graviſſimâ, Rex induci poſſet, ad conſenſum. Quod ſi per Numinis favorem aliquando eſſet geſturus coronam Galliæ, habiturum univerſam familiam Lotharingiæ, quæ per Regnum magni eſſet nominis, & authoritatis, ſibi addictiſſimam.

Politica reminiscentia.

SI fratres germani, eodem sanguine orti, plerunque dissident, & apud suosmet animos non semper inveniunt rationem concordiæ colendæ; nemo mirabitur, duos Principis alicujus intimos diverso animo, diversa agitare consilia, ad diversos scopos. Id enim agitur, qui priores ferat apud animum principis, non ad emolumentum & gloriam illius, sed ad proprium compendium. Rectius igitur Princeps rebus suis consulet ex propriâ prudentiâ.

Cum autem ea sors sit mortalium, ut domi cæcutiant, foris lyncei, adeoque princeps præ cæteris egeat fideli consilio, tum ob negotiorum gravitatem, tum ob animum plerunque voluptatibus mancipatum, à molestia rerum agendarum alienum; optandus est unus aliquis, qui arbitrium & rerum & principis suscipiat. Nam si plures excubent, qui auribus insinuent diversa, eaque contraria, hærebit animus anceps, in majori fastidio, quam ante deliberationem; adeo ut plerunque eligat deteriora.

Etiam pejus habebit, postquam istis vel illis rationibus callum sumsit, ut sponte nequeat redire ad mentem saniorem, & ab instigatore pertinacissimè obfirmetur. Quod autem diversæ proferantur rationes, neminem moveat, cum nihil adeo sit ineptum & absurdum, quin dicendo explanari queat, ut aversissimæ menti incipiat minus displicere, donec benevolentiam integram mereatur.

In eam partem maximè valent exempla, quæ animum trahunt, quem rationes tantummodo ducunt. Quam fallax vero sit usus exemplorum inde patet, quod adjacentia rem gravissime mutent, quæ tamen neque literis consignari, neque mente satis agitari, neque rectissime applicari possunt. Illustrant igitur verius, quam probant; & scitum est, Regulis standum, non exemplis.

CA-

CAPUT VIII.

Matrimonium consummatur.

RAtiones istæ primâ facie videbantur satis habere momenti, nullum tamen habituræ fuissent pondus apud Aurelianensis animum, si ex ingenuitate propositæ fuissent, Regem nempe defunctum induci voluisse ad cicurandam familiam Lotharingorum, quæ ipsum satis exercebat, ut sororem illi insereret; Defunctam Aurelianensis conjugem exiguo eo constantis matrimonij tempore, tantum incendium per aulam suscitâsse, quod magno cum labore vix fuerit extinctum. Affinitatem Henrici III. cum Lotharingis majorem obtulisse facultatem & audaciam, ad sceptrum ipsimet extorquendum.

Verumenimvero ista ille surdis auribus, & clausis oculis prænavigabat, amore Pfalseburgensis ebrius, quæ velum obduxerat oculis, ut tantūdem relinqueretur luminis, quantum sufficeret ad Aurelianensem in illam affinitatem implicandum. Hæc enim Princeps, ingenio admodum versatili, quasvis adhibebat machinas, ad felicem instituti successum: sic optimè nôrat, formam succi plenam mirâ pollere potestate, ad animos captivandos, nullo alio lenocinio, nisi solo aspectu frequenti ore; omnem movebat indelapidem, ut Aurelianensis sæpius occurreret Margarethæ; adeo ut formæ gratia novas adderet vires rationibus Puylaurentij & sectariorum, qui nihil faciebant reliquum.

Eâ ratione Aurelianensis subijcitur legibus amorum, matrimonio Nanceij consummato, in præsentia monachi Cistertiensis, qui authoritatē à superiore nō habebat, nisi à Cardinale Lotharingiæ, Episcopo scilicet Tullensi, cui ipsi sanè nihil erat authoritatis, ut isti administrationē sacramentorum committeret, quod à jurisdictione Lotharingiæ, cum omnibus illius Regulæ, eximeretur. Aderat & Abbatissa Remiremontij, cum quâ Mar-

garetha fuerat educata, præter Elbævium & Puylaurentium, testimonij ferendi causa. Duo tamen Bernhardini inserviebant matrimonium consecranti ; ut negotij summa regem celaretur.

Metuebantur enim arma regia, ne continuo Lothatharingiam repeterent, ad vindicandum hanc contumeliã: accedebat etiam dubitandi ratio, an matrimonium ritè esset valiturum, adeo ut Vaudemontius in hæc verba proruperit, utut filia reginam Galliæ nunquam ageret, fore saltem Abbatissam Remiremontij, ut inhibitionis regiæ grauitatem notaret.

Politica Reminiscentia.

INter quamplurima subjecta, quæ principis potentia complectitur, postremum non est matrimoniorum cura: quod authoritate quorundam Canonistarum posset comprobari, qui per omnes Scholas Theologiæ celebrantur, terminis luculentissimis. Sed sine testimonijs illorum, censeo recurrendum esse ad usum communem, si verum hoc dilucidare velimus.

Scimus enim, Imperatotes primum determinasse qualitatem & conditionem connubentium; definivisse, quis aptus, aut ineptus esset ad nuptias, adeo ut ipsa Ecclesia mutuata sit ab illis legibus Decreta in eam rem conscripta. Secundum illa Decreta Ecclesiæ reges nostrates constituere nouas conditiones, uti patet ex Statuto Blæsensi, quo Henricus III. matrimonia declarat nulla & irrita, quæ proclamatione caruissent, Ecclesia diversum judicante.

Quid verò authoritatem contulit Decreto Concilij Tridentini, nisi regum nostratium declaratio. Cùm autem ab illorum sigillo suscipiat valorem & authoritatem, nemo negaverit ipsis facultatem novi istius impedimenti sanciẽdi. Sic constituêre, non obstante isto Decreto, hæreticos non obligari in contrahendo matrimonio ad præsentiam sacerdotis Parochialis, ubi habitent, tametsi æquè valerent illa matrimonia.

Sic invenire licet etiam statutum, sola nostrorum

rum Regum authoritate firmum, quemadmodum Britanniæ Armoricæ consuetudo declarat nulla & irrita tutorum matrimonia, cum pupillis contracta, si præter justitiæ permissionem fiant, tametsi Ecclesia aliter judicet. Ex quibus rationibus clarè elucescit regum nostratium jus, ad subditorum matrimonia prohibenda.

Quomodo vero illis authoritas ista negetur, cum potentia ipsorum inprimis constituatur ad tuendam reipublicæ tranquillitatem, familiarumque singularum, quam omnes nôrunt ex matrimonijs maxime pendere, id quod Theologorum princeps agnovit, præter experientiæ locupletissimum testimonium. Nemo igitur porro ambiget.

Quod si quæras quâ ratione possint id instituere impedimentum, distincte responderim, ad impedimentum generale necessariam esse legem & Declarationem universalem, ut popularibus de voluntate Regum constet, ubi factum meminimus per statutum Ludovici XI. ad promulgandas proclamationes. Ubi vero tantummodo agitur de matrimonio aliquo particulari, declaratio particularis rem expediet, ut particulares contracturi admoneantur, de inhibitione ritè edocti.

CAPUT IX.

Electores Imperij Catholici cupiunt neutrarum esse partium.

DUm Rex Metis Mediomatricum hospitaretur, Electores Catholici in eam trepidationem devenerant, ut cogerentur ad Regem confugere, armorumque patrocinium implorare, postquam Rex Sueciæ tanto fortunæ applausu persequeretur victoriam in Palatinatu inferiori, ut omnes perijsse sibi viderentur, nisi Rex opem ferret, Tum enim Austriacorum vires adeo debilitabantur, ut summo conatu subsisterent. Sciebant etiam, Reges nostros ab omni tempore præstitisse Ec-

clesiæ refugium, flagellum utique hæreticorum, & patrocinium Apostolicæ Sedis, adeo ut Ecclesiastici nullo non tempore huc, ex tempestate, tanquam ad anchoram sacram, & portum gratiæ confugerint.

Minimè fugiebat, hodiernum sceptri Gallicani moderatorem, factionem hæreticam ex Regno extirpâsse, & pietatem & justitiam æquè actionibus conferens. Ex istis rationibus leguntur, qui auxilium implorent: Episcopus Herbipolensis caput legationis præ cæteris dicitur, quod crederetur incendio maximè correptus, & inde querimoniam præsens esset inflammaturus, ex calamitatum serie, quam conscripserat. Baro Teniffius, nomine Electoris Coloniensis, & Kutnerus nomine Bavari eum comitabantur, qui nihil prætermisêre in recensione miseriarum, progressum hæresios, Catholicorum mala, Sueci ambitionem, Ecclesiæ detrimentum & Galliæ dispendium.

Adhibebant etiam quævis artificia, ut Regis animus aliquam æmulationem conciperet, quæ ipsum à Sueco distraheret, aut ambitione tentaretur, adipiscendi Imperij, si patrocinium ipsorum susciperet. Rex autem de Sueci instituto planissime edoctus à legatis, nihil alienum fieri à quovis victore, & pacta fœderis initi constare reponebat, continuo animadvertit, jacturam illam, & metum penitissime pereundi in suscepto negotio, quod ambitiosa Austriacorum consilia sustentabat, expressisse querimoniam illam extremam.

Sic neutiquam inducebatur, ut bellum profanum faceret sacrum, aut crederet, Sueci institutum Ecclesiam petere, dudum certior, Imperatoris fastum, & consiliorum limitem quæri. Misericordia tamen ex ærumnarum sensu inanes noluit dimittere, quin apud Suecum intercederet, ad ipsorum securitatem. Etiam ad Cardinalem invisebant, rege salutato, qui ex Zelo erga Ecclesiæ commoda, eos eximijs benevolentiæ signis excepit, protestatus, consilia quæcunq; Regi esset suggesturus, postquam enixè id quærerent, semper fore favorabilia.

Ubi autem de medijs cum ipsis disceptâsset, quibus salus ipsorum stare posset, ingenuè cogebantur fateri, cum

cum Sueciæ Rex directè feratur in partes Imperatoris, non posse ullam institui transactionem, nisi ipsi à partibus illis discederent. Hoc deliberarent, ne Regis intercessionem prorsus inutilem experirentur: cum nihil sit, cur Suecus parcat, exercitum imperialem sustentantibus, tum per pecuniarum collectas, tum per annonam, & apparatum submissum.

Sermo hic, licet pari prudentia & sinceritate prolatus, mire durus videbatur, ob propensissimum in Austriacos animum. Quoniam vero dispendia particularia maximè afficiunt, ita testabantur in speciem magnam submissionem ad omnia, quæ regi viderentur, ut patrocinio suo ipsũ implicarent. Tandem, multis ultrocitroque dictis, placuit, ut Rex apud Suecum intercederet ad impetrandam quietem medijs inter partes; quod sperarent, per ea paciscenda emersuram aliquam transactionem, aut tempus saltem aliquid opportunitatis pariturum, si quâ tempestatem effugere possent.

Politica reminiscentia.

NUnquam Principes majorem exhibent industriam, quam ubi petitioni plausibili prætextum quærunt: cum autem ille religionis altius descendat in animum, præ cæteris, videntur sibi plurimum processisse, si eum consilijs applicent: sub illâ specie sæpissime occultâruntambitionem vægrandem. Hinc sagacissimi negotiatores non facile fidem habent, quæcunque cum specie pietatis proponuntur.

Fides, quam profitentur, Zelum magnum confert ad commoda Ecclesiæ; sed eadem fides docet, luposnon raro ovillâ contegi; sic fructum arboris testari de illius bonitate, & nullâ majori certitudine deprincipum propositionibus judicari, quam ex actionibus instituti, tanquam ex genuinis consiliorum fructibus.

Achas rex, ut Esaiam deciperet, hypocritam induebat, primo reluctatus mandato, quod permittebat aliquod miraculum, ad certitudinem promissæ valetudinis: simulabat enim, tantâ sese in Deum reverentiâ & metu moveri,

ri, ut eum tentare religioni duceret, ex nimiâ confidentiâ. Plurimi sane eodem utuntur figmento, ex spe alicujus compendij. Et ut verbo dicam, summæ est prudentiæ, non cuivis habere fidem, qui Ecclesiæ commoda obvertunt, donec de ipsorum propositionibus maturius examinatis statui possit.

CAPUT X.

Rex mittit Marchionem Breseum ad Gustavum Adolphum, regem Sueciæ.

CArdinalis edocebat regem de propositionibus neutralitatis, quas legati Ligæ Catholicæ videbantur proferre. Rex oculis in Marchionem Breseum conjectis, cujus prudentia & virtus possent hanc negotiationem ad felicẽ deducere successum, eũ jubet ad regem Sueciæ contendere, si fortean assentiretur. Metis paulo post is digreditur, Moguntiam pervenit, quinquaginta nobilibus spontaneis comitatus, qui illius Regis videndi tenebantur studio, cujus victoriæ ubique terrarum cum gloria eximia celebrarentur.

Breseo ad Moguntiam appropinquanti Suecus obviam ire jubet duas turmas equitum, cum suo curru pensili, ut honorem haberet. Producitur Breseus, qui secundum salutem cum reverentia victori conveniente dictam, ajebat: Regem suum ex vicinia mittendum censuisse, qui victoriarum usum congratularetur. Ubi Suecus honorem & civilitatem legatis Galliæ solitam reddidisset, de rebus præsentibus sermonem inceptat.

Breseus laudabat, Regem suum censeri filium Ecclesiæ primogenitum, adeoque protectorem; unde ex officio in gratiam Catholicorum rogaret magnopere, liceret ipsis neutrarum esse partium, interpositâ fide, de mente eorum omnium ab Austriacis discedendi, adeo ut illorum arma nullo prorsus modo essent foturi aut fulturi. Regem eo libentius hanc supplicationem suscepisse

pisse, quod eam existimaret apprimè utilem ipsius instituto, in Germaniam transeundi: cum non exiguo possit esse momento, si à partibus Imperatoris revelleret Electores Coloniensem & Trevirensem, Ducem Bavariæ & alios principes Catholicos complures.

Sic ferè alterum amputari brachium, & tertiam virium partem resecari. Cæterum putare sese, Regem Sueciæ debere eos habere neutros, qui Imperatori nulla auxilia præstarent, postquam unum Imperatorem sibi sumsisset debellandum: quod si sacra relinqueret intacta, quæ plurimum apud populares possent, brevi intellecturum, quantum hostium fervor remitteret.

Politica reminiscentia.

QUorum interest, aut vi, aut vafritie disturbant pacta; ubi ad minimum aliquid temporis corripitur, quod commodè intervertatur. Quamobrem cautio sit summa, antequam pacta firmentur, quid eventurum sit, ne quid præter opinionem fieri queramur, aut invitis extorqueatur, quod noceat aut nobis aut fæderatis, quorum debet esse altera cura.

Deinde videmus, ex vitæ instituto privato, non licere homini semper esse, uti vult, si res non sinat. Dandum est aliquid amicis, etiamsi non per omnia comprobemus ipsorum postulata: neque etiam omnia fuerint danda, & permittenda uni alicui amico, quin cum cæteris constet vinculum amicitiæ. Præclarè Cicero disputat, de amicitia, an ita deceat amicitias necti, ut nunquam solvi queant; & an ita sint exercendæ inimicitiæ, ut locus semper relinquatur amicitiæ sanciendæ.

Mediocritatem Veteres vocabant auream, quod sapienti enixè quæreretur, uti aurum avaro. Sed ambigo ego, an unquam inveniri, adeoque servari vel uno momento queat; uti scimus, æquilibrium humorum in corpore humano doceri, non monstrari.

CA-

CAPUT XI.

Rex Sueciæ respondet Gallo.

REx Sueciæ petitionē à Marchione, nomine regis factam, per summum honorē audit, sed magno genio præditus, extemplo fundum penetrat eorum, quæ principes Catholici prõitterent, adeo ut explicaret sinceritatis inopiā in propositionibus illius transactionis. Volupe erat, errorem indicare, & spatio trium aut quatuor horarum, quas colloquio impendere placuerat, mentem adversam docere, ex literis etiam interceptis.

Arguebat imposturam, quâ circumvenire conarentur Regem Christianissimum, præter injuriam, quam sibi attraxissent per contumaciam absurdam, & calamitates perpessas, cum diversis vicibus eos benigne invitâsset, ut hostes suos desererent, ut imperia sua pacate gubernarent, collectâ mediocri, quam petijsset, institutâ. Producebat etiam, quid Liga constituisset in conventibus Landesuti & Ingolostadij, prorsus adversus istas propositiones, & Bavari literas, qui per ferventissimas protestationes, de hostilitate ejerandâ, copias auxisset, munimenta instruxisset, dimissis hinc inde literis pecuniarijs ad militem scribendum; adeo ut palam testetur, temporis sibi quæri usuram, donec opportunius agere liceret.

Respondet Breseus, malum illud principum Catholicorum institutum non posse excusari, quantum attineret ad anteriora, de quibus literæ testarentur; sperare tamen sese, in posterum alios futuros, secundum pacta ineunda; alienissimum esse regem suum ab illorum malo instituto comprobando; si autem æquitatem colerent, quod regia majestas speraret, & ipsi promitterent, rogare iterum, ut neutris esse liceret, armistitio quindecim dierum indulto, quo temporis spatio conveniri possit de capitibus pactorum ex æquo & bono.

Suc-

Suecus igitur fidem dat, de ſuſcipiendâ tranſactione, in Galliæ gratiam, absque quâ ille à ſeſe nunquam eſſet paſſus impetrari veniam Electori Bavariæ, & cæteris Catholicis Principibus, illatæ contumeliæ. Eo enim propendebat, ex irritatâ vindictâ; cum nimis prudens intelligeret, per neutras parteshoſtem mire debilitari, & promulgatis pactis publice notum iri, quo animo ipſe eſſet erga ſacra, & Imperatorem ſic tepidiorem facilius confici.

Politica reminiſcentia.

EA vero prudentia ornatprincipem, bello implicitum, ſi ſacra non impugnet, quæpropugnatoribus plurimum animi addunt; cum nihil glorioſius ducant, quam pro ijs conſervandis ſanguinem & vitam profundere. Singulisenim momentisin oculos ingeruntur præmia æterna, quæ cælum ſervet. Quod ſi laurea, ludorumOlympicorum præmium, acutiſſimos ſubdebat ſtimulos in arenam progreſſis; dici nequibit, quâ virtute inflammetur animus ad aſpectum opulentæ Coronæ, quam cælum oſtentat.

Inſtruuntur, mortem obventuram, eo nomine ſpoliandam, cum felix ſit tranſitus ex morte, quæ ſingulis diebus nos deducat ad ſepulcrum, in vitam immortalem; ex ærumnis per hæc inferiora inevitabilibus, ad bona infinita; ex lamentis ad gaudium incomprehenſibile; & ex conflictu ad victoriam & triumphum. Cum igitur inſitum ſit ingenio mortalium magnis præmijs vehementer moveri, non poterit dici, quantum hoc præmium augeat audaciam.

Timidiſſimi animos ſumunt ad propugnanda ſacra, adeo ut prima Eccleſiæ ſecula dederint experimenta graviſſima, ubi ad tuenduum illius ſplendorem infirmitas fœminarum&puerorum triumpharit altiſſimamImperatorum virtutem: ſic videas, eum arma corripere, ad opem Eccleſiæ ferendam, qui nunquam cogitârat domicilium deſtituere.

Tacitus memorat, Iudæispronũ eſſe inbello oppetere, quod

quod aliam credant vitam. Et Cæsar annotat, Druydes Galliæ fuisse invictos in bello, quod statuerent transmigrationem animæ, unde turpe foret, jacturam vitæ recuperandæ metuere. Verumenimvero quo tandem animo fuerint Catholici ex fide vitæ æternæ & præmiorum cælestium, quibus animantur? Neque enim fortitudo hominis in robore & lacertis consistit, sed in animæ sacrario, & in audacia, quæ omnem metum ex corde eliminat, & calore generali illud inflammat, ut quasvis difficultates superare queat.

Quis vero nesciat, fidei summum inter cætera hoc esse effectum, ut animas sanctis ardoribus, quibus succenditur, repleat, viresque addat, ad destruenda, quæcunque adversus gloriam Dei insurgunt. Nullum mortalibus desiderium, quod tantum ardoris subijciat mentibus, ac Zelus inde ortus. Is mortales privat sensu in quibusvis tormentis, plagas convertit in delitium, voluptatem invenit in gravissimis laboribus, & quamvis infirmitatem reddit generosam.

CAPUT XII.

Transactio principum Catholicorum per Germaniam, cum rege Sueciæ.

POstquam regi Sueciæ visum esset Principibus Ligæ Catholicæ neutras indulgere partes, interposito etiã quindecim dierum armistitio, donec media expedirentur, capita quantum fieri potuit æquissima, ad votum ferè ipsorum transacta sunt ista.

I.

Liga separaretur à fœdere, commodo & collusione cum imperatore.

II.

II.

Revocaret copias ſuas ex imperiali exercitu.

III.

Reſtitueretur Palatinatus.

IV.

Dux Bavariæ, & alij principes Catholici redderent Ordinibus Proteſtantibus & Evangelicis, quicquid uſurpâſſent ex illorum bonis ab anno milleſimo ſexcenteſimo decimo octavo.

V.

Non permitterent Imperatori, ullas copias ſcribere in ſuis provincijs

VI.

Regi Sueciæ traderent loca quædam, veluti obſides, ad ſecuritatem pactorum ſervandorum.

VII.

Secundum has conditiones promittebat Rex Sueciæ, nullum facere actum hoſtilitatis adverſus ipſos, neque etiam ullas collectas exigere.

ÆQuiora ſane capita proponi non poterant, ad Principibus neutras partes indulgendum. Si enim Imperatori nulla auxilia præſtarent, nec Suecus ullum ab illis accipiebat emolumentum; quin etiam deſtituebat, quæ armis poſtea ſuperavit. Præter victorem, nemo

jure queri poterat. Honor tamen, quem regi habebat, ad ſignandum impulit. Eodem tempore Varennæus, qui circa Sarapontum verſabatur, pacta retulit, ut, quos attinerent, transmitterentur.

Rex, ubi pacta recipit, Charnaſſæum ad Ducem Bavariæ, Electores Colonienſem & Trevirenſem, principes Ligæ, qui ea perſuaderet, mittit. Eos in magna formidine armorum Suecicorum inveniebat, quæ ante veſtibulum ſtreperent, omni obluctandi ſpe abjecta: tanto nihilominus ſtudio erga Auſtiacorum commoda ferebant, ut facilè agnoſceret, univerſas transactionis propoſitiones regi ab Epiſcopo Herbipolenſi factas, ad eum ſcopum tendere, ut impetus Sueci retunderetur, dum ipſi munitiores, opportunius agerent.

Politica reminiſcentia.

CUm harmonia conveniat omnibus rebus, maximè verò homini, ne duplicem animam gerat, aut cor à labijs diſcordet: Sunt qui ſinceritatem eouſque colant, ut malint vitâ priuari, quàm mendaciolum dicere. Alij tamen partem veri occultant, aſperſo falſo: quæ omnia à patre mendacij oriuntur, qui primis authoribus generis humani mixturam veri falſique appoſuit, ut deciperet. Nequáquam moriemini, inquit: ubi hoc verum fuerit, non continuò morituros, aut à Deo propitio per gratiam in æternum cælorum regnum transferendos.

Quo loco habenda ſint ſtrategemata, alias vidimus: laudantur apprimè, ob compendium ſumtuum & ſanguinis: juſſa etiam legas à Numine adverſus Cananæos interdicto ſubditos. Sed qui in rebus agendis impoſturas nexuerit, ſanè hoc pallio nunquam texerit improbitatem, cùm hoſtilia profiteamur, hic autem ſinceritatem depromamus.

Longiſſimè differunt inimici facta & dicta, ab amici ſpecie: ſic conſtat ſocietas humana, adeo ut Solem è mundo tollere videantur, quicunque fidē ſuſtulerint Foro cedat opor-

oportet, qui auro præsente caret, aut, quod præ auro valet, fide: In pactis & transactionibus liberum est, re integrâ, hoc aut illud flagitare aut amittere: sed ubi jam conventum est, perijt libertas, adeo ut semper placere debeat, quod semel placuit.

CAPUT XIII.

Charnassæus non potest persuadere Ligæ partes neutras.

DIspositio illa animorum pactis contraria, Charnassæum non admodum perculit, quod Cardinalis, quem nihil fugit, dum eminentissimum genium usque in fundum negotiorum demittit, ante monuerat, nullam fortè opportunitatem transigendi oblatum iri. Studium tamen quod suggesserat ad Ecclesiæ commodum, adigebat ad omne genus suadelæ, ut media ad optatam transactionem amplexarentur necessaria, quæ eo majoris facerent, quod Liga, quâ unirentur, diceretur Catholica, cujus duo membra principaliora Ecclesiastico charactere fulgerent.

Verumenimvero primum pactorum caput offendiculo erat, cum abs sese impetrare non possent, ut ab Austriacis discederent. Charnassæus non destitit Duci Bavariæ demonstrare, Si Ecclesiæ commodum profiteretur, nihil ad eam conservandam omitteret, & suis, & cæterorum principum Catholicorum provincijs. Cum igitur tantummodo agatur de ipsius conservatione, ut adversus Sueci arma afferatur, quod futurum esset, si ab Austriacis recederet, nullam difficultatem sibi videri reliquam.

Nulla tamen dispositio ad istas rationes occurrebat; adeo ut Dux apertè diceret, non posse sese eousque descendere, ob gravissimam causam querulandi, quam sic Imperatori esset præbiturus. Respondit tamen ille, non videri id metuendũ, cum principis cujusq; commodum

proprium alieno compendio rectè præferatur: hinc Imperatorem nihil oblocuturum, si ipsus neutralitatem cum rege Sueciæ colat, ad evitandum patriæ exitium, quod alioqui appareret ineluctabile.

Hic tamen sermo, licet æquè sanæ rationi, ac pietati conveniret, nihil quicquam apud illius animum valuit. Eadem Electori Coloniensi suggerebat, quem ex regio jussu inde adijt, ubi tantundem effecit, quod Austriacorum commoda ad Ecclesiæ emolumentum collata, tanti faceret, ut videretur æquius laturus sacrarum ædium demolitionem, altarium profanationem, sacrariorum expoliationem, & sacerdotum ac monachorum gravissimas ærumnas, quam ut sustineret, Austriacos humiliari, & ad eam necessitatem deduci, quæ legitimis imperijs ambitionem includit: hinc causam illorum nullus deserere statuit.

Politica reminiscentia.

DE amicitiæ juribus multi multa dixère. Videas amicos, quos vere dixeris mensales, qui mensas opiparas sequuntur, quod canino generi est solitum. Alios nuncupes æstivos, qui ad ridentem fortunam adsunt, sed horridâ hyeme offensi, discedunt. Ita videmus hirundines, & ciconias nobiscum stabulari per æstatem, frigus autem non ferre, & sub autumnum repetere climata temperatiora.

Sed quid fiet de amicis festivis, qui hyeme æque ac æstate perstant, modo festive habeantur: canes utique venatici, ex captura sibi partem, operæ pretium, tollentes. Thesei & Pirithoi amicitia celebratur ex Antiquitate, quod alter in alterius Crimen & carcerem transierit, nullo vitæ servandæ aut amittendæ, sed summo fidei frangendæ & amicitiæ lædendæ penso.

Cur autèm amicitia coëat, vel ex connubio patet, ut nempe necessitas reciproce sublevetur. Quod si nulla ingruat necessitas, neque experimentum fiet fidei. Itaque in rebus angustis probantur amici, adeo ut turpem subeant infamiam, quicunq; deserunt amicitiam infeli-

cem, fortunæ utpote, non amicorum focij & amici. Eſt tamen ubi ab amicitiâ diſcedere jubeat ſalus populi, quæ ſemper ſuprema lex eſſe debet. Principes ſunt cuſtodes & paſtores popularium, quibus conſulere debent pro re nata, omnibus occaſionibus ad eum ſcopum converſis, per legem naturæ promtiſſimam, quæ ſui eſt conſervatrix. Imperat idem lex Salvatoris, quæ proximum vult diligi, ad modulum noſtrimet, non ſupra noſmet; Rectiſſime igitur pactis inſeretur, niſi tacite utrinque intelligatur, ſalus populi.

CAPUT XIV.

Breſæus fruſtra petit aliud armiſtitium.

OCcæcationem mentium mirandam notare licebat, quam cum ſtupore conſideres, ubi duo iſti Electores, ſi neutras ſubijſſent partes, conſervare poterant & ſacra & profana, quæ alioqui exponebantur Suecorum violentiæ. Quis vero ſatis mirabitur, eos contemſiſſe illam tranſactionem, ex interceſſione Regis permiſſam, & poſtmodum audaciſſime Regi imputaſſe calamitates Eccleſiæ per Germaniam illatas. Quaſi vero, qui media certiſſima ſalutis præſtabat, culpam everſionis ferre poſſet.

Si vero ipſi, repudiatâ tranſactione, patriam in id incendium præcipitavêre, quod poſtea vidimus coortum, cur conqueruntur minus de ſeipſis, cum media ad finem aliquem deducentia repudians, ſibi ipſi imputare debeat, quod votis excidit. Tandem inſtituunt prorogationem armiſtitij petere, poſtquam quindecim illi dies effluxiſſent, ut diſpicerent alias tranſactionis vias.

Ipſe Rex, ut graviorem haberet exprobrandi occaſionem, & ut nullum prætermitteret caſum, ad Eccleſiæ commodum, per Marchionem Breſæum, qui iterum in Germaniam abibat, ob eum finem, vehementiſſime id petebat. Cum autem Rex Sueciæ ipſi demonſtrâſſet,

 nul-

nullam aliam leniorem supereſſe viam, præter neutralitatem, quam repudiarent, uti vidimus, ambages autem & dilationes hoſtibus ſuis conferre tempus, quo obfirmentur & muniantur, negabat id ſibi faciendum; adeo ut ipſorum pertinacia occaſionem dederit potioribus victorijs.

Politica reminiſcentia.

SUmmam imprudentiam parvi principes produnt, ubi victoribus, à quibus alioqui certiſſimam metuunt ruinam, nihil ſeſe accommodant. Nulla ipſis juſta excuſationis cauſa, cum neceſſitas legitima ſit actionum noſtrarum excuſatio, etiam Juſtitia obliget infirmiores, ad ſubeundas fortiores leges. Creſcit tamen illorum error, ubi ſine ullo proprij compendij damno, nullo niſi neutrarum partium vinculo, poſſunt pacem indipiſci.

Cæſar, ducum priſcorum fortiſſimus, ſuadet tranſigendum eſſe quàcunque conditione, quæ ſecura fuerit, potius quam in bellum obſtinari adverſus potentiorem. Ex duobus utique malis ſemper eſt eligendum minus; unde Nauclerus laudem meretur, qui ad evitandum naufragium deſerit ſpem opulentiſſimam. Tanta eſt inter mortales fallacia deſideriorum, ut Sapiens moneat, cavendum enixè à malo potius, quam bonum incertum perſequare.

Evenit enim non raro, hic qui ſortem meliorem expectat, commodum oblatum reijciat, in facturam votorum, adeo ut doleat, ſecuritatem oblatam tranſijſſe. Sic Tyrus pænituit, licet tardius, repudiatas, quas Alexander magnus offerebat conditiones, ne cogeretur longam inire obſidionem, cum ex illa pertinacia ædificia ſuperba everterentur, major pars incolarum interiret, & reliqui ſubirent captivitatem.

Sic dubitari nequit, principes Catholicos obligari ad tranſigendū cum victore, ſi ſacra paterentur detrimentū, ex bello ulteriore: nec ullū fædus extat, quod contrarium exigat, poſtquam ipſi pagani tantam ibi æquitatem animadverterint, ut prudentiſſimi illorum obniti nunquam

quam voluerint. Quæ vero væcordia, rempublicam cujuscunque mortalis, prætulisse causæ divinæ? Quæ ratio feret, templa Deo universi conditori dedicata, profanari & everti, ut princeps aliquis terrenus majorem adipiscatur gloriam.

Cum autem principes susceperint ex manu Dei coronas, justissimum fuerit, ut in signum gratitudinis religionem quâ colitur, præferant ambitioni fœderati principis. Quid ex contemtu tam prophano expectaverint, si abuti perrexerint, præterquam malum, quod Deus Salomoni minitatur, qui quod fœdus & mandata non servâsset, ille, Coronam ipsius esset comminuiturus, quam famulo constituisset tradere?

CAPUT XV.

Rex Galliæ patrocinium suscipit Archiepiscopi Trevirensis.

EOdem tempore commeabat Charnassæus frequentius ad Electorem Trevirensem, ut demonstraret eadem, quæ Ducem Bavariæ & Electorem Coloniensem monuisset; majori tamen cum successu; quod occurreret sævæ trepidationi. Sueci enim ostium pulsabant, & Hispani Confluentias, oppidum insigne occupârant, cum cæteris alicujus momenti locis, adeo ut parum præter Hermesteynium superesset.

Miserat Scotkium, cubicularium, ad regem Sueciæ, ut tempestatem gravissimam averteret, qui pessime exceptus, quod non tantū provinciam, Trevirensis militepremeret, & grandē collectam Ligæ permitteret, sed etiānum perrime corripuisset Stolbergæ castellum, trucidato Sol mense, comite juvene, cum duobus familiaribus; etiam literæ tantillā testarentur reverentiam: id demū responsi tulit, Dispiceret Trevirensis crumenam inflare, ac laute excipiendos hospites, quos in provinciam attraheret.

Non latere ipsū pacta cum Gallia inita, quibus teneretur principes Catholicos in provincijs cōservare, modo neu-

tris studerent partibus; id sibi constitutum, quamprimũ Elector satisfecisset officio, & legibus pactorum, quæ postulabāt, ut ab imperatoris partibus discederet: quod si hæc minus placerent, satis sese inventurum mediorum, quæ post socios eum redderent faciliorem.

Responsum hoc videbatur admodum ferox, licet æquissimum, cum promitteret neutras partes colenti, & pactorum leges servanti, benevolentiam. Nihil enim poterat amplius expectari à principe, per actus hostilitatis irritato. Elector verò, per naturam timidiusculus, pauere, Suecos singulis momentis ad ostium videre, calamitatem Herbipolensis recordari, spolium reliquiarum metuere & hinc constituere, regi sese dare protegendũ, qui ipsi recepit pacem cum Sueco sarciendam, & omne patrocinium, adversus quamcunque violentiam suscipiendum.

Non tamen dici poterat, studium Austriacorum abjecisse, cum identidem compertum daret, quo tenerrimæ animi propensiones vergerent, sed sciebat, per necessitatem urgentem neminisas esse, cum proprio exitio alijs opitulari, maximè vero ubi naufragium totale imminet. Ex istis igitur rationibus Trevirensis quæsiuit refugium apud regem. Quamvis autem propensio in Galliam non admodum integra esset, oblata tamen, nempe deditio aliquot munimentorum per limitem, collectio virium in metropolim, propriæ personæ ad majorem pactorum fidem exhibitio obtinuêre, ne repulsā ferret.

Erat autem persona ejus grauior, quod per arbitrium regis, & Electorum Saxonis ac Brandeburgici dispositionem erga regem Imperatori omnis facultas præcideretur, regem Hungariæ filium, in regem Romanorum promovendi, quod quærebatur: adeo ut rex patrocinium illius lubentissimo susceperit animo, neutrarum partium indulgentiâ apud Suecum impetratâ.

Politica Reminiscentia.

QUamuis Neutralitas spōte parũ securitatis cōferat, cũ plerũq; medij provinciā doleant victori parere; diuersa tamen ejus ratio fuerit, ubi patrocinio nititur poten-

potentissimi alicujus Monarchæ, qui ex vicinia omnem præstat tutelam. Vix consuluerim principi minori, ut sese patrocinio alicujus Regis subdat, nisi vicinioris, ne per invasionem suppetiæ differantur, & post necessitatem, adeoque nimis tarde adducantur, ad defensionem.

Notum est, exercitum ex diuturnis itineribus minui, milite à signis dilabente; & copias perductas magis egere quiete, quam conflictu, unde clientelæ, quas reges nostrates per Italiam instituêre, non admodum læto successu gaudere potuerunt. Sic Ludovicus XII. patrocinium suscepit Johannis & Hannibalis Bentivoliorum; qui jussi sunt Bononiâ exire, cum id minus metuerent, nullo regis auxilio eos tutante. Octavianus Fregosus idem patrocinium optavit, nec tamen Ducatum Genuensem servare potuit. Pisa etiam manus tendebat Gallis, deserta tamen, cum copiæ non satis tempestive possent submitti, ad illius tuitionem.

Diversa vero ratio complectitur principem, ad vestibulum regis potentissimi, ubi nihil facilius est auxilijs submittendis. Rex per honorem debet illius provinciam adversus quosvis asserere, adeo ut nullum inde consurgat improperium. Lex enim protectionis obligat clientem, ad quamvis reverentiam & honorem patrono exhibendum, cum ea submissione, ut officij immemor, patrono jus præbeat provinciæ corripiendæ.

Patronus vicissim debet patrocinium adversus quosvis, ut eum ab omni oppressione asserat liberum. Hinc patrocinium, quod Rex potens & vicinus suscipit, evadit securum, inprimis ubi princeps cliens satis habet prudentiæ, ad observandas Neutralitatis leges, quæ hoc saltem postulant, ut neutræ partes foveantur aut lædantur.

Cum enim ita agat, nullum omnino præbuerit ansam invasionis, adeo ut victor, contumeliam illaturus, culpam injustitiæ insignioris suscipiat, quam ut Princeps minor unquam teneatur sese aperire, ubi periculum evidens exitij apparet. Fateor, institutum illius neutri placere, attamen neutrum offendit: quo casu neuter justam habuerit causam ad provinciam corripiendam:

sed si se sceperiat adversus magnum aliquem principem, patriæ imminentem, exitium vix vitabit.

CAPUT XVI.

Rex Mareschalcos Forcæum & Effiatum mittit in Germaniam.

QUamprimum principes Catholici per Germaniam proposuissent neutras partes cum rege Sueciæ inire, Cardinalis, cui oculus semper pervigil ad utilitatem & decus gloriæ regiæ augendum, censuit exercitum satis validum esse submittendum, ut rex testaretur, securitatē expromtam, si eam quærerent; postquam copias validas vestibulo ipsorum admovisset, ad opem necessariam ferendam, & avertendam violentiâm, quam ex revolutione rerum ab Imperatore metuere poterant.

Constabat ille exercitus viginti quatuor millibus pugnatorū, sub Imperio Forcæi & Effiati conjuncto. Cū igitur Elector Trevirensis inivisset neutralitatem sub patrocinio regis, necessariū visum; vel ipsius asserendi gratiâ, munimenta tradi; quod Imperiales, qui hostium numero habent quoscunq; ambitioni suæ minus foventes, ea essent correpturi, uti inceperant, quo eventu Trevirensis uno vitato scopulo, in alterum collideretur.

Facilè istanc intelligebat necessitatem, quæ etiā promissum de suscipiendo præsidio Gallicano extorsit. Hinc summi duces eū post pacta firmata, ad exoluendā promissorū fidem perurgebant, cū aliquid tergiversationis videretur addere executioni, post securitatē à Sueco impetratam, ne quid sinistri metueret, ex regis gratiâ, cujus patrociniū subivisset. Instabant, ut effectum promissorum præstaret, cum iniquum esset, ipsum patrocinio Regis gaudere, & munimenta alijs permittere.

Castellum igitur Hermesteynium, ad rationem depositi tradit, quod munimentum est magni momenti, tum propter structuram, tum propter situm naturæ, adeo ut possit

possit Rheni transitum occludere, quo alluitur. Duodecim cohortes Gallicanæ, duce Saludiano, qui diutissimè cum Electore erat negotiatus, præter Charnassæum, imponuntur. Eodem modo metropolin statuerat occupare, si authoritate valuisset: Capitulum enim, ab imperialibus seductum, eum per vim ejecerat, ut locum cederet Comiti Isemburgico, qui præsidium Hispanorum satis validum introduxerat.

Philippiburgum itidem tradere satagebat, nisi custos mandato de Gallis recipiendis spreto, jugum obedientiæ excussisset, protestatus, nemini sese loci copiam facturum, nisi quem Imperator diceret. Hinc Hispani arbitrati sunt, Electorem ad eam dispositionem delapsum, forte & Confluentias traditurum Regi: unde præveniendum rati, præsidium injecerunt satis validum ad defensionem.

Quemadmodum vero locus ille majoris commoditatis, quam roboris, situs est in angulo, quem Mosellæ casus cum Rheno efficit, jam solus Rhenus dirimebat Gallos ab Hispanis; quod sepimentum poterat sufficere ad pacem colendam, nisi Electoris Trevirensis commoda aliquando dimicandi obtulissent occasionem.

Cum enim Rex teneretur ipsum protegere, nec aquæ tanti fluvij potuêre extinguere fervorem ad quotidianos ferè conflictus, ex quavis occasione ortos. Sic non diu quietam habuêre viciniam, quin concertationes leviculæ inter utrumque exercitum nascerentur, adeo ut rancorem traxissent, per diuturniorem viciniam.

Politica reminiscentia.

QUicunque medium sese videt inter Monarchas diffidentes, vix unquam rectissimê consulet rebus suis, cum fortuna passibus erret volubilis ambiguis, & in nullo loco tenax ac certa permaneat. Sed quid agas, ubi gravissima imminet tempestas, quâ fuerit pereundum, nisi ut alicubi refugium quæras, & salutem. Parata invenies apud alterutrum auxilia & patro-

patrocinium, sed aliquando tanto pretio emendum, ut sors periclitetur.

Solent enim homines ex alienis dispendijs sua facere compendia, adeo ut longe verissimum sit illud vulgatum, Lucrum sine damno alterius fieri non potest. Præstat tamen jacturam facere, quam cum mercibus naufragio interire. Verumenimvero, absque ullo metu viveret cliens, si patroni mentem nosset, cui diffidere cogitur, ob tantos in animis mortalium recessus, adeo ut fratrum gratia quoque sit rara, & Mediolanensis docuerit Ducatus, nec sanguinis necessitudinem, nec tutoris sacratissimum nomen apud plerosque valere, ab ambitione penitissime abreptos.

Ubi vero Justitia signat frontem, & cordis testatur motum, tanquam Numini credendum est: id quod trepidantes vix concipere queunt, cum ad quodvis folium strepens concutiantur, & omnia habeant suspecta, imbecillitatis propriæ conscij, & à fastigio authoritatis delapsi. Hinc promtissimè promittunt, in periculis; sed ijsdem liberati, temeritatem damnant, ex consideratione grandioris damni.

Quæ perversa ratio mortalium etiam cælos pertingit, quos votis onerari solemus, ubi naufragium instat, etiam facultatibus superiora promittentes, cum nemo facile præstet minima, adeo ut pretium perijsse videatur, quod tabulis salutaribus impenditur.
Sic evanescit memoria pontis, qui transitum præbuit, & oblivioni traditur tutelaris, post superata præcipitia.

CA-

CAPUT XVII.

Treveris obsidetur, & restituitur Archiepiscopus per exercitum regis.

VErumenimvero Cardinalis, cujus consilia semper conservandam censebant pacem inter duas Coronas, expeditum habebat remedium in armis Sueci, ut Hispanos hinc inde eijceret. Ubi convenerat, Moguntiâ exit Marescalcus Horn, octo millia equitum, & viginti sex cohortes peditum, optime instructas trahens. Rhingravio demandatæ erant partes Confluentiarum subigendarum, quam medio Junio aggreditur tam fortiter, ut Hispani post pauculos dies certis legibus discederent: sic locus traditur Gallis, postquam incolæ sumtus obsidionis & itineris rependissent.

HincHispanis subijt pavor, ut alia quædam loca sponte desererent, vel saltem nihil repugnarent aut armis aut precibus: solam Treverim ægerrimè faciebant missam, quod multum fiduciæ collocarent in novis munimentis & præsidio satis valido, ut locum assererent. Effiatus à rege jubetur obsidionem sumere; quo cum contenderet cum exercitu, mors, nec Alexandris, nec Cæsaribus parcens, ipsi lucis hujus usuram ademit Lusselsteynij, gloriam optime præstiti officij per prudentiam eximiam, in consilijs & legationibus; per fidelitatem summam in administratione fisci, & per virtutem insignem in imperio ad exercitum, non abstulit.

Nuntium hoc Regem dolore affecit; cumque nullum temporis momentum esset perdendum, ne Hispani in metropoli firmius munirentur, misit Rex Estræum cum summo Imperio, cujus prudentia & virtus per plurimas occasiones eluxerant, adeo ut ab anno millesimo sexcentesimo vicesimo quarto titulum Mareschalci merito ferret. Celeribus Parisios linquit, ut maturius ad exercitum perveniret, ubi inveniebat, Comitem Arpajovi-

um-

um, & Comitem Susæ Campiductores, susceptâ curâ exercitus à morte Effiati. progressos versus Treverim, expetitâ sententiâ, cujus partes sequerentur: cum autem mallent illi obsidionem sustinere & vim vi repellere, cogebatur Arpajovius exercitum producere, jussis eodem tempore copijs vim expedire: id quod adeo promtè factum, ut incolæ sese viderent obsessos postridie, præter omnem opinionem.

ComesIsemburgicus, cui locus non videbatur satis validus, ut illuc includi sese pateretur, abierat Gravemakeram, octingentis primo militibus submissis: cum autem vires exercitus Gallicani perpenderet, necessarium duxit, præsidium augere adeo ut trecentos equites, & ducentos pedites adderet, qui magnum apparatum rerum necessariarum trahebant. Cum in eum finem illos produceret, Estræus, id temporis adventans, ea objecit obstacula, ut pervenire non possent.

Ad anhelum nuntium mandat Comiti Susæ, & Vicecomiti Arpajovio, ut loco convenienti traijcerent: qui eluctati, hostem è longinquo conspicantur: proijciuntur viginti vetiles, Duce Alexi legato, qui omnia rectius specularentur, sed illi longius progressi, quam par erat, conflictu sese distineri vident, à quinque turmis equitum, adeo ut pedem necessario retraherent.

Opem tamen tulit in tempore Mulinetus cum vigintiquinq; nobilibus, quos sequebantur Cohortes Lufernæ, & RupeBaritauti, tandemq; Cardinalis, quæ superveniebant, ducibus Marchione Monij & Coeslini. Ibi vero dimicatum fervidè, tanto nisu virium, ut utrinque sæpius iteraretur pugna, expeditis gladijs: donec equites Comitis Isemburgici, post diutinam obstinationem, cogerentur recedere, unde peditum ordines turbati, & omnes confusi in fugã versi, quos Galli persequebantur, tergo hærentes, donec nox terminaret ardorem victoris, & recedentium consuleret saluti.

Imperialium cecidêre octuaginta nobiles, quadraginta dedêre manus, carri cum apparatu exhilarârunt victores; duo vexilla ad regem Chesellesius Bautruvius detulit.

lit. Auxilijs istis fusis, Estræus cui obsidionis ratio non per omnia placebat, eam instituit dispositionem, ut præsidiarij non longe post cogerentur facere deditionem. Capitulum fatebatur immanitatem, recepto principe legitimo: capitur urbs ad certas leges, & Equitem Seneterranum accipit gubernatorem.

Secundum felicem istum successum non desijt reliqua loca subijcere, ubicunque Hispani essent nidulati: Sic tandem Archiepiscopum in possessionem provinciæ & redditũum restituit, ut frueretur bono, ex patrocinio Galliæ orto, cæterorumque calamitates ex loco securo spectaret.

Politica reminiscentia.

INter regum actiones illustriores, quibus annumeratur tuitio clientum spontaneorum, potissimam contulerit gloriam, potentiâ sic in summum gradum promotâ. Nihil eos divinitati facit similiores, quam ubi suas vires infirmioribus mutuant. Quod si signum debilitatis prodant principes minores, fortunam secuti victricem, notam feret certissimam summæ potentiæ apud Reges, non prostituisse opem implorantes.

Protegere oppressos, maxime convenit majestati, quæ nunquam feret rivalem coronæ possessæ, & inde arma expedit communia omnibus cæteris principib⁹, qui hinc opem quærunt. Sic etiam evadunt arbitri omniũ vicinorum, quibus volupe est, litem magno monarchæ permittere, cujus arma justitiæ duntaxat mancipari sciunt. Hinc etiã invicti fuerint, cum certum sit, eum, qui benignam manum tendit amicis, ut à periculo præsenti conservet innoxios, totidem conciliare sibi defensores ad quamvis necessitatem; adeo ut ad quodvis institutum arma illorum habeat expedita suis usibus.

Sũmo honori ducitur Principi, si solus sibi sufficiat, sine aliorum patrocinio, per abundantiam & pecuniarum, & militum: Defuerit tamen aliquid ad illius gloriam, si arma minus expediat in auxilia vicinorum oppressorum. Tyrannis altum sapit & audet, per usurpationem alieni, justi-

justitia vero viceversa gloriam constituit per repressionem violentiæ illatæ. Quod si aliquando Principem inducat,ut arma extra provinciam differat,fæderatos solummodo sustinebit, fidei suæ commissos,aut injuriam illatam vindicabit.

CAPUT XVIII.

Imperator recurrit Romam, ut fædus Galliæ cum Suecia solvat.

PActa Galliæ cum Sueciâ, & dispositio præsens Electoris Trevirensis, tantam trepidationem Austriacis incutiebant, ut nimis debiles sibi viderentur, ad tempestatem conjurandam, quæ imminebat gravissima ; unde Romam confugiunt, ut Ecclesiæ Germanicæ calamitates exaggerarent in idem emolumentum, quod Hispanus aliquando illic invenisset. In eum finem mittitur Cardinalis Pasmanus, qui sane causæ nullus defuit, ut Pontificem maximum his negotijs intricaret.

Urgebatur Cruciata, quam Pontifex denuntiaret , ad conservationem Catholicorum per Germaniam, ad sistendos hæresios progressus, & ad Ecclesiam in pristinum splendorem restituendam. Ille palam & ubique mille calumnias adversus Suecos evomebat, ærumnas Ecclesiæ, & principum Catholicorum miserias crepabat; sed cautus reticebat,ea omnia inferri, non ob asserta, Ecclesiæ jura, sed ob comprobatas Austriacorum injustas usurpationes.

Manibus pedibusque obnixe operam dabat, ut Pontifici persuaderet, Regem Sueciæ, alterum utique Attilam, constituisse Romam obsidere, & Pontificem inde eijcere: habebat etiam in mandatis singularibus, ut depingeret fædus Galliæ cum Sueciâ instaretque apud Pontificem, ut misso Nuntio vel Legato extra ordinem, nodum illum scinderet, Ecclesiæ Catholicæ perniciosissimum.

Sauellij dux, Imperatoris legatus, & alter Hispaniæ, jussi erant succenturiari. Cardinalis Borgias, nuper Hispaniæ clientibus insertus, proter Archiepiscopatum Hispalis, quem rex Catholicus ipsi contulerat gratuito, Cardinalium suffragia non tantum in particulari ambibat, sed etiam in Consistorio perorabat cum fervore eximio, satis apertè suggillato Pontifice, qui Austriacos, imo ipsam Ecclesiam destitueret in occasione gravissimâ; nihil oblitus verba aculeata, etiam protestatus amplissimè, de officio regis Hispanici, Ecclesiæ præstito, & de tempore in ejus optimis institutis promovendis.

Quemadmodum verò plurimi Consistoriales ignorabant summam rerum Germanicarum, quomodo ærumnæ aliquorum principum Catholicorum ex propriâ culpâ evenissent, ita primo in partes aliquantulũ discedebant, ubi Hispaniæ clentes tantum fervorem prodidere, ut Pontifex jure de illorum instituto quereretur. Postquam autem Põtifex Consistorium de veritate rei edocuisset, quæ agerẽtur, exposuisset; & Cardinalibus clarè demonstrasset, bellum Germanicum non esse bellum sacrum, sed profanum; ita causam decidêre, ut Austriaci non multum inde retulerint satisfactionis.

Illorum clientes à Pontifice hoc tulêre responsum, Imperatorem sibi attraxisse malum præsens; pecunias & excitus, quos ad inundandam Italiam, ad expoliandam Mantuam, & ad territandam Sedem Apostolicam adhibuisset, satis fuisse progressus Sueci coh ibituros repagulis fortissimis objectis. Sed & legatorum admonitiones, & Nuntiorum adjurationes fuisse illusas, Germaniam neglectam, Suecos contemtos, Italiam invasam, & sedem Apostolicam coactam securitatis ergò, & ut patrimonium Sancti Petri conservaret, thesauros expromere.

Cæterum posse suam adminstrationem potius aliquid calumniæ, quam vituperij ferre; officia, quæ reddidisset, & porrò reddere constituisset, satis arcere vituperium, & comprobare sollicitudines. Quæ Ecclesiæ spectarent emolumenta, ad ea sese lubentissimè collaturum pro virili, quod tamen parum videretur, postquam Ecclesiæ thesauros, exantlasset per Italiæ bellum; adhibiturum utique quæcun-

que remedia, ad extirpationem hæresios, & Catholicorum defensionem convenientia.

Sic sanè Pontifex centies mille scutatos Imperatori erogat, ad sumtus belli; & ut ad hanc opem temporalem jungeret remedium spirituale, Jubilæum universale promulgat, omnes omninò populos exhortatus, ut precibus suis opitularentur Ecclesiæ Germanicæ. Id quod imperialium actorum desideria non explebat. adeo ut Roma discederent, non admodum læti.

Potuissent facillimè obtinere, uti alias, fulmina & excommunicationes adversus Galliam, vel etiam regnum exponere prædæ, si Gregorio XIV. vita superfuisset: verum enim verò nunc alio in sæculo vivitur. Detracta est species sacrorum Austriacis, quâ ambitiosa contegebant instituta; & Cardinalis, cui notum quantum intersit rerumpublicarum, Romam habere propitiam, non neglexerat, in bonum Ecclesiæ & regni, annotare, & per occasiones observare Austriacorum institutum firmissimum, de Italiâ occupandâ, & de sede Apostolica ad incitas redigenda, ut de illius Decretis, censuris & fulminibus pro lubitu posset disponere.

Hinc igitur Pontifex qui animum gerebat ista constantissimâ veritate munitum, & obvallatum, non potuit circumveniri, adeò ut principes Catholicos Germaniæ reprehenderet, quod Ecclesiam præsentibus exposuissent calamitatibus, in gratiam illius familiæ neglecta regis gratiâ, qui protecturus veniebat Ecclesiam, & principes querulos, modò constituissent à pessimo instituto recedere.

Politica reminiscentia.

ANtonius Perezius optimè dicebat Henrico Magno, Gallos quidem neminem invenire virtute parem, quos universo terrarum orbe conquerendo sufficere crederet, si ad fortitudinem congenitam accederet fauor urbis, potentia maritima, & consilium stabile, ex viris illustribus compositum. Hæc enim tria principem reddunt mirè potentem.

Hoc igitur curriculo rerum videor de concordia erga

ſedem Apoſtolicam colenda ex officio dicere, quam ſanè apprimè neceſſariam duco, ſiue calamitatum ſummam avertendam ſpectem, quæ ex diſſidio plerunque oritur, ſive expendam populorum aſſenſum in quovis reipublicæ inſtituto. Imperium in animas eſt mirè potens ac ſcupuloſum, vel metu fulminum & anathematum, quo principes coercentur.

Sidus illud lucidiſſimum Eccleſiæ dicebat cum ſummo judicio, fulmina ea, licet injuſtiſſima, eſſe metuenda; tum propter execrationes à Vicario Saluatoris pronuntiatas, quæ coram Deo admirandæ ſunt conditionis, in convertendis regnorum clauis tum propter trepidationem in animos popularium ſparſam, qui extemplo credunt, principem à Deo reprobari, quemadmodum à ſanctâ ſede rejicitur, unde non tantùm reverentiam ipſi debitam perdunt, ſed etiam plerunque tranſeunt ad inobedientiam & ſeditionem.

Iſta ſanè fulmina ſuſcitarunt incendium tempore ultimæ Ligæ, cujus flammæ Galliam undiquaque corripuerant. Hâc ratione Nauarra conceſſit in poteſtatem Hiſpanorum, dum Ludovicus XII. concertaret cum Iulio II. Quod ſi concordia cum ſede Apoſtolica ab iſtis ærumnis tutatur, non exiguum perinde emolumentum conferet reipublicæ, per comprobationem ſupremæ authoritatis.

Hoc freno populares continentur in tranquillitate, ut jugum obedientiæ videatur leue: hinc amor erga principem ſuſtentatur in mentibus, ut tolerabiliora fiant tributa ad alendos exercitus indicta, adeo ut ſummatim liceat dicere, nihil occurrere adverſi, quod ſedes Apoſtolica comprobet; ut vel hinc queas perpendere, quantum reverentia ſacrorum valeat.

Regi Numæ nulla potior induſtria, ut actiones ſuas populo Romano comprobaret, quam ut referret, ſeſe omnia ex conſilio Nymphæ Egeriæ inſtituere, quam Deorum internuntiam ſcirent. Immanis profectò erat Augurum potentia, quos interpretes rerum diuinarum & humanarum credebant, ut inſtituta & Conſulum & Imperatorum vel tollerent, vel firmarent. Sic nulla potior extabat ratio, ad inſtitutum quodvis collaudandum, etiam

militum

militum animos inflammandos, qui executioni legebantur quam persuaderent, grata habere ea Deos.

Eodem modo nemo ambiget, Pontificum maximorum suffragium esse medium efficacissimum, quo popularibus persuadeantur instituta principum, ut vel inde quietius degant, nullo administrationis fastidio. Verumenim vero & Pontifices existimaverim plurimum debere Galliæ, quam nullo non tempore habuere refugium, asylum, fulcrum & patrocinium: cum & illorum commoda nostris comprehendantur.

Galli enim non intelligunt quasuis Hispanorum subtilitates, alienissimi ab ambitiosis consilijs, quæ apud Austriacos patescebant, in oppressionem libertatis Ecclesiasticæ: nedum ut sedem Apostolicam sibi subjiciant, Decretorum domini, sed ut Ecclesiasticos æquè ac Pontificem summum integros præstent & conservent: cùm satis habeant, Pontificem semper esse benignum, probum & prudentem, qui inimicorum artibus non pateat, pater communis audiat, & nemini ex suggestionibus maleuolorum procuret malum.

CAPUT XIX.

Cardinalis terminat dissidium inter Episcopos & Monachos.

POstquam rex redijsset ex Lotharingiâ, Cardinalis, quē nihil in transigendo effugit, cùm genio polleat, ad summum imperium nato, suscepit dissidium inter Episcopos & Monachos componendum, qui ab aliquot seculis tumultuabantur. Monachi privilegijs innixi, quæ à sede Apostolica obtinuerant, præsumebant agere cum populo docendo & absolvendo præter Episcoporum permissionem: Episcopi verò, quibus omnes omninò populares diæcesium submittuntur ex jure communi, impugnabant istam præsumtionem identidem. Privilegia illa monachorum ferebant ægerrimè, adeò ut postularent eorum invaliditatem

tem solennem, quod ultima Ecclesiæ secula contrarium usum perhiberent, ex quo, uti videbatur, ejus in splendore servandæ esset petenda amussis.

*D*issidium hoc admodum fervebat ab anno maximè proximo, qui publico dederat libellos aliquos, à monachis Angliæ propalatos, & videbantur Monasticam præferre reliquis Ecclesiæ summis munijs, adeo ut persuadere conarentur aliquatenus, Monachos magis esse necessarios, aut saltem utiliores Ecclesiæ, quam pastores ordinarios. Et ut verum fateamur, audaculæ erant istæ propositiones, quas præter ullius offensionem liceat dicere temerarias.

Quid verò de compositione istius dissidij speres? Finges ne, universam societatem monachorum, summè vastam & potentem, privilegia à sede Apostolicâ collata projecturam? Quid denique à *P*ræla tis impetrandum fuerit, si authoritas illorum adeo atteratur in administratione Sacramentorum, & verbo promulgando, cum per tempestatem Ecclesiæ nascentis monachi simpliciter essent in censu Laicorum, adeo ut in *E*cclesijs Episcopalibus susciperent Sacramenta ex manu Episcoporum, aut fiduciariorum.

Quemadmodum verò præter Cardinalem nemo inveniebatur capax conjurandæ tempestatis, cæteris ne mutire quidem audentibus, ad propositiones, quibus utique acquiescerent; hanc provinciam haud gravatè subivit, tametsi perpetuis occupationibus, quæ summam *C*hristiani orbis, complectuntur, sine ullo interstitio distrahatur: Zelus utiq; erga gloriam Dei, & Ecclesiæ emolumentum, otium suscipiendi negotij imperavit.

Accersit igitur omnium familiarum Monasticarum duces singulatim, quod sciret, rem in conventu publico, cui omnes interesse auerent, disceptatam minori successu pro cessuram, quam si rudentem uno nisu disrumpere satageret, cujus tamē fila singula nullo negotio confringūtur.

Quemadmodum autem universæ antiquitatis momenta in numerato habebat, exponebat institutionem primorum monachorum, qui universi per intercessionem Episcopi fuerint *D*eo consecrati; adeo ut Episcopi reciperent vota illorum, & perinde eos instruerent, directores utique

conſcientiarum. Addebat, ſi prima ab origine rerum negotium repetatur, Apoſtolorum adminiſtrationi, quibus ſucceſſiſſent Epiſcopi, fuiſſe ſubmiſſos à filio Dei, quicunque facultates divenderent, ut expeditius conſequi poſſent: cumque profeſſionem vitæ Evangelicæ particularem ſuſcipiant, præ cæteris mortalibus eis convenire ordinem in Euangelio inſtitutum.

Seſe validitatem immunitatum neutiquam vocare in dubium, poſtquam à Sede Apoſtolica eas impetrare licuerit, cui ipſus nimium obſequium aut reverentiam voviſſet ut minimè examen ſanctionum inire ſuſtineret: poſſe nihilominus hoc referri, ad ordinem à Chriſto & Apoſtolis inſtitutum, quantum adminiſtrationem Sacramentorum & promulgationem verbi divini ſpectet, errari non potuiſſe. Neque ſemper expedire latiſſimum poteſtatis collatæ uſum, cum ſapientiſſimi quiq; cum ſumma modeſtia eam geſſerint.

Nec verò ipſos negaturos, quin obligentur aliquid remittere ex prætenſionibus, ad ſedandum tumultum, quē Eccleſia ſuſtineat cum ſcandalo, & doleat, hæreticis libertatis traducendæ occaſionem præberi: pacem iſtam longè commodiorem fore ad gloriam Dei, quam quæ illi procurare poſſent particularibus emolumenta; honorem ipſis conciliaturam, ſi ſic omnibus omninō populis planum faciant, moderatos animos, & humilitatem, monachorum eſſe præclariſſima ornamenta. Univerſum perinde mundum eos impenſius culturum, ad majorem familiarum Monaſticarum ſplendorem, & potiorem popularium ædificationem.

Sperare etiam, hoc inſtitutum magnæ utilitatis futurum coram Deo, ſi meritum obedientiæ & ſubmiſſionis, erga Prælatos ordinarios adderent, quibus Deus utique ex proprio ore directionem populorum injunxerit, ad opera charitatis, quæ deſiderarent exercere, ſuſcipienda. Invitiſſimū ſeſe eo inducendum, ut proponat, Epiſcopis eſſe juriſdictionem ordinariam in ipſorum perſonas, & jus viſitandi Monaſteria; ſed ut relinquantur in libertate integrâ, ad functiones Monaſticas obeundas, videri ſibi, non recuſandam dependentiam, quæ promulgationem verbi diuini, & adminiſtrationem Sacramentorum, maximè Euchariſtiæ & Pænitentiæ

nitentiæ ſpectent; imò aſſentiendum ad illam facultatem revocandæ poteſtatis, quam ab illis ex præſcripto Concilij Tridentini ſuſcepiſſent, cujus cogitata õnia fuerint vera.

Rationes iſtæ tantâ æquitate pollebant, ſed majus acquirebant pondus ex ſermonis gratia, ut potentia ejus ab omnibus familiaribus, adeoq; quouis appropinquante, ut qui omnia ſubigat, nullum obſtaculum agnoſcat, intelligeretur. Sic tandem ſinguli acquievere in ordine præſcripto. Erant quidem rationis minus capaces, qui à principio ex minutulis difficultatibus renitebantur, ſed prudentia illius ſumma eos deducebat ad ſcopum deſideratum: adeo ut diceres, jam non eſſe eosdem, qui ante propugnaverant tanto conatu independentiam, ſiue immunitatem abſolutam, quæ nullum Ordinarium agnoſceret.

Conſcribitur Declaratio, in qua fatentur, non poſſe ſeſe agere cum populo absq; impetrata licentia & approbatione Epiſcoporum, & abſque examine peracto; quibus integrum eſſet, eandem licentiam revocare. Sic etiam nec poſſent, nec deberent confeſſiones ſecularium ſuſcipere, niſi prius eſſent comprobati, cum eadem dependentiâ, quâ Epiſcopi poſſent etiam reuocare eandem licentiam, ex ineptitudine notoria, & ſcandalo publico.

Sic ſinguli ſua appoſuere ſigna. & Epiſcopi exemplaria declarationis divulgabant. Sic eminentiſſimus Cardinalis diſſidium iſtud terminavit, quod tanto cum tumultu ab aliquot ſeculis conſtrepuerat, ut de tranſactione ſpes omnis videretur periiſſe.

Politica reminiſcentia.

Æſtimium & authoritas ampliſſimi alicujus viri per rempublicam celebris, ab omni ætate comperta ſunt media aptiſſima quibuscunque turbis componendis, cujuscunque demum illæ fuerint generis. Iudicia ejus characterem pene quemuis imprimunt animis, cumq; univerſi eum contemplentur, uti genium excellentiſſimum, cui Cælum indulſerit lumen & ſapientiam exortem, nefas ferè creditur, quicquam obloqui.

Hic tantum ipſi involuntates mortalium confertur imperium, ut à ſententia nemo diſcedat: hinc poteſtatem ſuſcipit imperij abſoluti, adminiſtrationis inconcuſſæ, & judicij univerſalis, cui nemo ſeſe opponat. Fama de Medici

Medici scientiâ prosperrimâ plures ægrotos juvat, quam ipsa remedia, adeo ut ista opinio ex solo aspectu restaurationem valetudinis potuerit perficere.

Sic certissimum est, fiduciam apud animos popularium acquisitam, plus potestatis ferre ad persuadendum, quam ulla alia suadelæ adminicula, undecunque demum conquirantur, adeò ut sola præsentia magnam aliquando seditionem sedauerit. Authoritas Phocionis Atheniensis, & Catonis Romani per diuersas occasiones mira præstitere. Sola verò industria Apollonij Thyanei philosophi potuit componere tumultus inter plurimas Asiæ civitates coortos.

Cùm Iulius Cæsar trajecisset in Africam, solus potuit per duellionem Legionum Romanarum compescere, fervente seditione, quas eò deduxit, ut exauctoratas post gravissimas demum supplicationes tandem restitueret. Et Pupilius Lenas Consul satis potentiæ invenit in authoritate acquisita, ut præsentia sua gravissimam seditionem plebis Romanæ adversus Senatum frangeret.

Fatebimur stupendum quid occurrere in seditione populari, ubi plebes ex rabie murmurat, spumas ciet, instar maris æstuantis, confringit & trucidat obuia, nullo pudore, per violentiam, flocci facit arma, sudes, lapides, & quæuis castigationis instrumenta, ruit, trahit, prosternit quosuis occurrentes & tamen ad alicujus viri gravissimi aspectum hæret subitò ex consideratione authoritatis eximiæ, quam animi dotes, & merita in rempublicam acquisivêre.

Quicunque verò potentiam authoritatis & famæ nouit, nihil stupebit; gnarus utique, plus ibi residere potestatis, ad persuadendum, quæ expediunt, aut ad repudianda noxia, quam in omnibus rationibus & artibus industriæ humanæ. Hinc in mentes impriment quævis sensa, adeo ut motum cordibus, linguis & manibus conferant, voluntatibus universorum mortalium in quamcunquepartem versatis. Nescio quis charactermajestatis inde subeat in frontem benemeritorum, ad vim pene inferendam sententiæ constitutæ, ut eâ repudiata, illa sensa sequamur, summæ imprudentiæ sponte rei, per ullam oppositionem.

CA-

CAPUT XX.

Aurelianensis abit Bruxellas.

IN felicitatis parte non postrema poterat Lotharingus collocare pacem à benignitate regis obtentam, cui accedebat summa Cardinalis gloria, qui eandem conciliaverat Ecclesiasticis Galliæ. Quemadmodum vero aër vix unquam sudum servat diutinum, quin aliquæ nubeculæ recurrant, ad turbandam serenitatem; ita vix unquam pax satis firmatur in republica, quin subinde causa alicujus tumultus suboriatur: Id quod hoc tempore contigit.

Aurelianensis enim constituerat ire Bruxellas, sed dilato hactenus itinere, quod nunc demum executioni permittit, ut copias Hispanorum, Puylaurentio promissas certior haberet, & in Galliam irruptionem faceret, instituto invicem pensiculato, ad expeditiorem finem. Sic igitur Nanceio digressus, à rectâ viâ secedit Remiremontium petens, quo Margaretha redierat, ut satisfaceret amoribus pro more matrimoniorum recentium.

Dehinc Vesontionem transit, ubi aliquantulum substitit, donec per agrum Luxelburgicum descenderet Bruxellas. Theonisuillæ relinquit Coniæum & Monsigotum, repetitis ab illo sigillis, & calamo ab istoc, cui substituit Guilleminum. Non possum autem silere, jacturam benevolentiæ istis obtigisse, ex Puylaurentij fastidio, quod ausi fuissent rationes producere adversus matrimonium, cui promovendo ille advigilabat. Ex eo enim tempore sexcenta conciliabat tædia, impatiens omnium domesticorum obloqui audentium, quos exigere singulos statuebat; tantum valet amor & ambitio, ad occæcandas mentes.

Cum Infanti gubernatrici renunciaretur, Aurelianensem non longe abesse à Bruxellis, jubet omnem ipsi debitum honorem expediri, adeò ut cum summo honore exciperetur, & à principe, & ab Hispanis, qui suis rebus pronum videntes, certatim suppeditabant quæ desideraret. Introitũ

distulit in vicesimum octavum Januarij, ducentis equitib⁹ comitatus. Marchio Mirabellæ eum nomine regis Hispanici suscipit. Marchio Sanctæ Crucis, cum omnibus ministris & nobilibus Flandriæ excurrit obviam ultra leucã, agmini adjungens turmam cataphractorum, ex equestri ordine, solido ferro tectorum. Universæ oppidi tribus adsunt salutatum, adeo ut eosdem susciperet honores, cum regina matre communes.

Descendit ad Palatium Infantis gubernatricis, ad quam invisebat, ante matrem reginã, exceptus ea gratiã, civilitate & lubentia, quæ geniũ compositissimũ decerent, & devincirent ultra sortẽ illius ætatis. Ipsa enim in limine primæ aulæ ad excipiendos hospites præstolabatur, ut ibidem primos sermones intelligeret: præoccupãs, dolere sese, quod in prima visitatione cogeretur concertare, de summo honore sibi præ matre regina habito. Ad quæ Aurelianensis admodum festiuè respondit, sese isti concertationi facilius satisfacturum, quam tot obligationibus.

Post reciproca benevolentiæ & civilitatis testimonia deducit Aurelianensem in alteram aulam, ubi Grandes Hispaniæ (ita vocantur proceres) & Equites velleris aurei cõversabantur, qui eum salutabant, omnes capitibus apertis usque, cum & ipsius aliquamdiu retecto vellet esse capite. Tum Aurelianensis & Infans sedes occupant, hæc sinistrã, ille dextram: post colloquium semihoræ Aurelianensis rogat permissionem dissuaviandi fæminas, ad festiuitatem chorearum ornatas.

Hâc ciuilitate defunctus, abit ad reginam matrem, qua eum suspiciebat vindicem suæ causæ, ut regem adigeret ad Cardinalem ex aulâ exigendum, sic denique ipsam in Galliâ cum omni genere authoritatis restitueret: Sic igitur plurima lætitiæ & voluptatis in eo recipiendo prodit signa, tametsi non auderet uniuersa testimonia illius benevolentiæ, quæ sensui suo conveniebant, expromere, ut concordiam teneret in occulto, & consensum mutuũ dissimularet.

Infans sumtus faciebat universos, usque ad decimum septimum Maij, quo die Aurelianẽsis Bruxellis discessit, studio admirando ad tædium fallendum, per quasuis recreationes, tum familiares, tum exteras sumto: quarum tamen volu-

voluptas nonnunquam interrumpebatur per æmulationes, & litigia, quæ inter complures illius, & reginæ matris ſequaces cooriebantur.

Politica reminiſcentia.

CUm ſummo periculo appellanturExteri in rẽpublicã, ubi ad ſeditionem fulciendam opitulatum rogantur : cui ſic fomitem addi nemo ambiget, per vaſtam ſpem ſuppetiarum vægrandium, ut inſtitutum procedat fervidius; ſapiens verò nullam inde concipiet fiduciam. Hoc vero ſiniſtram mentem arguit, ab illis expectare copiarum & facinorum mira, qui ſemet ægrè tutantur. Si quos habeant Libertinorum ſectæ addictos, diſciplinæ in capaces, viros ordinis boni pertæſos, ſacrorum contemtores, & rapinarum ſtudioſos, ad everrenda cum pulviſculo obvia, ubi pedem inferunt, eos ſubmittere auent.

Quæ verò væcordia, viris cerebroſis, adeoque rationis expertibus ardua committi. Hinc videas, cùm ferantur nullo ſtudio in commodum vocantis, ita non facilè ſeſe obijciunt periculo, libertate rapiendi gaudentes, ut populares millenas ſentiant violentiæ ſpecies; ubi verò prodeundum eſt in aciei novaculam, torpent, frigent, trepidant. Quod ſi parum fiduciæ in militem externum ſit collocandum, minus etiam operæ expectabis à ducibus ipſorum. Aut enim exiguæ fuerint virtutis, & præter rationem exiges officium, quod præſtare nequeunt: aut dotibus ad ducendas copias fulſerint, & metues potius, quam confidas.

Neque enim dubitandum eos, niſi compendia inveniant ſua, munimentum aliquod, ſi queant, invaſuros; aut ubi facultatem promtam minus adipiſcantur, conſilia tamẽ agitare pernicioſa, donec media diſpiciant, quibus poſtmodum utantur ad opportunitatem. Cùm Carthaginenſes accerſiuiſſent ad exercitum quoſuis Exteros, Gallos, Hiſpanos, Græcos, fugitivos, extemplo animadvertêre rempublicam laborare, quemadmodum annotat Polybius.

Tacitus cauſam hanc rei reddit, ubi ait, exercitus, qui ex peregrinis conflentur, non ſubſiſtere, niſi ad fortunæ fauorem,

favorem, dissipari ad ejusdem sortem adversam, quod studio nullo animentur. Cùm Imperator Constantinopolitanus accersivisset decem millia Turcarum, qui suppetias ferrent, non distulit imprudentiam luere: illi enim fortiores sibi visi, provinciam missam facere non voluêre, adeo ut conditioni deploratissimæ, sub quâ Græcia gemit, fecerint principium.

Nec Galliâ egrediemur, quin specimen occurrat istius prudentiæ, cum eandem nullus casus exposuerit gravioribus periculis, quam Angli & Hispani subinde advocati: adeò ut vulgò sit notissimum, eos per dissidiorum civilium portas irruisse, quæ pandebãtur, pedem adeo fortiter fixisse, ut nunquam potuerint exterminari, nisi post grauissima bella, & funesta prælia. Prudentissimus itaque habebitur princeps, qui eorum opera per quasuis seditiones uti noluerit; ubi verò eò clementiæ processit, ut ex maleferiatorum consilijs arma adversus superiorem corripiat, nunquam tamen sibi advocavit Exteros.

CAPUT XXI.

Aurelianensis constituit sese conjungere cum Gonsala Cordubensi.

UBi Aurelianensis videt anni tempus opportunum, ad ducendum exercitum, constituit Bruxellis exire, & cũ Gonsalâ Cordubensi sese conjungere, qui Treveri eũ præstolabatur. Antequam autem discederet publicè fuit auditus; ut Infantis gubernatricis gratiam auferret: Ea deducendum curat in hospitium à proceribus aulæ omnibus, submittit tres capsas, quæ & magnificentiam, & animi festivitatem abunde testarentur.

Prima tecta erat corio ambram optimam redolente, acu insuper picta, phrygionum operâ, cujus clauis, sera & insignia ex auro diversicolore; & gerebat geminam vestem opulentissimã. Altera tecta erat serico villoso, optimi muricis & attalici laboris, & gerebat lintea variorum usuum, ad sum-

summam elegantiam. Tertia ferebat quæuis genera eduliorum, ex saccharo & opere dulciario. Addebat fistulas igniuomas, & duos equos eximios, festivitati potius, quàm labori assuetos.

Nec tamen obliviscebatur, principaliores exsectarijs demereri & cingulis & adamantibus, & torquibus aureis, quibus regis Hispanici imago pendula pretium & gratiam augebat. Sic igitur digressus Aurelianensis, persolitam diligentiam contendit Treverim, quo Gonsala Cordubensis processerat, ut inde, quod credi volebat, in Palatinatum transiret, rebusque Hispaniæ defetiscentibus opem ferret, quas rex Sueciæ turbaverat; sed animus erat, cum Aurelianensi irruere in Galliam, id quod verosimilius erat.

Politica reminiscentia.

PRincipes diversis motibus agitantur: hunc fastidium exagitat, ut fortunæ incrementum emendicet vel apud populares, vel apud Exteros; ignarus utique, pretium operæ ubique repeti, quod de summâ rerum fuerit resecandum, uti Normannos in Angliam transiisse memorãt Historici. *Istum* exterminat inimicorum potentia, ut hostium gratia vivere cogatur: uti Themistocles & Demaratus ex Græciâ abiere in Asiam, tam splendidâ ibi usi fortunâ, ut solitum haberent dicere, *Perieramus*, nisi perijssemus.

Excipiuntur autem, quemadmodum Themistocles, à Monarcha Asiæ licet multo auro redimendus, ad animum vindicta explendum, cum summo favore, non propter personæ gratiam, quæ popularibus plerunque potior, vel saltem par; nec propter ulla merita, cum reipublicæ maximè nocuerint; sed quod tantundem debilitentur hostitum vires, nostris crescentibus, tametsi nullus eorum sit usus.

Ubi vero extorribus lubet redire ad suos, quemadmodum nemo tam projectæ fuerit prudentiæ, ut credat, eos servitium quærere, aut vanis honorum umbris pascj, cum ad summum imperium contendant, & ob eam causam ex patria discesserint; devinciendi sunt civilitatis officijs quæ memo-

memoriam benevolentiæ non tam citò exuant, ſed vel ex aſpectu crebro refricent.

Qui vero ludibria illa benevolentiæ recipit, puerorum ætatem, quam crepundiis devinciri ſcimus, caveat, ne ſic obligari ſeſe putet per liberalitatem, ut curam reipublicæ conculcet. Scitum eſt illud Trajanum, hoſtium dona non eſſe dona, quocunque demum fuco offerantur. Quæ nolim intelligi in detrimentum hoſpitalitatis & neceſſitudinis, quibus jus ſuum ſemper debet conſtare, quocunque ſæviente bello ſed ut meminerimus, *Principes* privatim amare, publicè odiſſe, cùm ſalus populi proprio commodo ubique ſit præferenda.

CAPUT XXII.

Faſtus Gonſalæ Cordubenſis; & diverſum inſtitutum.

REx Hiſpaniæ ex aulâ dimiſerat ineunte Ianuario, iſtũ ducem, qui exercitui per Palatinatum præeſſet, & in Galliam tranſiret, legatus extra ordinem ad regem, ut viam quæreret rebus Germaniæ componendis: exinde adiret Archiduciſſam, quæ quid facto opus foret, porrò imperaret. Adeſt Pariſiis, abit ad fanum Germani Læi, ubi rex ad medium Martium ſubſiſtebat. Rex eum habet regiè & ſplẽdidè; ſclopetariis exercitium in ejus oculis adeò induſtriũ imperat, ut jam deſcientia aciei explicandæ, & pugnæ prudenter ineundæ, ad ſummorum ducum peritiam, nihil dubitari poſſet.

Poſtea inuiſit Gonſala ad Cardinalem, ciuilitate eximiâ exceptus: cum autem nullos unquam ſermones contuliſſent, ſubibat Hiſpanica vafrities, ad circumveniendum, ſi qua Cardinalis fidem haberet ſpecioſis ſermonibus, de Germaniæ rebus. Is vero demonſtrabat, conſilia Imperatoris & Hiſpani nimis aperta patere, & bellum Germaniæ præter fundamentum cenſeri ſacrum; unde pronum erat intel-

intelligere, inanes fore technas, cum nulla impostura valere queat adversus prudentiam tanti ministri.

Ex eâ causa moram traxit non longam in aulâ, quam longe diverso consilio adierat, quam ut honores & ciuilitatis officia susciperet. Cùm autem discederet, rem fecit prorsus adversam cæterorum legatorum consuetudini, repudiato scilicet ense, quem adamantibus distinctum, cum cingulo ad decem millia aureorum æstimatum, rex dono miserat: ut planum faceret, quo animo ex Hispania exivisset, nempe ut Galliam turbaret, unde nefas duceret, ulla munera recipere, quæ remissiorem malevolentiam possent postulare.

Repensum tamen id paulò pòst vidit per Guranum, ensis illius latorem: ubi enim amanuensis Gonsalæ munera quædam offerret, eandem repulsam tulit, hisce verbis; Nihil sese recipere à quoquam ministro Hispaniæ, qui liberalitatem regis contemsisset, cum nihil magis Parisiis posset circumveniri, quam Casalæ. Postquam igitur per aliquot dies in aula ista fuisset, redit Bruxellas, ut inde Treverim excurreret, mandatis Infantis instructus, de præstolando Aurelianense, qui sub finem Maij illuc concessit.

Gonsala eum excepit cum omni honore, quem excogitare poterat; obuiam procedit, cum omni nobilitate Hispanica, splendida eum cænâ, cum sectarijs honorat, hospitij locum cedit. Huc confluebant Gonsalæ & Merodis copiæ, quibus jungeretur Comes Embdanus, nisi alibi distineretur. Aurelianensis cum illis deliberat de summa rerum, ut qui crederet, potiorem copiarum partem in Galliam ducere; ostendere tamen ei, Hispanos nondum consuetudinis pertæsos, quæ plus spei quam subsidij præbet opem implorantibus.

Hic rex, ex Cardinalis suasu, advigilarat, ad consilia illorum impedienda, dum satis negotij & in Germania, & in Belgio facesseret, ne quid in vicinos audere possent: id enim temporis Hollandi, cõmunicato cum rege consilio, obsiderant Trajectũ Mosæ, exercitu adeo valido, ut univer sæ Hispaniæ, & Imperij vires salutem præstare nequiverint obsessis. Gõsala enim necessũ habuit universas eò cõvertere copias, cũ illa obsidio Hispanos faceret occupatissimos

adeò ut Aurelianensis ex eâdem necessitate impetraret, quantum posset; unde Marchionem Fargisium in Hispaniam misit, qui suppetias ampliores exposceret. Progreditur tamen Nanceium usque, fiducia Lotharingi, qui quod deesset virium suppleret.

Politica reminiscentia.

IBi demum prudentiæ specimen prodit summus Minister, qui odoratur principis Exteri consilia, in fovendis seditionibus, & hostilem immittit exercitum, qui domi tumultuetur. Sic certo certius frangitur institutũ, cùm ad incēdium domesticum potius restringuēdum, quam ad excitandum per viciniam sit properaturns. Prævenire & distrahere, ajebat Alphonsus Arragoniæ rex, summa sunt bellorum compendia, quibus medijs agi non nuper ceptum, cum famosissimi per antiquitatem duces eo confugerint, necessitate quâuis urgente.

Sic Syracusani effecere, ut Lacedæmonij in Atticam irruerent, ne Nicias in Sicilia admodum attritus, auxilia quæ efflagitabat, ferret. Sic Hannibal consuluit Antiocho, ut provincias Philippi pervaderet populabundus, & auxiliares copias, quas Romanis adjunxerat, domi occuparet, & à summâ rerum retraheret. Sic Auitus, dux Romanus, provinciam Teneterorum invasit, ne Ansibarijs suppetias ferre possent.

Neque enim satis est, numerosum conscribere exercitum, ad defensionem reipublicæ, & seditionem compescendam, cum prudenita æquè sit necessaria, ad distrahendas vires hostium, uti virtus exposcitur ad pugnam. Quin imò prudentia tanto majus præstat compendium, quod partes rebellium per diverticula frangit, & inde eam impotentiam redigit, quæ facinora ardua neget, & facilem victoriæ præbeat locum, cum prius violentia vix propulsaretur.

CAPUT XXIII.

In jus vocatur Mareſchalcus Mariliacus.

CIrca hanc tempeſtatem ſententia lata eſt in Mareſchalcum Mariliacum, quem attentum & captum meminimus anno milleſimo ſexcenteſimo triceſimo, & cuſtodiæ mancipatum Menehuti. Non ignorabat Cardinalis, virorum inſignium ſupplicia nihil eſſe præcipitanda, ne juſtitiæ tenor imputetur vindictæ: hinc cenſuit, ſententiam aliquouſque differendam, non tantum ex morâ ſolitâ, ſed etiam nimiâ, ne quid ſententiæ conſtituendæ poſſet deeſſe.

Succurrebat etiam, aſtra ſummis cælorum Orbibus affixa, tardiſſimè moveri; inde Regibus, quos Deus ſupra mortalium genus extulerit, convenire minus promtam juſtitiæ executionem, quam cæteris. Lubet autem reum iſtum inter eos numerare, qui ſunt alicujus notæ, non propter natalium ſplendorem, aut merita in rempublicam, ſed propter munus, quod Regia benignitas in eum contulerat, tametſi id potius ageretur, ut ſic Reginæ matris importunis liberaretur precibus, quam ut merita cenſerentur, cum inopia illorum non poſſent regis provocare liberalitatem.

Tum ſanè Aulicorum prudentiores non abſtinebant Regis electionem, ad tam ſplendidum munus carpere, palam ſuggillantes, perverſa illius machinamenta in quovis munere, quod obiviſſet in actiones inſigniores tranſiiſſe: virtutem illius traducebant, nihil diſſimulantes, tantos honores minimè convenire viris illius farinæ.

Meminerant apud Henricum Magnum nullam unquam ejus fuiſſe habitam rationem, adeo ut ad Aulam nō acceſſerit, niſi imperante Reginâ matre, quæ ipſi in matrimonium dederat filiam quandam ex Mediceorum ſurculo quodam ortam, antequam Corona Galliæ ſibi

illam conjunxisset; quæ ipsa pro compendio facultatum possidebat honorem nominis, & spem fecerat summorum bonorum, quæ alioqui ne cogitare quidem fuisset ausus.

Curricula annuli pensilis, quæ id temporis recreationem summam complectebantur, isti laudem virtutis, quam præliorum nullus unquam usus negaverat, contulére. Imperij militaris tyrociniumfecit perChampaniam, sub Engulemismensi, ubi annonæ curam gessit, quâ tam avarè est defunctus, ut tum à Rege tulisset supplicium ob gravissimas querelas, nisi Cardinalis intercessisset.

Politica Reminiscentia.

ADnascuntur stolones arboribus, & familijs; illos licet amputare, hos non item. Inhumanitatis enim foret, quos vel Natura, præter legem dedit, vel pauperies ante susceptos honores sanguinis fecit participes, destituere. Compactum est Solis lumen in suam massam, quod tamen reliquis stellis diffunditur: & unus est princeps reipublicæ, qui reddituũ partem elargiatur cuicunq;, nulli regulæ subjectus, quam liberalitas respuit.

Splendor familiæ opulentiam adoptat aliquando ex matrimonio, aliquando ex Ecclesiasticis dignitatibus: sic videas angustia rei familiaris premi primogenitum, ex numerosâ sobole, & sumtibus ad familiæ jura & splendorem sustinendum necessarijs, dum posteriores vel arte, vel marte ad altiora consurgunt. Videas Archiepiscopali, adeoque Cardinalitiâ dignitate præcedere ultimo natos.

Sed matrimoniorum ratio vel Atheniensem Virginem Imperatori Constantinopolitano conciliat, philosopho patre natam; vel, Themistocle judice, præfertur gener cordatus, licet fortunæ contumeliâ egenus, locupletissimo inerti, quod ille opes acquirere, hic dissipare nôrit. Sicilia eo jure cessit Suevis & tandem universa Hispania, cum regnis & provincijs opulentissimis familiæ Habsburgensi.

Sed virtute acquiruntur favitores; sat habet favitorũ, quem penes est virtus. Quod si virtus desit, & spes animi efformandi honores conciliet, idem agas, ac si puero arma viri aptare coneris: ut recte ille monuerit, Fortunam, uti tunicam, aptam esse optandam, quæ nimis longa & laxa impediat maximè; brevior autem & arctior, quam par esset, nuditati tegendæ minus sufficeret, & cæterum pene suffocaret.

Gravissimus autem error inde oritur, & pessimè desinit; quod patronus virum nihili in eum finem extollat, ut ejusdem operâ fidelissimâ utatur, ille vero jam suæ fortunæ admirator, temerè imitetur Icari ausa & altius ascendat, quam alarum ferre queat remigium; unde veriuerbio locus factus, Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant. Quicunque igitur sortis suæ fuerit memor, minus errabit.

CAPUT XXIV.

Crimina Mariliaco intentata.

DUm Citadella Veroduni strueretur, rex eum gubernatorem dixit: ibi ille prædas egit ex operis, ut quæ demonstrata sunt, præter illa in dubio, ob inopiã testimoniorũ relicta, prodigiorum vicẽ ferant. Ubi præsidiũ accessit, eâdem operâ & militi & structuræ adimebat; ipsius provinciæ Legatus eo processit violentiæ, ut à rusticis exigeret quæcunq; ad sustentationem familiæ requirebantur: complures pagi per transactionem solvebant annuum censum, ne militi præberent hospitia.

Nonnulli paciscebantur penu & annonam, quam plerunq; primâ adferebant vice, cum deinceps pretio satis amplo addiceretur. Quicunque pagus jugum istius tyrannidis detrectabat, certam expectabat perniciem & expilationem, cũ miles sciret, eam fore licentiam impunẽ, & hoc insuper gratum hospitiorum diribitori. Quod cõmercium adeo clã peragebatur, ac si mandato regis conveni-

veniret, quemadmodum ea omnia judicibus sunt facta planissima.

Ad Rupellam anno vicesimo septimo, post millesimum sexcentesimum munia nonnulla obijt, quæ tantum ipsi bonæ famæ contulere, ut Commendator Valansæus, cui solitum est, quæque suis vocitare nominibus, aliquando ad Regem dixerit palam, ubi de homine minus cordato esset sermo, Eum Mariliaco non væcordiorem. Id temporis ille per literas, & intercessionem sectæ in animum Reginæ matris instillabat semina diffidentiæ, & odij adversus Cardinalem, unde sinistri casus ad universæ Galliæ oculos exurrexère.

Nec desiit exinde incendium illud fovere per summam sollicitudinem & industriam, ut nondum potuerit restingui. Dum Rex in Italiam transiisset, Cardinalis ipsi in gratiam Reginæ matris impetravit imperium in Champaniæ exercitum; ubi tantâ proterviâ ex pane militari subducebat, ut aliquando tertiam, plerunque partem surriperet quartam, adeo ut quintâ vixunquam acquiesceret.

Cum Rex mandaret, ut copias in Italiam transmitteret, tot usus est tergiversationibus, vel ut regio instituto pessimum adderet successum, id quod sectarij impensè optabant, vel ne cogeretur divisum possidere imperium trans Alpes, quod per Champaniam exors habebat, unde Regis consilia in summam abibant confusionem, nisi Cardinalis eximia prudentia, & summorum Ducum virtus, quibus Rex salutem exercituum Italicorum commiserat, collabentes sustentâssent res.

Vix fidem merebitur tam diuturna tolerantia, si ad secula priora conferatur, ubi Mareschalcus Giæus, ex illustrissima Regni familia ortus, qui obiverat sub tribus Regibus summa ministeria; thalassiarcha Chabotus, vir sui temporis fortissimus, & qui cum Anna Momorantio rempublicam administrabat, Mareschalcus Biesius, primicerius Pojetus, Johannes Montacutius magnus Galliæ magister, Petrus Essartius & Semblancæus, rigidum sustinuere supplicium, ob idem, tametsi longe minus crimen peculatus.

Reve-

Reverentia tamen habita fuit reginæ matri, cui Cardinalis displicere noluit, ut regi omnia speciosis præmunirētur textibus, in salutē delinquentis. Secundū omnia vero seditiosæ tricæ, cum fratre & sectarijs in aula institutæ in exitium Cardinalis, & Reginæ matris tam illustre dissidium, quod etiam in Dupæo negotio visus esset, Regis animum adeo offenderunt, sive summam spectaret ingratitudinem, quâ summum Ministrum incursabat, cujus intercessione Rex omnium optimè nôrat omnes omnino honores & beneficia ipsi obtigisse, sive indignaretur, sibi vim ferè illatam ad perdendum Cardinalem, cujus tamen prudentissimo instituto respublica susceperat commoda, quibus paria hominum memoria non inveniebat; ut coactum sese sentiret manum retrahere, & reum justitiæ permittere, quæ secundum leges regni vindicaret violentias tyrannicas, quas in populares exercuerat.

Politica reminiscentia.

QUicunque misellam plebem opprimit, crimen committit, quod cælum usque pertingit, ut à Deo vindictam injuriarum extorqueat Ita enim comparatum est, ut miseri hoc commodo præ divitioribus gaudeant, in recompensationem bonorum fluxorū, ut Deus sibi acceptum ferat, quicquid ipsi patiuntur, cum particulares pro totidem sui corporis membris agnoscat; adeo ut violentiæ considerentur illæ, tanquam Deitati illatæ, & impunitæ relinqui nequeant.

Magnis satis est datum virium ad tuitionem, quas plebi negavit Deus, ut ipsius patrocinium suscipiat: unde regibus, qui vivam potentiæ divinæ imaginem gerunt, vicarii utique Cæli in terris, injunxit, ut eorum rationem reddant. Ex hoc justissimo fundamento facta sunt Statuta Galliæ, quæ non minus quam leges Romanæ severis suppliciis subijciunt Præfectos & Duces, qui miseros ausi sunt immolare avaritiæ suæ.

Hinc Regum nostratium æquissimi severitatis voluère statuere exempla justissimæ in summos Regni viros,

istius tyrannidis & violentiæ convictos. Neque enim convenit, misellos populares, qui ægerrimè sufficiunt summis vitæ necessitatibus, per extrema incommoda sustinent transitus & hospitia copiarum maximam adeo partem onerum publicorum ferunt, ad explendam præfecti, aut Imperatoris effrenem avaritiam adigi.

Id vero foret, eos molestissimo paupertatis fasce opprimere, aut ad desperata propellere consilia, quæ tanto sunt periculosiora, quod Magnates, tanquam in agrū fertilem in animos ipsorum plerunq; sui spargant semina fastidij, ut germina diffidij exoriantur, quæ adolescentia inserviant odijs ad bella civilia concitanda. Istis vexationibus nihil offenditur minus rex, quam quispiam cæterorum popularium.

Est enim caput subditorum, ut eos regat; cor, quod vitæ scaturiginem servet; & fons spirituum acvirium, quibus vigeant. Unde fieri nequit, ut nimius ex illorum venis eliciatur sanguis, quin ipsus langueat & debilitetur. Si enim aliqua necessitas inopinata postmodū ingrueret in rempublicā, non inveniret apud ipsos, quo subveniri posset. Quodsi Exteri, nimis industrij ad cōpendia quælibet ex fastidio popularium extrahenda, in regnum irruant, nullo negotio seditiones suscitabunt, ex spe lenioris imperij.

CAPUT XXV.

Supplicium extremum Mareschalci Mariliaci.

IUdicium constituitur, causa instruitur, juxta leges justitiæ usuales, accusatur Mariliacus, ducitur primum ad fanum Menehuti, inde Verodunum, ubi crimina essent commissa, & informationes sumebantur, ut testes majori cum facilitate producerentur. Hinc abire cogitur in castellùm Rueli, ubi causam dijudicandam rex tradidit custodi sigillorum, cui additi erant viginti duo alij

alij judices à rege ipſo lecti per integritatis laudem, & merita inſignia.

Propinquis nihil non licuit magno numero, & ſummâ libertate cauſam ipſius agere: illi nullas artes, quæ poſſent animum pervertere, omittunt, ut judices adducerent in mitiorem ſententiam, quâ vita ſervaretur: timorem etiam objiciunt ex recommendationibus & comminationibus, quæ extra Regni limites coortæ, authores habebant potentiſſimos, quibus patrocinium ipſius obtrudi poſſet.

Poſtquam diſcuſſæ eſſent informationes, interrogatoria, & dilutiones cui negotio tempus bimeſtre impenſum, Commiſſarij perfectam cauſæ concepêre cognitionem; cum facta eſſet copia amicis & advocatis ipſius Compendij, quo & accuſationem capita & excuſationum ſummæ continebantur, ad molem non parvam. Adeo æquabiliter cum eo actum, in reijciendis judicibus, ut Commiſſariorum nonnemo, qui informationes compoſuerat, à judicio abeſſe juberetur, cum aliquot alijs, quorum rejectionem rex non improbabat.

Permiſſum, ex judicibus aliquem, qui collegis argumenta manſuetudinis ſuggerebat, quaſcunq; inductionis vias ingreſſus, ut eum abſolverent, in numero judicum ſedere, tametſi ex rigore Statuti potuiſſet excludi. Ipſius rex tantam addidit clementiam, ut nemo à partibus regijs ſubmitteretur, qui rei condemnationē perurgeret; quin potius judices omnes accerſit, dicitq; palā, ad majorē ſentētiarū libertatem, Non aliam ſeſe ab illis petere juſtitiam, quam quæ minimo ſubditorum conveniret.

Deniq; bis rogatur reus, antequam ſententia pronuntiaretur, poſt interrogatoria omnium longiſſima, trium utiq; dierum integrorum, diceret, quæ porro defenſioni inſervirent: reſpondet ille, nihil ſibi reliquum, omnibus ſic ſatisfactum. Hæc ſumma fuit manſuetudinis & gratiæ, ad reum ſalvandum, & judicio liberandum.

Quomodo vero potuiſſet à rigore Statuti quadrageſimi ſexti, uti vocant, liberari, quod Parlamentum habuit ratum, & flagitat, ut peculatus à quocunq; commiſſus puniatur in corpore & facultatibus? Nulla erat ratio, ut

 immu-

immunis fieret à supplicio per Statutum Blæsense constituto, ubi jubentur, Omnes duces & membra cohortis, qui convincerentur exegisse pecunias, ut hospitijs pagorum & domiciliorum parcant, supplicium mortis subire, sine ullâ spe gratiæ, hâc insuper additâ, ob enormiora crimina clausulâ, Quod si per importunitatem, aliamve viam Reges veniam indulgerent, inhibentur custodes sigillorum, eam signare, & judices eam attendere.

Neque vero in potestate judicum erat, fraudem facere legi, quâ prohibebantur clementiam regiæ majestatis respicere. Deinde nullam causam inveniebant neque in re, neque in criminibus, quæ ad mansuetudinem eos flecteret, cum nihil authoritatis acquisiverit in ullo munere quod Rex meritis everendis contulerat, nisi quod gravissimè vexâsset populares. Jam autem magistratus tenentur defensionem popularium suscipere accuratam, quod sola justitia eos non sinat esse omnibus modis inopes.

Cum & rapinæ plurima falsa trahant, perpetuasque suppositiones, quæ mortis supplicium unicè inferrent, jam major severitas judicibus incumbebat. Nec respublica detrimenrum patiebatur in morte illius, qui nihil unquam esset de ipsâ commeritus, quod tantillam ferret notam; quin imo author fuisset factionis illius, quæ Aurelianensem hostilibus armatum copijs contra Regnum concitârat.

Qua ratione vero desiderari poterat, Cardinalem, cujus merita revera adeo sunt spectata, ut regi possent erroresomnium reorum, quibus veniam quæreret, contegere & memoriam obliterare, gratiam regiam fatigare ad indulgendum, cum penitissimè haberet compertum, eum consensisse, & fortè proposuisse ipsius exitium, cum & dexteram offerret, ad facinus tam execrandum ? Nunquid fatendum; post tam graves & justas rationes, indulgentiam in hoc casu vituperio notandam fuisse, adeoque injustitiæ nomen sumturam ?

Hinc duodecim ex judicibus sententiam ex rigore legum sumunt, capitis eum damnant, declarantque reum

um & convictum peculatus, concussionum, collectarum, exactionum, imposturarum & suppositarum acceptilationum, feloniæ & oppressionis in subditis regijs. Sic postridie, octavo scilicet Maij, capite truncatur in planitie Greuæ, quo deductus fuerat ex Castello Rueli.

Politica reminiſcentia.

BEatam illam rempublicam, ubi legum est accurata observantia, prædicabat ille priscus: verè beatam utique dicemus, quod leges amputent quæuis reipublicæ noxia, inserant omnem utilitatis surculum. Nec vera felicitas in ulla alia re consistit, nisi in immunitate malorum ingruentium, juxta possessionem bonorum ad splendorem. Contemtis legib⁹, opprimitur populus, usurpantur aliena, grassatur inobedientia, fervet seditio, pervadit violentia, omnia adeo crimina, quæ pestilentiæ instar corripiunt saniora, in ruinam reipublicæ concurrunt.

Iustitia viceversa, quæ solâ legum observantiâ constat, amputat universas illas calamitates, singulis sua confert, tranquillitatem indulget, ordinem seruat, & usum bonorum permittit liberum. Iustinianus Imperator eleganti utitur vocabulo ad Prætorem Lycaoniæ, quod in Cõstitutionibus extat, dignum regum domicilijs frequentioribus inscribi, ut recordentur, quantum emolumentum in rempublicam redundet ex observantiâ legum.

Quæcunque inquit, ad justam reipublicæ administrationem pertinent, Constitutionibus principum sunt definita: hinc boni regiminis instituendi auidus nunquam errabit, si eas sibi proponat vitæ exigendæ regulas. Sic omnes norunt, principem non ritè dici legem viuam rei publicæ, nisi illas interpretetur, & mandata illis observandis accommodet. Severitas, quam hic exerit, laudabitur, utilis utique ad conservandam rempublicam à confusionibus, quæ bono publico obsunt, immunem.

Licet rigor suggilletur, unquam tamen violentiæ feret vituperium, cum ad leges conformetur, à quib⁹ illa

est alienissima. Optandum, ut magnâ curâ rependat officia & sibi & reipublicæ præstita; nullus tamen permittet, ut leges in contemtum abeant, & inprimis quæ popularium obsequium servant, adeoq; oppressionem arcent. Quid vero profuerit legum sanctio, si post constitutiones in transgressores, armentur minarũ fulgure tingantur rigore, nullo justitiæ exercitio, aut operæ pretio? Sic sagittæ vane implent pharetram, nisi educi queant, & arcui aptari: Sic magistratus fietstatua immobilis, aut phantasma chimericum, terriculamentum scilicet somniantium, & crepitaculum puerorum, si in fervore negotij evanescit & disparet sine ullo effectu, quem ut in mundo producat constituitur.

CAPUT XXVI.

Rex dehortatur Lotharingum de bello.

CUm Lotharingus eâ duntaxat ratione Vici pacem cum rege inivisset, ut opportunius, ex sensu animi bellum redintegraret, videbatur sibi commodam nactus esse occasionem in dispositione illâ negotiorum, maximè in Aurelianensis instituto, quod in Gallia coquebat: hinc militem scribere incipit, & nonnulla loca munire. Rex mentem illius planissimè discit, ex literis interceptis, quæ de malevolentia abunde testarentur, per verba speciosissima, ut regem conijceret in negligentiam limitis illius asserendi adversus quemcunque casum.

Nonnullæ scriptæ erant manu parentis, aliæ calamo Pfalsburgensis, quæ non tantummodo summam faciebant Aurelianensi fiduciam armorum Lotharingicorũ, sed etiam invitabant eum, ut sibi vigilaret, & ad suscipiendã Galliæ coronam, quæ verbis clarissimis dicebatur brevi in manus ipsius perventura, omnia disponeret. Interceptæ itidem erant quædam Puylaurentij, ad Pfalsburgensem, quibus eam faciebat certiorem, ardua quædam instituta, quæ disposuerit, fore infallibilia.

Acce-

Accedebat Cardinalis oculus acutissimus, qui penetralia principum Exterorum scrutatus, factionem omnem in aperto cernebat, maxime vero & clientelis & collusionibus in ipso Regno perplexis. Justa tum Regi causa, arma Lotharingiæ inferendi, ad exterminandum Ducem, provinciamque corripiendam; nisi Cardinalis, qui nunquam consulit bellum suscipiendum, præterquam abinani pacis studio, potius censuisset, mittendum Guronum, qui & quereretur de injusto instituto, & tentaret animum ad saniora consilia revocare; etiam instituto clarius perspecto, ordinem executionis expiscaretur.

Gratum hoc regi, Guronus mittitur, adit Ducem, salutat nomine regis, additque Regiam majestatem non satis admirari posse, quod ipse post pacta ante quatuor aut quinque menses inita, quibus spopondisset, omnem cum Aurelianensi & quibuscunque Galliæ hostibus abrumpere communicationem; nihil ominus in præjudicium pactorum Aurelianensem revocârit Nanccium, ut is armatus in Galliam irrueret, rogatis etiam & Imperatore, & rege Hispaniæ, ad copias submittendas, cum sponte sciret, tantummodo suas producendas, ad augendam Galliæ gloriam.

Verba ista, testimonijs fulta certissimis Ducem reddebant perplexum, ut nihil responderet, nisi dissimulationes satis rudes, ex quibus Gyronus melius intelligebat ipsius consilia, ac si per veram pænitentiam prodidisset infidelitatem. Non tamen semel tantum sermones miscuêre, nec ille semel tantum connixus fuit animum in viam rectam reducere errantem. Obijciebat enim regis clementiam, quam esset expertus in pactis Vicianis, cum Rex ipsi supervenisset imparato & admodum debili, nec Austriacorum arma opitulari possent, unde provinciâ potuisset exui. Noluisse tamen Regem eo jure uti.

Deinde alternabat metum, si consideraret, per diversas rationes, quas explicabat, quam facile rex esset confecturus copias in Galliam immittendas; qui tum infortunio futurus esset proximus, ad sævitiam armorum, si

si regia majestas magna serie rationum perurgeretur, ad vindicandas tot injurias. Esse cur credat, Regem, Hispanorum per Italiam, & Anglorum ad Rupellam triumphatorem, istasquascunque copias dissipaturum, quamprimum in aciem prodiret majestas regia.

Rationes istæ adeo justæ erant & prægnantes, ut quemvis alium principem, prudentiæ tenaciorem, abstraxissent ab instituto bello, nisi nimio flagrâsset odio in Galliam.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum amicorum dona non semper sunt salutaria, ita inimicorum munera aliquando carent noxâ. Ibi enim potest latere simultas, quam aliæ rationes graviores comprimunt, donec occasio sese præbeat; & hic constare potest virtutis studium, ex conscientiæ instinctu, ad famæ immortalis gloriam; adeo ut conjugum fides non semper sit integerrima, quod vel Romanorum Regum historia docuerit; & hostium odium ultra gloriam nihil efferatur, quemadmodum magnanimo leoni satis est stravisse catulos allatrantes, & Cyrus Cræsum habuit consiliarium intimum, uti Alexander Magnus etiam Darij mortem vindicavit.

Consilium Prisci rem sacram habuêre, non minus, quàm amicitiam & hospitalitatem, adeo ut Barbaros despicerent non tantum propter mores agrestes & feros, sed etiam propter inhospitalitatem, & nullum tesserarum usum, constituto etiam ad eum finem sacerdotio, cultuque divino, in violatores rerum sanctissimarum, quibus maximè gauderet societas humana.

Verumenimvero par animadvertitur perversitas in consilijs dandis, uti in donis reciprocandis. Quid sibi quærant principum intimi, per gloriam dominorum, notius est, quam ut denuo admoneam. Suadent illi, commodis Principis identidem prolatis, sed ut sua dispiciant compendia: sic felicem sequuntur, & gratiarum largum: minus prosperum deserunt; omni spe delapso etiam insultant.

Quid

Quid vero de hostili dicemus consilio? Sincerum fuerit primitus, sed in utriusque commodum: in fervore negotij vix tale crediderim, cum ibi & strategemata valeant, & dissimulationes in transactionibus locum invenerint. Potest tamen animus ad pacem compositus, vel hoc modo bellum veluti deprecari, vel justitiam armis suis addere, & favorem quorumvis mortalium mereri.

Tutissimum fuerit, & amicorum rationes, & hostium consilia ad trutinam defæcati judicij expendere, ut quæ optima sunt dispicias, & quæ convenerint eligas. In eo sane plurimum aberravit Xerxes, quem Themistocles monitum volebat, ut fretum Hellesponti, quod ponte straverat, servaret, adversus Græcorum institutum, qui reditum ipsi intercludere constituissent. Credidit Persa hosti, & Græciam irretitam summo liberavit periculo.

Solemus auri argentive monetam oculis & manibus versare, an proba sit; Lydio lapidi affricare, an livorem ducat minus sincerum; dissecare, ut vitiosa & inducta proba materia; sagacissimi in aulam imponunt, ad ignem liquandam & excoquendam, qui aliena separet; omnibus est in usu statera ad pondus exigendum, adeo ut laudatissimo nemini fides habeatur, nisi ex superiori aliquo examine: mirum igitur, Principibus consilia non è re, sed è personâ probari, aut reijci. Plurimum tamen valent motus animi in utramque partem.

CAPUT XXVII.

Rex præmittit exercitum; & ipsus sequitur.

NUllis igitur rationibus poterat induci Lotharingus, ut partium studio abiret, postquam fumi vastarum sperum ab Austriacis mentem obfuscâssent. Non tamen aperuit sese tumplane, sed dusque dilato responso, donec Aurelianensis advenisset; adventabat autem armatus, ut irruptionem faceret in Galliam. Cum etiam

interea

interea apparatus belli magnus fieret, pronum erat judicare, quam alieno à pace esset animo.

Quæ cum rex intellexisset, Effiatum jubet ex agro Treverensi movere in Lotharingiam, ipse certus, eodem contendere, jam toties edoctus, quantum virtutis præsentia principis sufficeret Gallis. Jubentur & aliæ copiæ, hinc inde conscriptæ, ad limitem Lotharingiæ confluere, quæ ipsum præstolarentur, donec alicui negotio vacaret, quod tum urgebat. Necessum enim habebat, promtius excurrere Caletum, cujus præfectus renuntiabatur factioni Aurelianensis accessisse, fide interpositâ, de fideli adversus quosvis operâ.

Locus ille magni est momenti, & alias introitum præstabat Anglis, quibuscum Aurelianensis jungebatur. Hoc malum ne inveterasceret, cautio erat: remedium tamen cuivis accidisset laboriosius, quam regi, ob distantiam locorum, cum sic rex Parisios relinqueret, & à Lotharingiâ longius recederet. Ipsius tamen, qui per vigilantiam sæpius egregias tulit victorias, laborem itineris vertit in delitium; gnarus utique à pueritiâ, sapientissimè Imperatorem illum in facie obversânumi singularis consignâsse media, quæ reipublicæ Romanæ conciliassent imperium Orbis, Romam scilicet & manibus & pedibus alatam, ut intelligeremus, per vigilantiam evasisse illam in dominam Mundi.

Hinc nullas unquam turbas civiles aut extraneas ita metuit, quin extemplo præsensesset ut inopinantes obrueret malorum consiliorum sedulos, & sic conatus non operosissimè redderet inutiles. Abit ergo ex fano Germani, ineunte Majo, excurrit Caletum, introducit postridie sex cohortes ex legione Navarræâ in Citadellam, jubet Valansæum exire, & alicubi privatum esse, curam loci tradit Ramburæo parenti, donec aliter videretur: post biduum recedit, & eâdem diligentiâ recurrit in Lotharingiam, ut Ducem illum edoceret, institutum illud æquam injustitiam, & temeritatem prodere, & audaciam illatis armis castigaret.

Politica reminiſcentia.

CUm Deus reges conſtituat, tanquam imagines ſuæ potentiæ, ſimul injungit illis, ut contumeliam majeſtati illatam, quam contulit, æque ac ſubditorum errores vindicent. Nemo ambiget, quin ad eam partem officij præſtandam inſeruerit dexteræ gladium tanquam certiſſimum ſignum poteſtatis collatæ, qua ſibi ipſis de injurijs illatis ſatisfaciant.

Quicunque ea virtute languet, ut toleret contumeliam, breui in contemptum vicinorum delabetur, omnes omnino experietur infeſtos, ipſum adeò DEUM adverſum, qui offenditur nimia conniventia, ad obfuſandum majeſtatis ſplendorem, quem fronti impreſſit, adeò ut patiatur otioſus, indignam honore priuari. Particularibus nulla ad repulſandam injuriam conceſſit arma, præter principum juſtitiam, quibus tutelam inferiorum mandavit: regibus autem ex diverſa ratione poteſtatem dedit caſtigandi quoſcunq; aggreſſores.

Neminem agnoſcunt ſuperiorem, qui arbitrium diſſidiorum ſumat, judices utique controverſiarum ſuarū adeo ut jus armorum corripiendorum nullis limitibus circumſcriptum gerant, niſi ex prudentiæ quam juſtitia comitetur, inſtituto. Primum mobile à nullo cælo mutuatur motum; & reges ſummæ utique cauſæ per rempublicam, nullo circuitu authoritatis ſuperioris ad bellum gerendum clauduntur. Sufficit, cauſam armorū oblatam eſſe: unde non poſtremum ex Eccleſiæ aſtris fulgidiſſimis id bellum vocat juſtum, quod vindicandæ injuriæ ergò ſuſcipitur: & Archidamus apud Thucydidem ait, bellum juſtum eſſe adverſus eos, qui temerè offenderint.

Nulla autem grauior offenſa Principem irritabit, quam ubi exercitus conflatur ad invaſionem; & pacta violantur mitiſſimè conciliata, poſt abolitas priores injurias. Hinc leges politicæ non tantum bellū permittūt, adverſus obſidionem ceptantes, aut provinciā depopulantes, cum nullo jure ad excipiendam obligentur illam

contu-

contumeliam; ſed etiam ſatis habent, malevolentiam perſpexiſſe.

Non levis fuerit prudentiæ, diverſam ſervare rationem, cum duces cordatiſſimi quique nunquam non exiſtimaverint, præſtare præcipitari bellum in provinciam alienam, quam noſtræ inferri: Quod ſi & infidelitas accedat contra pacta, & fidem datam, jam ſumma intelligitur ex jure Principum fieri injuria. Equeſtris ordinis viri jugulum invicem petunt, ad primum vitium promiſſi, unde Principes id minus ferunt, ob conſequentia, quin bellum extemplo denuntient.

Soli Hiſpani, per ambitionis palpum ajunt, ventum & plumas & promiſſa auferre, ſed æquiſſimi quique politici docent, ſic illudi principibus, ubi promiſſis coëunt pacta, quæ mens neutiquam ſervare conſtituerit. Homero ſolitum fuit dicere, Eum hoſtis numero habendum, qui promittat, quæ præſtare nolit.

CAPUT XXVIII.

Aurelianenſis venit armatus in Lotharingiam.

CUm Rex eſſet Lauduni, ex curſore, quem Forcæus ſubmiſerat, intelligit, Aurelianenſem tranſijſſe Malaturi, quod eſt pagus exigui momenti, inter Verodunum & Metas, ut in Lotharingiam eluctatus, cum ducis copijs jungeretur. Accurrit ſubinde alius, qui nuntiaret, Aurelianenſem primo adventu bellum feciſſe, & cohortem Velitum, ab Effiato nihil ſiniſtri ſuſpicante miſſam, concidiſſe; tametſi Dux teneretur liberum permittere tranſitum copijs regijs: & ſic hoſtiles copias in Galliam effudiſſe.

Hinc Rex cogitur ad exercitum promtius ire & expeditum & numeroſum, cum & Effiatus ex Germaniâ eſſet reverſus; & Dux Chaunius, præter Eſtræum dudum juſſi, nobiles in limitem contraxiſſent. Sic ad quintum decimum Junij adeſt ad Menehutum, impetu ad Lotharingum

ringum opprimendum paratissimo, si quicquam moveretur, aut suas cum Aurelianensis conjungeret copias adversus Galliam: sapuit tamen rectius. Effiatus, temporis parcus, exercitum admovet Ponti Mussonii, & incolas adeo terruit, ut portarum reserarent claustra, præter omnem vim.

Idem pavor ipsum Ducem corripiebat, ut apud animum dispicere inciperet, idem præcipitium, quod sub exordium anni tam ægre evasisset, patere. Petit igitur Effiati colloquium, quo excusabat adventum Aurelianensis, protestatus, quod eum nunquam accersivisset, certiorque de quibusvis fidelitatis testimonijs regi offerendis. Id Effiatus renuntiat regi, qui minime consultum putabat, secundam offensam prætermittere impunem; cum verbis nulla posset inesse fides, post certissimam notitiam instituti perversi, & odij flagrantis adversus Galliam: Hinc igitur procedit Vaubecurtium usque, in Lotharingiam pervasurus.

Refertur interea, legionem equitum, magistro Leoncurtio, non longe istinc abesse, ad Ruuræam: jubetur igitur, ut Dux cautius disceret agere, Comes Aletisij sexcentos assumere equites, præter sclopetarios, & triginta manipulares ex Cardinalis, & ducentos gregarios ex regis excubijs, equis strigosis impositos, & legionem illam profiigare: id quod dicto citius, cum tanto fervore peractum, ut ex serie, quam Rex præscripserat, ducenti quinquaginta adversarij caderent, plurimis saucijs & captis, quinque vexillis præter grandem equorum numerum, ad peditum amplius commodum raptis.

Ex parte regiorum nullum insigne patuit damnum, quod intra septenos cæsos, & nonnullos vulneratos stetit, cum Dux Halvinus, velitum regiorum caput, et Buchavennæus referrent brachia globulis plombeis per tusa. Duabus inde leucis Calabrius scribebat equites, Lotharingi auspicijs, quem triginta velites ex regijs, & totidem ex Schombergijs adeo impetuosè oppresserunt, ut defensioni nullus esset locus, sed captivitati inopinatæ.

Rex progreditur, & loca per Lotharingiam hinc inde corripit: sic Barladucum ad primum fecialem redditur; fanum Michaelis consequitur, quod Rex triũphabundus ingredi voluit, ductis, quos ceperat ad Ruuræam captivis, cum universo exercitu, ut incolis pauorem incuteret, quibus insolitum erat, tantam aspicere majestatem. Hinc jubet possessionem justitiæ inire Nesimundum, supplicationum magistrum, in foro supremo Lotharingiæ, quod hic celebratur cum autem officiales recusarent fidem juratam præstare, interdicit ipsis munia, subrogatis alijs, ut dux Lotharingiæ per pauculos dies videret perniciem paratissimam, quotiescunque auderet in Galliam impingere, projecto officio.

Rectissimè equidem comparauero Principem istum exilem territorio, cui pronum est, cælo exhalationes offundere, & nubibus inde conflatis Soli obtenebrare; unde tamen paulo pòst exiliant tempestates, grandines & fulmina, quæ universam illius speciem deturpent, segetibus luxuriosissimis prostratis. Quicunque enim perpenderit ardua illius instituta, quemcunque apparatum, & omnem conatum ab initio imperij, inueniet, euasisse omnia in tempestates grauissimas, quæ in provinciam exundarint per calamitates sæuas; disparuerint etiam, ad nubis, qua tonitru generatur, evanidum interitum.

Politica reminiscentia.

CUm nullum censeatur bellum justum, ex sententiã æquissimorum Philosophorum, quam quod idem fuerit absolutè necessarium; nunquam licebit Ptincipi, illud sumere, nisi ex causis grauissimis. Nemo non ibi collocat scaturiginem malorum fatalium, cum respublica impietate, violentia, extorsione & crudelitate distrahatur, fenestra millenis confusionibus pandatur, innocentes morte immaturâ corripiantur, locupletissimi, divexentur, & panis quotidianus pauperibus eripiatur. Quis igitur unquam bellum faciet præter grauissimas causas, aut vim necessitatis summam?

Qui-

Quicuq; autem princeps fine belli suscepti excidit, maxime feret supplicium temeritatis, quod vires ad institutum non exegerit: videbit enim continuo aut exercitum profligari, aut leges satis infames præscribi. Cum cogitaret gloriæ & potentiæ facere compendium, relabetur in summas angustias, quas optime vitare potuisset, ex prudentiæ usu, & consideratione Numinis, quod regnis & imperijs suos constituit terminos: nobisque definivit locum, antequam nasceremur, adeo ut fortuna non minus, quam vita circumscribatur.

Quanti cunq; igitur sollicitudinibus differamur, adaugendam fortunam, ad prolongandam vitam, nemo momentum quidem addiderimus, nisi Cælum voluntatibus faveat. Promtum hic est discere, maxime industrios & fervidos minus proficere, genios perpetuarum tricarum studio perplexos in ea sæpiculè incidere pericula, quæ alijs parabant, principesq; qui sese putabant ingeniosissimos captatores captos esse, & fallacijs proprijs irretiri.

Sagacissimi quique è longinquo speculantur instituti eventa, impetum ferventem minime secuti, & judicio actionum arbitrium permittunt: gnari utique, imperium præcordiorum trahere imperium in fortunam, imitati Cæsaris prudentiam, qui nunquam exercitum duxit, nisi prius constituisset quatuor ista. Primum habebat, vires hostium exacte pernoscere, quos erat invasurus, cum commodis & incommodis. Alterum censebat, exercitum parare, vel antequam illi, quid futurũ esset, rescisceret, ut inopinantes, si quiret, opprimeret. Tertium complectebatur omnem apparatum & belli & annonæ, quem necessitas adsubsistendum exigebat. Ultimum reiciebat in machinas, instrumenta, & quæcunque ad summi negotij executionem usui essent.

Istæ dispositiones Cæsari per diversas occasiones promovêre institutum ad felicem successum, adeo ut plerunque exiguo temporis spatio patraret admiranda. Quicunque ad victoriarum istarum imitationem adspirat, exemplum prudentiæ ab eodem petat, cum præter illam non evitaverit tantundem subire infortunij, quantum somniaverat gloriæ.

CAPUT XXIX.

Dux Lotharingiæ mittit, qui regi offerat obsequium.

FRustra splendorem eximium induerint astra ad exortum Solem, qui matutino tempore è tenebris progressus, primo aspectu illa recondit. Frustra fluviorum maximi, qui mortalibus ex undis rapacissimis metum incutiunt, latitudine alvei ad æmulationem cum Oceano invitantur, cũ appropinquantiũ undas universas ille absorbeat, tanquam tributarias Frustra Princeps exilis potentiam armorum explicuerit ad vires immanes Regis potentissimi, cum sic vix obtineat speciem minimæ stellæ, cui ad exortum Solis, nec splendor, nec usus relinquitur.

Id demum Lotharingus fateri est coactus, tametsi invitus, cum copias profligari, & oppida corripi videret: adeo ut Curtrissonum ocyus ad regem mitteret, quin omne obsequium deferret. Rex, qui sciret per curriculum victoriarum semper præferre pacem bello, meminerat, infidelitatem diffidentiæ sufficere æquissimas causas: neque credere poterat, verum incessisse pacis desiderium, cum institutum adversus verborum speciem abiret, hinc pergit die Mercurij, qui erat vicesimus tertius Junij, Nanceium versus, adeo ut post biduum attingeret Liverdunum, duabus leucis remotum, cum parte exercitus, alterâ ad Nanceium usque progredi jussâ.

Jam intelligebat Dux, regem non inani operâ procedere ad castigandam temeritatem Galliæ infestam; cumque exercitus numerosus instaret, mittit Villanum, cubicularium primum, & Janinum actuarium intimum, qui denuo offerrent omne obsequium, cum amplissimis mandatis ad transigendum. Testabantur illi regi, Lotharingum impensè dolere, quod sese rebus Aurelianensis admiscuisset, additis ducis nomine protestationibus sum-

ſummis, de ſtudio & fide in poſterum inconcuſsè ſervandâ ex officio: paratum eſſe, ad præſtandum homagium Barrij, & fortunas ſuas cum Gallia conjungendas: neque deſinebant copias omnes offerre, quæ cum regijs conjungerentur, omnemque operam ipſius, ad quodcunq; bellum gerendum; adeo ut regi copiam facerent, majoris fidei ergo, aliquot oppidorum, ad rationem depoſiti.

Rex humaniter excipit, quod ſciret, plus gloriæ obtingere ex ſubmiſſione hoſtium, qui ſe victos fatentur, quam ſi conculcentur & expolientur: Etiam revulſis omnibus pene clementiæ limitibus, promittit alteram hanc veniam, ad tranſactionem ipſi exoptatam, modo poſſet ſecurus fieri promiſſorum. Cum autem alia fidei teſtimonia requirerentur, quam ſuperiora, ne denuo facultate perverſorum conſiliorum abuteretur, rex eos ad Cardinalem ablegat, quocum pactorum ſummam conſtituerent.

Politica reminiſcentia.

QUamvis omnes omnino principes longe plus potentiæ & opulentiæ poſſideant, quam tranquillitas animi exigat; plures tamen ambitionis inſtinctum ſecuti, neglectis prudentiæ legibus, novis quotidie implicantur conſilijs. Videntur profecto oculos avertere à poſſeſſis, ut alienis extimulent concupiſcentiam: ſic enim ſolida & vera pacis commoda diſpiciunt, ut umbram gloriæ incertam, ludibrium videlicet bellorum, perſequantur.

Inſtitutum potentiæ intendendæ ſuſcipit infinitas ægritudines, adeo ut animadvertere liceat, mentem illorum, ne inſtitutis cancellos circumdari patiantur, ſemper per incerta vagari. Accidit etiam plerunque, ut viribus non recte ad inſtitutum applicitis, rempublicam evertant, prolapſi in infamiam, victis paratam, dum majorem potentiæ ſomniant ſplendorem. Deus enim arrogantiam caſtigat, cum ſegetem moleſtiarum graviſſimarum ex ſpinoſo deſideriorum campo colligunt, ut

qui thronum potentiæ satagant maximè efferre, graviori involvantur ruinâ.

Sic sane infans, à nutrice desertus, antequam sine adminiculo incedere queat, minus corruet, quam Princeps ambitione divexatus in medio Imperio: Infans enim, ex adminiculi inopiâ trepidus, arripiet obvia, nihil ulterius audens; sed princeps, semel illo malo occæcatus, nimiâ confidentiâ inflatur, & præceps ruit, consilijs perplexatur, quæ facultates excedant, & per ærumnas compertum facit, Eum à pernicie non longe abesse, qui neminem metuat. Quanto rectius præfigerentur termini desiderijs, ut mens perpendat, non amplissima imperia principem beare, sed moderationem desideriorum compingere sub rectæ rationis imperium, si quæ turbent.

CAPUT XXX.

Altera transactio pacis cum Duce Lotharingiæ.

QUem prosperum successum minus expectare liceret ex transactione istâ, postquam Cardinalis manum admovit? Nam Virtus ejus & consilia protulerant jam limitem Galliæ, erexerant plurima trophæa ad gloriam Regis, novis additis palmis: unde nihil dubitandum videbatur, quin iterum Lotharingos edoceret, Monarcham istum & virtutem & coronam jure hæreditario à regibus Galliæ priscis obtinuisse, quibus gloriæ fuerit, priscos Lotharingos subjugasse. Neque enim metuebat Austriacorum auxilia, quæ sperabantur, adeo ut nulla omnino futura esset transactio, nisi pignora eximia & secura præstaretur fides.

Hoc enim sermonis principium sumebat Cardinalis, ut omnem spem sui circumveniendi perderent, inani deinceps verborum lenocinio & vanis fidelitatis protestationibus. Duo erant, quæ fiduciarios disponere videbantur ad subeundam ipsius sententiam, & necessitas ineluctabilis, quæ duci aut perniciem

niciem, aut transactionem imperaret, Et difficultas summa, de instituto credendo, nisi effecta consequerentur; cum nihil moveretur tot calamitatibus, quas exantlârat, quin per magis propitiam occasionem restauraret bellum, adjutus Austriacorum auxilijs, qui ipsum facinabant speciosis promissis.

Tam falso simile apparebat illa commutatio mentis, ut Cardinalis ægerrimè fidem adhiberet: cum autem conjecturâ aliquid assequeretur, eum sibi scopum in transigendo proponebat, ut regi tanta commoda obtineret, quæ Lotharingo facultatem intercluderent tertij erroris, nisi exitium sponte esset quæsiturus. Colloquium instituitur Liverduni, ubi post complures contestationes convênit, ut Dux intra sextum diem oppidũ & castellum Stenæi in manus regis traderet: quod inde à triduo consequeretur oppidum & castellum Jamesij, pignora utique fidelitatis, cum universa annona, armis & apparatu præsenti, ad annos quatuor.

Quo tempore elapso eadem loca redderentur bonâ fide, ad eandem constitutionem, quâ nunc traderentur: liceret interea regi militem imponere, ad quemlibet numerum: incolæ jesjurandum præstarent, obstricti ad quietem colendam, nullo sinistro ausu. Præterea Dux post triduum Regi traderet oppidum & munimentum Claræmontij, in quam ius Rex putabatur habere, lite in Parlamento Parisiorum pendente, ut postea possideantur à Rege per integram proprietatem & supremitatem, modo Duci solvatur pretium, ad quinquagesimum denarium, juxta canonem, ad rationes revocatum, per fiduciarios utrinque legendos.

Dux teneretur regi præstare intra annuum tempus fidem & homagium de Ducatu Barvensi: si quæ lites essent, aut moverentur, eæ à fiduciarijs utrinq; dictis definirentur, qui convenirent Parisios, quotiescunq. regi placuerit, ad quævis dissidia amice terminanda. Conventum etiam, ut Dux quinq; priora pacti Viciani capita religiosè servet, quibus hâc transactione novus accederet vigor, adeo ut nullo modo ab illis debeat recedere; tandem & liberum regijs copijs transitum per provinciam permitteret.

Car-

Cardinalis viceversa promittebat nomine regis, ut Duci redderentur oppidum & castellum Barrij, oppidum & castellum Divi Michaelis, Pons Mussonij, & quicquid omnino arma regis ipsi eripuissent: copiæ ex agro Lotharingiæ deducerentur: persona & provincia Ducis adversus quoscunque assererentur. Cardinalis omnes istas conditiones regi persuadet, quæ displicere non poterant, compendiosæ utique & ad ipsius gloriam, & ad Galliæ emolumentum, ut sic otium concederetur, ad restinguendum incendium, quod genij quidam perduelles, Aurelianensis nomine abutentes, operosè excitabant hinc inde in Regno. Sic igitur transactio sigillis firmatur Liverduni, die Junij vicesimo sexto.

Politica reminiscentia.

CUm homo sit natus liber, nulli nisi parentibus subditus, quos tamen propediem deserit, alimenti proprij sagax; nihil mirum, difficulter coli obsequium, adeo ut vim adferre credatur Naturæ, communi matri, qui aliorum libertati deroget, aut insidietur. Inter omnes autem omnino mortales nemo liberiorem sese putat, nemo majorem sibi licentiam sumit, quam qui per Natales eminet, aut per virtutem.

Hinc verum apud principes exulat, cum gratissimi sint adulatores & voluptatum arbitri, adeo ut Clitus ab Alexandro Magno ob linguæ, licet temulentæ, liberiorem usum vitâ fuerit privatus. Tum vero certatim adulatores animum ex virtutis sensu confusum & prostratum, illecebris libertatis adeo titillârunt, ut rationis usus demigrârit in libidinem, quidvis agendi. Exinde alius visus Alexander, multum mutatus ab illo, qui sudores laborum, & sanguinem vulnerum, cum gaudio ferebat, ut ab Atheniensibus celebraretur, jam vero Macedones fastidiret, & totus, quantus esset, devictæ Nationis mores luxuriosos indueret.

Quod si animus magnæ libertati assuetus redigatur in angustias, firmitatem cancellorum frendens considerabit; sed ostium apertum nactus, ruet uti lacus ag-

geribus ruptis, qui prius ſtagnabat placidus. Sic violentia ignis explodit globum graviſſimum, per iſtam conſtipationem fortior. Quid igitur ſperes obſequij à genio conſtricto, niſi ut libertatem nactus, eâdem utatur. Ita ajunt, lupum in foveam delapſum, ex captivitatis pudore indignabundo abſtinere oviculâ, quam, ſi exiliat, ſponte repetat, ſed jam liber, & devoret. Nec præter rem vincula parantur, & cancelli ferocibus beſtijs; hominibus vero imperantur & obſides, & pignora, ut, cum maximè velint, minus noceant.

CAPUT XXXI.

Dux Lotharingiæ reconciliatur regi.

POſt tranſactionem pactorum Rex abit ad Pontem Muſſonij, ubi Cardinalis Lotharingiæ ipſi adeſt, qui de promiſſis fratris caveret: ſic Stenæum committitur Lambertiæ, cum legione ſubeunti; & Pleſſius, centurio legionis Picardiacæ, occupat Jameſium, introductâ illâ legione. Et Rex viciſſim reddit, quæ per Lotharingiam corripuerat: Cumque Rex pernoctaret Siccoprati, Dux adeſt ad obſequium præſtandum, teſtatus magnum dolorem, quod tantæ fuiſſet cauſa moleſtiæ, obnixè rogans, ut memoriam præteritorum aboleret.

Rex ducem excipit cum omni apparatu benevolentiæ, quam optare licuiſſet, aſſeverans, nullam ſibi præteritorum fore recordationem; ſed & credere, eam ipſum ſumturum vitæ rationem, quæ præteritorum nihil refricaret in poſterum. Dux prodebat quaſcunque proteſtationes de obſequio fideliter colendo, tametſi ne hilum quidem pactorum cogitaret exequi. Sic Rex revertitur in Galliam, & ad Pariſios redit, cum mallet ductum benignitatis ſequi; quam diffidentiæ, cujus cauſæ nondum erant obliteratæ, indulgere.

Politica reminiscentia.

SEmper majorem meruit laudem in principe nimia fiducia, præ diffidentiâ, ubi res periculo caret & damno: potior enim est diffidentia, ubi securo esse non licet ex verbis alterius, & fiduciæ summa periculum invitat. Æquè errat, qui nemini fidit, & qui cuivis fidem habet. Quemadmodum prudentiæ est, fiduciam coërcere per metum justum infidelitatis; ita fortitudinis non postrema est nota, diffidentiam projicere, metu illo sublato.

Accidit enim aliquando, ut fiducia, quæ inimico occulto additur, animum illius flectat, & ad officium reducat, adeo ut à sinistro instituto discedat. Sicuti diffidentia summè lædit amicitiam sinceram, ita fiducia nescio quam vim occultam trahit, ad captivandos hostes acerrimos. Neque enim immoti sunt motus animorum, adeo ut aliquando clementia & benignitas eos potius convertat, quam violentia, id quod in leonibus observare licet.

Quamvis terra sponte sit mala, carduis & spinis producendis aptissima, redditur tamen quotidie melior, adeo ut granum optimum producat, manu diligenti exculta: sic genij, licet parum fidelitatis gerant, & per naturæ vitum ad imposturas inclinent, sæpissimè ad rectum rationis usum reducuntur, per benevolentiæ testimonia.

A Venetis specimen aliquod mutuari liceat, qui captum Mantuæ principem, hostem acerrimum, & in exitium ipsorum juratum, non tantum libertati reddidêre, sed & summum armorum imperium addidêre. Is autem, cum ex tanta fiducia sese victum videret, miram virtutem in causa illorum propugnandâ ostendit. Et Augustus, postquam fiduciam in S. Cinnam resumsit, & is accusaretur de cæde intentatâ, consulatum contulit, supplicio abstinuit; unde eum sic devinxit, ut neminem prorsus haberet fideliorem, & ad obsequium promtiorem.

CA-

CAPUT XXXII.

Aurelianensis Manifesto atroci impugnat Cardinalem.

SUperius diximus, rege ad invadendam Lotharingiam parato, Aurelianensem transijsse, ut copias in Galliam effunderet: ibi arma regis, qui accurrerant maturè, moram nullam indulgebant, Lotharingi etiam copijs, quas sibi adsciscere sperabat, seclusis, cum alioqui ad institutum minus habuisset virium, & rerum cursus per Occitaniam, ad mentem factionis, in vægrandem non abiret perduellionem.

Ex Lotharingia igitur digressus, petit agrum Bassinianum ut Andeloti hospitaretur decimo tertio Junij die ubi, qui & benevolentiâ & calamo ipsius abutebantur intimi, sub nomine ipsius promulgârunt Manifestum, quantam mens concipere queat, seditionem spirans. Scatebat protestationibus speciosis de colendo rege, unde perturbatores reipublicæ nunquam non rapuêre prætextum sinistrorum consiliorum. Quasi vero emolumento regis inservirent, perturbatores Regni, qui obsident & expugnant urbes, opprimunt subditos, ærarij redditus corripiunt, equestrem Ordinem perduellione implicant, nullo penso clarissimarum & absolutarum inhibitionum.

Neque enim protestationes quicquam ferebant præter velum speciosum, quo intimis Aurelianensis placebat amicire impatientiam, animorum gehennam, quod viderent, Astrologorum præsagia, quæ à biennio mortem regi denuntiabant certissimam, unde fortunam propitiam suis commodis & votis adstringerent, omni carere effectu. Hinc ad calumnias delabuntur adversus Cardinalem, per exaggerationes adeo absurdas, ut vel inde minus fidei invenirent: adeo verum est, maledicentiam nimiam, & extra similitudinem veri nullum

nullum omnino imprimere characterem in animis mortalium.

Quis enim crediderit, perturbatorem tranquillitatis publicæ, hostem regis & familiæ regiæ, quod in eo Manifesto deblaterabant, qui per prudentiæ usum regi in Lotharingia obtinuerat intra spatium quindecim dierum quævis gloriæ compendia, etiam præter vota? Quæ ratio occupandæ reipublicæ, quod Aurelianensis & auribus & calamo instillabant, qui summâ sollicitudine eundem reconciliârit Galliæ, post primam secessionem, ad expeditionem Pedemontanam nunquam inducendus, nisi de certo Aurelianensis reditu constitisset.

Sic pronum fuit postmodum ipsis extorquere confessionem istius calumniæ, cum regi persuaderet clementiam, & summam magnificentiam, ad reditum in Galliam denuo procurandum. Quæ vero inde exculpetur ratio corripiendorum armorum, adversus ipsum? Cum nulla penitus extet, nemo non ad oculum videt, calumnias illas atroces nihil atterere ipsius gloriam, quin imo, ad moschi & civettæ naturam, quibus fragrantia ex fimo & cloacâ intenditur per eandem antiperistasin & luctam contrariorum, quâ ignis per sævissimæ hyemis frigora vim geminat; universæ illæ calumniæ, quas maledicentia in ipsum evomere potuit, suavem famæ eminentis odorem, quam officijs & virtutibus humanâ pene sorte superioribus acquisivit, admodum auxêre.

Dicam tamen aliquid de sensu ipsius, quantum istam rabiem spectat; vero verius omnino esse, cum potius Galliæ sortem doluisse, quam ut paveret ob propria compendia per illam tempestatem, nullâ prorsus inquietudine animi tentatus. Universi enim illi conatus animum vehementius obfirmabant; fulmina illa, quotquot isti jaculabantur, ex rupe constantiæ resiliebant, quæ ex plurimis complurium annorum ictibus ex non dispari officinâ obduruerat, adeo ut quæcunque moles procellarum, quæ interitum minitabantur, id unum effecerint, ut universus terrarum orbis intelligeret, ministerio reddi gratiam immotam.

Poli-

Politica reminiscentia.

HOc demum institutum miram injustitiam portendit, ubi summi ministri officia calumnijs rependuntur: si enim beneficia ex quouis justitiæ genere merentur gratitudinem, nulla fuerit ratio, injurijs lacessere atrocissimis famam illius, qui nullo non momento vacat bono publico. Priscus ille dicebat, principum esse, male dicentiam referre ex beneficijs: hinc sanè celeberrimi ex antiquitate, adeoque universi, qui regibus nostratibus summa præstitere officia, sustinuere impetum ingratitudinis.

Redeamus in memoriam istius Monarchiæ ultimam contemplemur universos singulatim, qui summam reipublicæ, auspicijs regum administrarunt, & neminem non inveniemus, tanquâm scopum invidiæ, & vituperij exercendi. Causas alibi retulimus, nunc hoc unum duntaxat addimus, gratiam principis, beneficia ab ipso recepta, & gloriam ex actionibus laudatis nascentem satis causæ ad odium concitandum præferre; tantum potest invidia in aulis principum.

Neque verò malum hoc nostræ Monarchiæ est singulare, cum longe sit vetustius & universalius. Athenienses enim legimus Themistocli indixisse exilium, viro illius seculi amplissimo, etiam summis in rempublicam meritis clarissimo. Ipse Phocion post diuturna officia ab ijsdem Atheniensibus capitis damnatur, & cicuta hausta animam reddit. Sic Coriolanus odium fert, in jus vocatur, & extorris agitur apud Romanos, quibus sola necessitas agnitionem erroris attulit. Quoties verò Mosen Israelitæ exercuère seditionibus, quem Ægyptus miracula in gratiam popularium patrantem admirabatur?

Millena alia exempla, si opus esset, planum facerent, malum hoc esse epidemicum: deploratissimum nihilominus, vel ob summam injustitiam, cum iniquissimè divexentur viri benemeriti de republicâ, & admodum utiles; vel quod soleant turbæ & seditiones subnasci, cum calumniæ in eum tantum finem promulgentur. Sic Manlius Capitolinus nullam aliam invenit rationem tumultuandi

tuandi adversus Camillum, postquam urbem à Gallis asseruisset jam captam, præterquam ut calumniaretur eum ad populum, cui persuasum ibat, correptas esse ærarij pecunias.

Verissimè utiq; dixerimus, calumniam semen semper præbuisse ad segetē rebellionū, quascunq; Gallia sensit, ex quibus tamen nullum compendium plerunq; redierit ad earum authores, præter odium & ignominiam.

CAPUT XXXIII.

Aurelianensis transit in Burgundiam.

VUlgo ajunt, canes nunquam vehementius oblatrare lunæ, nisi cum pleno fulget orbe, ad splendorem summum: sic patet genios factiosos, qui benevolentia & nomine Aurelianensis abutuntur, nunquam altius inflasse tubam calumniarum adversus Cardinalē, nisi ubi maximam ille indipiscebatur gloriam ex Hispanorum ausis repressis, ex Anglorum temeritate castigatâ, & ex Sabaudi ac Lotharingi coërcitione.

Innotuêre orbiquerimoniæ illorum, & libelli diffamatorij, in fervore summorum negotiorū exclusi: quemadmodum vero Luna, noctis arbitra, cursum minime inhibet, ob quoscunq; tumultus per inferiora, ita summus ille minister, qui per merita adscenderat ad clavū reipublicæ, à Numine utiq; indultus Galliæ, qui instar astri propitij dissiparet nubes, quibus odium & invidia Gallorum conabatur detrahere, curriculum perrexit, nullo penso & metu eorum, qui institutis virtutis intercederent.

Hinc curas solitas geminabat, ut in cineribus suffocaret igniculos seditionis, qui incendijs spargendis parabantur. Aurelianensis transierat cum bis mille equitibus, quos ex Leodiensi agro, ex Wallonibus & Germanis collegerat, Ducibus Metternico, Canonico Treverensi, & Grangæo Leodiensi, in Burgundiam, ubi literæ Momorantij, quibus nuntiabatur, rerum summam in Occitania nondum ad votum

& usum deductam, suasêre aliquantulam moram.

Cum jam quatuor aut quinq, à Divioduno abesset leucas, scribit ad Majorem & scabinos, deinde & ad Parlamētum, ut moræ faverēt, suppeditatis necessarijs exercitui; persuasus, ex ea conniventia exorituram occasionem introeundi, & urbem occupandi. Huc tamen minime propensos dolet: nam literas quidem reverenter accipiunt, sed ad regem mittunt, rogato Aurelianense, ne quid offenderetur ex eo instituto, si regia mandata expectarent, quæ ad amussim sequerentur.

Cives interea jubent armari, expediunt tormenta ad defensionem, si qua opus foret; turmam equitum, sub urbium Divi Nicolai incendio fædantem, ad progressū ulteriorem, impetunt, tormentorum usu repulsant, vicenis cadentibus, inter quos Centurio Leodiensis Aurelianensi magnum expressit dolorem; adeo ut postridie discederet. Copiæ autem sensu istius infortunij & ignominiæ adeo irritabantur, ut vindictam jurarent, quam per ferociam abunde testabantur, incendijs per omnes fere pagos viciniæ sparsis, postquam agrestes ex violentia extremâ nudassent omnibus facultatibus.

Politica reminiscentia.

TEmeritatis summæ fuerit, navem vento & Oceano permittere, præter gubernaculi usum & naucleri prudentiam. Fluctuabit illa, hinc inde dilata donec fame dispereant navigantes, aut ad scopulos allisi naufragio hauriantur, aut ad barbaras nationes dispellantur, captivitati mancipandi: adeo omne malum temeritatem consectatur, salute in solius prudentiæ usu constitutâ.

Id vero aguntprincipum intimi quibus volupe est fortunam Oceano temerè committere, ex vana natalium spe, quibus omnia submissionem debeant & obsequium. Coluntur quidem illi non immerito, quod summum principem sanguine attingant, & spem summi imperij, ex fatorum cursu concipere queant; sed duos Soles non fert mundus, & regnum licet amplissimum, duobus regibus nimis est angustum.

Pessimè autem vindicatur officium, quod Principi summo debetur & redditur, per injurias & calamitates, cum id laudem potius ferret. Temeritas socios ubique quærit, etiam vi & dolo facit, ne sola errare videatur, cum tamen multitudo peccantium exiguum præstet patrocinium adversus rectæ rationis usum. Nam quid solatij invenerit naufragus in tabulis circumnatantibus alienarum navium?

Stulta ea est persuasio temeritati fortunam sperare propitiam: Subdola est, & vitrea, cum splendet, frangitur. In facinoribus heroicis licet id animadvertere, sed apud genios eximios, quorum numerus est exiguus. Pauci numerantur Timoleones, paucissimi Sullæ, quibus temeritas semper fuerit fausta: sed quanta eorum multitudo, quos fortuna destituit, & ludibrio exposuit, propediem præcipitandos? veluti Pompeios & Marios, adeoque Sertorios meminimus.

Respicienda itaque fortuna, ne ipsius fiduciâ nimiâ audeamus, quæ in rectam rationem impingunt, semper recordati, etiam optima consilia, ad prudentiæ stateram pensiculata, sæpissimè cadere pessimè; ut à temeritate eo longius recedamus.

CAPUT XXXIV.

Aurelianensis cogitur Burgundiam deserere.

Dispositio hæc Dividuni, ad Aurelianensis institutum parum commoda, non solam præbuit causam, cur ille ex provincia ea discederet, cum Forcæus calcaneo ferè inhæreret. Cum enim Rex in Picardia esset factus certior, Aurelianensem in Galliam irrupisse, nullum temporis momentum statuit pendendum, ad cursum perduellionis interrumpendum: dudum gnarus, principijs fervidè obstandum, antequam copiæ contrahantur, & munimenta aut urbes famosæ corripiantur. Jubet igitur decem millia peditum, ex copijs per Lotharin-

tharingiam distributis, duo millia etiam equitum assumere, vestigia legere, & quodcunque institutum turbare: adeo ut post pacta Liverdunij sancita, otium in provincia subsistendi non relinqueretur Aurelianensi. Visum etiam regi, in eundem finem submittere Schombergium, qui mille quingentes nobiles, greuis & leuis armaturæ, præter nongentos sclopetarios desultorios, ex legione excubiarum lectos duceret.

Cum enim duos istos duces tergo hærere videret, progredi necessum habuit, diligentius quam instituerat. Constabant autem Aurelianensis copiæ milite collectitio, eòque extraneo, qui summa gaudebant violentia, adeo ut quæuis oppida, quocunque modo munita, & portarum claustra objicerent, & obsequium in regem colerent. Ausæ sunt aliquæ ad Corconam quadraginta fere mulas corripere, quas incolæ per vim receptauere, intra pomæria deductas, temeritatis pænam morte luentibus duodecim raptoribus.

Id Aurelianensis adeo grauiter tulit, ut oppidum obsidere constitueret, nisi Episcopus Menatensis, cujus fides & virtus celebrantur ad primum nuntium contraxisset centum nobiles, præter quadringentos pedites, & in oppidum ingressus, defensionem parasset; adeo ut Aurelianensis, cui non diutius licebat alicubi tardare, cogeretur discedere. Peruagatur uniuersam Galliam, nullo operæ pretio, nisi ut progrederetur usque etiam in Occitaniam; postquam Cardinalis, secundum regis auspicia, omnia ubique rectissimè composuisset.

Politica reminiscentia.

IPsa prudētiæ summa imperat, ut ne unquam perduellio contemnatur, quantulacunque ejus fuerint principia; sed primæ, quæ coëunt per agros copiæ profligentur. Solent, fortunæ occæcandi permissi, ex viribus non contemnendis fiduciam concipere, exercitum exiguum nihil adversi ausurum: sapientissimi tamen quique didicerunt ex usu rationis & rerum humanarum, exigua principia sæpenumerò traxisse periculosissimam molem.

Perduelliones enim rectè comparantur fluuijs,qui alueos dilatant per ipsum lapsum , innumeris rivulis susceptis. Neque vero ignorari debet inconstantia rerum humanarum,cum & negotia militaria legibus fortunæ impensius subjiciantur, præ cæteris omnibus. Sic enim hosti grande permittitur compendium,si contemnatur,& ex contemtu oriatur negligentia ad resistendum , quam ille negligentiam convertat in extruenda munimenta , & copias contrahendas , adeo ut postmodum difficillimam præbeat victoriam, cum primitus exiguo negotio potuisset à progressu distineri.

Pharao quidam , sic enim reges Ægypti audebant nuncupari,ex imprudentia contemnebat Chaldæos,ad suggestionem procerum Memphiticorum , qui exaggerabant, principem natalibus priscorum regum ortum, vastissimæ provinciæ dominum , arbitrum pacis & belli celebratissimum,prostituere authoritatem , ex quovis signo metus , quem tantillus hostis conaretur injicere. Supplicio sanè non caruit,ubi Chaldæi irrupêre , vim armatam circumtulere,ad illius exitium.

Exigua cura obsidentium hostium,& fiducia murorum viriumque Niniuitis interitum conciliavere , per securitatem epulantibus,ad jacturam imperij. Vel minima scintilla immane fecerit incendium ; & exile principium perduellionis euerterit imperium quodcunq; , nisi ab exordio instituatur restinguendi ratio. Sic videas violentissimam tempestatem ex aurâ leni ventorum procedere,& gravissimas aeris tenebras nasci ex debili nube.

Sæpissimè profectò bella immania extitere ex paruis principiis, cum per rempublicam semper reperiatur fastidiosorum copia,qui principis indigrabundi institutum suscipiant, vires augeant , nisi præueniantur; accedit etiam studium prædandi, quod plurimis volupe est , ex patrocinio tanto,ad libertatem agendi,rapiendi,populandi. Summum mali remedium sumitur ex promto occursu,ut primæ perduellionis copiæ,per agros emicant,tantâ vi urgeantur,quæ vix otium relinquat cogitandi , quò cæteris lubeat quietis esse.

CAPUT XXXV.

Momorantij fastidium.

DUx Momorantij Aurelianensem in Occitaniam invitaverat, certiorem factum, destatum nandoin eâ provincia instituto, dum sibi ipsi persuadet nimiam in universa provincia concitandâ fiduciam. Grandes ille coquebat ægritudines inde ab anno millesimo sexcentesimo vicesimo nono, ob Edictum de constituendis Electis, quæ noua munia plurimum ipsum attinebant.

Quemadmodum enim officium gerebant indicendorum tributorum, quæ rex à popularibus petebat, cùm id ordines prius & inprimis *Præfectus* præstarent, non rarò centies mille libris in suos usus interversis, ita ægerrimè ferebat hoc detrimentum, amplissimis sumtibus alioqui assuetus. Etiam Emerius, Ærarij summus quæstor, in Occitaniam missus anno tricesimo primo, supra millesimum sexcentesimum, ut Edictum illud observantiæ traderet, adinvenerat mediam viam, ut scilicet tributa indicerentur à fiduciarijs, ex quorum creatione rex tantūdem susciperet commodi, ac ex institutione Electorum; qui tamen nihil minus agerent, quàm quæ ordines definirent, adeò ut Gubernator provinciæ compendiis solitis frueretur.

Hanc autem rationem Effiatus, Emerio superior & omnium summus, ad probare noluit, vel ob simultatem, ex communi in exercitum *Pedemontanum* imperio susceptam, vel ob iniquitatem rei, cùm nefas sit, Gubernatores provinciarum tanta emolumenta à popularibus sumere cùm sic onera crescant, nullo ad regem redundante commodo: adeo ut Momorantij fastidium viam illam mediam, ab Emerio propositam, reddiderit inutilem.

Deinde animo conceperat munus sūm *Mareschali* per castra & exercitus universos regis, quod non multū aberat à functionibus universis Connestabilis, cúm autem eâ spe, propter æquas rationes excidisset, qui semper plus virtutis,

quam prudentiæ in quouis vitæ instituto exeruisset, repulsam itidem gravissimè tulit vel ex memoria laudatissimæ familiæ, quæ Connestabilis honores crebrius gessisset, perinde ac si inde meritorum summa in ipsum descendisset.

Hæc principalia fastidij capita ipsum in perduellionem conjecere; quibus licuerit addere, conjugis ex Italiæ fastu, & per illam rationem, cui tamen merita subjunxerat particularia, quibus reginæ matris gratiam sibi integram semper servaverat, superbientis, creberrimas vellicationes, ut ad partes illius, adeoque Aurelianensis transiret, cum de arctissimo concordiæ vinculo in Cardinalis exitium nemo dubitare possit.

Verò enim verius, conjugem plurimum contribuisse, ad maritum sinistris consilijs intricandum, ad quæ ipsus procliuior erat ex nimio igni, pauculo phlegmate, quibus genius, moveri sentiebatur; etiam credulus, magnam illam majorum familiaritatem, qui provinciam à plurimis annis rexissent, ad sese devolutam, quam etiam auxisset, magnum momentum collaturam ad versandos oppidanorum, nobilium, ordinum & popularium animos prolubitu, ut sic provincia universalem sumeret perduellionem quæ ex Aurelianensis authoritate cogeret Cardinalem, ad abrogandum Electorum, Edictum & quosuis honores, ex voto conferendos.

Politica reminiscentia.

QUicunque sibi tranquillitatem rerum humanarum exptabat, idem fecerint, ac qui Lunæ eandem faciem & Oceano perpetuum imperet æquor. Solem videmus, adeoque Lunam crebrius obuolui tenebris, & horrendum spectare; quid mirum igitur, si astra euanescant, & lumine destituantur? Recensent Chronologi terminos Monarchiarum, & imperiorum, ubi exigua principia creuerunt in molem immensam, quæ nimio sui ipsius pondere corrueret tandem & in minutias dilaberetur.

Easdem alia Natio, ex fatorum serie, eodem prorsus modo collegit in structuram, æquè stupendam, adeo ut omnia

mnia in circulum revoluantur. Quod si eam sortem patiantur summa imperia, & familiæ summæ, nemo mirabitur, medioximarum & infimarum familiarum vicissitudines. Majorum merita & honores plurimum sanè conferunt ad excellentiam, cum infimis per multa egregia facinora, quibus nonnunquam ætas deficit, sit eluctandum, antequam ad eos gradus pertingant, in quibus isti sunt nati, vel juvenes consistunt, unde Cicero seipsum voacat novum hominem, qui ad rempublicam accesserit, nullus majorum fumosis signis notus.

Verumenimuerò virtute sunt parta monumenta illa majorum, virtute sunt eadem conservanda, ne noui homines eadem, qua ultimi *Majores*, via ad summos honores contendant, natalibus alioqui laudatis per socordiam antiquatis. Sic videmus, è re angusta complures per parsimoniam peruenisse ad magnum censum; liberos etiam eidem parsimoniæ inutritos, censum aut servasse, aut intendisse; sed parsimoniæ iguaros posteros, dilapidasse ipsum fundum, quem pari parsimoniæ, sed alienæ, permittere cogerentur.

In utroque genere plurimum grassatur fæminarum & fastus & luxus, de quibus sæpius monuimus: quæ per naturam à rebus gerendis remotæ, & ex virium imbecillitate patrocinio maritorum subditæ, partes obsequij sument & colent, ne universam familiam euertant, sibique ipsis exitium accersant.

CAPUT XXXVI.

Momorantius non potest à male instituto reduci.

Ex hoc instituto enixè laborabat potiorem Episcoporum & Nobilium partem in Occitania in partes Aurelianensis pertrahere, postquam in provinciam reversus esset, ut suos faceret, cum optimè sciret, populares instar stellarum paruarum firmamento, quæ motu particulari de-

stitutæ, ad illum cælorum superiorum volvuntur, secuturos ducem. Hanc negotiationem ille ex voto promovebat, in propriæ tandem gloriæ dispendium, cum certum sit, eximiâ facilitate complurium, ipsum tanquam arctiore vinculo, perduellioni fuisse adstrictum.

Quemadmodum verò fieri nequit, ut istiusmodi instituta diu teneantur in occulto, rex & Cardinales extemplò rem intelligunt: ubi leges justitiæ promtum requirebant supplicium. Cardinalis tamen, qui noverat, principibus ad severitatem non esse transeundum per istiusmodi occasiones, nisi post usum clementiæ, suadet regi, ut industrij alicujus viri intercessione uteretur, qui genium errantem revocaret ad officium; cum & virtutis esset virum summæ notæ à naufragio servare, in quod per imprudentiam fervidiorem præcipitaret.

Negotium imponitur Episcopo Arelatensi, & Emerio, qui nomine regis indicarent causas, justæ diffidentiæ: si rationem officij haberet, intelligeret, particularium non esse rempublicam suo modulo metiri, aut pro arbitrio administrare, quod regiarum esset partium: bonum provinciæ ex perduellione & bello malè quæri adversus confusiones nascentes: fortunæ incrementum perdullione non stabiliri, sed subverti, postquam rex satis habuerit potentiæ ad cicurandos vicinos omnes, nihil reliquum facturum, ad ipsum opprimendum & cum consilijs exitio immolandum: natales denique flagitare obedientiam eximiam: cùm majores integro semper vinculo sese adstrinxerint regibus, gloriæ illi insignem facturum maculam, per actiones contrarias, in suum ipsius detrimentum.

Rationes istæ nimia potentiâ & justitiâ turgebant, ad eum à vanis consilijs revocandum, si tantillum voluisset illis examinandis impendere otij: sed fastidium, & simultas nimis altas egerant radices in animo, ut libertate perditâ, obstinatam institueret semper negationem, de ullo sinistro consilio, adversus regi debitum obsequium; adeò ut nihil desineret tricas ceptas perurgere, adseducendos quoscunque instituto utiles. Quis satis miretur hanc oppositionem & mentem cæcam?

Sed quis satis contemplabitur benignitatem Cardinalis,

lis, qui ſumma ægritudine afficitur, quotieſcunque regem cogitur ad rigorem deducere, tametſi juſtiſſimum; unde obſtinationi cedere nondum voluit, id agens, ut rex nova mandata in eundem finem Sondeuilio daret, majoris fiduciæ ergò, ex confidentiâ priſcâ. Jubetur igitur à rege diligenter ire, poſt inſtructionem à Cardinale ſuſceptam, ad Momorantium, ne is ab obſequio recederet, aut perduellioni ulterius miſceretur, ad extorquendam à rege perniciem. Peruadit, adeſt, omnem operam adhibet, induſtriæ & familiaritatis nihil obliuiſcitur: in vanum tamen omnia, cum inſtitutum obfirmaſſet ille, & compluribus ſeſe obſtrinxiſſet.

Politica reminiſcentia.

SUmmo cum periculo obſtinatio ſumitur in ſiniſtris conſilijs, ubi aures obturantur ſapientiſſimis admonitionibus, quæ ſucceſſum exitialem inde oriturum demonſtrant. Magnates in eam obſtinationem inducti, plurimorum malorum cauſam dant, per tumultus grauiſſimos, donec in barathrum calamitatum collabantur, ubi impediti, non rarò cæteros complices in eandem perniciem trahunt.

Quamuis Alexander Magnus æquâ fortunâ & virtute uteretur, inſigniter tamen errauit, per contemtum Magorum & Sapientum Ægyptiorum, qui ſæpius monebant, Babylonem caveret, ex notitia fati. Cum enim conſilium ipſorum flocci penderet, illuc tranſire omnino conſtituit, ubi à Theſſalo medico propinatum hauſit venenum, lucisque hujus uſuram depoſuit.

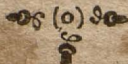
Summæ aliquando fuerit prudentiæ, ſententiam mutaſſe, unde non exigua laus conſurgit, quando mala de relinquuntur conſilia. Fluviorum proprium eſt, nunquam redire ſurſum, ſed ſapientis eſt, curſum inſtituti interrumpere, viamque diverſam inſtituere ab ea, quæ in grande duceret infortunium. Nemo unquam multoties mutauerit exercitium actionum laudatarum, qui inconſtantiæ ferat vituperium; nec adeò immotus in perverſis, qui pertinaciam teſtetur in continuatione.

Consilia enim suscipit cum reverentia, quibus utitur ad potiora dispicienda, cùm sciat, leuitatis non esse, ab errore recedere noto & damnato, Mavult fateri imprudentiam quam eam semper fauere, gnarus utique, superiorem euadere, qui per eas occasiones det manus. Pertinacia verò nullam penitus fert excusationem, quæ nos detinet in perduellione, adversus obsequium principi debitum: nemini enim mortalium fas est, arma corripere adversus ipsum, quocunque prætextu.

Deus regum dextras gladio armauit, adeò ut nefas sit, ullum subditorum eum arripere, nisi ipsius auspicijs. Magnates vituperio non carent, ubi bellum excitant, cum nō parum gloriæ ferant ex pacis studio, decepti interim, quicunque boni publici velo sperant saluari. Nemo enim adeò hebeti est ingenio, qui credere velit, perduelliones ex eâ causâ oriri, cum omnes rectissimè norint, authores ex solâ ambitione & commodo priuato propelli.

Quandocunque tamen necessum fuerit, rempublicam constituere, quemadmodum nulli omnium membrorum jus est in partes principales, cor scilicet & caput, ita nulli reperientur Magnates in quocunque regno, quibus fas sit, præter injuriam, temeritatem & insolentiam, leges dare, & principi præscribere. Hinc Marcellus, licet in tenebris paganismi educatus, aliquando dicebat, à Diis immortalib⁹ petendos esse & precibus & votis principes probos; quicunque autem obtigerint, amandos, colendos, metuendos.

Id sentiebat vir paganus: ex omnibus tamen Nationib⁹, quas superficies terræ alit, nulla minus excusationis habuit, quam Christiani, quibus Deus sexcenties in utroq; fædere injunxit obsequium erga reges, ut eos venerentur, etiam patienter ferant, si quæ soboriantur confusiones, ex errore.

CA-

CAPUT XXXVII.

Momorantius ingeminat tricas, postquam Aurelianensis Occitaniam est ingressus.

QUamprimum Aurelianensis in Occitaniam pervenit, Momorantius, qui asseuerauerat, equestrem ordinē expeditum fore, ad primum illius aspectum, compluriaq; oppida & munimenta portas reclusura, feruidius instat operi, ut plurimos in factionem induceret, Eatenus regem distulerat lenocinio verborum, missis septenis ad aulam ex ordine & intervallo cursoribus, qui fidelitatem certissimam deferrent: sed eo rerum curriculo expiauerat dissimulandi tempus.

Sic sanè omnes amicos & clientes euocat, quicunque fidem dedissent, ut effectis eam testarentur, adeo ut diuersæ coitiones, quæ penè apertè fiebant adversus regis commodum, notarentur. Aurelianensis sese nuncupabat, per literas patentes & compita, uti visum erat ipsius intimis, vicarium universalem regis, adversus administrationem reipublicæ: oppida Albij, Baniolaram, Besierij & Luneli, castella Baucærij & Aletisij, præter plurima loca minoris nominis, perduellionem sumserant.

Conspiciebantur in littore, versos Narbonnam quinque millia Neapolitanorum, quos Hispanus submiserat: propalabantur adversus quamuis veritatem complures enormes confusiones, quas in administratione rerum committi persuadebant, ad concitandos populares. Magnus numerus Prælatorum, Baronum & Deputatorum seducebatur, qui eousque implicabantur, ut ex Ordinum consulto Aurelianensi offerrent provinciam, cum omnibus juribus, qui auxilijs egeret ad rempublicam rectius constituendam, & ad exterminandos adversarios, quorum caput faciebant Cardinalem.

Promittebant etiam Momorantio unionem arctiorem, protestati, de nunquam deferendis ipsius commodis; sanciebant, nihil eorum, quæ Emerio de Electis promisissent, in tabulas publicas referendum, omnia potius acta, cancellanda & rumpenda. Momorantius inde suo nomine mittebat mandata diversis Nobilibus & alijs viris spectatis, ut vacarent pecunijs regiis per *Diæceses* distribuendis. Eodem tempore ad Communitates scribebat, exhortatus ad mandata illa suscipienda, ut animose accederent liberatoribus reipublicæ.

A rege colendo conatur abstrahere Marchionem Fossessium, Magolonæ gubernatorem, oblato munere Mare schalci, quo ipsus tum gauderet, præter spem in futurum amplissimam: quod rex suis oculis legit in epistolâ perlatâ. Archiepiscopum attinebat Narbonnensem, præsidem Ordinum, & Emerium, quod nullo non tempore sese fortiter opposuissent ipsius tricis: Sic non tantum scribebat quoscunq; posset milites per provinciam, & viciniam sed & in Hispaniam mittit domesticum cum Fargisio, qui ampliora auxilia copiarum & pecuniarum rogaret.

Nihil denique omittebat, quod perduellioni promovendæ aptum cogitabat: adeo ut per tantas clientelas, si Aurelianensis duntaxat tertium potuisset tardare mensem, antequam provinciam ingrederetur, institutum successu longe funestiore reipublicæ processisset, quod omnibus, rerum illarum aliquatenus gnaris est notum. Parlamentum verò Tolosanum, quod semper insignem præstitit fidem in occasionibus, commoda regia complexis, ubi notitiam injustæ temeritatis adversus authoritatem regiam suscepit, diversas sententias promulgat, ut obniteretur, & impetum coerceret.

Constituit igitur primum, ut Procuratoris Generalis substituti per omnes præfecturas & tribunalia regia illius jurisdictionis necessariâ diligentiâ inquirerent: deliberationes Ordinum, tanquam perduellionis & temeritatis plenas abolet: prohibet, ne quæ pecuniæ indicerentur aut distribuerentur ad mandata Momorantij: decernit adversus omnes officiales Ordinum, & cæteros, qui deliberationes illas procurassent, ut apprehenderentur, ducerentur, compingerentur in carcerem, qui judicio sisti, & secundum statuta damnari possent.

Cum

Cumque Episcopus Albij oppidum suum Aurelianensi tradidisset, Parlamentum universa illius bona & redditus corripuit, addito clarissimo prohibitorio, ne debitores & villici quicquam soluerent, aut proprio & priuato nomine satisfacerent: quo generoso exemplo reliquis omnib⁹ Parlamentis præstitit exemplum, cujuscunque reverentiam nihili habendam, præ regis commodo, & reipublicæ tranquillitate.

Politica reminiscentia.

CUm Parlamenta justitiam ex manu regum in eum duntaxat finem suscipiant, ut obsequium ipsis debitum stabiliant,& popularibus conservent possessionem facultatum; nemo ambiget, eadem obligari ex officio, ut sese fortiter opponant seditionibus, fortissimi utique tibicines authoritatis regiæ; quam si minus firment, summam officij partem deserunt: potentiam Principis ratione depositi seruant, quâ utantur ad conseruationem boni publici. Inutilem non relinquent, ubi turbatur popularium tranquillitas: neque per illas occasiones satis habebunt, obsequium tenuisse, quo cæmento & vinculo populares in ordine continentur decenti; sed debent etiam authoritatem expromere, quæ ipsis est collata, ad illam Principis conseruandam,& ut valide resistant diffidijs civilibus. Ab omnibus enim agnoscuntur veluti leges animatæ & loquaces, quibus tradita est potestas pœnarum & suppliciorum, ad seditiones suffocandas in ipso ortu.

Hinc igitur iniqui fuerint, nisi reprimant, æquè ac milites per occasiones pugnandi desides. Quomodo verò defuerint officio, sine grandi Summæ ingratitudinis culpâ, cùm ex majestate solius principis refulgeant? Sol per naturam lumine vestitur, quo in oculis uniuersi coruscat, cætera verò astra alieno & mutuatitio, non suo lucent: sic regibus est potentia originalis, quam nemini mortalium, at soli Deo referunt acceptam. Diversa conditio magistratus modo seipsum accuratius contempletur; is enim videbit, nihil sese possidere, nullo splendore valere, nisi ex Principis liberalitate.

Quæ

Quæ cum ita sese habeant, per leges gratitudinis, æquæ ac submissionis, debent ex officio sese opponere, ubi illius incursatur gloria. Sic enim, ubi omni nisu authoritatem regis tutantur, suam in particulari conservant: dependent enim per institutionem ex ipsius gratiâ, & sic non poterunt in splendore convenienti conservari, nisi per conservationem authoritatis & potentiæ Majestatiue.

Reges ipsis veluti animas præstant, unde vitam & subsistentiam sumunt: unde violatâ quæ regi debetur obedientia, authoritas magistratus, veluti nata ex illa, & eodem vinculo, quo nos principi obligamur, connexa, desinet subsistere, & integritatem servare. Sic rivuli dehiscentibus scaturiginibus siccantur, & corpus vigore & motu caret, anima, quâ animabatur, separata. In suum igitur commodum & gloriam propriam allaborant Parlamnnta, quæ authoritatem regiam asserunt, cùm per illius desertionem ipsis sit pereundum.

CAPUT XXXVIII.

Rex principi complures provincias subjicit regendas per suam absentiam.

QUemadmodum temporib⁹ seditiosis semper metuenda est perduellio eorum, qui absentiam principis aucupati, factioni accedere, & per rempublicam tumultuari possent, rex antequam recederet à provincijs, quæ Parisios per viciniam contingunt, administrationem earum constituit tradere principibus regijs: unde literæ authenticæ expediũtur quæ potestati principis Condæis submitterent Nivernenses, Bituricenses, Burbonises, Turones Pictavos, Aunisios, Sanctios, utramq; Marchiam, Limouices & Aruernos, quos contineret in pace, & obediẽtia debita; certus de fidelitate & studio illius erga regiam majestatem, præter prudentiæ & industriæ laudem, quæ curam

ram eximiam adhiberent, ne quid sinistri inter ea obtingeret.

Literæ ille ferebant eximiam potestatem, adeò ut impingerent in judicia plurimorum quibus minus consultũ videbatur, principibus regijs tantam indulgeri potentiam. Effectus tamen erat prudentiæ & consiliorum non vulgarium, quæ Cardinalis hic producebat, quod sciret, nihil penitus metuendum esse ex potestate alicui Magnati collata, cujus prudentia securos reddat meticulosos. Sic enim leges gratitudinis æque ac submissionis eosdem devinciunt, ut coerceant, quicquid regis gloriam flagellat: Sic intelligunt, per sartam tectam regis authoritatem, & suam, in particulari servari.

Politica reminiscentia.

DIuersæ sunt rationes demerendi, ex diversis animorũ propensionibus: alijs placent auaritiæ compendia, alijs imperat ambitio, sed virtuti sola fiducia, quæ ipsa viscera commouet, & conscientiæ tribunal constituti, quouis jurejurando tenacior. Docuit quidem historia omnium temporum, quãta sit perversitas animorum, apud plerosq; ut ille dicere sit ausus. Si pejerandum sit, regni causâ pejerandum fuerit. Extat Tarquiniorum historia, ubi nec vincula matrimonij nec sanguinis reverentia ambitionem coercere potuêre.

Memorant sanè priscorum monumenta Semiramidem, Assyriorum dominam, Orbisque Monarcham, à rege & marito indulgentiam petijsse imperandi per triduum tantummodo, sed cum ea potestate, quam nemo, nisi supremi supplicij auidus detrectaret. Annuit imprudens maritus, exuit regiam majestatem, eâdem circumdat conjugem, mandat & imperat absolutissimum obsequium domesticis præfectis, ciuibus popularibus, priuatus degit, parum sollicitus de perfidiâ conjugali, quod ex suo animo alienũ judicaret, & nimio amore erga speciosissimam juxta, & sagacissimam fæminam arderet.

Verumenimverò impudica mulier imperat cædem mariti percussoribus submissis, nisi ipsi percuti mallent, & sic libera-

liberatur ab imperio mariti ,laxatis impudicitiæ frænis, quæ proculdubio ille adducebat arctius quam impotens ferret libido. Tantum prostibulum etiam priuigini castitatem audebat tentare, ne ullum deesset vitium protervìæ.

Ambitionis stimulos , & amorum flammas prisci eodem censu habebant impotentiæ, maximè ubi usus obfirmavit animos, ut extrema quæque potius suscipiant, quā ut ab illa dulcedine sese revelli patiantur:sed ista de otiosis intelliguntur, cum notum sit, Naturam non adeò undiquaque esse corruptam,quin inter spinas rosa enascatur , inter Magnates fides sincera inveniatur , quam eo pluris fieri decet , cum rarior sit, & plurimi rapere imperium, quam expectare malint,quod Tacitus ait.

CAPUT XXXIX.

Rex Declarationes promulgat adversus factiosos.

DUm Momorantius omnia disponit ad bellum, Aurelianensis progrediebatur in Agrum Albigensem, ubi Episcopus ipsi metropolim tradit. Aliquid quietis hic indulget exercitui ex itinere defatigato,& digrediens Comitem Moreti cum quingentis equitibus relinquit præsidio; rectà abit Carcassonam,ubi clientelas habebat.*D*iscit autem extremum studium *M*angoti Villarcusij,qui ibi magistrum supplicationumm agebat,quo incolas in obsequio regio contineret;transit Bitieram , ut nouis munitionibus vacaret.

Hinc cogitabat excurrere Narbonnam,ut per clientelas satis validas urbem occuparet, tanquam posticum, ad suscipienda, quæ Hispania promiserat auxilia , vel etiam ut ad quosuis casus refugium pararet. Sed dolore non exiguo stimulatur,ubi factiosi extorres occurrunt, Archiepiscopo nimium ad vigilante, cui cæteri regij ministri opem tulerant,ingressi urbem,quâ sic potiri licuit.

Cùm autem regi de omnibus & singulis probè constaret,etiam de Ordinum consulto,de locorum quorundam cor-

correptione, & summorum virorum transitu ad Aurelianensis partes; existimabat, suam ibi locorum requiri maximè præsentiam: idem visum Cardinali, qui asseverabat; si rex eam susciperet expeditionem, spatio sesquimensis, quod eventus comprobavit, uniuersam illam dissipatum iri tempestatem.

Constituitur iter, rex, antequam *Parisijs* discederet, *Parlamentum* inuisit ex ratione solitâ, *Declarationem* promulgat adversus quosuis Aurelianensis sequaces & studiosos, perduelles pronunciat, impingit crimen læsæ majestatis, & perturbatæ reipublicæ, injungens regijs ministris, ut adversus eos ex rigore statutorum agant; cum testimonio nihilominus admodum particulari benevolentiæ in Aurelianensem, ut ipsum nollet criminis reum facere; quin potius promittebat eadem Declaratio abolitionem integram erroris, si errorem intra sesquimensem à promulgatione agnosceret.

Aliam faciebat *Declarationem*, quæ ad *Parlamentum* Tolosanum mitteretur, ut Momorantius pronunciaretur reus criminis, quod læsæ majestatis vocant, lapsus omnibus gradibus, dignitatibus, honoribus. Ducatus Momorantij extinctus & *Coronæ* unitus, facultates reliquæ fisco addictæ essent: jusso Tolosæ *Parlamento*, in jus eum vocare, constituto etiam, ut omnes omnino *Prælati*, Barones, Consules & *Deputati* oppidorum, qui interfuissent, signassent, aut consensissent Ordinum consulto, tenerentur intra quintum decimum diem à publicatione istius Declarationis, sese sistere *Parlamento* Tolosano, aut *Præsidiali* proximiori, ad improbanda, quæ consensissent, signassent & fecissent. Sin parerent minus, rebellium numero haberentur, rei criminis, quo majestas læditur, lapsi omnibus honoribus & dignitatibus. Addicerentur clarissima inhibitione, ne quæ pecuniæ indicerentur ex authoritate illius declarationis, quam conventus Ordinum sanxisset.

Rex præterea disertè mandat *Mareschalcis* Forcæo & Schombergio, darent operam ante omnia, ne copiæ auspicijs Aurelianensis hinc inde scriptæ coirent, sed ut dissiparentur, antequam ad signa concurrere possent, & duci. Sic igitur *Parisiis* exit ad undecimum Augusti.

Ipsa

Ipsa nova, de ipsius itinere suscepto tantum trepidationis seditiosis incutiebant, quantum virtutis genuinis conferebant Gallis, adeo ut factionis institutum labasceret. Primum passa est ea infortunium, quod Galliæ in salutem cessit, ex divisione ducum, quam Forcæus & Schombergius in regis vertêre compendium: nam Puylaurentius, qui possidebat imperium in quoscunque Aurelianensis sequaces, ægerrimè ferebat, Momorantium distribuere mandata militiæ omnia, unde tanta æmulatio suborta est, ut sese invicem tolerare nequirent.

Accedebat Elbævius, alia præ Momorantio dignitate fulgidus, qui sibi legati gereralis partes apud Aurelianensem expetebat, adversante Momorantio, ne provinciæ, quæ theatrum tragædiæ præbebat, administratione excideret: adeo ut concordiæ causâ separandi viderentur, copijs partitis, quæ sic infirmiores, victoriam dedere minus operosam exercitui regio.

Politica reminiscentia.

DIvisio factiosorum præstat summum compendium, adeò ut quiuis hostes ex dissidijs ducum & copiarum facilè succumbant. Fortunæ beneficium hoc debetur, si sponte confundantur, nullâ nostrâ intercedente operâ: quòd si industria accedere queat, nihil omittendum, vel ex emolumento certissimo, ad exemplum magnorum ducum frequentissimum.

Cùm Coriolanus Romanis faceret bellum, Senatorum prædia exussit, plebeiorum facultatibus parsit, ut eos irritaret invicem. Hannibal ex diversa ratione, Fabij prædijs parsit, reliqua populabundus contrivit. Thebani Mardonio consulebant, principibus Græciæ munera mitteret grandia, quæ suspicionem cæteris mouerent. & Cleomencius Athieniensis Trezenios adortus, sagittas quasdam in oppidum jaculatur, quibus circumdederat literas, ad sæuissimam seditionem concitandam, qua fervente, commodum speculatus tempus euasit superior.

Sagacissimi Politicorum, ut malo isti mederentur, semper censuêre, plures duces paris imperij & potentiæ non

conve-

convenire exercitui, aut rebus prosperè gerendis, nisi saltem in particulari imperarent singuli, adeo ut obsequium ad unum illorum respiceret. Extemplo enim licet animadvertere æmulationem, nisi caveas, quæ metuat alienæ gloriæ incrementum. Est etiam cuique sua sententia, adeo ut consilium isti placeat, quod ille rejecerit, unde sæpissimè momenta rerum gerendarum transeunt inaniter.

Hoc incommodo ut carerent Romani, constituerunt alterutri Consuli secures & signa summi imperij, idq; per vices; sic apud exercitum diurna erant imperia, eâdem vicissitudine, nec tamen semper caruêre divisionibus. Exercitus bene compositus referet corpus humanum, cujus singula membra capiti junguntur & uniuntur per nervos & tentigenes occultas, quibus motum quemcunque imperet: sic etiam, ut divisio caveatur, uno opus est capite, quod omnia mandata distribuat, & omnibus copijs motum convenientem instituto conferat.

Agesilaus Rex Lacedæmoniorum, per Antiquitatem universam celebratissimus, ut Lysandro obniteretur, & ex apice authoritatis acquisitæ eum deturbaret, quasvis ejus sententias tollebat, judicio prorsus contrario in omnibus. Sic plerunq; evenit, ut per divisum imperium alter in alterius sententiam impingat; adeo ut odium, invidia & pertinacia brevi universum institutum confundant, & omnem operam sumtumque ludant. Hinc ex eâdem ratione Lycurgus, inter Legislatores antiquos famosus sanxit, ut Reges Spartæ in consessu Ephororum omnia pacis negotia facerent; sed militiam & exercitum indivisâ potentiâ administrarent, & ut omnia ex ipsorum voluntate penderent.

CAPUT XL.

Alia mandata dantur Comiti Suessonum.

QUemadmodum tempestas seditionum ferax diffidentiam imperat, ne factio gliscat liberius, remoto fræno, ita rex, Parisios cum vicinis prouincijs deserturus, potestatem penè similem Comiti Suessonum confert, in Parisios & insulam Galliæ, qnam vocant, præter Imperium in exercitum, per Picardiam relictum, quem adiret per necessitatem: hoc modo igitur provinciæ citeriores summam colebant tranquillitatem.

Dicendum tamen de illo Picardiæ exercitu, Cardinalem ipsi solitam applicuisse prudentiam, ut maximo posset esse emolumento per rerum præsentium concursum. Nemo ambiget, sic constitisse tranquillitatem provincijs citerioribus, quod refrænarentur genij factiosis, quibus tumultuandi sedebat desiderium. Ad quemcunque enim concursum copiarum, si quæ præter regis mentem scriberentur, paratus erat exercitus, ut ruina involveret, ruinam alijs meditantes.

Eodem tempore proceres Belgij, pertæsi tyrannidem Hispanorum, cui plebes non erat ferendæ, cogitabant jugum excutere, & libertatem sumere, ad Regem confugiunt, patrocinio ipsius quæsito, adeo ut diversas ostenderent vias, ad invadendos Comitatus Artesiæ & Flandriæ,, quos justo titulo vindicare posset. Rex vero, qui nunquam comprobaverat perduellionem subditorum, nec suorum, nec alienorum, difficultates nectebat de negotio penitus suscipiendo, & fide auxiliorum ad illud institutum interponendâ.

Hispani tamen, quibus minus est religionis in observandis pacis legibus, & fastigium imperij conservant ex divisionibus apud vicinos fotis, constituerant Aurelianensi opitulari in perduellione, viresque sufficere, quibus Occitaniam sibi subijceret. Non quidem pla

nam

nam tulere repulsam, cum integrum sibi vellet relinqui auxiliorum submissionem, si fortè Hispani effunderentur in Galliam, & promissa executioni darent. Hinc anchoram diceres exercitum illum, quæ Hispanos in littore Occitaniæ destineret, ne excensionem facerent, & talionem in Belgio sentire cogerentur, ut ipsis in Galliam irrumpentibus, Galli par pari referrent, proceribus, qui ad perduellionem vergebant, nihil destitutis.

Dicam etiam, hunc exercitum Hispanis in Belgio tantam mouisse suspicionem, ut partem copiarum per Hannoniam & Artesiam objicerent, quibus apprimè egebant ad Trajectum Mosæ, adversus Hollandos asserendum: adeò ut hinc illis tantundem auxilij & favoris præstaretur, quantum Estræus ex agro Treverensi submissus, quod illi desiderabant, & in deliberatione versabatur, cum exercitu, quem ducebat, vix præstare potuisset.

Politica reminiscentia.

Exercitus ut plurimum conscribuntur, ad decernendum, diversis tamen institutis accommodantur, adeò ut prudentiores Principes potiorem, quam belli usum inde trahant. Sola æmulatio ex loco aliquo munitiore hostem attinet, tametsi constituerit alicubi operæ sumere pretium: ubi etiam invasio quædam fiat, cogitur præsentes habere copias, nequid detrimenti suscipiatur. Quod non exiguum fuerit momentum, viribus sic divisis, & per divisionem debilitatis, & ad facilem victoriam prostitutis.

Dum aquæ magni fluminis in alveum arctantur, impetuosius deo currunt, ad transitum periculosum: sed in canales derivatæ, cursum sumunt lentum, ad altitudinem longè breviorem, adeò ut nullo negotio transmittantur securius: sic copiæ hostiles non rarò adeò potentes occurrunt, ut impetus earum non præter rationem metuatur; quibus tamen præsentissimum objicias remedium ex divisione, ut pars cogatur separari ex æmulatione loci alicujus occupati.

Sæpenumerò sanè principes redacti sunt intra proprios terminos, ut patriam tutarentur, cùm exerecitum in fi-

in finibus obversari cernerent, qui hunc, vel illum vicinum obrueret. Deinde exercitus, quem princeps tempore belli ad limitem promovet, id semper commodi præstat, ut patriæ securitatem conciliet, sive ratione Exterorum, quibus volupe est ex dissensionibus commodum colligere, per confinia, ad invasionem, sive ratione fastidiosorum, qui in visceribus tumultuari possent per illius absentiam.

Hæc opera satis est commoda, quæ vel sola exercitum perpetuum flagitet, ut pax sine belli aleâ servetur; quod equidem maximi facio, cum bellum nunquam suscipi debeat, nisi ad pacem reducendam: unde longe satius fuerit, eandem constituere per suspiciones sponte præbitas, quam per viam armorum, ubi omnia plerunque sanguine & incendijs confunduntur. Hinc nihil expectandum est, ut tum demum exercitus colligatur, ubi Exteri imminent limiti, & perduelles seditionem explicant; cum & hi & illi sint præveniendi, per solum aspectum exercitus numerosi, qui audaciam ullius ausi supprimat.

CAPUT XLI.

Forcæus & Schombergius Mareschalci, profligant exercitum Aurelianensis.

CUm uterque Mareschalcus, Forcæus & Schombergius, partem copiarum raptim duxissent in Occitaniam, otiosis non spectandum putabant perduellium lusum, quo exercebantur, præter defensionem, ad invasionem etiam parati. Fervescebat animus ex consideratione principalium oppidorum, quibus constabat obsequium in regem, adeo ut etiam provinciæ proceres nonnulli, qui ex errore suggesto redierant in viam rectam, fidem darent, de regis commodis adversus quosvis promovendis.

Forcæo visum, jam tempestive occurrere in oculos hosti-

hostium, cumque apud Pontem sancti Spiritus subsisteret, donec cæteræ, quas mandârat, subsequerentur copiæ, regijs partibus consultum putabat, ut partem militiæ præsentis in Vivareti præfecturam mitteret, quæ copias, ad signa Vicecomitis Estrangæi coëuntes, profligarent. Sic partem ex legione Vaubecurtij, & Sauti, cum aliquot turmis equitum, duce Rupe Massebauto, mittit, qui cordatè excurrunt, potiorem illarum copiarum partem ad domicilium Vicecomitis, quibus ille sese ducem præstabat, haud longe à Privasio, inveniunt.

Cum autem duces & præfecti illarum copiarum deliberarent, expensa conditione hostilium copiarum, constituunt illas aggredi, & vallum perrumpere. Pugna ibi cooritur acerrima, assultus à furore parum distans, & defensio cordatissima: sed post trihorium pugnæ Vicecomes Estrangæus superatur, & captivus, in manus traditur Machauti, qui magisterium supplicationum gerebat: in jus rapitur, & capitis supplicium subit Estrangæ, ut sic exemplum statueretur, quo cæteri perduelles moverentur, & vel formidine pœnæ perculsi, si mens non læva esset, ob tantum rigorem, licet justum, ad obsequium redirent.

Paulo post hunc conflictum Forcæo renuntiatur, Baronem Perautum, Castelli Baureriensis gubernatorem, & Rostidem, oppidi centurionem, à Momorantio seductos, omnia machinarum genera adhibere, ut incolarum primores suos facerent, Aurelianensemque cum exercitu admitterent: expeditus igitur occurrit, ut omnis ille conatus in ventum abierit. Non tamen potuit Aurelianensem intercludere à castello, quod exitum habebat singularem, adeo ut commeare liceret quavis horâ, præter oppidi pomæria.

Instruit igitur Puyeum, procuratorem regium, & Rochium Consulem primarium, quid facto opus esset adversus castelli injurias & vim, si quando in partes discederet, aut Aurelianensis, copiæve ipsius introirent; tantam illi virtutem & industriam præstitêre, ut oppidum in obsequio Regis servarint. Cum autem minus consultum videretur partem copiarum illuc compinge-

re, unde per separationem exercitus nimium debilitaretur, sed ut vires integræ servarentur ad vim hostiũ repulsandam necessariæ, cum illi undiquaq; confluerent; placuit quadringentos gregarios addere præsidio recens imposito, quos accersiverat ex Proventia, ubi Mareschalcus Vitryus versabatur cum exercitu.

Politica reminiscentia.

NAtales ubi sobolem dant numerosam, etiam nomina conferunt subalterna, distinctionis ergo, ut ex eadem familia orti, dynastias & imperiola adipiscantur, semper memores suæ scaturiginis & sortis. Sic videmus, unum & eundem truncum in duas & plures arbores discedere, quarum singulæ ramos extendant, qui in ramulos, & frondes desinant: innituntur tamen universi suo fundamento, quo subruto, corruunt; sed singulatim amputati, truncum nihil offendunt, quem etiam validiorem reddunt, ad virtutem cæteris intendendam, quæ diffusa posset evanescere.

Naturam imitatur ars, uti adoptio in ipsius subsidium est adinventa. Truncum sui generis & familiæ plantat ultimus author, ex fæce emergens, ut catalogo laudatorum virorum inseratur. Lis aliquando de præstantia orta est, utrum potior esset, avorum gloria, an novorum hominum virtus. Themistocles, qui universæ Græciæ fuit dux prudentissimus, suggillatur, quasi non legitimo esset natus matrimonio; sed id opprobrium acrius extimulabat, ut per virtutem acquireret, quod alijs Natales darent.

Cum jam reipublicæ & utilis & necessarius esset, invidiâ non caruit, quæ virtutis est perpetua comes; sed apud eos, quibus mutuatitia est gloria. Per jurgium audit, si quâ gloriâ polleret familia, nuperam eam esse, nec cum ipso natam, sed post multa pericula partam; adeoque incelebrem. Assensus est, se suæ familiæ illustrandæ primum authorem, sed adversarium in recensendis Majoribus etiam tandem ad ultimum

per-

perventurum, quantumvis annosum, qui plebeium posset referre progenitorem.

Id vero unum interesse, quod adversarius clausisset stirpem, à Majoribus degener, quem illi suum agnoscerent cum rubore, & ex solo nomine : adeo ut parietes privati, & lares oculos avertant, quoties abortivum fætum, fumosis imaginibus superbientem, cogerentur ferre & aspicere, qui meminissent tot egregios viros, tam conditos sermones, tot summa facinora Majorum.

Sed quomodo sustinebunt populares, dominum securi percuti, quem modo regulum agnoscebant? Cur terra haurit sanguinem, quem aluit generosissimum? Si princeps pater est patriæ, omnes sanè liberi gement, & in lamenta effundentur. Tantum potest vesana protervia crescendi, & aliorum vafrities.

CAPUT XLII.

Aurelianensis castellum Baukæriæ occupat.

AUrelianensis interea ingreditur castellum cum multis equitibus, quod Vitryus edoctus, mittit legionem, quam consequebatur ipsus: ibi vallum adeo solidũ obijcitur castello, ut difficulter Castellani vim oppido potuerint inferre, nisi cum summa sua pernicie. Aurelianensis tamen virtus imperat procinctum: cum autem Momorantius & Elbævius, qui præsentes aderant, per æmulationem dissentirent, uter primum duceret agmen, inhibetur fervor, impetu in tormentorum fragorem mutato, quo oppidi ædificia deijcerentur.

Oppidanorum animus nihil movetur, crescit fides, quasi novis susceptis viribus, adeo ut obsidionem castelli inceptarent. Sic conscendunt turres quascunque, & campanilia, & jaculando castellanos divexant impigrè, per campos grassantur, postquam Forcæus & Vitrius nova submisissent subsidia, adeo ut præsidium

illud, rebus necessarijs, ad sustinendam diuturnam obsidionem destitutum, angeretur.

Elbæuius digressus submittebat annonam & alia necessaria, quæ tamen ex præsidijs Vartabregam & fanum Romani disposita, intervertebantur, bis aut ter raptis mulabus. Cùm & Forcæus esset certior, Elbæuium magnum colligere apparatum Manfræni, quem obsessis adferret, secundo Septembris à Ponte Sancti Spiritus mouet, Elbæuium continuò in viciniâ hærentem, reijcit; Nualium jubet Monfrænum corripere, ex gubernatoris fide deditionis certus. Ingreditur ille, & omnem apparatum cum impedimentis Elbæuij, in usum regij exercitus conuertit.

Cùm Castellani secundum hæc subsidiorum spem perderent, deditionem faciunt sexto Septembris, ubi virtus & fides oppidanorum proverbio derogarunt, quo dici solet, Castelli dominum in oppido libere grassari. Rex, ut operæ ferrent pretium, & alia oppida ad idem obsequium invitarentur, immunitates diversas indulget.

Politica reminiscentia.

Errant, qui negant oppida adversus amissa castella seruari posse, cum plurima exempla contrarium testentur. Ibi enim animadvertere licet, quemadmodum vires nunquam ferè sunt æquales virtuti ad defensionē expeditæ, ita non esse cur oppidum dedatur, ubi valli objiciendi oppidanis generosis est facultas. Quicunque eam curam suscipit, hoc ordine procedet, ante omnia videat, an populares diffidеant aut aliqua factio castello faveat, ut omnes omninò camplices, nulla interposita mora exterminet.

Deinde reliquos & verbis & suo exemplo ad virtutem stimulet, ad specimina fidelitatis. Expeditissimum, sepimenta per plateas figere, quæ militi defendenda committantur. Sedulam adhibeat operam, perficiendo vallo, quod castello objici oportet, & commeatum intercludit, ubi eum opponet millitem, qui eruptio-

nes

nes repulſare valeat, ſi caſtellani aliquid eſſent auſuri. Si vero miles exercitatus defiat, qui incolis permiſtus eam operam præſtet, alicunde fuerit accerſendus.

Ipſus obibit crebrius, quod eſt prudentiæ, ſtationes, ut ſingulos officij admoneat. Si oppidum alicubi ſit infirmius, & correptioni pateat, vitium diligentiſſimè reparabit. Cumque eâ ratione ſeſefirmaverit, obſidionem inceptabit, & caſtellum impetet. Quemadmodum enim invaſio plus animi addit militi, quam defenſio, ipſe ſuos videbit generoſiores, quam qui defenſioni, ad reijciendos aggreſſores tantummodo vacarent.

Omnium primum vero duxerim, ut caſtellani & obſidionem & vim tolerantes deſinant oppidum invadere, domi occupatiſſimi. Impetendi igitur fuerint, ut nulla auxilia poſſint ſubire, nec annona & apparatus ſubvehi: ſic enim, niſi abundent neceſſarijs, quod rarius ſolet, præſidium deficiet. Si qui mons excelſior & incommodior adjaceat, conſultiſſimum, ex eo detonare, & ruinas facere: campanilia miles occupabit, ut frequentiſſimè jaculetur, & obſeſſos exerceat.

Neque prætermittenda auxilia, quibus abſtinendis tranſitus & anguſtiæ occupentur. Sic tandem gubernatoris prudentia virtutem excitabit, oppidumque adverſus caſtellum captum aſſeret,

---

CAPUT XLIII.

Momorantius capitur.

SChombergius, qui alterum Regis exercitum ducebat, ad Tholoſam propius accedit; invigilans occaſionibus, quæ virtuti præberent materiam. Albyum igitur ſumit obſidendum; invitatus tamen prius ad liberandum fanum Felicis in Carmania, cujus caſtellum corripuerant fratres quatuor, Judices nuncupati, Aurelianenſis ſtipendiarij. Mittit igitur Marchionem Ambræ cum copijs, eundem ſecutus cum exercitu, quantu-

lus esset. Antequam vero pervenisset, intelligit Ambranum, quatuor illis fratribus familiariter notum, oblatâ pecuniarum summâ, vim simul intentâsse, ut illi beatos sese crederent, si eo periculo defuncti, etiam opulentiam consequerentur, castello ad primum Octobris tradito.

Aurelianensis autem, qui suppetias & firmius adducebat præsidium, ex deditione castelli irritatior, Schombergium incursandum censet, ut vindictam exerceret, vel maximè quod longè majores copias in suo videret exercitu. Redierat Baukæriâ, ubi Elbævio partes asserendi castelli reliquerat: Momorantius comes ad pugnam stimulabat, Baro Lineriæ operam offert speculatoris, qui Schombergij conditionem referret.

Ut autem nemini innotesceret, & facilius instituto defungeretur, Franciscani vestem sumit, quæ nihilominus proditionem arguit, cum cuivis obvio ostentaret à veste alienos mores & motus. Uterque exercitus satis invicem propinquant ad Castellum Audari: ibi Schombergius fit certior, Momorantium, qui Aurelianensis ducebat exercitum, vim parare & impetum. Confert igitur cum Marchione Bresæ, cui primum regij exercitus agmen erat commissum, Campiductoris addito officio, & de ratione agendi disceptat, in procinctum descensurus.

Marchio prior Aurelianensis animadvertit exercitum, ad geminatum sclopeti ictum per viam institutam, ubi exercitum Regium transmittere instituerat rivulum illius vallis. Cum autem ex hostium motu judicaret, occasionem expectari, donec exercitus regius per pontem malè fartum, eumque satis arctum per partes transiret, qui duobus millibus equitum, & quatuor cohortibus legionis regiæ, & sex Chamblæanæ constabat, ut sic postremum agmen invaderent, profligarent, & à suppetijs intercluderent: Schombergio renuntiat, consultius sibi videri, exercitui liberum & altiorem quærere transitum, ultra duo millia

lia

lia passuum, ubi ocyus posset traijcere, hostibus nihil advertentibus.

Mareschalcus adprobat consilium sagacissimum, & sequitur, adeo ut universus exercitus transierit, antequam hostis occursaret. Explicatur ocyssimè acies per pratum spatiosum : proceditur paululum, ut cæteris traijciendi copia amplior fieret, versus castellum, explicautur ordines, & adest hostis trans rivulum.

Ibi par pari refertur institutum. Schombergius cohortem audaculorum immittit in transeuntes, antequam convenire potuissent, sclopetarij intonant, respondent adversarij; equitum turmæ in ipso impetu coërcentur fossis : Lorerius tamen & Bauregardus Champrevius rimantur viam, & eluctantur cum quindecim manipularibus. Ibi Momorantius speculatum progressus, in eos irruit cum centum nobilibus. Confligitur extremo conatu, sed cum summo Aurelianensis dispendio.

Momorantius sauciatur, Comites Reæus & Foliadus occumbunt, quingenti, quibus annumeratur Comes Moreti, eos comitantur. Cum enim sclopetarij regij in istos equites intonuissent, ordinibus turbatis, deseritur Momorantius ab universis, ut vix quatuor aut quinque lateri hærerent. Animus tantum ferociæ conceperat, ut nihil moveri videretur, adeo ut per summam imprudentiam & temeritatem, quasi ex vulneribus susceptis mente motus, viam cum pauculis illis comitibus relinqueret, campos peteret, cohortem Schombergij gravem incursaret, feriret, ipse in transcursu & & gladijs & globulis petitus, nullo prorsus penso periculi, quasi immortale ferret corpus.

Proruit usq; ad excubias & Chamblæam legionem, ubi plurimis fistularum ictibus impetitur, donec equus multis vulneribus debilitatus concideret, ipsumque obrueret, ubi duces & milites excubiarum eum fecêre captivum. Aurelianensis autem exercitus nihil ayebat ipsum asserere : cum stuperet, & stationem servaret, æquo payore & tædio perculsus : adeo ut

Schom-

Schombergius & Bresæus nullam conspicarentur vim repulsandam.

Dispiciunt igitur, quid facto opus esset, cumque perpenderent rerum summam præsentium, visum est, post tam felicem conflictum, qui tot viris alicujus notæ attulisset exitium, capto etiam perduellionis authore & primo mobili, alterius periculum pugnæ non subeundum. Personâ enim Momorantij captâ de perduellione dissipandâ non vanam suscipi spem, integris regiorum copijs, quæ periculo carere non potuissent, in angustijs viarum, & ponte illo incommodo, si traducendæ fuissent singulatim ferè, etiam tormentorum ictibus exponendæ.

Horam tamen integram in campo prælij commissi stant, præstolantes hostium vim & ausum: cum autem illi nihil moverent, in suburbium & oppidum Castelli Audariani recedunt, quo Momorantius defertur, & aliquamdiu curatur, donec in locum tutiorem, ex Regis voluntate deduceretur.

Politica reminiscentia.

SOlitum est militaribus ingenijs, post prælij grande compendium victoriam ad finem promovere. Dux vero prudens impetum coërcet suis limitibus, adeo ut fortunæ beneficio per moderationem animi semper meminerit utendum. Neque enim decet, ut voluptas illa, quam ex pavore hostium, secundum facinus prosperum colligit, oculis offundat vertiginem. Prudentiam igitur adhibebit, ne compendium præsens ex spe incerti commodi dispereat.

Quicunque enim mediocri victoriâ non acquiescit, sortem cum fænore exponit aleæ, cum alioqui sit imprudentiæ famosissimæ, hostem ad extrema quæq; compellere. Necessitas sanè pugnandi, quæ imponitur, metum eximit, animum igni replet, unum in quaternos concitat, & sæpissimè victoriam amissam restituit. Ex hac necessitate Locrensium quindecies mille superârunt centena hostium millia.

Recenſet hiſtoria, Romanis recedentibus inſtitiſſe Lacedæmonios, ut naves repetere non eſſet otium; unde illi converſi, pedem fixêre, & leonino more pugnaces, ducentos proſtravêre totidem captis. Manlius Conſul, ut nemo hoſtium ſalutem obtineret, perfugiorum anguſtias ſedulo ſervabat, quod ilii intelligentes, ex omni ſalutis ſpe præcisâ, irruêre, & ipſum trucidavêre, ad internecionem reliquorum efferati, niſi poteſtas evadendi emicuiſſet.

Per eandem rationem Galli, ex Regno Neapolitano diſcedentes, videbantur Italorum ſapientioribus liberè transmittendi, etiam diſceſſu, ſi uſus eſſet, adjuto; cum ſatis gloriæ trahat ipſa victoria, quæ contemtim habita, indignum reddat victorem illius uſu.

CAPUT XLIV.

Rex petit reconciliari fratri.

EX captivitate Momorantij colligebat Aurelianenſis ſummum rerum diſpendium, quemadmodum miniſtris regijs inde optatiſſimum acceſſit compendium, ſive perſonam Aurelianenſis ſpectarent, qui ipſo prælio non abſtinuiſſet, ſive Galliæ emolumentum expenderent, quæ hoc pacto liberata fuit factionis iſtius inſtituto, in ærumnas crudeles populares præcipitantis. Nemo non caſum illum attribuebat ducibus copiarum Aurelianenſium, quibus plus nimis erat virtutis, ſcientiæ militaris parum; cum tamen militis valor etiam languerit.

Ne autem cauſas tam felicis cladis inquiramus, dicemus, Regi Lugdunum perlatum nuntium, unde ocyus diſcedere parabat, ex conſilio Cardinalis, qui aſſeverabat, poſt tantum compendium, ad ſolam præſentiam regiæ majeſtatis univerſam Occitaniæ provinciam ad obſequium redituram, quod eventus laudavit. Per gaudij iſtius rationem ex iſta victoria ſuſceptam non ſuſtinuit

nuit Rex ire, ex nimio sensu turbati animi, quo Aurelianensem affligi facilè cogitabat, quin Ægabonum mitteret, qui eum de regiâ benevolentiâ redderet certiorem.

Is igitur ad nonum Septembris sese dat viæ, hæc mandata jussus perferre, Regem eâdem, quâ semper, benevolentiâ erga ipsum affici, paratum ad ipsum suscipiendum, benignè in Aula habendum, & quæcunque per postremam Declarationem paterent, executurum: rediret ad sua, stipendia, redditus & præfecturas, modo errorem verè agnosceret, & omnes conspirationes ac factiones, quibus sese impediri esset passus, apud cives Regni & exteros, abdicaret.

Secessum, si quis allubesceret, quem Rex modo posset comprobare, exortem suspicionis, indultum iri, cum liberrimo usufructu bonorum: Elbævium etiam restituendum, domesticis, & ratione personarum & bonorum itidem cautum iri: Adeo ut teneriorem, magisque benevolum animum ne optare quidem licuerit, qualem Rex per hanc occasionem prodebat; nemo sane non satis admirabatur eximiam istam mansuetudinem.

Politica Reminiscentia.

DIvinum quid inesse regiæ majestati nemo ambigit mortalium, ex consideratione scilicet potentiæ, ubi tot milliones obediunt viro uni, fortissimi vel paribus, vel longe minoribus prædito viribus; sapientissimi, non per omnia prudenti; senio præfulgidi juveni; armati denique inermi; & ferocissimi mansueto. Desines igitur Noachi sortem admirari, cui jussa sunt animalium quorumcunque genera & species adesse ac parere. Idem enim Deus Imperium in universas & singulas, quas fecit creaturas tenet, ut principes constituat, & destituat, ex sapientiæ arbitrio, & Universi commodo, maximè mortalium.

Sed majestatis divinæ radius gravissimè elucet per clementiam, quâ principes maximè ad naturam

Dei

Dei accedunt. Cum autem illa virtus ſubditos complectatur omnes, quibus errantibus deberi videtur; non raro tamen ſeſe & ad hoſtes extendit, cujuſcunque conditionis. Pyrrhus ebrijs militibus convitia in regiam majeſtatem conjecta remiſit, quod illi lagenam incuſarent: Alexander Magnus Porum victum in Regnum reſtituit, provincijs & opibus auxit.

Nunquid licebit eandem gratiam inire apud neceſſarios, qui ex eodem ſanguine, imo ex eadem matrice originem ducunt? Barbarorum eſt, ſanguinem ſitire ſuorum, & quietem ex ipſorum internecione quærere. Ottomannica ſoboles, ſacris nefarijs operata, hoc ſibi uſurpet, & crudelitatem expleat. Leges Salvatoris opem inimicis poſcunt, & erroris veniam adeo promtam, ut Sol occiduus exulceratos animos relinquere non debeat. Frater germanus dicitur, quod ſit fere alter ex eodem germine; ſibi ipſi igitur nocuerit, qui ſeſe fratris germani benevolentiâ privari patiatur, aut ſiniſtro aliquo caſu eâdem priuatus, tranquillo poteſt eſſe animo.

CAPUT XLV.

Quæ Capita Aurelianenſis à rege petierit.

Continuanda vero fuerit illa negotiatio: abit Ægabonus, reperit Aurelianenſem ægrum animi, quod perdito Momorantio nobilium plerique per Occitaniam dilaberentur. Metuit igitur Puylaurentius, cum univerſa ſecta, qui non minus ſolliciti de proprijs commodis, quam de principis ſecuritate, captivitatis horrorem, & juſtitiæ regiæ curſum ob oculis verſantem videbant, conſcij perduellionis ſuſcitatæ, quam Rex in perſona ipſorum punire cogeretur.

Ægerrimè etiam ferebant, quæ ſperaverant fortu-

fortunæ emolumenta, non consequi: sponte etiam subibat animum, salutem propriam commodis cæteris merito præferri, inde constituunt, Aurelianensem inducere, quod vires ad bellum gerendum deessent, ut simulatè pacem à rege peteret, quo uno medio præsentissimum evitarent exitium, donec occasio nasceretur armorum recipiendorum, ad prosperiorem successum.

Ipse Aurelianensis faciliorem præbebat aurem istis consilijs, quod impotentiam belli ducendi intelligeret, & necessitatem evitare non posset, ad quasvis leges acceptandas. Eâ mente jam miserat ad regem Chaudebonum, qui testaretur ægritudinem ex turbato Rege susceptam, additâ obedientiæ & fidelitatis in posterum fiduciâ summâ; modo abolerentur præterita, & Rex benevolentiâ pristinâ temperaret fastidium & rancorem ex sinistris actionibus susceptum.

Jussus etiam erat Chaudebonus rogare instanter libertatem Momorantio, ut ille honoribus & facultatibus restitueretur; quæ gratia etiam Ducem Bellagardiæ, & Reginæ matris suosque sectarios complecteretur: peteret locum Aurelianensi tutum, revocaretur Regina mater ad Aulam, redderentur Lotharingo, quæ securitatis ergo tradidisset, promitteretur Aurelianensi millio librarum, ad delenda nomina, apud Hispanos & Lotharingum contracta; sententia denique adversus Fargisiam lata revocaretur. Quæ omnia accidêre, antequam Ægabonus pervenisset, adeo ut lætissimâ exciperetur facie, cum à sectarijs suspiceretur, tanquam liberator, sapientissimis quibuscunq; nimiam regis mansuetudinem non satis admirantibus.

Politica reminiscentia.

INter diversas notas benevolentiæ, nulla verior misericordiâ, quæ illam agnoscit matrem: flocci enim fit ad quævis extrema delapsus, cujus nullam habemus rationem, aut qui iram in se concitavit. Indifferentia illa nimis stupida est, ad sensum doloris excitandum, per supplicia cæterorum, adeo ut ebulitio sanguinis & excandes-

candeſcentiæ voluptatem potius inde trahat, quàm triſtitiam. Cum voluptate ſpectatur ex ſpecula nauis hoſtilis adverſus tempeſtatem pugnare, ubi mali franguntur, vela lacerantur, furor ventorum & procellarum dehiſcere facit.

Diverſiſſimo ſpectatur oculo nauis, quæ clariſſimum pignus fert: ad primum ærumnæ ſpectaculum conſurgit dolor, cor, & oculi in cælum eriguntur, ſuppetiæ promtiſſimè ſubmittuntur. Sic princeps generoſusdolorem concipit ex neceſſitudine afflictâ, aut amicitiâ periclitante, ubi caſus deploratus ingruit. Arma, quæ hoſtilia intulerant, non poſſunt ſenſa animi coërcere, cùm certum ſit, veram virtutem nunquam delectari extrema etiam hoſtis fortunâ.

Generoſa mens ſatis habet, victoria adepta, ſecundum quam omnia media quærit ſuppetiarum, adeò ut partem ægritudinis ſibi ſumat. Sic cordatus ille Romani exercitus imperator Macedones collatis ſignis vicit quidem, ſed à lacrymis ſibi temperare non potuit, ubi regem captum adduci vidit: adeò ut ex tribunali deſcenderet, ut eum tanquam virum illuſtrem, quem fortuna præcipitem egiſſet in illam calamitatem, ſuſciperet. Multò minus ſuſtinuit, ipſum pedibus advolui, quin erigeret ex ſenſu ærumnæ præſentis.

Sic Samnites, poſtquam binos Romanorum exercitus ad furcas Caudinas confeciſſent, etiam ſubjugum miſſos, de nocte tantum Capuam redire voluerunt, quaſi per miſericordiam inductis tenebris, ne ignominia tanta pateret oculis. Ex verò calamitatis ſenſu conſulibus reddere placuit imperium, faſces, lictores & domeſticos, quibus adventantib⁹ occurrerent magiſtrat⁹ oppidanicum ciuib⁹, conſolandi gratiâ. Majorem enim meretur caſus ſiniſter præclarorum virorum miſericordiam, ex præcipitio, cum illa confuſio non ùnam familiam, aut ciuitatem, ſed plerunque univerſam involuat Europam.

CAPUT XLVI.

Quam ægrè Aurelianensis destituerit Momorantium.

AUrelianensis hæc clementiæ regiæ testimonia recipit per viciniam Castelli Audari, quamuis extrema, quibus urgebatur, suggerebant gaudium eximium, tamen plurimum angebatur ob Momorãtij sortem, adeò ut ad nullã transactionẽ descenderet, nisi post omnem conatum, quo vitæ & libertatis securitatem ipsi impetraret. Ægabono satis habuit testari maximam voluptatem ex mansuetudine regis conceptam, quem rogatum volebat, ut regiam majestatem faceret certiorem, quanto dolore coqueret offensam, quanto studio omne in posterum obsequium susciperet, à voluntatibus ipsius nunquam distrahendus.

Addebat preces humillimas, ut gratiam per solitæ clementiæ usum applicaret Chaudeboni mandatis, inprimis verò, quæ Momorantium spectarent: accipere sese cum omni revẽtia, quæ offerrentur; sed ex veniâ dilectissimi viri, qui alieno errore peccasset, ad beneficia magnum accessurum cumulum, quæ consecutus, sese sisteret ad arbitrium regis.

Ægabonus responsum ad regem refert cum ad Pontem Sancti Spiritus esset, decimo sexto Septembris: sed Chaudebonus pridie abstulerat mentem regis, cum istis ad Aurelianensem literis, Nihil posse concedi, præter ea, quæ Ægabonus renunciasset, grata haberet, ulteriora urgere desineret, cum postulata nec dignitati regiæ, nec reipublicæ bono, non denique proprio ipsius commodo convenirẽt.

Cum Chaudebonus eas literas adferret, Aurelianensis doluit, quod non exiguo labore posset Momorantium ex periculo præsentissimo liberare. Puylaurentius tamen, etiam æmulatione nondum vacuus, sollicitè eum dolorem leniebat, suggerens identidem, ex ijs angustijs esse emergendum,

gendum, propter necessitatem absolutissimam quæ aut perditionem, aut transactionem imperaret, non magno, penso, quod animadvertere cuiuis licebat, quacunqu Momorantius esset conditione, suæ salutis & naufragij exitiosi trepidus.

Neque tamen Aurelianensis tam promtè assentiebatur, quamuis vacillare cepisset animus: remittit igitur Chaudebonum, qui preces iteraret, ad prima postulata obtinenda. Hinc Bitierum regreditur cum parte copiarum, quibus hospitia per viciniam fuêre indulta, cum gubernator & cives introitum negarent. Sic non diu in eo, oppido substitit, digressus vicessimo primo Septembris, antelucano tempore, facibus succensis, quod exercitus regius nuntiaretur ingruere, ducibus Vitryo & Forcæo ad obsidionem instituendam, ad tres aut quatuor saltem leucas remotus.

Rex interea discedit à Ponte Sancti Spiritus, Nemausium versus, ubi Chaudebonus, ante triduum ad Aurelianẽsem, reversus, ab eodem denuò adest, & apud regiam majestatem nouas preces de primis postulatis interponit, & inprimis, ut gratia Aurelianensi habita, uniuersos sectarios complecteretur. Sed rex perseverabat, nihil sese à conditionibus illis recessurum: spem tamen fiduciarius facit, Aurelianensem ad concordiam deductum iri, si rex mitteret quocum agere posset, in quo opere Puylaurentius sudabat.

Instabant enim ea extrema, ut tutum non pateret refugium, post copias dilabentes, & Bitierenses ad obsequium regis reversos, renovato fidei sacramento, adeo ut ipsum digressum, postea excluserint. Neque enim introitum permisissent, nisi à rege jussi, cujus mentem per cursorem expetiverant, qui retulit, suscipiẽdum esse cum domesticis tantum, cum honore natalibus conveniente.

Placuit institutum illud regi, & Aurelianense apud Bitierenses suscepto, mittitur Bullionius, fisci inspector, & Marchio Fossæus, Magolonæ gubernator, quib. præter illas Ægabono cõmissas leges nihil additũ. Adventantibus Aurelianẽsis primo aspectu testabatur, nõ posse sese Momorantiũ deserere, qui bellũ non ex ꝓpria causa, sed sui gratia, ad exemplũ cæterorũ sectariorũ fecisset. In cæteris sese paratum

tum esse ex animi firmo proposito regi obedientiam & officia, quæ deberet, præstare.

Respondent illi mentem ipsius prorsus laudandam, quæ de naturæ mansuetudine testaretur: suppliciter tamen rogare sese, ipsus perpenderet, si rationem illorum sibi habendam censeret, quin eos in transactione comprehēderet, regis multò pluris interesse, ne transigat quasi per necessitatem, gratiâ subditorum rebellium extorta, qui tamen supplicium extremum à justitiâ emendicassent.

Transactiones institui inter summos principes, eosque pares, sed istius, quam sustineret conditionis, nullam habere viam, præter illam submissionis, & erroris agniti, ad impetrandam gratiam. A mansuetudine regis non præter rationem sperari fauoris compendium, cum sponte invitet, etiam non rogatus, ad refugium gratiæ, ut capacem sese redderet in errorem prolapsus. Clementiâ non sine offensa in dubium vocari, secundum ista omnia. Suum non esse, Momorantio gratiam spondere, aut cæteris complicibus, præter domesticos, cùm hæc tantum in mandatis habeant.

Posse tamen id asseverare, si commoda regis permitterent, gratiam regiam ad quoscunque ab Aurelianense nominatos extendi, clementiam solitam sponte expeditam fore Et ut omnia in compendium conferrent, neutiquam ambigendum, quin rex teneatur ex officio exemplum statuere in eos grauissimis supplicijs, qui principales fuerint perduellionis authores, cum tranquillitas reipublicæ id exigat, ad regiæ majestatis authoritatem servandam, ut exemplo coërceantur reliqui, & supplicio perduellioni irrogato, quod regiâ majestate removeretur.

Quamuis rationes istæ tantâ industriâ, tantâ clementiâ, adeoque prudentiâ Aurelianensi proponerentur, ut tum ferè flecteretur ad absolutum regi obsequium præstandum; petijt tamen deliberandi tempus, ut scilicet de rerum summa cū Puylaurentio cōsultaret: qui cùm nullā aliam ex angustijs elabendi cerneret fenestram, quàm istanc transigendi rationem, Aurelianensem induxit ad paciscendum; testatus etiam, eò minorem hic sumendam difficulta-

cultatem, quod perinde compendium esset adepturus, ad conditiones commodiores per vim extorquendas.

Politica reminiscentia.

PEr Philosophorum choros liceat discipulis jurare in verba magistrorum, & cum *Pythagoreis* dicere Αὐτὸς ἔφα, sed antequam sine cortice natare didicerint. Facillimè enim aberrat mens tenella, ubi ductore destituitur, peregrina utiq; in rerum usu, & scientiarum campis. Sed ubi ingenium maturescere potuit, licebit à magistri sententia discedere, per geniū intelligentiarum, ut naturam, tanquā ducem optimam sequamur, & disputatis stolonibus arborem scientiæ, quæ bonum juxta ac malum præstat, integram & nudam usurpemus oculis.

Æqua ratio posset *Magnates* ducere in republica, ubi non raro *Princeps* aliquis supremæ Majestati obluctatur, & populares cum amicis ac clientibus facit consiliorum participes, factionis complices. Liceat illis ex cæco obsequio regulis adesse & opitulari, cum illi sint proxima obedientiæ objecta: liceat ibi universam reverentiam effundere, sed quæ ratione sanâ temperetur, nec summam majestatem lædat.

Ipsi pueri, adeoq; infantes, solo sensu ducuntur, adeò ut nulla alia ratione ab igni & candela arceātur; sed ubi rationis evasere capaces, argumentis dant locum, ut malum caveant. Sed quid judicij fiet de viris prudentibus, qui ultra puerum sapere sibi videntur bimulum? Venerentur illi majestatem regiam in principibus regijs, adorent etiam, si velint, solem orientem, tergum obvertant occiduo; sed id faciant ex usu rationis rectæ, quæ principes regios tanquam propriæ majestatis obnubilatores, aliquando castigat.

Cùm autem Magnatibus liceat rationis usum suscipere, & de principum regiorum institutis, adeoq; proprijs emolumentis dijudicare, nemo adeo hebes fuerit, & projectæ rationis, qui errantem & sequi, & eundem in errore confirmare sustineat, ut sic in perniciem corruant: etiam memor, necessitudinibus paratam veniam, cæteris plerunque ad

piaculares victimas rejectis,cùm pronum sit principi,erroris culpā in ministros derivare,sibi iñocētiæ partes sumere,

Noverat Ahitophel, sagacissimæ mentis, parentem in veniam propensissimum, etiam ante agnitam culpam,fervente crimine. Veniæ igitur per conscientiam justitiæ regiæ exors, ad laqueum decurrit. Ita igitur colantur sidera, ne Solem negligamus,qui exortus mutuatitium facilè delet splendorem;ita inserviendum principi regio,ne majestas regia detrimentum patiatur.

CAPUT XLVII.

Quibus legibus sit transactum cum Aurelianense.

PUylaurentius mentem Aurelianensis ad Bullionium & Fossæum refert:illi disceptant, & capita pactorum ista constituunt, per quæ Aurelianensis errorem agnosceret; suppliciter rogaret regem.

Primum ut errorem oblivisceretur & gratiam ejus faceret,ipsus regiæ majestati promitteret,de cavēda recidiva.in quem finem quasuis collusiones cum Exteris & cum regina matre,quamdiu extra regnum,præter voluntatem regis versaretur,esset projecturus.

Habitaret, ubicunqun regi videretur,&vitam ad obsequium genuini fratris,verique subditi institueret.

Causam fæderatorum nullus susciperet, nec querularetur,si rex promerita irrogaret supplicia,

Ad munia per familiam vacantia reciperet personas regi gratas & denominatas,remotis qui displicerent.

Conventum denique, ut Puylaurentius,princeps minister sinistrorum consiliorum, quibus ad bellum sumendum fuisset inductus, teneretur regem sincere edocere, de omnibus negotijs præteritis, ex quibus aliquid detrimenti in rempublicam posset redundare, imposita culpa grauissima,& regia gratia vicissim penitus exolescente, nistaret pactis.

Summa

Summâ hæc fuêre capita pactorum, quibus Aurelianensis est assensus, unde certissimum propensionis intimæ sumitur testimonium, de submissione & fide illius erga regem: Etiam signum apposuit, ad majorem regis securitatem. Sic Bullionius & Fossæus nomine regiæ majestatis promisere, recipiendum Aurelianensem in gratiam, restituendum in omnia bona & reditus, cum libertate, tranquillè habitandi, ubi visum foret; expediēdam quantocyus abolitionem criminum commissorum, in solatium domesticorum præsentium, & Elbævij, nullâ fiduciâ cæterorum data.

Cùm rex illa ex manibus Fossæi accepisset, rata habuit: unde concordia tot votis expetita, quo tanquam felicitatis publicæ fundamento certissimo nitebatur Gallia, fuit definita. Omnia personabant sermonib⁹ gratissimis de pace, rex indulget Exteris sextum diem, quo tempore regnum Galliæ evaderent per Russilionis comitatum: qui hinc inde dilapsi, à ruricolis reciprocè mulctabantur. Aurelianensis habitatum abit Champinium, apud Turones, quo fruebatur, ostentans ex facie quodvis animæ gaudium, datis etiam ad Cardinalem literis, benevolentiæ plenissimis.

Ibi calumnias adversus ipsum suo nomine sparsas improbat, asseverans, etiam mentem in illas nunquam consensisse, quem per fervidiores etiam animi motus semper magni fecerit ob fidē erga regem integram, & ob virtutes illustres, adeoque eximia in rempublicam merita. Hinc malacia post tempestatem horrendam, quâ Gallia agitabatur, successit.

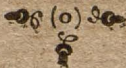
Politica reminiscentia.

QUamuis reges teneantur aliquos ex principalibus seditionum authoribus castigare ex sinceritate, quod postmodum dicemus, cæteris tamen parata debet esse gratia. Cæsar majorem meruit famam, per promtam inimicorum reconciliationem, quam Hannibal per animi obfirmationem. Solebat utique dicere, nihil minus conuenire ijs qui ad ardua aspirent, quam obstinatè inimicitijs inhærere, unde vires magnis negotijs destinatæ, propriæ tātum defensioni adaptentur, & vix ab inimicorum insidijs liberent.

Clementia oculos Principi claudet, ut desinat videre errores eorum, qui veniam errorum petunt, sed supplicio nihilominus seruat nonnullos, qui exemplum præbeant. Generosa sane vindicta, ignoscit victo, eique sanguineo: id quod Magnatibus aliquando grauius evenit, quam prælij eventus sinister, plurimi etiam maluere perire, quam eò humilitatis semet abjicere. Nullum autem penitus incommodum regi ex indulgentia ista nascetur, cùm clementia occulta vi omnes devinciat ad amorem. Hoc demum reipublicæ pugnaculum solidissi mum, præter gloriam inde exortam, cujus splendor non exilis, ad majorem mansuetudinis venerationem.

Experientia enim demonstrat, generosis mentibus esse faciles motus, adeo ut vulnus coeat, ne cicatrice quidem relictâ. Nepentha Humeri, quam regina Ægypti dono dederat Helenæ, in magno habebatur pretio, quod omnes dolores leniret, offensas aboleret, & eadem sensa benevolentiæ redderet, quæ prius erant. Græci habiti sunt sapientissimi, quòd, cùm nullum summis criminibus per tyrannidis tempestatem patratis, inveniretur remedium, legem sanxerint, Amnestiæ nomine celebrem, quâ omnia præterita in oblivionem contumulabantur.

Scipio fortissimus idem institutum servavit adversus conjuratos milites, cùm pronunciaret, velle sese includere oblivionem errori; quod si minus impetraret, silentium imperare, ne unquam exprobraretur. Quicquid Principes considerare debent, in effectis Clementiæ, huc coincidet, ut ita condonent, ne animus aut facultas iterandi erroris restet, impulsoribus coercitis. A rigore justitiæ liberabunt humiliter deprecantes, sed gratiam indultam tanta temperabunt prudentia, ut obliti crimina condonata, cæteris pereat via offensionum.

CAPUT XLVIII.

Oppida Occitaniæ redeunt ad obsequium.

QUemadmodum tempestas solet cedere Soli, ita pluria oppida Occitaniæ, perduellione correpta, ad obsequium rediêre, quamprimum rex ad provinciam accedebat, inter cætera Baniolum, Albium, Aletisium, Lunelum, Villanova, Magelona, Frontiniacum & Bitierum. Tranquillitas autem integra apparuit, post Aurelianensis pacta signata & firmata, omnibus ad officium reversis.

Cùm autem necessarium esset, pacem provinciæ stabiliri, ad populárium securitatem, jubet ex solo complanari Bresconem, Lunelum, Castellum Pesenatis, citadellam Bitieri, & alia quædam loca, quæ à limite remota, perduellioni duntaxat præbebant nidos. Mandat etiam Machauto, supplicationum magistro, cui Marchio Tavannæ Campi ductor additur, complures perduellionis complices castigare, & personis ipsorum corripiendis, & castellis diruendis.

Denique ut deprecationem generalem à Provincialib⁹, ob commissam perduellionem exigeret, & omnia ritè constitueret, ordines cogit Bitierum, & ipsus adest primo Octobris, ut postridie exordiretur. Majestas regia fulgebat splendore solitu, quoties Iustitiæ ascendit thronum, cui adstabant Cardinales, Principes, Duces & Pares, Mareschalci Galliæ, & alij Magnates, qui ad aulam confluxerant. Custos Sigillorum jussus edocet Episcopos, Nobiles, & cæteros Deputatos, qui præsentes erant, enorme crimen perduellionis, quod postremis hisce turbis fuisset commissũ.

Hinc Archiepiscopus Narbonnensis humillimè rogabat veniam universæ provinciæ, cujus nomine protestabatur regiæ majestati fidelitatem inconcussam. Rex effectũ clementiæ continuò præstat, non tantum remissa noxa, quam contraxerant, sed etiam firmatis immunitatibus,

cum suppressione Electorum. Novum tamen ordinem sta-bilit, ad indicenda tributa, si quæ à provincia exigerentur.

Politica reminiscentia.

Non actum fuerit, perduelles profligasse ex agro, & ad privatos lares disjecisse, nisi princeps deinceps eum ordinem provinciæ perduellionis reæ præscribat, ut adversus alteram asseratur tempestatem, postquam prima est defuncta. Prudentem imitetur Medicum, qui ægrotum ex grabato productum, restituendis humoribus ad temperiem reducere laborabat, ut eâ moderatione utatur, quæ recidiuam declinet.

Imprudentissimum institutum omnes & singulos punit complices, cum major inde consurgat tumultus, qui non unam turbet provinciam, sed universum concutiat regnũ. Consultissimum, partem illorum acciri, ut crimen cognoscant, submissionemq; & pænitẽtiam testentur, ut postmodum Clementia multitudinem amplexetur, cum justitia seposuerit authores & duces seditionum, ad pænam exemplarem.

Sic Aristides monitus, quosdem Atheniensium illustribus ortos natalibus, angustia rei familiaris premi, & tædio consumi, quod authoritate privarẽtur, qua pri⁹ fruebãtur in administratione Reipublicæ; & inde conjurationem adversus populum inivisse, qua constituissent, Barbaris potius rempublicam tradere, quam tenui illa conditione ulterius uti: satis habuit, octo illorum, quos conjurationis intellexerat duces, corripere & castigare, exhortatus cæteros in exercitu, ut eam virtutem præstarent, quâ infamia tam nefarij instituti deleretur: id quod longè majorem habuit effectum, quàm ullus rigor.

Iudicum mediocrium est, inquirere in crimina particularium complicum. regum verò, quibus clementia maiorem confert gloriam, quam severitas, oculos claudent ad confusionem, quam multitudo contraxit impropere, cum perduellioni nunquam implicetur, nisi à summis provinciæ viris seducta, quorum summa est culpa. Dicam etiam, convenientissimum esse, ut statuta, provincialium sensui adversa, & quæ perduellioni prætextum dederint, lenian-

tur,

tur, cùm periculosissima sit obstinatio adversus multitudinis voluntatem.

Prudentiæ nullus tribuerim, si cedas planè ipsorum desiderijs, cum id abjectum indicet animum, qui ipsis nimium inflectur, sed ut mediam insistas viam, exquisitis medijs lenioribus, ad obtinendum eundem, quem proposueras finem. Summus moderationis apex in eo versatur, ut voti reddare compos, per ambages & tramites, licet diuturniores, ad scopum deductus.

Famosissimus sanè rationis triumphus apparet; si tempori aliquando & necessitati cedas, ubi satis habeas obtinuisse, non quæcunque volueris, sed potueris, præter extremam popularium perniciem. Certissimum est, regi jus esse quæ recta sunt constituere, quæ æquitatem redolent, & non rarò bono publico inseruiunt, oportet tamen, ut prudentia præsideat per omnia illius statuta, qua caveatur, ne jussa plus detrimenti, quam emolumenti adferant.

CAPUT XLIX.

Complures Magnates rogant Memorantio libertatem & vitam.

QUamuis rex multitudini perduellionis reæ fecisset gratiam erroris, Momorantij tamen crimen, tanquam primi authoris, non videbatur impune abiturum, nisi cæteris Gubernatorib⁹ omnis libertas sic præberetur tumultuandi pro lubitu, cùm & belli sors, & sua ipsius temeritas eum coniecissent in regiorum ministrorum manus. Ex eâ ratione rex eum Tolosam deduci jubet, quò ipsus consequebatur, ut in Curia urbis attineretur captivus, missis simul mandatis particularibus ad Parlamentum, ut in jus traheretur.

Interrogatur, testes producuntur, juxta formam solitam conferuntur, & causæ supplicij extremi non operosè quærendæ erãt, cùm captus esset, in regem armatus, quod spõte agnoscebat, lachrymabundus ad modum cæterorum

reo-

reorum, qui se convictos dolent: Si regiæ majestati placeret vitæ facere gratiam, in illius officia repensurum eandem, ut profuso sanguine expiaret errorem commissum.

Complures sane, magni nominis, & inter cæteros Condæa soror, Cardinalis Valettanus, & duces Espernonius ac Cheureusius, impensissimè apud regem instabant, ut gratiam ipsi conciliarent: Ipse Aurelianensis mittebat Lauaupotum, qui pedibus advolveretur, & humillimè supplicaret. Verũ enimuerò crimen tanti momenti non videbatur ullo modo condonandum. Quomodo enim vitam referret saluam, qui regnum factionibus distulit, ut omnes omninò Magnates concitaret, quibuscunque familiarius uteretur; manibus pedibusque obnixè operam dedit, ut provinciarum non ultima perduellionem sumeret.

Is etiam Aurelianensem per universam Galliam circumduxit armatum, ut institutum vehementius perurgeret; Hispanis transitum aperuit; ausus perduellionem per Ordines provinciæ sancire; copias quantas potuit scripsit adversus regem; qui denique nihil omisit ad promovenda perniciosa consilia. Quæ verò considerationes prægnantes tantum crimen excusauerint? Neque enim errarat per præcipitantiam, aut ex feruore animi, sed ex deliberato egit, adeò ut successum instituti factiones & tricas texuerit ab octo mensibus.

Venerandum ipsi nomen Majorum contulerant merita, & ipsus indignum sese fecerat, ut eorum ratio esset habenda, postquam exemplum fidelitatis, qua ipsi celebrantur, rejecit. Natalibus est ortus illustribus, sed crimen ipsius grauius trahit pondus, & periculum inter viros illius conditionis, quod ex gratia petita sequiora elicerentur compendia: cum supplicium criminis id commodum ferat, ut Nobiles in officio contineantur, & in metu justitiæ regiæ.

Regi nonnulla præstitit officia, per duas aut tres occasiones, quæ tamen ad istam temeritatem comparata nihili essent, cum hic fundamentum regni erueretur, obedientia ex præcordiis populariũ eliminaretur, authoritas regia destrueretur, & subditorum ærumna augeretur. Quid verò

verò Exteros dicturos fuisse censeas, de nimia istiusmodi Clementia, quæ longissimè distat à prudenti rigore, cujus illi nobis quotidiana præbent exempla in minimis per patriam tumultibus?

Nunquid oculi penitus fuissent claudendi ad reipublicæ commoda, & ad constitutionem tranquillitatis generalis, si eam perduellionem libuisset transmittere impunitam? Verum dicam, regem desiisse oportebat, qui justitiæ dexteram cohibuisset, & legum ordinem ad istos casus definitum turbasset. Hinc Mareschalcus Chastilionæus salutatum regem abit, ut eâ occasione suas cæterorum jungeret precibus, infit ad regem, & vultus & oculos supplicantium abunde testari, quantum numerum beneficiorum spargeret per unam Momorantij gratiam; at responsum tulit regia majestate omninò dignum: sese regem haud fore, si particularium sensu duceretur.

Politica reminiscentia.

REx gravissimè læderet rempublicam, si particularium compendia haberet ante bonum publicum in universis suis actionibus. Imperatores laudati, etiam juxta sententiam coruscantium illorum luminarium, quæ per Ecclesiam fulgent, rectè prætulerunt rempublicam & parentib⁹, & liberis. Eâ enim debet esse in consideratione, ut illorum repudient voluntates, si quæ in detrimentum illius petere auderent.

Imprudentiæ profectò summæ argueretur, qui, ut particulari consuleretur, universos vectores naufragio exponeret. Nihil enim est causæ, cur regnum in præcipitia novæ perduellionis conjiciatur, ut Magnati alicui constet usura vitæ. Ipsa regis vita nulla modo spectatur, ubi respublica aleam subit; quo loco demum fuerit ulla particularium? Bonum civile, quod principes sibi scopum præfigunt, idem est cum popularium emolumento, generatim sumto.

Quis verò ambigat, quin popularibus cedat commodo, si bonum publicum præferatur particularis illius saluti, qui vægrandem in se suscepit culpã? Quemadmodũ leges majoris faciunt salutẽ omnium, quàm rei cujuscunq; ita princeps, qui eis tanquã norma uti debet ad vitam rectè instituendam, insigniter errabit, nisi eandem sequatur semitam: indignus

indignus qui diadema ferat, si impunitatem oppressioni quorundam subditorum applicet, ad connivendum perduellioni cæterorum, cum Deus ipsi dexteram justitiæ non contulerit, in alium finem, quam ut universos in obsequio contineat, & ab injuria tutetur.

Tum demum, inquit *Plato*, respublica ritè administrabitur, ubi culpæ affines puniuntur. Cui jurisconsultus ille suffragatur, summam curam hãc accedere gubernatori provinciæ, ut pacem constabiliat: hoc verò assequetur, si turbarum concinnatores cispellat, pro ratione criminum correptos. *Paucis* multa dicã, particulares suis institutis scopum istum ponunt, ut familiam bono ordine regant, & reges nihil unquam præferunt saluti popularium: privatorum est, curare compendia particularia; regum verò unam reipublicæ salutem spectare.

CAPUT L.

Momorantius deponit usuram hujus vitæ.

EX istis justissimis rationibus inducitur Parlamentum Tolosæ, post causam Momorantij ritè disceptatam, ut tertio Octobris sententiam in eum pronunciaret mortis, & securi subjiceret. Antequam vero de ista executione loquamur, videtur calamus debere testimonium & constantiæ & pietatis morienti. Nam ubi Cardinalis Valettanus perspiceret, spem salutis evanescere, regem adit supplex, ut permitteretur sacerdos reo, in cujus sinum emacularet animam, qui mentem ad *Parlamenti* sententiam suppliciter subeundam disponeret.

Rex promtè assentitur, ad salutem animæ promovendam paratissimus, quemadmodum corpus prostituebat in exemplum perduellionis. Quamuis autem gratia ista non soleat fieri ante sententiam pronuntiatam convictis criminum, jubet tamen Bresæum, qui bacillum Mareschalci repetierat, mandare *Patri* Arnoldo, familiæ Iesuiticæ supremo, quem reus sibi expetiverat, ut dies noctesque quam necesse videretur, ipsi adesset, & consolationes necessarias suppeditaret.

Adest sacerdos, invenit reum, ex singulari Numinis gratiâ, ad bene moriendum dispositum, ex qua mente etiam confessionem generalem omnium peccatorum instituebat. Id unum angebat, quod tempus nimis angustũ sibi putaret præfixum, cum videretur intelligere judicium postridie, id quod res erat, subeundũ. Hinc Arnoldũ sacerdotẽ & Launæũ custodem suũ rogat, adirent regem, maximoperè supplicarent, ut tempus ante meridianum sibi universum indulgeretur, ad conscientiam, sine diuerticulo examinandam, quam confessio consequeretur, quæ mortem sine inquietudine exciperet: Eam gratiam sese inter insigniores numeraturum.

Rex id rogatur; cumque pietas ejus æquum cum justitiâ sortiatur splendorem, lubenti animo tantillum interposuit intercapedinis, adeò ut juberet judicium per dieculam differri, permissa etiam sacra synaxi, quæ non solet concedi istiusmodi reis. Officiis igitur sanctis illis perfungitur, & à meridie tabulas supremæ volũtatis consignat, ex permissu itidem regis; in illis Cardinali legat tabulam picturæ per Galliam rarissimæ, ubi *S*anctus *S*ebastianus repræsentatur, martyrio vitam absolvens, rogato plurimum ut sese ipsius famulum etiam in morte crederet.

*P*ostridie vocatur in *P*alatium, ut ex sellula reorum interrogaretur, ubi ad singulas quæstiones respõdet pari submissione & virtute, testatus, nullum sibi mortis occurrere metum, nisi generosis viris communem. Quamprimum igitur ex Curia illa esset egressus, Curia congregatis *C*ameris, præside custode sigillorum, pronunciat reum esse & convictum criminis, quod majestatem lædit in summo capite, ut securi subjiceretur in campo Salini.

Sententia hæc ipsi denunciatur, secundum formulas solitas justitiæ; ubi eam intellexit, *C*ommissarijs ait, sese ipsis agere gratias, etiam universo collegio, cui rogabat suo nomine indicari, sententiam justitiæ regiæ sibi videri ex misericordia Dei pronuntiari. Secundum hæc nihil agebat, nisi ut per exercitia pietatis viam insisteret, quæ ad mortem Christiano homine convenientem deduceret. *C*um jam omnia quæ cogitari possent, testimonia præbuisset, mortem sustinuit in Curia urbis, quem locum rex non rogatus, jusserat executioni dari.

Poli-

Politica reminiscentia.

CRudele,& quidē magis periculosum omnib⁹ condonare offensas, quam nemini facere gratiam. Hic enim soli rei læduntur, ibi innocentiæ summum adfertur damnum, cùm sic universus mundus involvatur sævis calamitatibus. Hic præterea particulares destruuntur familiæ, ibi sæpissimè exurgunt bella ciuilia, quæ extincta credebantur per clementiam, adeò ut regna in pericula extremi exitij præcipitentur.

Inter omnes verò, quicunque supplicium meruêre, præstat duces puniri, qui perduellionem suscitarunt, quàm in manus & pedes sæviri, executionis utique instrumenta. Eum Ordinem justitia præscribit: æquius enim est, authores malorum puniri, quam eos, qui adversus violentiam illorum vix quicquam potuissent. Natalium & munerum splendor non eximit à supplicijs per immania crimina contractis, tametsi errores familiares satis frequenter condonentur per nimiam magistratuum indulgentiam.

Quod si accidat ex ambitione eos in perduellionem ruere, pares redduntur, adeoque majori supplicio digni cum quouis cive. Errores enim illorum non tantum apparent pares, unde supplicijs, quæ cæteri subditi expectant, subjiciantur: eò autem magis evadunt enormia, quod conditio eminentior grauitati plurimum addat, crimine periculosiorem trahente catenam.

Magis stupent homines ad Solis Eclipsin, quam cæterorum astrorum obfuscationem, cum plerunque funesta sequantur accidentia: ita accuratius observantur summorū per rempublicam ciuium crimina, quam plebejorum, ob seriem magis metuendam. Sic nobilis alicujus perduellio non facilè grande procudit malum regno; sed præfectus provinciæ alicujus, aut Magnatum aliquis vægrandia excitat infortunia.

Hæc demum laudanda sapientia, quæ per illas occasiones Thrasybuli utitur consilio, quod ille Periandro suggessit, cùm legatos misisset sciscitatum, quam rationem optimæ gubernationis institueret: eos producit in campū spatiosum, sermones cædit varios de rebus quibusuis, spicas

altiores

altiores decutit, & ad Dominum remittit, qui, quæ vidissent, referrent, optimum scilicet id sibi videri consilium.

Ænigmatis sensum assecutus Periander, facilè judicabat, unicam hanc rationem asserendæ reipublicæ fore, si turbatores tolleret: Princeps enim istius instituti negligens, nunquam carebit bellis Civilibus. Quicunque serpentem semel noxium alit, invitat alteram noxam: & Princeps perduellionis authori parcens, eum servat, cui opportunitas animum addiderit, gravius tumultuandi, ubi incommoda, quibus succubuit, rectius cavebit; cum exitium securitatem omnimodam præstare, potuisset. Laudandus deniq; princeps, qui unius rebellis vitam immolat tranquillitati reipublicæ.

CAPUT LI.

Raptus instituitur adversus Ducissam Esguilioneam.

NOva illa de capto Momorantio, Bruxellas perlata, & Reginæ matri & Hispanis ægritudinem & stuporem conciliabant, cum facilè judicarent, fortissimo perduellionis, quâ Galliam fatigabant fulcro perverso, ut jam nocere desineret, ad patientiam redactus, telam immanem, quam fuerant exorsi ad regem in ordinem pro lubitu cogendum, inânem fore. Regina mater inprimis, quæ nunquam non benigne de Momorantio sensisset, metuebat, ne Rex in eum statueret exemplum, si justitia eum ex merito corriperet.

Pater igitur Chantalupus, cui nunquam desunt remedia cuivis malo, vel saltem chimerica, ubi aliquod accidens impingit in Reginæ matris voluntatem; optimè noverat, id demum fæminis gratum, quod comprobant: cogitat itaque rapere Combaletam, Bruxellas deducendam, certus, si ea Matrona in suas incideret manus, Cardinalis utique neptis, & ijs virtutibus dotata, quæ

amorem & æstimium ipsi summum in Aula contribuebant; quæ inde tenerrimè adamaretur, animum summi Ministri cogi posse, ad gratiam Momorantio obtinendam, cum metuere posset sinistrum quemvis casum, illo ad supplicium extremum damnato.

Dicerem, genij istius benigni officia debuisse reginam matrem cohibere, cum ea nemini sint notiora, ne animum ad ausa tam injusta applicaret: cum hæc consideratio debeat omnes illius necessarios præstare sacros & inviolabiles; id duntaxat monuero, dotes istius fœminæ efflagitare tam atrocis consilij vindictam, cum ipsa sit ornamentum & gloria aulæ, decus sui sexus, miraculum virtutum, absolutum pietatis exemplar, non severa & ingrata, sed tot gratijs amicta, ut in mentibus per ipsum aspectum, ipso cælo opificium suum admirante, excitet amorem reverendum.

Quæ vero væcordia, expiare crimen perduellionis, quo Momorantius tenebatur, per eam personam, cujus virtutes illustres, præter gratiam naturalem universos mortales adigerent ad reverentiam & honoris eximij homagium? Regina tamen mater, quemadmodum motus animorum ad veritatem ingratam cæcutiunt, consilio Chantalupi comprobato, mandata ad illud exequendum Vesontioni distribuit, perscriptis ad nobiles quosdam, quibus fidebat, literis, ut operam suam adhiberent, adeo ut permitteret ad constitutum raptum disponi complures equos mutatitios inter Bruxellas & Parisios.

Deus autem, qui gaudet justitiam asserere, & pronus potentiam exerit ad protegendas mentes, virtutibus eximijs præditos, conjurationem aperit per Ruureum, conjuratorum primarium, qui Combaletam facit certiorem, indicatâ etiam ratione, quâ prædonum persecutor novem factionis principes corriperet, quos & in Bastiliæ carcerem compegit.

Dantur judices, conatus ex argumentis manifestis probatur, supplicium legibus definitum paratur: sed Combaleta, cujus charitas inter cæteras virtutes emicat, intercedit, rege suppliciter rogato, cum satis haberet,

beret, evitâsse periculum, & magnopere laboraret, quam Ruureo referret gratiam; qui rationem evadendi commonstrasset, susque habito supplicio, quod eos expectabat, qui tam atrocem coquebant inipsius innocentiam injuriam.

Politica reminiscentia.

QUamvis præter injustitiam etiam insolentia effrôs suadeat personas fæminarum, quæ virtutibus & natalibus clarent, cum sexus & dotes eas semper præstituant securas omnium contumeliarum, quas bellorũ gravissimi casus trahunt, attrectare; grandem tamen adipiscuntur gloriam, si istiusmodi injuriæ faciant gratiam. Non eadem ratio particularium, ubi offensæ spectantur, quæ Principum, quibus aliquando necessum est, ex rigore legum agere, ad reipublicæ bonum.

Ipsis enim gratia indulta semper cedit honori, & fæminis in particulari eo major inde exurgit gloria, quod mansuetudo, sexui maximè conveniat, crudelitas vero sit plerunq; expeditior. Verum id generosi animi indicium, gratiâ offensas abolere per facultatem vindictæ; heroum est, misericordiâ tangi erga humanitatis immemores, ubi iram concitatam mutant in condolentiam.

Julius Cæsar, cujus fortitudo non tantum innotuit universo terrarum orbi, sed etiam admirationem extorsit, difficillimè irritabatur adversus homines abjectos, quos excandescentiâ indignos censebat, suæ vero quietis turbandæ ineptos. Et ut verum dicam, in Virtutis moralis studio id summum duxero; sed Christiana altius insurgit, flagitans etiam intercessionem in emolumentum grassatorum, ob Dei amorem, eousque nos invitantis.

Major hæc victoria, quæ extorquetur improbo, quam supplicium, cum nihil adeo nos ad bonitatem Dei admoneat, quam culparum abolitio. Ipsi Reges non tam ex justitia laudantur, ac ex clementia: inventi enim cõplures, qui culpas vindicare potuêre, sed qui ad clementiam propenderent, pauci reperti, cum rarissimè socientur magna patientia & magna authoritas.

Quamvis Sol ſit pulcherrimum Cælorum ornamentum, propter influentias tamen benignas, quibus genus mortalium perfundit, maximam refert venerationem; adeo verum eſt, ut quamcunque gloriam poſſideat fæmina, clementia ſummam conciliet famam, cum ſic inſtigetur ad benefaciendum indignis & malevolis.

CAPUT LII.

Aurelianenſis Galliam relinquit, Lotharingiam petit.

POſtquam cum Aurelianenſe eſſet tranſactum, & rex per prudentiam conſtituiſſet, quæ ad pacem ſolidam Galliæ conſtabiliendam viderentur neceſſaria, nemo non credebat, conjurationis cuniculos, ab intimis Aurelianenſis inſtitutos evanuiſſe, nullo redintegrandi mali metu, niſi fortè longinquo: genuini enim Galli univerſi lætitiam teſtabantur manifeſtam, non admodum abſimilem à voluptate, quam concipiunt diuturnis jactati undis, poſtquam portum ſubiêre.

Tranquillitas autem illa exigui fuit temporis, cum procellæ continuo ſpumarent, & Galliæ minitarentur graviſſimam tempeſtatem. Puylaurentius enim, & quidam alij, quos Aurelianenſis conſiliorum faciebat participes, non aliâ mente ipſum cum Rege reconciliârant, niſi ut novis impedirent ſeditionibus, priori reſumto inſtituto, ad quamvis occaſionis opportunitatem, cum ſperarent rectius omnia diſponere, & compendia, quæ Occitania negaverat, alibi invenire.

Mors violenta Momorantij occaſionem ſuppeditabat iterati ſeceſſus: perſuadent, preces ipſius tam exiguum pondus habuiſſe, ad ſalutem viro cordatiſſimo impetrandam, & libertatem propriam non adeo ſecurè ſtare, ad proximum quemvis ſuſpicionis ſcrupulum: exponi ipſum interea ignominiæ ſupremæ, dum univerſa Europa doleat, ipſum non potuiſſe Magnatem à mor-

te liberare, qui vitam ipsius commodis impendisset.

Eodem tempore ubique propalabant, Aurelianensi fuisse promissam Momorantij vitam, per transactionem, tametsi Bullionius & Fossæus nihil unquam spondere voluerint: cum autem promissa non serventur, quæ famam ipsius apprimè complecterentur, omnem esse moram abrumpendam. Omnes quidem illius sectæ unanimiter censebant, Aurelianensi esse secedendum, non tamen de loco consentiebant.

Puylaurentius, qui Pfalseburgensis urebatur amoribus, Lotharingiam optabat, promto ad eum secessum consilio, quod Margarethæ amor id videretur poscere, ad quem alia quævis loca sordescere possent. Cæteri parum securitatis in Lotharingia dispiciebant, propter Ducis illius vires debiles, quæ potentiam securitati præstandæ non præberent; adeo ut Casalam potius petendam censerent, ubi Mareschalcum Thoirasium expansis brachijs occursurum spondebant, nullo ad vitæ tranquillè & extra ullum metum agendæ loco convenientiore.

Securitatis dubiæ ratio in Lotharingia suspensum tenebat animum, donec Puylaurentius demonstrasset, quam facilè Nanceio iretur Bruxellas, si rex minimum inundandæ Lotharingiæ faceret indicium: gratissimum inventurum hospitium, ubi ob Natalium splendorem foret in veneratione. Hinc animum impulit fluctuantem, ut in illam partem propenderet; adeo magnam ille inveniebat fiduciam, tametsi cæteri opponerent, apud Hispanos minus esse securitatis, quam alibi: receptum iri quidem honorificè, metuendum tamen libertati, si ipsis salutem crederet suam, quam recuperare, & auferre vix posset.

Cum vero consilium secedendi staret, Aurelianensis in Lotharingiam abit, mense Novembri, & ut aliquem prætextum speciosum iterato secessui adderent intimi, ad regem scribunt, semper abusi Aurelianensis nomine & calamo, ut vitam Momorantio servaret, sibi libertatem acquireret, coactum fuisse ad omnem regis lubitum descendere, nisi gratiâ illâ maluisset carere: visum

sese expositum, cum vita adimeretur viro dilecto, maximæ ignominiæ, quantam sufferre posset, adeo ut sic diutius in Gallia hærere non sustinuerit, ne crederetur trãsegisse alio fine, quam ob gratiam illam obtinendam.

Nullam præterea suæ personæ extare securitatẽ, postquam submissiones & preces tam parvi fuissent momenti in supplicio illius viri, quem pari adpropriam salutem ratione amasset, adeo ut mors illius in summam suam vergeret ignominiam.

Hæc summa erat literarum, ad quam alio nihil opus erat responso, nisi id, Ducem Momorantium per omnia & singula celeberrimi in regno Senatus suffragia damnatum fuisse criminis, cujus impunitas rẽpublicam erat summoperè læsura; & maximè, ubi Dux septem cursores ex ordine misisset, qui regem de fidelitate certiorem facerent, cum tamen interea conspirasset cum Exteris adversus Regnum, & penè provinciam primariam concitasset: ipsius hostilium copiarum ductor, ense cruento armatus adversus Majestatis commodum, captus esset, diffidia in familia regia fovisset, & alia, quæ memoravimus perversa patrasset.

Cæterum non videri Aurelianensem Bitierensibus pactis assensum, ad obtinendam Momorantio veniam, cum necessitas cogeret absoluta, viribus ad defensionem etiam deficientibus. Hæc enim ferè respondebat Rex, universæ Europæ testatus, necessarijs suis nunquam præbiturum ansam justam secedendi, quin obligentur ad ea officia, quæ natura & regia benevolentia poscerent.

Politica Reminiscentia.

QUamcunque repulsam ferat princeps à rege, nunquam excusari poterit, si ex fastidio illo discedat ab officio. Memor sit identidem, in republica bene constituta nemini fas esse leges præscribere majestati, quin imo officium quorumcunq; exigere submissionẽ voluntatum. Sunt in republica potestates superiores & inferiores, quemadmodum in anima rationali. Sicuti autem natu-

naturæ ordo postulat, ut potestates inferiores sese submittant superioribus sine obluctatione, ita Magnates Regni debent flecti ad statuta majestatis, quæ sine tergiversatione observent.

Quid de eo corpore expectes, nisi mortem, ubi partes recusant obire functiones à capite injunctas? Quid denique spei præbebit respublica, cujus partes nobiliores recedunt ab obsequio, contemtis Majestatis legibus? Id vero adversatur maxime ordini à Iustitia instituto, adsumas calamitates. Neq; multum refert; an compendia particularium semper conveniant cum bono publico, cum Regis officium potius satisfaciat reipublicæ emolumento, quam particularium precibus, licet Magnatum.

Sol, cælorum arbiter, non semper ad modulum nostrorum votorum illuminat terram, cumque teneatur Universo inservire, lumen suum certo tempore reciprocat: unde rationis expertem dixeris, qui inde fastidium suscipiat. Sic profecto Reges aliquando coguntur inviti, & reipublicæ bono, gratiam restringere, & veniam negare crimini, quod alioqui essent sponte abolituri: adeo ut exiguam testentur submissionem, quicunque propterea tumultuentur, & extrema quærant.

Rationes illæ, quas bonum publicum aliquando suggerit, adeo sunt manifestæ, ut tantum opus sit, motus animi compescere, si imprudentiam, quā neglectus redarguit, evidentius perspicere velis. Quod si adeo claræ non sint, nemo tamen poterit Majestatem incusare, cum potior pars illarum rationum in occulto prematur. Sic Antiquitas olim colebat rationem satis ænigmaticam, dum Sphingem in ædium vestibulis locaret, ut populares doceret, non subeundum, nisi per animum submissum, qui audaciam scrupulorum reijceret, nec mysteria ibi culta examinaret, cum longe consultius sit, divina humiliter revereri, quam curiosè indagare!

Optaverim ego, sphinges similes ad vestibula Palatiorum regiorum apponi, ut omnes omnino aulici discerent, cujuscunque demum fuerint conditionis, statuta cum reverentia & submissione subire, non examinare, nec causas illorū perquirere, quas semper censeāt justas,

tametſi minus intellectas: Cum voluntas illa popularibus rationem reddat, & perduellionem oleat omnis oblocutio.

Exiſtimaverim etiam, prudentiæ eſſe, non admodum ſcrupulosè exquirere rationes illarum voluntatum, cum ſic miniſtri poſſent obligari ad propalanda ingrata, quod caſu aliquo Florentiæ evenit, tempore Coſmi Medicei, qui ſummè urgebatur ab aliquo Florentino, ut cauſam indicaret, quæ Decimarum collectam, quam optabat, negaret, poſtquam ex ſuſpendio munus videretur vacuum. Cum enim non deſineret poſt aliquoties latam repulſam, ipſus autem rationem non aſſequeretur, reſpondit Dux, ut ſeſe tandem moleſtis illius incurſationibus liberaret, Negare ſeſe illi id munus, ne poſt illum priorem ſuſpendio periret, ijs verbis ſatis docens, nimis notum eſſe improbum animum, ad idem periculum ſubeundum.

Sic principi liceret reſpondere, ob ſupplicium ſummum alicujus Magnatis faſtidioſo, poſt perduellionem ſuſcitatam, ſi rei peractæ rationem poſtulet, facultatem iterandæ rebellionis ademtam. Semper enim principi utilius fuerit, diſſimulare ægritudinem, & per ſubmiſſionem voluntati accedere regiæ, quam faſtidium teſtari, quod diffidentiæ omnino cauſam præbeat, metumque quærendæ vindictæ, unde ſibi ipſis curſum beneficiorum intercludant, cum viceverſa pacati gratiam apud Majeſtatem ſervent, benevolentiæ teſtimonijs ſemper expeditis.

Hinc Guicciardinus ait in Conſilijs, ſæpiſſimè ſeſe emolumentum collegiſſe ex diſſimulata ægritudine, tametſi offenſæ minus eſſet ſatisfactum, cum eoſdem in alijs occaſionibus experiretur amicos, ad benevolentiam ſpe ſuperiorem, quâ carendum fuiſſet per exertam ſimultatem, & ægritudinem animi propalatam.

CA-

CAPUT LIII.

Episcopi quidam Occitaniæ non possunt à perduellione abstrahi.

MOmorantius tantum fidei sibi acquisiverat per Occitaniam, ut posset ab obsequio regis distinere non solum complures viros summæ notæ, sed etiam Episcopos, quorum septem aut octo, induxit, ut Ordinum consultum subscriptionibus firmarent. Plurimi revocabant acta, ad ordinem à Rege in Declaratione præscriptum accedentes, alijs in perduellione perseverantibus, quorum numero censebantur Albiensis & Usesius, qui oppida sua Aurelianensi permiserant; Nemausensis, idem ausurus; Lodevensis, Aletisius, & Sanpontianus, perduellionis fautores, sive copijs in eum finem scriptis, sive annonâ ad refractariorum nidulos submissâ, ut subsisterent.

Archiepiscopus Narbonnensis, Ordinum præses, nihil omiserat, ad eos à perverso instituto revocandos, cum demonstraret, quantum abirent à professione, quæ unicè occuparetur in pace popularibus conciliandâ, ut quorum esset, cæteris obsequiorum exemplo præire. Quid vero, inquiebat, dilectissimi, frequentissimo conventu? Vos ne operam præstabitis ad incendium per provinciam spargendum, fotis perturbatoribus tranquillitatis publicæ, ut illi sua sibi compendia quærant cum dispendio Regis & popularium, quos cum pauperiè conflictari satis nostis?

Patriam ne prostituetis theatrum peragendæ tragædiæ? nunquid perpenditis, consilia, quibus impedimini, eo duntaxat spectare, ut fastidiosi aulici ambitionis faces in sanguine Diæcesanorum nostratium restinguant, litigijs ad altaria usq; grassantibus? Nunquid inauditis, Exteros Regni vestibulum pulsare, & pedem inferre? Dubitatis de illorum desiderijs, ad dispescendas provincias, si vires sufficiant?

Fuerit igitur istæc provincia exposita conquirentibus, ubi perduelles & Exteri eam rapiant partem, quam ensis vibratus dederit? Nunquid meministis, quantas Ecclesia olim tulerit ærumnas in hoc ipso climate, per bella civilia? Idne agitis, ut denuo prophanentur ædes sacræ, opes diripiantur, ornamenta altarium lacerentur, redditus adegenorũalimenta constituti intervertantur, sacerdotes per agros Ecclesias & cultum divinum deserant, ut saluti alicubi consulant?

Quod si considerationes istæ divinæ nullius sint apud vos ponderis, dicite, quomodo possitis sufflaminare perduellionem istius provinciæ, cui Rex, post extirpatam hæreticorum factionem, pacem constabilivit, libertatem restituit, gloriam & splendorem auxit Ecclesiæ, quibus ipsi à longo annorum tempore fuerat carendum? Possetisne redire in memoriam illius tempestatis, quâ Rex advenit ad hæc ipsa loca, quæ jam fovent perduellionem, armatus in nostram defensionem, adeo ut non semel cum periculo dimicaverit, nulli labori parserit, nullum subterfugerit periculum, quo nos functionibus nostris redderet, & liberum bonorum usum restitueret; possetisne per ingratitudinem ista omnia sine ullo sensu obliterare, quin factionibus missis in commoda ipsius, ad officij leges obfirmemini?

En vero occasionem magnæ adipiscendæ gloriæ, quæ nobis offertur; hîc per Deum obligamur ad testandam submissionem & fidelitatem, quam toties Apostolis suis injunxit, quorum nos successores ferimus. Ne prætermittamus hunc casum, qui ad præstandum & Deo & Regi officium invitat, ut egregio instituto reddamur insignes. Huc ego vos non satis attrahere possum; in hac via nihil præter gloriam & prosperitatem adeoque emolumentum occurret, si mihi fidem habere dignemini.

Gravissima hæc verba potuissent illos in officio continere, nisi mentes jam fuissent occupatæ, unde effectum nullum habuêre; plurimis etiam ulterius in perduellione progressis.

Poli-

Politica reminiscentia.

SOlitum hoc est vitio, ut virtutis sumat amictum, & fastuose superbiat: sic avaritiæ nemo facile in sese suscipiet vituperium, proximo ad parsimoniam digressu; & prodigalitas mutuabit speciosum à liberalitate pallium. De constantia vix habeo, quod dicam, nisi prius ipsi substernatur sanæ rationis usus. Liceat enim invenire præcipites & temerarios, qui obfirment mentem, etiam sacramento quovis interveniente, vel exsecrationibus spontaneis, ut ne pateat regressus.

Fides est res sancta, tametsi Numinis nulla adijciatur mentio: vinculum est societatis humanæ: columen rerum publicarum: conscientia privatorum. Sed fides ipsa non debet fieri, unde nomen est sortita apud Ciceronem, nisi juste & per religionem id liceat: neque enim est vinculum iniquitatis, uti monet Augustinus. Conjuraverint ex aliquo fastidio aliquot temerarij in perniciem reipublicæ, patriæ exitium, necessariorum interitum: anne præstabunt temeritatem, ut pereant ipsi secundum cæteros, ne fidem fregisse arguantur? an vero ad rectæ redibunt rationis usum, & per pænitentiam detestabuntur improbitatem, ut se & suos præservent ab exitio?

Esto, pactus fuerit aliquis ex libidine cum hoste generis humani; nunquid licebit ex castris illius transire ad cælites? imprudentissimè igitur agunt, qui nullis expensis momentis consiliorum, descendunt ad instituta temeraria. Sed omnium imprudentissime pergunt, qui ab errore non revocantur, & malunt, extrema supplicia subire, omni opprobrio à justitiæ sacerdotibus objecto, quam semet redarguere, & à sinistris ausis recedere.

CA-

CAPUT LIV.

Episcopi quidam Occitaniæ deijciuntur.

CUm Rex videret, eos, quorum foret populares in officio per expedita exempla continere, & per exhortationes solitas obsequium instillare, ad seditiosos transire, non ulterius ferendam censuit tantam temeritatem. Oeconomos igitur constituit per Episcopas, qui redditus seculares eâtenus interceptos colligerent, ad reparationem fabricarum converterent, sive ædium sacrarum, sive domiciliorum Episcopalium. Cumque minus consultum censeret, gubernationem animarum viris tam perfidis relinqui, à Pontifice maximo obtinet Breve, ad Archiepiscopum Arelatensem, & ad Episcopos sancti Fluri, & sancti Machovij, ad exercendum judicium in ipsos.

Poterat Rex potentiâ uti, & per judices ordinarios sese vindicare, cum ageretur de supplicio ad crimen læsæ majestatis applicando, adversus quod nulla ipsis est immunitas; id quod suggillare nec ipsi potuissent, cum ipse Salvator, & secundum ipsum duo illi Apostoli, quos agnoscimus principes ministros Evangelij, sustinuerint à Laicis judicari.

Attamen, cum Rex semper maximi fecerit dignitatem Ecclesiasticorum, causam judicibus ex collegio ipsorum dijudicandam tradere voluit, qui ab officio submoverunt tantum Albiensem & Nemausensem, cum mors intercedens Usesium corripuisset, adeo ut idem supplicium sustinere non posset, & pænitentiâ defungi, quæ ad satisfaciendum, & ad emaculandum crimen indicebatur. Cæteros ad Episcopas remisêre, cum testimonia ad damnationem deficerent, tametsi fortè in eâdem hærerent culpâ.

Politica reminiscentia.

QUamvis Episcopi in summo dignitatis consistant gradu

gradu, forent tamen summe injurij, si anthoritati regiæ sese subducerēt, postquam Pontifices summi perscripserunt, Gelasius ad Imperatorem Anastasium, Pelagius ad Childebertum; regem Galliæ fere ultimum, & Sanctus, Gregorius ad Imperatorem Mauritium, agnoscere sese dependentiam suam. Verum utique inter omnes omninò subditos neminem magis obligari ad fidem integrè servandam, & ad continendos in pace populares, quàm Episcopos.

Novum jusjurandum regibus præstant, ubi Episcopam adipiscuntur, veluti novo vinculo ad jugum obedientiæ adstricti: Verumenimuerò ubi nec hoc fieret, ministris Ecclesiæ convenit , ut juxta spiritum Ecclesiæ matris agant, qui est spiritus pacis, unde amplius obligantur ad compescendos populares aliquatenus exacerbatos, nullo unquam permissu, ad eosdem concitandos. Hinc Savanarola grande contraxit vituperium, ex concitatis Florentinis, cum adversus Mediceos publicè ageret cum populo, Eam esse voluntatem Dei, ut Democratia restitueretur, ne primores urbis ulterius abuterentur potestate in salutem horum, & libertatem illorum.

Quicunque autem ex imprudentia seditiosa illa vestigia calcant, eo sese indigniores reddunt honoribus Ecclesiasticis, quantum Ecclesia abhorret à profundendo sanguine, & bello gerendo. Quis non obstupesceret, si cælum, quod providentia æterna Dei, ut terrarum Orbem irradiet luminibus coruscantibus, & per influentias quibusuis animalibus nutrimenta sufficiat, superficiem terræ almæ florum varietate discriminet, & millenis frugibus operiat, fabricauit, constitutionem mutet, & à natura degeneret, adeò ut tenebras obscurissimas inducat, fulgura proruat, fulmina jaculetur, & lolium cum tribulis producat terræ onera?

Nunquid verò alienissimum foret, si audiamus filium Dei, nihil sanctius discipulis injunxisse, quam obedientiam & conservationem pacis mortalium generi collatæ, Ecclesiasticos autem videamus, discipulorum successores , pacem destruere, inundare terram sanguine, subdi-

ſubditos ab obedientia divertere, armare adverſus principem, adeoque Imperium in animas uſurpare in everſionem illius Imperij, quod idem Salvator Majeſtatibus contulit? Id demum foret pervertere, ordinem ab ipſo inſtitutum, & è diametro incurſare in Leges ab ipſo præſcriptas.

Quodſi nonnulli ex illis immemores ſint officij, miniſtri reipublicæ tenentur eos gravius caſtigare, quod honor, qui per reverentiam ipſis habetur, cultus qui defertur dignitati, & opinio de doctrina & pietate ipſorum concepta, exempla ad ſeriem periculoſiorem proſtituat, & ſermones expediat ad quidlibet perſuadēdum potentiſſimos. Ex qua ratione Julius, Remorum Archiepiſcopus, jubente Childeberto, dignitate excidit; Prætextatus regnante Childerico Archiepiſcopus Rhotomagenſis eſſe deſijt; Theodorus Arelatenſem amiſit mitram, ex conſtitutione Clodovei.

Ob eandem cauſam Ludovicus pius vindicavit perfidiam Anſelmi, Archiepiſcopi Mediolanenſis, Atonis Archiepiſcopi Remenſis, & Volſphodij Epiſcopi Cremonenſis, ac Theodulphi Epiſcopi Aurelianenſis, quos Bernhardus Rex Italiæ, conjuratione occupaverat. Sic Hugo Capetus à Sede Remenſi deturbavit Arnoldum, perfidiæ & proditionis convictum. Priſca hæc eſt Galliæ politia, & jus regijs ſceptris debitum, quod Zacharias Pontifex maximus ſpōte Pipino conſuluit integrè & ſine tergiverſatione exercendum, ſi qua offerretur occaſio.

Quid vero tandem videatur, ſi Eccleſiaſtici alicujus Regni eâ immunitate gaudeant, ut popularium animos in perduellionem præcipitent, mentibus quaſcunque voluerint inſculpant imagines ſeditionum, magiſtratus vero civilis eos pro merito, ob ſæviſſimos tumultus caſtigare non debeat, nec poſſit illam dignitatem, quâ per vitæ inſtitutum perverſum ſeſe reddiderint indignos, adimere?

CA-

CAPUT LV.

Diversas factiones nectit Guysius.

POstquam rex per Occitaniam constituisset pacem, suasit Cardinalis, ut per Proventiam idem præstaret, quod Guysius diversas ibi factiones, ad seditionem vergentes instituisset, quæ Momorantij instituto essent affines. Regi ab annuo fere spatio ōnia innotuerāt, quā perversè ille ageret, adeò ut Guysius urgeretur provinviæ administrationem reddere, aliunde recompensandus. Cum autem id detrectaret, jubetur aulæ sese sistere, ut sic per industriam & manseutudinem, nemine fere id animadvertente, à seditiosis tricis expediretur.

Id enim Cardinali semper visum, ne rex ad extremum rigorem transiret, nisi per extremam inobedientiam adactus. Guysius verò Proventiam deserere non censuit, cum metueret, ex actionibus præteritis attineri ad Aulam, & sequestrari à turbis concitandis. Hinc per conjugem rogat regem, ne adesse haberet necessum, veniam abeundi per tres menses Lorettam & Romam: quod iter rex lubentissimè permisit, gnarus utique in perduellione & amore sæpissimè converti motus animorum, peregrinationibus.

Hanc tamen addit conditionem, ut reversus ad aulam adesset, & suspicionum nubeculas discuteret, quæ ex vitæ sinistro instituto essent coortæ. Cum autem ex Italia redire debuisset, mittit Granpratensem familiarem, qui regem rogaret, Vici tum hærentem, aliquod munus in exercitu, ad fæderatorum securitatem in Italiam missum. Id verò rex recusat, cùm intelligeret, hoc pallium quæri inobedientiæ, nulli benè agendi studio: unde mandatum iterat, veniret, dilueret quæ actionib⁹ ipsius circumdedissent diffidentiam.

Cum autem mandatis neutiquam pareret, etiam extra regnum, præter regis gratiā moratus, contra inhibitio-

nem

nem principibus per statutum sancitam, nisi velint incurrere crimen læsæ majestatis; turbis etiam tum vacans & machinationibus solitis, quæ regis commoda impedirent, uti hinc inde compertum erat; nihil obstabat, quin perduellis haberetur & reus, adminstratione Proventiæ, quam hostilibus copijs incessere semper posset, privandus; ex eo etiam amplius suspectus, quod familia Lotharingorum aliquid juris in illam provinciam, quamvis præter rationem, sibi sumat.

Ex istis igitur rationibus Rex gravissimis constituit ipsum à gubernatione deijcere, quam Mareschalco Vitryo crederet propter fortitudinem, prudentiam, & studium, quæ Rex in eo semper senserat sincera, ut confideret, Guysium nihil prorsus ausurum, quin extemplo repulsaretur. Jusjurandum exigitur eodem, quo Aurelianensis firmabatur transactio die, tametsi literæ autenticæ à mense Aprili essent expeditæ.

Politica reminiscentia.

SUmmi est periculi, præfecturam alicujus provinciæ relinqui Magnati, qui compertus sit perduellioni affinis, qui fastidium suum nihil celet, qui jus aliquod sibi servet, cum infidelitas commissa in seditiosas tricas deducat, & potius supplicium, quam honores flagitet, quovum minimi fuerint, immunem degere: maximi enim refert, Gubernatores in eas culpas prolapsos puniri, ut exempla in eos statuta alijs commodent, ad obsequium colendum, ubi impunitas audaciam ad eundem committendum errorem invitaret.

Quicunque porro semel potuit consilia perduellionis concipere, nunquam abstinuerit ab executione, si usus ferat. Morbi gravissimi metum recidivarum merito suggerunt, & regum sapientissimi, quotiescunque Magnatem aliquem vident ab officio discedere, removere eum semper constituunt per diffidentiam, occasionibus ad turbandum apprimè succisis. Exigua quædam possunt sorti permitti, quibus nemo prudens immiscuerit provinciarum præfecturas, cum honores illi & munia sint

per

per rempublicam eminentissima: unde facilè periculum intelligitur, quod ex Magnatis alicujus fastidio professo potest pullulare.

Ignoret oportet solita fastidiorum istorum effecta, qui eo usque extendat confidentiam, ut provinciæ alicujus præfecturam permittat: nihil enim per naturam convenientius homini in fermento jacenti, aut injuriam coquenti, quam ad vindictam transire, & omnem operam adhibere, ad explendum animum: adeo ut authoritatem nactus, eodem momento potestatem adipiscatur, secundum vota, quæ nunquam non sortiuntur effectum, nisi per virium imbecillitatem coërceantur.

Summa munera, quibus Mareschalcus Mariliacus erat defunctus, ampliandæ culpæ ipsi præbuêre occasionem: neque enim quicquam ab illis expectes, qui fastidio & tumultui indulgent, diversum: adeo ut imprudentiam insignem liceat arguere, ubi amplissimarum provinciarum præfecturæ committuntur ijs, qui aliquod jus, tametsi ex ultima antiquitate accersitum, ibi quærunt. Postremum seculum exemplum illustre suggessit in Mercærij Duce, qui Britanniam Armoricam non alio nomine, quam ex jure prisco, licet frivolo, occupaverat: cum nondum exciderit ex memoria hominum, quantopere sudatum sit in eo eijciendo.

Etiam Rex superior non caruit vituperio, cum præfecturam illam permitteret Vindocinensi genero ipsius, qui per seriem temporum ostendit, quanto desiderio illius Ducatus rapiendi teneretur. Ambitio enim gaudet nova cudere consilia in prisci juris incude: docet Magnates infidelitatem: talpis reddit similes, quibus volupe est terram semper protrudere: neglectum quietis, valetudinis, legum & sacrorum inducit, ut ad locum destinatum pertingat: sed non raro tantum fumi offundit, ut non nemo sibi uideatur in præcordijs ferre coronam, regio capiti hærentem.

Marcus Antonius legem rogavit prudentissimam, postquam Cassius corripuisset Syriam, unde ortus erat, unde popularem provincia habuit gratiorem, & ille suos obsequentiores, ne cui unquam præfectura patriæ

propriæ cederet. Longe vero gravius periculum fuerit, ijs indulgeri summam rerum, quibus persuasum est, id sibi ex natalibus deberi. Si ambitio metuenda sit, à prætextu vacua, maximam formidinem dabit, ex specie quadam justitiæ fastuosa. Ubi provincia laborat factionibus, fortiori accedet, magnumque pondus addet; sed concordem facilè turbabit, ut universam faciat suam, quâcunque popularium devinciat animos ratione: nihil enim pronius, si id operæ sumatur.

CAPUT LVI.

Rex redit ad Parisios ex Occitania.

REx, ubi omnia per Occitaniam in eum ordinem disposuit, ut metu posset supersedere, Tolosâ digreditur ad vicesimum nonum Octobris, reditu ad Parisios sumto. Certior autem ante, quam perversa Aurelianensi suggererentur consilia, quæ in eum finem ad paciscendum induxerant, ut arma opportunius resumeret, constituit magnis itineribus pertendere, unde velites tantum assumit, cum aliquot cohortibus sclopetariorum & hastatorum desultorijs.

Cardinalis, cujus corpus fortitudinem animi minimè exæquat, ad tantam diligentiam condescendere nequit, cum itinerũ in commoda, & summa sollicitudo ad suffocanda per Lotharingiam & Occitaniam bella in ipsa scaturigine, valde minuissent vires, adeo ut consultius videretur Reginam comitari. Vix autem alterum diem Tolosâ processerat, cum dolores vehementissimi lancinant, adeo ut necessum habuerit Burdigalam deferri, ubi malum ita intendebatur, ut Gallia fere amittendũ sibi doluisset eum, qui in administratione armorum & negotiorum regiorum illam ad summum gloriæ gradum, quem unquam tenuisset, extulerat.

Rex animi ægritudinem inde & mentis inquietudinem sumebat, supra omnem fidem: diversa ratio valebat

lebat apud Exteros, & ambitiosos, qui ex odio adversus ipsum concepto persuaserant sibi illius mortem. Ex eo gaudio etiam aulici factiosi erigebant cristas, quod existimarent, post occasum istius Solis, sua productum iri sydera; & inter cæteros custos sigillorum Castellonovanus, cujus fuisset lachrymis cruentis deplorare jacturam, quæ metuebatur in persona illius, qui honorũ ipsi conciliârat splendorem, quem etiam adversus odium complurium inimicorum erat tutatus, tantas sibi passus est offucias fieri ex vanissima spe successionis, ut jam usurparet munus summi ministri.

Instituebat enim mandata dare, à munere aliena, etiam tricas nectere non tantum cum osoribus Cardinalis, & qui mortem ipsi per summa vota imprecabantur, sed etiam adversus rempublicam perversa coquebant consilia. Cardinalis ipsum hactenus coërcuerat, ne imprudens rueret, per adductas habenas, & limites vanitati fixos. Itaque præsentiâ ejus liberatus, mergitur in negotia, & imprudenter præcipitat in regis malevolentiam, cum ad nimios honores conniteretur.

Politica reminiscentia.

Nihil æquè familiare mortalibus, ac vertigo in summis munijs: quæ sane priscis summam dedit occasionem, ut Fortunam pingerent cæcam, cum paucissimi reperiantur, qui in summis honoribus servent moderationem animi. Id proprium genijs excellentissimis, vertigine illâ, quæ penè ex natura rerum secundarum, adeoq; eximiarum nascitur, non tentari, cum vulgus inde ex favore nimio corruat in præceps. Ambitio enim & vanitas inducunt quotidie majorem illorum numerum, quibus fortuna favet, in nova consilia.

Id unum agitur, ut altius enitantur, adeo ut medijs legitimis deficientibus, nulla rejiciant, quæ desiderij spro-movendis inservire queant. Ubi potentiâ cõstabilivisse sibi videntur, maxime despiciantur leges majori licētiâ

ad fortunæ auctarium quodvis sumtâ, Quo altius ascendêre, eo pronius ruunt in vituperium ingratitudinis, erga fortunæ bonæ authores, adeo ut favorem, quo emersêre è fæce, aboleant, patronorum expunctores. Summè vero deplorandum, neque ætatem, neque tempus, istunc aulæ morbum nihil tollere, adeo ut singulis diebus ingravescat, radicesque agat altiores in animis vulgaribus, qui plerunque sua merita ex usu rerum semper majoris faciunt.

Hinc nullis sibi satisfactum putant honoribus, adeo ut mihi promtum sit credere, Vastam fortunam sæpe esse principium vægrandis infortunij viro sapientia eximiâ, ad compescendos animi motus, & modestiam genij conservandam destituto. Neque vero eum unquam beatiorem existimaverim ex summis muneribus, cum plus inquietudinis ipsum expectet, quam gaudium præsens possit appendere.

Sollicitudines nimiæ, tædium, & fastidia frequentissima comitantur diesque noctesque; desideria insatiabilia, quæ sine intermissione vellicant, ad ulteriora corripienda, nauseam præsentium generant, ut quærat quæ negantur. Beatus vero, qui sua sorte contentus, plus bonorum & tranquillitatis possidet, quam sperare ausint magnarum fortunarum aucupatores: neque enim viceversâ miser est, præterignarum desideriorum coërcendorum, & prosperitatis dimetiendæ.

HI-

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER X.

ANNO MDCXXXIII.

CAPUT I.

Cardinalis redit ad Parisios, post morbum ex Occitania.

INsularum ultima Thule dicitur mortales ferre, qui tædium concipiant ex diutissima Solis absentia, quod eos singulis annis per spatium quadraginta dierum fastidiosis tenebris destituat. In montium igitur cacumina evadunt ad primum auroræ fulgorem, ut adventantem salutarent millenis lætitiæ vociferationibus, ut inde vacarent sacrificijs. Videntur utique summi per aulam, & apud Parisios viri, ad exordium istius animi, moram Cardinalis aspiciendi tulisse impatientius, cum nemo non eum contempletur, tanquam astrum benignũ, de cujus prudentia Rex compluries dixit reipublicæ pendere salutem, ubi ad ipsius adventum insulanorum illorum morem sumerent.

Cælum, quod plerunque gaudet prosperiora hujus vitæ contemperare aliquâ calamitate, summo isti ministro, in media lætitia secundorum successuum, quos consilijs suis Regi per Occitaniam & Lotharingiam conciliaverat, immiserat morbum gravissimum, ex quo omnes omnino Galliæ studiosi verum sentiebant dolorem. Quemadmodum autem motus animorum ex objectis mutantur, gaudium subivit in locum doloris, cum nunciaretur incolumis redire: Impatientia moræ adigebat

omnes alicujus notæ obviam ire, adeo ut via à Parisijs ad Rupem fortem usq;, oppidulū Monbasonij, ubi requiescere constituerat, antequam Lutetiam ingrederetur, & equitibus, & curribus ferveret nobilium, plurimis ad Estampas usque, & porro Aureliam occurrentibus.

Nemo vero mirabitur, si consideret, ipsum Regem voluisse Rupem fortem excurrere, & honorem habere, additis benevolentiæ regiæ tam illustribus testimonijs, ut nec manifestiora, nec magis obligatoria fingi possint. Vix descenderat Cardinalis, cum Rex adest, ex summo ejus videndi studio; ascendit in ipsius conclave per gradus angustiores, dum summus minister, de adventu Regis certior, descenderet per gradus ampliores, majori cū diligentia, quam vires ferrent; adeo ut invicem ab occursu eo aberrantes, Rex secundum promtitudinem insitam, descendentem sequeretur, ubi ab affluentibus distenti nobilibus, in aula castelli conspicerentur.

Cardinalis ad Regem progressus, advoluitur pedibus; sed Rex continuo porrectâ dextrâ eum erigit, sinistram circūdat, tantis blanditijs, ut corona à lacrymis sibi temperare nequiverit, omnibus omnino confitentibus, nunquā notata testimonia benevolētiæ sinceræ majora erga ministrum, nec studium reverentius erga dominum. Utriusq; vero sensa ea erant, ut usum sermonis primo intercluderent, donec Rex ipsi diceret, sese tantundem voluptatis ex valetudine ipsius secunda capere, quantum hostes Galliæ ex falso nuntio de ipsius morte concepissent lætitiæ: testimonium illud professi odij novam adjicere causam, cur majoris faceret officia ipsius; hoc unum præ cæteris recommendare, ut curet valetudinem.

Respondet Cardinalis, desiderium vitæ ad inserviendum regiæ majestati sibi restare; hoc unum esse in votis, ut officia cum vitæ termino jungerentur: valetudinem magnum sumturam incrementum, ex Regis bona constitutione. Secundum hæc soli occluduntur per duas horas, ut gravissima quæque negotia dispicerent, quæ Rex absque illius scitu nolebat peragere: qui exinde ad Parisios redit.

Politica reminiſcentia.

HOnores eximij debentur ſummis miniſtris ex ſplendore actionum pulcherrimarũ: hinc gaudium, quod ex reditu illorũ gratiſſimo poſt confecta longinquiora itinera, ſuſcipitur, populares non raro obviã egit, ut quãvis reverentiam teſtarentur. Sic Pompeius Romã reverſus, ubi Neapoli defunctus eſſet graviſſimo morbo, pleroſq; Romanos habuit obvios: populus ad tranſitus, portũ & vicos confertim aderat, ut difficulter pervaderetur; alijs in ſalutem ipſius ſacra inſtituentibus, alijs in ſignũ gaudij publicè epulantibus, alijs faces luculentas obviam ferentibus, viâ etiam floribus ſtratâ.

Sic Scipio ex Germania redux, poſt egregia facinora, optabatur triumphabundus venire, ut gloriã pro meritis ferret: cum autẽ triumphi feſtivitas indulgeretur tantũmodo Proconſulibus, & Magiſtratibus, non licuit ipſi per Senatum triumphare, cum nec ipſus alienum quid vellet petere. Id tamen ſupplementum annotat hiſtoria, nunquam tantum mortalium numerum confluxiſſe Romam, qui vel videndi ejus gratiâ; vel honoris ergo occurrebat, ut gratitudinem tantis meritis referret.

Addam ego, Iuſtitia & prudentia ſuadet regibus, ut ſeſe popularibus addant, miniſtrisq; eximijs honores eximios habeant, ſive gratum animum erga ſuſcepta officia teſtentur, ſive actiones ipſorum comprobent, ſive deniq; ſic alijs ſtudium bene agendi proponant. Gratitudo ſane principi cum popularibus eſt communis; cumq; princeps non minus utilitatis capiat ex miniſtri officijs, quæ reipublicæ præſtat, æquè obligatur. Teſtimonia illa benevolentiæ magnum quidem honorem conferunt miniſterio, ſed æqua ad ipſum inde redit utilitas, cum ſecundum illa Nobiles, qui maximopere ſtimulantur honore, quidvis ſint auſuri in Principis emolumentum, adeo ut miniſtris, ad exequenda mandata longe major accedat honor & authoritas.

Nihil illuſtrius invenitur, dicebat primicerius ille cele-

celebris apud Theodorum Gothorum Regem, quam laudem meruisse & comprobationem ab ijs, qui per majestatem suspicione adulationis carent. Honor enim, quem illi cuicunque habent, procedit ex judicio genuino, quod actionibus illorum applicant, cum nec authoritas istic ullam admittat adulationem. Cum autem hîc nihil ambigatur, blanditiæ principis ministro conferent summam authoritatem, quemadmodum gloria meritis applicata Nobilium præcordia rodit; adeo ut potentijs subalternis eum videatur addere vigorem animis, quem insignia ipsius conferunt numis.

Tiberius, ex sapientissimis Romanorum Imperatoribus non postremus, pondus istius axiomatis probe intelligebat, cum illud sumeret regulam honoribus exhibendis, si qui Consules, primarij voluntatis suæ ministri, venirent salutatum, ut obviam procederet usque ad vestibulum Palatij, etiam ad cænam advocati, quousque etiam digredientes prosequebatur. Ferdinandus Rex Hispaniæ, qui fundamenta jecit potentiæ summæ, quæ in vastam hanc Monarchiam succrevit, nullus id ignorabat, cum Consalvum, ducum suorum facilè principem, Burgosam reversum, post tanta clarissima officia, obvius excepit tanto cum honore, ut nihil accedere posset.

Modus vero agendi cum Cardinale Ximene nil minus est considerandus, cum plerunque ipsi loqueretur aperto capite, etiam aliquando in genua descendens coram ipso. Noverat enim optimè, honorem, quo merita ipsius rependebat, cæteris omnibus dare exemplum, quod sequerentur; tantam etiam authoritatem summo illi ministro conferre ad executionem mandatorum, ut nemo inveniretur cujuscunq; demum conditionis, qui obluctari auderet.

CAPUT II.

Mittuntur ad Hollandos, qui inducias impediant.

QUemadmodum magni intererat Galliæ, inducias inter

inter Hollandos & Hispanos impediri, ita princeps hoc negotium Rex sumsit. Erat enim revera tanti momenti, ut plurimorum per Europam principum salutem complecteretur: unde accuratius videbatur advigilandum, quod Hispanorum institutum, qui permiserant adversus formam Ordinibus provinciarum obsequentium per Belgium agere de momentis istarum induciarum cum Hollandis, secundum compendia oblata, quæ perurgerent, satis causæ dabat, cur assensuri viderentur.

Neque ignorabant rerum prudentes, id agi, ut factis inducijs exercitus traderetur Aurelianensi & Lotharingo, qui in Galliam irrumperent; Imperator vero cæteris copijs uteretur, ad refrænandos Suecos, fortunamque propitiam sequendam. Cardinalis autem, qui fundum istorum consiliorum pererrat, non desinit Regem obfirmare in opera induciarum impediendarum, suggestis quæ genium plusquam humanum saperent medijs. Ea provincia traditur Charnassæo, recens à Germania reverso; ubi tot prudentiæ specimina apud diversos principes dederat, ut de negotiatione dignè obeundâ nemo ambigere posset.

De instructione mandatorum hoc unum dicam, capita fuisse ex incomparabili Cardinalis mente producta, cujus facultatem nihil fugit: ubi vero ad dexteritatem transeo, quæ executioni servabatur, adeo felicem prædicare licet, ut obtinuerit desiderata omnia. Postquam enim salutem solennem à Rege dixisset principi Aurangiæ, & Directoribus cum Deputatis Ordinum Hollandicorum, proponebat, Majestatem regiam libentissimè optare inducias, quæ dissidium ad pacem beatam deducerent: cum autem præter illas, quæ agitarentur, nihil videat, quod illi instituto inservire possit, missum sese, qui testaretur de regis favore & benevolentia, quam ipsorum commodis servaret, communicatis, quæ ad emolumentum reipublicæ Hollandicæ judicaret utilia.

Rogabat, ut considerarent, eximium illud desiderium, quo Hispani persequerentur inducias, suspectum esse, cum consilia hostium fervidiora trahant rationem

compendij alicujus ; manifestum esse, propter rerum suarum confusionem, & summas angustias id quæri, postquam per Indias undiquaque oppugnaretur, per Germaniam, per Belgium & per Italiam, quæ neque copias, neque pecunias pro necessitate rerum possit sufficere, & immane avertere damnum. Addebat, sibi semper visum esse magni momenti, nihil respirationis dari hosti, ad casum vergenti, unde facilè judicarent, quanto cum dispendio transigerent cum Hispano admodum debilitato, qui penè nullam inveniat rationem recuperandæ authoritatis, nisi ex propalatis hisce inducijs, quasi factis.

Neque omittebat explicare quamvis illa ratio deficeret, frustra credi pacem ex inducijs, propter pertinacissimum Hispani institutum de jure in Belgium nunquam abjiciendo, adeo ut semper protestatus fuerit adversus Decretum, quod vicesimus sextus Julij tulit, anno supra sesquimillesimum octuagesimo octavo, & Philippum II. declarat exutum jure omni, quod sibi quærere posset. Postquam etiam cum ipsis transegerit, ex more principum supremorum, induciasque anno millesimo sexcentesimo nono pepigerit, non tantum nō desijsse malum animum per duodecim illos induciarum annos ostendere, sed quod plus esset, anno millesimo sexcentesimo vicesimo primo, misisse Brabantiæ Cancellarium Bekium, qui id ageret, ut illi sub jugum, uti loquebatur, redirent principis naturalis.

Frustra eos expectare à Senatu Hispaniæ jurium priscorum abolitionem, cum viceversa semper fuerit paratus, ad ea exercenda & apud ipsos & alibi, quotiescunque occasio sese præbuisset. Sic igitur post inducias, si quæ fierent, semper redeundum ad principium, nullo alio operæ pretio, nisi compendio, quod Hispanorum impotentia offerret, neglecto. Ita etiam præterea illos versabat, ut fateri cogerentur, pacem ex indicijs non posse gigni, hinc conditionem ipsorum perinde, ac patriæ emolumentum neutiquam urgere desiderium induciarum, cum provinciæ ipsorum nunquam magis floruerint.

Hîc

Hic latissimum sibi sumebat dicendi campum, quantâ libertute exercerentur artes liberales, agricultura, commercium, & quicquid alibi per pacem illustratur: scientias adeoaccuratè excoli, ut Athenienses nunquam Palladem suam fecerint armatam meliore jure: pascua & campos à milite minime incursari, vomerem & hastile atque ensem æquè nitere, nec tormentorum explosiones turbare ullo modo commercium, quod Zelandiæ provincia manifestissimè comprobet, adeo ut commerciorum studiosi maximè abhorreant ab inducijs.

Politica reminiscentia.

QUanta vis sit eloquentiæ, nemo facilè dixerit, cum pateat, universum ipsi parere genus humanum, sive ad dexterum, sive ad sinistrum contendat casum. Eloquentia pervertit primos mortalium parentes, sed eadem restituit paradiso extorres. Neque enim Salvator mundi exercitus misit, qui subigerent terrarum orbem sed viros plebeios, quibus eloquentiam contulerat divinam, ut potentias infernales destruerent, eversis structuris philosophorum. Quid enim gravius accidat homini, quam, utquas impensissimè amabat voluptates negligat, & execretur? Docemur enim in Evangelio, abnegare & odisse nosmet ipsos, diligere inimicos.

Prisci Herculem nostratem pingunt, populares catenatos trahere, quasi à lingua ducerentur funiculi, qui auribus popularium inserti, eos circumagerent. Si exemplis sit agendum, meminimus Pyrrhum dicere solitum, Cyneæ Oratoris industriâ plus urbium subactum, quam armis suis. Ipse Epaminondas Thebanus, cum in Græciæ concilio de Lacedæmoniorum tyrannide, & libidine dominandi, multa disseruisset, usq; adeo Græcorum animos commovit, ut à Lacedæmonijs deficerent, & Leuctricæ calamitatis otiososese spectatores exhiberent, adeo ut Lacedæmonios prius linguâ, quam armis victos esse pateat. De Demosthene scriptum reliquit Cicero, Eo loquente, Græciam universam & pacem & bellum suscepisse, suscepta deposuisse, fædera cum regibus junxisse, conjuncta dissoluisse. Ne-

Neque silentio involvendus Ulpianus Jurisconsultus, quem ait Lampridius solo linguæ & purpuræ præsidio, sæpe à militum irâ strenuè defendisse Alexandrum Severum Imperatorem: Etiam legimus, armatam plebem, quæ Regibus exactis ex nimia libertate secesserat à Patribus, P. Valerij brevi oratione ad pristinam modestiam esse reductam; is namque populum novâ & insolitâ libertate temerè gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia revocatum, Senatui subjecit, id est, urbem urbi junxit, adeo ut verbis facundis ira, consternatio & arma cesserint.

Cum autem Eloquentiæ sit usus in utramque partem, liceat optare cum Tullio : Utinam C. Carboni, & T. Graccho talis mens ad rempublicam bene gerendam, quale ingenium ad bene dicendum fuit : profectò nemo his gloriâ præstitisset. C. quoque Gracchus tribunus plebis, concionibus rempublicam vexat, motâque gravissima seditione, acta sua tueri vult, neque abrogari patitur, sed duce Opinio Consule, servi manu cæsus occubuit. Liceat igitur asserere, eloquentiæ vim esse summam, sed quæ possessoribus & laudem & vituperium; popularibus & salutem & exitium conferat.

CAPUT III.

Diluuntur induciarum rationes.

QUidam particulares, Hispaniæ studiosi, objicere conabantur, quamvis provinciarum fæderatarum res ad armistitium nihil cogeret, ut per aliquot annos pacem sumerent, utilitatem tamen inde expectari, quod Flandris & Wallonibus interea ab armorum usu remotis, Suecis vero & Protestantibus in Germania Austriacorum potentiam atterentibus, metu carere liceret. Ipsus vero legatus vanitatem illius spei facilè ostendit , cum credi nullo modo posset, Flandros & Wallones ex otio induciarum arma abjecturos, Hispano eos alibi exercente.

Neq;

Neque verò dubitandum, quin Hiſpanus in Germaniam ſit traducturus exercitus per Belgium diſperſos, principes illos Auſtriacorum potentiæ adverſos in ordinem redacturus, ut ab armis diſcedant, & poſtmodum ex Germaniâ redeat & victorioſus & auctus, adeo ut copiæ priores revertantur, & quæ à multis annis obluctabantur junctæ, inundarent, & Hollandiæ ſocordi jugum denuo imponerent. Reſponſum hoc eo dignus videbatur conſideratione, quod res eſſet evidentiſſima, quæ reipublicæ conſervationem & provinciarum libertatem everteret.

Addebat etiam, diſpiciendum potius, quantum induciæ provincias fæderatas poſſent enervare, ſiue diſſidia, quibus ſpargendis operam Hiſpanus eſſet impenſurus ſummam, ſive armorum deſuetudinem, & commercia per Indias ſpectarent: adeo exiguam augendæ potentiæ ſpem ſupereſſe, ut fruſtra inducias optent, niſi Indiam utramque, & orientalem & occiduam Hiſpano permittant, qui tantam imprudentiam nunquam eſſet admiſſurus, ut ipſis uſum Indiarum cederet, poſt tam immania, quæ inde exurgerent, diſpendia. Quòd ſi fæderati in id conſentirent, ſpem ſterileſcentem ſubire, exareſcentibus opulentiæ potiſſimæ fontibus, ac ſi inſtituerent ſeſe brachio dextero mutilare, quod per mare exererent, vicinis metuendi.

De bellicis exercitijs ſublatis ajebat liberè, Reſpublicas eâdem ratione & conſtitui, & conſervari, quemadmodum corpora noſtra ſubſiſtant ex ijsdem rebus, quæ primam ipſorum compoſitionem fuerint ingreſſa, ſic fruſtra ſplendorem reipublicæ quæri ex tranquillitate, quæ natales & libertatem armis debeat; neque aliunde conſervationem & gloriam ſperare poſſet. Tempeſtatem pacificam omnino eſſe damnoſam, quod experientia per duodecim illos induciarum annos comprobaverit; quibus Hiſpanus factiones, aurum, & machinas contenderit, feliciore ſuo, quàm per vim armorum eventu, illorum verò incommodiore. Militem ab exercitiis ſolitis remotum torpeſcere, cujus perpetua induſtria hactenus præſtiterit inſignia compendia.

Gna-

Gnarus etiam, quantum ipsa veritas posset, per gloriæ stimulos suscitata, adhibendos illos putabat. Clarissimè enim prædicabat, nullam unquam rempublicam ad Romanorum instituta propius accessisse; quæ continuis bellis semper auctior, templum Jani spatio septingentorum annorum, inde ab Urbe condita, & Imperij exordio, usque ad Augusti tempestatem bis tantum clauserit, & nullo alio malo, nisi pacis vitio & otio perierit: unde facilè augurandum, à desuetudine armorum Hollandicæ reipublicæ eandem sortem fore expectandam.

Nihil celabat, ipsos, si inducias facerent, apud fœderatos planissimè fidem perdere, non solum quod de illorum instituto essent contemtim judicaturi, ob consilia tam dispendiosa, sed etiã quod per eam rerũ tempestatẽ inceptarent, quæ in maximũ suum vergerent præjudicium, maximè per Germaniam, quæ sic pateretur non exiguũ neglectum, quem alias de auxilijs negandis posset meminisse. Adjurabat prudentiam ipsorum, cogitarent, offensam à fœderatis redundare in offendentem, adeout tandem, si post tot victorias ad Hispanorum descenderent voluntatem, hisce inducijs impensissimè affixam, eam sint reportaturi famam, quam Cæsar Pompeio, apud Dyrrachium victoriam non persequente, clarissimis verbis applicuit, Nescire Pompeium vincere.

Hæc summa fere est tationum quæ non minus judicium, quam potentiam & vim inferebant, à Charnassæo per diversas occasiones & colloquia cum ministris reipublicæ Hollandicæ instituta prolatæ. Ipsius vero modum explicandi, & industriam disponendi, adeoq; fervorem perurgendi, cum omnibus rerum momentis adjiciebat, ut Auraicum in suam traduceret sententiam, sponte ex compendijs quibusdam particularibus proclivem; etiam Directores cum Deputatis Ordinum, ut jam de inducijs cogitare desinerent, sed vim meditarentur ad Hispanum in ordinem cogendum, qui per angustias necessitatis omnia jura in provincias, absolutè abijceret, de pace transacturus, quâ complecterentur omnes omnino fœderatos ad majorem servandorum pactorum fiduciã.

Hoc

Hoc ubi confectum habuit, certiores etiam facit, ex mandatorum serie, ut maturè producerent exercitum, regem id curaturum, ut Sueci decem vel duodecim millia suppetiarum suppeditarent, quæ sane duce Melandro, ante mensem Augustum fuêre præstò: adeò ut primo vere Auraicus obsidione cingeret Rembergam, promtâ deditione; Wilhelmum verò Nassouicum in Flandriam amandaret, ad occupandos Hispanos.

Politica Reminiscentia.

QUemcunq; horrorem arma, ferè per naturam abominanda, inferant, inducias tamen ex quatuor causis ego faciendas censeo. Quarum primam dixero, spem compendiosæ pacis, quam conferre queant. Cũ enim bellum eo duntuxat fine suscipiatur, ut bona sequatur pax; finis etiam semper sit præferendus medijs, nemo dubitabit, arma potius deponenda, ut media pacis obtinẽdæ amplexari liceat. Oliua, verissimum pacis Symbolum, ex fructu vitæ humanæ gratissimo laudata, extra ullum dubium præferenda fuerit Lauro, baccis inutilibus ferè superbienti: summa etiam bona, quæ pax præbet longe pluris sunt facienda, præ gloriâ per ancipites conflictus parta. Hanc veritatem nobis alibi assertam esse meminimus, ut hic insistere longius nihil sit opus: dicemus saltem, vastitatem immanem provinciæ induci ex bello, ut diutius subsistere nequeat.

Alteram causam induciarum inveniemus in sumtibus & dispendijs bellorum, quæ per inducias tolluntur. Omnis omninò virtus cogitur cedere necessitati, adeò ut impotentia promovendi instituti, quocunque tandem justitiæ & gloriæ fulgeat splendore, principibus maximis absterserit vituperium. Bellum ducendum, ut obtineas victoriam; quæ sperari desinit ex provinciâ devastata, unde rectius inducias sumas, quam penitissimè succumbas. Ipsi dij, ajebat priscus ille, necessitatem non impugnant, cum omnium sit fortissima, & ipsa fortitudo legibus ipsius cedat, adeo ut nulla virtutis aut prudentiæ ratio adigat in adversum.

Tertiam

Tertiam causam opinioni non vanæ tribuemus, de hoste per inducias enervando, qui aperto marte vinci non poterat: potest enim suscitari aliquod dissidium, & miles ex desuetudine armorum torpescere. Nauclerus prudentior adversus tempestatem nullus pugnat, ubi navem impetu vægrandi videt agitari, sed collectis velis ad refugium & stationem tutiorem abit, anchoris jactis, donec ventus furere desinat, & cursum priorem permittat. Idem prudentia in rebus gerendis sumit institutum, ut arma aliquandiu recondat, dum hostis nimias vires producit, aut ea compendia corripit, ut ex bello gerendo nihil ferè sperare ausis, præter quævis mala.

Quartam causam induciarum rejiciemus in spem virium restaurandarum. Bellum enim speciem morbi refert in republica: quapropter uti ægrotis imperatur quies, ad recuperandum, quem morbus intertraxerat vigorem, ita crediderim maximè laudandum principem, qui bellum aliquandiu differat, ut copias resarciat, supplementa addat, & ærarium instruat, quod necessaria quæque ad subsistendum comparet.

Quod si autem ex istis rationibus induciæ ritè fiunt, inconsultissimum videtur, eas inire provinciam florentissimam, quæ majora ex bello, quam ex pace suscipiat emolumenta. Verissimè enim id evenit, quod Hannibalem neutiquam latebat, qui Carthaginenses in lamenta effusos, ubi Romani confecto secundo bello Punico primum exigebant tributum ex pactis, conspicatus, cũ exprobratione dicebat, uti T. Livius recenset, Tum vero lamentandum erat, eum bellum cum Exteris vobis interdiceretur: eâ enim plagâ prostrati estis.

Nec Lacedæmonij aut Romani rem ignorârunt, cum ex istis rationibus exercitio armorum nunquam carere voluerint, nisi ad nutantem ex fortunæ ludibrio rempublicam, quæ gustum dulcissimi otij persuasit, ut per eam fenestram irruerent delitiæ & luxuria, unde exiguo temporis tractu acies animorum hebetari cepit, non operosâ hostibus victoriâ prostitutâ. Quod si verum hoc comprobent plurimæ respublicæ, manifestius pate-

patebit in illis, quæ natales debent virtuti bellicæ, & nullâ aliâ ratione conservari possunt.

Major tamen imprudentia successerit, ad inducias pangendas, si hostibus sic præbeatur facultas novarum virium. Si enim Perseus Rex cognovisset res Romanorum, enixè eas cavisset, quod apud T. Livium legere licet, nec legatis dedisset ansam gloriandi de circumventione. Eo enim curriculo rerum expedita habebat omnia ab bellum necessaria, quibus Romani penitus destituebantur, adeo ut per inducias ipsis licuerit quodvis compendium colligere.

Quodsi præter gravissimas istas considerationes induciæ ad gratam & certam pacem nihil facerent, apud sapientum animos omnino damnarentur. Nulla enim ratio suaserit, ut arma abjiciantur, cum utilitate inde scaturiente, hostis vero per otium vires recolligat, nisi certus sis de pace instituendâ, quæ majora & quævis commoda præstet. Cæcitatis aliquid appareret profecto, quæ animum à proprio emolumento alienum, adeoque hostis studiosum arguit.

CAPUT IV.

Marchio Sanchaumontij mittitur à rege in agrum Treverensem, ut ex reliquis locis hostes excuteret, & Electorem restitueret.

SI Rex prudentiam adhibuit in impediendis inducijs, quas Hispanus cum Hollandis instituebat, fortitudinem itidem exeruit in restituendo Electore Treverensi, ut is reliqua ab hostibus loca usurpata recuperaret. Fumæum & Reuemium, sita in peninsulis Mosæ, legitimum illum semper agnovêre dominum, donec Hispani, qui ex opportunitate sibi jus ubique locorum sumunt, ad invasionem, præsidium imponerent, ut munito utroque loco, fluvij commercia coërcerent, Champaniæ vicini improbi.

 Cum

Cum autem Rex ferre non posset id institutum, quo Elector, quem suo patrocinio protegendum susceperat, opprimebatur, jubet Marchionem Sanchaumontium copias per Champaniæ fimbriam sparsas contrahere Meseriam, ut justo exercitu illos submoveret. Castellerius Barlotus, & Comes Susanus adduntur Campiductores, qui exercitum propediem versus loca illa infessa ducunt. Virtus istius Imperatoris optabat sibi dari copiam confligendi, ut arma regia aliquâ gloriâ cumularet, sed ubi appropinquat, docetur, præsidia Hispanica, evanida jactantiâ, per noctem superiorem tacitè recessisse.

Hinc summum operæ pretium habet, incolarum suscipere congratulationes & lætitiæ testimonia, qui Regem ferebant liberatorem, & legionem Champaniæ Fumæum, illam vero Normanniæ Reveinium lubentes recepêre. Hinc Dux, ut benevolentiam non ingratus rependeret, omnia indulsit, quæ per hospitia militaria desiderari queant, eâ disciplinâ & ordine constituto, ut militi nefas esset quicquam sine adnumerato pretio capere, sed volupe esset, familiarius ibi conversari. Hostes majorem non præbebant materiam agendi, & ingruebat hyemis sævitia, gelu intenso, & glacie solidâ, ut impetus ad ulteriora merito coërceretur. Mandat igitur Rex, ut reverteretur, copijs in præsidia per limitem distributis.

Ad aulæ recreationes redit, & decimo Februarij, cum Comite Brissaci adscribitur à Rege ministris reipublicæ, qui eo honore ad consulendum de rebus gravissimis fulgerent. Hinc Hispani, quibus somnolentia nunquam obrepit, nisi per vacuum rerum, absentiam illius aucupati, regrediuntur in agrum Treverensem, & pro lubitu agunt; ubi vero Rex, & veris gratissimum tempus permisêre reditum, exercitum producit, Hispanos ex agro dejicit non admodum operosè, & Freydenburgum aggreditur, quod illi occupaverant, præsidio & peregrinantibus & vicinis universis molestissimo imposito.

Comes Susanus accipit partes invasionis, mense Junio

Junio accedit, Machiniſtrum, nomine Comitis Embdani impoſitum, de deditione interpellat, abnuenti admovet ſcalas, oppidum facilè exuperat, & caſtellum biduo poſt ſubigit, quatuor tantum gregarijs utrinque cadentibus. Sic demum univerſa provincia Treverenſis Regi ſubjicitur: cum autem ille in eum finem non admoviſſet vim, ut ſibi eam ſervaret, ſed ut Archiepiſcopo, vero domino redderet, eundem in metropolim ineunte Octobre per Buſſilametum reſtituit. Cum tamen ille facile intelligeret, non ſatis virium ſibi eſſe adverſus Hiſpanos rejiciendos, præſentiam ipſius teſtabatur ſibi deſiderari, ut armorum conſtaret imperium.

Sic ubi Buſſilametus claves portarum traderet, reddit eaſdem Elector, eodem momento, iſtis verbis: rogo, ut eas regiæ majeſtati ſerves. Exinde ſub finem anni Declarationem promulgat, quâ jubentur ſubditi regem agnoſcere dominum, ipſius commodis ſtudere, copias in oppida & pagos ſuſcipere, ad mutuā defenſionē, & earum ſuſtentationē, pro facultatibus cujuſq; loci.

Politica reminiſcentia.

NEmo ambiget, honorem Principis augeri ex patrocinio illius, qui proprijs ſtare nequit viribus; honor tamen ille non caret onere. Eſt quidē commodū inde ducendū, ſed ubi loca uſurpata ſunt recuperanda, quæ poſtmodū reddantur, ſumtus ſunt faciendi. Eo turpius deſtitueretur cliens hoſti, quod imbecillitas argueretur aut virtutis inopia, ubi fides, pactis protectionis inſerta violaretur. Quicunq; ex metu ſumtuū, aut belli ſuſcipiendi, aliâve ratione, ſocordem ſeſe exhibuerit, & gloriâ carebit, quā patrōus meretur, & turpi ignōiniâ maculabitur.

Quoſcunq; autem ſumtus hic fecerit, tenetur utiq; loca occupata in manus principis legitimi, cum depoſitarij vicem gerat, reſtituere: quemadmodum enim leges depoſiti non permittunt, quicquam tale alienari, ita æquè juſtum eſt, eadem reddi, uti injuſtum fuerit, retinuiſſe. Ptolomæus, Rex Ægypti, filium, hæredem coronæ,

næ, relinquebat puerum, cui rempublicam Romanam ſcripſerat patronam, quod ſingularem illa ſemper profiteretur fidem promiſſorum? ipſa igitur nihil diſtulit Regnum ipſius arbitrio permittere, ubi adoleviſſet, administrationi par.

Eodem modo Arcadius videns Theodoſium filium, ſucceſſurum in Imperio, admodum adoleſcentem, qui adverſus Perſas ægerrimè poſſet ſubſiſtere, id egit, ut Isdigertes ipſorum Rex tutelam ipſi præſtaret, cum ſic judicioſiſſimè opponeret fidë ipſius armis, manibus etiam per vincula patrocinij, ne nocere auderent, conſtrictis. Isdigertes tutelam illam magno ducebat honori, quâ etiam tàm integrè eſt defunctus, ut & vitam & Imperium Theodoſio conſervaret. Et ut videamus, poſtrema ſecula ſimilibus non caruiſſe exemplis, audiamus, Philippum Auſtriacum, Caſtiliæ Regem, reliquiſſe Carolum duodecennem, rogato per ſupremas tabulas Ludovico XII. ut curam ejus, & Belgij patrocinium ſuſciperet.

Rex lubenter aſſentitur, reſpondetque articulatim confidentiæ, quam Philippus in ipſum collocârat, ut provincias illius etiam adverſus ipſam Galliam aſſereret, nullâ unquam uſurpatione peccans, tametſi Maximilianus complures daret cauſas compendij. Quoſcunque demum ſumtus fecerit Rex, aut quemcunque velit ſervare principem, qui refugium quærit, patrocinium nunquam detrectabit, maximè per reipublicæ ſuæ limitem; quoniam præter gloriam, quâ ſemet privare poſſet, occaſionem daret alieni patrocinij, quod ex æmula potentia compendium quæreret ad invaſionem tentandam.

CAPUT V.

Legatur & negotiatur Feuquierius cum Regina Sueciæ, ad renovationem fæderis, inter duas illas Coronas.

POſtquam Cardinalis Regi expoſuiſſet, res Germaniæ

niæ non minus trahere ponderis, quam Belgium, visum estRegi, curam illarum suscipere, cui negotio legit Feuquerium, qui adiret principes huic coronæ fœderatos. Experientia, quam nobilis iste vir in alijs gravissimis acquisiverat negotijs, eum & isti parem dignumq; reddebat, cum mandata per industriam & virtutem nunquam non egregiè perfecerit. Necessitas etiam istiusmodi virum exigebat, ad Germaniæ negotia, quæ limitem ambitioni Austriacorum figi desiderabat, postquam tantas vires acquisivisset, Protestantium provincijs usurpatis, ut omnibus omnino vicinis metueretur, ipsâ Galliâ nihil immuni, ubi pertendisset.

Tria mandatorum ferebat summa capita, Primo jubebatur Reginæ Sueciæ, Christinæ, filiæ unicæ & hæredi Regis nuper defuncti, in persona Oxensternij, & universis Unionis principibus Lipsianæ, testari, quantum Rex moveretur illorum commodis, quanto flagraret desiderio, ut extorres restituerentur in avita, quanto studio optaret, quæ superiori anno essent acquisita, eximijs fulcire auxilijs. Alterum erat, ut illi denuo unirentur, quos confirmaret in instituto prosequendo, quod inceptaverant unanimes, novis fœderis conciliatis pactis. Tertium proponebat concinnum armorum ordinem, ne quid deesset rerum necessariarum exercitibus, aut bene agendi amitteretur facultas & occasio.

Principes illi constituerant sub finem anni superioris Hailbrunnam in ripa Nicri convenire, ut de communi consensu summam belli dispicerent. Ibi vero aciei erat novacula: accurrit igitur Feuquerius quinto Februarij quantocyus. Cum autem Cardinalis sponte nosset, id genus conventuum confusè agi, nisi particulares prius deducantur ad æquitatis sensum, Regi consulit, ut ille juberetur ad aulas principalium transire, quo necessitas Unionis servandæ demonstraretur. Horum sane mandatorum series non parum contulit commodi, cum sic animi disponerentur ad optata longe commodius perficienda, quam apud frequentem Conventum.

Inter primos tamen adest Hailbrunnæ, ut præveniret, quos non licuerat invisere, & cæteros instituti tenaces redde-

redderet. Prima cura ipsi erat, ut benevolentiam Regis sinceram & constantem erga causam communē testaretur, cujus rei experimenta eximia sumerent per occasiones. Exaggerare non negligebat suppetias partibus latas, pecuniarum subsidia Coronæ Suecicæ submissa, & Hollandis, gravissimas diversiones per Italiam & Lotharingiam institutas, fortissimos exercitus semper in limite obversantes ad quemvis necessitatis casum, sumtus immanes in legationes illustres profusos, quæ omnia ipsorum studio & gratiâ fierent.

Cum autem præteritorum memoriam sic refricuisset, conditionem rerum præsentium nude proponebat, quantoperè unio & concordia requireretur, juxta exercituum necessariam sustentationem: agebat vero publicè & privatim tanto cum vigore & prudentiâ, ut cōplures eorū in primo instituto servandæ Ligæ affirmaret, quos immaturum Suecici Regis fatum labefactaverat, adeo ut ad Imperatoris gratiam redire satagerent. Gnarus itaque, commodum particulare maximè stimulare principes, clarissime edocet, pacem unicum mali remedium, ad Germaniam ab exitio asserendam: pacem autem illam neque utilem, neque honestam fore, nisi restitueretur libertas per Imperium, & principes ad sua redirent; ad quam pervenire neutiquam liceret, nisi viribus tam arcto vinculo constrictis, ut Imperatori non liceat invenire rimam diffidij & separationis. Sic eum demum spem abjecturum superandæ potentiæ unitæ, quæ vires illius, quamdiu unionem servarent, longe excederent.

Non opus erat, ut persuaderet, quid Austriaci à longo quærerent tempore, universam nempe Germaniam subjugare, cum verum id esse experimentis certissimis didicissent. Nihil etiam allaborandum erat, ut doceret, ex discordia & separatione imminui vires, & Imperatori invasionem commodam suarum provinciarum offerri, adeo ut tandem omnes cogerentur confiteri, hanc unam superesse viam, partium scilicet firmissimum studium, & fœderis per nova pacta iterata confirmatio.

Politica reminiſcentia.

MEdicorum pluria ſunt genera, quæ tāen in iſta duo ſumma collabantur, ut alij audiant Empirici, alij dogmatici. Empirici nomen ferunt ex remediorum uſu & experientiâ, ubi neq; naturalium rerum, neque morbi conſtet ratio, aut ſcientia, ſed memoria, etiam temeritas hoc vel illud applicet, & fortuna adjuvet, quæ minus dextere ſunt inſtituta emendet, & Natura, ſui ipſius conſervatrix, materiam peccantem concoquat, aut impetu facto expellat,, quaſi indignabunda. Quanti vero errores committantur, cum eodem collyrio morbi ex cauſis diverſiſſimis orti, curantur, novit orbis, gemuit ſæpe orbitas, doluit æger.

Dogmatici autem perſcrutantur naturæ ſecreta, excutiunt ipſiuspenetralia, & ad trutinam expendunt vires cujuſq; radicis & quæ alia ingrediuntur compoſitionē remediorum. Deinde examinant ægroti ſymptomata, & tanquam ex mari ſurſum enituntur per fluviorum alveos, donec ad ſcaturiginem pertingant; quâ inventâ, de morbi naturâ, & accidentibus ſolidū concipiunt judiciū, adeo ut cauſam intercipere & everrere cogitent, fumo, poſt ſubtracta ex foco ligna, ſponte evaneſcente.

Par ratio Europæ agonizantis : acceſsêre Empirici nonnulli, ſymptomata mitigavêre, cauſam non ſuſtulere : ſic exterius coercetur æſtus febrilis, qui interius ſtipatior ferveat. Prudens rerum non deſinit rimari, donec cauſam exitij præſentis inveniat; de hinc curam ſuſcipit remediorum, quæ ſanè impropriè applicata, malum exaſperant, ægroto ſemper fere per impatientiam ad deteriora proniſſimo. Hic advigilandum, ne remedium evadat pejus malo, ne Scyllam vitantes, incidant in Charybdim.

Opinio ſcientiæ plurimum commendat medicum, ſed & ſuaviloquentia in explicādis & morbi & remedij cauſis: Itaque ſummus miniſter id operam dabit, aut ſaltem viros negotiationibus aptiſſimos leget, qui cordatiſſimè rem agant & perficiant, ut ſponte miretur Orbis,

bis, meruos nocendi esse succisos, & perniciem incumbentem, instar nubeculæ atræ, recessisse.

CAPUT VI.

Pacta inter regem & Suecos, adeoque principes aliquot Germaniæ.

CUm Feuquerius ista persensisset, facilius mandatorum seriem confecturum sese sperat; nullum igitur temporis perdit momentum. Exordium sumit à redintegratione fæderis inter Regem & Regnum Galliæ ex una parte & inter Christinam Seciæ Reginam, & Regnum Seciæ ex altera parte, cujus capita cum Oxesternio transigit & roborat. Primum continebat causam fæderis, quæ complecteretur tuitionem amicorum communium, securitatem maris Balthici & Oceani, restitutionem pacis securæ per Imperium, quæ omnibus & singulis sua cuique redderet jura.

Cætera capita ferebant, Reginam Seciæ cum fæderatis habituram triginta millia peditum & sex millia equitum perpetua; Regem adnumeraturum singulis annis in sumtus belli, millionem librarum; Fæderatis licere militem scribere reciprocè per provincias; facinorosos & transfugas suis principibus reddendos, ad supplicium; Reginam Seciæ exercitium religionis Catholicæ liberum relicturum in locis occupatis, quemadmodum inveniretur ibidem vigere; Ducem Bavariæ, & principes Ligæ Catholicæ recipiendos in pacta neutralitatis, si vellent; cæteros omnes principes & Status ad confæderationem invitandos; ex sententia omniũ fæderatorum agendũ, fæderationẽ duraturam usq; ad pacem per Germaniam constitutã; pacis tractatibus per hostes non impletis, arma denuo corripienda, ad mutuam opem.

Prima hæc negotiatio fundamentum quasi gerebat ad principes Germaniæ uniendos, qui sine hâc intercessione brevi erant cum Imperatore transacturi. Quemadmodum vero non satis erat, cum & alio fædere cum omnibus principibus & Statibus, qui Protestantes dicuntur

tur per Germaniam superiorem, opus esset, Feuquerius itidem impēsè laborabat, ut coiret, & firmaretur; quod tandem in ista capita convênit: firmam & securam fæderationem fore inter regnū Seciæ & Electores, principes ac Status Protestantes Germaniæ superioris, ex cuj⁹ virtute vires conjungerent, & reciprocā præstarēt opem, donec Germania primam recuperaret libertatem; leges imperij inpristinum vigorem restituerentur: Principes ad ordines suos & possessiones redirent; Coronæ Suecicæ atisfieret ob belli sumt⁹; pax bona & secūra obtineretur.
Præterea Cancellario Oxensternio relinqueretur summa rerum, cui in eum finem consilium virorum sagacium adderetur, qui legerentur ex Suecorum aliquot ducibus, adjuncto Deputato per quemlibet Circulū; Nulli fæderatorum fas esset, de pace agere particulariter, sine cæterorum consensu; ausus vero, haberetur hostis loco; fæderati quatuor Circulorum sufficerent exercitibus annonam, apparatum belli & tormenta; miles juraret fidem Coronæ Suecicæ & fæderatis; Director cum consilio id operam daret, ut disciplina militaris constaret, & commerciorum ratio; Omnibus denique Statibus & principibus fæderatis obligatis, ut Corona Sueciæ in possessione occupatorum per Germaniam firmaretur, usque ad finem belli, & debitam satisfactionem, quæ itidem fæderatis obtingeret, ob damna perpessa. Hæc summa est illorum capitum, quibus tanta compēdia debentur, ut inde exercitus viguerint numerosi, qui objecti Austriacis hoc anno progressū inhibuêre. Cardinalis igitur qui omnes Feuquerij motus dirigebat per mandata continua à rege submissa, non exiguā gloriæ segetem faciebat, quæ eò est illustrior, quod testes laudet quatuor imperii Circnlos, Franconiæ scilicet, Sueviæ, & utriusque Rheni; Amstrudelum Angliæ legatum, Cancellarinm Oxensternium, Equitem Rachæum legatum Seciæ, Pa W um Hollandiæ legatum, numerumque maximum Dynastarum liberorum per Germaniam, qui fæderi voluere adscribi, adeo ut Deputatum consilio Oxensternij possent addere & illi:

Politica Reminiscentia.

CUm gloria rerũ arduarum ex fine pendeat, non ex prnicipio, princeps perprudentiã urgebit institutũ usq; ad finem, nullis remorandus obstaculis, quæ intercurrere possent. Non hic nobis sermo est de pugnis, ubi armorum sors ad pacem faciendam cogit, quacunq; conditione, ne exitium planissimum consequatur: ibi enim prudentia jubet transigere, sententiam mutare, vela colligere, donec occasio propitia permittat maris usum, & aleæ. Dico igitur, principem debere extra illam necessitatem, centri immotam induere naturam, dum fortuna, rerum bellicarum arbitra, diversos tumultus per circumferentiam & ambitum suscitat.

Etiam formidolosissimi quique impedimenta consiliorum exequendorum inveniunt ; ex quibus cordati materiam gloriæ trahunt, à cursu consiliorum intervertendo alienissimi. Ignis per naturam recedit à terrâ ; & obstacula avet consumere, quæ conatum reprimũt, ne in altum feratur. Et princeps verè generosus sponte fertur ad ardua, & ad difficultates, gloriæ repagula, superandas. Dicam etiam, id elementum omni metu cariturum, nisi à Naturâ alteram illam pervadendi virtutem accepisset: sic princeps à vicinis nũquam metuetur, nisi fortem animũ exhibeat, qui obvia quæque conculcet.

Nauclerus sagax clavum non deseret, ex tempestatis metu, cum navem interea ad portũ perurgere non desinat: & princeps cordatus nunquam à consilio arduo recedet ob difficultates intercedentes : quin animum cõcitet, fortitudinis igniculos inflammet, & allaboret, donec institutum deducat ad effectum propositum ; cũ sciat , omnia cedere constantiæ in agendo. Etsi Iulius Cæsar sese videret longe inferiorem Pompeio, quoad numerum copiarum & militum , non tamen unquam desiit, per tempestatem illius belli, vellicare ipsum, & ad prælium provocare, quod copiis exercitatissimis fidendum sciret.

Fabius Maximus minorem non testatus est constantiam in eo

in eo bello, quod adversus Hannibalem gerebatur. Cum enim ipsum cerneret instar torrentis ruere, qui subitis inflatur aquis, ut cursum inhibere vix detur, per objecta repagula; non tamen destitit instare victoriæ, ad quamcunque rationem intentus. Iudicabat autem ex prudentia summa, posse ipsum tandem aliquando fatigari, & sponte confici, constituit nihil permittere sorti, sed semper adhærere per loca clivosa, quæ accessum præberent difficilem, ubi impetus futurus esset valde dispar: quâ ratione fastum exercitus ex victoria nupera ferocientis retudit, adeo ut per illud institutum Hannibalis copiæ minuerentur & torpescerent.

Ad hæc generosa exempla conformet mentē princeps, cui prudentia potest consulere mutationem mediorum, quibus sibi prius promittebat victoriam. Fortitudinis tamen leges negant primi instituti repudiū, quæcunq; per executionē inveniat obstacula; prosequetur enimusq; ad ultimum scopum, ne ignominiam suscipiat, hostibus ex debilitate ipsius quæ vis compendia sumentibus, adeo ut per otium potentiam augeant, cui ipse victima accedat.

CAPUT VII.

Rex mittit Ducem Crequium ad Pontificem Urbanum VIII. qui obsequium solitum præstet, & dissidium cum Venetis componat.

NEq; rebus Germaniæ & Belgij absolvebatur cura regis, nisi & Italiā complecteretur; eo enim Cardinalis converterat regis animū ab exordio anni. Tēpestas præsens postulabat virū omnino egregiū ad Pontificē Maximū legari, qui obsequium deferret, quā solennitatem rex diutius differre non debebat. Ut autem legatio & alijs rebus inserviret, præter simplicē pompā, Cardinalis regi consuluit, ut eam provinciā imponeret viro lectissimo, qui Pontifici aliquam præstaret operam in dissidio, quod cum Venetis ipsi intercedebat, componendo, ut vel inde Pontifex per occasiones Galliæ favere inciperet.

Cre-

Crequij ducem proponit, qui homo locuples sumtus posset sustinere, quos decorum flagitat per illam occasionem; & qui res Italiæ ad unguem calleret ex diutino usu, genio etiam polleret admodum industrio, ad Pontificis animum lentandum. Ubi Rex istas rationes expendisset, gratissimum habuit huic muneri ducem, gnarus utique, inter summa politicæ scientiæ capita non postremum esse, ut personæ aptentur negotijs. Successor itaque pietatis avitæ, mandata jubet expediri, ad obsequium illud præstandum; ex prudentiæ solitæ instinctu id addens, ut legatus operam impenderet illi dissidio componendo, & ex turbis Italiæ occasione ducta, Pontificem, quantum fieri posset, Galliæ conciliaret.

Crequius legationis munus suscipit, ex honore lætior, qui nunquam didicisset pecuniæ parcere in honoribus & recreationibus. Cumque magnificentia, quâ sese in aula Romana versare cogitabat, nonnihil temporis requireret, Parisiis hæsit, usque ad mensis Maij initium, ubi apparatus absolvi potuit: nave deferri placuit, ut compendium faceret temporis amissi, ex ventorum beneficio. Romam ingressus, recipitur ijs honoribus, qui debentur legatis eximijs primi Regis inter Christianos, quem Ecclesia salutat primogenitum suum. Magnificentia utique legati, tanta fuit, ut parem non viderit Urbs inde ab Imperatorum triumphis superbis.

Non est otium, minutias huc transferre, quæ in alijs historijs extant, cum hæc duntaxat instituta sit ad memoriæ mandãda, quæ administratio reipublicæ tulit eximia. Dicam breviter, numeratos esse quingentos sectarios, auri & argenti splendorem collustrâsse omnes & singulos, ut ex auri fodinarum opulentia prodijsse viderentur. Recipitur intra pomæria Urbis, deducitur ad primam salutationem pompâ admirandâ. Sed nos ad rem accedimus, effectumque legationis: Semel auditus, deosculatur pedes Pontificis, Regis sui nomine, additis quibusdam civilitatis testimonijs. Postea Boissevius, legatus Generalis Gratianopoli, qui Orator regiæ majestatis accesserat, perorat ex more instituti, in quo sagacissimi æquè animi moderationem & eloquentiam notârunt.

Ab

Ab ipso exordio Pontifici exponebat, Regem hactenus & tam diu distulisse hanc solennitatem, quâ testatum faceret gaudium, ex dignitate Pontificiâ ipsi collatâ, ut simul mitteret manubias, hostibus Ecclesiæ extortas cum documento obsequij. Deinde spatiabat in per campum beneficiorum, quæ sedes Apostolica recepisset à Gallia, patrocinium & auxilia quovis tempore apud Reges Galliæ parata, ex quorum consideratione meruissent dici Christianissimi, & Ecclesiæ primogeniti. Describebat postea accuratissimè insignia compendia, quæ in illam ex Regis victorijs redundarent, unde Pontificem faciebat certiorem, commoda ipsius semper fore dignissimam assertionis materiam potentiæ regiæ.

Cumque desineret, desungebatur summo legationis instituto, hisce verbis, Majestatem regiam non minus gaudij capere ex dignitate ipsius, quam ipsus aliquando habuisset, Rege nascente; qui imitatus pietatem majorum, advolveretur pedibus, quibus in omni humilitate osculum pangeret, cum protestatione honoris & obsequij, justè debiti, quem agnosceret unicum Salvatoris Vicarium, successorem sancti Petri, & arbitrum Regni cælestis in omnibus salutem concernentibus. In qua submissione anxiè cavebat, quâ potius per civilitatem Christianam, quam ex officio fungebatur, ne verbum incideret, quo argueretur Corona ullâ temporalis ratione à sede Apostolica dependere.

Actuarius quidam Pontificis per civilitatis terminos & honoris particularis, respondet, Pontificem maximum cum magno æstimio recipere testimonia reverentiæ & obsequij, quæ Rex voluisset exhiberi. Ipsus Pontifex nihil omittebat, quo exprimeret gaudium illud suum.

Politica reminiscentia.

Pietas Regum nostratium, & summum desiderium, quod ab omni tempore ad gloriam Pontificum augendam gessêre, morem fecerunt legatis eximijs mitten-

ten-

tendis, qui de dignitate summâ gratularentur, ut sic agnoscerentur vere patres spirituales, & caput Ecclesiæ militantis, fidemque foverent obsequij in hoc genere, curam Ecclesiæ Gallicanæ recommendarent, præter personam regiã, & Regnum, quod Deus submisisset. Exempla vetustissima licet invenire, etiam extant in monumentis Antiquitatis mandata, quibus instruebantur legati à Regibus nostratibus missi, unde clarissimè patet, obsequium duntaxat tendere, ad congratulationem & solennia civilitatis.

Manifestissimum id fit ex literis Philippi pulchri ad Benedictum XI Pontificem, quas Mêrculius Guilielmus Plessæus eques, & Petrus Bellaperchius, Canonicus Ecclesiæ Carnutensis, legati detulerunt, ut hoc ipsum obsequium Pontifici præstarent. Fatendum utique Ludovicum XI. ex particulari aliqua consideratione, aliquid amplius conatum reddere Pio II. per Cardinalem Albyensem, quod tamen per Regnum fuerit improbatum, adeo ut Curia Parlamenti sermone & scripto gravissimè demonstraret impertinentiam: ipsi etiam tres Ordines Regni, Augustæ Turonum congregati de eo instituto, querebantur, uti legere licet in libellis per magistrum Johannem Duretium, Doctorem facultatis Theologicæ, & Canonicum Ecclesiæ Parisianæ, Deputatum oblatis.

Optimè novi quosdam Italos conatus protestationem illam obsequij trahere in homagium, & in notam dependentiæ temporalis, quasi Corona Galliæ in temporalibus etiam penderet à Pontifice; sed ita solent Pontificibus suis blandiri, præter ullum rationis fundamentum. Quâ enim de causa agnoscerent Reges nostrates, sese à Pontificibus quoad temporalia pendere, cum plurimi Pontifices sese agnoverint ipsorum & Imperatorum subditos, professis etiam literis? Quemadmodum Papa Gelasius scribit ad Imperatorem Anastasium; Pelagius I. in professione fidei; & D. Gregorius Magnus ad Imperatorem Mauritium in epistola quadam. Sic & Innocentius III. declarat clarissimis verbis in quodam Decretorum, Regem Galliæ

nihil sumere à quoquam homine in temporalibus.

Quomodo vero arrogabunt sibi Pontifices hanc dependentiam temporalem, qui nobloquantur fidei, quam primi Ecclesiæ patres tenuêre, vera utique nostræ fidei lumina, inter quos Tertullianus particulariter in Apologetico Reges uni Deo subjicit, & sanctus Hieronymus in explicatione illius loci apud regium Psalten, *Tibi soli peccavi*, ait, Regem illum summum uti vocabulo Soli, quod Deus solus sit Regibus superior? Facilè possent & cæterorum testimonia apponi; sed consultius puto dicere, hanc protestationem obsequij fieri potius per humilitatem Christianam, quam per reverentiam civilem, aut per obligationem ac officium; eodem quo Pontifices diversi modo, continuo post susceptam dignitatem plurimis Regum nostratium transmisêre professionem fidei suæ in forma autentica, ut sic testarentur benevolentiam suam.

Bonifacius VIII. suam misit obsignatam in plumbo, ad exemplum illius Pelagianæ. Adon annotat in Chronico, Adriano mortalitatem exuente per annum nonagesimum sextum supra septingentesimum, Leonem Pontificem successorem extemplo duos legatos ad Carolum Magnum, qui exhiberent claves Confessionis D. Petri, & vexillum Urbis Romæ. Stephanus V. misit paulopost susceptam dignitatem legatos ad Ludovicum pium, qui deferrent magna munera, pignora scilicet amicitiæ. Inveniuntur in Regio Archigrammateo plurimæ Bullæ particulares, quos alij atque alij Pontifices ad reges nostrates destinârunt, qui eos de consecratione sua facerent certiores, & benevolentiæ securos.

Hinc Cardinalis Guysius, Carolus Lotharingiæ, obsequium Pontifici deferens, nomine Regis Henrici II. anno quadragesimo septimo, post sesquimillesimum, inter cætera referebat legibus sacris constitutum esse, ut Pontifices continuo post susceptam dignitatem, mittant legatos in Galliam, ad firmandam amicitiam priscam.

CAPUT VIII.

Crequyus agit cum Venetis & Pontifice.

VErumenimvero Dux, cuj alius erat ſcopus , ut nempe Pontificem deduceret ad favorem regiarum partium per occaſiones enaſcentes, non amplius morabatur pompam civilitatis, quotieſcunque poſtea audiretur : ſed offert Pontifici arma Galliæ ad omnem neceſſitatem, cum interceſſione ſua, ad diſſidium cum Venetis contractum; cum ſciret, principem nullo fortiori vinculo alligari principis commodis, præterquam demonſtratione compendij, quod Unio conferre poſſet. Ortum autem erat diſſidium, ex confinio Gorræ, & inſulis parvis illius diſtrictus : adeo ut intra Ferraræ ambitum concurrerint Romani & Veneti infeſtis armis, unde ruptura planiſſimè metuebatur.

Pontifex, cujus potentia per pacis tempeſtatem maxime fulget, non carebat metu, unde interceſſionem habuit gratiſſimam, ut etiam ejuſdem memoriam videretur ſervaturus, ad Regis commoda promovenda. Dux Româ abit, Venetias petit, agit cum ijs, quos Senatus negotio præeſſe volebat. Tuïllerius, regius ad rempublicam illam legatus, negotium in eam ſemitam diſponit, ut arma utrinque reconderentur otioſa, tranſactionis integræ ſpe non dubiâ. Antequam autem Româ diſceſſiſſet, Pontifici fiduciam armorum regiorum ad quaſvis occaſiones & ſuppetias promiſerat, unde nihil ceſſabat, compendia inde ducere quælibet, ad Galliæ emolumentum.

Pontificem de rebus Germaniæ luculentiſſimè edocebat, ad oculum demonſtrans, non agi de ſacris, ſed ſimpliciter de Imperio, cum principes Germaniæ tantummodo conſervandi eſſent, in libero uſu ſuarum dynaſtiarum, & jurium, quæ ſupremam authoritatem attingerent : Regem ægerrimo animo ſenſiſſe violentias, qui-

quibusdam Ecclesiasticis illatas, tametsi longe essent inferiores famâ, evenisse autem nunquam non adversus clarissima pactorum verba, adeoque per ipsorum principum Catholicorum errorem, qui neutras noluerint partes tenere: damna denique illa Ecclesiæ facillimè reparari per illa media, quæ Pontifici recensebat, & abunde satisfaciebant.

Confirmabat etiam animum in notitia diuturna eorum consiliorum, quæ Austriaci de invadenda Italia foverent, & ad evertendam Sedis Apostolicæ authoritatem directè grassarentur, libertatemque Ecclesiasticorum conculcandam: pergebat Pontifici protectionem armorum regiorum, quæ nunquam essent defutura, promittere. Cum autem implicare eum tentaret in ligam defensivam cum Gallia, sive defendenda esset respublica Ecclesiastica adversus Venetos, sive protegendi forent Italiæ principes; quod Hispanos semper magis metuisset, quam dilexisset, condescendere noluit, promtâ semper excusatione, quoniam constituisset patrem communem inter duas coronas agere.

Non quod præterijsset demonstrare, parentem nihil impingere in officium, si alicui liberorum inniteretur, ut ab alterius violentiâ servetur; sed ingenium Pontificis per naturam timidiusculum nihil ulterius permittebat: addebat tamen, arma Sedis Apostolicæ non futura otiosa, si quis authoritatem Ecclesiæ, & libertatem Italiæ esset invasurus.

Politica reminiscentia.

UNius rei possunt esse fines complures, ubi tamen principalior non semper eminet. Reconditur enim in ima mentis penetralia, ubi primitus fuit inventus, ut ultimus prodeat in lucem, aliquando etiam silentio involvatur perpetuo, modo authori suo sit commodus. Res adeo manifesta vix eget testimonio. In paciscendo ille vires jactat eximias, & animum excelsum, qui plerunque maximè trepidat. Maro nobis fingit Æneam ducem strenuum, serenasse spem vultu, apud gregarios,

sed ægritudinem animi effudisse in signum fidi Achatis; quem consiliorum semper faciebat participem Id quod tantum valet, ut Alexander magnus lætior ante prælia decretoria, tametsi premeret altum corde dolorem, militi animum addiderit ad victoriam consequendam: consternatus vero Sebastiani Lusitani animus, & tristior discessus & omen fecerit, & Regnum ad interitum traxerit.

Legationum plerunque solent esse diversæ rationes: Scipio de bello & pace acturus cum Carthaginensibus, mittebat potius speculatores, quam legatos; adeo ut illam partem castrorum, ubi Numidæ stationem ex juncis & arundinibus construxerant, incendio fædare potuerit, cum fortuitum id creditum legatorum operæ deberetur. Etiam Pyrrhus per Cyneam oratorem explorat Romanorum institutum, qui referebat, totidem sibi visos Reges, quod Senatores gravissimi in Curiam convenissent, non ob pompam, quæ id temporis nulla fere erat, Dictatoribus ad stivam sudantibus, & Consulibus aratri laborem nihil dedignantibus; sed ob gravissimas sententias, & animos vere regios, rerum arduarum capaces.

Ratio hæc etiam apud Ecclesiasticos vigere videtur, qui promtum habent Ecclesiæ emolumentum pertexere, dum proprijs student commodis: quibus tamen æquior fuero, si per pietatis simplicitatem, aliorum decipiantur technis, sub velo religionis rem suam agentium. Innumeri enim sunt recessus animorum, quos genij acutissimi vix semper excutiant: neque enim de solo Catilinâ dixerit Sallustius, fuisse eum simulatorem & dissimulatorem omnium rerum, cum seculum hoc eo sagacitatis transierit, ut verè nesciat imperare, nesciat pacisci, nesciat transigere, nesciat cavere, nesciat consulere, qui simulare nec possit nec velit.

Theologorum reliquero scientiæ, an conscientia hîc vulneretur, & quomodo sit emaculanda; quibus solitum est dicere, Quicquid agant homines, intentio judicat omnes, quod fatebor non de imposturis, sed de rectæ rationis usu, & fidei. Nam cum nefas sit homini Christiano,

ſtiano, alium decipere, aut in alium ſtatuere, quod ipſus ſubterfugeret & doleret, commune commodum præferendum videbitur privato.

CAPUT IX.

Segerius evehitur ad dignitatem primicerij Gallicani.

POſtquam marchio Caſtellonovanus excidiſſet gratiâ regiâ, cujus mentionem, data occaſione, fecimus ad finem anni ſuperioris, & experientia docuiſſet, quanti referret regis, cuſtodiam ſigillorum crediviris cordatis, integris, & virtutum choro celebribus, rex oculos cõjicit in Petrum Seguyerum, præſidem alterum Parlamenti apud Pariſios, cui iſtum honorem traderet, cælitus locupletatum dotibus neceſſarijs, & in graviſſimis negotijs ſpectatum. Neq; vero nudam ſigillorum cuſtodiam confert, quod plerunq; ſolet fieri, quin literas expediri juberet, quæ publicè teſtarentur de ſucceſſione in munus primicerij, ubi Haligrius diem obiviſſet ſuum.

Optimè enim noverat, viros iſtarum virtutum non vulgariter habendos, tametſi ſumma tanti miniſtri modeſtia, favorem iſtum ſoli benignitati regiæ tulerit acceptum. Iſta electio maximam Regi conferebat gloriam, ex judicij excellentiâ, qui dexteram juſtitiæ illi committebat integerrimo ejusdem aſſertori, cui nihil deeſſet earum virtutum, quibus mortales eximiè commendantur. Prudentia Regi ſuggeſſerat, ſummum locum deberi ſummis Natalibus, cum ſequiores plus invidiæ ibidem inveniant, quam authoritatis: noverat utique, quo honoris charactere iſte eſſet natus, in cujus familiâ à multis ſeculis ſumma munia cum virtute conjugium contraxiſſent.

Quartus enim iſtius nominis flores liliorum inſidebat præſes Mortarij in Parlamento Pariſienſi; adeo ut à longo tempore nemo fuerit repertus in ipſius familiâ,

qui non meruerit summa togæ munia. De Constantino Imperatore referunt, moderationem Augusti Cæsaris, virtutem Trajani, & pietatem Antonini, in ipsius confluxisse caput, ut Imperium mereretur. Integritas utique præstantia, scientia, eloquentia, studium, & fides in Regem, quæ comperta dedit parens ipsius, legatus Civilis, secundum tres Præsides istius nominis, huc itidem congregari voluère; ut dignus haberetur primo justitiæ munere.

Cumque in eo splendore sit natus, didicerat Rex, non acquievisse eum in majorum meritis, quæ aliena putârit, nisi instar Cedronum, quæ in summis montibus enatæ, altius consurgunt, suis eniteretur virtutibus ad summam famam, & laudatissimorum chorum. Vulgi opinio eum celebrabat firmissimum Justitiæ fulcrum; quod eandem administrasset tantâ virtute, & animi sinceritate, ut blandi honores, & divitiarum irritamenta nunquam obvelaverint ipsi oculos, aut fucum fecerint inopinatum. Rex profecto sigilla non poterat deponere in manus castiores.

Fateor opulentiam, quâ sponte circumfluebat, impervium corruptionibus, fortunæ egenæ blandis, fecisse: ubi vero ad felicem illam dispositionem accessit virtus, plus æstimij ferebat ad custodiam sigillorum, adeo ut nulla protervia auderet solummodo tentare animum, abundantiâ & opum & virtutis gravem. Sic igitur integritas eum præstabat ad injustitiæ impetum inconcussum; sed & soliditas judicij, cum acumine genij solertissimi cavebat omnẽ, sub- & obreptionem, adeo ut hinc ad solam veritatem, devijs declinatis, penetraret. Impostura & fucus, quantislibet artibus pollerent, nunquam satis crassa obduxère vela, quin judicio assequeretur abstrusissima.

Visus est sæpenumero tenebras dissipare, ubi artes abdiderant vesana crimina, ut errores reorum aperiret ad supplicium, quos illi maximopere fuco innocentiæ pingebant. Scientiæ etiam in ea fortunæ conditione non parum contulerant ad præstantiam insitam, ut genium tantum darent absolutum, cum ipsius familiap ro-

prium

prium hoc habeat conjugium, scientiarum & probitatis. Quamprimum ætas permisit rationis usum, à propinquis imbuitur, scientias mirandum addere splendorem illustribus viris, quæ eum non tantum à stupiditate & vitâ barbarâ liberent, sed etiam perpoliant, acuant, & ad quævis negotia efficiant aptum, mitiorem, civiliorem, humaniorem, venerabiliorem, & fide dignissimum

Ubi adolevit in ætatem maturiorem, ad vulgarium ingeniorum morem nihil secutus est propensionem animi in eligenda studiorum facultate, sed in ipsa penetralia pervasit, ut absolveret mentem, cui nihil nimis arduum occurrebat, nihil quod capacitatem fugeret. Quæstiones difficillimas & Philosophiæ & Theologiæ excusserat, Jurisprudentiæ nunquam non vacabat, Mathesi ad recreationum momenta sepositâ. Historiam vero habebat familiarissimam, & eloquentiam naturalem, ut antequam regulas doctrinæ addisceret, eos instituere sermones, quos ob rationum pondera, verborum puritatem, suavitatem & elegantiam flosculorum, acumina responsionum, seriem materiarum, & linguæ expolitionem nemo non mirabatur.

Quæ omnia & singula non parvi erant momenti ad munus illud sigillorum, cum illorum custos habeatur lingua Regis, qui mentem regiam in magnis Conventibus explicet, & regiè dicere debeat, instructus terminis, qui regiam majestatem deceant. De pietate ipsius nihil dicam, tametsi in viro administrationi summæ admoto debeat esse spectatissima, quod ex illa Regni prosperitas pendere videatur: campus iste nimis est vastus, ut eum emetiri queam, de virtutibus ipsius duntaxat per occasionem locutus.

Neque etiam describere conabor, quam experientiam rerum acquisiverit Senator, supplicationum magister, Justitiæ procurator in diversis provincijs summus, & *Præses* Mortarij, cum vitæ institutum & fama nimiam faciebant fidem, ut nihil addere liceat, nisi id unum, neque hanc seriem parum contribuisse apud Regem, ut istum legeret justitiæ summum sacerdotem: Liceat ta-

men hanc appendicem subnectere, Regem animadvertisse virtutes istas universas, viro reipublicæ studioso apprime necessarias cum & gratiæ addidissent corpori omnem amabilitatem, ut permansuetudinem morum, & facilitatem naturæ eo plus authoritatis acquireret.

Servabat semper gravem modestiam, sermo erat serius, conversatio grata & frugi, patientia ad auscultandũ omnibus de quovis genere negotiorum, invicta, affabibilitas in dandis responsis verè mirabilis, ejus tamen naturæ, ut nihil unquàm remitteret, ubi Regis aut justitiæ interesset tantilli. Ut amaretur, solo aspectu erat opus; verborum delitiæ severitatem, quam aliquando justitia exigebat, eam trahebant, ut nemo offenderetur; Plura dicerem, si per leges historiæ regiæ liceret, tametsi laudes majestatis regiæ non sic quidem interrumpantur, cum nihil sapientiam ipsius manifestet splendidius, quam virtus, & dotes excelsæ ministrorum, quos, tanquam nobilissimas producit creaturas.

Politica reminiscentia.

CUm primicerius, & custos sigillorum, qui illius vicem gerit, locum tenet, & successurus est, summa in republica sustineant munera, oculi utique justitiæ regiæ, fiduciarij sigillorum, id est, notarij voluntatis sacræ, & gratiæ, testes secretorum, ministri consiliorum, & instrumenta declarandi instituti, & promulgandi celeberrimi judicij, nemo dubitare poterit, in ijs requiri præstantiam eminentissimam, quæ omnes illas virtutes suscipere possit, unde viri insignem adipiscantur famam. Parum refert, figulos, argillam subigentes, admodum esse industrios, cum omnis operæ damnum exiguo rependatur pretio: non eadem ratio virorum ad clavum reipublicæ sedentium, quorum errores non sunt leves, cum singulæ actiones trahant pondus; unde omne perfectum virtutis decorum ipsis præ cætero ministrorum genere conveniet.

Gallia ab omni tempore æquè ac alia imperia semper tulit

tulit radices gloriæ fatales, quæ instar columnarum fulcirent illius molem, & videri possent cælitus destinatæ, ut candorem gratissimum liliorum adversus injurias temporum assererent, potentiam regum statuminarent, & gloriam coronæ augerent. Quod compendium in summo regni ministro est conspectius, ubi ex eâ familiâ prodit, quæ solo nomine authoritatem præfert hæreditariam, viamque ad ardua pandit.

Ad minimum existimaverim equidem, ut virtus ex nobilitate sanguinis authoritatem trahat, cum illustriores natales eam fidem concilient, quam homo novus, quantumvis sapiens & fortis, nunquam acquirat, nisi post plurima virtutis specimina. Si nobilitas sine virtute tantummodo evadit in opprobrium, quòd à virtute majorum degeneraverit, fatendum utique, virtutem sine nobilitate non magnam ferre authoritatem: ubi vero nobilitas & virtus in eodem subjecto concurrunt, in eum conscendent gradum, qui suprema dignitate habeatur dignus.

Posuero primò in ordine virtutum, quibus eas personas ornari convenit, præstantiam summam ex naturâ, & acumen grande judicij, quod tenebras mendacij dissipet, veritatem aperiat, & justitiæ lumen antegressum, vicem gerat phosphori antelucani. Scientia ad illam præstantiam accedat, cùm Natura sine scientiæ adminiculo sit periculosa, maximè ob facilem errorem, non absimilis agro per naturam fæcundo, sed qui ex inopiâ culturæ spinas producat. Inter scientias autem illam Justitiæ & Politiæ omnium esse gravissimam, quòd potissimum spectent primicerios & custodes sigillorum: hinc illi hauriunt genuinas administrationis regulas, leges Monarchiæ fundamentales, notitiam statutorum & consuetudinum, adeòque omnia magistratuum officia, Iudicum munera, & artem Legislatorum.

Addam isti doctrinæ experientiam, quæ custodi sigillorum & primicerio adeò est necessaria, ut sine illa maxima lumina, quanta vis naturæ aut

ſtudii poſſunt ſuppeditare, tantillo ſint uſui, uti inſtrumēta in manu artificis, qui ſcientiā inevidentiā nunquā producat. Integritas etiam ſit comes inſeparata, mater utique fidelitatis, & principium Zeli, quem omnes omnino viri publici tenentur exercere in adminiſtratione muneris. Integritas hominis parum præſtantis ſemper objicit oculis bonum publicum, tametſi illi non commodet per omnes occaſiones, uti cogitabat, qui verò eâdem deſtituitur, plerunque ſiſtitur ad proprij emolumenti compendium quæſitum.

Non ſanè præſtantiæ ſed fidelitatis inopia Athenienſes, & cæteras Græciæ reſpublicas exponebat bellis exoticis & civilibus, cùm elegantiſſima illa Orbis pars tot Philoſophis, oratoribus, & clariſſimis viris nunquam ante claruerit abundantius, quam ubi occidere cæpit. Deſiderium enim effrene apud viros tantos præferebat priuatum publico, dum ipſi rerum potirentur, adeo ut in ſymptoma corporis humani ruerēt, ubi ſtomachus, cujus partes ſunt, cibum in omnium & ſingulorum membrorum coquere uſum, eundem ſibi ſoji coquit & ſeruat.

Eloquentia non parum inſerviet illis in frequentiſſimis occaſionibus, ubi tenentur vicem organorum ſubire, quæ regum judicia pronunciant, & voluntates declarant. Et ut verum dicamus, Eloquentia ſanè hominem cæteris facit ſuperiorem, quod orator Romanus ajebat, quantum ſermo hominem à brutorum diſcernit generibus. Quod ſi eam decoram & utilem cuiquam dixerimus, miniſter reipublicæ eâ neutiquam carere voluerit, cùm nihil æquè conciliet authoritatem viro in publico verſanti, ac ſermonis, meditationisque concinnitas. Hinc exiſtimaverim, eloquentiam eò magis ipſi neceſſariam, quod perſuadeat, & popularibus ingerat, quicquid ſapientia cognoſcit, prudentia conſtituit, & juſtitia definit; adeo ut ſine ipsâ conſilia ſæpiſſimè prudentiſſima in effectu langueant.

Non improbaverim, viros legi opulentos, qui ad ſummos

mos honorum gradus evehantur, tum ob divitiarum justam possessionem, quæ plurimum fidei conferat virtuti; tum quod instrumenti loco sint, ad ipsam excitandam, & consilia justissima juxta ac generosissima exequenda. Hinc viro publico necessarias crediderim, cum experientia comprobet, sine ipsis sæpissimè debilem & languentem videri virtutem, adeo ut meriti quidem expers coram Deo, actione tamen careat, fructu juxta & gloriâ apud homines.

Si denique bona corporis inveniantur juncta cum dotibus animi, & fortunæ in viris illis præclarissimis, non parum inde suscipient authoritatis; cum pulchritudo & majestas corporis tantum possideant roboris ad captivandos animos, sub obsequium, & reverentiam, persuasionemque quamlibet, ut à priscis haberetur digna imperio & coronâ.

CAPUT X.

De electione, quam rex instituit ex consilio Cardinalis, Prælatorum & eruditorum, & piorum.

NEcessum est, Ecclesias ab Episcopis administrari, quorum doctrina & pietas popularibus præbeant exemplum, in peregrinatione terrestri, quæ ad cælos deducit: unde ad rempublicam etiam redundat emolumentum. Hinc nobilissimorum consiliorum non fuit postremum illud, quo Cardinalis animum Regis confirmare avebât, in conferendis Episcopabus, quas Rex viris dignissimis constituerat distribuere, quorum operam & Deus & respublica haberent gratam, adeo ut dignitas illa in posterum penitus negaretur pueris, aut luxuriosis, & maculatis, quod hactenus non raro evenerat.

Sic paucorum annorum correctione Gallia faciem mutavit, & Regnum viris incipiebat abundare præstan-

tibus per virtutes eximias. Id enim usuvenit in omnibus vacātijs, inde à primo Cardinalis ministerio. Distuli vero singularem virtutem in hunc annum, qui præ cæteris nobis præbet exempla illustriora. Postquam enim perduellio Episcoporum per Occitaniam exolevisset, Cardinalis Regi proponit Cohonem, qui Nemausenses; Grilietum, qui Ucesios; & Vilaſclum, qui Briocenses curâ episcopali complecterentur.

Rex igitur, cujus pietas exæquat minimum justitiam, quâ subditis fit venerabilis, expensis tantorum virorum meritis, dignos censuit; qui eos honores ferrent. Cathedras enim apud Parisios à decennio reddiderant celeberrimas, ad popularium gaudium, & eloquentiæ sacræ admirationem. Quod si Evangelisantium sermo animam debeat mutuari à vitæ instituto laudato; jam compertum dederant, non minorem sibi virtutis & eloquentiæ esse curam, quam studij ferventissimi erga Regem compendium, ut populares contineantur in obsequio, quod debent Dei legato in his terris.

Politica reminiscentia.

Jus Episcopos constitituendi ex antiquissimis Coronæ competere : & quinam Episcopi sint legendi, ad reipublicæ emolumentum.

INter jura istius Coronæ illud de Episcopabus constituendis, facilè connumeratur illustrioribus æquè ac antiquissimis. Primi enim Episcopi Ecclesiæ Gallicanæ, qui semper luculentissima astra fidei nostræ sunt habiti, id agnoverunt ab exordio hujus Monarchiæ, in Concilio V. Aurelianensi; ubi sanxerunt, ne quis Episcopus consecraretur præter voluntatem Regis : cujus Sanctionis usus adeo est evidens per historiam, ut sola ignorantia ambigendi inveniat rationem.

Gregorius Turonensis refert, mortuo Quintiano Epis-

Episcopo, Gallum ipsi surrogatum esse, & intercedente Rege factum Episcopum Avernensium, cumque à morte Galli id ageretur, ut presbyter Cato succederet, Archidiaconum Cantinum præoccupasse Regem, per primum de Galli obitu nuntium, & sic jubente eodem constitutum fuisse Episcopum. Alibi ait, Nonnichium in Episcopam Nannetensem transiisse post Felicem, per statutum Regis, & Vitum in Viennensem; quemadmodum Childebertus sanctum Germanum fecerit Episcopum Parisiorum; Clodomirus Omatium dederit Turonibus, Clotarius Sanctum Medardum Veromanduis, & Euphronium itidem Turonibus.

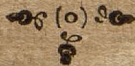
Scatet historia istiusmodi exemplis, quæ recensere supersedemus, ne operam ludamus, cum ista superiora satis clare afferant jus illud. Quis vero dubitaverit, cum reges nostrates cum corona acceperint potestatem constituendi, quæcunq; faciunt ad regni emolumentum, & tranquillitatem popularium; electio deniq; Episcoporũ non sit actus purè Ecclesiasticus, sed qui æquè concernat bonum publicum, ac salutem animarum?

Episcopis est potestas miranda in animos populariũ, ut eos attrahant per vincula pietatis & religionis in quãcunq; partem, quod compertum fuit per tempestatẽ Ludovici Pij, qui à regno fere fuisset remotus per factionem Episcoporum, quod etiam per Occitaniam postmodum patuit, ubi quinque aut sex illorum facem tulerunt, ad incendium belli civilis. Imperium etenim in animos miræ est potestatis, & arma illa, licet spiritualia, magis sunt metuenda, quam sclopetorum vulnera, & hastarum ictus: facillime enim subigitur corpus, postquam fecit deditionem: tum enim sese consequuntur per necessitatem indivulsa. Hinc promotio Episcoporum nullo non tempore à regibus nostratibus pependit; ubi summè necessarium semper visum, eos viros istis dignitatibus legendos, qui constituti populares & doctrinâ & exemplis instituerent, nec tumultibus, aut damnis reipublicæ vacarent. Cum denique reipublicæ salus cohæreat cum religione, & summus religionis splendor magis pendeat à vigilantia & cura

Episcoporum, secundum incrementum cæleste, quam ex ulla alia re, nunquid fatebimur, eos fundamenti rationem sustinere?

Quis enim populares validius in fide, quam principi debent, in obsequio erga magistratum, in pietate erga parentes, & in justitia, quæ est vitæ agendæ normâ, confirmet? hinc igitur maximi mōenti fuerit in administratione reipublicæ, eos viros non legi, nisi tanta reipublicæ queant conciliare commoda. Nihil hîc accumulabo de officio ipsorum erga principem, & obsequio, magistratibus debito, ubi id unum postulavero, ut sint viri boni; cum libertini mala operentur, & nihil pensi habeant, populares in officio continere.

Sed nunquam comprobavero, viros in Zelo protervos, quod hoc genus per nimiam curam non raro confusiones & tumultus cieat, quibus sedandis postmodum impares evadant. Finiam, ubi addidero, celebres homiliarios eo digniores Episcopabus, quod functio illa cum populo agendi in exordio Ecclesiæ Episcopis solis relinqueretur, presbyteris tantummodo honoris ergo indulta, idque per diversa tempora, secundum locorum diversitatem. Orientales enim primi eam potestatem fecêre presbyteris, quod manifestum fit ex Pierij & Chrysostomi exemplis, qui presbyterorum tantum munere functi, cum populo agebant, ille Alexandrino, hic Antiocheno. Neque enim id solebat ferri in Africa ante sanctum Augustinum, cui presbytero saltem potestas concionandi apud Hipponenses facta est ab Episcopo Valerio, sine ullo exemplo; adeo ut consuetudo ista in Galliam fuerit introducta toto seculo elapso, post Concilium Vasiense.

CA-

CAPUT XI.

Rex Declarationem facit, quâ tres officiales, duo ex Parlamento Parisiensi, & unus ex Camera rationum privantur honoribus.

NOn adeo diu, post præsidis Segerij auctos honores, cum jam custodiam sigillorum gereret, Præsidentis Coniæi sinistra vitæ ratio, Delandæi Senatoris Parlamentaris perversitas, & Monsigoti, qui magisterium rationum in Curia Parisiensi gerebat, exorbitantia, Regem adegêre, ad munera illa auferenda. Per historiam superiorum annorum recensuimus acta perduellionis, quâ impediri voluêre, hîc dicam, turpe Regi, & ad res Galliæ celebrandas grave, duo Parlamenti Parisiensis membra summa versari apud Exteros, cum id Parlamentum sit Parium; quibus accedebat magister summæ Curiæ, rationes publicas administrantis.

Perduellionis manifestissimæ agebantur rei, qui provincias obirent, ut supplicium meritum effugerent, unde notam pristinæ authoritatis in illis tolerari nefas visum, quasi innocentiæ argumentum, & officij constanstis. Constituit igitur Rex eos privare honoribus; ut autem exequeretur hunc justitiæ actum, ex ordine, ipsus vadit ad Parlamentum, occupat thronum justitiæ, promulgat Declarationem, quæ statutum Blæsense explicabat, maximè ubi sancitur, quibuscunque læsæ majestatis crimine reis, & nominatim regiæ majestatis ministris nefas esse ullo unquam tempore redire ad munera solita: quod statutum de reis perduellionis convictis, & crimine læsæ majestatis intelligeretur, per deserta vadimonia, & contumaciam.

Eodem numero censebantur præsentes, quorum causa instrueretur; cum fieri neutiquam possit ut ligarum complices, & tricarum sarcinatores, qui adversus regis com-

cōmoda egissent, eâ dē dignitate amicti adessent, quæ radios spargit regiæ potentiæ. Præterea & caput vicesimū octavum statutorum Molendiniorum, antiquioris præ Blæsensibus notæ producebatur, ubi damnatis per desertionem vadimonij & contumaciam, indulgetur quinquennium ad expurgandum crimen: quod tamen istorū bono non posset accommodari, cū regia majestas jubeat, judicia in reos crimine læsæ majestatis lata, quamvis per desertionem vadimonij & contumaciā ageretur, executioni mandari, quamprimum fuissent promulgata, quantum honores spectaret ademtos, quibus neque per literas, neque ullo alio modo restitui possent.

Hæc eadem Declaratio trahebat præsidis Coniæi & Delandæi exauctorationem, ob crimen læsæ majestatis, cū damnati essent per contumaciam, eo minus digni gratiâ ullâ, quod rex indulsisset mensem integrum resipiscentiæ, ut in Galliam redirent, addito etiā restitutionis promisso; ipsi vero oblata clementiæ neglexissent. Rex deinde promulgat literas patentes ad creationem similium munerum, ut Lamonionem, præsidem modo tertiæ Curiæ inquisitoriæ, faceret præsidem Mortarij, & Hæum Vantelæum, magni consilij Senatorem, faceret consiliarium Parlamenti. Præsens exigit jusjurandum, & locum officij imperat.

Comes Suessonum adierat Curiam rationum ex regis authoritate, ut parem Declarationem promulgaret adversus Monsigotum & literas patentes adderet, quibus Ruæus jubebatur magisterium rationum suscipere. Sic Rex tres officiales perduelles excussit, ut cæteri discerent, cum nullam possideant authoritatem, quin à benevolentiâ ipsius fluat, eadem ipsos exuendos, quamprimum judicarentur indigni ex perduellionis vesania.

Politica reminiscentia.

QUo tempore reges magistratus instituebant, cōmunicatâ aliquâ potentiæ, parte nō eximebant eos obsequio, sed hic affirmabant coronas, novis tibicinibus, qui populares sub exēplo & juredicundo in officio subjectioni-

ctionis continerent. Huncsibi finem proponunt, cū eā dignitatem circundant, hinc fit, ut populares jussi eorū stare definitionibus adlites terminandas, simul magistratibus inculcetur exemplū submissionis, & integritas judiciorū. Si enim magistratus hoc debēt popularibus, illud sponte debebunt ipsi regibus per graviorē obligationē, quod bonū publicūad id invitet, constitutio Monarchiæ id definiat, gratitudo id postulet, & justitia id imperet.

Quæ vero insania, stellas obfuscare Solem, à quo omne lumen mutuantur? Quæ confusio rerum, inferiores cælorum sphæras obluctari primo mobili? Quæ deniq; causa, cur magistratus,, qui omnē authoritatē à regibus sunt adepti, ut illa coronæ constet, & populares obsequium colant, in perduellionem ruant, & populares perverso instituto præcipites trahant, ad idē exemplum? Intelligant, inobedientiâ illâ candorem liliorum detergeri, quo ipsi eminebant: cum debuissent eadem culturâ sollicitâ complecti, ut pulchritudinē Gallis redderent venerabiliorem, & potentiam Exteris formidandam, pessimo suo exemplo, quod alij sequuntur, alij in suum vertunt commodum, periculum creant penitus amittendi splendoris; unde semet indignos faciunt, qui insideant lilia.

Nunquid norunt, suam obedientiam, & integritatem judiciorum fundamenta jacere popularis submissionis? Itaq; perduellio ipsorūtāto minus dissimulabitur, quod tolerari nequeat sine confusione omniū rerū. Plebes refert argillā, quæ nullā sponte præbet figuram, facilè suscipit quamcunq; à figulo impressā. Cum enim per oculos magistratuum potissimum negotia dispiciat, non operosè motu ipsorum ducitur, adeo ut reprobet, quæ illi improbant, & detractationem principis sequatur.

Per eas igitur occasiones tenentur reges imitari exemplū Solis, qui, lunā intercurrentem, ne radios in inferiora spargat, quā prius omni fulgore ornaverat, continuo exuit, argento chrystallino in corpus obscurum & opacum converso. Ibi demū reges recipient manū Iustitiæ, quam tradiderant ante perduellionē, ut eadem castigent refractarios; tum demum justitia etiā clementissimorū per tāta adigitur crimina, ne potentiæ videat obfuscari splendorem, ut fulmina rigoris arripiat, quæ perduelles comminuat.

CAPUT XII.

Diversæ mutationes hoc anno factæ in præfecturis provinciarum & munimentorum.

NOn hoc stetit gradu vicissitudo honorũ per hunc annum: gubernatores provinciarum & munimentorum custodes permutantur, sive summa rerum crederetur viris à divisionibus alienissimis, quæ metui poterant ex Aurelianensis absentiâ, sive rependerentur merita virorum egregiorum, quibus recensendis hanc operam dicavi.

Mareschalcus Thoirasius, Casalæ gubernator, locum fecerat suspicionibus, tametsi fidem servaret inconcussam, quod postmodum patuit, & locus tanti sit momenti, ut nihil ludi possit in illius conservatione. Rex ipsi submittit Tavannæum, Mareschalco copiâ factâ, per Italiam alicubi subsistendi, cum tergiversaretur ad aulam redire: Malissius Centurio excubiarum legionariarum, mittitur eodem tempore, qui Pinierolæ susciperet præfecturam: Dux Vantadurij dicitur gubernator Lemovicum, cumque secundariam administrationem Occitaniæ in manus Regis deposuisset, placuit eandem in quatuor partes dispescere, quas Comiti Turnonio, Vicecomiti Arpajovio, Marchioni Ambræo, & Vicecomiti Poliniaco largiretur.

Comes Jonsaci dicitur gubernator & legatus generalis Regis apud Saintones, Engulismenses, Aunisios, & Rupellanos: Baro Ponchastellanus, dicitur legatus generalis Britanniæ inferioris; Comes Palissæ, dominus Sancti Geroni, præfecturam Borbonij, aufert, comes Cheraveti, custodiam Stenæi; Serræus, primus centurio legionis Picardicæ, illam Jamesij; Dux Valettæ, administrationem Episcopatus Metensis; dux Chaunæ, illam Picardiæ; Dux Alvini, illam Occitaniæ & Magolonæ; marchio Senessæus legationem Burgundiæ, in

Bali-

Balivatu Matisconensi: adeo ut pauci occurrant anni, qui tantam mutationem unquam viderunt.

Politica Reminiscentia.

Summi esse momenti, gubernacula provinciarum & munimentorum tradi viris fidissimis, per metum divisionis civilis.

TUm demum advigilandum, ubi metui potest dissidium civile, præfecturas provinciarum & munimentorum in manus deponi eorum, de quorum fide possimus esse securi. Planissimè adprobo consuetudinem Regis Hispanici, qui gubernatores identidem mutat. Historiæ ignarissimum esse oportet, quem lateant officia maxima, quæ Gonsala Regi Aragoniæ, domino suo, in Regno Neapolitano reddidit: Rex tamen prudens & sagax, administrationem ipsi nunquam volebat esse perpetuam, ne authoritate, quam acquisiverat, abusus, id sibi usurparet.

Sic Galliarum provincia Julio Cæsari in quinquennium prorogata, audaciam peperit invadendæ libertatis Romanæ: memor igitur, nihil adeo inflāmâsse ambitionem imperitandi, post hanc prorogationem, Romamque reversus, confecto bello Africano, legem sanxit, quâ Prætori ultra annum non licebat cum Imperio esse in provincia, quod tempus Consuli geminabat. Gubernator enim, qui provinciam aliquam diutius obtinuit, tot sibi facit creaturas & clientelas, tot familiaritates nectit, ut pro lubitu postmodum ibidem grassari queat, instar reguli cultus; unde proximum faciat gradum ad perduellionem, ambitione, quam Magnates habent solitam, vertiginem quamcunque cerebro suffundente. Hinc Dictator Mammercus pronum habebat dicere, angustius gubernatorum tempus, esse certissimam libertatis publicæ custodiam.

Cum post aliquot annos mutantur gubernatores, alijs subinde surrogatis, princeps longe plures facit rerū ar-

duarum capaces, dum alij atque alij non pauciores, adhibentur. Id vero in republica non exigui fuerit momenti, cui viri periti negotiorum nunquam abundare possunt. Quemadmodum etiam memoria novorum beneficiorum mortales facit tenaciores gratitudinis, nihil dubitem, Reges vel inde ferventius sentire studium Magnates, gubernationi ex longo tempore adsueti, eas radices agunt, ut provinciam peculium suum æstiment, gratitudine debita erga fruitionis authorem, apud mentem parum proficiente; ubi viceversa qui nuper possessionem adivit, ex recenti memoria favoris suscepti, longe majorem Zelum & fervorem demonstrat.

Optime novi, hanc regulam Magnatum plurimis displicere, crediderim vero ambitionem potius, quam sanam rationem eos ducere. Dicam etiam, sic fortunæ ipsorum parum consuli, cum gubernatione provinciæ aut munimenti per aliquot annos rite defuncti, meritis suis concilient literas patentes, ad possessionem lautiorem. Optandum denique foret, ut proprij pensi non sumtâ habitâ ratione, Quinti Fabij Maximi mentem induerent, qui quintum Consul, expendebat, patrem, avumque & abavum sæpius hac dignitate fulsisse, honores autem maximos per familias perpetuari periculosum, omnem adhibuit operam apud populum Romanum, ne idem honor filio obtingeret.

CAPUT XIII.

Creantur Equites Spiritus sancti.

REx à pluribus annis tanta specimina virtutis à Nobilitate acceperat, ut non videretur posse negare honores ordinum equestrium plurimis Candidatis. Majestas etiam regia, cui propensio admodum particularis ad coronandam virtutem, constituit honoraria ista præmia distribuere, quâmentem Cardinalis fir-

mabat, poſtquam perſpexiſſet, non validioribus catenis, niſi honoris Nobilitatem Galliæ ad regis commoda adſtringendam, adeò ut hinc poſſet incrementum virtutis & fidei ſumi, per tot occaſiones teſtatæ.

Cùm igitur ſeſe liberum cerneret verno tempore, exercitu præſentiam majeſtatis nondum poſcente, placuit ſolennitatibus quibus Equites Spiritus Sancti initiātur, defungi, inſertis in omnia loca vacua generoſis. In iſta verò occaſione non poteſt ſatisfieri univerſis, cùm nunquam congruat candidatorū multitudo cum paucitate vacuorum, nemine non ſua prædicante officia: Hoc demum licuerit uti inſtituto, ut præferantur, qui eminent per Natales, aut per operas, aut per ſingulare principis deſiderium, cui æquum eſt, aliquam libertatem favoris conferendi concedi: hanc enim viam rex inſtitit.

Ut autem ſeſe penitus conformaret ad ſtatuta Ordinis, ante omnia mandat Cardinali Lugdunenſi, Eleemoſynario Galliæ ſummo, & Commendatori Ordinis, inquireret de religione Catholicâ, Apoſtolicâ & Romanâ, de vitâ & moribus eorum qui proponebantur adſcribendi militiæ ſacræ, & comperta quaptimum clauſa ac ſub ſigillo mitteret. Rex dehinc cōgregat Capitulū militiæ ad Pōtes delitiarū, ubi ſolennitas peragebatur, convocatis omnibus equitibus per Bulionæum, cuſtodem ſigillorum in illa militia indicat, volupe ſibi futurum, ſi ante creationem Equitum ſententias illorum de perduellione & felonia Ducis Elbævij, & Marchionis Veteriſuillani intelligeret, qui ex regno exiverint, & arma contra regem tulerint, adeoque in ſtatuta militiæ impegerint, indigni qui ei numero accenſerentur, digni quibus honos demeretur.

Bullionæus addebat, videri ſibi Caroli Burgundi inſtitutum, adverſus Carolum Brabantinum matruelem, maximè imitandum, ut per Equitum ſcitum arma ipſorum revellerentur confringenda, loco vacuo tabella affigeretur, quæ ſententiam, & cauſas diminutionis doceret. Omnes omninò Equites cuſtodi

ſigillorum accedebant, præter Marchionem Trænelij, qui cenſebat hoc vel illud irrogandum. Sic igitur ſententia expuncti honoris promulgatur, & executioni mandatur, etiam ante creationem novorum Equitum.

Secundum hanc ſententiam Rex legi jubet clarâ voce catalogum eorum, quos militiæ ſacræ ſacramento aſſociari placebat, nominatis octo Equitibus, qui intereſſent examini, quod de Nobilitatis natalibus, vitâ & moribus inſtituebatur. Proponit deinde litigium inter Duces & Pares, adeoque Duces non Pares, quo ordine & loco conſpiciendi forent in ſolennibus: ſcitum, omnes Duces in univerſum proceſſuros ex ordine creationis, cum Pares in Conventibus locum non teneant. Statutum etiam, ſi qui dicti Equites non adeſſent tempore Promotionis, ad ſuſcipiendum ſacramentum militiæ, illud ne mitteretur. Quartus igitur decimus Maij definitur ſolennibus: adeſt Rex, inſtat articulatim ſtatutis, & ſacramento militiæ ſacræ inſignit.

1. CARDINALEM RICHELIUM.
2. CARDINALEM VALETTANUM.
3. ARCHIEPISCOPUM PARISIENSEM.
4. ARCHIEPISCOPUM BURDIGALENS.
5. ARCHIEPISCOPUM NARBONENS.
6. DUCEM LONGAVILLANUM.
7. COMITEM HARCURTIUM.
8. COMITEM ALETISIUM.
9. DUCEM TRIMULIANUM.
10. DUCEM VANTADURIUM.
11. DUCEM ALVINIUM.
12. DUCEM BRISSACUM.
13. DUCEM CANDALIUM.
14. DUCEM VALETTANUM.
15. COMITEM TONNERIUM.
16. MARESCHALCUM ESTRÆANUM.
17. DOMINUM VAUBECURTIUM.

18

18. DOMINUM SENETERRANUM.
19. VICECOMITEM POMPADURIUM.
20. MARCHIONEM NESLÆUM.
21. MARCHIONEM GORDÆUM.
22. COMITEM LANNOIUM.
23. MARCHIONEM VARENNÆUM.
24. MARESCHALCUM BRESÆUM.
25. COMITEM BRASSACUM.
26. COMITEM NOALIANUM.
27. DOMINUM POJANNIUM.
28. MARCHIONEM FOSSÆUM.
29. MARCHIONEM BURBONNIUM.
30. VICECOMITEM POLLINIACUM.
31. VICECOMITEM ARPAJOVIUM.
32. MARCHIONEM ALVYEUM.
33. COMITEM SAULISSIUM.
34. COMITEM ORVALIUM.
35. DOMINUM SANSIMONIUM, primum ſtabularium.
36. BARONEM PONCASTELLANUM.
37. DOMINUM PONCURLÆANUM.
38. DOMINUM MESLERÆUM.
39. MARCHIONEM MORTEMARTIUM.
40. DOMINUM VILLEQUERIUM.
41. COMITEM TURNONIUM.
42. DOMINUM MÆLLERÆUM.
43. COMITEM TIANGÆUM.
44. MARCHIONEM AMBRÆUM.
45. COMITEM PARABEREUM.
46. DOMINUM MONCAUREBIUM.
47. DOMINUM LIANCURTIUM.
48. DOMINUM SANSIMONIUM majorem.

Nonlubet otium impendere describendis solennibus per minutias, cum nihil habeant commune cū instituto nostro; dicam saltem ad conclusionem, regem testatum fuisse per illam compensationem honoris, notissima sibi esse & honorum, & facinorum egregiorum momenta, quæcunque à Nobilitate præstarentur.

Politica reminiscentia.

COmpensatio facinorum robustissimè fulcit rempublicam, æquè ac scelerum punitio. Unde Socrates interrogatus, quam rempublicam censeret optime gubernari, respondit, Ubi boni ferrent præmia, improbi supplicia. Xenophôn arbitratur, cum homo per naturam plus fortitudinis teneat, quam formidinis, incitandum potius præmijs, ad laudabilia, quam supplicijs. Quid enim non audebunt certi post victoriam opum, aut honorum? Hinc Plato, libro quinto de republica recte statuit, in quibuscunq; indulgendum juventæ, per bellum strenuæ, adeo ut etiam plurium fæminarum usum habeant liberum, ad augendam rempublicam, fortitudinemque propagandam.

Libertas quidem illa dissoluta adversatur legibus Christianæ fidei, etiam experientiæ, quæ sæpius ostendit, rarissimè heroes generare sibi similes. Verumenimvero statutum illud de connivendo ad actiones quascunque virorum fortium, quadrat cum legibus omnium rerumpublicarum, quæ bene constitutæ laudantur. Sic Homerus, ut testaretur de Agamemnonis laudabili administratione, depingit illum per omnia convivia plerunque honeratum, quotiescunque Græci in exercitu delitiarentur, armo bovino integro, quod maxime regium habebant.

Ad hoc igitur exemplum Plato statutum suum exculpit de honorandis per convivia fortibus, ut auferant cibos pretiosos, & coronent pocula: addit etiam hymnorum symphoniam in laudes ipsorū, ut cæteri habeant, quod imitentur. Quod si flamma disperit, lignis non suppositis, languescit itidem fortitudo, nisi præmi-

a se-

a ferat condigna : omnia sursum deorsum versantur in republica, ubi viri cordati censentur cum ignavis & ineptis, adeo ut animi optimi lethargo corripiantur, nisi per splendorem honoris, qui egregijs actionibus convenit, excitentur.

Notandum autem praeterea; compensationes ad modum militiae esse disponendas, cum miles plerunque opulentiam quaerat prae honoribus, quae mens in praemijs ipsi aptandis fuerit tenenda : nobilitas vero, cui nihil magis cordi, quam honor, recipiet honoraria, quantivis pretij. Venetorum hoc est institutum, post memorabile praelium ad Taram : ubi Marchio Mantuanus à munere gubernatoris transivit ad Imperium summum apud exercitum; gregarij autem, qui sese strenue gesserant auctarium stipendij caperent, constitutis diversis compensationibus, quibus liberi in praelio occisorum fruerentur : dotes adnumerabantur filiabus, & mutilatis lauti redditus.

Romani longe pluris faciebant honoraria, quam praemia alia; unde major laus ducitur, quod honor opes longissimè superet. Coronarum obsidionalis praestantissima, quae tamen ex herbis & cespite contorquebatur, adeo ut aurea, gemmis horrida, minoris esset, ex honoris arbitrio. Nec major honos per rempublicam patebat triumpho, qui tamen triumphantibus nullam opulentiam conferebat, quibus post solennia currus & vestis triumphalis, & feriem summae magnificentiae, necessum erat privatam colere vitam in Urbe , nullo prorsus emolumento, post gloriam actionibus egregijs quaesitam.

Cneus Ovilius dignissimè sibi satisfactum putabat , post finitum bellum Punicum primum, cum respublica ipsi permitteret anteambulum buccinatorem ; & Pompejus, per potestatem & usum togae triumphalis, in omnibus festivitatibus publicis; & Caesar per privilegium laureae perpetuae; quae honoris signa tanti viri potiora habebant prae omnibus Imperij divitijs, quae offerri potuissent.

Nonlubet otium impendere deſcribendis ſolennibus per minutias, cum nihil habeant commune cũ inſtituto noſtro; dicam ſaltem ad concluſionem, règem teſtatum fuiſſe per illam compenſationem honoris, notiſſima ſibi eſſe & honorum, & facinorum egregiorum momenta, quæcunque à Nobilitate præſtarentur.

Politica reminiſcentia.

COmpenſatio facinorum robuſtiſſimè fulcit rempublicam, æquè ac ſcelerum punitio. Unde Socrates interrogatus, quam rempublicam cenſeret optime gubernari, reſpondit, Ubi boni ferrent præmia, improbi ſupplicia. Xenophôn arbitratúr, cum homo per naturam plus fortitudinis teneat, quam formidinis, incitandum potius præmijs, ad laudabilia, quam ſupplicijs. Quid enim non audebunt certi poſt victoriam opum, aut honorum? Hinc Plato, libro quinto de republica recte ſtatuit, in quibuſcunq; indulgendum juventæ, per bellum ſtrenuæ, adeo ut etiam plurium fæminarum uſum habeant liberum, ad augendam rempublicam, fortitudinemque propagandam.

Libertas quidem illa diſſoluta adverſatur legibus Chriſtianæ fidei, etiam experientiæ, quæ ſæpius oſtendit, rariſſimè heroes generare ſibi ſimiles. Verumenimvero ſtatutum illud de connivendo adactiones quaſcunque virorum fortium, quadrat cum legibus omnium rerumpublicarum, quæ bene conſtitutæ laudantur. Sic Homerus, ut teſtaretur de Agamemnonis laudabili adminiſtratione, depingit illum per omnia convivia plerunque honeratum, quotieſcunque Græci in exercitu delitiarentur, armo bovino integro, quod maxime regium habebant.

Ad hoc igitur exemplum Plato ſtatutum ſuum exculpit de honorandis per convivia fortibus, ut auferant cibos pretioſos, & coronent pocula: addit etiam hymnorum ſymphoniam in laudes ipſorũ, ut cæteri habeant, quod imitentur. Quod ſi flamma diſperit, lignis non ſuppoſitis, langueſcit itidem fortitudo, niſi præmia fe-

a ferat condigna: omnia sursum deorsum versantur in republica, ubi viri cordati censentur cum ignavis & ineptis, adeo ut animi optimi lethargo corripiantur, nisi per splendorem honoris, qui egregijs actionibus convenit, excitentur.

Notandum autem præterea; compensationes ad modum militiæ esse disponendas, cum miles plerunque opulentiam quærat præ honoribus, quæ mens in præmijs ipsi aptandis fuerit tenenda: nobilitas vero, cui nihil magis cordi, quam honor, recipiet honoraria, quantivis pretij. Venetorum hoc est institutum, post memorabile prælium ad Taram: ubi Marchio Mantuanus à munere gubernatoris transivit ad Imperium summum apud exercitum; gregarij autem, qui sese strenue gesserant auctarium stipendij caperent, constitutis diversis compensationibus, quibus liberi in prælio occisorum fruerentur: dotes adnumerabantur filiabus, & mutilatis lauti redditus.

Romani longe pluris faciebant honoraria, quam præmia alia; unde major laus ducitur, quod honor opes longissimè superet. Coronarum obsidionalis præstantissima, quæ tamen ex herbis & cespite contorquebatur, adeo ut aurea, gemmis horrida, minoris esset, ex honoris arbitrio. Nec major honos per rempublicam patebat triumpho, qui tamen triumphantibus nullam opulentiam conferebat, quibus post solennia currus & vestis triumphalis, & seriem summæ magnificentiæ, necessum erat privatam colere vitam in Urbe, nullo prorsus emolumento, post gloriam actionibus egregijs quæsitam.

Cneus Ovilius dignissimè sibi satisfactum putabat, post finitum bellum Punicum primum, cum respublica ipsi permitteret anteambulum buccinatorem; & Pompejus, per potestatem & usum togæ triumphalis, in omnibus festivitatibus publicis; & Cæsar per privilegium laureæ perpetuæ; quæ honoris signa tanti viri potiora habebant præ omnibus Imperij divitijs, quæ offerri potuissent.

CAPUT XIV.

Instituitur Parlamentum apud Metenses Mediomatricum, postquam rex sibi subjecisset numerum oppidorum & munimentorum per Lotharingiam.

CUm Rex sibi subjecisset oppida & munimenta Episcopatus Metensis, Tulliani & Verodunensis, Coronæque inseruisset complures districtus & dynastias avulsas, necessarium duxit, ut populares in obsequio & pace contineret, jura etiam Regni ibidem assereret, summæ justitiæ tribunal erigere, cum potestate integrâ judicandi definitivè de omni genere causarum civilium & criminalium. Invitabatur Majestas regia precibus reiteratis, quas omnes oppidorum & provinciarum ordines adhibebant ex promisso Henrici Magni, ut sic maximè obviam iretur abusibus magnis, quibus justitiæ administratio scatebat.

Erant enim magistratus pleriq; rerum imperiti, quibus vacabant, & coërcendæ videbantur Ducum Lotharingiæ usurpationes, qui sæpissimè ausi fuerant pronuntiare judicia suprema in locis, & de personis à Gallia dependentibus. Constitutum id ab exordio anni: sic Curiam supremam instituit Rex, titulo Parlamenti, in provincijs & Episcopatibus Tullij, Metis & Veroduni, sede illâ Metim firmatâ, tum propter commodam situationem, tum propter amplitudinem, & confluxum popularium ex omnibus partibus, tum quod revera olim fuisset metropolis Austrasiæ, non postremum Coronæ decus.

Placuit, ibi esse Præsidem summum, sed alios Præsides, quadraginta sex Consiliarios, quorum sex ex Clero, cæteri ex laicis legerentur, Procuratorem generalem, duos Advocatos generales, & in universum omnes cæteros officiales, ad rationem cæterorum Parlamentorum,

torum, qui justitiam exercerent definitivè, & nominatim in oppida & personas istorum Episcopatuum, etiam Musonij, Castellorenaldi, & districtuum cohærentium, nullâ consideratione habitâ supremi alioqui juris, quod alicubi viguisset.

Cum autem desideraret legere viros Parlamenti actionibus dignos, munus summi Præsidis imponit Bretanio; cæterorum Præsidum, Charpentario, Blondovio, Tresilono, Viniero, & Chanteclario, qui omnes habebantur celebres; procuratoris generalis, Parisio, magistro supplicationum; & duorum Advocatorum generalium Greslerio Remeforto, & Fardolio. Omnibus injunctum, irent cum quatuor magistris supplicationum, & quinque aut sex Consiliarijs denominatis, & Parlamentum constituerent: id illi sub finem Augusti adeo feliciter confecêre, ut Metenses sibi gratularentur de prisco urbis suæ splendore recuperando. Vigilantia sane, quam ad jura Regis conservanda, & ad populares in obsequio continendos adhibuêre, non parum contulit, ad authoritatis regiæ splendorem restituendum.

Politica reminiscentia.

Novos esse constituendos magistratus, in terris recens conquisitis.

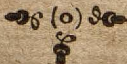
QUemadmodum subditi debent amorem & obedientiam Regibus, ita reges ipsis debent reciprocè benevolentiam & justitiam. Mutua sunt ista, quæ harmoniam reipublicæ suavissimam componunt, à cujus perfectione omnis prosperitas principum & popularium pendeat. Cum de his constet, princeps, quamprimum acquisivit, aut recuperavit aliquam provinciam, tenetur justitiæ exercitium ibi constituere. Neque vero parum refert, eam à novis judicibus administrari, & magistratus superiores mutari.

Cæsar & Nero abundè testabantur, nihil istorum sese fugere, cum seriem rerum in numerato haberent, Sena-

tui exitium machinati, cujus potentiam ſaltem imminuerent poſtquam ſpem ejus penitus ſupprimendi perdidiſſent. Si enim poteſtas ſuprema ex authoritate principis & magiſtratus conflata provinciam aliquam corripiat, nec magiſtratus mutet, ex altera tantum parte ſubactam videbit: quemadmodum enim princeps illos, quibus ſuperbiunt contulit, communicatâ authoritatis ſuæ parte, benevolentiam erga eum nunquam deponent.

Nunquam prætermittent occaſionem illius commodis promovendis, unde tamen graviſſima cooriri incommoda neceſſum eſt: præſtant enim aliquo modo vincula, quibus populares ad obſequium principis adſtringuntur, & perinde eos, quantum poterunt, retinebunt in reverentia authoris benefici, promto aliquando tumultu univerſali. Collegium juſtitiæ, licet inermis, per ſolam purpuram, cæteraque dignitatis inſignia, ſæpenumero majorē metum & obedientiam conciliat, quam exercitus numeroſus; adeo proclivis eſt plebes ad ſequendam iſtorum ſententiam & motum.

Nihil igitur unquam ſecuritatis in nova provincia invenietur, donec novi magiſtratus conſtabiliantur, qui ſtudium & fidem novo principi jurent & ſervent. Coeant poſtmodum populares, tumultuentur, perplexentur quantumlibet factionibus, nihil metues, maxime ubi præſidijs firmantur munitiora, quæ vim vi repellere queant, magiſtratibus authoritatem apud feroces perdentibus. Solent enim populares per primum magiſtratus aſpectum ad obedientiam redire, adeo ut conticeſcant, quemadmodum Oceanus ad Geminorum exortum æquor facit. Ubi vero nanciſcantur, qui perduellionem fulciat, vehementius æſtum concipient, donec ad extrema quæque prolabantur.

CA-

CAPUT XV.

Alphestonus & Chavaniacus Meti supplicio extremo afficiuntur ex sententia Parlamenti.

STatuit exemplum Meti Parlamentum in Alphestonũ & Chavaniacũ hoc anno, quo reipublicæ optime fuit consultum. Alphestonus, assassinio notus sicarius, Metim venit ad mediatum Septembrem cum Sauserio & Bellangero, qui duo Mareschalci Mariliaci fuerant satellites; ij per resipiscentiam & ex horrore criminis, quo sese impediri erant passi, adeunt Mommasium, oppidi gubernatorem ex authoritate Valettani, institutum aperiunt, cujus gratia ex Belgio abivissent.

Momasius continuo attinet Alphestonum, & duos illos comites, summo Præsidi rem indicat, & illi examinantur, Alphestonin primis, juxta formulas usitatas. Comprobatum, ab Alphestono trucidatum Cursorẽ, cui nomen Careburgi, ne is Parisios nuntiaret machinationem in fanũ Desiderij institutam, quam confidentius ipsi communicasset, inde Flandriæ refugio quæsito. Commoratum aliquandiu Bruxellis, in familiaritatem Patris Chantalupi penetrasse, atq; Rochæi procuratoris, qui induxissent ipsum cum Sauserio & Bellangero, ut sclopeti ictu Cardinalem Richelium, Catalauni transeuntem, tollerent, opportunitate ex adverso hospitio quæsitâ.

Securos factos à Patre Chantalupo & Rochæo, negotium illud à viris pietate & doctrinâ celebribus expensũ, per conscientiam posse patrari; Rochæũ numerasse centum libras Sauserio, & tantundem Bellangero, centum vero coronatos Alphestono, secundum amplissima promissa, quæ præstitam operam consequerentur; Alphestonum sæpius cum Chantalupo collocutum de negotij summâ; Rochæũ addidisse Canterium magnæ molis ex reginæ matris equili, quem postmodum Villerius stabularius agnovit, ad iter illud conficiendum: Hæc capi-

c pita à Sauſerio & Bellangero dicta, Alpheſtonus poſtmodum nihil potuit infitiari.

Ille igitur ſententiâ, quæ viceſimo tertio Septembris fuit pronuntiata, damnatur ad rotam vivus, ut ſic abominandum expiaretur crimen; ſententiam conſecuta eſt executio. Quemadmodum autem magni refert, ad ſecuritatem Regum & reipublicæ, ut veniam auferant, qui myſteria hujuſmodi aperiunt, gratiam obtinuêre Sauſerius & Bellangerus, juxta inſtitutionem Codici inſertam.

Non tamen hoc unum monſtrum ſicarij emiſit Chantalupus, ad patranda atrocia: nam paulò poſt convincitur Blaſius Rufletus, cognominatus Chavaniacus, per idem Parlamentum, quod conatus fuerit lucis uſuram intertrahere ſummo miniſtro, per epiſtolam venenũ ſpirantem.

Politica reminiſcentia.

Quam abominabiles ſemper fuerint ſicarij, adeo ut Magnates eorum operâ nunquam debeant uti.

ASſaſſinij crimen, quod in Cardinale committitur, ſacrilegium eſt abominandum, quod non tantum perſonam lædit particularem, ſed & ſacrum Cardinalium collegium, Pontificem maximum, & univerſam Eccleſiam. Quicunque id patrat in perſona publica, ſummoque reipublicæ miniſtro, committit crimen læſæ Majeſtatis, quod alibi demonſtravimus, & ut compendium faciamus, horrore & infamiâ ſuperat omnia crimina. Homicidas adeo abhorrebant Iſraëlitæ, ut particularibus licuerit ipſis vitam eripere, magiſtratu ſegniore.

Homicidia etiam fortuita non minus ferebantur abominabilia, quæ exilio mulctabantur, exterminanda ex ſocietate civili, conſtituto tamen refugio ad oppida ſecuritatis, nullo penſo vindicatæ mortis, ſi prodiret. Univerſæ Gentes hoc crimen graviſſimis affecêre ſupplicijs, & inprimis Braſiliani id adeo deteſtantur, ut ſicario perfugam elapſo, liberi, ſorores & patrueles reddantur ſervi,

ſervi, tradanturque occiſi propinquis. Ipſe Deus ſeſe inimicum profitetur adeo acrem, ut ſanxerit lege ſupplicium gladij in percuſſorem fratris, quo nomine cenſetur univerſum mortalium genus, ex uno eodemque parente, ultimo illo prognatum.

Dicam amplius, hiſtoriam exemplis turgere, quæ demonſtrent, quoties divina juſtitia irrogârit ſupplicia ad gravitatem comminationum. Plutarchus, ex naturæ duntaxat lumine intellexit, homicidium Mitij Græci, quod magiſtratus tranſmiſerit impunè, fuiſſe admirando ſupplicio vindicatum: Nutu enim providentiæ divinæ concidiſſe ſtatuam in loco publico, quam honoris ergo ſibi erexerat, & oppreſſo necem attuliſſe.

Cum autem crimen hoc ab omni tempore tantam tulerit ignominiam, nunquam non vituperium tulerunt principes, illius affines, quod actio illa planiſſimè adverſetur Clementiæ, juſtitiæ, fortitudini, quibus pollere debent, & authoritati ſummæ potentiæ. Romani florente republicâ, iſtam ſortem necis acerrimis hoſtibus inferri noluerunt. Hinc refert Tacitus, lectas eſſe in Senatu literas Algaudeſtrij, qui Cattis imperitabat, quibus ille promittebat Arminij, Allemannorum ducis necem, ſi venenum ſubmitteretur; ad eas reſpondiſſe Senatum: Populum Romanum ſolere injurias in hoſte vindicare marte aperto, non impoſturâ.

Et ut declaremus, hanc virtutem non carere exemplo etiam per poſteriora ſecula, legitur Rogerius, Comes Pallantæus obtuliſſe Alphonſo, Regi Neapolitano, necem Regis Caſtellani, quam ſuâ manu eſſet illaturus: cui Alphonſus reſponderit, Deſine quæſo tantum nefas cogitare, cum eo pretio nec Regnum Caſtellæ, nec Imperium Orbis terrarum velim acquirere.

CA-

CAPUT XVI.

Intimi reginæ matris diversas sumunt vias ad Cardinalem tollendum.

ACtio ista adeo turpis est, & horrenda, ut isti personæ convenire non credatur, nisi per omnes formas justitiæ comparuisset, etiam reo confitente, qui laqueo vitam finivit, ex sententia Parlamenti. Cum autem Parlamentum Metense Chantalupum istius criminis affinem credere nollet, ob abominationis summam, nisi pateret manifesto, in jus vocat, causam instruit, & contumaciæ damnatum, censet vivum in partes disrumpendum.

Sic Deus per providentiam singularem asseruit ministrum incomparabilem à furore inimicorum, qui antequam nefanda patrarent, eo evaserat, ut diversis in locis propalare non vererentur, nihil lædi conscientiam per necem ipsi illatam, plus meriti, quam criminis inveniri in facinore, justitiæ deberi eam actionem, complures id consilium cepisse; sed ab executione retrahi atrocitate supplicij; adeo ut pestilens venenum doctrinæ abominandæ instillarent in cerebra melancholicorum, qui manus sanguine Cardinalis, Episcopi, adeoque primi & incomparabilis ministri publici fædarent.

Furoris hæc summa est, ab ipso inferno progressa, ad vesaniam mortalium. Augebat vero stuporem, quod Regina mater, cujus pietas & clementia semper apparuère cum splendore per administrationem reipublicæ, tolerarèt eos viros, familiæ suæ insertos, quorum & scripta adprobaret, qui hanc theologiam crudelem, & axiomata sacrilega publicarent, adeo ut pertinaciter eum solum sibi servaret ministrum, qui exitium illius quæreret ministri, cujus Rex filius merita quotidie elogijs summis celebraret,

cujus

cujus industriæ feliciores rerum gestarum successus ferret acceptos.

Id vero penitus adversabatur, quod videri ipsa volebat, desiderio in Galliam redeundi, studioque Regis demerendi. Qui tamen ipsius sensa noverant particularius, æstimio de mansuetudine ipsius nihil detrahi patiebantur, cum scirent mentem à barbara illa doctrina alienissimam, quantum cælum à terra distat: optabant tantummodo, animum adversus imposturas fiduciariorum magis fortem.

Politica reminiscentia.

QUantum patiatur animus, desiderijs mancipatus, quæ usum rationis auferant, nunquam satis dici potest, adeo ut ex quovis exemplo pateat nova violentiæ forma. Quemadmodum odium mentis aciem hebetat, ut sinistra dextrorum, & recta tortorum occupent locum per veritatem rerum immota, solummodo in opinione perversa; ita arripit sacra & profana, noxia æquè ac salutaria, ut satisfiat desiderijs. Ubi torrens ille semel corripuit animum, provoluitur per quæcunque obstacula, concussis etiam montium radicibus.

Detur aliquid rerum secularium studiosis, sumant sibi jus & usuram strategematum, gaudeant sibi de circumvento hoste, rideant ludibria & vaframenta, sed quæ à sacris abstineantur. Character sanctus vindicem habet summum Deum: unctos solet vocare ille mystas rerum divinarum, quibus circumdedit hoc munimentum mandati, ut nequis illos attingere ausit, animo lædendi: etiam gravissime punire solitus transgressores legis singularis. Pupillam oculi suicum nuncupat, tutelam accuratissimam spondet, adversus quævis incommoda.

Vulgo ajunt, animalia carnivora multa, sed quæ in suum genus sæviant, paucissima, adeo ut sævissimæ attribuatur hyemi, & fami malesuadæ, si lupus per solitudines lupum corripiat & devoret: sed quæ hyems adeo sæva vel Septentrionem invadet, ut Clerici, ijque primi nominis, in mu-

mutuam necem conspirent? quæ fames Saguntina suaserit tantum nefas, ut sacrorum sacerdotes obliti characteris sanctissimi; ferrum acuant, fistulas ignivomas disponant, venenum coquant, operam saltem & consilia tam nefariis ausis commodent, quæ posteri ut credant vix induci poterunt?

Cadmei fratres, ex dentibus Draconis prognati, sitiant sanguinem mutuum, nec desinant, donec ad unum concidant reciprocis ictibus: regenerati diverso ducuntur spiritu, qui inimicum, hostem, peregrinum amore foveri fraterno jubet. Alia vita, alij mores filijs lucis, quàm filiis tenebrarum. Satis est inimicitiarum ab hæreticis, & maximâ parte laicorum, ibi licet exercere industriam, ut clerus, manu facta, in hostem eat, sed domi concordiam servet.

CAPUT XVII.

Acta hostilitatis commissa à Duce Lotharingiæ, ut odio in Galliam concepto satisfaceret.

DUm regis prudentia & virtus diversa disponeret negotia, Dux Lotharingiæ occlusis ad honoris leges oculis, ne teneretur promissis stare, iniquo voluit parere odio in Galliam, adeo ut nullam prætermitteret nocendi occasionem Per postrema pacta obligatum sese meminerat ad copias cum rege conjungendas. Vix autem sigillo firmauerat eadem, cum Effiato, duci regij exercitus per Germaniam submissas jubet à signis dilabi, ut Monvallionus Lotharingus easdem recolligeret, & in Alsatiam, ad signa Imperatoris deduceret: hinc post pauculos dies] disparuere, præter legionem Guerquoij, cui res casu non innotuerat.

Neque tamen omisit testari, quàm ægrèferret legionem illam per aliquot menses regis dispendio meruisse: cum enim à morte Effiati rediisset in Lotharingiam, exau-

exauctoravit Ducem, cui ſubſtituit Vervænium, militem fortuitum, ſuumque ſubditum, ut eam in Alſatiam reduceret; is Maſſenalam occupat, & à Suecis ibidem obruitur.

Non debebat permittere, ut ullus miles ſcriberetur per provinciam, præter Regis conſenſum, & eodem tempore per ipſum licuit Ajaci Italo copias facere, quæ Briſaco inferrentur. Pacta imperabant, ne quid adverſus fæderatorum emolumentum inceptaret, fide particulariter Generali Hornio datâ; de Hagenoâ neutiquam tentanda, unde mille quingenti milites præſidio demti; ſed nullâ habitâ ratione promiſſorum, Comiti Salmenſi tradit copias per fictam exauctorationem, quibus ille modum invenit oppidi corripiendi; cumque ſervari locus vix videretur, & annonam & militem ſubmiſit, ad firmandum præſidium.

Novit mundus, eum conſenſiſſe, ut Montecuculius, Bentivoglius, & Naſſovius à quatuor feremenſibus militem conſcriberent per Lotharingiam, quem illi primi fingebant exauctorare in limite, ſed revera tradebant Suecorum hoſtibus; poſtremo ſuas copias palam in Alſatiam ducente, ut illorum conatibus obſtaret. Quemadmodum etiam animi debiles facilè ab ira tranſeunt ad crudelitatem, odium adverſus Galliam & ipſius fæderatos conceptum, ad actiones prorſus indignas & infames eum perpulit.

Nihil ſævius, quam Naſſovij atrocitas, qui cum copijs aliquamdiu hæſit Saramundæ, mercatoribus Galliæ infeſtiſſimus, quos & ſpoliavit & trucidavit tranſeuntes. Ducem Boiſium, Suecorum armis per Germaniam non ignobilem, ſic privatum ſuſtulit, ipſus violentias circumferebat per agrum Argentinenſem, Ducatum Bipontinum & comitatum Hannoviæ. Comitem Herberſteynenſem violavit, è cubiculo, interulâ tectum rapuit, Frauenbergæ domicilio expulit, caſtellum expoliavit, nullâ diſſidiorum causâ, niſi ob familiæ illius in Galliam priſcum ſtudium.

Sicarios ad fanum Hippolyti barbaros collocavit in ſtatione, qui exuerent & veſte & vitâ Gallorum juxta ac

Suecorum copias exiliores Ut porro sese planissime addiceret Austriacis adversus Galliæ fæderatos, in exercitu per buccinatorem proclamavit, ut diceretur exercitus imperatorius, quibus auspicijs eundem duci voluit versus munimentum Gerbadenæ, quod Succi obsidione cinxerant, à vi hostili liberandum. Ab eo tempore frequentissime conferebat cum summis Imperatoris ducibus, uti censebantur Comes Salmensis, Montecuculius, Merodes, & Marchio Celadæ.

Argentum suscepit ab isto marchione, ut stipendium exercitui numeraret, eadem facilitate & mente, quâ copias à Wallensteynio submissas, & jus fisci, quod Imperator in provincias omnium principum vicinorum, & eorum qui Galliã fædere attinebant, Conventuiq; Hailbrunnensi interfuerant, sumsit. Sic cũ Imperatore transegit, ut præter Hagenoam decem reliqua oppida præfecturæ Imperialis, cum Selestadio & Colmaria auferret, in nodum collusionis arctiorem; tametsi sese obstrinxisset per pacta cum Rege inita, cum nullo prorsus principe fæderari, præter regiæ majestatis notitiam & consensum.

Non hîc substitit protervia; quin Suecis clam renuntiaret, contra omnem veritatem & rationem, per Marchionem Villanum, ut de Rege aliquam sinistram conciperent suspicionem, quicquid adversus ipsos auderet, ex mandatis Regis fieri; ubi decem millia misit, qui obsidionem Hagenoæ solverent. Tulit quidem tum proterviæ supplicium ab ijsdem, cum cernerent sibi necessario vallum, quod oppido objecerant, deserendum, ut occurrerent sed prælio superiores & tormenta & impedimenta rapuêre.

Hoc institutum satis demonstrat rancoris & iracundiæ, quibus agitabatur animus: progreditur tamen ulterius, ut qui constituisset infringere singula pactorum capita, nec unqnam induci posset, ut fidem & homagium Ducatus Barrensis præstaret. Quamvis etiam post infinitum numerum quæsitorum effugiorum, fiduciarios tandem mitteret, qui Clermontij redditus æstimarent, propositiones ab ipsis factæ, de pretio ædifi-

dificiorum & munimentorum adversus verba pacto-rum, ubi Rex tenebatur ad quinquagesimum denarium, secundum computum rationum, satis testabantur, non venisse ut promissorum præstarent fidem, sed ut prætextum arriperent pacis frangendæ.

Æque segnem sese exhibuit in illo capite adimplendo, quod prohibet refugium & transitum subditis regijs, qui adversus Regis voluntatem exivissent ex Gallia; neque pergeret colludere cum eis, cum tamen continuo cum illis ageret, qui abutebantur fiduciâ & favore Aurelianensis, adeo ut generaliter dici possit, odium & iracundiam possedisse ipsius animum eousque, ut ad quamvis speciem honoris, etiam proprij commodi projiciendam eum induxerint, modo vindictam in Galliam exercere posset.

Spem enim fecerat Hispania de inducijs cum Hollandis, ut secundũ illas cum Aurelianense omnes vires conjungeret, in Galliam exundaret, & Regem ad pacem pro lubitu faciendam adigeret; quâ eâdem operâ matrimonium Aurelianensis cum principe Margarethâ firmaretur, locaque erepta restituerentur.

Politica reminiscentia.

Principum esse, iracundiam moderari, maxime ad bellum suscipiendum.

SI vitio vertitur particularibus iracundia, periculosa insuper est principi, & reipublicæ perniciosa. Prudentia omnium actionum sit Dux, cum sine illa nequeant evitare gravissima incommoda. Quis vero ignorat, iracundiam cum virtute non stare, inimicam quippe omnis boni consilij? Laudatur in principe iracundiæ usus, tanquam in milite; id est, ut eluctetur per vim rationis, ex forti illo impetu, qui maximas difficultates docet superare: damnosum tamen itidem, judicium hoc vitio perverti, in pessima consilia præcipitandum.

Qui ex omni censu regum Sapientis nomen meruit, ait iracundiam frænare majoris esse operæ, quam oppidum expugnare. Quamvis enim hoc vitium animi videatur aliquid fortitudinis præferre, quod omnia velit pervincere, nemini locum facere, infirmitas nihilominus est planissima, adeo ut hîc victor, extra comparationem fortiori polleat animo & virtute, quam qui motu illo vehementi abripitur. Constans prudentissimorum politicorum semper fuit sententia, Iracundos ad res gerendas esse ineptos.

Imperator Constantinopolitanus, Curæpalates Comnenus, abundè ostendit, quam incapaces eos crederet, cum morti vicinior, proceres aulæ advocavit, quibus exponeret, Judicare sese primogenitum Isaacum minus commodum Imperio, quam Manuelem postgenitum, ex inclinatione vehementissimâ ad iracundiam, quæ ei sæpissime eriperet potestatem mentis. Quæsitum aliquando à Philosopho, cur ad rempublicam non accederet: non, ait, quod vos metuam; sed quod meipsum potius reformidem: quo apophthegmate hoc innuebat, ingenium sibi esse admodum iracundum, quod administrationi reipublicæ maximè adversum cum sciret, abstineret.

Sed inter cætera incommoda, quibus iracundia potest principem involuere, periculosissimum fuerit offensa, quæ potentem Regem ad bellum indicendum irritat. Bellum ex eo genere est actionum, quæ nolunt suscipi per iracundiam, & ut per vestibulum prudentiæ eo ingrediamur, eo magis fuerit necessum, quod alioqui sponte pereamus. Iracundia principem involvit, ut otio careat ad vires cum offenso Rege comparandas, & ad apparatum necessarium conquirendum, si institutum ad successum prosperiorem velit deducere, ne in medio curriculo cogatur subsistere, & iniquissimas subire leges.

Postquam enim arma per nimiam corripuerit præcipitantiam, pænitentiam propediem inveniet, sed nimis tardam, quod istiusmodi consilia nequeant revocari, & in pristinum locum reponi. Qui ignem intulit sylvæ,

uæ, amisit facultatem ejus restinguendi, postquam incendium ex ipsius voluntate & potestate exivit, cum arbores singulatim corripiat, donec sylva universa redigatur in cineres, neque limitibus per ullam curam securis: sic Princeps, qui semel bellum sumsit, pro lubitu voluntatis id non terminabit. In potestate ipsius esse desiit, quin pedetentim progrediatur, provinciam propriam invadat, per exundationem perniciosissimam.

Iracundia imbecillimos concitabit & frigidissimos, quæ inflammata per victoris arbitrium duntaxat refrigerascit. Complures inveniuntur Principes inquit Polybius, qui ex impetu vehementi compellantur ad compendia aut vindictam, unde varia inceptant; pauci tamen reperiuntur, quibus ingenium sit adperficienda instituta, secundum rationem rectam, ut prosperiore gaudeant successu; aut quibus mentis acumen & operæ industria superet, ad superanda quæcunque fortunæ obstacula.

CAPUT XVIII.

Rex mittit Guronum, qui cum Duce Lotharingiæ negotietur.

QUamvis institutum ducis Lotharingici provocaret arma regia ad supplicium sumendum, quibus fæderatorum accedere potuissent, per clementiam tamen, ab extremis semper abstemiam, nisi perurgeatur, ad Suecos mittere voluit, post prælium Hagenoense, qui rogarentur inhibere progressus, & victorijs ulterioribus abstinere per Lotharingiam, cum intelligerent, Lotharingiam sub patrocinio Regis degere: simul autem promittebat, nunquam à Duce in posterum lacessendos.

Fateor utique, Ducis commoda non omnem præbuisse causam huic instituto, cum Rex optime nosset, viciniam Victoriosorum semper metuendam. Quicquid

ſit, conſtituerat Rex, eum ab exitio ſervare, confiſus, has ſuppetias vel ex periculo eminentiſſimo, ipſi futuras cordi. Sueci ſub ijs ducibus, qui per proſperitatem victoriarum actiones illuſtres nihili faciebant, niſi Juſtitiâ, & pactis cum Rege initis celebrarentur, aſſensêre ad preces regias haud gravatim, datâ fide, de Lotharingia relinquenda. Poterat autem iſta protectio Ducem permovere animitus, poſtquam exitium ſubterfugiſſet ex judicio eorum, quibus vel mica prudentiæ ſupererat; genius tamen occæcatus perverſis deſiderijs habebat ea omnia ſusque deque.

Rex, quod miſeraretur virum interitus proprij avidum, mittit eodem tempore Guronum, qui oculos aperiret, ſi qua poſſet, ut inſtitutum à ratione alieniſſimum perſpiceret. Ibi Dux, cum manſuetudinem Regis non poſſet ſatis venerari, exitium ſpontaneum avertentis, latet, adeo ut aſpectum Guroni aliquamdiu averſaretur. Nancei non vult eſſe, quod Guronus, ibidem præſtolaretur, neque indicari poteſt locus, ubi adiri poſſit. Sic igitur redit Metim Guronus donec Dux, ex metu regiæ indignationis, quod virum illuſtrem à Rege miſſum contemptim habitum, non admiſiſſet, mittit, qui nuntiaret, Lunævillæ inveniendum.

Tum vero non ſatis dexteritatis expediebat, ut Gurono vel per ſpeciem ſatisfaceret: quin ſimultatis impetu elatus, abunde præbebat cauſam dubitandi de animo, ad proximam quamque occaſionem in bellum apertum adverſus Regem prono. Notum eſt, quantam Guronus inſumſerit operam, ut eum in rationis orbitam reduceret; dum inſtituti injuſtitiam exponit, & periculi magnitudinem demonſtrat, ne exemplum regij rigoris daret, continuatis faſtidijs, quæ ab aliquot annis Regi conciliaſſet.

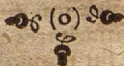
Poſt ea tamen omnia, cum conſilia ſua videret inania, prout in mandatis habebat, penetrare animi ſen-

ſa,

sa, nisi in viam resipiscentiæ retraheretur, aliam operam sibi sumendam putavit, ut videlicet ex iracundia ipsius compendium faceret, si in sermonem incautiorem prorumperet. Dux pompam civilitatis prodebat, fiduciâ generali, de suo Regis colendi studio: ubi vero rei summa disputatur, exulceratus animus paulatim protrudebat, unde mentis institutum sanis argueretur: maxime ubi aulici obscurioribus lumen adferrent, quorum aliqui conducti erant ad renuntianda quotidiana.

Ipse Guronus per conversationes particulares, quas quæsiverat cum diversis, dum illic moraretur, omnia fere assequebatur, satis utique sagax animi ad necessaria, quæ vel videbantur, vel mandata erant expiscanda. Didicerat verissime, munimenta nova Nanceij non alio fine extrui, quam ut impunitatem in proprijs inveniret viribus, & injustitiam consiliorum beneficio propugnaculorum assereret, cum tamen à clementia Regis per veram instituti mutationem paratam haberet veniam.

Innotescebat, quot mandata distribuisset, ad copias pedestres & equestres conscribendas, quæ ad fanum Michaelis congregarentur, ad primum Julij diem: & destinato Galliam invaderent cum illis, quas Imperator & Rex Hispaniæ promiserant. Consilia profectò ista magni erant momenti; adeo ut Guronus pro re natâ omnia perscriberet ad Regem, cujus magnanimitas tantæ insolentiæ ferendæ impar, extemplo constituit, secundum Cardinalis sapientes suggestiones, principem istum exiguum per vim armorum in eum compingere ordinem, ut nullus rei, nisi misericordiæ foret capax.

Politica reminiscentia.

Magni refert, legatos mitti ad principes, bello invadendos, ut consilia illorum discantur, & ratio belli gerendi sumatur.

SI necessum sit, particularius edoceri de hostium instituto, de ingenio, de viribus, de auxilijs, quæ sperare possit, & generaliter de omnibus, quæ aut robur, aut detrimentum adferre queant, in quo omnes Politiæ censores conveniunt; æquè necessum fuerit, mitti viros cordatos prætextu familiaritatis, qui statum rerum præsentium renuntient. Tiberius ex Imperatoribus Romanis adeo sollicitum sese præbebat in hoc genere, si Tacito fides habetur, ut nihil eorum ignoraret, quæ apud hostes futuros agerentur, ut sæpiculè ex ipsorum strategematis compendium duceret.

Sed inter quoscunque huic negotio commodos, omnium rectissime adhibentur legati, quibus liberum est cum ipso hoste loqui, cùm ministris, cum proceribus Reipublicæ, adeo ut sic plurima expiscentur, quæ cæteros suæ speciei tantum gnaros fugiant. Sic Xenophon ait, Cyrum misisse legatos Regis alicujus Indici ad Regem Assyriorum, sub specie contrahendi fæderis, sed revera ut institutum ipsius pernosceret. Neque minus utiles censuerim minoris conditionis homines, qui simul missi, perreptent omnia, ingerant sese ubique & familiaritates nectant, ut quicquid agatur addiscant & renuntient, cum inde non parum luminis affulgeat.

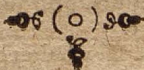
Scipio id in usu habebat, maxime ubi certior esse avebat, quo in statu Carhaginensium & Siphacis versarentur animi, quemadmodum Plutarchus memorat in illius vitâ. Mercatores, qui frequentant negotiandi causâ hostilem provinciam, aptissimi fuerint huic instituto, propter accessum & familiaritates apud complures; quæ sententia Xenophonti, sui temporis politico summo placet. Quod si eâdem uti lubeat, diligenter dispiciendum,

dum, ut illi ſint fideles, & ſagaces; ſi enim acumen ingenij deſit, renunciabunt non tantum frivola, ſed & damnoſa, & inducent ad conſilia inſtituto prorſus contraria; fides autem mutila, ſeriem efficiet periculoſiſſimam.

Media vero, quibus generatim fuerit utendum, ad notitiam deſiderij obtinendam, ſunt expeditiſſima, quæ ſermones plerunque eliciunt amplos, & aperiunt mentem paulatim. Ira ex omni tempore reputatur præceps, quæ ſublato rationis uſu, linguæ libertatem effutiendi ſenſa animi uſurpat; hinc legatus ſagax nihil peccabit, ſi principem inimicum dexterè & miniſtros pungat, ut efferantur: addat vero induſtriæ reverentiam, ne penitus rejiciatur, nunquam poſtea audiendus.

Deinde non parum compendij trahent ex viſitatione procerum, qui magnæ ſunt in Republica authoritatis & ſponte loquaces, cum plerunque depromant per linguæ volubilitatem, quicquid mens agitat, uti torrens protrudit omnia obvia. Nihil vero ad indaganda ſecreta convenientius fæminis, quæ fecere benevolentiæ locum: ex qua ratione Auguſtus ſolitus fuit ambire amores earum maximè, quæ maritos haberent ſuis conatibus adverſantes.

Neque deſinent opipare accipere rerum gnaros, cum vinum æquè ac amores ſecreta reſpuat. Sed ante omnia argenteæ claves adhibendæ fuerint penetralibus, quo potiſſimum medio utebatur magnus ille Dux Gonſalvus, ut nihil ignoraret eorum, quæ inimici agitabant, quouſque in Regno Neapolitano verſabatur: hinc in rationibus patuêre, poſt confectum bellum, quos iſti inſtituto impenderat, centies mille, quadringenti, nonaginta quatuor ſcutati.

CAPUT XIX.

Rex mittit Nauvæum, qui Ducatum Barrensem occuparet ex non præstito homagio, & Coronæ redintegraret jura alienata.

POstquam Rex constituisset castigare Ducem Lotharingiæ, placuit initium fieri à Ducatu Barrensi feudali, quam viam censebat mitissimam, secundum spem, si per hoc institutum, justitiæ familiare, intelligeret ille mentem Regis, qui effecta odij ulterius non ferret, resipiscentiæ, quâ extrema caverentur. Sic igitur vadimonium ipsi constituitur apud Parlamentum Parisiense, ut præsens videret, Ducatum Barrensem, ex non præstito homagio, Coronæ redintegrari: cum autem nullus compareret, Parlamentum censuit, latâ sententiâ ad trigesimum Julij, ut procuratori generali traderentur mandata, ad occupandum Ducatum illum, qui postmodum in manus Regis expediretur, cum circumstantijs & appendicibus, donec Dux satisfecisset officio vasalli.

Secundum istam sententiam à Parlamento expediuntur literæ fiduciariæ ad executionem Nauvæo, ex veteranis consiliarijs non postremo, cujus præstantia in literis humanioribus, experientia in rebus agendis, & integritas in administrandâ justitiâ, præter natales & mores egregios, judicabantur nomen Regis per agrum Barrensem comprecationibus & honoribus cumulatura, ut authoritas Regia ibidem splendesceret denuo, postquam per ambitionem Lotharingi evanuisset.

Electionem hanc Rex habet gratissimam; & Nauvæus veneratus Regem, mandatorum seriem accipit, sub magno sigillo, ut non solum Parlamenti exequeretur sententiam, sed etiam ut Coronæ redintegraret jura

jura regia in Ducatum Barrensem, cujus usura à Carolo IX. & Henrico III. Duci Lotharingiæ illius temporis fuerat permissa, qui nihil pensi habuerant, alienationis gravissimæ.

In eo jam totus est Nauuæus, ut Barryum abeat cum ministris, quos Parlamentum per eas occasiones solet addere fiduciario. Recipitur cum honore & sine vi opposita à præfectis oppidi; Verum enimverò secundum illius introitum adest Baro Cuvongæus, Ballivus & gubernator Barrij, nomine Ducis, rogat ut copiam mandatorum faceret, asseverans nihilominus, permissum à Duce omnibus ministris publicis & incolis oppidi obsequium in regem, ejusque mandata, quæ ipsus adferret, cùm principum ea sit conditio, ut infirmior obediat potentiori.

Sermo hic non accidebat inoppinatus, cùm Nauuæus sciret rem tantam absque contestatione nunquam conficiendam: respondet igitur Baroni Cuvongæo nihil commotior, Cùm mandata postulent executionem publicam, & ipsus teneretur agmen ducere cæterorum ministrorum, Ballivus utique Barrij, ubi voluntas regia & Parlamenti sententia forent promulganda, inutilem ipsi fore mandatorum copiam; neque vero Lotharingi esse permittere ministris & incolis Barrij obsequium ergà mandata regia, qui nullum habeant supremum nisi Majestatem regiam, & perinde nemo mortalium illos posset eximere ab obedientiâ debitâ.

Abit hoc responso audito Cuvongæus, & Nauvæus adit postridie Palatium, quo convenerant ministri Iustitiæ, suum occupat locum, perlegit mandata, quibus ipsi onus imponebatur Ducatus Barrensis in manus regias tradendi, ex homagio per Ducem non præstito; adeoque redintegrandi Coronæ jura regia & suprema, quæ nuper fuissent avulsa, nec subditus, feloniæ reus, justè possidere nequeat; & perinde mutandi titulum justitiæ, jubendique ut omnia acta in posterum fierent nomine regis, signarentur ipsius notis, universi incolæ Barrenses ad Majestatem regiam recurrerent in negotiis justitiæ & clementiæ, quæ remissionem & abolitionem criminum spectarent.

Mone-

Moneta non aliud, quam Galliæ scutum ferret, & per omnia idem ordo, reliquis Galliæ provinciis usitatus obtineret. Addebat deinde, Non videre sibi, cur eos ad obedientiam, quam regi deberent, pluribus exhortetur, cùm nati sint ipsius subditi, etiam summæ gloriæ fuerit, ei subesse principi, qui actionibus suis præfixerit normam justitiæ, per clementiam popularibus sit charissimus, & virtutem Orbi terrarum præstet honorandam juxta & admirandam.

Hoc verò institutum correpti Ducatus nemini mirum fore, si consideret, Ducem Lotharingiæ esse subditum & vasallum regis, propter hunc Ducatum, feudum utpote ligium Coronæ, qui fidem & homagium nullus præstaret, tametsi Majestati regiæ duntaxat conveniat, per jus consuetudinarium Galliæ, investituram ipsi indulgere. Expectâsse verò regiam majestatem per universum decennium submissiones, tametsi bono jure potuisset Ducatum recuperare à morte superioris Ducis, cùm jura feudi negligerentur, & lex ista generalis, omnibus feudis communis eò rigidius sit exequenda adversus Ducem Lotharingiæ, quòd sæpius fidem regi datam fefellisset.

De redintegrandis Coronæ Gallicanæ juribus regijs addebat; Iura illa esse flosculos, importunis adeoque violentis precibus Ducum Lotharingicorum avulsos, quos æquum esset redintegrari, & Duci eripi, quod eousque iisdem esset abusus, ut ferè absolutè eos fuisset usurpaturus, nihil recordatus, reges nostrates sibi reservasse dispositionem & homagium in Ducatum Barrensem, unde intelligerentur signa certissima supremæ authoritatis, nunquam alienandæ. Nihil esse, cur diutius in ipsius potestate relinquerentur, secundum recusationem tot annorum, negato etiam homagio. Frustra autem homagia antecessorum suggillari, per simplices functiones Civilitatis, cùm Benignitas æquè ac justitia agnoscat limites; adeò ut regibus inde exprobretur turpis imbecillitas, ubi benignitatis non est modus, & nimia facilitas abusum attrahit.

Sub finem constituit, ut Ducatus Barrensis occupetur, &

& in manus Regis tradatur; jura Regia redintegrarentur Coronæ Gallicanæ per duos ostiarios à Parlamento additos, quibus regia majestas uteretur, in suum commodum frueretur, donec satisfactum esset causis occupationis. Hæc summa erat eorum, quæ in Palatio agebat Nauvæus. Diebus sequentibus mandata perlegi facit ad tribunal Ballivatus, in Curia rationum & oppidi, adeo ut Ostiarij Parlamenti exequerentur sententiam. Exigit ab omnibus omnino ministris sacramentum fidei & obedientiæ in Regem, diversas insuper obit functiones in administratione Justitiæ: injungit Clero, ut pro salute regis preces fierent publicæ, & pro universa regia familia; prohibet omnibus nobilibus & incolis Barrensis agri, ne Duci Lotharingiæ stipendia faciant: confusiones quasdam, à præfectis Mercatorum committi solitas in exercitio illius muneris corrigit, nihil oblitus, quod ad commodum Regis facere videretur.

Politica Reminiscentia.

Reges non debent alienare dominium, & particulariter jura suprema.

ETsi liberalitas admodum deceat Reges, ut æquam laudem ex donationibus, & ex imperitando trahant, eam tamen nunquam debent extendere usque ad alienationem dominij. Illud vero principaliter duo complectitur, jus supremum, & territorium sibi reservatum, aut quâcunque ratione acquisitum. Jus supremum consistit in facultate justitiæ administrandæ, monetæ cudendæ, veniæ indulgendæ, pacis bellique suscipiendi, legum condendarum, tributorum imponendorum, magistratuum creandorum, & legatorum mittendorum.

Territoria autem dominicalia, quod onera reipublicæ sustineri omnino nequeant, sine fundo certo, & perpetuo, Reges semper possedêre præter supremum jus, ut oneribus essent pares. Posterius hoc jus, tametsi minus dignum, ab omni tempore habitum est adeo sanctum

ctum & sacratum, ut Reges jure jurando per inaugurationis solennia obligentur ad illius integritatem omnibus viribus asserendam. Neque enim potest, uti Tacitus ait, populus tranquille agere sine armis, aut arma sine stipendio vigere, stipendia sine redditibus publicis constare, aut tributis.

Hinc Nero, cum deliberaret de omnibus reipublicæ vectigalibus abolendis, habuit Senatum, ex recensione superioris historici, dissentientem, tametsi magnificentiam ipsius collaudaret, quod dissolutio imperij vitari nequiret, succisis nervis. Quod si alienatio territoriorum & tributorum solitorum existimatur reipublicæ detrimentosa, illa supremi juris supra omnem comparationem fuerit spectatior & periculosior. Jura sunt radij uni Soli affixi; rami stirpi regiæ insiti, & quasi partes nobiliores Regni, sine quibus illud nunquam servaverit vigorem necessarium.

De ipsis potius quam de territorijs intelligenda est lex, qua interdicitur alienatio sacri patrimonij, quo princeps fruitur; adeo ut constituat, partes alienatas & discerptas Coronæ redintegrari, tanquam membra corpori, ad pristinas vires restaurandas. Id quod exactissime semper fuit observatum in hoc Regno, ut etiam paraphernalia hæredum alienationem territoriorum non trahant, cum appendice clarissima, ut ad Coronam revertantur, quamprimum hæredes masculi defecerint; semper sine ullo jure supremo. Quicunque igitur jura ista regia principi Extraneo concesserit, eundem habuerit benignius, quam principes familiæ Regiæ, & reipublicæ casum imposuerit truncandi juris supremi.

Quemadmodum vero ambitio non agnoscit limitem, princeps, qui ex gratia obtinuerit usum jurium supremorum, facillime transibit, vel saltem successores ipsius, ad desiderium universorum, quæ sine dependentia possideat: eo igitur errore liberalitatis potentia stabilitur adversa, ad perpetua divisionis semina. Cum autem respublica non tam sit principis, quam princeps reipublicæ, æquè obligantur ad conservationem

nem omnium appendicum, ac respublica tenetur submissionem debitam colere.

Hinc alienatio istorum jurium, cum parte non contemnenda dominij, numeratur, inter causas, quæ Reges è throno dejiciunt, ubi leges fundamentales id permittunt, quod annotatum dedêre universi istarum rerum scriptores. Indignus enim videtur, qui coronam gestet, quam in splendore & harmoniâ partium conservare dedignetur.

CAPUT XX.

Cardinalis Lotharingiæ adit Regem ad Castellum Theodori, ubi Nanceium petitur obfirmate in depositum.

NOn minus laudis, quam utilitatis Duci Lotharingiæ conciliasset, si motus occupatione Ducatus Barrensis, adijsset Regem, ad homagium præstandum, & satisfecisset per submissiones justis suspicionibus: fortuna autem, quæ ipsi exitium videbatur debere, velum obduxit oculis, ut in consilijs perversis perstaret immotus. Hinc Rex ad castellum Theodori abire necessum duxit mense Augusto, ut inde ad exercitũ transiret, ex agro Treverensi revocatum, qui Nanceio admotus, impediret Ducem in conscribendo milite: quin & viribus uteretur expeditis, nisi ille mutasset institutum, ad ferociam coercendam, quæ Galliæ formidinem, & ipsius fæderatis obstacula facere desineret.

Cum igitur Rex ad Castellum Theodori subsisteret, adest Cardinalis Lotharingiæ, qui defunctus civilitate & excusationibus, rogat veniam aliquarum propositionum; quâ impetratâ ait, improbari sibi fratris actiones, quarum nunquam fuisset particeps, tum ex reverentia in Regem, tum ex providentia successus sequioris. Rege enim ad extrema pervadente, exitium fratri certissimum paratum, quod neq; in fortuna perversâ

versâ aliud quam regiam clementiam quæreret refugium: sibi igitur sese optare patrocinium, & veniam Galliæ incolendæ.

Rex, benigne excepto respondet, promtum sibi, inter illius, & ducis fratris actiones discernere, cum certior sit, ipsum perversi instituti non fuisse complicem, adeo ut per occasiones testimonia benevolentiæ lubenter esset daturus, quantum rerum præsentium usus permitteret; spondere dehinc patrocinium, in quo, secundum fratris malevolentiam inventurus esset omnis justi desiderij compendium. Hic Cardinalis Lotharingiæ ordiebatur aliquas propositiones, quibus Rex promoveretur ad transactionem cum fratre; sed res ad Cardinalem devolvitur.

Eodem die Cardinalis ille ad nostratem invisit, fatetur matrimonium, monet quomodo solvatur, & soror Margaretha in potestatem Regis tradatur, docet homagium nomine Ducissæ Lotharingicæ, Regiæ majestati debitum, de Ducatu Barrensi præstandum. Cardinalis respondet, nefas esse regi, ullam audire propositonem, cum dissolutio matrimonij non esset in potestate Lotharingi: cumque is nullam fidem trinis pactis, nuperrime initis, applicuisset, Majestatem regiam, cui sinistrum institutum penitissime innotuisset, nihil ulterius addituram fiduciæ, nisi adinvenirentur media robustiora ad fidem servandam: trinam fidei oblivionem conjecisse Regem in necessitatem numerosorum exercituum alendorum, unde sumtus immanes ærario, & popularibus incommoda vægrandia obtigerint.

Constituisse exinde regiam majestatem terminare negotium, ut nulla novi belli foret occasio, & dux frater libidinem factionum & tumultuum ciendorum esset sponte depositurus; qui antehac sumsisset operam, impedito etiam Aurelianense per matrimonium, quod æque offenderet dignitatem Coronæ, ac personam regiæ majestatis, cum factum sit absque consensu, & contra leges Regni, ad promovendam invasionem hostilem. Unicum superesse medium, ad fiduciam in Ducem fratrem sarciendam, ut Nancejum Regi tradatur, in rationem depositi.

Nihil

Nihil unquam rectius facturum, cum sic patria conservetur, & Nanceium certo certius reddatur post aliquot annos, modo ipsus officium faceret in posterum. Menti bene constitutæ nihil hîc metuendum; sed perversæ, & ad offendendum porro paratæ, ut hostium vires augeantur,, inutilem fore negotiationem. Regem in eo obfirmari, ut nullam præter hanc sit auscultaturus rationem; posse autem Lotharingum tanto minori assentiri difficultate, quod Imperio exutus, præter Nanceium, hanc ipsam urbem omnino esset amissurus, nisi Regi satisfieret.

Munitam quidem illam, sed Duce per agros profligato & reddituum vacuo, Regem commodissime bellum facturum impensis alienis, donec deditionem extorqueret Spem in rerum vicissitudine collocatam perversi esse consilij, quod Rex juvenis, & absolutæ potentiæ, præter justitiam causæ, posset sperare seriem ulteriorem prosperitatis, post tot favoris eximij testimonia.

Cardinalis Lotharingiæ respondet, conditionem istám adeo esse sævam, ut fratri duci eam nunquam audeat suadere, nisi per extrema, cum ipsa sors belli nequeat feverius ipsum compingere, quam metropolim adimere, & alienæ voluntati subjicere: Non dubitare de Regis proposito, & fide integrè servandâ, vicissitudines tamen rerum fieri, ubi malevoli possent regi nescio quam offensam & pactorum transgressionem suggerere, & causam non reddendi Nanceji excogitare: vehementer rogare Cardinalem, consideraret, quantâ ignominiâ notandus veniat frater Dux, si sub oculis universæ Europæ, sine lucta & necessitate traderet locum per universum orbem terrarum munitissimum.

Fateri sese, maximâ pollere Regem potentiâ, cui resistere difficulter posset; cum autem inter duos principes sese medium videat, majori curâ consilia esse instituenda, ne, tradito Nanceio satisfaciat Regi, & malevolentiam Imperatoris mereatur, cui Ducatum ferret acceptum, nomine feudi, sine dubio in fisci rationes referendum, præter interdictum Imperij, cum constet, ipsum confectis rebus Germaniæ invadendum. Posse quidem

dem per illud rerum curriculum ſperare Regem protectorem; ſed itidem fortè eventurum, ut Rex alijs bellis diſtentus, nec tempeſtivè, nec ſatis potenter adeſſet, unde exitium vitari nequiret. Ex iſtis rationibus diffidere ſibimet de fratre Duce perſuadendo, ut Nanceium in rationem depoſiti tradat, niſi per extrema, quæ ingruere poſſent.

Reponit Cardinalis non mirari ſeſe, quod jus Imperij alleget, præter potentiam Auſtriacorum; ſed Regem iſta nihil conſideraturum, cum ipſius Dux videatur non multum obſtaculi hic offenſurus, ſi animum applicare vellet, quod ſponte ſciret, eos ipſos, quorum commoda ſollicitè produceret, eſſe auctores perverſorum conſiliorum, & parum laborare de ſuppetijs ſubmittendis. Non ire infitias, Lotharingum utriuſque Coronæ niti protectione; ejuſdem tamen protectionis leges exigere, ut à Rege eam promereretur per reverentiam, & probum inſtitutum, adeo ut judicare poſſet ex anteceſſorum deſiderijs, unde conſervatio ipſius pendeat univerſa.

Sed non attendiſſe rei ſummam, offendiſſe Regem, fidem projeciſſe violatis pactis, Hiſpaniæ partibus acceſſiſſe, neutras dum licuiſſet ſequi, acta hoſtilitatis quævis exercuiſſe; & ut promiſſorum fidem inanem cumularet, maximam omnium intuliſſe injuriam Regi, rapuiſſe Galliæ filium, impediviſſe Aurelianenſem matrimonio ſororis: unde majeſtati regiæ plus nimium ſit cauſæ armorum inferendorum. Quod ſi potius Imperatoris potentiam in poſterum metueret, quam Galliæ vires, ad veſtibulum obverſantes, legeret partes defenſioni proprias. Si tamen locum daret prudentiæ, ad evitandum exitium ineluctabile expeditiſſimam rationem inventurum in depoſito Nanceji, quod rempublicam ſine ullo damno aſſereret.

Politica reminiſcentia.

NOn ſemper licet hominem ita eſſe, ut vult, ſi res non

non ſinat. Vitium id ex primo errore progignitur, ubi ad lævam itur, cum primo fortuna ridebat, poſtmodum tergum obvertit, celocibus myoparoni adhærentibus in naufragium pertractis. Neq; etiam decebit, ad quamvis fortunæ novercantis perverſitatem conſilia mutare, quemadmodum ſubito lugubria ſumimus, & deponimus. Redit plerunque in orbem fortuna, & quos modo pedibus conculcabat, producit in theatrum ſplendidos. Teſtem laudaverimus Cajum Marium, cum fortuna colluctantem, & diverſis motibus ipſius obſequentem.

Sed in hoc vertitur cardo rerum, ut antequam ad partes tranſeas, maturè conſultes, ne tritum illud cogare ingeminare, Non putabam. Nemo vero mortalium eventum aut ſcire, aut præſtare poteſt, adeo ut tutiſſimum fuerit, blandis promiſſis nihil fidere, ſua tueri, & ita favere illi, ut ne hic quidem querulandi habeat cauſam, tametſi aliquid calamitatis & expenſæ ex vicina redundet; cum potentiſſimorum ſit, æquilibrium fortunæ inclinare, cæterorum ſequi inclinatum.

Moderata durant, ait Seneca Tragædus, inter quæ licebit collocare dynaſtias, vægrandibus votis non agitatas. Nam quicunque putat, ſeſe anguſtè habitare, & pomæria profert, præterquam quod juſtitiam ſæpiſſime lædit, aleam utique ſubit corniculæ Horatianæ, quæ ſuffurata diverſiculores plumas à cæteris avibus abjectas, Reginam ſeſe ferebat, præter Comitia, & populi volatilis ſcitum: unde exuta peregrinis pennis, ludibrium præbuit nuda, quod naturales ſponte evulſiſſet, ut exoticis locum faceret; & quæ reliquæ erant ſimul evellerentur invitæ.

Suſpicionem debent movere viro cordato nimis grandia promiſſa augendæ potentiæ, quæ vaſtiſſimos campos fortunæ & bellonæ aperiant, ut ſocios armorum adſciſcant: qui vero princeps ſuis conſultum vult rebus, diſpiciet ſollicitè, cui ſeſe det, cui ſeſe neget; ſed & ita ſeſe det, ut ſui copiam ſemper retineat, nec acerbe bellum faciat, ut ad amicitiam pa-

pateat regressus; maxime vero caveat perfidiam, quæ omnem amicitiæ usum intercludit.

CAPUT XXI.

Summum jus regis in Lotharingiam.

LOtharingiam vero ab Imperio moveri, Rex longissime aberat ut assentiretur, cum supremum sibi jus in eam vindicet, & homagium debitum exigat. Imperium quidem jus illud satis diu usurpavit in detrimentum Coronæ, sed longior possessio nullum prorsus confert jus in præjudicium principum, eo quod nulla unquam præscriptio valeat inter summos principes, qui nullum tribunal in terris agnoscunt, ubi causam agant, unde semper intelliguntur jura sua repetere ab usurpatoribus, & per vim grassari.

Res Galliæ hactenus nunquam permiserant disputarier de summa rerum, cum autem impræsentiarum Deus viam ostenderit Regi, quâ Monarchiam in primam restituat amplitudinem, posteri merito exprobrarent negligentiam, si prorsus prisca coronæ jura perirent, nisi uteretur viribus in eum finem concessis. Metus, quē Lotharingus prætexebat, rectius subivisset animum, cum offendere Regem laboraret: post injuriam autem patratam non licebat Regi dissimulare offensionem, unde constituerat, eandem vindicare, nisi satisfieret ad eum modum, quem universa Europa collaudaret.

Antecessores sane amicitiam Galliæ experti fuerant suavem, quam & hic sibi paratam habebat in patrocinio adversus quemlibet aggressorem potentissimo. Secundum ista omnia religio erat Regi, aliam conditionem, quam depositum Nancei acceptare, postquam cætera Lotharingiæ munitiora, occupasset, nec tamen dux fidem promissorum coleret. Hinc Rex non præter causam metuebat eandem in futurum, ex tot mutationibus, quas testatus esset, consiliorum.

Desi-

Desiderabat autem Rex maxime hanc securitatem, ne novæ pateret injuriæ, & necessum haberet exercitum identidem magnis sumtibus conscribere; id quod in eam posset coincidere tempestatem, quæ vix illum conatum permitteret: cum præsens rerum curriculum ipsi esset optatissimum, nullo distrahendis viribus diverticulo metuendo. Hoc si animadverteret Lotharingus, optabat Rex, ut expenderet, Galliam eo stare pede, ut non tantum tranquillitatem tueretur, sed etiam metu belli civilis vacaret, ubi omnes omnino subditi ad idem obsequium conspirarent.

Ærarium abundabat pecunijs ad sustinenda onera plurium exercituum, & induciæ Belgicæ disperierant sine spe, ubi Hispani implorabant fæderatorum auxilia, adeo ut Lotharingus nullam illuc ponere fiduciam posset. In Germania occupabantur Imperatoris vires, adversus Suecorum prosperiores successus, quos sors nondum videbatur sistere. Copiæ Cardinalis Infantis nondum convenerant, ut in Italiam trajicerent; quæ tamen in Valle Telinâ inventuræ erant vasta obstacula, dum Sueci progrederentur in mediam viam. Sic igitur Nanceium poterat obsideri, & capi, sine spe auxiliorum, quæ locum assererent, nisi Lotharingus mallet, eundem in rationem depositi Regi tradere.

Cardinalis Lotharingiæ valde impediebatur hisce rationibus, discedit igitur, ad Regem confugit, tempus conferendi cum duce fratre rogat humiliter, & tantillam armorum moram. Id vero Rex recusat, asseverans insuper, sese cum universo exercitu ad Nanceium accessurum quam promtissime, certus consilij, inde non discedere, nisi urbe ad obsequium redactâ.

Politica reminiscentia.

A principe commoto, & sæpius fallente, non tantum verba securitatis esse sumenda.

NEcessum est, aliam fiduciæ institui rationem, ubi princeps verborum fidem elusit, quem etiam videas

as commotiorem, & vindictæ æstro cieri ex justissimo supplicio. Submissiones speciosæ, quas testatur, ad impetrandam transactionem, effecta sunt non voluntatis, sed imbecillitatis. Quemadmodum vero desiderium animi & honoris & justitiæ leges conculcat, nihil difficultatis fecerit postmodum in promissis denuo rumpendis, modo opportunitatem nanciscatur cavillandi, & compendium amissum recuperandi.

Asdrubal exemplum rei præbet, qui à Claudio Nerone in Hispania circumventus, cum necessum haberet fame confici intra vallum, aut iniquam subire prælij aleam, proponit viam transactionis speciosissimam, cujus beneficio elabendi dispexit rationem. Nero quidem, imposturâ irritatus, quod Romæ ideo male audiret, vindicavit fraudem in Marca Anconitana postmodum; sed tum & seipsum & universum exercitum in manifestissimum conjecit periculum, & vituperio nunquam caruit, ab hoste per speciem transactionis delusus.

Julius II. pontifex maximus, ut Ludovicum XII. suspenderet, mittebat Nuntios, cum potestate transigendi, pacisq; constituendæ, ut spatium lucraretur ligæ offensivæ cum Venetis & rege Arragonum firmandæ adversus ipsum. Sed ut redeamus ad exempla Antiquitatis, legimus, Marcum Antonium obsidione cinxisse Priaspum, cui sese Phraartes incluserat, quam satis facilè paucorũ dierũ operâ potuisset subigere: mittit Phraartes legatos, qui plausibilia deferrẽt, ut pax sine difficultate videretur coitura; Marcus Antonius promtè nimis præbet aures; alijs vicissim legatis missis, qui pacem conficerent.

Phraartes pergebat imposturam, seriem querelarum de Marco Antonio orditur grandem, hâc additâ conclusione, ut pacem asseveraret propediem futuram, quamprimum exercitus & castra ex loco infesso retraherentur. Deducit copias Marcus Antonius, promissis confisus, non demolitus vallum, nec assumtis belli machinis, quas prius produxerat. Vix autem recesserat à castris, cum Medi Priaspo egressi ea occupant, vallum diruunt, machinas confringunt, cum ipsus imprudentissimè

mè cogitaret propediem reverti, ad tuitionem, si quid adversi Medi molirentur.

Concisæ etiam fuêre aliquot Romanorum copiæ, quas in castra reducebat, unde coactus per summam ignominiam & dispendium ab instituto destitit; qui suo exemplo omnes doceret principes, hostium verbis non facilè fidendum.

CAPUT XXII.

Cardinalis Lotharingiæ redit ad regem ad fanum Desiderij, & propositiones facit diversas, à Cardinale duce repudiatas.

POstquam Cardinalis Lotharingiæ à Rege discessit ad vicesimum Augusti, ut ad fratrem ducem reverteretur, Rex, qui nullum tempus in suscepto negotio inane transmittit, eodē die discedit, Nanceium versus moturus: cum jam ad fanum Desiderij pervenisset, redit Cardinalis Lotharingiæ, ut nomine fratris ducis offerret, sororem Margaretham tradendam, consensum dissolvendi, quantum ipsum attineret, matrimonij, Motham, munitissimum castellum Lotharingiæ.

Rex eum assumit, in fanum Desiderij ingreditur, perduas horas cum eo sermocinatur, præsentibus Cardinale Duce, Brassaco, Bullionæo & Buthilerio, qui propositiones examinarent: ingratæ tamen videbantur, cum Ducē Lotharingiæ nihil revocarent à primo instituto: unde hoc tantum responsum tulit à Rege, Nanceium omnino tradendum, sine quo nulla unquam foret fiducia, quæcunq; tandem transigerētur. Quoniam vero rex animadverteret multam ingenuitatem & studium summum ad transactionem constituendam, nō desiit testari, intercessionem ipsius & gratissimam, & rationē commodi privati semper habiturum, non attentis; quas à fratre duce suscepisset injurijs, adeo ut offerret quosvis honores, stipēdia & munera, quæ ipsius conditionē decerent, si Galliæ incolatus placeret.

Secundum ista revertitur ad fratrem Ducem, ut voluntatem Regis renuntiaret: cumque addidisset, quanta testimonia favoris & benevolentiæ à regia majestate tulisset, constituit Dux, ipsi rempublicam in manus tradere, ut eâ ratione evitaret vim justissimam regiæ iræ, sic tamen, ut frater Cardinalis de redhibitione prius caveret. Ex eo consilio, apprime pensiculato, redit denuo frater Cardinalis ad Regem, impensissime rogatus, qui renuntiaret, Quoniam eo infelicitatis devenisset, ut apud Regem nullam fidem inveniret, constituisse, si ipsi videretur, fratri Cardinali cedere universam rempublicam; sperare insuper, Regem animadverso suo instituto, lubentius assensurum, postquam omnis metus causa sic evanuisset; unde amplissime satisfactum sibi crederet, si se privatum, & Imperio destitutum, sine summo Imperio cerneret.

Offendit Regem Cardinalis Lotharingiæ ad Pontem Mussonij, vicesimo octavo mensis, ubi quæ convenerant cum fratre exponit, redintegratis promissis de sorore Margaretha tradenda, & studio amplissimo matrimonij dissolvendi. Rex rogat, ut cum Cardinale Duce agat, in summum ministrum exoneratis curis gravissimis, quem notissimum erat, diesque noctesque examinare capita, quæ transactioni convenire possent, nihil neglectis per providentiam sagacissimam incommodis omnibus, per propositionum disceptationem occursuris. Adest Cardinalis Lotharingiæ, proponit eadem, hoc insuper adjiciens, ut de fidelitate eum faceret certiorem, & desiderium promissa integerrime servandi testaretur, supplicare sese, ut Combaletam neptem sibi in matrimonium collocaret, & id apud Regem constitueret ratum, quasi summo ipsius Virginis amore flagraret, ut sic auferret certissimum benevolentiæ pignus, & robustissimum medium ad Regem perpetuo demerendum: protestatus dependentiam plenariam ab ipsius consilijs, voluntate etiam ipsi penitus devincta, ut sic causa divisionis inter Galliam & Lotharingiam radicitus evelleretur.

Reponit Cardinalis Dux, de cessione Imperij Lotharin-

ringici credere sese, Regem non aversurum fratrem ducem, cum ex actionibus præteritis fidem liceat sumere de eo instituto, quo regia majestas posset acquiescere: non tamen hoc futurum mali remedium, cum Dux Lotharingiæ posset pænitentiam cessionis suscipere, & ad rempublicam aut vi, aut collusione redire, ad novum ordinem rerum perturbandarum: alio opus esse modo, quem in deposito Nanceji videret expeditum, nulla alia fiduciæ ratione extante. Satis apertè indicabatur suspicio collusionis, & diffidentiæ causa; sed ne posset efferari, & studium quod transactionis testabatur pergeret, & aliquod compendium, ubi usus esset, fieret, nihil placuit addere.

De Cambaletæ quæsito matrimonio respondet, honori se id petitum ducere, & magni facere, nec rejicere, non tamen præsens tempus commodum videri paciscendi, ne dici posset regem adversus Lotharingiam cum numeroso exercitu concitasse in privatum familiæ emolumentum, rogans insuper, ne rem privatam admisceret publicæ, tametsi negotium neutiquam aversaretur. Verba tamen illa de non ingratâ propositione, effectum tantum prudentiæ arguebant, quæ nunquam voluntatem Cardinalis perverti patiebatur, quâ per opportunitatem uteretur: cum enim tum de eadem cum primarijs ministris conferret, apertè prodebat, nolle sese, ut seculum præsens, aut posterius causam sumerent suspicandi, quasi commoda sua in hoc negotio, ubi Regis & reipublicæ bonum unicè spectaret, quæsivisset. Cardinali olim Ambosiano versum fuisse vitio, quod Ludovico XII. bellum Italicum persuasisset ex ambitioso instituto, ad Pontificatum maximum evadendi: se vero semper vitaturum id genus vituperij, quasi rempublicam ex compendijs familiæ gubernasset.

De Margaretha tradenda asseverabat, gratissimum id Regi futurum, quâ ratione præstitâ transactionem multum progressuram, cum sic animus Regis mitigetur, ex pignore quasi certissimo Ducis reducendi, & cum regia majestate reconciliandi. Neque tamen celabat, Regem credere, Ducissam jam exivisse ex potestate illorum,

cum, quid actum esset, innotuisset. Lotharingiæ Cardinalis conabatur dissimulare rem, & ignorantiam facti inducere, asseverans, ipsam in eo loco servari, qui potestatem permitteret disponendi de ipsa: sed figmenta ista diffidentiam augebant, postquam Cardinalis Dux optime omnium sciret, per pacta quæ cum hoste instituuntur, spectandas actiones præ verbis. Sic abrumpitur sermo & colloquium, disceditur, Cardinalis Lotharingiæ, Rege salutato, abit postridie.

Politica reminiscentia.

Minister sagax prævideat incommoda propositionum, quæ fiunt in paciscendo.

HOc proprium habeat minister sagax, ut antecapiat incommoda propositionum, quas expendendas sumit in paciscendo, ne imponi sibi patiatur, sed ut caveat, ne hostis, cui arma nihil profuêre, in transigendo compendium inveniat. Non tamen ob eam causam plurimi existimârunt prudentiam, cujus beneficio rectissimè proceditur, aliquo modo magis esse necessariam, quam virtutem militarem: rarius enim præbentur occasiones confligendi per seriem belli, quotidie autem diversa proponuntur ad transactionem; ad quam si remissiorem adferat animum, non minus dispendij conciliabit principi, quam ubi armis inferior dimicaret.

Virtus sane ista, ut verum fateamur, non minus est utilis, quam ars opifici: cumque opifex ignarus materiam solummodo perdat, cui formam addere conatur, minister profecto imprudens negotia reipublicæ evertet, ubi conditiones iniquiores suscipit, ex seriei improvidâ pensatione. Providentia enim media ad finem optatum suggessit, unde falli nequit, hinc regulam consiliorum sumit, actionum ducem, sermonis decentis modum, motuum frænum, occasionum momenta, acumen ad dispicienda vafra-

men-

menta, quæ impediendis rebus expediuntur, & industriam obtinendorum desideriorum.

Hinc Philosophus ait, propriam hanc esse gubernatorum virtutem, non quod privatis minus conveniat, sed quod adeo sit necessaria & Regibus & summis ministris, ut minus inveniantur capaces reipublicæ gubernandæ, quam nauclerus ad navigandum sine timone & magnetica spiculâ. Quicunque ea utitur, facilè superior evadit cæteris per negotiationes; quamvis natales Coronam supremæ authoritatis negârint, habet tamen, unde principes inducat ad quamcunque sententiam. Sic Sapiens in Proverbijs ait, voluptatem Regis maxime fluere ex prudentia ministri.

Ut autem virtus hæc eminentissima utilitatem adferat, opus est tempore, quo maturè expendantur, & absque præcipitantiâ, capita propositionum, quæ examinentur per axiomata, negotiationi substratis. Cujus rei causa sagax Minister sæpius secessum quærit, ubi omnem libertatem adipiscatur trutinandi proposita, meditatione non interruptâ, quæ ex Periandri sententiâ, quidvis superaverit. Non ignorat, ad consulta præcipitem, antequam examen sustinuerint, similem esse guloni, qui suffarcinato stomacho per cibos imprudenter ingestos, dolet à mensa recedens.

Cum igitur prævideat quævis incommoda ex propositionibus oritura, hypothesin subjicit thesi, & negotia particularia regulis generalibus; experientiam rerum superiorum sumit magistram, media exigit ad finem, diligenter attendit, an concessa res aliqua hostis commodet instituto, examinat securitatem suam, quæ in negotiatione occurrat, cum omnibus circumstantijs; ipsus denique ad omnes imposturas obfirmatus, nequit circumveniri, & quicquid desiderat, in pactis aufert.

CA-

CAPUT XXIII.

Rex obsidet Nanceium, & vehementißime instat Duci Lotharingiæ.

DUm Cardinalis Lotharingiæ commearet, & diversa ad paciscendum proponeret, arma Regis non relinquebantur otiosa: Rex enim ducibus mandata dederat, ut loca principaliora aggrederentur, Ipsus præsens petit deditionem fani Michaëlis, & Pontem Mussonij, quæ extemplo fiebat. Spinalium deditur Mareschalco Forcæo, Charmæ Comiti Susano, Lunævilla Marchioni Surdisio: Haton Castelli, Condæum, Chaussæa, Tronjonum, Malaturium, Parinium & Bucuvilla recipiunt præsidia, adeo ut Rex eodem fere momento, quo pedem in provinciam intulit, agros teneret liberos.

Palmarium in eo versabatur, quod Rex exercitum, cui Marchionem Sanchaumontium præfecerat, ex agro Treverensi accerseret, complures alias copias mandaret, quæ exercitum inflarent, & sic Nanceium infestaret, ut nihil pervaderet, nisi ipsius permissu. Cum enim legio Florinvillana conaretur pertransire in urbem, ducibus venatoribus Lotharingicis, qui sylvas perreptabant & tramites evanidos sectabantur: Quamvis autem tectè & cautè procederent, Gallorum quorundam sagacitatem tamen effugere non potuêre, quin detecti, in formidinem conjicerentur, fugâ retrorsum captâ, & dissipatione spontaneâ sumtâ.

Ex alia parte Comes Susanus agros pervadebat cum septem turmis equitum, & aliquot cohortibus peditum, ut nihil resistere posset. Ut autem pavor Duci cresceret ex progressu regiorum armorum prospero, jubet Rex Mareschalcum Forcæum insequi Ducem cum sex millibus peditum, mille quingentis equitibus & sex tormentis, & ubicunque locorum inveniretur, infestare: pro hosti-

hostibus haberet, quicunque refugium præberent, nisi hostem Galliæ traderent. Sic igitur redigitur ad Spinalij districtum, ubi hospitabantur, quas contrahere potuerat copiæ, Burgundiæ Hispanicæ vicinior, ex qua belli sumendi authores spem copiarum, quæ nullæ comparuêre, fecerant.

Denique ut nihil omitteretur, quod mentem promovere videbatur, quam sola necessitas extrema vix ad rectæ rationis usum retraheret, Rex Nanceio propior, hospitium Neovillæ capessit, ipsus districtum obit, ut exercitus commodius disponeretur. Cardinalis etiam urbem obit, ad distantiam sclopetarij ictus, ut rectius de instituendæ obsidionis momentis dispiceret. Rex lineam circumvallationis ipsus ducit, per quatuor leucas in ambitu, designat munimenta & fortalitiorum distantias, defigit hastilia, primum ictum aggeri excitando, fossæ ducendæ, percellit, instat operi, quinto die castra claudit, copias recondit.

Eodem tempore inceptatur agger, ad Mourthæ flumen coercendum, ut is impedito cursu aquas Nancejum versus refunderet, planitiem inundaret, urbem mergeret, incolas ad delitionem perurgeret. Hæc ubi Dux intellexit, quo nempe loco summa rerum inclinaret, non inveniebat quid primum, quid ultimum sumeret agendum. Interea mirabatur Orbis terrarum prosperum regij instituti progressum, quod ex Cardinalis procedebat consilijs, cum maxime alienum videretur Regem aggredi locum universæ Europæ munitissimum, anni tempestate adultâ, adeo ut ad finem obsidionis ne hilum quidem superesset temporis.

Politica reminiscentia.

Hosti turbato acriter instandum, etiam post diversas clades.

INter sagaciora effecta prudentiæ militaris numeratur industria occasionum, quæ hostem turbatum perur-

urgeret, post susceptas aliquot clades, undiquaq; occupatū, donec cogatur cedere & conditiones quasvis subire. Princeps ea calamitate oppressus quævis postulatā dabit, & quæ alias nunquā foret permissurus, cōcedit: eo igitur curriculo rerū invadēda fuerint ipsius munimenta, ipsius etiam perurgendus, ut quo se vertat nesciat. Si Hannibali id placuisset institutum à clade Cannensi, ad incitas redegisset Romanos & ad lubitum suum, post gravissimū illum casum imperio valde nutātē.

Verumenimvero reficiendum ipse putat militē, qui victoriæ usum in otio quæreret, unde fortunam in delitias demersit, nullo cum emolumento prosperitatis. Neque enim committendum, ut fortunæ favor nos unquam eousque inflet per armorum usum secundum, qui hostem contemnamus, quin ad extrema usque persequamur. Non tamen autumo, fugienti cum numeroso exercitu ad extrema insistendum, cum sic necessitas posset verti in virtutem, ut conversus dispendia resarciat, id quod compluribus usuvenit; eo enim momento rerum aperienda ipsi fenestra ad evadendum, & pons sternendus ad fugam accelerandam.

Non eadem ratio, captis jam oppidis plurimis, ubi obsidionis nulla extat ratio solvendæ, copiæ sunt concisæ, aut dissipatæ, & satellitium persequentibus repulsandis non sufficit. Ibi demum erraretur insigniter, nisi instare luberet, & victoriam reportare integram, donec ille resumtis viribus occurset. Cæsar suo exemplo omnibus ōninò ducibus ostendit, quæ ratio per istiusmodi occasiones sit servanda qui nunquam in serie victoriæ persequendæ hæsit; quasi enim fortuna alas addidisset, instabat turbatis hostibus, donec eos conficeret, aut postulata obtineret.

Nunquam satis laudari potest, de industrio instituto, quod debellato rege Iuba sumsit, cum eodem die illi confecto adderet Scipionem & Afranium, eadem, quâ ad vincendum, etiam ad persequendum usus virtute, ut nemo prorsus ipsorum, etiam ducum superesset, quin caderet, aut in manus victoris captivus deveniret, oppidis etiam universis in potestatem redactis.

CA-

CAPUT XXIV.

Margaretha Nanceio exit, Bruxellas petit.

CArdinalis Lotharingiæ asseverabat quidem Regi Margaretham in eo loco degere, qui potestatem in ipsam duci præstaret; compertum tamen Pfalseburgensem sororem, conditionum impatientem, quæ eã regiæ majestati traderent, ut per viam Canonicam matrimoniũ pronunciaretur Nullum & irritum, modum ostendisse evadendi, quo usa est adeo dextere, ut testaretur, quantum & ambitio & amor auderent etiam in animo muliebri, ad quævis obstacula exuperanda.

Renuntiatum, injecisse vestem equestrem, induxisse ocreas, strinxisse calcaria, inscendisse equũ validũ, egressam eo ornatu Nanceio, ad horam quartã matutinã, comitãte Davisæo nobili, nuper Remiromontanæ aulicũ, præter duos alios: transiisse plures excubias, & semel examen subiisse, ubi Davisæus sese Marchionis Sanchaumõtij ferebat familiarem, & evasisse, confectis eo die tredecim leucis, ex occursu copiarum Suecicarum in nemus opacum secessisse, manus sentibus & ramis lacerasse, & postridie Theonisvillam pervenisse.

Primo sane non patuisse portas, quarũ introitus penitus negari videbatur, nisi formæ venustas commiserationem excitasset, cum humi jaceret prostrata & languida, pallijs contecta, Davisæo introitum procurante. Ingressæ Villanam gubernatoris conjugem alium amictũ obtulisse. Hinc Puylaurentio scribebat ipsa rogato, ut evasionẽ suam nuntiaret Aurelianensi, rationemq; omnem edoceret, cum constituisset illic mandata ipsius expectare. Cum autem postea consultius censeret, securitatem viarum occupare, Namurcum transit, ne evasione divulgatã, novam pateretur persecutionem.

Rex cum ægritudine animi hæc nova audit, cum facilè prævideret seriem periculosam evasionis, divor-

divortio identidem difficiliore. Sanchaumontius sanè male audiebat, illam imposturam passus postquam à Cardinale Duce esset monitus, ut accuratè observaret transeuntes, cum ipsa vestem & sexum posset mentiri; respondissetque, sibi eam curam relinquendam. Ipse Aurelianensis non adeo lætabatur eo casu, cùm sponte intelligeret, novo sese vinculo adstringi Belgio: leges tamen civilitatis, & Hispanorum consideratio, quibus satisfaciendum erat, persuadebant gaudij summam.

Quantocyus igitur Theonisuillam jubet excurrere Fontanum Chalendræum, Ramæum & Lauaupotum, quos Elbæuius & Puylaurentius consequebantur. Ipsa tamen per viam occurrit, Aurelianensis usque ad Marcam famelicam obviam procedit, & adventantem excipit, Namurum deducit, adeoque Bruxellas, cum honoribus & blanditiis eximijs. Ad eum diem, quo ingressura erat Bruxellas, Infans Gubernatrix cum universa Aula procedit obviam, ad semileucam extra oppidum: in occursu descenditur ex curribus, Infans pangit osculum salutis, apprehensa manu deducit ad suum currum, cedit locum superiorem.

Ad portas Bruxellarum stabant cives armati, sclopetorum explosione adventum gratulati, adest Senatus, honoris ergò, itur ad reginam matrem, quæ summam lætitiam testata, osculum dedit: post sermones semihoræ deducitur ab Infante in hospitium, quod ante biduum supellectile egregia instruxerat, magnificentia æquam cum pietate partem generosissimæ animæ possidente. Magaretha ibi gaudium animi nihil coercebat, adeò jucundum est, summum honoris gradum, post tanta pericula, attigisse: repetebat enim sæpius, nunquam sibi fidem factam eorum, quæ historiarum commentarij de principibus fugitivis sui sexus narrarent, nisi ipsa periculum fecisset.

Infans quotidie nova gaudij irritamenta addebat ad modum sollicitè, submissis donarijs, quæ ingenium æquè referrent ac liberalitatem.

Poli-

Politica Reminiſcentia.

Nihil ingenioſius fæminis, ad exequenda deſtinata.

SUmmum fæminis ingenium, ſiquod inſtitutum ſumſêre conficiendum: imaginativa facultas, quam à Natura habent acutiſſimam, conſiliarij vicem gerit, ad millena ſuggerenda media expeditionis, omne genus feneſtrarum aperit, cum tantâ ſucceſſus proſperioris ſpecie, ut facillime deſiderium experimenti concipiant. Hinc exoriuntur ij motus, ut quævis obſtacula aut diverticula diſpellant; non deeſt iracundia neceſſitati, quæ tantam inquietudinem adfert, ut tranquillo nequeant eſſe animo, niſi pervadant, & finem optatum conſequantur.

Hæc violentia mentis geminat fæcunditatem imaginativæ: quemadmodum enim calor aëris in gremio terræ generat ſingulis diebus nova germina, ita fervor deſideriorum nova producit media in animo ad executionem, omnes cogitationes eo convertit, omnes eo motus dirigit, omnem eo inflectit mentem, omnes illîc inſtruit potentias, adeo ut nihil cogitent, nihil deſiderent, nihil loquantur, nihil faciant, niſi ad ſcopum quod faciat. Hæc meditatæ obdormiſcunt, deſiderium executionis ſomnum abrumpit, & rerum per diem ferè vacuæ, delitijs fruuntur imaginarijs, perpetuos ſermones cum familiaribus cædentes fidiſſimis.

Viri rerum arduarum ſtudioſi imaginativam habent longe ſteriliorem, quæ par licet, per diverſitatem negotiorum eos ita diſtrahit, ut uni eidemque rei diutius inhærere nequeant. Fæminarum alia eſt conditio, & inprimis principum, quibus negotia ex libidine ſumuntur. Dicam etiam, prudentiæ inopiam, quâ plurimi laborant viri, commodare fæminis, ad majorem executionis audaciam, quæ minor eſt ſapientiſſimis virorum, ex judicio infinitorum incommodorum, quæ non

admodum attenduntur à sequiore sexu. Reverentia etiam sexui debita videtur metum tollere, cum certum habeant, extremorum summam fore, ut sexum & natales aperiant, summis viris omnem omnino iniuriam abstinentibus.

Inter artium compendia, quibus uti solent ad evadendum, & libidinem explendam, sæpissimè vestem à sexu & natalibus alienam sumsere. Sic Laodicea, uxor Mithridatis, maritum nunquam deserens, postquam à Pompeio esset victus, diutissimè eum estconsecuta, quasi corpus & animum gereret indefessum. Semiramis, cum perpenderet, maximam populorum partem imperii feminini esse impatientes, vestem solitam a à morte mariti abiicit, regiam eamque virilem sibi circumdat; ut administrationem imperii conservaret usque ad pubertatem filii Nini.

Scimus, historiam testari, complures fæminas Persiæ sese dedisse comites maritis, militari veste amictas, in illâ expeditione, quam rex Persarum adversus Selimum, Turcarum imperatorem susceperat, quæ occisæ & expoliatæ fidem fecere Etiam legimus, complures Germanos expeditioni sacræ tempore Imperatoris Cunradi susceptæ interfuisse, veste & armis virilibus, ad virtutem Amazonum.

CAPUT XXV.

Transigit Lotharingus.

PRogressus armorum regiorum in animo Ducis miranda producebat effecta, quæ Cardinalis Lotharingiæ promiserat regiæ majestati: disponebatur enim ad omnia secundum progessum exercitus regii. Cogitur Cardinalem fratrem ad regem legare Neovillam, qui Neo Nanceium offerret. Cum autem Rex non ignoraret, metropoli veteri ipsi permissa, occasionem & rationem denuo tumultuandi resumendam,

dam, quamprimum anthores tricarum valida submitterent auxilia, non acquievit. Reversus altera vice Cardinalis frater, utramque Nancei urbem in rationem depositi offert ad eas conditiones, quæ utrique Cardinali placuissent.

Hæc desideriorum summa speciem habebat: cùm autem Cardinalis dux Ducis ingenium nimium titubare animadverteret, ut minus fiduciæ inde caperet, regem monendum censuit, inconsulte oblatis nihil fidendum, potestatem agendi non solido inniti fundamento, certum nihil habendum, donec portæ urbis patescerent ad recipiendas regias copias, unde ad absolvendas operas ne momento quidem uno cessatum. Postquam autem Cardinalis dux à rege amplissimam accepisset potestatem negotiandi, cum Cardinale Lotharingiæ agere instituit, in has conditiones pactus.

Prima obligabat Ducem Lotharingiæ, ut ab omnibus fæderibus, quæ in Galliæ fædera impingerent, recederet.

Secunda imponebat necessitatem, ut regi inserviret in omnibus, & contra omnes.

Tertia prohibebat armorum usum, per tempestatem turbatæ Germaniæ, præter clarum regis assensum.

Quarta jubebat exauthorari universas copias quam primum primicerius Oxensternius fidem dedisset, de eo non offendendo, & de milite deducendo.

Quinta ferebat utriusque Nanceii traditionem, quam rex intra triduum in rationem depositi acciperet, donec rectius Ducis institutum, aut rerum Germanicarum compositio omnem suspicionem & metum, superiorum invasionum adversus regiam majestatem, eiusque fæderatos tollerent; etiam matrimonium Aurelianensis cum Margaretha pronuntiaretur per vias legitimas & validas irritum; dissidia inter regem & ducem definirentur, utriusque interea temporis iuribus saluis, quibus pacta hæc nihil derogarent. Si vero bellum Germaniæ ultra quadriennium produceretur, conditionibus istorum pactorum utique prius adimpletis, rex Nanceium in potestatem Ducis,

aut successorum, & jus habentium redderet.

Sexta postulabat, Margaretham intra quintum decimum diem in potestatem Regis tradi, aut saltem Cardinalis frater & Dux bonâ fide adniterentur, ad eam tradendam, adeoque refugium istud dissolutionem matrimonij nihil impediret.

Septima concedebat Ducatum Barrensem potestati regiæ, donec Dux satisfecisset per debitum homagium.

Octava definiebat, redditus Lotharingiæ & appendicum cum omni libertate Duci relinqui.

Nona constituebat, ut Nanceio impositus à Rege gubernator, armorum per tempus depositi Imperium teneret absolutum, sine ullo alio respectu, nisi ut *tesseram* à Cardinale Lotharingiæ caperet, quamdiu urbem *ille* incolere vellet.

Decima sanciebat, ut disciplina militaris constaret; nec incolæ durius haberentur à præsidiarijs.

Pacta ista coiere in castris ad Nanceium sexto Septembris die: discedit Cardinalis Lotharingiæ, ut duci fratri ratihabitionem persuaderet quantocyus. Redi , Comitem assumit Janinum actuarium secretorum, Regem facit certiorem, triduum impenditur executioni pactorum, & introitui regio.

Politica reminiscentia.

SOlent principes transigendi studium expromere, ut hostis temporis jacturam, illi compendium faciant, cum uno etiam momento res arduæ conficiantur aut pereant. Galli profligaverant Romanum exercitum, ad urbem progressi, nihil munitam, ne portarum quidem objecta claustra inveniunt, adeo fractæ erant vires reipublicæ. Deseritur urbs à robore civium, qui Capitolium occupant, bonæ fortunæ litantes. Circumfunduntur hostes, egressum intercludunt, intus fames dominatur post penuriam omnium rerum: fit deditio, ut quod reliquum esset auri & argenti appenderetur, & hostis discederet.

Adest Camillus, extorris ante, & susceptâ potestate quam

quam proceres miserant, militem dispersum colligit, inopinantes opprimit Gallos, qui victis, & ex summa necessitate pactis insultabant, in alteram bilancem adjectâ Zonâ, quæ pondus augeret: victores graviter mulctat, urbem reddit civibus, libertatem Capitolio. Tantum momentum adferebat summæ rerum tempestivus Camilli adventus. Quoties vero in obsidionibus vel diecula, vel horula vicissitudinem præstitit immanem? quoties restaurata sunt prælia, ex auxilijs submissis, quæ collapsas vires reddidêre integras?

Multa cadunt inter calicem, supremaque labra, ait Horatius; quid vero de belli aleâ, & administrationis vicibus dixerit? Transacturus igitur videat, quo in statu versentur utrinque negotia; ubi mora quæratur, aut sit damnosa; cum uterque compendia sibi sua indaget, fides in suspenso manebit, donec effectorum ratio appareat.

CAPUT XXVI.

Observatur Lotharingus quod tergiversaretur pacta servare.

Die constituto delabitur Cardinalis Lotharingiæ ad moræ nectendæ rationes & excusationes, ut satis intelligeretur, fratrem Ducem misisse mandata contraria per Gitonum nobilem; adeo ut à capite negotium esset reciprocandum. Cum autem Cardinalis dux virium suarum sibi esset conscius, nec ignoraret, quantum Lotharingo esset superior, negotiationis filum noluit abrumpere: mittit igitur Marchionem Chanvalonum Nanceium ad Cardinalem Lotharingiæ, qui secundum mandata diceret, quasi suâ sponte, Regem per omne genus rationum obligari ad extrema persequenda; gravate tamen ad executionem instituti transire, ob ipsius ingenuitatem & studium, in transigendo compertum.

Respondet Cardinalis, voluntatem illam nihil immi-

minutam, facturum fidem ultimo hoc conatu, apud fratrem, ut pacta serventur: sic mittit nobilem qui verbis clarissimis denuntiaret, summæ rerum esse prospiciendum, quæ pessimo versarentur cardine; expenderet consilia, Contrissonum ad Regem legaret, qui salvum conductum impetraret, ut libere ad fanum Nicolai Dux cum Cardinale Duce conferret. Rex assentitur; postridie tamen consultius putat, ut Cardinalis Dux progrederetur Charmas usque, ad instituendum colloquium, cum suspicari liceret, colloquium quæri, ut à fano Nicolai pateret transitus in Flandriam, ubi locorum ille nunquam esset facturus deditionem Nanceji.

Renuntiatur igitur, Charmas rectius convenire colloquio; assensum utrinque, & octavo decimo die conventum. Cardinalis Dux prior adest, ad horam quintam vespertinam, quem comitabantur Cardinalis Valettanus, Nuncius Pontificis Maximi, multitudo magnatum & nobilium, addito equite & pedite satis valido. Supervenit Dux ad horam undecimam noctis: ubi Cardinalem Ducem audit nocturnæ quieti compositum, non patitur ipsum excitari, quod ille domesticis injunxerat; adeo ut postridie sese invicem salutarent.

Eo die bis instituêre gravissimum colloquium, quod diutius extractum, nullam tulit concordiam, etiam spe transactionis apud plurimos evanidâ. Dux autem per industriam & eloquentiam Cardinalis Ducis inductus, tandem cedit, ubi Cardinalis Dux salutatum venisset discessurus. Promittit executionem pactorum, quæ frater inivisset, & suorum mandatorum seriem, nihil addens, nisi ut liceret Nanceij commorari, cum omnibus honoribus, qui natalibus convenirent, quemadmodum Cardinali fratri idem permitteretur: sic adimpleret spatio trium mensium conditiones pactorum, etiam illam, quâ tenebatur Margaretham in manus Regis tradere, & Rex Nanceium reddere, sine ulteriore morâ, munimentis, si videretur Regi, dirutis.

Cardinalis Dux eo lubentius in duos illos articulos con-

consensit, quod tantummodo quæreret, in negotia in viam rectæ rationis deducere; nullo penso proferendi limitis Gallicani, quæ alioqui potentissima est ad obtinendam à Rege gloriam optatam: Firmantur igitur utrinque pacta, & expectabatur executio proxima. Cum autem Cardinalis Dux non ignoraret, quanti referret, Lotharingum non sibi relinqui, nec fidei propriæ permitti, quam ingenij inconstans natura potuisset concutere; impensè laborabat, ut coram cum Rege ageret, ad majorem promissorum fidem, & promtiorem executionem.

Ostendebat ad oculum, hoc institutum ipsi summæ gloriæ fururum, cum sic principibus vicinis clarissimè testetur, quomodo Nanceium in rationem depositi non coactus traderet: neque defuturum commodum, si regiæ majestati reverentiam haberet, & submissionem, unde major cooriretur fiducia, ad Nanceium per primam quamque instituti comprobati rationem reddendum. Tanta inerat verbis potentia, ut simul abirent vicesimo primo die mensis ejusdem ad Regem.

Nanceio ubi essent propinquiores, Cardinalis Dux accelerat paululum, ut cum Rege loqueretur ante Cardinalis Lotharingici adventum, ut legationis & negotiationis redderet rationem, consilia etiam reipublicæ utilissima, quæ videbantur, suggereret. Nihil memorabile gestum, nisi quod Dux Lotharingiæ accedens ad Regem, valde inclinavit corpus, additis excusationibus, submissionis testimonijs; asseverabat, summam sibi voluntatem erga obsequium ipsius & pacta servanda; suppliciter rogans præteritorum abolitionem, & præsentium veniam.

Rex eum amplexatur vultu sereno, & majestati convenienti modo, addit, lubenti sese animo recipere oblatam amicitiam & obsequium; oblivioni traditurum anteacta, & veniam largiri. Deducit deinde ipsum in conclave, ubi Cardinalis Dux cum proceribus Consilij præstolabantur. Cæduntur sermones soliti multa proferuntur in laudem Lotharingi, & armorum

studium, quod non involupe ipsi accedebat. Rex tandem infit: Fatendum tibi, quam sinistram de te opinionem conceperim, cum executionem pactorum, quæ Cardinalis cum fratre tuo inierat, & ipsius habuisses rata, adimplere tergiversareris: ajebam, tibi nec fidem, nec promissa esse. Nunc vero, postquam fiduciam in promissis, quæ de executione facis, collocavi, muto opinionem, & testabor tibi benevolentiam quâ te amplector.

Cardinalis dux excipit sermonem, ad Regem conversus, sponderem libenter de studio Lotharingi erga tua commoda, adeoque desiderio vitæ aliter, quam hactenus instituendæ. Delendæ sunt, serenissime Rex, fastidij causæ, quas regia majestas potuit habuisse, quin potius credendum, ex instituto in posterum satisfactum iri commutato; oportet ut tuis auspiciis militet, & exercitum ducat. Lotharingus secundum hæc orditur longam civilitatis seriem, rogitari Regem, ut in gratiam reciperetur. Rex denuo firmat securitatem benevolentiæ: cumque cænæ instaret hora, jubet Rex eum deduci ad hospitium Ducis Valettani, quod ex præcepto erat paratum, ut ibidem lautissime haberetur.

Postea tamen, secundum Lotharingi protestationes quascunque, de diverso vitæ agendæ instituto, quod ingenium versutum notum esset, occasionem præbuit regi, ut nonnullos adderet corycæos, quibus fides constabat. Neque hoc præter rationem, cum postridie graves extarent conjecturæ, ex quibus fugæ consilia, & pactorum inanis fiducia paterent. Reverendus Pater Josephus cum Buthilerio ipsum adit, ut de pompa, quâ Rex ingrederetur Nanceium, consultarent. Ibi tam frigidè Dux agebat, tot remoras nectebat, ut nihil fere dubitari posset. Quoniam vero nihil etiam tum posset asseverari, supersedit Rex ipsius personam comprehendere.

Hunc autem ex miranda instituit ordinem prudentia, ne jus hospitalitatis violaret, ad ullam ignominiam, ut juberet semper ad hospitium ipsius & personam obversari viros cordatos, qui nullo diffidentiæ signo dato, atten-

attenderent, ne ille evaderet. Turpe enim fuiſſet revera, Ducem illudere Regi ex iſtiusmodi diſceſſu; patuiſſet æque imbecillitas ac imprudentia, niſi attineretur, in fuga inita. Omnino ſervanda erant promiſſa ſecuritatis, ipſi data ad executionem pactorum. Cum autem ipſus pactis ſtare nollet, necDux aliam ſecuritatem haberet, quam ex pactorum fide, jam poterat & deberet attineri; cum maxime executionis neglectus eum redderet numero hoſtium, quo ante cenſebatur, quemadmodum hactenus non licuerat, niſi poſt mentem apertam. Quod ſi evaſio eam ſatis patefaceret, imprudentiæ foret, viam Flandriæ pandere, evadentem dimittere.

Politica reminiſcentia.

Princeps promiſſa deſtituere parans poſt tranſactionem, debet attineri, ut hoſtis.

QUicunque princeps pactus eſt, & poſtmodum mutat inſtitutum, aut promiſſis ſtare renuit, hoſtem ſeſe profitetur illi, quocum tranſegit. Eo numero licet ipſum habere; promiſſorum enim eluſio ſummam injuriam apud principes trahit. Hæc demum viris ordinis equeſtris cauſam præbet duelli, & mutuæ cædis; hæc principibus occaſionum ſumma ad bellum ſumendum. Per tranſactionem pacis cauſâ ſuſceptam redduntur amici, ruptura illa efficit eoſdem hoſtes, unde omnis ſuperat libertas eos attinendi ex eâdem lege, quâ licet hoſtem ubicunque locorum comprehendere.

Præter rationem tranſgreſſores hinc aucupabuntur ſecuritatem, quam ſponte calcârunt. Dux Burgundiæ, qui Ludovicum XI. attinuit in caſtello Peronnæ, laudatur per hiſtoriam exactu illo prudentiæ, cum revera rex occaſionem dediſſet. Huc conſenſerant uterque, ut convenirent de pace acturi, quam etiam firmârunt: ſed Ludovicus XI. non admodum ſincerus, legatos miſerat ad Leodienſes, quibus perſuaderet bellum in ducem iteratum, ſecundum ampliſſimam ſpem, quam faciebat ma-

gnorum emolumentorum & auxiliorum: Leodiensis autem perduellionem inceptarant tempestivius, quam regis expediret rebus, unde Dux nihil dubitavit ipsi custodiam circumdare, ne evaderet, quamprimum certior esset factus, ipsius intercessione tumultuatum esse.

Et ut verum fateamur, si quid sinistri accidat violatoribus pactorum, sibi id imputent; potuissent autem omni carere incommodo, si Ecclesiastici uti placuisset præmonitione, quâ docetur, Peccatum impostoris redundare in authorem: dissimulatorem duplo augere peccatum: perjurium non justificatum iri, sed familiæ propriam futuram sequiorem fortunam.

CAPUT XXVII.

Rex invehitur Nanceium & disponit omnia.

CUm dux Lotharingiæ intelligeret, artibus nullum relinqui locũ, nihil proponendum ulterius sed executionem promissam instituendam, tandem mandat, ut portæ recluderentur Nanceii copijs regijs, ad vicesimum quartum Septembris diem. Mareschalci hospitiorum à Rege ibant notatum diversoria: egreditur præsidium Lotharingi, ad numerum bis mille, trecentorum peditum, & ducentorum triginta duntaxat equitum, qui sane tertiam partem necessitatis ad tuenda munimenta non explebant. Exercitus regius subit, diffunditur per utramque urbem in diversoria notata.

Rex quintovicesimo, comite Cardinale Lotharingiæ, qui occurrerat, invehitur trahẽs viros cordatissimos, qui expeditioni cum ipso interesse avebant. Populus primo parũ gaudij testabatur, cum autem animadverteret ordinem admirandum, quem Rex eodẽ præscribebat die, ne male haberetur, nemo non ignes festivos ad vesperam pro vestibulo ædium suarum faciebat. Postridie adventabat regina, ut partem sibi sumeret ex eo gaudio, quod regi non poterat non esse summum, postquam nobilissimum

ſimum Europæ munimentum tam anguſto tempore, nullo ſuarum copiarum ſanguine ſubegiſſet. Rex obvius ad portam Divi Iohannis ipſam excipit, ubi legio Picardiæ ſtabat per ordines explicata.

Secundum hæc adeſt Dux Lotharingiæ, cum Cardinale fratre, & Pfalſeburgenſi ſorore, qui obſequiũ præſtarent majori cum civilitate, quam gaudio. Sic igitur Nanceium, metropolis Lotharingiæ, quam robur propugnaculorum, & latæ tergeminæ foſſæ videbantur adverſus omnem vim reddere ſecuram, eâdem fere operâ obſidetur & deditur: Duos ad minimum poterat annos extrahere obſidionem; verumenimvero virtus Regis, ſuffulta prudentibus Cardinalis conſilijs, quod regia majeſtas ſuâ perſcribebat manu, intra quartum decimum diem opus abſolvit. Induſtria enim ſummi Miniſtri cogebat Ducem ad fidem promiſſorum ſervandam aliquamdiu, ut traderet Nanceium in rationem depoſiti, ſecundum tempus definitum, ne in perpetuum perderet, quod metuebat.

Fama vix renuntiârat Europæ obſidionem, cum deditionis miraculum promulgare cogitur, ut Poëtarum & Pictorum aſſereret figmenta, quibus Victoria eſt alata, & denotent, progreſſus principum, à fortuna beatorum, parum diſtare ab avium volatu. Viſæ ſunt expeditiones confectæ, quarum ſpem pauci conceperant; prõtitudo autem regis fidem fecit eorum, quæ hiſtoria celebrat famoſiſſima per Antiquitatem, adeo ut miraculorum vicem ſuſtinere deſierint. Quẽ vero ordinem rex inſtituit ad munimenti hujus ampliſſimi cuſtodiam non parum in hac occaſione præbet diſquiſitionis.

Gubernator dicitur Braſſacus, equeſtri loco natus, nuper reverſus à legatione ad ſummum Pontificem; illius ſane manſuetudo & modeſtia poterat incolis mutationem dominij reddere non ingratam, quemadmodum non poterat loci cuſtodiam ſecurius credere. Subdit illi octo millia propugnatorum, ex validiſſimis legionibus exercitus lecta ſeveris additis mandatis, ut eam moderationem colerent, ne incolæ durius & incommodius viverent. Jubet annonam quamprimum comportari, apparatum belli-

cum

cum fieri. Constituit, munimenta, quæ necessaria judicabat, convertere in Citadellam, maxime ubi utraque urbs conjungitur, ut præsidiarij haberent, quo confugerent, si qua tumultuaretur: cujus instituti causâ arma omnia adimi voluit.

Cum autem præsentia potioris non videretur usus, redit Parisios, non eo fastu & pompâ priscorum Imperatorum, qui à popularibus adorari satagebant, aut saltem triumpho superbo post reportatam victoriam invehebantur, sed per eam modestiam, quæ gloriam augeret expeditionum, adeo ut & longinqua & propinqua itinera palmas undiquaque conferrent.

Politica reminiscentia.

Quis ordo servandus in loco recens capto adversus principem hostem.

CUm popularium benevolentia robustissimæ catenæ vicem gerat, quâ princeps eos Imperio suo adstringat; nemo ambiget, testimonia mansuetudinis & clementiæ, quæ per urbem nuperrimè domitam constituet, ordinis novi fore normam, cum sic excitetur benevolentia: victoria enim, nisi illam adipiscatur, referet plantam sine radice. Quemadmodum enim exiguus ventus arborem facilè prosternit, quam radices parum firmant, sic minima quæque occasio tumultuandi invitabit ad arma corripienda, & jugum obedientiæ excutiendum.

Noverit igitur victor, nihil potentius captivare animos, quam emolumentum: quod si semel eos suæ administrationi implicet, in qua plus mansuetudinis & commodi inveniant, quam sub Imperio superioris principis, nihil erit, quod metuat. Galli amiserunt per Vesperas Siciliam, & tempore non diuturno Regnum Neapolitanum, cum Ducatu Mediolanensi; quod adeo rigidè imperarent, ut principibus nulla esset causa fidei servandæ, & novos dominos colendi.

Ro-

Romanorum institutum ex mansuetudine & moderatione celebre, populos Sagunti & Italiæ devictos diutissime tenuit in obsequio; cum viceversa Hannibalis austeritas eos averteret, quamprimum potentiam ibidem constabilire incepisset. Addam nihilominus monumenta quædam particularia, ad ordinis illius institutum explicandum, ut populares alicujus vrbis nuperrime devictæ in officio contineantur.

Non parum profuerit, accuratam præstare justitiam in negotijs & causis civilibus, cui addenda cura ubertatis & annonæ: pietas est colenda, nobiles fovendi, & literati lucrandi: Monachorum etiam familiæ nihil negligantur, sed honore & eleëmosynis demulceantur, ijs immunitates serventur in pleno usu. Ipsi enim conscientias popularium possident; & authoritas ex vitæ instituto laudabili & factis & dictis fidem conciliat, adeoque exemplum sequendum.

Quemadmodum etiam in potestate optimorum & sapientissimorum principum non est, popularium benevolentiam per testimonia benignitatis acquirere, qui efferati, iniqui, & beneficijs impervij sunt; opus itidem fuerit, in oppida nuper subacta validum imponere præsidium, quo contineantur in officio, & coerceantur tumultuaturi: ducibus tamen injungendum, ut moderatè degant, ne oneribus nimijs & querelis præbeant ansam.

Deinde auferenda sunt ea omnia, quæcunque turbis concitandis sufficiant; arma scilicet, miles, machinæ bellicæ, feroces & turbarum capaces, adeoque turrium & locorum munitorum usus. Sic Cæsar in oppidis subactis primo jubebat sibi tradi arma & equos, obsides etiam nobilissimos & fortissimos, quibus medijs intercludebantur à tumultu ciendo. Neque enim satis est, abstulisse arma, si retineant viros authoritate & consilio præstantes, qui exiguo negotio alia possunt curare clam submitti, conductis etiam copijs militaribus.

Carthaginenses id per experientiam ostendêre, posteaquam Romani omne armorum genus abstulissent, cum rationem inirent ex ferro, quod in urbe inveniebatur,

tur, singulis diebus, cudendi centum scuta & trecentos enses, præter sagittas, & machinas jaculatorias, adeò ut fœminarum capillos converterint in funiculos, deficiente canabi. Viri enim ingeniosi & militiæ periti gravius sunt metuendi, quam ipsa arma; sic & accuratius ejiciendi ex oppido, quod asserendum sumitur, quam sclopeta, hostilia, & quævis ignivoma.

CAPUT XXVIII.

Conatus Feriani & Aldringerij, ad Lotharingum asserendum, redduntur prudentia Cardinalis inutiles.

QUo tempore rex arma sua disponebat, ut injustis conatibus Lotharingi obviaret, Austriaci constituebant Aldringerium in Germania & Ferianum in Italia, qui ad Constantiam juncti, descenderent in Alsatiam & Lotharingiam, ut à naufragio Lotharingum tutarentur. Instituti ipsius certior, moras identidem nectebat, adeo ut in Belgium evadere cogitaret, certâ spe conceptâ, si Nanceium sex tantum septimanas, aut alterum mensem sustineret impetum Gallorum, abunde temporis habituros illos exercitus sospitatorios.

Ex eadem autem causa Cardinalis, cui promtum est mederi ante cladem, tam vehementer instabat, ut ille coram ageret cum rege & pacisceretur, persuaderet etiam regi, mitteret ad Suecos, qui Feriano & Aldringerio occurrerent, viam ad Alsatiam intercluderent, & Forcæum cum exercitu vicies mille virorum in Lotharingia relinquerent. Ille in mandatis habebat singularibus, ut tumultus & machinationes quascunque à Duce institutas coerceret; jussus tamen simul Suecis submittere, quanta desiderarent auxilia, ut duobus illis summis ducibus essent pares.

Con-

Concordia summa inter Regem & Suecos extemplo suadet Hornio excurrere ad transitus Feriani, & cum virtuti nihil videatur invictum, Constantiam tentare, quâ maxime portâ Ferianus erumpebat in Germaniam. Cum autem Ferianus appropinquaret, cura agri Wirtembergici, ne in eum fieret irruptio, angeret, auxilia obsessi valida reciperent, & lacu liberè uterentur, recedit Hornius, rogatus plurimum à Duce Rohanio, nomine Regis, & conjunctionem Feriani cum Aldringerio permittit.

Dux interea Vinariæ Bernhardus, ut eos ab Alsatia retraheret, sumit Ratisbonam obsidendam, præter Straubingam & alia in ripa Danubij loca. Ferianus tamen & Aldringerius, instituti pertinaces, trajiciunt Rhenum, & per agrum Basileensem effunduntur in Alsatiam. Quod ubi Mareschalco Hornio, & Palatino Birkenfeldio nuntiatur, accurrunt, instant, Rhenum trajiciunt ad Argentinam, occupant anteriora ad Colmariam, parati ad confligendum. Illi vero, quibus id solum erat cordi, ut Ducem Lotharingiæ juvarent, à prælio semper abstinuêre, eoque magis, quod didicissent, quantas copias Forcæus hostibus obtulisset.

Aldringerius ubi nullum operæ pretium videt, ad Brisacum denuo trajicit Rhenum, sed Hornius nullum temporis momentum ratus perdendum, itidem trajicit, consequitur fervidè, & carptim abeuntem cædit. Hinc igitur viribus ille diffisus, Brisacum ingreditur, ubi Ferianus, qui in Alsatia remanserat, & à Palatino Birkenfeldio, atque Ottone Rhingravio infestabatur, denuo jungitur, ut una transgressi in Sueviam meliore uterentur fortunâ; spe tamen vanâ. Ferianus enim post aliquot menses vitam cum morte commutat, in medio instituti curriculo, copijs plurimam partem dissipatis & confectis per famis, frigoris & contagionis vitium.

Non hoc unum commodum Rex à Suecis ferebat, cum fæderati ipsi non minus essent cordi;

cos

eos igitur adhibet ad asserendum Ducem Würtembergicum & comitem Hanoviæ, patrocinium expetentes, postquam duo illi Duces vastitatem illis territoriis inferre quærerent, hostium numero habentes, quos cunque ab instituto suo alienos, ut illic reficerent militem, provinciam devastarent: Asseruntur igitur tam feliciter, ut hoc anno nihil damni ferrent. Fateor quidem, non tantum istis duobus principibus fuisse usui, cùm Forcæus jubente rege in aliquot illorum munimenta partem exercitus spargeret: nam Marchio Burbonius, Campiductor, sexcentos gregarios Mompeligardiæ, quæ juris est Würtēbergici, imponit, & per ipsius virtutem, prudentiam, vigilantiam, & studium erga regis gloriam, servata fuit; dum quaterna hæc propugnacula circumdet munimentis sibi commissis, ad majorem securitatem.

Mittit & alias copias Forcæus Busivillam, Susivillam, & Neovillam, ut sic Comitatum Hanoviæ custodiret Fæderati perinde Galliæ asseruntur, Dux Lotharingiæ relinquitur inops auxiliorum, & Cardinalis dux aufert gloriam summam, qui consiliis suis, & fæderatorum tempestiva opera duobus exercitibus occluserit transitum, ne in Lotharingiam effusi, regem in possessione victoriarum turbarent.

Politica reminiscentia.

Prudenter impetitur hostis in transitu per arma fæderatorum.

QUicunque princeps videt exercitum hostilem ingruere in provinciam nuperrimè subactam, rectius ipsum prævenerit, ut domi ipsius confligat, quam ut aggredientem expectet. Rationes istius axiomatis alibi exposuimus. Eum sane ordinem Romani in omnibus gravioribus servabant expeditionibus, præter bellum Gallicum, & Punicum secundum, quæ vel inde nunquam potuere finiri, donec exercitus per mare & Alpes trajicerent.

Qui-

Quicunque autem copijs parcit, aut ad alia instituta accommodat, porro rectius fecerit, si mediam viam occupet, & lacessat, sive in provinciam hostilem invadat, sive transitus insideat, operâ fœderatorum, ut progredi nequeat. Cum Hannibal spem de subjugandis Romanis abjecisset, Antiocho consulit, ut eos intra Italiam oppugnaret: id quod optime successit. Eodem modo Gensericus Rex Vandalorum à Basilio Patricio, prælio maritimo, eoque sævissimo victus, persuadet, ut graviora declinaret, OstroGothis & VisiGothis, inruptionem in Imperium Romanum, invento salutis remedio, quo destitutus, periculum exitij ultimi sustinebat.

Ut autem exempla aliquot rationibus firmemus, verum utique inveniemus, quod Cræsus ad Cyrum ajebat, exhortatus, ut Thomirim in propria invaderet provincia: Si hostem admittis, vastitatem dabit grandem, si uno prælio sis inferior, aut in confusionem delabaris, non acquiescet simplici victoriâ, sed victricia proferet arma, donec universam provinciam sibi subjiciat. Deinde nihil sustinetur periculi, ubi per fœderatos, aut domi suæ, aut in angustijs impetitur, quin imo sic servantur copiæ integræ ad meliorem usum, sine immenso labore.

Vicerit licet fœderatos. hunc exercitum inveniet intactum, & viribus nondum fractis ferocem, adeoque ad repugnandum fortissimum, dum ipsus sese sentit imminutum per itinera, conflictus, morbos, &, attritum ex defatigatione. Præterea & viarum & claustrorum majorem suscipiet notitiam, si à fœderatis, ipsi vicinioribus lacessatur; quibus facilius annonam & supplementa submiseris: Sic igitur semper producet effectum instituti, ut eum scilicet abstineat, in quo eo majus apparet commodum, quod nullum subit periculum, exercitum servet alacrem & integrum, quo fœderatorum copias fulciat, ad claustra servanda infirmiores.

CAPUT XXIX.

Diversi commeatus, ad transigendum cum Regina matre, & Aurelianensi.

QUamvis Regina mater, & Aurelianensis per proximum biennium ad extrema evasissent, artibus illorum, qui nimiam sibi acquisiverant fidem in consilijs, inducti, tenerrimus tamen Regis animus, quem nunquam non erga ipsos exeruit, variis stimulabatur curis, ut illi resipiscerent, seseque Galliæ redderent. Regina mater decubuerat aliquamdiu, et Rex, ut testaretur quanti faceret ipsius valetudinem, non sustinuit ad primum nuntium, quin Riolandum & Petrum Parisiorum famosissimos medicos mitteret, qui omnem omnino curam & industriam depromerent, in ea restituenda. Sæpius etiam mittebantur Nobiles, qui de valetudinis constitutione renuntiarent.

Cardinalis profecto non parum contribuebat ad illam sollicitudinem; is cum nullam prætermitteret occasionem, quâ Reginæ matri testari posset suum obsequium, illam experiri cæpit mitiorem, adeo ut videretur pristina amoris sensa erga Regem, & fiduciam erga Cardinalem resumtura, nisi abominandis consilijs eorum, quibus nimium fidebat, denuo fuisset perversa; Chantalupi particulariter, qui extra tempestatem nullus, abhorrebat à tranquillitate. Non tamen per omnia impediebat, quin sæpiculè mitteret, qui certiora de Rege referrent, & asseverarent, quanto studio ipsa in gloriam regiam & valetudinem ferretur: satis tamen improbo artium supererat, ut effectum intercluderet.

Alio experimento vix utar, præter instructionem, suâ manu perscriptam, & Labeviotraditā, cum regina mater mitteret salutatum regē: Subjiciebat profecto lenocinīū verborum, ut studium illius erga regē promoveret, adeo ut etiā permitteret, reginā matrem ad Cardinalem scribere, ut testaretur, paratā ipsi benevolentiā, cujus te-

stimo-

ſtimonia liceret ſumere,&ſic occultius falleret. Noverat autem optime, regem, niſi judicij uſum exuiſſet, quo tamen in omnibus inſtitutis admirationem conſequitur, nunquam paſſurum, ut ipſius reginam matrem comitaretur, & conſilijs inſtrueret, poſt ſecreta per Alpheſtonum & Chavaniacum propalata, de tollendo Cardinale.

Per complices igitur reginæ matris animum obfirmat, ne abigeretur, ſed ut fidelis & admodum induſtrius audiret miniſter, quo ipſa carere non poſſet, niſi cũ diſpendio authoritatis & rerum agendarum. Inſtructio inſuper Lalevio data, ampliusconfirmabat animi ſenſa apud regios. Cogitabatquidem improbitatem ſpecioſo amicire velo, dum ſuppliciter rogat Cardinalem de dimiſſione, quodnollet tam egregium opus tranſactionis impediri. Ita vero amplius patebat acutis oculis, cum certum haberet, ſe excluſo Reginam matrem nunquam rediturã.

Perplexabatur etiam hic ſermo, adverſus illum, qui nunquã longius removendum aſſeverabat; quin etiam Cardinalis ſic reddebatur ipſi exoſior, quem ſciret, non adeo egenum prudentiæ, aut ſtudio erga regem vacuũ, ut reditum ipſius permitteret. Proponebat ſibi etiã, diffidentiã maxime obſtare tranſactionibus interMagnates, quibusconcordia duntaxat reditper confidentiãmutuã, omne penſum ponebat in illa fovenda apud reginæ matris animum; quod eadem inſtructio, Laleviam aperte demonſtrat, quæ jubebat dicere, Si rediret inGalliã, ſortis fieri jacturam, Cardinalem ſemper promtũ habiturũ ipſius exitium, nullo metu noxæ reciprocæ, etiam poteſtate apudipſamdeficiente, ambigere etiam, deCardinalis diffidentiã, tametſi vicies& amplius ſtudium de reditu ipſius impenſiſſimum retuliſſet.

Nullo igitur negotio apparebat inPatris Chantalupi actionibus, quod una manu cauſãad tranſactionẽferret, alterâ vægrandia objiceret obſtacula: ſimillimusilli, qui populares ad reſtinguendum ignem vocat, occulte focũ ſtruens & fomitem. Aula Bruxellenſis non hoc unũ dedit per iſtum annum teſtimonium calamitoſorum principum, quotieſcunq; ambitioſis parent miniſtris, quibus ſolitum eſt privata compendia præferre principis com-

modo. Documenta enim nihil minus apparebant in transactione Aurelianensis, quam Elbenius agitabat, Ipsi enim Rex fecerat copiam sæpius commeandi Bruxellas & Parisios, si quæ ratio inveniri posset, ut ipsum ex manibus Hispanorum eriperet.

Si Aurelianensis scivisset, nihil sibi in Gallia metuendum, id vero votorum regiorum esse summam, ut partem gloriæ & voluptatis caperet, quem regia majestas amore prorsus filiali amplecteretur; nunquam profecto diecalam unam in Belgio hæsisset, perrupisset propediem omnia obstacula, ad evadendum. Puylaurentius tamen, qui potens erat in animo ipsius, omnem fidem meritus, præ omnibus alijs, quod metueret supplicium temeritati debitum, cum ipsum tertium ex Gallia deduxerit, & fructum speraret colligere benevolentiæ, satis inveniebat industriæ, ut contrarium persuaderet, & diffidentiam summam instillaret.

Animum inducebat, in Gallia nihil tutum ipsi, sub ipsissimum adventum deductum iri in saltum Vincennarum, aut saltem familiam coricæis explendam, ut custodiam perferat molestiorem; Regem nihil curare hospitium ipsius ad Hispanos, nisi quod metueret, ne armatus in Galliam irruat, æmulationem esse studium illud collaudatum, cum principes obliquo oculo spectent successores necessarios. Nunquam denique permitteret, ut Rex quenquam obtrudat in consilium, qui notitiam actionum venetur, cum universi illi corycæi aut speculatores rectè nuncupentur. Compactum iri quasi in eculeum, & summas angustias, ubi regiæ benevolentiæ aucupes, novam identidem subjicerent diffidentiam, donec in castellum aliquod seponatur, ad diem usque coronæ ferendæ.

Non utique ignorabat, quanti interesset Regum, absolutum servare in voluntates principum regiorum Imperium, & de consilijs potissimis certiorem fieri; conscius insuper, virum quemque cordatum, Principi additum, partem & confidentiæ & favoris propediem sumturum: maximè ubi ille, quisvis foret, Principi demonstraret, non nisi ex privatis commodis susceptum

iter

iter in Belgium, & moram ibidem tractam, unde pernicies extrema posset consequi. Quæ vero consilia mansuetudinis & pacis possent sperari ab ipso, qui nunquam, etiam redditus tranquillitati, desinebat in sermonibus regem carpere, & Cardinalem offendere, ad comminationes etiam prolapsus, uti meminisse possunt, quicunque cum ipso egerunt.

Quod si Chantalupo nihil erat fidendum, post extrema illa, quæ amare videbatur, & institutum immotum, in quo animum Reginæ matris firmabat, ne desereretur; nulla ratio majorem fiduciam de Puylaurentio suadebat, ob eam dispositionem, in qua inveniebatur, quin præsentiâ Aurelianensis iterum abusus, novum per Galliam suscitaret incendium belli civilis, aut quartum extra Regnum deduceret, ad primam umbram diffidentiæ, quæ mentem alioqui ægram tentaret.

Diffidentiæ maiorem faciebat locum, manifestus ambitionis æstus in animo, quod vitium audaciam omnium rerum inspirat: deinde eximia illa benevolentia, quâ Aurelianensis eum prosequebatur, potestatem erat servatura ejus ad nutum traducendi, adeo ut Aurelianensem revocare, cum comite, quo carere nolebat, fuisset facem divisionis in Galliæ sinum conjicere, quæ sane tum temporis salutem potius quærebat necessariam in concordia arctiore, cum Exteri magna compendia ex discordia, quam sollicite in familia regia fovebant, colligerent.

Verumenimvero, nulla apparebat ratio, cur inter Aurelianensis intimos censeretur; nisi ingenium & mores mutaret, sed qui pergeret cum Rege agere protervius, repudians conditiones, secundum quas Rex desiderabat reditum Aurelianensis, alijs propositis, ac si Princeps cum principe, par cum pari ageret, ausus etiam sua commoda admiscere, cum rectius ad pedes regiæ majestatis advolutus, offensarum gratiam petiisset. Profecto hic authoritas regia turpitudinem tulisset non exiguam, si testaretur tantam imbecillitatem sub oculis universæ Europæ, ut cogeretur legem à subdito accipere, cui deberetur ex rigore justitiæ supplicium.

Vulgus, cui acies oculorum hebetior ad penetrandum, quæ in fundo latent, videbatur suggillare, neque Reginam matrem, neque Aurelianensem restitui gratiæ regiæ, post tot commeatus; sapientiores autem, quibus de negotio nonnihil constabat, non satis admirari poterant prudentiam Regis, qui authoritate uteretur, quam leges conferunt principibus in propinquos, ubi de reipublicæ agitur salute, ut nec reditum illorum præcipitet, qui in perversa dispositione intimorum tumultus ulteriores in Regno excitâssent, ad instituti Lotharingici dispendium.

Politica Reminiscentia.

Summa est prudentia, nihil præcipitare transactionem cum periculo reipublicæ conjunctam.

HIc demum fiet compendium sapientiæ, ubi transactiones, cum periculo reipublicæ conjunctæ neutiquam præcipitantur. Certum omnino, si generatim loquamur, præcipitantiam sapientibus consilijs inimicâ, negotiorum turbinem sine termino, & improbum ministrum, cum cæca sit, & providentiæ expers, adeo ut nunquam nisi cum dispendio agat. Inprimis vero apparet id in paciscendo, ubi partes in necessaria ad pacem dispositione non inveniuntur. Etsi enim omnia sint plausibilia, per principia, non tamen diuturna fuerint, propter rancorem animorum, qui extabat in vestibulo, & ex quocunque fastidio novo augetur.

Subit enim divisio, & pro satisfactione occurrit pænitudo. Tantum enim abest, ut definiant causas, quin potius complures inde enascuntur disputationes inter Magnates: & facilitas firmandi pacta definit in mille difficultates per executionem, adeo ut post sedulum laborem ad promtiorem exitum, eadem quæ prius ratio diffidendi valeat inter eos, quos concordiæ restitutos credebas. Odiū facillime inter Princeps suscitatur, nihil minus obliviscuntur, quam injurias susceptas: quamvis enim easdem dissimulent aliquousq;, nunquam tamen desinent effecta protrudere, per occasiones oblatas.

Olim diversæ instituebantur transactiones inter Ludovicum XI. & Carolum Burgundiæ Ducem, per quas videbatur consuli utriusq, imperio: quoniam autem exnecessi-

cessitate & secundum rerum curriculum illas dux inibat, quoties arma ponerentur, non vero ex animi propensione, ad vitam cum rege degendam tranquille nunquam non repetendum erat exordium, adeo ut sola mors potuerit determinare illorum dissidia. Quoties vero Aurelianensis familia fuit reconciliata cum Burgundica? semper tamen invanū: quo principes non abjicerēt odiū mutuū, & ex quâcūq; causâ ac suspiciōe ad arma recurreret.

Henricus II. non multum obtinuit, postquam Ducem Guysium in gratiam recepit, qui nihil desinebat persequi institutū ab ambitione susceptum. Ingenia rerum imperitiora nihil advertunt sortē dubiam in concordia principum, cum existiment, non parum profici, si amicitia aliquamdiu saltem constet: est tamen, uti gravissima consequantur illam sortem, verbigratia, ubi divisiones civiles, quas de novo suscipiunt, rempublicam exponunt periculo, & Exteris compendium præbent. Longe præstat, Magnates extra regnum commorari in discordia impotente, quam ut ad aulam versentur, aut provinciam longinquam incolant, unde facillime possent tumultuari, & seditionem ciere.

Existimaverim ego, considerationes illas præcipitatas rectissime comparari digestioni nimis promtæ, quæ ex Medicorum sententiâ corpus tantummodo replet cruditatibus, quæ morborum deveniunt causæ: videas enim plerunq; suspiciones & novas lites, tanquā semina bellorum civilium inde nasci. Multo igitur expeditius fuerit moram interponi, antequam firmentur, ut evadant solidiora, quam præcipitari, ut exiguum tempus subsistant, & novas producant turbas.

CAPUT XXX.

Cardinalis gratiam reginæ matris ambit.

CArdinalis vero nihil desinebat sibi expetere, Reginæ matris benevolentiam, adhibitis quibuscunque testimonijs submissionis & gratitudinis. Re-

vocabat ipsi in memoriam, quicquid officiorum peruniversam ipsi reddidisset vitam, fidem quam applicuisset omnibus ipsius actionibus, consilia optima quæ nunquam non suggesserit, pacta compendiosa, quæ per suam industriam ipsi conciliasset. Ut denique Orbi terrarum suam probaret innocentiam literas ad ipsam dat admirandas, quas cum dignæ sint, ut auro describantur, inseranturque in tabulas æternitatis, ex idiomate Hispanico transferre in Latiũ pl- cuit; ubi nullus dubito, vestẽ alienam non parum ex elegantia genuina surrepturam.

Novi, Serenissima Domina, meos, vel potius reipublicæ hostes, improbitatis non fecisse compendium, postquam apud majestatem tuam mihi detraxere, quin præsentiam meam & Regi suspectam reddant, quasi eo prorsus animo ad ipsum accederem, ut alienarem atq; & dividam, quæ Deus & Natura conjunxere. Spem pono in divina benignitate, fore aliquando, ut improbitas illorũ patescat, actiones meæ quamprimum justitiæ comprobentur, & innocẽtia mea triũphet de calumnia.

Non, Serenissima Domina, quod me minus felicem & culpatum sentiam; postquam desij tuæ majestati gratus esse, aut vitam mihi ipsi exosam traham, in hoc rerum mearum statu, postquam benevolentia tua mihi est carendum, eoque æstimio, quod præ omnibus terræ honoribus diligebam. Id autem cum ex manu tuâ liberali obtinuerim, non tantum acceptum tibi refero, sed etiam ad pedes tuos demitto. Excusa, Serenissima Domina, opus tuum & creaturam; Quicquid processerit ex ingenio tuo regali, sine murmure excipietur à me, quod millenis comprecationibus prosequar.

Verumenimvero Serenissima Domina, parce quæso, adjuro pietatem tuam à natura insitam purpuræ Ecclesiasticæ, quâ me amicivisti, ne splendorem & decus perdat per maculam adeo turpem, quam aspergeres. Neque vero simile fit rationi, omnium mortalium devinctissimum fore ingratissimum; meamque adeo conscientiam, mea commoda, primamq; meam propensionem animi tuæ voluntatis subiisse Imperiũ, & nullo alio mutationis pretio idẽ rejecisse, quã ut apud optimã & maximam Univerf[illegible] [illegible]us Reginam proditoris referam vitu-

Hoc

Hoc ipſum, Sereniſſima Domina, ſi recte ex penderetur, poſſet me exculpare, & à crimine atque ſuſpicione liberare tribunal tuæ majeſtatis, quæ ſententiam atram in me fere inauditum tulit. Non tamen appello quenquam, cum me totum tuæ voluntati tranſcripſerim. Infelicitati propriæ adſtipulor, nec diſputabo adverſus Dominam meam, nec etiam rationem iſtius actus petam. Tantum abſum, ut cogitem patrocinio Domini mei inniti, aut miniſtrorum quorumcunque, vel etiam recordationi præteritorum officiorum, adeoque obluctari indignationis tuæ curſui, quin ipſam mētem ipſius forem criminis damnaturus, aut contrariam viam ſumturus, quam hactenus ingenium tenuit manifeſtiſſimam ad gloriæ compendium per fidelitatem, & ad ſecuritatem per innocentiam.

Minus etiam deſidero, miſerabilem meam ſortem in Gallia abſoluere, aut Romam transferre, ut ibidem deploratiſſima quæque aſpiciam: ubiuis enim locorum obrepet faſtidium, per Majeſtatis tuæ abſentiam, adeo ut ab aſpectu tuo remotus, præter deſiderium mortis nihil habeam reliquum. Optarim tamen, propter authoritatis meæ compendium, & eum gradum, quem in domo Dei obtineo, ut ea mihi obtingat poſt innocentiæ meæ manifeſtationem; & niſi nimis audacter voveo, poſt benevolentiæ tuæ redditum honorem.

Hoc ubi obtinuero, nihil dolebo ab aula recedere, aut ex mundo exire: cum quotidie millies moriar, poſtquam maieſtas tua viſa eſt credere, me degeneraſſe, adeoque deſiiſſe eſſe quod ſum, nempe.

Sereniſſima Domina
Majeſtatis tuæ

humillimus, fideliſſimus
& obſequentiſſimus
ſervitor.

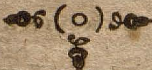
ARMAND CARDINALIS RICHELIUS.

Politica reminiscentia.

AUt vitium est naturæ, aut institutionis, hominem, animal rationale, ratione nihil duci, nihil flecti. Ajunt sane, mentem mortalium quorumcunque, referre papyrum virginem, quæ primas lineas avidissime imbibat, nunquam penitus amittat, cum per naturam sit tenerrima, & atramentum ex ijs constet materijs, quæ per acrimoniam sint tenacissimæ, quemadmodum in solidioribus cœlum insugit lineas ad æternitatem transmittendas. Sic omnino testa, quo semel est imbuta recens, servabit odorem diutissime, & animus, opinionum vacuus, exordium suscipit facile motuum quorumlibet; sed plerunque antequam rationes contrariæ adferantur, sinistræ opinioni dat locum.

De institutione nemo dubitabit, qui Mithridatis meminerit. Is enim effecit poto sæpe veneno, ut ne toxica quidem nocere potuerint, ubi eorum vim in morte spontanea desideraret. Ad oculum patet, guttam & stillicidium excavare lapidem, quod sensibus credere cogimur: quid vero non poterunt creberrimæ suggestiones, quæ, instar aquæ blandiuntur, sed per continuum casum obfirmatissimo animo vim inferunt. Acrimoniam habent suspiciones, ne dicam stimulos, ut mens de statu dejiciatur, & omnia sequiora intelligat, adeoque applicet.

Præclare ille ajebat, rebus omnino singulis geminas esse ansas, dextram & sinistram: unde mortalibus opinionum diversitas, cum alterutram apprehendant. Non per omnia absimiles puerulis, qui sibi vitrum rubrum aut flavum, cæruleumve apponunt, ut objecta colorem vitri referant; vitio & in vitro, & in oppositione vitri hærente.

CA-

CAPUT XXXI.

Litigium inter Archiepiſcopum Burdigalenſem, & Ducem Eſpernonium.

SUb finem iſtius anni ſuboritur grave litigium inter Henricum Surdiſium Archiepiſcopum Burdigalenſem, & Ducem Eſpernonium, Aquitaniæ gubernatorem. Archiepiſcopus ille, cujus ingenium eſt omnium negotiorum capax, præfecturam, per obſidionem Rupellæ, gerebat aliquot navigiorum bellicorum in illa provincia, cum poteſtate particulari, quæ ipſum eximebat quovis Imperio: Dux vero, qui nunquam paſſus erat deplumari ſibi alas, non parum inde offendebatur, tametſi rem diſſimularet, aucupaturus occaſionem commodæ vindictæ, quæ non ſtatim ſeſe præbebat, Archiepiſcopo ad aulam, & per Pictaviam occupato, ad Regis cauſam tutandam.

Quemadmodum vero non minori pollet memoria, quam fortititudine, rem diſtulit uſque ad reditum Archiepiſcopi, qui ſub finem anni incidebat. Conſuetudo autem Urbis fert, ut Jurati Archiepiſcopo obviam eant uſque ad Pontem, quotieſcunque ille peregre adventet: Dux igitur, ne honor iſte exhiberetur, advocat Juratos à meridie, cum expectaretur Archiepiſcopus, quos diſtinet ſiveper negotia conficienda, ſive per alias technas, donec ille introiviſſet in Palatium. Conabantur quidem Jurati excuſationes Archiepiſcopo adprobare, quod non iviſſent obviam, quibus ille tamen ſibi minus ſatisfieri teſtabatur.

Acceſſit alia offenſa poſt pauculos dies, cum Dux ex jure litorali primam naſſellam legeret, quam ad rationem fori piſcarij emtam ſolveret, ubi ex mandato quorundam particularium aperitur & clauditur. Atrienſis igitur Archiepiſcopi adit Cliam, locum nempe recentium piſcium venalium, ut piſces coeme-

meret, arcetur à vestibulo, quod jus litorale nondum esset præstitum. Quod ludibrium potius mensam, quam personam Archiepiscopi lædebat, injuriam tamen ille interpretatur summam, querimoniâ per ordinem justitiæ institutâ, unde litigium vehementissime exarsit.

Dux enim irritatior, volupe habuit eundem lusum iterare, quo die Archiepiscopus Juratos excipiebat opipare, cum cæteris Urbis præfectis, satellitium mittit, ut ne Clia aperiretur, aut pisces venum proderentur: adeo ut Archiepiscopi ministri vim molientes, vapularent. Dicitur etiam, Ducem eodem die, ne Archiepiscopus marinos aliunde haberet, custodias disposuisse circa Archiepiscopale Palatium, ut ingressuri excuterentur, piscibus direptis.

Archiepiscopus igitur juste indignatur, querimoniam apud Procuratorem Generalem iterat & juratos, qui diversa testimonia signabant, cum protestatione appellandi Regis, incusantes viros quosdam cum mantellis coloris dubij inter viridem & fuscum, quibus cruces albæ insidebant; nullâ utique mentione satellitij ducalis. Iterata tamen ista querimonia nihil commodi attulit secundum primam: Dux imo jubet Naugasium legatum satellitij occasionem aucupari, ut Archiepiscopo per plateas Burdigalæ occurreret, cui satellitium exponeret contemplandum, rogans proterviorem quemcunque indicaret, asseveraret denique nullum à sese unquam prodiisse mandatum ex animo ipsum offendendi; aut aditus ad Palatium impediendi.

Naugasius non deest mandato, capit occasionem ut rem ex ordine exequeretur, vicenos satellites Ducis sequi jussos, obviam trahit Archiepiscopo in monasterio Divi Andreæ, cum ex urbe rediret in currupensili. Aurigam inhibet, habenas equorum arripit, & per tumultum circumcirca coortum confusè ipsi infit, Venire sese à parte Gubernatoris Ducis, ut ipsi repræsentaret viros cum mantellis dubij coloris inter viridem & fuscum, cruces albas gestantes, ut sciret, quinam illi essent, & ipsus dispiceret, qui arguerentur ipsum offendisse; asseverans

fans insuper, neminem à sese jussum proterviam ipsi facere.

Ludibrium istud magnum excitabat dissidium, alijs in scandalum trahentibus, alijs risum applicantibus. Archiepiscopus autem testabatur, quam graviter sese offensum sentiret, convocato universo Clero, cui injuriam in sua persona susceptam exaggerabat, & quid porro agendum foret, dispiceret. Constitutum, ut Naugasio sacris interdiceretur, antequam vero anathema promulgaretur, irent duo Canonici, duo Curati & duo Monachi ad Ducem, qui satellitium apud ipsum incusarent, an ipsius jussu res esset peracta.

Dux Deputatos excipit civiliter, sed ne titubaret, aut erraret in responso, quod erat daturus, petit, ut sermonem scripto exhiberent. Renuntiatum ubi id fuit Archiepiscopo, iterum convocat Clerum, ex illius sententia statuit postridie promulgare censuram excommunicationis contra Naugasium, ipso festo Omnium Sanctorum, adeoque omnes complices. Naugasius admonitus de istac censura, eam appellatione abusus rejicit, Archiepiscopo appellationem insinuat; & Dux accersit domum suam omnes omnino professores Juris Canonici, & magnum numerum monachorum, exquirit consilium super istâ censurâ.

Proponitur autem facti species in forma qualicunq;, unde plurimis eorum visum, nonnihil in censura erratum, neque omnia momenta juris fuisse observata, perinde credere sese, eâ notatos non obligari. Dux hanc sententiam quantocyus promulgat per compita, ad clangorem tubæ: id quod Archiepiscopum tam vehementer irritavit, ut nihil recordatus, monachis illis fere impossibile fuisse, ad Ducem non convenire, postquam vocati fuerant; sententiam datam pro re propositâ, quæ tamen nihil definiret, sed tantum simpliciter testaretur de illorum sensu, quemadmodum Advocati quotidie pronuntiarent de oblatis, etiam quæ ipsum regem spectarent; constitueret eos per rigorem castigare.

Hæc sententia conformis inveniebatur illi, quam Episcopus Nannetensis Prælatus, cujus authoritas est illustris,

lustris, vita sine macula, & scientia sine secundo, Duci per literas rogatus præscripserat, dum is metueret, ne studium complacendi Doctorum & monachorum nimium tribuissent ipsius commodis. Archiepiscopi nihilominus rancor tãtus erat, ut sententiam ferret in omnes monachos opinionem à Duce promulgatam probantes, condemnationis, quod attentassent adversus personam ipsius & dignitatem; interdicit illis õnia munia, & functiónes Ecclesiastica cuiuscunque modi, agendi cum populo, conscientias emaculandi, & administrandi Sacramenta in Diæcesi Burdigalensi, annexo mandato ad superiores Provinciales, ut ipsos castigarent, & ex monasteriis Burdigalæ extraherent.

Excandescentia, qua flagrabat, nihil permittebat respicere ad immunitates à Sede Apostolica familiis istorum Monachorum indultas, quibus inhibentur omnes omnino Prælati censuras intendere in ipsos, addito supplicio eiusdem excommunicationis, qua illos irretire conarentur. Hinc Monachi Pontificem maximum appellarunt, de sententia præter authoritatem latâ: non tamen Archiepiscopus sustinebat argui falsi, unde in Palatium Archiepiscopale convocat Superiores monachalium familiarum, ut sententiam in Naugasij favorem latam revocarent.

Dux certior eorum quæ agitabantur, conventum eum impediendum censet; injungit igitur excubiarum duci in urbe, ut Palatium Archiepiscopale sagittariis cingeret, ne quis Monachus introiret, ex metu turbandæ trãquillitatis publicæ, quam per officium teneretur curare. Archiepiscopus intimè dolebat, consilia sua per vim disturbari; cumque operæ omnino esset pretium facturus, constituit ipsus adire Monachos, & in Palatium deducere suum; unde omnis mali prodiit scaturigo, cum præterita plerisque viderentur ludicra.

Dux autem, qui nunquam tantum patientiæ acquisiverat, ut toleraret Archiepiscopi immunitatem Ecclesiasticam, ad confringendam potentiam politicam, ipsus cum satellitio & aliquot nobilibus, eum præstolatur ad vestibulũ Cænobij, quod adjacet Ecclesiæ metropo-

tropo-

tropolitanæ: obviam procedit Episcopo adventanti, verba quædam injuriosa ingerit, pileum & capillare ad terram defluere facit, pomum baculi manualis etiam pectori admovet, quod testantur nonnulli, auditi secundum informationem, quam Parlamentum instituit postea.

Tumultus iste mire personabat Urbem; Archiepiscopus tamen nec cursum, nec tempus perdit, postridie, undecimo nempe Novembris conventum agit Cleri, & ex ipsius sententia pronunciat Ducem cum complicibus excommunicatum, interdicto subjicit Urbes & suburbia Burdigalæ ac Cadiliaci. Parlamentum animadverso illo tumultu, omnem dabat operam, ut res ad transactionem converteretur, sed frustra, ubi hoc tantum ab Archiepiscopo impetravit, licere Parlamento Missæ interesse sacrificio in sacello Palatij, quem locum servârit integrum.

Mittebat etiam ad Regem informationes de omnibus, quæ evenissent, ut causam ad unguem deduceret: Rex de universo negotio edoctus, Archiepiscopo mandat, ut interdictum tolleret, & Duci, ut in domicilium Plassaci, quod est extra Diæcesin Burdigalensem, secederet, & Pontificis sententiam expectaret, cui causæ cognitio competeret, postquam ipsum appellassent: ad sextum fere mensem extrahitur decisio, adeo ut in alterum annum differretur, cui tempori & loco reliquum servamus.

Politica reminiscentia.

Ab omni tempore Pontificibus & Episcopis magnos exhiberi solitos honores.

FUnctio Pontificum & presbyterorum adeo eminens est & sacra, ut ab omni tempore obligârit populos & Imperatores ipsos ad magnam reverentiam. Plutarchus hanc causam adducit, quod Deum rogent bona, non solum sibi & suis, sed etiam communiter omnibus

bus hominibus. Romani etiam pagani tantum illis habebant honorem, ut sacerdotes Jovis per Urbem incedentes, haberent lictorem & sedem Curulem; adeo ut mulctam irrogârint Cneo Cornelio Prætori Romano, quod injuriosius disputâsset cum Æmilio Lepido, Pontifice maximo.

Alexânder Severus tantum ipsis tribuebat, in rebus religionem attingentibus, ut nihil offenderetur, quoties ipsorum sententiæ discreparent à sua. Alexander autem magnus reverentissime habuit Judæorum pontificem maximum, cum irritatior Hierosolymam peteret, exitium minitatus, sacerdos autem summus occurreret Pontificalibus indutus, ut non tantum demulceretur, sed & obviam iret, & Deum in ipsius personâ, quod historia refert, adoraret.

Omnes omnino Gentiles primum locum sacerdotibus & presbyteris dedere secundum Reges, unde grandis criminis reus putabatur, si quis eos offendere esset ausus. Quod si lumen naturæ eos ad tantam reverentiam induxit, major utique ipsos honos apud Christianos manet: Episcopi enim noscuntur patres; pastores Ecclesiæ, propagines nostræ religionis, adeoque custodes ovilis Dominici. Intuebantur eos, tanquam legem recte vivendi, tanquam amussim laudatorum morum, & tanquam Angelos, quibus maxime patent mysteria fidei nostræ, & qui præ reliquo genere mortalium plus sint defæcati in flammis Spiritus sancti.

Colebant eos, tanquam viros dignitatis eximiæ, qui tenentur mentem continuo in res cælestes sursum defigere, & vivere ex generoso contemtu eorum, quæ fortunæ & mundo dominantur, veluti astra scintillantia, quorum splendor nunquam obfuscatur per nubes vitiorum & horroris; veluti viros cælestes, qui familiarius cum Deo conversantur, veluti libros vivos veræ doctrinæ, vera organa Christianorum, & ideam vitæ per populares instituendæ. Constantinus Magnus solebat dicere, Non sese eos considerare ad rationem cæterorum mortalium, sed qui throni sint, ubi Divinitas hospitaretur. Unde nullus patiebatur, eos sermonibus protervis

lace-

lacerari, adeo ut violatoribus mortis irrogârit ſupplicium, quicunque eos offenderet, quod per ipſam Hiſtoriam patet; ante omnia mandans præſidibus provinciarum, ut quemvis ipſis honorem exhiberi curarent.

Dicam etiam, cælum ſemper geſſiſſe curam particularem, ut injuriæ ipſis illatæ vindicarentur: exempla per Hiſtoriam patent plurima, quæ compendium iſtorum axiomatum produci vix patitur. Subjiciam tamen, Prælatis, ut ſeſe dignos reddant honore illo eximio, convenire, ut officium colant: ſi enim umbra non invenitur corporis expers, contra omnem pene rationem videbitur, gloriam præter virtutis meritum quæri.

CAPUT XXXII.

Edictum ſumtuarium ad coercendas expenſas.

QUamvis bella exotica, à Rege ſuſcepta, ab aliquot annis abſorbuerint immanes pecuniarum ſummas, Regemque adegerint ad varia tributa exigenda, quæ particularium redditus non parum minuebant; ubertas tamen Galliæ popularibus ſufficiebat, unde ſatisfacerent proclivitati inſitæ, ad veſtium pompam & lautitiam continuandam. Offendebatur autem Rex prodigalitate nonnullorum, qui nihil morati neceſſitates reipublicæ, in particulari ſumtus faciebant ſuperfluos, in materia veſtium, phrygio opere, fimbrijs aureis & argenteis, turriculamentis & alijs vanitatibus, quæ non niſi per abundantiam integræ & diutinæ pacis tolerari poſſent.

Ex eo maxime capite coercendi videbantur, quod nimia iſta curioſitas & ſtudium novandi non parum pecuniæ ex Gallia ad Exteros projiceret, ut paupertas paulatim foret metuenda, unde Rex nihil opis ad ducendum bellum expectare poſſet, quod & gloria majeſtatis, & reipublicæ commodum ſuſcipi, adeoq; continuari voluère. Iſtis rationibus itaque inductus, edictum menſe

Decembri promulgat, quo prohiberentur texturæ, fimbriæ & turriculamenta auri argentive, quorum ulna excederet pretium novem librarum, addita pænâ confiscationis, & mulctæ pecuniariæ, ad mille sexcentas libras, si quis gestaret, & mille aureos, si quis venderet.

Silentio non involvam, regi gnarum fuisse, exempla principum plurimum posse apud populares, ad observationem legum, itaque Gallis sese præstitit normam, & eam curam applicuit, ut accuratius servaretur, quam ullum istiusmodi edictum per tempora superiora.

Politica reminiscentia.

Edicta sumtuaria, quæ moderandis expensis nimiis fiunt, & Principi, & popularibus esse utilia.

EDicta sumtuaria, quibus superfluæ expensæ coercentur, æque Principi, ac popularibus, inprimis per bellorum tempestatem, prosunt. Abundantia particularium fontem opulentiæ præstat principi, thesaurumque certum, quo uti queat ad necessitatem. Quemadmodum vero opulentia absque parsimoniâ servari nequit, ut usus rerum non necessariarum tollatur, rectissime ea constabilietur Edictis. Bellum gerere princeps nequit sine tributis insolitis popularium, neque exercitum sustentare ad justum tempus, & per disciplinam commodam: Quomodo autem subvenient ipsi populares in necessitate, si expensæ superfluæ eos privent abundantiâ.

Possunt quidem torculari subjici, ut quælibet reddant, usque ad ultimam guttam, sed ea violentia odij summam, præter infinitas imprecationes dirarum trahit. Dici posset, Magnates, prodigalitatis vitio maxime hic laborantes, nihil tributorum pendere aut subsidiorum principi. Repono ego, eos ad Imperi-

perium armorum vocatos, ubi magnos ſumtus fieri neceſſum eſt, plus contribuere ad ſuſtinenda onera publica, quam populares, unde magis compoſite & parcius ipſis eſſet vivendum.

Nobiles ad pauperiem redacti, facultate commodandi, quoties neceſſitas ipſorum requirit operam, deſtituuntur; coguntur autem domi latere inglorij, dum alij opulentiæ tenaces, poſt ſumtus compoſitos, apparatum ſtruunt, ut rebus ſic ferentibus apud exercitum ſpectentur, ad officium egregie præſtandum. Addo etiam, expenſas nimias plerunque fieri in mercibus, apud Exteros coemtis, quos princeps in detrimentum ſuæ reipublicæ ditat: ubi vero illi hoſtilia meditantur, aut per potentiam aliquid ſuſpicionis movent, jam proſtituuntur rationes repugnandi, & facultas invadendi creſcit ex adverſa parte.

Secundum iſta omnia adeo paucula requiruntur ad neceſſitatem humanam, ut præter omnem rationem videantur expenſæ extremæ ex cauſis neutiquam neceſſarijs, quæ nihil conferant gaudij, magnum trahant incommodum, ex oeconomia fluxa ſecuturum. Acquieſce neceſſarijs, inquit Auguſtinus: cætera onerant vitam, nihil adimunt curis. Sumtus enim ſuperflui, propter honorem ſpecioſum facti, mire duram trahunt ſeriem & laborioſam.

CAPUT XXXIII.

Diſſidium inter Epiſcopos & Monachos definitur per ſententiam Senatus.

CArdinalis determinaverat quidem anno ſuperiore per admirandam induſtriā diſſidia, inter Epiſcopos & Monachos ſuborta, cum iſtis perſuaderet quædam capita, quæ ab alia manu nunquā erant ſuſcepturi: ſed genij quidam turbarum ſtudioſi, & quietis impatientes ex-

cudebant nescio quos libros, in utramque partem. Summa dissidij oriebatur ex nomine quodam, quod in Manuscriptis quibusdam Concilij secundi, apud Aurelianenses celebrati, non tamen in alijs codicibus extabat.

Qui à parte Monachorum stabant, ex nomine sumebant compendium. Confirmationem non per omnia necessariam esse baptisatis: quod cæteris intolerandum videbatur, cum eandem prorsus necessariam statuerent. Leges historiæ hoc mihi permittent, ut dicam, seriem à Monachis institutam non vacare periculo, cum ex eo nomine confici posset, Episcopos per Angliam nihil esse necessarios, postquam omnia omnino exercitia Christianæ fidei Catholicis libera ibidem relinquantur, præter unam Confirmationem. Accedebat etiam fervor disputandi, qui eos sæpiculè ultra terminos doctrinæ sanioris efferebat, adeo ut sese mutuum fodicarent, ad Hæreticorum gaudium & compendium, conscientias timidiusculas turbarent, nec tranquillitati publicæ parcerent.

Exordium coercitionis sumtum à libris istiusmodi scriptionis inhibendis, qui permissu magni Senatus tantum impressi vulgarentur. Doctores autem facultatis Theologicæ apud Parisios non acquievere hoc statuto; Conventum agunt, libros Patris Sirmundi, quos ad sustinendum illud nomen fecerat, denuo examinandos censent: adeo ut hinc prodirent libri quidam sine permissu, contrarii charitati Christianæ, & paci, inter Ecclesiasticos maxime vegetæ.

Cum res ad Regem permanâsset, remedium applicare nihil distulit malo gliscenti; custodi sigillorum dat in mandatis, ut negotium haberet curæ, sancit sententiâ latâ, ut libri nomine Patris Sirmundi, & Petri Aurelij scripti & vulgati, qui partium erant duces, examinarentur à novem doctoribus facultatis Theologicæ: prohibet, ullas propositiones, aut deliberationes fieri in Conventibus de libris istis; à quovis homine, sive Librariam curet, sive casu exerceat, eos venum exponi, sine permissu & literis patentibus magni sigilli, sub pæna corporali.

Præ-

Prælatorum quidam fervidiores, quam sagaciores jurium regiorum, querulabantur de ista sententia, ex consuetudine, quæ Regibus nihil permitteret doctrinæ Ecclesiasticæ usurpationem: responso tamen non caruere, cum custos sigillorum nimis accuratè didicisset potestatem Regis, nimis ipse versatus in lectione authorum Classicorum, ut ignorare posset, Reges & Imperatores semper notitiam istiusmodi causarum suscepisse, & ex commodo reipublicæ constituisse, ut tranquillitatem Imperiorum conservarent.

Politica reminiscentia.

Quam potentiam habeant Reges in causis Ecclesiasticis.

DEus quidem principaliter Imperatorum & Regum dexteras instruxit sceptro, ut potestatem temporalem exercerent in populares, usus tamen temporum cogit fateri, non exiguam ipsis esse authoritatem in negotia Ecclesiastica. Antiquius nemo desiderabit exemplum, quam illud Constantini Magni, Imperatoris, cum primus Christianorum Imperij sit adeptus apicem. Compertissimum autem est, ipsum dici Episcopum rerum, extra Ecclesiam versantium: quoties ad Episcopos scriberet, addebat, sumere sese partem ex ipsorum ministerio, quod curam Ecclesiarum spectaret.

Administrationem etiam illarum revera suscepit tanto fervore & diligentiâ, ut per actiones piissimas audiret author legis & religionis, quemadmodũ legere est in antiqua quadam inscriptione: Summâ cum sollicitudine pacem conciliavit Ecclesiæ, tempore Arij, coactis diversis Concilijs, ad dogmata ipsius examinanda, prohibita etiam lectione librorum hæreticorum. Et ut pateat, institutum ipsius nihil ferre usurpationis, poterit quilibet ex historia discere, ipsos Pontifices maximos, Clerumque particularem ab omni tempore adiisse Imperatores & favorem in rebus emergentibus sibi expetivisse.

Clerus & monachi Constantinopolitani rogârunt Theodosium & Valentinianum, ut curam Ecclesiarum susciperent, & hæreses reprimerent, donec Imperatores illi Divo Cyrillo mandarent, ut doctrinam Nestorij æquabiliter examinaret. Episcopi Concilij Constantinopolitani suppliciter petierunt à Theodosio, ut Decreta formaret, quæ sanxerant: & Bonifacius pontifex maximus tantam in persona Imperatoris Honorij agnovit potestatem in rebus Ecclesiâsticis, ut rogaret eum, Edictum promulgaret, adversus quosvis ambitus in electione Paparum.

Promtum foret, hunc usum deducere per exempla Imperatorum sequentium; potius habeo dicere, institutum nostratium Regum non fuisse ab illis alienum. Clodovæus enim, qui primus illorum sacra Christianorum amplexus est, diversa statuta ad ministerium Ecclesiarum sanxit, quemadmodum ipsus ad Episcopos Galliæ in epistola quadam perscribit, quæ integerrima extat, nullâ liturâ per undecim secula suscepta. Convocavit ille Episcopos suos Aureliam, ut Concilio acto ab ordinibus Cleri arcerentur omnes omnino populares, absque permissu regio: deinde Canones illorum firmavit, ab illis rogatus.

Ulterius progrediar, dicamque Ecclesiasticos ex jure nascendi subditos esse Principum, qui à Deo receperunt potestatem cum corona judicandi causas personales, quæ emolumentum reipublicæ possent attingere. Nemo dubitabit, cum potestas judicandi à suprema authoritate non separetur, adeo ut principis subditus necessario submittatur justitiæ illius, Ecclesiastici autem recusare nequeant subditorum censum: postquam Pontificum maximorum celeberrimi, quod alibi monuimus, non tergiversati sint eum ordinem subire; secundum epistolam Gelasij ad Imperatorem Anastasium, & professionem fidei Pelagij primi, Childeberto Regum nostratium pene ultimo, ab ipso transmissam; & literaś SanctiGregorij ad Imperatorem Mauritium.

Nulla vero ratio repugnandi relinquitur, postquam

Sal-

Salvator mundi, & Divus Paulus agnovere, sese jurisdictione illorum teneri. Hinc Salvator ad Pontium Pilatum infit, post agnitam authoritatem, Nullam ipsi fore potestatem, nisi eam cælitus accepisset. Hinc sanctus Augustinus, & sanctus Bernhardus in explicatione istorum verborum scribunt, judicium Pilati, licet injustissimum, non fuisse usurpatum, quod haberet potestatem legitimam. Sic D. Paulus sese æstimat nimis beatum, si vestigia humilitatis, quæ magister reliquisset, sequeretur, cum non D. Petrum, sed Cæsarem appellaret à tribunali Festi, quod Cæsaris potestatem & authoritatem in causa, quæ tum agitabatur, agnosceret. Neque vero discipuli ultra magistrum suum exurgent.

CONTINVATIO HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXIV.

LIBER XI.

CAPUT I.

Aurelianensis redit in Galliam.

ANnus hic immanibus turbis efferatur, ut quo se calamus vertat, pene nesciat, postquam etiam animari desiit à genio, mysteriorum gnaro: igitur spicilegium instituit per vastissimos historiæ campos, ut saltem series rerum gestarum fluat usque ad summi nostri ministri diem ultimum.

Non desinebat Cardinalis Aurelianensem facere certiorem, de regis benevolentia, parum tamen profectum fuisset, nisi Aurelianensis sponte animadvertisset, Hispanos præter ampullata verba nihil fere præstare, adeoque ex fastidio illo suborto suum sibi quærere compendium. Jucundiorem videbatur deseruisse aerem, ut in crassiore hebesceret ingenium, rerum gerendarum expers.

Adest tamen ex Hispania Orator, qui à Rege contenderet, primum ut Reginæ matri redderetur dignitatis gradus prior; deinde ut Aurelianensis matrimonium cum Lotharingi sorore firmaretur; denique ut Lotharingiæ Duci restituerentur ademta; tandem ut Hispaniæ itidem quædam liceret recuperare. Cum postulata ista viderentur belli occasionem dare aut quærere, responsum fuit, Reginæ matris reditum semper futurum gratissimum, honores ei paratos: de matrimonio & Lotharingiæ restitutione amplius deliberandum videri, per istas vicissitudines rerum: quæ vero ad Hispaniam spectare possent, facillime reddenda, modo Navarra rediret ad priscum suum dominum.

Et ut appareret, quid animi Rex gereret, Gubernatorem præfecit Lotharingiæ, unde & Hispanus & dux intelligerent, rem non adeo proclivem esse. Aurelianensis tamen, ubi videt, neque arma expediri, neque aliunde sperari auxilia, redit in Galliam, & sese Regis voluntati permittit, receptus cum lætitiæ cumulo & lachrymarum gaudio. Irritum tamen pronuntiatur matrimonium, à Theologis, in eum finem convocatis.

Politica reminiscentia.

ULyssis memorantur res gestæ & labores, quos per decennium peregrinationis exantlavit: vidit interea temporis terrarum spatia diversa, didicit mores variarum Gentium, transivit hortorum amænitatem, nec desiit, donec Ithacam contingeret, quæ ærumnarum statueret finem, quæ tamen insula montibus & saxis asperior, non admodum suavem præbebat incolatum.

Ni-

Nimirum patria erat, quæ nondum natum foverat, in hujus lucis usuram editum aluerat, & civem sibi perpetuum optabat. Vanta vis est naturæ in animos mortalium. Hinc asserere audet Tacitus, Scythas & Germanos omnino esse aborigines, & in eo solo prognatos, quod nemo mortalium adeo demens inveniatur, ut innutritus delitijs Asiaticis, aut opulentiæ Africanæ, velit migrare sub cælum admodum horridum.

Quod si vir prudens, cui omnis terra patriæ locum præbet, domicilium commutet, ad meliora transire studebit, deterioribus desertis id vel feris & avibus usitatum, unde hirundines & ciconias videmus ad loca redire consueta, quæ ingruente hyeme deseruerant,

---

CAPUT II.

CUm Cardinalis intelligeret, Austriacos, subactâ Germaniâ, Galliam invasuros, constituit non tantum fimbrias Galliæ extendere, sed etiam firmare, ut irruptio in ipso limite frangeretur. Citadellam acceperat Verodunum, quo transitus Mosæ maxime assereretur, Metis coërcebat Mosellam, unde proximus esset gradus ad Rhenum.

In ulteriore ripâ, dextro scilicet latere, excitaverat Episcopus Spirensis munimentum; Eudenæum enim oppidulum exile, abolet, castellum struit, Rhænum frænat, viciniam territat, Palatinum irritat, ut disjicerentur semiperfecta opera, unde turbis postmodum natis initium datum: maxime ubi idem Palatinus Mannæum, in angulo Nicri & Rheni, operosè muniret.

Sueciæ Rex progressus fuerat à mari Balthico ad Rhenum, quem etiam transmisit, delineato & vallato Gustaviburgo, ubi effluit Mænus, Lotharingiæ inhians. Rex Galliæ tam generosum triumphatorem semovendum putat à limine; itaque Lotharingiam patrocinio complectitur, & aliquot dynastias Austrasiæ. Sumtuum rationes postulabant aliquid præmij: suadet Cardina-

lis,ut Philippiburgum,in hoc enim nomen commigravit Eudenæum à Conditore,sumeret obsidendum, nequid inde periculi nasceretur vel Sueco,vel Gallo.

Sueci vero id non concedunt , ne Gallus fructum , quod metuebāt, victoriarum colligeret. Smidebergius dux locum circumdat, dum Sueci Austriacorum arma hinc inde fatigarent, annonam intercludit, quicquid Cardinalis ingereret,de causa deserenda , maxime post Sueci mortem, nisi permitteretur regi Galliæ illa obsidio,pergit Smidebergius,donec fame urgente per summam inediam Bambergius faceret deditionem.

Commodum accidit Galliæ, Suecorū res apud Nordelingam in Sueviâ , per prælium decretorium affligi gravissimè. In Gallia igitur illi opem quærunt,quæ hoc demum tradito munimento impetratur: cui præficitur Arnoldus, magis propter natales & ex benevolentia, quam ex usu rerum & ætatis maturitate. Videbatur enim id validissimum Galliæ propugnaculum , & summum ad res Germaniæ curandas emolumentum.

Politica reminiscentia.

IPsa Natura docuit bruta animalia salutis habere rationem,ut vel volatu periculum evitent , vel in cavernas sese abdant, vel in montium cacumina evadant,vel in lustra refugiant , vel flumina & freta trajiciant. Id mortalibus fuit pronum suis accommodare usibus. Nam ubi inopia victus , aut terræ sterilitas , alienorum denique desiderium exercitus fecit , qui unde victitarent, quærerent , obiecta sunt valla , uti inter Scotiam & Angliam ; flumina, uti inter Galliam & Germaniam,castella,uti in ripa Gallicana Rheni, & inter Parthos,Persasque & Romanos.

Maxima vero semper cura fuit fluminum , quorum utramque ripam qui teneret, dominari videretur longe lateque, tum ob necessaria sine magno molimine convehenda , tum ob tutum regressum. Xerxes ille Græciæ terror , Hellespontum anxie servabat , ut

sic

ſic ad patriam tranſeundi facultatem ſemper haberet. Cumque nuntiarentur Græci illìc incurſuri, videbatur Rex ſibi captus, niſi tranſitum illum aſſeruiſſet, adeo opportunum eſt, veſtibulum ſervare & ſuum & alienum.

CAPUT III.

Argentina recuſat Gallos.

SUecorum res à clade Nordelingana diffluebant: Cardinalis igitur regijs commodis intentus cenſet & Argentinam tentandam, quæ forte præſidium Gallicanum eſſet admiſſura, priuſquam triumphanti Regi Hungariæ manus daret. Spem augebat Lotharingia, in provinciam redacta, ex qua commercia & arma Argentinæ præberentur, in quemvis uſum. Verumenimvero Argentinenſes extrema metuentes, ſi hoſtile præſidium harum aut illarum partium admitterent, maluêre quâcunque ratione tranſigere cum victore. Sic igitur Orator redit ad Pariſios, ne auditus quidem Argentinæ.

Videbantur Argentinenſes meminiſſe ſuperioris ſeculi, quo Henricus II. Rex Galliæ, protector libertatis Germanicæ, Carolo V. Imperatori quidem reſtitit, ſed ſibi ſumſit Metim, Argentinâ tum ad hunc eundem modum tentatâ. Horrorem incutiebat citadella Metis, quæ urbem & univerſam coerceret provinciam. Cogitabat autem Cardinalis eandem inſiſtere viam, quam cum Sabaudo tenuerat, Pinierolâ occupatâ, ut ſic Gallia utramque Rheni ripam poſſideret, & Auſtraſiæ Regnum redintegraret.

Politica Reminiſcentia.

VEtus eſt, turpius ejicitur, quā nō admittitur hoſpes. Et notus eſt Æſopi apologus, de equo & venatore.

Equus

Equus enim, invidiâ motus erga cervum, eodem prato pasci solitum, venatorem adit, injuriam exponit, vindictam quærit, consilium expetit, quod tardior, cervum non posset persequi celerrimum.

Venator condolet, solatur tamen, docetque rationem cervi fugandi, adeoque capiendi & necandi: volupe id auribus irritatis. Venator sumtui nihil parcit, emit ephippium, frænum, calcaria, & quæ viderentur negotio cunque convenire. Conscendit equum, novo hoc onere superbientem, artem ostentat, blandus concitatur in cervum, quem uno atque altero ausu conficit & sternit: equus insultat moribundo, sed ubi sessorem descendere jubet, & expediri cingulis cupit, ingemiscit de libertate perditâ, calcarium etiam aculeis saucius, si quid reluctaretur.

Quemadmodum enim nihil naturæ est convenientius, quam liberam ducere vitam, ita corruptioni nostræ nihil expeditius, quam alienæ insidiari libertati. Est tamen ubi hosti impar egeas patrocinio, quod sine detrimento aliquo libertatis vix invenias: quemadmodum digitum, manum, vel brachium, invitissimus utiq; summâ adurgente necessitate, amputas, ut reliquum corpus, & illi vitam conserves.

CAPUT IV.

Anglia non servat leges matrimonij.

QUibus legibus filia regia Galliæ data sit Anglo in matrimonium, olim memoravimus. Nunc gliscebant semina quædam discordiæ, inter ministros utriusque Professionis. Transibant enim non pauci ex Puritanorum, uti vocantur, sectâ ad Romanensium sacra, sive quod ea & antiquiora & saniora crederent, sive emolumentum aliquod aucuparentur, & Reginæ, aut per ipsam Regi gratiores, fortunam intenderent: Id vero in vulgus diffamatum.

Sed

Sed arguebatur moderator conſcientiæ regiæ, quaſi indecentius expiſcaretur per blanditias coniugales regis mentem, & arcana reipublicæ, quæ vel Gallis, vel Hiſpanis, adeoque pontifici maximo renuntiaret. Juſſus igitur ex inſula diſcedere, & ad ſuos redire. Neque tamen vituperio carebat rex apud utramqur factionem nam à ſuis accuſabatur væcordiæ, qui iſta ferret, & ſacra patria ſciens videnſque corrumpi ſineret: à regina & eiuſdem miniſtris arguebatur impotentiæ, qui fidem de aſſerendis Romanenſium ſacris datam nihili faceret, aut jusjurandum negligeret.

Cardinalis, qui in eo errare nihil poterat, quæ Angliã ſpectant, videbat, inde Romanenſibus futurum antiquorum ſacrorum exercitium & innoxium & liberum; vel ſi quæ inde exorirētur turbæ, Anglos inteſtino bello occupatos, nihil cætera Europæ negotia curaturos; unde non valdè ægrè tulit, ſacerdotem, qui reginæ fuerat ab arcanis, remiſſum, & ignominiam illam perfunctorie fuiſſe excuſatam. Meditabatur tamen talionem, ob Inſulam Reæ occupatam, & Rupellam, quantum potuit, aſſertam.

Politica reminiſcentia.

Multa ſunt, quæ mortalium immutant mentes: ſive aſtrorum viciſſitudines aciem ingenii hebetent, aut exacuant, ſive inſtitutionis magna ſit vis, ſeu deniq; inſtinctus occulti premant, videas, non neminem identidē colere inconſtantiam, Mercurii ſobolem: alios pertinaciter inhærere opinioni ſemel ſuſceptæ, atque iterum alios rationi parere.

Iam autem ſacrorum fides lumen eſt cælitus allatum quod cum primo lacte inſtilletur, ut tenacius maneat. Docendi enim ſunt mortales fidem, quemadmodum planta tenella inſeritur. Cum vero doceamur abnegare noſmet ipſos, & crucifigere membra noſtra, jam apparet, quam difficulter terrena cedant locum ſupernis & ſpiritualibus: unde tanto agmine rationum eſt opus.

Nihil fere potentius movet, quam exemplum Magnatum,

tum, qui à cælo videntur dotati etiam hoc compendio bonorum, ut liberrimi ad suscipienda quæcunque sacra, semper sint amplexuri tutissima & optima. Quod si ad tantam authoritatem accedat tantillum commodi aut spei, jam est persuasio certa, & delet mens ex memoria, quæ paulatim obliterari sponte mireris: id quod vulgatim illud docdt, scilicet in vulgus manant exempla regentum.

CAPUT V.

Rohanius Helvetiorum animos conciliat regi.

DUrum videbatur Hispanis, Italiam penitus desere-re, quam pertransactionis leges jubebantur missam facere. Gubernator Mediolani cuniculis agebat, cum vi apertâ non posset, non liceret, ut ex tribus provincijs illis Alpestribus complures faceret suos, à Gallorum partibus avulsos. Cardinalis, quem nihil fugit rerum minimarum æque ac maximarum, mittendum censet, qui populares in studio erga Regem conservet.

Compertum autem, animos aversos ex nimio fervore in sacra Romanensia: visum igitur, Rohanio illas partes delegare, qui ob sacra à Romanensibus aliena, & ipsis comparia foret gratior, & qui ob Rupellæ & cæterorum Religionariorum factionem jussus erat, secundum gratiam regiam, aliquot annos extra Galliam degere, quæreretque Regem demereri, & suis reddi.

Hinc credebatur omnem impensurus operam in commoda Regis; facili etiam jacturâ, si quid ipsi extorri accidisset humanitus. Tumultuatum per valles, & Gallica factio pene extincta cædibus: sed ubi Rohanius advolat, à proceribus utrorumque sacrorum excipitur cum plausu, ipsus spōdet exactam regiorum statutorum observationem, quæ identidem infringi querulabantur, & patriæ tranquillitatem.

Cum autem Oeniponti, & Mediolani copiæ scriberen-

tur

tur innumeræ, & Ossa, Imperatoris procurator Lindaviam venisset, res ad bellum exardescere visa etiam Helvetijs. Ij conventum agunt Badæ frequentes, docentur à Rohanio, qui accurrerat, regis benevolentiam, & impetrãt, ut Grisones reciperentur in fædus Helveticũ.

Politica reminiscentia.

PEr Italiam vulgo ajunt, Ab inimico reconciliato cavendum esse: scribuntur enim beneficia in fluidam aquam, ut memoria eorum promtius aboleatur, sed offensæ insculpuntur marmori & æri, ad sempiternam recordationem. Sic vulnus vix ullum sanatur, quin cicatricem aut livorem ducat.

Quemadmodum ex optimo vino acetum fit acerbissimum, ita plerunque vincula necessitudinum sævissime disrumpuntur. Vicinus vel fratre longinquo præferendus, ex usu inopinato: sed solent fratrum discordiæ vehementissime exacerbari, & vicinorum simultates in bellum crudelissimum erumpere.

Neque vero est, cur tantopere mireris, propter meum & tuum nasci omne bellum, cum terrenorum bonorum usucapio detur, possessio & usurpatio; ubi quisque sibi si non optimus vindex, saltem proximus: sed cum sacra spectent cælestia, eorumque possessionem arguant non solum internam, verumetiam futuram, præter omnem rationem depugnari videtur de rebus alienæ potestatis, cum hominis non sit, homini salutem æternam dare, aut negare.

Hîc videas misceri sacra profanis, & modo hæc, modo illa, prætexi armis, cædibusque: res Christianorum populis indigna, postquam unum Deum, credunt, unum Salvatorem agnoscunt, unam spem futuræ vitæ fovent. Verumenimvero, rabies ista inter primos fratres exarsit, ut fraterno maduerint sanguinæ dextræ, quæ propagata per sobolem degenerem, fructus eosdem nunquam desinet proferre.

CON-

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXV.

LIBER XII.

CAPUT I.

Philippiburgum & Treveris obruuntur, ipso Archiepiscopo captivo.

HIc annus incendium bellorum sparsit. Nam Bambergerus, qui superiore anno per inopiam annonæ dediderat Philippiburgum, speculatus, Arnoldum nostratem esse imperitum rerum bellicarum juvenem, & inde patere insidijs, clientes munimenti suscitat, glaciem fossarum transit, ab una statione rejectus, tentat alteram, perrumpit, & munimentum cum opimis spolijs, apparatuque grandi corripit.

Eadem fere sors Electorem eumque Archiepiscopum Treverensem abstulit. Is, ne Succorum sævitiam experiretur, Regem Galliæ sumserat patronum: sed Capitulum, quocum ipsi propter Maximini Abbatiam nunquam convenire potuit, Hispanis adhærebat, duce Metternichio; qui Archiepiscopi speculatus morbum podagricum, & præsidij Gallicani væcordiam, ducibus plerisque in hyberna ad suos reversis, Comitem Embdanum, Hispani ducem, accersit, per clientes admittitur cum copijs, intra oppidum, cæco aditu, occupat omnes stationes, ipsum Archiepiscopum jubet trucidari per tumultum: qui tamen percussori crumenam auro turgidam, tanquam Cerbero offam, objicit, & ingruentes alios

alios omnes anathemate ferit, cordatiſſimo ſermone; & vivus relinquitur.

Raptatur Archiepiſcopus in Belgium, & deducitur tandem Viennam captivus, ut pateret, Imperatoris juſſu egiſſe Embdanum. Accedit ultimum malum, Pax nempe Pragenſis, quam Saxo cum Imperatore privatim initam, fecêre publicam, adeo ut intra pauculos dies univerſa Germania rediret ad obſequium Imperatoris, milite etiam permiſſo: niſi quod Bannerius Suecicæ militiæ dux ſummus, res collapſas per Saxoniam & Pomeraniam niteretur reſtituere, & Bernhardus Vinarienſis circa Rhenum obverſaretur, ſpe Gallicanorum auxiliorum fretus, ſed Martis pullus, & bonæ fortunæ cliens: Haſſus quidem labaſcebat, ſed tamen in fide perſtitit.

Politica reminiſcentia.

IN rebus bellicis non unâ virtute eſt opus. Fortitudinem rectiſſime accommodabimus & corpori, & animo: illa quæ corpori maxime convenit, robur dicitur, quod lacertorum vigorem, & vegetam molem, tum ad inferendam, tum ad ſuſtinendam vim præſtat. Sed ea ſpecies homini eſt communis cum beluis, adeoq; cum leone, quadrupedum nobiliſſimo, qui nunquam trepidat, nunquam refugit, nunquam pavorem ſumit.

Hæc virtus gregario æque adeſt ac duci, & plerunq; potior; unde Cicero cuique militi pugnanti partem victoriæ tribuit. Sed niſi prudentia illi accedat, idem poteſt ſubire malum ſpontaneum, quod Milo Crotoniata, qui fiſſuram arboris cæduæ in ſylva dilataturus, comprehendi ſeſe doluit ab extremis coeuntibus, & à feris devorari. Non enim lacertorum robore res magnæ conficiuntur, ſed conſilio, authoritate, & ſententia.

Hinc ad fortitudinem animi tranſimus, ubi non tantum mentem rerum arduarum capacem, ſed etiam in anguſtijs expeditam, & in collapſis immotam invenimus; quemadmodum enim vulgo dicitur, Iuſtitiam in ſeſe virtutes continere omnes, ita de rebus militaribus Virtutem, fortitudinem ſcilicet animi, faciemus ducem ma-

gni agminis. Ei est comes indivisa prudentia, quæ futura cum præsentibus confert: nunquam recedit vigilantia, adeo ut cæteris festum agentibus solus Epaminondas vigilet, ne pateret hosti.

Tametsi autem vigilantia stationes obeat, latitudinem fossarum dimetiatur, glaciem perrumpat, temporum momenta speculetur; non raro tamen & alijs adminiculis utitur. Recordamur Egeriæ Nymphæ, meminimus Cervæ Sertorianæ, quæ imposturæ magnum apud rude vulgus habuêre pondus. Sed quid gravius apud populum Christianum invenietur anathemate? Valet sane & apud ferocissimum militem, quod non semel Julius II. pontifex maximus compertum dedit.

Verumenimvero mercenariæ militum animæ sacra nihil curant, prædæ inhiant: sed & istam fortitudo animi, summæ rerum & saluti intenta, deprimit, ut, quem supera minus movent, infera flectant. Id summis ducibus gnarum, qui impedimenta plerunque destituunt, ut miles prædæ vacans, ordines deserat, & vel semet cædendum præbeat, vel victo hosti salutem concedat, aut redintegrandi vires, restituendique ordines otium largiatur.

CAPUT II.

Rex Galliæ accingitur ad bellum adversus Austriacos.

SUecicæ militiæ summus arbiter Oxenstierna, cũ per Germaniam superiorem cerneret omnia perdita, adeo ut exercitum per Saxoniam superiorem cum mira necessitate conflictatum, ne redire quidem tuto posset, in Galliam abit, tum ut nova auxilia expeteret, tum ut salvus longo circuitu ad suos reverti posset. Intelligebat Cardinalis opprobrium tam turpiter amissorum, quæ tanto constitissent tempore & sumtu. Recordatur,

tur, Philippiburgum olim Galliæ expetitum, ſed fruſtra, ne imperij fines arctarentur. Etiam demoliendum non fuiſſe, tametſi ea altera eſſet Galliæ cura.

Sed Suecorum operâ captum, Gallisq; ſuppetiarum majorum causâ traditum, non debuiſſe proſtitui. Sic tandem Archiepiſcopi Treverenſis patrocinium in fumos abire , qui & munimenta omnia , præter metropolim, & ipſam libertatem , vix vitæ uſurâ ſervatâ, amiſerit. Urebant iſta Cardinalem , ſed uti fortis animus obnititur novercanti fortunæ , donec eam denuo ſentiat propitiam , ſic ille Regi ſuadet , bellum alacriter ſumendum, quod tantopere quæratur.

In memoriam ſibi revocaret Rex , legiones ab exercitu Imperatorio ſubmiſſas Lotharingo, ad aſſerendum Mediovicum; & utut iſta excuſari poſſint auxiliorum nomine, quæ fœderato deberentur & amico, non tamen vana ea eſſe, quæ Fridlandus agitârit, qui ad militiam, à qua per æmulationem Bavari, cæterorumque principum erat dejectus, redire noluerit, aut Succo triumphanti obviare, niſi diceretur ſummus Imperator invadendæ Galliæ : in quem finem etiam Lotharingus minus bene ſervaret pacta.

Jam patere armorum Auſtriacorum finem , qui in Galliæ fœderatis per Italiam ac Germaniam facerent periculum virtutis Gallicanæ : neque vero expectandum ſocorditer, donec immanes exercitus ingruerent. Rex igitur viros legit rebus agendis aptiſſimos, Feuquerium ad principes Germaniæ citerioris legat; Thuanum Conſtantinopolim, ſi qua uſus foret, ſecundum exemplum Regum ſuperiorum ; Seneterranus abit in Angliam, ut exacerbatos animos demulceret, & transmarina abſtineret arma quâcunque ratione, cum Rupellanum negotium metu non careret. Belleuræus Venetias petit, ne quid ſiniſtri caſus per Lombardiam turbaret, aut ſuppetiarum ſecuritatem perderet. Claræmontius Hollandos ab inducijs aut pace dehortatur, & Flandris animos rerum innovandarum ſufficit. Pontifex Maximus colitur extra ordinem,

ut faveret. Etiam Saxo tentatur, ut ne Suecorum partes deserat.

Politica reminiscentia.

QUantum inveniatur incrementum in socijs & fœderatis, nemo novit, nisi clade aliquâ affectus; cum res humanæ ita sint comparatæ, ut per se non facile subsistant, nisi fulciantur. Quod si tibicines corruant, aut submoveantur, nudus stabit truncus, injuriæ expositus. Post cladem Cannensem à Romanis defecere universi, unde pronum erat Hannibali ipsam urbem capere, nisi propitius reipublicæ Romanæ Deus tum *satis* habuisset castigatione, ostentato duntaxat exitio.

Propugnacula sunt fæderati, quæ prius sunt capienda, quam nos ipsi impetamur: artuum rationem præbent, qui cominus & eminus digladiantur, ut malum avertant: sed illis amissis, aut lethaliter vulneratis, præcordia patent, sauciatur cor, fons vitæ, expellitur anima, restat cadaver. Sic Lacedæmonij & Athenienses, cum de imperio Græciæ certarent, ante omnia socios factionis quique suæ quærebant, vel per promtam tutelam, vel per justitiæ famam, vel per armorum potentiam.

Postquam socij periêre, ipsæ Athenæ periclitabantur, à Lacedæmonijs etiam captæ, & triginta tyrannis subditæ: donec Thebani insolescentibus Lacedæmonijs par pari referrent, per eandem methodum. Quem igitur famæ celebritas, & authoritatis gloria parum movet principem, ad asserendos fæderatos, eum suscitabit periculum proprium, quo nunquã carere pòterit.

CAPUT III.

Rex inhiat Brisaco.

MEtuebatur quidem bellum acerrimum, sed proludia

dia hactenus fiebant, ut Gallia, ob Philippiburgum nuper traditum, Feuquerium & Turænium cum copijs submitteret, qui obstarent, ne Gallassius, imperatoriæ citerioris militiæ caput, limitem Galliæ premeret, aut ripam Rheni sinistram occuparet. Bambergius tamen, Philippiburgi gubernator, carrum lapidibus gravem transmittit Rhenum, ut glaciei nosset robur, consequitur, vallum objectum, male custoditum ex penuria militis, annonam quærentis, corripit, exercitui trajectum asserit. Accurrit Vinariensis cum Gallicis copijs, non tam ut hostem rejiceret, sed ut Francodalium assereret: sed ibidem concludi inconsultum ratus, recedit Cæsarelautream; instat Gallasius, expugnat locum, hæret vestigijs fugientis, obsidet Bipontum, astu intercipit Landastulium: dum scilicet Vinariensis certum nondum haberet, cui Divo litaret.

Cardinalis sciebat, Metim, Nanceium, & Verodunum objecta esse hosti ingruenti, sed metuebat, ne Vinariensis, omni spe destitutus, gratiam Imperatoris, quæ impense offerebatur, subiret, & ex amico fieret hostis acerrimus, adeoque Galassij exercitum numerosum augeret. Deinde quærebatur operæ pretium aliud, postquam Philippiburgum strategematis & violentiæ pateret, Brisacum nempe, si Germania superior id Galliæ permitteret.

Id vero Vinariensis ægerrime largiebatur, & saltem post ultima extrema, cum constituisset, eo maxime loco, adjutantibus Helvetijs, in potestatem redacto, & suam & Germaniæ pacem imperatori extorquere. Sed ubi copiæ Cæsareæ instarent, tumultuaria sane fæderatio initur, cum summa rerum moram ulteriorem non ferret. Adduntur Vinariensi copiæ Gallicanæ, obvertit ille faciem & arma, Gallassium nihil minus cogitantem, in fugam conjecisset, nisi Landastulium præbuisset refugium.

Itur igitur Moguntiam versus, si qua penetrare liceret ad Hassum, aut in Franconiam: obstant Hatisfeldius & Lambojus, adest Gallassius, urget inopia rerum omnium. Itaque reducendus fuit exercitus, quem Cæsare-

ani quadruplo copiarum numero superiores consequuntur, leoninum regressum semel atque iterum experti, donec relictis per montium invia tormentis, in agrum Metensem eniteretur.

Cardinalis hoc rerum curriculo adverso intelligit, & Francodalium fecisse deditionem: hostem videt in limine, Suecos per Germaniam ad incitas redactos audit, Hassum partium studiosissimum, discessisse in Frisiam, firmatis solummodo patriæ munimentis; adeoque di, em obiisse ultimum, regemque cum Anglo & Hollandis scripsisse filii unici tutores. Stimulos igitur subdunt & authoritatis asserendæ ratio, & necessitatis durum telum. Sic fervent omnia, vires Galliæ colliguntur, & omnia procinctui aptantur.

Politica reminiscentia.

ARmorum esse gravissimas vicissitudines, loquuntur omnium temporum historiæ, inprimis vero ista Germaniæ: Ferdinandus imperator adeo debilem sese sentiebat ad primos Bohemiæ motus, ut Palatino transactionem offerret, æquis conditionibus pacturus. Sed prælio in Montealbano ad Pragam frangitur Palatinus, viribus licet superior, & universo exuiturregno.

Magnæ erant vires Dano, ob Saxoniam inferiorem isti bello immixtus; sed temere confligere ausus, recedere cogitur in regni viscera; & pacisci securitatem. Quid vero admirabilius, regem Sueciæ manipulos vix ducere in legiones, & vincere, ac si Cæsareanorum torperent pugni? Quantæ autem fuerint Austriacorum vires, vel inde patet, quod sæpissimè victi, devinci non potuere, ac si quovis vere renasceretur miles cum plantarum germinibus.

Pugna autem postrema ad Nôrdlingam Sueviæ adeo fregit Suecorum vires, ut nullæ essent, nec spem supplementorum in Germaniâ invenirent. Victoriam enim sequebantur Augusta Vindelicorum, Ratisbona, Ulma, Norimberga, Argentina, adeoque munitissimum Herbipolis castellum. Urbes quidem extrema

ma non facile experiuntur, exemplo Magdeburgi ad Albim cautiores; sed castellorum est diversa ratio, quæ & angustioris sunt ambitus, & non grandem requirunt annonam, & vicissitudines rerum non incommode expectare possunt.

Ubi summa ingruit necessitas, duplicantur vires, fit impetus, & immania præstantur, quod ipsum est fortitudinis indicium. Vidit Gallia olim Anglos dominari, sed eosdem fortiter ejecit: meminit nuper Hispanos in viscera penetrasse, & summo conatu eluctatam sese. Ubi fimbriæ duntaxat arroduntur, consuli potest summæ rerum.

CAPUT IV.

Aurelianensis intimi coercentur.

POterat Gallia militiæ vacare penitissime, nisi Aurelianensis & Reginæ matris intimi Bruxellis nescio quas machinationes coxissent. Puylaurentius, Fargisius, Gudræus & Mompenserius inde redeunt ad Aurelianensem, Galliæ redditum, sed improbitatem prorsus exercent, Nanceji de Regis incolumitate consultant, unde complures exulare jussi, qui & Abbavillanum præfectum induxerant, ut Hispanis locum Parisijs admodum vicinum traderet.

Consulebat quidem Cardinalis Regi, ut Aurelianensis haberetur magnificè, ne fastidij ulla ratio posset obrepere; sed cum intimi illius neutiquam abstinerent tricis, & jam alia moles instaret, censuit fabros tricarum esse custodiæ mancipandos, ne turbare, aut nocere possent.

Politica reminiscentia.

ADeo cæca est ambitio, ut proprium non videat damnum: malum aulis proprium. Memorat Plutar-

tarchus, de Imperio certasse duos fratres apud Persas, sed ita convenisse, aut cui Senatus Regni, præside patruo, illud addiceret, Rex esset, altero sponte ad obsequium & adorationem, pro more Gentis, transeunte. Dum disceptatur de causa gravissima, mutuum sese colunt fratres: percussorum ibi nulla suspicio, aut veneni, nulla ad hostes imperij fuga, sed constans amor.

Pronuntiatur pro secundogenito, quod is esset natus Rege patre, alter vero eodem privato, & sub avi imperio constituto; adeoque matre nobilissimâ, quæ à Cyro, libertatis patriæ assertore, & Regni conditore, prosapiam duceret. Vidisses ibi primogenitum in genua provolvi, adorationem instituere, summum obsequium præstare, & ad ultimum vitæ diem servare.

Quomodo sinistra consilia ceciderint Cyro minori, qui Græcos, Persarum hostes juratos, in Regnum deduxit, fratri majori vim parans, & imperium cum vita, si potuisset, erepturus, recenset idem Plutarchus. Quisq; igitur ordinem nascendi tutetur, nec sinistris suggestionibus sese permittat.

CAPUT V.

Bellum indicit Rex Flandris.

CUm Austriacorum sors duabus familijs constet, & Hispanicâ, & Germanicâ, cohærent vinculo arctissimo, ut instar oculorum, qui ex duobus nervis in unum desinunt, ut inde pari modo reguntur, in eandem partem vergant. Sic Hispanus summam operam adhibuit rebus Bohemicis; sic bello Germanico nunquam defuit: Cardinalis igitur suadet Regi, ut misso fæciali, bellum indicat Flandriæ, adeoque Hispaniæ, cum differri nequeat ulterius, & injuriæ gravissimæ poscant vindictam.

Tolluntur ergo commercia, revocantur Oratores, firmantur limites, asseruntur fæderati, expediuntur arma

ma undiquaque. Rohanio committitur cura Alpium, submissa in eum finem grandi pecunia. Chaenius cum Spinaeo irruit in Artesiam, Cardinalis Valettanus jungitur Vinariensi; præter Forcæum; adest rex, fanum Michaelis, flore nobilitatis congregato, in Lotharingia expugnat, & in limite hostem exercet ambiguo, uti solet eventu.

Cæsareani igitur, cum pervadere nequirent, & per infinitum numerum tum hominum tum jumentorum, provinciam redigissent ad inediam, quietem quærunt, per hyberna retro sparsi, magis attriti, quam ullo prælio, adeo ut trinam pugnæ cladem passi, vix tantum imminui potuissent.

Politica reminiscentia.

Militia Gallicana ad eum gradum perfecti est deducta per statuta disciplinæ laudatissima, ut gloriam apud Exteros acquirat summam, domi securitatem præstet incorruptam. Audacia nobilibus adest eximia, impatientia generosa, impetus pervius, ut fræno potius, quam calcaribus habeat opus.

Potuit hostis aliquando discrimen virtutis notasse, unde nonnihil vituperii per antiquitatem in nostrates redundare videtur, quod tamen adeo evanuit, ut fortitudo appareat continuata, non raptus aut impetus temerarius adeo ut parem non invenias, cum fervor idem ab exordio transeat per medium, usque ad finem. Nationes illæ, victoriis assuetæ, iam sæpius victæ, dicent quod Numantinus ille de Romanis, qui Scipione duce cladem intulerant: eædem oves, sed sub alio pastore. Sic enim nostrates moderatore rerum Cardinale, prorsus videntur diversi. Nunc nullum munimenti robur resistit virtuti, omnia cedunt fortitudini, nulla nunc ratio corruptionum instituitur, ad Philippi Macedonis mentem, qui, quo arma ferre non posset, mulam auro gravem submittebat.

Arma, virtus, perseverantia subigunt munimenta artis & naturæ, vano in posterum proverbio,

bio, & arrogantiâ in jactantiam transeunte. Nemo non principis & ministri summi exemplo movetur, ad expeditionem properatur, inertissimus putatur armorum negligens, nisi ad gloriam Regis quod suum est contribuat, postquam ipsum conspicatur in periculis obsidionis obversari, & injuriam aëris perferre.

Sic igitur turgescit exercitus ad limitem, objectu corporum protegitur patria, nihil inausum, nihil intentatum relinquitur. Olim Romanis evenit, ut decies mille cives honoribus exuerent, & fæci plebis immiscerent, quod integro quadriennio stipendium non fecissent. Ubi de patriæ incolumitate, agitur, cavendum, ne exercitus nimijs copijs crescant, oppida vacuentur. Neque refert, repulsam minus feliciter tentari; quod fortuna primis vicibus negat, ultimæ plerumque seposuit.

CAPUT VI.

Anglia conciliatur Galliæ, post sublatum Bukinkamum.

ANglia videbatur id temporis agitare consilia perniciosa, dum classem struit quadraginta navium, Bukinkamio nondum oblito, quæ ad Rupellam esset passus sinistra. Miserat quidem Rex superiore anno, qui dissidio mederetur, Sed & occulta rimaretur. Propalatur tandem scripto publico, fretum omnino esse asserendum, cum tamen sagaciores sibi viderentur intelligere consilia, quæ in Gallia & Hispania, ipsaque Roma cuderentur ad opprimendam Anglorum libertatem.

Tolluntur utique commercia inter Angliam & Galliam: Rupellani respiciunt liberatores, Rea petitur: sed ubi Bukinkamius à Johanne Feltone sicâ conficitur, in media turba, qui necem fatetur, ne inno-

innocens alius raperetur, indulget Rex religionarijs petita, & redintegrat concordiam cum Anglo, gravioribus intentus negotijs.

Politica reminiſcentia.

INvidis vicini oculus dicitur ex veteri proverbio. Cum autem invidia generet ſimultatem, unde odium exurgat, quod in apertas prorumpat inimicitias; videndum eſt, ut concordia conſtet cum vicinis, maxime ubi ſatis negotiorum difficilium incumbit. Nam ſi vicinus, anguſtias noſtras aucupatus, bellum faciat, quaſi à tergo, non eſt unde ante & retro poſſit repugnari.

Sic Reges Galliæ in Palæſtinam ducentes, domi ante omnia conſtituebant rempublicam, ne à vicinis turbaretur. Imperatores autem Germaniæ in eandem expeditionem progreſſi, graviſſimis laborabat tumultibus, quod res imperij aut Italiæ non probe firmaſſent. Summum igitur fuerit Ludovici XI. conſilium, quo ille non ſemel eſt uſus feliciſſime, cum alterutro ſcilicet hoſte eſſe tranſigendum, ut alteri par ſis.

Habebat ille Anglum hoſtem, & Burgundum, adeoque Imperatorem, præter turbas domeſticas, ſed vel pretio adnumerato, vel tranſigendo ille commode lucrum faciebat & animorum & temporis.

CAPUT VII.

Rex occupat Alpium clauſtra ſubito.

QUantum res Galliæ juvarentur ab Helvetiorum militiâ, docent tempora proxima; cum autem ea Natio mercenariam exerceat militiam, & pecuniæ ſtipendijs annuis non opponerentur, alienior viſa eſt Helvetia à Gallis, adeo ut argentum Rohanio miſſum cogitaret ſibi ſervare: prævaluit tamen moderatiorum con-

consiliorum ratio, ne Rex gravissime illâ temeritate offensus, vindictam pararet.

Postquã statutũ fuit, arma expedire, & Austriacos invadere, consulit Cardinalis, qui meminisset, quantũ, exercitũ Ferianus, & superiori anno Ferdinandus Infans Hispaniæ, idemque Cardinalis ex Italia in Germaniam effudisset, qui Suecorum fregisset vires, & jam Galliæ immineret ut Alpium claustra occuparentur. In eum finem excurrere jussus Rohanius Venetias, ut subita auxilia in quemvis eventum pararet, dum Prolius, Tiguro Curiam reversus, copias Gallicanas lustraret.

Ducit ille cum silentio; corripit Clavennæ, Rivæ, Wormatiæ & Morbegij angustias. Id vero irritavit Austriacos, qui decem millia Germanorum cogunt in agrum Tyrolensem; Fernamuntius dux recuperat Wormatiam, trucidat sexcentos Gallos, Vallem Telinam subjugat, præter Clavennam & Nucam: adest Rohanius, suis copijs adjungit incolas, fundit Cæsareanos, Fernamuntium profligat, recuperat amissa, & viam Venetias versus, ad subvehenda necessaria sibi firmat.

Neque Helvetiorum pagis per omnia placent, quæ agebantur; Conventum agunt Badæ, Hannibali Embsæo Cæsareanis copijs liberum commeatum petenti, nihil indulgetur, quod Cardinalis misisset, qui stipendiorum reliquias partim solveret, partim promissis redderet certiores. Rohanius igitur munimentum struit ad Steygam, quod Bernatium credidit copijs; aliud excitat in Valle Engaddinâ, Tigurinorum fidei commissum, Tyrannidem tradit Solodurensibus, & Rivæanum Salisio tribuno; neque etiam habebat, unde ista firmaret, aut adversus Austriacorum adventantem exercitum tutaretur.

Pagi Catholici, Lucernæ congregati, militem Cæsareanum turmatim transmittunt; Fernamuntius denuo profligatur, à Rohanio, bis mille trucidatis, non paucioribus captis.

Poli-

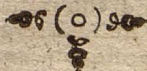
Politica reminiſcentia.

QUemadmodum intempeſtiva benevolentia parum differt à ſimultate; ita magni honores non ſemper arguunt ſummam gratiam, cum unius rei poſſint eſſe fines diverſi. In ſacro Codice legimus, quomodo Rex Iſraëlis Saul, æmulatione gloriæ in Davidem concitatus, vitæ ipſius inſidiaretur, poſtquam vim apertam videret inanem.

Generum ſibi eum optabat, ſed qui ſponſæ adferret tot Philiſtæorum præputia : quo inſtituto ſperabatur aut victoria ab hoſte reportanda, aut cædes audaculi æmuli, qui ad demerendum ſocerum quidvis eſſet auſurus, ne tanto faſtigio indignus videretur, ſed ut, quod natalibus deeſſet ſplendoris, à virtute mutuaretur.

Cum hâc non ſucceſſiſſet, alia aggreditur Saul negotium viâ : Imperatorem eum dicit militiæ Iſraëliticæ, qui bella Domini gereret adverſus juratos hoſtes. Si quod operæ fieret pretium, partem gloriæ rapiebat Rex, qui fortiſſimum Ducem legiſſet; populares autem commodum ſentiebant & incolumitatem : Ubi vero tantus bellator caderet, à ſorte armorum nihil alienum eveniſſe crederetur, incuſato etiam nimio gloriæ ſtudio.

Sic piſciculos exigui pretij appendunt, adeoque vermes, ad ineſcandos lucios : ſic aleæ imponitur, quod jam perditum cenſetur, ſi fortuna ſortem cum uſura reddat: id quod non exiguæ eſt prudentiæ.

CON-

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXVI.

LIBER XIII.

CAPUT I.

Cardinalis asserit limitem Galliæ.

MOguntia ad summam inediam redacta, concedit in Cæsareanorum potestatem, antequam novus ex Gallia posset sucurrere exercitus. Nam Rex Hungariæ per Alsatiam aderat exercitui, donec ad Comitia Ratisbonensia, quæ Regi Romanorum constituendo maxime erant indicta, vocaretur, & Gallassio summam rei militaris permitteret. Is grassatur per Burgundiæ Ducatum, & horrenda vestigia calamitatum relinquit, sed ubique provida Cardinalis cura occurrebat, ut ille alludere saltem posset, pedem non figeret.

Vinariensis enim circumferebat arma, Lotharingo maxime infestus, donec decem Polonorum millia, Cæsari sponte, quod aiebant, militantia in Galliam irrumperent, quibus cautum erat, modo formidinem spargerent, exercitum gravis armaturæ secuturum. Illi quindecim milliaria in Gallicano solo conficiunt, sed cum nullus à tergo exercitus compareret, regrediuntur, postquam Forcæus, à Rege vix exoratus ad hanc militiam, Parisiorum maxime copias adversus duceret. Senio enim gravis rude donari meruerat.

Is copias Gallicanas confertiſſimas, ad modum phalangis Macedonicæ, rapiebat in hoſtes, gnarus utique hoc genus militum impetu valere, repetere ordines, & ſolvere, eâdem operâ. Cumque illos aliquoties mulctâſſet, recedentibus inſtat: ſed illi patriam repetunt, omnibus inviſi, & non paucos ſuorum in Galliæ limite & per Germaniam deſtituunt contumulandos.

Ubi Cardinalis hoc periculo eſſet defunctus, rerum Alſaticarum reſumit curam, ne quid Vinarienſi deeſſet, qui bellum trans Rhenum ferre, & in Alſatia pedem figere avebat.

Politica Reminiſcentia.

BElli gerendi rationes ſunt longe diverſiſſimæ, quas nemo certis complecti queat regulis. In Alpibus nullus fere eſt uſus equitum, cum anguſtiæ vallium & callium objiciant repagula, quibus impetus, quo eques valet, coërcetur. Ibi clauſtrorum cura eſt ſumma. Per Poloniæ campos patentes pauci ſunt pedites, plerique equites, adeo ut pedeſtrem militiam ex Germania fere accerſat. Sic Parthorum fiebant prælia, ut confligerent, rariſſime ſtatariâ pugnâ decernerent.

Sed Germania utriusque militiæ uſum poſtulat: Gallia vero, ob fluminum frequentiam, & oppidorum, pedeſtrem præfert militiam, quæ uſum potiorem armorum flagitat, unde Helvetiorum agmina ſibi plerunque adſciſcit. Equitum ſane eſt vehementiſſimus impetus, ſed ſi incurſet in condenſatos ordines peditum, frangitur, uti torrens ad ſaxum in radice montis. Hâc ratione Antonius copias, licet laceras reduxit ex Parthia: ſic Xenophon ex Perſia rediit in Græciam: neque alio modo Philippus Macedo legionem habuit immortalem, quæ ſuo numero ſemper conſtaret, & quadratam referret aciem, ex omnibus partibus ad confligendum parata.

Ad palum ſudare, vallum ferre, ordines ſervare,

doce-

docebantur Romanorum tyrones: hodie plurimum artis impenditur munitionibus, quæ vel Hollandico, vel Gallico, vel Hispanico fiant instituto, cum ubique rationes non contemnendæ militent, cur hoc pro illo, aut altero placere debeat institutum. Sed de tactica non admodum laboratur, quod ea pars militiæ relinquatur usui quotidiano, cum tamen maximi sit momenti. Olim legiones erant numerosissimæ, duces pauci: hodie, postquam plumbum spargitur ex ignivomis fistulis, multi placent duces, manipulares non copiosi, ut facilius demi, & addi queant.

Quam rationem Belgæ primi recepere: sed Sueciæ Rex postremus ordines amabat disponere raros, ad frontem longissimam, ne ictus tormenti plures, quam tres aut quatuor auferret milites. Diversa tamen ratio, ubi equites, sine tormentorum boatu involant.

CAPUT II.

Alicubi Hispani, alicubi vincunt Galli.

MIssus erat Chastillionæus ad Mosellam, ut Hispanis, post indictum bellum ostentaret arma: distractæ igitur vires Hispanorum ab Auraico ad Leodium cæduntur, captis summis ducibus & tormentis. Conjunguntur Auraicus, Chastillionæus, & Bresæus ad Tungram; obsident Lovanium, sed ob annonæ penuriam re infectâ discedunt. Auraicus Sehenkenchausium nuper amissum, & Bylantum, arcem munitissimam occupat, dum Galli per Artesiam grassantur populabundi; non levi inter Hollandos & Gallos ortâ æmulatione.

Coloredus, Isolanus, Isenburgicus & Lotharingus in Champaniam irruunt, tria Gallorum agmina fundunt, Mombasonio & Monleuriano cæsis: sed agglomeratos metuunt, duce Forcæo & cum præda recedunt: Ex altera parte tentatur Corbia Sommæ imposita, quam

Baro

Baro Soicurtius perfide tradit; Capella expugnatur, an proditur, Coloredus capitur in conflictu.

Martem adversum experiuntur Galli in Lotharingia: Condæus à Dolæ obsidione repellitur per Lotharingum & Lamboium: Tabernas tamen Alsaticas recuperat Vinariensis, Blamontium & Rambervillam. Is cum Cardinale Valettano fundit in Burgundia Piccolominæos, Ungaros, Croatas & Polonos castris exuit, & mille octingentos rapit equos.

Corbiam Cardinalis summo conatu obsidendam suadet, ne Parisijs trepidaretur; unde & deditio mense Novembri est facta.

Politica reminiscentia.

QUantum intersit inter aggressorem & propugnatorem, docet quotidiana experientia: unde nostratibus solitum est dicere, primum ictum æquare duos. Nam qui alium cogitat incursare, jam paratus est, aut differt rem, donec omnia habeat commoda; unde animi vigor ipsi crescit. Sed qui defensioni tantum studet, apparatum facit qualemcunque, cum nondum scire queat, quo in loco, aut quâ ratione invasio sit excipiendâ, adeo ut ad aggressoris nutum cogatur sese componere.

Ubi autem pro focis dimicandum est, quævis arma sunt usui, vel sudes præustæ: adeo chara sunt pignora naturæ. Sed qui patriam hosti prostituat, & portas invasioni pandat, graviter improbum, insigniter impium esse oportet. Philippus Macedo amore proditionem, quod usui esset; odiò proditorem, tanquam hominum consortio indignum, prosequebatur. Solebat tamen, ut sanguini suorum parceret, munitissima quæque auro expugnare.

Cumque aliquando proditor, an potius traditor alicujus oppidi, secundum pacta versaretur in aula, & omnibus esset despectui, adeo ut ipsum subsannarent palam; conqueritur ille, postquam operam tam illustrem navasset, sibi detestandum crimen proditionis objici, cum honores & beneficia commeruisset. Benigne audi-

tum Rex istis verbis solatur, Macedones esse viros admodum agrestes, scapham nuncupare scapham, ligonem, vocitare ligonem, adeoque quæque suis nominibus, à simulationibus alienissimos.

Ille tum demum intelligebat, quo in loco esset apud Regis animum. Nam qui poterit Mercator castelli fidem sibi spondere ab homine novo, quem heri frequentare cæpit, & meminit in herum priscum fuisse perfidum? Diversam rationem aliquando tenuit Alexander Magnus, qui ex necessitate custodiam munimentorum reliquit præfectis aliquot Darij devicti, ne victoriarum cursum inhiberent, quod in Tyri expugnatione didicerat. Sic illis nullum discrimen erat servitutis, modo thesauris incubare liceret, & immori.

CAPUT III.

Rohanius coercet Hispanos per Rhetiam.

RHetia dudum exercuerat Gallorum & Hispanorum arma, pactum & transactum est sæpius, sed concordia nunquam constabat. Rohanius igitur paci sese accingit totum, Vallenses & Grisones eo deducit, ut hi politiæ, illi justitiæ rationem haberent per Vallem Telinam & Comitatum Wormatiensem. Tyrannij munimentum Gallis & Grisonibus crederetur, Vallenses tamen annuum solverent tributum.

Deinde aggreditur Rohanius turrim fortissimam, ad Fuentæum munimentum, quam subjecto pulvere nitrato in aërem displodit, & solo æquat: duas equitum turmas profligat, unam peditum cohortem conficit, & ex adverso munimenti Fuentæi aliud deproperat, quod eodem pene tempore cepit, & defensioni aptum fuit, Mantelli nomine nobile: sic enim Hispanorum excursiones coercebat, cum summo popularium gaudio.

Poli-

Politica reminiscentia.

ET cordate, & libere respondit ille Romanis victoribus, qui quærebant, an pacem essent culturi diuturnam, Si bonam dederitis. Nam ubi leges scribuntur duriores, singulis momentis irritantur popularium animi, ut ad proximam quamq; occasionem obsequij frænum exuant: sed ubi jugum sit facile, & forsan priore levius, constabit pax perpetua.

Adeo duriter habebantur Israelitæ à Philistæis victoribus, ut ne falcem, ne ligonem quidem fabricare aut acuere possent, ad omnem necessitatem victoribus subjecti. Non tamen perpetuo jugo premi sustinuere, quin sese in libertatem vindicarint.

CAPUT IV.

Ob nimia tributa tumultuatum in aliquot provincijs.

NEscio an genius Galliæ motibus delectetur intestinis, an tributorum impotentia interdum mentem rapiat in transversum. Desierat factio religionariorum, sed tamen apud Santones, Engolesmios, Limovices & Pericortios tumultuatum est, adeo ut octodecim millia confluerent, & omnem viciniam ad eandem væcordiam invitarent.

Meminimus, nuper Chalesium fuisse, securi percussum, quod atrocia in Regem esset machinatus. Habebat is fratrem, Marchionem Isodunensem, qui vel quærendæ vindictæ causâ, vel ex novarum rerum studio, sese dabat popularibus Ducem, cum plebes marino æquori fere par, motum aliunde suscipiat.

Non parum angebat ea cura Cardinalem, ne malum latissime serperet, de provincia in provinciam: modus autem sumtibus fieri nequibat, ob tot exercitus

alendos. Instabant Hispani & Werthius præter Galassium, perierat fere Interamnia Sommæ & Pesiæ. Dispicit igitur modum Cardinalis, ut tributa mitius exigerentur, & populares sese componerent.

Politica reminiscentia.

IN tributis exigendis varia sunt spectanda : primum an debeantur ? debentur vero principi ex lege divina, ut queat onera reipublicæ , tum suum sustinere splendorem. Proxima est cura,ut pro ratione facultatum imponantur: videas enim virum locupletem,& tamen pauperem, quod census laborem absumat, aut usuræ, quibus gravatur, fructum auferant, ut vix vitam trahere queat; dum bajulus quotidie lucellum addat lucello.

Est opifex, qui assiduus laboret, multo cum sudore, exiguo commodo; dum aliusper otium tantundem præstet: est,quando quæ vænum exponit,itidem recondat; alijs perpetuo lucro beatis. Non igitur vestis spectanda, quæ plerunque ex necessitate est nitidior; non facultates, quæ fructum nullum præbent, sed redditus, sive ex latifundijs proveniant, sive ex opificio, aut quâcunque negotiatione.

Sed omnium summum arguerim modum exigendi: videas enim exactores, licet opulentos, nihil tribuere, quod in publica calamitate iniquum; sed tributi partem, vicesimam, quadragesimam aut sexagesimam sibi sumere, tanquam operæ pretium; adeo ut non raro ditescant exactores istiusmodi, cum magna suspicione interversi tributi.

Id vero viros probos crudeliter urit, homines leves, nam quis mitioris ingenij ministerium istud subiret spôte: quorum substantia heri erat exilis, opulentiam sumere, cæteris omnibus ad pauperiem delabentibus. Ajunt medici, splenis augmentum argui, ex omnium membrorum exinanitione; quod de istis sanguisugis rectissime dicetur. Diligentissime igitur dispiciendum, ne amaritudo hæc affundatur tributo, satis per ipsam naturam acerbo.

Nar-

Narrant Jocoseriorum sive apophthegmatum collectores, Ducem quendam Germaniæ à sacerdotibus rogatum, ut vinum hornum juberet præberi, ne novum austerius valetudini faceret vitium: sed respondisse, compeccatores recte esse combibones. Nimirum immunitas esto à civilibus oneribus, sed minime à militaribus, cum princeps ipsus tum maxime sentiat imminui redditus, augeri expensas: adeo ut ne exactores quidem à tributo liberari debeant.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXVII.

LIBER XIV.

CAPUT I.

Gallia non facile pervaditur: & collectas instituit.

POstquam limes Galliæ, qua prætenditur Belgio, & Germaniæ, probe esset munitus, ut Galassius perrumpere nequiret, jubet is Forgatsium, Carpum & Menhardum, Croatarum ductores, strenue incursare, ut copiæ Gallicanæ sic exercerentur, dum ipse inveniret fenestram, quâ illaberetur. Capit igitur Mirabaudum cum arce: obsidet fanum Johannis ad Launam, & expugnasset, nisi Ranzovius supervenisset & hospitem tam importunum, Lugdunum versus descendere coegisset.

Cum igitur nullum operæ fieret pretium, & copiæ Cæsareanæ admodũ attererentur, reducendus fuit exercitus gravis in Sueviam & versus Hailbrunnam, reli-

ctis Croatis in Burgundiâ. Cumque Imperatori visa esset Gallia facili negotio penetranda, quod Suecus nuper copias exiles in Germaniam deduxerit, & pervaserit, Gallassius autem octuagies mille hominum & amplius, hactenus victor duxisset: vocatur Ratisbonam, ad causam accepti detrimenti exponendam.

Is intrepidè refert Galliæ flumina crebra, oppida fere continua, & popularium myriades, qui desertis agris tutiora peterent, & vim hostilem sustinerent, donec exercitus succurreret. Esse Galliæ solum integrum & rotundum, non sparsum, uni regi subditum, non factionibus lacerum; deinde pro focis depugnari ultra viriū facultatem. Neque etiam sibi constitisse omnia necessaria, & milite, ducesque immanib⁹ fractos laboribus quietem quærere, & licentiam sumere, obsequio nonnunquam languido.

Transierat Cæsar Rubiconē, jacta erat alea: aut Galli provolarent in hostem ultra limitem, aut cum profosribus, & subtecto expectarent. Convētus igitur, adnitēte Cardinale indicitur, edocentur provinciales, quanta limitanei sint perpessi, quæ eadem cæteris omnib⁹ imminerent: bellum extra fines regni gerendum, & hostem præoccupandum: usuram facultatum huc conferendam, ut sors constet.

Collectæ igitur grandes instituuntur, periculo etiānum ob oculos versante: iis, qui fimbriam fere faciunt, & gravissima sustinuissent; tributa in triennium remissa ut ædes struere, æs alienum expungere, culturam agrorum exercere possent commodius.

Politica reminiscentia.

VIdetur ipsa Natura distinxisse genera mortalium, non tātum linguæ usu, sed etiam locorū terminis. Sic Italiam dirimunt Alpes à Germania; Hispaniam à Gallia mōtes Pyrenæi; sunt fluvij, freta & maria, quæ coërceant fines, quemadmodū & Oceano circumdati sunt montes arenarum, ne exundet.

Istos terminos nemo facile immutabit impune, nisi ubi genius alicuius provinciæ sobolem nimis numerosam, tanquam in colonias deducit, ut aborigines castigen-

ſtigentur, ſub jugum redacti, vel extirpentur, ob cumulum peccatorum exuperantem : id quod cælorum terrarumque arbiter de Populis ſeptenis Palæſtinæ docet. Verumenimvero ea mutatio eſt infrequens, & vix altero quoque ſeculo recurrit, admodum tamen illuſtris, ſecundum magnas Cæli revolutiones, quæ octavo quoque ſæculo recurrunt, & nunquam non graviſſimas attulêre mutationes.

Carolum Magnum ſcimus ante octo ſecula Europam fere domuiſſe & deſcripſiſſe; quemadmodum legimus Auguſtum feciſſe, ante mille ſexcentos annos: ſed iſta relinquimus naturæ ſuperioris myſtis, & credimus, Deum, qui ſibi armorum titulum & arbitrium in veteri fœdere ſumſit, id nunquam depoſuiſſe: adeo ut ipſo tutore Reges regnent, & Regna tutentur.

CAPUT II.

Rex Hungariæ eligitur, in regem Romanorum, fruſtrá obnitente Gallo.

COmitia agebantur Imperij apud Ratisbonam, in quibus Imperator, quod dudum deſideraverat, & Treverenſis nuper impedierat, filium, Regem Hungariæ & Bohemiæ renuntiat, ex conſenſu procerum, Regem Romanorum. Rex Galliæ ex æmulatione ſemper obſtiterat, ſi forte imperij apex in aliam quandam familiam perveniret, Auſtriacis jacturam potentiæ conciliaturus. Cum autē armorum ſors Auſtriacis eſſet faventior, nemo repugnavit, præter Regem noſtratem, qui exprobrabat AureæBullæ contemptum, quâ tamen ſanciretur Imperij libertas & gloria.

Locus electionis dicitur per illam Francofurtum ad Mœnum: ſtatuitur electio in mortem Imperatoris, adeo ut nefas ſit, eam inceptari, præter extremam neceſſitatem. Vegetus quidem videbatur Imperator, ſed fatum vigori fecit finem, ut illud opprobrium e-

vanesceret. Armata videbantur Comitia, & electio extorta, maxime ubi Treverensis, Galliæ cliens abesset. Hæreditariam sic fieri imperij administrationem, electione tantum in speciem sumtâ. Pervicit tamen suffragiorum potior numerus, adeo ut Rex, quamvis tardius; cum titulum negare desineret, quem universi ordines dabant.

Politica reminiscentia.

SOlennia adhiberi inaugurationibus, & patrocinijs, cæterisque actibus sublimioribus, novimus omnes, & stupemus; maxime ubi ludicra quædam occurrunt aut adeo abstrusa, quorum sensum nemo facile assequatur. Priscis Regibus usitatum erat, vel antambulonem, vel pedissequum habere rusticum, cum ligone ex humeris pendulo: ut testarentur, sibi colonorum maximam fore curam.

Est, ubi patrono debetur novæ nuptæ hymenæus, quem tamen ille cum poculo inaurato, numisque gravi commutat. Est, ubi nefas fuerit, audiri coaxantem ranam, dum pernoctat Abbatissa. Est, ubi Elector Imperij stapedem tenet Episcopo, equum conscensuro. Est, ubi cantantes ad summum altare agrestes perferunt anseres. Et quæ nunc de singulorum Electorum officijs in coronatione novi Imperatoris perscripta sunt?

In ipsa Austria campus est regius, ubi sedes ducalis lapidea, cum columna. Adscendit rusticus, ex immunitatibus vere nobilis: quærit ab appropinquante Duce, qui superiori succedere satagit, quid sibi petat. Respondet ille, Ut sedem illam occupare liceret. Sed esne, quæritur denuo, æquabilem administraturus justitiam, & mihi meisque immunitates asserturus, adeoque universæ patriæ, cum alioqui tibi non cedam? Ipso annuente, descendit rusticus, colaphum infligit futuro duci levem, & comprecatur omnia fausta: sed Carolus Ferdinandi II. pater à provincialibus remissionem istius ceremoniæ impetravit, & tenuit.

Res hæc non caret mysterio, cum sic sacramentum fidei

dei mutuæ in oculos incurrat, & tenacius hæreat. Labanus cum Jacobo pactus, coacervatos lapides inclamat testes. Jubet Deus duodecim in Jordane constitui lapides, qui transitum Israelitarum in æternum arguant. Sic equidē intelligo, minutias esse additas ut majora recti⁹ serventur, nam qui istas negliget, majora nihil curabit.

CAPUT III.

Galli per Artesiam & Alsatiam triumphant.

LOtharingus & Vinariensis venatum verius, quam bellum exercebant per Burgundiam & Alsatiam, mutuis cladibus, donec uterque majoribus suffulciretur copijs, quæ alibi videbantur magis necessariæ. Censuit igitur Cardinalis, Vinariensem obstiturum, ne Lotharingia corriperetur, aut secundum illam, ob clientelarum summum metum, fines Galliæ invaderentur: aut etiam transitum moliturum, ut bellum ultra Rhenum projectum, gereretur per Sueviam, postquam Moguntia, & Francodalium exivissent ex potestate nostratium.

Mittuntur igitur crebra supplementa, & fit aliquando operæ pretium, per Burgundiam, aliquando etiam jactura. Potissimæ vires decumbunt in Flandriam, dum Imperator occupatur per Westphaliam, Misniam, & Marchiam: Nostrates enim corripiunt Aucinam, Cappellam Tirassiorum, Chimæam Hannoniæ, & Danuilleriam Lucemburgi, cæsis etiam Hispanis ad Maubegiam, & ad fanum Audomari; quod tamen frustra obsidetur. Cumque Vinariensis ad Rheinfeldiam feliciter pugnasset in Cæsareo Lotharingos, festivis colluxit Lutetia Parisiorum ignibus, templa personuere hymnis.

Politica reminiscentia.

CUm Alexander Magnus duceret in Asiam, suis usus est ducibus & militibus, peregrinis abstinuit, sup-

 ple-

plementis identidem ex patria repetitis : quod sciret, dubiam fore fidem Asiaticorum, ad rerum vicissitudines; adeo ut nec peregrinorum consilia admitteret. Persarum Reges profugorum Græcorum quidem audiebant consilia, sed negligebant, unde immanes sunt passi clades. Ottomannici robur exercitus ponunt in Ianitsaris, auxiliarium multitudine ad prædandum & populandum adscitâ, ne qua secessio alicujus momenti in expeditionibus fieri posset.

Suecus, ubi Germaniam invadere constituit, Germanis uti voluit Ducibus, iisque plurimis, quod sciret, tædium Austriacorum obrepsisse, ob sacra & bona Ecclesiastica, unde promtissimâ illorum est usus operâ, robore nihilominus in populares constituto: sed minabatur aliquando Tartarorum illuviem, si multitudine pugnandum foret. Veneti peregrino plerunque gaudent imperatore & milite; atque hactenus satis prospere: sed nihil advertunt Carthaginensium sortem, qui ob tumultuantem militem peregrinum non semel sunt periclitati.

Romani suas ducebant legiones, supplementa ex provincijs inserebant, ut nocere non possent; auxiliares sociorum copias adhibebant quidem, sed semper memores Metij Suffetij, illorum sanguine victorias satagebant mercari, legionarijs ad incitas servatis. Sed Gallia & Helvetiorum, & Germanorum, & Scotorum utitur opera, ut illi, nostrate virtute post primum impetum defervescente, reliqua conficiant, popularibus æque ac hostibus, ex linguæ & morum diversitate exosi; unde ferventior ipsis pugna in solo alieno, & minus refugij, cum salus in dextris versetur.

Sed in hoc genere militiæ diversa est ratio, ubi bellum extra limites geritur. Ibi enim socij aut fœderati maxime sunt conciliandi, qui nostris partibus accedant, & hosti negotium facessant. Quodsi ea fœdera comprobantur, nemo repudiabit militem ex eadem provincia lectū: sed ea ibi est cautio, ut dux & miles peregrinus à nobis pendeat, & salutem illic magis ac magis perdat, per nos subsistat, & summam rerum ne attingat, verū succenturi-

atus

atus inserviat; neceampotestatẽ adipiscatur, quâ nocere possit, aut quam nos evertere nequeamus. Ubi enim sese necessarium putabit, insolescet: id quod Imperatores superiorum seculorum magno cum imperij Romani malo didicere, cum uterentur Gothorum & Vandalorum, adeoque Reges nostrates Normannorum operâ.

CAPUT IV.

Leucata strenue defenditur adversus Hispanos.

CUm Hispanus Hollandorum armis graviter exerceretur, & terra marique citra ac ultra lineam æquinoctialem damna ferret ac sumtus faceret, intelligebat facile, Cardinalem transegisse, ut Hispanicæ potestatis reliquæ provinciæ per Belgium inter socios Gallos & Hollandos dividerentur, id quod res erat; cum Hollandis de pace, sive de inducijs agere non destitit per cuniculos, ut sic alterum hostem consopiret, cum altero expeditius acturus.

Dolebat, sibi usum Alpium ademtum, ex qua parte exercitum effundere solebat: in provincia igitur Narbonnensi vellicandam censet Galliam, ut virium potior pars ex Flandria revocaretur, proprijs tutandis; cum longe satius sit viro prudenti, sua asserere, quam aliena appetere.

Leucatam igitur obsident Hispani, valido excitato vallo: verum Cardinalis, sagacitate suâ omnia complexus, limitem illum noverat strategematis & violentiæ expositum: unde Halerinum, virum cordatum, advigilare jubet. Is contrahit quatuordecim millia provincialium, quibus hospites illi erant ingratissimi; obsidentes aggreditur, per quinque horas continuas molitur vallum obnixe, perrumpit, & equitem in castra hostilia immittit, cædit ultra duo millia, capit plurimos, suffocat aquis non paucos, rapit quadraginta duo tormenta, & patriam asserit.

Poli-

Politica reminiscentia.

NOn omnibus eadem fortuna, quæ Agathocli & Scipioni, qui domi afflicti, ausi sunt in hosticum transire, & caput rerum angere, donec à patria omnem vim hostilem abstraherent, & in se converterent, queamadmodum corde oppresso sanguis ab extremis partibus recurrit ad suam scaturiginem; quâ salvâ, evanescit lipotimia, & redit vigor pristinus.

Cum Ostenda obsidetur pertinaciter, circumfert arma Auraicus & longe potiora occupat, quam locus ille præstaret; sed hæc in eadem fiebant provincia, *nam* ubi vires diffunduntur latius, ut coire citius nequeant, periculum ingruit utrinque. Est tamen, ubi difficilius unias & contrahas vires, ob distantiam locorum, quod Hispano est solitum, qui vastissima quidem possidet regna, sed quæ intersecentur à Regibus vel æmulis, vel malevolis.

Dispiciendum etiam magnopere, in quam provinciam decumbat major belli moles, ne illa infirmior frangatur penitus, aut liberior irritetur, pertæsa nimirum belli neutiquam necessarij, quod in longinquioris provinciæ commodum susceptum, sua interturbet commercia, & compendia : unde seditiones & perduelliones possint existere, quæ gravius angant, quam bellum ex altera parte.

CAPUT V.

Quibus de causis rex Galliæ bellum susceperit.

ARguebatur Rex de instituto parum æquo & utili, postquam sociasset arma cum Hollandis, & Suecis, Germanisque : sed ille favet his aut illis, ut ambitionem Monarchiæ universalis coërceat, quæ fines Galliæ arrodebat. Hos aut illos agit extorres, ut vibrato ense castiget,

get, quos prudentia ad officium deducere non potuit, etiam post beneficia contumaces. Tyrannicis ausis obstat ut clentes asserat, dextera eadē æque generosa uti magnanima usurpata recuperans & reddens, unde potuit in medio hostiū virtutem & ingenuitatem, summa regiæ majestatis trophea erigere.

Nulla ipsi cura aut libido proferendorum finium, ut ambitioni immolet suorum sanguinem: repetit, quæ alii sibi accommodarent præter fas & nefas, & authoritatis apicem statuminat. Actionibus circumdat justitiam, virtutem dirigit æquitate, alioqui orbis imperium usurpaturus, quod pronum videbatur. Quicūque prim⁹ arma corripit, non ideo author est belli exorti, sed qui causam præbuit armorum.

Per effecta licet animadvertere, quantum Deus faveat armis nostratibus, vel ob justitiæ usum, dum illos castigat, hos ambitiosis artibus dejicit, adeo ut diverticulis, quantacunque per industriam & potentiam instituere potuerint, consilia prudentiæ plena, nec mutarint, nec fregerint. Prima victoria ad Aueinam contribuit justitiam causæ, Basilicis Parisiorum festiva, regi invicto triumphi materiam, Ministro incomparabili gloriam.

Hinc transitus liberi, postquam nullæ resisterent copiæ virtuti, & omnes omnino conatus vani, tametsi discordiis seminandis, & domesticis turbis summa impenderetur opera.

Politica reminiscentia.

PRosperi isti successus nonnullis occasioni fuêre traducendi fædera diversorum sacrorum, quasi verò acatholici minus cordatè dimicarent, aut segnius urbes domitas expoliarent. Evenit etiam sæpissimè, acatholicos sacra habuisse catholicorum reverenter, quæ illi conculcarent: hæretici non raro palam detestati sunt abominandas sacrorum violationes. Exempla superiorum temporum prætereo, ut unum hoc, cui interfui, recenseam: amissa recuperatur urbs, sed liberatores sævius grassantur, quam hostes, hos tamen mare absorbsit, & istos suffocavit pestis.

Fædera

Fædera cum regibus Idololatris & infidelibus contracta ; tum ea, quæ Imperator publice firmat cum principibus Germaniæ , quorum etiam sese protectorem perfert , forte minoris fuerint momenti , præ illis cum Turca & Hæreticis. Sacræ literæ diversas docent transactiones Israëlitarum cum Regibus vicinis, adeo ut sapientissimus Regum non recusarit cum Hiramo, Tyri Rege sociari. Theologus eximiæ scientiæ, idemque Hispanus, (hæc enim ratio per istiusmodi confæderationes plurimum offenditur, & forsan re ipsa eas frequentius comprobat) demonstrat, posse Pontificem Maximum Hæreticorum armis uti, etiam contra ipsos Catholicos, sive ad defensionem , sive ad vindictam.

Bellum sumitur, aut ad pacem obtinendam, aut ad damnum vitandum , quod metuitur : id vero nunquam pro voluntate confici potest, nisi vicinos habeas amicos, qui ad hostium partes alioqui possent transire magno cum detrimento rerum nostrarum. Dubitare de instituto , aut progressum retardare ex majori fiducia, ob sacra diversa, magis hypocrisin olet, quā reipublicæ curam, quam non Ceremoniæ , sed virtus tutatur. Recte justa suspiciuntur bella, in quibus apparet fervidum fidei Catholicæ studium; sed non minus recte ij nobis conciliantur , qui hostium possunt esse numero, quos tamen amicos habere licuisset. Neque enim decet, scrupulum aliquem male susceptum certissimam adferre perniciem.

CAPUT VI.

Cardinalis consilia succedunt prospere,

HOstis recolligebat animum & vires, veluti fax pene extincta , Bellonam non adeo adversam expertus, quin aliqua loca per limitem corriperet, etiam ulterius penetraret, unde nostratibus potuisset trepidatio

datio exurgere, nisi minus prudentiæ in conservando, quam violentiæ in irrumpendo ostendisset. Quod autem spem gloriæ fecerat, locum ignominiæ fecit, postquam & occupata amisit, tametsi permunivisset, & victoriæ segetem præbuit, fugienti non dispar, uti Leucata per extrema ausa docuit.

Cardinalis in omnibus monstrabat principem suum invictum, exercitus plures, eosq; validos expedit, quibus ambitum Monarchiæ vastissimæ committit; hostibus sic undiquaque imminens, & trophæis celebris.

Classis per utrumq; mare, ubiq; incutiebat terrorem Hispaniæ, admirationem Orbi terrarũ, ex consilio, quod primitus Hollandis erat suggestũ ut nempe clasśẽ adornarent, & Hispaniæ vires sic frangerent. Respondit utrobiq; eventus, nobis cessere Insulæ Honorati & Margarithæ, quæ, quod inaccessæ viderentur, invictæ credebantur: ubi vero & validum præsidium naturam locorũ adjuvit, jã temeritatis extremæ putabantur ausa. Nihil tamen negare potuit virtuti Comitis Harcurtij fortuna, qui seriẽ successus prosperi persecutus, utrãq; superavit.

Suo memorabitur loco facinus sub oculis Genuæ, à triremibus utrarumq; partium gestũ, non quod inde victoriæ emicuerit fructus, sed quod apparuerit orbi terrarũ, victoriã potius à virtute, quã à numero pendere. Hostes nostri certiores sibi videbantur de trophæis statuendis, tametsi inferiores essent futuri numero, & eodem longe superiores mirabantur sese vinci. Quæ sors ĉos plerunq; occæcat, qui causis abundant, ratione destituuntur; priscâ potius authoritate freti, quam modernis viribus. Quantacunq; inde in Galliam redundet gloria, debebitur Marchioni Ponte Curlæo, Cardinalis nepoti.

Exercitus terrestres, ex consilio Cardinalis admirabili, & præsentia regiæ majestatis, ubivis locorũ reportabant victorias illustres. Qui per Germaniam cum Suecia pepigerant fædus, æque magnanimi ac felices, constituerãt, per constantiam inconcussam Regis, etiam in morte triumphantis institutum persequi, sed potentia Austriacorum oppressi, Galliam respectabant, cujus auxilijs confisi spondebant certissimam Germaniæ mutationem.

Cum itaq; per vicissitudines armorum tandẽ vicissent

Pic-

Piccolominæum, humanitate matronis gratiſſimum, & Flandriam aſſeruiſſent, adeo propinqui voluerunt eſſe urbi, per imperium ſummæ, ut ipſa & commeatum, & annonam vel invita lubens præberet.

Politica reminiſcentia.

Rerum ſane ſunt eæ viciſſitudines, quæ humani ingenij acumen fugiant, & prudentiam omnem deludant. Videas artium gnaros exiguo cenſu pollere; agreſtes opibus affluere. Sed ſi aſcendas ad cauſas altiores, obſervabis primum inconſtantiam inferiorum, deinde arbitrium implicitum cælorum, Dei denique voluntatem abſtruſam.

Paſſa eſt Gallia noſtra aliquando extrema, adeo ut Anglum, vel ex ratione matrimonij, cui leges fundamentales repugnant, vel propter ſummam potentiam ſumeret Regem. Bis vidit eadem Reges captivos ſuos, alterum in Angliam, alterum in Hiſpaniam duci. Tanta aliquando fuit ſolitudo per agros, ut clariſſimâ luce lupi in Urbem, toties ampliatam, pervaderent, nullo pene metu: tantum ſanguinis hauſerat hoſtis, tantum ſobolis præpediverat calamitas publica.

Licuit tamen, vel per miraculum, & Heroinæ virtutem exantlare tot ærumnas, donec cælum mitius illuceſceret. Quantopere Hiſpanus exagitârit Galliam, nihil attinet dicere; nunc talionem ſentiens, nihil habet, quod conqueratur. Fuimus aliquando numero ſuperiores, ſed virtute interiores, aut induſtriâ: ſoli ferebantur Hiſpani ſapere & bellare. Converſus eſt rerum ordo, vinci didicere victoriarum genimina, ut ſciant, ambulatoriam eſſe fortunam, non hæreditariam.

CA-

CAPUT VII.

Regis arma vocantur in Italiam, ob duo testamenta.

NOvam vero occasionem exercendorum armorum præbuit Italia, dum hujus lucis usuram deponit Dux Mantuæ, qui supremis tabulis administrationem reipublicæ condixerat Mariæ viduæ; tutelam Cæsari & Eleonoræ, imperatoriæ viduæ, executionem Gallo & Venetis. Satis prudenter ista omnia, ne homagiũ, quod debebatur imperio, violaret, sed ut Galliam haberet faventem, cui tamen insolescenti Veneti obstarent.

Incidit fatalis dies in Septembrem, sed mense Octobri inter vivos itidem numerari desijt Carolus Emanuel, dux Sabaudiæ, sororius Regis, cui stomachus adamantis pulvisculo arrosus, quinquagesimum primum ætatis annum vix permisit. Filium octennem, & tres reliquerat filias; uxorem fecerat tutricem, Regem executorem, Thomam & Cardinalem fratres inofficiose præteriens, quod alter videretur Imperium sibi aliquando rapturus.

Hanc suspicionem intendebat apud morientem memoria ducum Mediolanensium, ubi patruus nepotem, hæredem imperij, everterat, ut ipsius dominaretur. Quemadmodum autem Cardinalis gaudebat, justitiam Regis adeo celebrari apud Exteros, ut & Germani & Itali eum sibi optarent protectorem; famam istam & gloriam prorsus sartam tectam servare meditabatur, expeditis quibuscunque medijs, ad asserendos hinc inde clientes & socios.

Politica reminiscentia.

MOrientis vox sacra, quod nullus restet metus mortalium, nulla prosit simulatio, sed & tribunal de-

cretorium sit adeundum, ubi & cogitatorum & actorum sint reddendæ rationes. Tunc enim anima, origini suæ vicinior, & à terrenis defæcatior, etiam futura præsagit, longe felicius, quam per insomnia, ubi corpus quiescit, & mens sola exercetur.

Sed illa fides, quam moriens sibi persuasit de superstitibus, æque est sacra, ne manes turbentur, & vindicta divina exerceatur. Est tamen, ubi morientes aliquid humani patiantur erroris, qui secundum Deum est corrigendus. Isaacus melius cupiebat Esavo, quam Jacobo, quod illum imperio aptissimum, ex venationis studio, & clientum copiâ auguraretur; hunc vero casarium jugo ferendo natum putaret.

Correxit mater sagax errorem, quem senex capularis agnovit, revocato sibi in memoriam oraculo. Quod si vel ante errorem correctum obiisset diem suum testator, planum est, oraculum viguisse, & per lapsum memoriæ humanæ, aut benevolentiæ inconsultæ non evanuisse. Hinc testamentarij judices potius ad mentem testatoris, quam ad verba testamenti respiciendum esse censent. Verborum enim sunt involucra, in quibus mens, tanquam nucleus in cortice aut putamine latet, prudenter excutienda.

Philippi Macedonis ambitio arguitur, qui à duobus Thraciæ regulis, de hæreditate disceptantibus arbiter lectus, armatus accesserit ad exarmatos, sed sibi imperiolum illud rapuerit: unde fortassis violentâ perire morte meruit. Quemadmodum Mediolanensium Ducum stirps eâ perfidiâ non diu gaudere potuit, quin exterminata alienis rempublicam relinqueret. Recte ille Discite justitiam, moniti, & non temnere Divos.

Reges divinæ justitiæ vicarij, debent & possunt viduis ac pupillis securitatem præstare.

CAPUT VIII.

Factio Gallicana apud Rhetos perit paulatim.

AD Cunicas angustias cæduntur Hispani, & nostrates per Flandriam & Alsatiam, adeoque Narbonensem provinciam occupatissimi, Rhetiæ curam fere seposuissent, adeo ut Rohanio necessaria non reddita, relinquerent militiam imbellem. Clavenna & Archettum restituuntur popularibus, cum asseri non possent, quæ suis sibi præsidijs firmarent.

Sed gubernator Mediolani sagacissime omnia ad se paulatim traducebat, tametsi tres gliscerent factiones, Austriaca, Gallicana, & inter istas media: quæ, uti facile est judicatu, non diu subsistere potuit. Gallis non licebat sacra acatholica firmare, ob Pontificis summi reverentiam: & Hispani eo, quo semper, prætextu superbiebant, adeo ut populares ex illo Zelo quidvis ferrent patienter, dum levicula quævis offensa Gallorum, quam ob penuriam necessariorum evitare non poterant, raperetur in gravissimam injuriam.

Politica reminiscentia.

MIserrima est sors eorum, qui factionibus fecêre locum, ijsque sustentandis exterorum auxilia quæsivêre. Nam Exteri non semper pollent viribus, quas alienis rebus commodent; nec semper eandem servant mentem, quæ benevolentiæ effectum præstare velit. Solent etiam sumtuum eam instituere rationem, ut partem reipublicæ trahant, ubi universam corripere nequeunt. Ubi vero occasionem offensarum præbuere, & irritavere populares, hostilia non raro sumunt.

Deinde, nunquam patiuntur, dissidiorum semina

tolli, quæ sollicite fovent, ut suis usibus ea seponant. Hoc Philippo Macedoni, viro vaferrimo, usitatum, in bello sacro maxime, ubi sacra profanis miscere, nullus dubitavit, donec per eam occasionem universam pene subjugaret Græciam. Eandem sane rationem sumsere Ottomannici, ad Peleponnesum corripiendum.

Quanto igitur satius est, concordiam colere, Exteros missos facere, & mutuam inire tolerantiam. Quomodo Angili, Saxoniæ inferioris populi, transierint ad Britannos, recenset historia illorum temporum. Quo in gradu lubrico hæserit Corona Galliæ, Hispano etiam Parisios possidente, horret animus duntaxat meminisse.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXVIII.

LIBER XV.

CAPUT I.

Vinariensis Brisacum cogitat obsidere.

POstquam percrebuit rumor apud Austriacos, Vinariensem non repetere Moguntiam, unde pontem strueret ad Hassos Cassellanos; non curare Francodalium, ad suscipienda ex Gallia auxilia; non incursare Philippiburgum, ad Rhenum coërcendum, postquam illa loca perdidisset, sed immane quid audere, Rhenum scilicet per Alsatiam, Helvetiorum benevolentia fretum, & aliquot locis in Burgundia captis confisum, secundum Lotharingiam, quam Gallus possidebat,

debat, frænare, cujus oræ loricam fere apposuerat munimentorum.

Sed dum ipse hinc inde circumfert arma, & Croatas crebrius repulsat, audit Gallos ex illis munimentis ejectos. Instat apud Cardinalem, demonstratque quanto satius foret, de Rheni trajectu dimicare, quam hostem ultra limitem admittere. Id considerans Cardinalis, valida supplementa destinat, mandatque, ut Brisacum obsideatur, quo vires Austriacorum à Gallia averteret, cum id munimentum per situm & opera esset inexpugnabile: famâ instituti per industriam repente propalata.

Ibi vero Austriaci in sinu gaudere, quod gigantulus iste cum ipsa natura pugnare decrevisset; certi utique, universum genus mortalium si congruat, & vim moliatur, frustra futurum. Sed Cardinalis per Helvetiam providerat, & Erlachio, primario Vinariensis duce, allaborante, cui in vicinia clientelæ erant potentes, & in patria Helvetia magna authoritas, id dedit effectum, ut Brisaci gubernator, qui veterem annonam exercitibus imperatorijs elargitus erat, mandatorum nimis sedulus observator, aut crumenæ inflandæ studiosior, spe & usu recentis annonæ, frustraretur: Basileensibus sive conniventibus, sive adactis ad compendium Galliæ.

Politica reminiscentia.

HOstes ut horsum vorsum trahas, variæ sunt rationes: sed nulla potentior, quam quæ caput rerum petit. Senones Galli ubi reliqua loca prætereunt, ad Urbem contendunt, Romam incursant, finem pene imperio Romano attulere. Scipio, in Hispaniam transgressus, Carthaginem novam, quæ & munitior, quam ut tentari posset, putabatur, expugnandam sumit, & rem consulto citius perficit.

De Alexandro Magno celebratissimum illud fertur Nihil distulit. Quemadmodum enim irruptio terrorem incutit, licet sit populabunda saltem, ita obsidio loci prorsus muniti virtutem arguit eximiam, quæ fulciatur,

& audaciam incendat. Nihil communius auditur, quam illud solitum, Tela prævisa minus nocent: sed ubi securitas excutitur, subit trepidatio & pavor. Nobis Philippiburgum videbatur invictum, cui expunando nec Sueci quidem vim, ne frustra forent, adhibuere, sed famem circundedere. Invenit tamen & acumen ingenij, & industria audacia modum illius corripiendi.

Illuserant Alexandro Magno montani illi, an Macedonibus essent alæ, ut in rupem illam præcipitijs undiquaque munitam subvolarent: sed obstupuere, ubi eosdem, Damarum instar, perreptasse, & à tergo instare cernerent. Mira enim est ingenij humani fæcunditas, mira manuum industria, mira casuum vicissitudo. Unde Plautus de homine nunquam satis cauto ait, cum maxime sese cavisse cautor ille putet, sæpius tamen captum esse.

CAPUT II.

Vinariensis insignem reportat victoriam.

NOn fefellit sagacitas Cardinalem; fit, quod rebatur; incipiunt metuere munimento incomporabili; averruncant Gallos à Rheno, per absentiam Vinariensis. Urit id Ducem leonini ingenij, arripit supplementa, petit plura, spondet eventum optatum, de Helvetijs per Erlachium certior, irruit valide, copias traducit Rheinfeldiam, subsistit ad Steinium, Sekingam deditione, Lauffenburgum vi occupat, Rheinfeldiam obsidet. Sed ne sibi nimium tribueret, cæditur, & obsidionem solvit.

Certus autem, vel transitu firmato trajicere in Sueviam, & molem belli trahere, aut ad Rhenum operæ pretium facere; Copias igitur contrahit Buquenum, Cæsareanos gravissime cædit, Savellium, Werthium, Enkefortum, Sperreuterum summos

mos duces; Furstenbergerum, Neuneccium, Goldium, Wolffium, Hinderſohnium, tribunos; Zellium, Reügerum, Scharpenſelium, legatos, præter Duces minoris nominis complures, octingentos & mille pedites, mille ducentos equites, triginta octo vexilla, duodeviginti ſigna capit, poſt ſtragem immanem. Occubuere ex Vinarienſibus Comes Rhenanus, equitum magiſter, Bodendorpius, Barſtetterus & Vorbringerus, cum centum ſeptuaginta gregariis: adeo ut jactura Nordelingiana videretur reſarcita.

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus, maxime ubi deſperatio incendit animum: nam adeo adverſo marte pugnabat Vinarienſis prima vice, ut Schavelifius, Erlachius, Berenholdius & Dannebergerus capti traherentur, & feſtiva contonarent per Rhenum inferiorem. Quanta autem virtus fuerit Gallorum vel inde patet, quod Rohanius, qui ex Alpibus deſcenderat, ut opem impetraret Rhetiæ, aut operam præſtaret Rheno, ſæpius reſtituit ordines, ſæpius in hoſtem duxit, donec cum Erdmanno graviter vulneratus, excederet pugna continua; is Konigisfeldiam perlatus, annis & tædio rerum præſentium gravis, ex vulnere moritur, ſexagenarius.

Politica reminiſcentia.

MUltum differt Imperator à Duce, & Dux à gregario. Hic ſatis habet tueri locum, ut eum corpore tegat cæſus, quem vivus inſiſtebat, hoſtibus haud tergo, ſed fronte, & pectore notus. Iſte laboranti gregario proſpicit, torquet cohortem, obliquat vim, propellit impetum, attinet fugientem, ſufficit animum. Ille rariſſime proruit in aciem, ad exemplum Cæſaris, qui aliquando fugientibus ſigna eripuit, & in hoſtem convertit.

Et quoties Romanorum imperatores ſigna in medios hoſtes conjecere, ut vel per ignominiam miles ea repeteret? Sic duellantes oculis objiciunt ſtrophium, quod aciem oculorum turbet

inopinato fulgore, & aggressori impetum largiatur liberum. Hinc servat principia Imperator, habet triarios, quibus concitandis dispicit momenta prælij : nihil ille turbatur his aut illis ordinibus ruptis, curat ut resarciantur. Summam rerum in æquilibrio appendit.

Bironius in prælio acerrimo ensem non nudaverat, fistulam non disploserat, loco non cesserat, otiosus conflictuum spectator: cumque suggillaretur à quibusdam rei ignaris, Regem, nostrum illum Henricum vere magnum habuit encomiasten, qui non dubitabat asseverare, agmen illud Bironianum sibi fuisse sepositum, tanquã anchoram sacram : neque vero operam illius inanem expertum sese, cum hostes impetum novum ab agmine integro & alacri metuerint, & campo excesserint, aut projectis armis deditionem fecerint.

Mauritius Auraicus etiam laudem eximiam reportavit, ad Neoportum cum Hispanis conflictatus, adverso primum marte; sed ubi legionem flavam restituisset, ingentem & incredibilem adeptus est victoriam.

CAPUT III.

Post grandem alteram victoriam deditionem facit Brisacum.

VIdisses universos Parisios spectatum proruere, ubi Werthius, strenuissimus miles & dux adduceretur captivus. Hinc supplementa, à rebus arduis necessaria à Cardinale submittuntur, ut hostis ad Rhenum distentus, de Gallia invadenda nihil amplius cogitaret. Vinariensis fortunæ sese præbenti offert, Rheinfeldiam mense Martio ad deditionem cogit, Neoburgum in ripa Rheni occupat, Friburgum Brisgoiæ expugnat, Canofiskio partes dat cingendi Brisaci, ne annona perferretur. Gotisius transit semel atque iterum magis furtim, quam aperte, delatâ quantum potuit annonâ.

Vinariensis occurrit Lotharingo, cladem infert; recur-

currit eodem pene momento, & Gotsium mulctat itidem, quorum alteruter tardius aut citiusquam conventum erat, processerant. Nuspiam tantâ pertinaciâ pugnatum, nunquam sæpius eâdem æstate: contrahuntur igitur Austriacorum vires, adsunt & Bavari copiæ, incursant, post velitationes uti solet dubij martis, ipsa munimenta, circa pontem sparsa, fatigatur Vinariensis ad extremum halitum, conciditur fere legio Scotica, miram præstant fortitudinem Galli, ipsius Vinariensis & miles, & dux, & imperator ubique conspicitur, animum fert intrepidum, oculos igneos, armat calones & fæminas hastilibus, contis, & quicquid defendendo vallo aptum, aut offendendo hosti idoneum depromit.

Ubi autem hostium copiæ succederent recentes, & jam jam actum videbatur, audet ultimum virtutis conatum, quem hostis nunquam cogitasset, & perinde confusius sustinuit, erumpit ex vallo, in fugam conjicit hostes, potitur tormentis & impedimentis. Cecidere ex Cæsareo Bavaris mille quingenti gregarij, octo tribuni, septem legati, multi Rheno hausti. Ex duodecies mille vix bis mille ducenti evasere: annona Brisaco destinata, mille curribus imposita, cum octoginta vexillis victori cessit. Cruenta tamen fuit victoria, sed perillustris.

Brisacum premitur vehementius, cibos à natura humana alienos vertit in victum, adeo ut pueri de platea rapti, famelicis vitam sustentarint. Hinc Reinacherus, munimenti custos, ne videretur naturæ bellum indixisse, deditionem facit adulto Decembri.

Politica Reminiscentia.

TAmerlanes Scytha Bajasethen Turcam devicit, & in cavea ferrea per Asiam circumtulit, nemine non stupente ad tam subitam rerum humanarum mutationem, cum ante oculos etiam versaretur fastuosa illius potentia, quâ terram conculcabat, cælum territabat, fluvios siccabat, maria tegebat, montes planabat, planitiem exaggerabat dicto citius. Sic videas lupum rapacissimum in fovea agninam ostendere mansuetudinem, nisi ipsi oculi rabiem cordis proderent.

Quam sæpe superbus ceciderit hostis, triumphante grege pusillo, docuerint vel sacræ literæ: sed ipsam Naturam non posse tutari suos, id vero enorme & prodigiosum. Qui salutem ab Oceano petit, absurdus est, cum ipsus sit sterilis, & periculorum uberrimus campus. Sed qui terram, matrem almam, roget sustentationem, nihil aberrat. Est enim penu locuples, & opulentiam suam cuivis præstat.

Concinnavit sibi diversa delitiarum loca in plano; miracula servavit montibus: qui altissimi abundant aquis & lacubus: ibi nubium tempestates despicit, volucribus præbet nidos tutos, damis refugia; mortalibus asyla. Sponte docet provolutis lapidibus impedire tramites, ne hostis adrepat, *nullus* ibi metus tormentorum ignivomorum, nulla cura cuniculorum agendorum: adeo ut in montium cacuminibus rerum humanarum securitas sit rata.

Cum autem homo audiat animal sociale, sine commercio non diu producet vitam, fami utique obnoxius. Quemadmodum enim Noachus bifrons ille procul dubio miseram finivisset tandem vitam, absumtis omnibus & alimentis, & animalibus, nisi diluvium desiisset, & usum terrarum reddidisset: ita custos montis excelsi in penuriam incidit, & nisi atra fame perire malit, claustra reserare, & libertatem thesaurosque cum pane quotidiano permutare cogitur, ipsa natura ad inopiam redacta.

CAPUT IV.

Clades suscepta in Cantabria.

DUm Gallicanæ cum Hollandicis jungerentur copiæ, nihil egregium præstitere, provincia universa tantum conculcatâ: Apud Leodienses partes Galliæ fovebantur, à Ruellio consule, quem Warfu-

sæus proditorie in convivio trucidavit, ipsus à plebe tumultuante disceptus, propter studium diversum, quod sane non magno erat usui, ad scribendum militem strenuum, cujus illa provincia est feracissima. Visum igitur Cardinali, ut Hollandi ex illâ parte agerent, ne simultates, quæ gliscebant, in nervum erumperent. Illi ad Antuerpiam Calloanum aggressi munimentum, vires Hispanorum in se converterant, insigni affecti clade: dum nostrates per Artesiam & Flandriam satis segniter versantur, diversis expeditionibus intenti.

Nam Cardinalis Brisacum statuerat subigendum, ut sic Gallia novo propugnaculo, securior degeret, unde & potiores vires in Alsatiam protrudebat. Voluit autem fortuna moderari nostra gaudia, & cladem immanem redhibere. Condæus, princeps Regij sanguinis, & ejus opulentiæ, quâ posset exercitum labescentē stipendijs firmare, viginti millia peditum, & quatuor millia equitum ducit: cui enim isti honores deberentur, nisi proximis Regis? Alterâ ex parte Hispaniam invadit, ne Leucata denuo tentaretur, Italiæ nimis vicina. Figuetum munimentum corripit, portum Passagium occupat, prædam trahit grandem.

Fanum Sebastiani petit, Fontarabiam obsidet, cuniculos agit, exploditq; vim parans: sed eodem momento erumpunt Hispani tam atrociter, ut mille quingentos ceciderint, quingentos captivos traxerint, tormenta, & principis supellectilem pretiosissimā obtinuerint, cæteris fugâ Bayonnam dilapsis: adeo dubius est fortunæ bellonæq; favor.

Politica reminiscentia.

IN legendis ducibus summa est adhibenda industria: Fabius cunctator nonnullis videbatur nimis propinquus ignaviæ; sed Marcellus parum aberat à temeritate, uti & Terentius Varro. Aliter sumuntur legati, qui suis sumtibus principis gloriam augent, uti de Crequio meminimus; sed illa pompa est innoxia: illic licet prodigis esse, qui comprobare satagunt

illud

illud vetus Stultitiam patiuntur opes. Neque enim pecunia nervi vicem obtinebit, nisi prudentia ipsam regat.

Quibus fortuna indulsit opulentiam cum natalibus, ter forent beati, si fortunæ usu itidem pollerent; ut autem ab ignominia removeantur, & opum faciant periculum, recte adhibentur rebus arduis; sic enim usu rerum addiscent, quid sibi desit. Socrates ex Alcibiade quærit, an fidium ignarus testudinem auderet tangere? neque vero rerum imperitos juvenes rempublicam rite administrare posse.

Quantum ignominiæ contraxerit Persa, in Græciam effusus, quod viribus suis fideret, nihil attinet dicere. Hinc inter summas scientiæ militaris virtutes, à Cicerone memoratur prudentia: quæ pericula prospicit & declinat, vires exiguas intendit, vesanas carpit, & quod Anytus in Socrate calumniabatur, ex causa mala facit bonam.

CAPUT V.

Nascitur Galliæ princeps in matrimonio per 20. annos sterili.

QUamvis Hispani & Galli congenito fere odio dissideant, connubijs tamen implicantur, adeo ut Rex noster suam Hispano sororem, illius sibi copulârit. Obstat vero reipublicæ ratio concordiæ penitissimæ. Privatas colunt amicitias, publica exercent odia. Quingenti illi ad Fontarabiam capti nostrates brevem servierunt servitutem, sponte ad suos redire jussi, nullo redemtionis pretio, postquam auditum fuit Regi natum esse quinto die Septembris Henricum, cui boni ominis ergo nomen fecêre Pacifici.

Vicesimus fere numeratur annus, ex quo matrimonium istud conflatum est: arguebant alij sterilitatem matricis, alij Regis infecunditatem, qui præter ingenium no-

noſtratium neque mulieroſus, neque uxorius eſſet, ſed frigidior ſine dubio ex rerum graviſſimarum curis, quæ ſubinde renaſcuntur novæ. Erant qui veneficium ſuſpicarentur. Sed quoties auditu accepimus, fæminas caſtiſſimas aliquot annos nihil genuiſſe? Recordemur, Iſaacum, Patriarcharum optimum, totidem coluiſſe annos matrimonium ſterile.

Rationem ſterilitatis dabit Jacobus, Iſaaci filius, poſtquam fæcunditatem nemo derogabit primæ benedictioni, qua Deus juſſit genus humanum creſcere, & multiplicari. Cùm enim Rahel, conjugum dilectiſſima, ex tædio ſterilitatis, quam perpetuam fore credebat; mortem haberet potiorem, removet ille iſtam potentiam à viribus humanis, ut Deo attribueret clauem matricis aperiendæ & claudendæ, quemadmodum illam ſepulchri, & cordis ſibi ſoli vindicat. Benignitas igitur ſupremi Numinis ſummum hoc bonum in iſtunc annum, pro liberrima ſua voluntate, diſtulit.

Politica reminiſcentia.

GAllorum & Hiſpanorum ingenia quidam adeo cõtraria cum conſiderarent, dubitare cepere, an utriusque Gentis ſoboles eodem naturæ ordine gigneretur in mundum. Gallum vides præcipitem in diſpiciendo, ſed inſtituti nihil tenacem. Hiſpanum autem tardum, ſed minima quæque examinantem. Nos ſcientiam in uſum deducimus, etiam ſacra diſputamus; ille nihil avet ſcire, aut quod ſcit, implicite novit, nullis fere opificijs clarus. Nos in deliberationibus nihil movemur ſtrepitu, ad prandia etiam de rebus graviſſimis aures præbentes; ille ſeceſſum quærit; & muſcæ prætervolanti iraſcitur meditabundus.

Nobis memoria ſemper eſt præſens, exiguo penſo præteritorum aut futurorum; illi recurrunt præterita, ad dimetienda futura; unde nobis excandeſcentia promtior, illi ira tardiſſima. Amores temere legimus & deponimus, ille ad inſaniam deperit: eosdẽ propalare nulla nobis religio, illi ſumma. Auram popu larem

larem non admodum curamus; ille ad angustias usque gloriolam venatur: hinc nobis fas est, necessitati permittere pallium, ensem, vestem exteriorem; ille ab interula incipit penuriæ consulere. Nobis concidit animus in angustâ re familiari; illi inflatur.

Videas Gallos, facultatibus lapsos & ad peram redactos, eleemosynas ad commiserationem composito gestu & sermone venari; dum ille mentitur sinistrum aliquem casum, qui mendicitatis onus imposuerit viro alioqui opulento, qui si innotesceret, inter summos posset numerari, vultu ad austeritatem facto. Etiam corpora diversa tribuit natura; nos longiores sumus; ille brevior videtur: nobis color albicans & capillus flavus; illi cutis fusca & caput nigrum: capillitio nos profuso, ille truncato gaudet: nobis impatientia frequens, ille tolerat: nos promtiores, ille tardiusculus: nos leviculi, ille gradivus; nos hilares, ille tristis: nos rixosiores & temerarii, ille pudibundus & suspiciosus. Impetu valemus nos, ille timorem vertit in pertinaciam. Vituperatur merito in nobis jactura obsequii in arduis, cum ille famem, adeoque mortem malit subire, quam stationem deserere.

Vestis itidem diversa est, nobis turgent caligæ, illi thorax; is utrinque nobis recluditur, illi nec æstuanti. Collare nobis anterius, illi posterius constringitur; tibialia ferimus rugata, ille planissima: nos manus protendimus, ille in pallium recondit, thoracem constringimus à summo globulo, adimum, ille ab imo incipit; nos thoracem postremo injicimus humeris, ille primo. In victu magna itidem diversitas, nos jentamus, prandemus, merendamus & cænamus; ille bis reficit corpus: nobis fruges & poma mensam claudunt, illi aperiunt: carnes & altilia integra nobis, illi concisa apponuntur: nobis reliquiæ cænarum nullæ in posterum diem, illi creberrimæ redduntur: elixa præferimus stomacho, ille assa: acetaria nos refrigerant ubique, illum per cænæ initium: deambulam⁹ saturi, ille sedet dormituriẽs:

aquam

aquam vino nos, ille vinum aquæ infundit : confabulamur per mensam, ille vix verbum profert : paucum panem nos carnibus, ille multum pauculæ carni addit : nos deproperamus mensam, ille basilice recumbit

Per plateas facimus complures unam frontem, Hispani ternis nunquam plures incedunt, sed subsequantur; eundem servamus ordinem, illi extimos per vices in medium convertunt : acceleramus nos, illi fere repunt : nobis ocreæ & calcaria peditibus placent, illi deponunt calcaria semper, plerunque ocreas: tolutarios equos amamus, illi gradivos : pedissequos habemus, illi antambulones : famulus nobis pallium & ensem fert, illi famulorum etiam enses : garrimus per plateas gesticulabundi, illi silentes componunt corpus: operosi sumus in salutationibus, illi gravissime defunguntur: pomum ex caligis producere, aut in platea emere & arrodere nobis fas, illis summum nefas: nos detrahimus nobis invicem apud Exteros per æmulationem, pro more omnium omnino Europæorum, soli Hispani, licet Vatiniano flagrent odio, sese mutuum laudant, regis negotia crepant, natales, & summorum virorum affinitates proferunt, opulentiam patriam enarrant. Quæ omnia tamen neq; matrimonia regum reciproca, neq; benevolentiā mutuam etiam ferventibus bellis, nihil impedivere.

CAPUT VI.

Princeps Poloniæ attinetur in Gallia.

REgis Polonici frater Casimirus, ut virtutis specimen extra patriam daret, Hispano addicit operam, vel Lusitaniæ perficiendus, vel alicubi exercitum ducturus. Transit Galliam, & attinetur. Expendebat enim Cardinalis, exulcerato hoc seculo, & bellis undiquaque ferventibus, advigilandum impensius. Nemo in urbe quacunque pernoctabit, inscio guber-

bernatore: nemo in provinciam alienam transibit, insalutato principe: sed qui ad hostes contendit, suspicionem movet, quod speculatum veniat, & proxime sit vim paraturus.

Erat tamen alia ratio occultior, quam Cardinalis fovebat, nuperrima scilicet Polonorum irruptio in Galliam, quæ licet regijs non facta diceretur auspicijs, odium tamen Genti conciliabat, maxime ex amicitia arctissima Poloni cum Austriacis. Fore igitur locum exprobrandi, ubi legati libertatem captivi essent quæsituri, & forsan occasionem familiaritatis, quæ Henrico III. non per omnia conveniebat, & nunc posset esse usui.

Dimittitur Casimirus princeps, postulantibus legatis, sed protestatus de Gallia non offendenda, pergit Bruxellas.

Politica reminiscentia.

IN Ægyptum non licebat descendere, nisi mercatoribus, secundum commeatum regium, ne proderetur patria, aut nova moliri inciperent peregrini. Lacedæmonij eandem rationem instituerunt, sed ex diversa causa, ne scilicet peregrini mores, pecunia & delitiæ inferrentur. Scimus, neque Moscoviam, neque Persiam, neque Turciam calcari, nisi ex permissu: Hispania sane, cura sacrorum genuinorum prætexens, inquisitionem servat.

Gallia, à Francis, Gente libera occupata, semper patet omnibus, nisi qui hostilia meditentur. Carolo etiam Quinto transitum permisit Rex, ad turbas Gandavenses properanti, & multum honorem addidit. Austriacis pronum, vel Angliæ Regem, ab expeditione sacra, privatim ad suos revertentem, attinere, & grandi pecunia mulctare, ob æmulationem armorum in Palæstina, per militiam communem obortam: quod tamen excusari queat, si concordiæ sarciendæ causâ, & ad abolitionem præteritorum amica vis adhibeatur.

CA-

CAPUT VII.

Rhetia pereunte, obtinetur victoria navalis.

GRandem fecit Rex jacturam in morte Rohanij, tametsi extorris, propter res Rhetiæ, quas ille satis bene constituerat. Major accessit ex casu Crequij, qui, ut Hispanis Wormatiam, quam modo ceperant, extorqueret, globo trajicitur. Hinc Vercellæ per deditionem, & Pomara Montisferrati per vim transeunt ad Hispanos, magno rerum Gallicarum cum detrimento.

Exercitus tamen regius, imperatore magno rei tormentariæ magistro, per Picardiam & Artesiam, uti porro videbimus pulchre procedebat. Expugnatur Hesdinum à Carolo V. ad defendendum eum limitem extructum, & majoribus victorijs pandit viam. Imperator bacillum Mareschalci aufert, honoris meriti signum. Hinc augentur victoriæ, & quod prorsus videbatur ultra vires humanas, spectantibus tricies mille hostibus, procumbit, caput nempe Artesiæ.

Hoc tamen anno prælium initum navale ad Genuam acerrimum; Gallis victoribus ultra ducenta millia coronatorum cessere, non vero sine mutuâ clade. Id enim Cardinalis agebat, ut classem in utroque haberet Rex mari, ad quoscunque casus, hostem etiam vellicandum, cum sciret, hâc unâ ratione emersisse Hollandos, postquam adversus Hispanos classem adornare cepêre.

Politica reminiscentia.

GEryonem ajunt tricorporem fuisse, adeoque Hispaniæ Regem, quod tribus vicibus superandus esset Herculi. Valebat enim classe, exercitu & munimentis. Ubi mediterranei habitant, aut Alpestrês, navibus carere licet: sed Hispania alluitur Oceano undiquaque,

tanquam caput circumfusum aëre, cohærens collotenus cũ Gallia. Nostra ipsa Gallia latissime alluitur à mari, atq; adeo utrinq;, & nunquam rebus maritimis studuit, nisi quantum mercatura postularet. Ipsa nunc necessitas diversum suadet, postquam imperium est constabilitum, & Angli, Normannique ejecti, Armorici etiam accesserunt.

Ipsa Roma longissimo tractu temporis debellavit viciniores Italiæ partes, tutandis finibus valde occupata, donec in Siciliam trajiceret, & inde Corsicam, Hispaniam & tandem Africam aggressa est: primitus non semel afflicta per imperitiam militiæ navalis & Oceani; sed ubi dies diem docuit, magno passu contendit ad Monarchiam, maxime per exercitus navales. Quæ mens si *Galliæ* veniret, uti cives habet audacissimos, ita posset imperium in orbem terrarum cordatius sperare, & sumere.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXXXIX.

LIBER XVI.

CAPUT I.

Vinariensis moritur, & exercitum prius ordinat.

QUantum emolumentum Galliæ conciliasset Vinariensis, subacto Brisaco, indies patescebat, tranquillitate per limitem restituta. Is igitur per Suntgoviã munitiora non admodum operosè corripit, & defatigatum militem trans Vogesum, in Burgundiam Hispanicam traducit. Ibi sævitum utrinque, ob gentem inhospitam.

Vinarienſis Pariſios excurrit, cum Rege & Cardinale de rebus graviſſimis deliberat, Briſacum tamen Gallicano præſidio permittere renuit, fidem imperij cauſatus, & pactorum non per omnia memor. Hinc ſuſpicio aborta, quaſi hoc pignore cum Auſtriacis tranſigere conſtituiſſet. Arguebatur etiam injuſſus texiſſe caput coram Rege, quod principibus regiis & Exterorum legatis tantum datur, Sed ille familiam Electoralem prætexebat, & ſummum in exercitum imperium.

Dimittitur ad exercitum; & Alſatia probe communitâ, præter quædam per Burgundiam occupata, trajecturus in Sueviam, conficitur triduanâ Colicâ Neoburgi. Suſpicionem veneni ſpargebant malevoli, quaſi eximia virtus æmulationem ſuſcitâſſet apud noſtrates, quibus artes iſtæ ſunt inſolitæ. Intemperantia, belli tam varij perpetua comes, robuſtiſſima corpora dejicit, quod Cæſareanorum plurimi ſunt experti, per vanos Briſaci liberandi conatus.

Supremas ſcripſerat tabulas Vinarienſis, ubi præter donaria, exercitus eam teſtabatur curam, ut Ohemium, nobilem ex inferiori Palatinatu, probatiſſimum ducem ſcripſerit Directorem, addito conſiliario Rohlingero Auguſtano: Comiti Naſſavio, Erlachio Helvetio, & Roſano Sueco armorum violentiam commiſerit, donec Gallia & Suecia ipſis caput adderent. Invidiam declinat Ohemius, & eodem cum tribus collegis vult eſſe ordine, tanto celebrior.

Politica reminiſcentia.

QUam facile evaneſcunt humanæ mentis ſomnia, ubi Saturnus falcem immittit, & imos cum medioximis & ſummis metit! Conſtituerat Henricus noſter Magnus, rebus per Regnum rite compoſitis, Reginæ conjugi etiam delatâ adminiſtratione Regni, in agrum Juliacenſem aut Geldrenſem movere, ne illæ provinciæ, quæ Galliam aliquot nominibus attinent, in Auſtriacorum concederent poteſtatem. Dicebatur etiam in Germaniam pervaſurus, & apicem imperij

Austriacis erepturus. Verum, eheu! in ipso conatu lethale accipit vulnus à phrenetico sicario, ut omnis apparatus evanesceret.

Gustavus Adolphus, Sueciæ postremus Rex, rem aggressus est immanem, ubi Austriacis bellum indixit, quos sciebat Hispanorum universâ potentiâ stare, Catholicorum clientelis inniti, & triumphare à multis annis. Incredebilia præstitit, nostris utique adjutus opibus: cecidit ineunte prælio, quod ipsi fatale fuit, & heroicum spiritum in duces superstites efflavit, ut pene eâdem serie procederet bellum. Sed illud complures fovebat principes Germaniæ, qui suis rebus non aliter consultum videbant, nisi bello continuato, tametsi Pacem Pragensem adepti per otium potuerint suam deplorare præcipitantiam, & nostri neglectum.

CAPUT II.

Cardinalis regi conciliat exercitum Vinariensem.

UBi mors Vinariensis nuntiatur Parisios, stuporem multis incussit, quod tantum Imperatorem in oculis etiamnum ferrent, & sibi aliorum triumphorum materiam ab ipsius virtute promitterent. Rex sane aulæ imperat lugubria, ut pateret, quanti faceret virtutem: etiam quæ agitabantur per fiduciarios de pace cum imperatore ineundâ, rejicit, quasi mortem strenuissimi imperatoris vindicaturus. Id quod Cæsareanos nihil affligere poterat, cum sic mortuo leoni insultare gauderent, & vires nostras despicerent.

Cardinalis, qui usu didicisset, quantum esset robur istius exercitus, Regi persuadet, ut nec operæ, nec impensæ parceret, quo Brisacum ex manibus ducum redimeret, aut exercitum faceret suum, aut utrumque obtineret. Abeunt Longavillanus & Montoserius, Colmariæ agunt cum ducibus quatuor, quos demulcere nequeunt, nisi Iupiter Gallicanus imbrem aureum spargeret.

ret. Neque tamen ſic Cardinali ſatisfactum, qui auſteritatem tempeſtive mitigare cogitabat, quemadmodum pomorum quædam genera acerbitatem tandem ponunt.

Exeſâ Alſatiâ, Burgundiâ vaſtatâ, quærendus erat victus, donec ſupplementa ex Gallia adeſſent, aut liceret ad Suecorum duces pertranſire. Deſcenditur in Palatinatum inferiorem, accurrunt Bavari copiæ, transmittitur Rhenus, occupatur Wetteravia, donec occaſio virtutis uſum repoſceret. Recedit Bavarus, non acer hoſtis, à Cardinale pactorum ſuperiorum admonitus, & ab Imperatore ad graviora invitatus.

Politica reminiſcentia.

SUmmam ſemper induſtriam adhibuere rerum militarium periti, ut exercitus & duces hoſtiles ad ſeſe traducerent. Sic Lepidum omnibus copijs nudavit Antonius, Antonium pene Auguſtus. Ingemuit Gallia Caroli Burbonij faſtidium, & Andreæ Doriæ diſceſſum, qui deſertis partibus noſtratibus, tranſiere ad Auſtriacos, immani cum Galliæ detrimento.

Novimus, quanta damna ſucceſſerint, quoties legiones tædioſæ ſtipendium intempeſtive flagitantes, vincendos non deſtituere. Cũ igitur exercitus viritim ſcribatur noſtro tempore, non legatur, aut imperetur, uti ſolebat in republica Romana; facile intelligitur compendium temporis, & uſus expeditus copiarum. Deinde nota eſt conſuetudo animarum venalium, quæ nullis territorijs affixæ, dexteras porrigunt prodigalitati, nullâ curâ partium.

Duplum igitur emolumentum adipiſcitur, qui exercitum ex morte imperatoris ancipitem adeoque ſacramento ſolutum, ſibi conciliat: nam, cum ille poſſet accedere ad hoſtes, laborioſius foret pugnandum, ubi vero noſter ſit, geminamus vires. Hollandis id gnarum, in corripienda Hiſpaniæ claſſe aurifera; quæ in ipſorum poteſtatem delapſa, nervos belli gerendi apud Hiſpanos reddit languidiores; Hollandorum lacertos roborat.

CAPUT III.

Carolus Ludovicus, ærumnosi Friderici Exregis filius, attinetur in Gallia.

FRidericus Palatinus, infelici ausu descenderat in Bohemiam: latuit inglorius apud Hollandos & Regno Bohemiæ, & patriâ exutus: Anglorum ille unice respiciebat Regem socerum, à cujus nutu pendere constituerat, cum rectius Galliæ implorasset opem. Nam Hispanus vanâ spe alicujus matrimonij, & restituendi Palatinatus lactaverat animum Angli, & Anglus Palatinum abstrahebat à fortibus consilijs.

Prodit Suecus, restitutionem exulum cum Gallo pactus, accedit Palatinus, non cui exercitum ducere liceret, & æmulationem excitare, Germanis Germanum principem prælaturis externo, cujus facile subrepit fastidium; sed qui eventum belli expectaret propitium. Moritur Moguntiæ, patriæ aliquatenus redditus, cui etiam Hispanus Francodalium reddere voluit, aliquam initurus gratiam, quod tamen ulterius servare nequibat, & nostratibus æque ac Suecis invidebat.

Rex Sueciæ non diu ipsi superstes, cadit in prælio: vicissitudo armorum & negotiationum fit mira. Carolus Ludovicus, Friderici Palatini filius major, aliquid audēdum ratus, dominium Meppæ in Westphalia coëmit, & Hollandorum amicitia confisus, & Anglorum subsidijs. Prodit in prælium, rei militaris imperitus, nullis cordatis ducibus usus, vincitur à Hatisfeldio, vix elabitur, exercitum, impedimenta, & ipsam Meppam perdit, multum de Hollandorum iniquitate questus.

Cum igitur arma sibi æque incommoda, ac patri defuncto sentiret, redit ad Anglos, & spem fovet inanem, vel ad novas colonias Anglorum in altero Orbe transiturus, cum nullos haberet amicos, & Anglia turbas coqueret sævissimas. Evigilat autem lethargicus ad mortem

tem Vinarienſis: ambit illum exercitum, cui Rex tantum pecuniarum erogaſſet, confidit, memoriam parentis valituram apud Ohemium patriotam, & Erlachium adeoq; Naſſavium eorundem ſacrorum, clientelas propinquorum non defuturas.

Sic argentum corradit, cambiales facit, tranſit ex Anglia in Galliam, ut ignobilis perveniret Briſacum. Id vero Cardinali indignũ viſum, Exulem, ab omni auxilio nudum hæc audere, cujus parens nunquam ſeſe voluerit permittere Galliæ, & fortean cum Rupellanis ſenſerit Magnum futurum Angliæ nomen apud exercitum, tametſi inane, principem ſibi conciliaturum favorem totius Germaniæ, vel ob calamitatem parentis, vel ob juvenilem ætatem, & innocentiam: ſic Galliæ ſegetem alienis inferri horreis.

Suadet igitur Regi, poſtquam Polonus, nihil hoſtile aut damnoſum auſus, attineretur, temerarium iſtum principem illi dare captivitatis ſocium, ut pateat, quo animo venerit. Majeſtatis eſſe, authoritatem armis aſſerere, & quibuſcunque caſtigationibus, cum nihil metui poſſit, & Angliæ alioqui iniquiori inſultetur, planiſſimâ ad abolendam, ſi qua ſit, injuriam viâ, per auxiliorum et potentiæ fructum.

Attinetur igitur Molinis, nudatur literis, ducitur in curru per omnem apparatum ad ignominiam ſarcinato, in eam cuſtodiam, quâ exibat Werthius, homo plebejus, ſed armorum uſu Dux ſummus: ut intelligeret, virtutem anteſtare natalibus, ſed inprimis, quantum Gallia calcaret faſtum Angliæ. Nam Anglus tumultuabatur, attentis noſtratium mercatorum navibus, ſed delinitus aut territus eas dimiſit liberas, adeo ut & cæteri principes queruli acquieſcerent, cum æquitatem Regis edocerentur, qui nollet quartam factionem ferre, non ſemper Suecicæ ſtudioſus, quæ tertiam faciebat.

Politica reminiscentia.

QUemadmodum superficies terræ non omnis fert omnia, sed sua singulatim, ita ingeniorum diversissimus est proventus. Carolus Sueciæ Rex, post Sigismundum patruum Regno lapsum, natus videbatur armis, tametsi non admodum prospere illis uteretur: sobolem dedit pugnacissimam, illum nostrum Gustavum Adolphum, qui cum Dano, Moscho, & Polono virtutem exercuit bellicam, in Germania incredibilia patravit, inde ab ultimo Oceano victor trans Rhenum processit, armatus cecidit, & cadens vicit.

Longe alia Friderici Palatini sors: inescatus is à blandiente fortunâ, coronam Bohemiæ capessit, incursans potentiam Austriacorum, nullorum certus auxiliorum, neque ex Gallia, quæ non quæsierat; neque ex Anglia , quæ negabantur; neque ex Belgio, quæ valde erant dubia; sed solis Unionis viribus confisus, quæ belua multorum capitum plus nocuit, quam profuit, quemadmodum & soceri væcordia.

Poterat audere & sperare aliquid ex versutia Mansfeldij, & temeritate Halberstadiensis; sed eam militiam jubetur exauctorare, & spem pretio emere. Apud Suecum deluditur titulo regio, omnis potentiæ expers. Redit in patriam, sed inglorius, & dubius: obit diem suũ, & vel mortuus extra fines imperij deducitur in Galliam. Filius per hæc principia rerum infelix bellator, etiam libertatem amittit, ne quid deesset ærumnarum. Adeo verum est, nos fato trahi & retrahi, Deumque mentem prius adimere, si quem mortalium perditum velit, uti annotat Paterculus.

Sunt tamen vicissitudines rerum, ut fortuna sævitiem mutet in benevolentiam; quemadmodum David Rex Israëlitarum, primo Rex designatus ærumnosam duxit vitam, modo in hostico, modo in deserto versatus, donec Numen propitium lætiora conferret. Æneæ labores sane gravissimi, satis lætum habuere exitum, vel saltem apud posteros.

CA-

CAPUT IV.

Clades Feuquerij rependitur in Artesia.

POstquam in Alsatiam & Rheni tractum omnia visa essent securiora, tum propter Brisaci munimentum, tum propter Vinariensis exercitum, qui praesenti identidem fovebatur pecuniâ, ducibus etiam delinitis, existimabat Cardinalis, Artesiam porro, Picardiam & Mosellae tractum asseri posse. Eo igitur decumbit vis armorum: Castelletum Artesiae expugnatur: Caesareani funduntur in Lotharingia, Culunnia ad Lonam in Burgundia intercipitur: nam sparsae legiones per universum limitem excubabant, ut occasionibus sese accommodarent, & ad summam rerum expeditius accurrerent.

Theonisvilla, oppidulum munitissimum in ripa sinistra Mosellae, quatuor leucis infra Metim, tegebat agrũ Lucemburgicum, & non semel sinistra quaeque machinabatur adversus Metim. Hoc obstaculum etiam nocebat Treverensi agro: itaque sumitur obsidendum. Eae partes dantur Feuquerio, legationibus pernobili. Fortuna, ut inconstantiam suam servaret constanter, negligentiam nostratium in excitando vallo, ostendit Piccolomineo, qui aliud agens, suspenso gradu, silente tympano, irruit, stragem edit, fugam facit, obsessos liberat: Feuquerium ducis strenui officium facientem cum imperatorio prius fungi debuisset, saucium capit, in oppidulum ducit, ut ibidem extremum clauderet diem.

Id vero lusit fortuna, ut captivus intraret locum, quem victor obtinere sperabat: neque enim habuit is oppidulum, sed oppidulum ipsum cepit. Metuebat autem fortuna proritare genium Galliae; itaque Hesdinum Artesiae, post quadraginta septem millia ictuum tormentariorum, virtuti nostrae rependit.

Politica reminiſcentia.

TAciturnitatis ſemper magna ſunt præmia : Hinc regula ejus vulgatiſſima juxta & veriſſima, Alium ſilere quod voles, prius ſile : Antigonus Aſiæ Rex, filio, de expeditionis inſtituto quærenti, quando nempe exercitus eſſet moturus, reſpondit, An tu ſolus tubæ ſignum non es auditurus? Metellus, per Hiſpaniam clarus, aſſeverabat, ſeſe interulam ipſam abjecturum, ſi eam conſiliorum conſciam crederet. Eumenes ſane apud Plutarchum celebratur, qui hoſtibus ſæpius impoſuerit, famâ inſtituti vulgatâ, quam aliquando ſequeretur, aliquando deſtitueret, ut jam nunquam credi poſſet.

Sed ubi Imperator cum exercitu in hoſticum tranſivit, nihil parcere debet ſumtibus, in ſpeculatores erogandis, ut quid ubique agatur, noſcat. Argus caput ſervat & vitam, quamdiu ſomnum arcet; & Imperator exercitum proſtituit, qui, quid fiat, ignorat. Oportebat hoſtium vires & inſtituta reſciviſſe, antequam obſidio ſumeretur: & ubi contrarijs proceditur cuniculis, rationem inſtituti mutare pro re nata. Quicunque valet equitatu, pervolet provinciam, ne obrui queat; qui eo deſtituitur, vallum excitet, latas ducat foſſas, in tuto ſeſe collocet, ne oppidum obſidens, obſidionem patiatur graviorem.

CAPUT V.

Hiſpani affliguntur in agro Ruſſiliano

HIſpanus in ipſa Hiſpania videbatur quærendus Cardinali, ut domi occupatior, negotium alibi faceſſere deſineret : obſidio Fontarabiæ male ceſſerat Condæo; eam igitur maculam deleturus, Salſam, in agro Ruſſiliano, obſidet, invadit, expugnat. Claſſis hinc inde vagatur,

gatur, & territat maritima loca, impingit tandem in Biscajam, capit Laredum, & fanum Antonij, Johannem Sylvanum, quatuor legiones objicientem, repulsat, triremem exurit, aliam expoliat, centum rapit tormenta, & pannorum numerum.

Hæc ubi Hispani sentiunt, approperant undiquaque, navigia cujuscunque formæ & molis contrahunt: concurritur, dimicatur acriter, desiderârunt Hispani viginti octo naves, etiam Prætoriam. Burdegalensis, ut terrorem porro spargeret, septem millia suorum exponit, qui pervagati provinciam, damnum dedêre, prædam gravem reportavêre. Cum autem copiæ undiquaque confluerent, quæ exercitum à navibus intercludere possent, receptui cani voluit.

Mandaverat autem Cardinalis Burdegalensi, ut impetum circumferret, quo major cautio amplius distraheret vires Hispanorum. Hinc igitur digressus, aggreditur Cajettam, in regno Neapolitano; sed ubi frustra est, recedit.

Politica reminiscentia.

SUmma plerunque imperia nobis referunt Circulum, cujus centrum est iners, circuitus vero maxime volubilis. Sic delitiatur Urbs, caput rerum, cum ipsa provincia, quæ penu est divitiarum congestarum, dum vires sparguntur per extima. Sic cor & stomachus hominis fruuntur lautitijs sui generis, dum columnæ molem sustentant, remigia conquirunt. Dolorem inferet per contingentiam brachium aut pes male habens; sed languorem imo mortem, si quid cor aut stomachus opprimantur.

Sic igitur cor aut stomachus appetitur, ut cætera sponte deficiant. Sic Hannibal bellum ex Hispania in Italiam, & Scipio ex Italia in Africam transtulit. Galli, ne denuo in Italiam ingruerent, uti cum Cimbris instituerant, domi occupantur; & Germani trans Rhenum quæsiti, non ad operæ pretium, sed ne in ripam Gallicanam trajicerent.

CA-

CAPUT VI.

Rex suscipit patrocinium Sabaudi minorennis.

A Morte Sabaudi, hostis ex alieno dispendio solitus suũ facere emolumentũ, ambitionẽ denuo inflabat ut acquireret, quibus tantopere inhiabat. Iustitiæ velum assumit, quæ ipsi gloriã protegendæ reipublicæ conferret, sed certe, ut occupata possessione perpetuâ servaret sibi, nihil respiciens hæredem legitimum. Instituebat quosdam, qui libellis auderent, quod armis negabatur, non sine scandalo publico, & irritatâ vindictâ: vidit tamen invitus, quæ vis superaret, per justitiam servari.

Invadit metropolim, & alia quædam loca, quæ ad partes ipsius transibant, aut vi, aut proditione, dum operâ eorum utitur, quibus res novæ placent. Rex autem constituit defensionem parare illius reipublicæ, ut tyrannidem sisteret, non ut emolumentum aliquod sibi quæreret, aut ex necessitudine obligaretur, sed ut puer princeps suppetijs gauderet cum matre sorore, cui administratio reipublicæ per pubertatem filij competebat.

Politica reminiscentia.

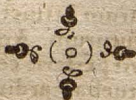
VEsana est mortalium avaritia juxta & ambitio, maxime in rebus alienis, quæ nostram fidem postulant. Tutor scribitur orphanis, quod tueri debeat eos, qui seipsos tutari nequeunt, adeoque aliena egent tutelâ. Sed qui tutelam sterilem suscipiant, pauci inveniuntur; ad uberem convolant, sicuti vultures ad cadaver. Deinde justitiam sibi amiciunt, quæ socios curarum recuset, dum illi grassentur pro lubitu, & reddant, quod incommode servatur.

Id

Id vero est raptorem potius agere, quam tutorem: res sunt sacræ, committitur sacrilegum, quod nemo feret impune. Verumenimvero, ea est mens ambitionis, ut cæco oculo grassetur, quæ non raro vomitu immani reddat ingluviem, disruptis etiam ramicibus. Ipse Deus Israeli suo comminatus est, si viduam opprimeret, orphanos spoliaret, clamaturos eos, quod injuriæ atrocitas cogit; sese clamorem exauditurum, quid enim justius Deo, omnis justitiæ fonte? vindicem fore, cum mortales officio desint; & ex talione orbitatem, viduitatemque immissurum; legem enim quam quis tulit, feret; ut nefarij tutores intelligant, quam grave sit, aliena sub prætextu justitiæ & fidei rapere.

Polydectes, Spartæ regulus, duos genuerat filios, Eunomum & Lycurgum: majori natu relinquitur ex statuto Civitatis, Imperium, minori benevolentia Regis & spes successionis. Obit Eunomus diem suum, prole non extante, succedit in imperio Lycurgus? Quid fit, post pauculos menses intelligit fratriam esse gravidam: deponit igitur imperium, & nomen tutoris sumit, donec de partu constaret.

Erant qui suaderent, ut fratriæ abortum conciliaret, quam postmodum etiam conjugem duceret; abhorret mens Lycurgi à scelere, pertinax justitiæ. Parit vidua Charilaum, cui sese Lycurgus præstitit tutorem adeo integrum, uti in proverbium abierit apud Gentes, in opprobrium verterit apud Christianos.

RES

RES
ITALIAE
PER ANNUM
MDCXXXIX.

AGITATÆ INTER DUCISSAM & principes familiæ Sabaudicæ.

UBI CONTINENTUR COMPLURES epiſtolæ & negotiationes rerum Pedemontanarum & Monferratenſium.

I.

Epiſtola Cardinalis Richelij, ad Cardinalem Valettanum, amanuenſe Cherao.

DOMINE,

EAdem operâ geminis tuis epiſtolis reſpondebo, compendio verborum, uſus, ut intelligas, proviſum rei numariæ, quantum ad ſuſtentationem copiarum attinet, ut Deo volente nihil tibi ſit defuturum. Argenſonius Lugduni, cum tranſiret, mandavit perferri centum ſexaginta millia librarum, quas metuebas tardius numeratum iri.

Pecunia ad præſidia Caſalæ & Pinierolæ, in menſes Januarium, Februarium & Martium viæ eſt commiſſa ante biduum, applaudentibus Emerio & Argenſonio.

Mandata ad apparatum bellicum neceſſaria ea expedita ſunt, ut planiſſime poſſis acquieſcere.

Co-

Copiæ, quas in literis ad Noyerium non exauctorari velles, non exauctorabuntur. Neq; tamen verno tempore submittentur, nisi eas petas. Quicunque ex Italia redeunt, demonstrant, easdem nihil tempestivius transituras, post hyemem finitam; nos tamen certissime sequemur tua desideria.

Turainius mandata accepit, ut transeat in Italiam ad te, ipsum adjuvamus abeuntem, extra ordinem, ut facilius agat.

Abeo ego ad Parisios, ubi providebo de suppetijs istius naturæ, quibus opus habes, ut sit, unde sumtus quotidianos sumas.

Valde lætor ex tuo instituto fortificandi loca illa, quæcunque demum pecunia impendatur in eum finem, cum nihil tibi recusetur, nec exprobretur.

Impense gaudeo, te operam adhibere fusioni Casalanæ.

Admodum metuo, in eum devenire locum, ut rebus Ducissæ nihil amplius impediar, cum mihimet & ipsi debeam, juxta literas, quas ad ipsam, latore Strada dedi, istanc methodum: ubi ipsa contemnit consilia, quæ lumen naturæ posset suggerere in negotijs, quibus angitur, Deum oro, ut oculos aperiat, donec expendat periculum, in quo versatur, id quod maxime debet.

Princeps crastino die aderit Parisiis; expecto eum impatientius, ut opinionem sequiorem eximam, si quam habet, tuam cum fratris Valettani causa cohærere: ingeram quantum oportet, ut edoceam, mea à tuis non separari compendijs, adeo ut nunquam sim mei ipsius causa facturus, quod in tuum commodum, quotiescunque necessitas id requireret, auderem.

II.

Epistola Cardinalis Valettani, ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

Cum nulla suppetat ratiò ad copias conservandas,

quæ hyemem in agro Pedemontano transigunt, ex inopiâ victus, cursorem hunc ad te mittendum censui, qui secundum mandata tua referret, ex centenis millibus aureis, qui in singulos menses promissi erant, ducenta nempe millia librarum in exercitum, & centum millia librarum in præsidia Casalæ & Pinierolæ, quinquaginta tantummodo millia aureorum ad mediam partem Novembris fuisse adnumerata. Adeo ut absumtis omnib⁹, quæ minutim potuimus corradere mutua, copias videam propediem dissipandas, nisi tu id agas, ut quæ ex Novembri, etiam universo Decembri debentur, idque menstruatim prorsus soluantur.

Perscripseram, me, si promissa solutionis constarent, quater mille conservaturum expeditorum, quibus intra mensem adderem alios mille, id quod maximum attulisset commodum conservandæ per hyemem Casalæ, etiam ad expeditionem vernalem, cum quater millia ista duplam præstent operam, ad illos proximo vere adventantes collati: spem autem evanescere sentio, ob non soluta stipendia, nisi tua authoritas subveniat. Crediderim ego, conservationem istorum quater mille maximum allaturam momentum in exercitu, & agro Mõferratensi. In eum finem cursorem hunc unicè dimitto, ut te rogem humillimè de mandatis expediendis, quib⁹ satisfiat non tantum in Novembrem & Decembrem, sed etiam in posterum, donec producatur exercitus, ut conserventur copiæ illæ, & vituperium per Italiam sparsum tollatur.

Causa Patris Monoti est definita; Ducissa eum transfert in castellum Montis Meliani, quod Paluavius & Strada referent, ipsus rationem id obtinendi à Ducissa præbuit fugiens. Nullibi puto futurum eum securiorem, cum fieri nequeat, ut Ducissa velit ipsum in manus regis tradere, ex causis, quæ tibi sunt notiores, quam mihi.

Dicam nunc de mandatis tuis: consultum putaverim, ut ad Ducissam admodum civiliter perscribas, testerisque quantum facias ipsius ingenium. Conqueritur enim summè, quod tam abjecte de sua sentia ? capacitate,

citate. Libertatem loquendi audeo ſumere, humillime deprecatus veniam, quam ſtudio meo erga tua commoda imputabis. Occaſiones opto mihi dari, in quibus me præſtem, qualem debeo, teſterque & gratitudinem & fidelitatem.

Ducïſſa etiamnum inhæret titulo celſitudinis regalis, de quo ſenſa mei animi ipſi aperui: ſperat ipſa cauſam Monoti aliquid compendij apud Regem obtenturam, & apud te, quod Palluavius & Strada meminerint recenſere, præter conatus Comitis Philippi, Abbatis Montani, & Felicis, in cauſa Monoti ſuſceptos.

Reſcripſere amici Pariſiani, Quæſtorum principes gravari tria millia peditum porro ſtipendijs inſtruere, tametſi hactenus id Ducïſſæ ſit datum. Arbitror equidem, meum eſſe, prorogationem illorum ſtipendiorum indicare, non ſolum propter neceſſitatem Ducïſſæ præſentem, ſed etiam quod ea ratione nanciſcatur militem Gallum, quem in omnia præſidia ſpargat, idque uti autumo non contemnendo Regis emolumento.

Turino, 8. Jan. 1639.

III.

Alia epiſtola Cardinalis Valettani ad eundem.

DONINE PATRONE.

RENuntiata eſt mors Patris Joſephi, cum multa formidine doloris tui, cum nota ſit ingenij tui benignitas erga clientes; quamvis autem ex jactura illius ſummam conceperim ægritudinem, vehementius tamen indolui propter animum tuum afflictiorem. Debeo tibi plurimum, & ſingulis diebus tot ſigna benignitatis tuæ recipio, ut certiorem te facere queam, quemadmodum nemo plura debet, ita nullam unquam tibi paratam ex cliente gratitudinem majorem.

Rescivi ex Chavinio & Nayerio, quanto honore me amplectaris, decies mille aureis extra ordinem adnumerari jussis. Erubesco sane quotidianis à manu tua cumulari beneficijs, tam parum autem præstare officij: asseverabo utique tibi, nullum unquam cura tua fotum, cut commodis affixum, adeoque desiderio majori ad tua commoda ferri, quin primas auferam per gratitudinis debitum.

Palluavius & Strada memorabunt, quid in causâ Monoti sit actum, copiarum statum, & quid ad proximam expeditionem constituerimus, modo peditum constet numerus: istos facile retinebimus sub signis, si stipendia adnumerentur, quæ jussisti; metuo cæterum eas penitissime amittere, quod regijs commodis maximum esset allaturum detrimentum. Nihil ego prætermittam officij, & ut certior sis, nihil mihi æque in votis esse, quamdiu hanc lucis usuram traxero, nisi ut gratissima quæque faciam, actionibus denique ostendam, me esse cum omni genere fidelitatis, reverentiæ & studij.

DOMINE PATRONE.

Tuum humillimum, obsequentissimum & devinctissimum clientem.

CARDINALEM VALETTANUM.

Treno, 11. Jan. 1639.

IV.

Marchio Villanus, Cardinali Richelio. ex Italico.

EMinentissime & reverendissime Domine & patrone colendissime: plurimum rogavi Emerium, ut te mei

mei ſtudij redder et ſecurum; quemadmodum omnem ſpem lautioris fortunæ colloco in regia majeſtate, ſub gratia & protectione tuæ Eminentiæ. Explicabit ille tibi, quid expectem & deſiderem, nullus autem poſtulē, cum pleniſſime ſit mihi ſatisfactū illis honoribus, quos recipio, quotieſcunq; majeſtas regia dignatur mea utiopera. Confirmo igitur tibi perpetuā meam gratitudinem humillimâ reverentiæ ceremoniâ defunctus.

Turino, 9. Jan. 1639.

Eminentiæ tuæ

humillimus, & obligatiſſimus cliens.

GUIDO VILLANUS.

V.

Epiſtola Ducisſæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

NUnquam in tam profundam cecidi lethargiam, quin clare cognoverim, quid merito tuo debeam, & deſiderio meo, quod recondo occaſionibus tibi complacendi. Novi viros mihi iniquiores, & inprimis Emerium, conatos obfuſcare candorem mearum actionum, quibus pronum eſt Solis carpere maculas. Rogo autē ut conſideres, quid præſtiterim non ſolum tempore Ducis Caroli Emanuelis, ſoceri mei, & mariti mei defuncti, ſed etiam vigente adminiſtratione; & perfecte cognoſces, nihil ulterius tuliſſe facultates, ad conſilia tua promovenda, ut omnis mea opera in commodum Regis fratris mei vergeret.

Fateor, ſummam mihi obortam fuiſſe ægritudinem, poſtquam ad talionem teſtatiſſimæ meæ benevolen-

tiæ erga Galliam, sola consideratio Patris Monoti potuit obstacula concordiæ, quam mihi à regia majestate, & tua humanitate atque amicitia promiseram, objicere. Nunc igitur sententiæ tuæ postremæ penitus accedo, personæ Monoti sum certissima, linguam frænavi, querimoniam coërcui, cum in castellum Montismeliani eum seposui, unde nihil obfuerit justæ meæ spei, occasionibus improperiorum utrinque sublatis.

Hoc igitur in loco, quæso ut querimoniæ præteriti temporis contumulentur: quemadmodum vero tibi promitto in posterum amicitiam sinceram & inviolabilem, ita te adjuro, ut ad eum finem correspondeas, quo mihi suppeditentur copiæ auxiliares ad proximam expeditionem, quibus apprime egeo, ut memet ab armis hostilibus tuter, quæ duodecim millia peditum, & quatuor millia equitum numerant, constitutâ invasione, ante Gallici exercitus adventum. Quod si copiæ regiæ nullum alium sibi scopum in Italia sumunt, nisi ut occupata tutentur, asseverare possum, hanc rempublicam non ulterius parem oneri armorum hostilium ferendo.

Palluavius & Strada referent particularius mea sensa de cōmodis regijs, tuâ satisfactione & meo compendio. Rogo, ut hæc omnia tandem cum operæ fructu descon-fecta, quod idem de Marchione Sancti Mauritij dico, qui istas tibi exhibebit, ut animadvertere queam per intercessionem tuam potentem familiæ hujus & reipublicæ emolumentum. Dum vero istud de amicitia tua mihi promitto, rogo ut credas vere me.

DOMINE COGNATE.

Tui studiosam cognatam.

CHRISTINAM.

Turino 4. Jan. 1639.

VI.

VI.

Comes Angliæ patrono suo Cardinali Richelio. ex Italico.

Eminentissime & reverendissime mi Domine, patrone colendissime.

INtelliges ex latoribus, qui revertuntur, quomodo negotiatio patris Monoti fuerit terminata, postquam evasio aut recusatio alicujus rei, quæ sententiam finalem attingebat, pene abstulisset Ducissæ imperitanti executionis libertatem, in ijs, quæ post graves contestationes deliberata fuerant, juxta tuum desiderium & mentem. Is igitur invito illo deductus est in castellum Montismeliani, ubi accurate custoditus non habebit, quod exerceat acumen ingenij perversum ex propria libidine.

Nemo certe negabit, negotium hoc millenis spinis fuisse difficile; tempus dilationes, pericula & impedimenta comprobata id docent abunde. Scio studium, quod huic causæ applico, & ad quod te propensum video, non minus collaudatum iri ab ipsius judicio, quam à relatione benignâ, quam Strada faciet. Confiteor tamen, ad modum illius naucleri, qui Cæsarem vehebat, eventum neutiquam meæ operæ esse adscribendum, dum fortuna & authoritas, qui mihi eam provinciam imposuit, imbecillitati meæ, quam difficultates vastæ vincebant, succurrit.

Reliquum est, ut tu fidem clientum tuorum fulcias, regiæq; familiæ ostendas, secundum rationem sequendam esse illam fortitudinem, quæ nihil novit velle, nisi gloriam illam, quæ tempori & loco accommodat compensationem. Eo modo firmabitur nunquam non apud Ducissam imperitantem eques, qui summum reputat bonum, inservire regiæ majestati, sub auspicijs tuæ E-

Eminentiæ, cujus in omni reverentia imploro sempiternum patrocinium & conservationem benevolentiæ, protestatus humillime coram. Dabam Turini 14. Jan. 1639.

Eminentiæ tuæ

Humillimus, devotissimus
& obligatissimus
cliens.

PHILIPPUS AGLIANUS.

VII.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

NOlui à me dimittere Baronem Palluavium, quin simul mitterem testimonium hoc mei studij, & fiduciæ, quam in tua amicitia colloco, cujus me tam particulariter fecisti securam per eundem, ut istas tibi ceremonias reddere debeam, cum gratiarum actione, quæ egrediuntur ex verissima & sincerissima gratitudine, cujus unquam favores queant suscipi.

Ipsus vidit adeo clare meam mentem, moratus per istam provinciam, & quanto studio requiram occasiones tibi complacendi, ut ipsius relationi fidere possim, quæ non potest esse non fidissima in ore nobilis meritissimi. Finiam igitur, te adjurans, ut me credas, quod sum.

DOMINE COGNATE

Tui studiosa cognata.

CHRISTINA.

Turino, 14. Jan. 1639.

VIII.

VIII.

Alia epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

VOluisti addere novas obligationes ad superiores, collato favore sententiæ tuæ eximiæ & consilio ad emolumentum meæ causæ. Suscepi illas cum sensu obligationis, & confidentiæ summæ, quemadmodum judicare potuisti ex successu subsecuto, ubi nullos alios limites mihi proposui, nisi ut satisfacerem desiderio tibi complacendi, calcatis etiam cæteris omnibus considerationibus, quæ mihi frænum potuissent injicere.

Spero igitur, merito, quod acquisivi in immolandis meis voluntatibus per eam occasionem, te invitatum iri, ut mihi regiæ majestatis benevolentiam concilies, quam tuis officijs acceptam feram, studioque, quod mihi testaris verbis adeo gravibus, ut in me ipsam forem injuria, si de effectis, quæ infallibilia sunt, dubitem. Expectabo autem ea de te, qui hoc modo relinques in familia ista monumenta sempiternæ obligationis, & apud animum meum recordationem præsentem earum curarum, quas voluisti impendere pro sorore illius, cui te ipsum vovisti, & qui nihil novit recusare precibus meis, si ex tuo ore procedant.

Præter ea, quæ Strada tibi indicabit, injunxi etiam Marchioni sancti Mauritij, legato meo, ut sese particularius in hoc negotio explicet: rogo ut lubenter eum audias, & credas, me esse perfecte.

DOMINE COGNATE

Tui studiosam cognatam.
CHRISTINAM.

Turino, 14. Jan. 1639.

IX.

Epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

PAlluavius & Strada rationem reddent tibi de expeditione itinerisſuſcepti,&Duciſſæ inſtituto,ut nempe Patrem Monotum in caſtellum Montismeliani ſeponat, quod mandavi. Ipſa etiam exoptat vocari Celſitudo regia, & de legatorum exceptione agi, prout tibi recenſebunt. Rationes equidem, quásRex habebat ad neganda petita, importunius tibi perſcriberentur, & Palluavius in numerato habet, explicui.

Auſus ſum ad te ſcribere, de ſubductis tribus millibus peditum, quos rex ſolebat Duciſſæ ſuſtentare; dicendum tamen amplius cenſeo, ei nullam reſtare facultatem ad alendas legiones Gallicas, aut conſervanda munitiora: adeo ut prorſus neceſſarium arbitrer, idem ſtipendium continuari, cum abſque illo bellum facere nequeat.

Idem Palluavius tibi referet, quid impedierit ſermonem de matrimonijs inſtitutum, de quibus Chavinius mihi ſcribit, quemadmodum etiam de ſuſtentatione legionis excubitoriæ. Expecto ego, donec ipſa deſideret aliquid, quod ex tuis mandatis magni fecero pretij.

Palluavio dedi delineationem pontis Eſtræi, & quæ Caraus ibi meditatur ſtruere; ubi nullum temporis momentum perierit, quamprimum pecunias fuerimus nacti. Neceſſaria in futurum ſine intermiſſu inferuntur Caſalam: fervet opus fuſile & munimentorum, intra biduum excurram, ut urgeam, & rationem tibi reddam.

Turius à biduo nobis adeſt, deducam eum Caſalam, in poſſeſſionem præfecturæ. Si ſubſiſtentia noſtra juvetur ſtipendijs, habituri ſumus quinque millia peditum egre-

egregiorum, quæ ſpes me facit importunum apud te ex ſtudio eos conſervandi, cum in eo nunc verſetur rerum ſumma, & ex ea pendeat conſervatio munimentorum; ipſique pedites promtiores ſint in aëre Italiæ, quã duplum eorum ex Gallia adventantium.

Nuncius Pontificis juſſus eſt tranſactionem inſtituere inter Cardinalem Sabaudiæ & Regem, adeoque Duciſſam. Satis commodum ſeſe præbuit in cauſa Monoti. indultis permiſſionibus, quas optabamus: rogatus ab ipſo tibi hæc refero.

Non puto te longiore ſermone importuniusdiſtinendum, aut epiſtolam mihi finiendam, niſi humillime petam, ut credas, me nunquam depoſiturum memoriam infinitorum beneficiorum, quibus me tibi devinxiſti; aut occaſiones prætermiſſurum, quin demonſtrem, me, ſecundum gratitudinem, reverentiam & ſtudium, quod debeo,

DOMINE PATRONE

Tuum.

Turino, 14. Jan. 1629.

X.

Alia epiſtola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

NOn tantum arrogo mihi, ut queam humillimas agere gratias, quas tibi habeo, ob nimiam tuam erga me benignitatem, quam ſubinde teſtaris, cum id excedat facultatem meam. Satis tamen habuero, tibi indicare, me nunquam illius memoriam obliteraturum, adeo ut nec vitæ ſim parſurus meæ, ad gratitudinis teſtimonium.

Poſtquam intellexi, Ducem Valettanum pergere vitam tibi omnino ingratam, teneor tibi referre, quodſi, uti dicitur feciſſe, defuit tibi, primus ego ipſi adverſabor.

bor. Certum enim, me futurum ingratissimum mortalium omnium, nisi tuum commodum præferrem, non solum illius commodis, sed etiam proprijs. Sentio me id debere ex summis beneficijs, quæ tibi debeo à longo tẽpore, adeoq; ex ratione ea, quam nunc in hac occasione præstas. Existimo equidem, à me supplendos propinquorum errores, ut vel inde impensius tuis commodis humillime studeam, quantum illi ab officio recedunt.

Intelligo ex epistola, quâ me dignari voluisti sexto die hujus mensis, quantâ curâ amplectaris conservationem hujus exercitus. Veniam rogito sæpius factæ importunitatis, cum desiderium illius conservandi & augendi me perurgeat videamque, te ad quamcunque postulationem diligenter providere.

Accepimus centum sexaginta millia francorum, ex prænumeratione Argensonij: ubi reliqua pervenerint, de quibus nullus dubito, pedestres copias rectius quam unquam curavero; præsto sunt quater mille quingenti & amplius milites, præter Duces & famulitia. Omnem operam impendo, ut numerum augeam, adeo ut potius duxerim panem tardius solvere, & stipendium, quod Ducissa petit servandis equestribus, remorari, quam peditum negligere mutuum.

Crediderim ego, si duo, aut tria millia peditum transmitterentur mense Februario, commode nos reliquum exercitum præstolaturos, ad disturbanda hostium consilia, cum octona millia peditum, & bis mille quingenti equites nos à metu liberare possint usque ad mensem Aprilem, quo cæteræ copiæ pertransirent. Non tamen putem, duo aut tria millia equitum, transmittenda, nisi stipendiũ suppeditetur, cum nulla alia appareat subsistendi ratio: neque commodum fecerint missi. Hæc est curarum mihi summa, ut pedites meos habeam laute, & sic Gallos apud hostem merentes attraham, fastidium meis etiam Italiæ demam.

Palluavius & Strada memorabunt, quid spei & operæ conceperim, modo ne desit pedestris exercitus. Certus sum, eo adventante, nos tuis desiderijs satisfacturos.

Accinctus sum, ad obeundas stationes, & Turiũ Casalæ im-

imponendum: procedunt illîc operæ diligenter, & in munimentis excitandis, & in fundendo ære, comportatur etiam annona in Citadellam, quod jussisti. Misi tibi delineationem Pontis Esturani, & computum impensarum.

Fæni coacervatio fiet sub finem Februarij, & Casalæ, & Astij, & Turini. Nullum deniq; momentū temporis perdidero, quin satisfaciam mandatis, quæ misisti.

Ducissa seposuit Patrem Monotum in castellum Montismeliani, ut perscripsi. Profitetur illa, sese tua consilia secuturam, & optare te protectorem: rectius id judicabis per effecta, quam per mea verba. Benignitas tua, quâ testari voluisti Principi, quanto honore me dignareris, ut ipse me suum credat, est prorsus eximia, ea cura mei tibi est propria. Nunquam finem fecero, si gratias humillimas tibi agere exordiar, quotiescunque novum aliquod à te suscipio beneficium. Compendium summo sermonis, tuus sum, nunquam majori lætitia perfundendus, quam ubi licuerit testari, quod sim.

DOMINE PATRONE

Tuus &c.

Turino, 17. Jan. 1639.

XI.

Alia epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

NOn defatigaris mihi sufficere signa benignitatis tuæ & protectionis: ne ingratum quæso habe, gratiarum actionem humillimam, si multoties te reddo certiorem humillimi studij & gratitudinis. Quod dignatus es Principi in mei gratiam dicere, intimius me tangit, quam ut explicare queam: id duntaxat dicam, nunquam te falli, si credas, nihil rerum humanarum mihi studium tui erepturum, aut confidentiam, quam concepi de tuâ in me benevolentiâ.

Non

Non scripsi ad te post discessum Palluauii, quod ultra decendium ipsumserim stationibus obeundis, & Casalæ visitandæ, ut lustrarem exercitum pedestrem, & Turium constituerem ibidem, qui sane receptus fuit cum omnium applausu. Credo ego, regem & te ab ipso commodam habituros operam.

Mitto compendium lustrationis, quam feci exactissimam: habemus quater mille pedites expeditos sub signis, præter legionem Nerestani, quæ sexcentos excedit; si per universum mensem submittatur legio aliqua, quæ Ægabonianam, Pinierolæ hærentem relevet, æquæ fortis & numerosa procedet. Cum autem difficillime bis mille gregarii per mensem transierint, cum supplementorum incommodo, incidit mihi, si tibi videretur, decem cohortes scribere ex agro Monferratensi, operamque dare, ut septingenti aut octingenti confluerent, adeoque sub finem Februarii sex millia peditum expeditorum numerarentur, quos instituto hostium objicerem, donec supplementa nostra accederent.

Legio illa Monferratensis, si conservetur, minoris foret impensæ, & cohortes numerosiores, quod dux mihi promisit, ampliorem præstarent operam. Quæso igitur, ut mentem tuam de scribenda illâ legione aperire digneris, quæ intra duodecimum diem constabit, modo argentum adnumuretur, quod nostræ conservationi destinasti, aut sors saltem sit certa.

Conveniemus cum Theobaldo Lugdunensi, aut alio quovis, qui nobis argentum singulis mensibus prænumeret: eo pacto conservabimus sex millia peditum expeditorum, præter supplementa etiam expeditissima futura. Quod si miles transmittendus officium faciat, satisfiet tuo desiderio per expeditionem proximam. Optarim quidem legionem Germanorum, ut illos eiusdem nationis apud hostem militantes traducerem, sed uti res ferent, carebimus.

Scribo ego ad Chavinium, quod de decreto ad me permanare potuit, postquã Cardinalis Sabaudiæ ab Imperatore id impetravit, ad tutelã ducis Sabaudici. Spero, tibi copiã illius factam, cum legato Sabaudiæ, apud

regem

Regem commoranti ſit transmiſſa : Româ allata fuit, dum per agrum Monferratenſem verſarer.

Duciſſa non poterit ſubſiſtere, nec tueri ſua, niſi Rex ter mille pedites illos, quod ſolebat, ſtipendio inſtruat, id quod ex Baroniſo intelliges.

Hiſpani magnum apparatum colligunt & argenti, & militis, quod ex Genua innoteſcere poteſt tibi. Quod ſi decem millia expeditorum poſt omnia ſupplementa conficiamus, nec pecunia deſit tempori, nihil metuendum confido, cum neq; ab invaſione nos arcere poſſint, quod Palluavius & Strada renuntiare poterunt. Expecto reſponſum illarum quas pertulerunt literarum, ut cum Duciſſa agam ex ordine mandatorum. Proxime mittam pretium conventum Pontis Eſturani: opus continuo exordiemur, ad pecuniam præſentem. Semilunaria Caſalæ intra tres ſeptimanas perficientur, nihil temporis perditur in fuſione tormentorum, nec in annona comportanda, uti juſſiſti. Hæc habeo dicere, poſtquam humillime rogavero, ut credas, neminem unquam mortalium cum majori fidelitate tibi futurum.

DOMINE PATRONE

Tuum, &c.

Turino, 2. Febr. 1639.

XII.

Alia epiſtola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

INtellexi ex illis, quas ad me quarto viceſimo Januarij dare es dignatus, mandata, quæ expediviſti tum ad ſtipendia præſidiarijs Caſalæ & Pinierolæ, in tres primos iſtius anni menſes connumeranda, tum ad conſervationem exercitus.

Centum illa, ſeptuaginta quinque millia librarum, præ-

præsidiis destinata, indies recipiuntur, adeo ut nullum ibi defectum sperem.

Ex centies mille francis, quos Lausonus mittet, pervenere quinquagies mille, reliquum hic expectatur intra septimum aut octavum diem, prout Lugduno perscribitur quod certum haberi debet. Credo itidem cæteros ducenties mille francos propediem adfuturos, uti Theobaldus Lugdunensis mihi promittit; ubi igitur tercenties quinquagies mille libræ, quas scribis hoc mense transmittendas, & per Martium, perferantur, secure confides, copias nostras optime habituras. Videtur autem mihi necessarium, ut articulatim teneam, quemadmodum soles mandare, sortem, de qua possimus esse certi, quoniam ex ea ratione possum præripere terminum solutionis, detracta usura mutui.

Cursorem hunc in eum mitto finem, ut intelligas, nova de supplementis Occitaniæ; lege quæso, quid Castellanus de iis mandet, ut remedium jubeas adferri: oportet enim ut omnia supplementa & turmæ equitum Pedemontium ingrediantur ad decimum, aut quintum decimū Aprilis, ut ineunte Majo possimus pervadere in agrū Mediolanensē. Ubi perscripseris, quid primū cēseas agendum, tempestive me disponā ad executionē.

Præter duos illos Castrorum Adiutores, quos in agrū Lugdunensem & Delphinatem misi, alium itidem ablego in Occitaniā, ut sciam supplemētorū rationē. Duces non satis possunt urgeri, cū sponte sint tardiusculi.

Perscribo ad singulos exercitus duces, ut arma habeāt expedita, sclopetorū fistulæ unciale ferant plūbum, hastilia quatuordecim aut quindecim pedes longa, præter apparatū, ut velis nobis curare quinquiesmille sclopeta & totidē hastilia: ipsa arma, si mittātur, lubens excipio, sin minus, fabricari jussero. Oportet tamen ut expeditū mihi adferatur consiliū, quod alter mēsis, sit impendendus fabricandis armis. Rogo autē humillime, ut credas, me nihil defuturū regiis cōmodis, secundū ordinē tuorū mandatorū: summa cura mihi est supplemētorum, ut ea maturentur; metuo enim ut duces faciant officiū: constitui intra quintum decimum diem omnes copias traducere, ad expeditionis felix & tempestivum exordium.

Opta-

Optarim, ut Turænius acceleret; nihil potest addi benignitati tuæ erga ipsum, & quoscunque sincere agentes.

Honorem illum, quo submittere voluisti structorem aciei, interpretor summam benevolentiam: expetivi autem eum, ex studio, & ordine per istum exercitum, quo apprime eget, recte constituendo Nolim tamen quantovis pretio te rogare, quod à ratione alienũ duceres; quod si fieret nihilominus, submitto me tamen penitissime tibi, cui omnem reverentiam & obsequium debeo.

Palluavius exposuerit tibi, quid actum sit in causa Patris Monoti; rectius quam ego pernosti Ducissæ ingenium: credit ipsa regem & te sibi plurimum debere, ex detentione Monoti: etiam heri sub vesperam ipsi meam sententiam de eo negotio aperui, quemadmodum etiam de necessitate, quæ ipsam ad regis & tuam protectionem compellit.

Renuntiatum est ipsi, Hispanos invasuros Pedemontium, unde maxime turbatur. Quamprimum autem copiæ nostræ transierint, spero eam adversus vim, non tamen adversus proditionem asseri posse. Moniti sumus de proditione, quæ Chenchium corripere satagebat, intercedente Cardinale Sabaudiæ: instituta est inquisitio in complices. Omnem moveo lapidem, ut ipsa solidam instituat administrationem, difficillime tamen inducitur, ut eos comprehendat, qui suspicionem non vanam dedêre: certior est facta, Cardinalem Sabaudiæ coëmisse Genuæ venena admodum subtilia, unde inquietissimam video, putemque non præter rationem metuere.

Quamprimum resciverimus, cambiales nostras fuisse gratas, quas ad Pontis Esturani constructionem concinnavimus, opus aggrediemur, intra biduum mittam rationum computum, à Colberto factum, rerum istarum scientissimo. Non desiero omnia & singula ad te perscribere, neque occasionem ullam prætermittam, quin officijs humillimis tester debitam fidelitatem & gratitudinem, qui sum.

DOMINE PATRONE

Tuus, &c.

Sub-

Subjungo hic impensarum rationem, quæ possent necessariæ esse ad munienda loca agri Monferratensis per universum annum, quam Colbertus inivit; compendium ejus mittit ipsius Noyerio.

Mitto Noyerio epistolam Castellani, ut tibi laborem legendi adimam.

XIII.

Alia epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

JActuram feci Candalij, quem Casalæ decumbentem dum juvo, tempus & otium tibi scribendi perdo. Officij mei dehinc judico esse, ut tibi mortem fratris mei indicem, dicamque, te fidelissimum amisisse clientem, per gratiam divinam excussit conscientiam, usus est omnibus sacramentis, & obijt christianissime. Extremum inde sentio dolorem animi, quem ex jactura viri adeo propinqui, plurimamque amicitiam testantis, capere debeo.

Spero ego, nec regi, nec tibi ingratum fore, si *Ducem* Valettanum faciam certiorem, ob jus ipsius & commodum: nobilem mitto ad Espernonium, ut calamitatem nostram noscat.

Res nostrates nullam sunt passæ mutationem à postremis meis literis. Non credit Ducissa, Pontificem, aut ut rectius loquar, Barberinum Galliæ vel sibi multum studere: quin potius eum facere cum Cardinale Sabaudicæ, adversus suum commodum, quod saltem ipsa mihi indicare voluit,

Copiæ nostræ bene sese habent, habemus, aut habituri sumus ducenta millia librarum, quæ destinasti, adeo ut jam reliqua sint trecenta quinquaginta alia millia librarum, quæ dignatus es perscribere, ad futura sub finem istius mensis, aut principium Maij. Quod ubi obvene-

venerit, ausim fere fidem obstringere meam de numero copiarum, quem designavi.

Jam expecto legionem Turij, quæ non accessit tempore, quod Comes condixerat: opto illam Casalæ imponere, & Nerestanam educere: rogo etiam humillime, ut ex tuis mãdatis Ægaboniana eximatur Pinierolâ. Sic enim duodecĩ millia pugnatorũ produceẽus in expeditionẽ: rescribo præterea Lugdunũ, ut Alincurtij supplẽenta propediẽ traducantur, modo sint in procinctu, uti scribitur; etiam Chamblænna, ut exercitũ pedestrem habeã mense Martio, cujus & usus & opus erit, quantum video.

Mando etiam omnibus nostris ducibus, copias omnino sub finẽ Martij deducendas, ut tempestivi sint, quod metuam ipsorum socordiam, cum necessum sit, copias ad quintum decimum, aut vicesimum Aprilis, sine ulteriore morâ præsto esse. Hinc audeo suppliciter te rogare, ut Cursores hinc inde dimittantur, accelerandis copijs, & argento in supplementa nũerando. Mensis enim Martius subito transvolabit, & nullum tempus perdendum mihi videtur, ubi copiæ accedant fortes & numerosæ, quod spero, & cum Baroniso transigatur; unde spem expeditionis tuo instituto accommodo. Scribo etiam ad Turænium, rogitans, ut promte moveat; postquam enim frater meus ultimum clausit vivendi diem, nullos video summos duces apud exercitum, præter Plessæũ & me, per absentiam Campiductorum & structorum aciei.

Nihil potest accedere ad sollicitudinem Magni Magistri; quod ipsius est facultatis, procedit bene quantum potest: atque utinam cæteri tua mandata æque accurate explerent. Nihil deest præfectis rei tormentariæ, præter argentum; quod non est curæ ipsi, postquam sors sex tantum menses complectitur. A Deo precibus contendo, ut eo favente egregiam operam regi præstem, & tibi, per hanc expeditionem, adeo ut satis felicem me feram, si tibi queam testari, quod sim,

DOMINE PATRONE

Tuus, &c.

Turino, 15. Aprilis 1639.

XIV.

Alia epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

INtellexi ex geminis literis, quas & undecimo, & vicesimo Februarij ad me dare voluisti, quam curam suscipias, non solum ob necessaria exercitui submittenda, sed etiam ob articulatam responsionem ad meas.

Ducissæ renuntiabo, Regem constituisse stipendium porro solvere tribus millibus illis: huc ego semper inclinavi, non solum, ut eis uti liceat in expeditione, sed etiam in munimentis servandis. Nam revera ipsa non potest ea credere popularibus; sed Galli, quos habet, regio stipendio merentes, poterunt nonnunquam præstare operam non contemnendam, & inprimis per istam occasionem, ubi adventus principis Thomæ potest suscitare magnas suspiciones adversus populares.

Legio Monferratensis paulo difficilius scribitur, ex morbo primicerij, qui gravissimus est ob ætatem provectiorem, febris scilicet duplex tertiana, continuæ affinis. Abeo Casalam, si forte queam promovere illam legionem, sine illius opera, & ut omnia componam per agrum Monferratensem, ipso moriente. Existimo equidem, neminem suscipiendum esse à Principe Mantuana, qui aut primicerium agat, aut ducat exercitum, cum omnino Galliæ infestum sit missura. Non patiar quicquam innovari per agrum Monferratensem, sine tuo jussu.

Nihil potest addi ad mandata tua, quæ de ratione supplementorum ex literis Castellani expedivisti: nunquam non copias expetivi ad vicesimum Aprilis, ut in agrum Mediolanensem possim descendere ad primum Maij; quod si octiduum tantum defecerit, momdo supplementa Chamblæana & Alincurtiana compa-

reant

reant ad quintum decimum, aut vicesimum hujus mensis, præter legionem illam, quæ Ægabonianam Pinierolâ discedere jubeat, repulsabimus hostilem impetum usque ad vicesimum Aprilis.

Honorem eum mihi sumsi, ut te certiorem facerem, de instituto Ducissæ, quæ meditatur locum aliquem corripere, cui executioni sumtus est quintusdecimus dies istius mensis Si fortuna ipsi favet, ad obsidionem nos rediget, unde impensius opto copias tempestivius adduci.

Pecuniæ, quas nostræ conservationi destinasti, hactenus fuerunt numeratæ; non dubito, & trecenta quinquaginta millia librarum, quæ restant, itidem secutura, cū id volueris perscribere. Didiceris jam, quo in statu sint pedestres copiæ, & quam cordatus sit miles : reliquum est, ut arma præbeantur, cui rei summam impendam operam, oportebit tamen, ut rex jubeat præterea Duces summos, veniant bene armati, & duces Nerestani, Maugeroni & Chamblæi officium faciant diligenter: plurimi enim sunt in illo agmine, qui sibi immunitatem sumunt, ex diversis coloribus numerum & permissionum regiarum, ne universum annum adsint ad signa : cæteras legiones, si tibi videtur, facile redigam in ordinē.

Cum nullum institutum tibi proponas particulare, commodissimum quod videbitur, tenebo. Non possum mihi spondere primum impetum, quod nostræ copiæ non transierint, nisi hoste jam expedito; confides autem, nos dimicaturos, quantulumcunque exæquentur vires, tametsi ad tria vel quatuor millia peditum essemus inferiores. Optarim duntaxat scire, an & annona & tormenta, ad exercitum maritimum, si qua occasio nos illuc traheret cum parte copiarum, possint suppeditari; id quod Palluavius potuit exposuisse. Non quod à suscipienda obsidione, si vires sufficiant, sim alienior, sed quod videam hostem metuere maritimis.

Nihil à te habui, postquam princeps Thomas Flandriam reliquit, ut huc veniret. Ducissa recepit à legato suo literas & à Pisiæo per Cursorem Parmensem, quæ docent tuam sollicitudinem de principis Thomæ itinere;

etiam fiduciam, quam fecisti de auxilijs regijs & tuis, adversus malevolentiam affinium. Promisit mihi, ea lege ut ad te perscriberem, nulli transactioni cum quocunque aurem præbituram, sine regis consensu & tuo. Cardinalis vero Sabaudiæ ipsi scripsit, literas non nisi me præsente relinere voluit: puto missuram legato suo copiam, ut certior sis. Existimo eam cum Cardinale illo non acturam, nisi ut ex Pedemontio recedat, & in Pontificis aliquam provinciam abeat. Eo eventu constituet illi patrimonialia ad Pontificis maximi preces, si rex & tu id consultum putetis. Hinc confido, illam non secessuram à rege; postquam agnoscit, quam exiles possideat facultates ad conservandam rempublicam sine protectione regis, tum vivente filio, tum, quod fieri potest, eodem mortuo.

Metuit ne Hispani accersierint principem Thomam in Italiam, si qua ipsum Ligæ alicujus facerent caput adversus Turcam, ut exercitum subdent, de quo illi pro lubitu disponant, bello Turcico desinente. Certum est, Pontificem maximum misisse ad Ducissam Breve, quo illam inducat ad transigendum cum Cardinale Sabaudiæ, Nuntioque injunxisse, ut conetur ipsam disponere, ad fidei sacramentum Cardinali Sabaudiæ præstandum, si quid humanitus Duci accidisset. Id vero ipsa gravissime tulit cum summa ratione. Pontifex testatur, quantum desideret, Cardinali Sabaudiæ asserere successionem, metuatque ne illa filiabus obtingat.

Rationem tibi reddo eorum, quæ Ducissa mihi dixit, cordi sibi esse sinistros de se sermones: equidem dixerim, me rectius ipsius commodum, quam mentem perspicere, id quod Comes Philippus optime novit: dicebat ipsa, sese Niceam allaturam; video eam in dispositione, erga Baronem Turij, cui locum confidat, laborat etiam Felicem facere suum. Consulo ego, ut sibi acquirat aliquot proceres, putem etiam, regem posse ipsis constituere stipendium: vellet pecuniam à rege accipere, quam ejusdem nomine distribueret: cumq; proponerem, ut stipendia regia ipsis conciliaret, respondit, Pedemontanos ea recusaturos. Id quod non per omnia falsum est.

Neqüe tamen scio, an ea excusatione utatur, quod neutiquam desideret, suos subditos à rege capere stipendia. Debere mihi visus tibi molestiam crassioris epistolæ, ut particularius omnia teneas; finiam igitur, redditis humillime gratijs ob infinita beneficia, quæ tibi debeo, asseverans utiq;, quod semper sim futurus eâ fidelitate, quâ debeo,

DOMINE PATRONE

Tuus, &c.

XV.

Alia epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

Rescivisti ex Pisiæo, quomodo princeps Thomas digressus sit ex Flandria, ut ad nos perveniret, & legisti literas, quæ ad Pisiæum fuère datæ, quarum copia transmissa est Ducissæ. Non dubito, principem Thomam venire sub spe alicujus tumultus, aut proditionis, quæ custodes munimentorum concernet, id quod mihi summe metuendum videtur, nullo expedito remedio, postquam res Ducissam solam spectat. Optarim ipsi aliquanto plus severitatis, sed hactenus difficulter pervenitur ad executionem earum rerum, quas videbatur constituisse; causam in sexum, ingenium & res Pedemontanas rejicio.

Si legio, quæ Ægabonianæ debet succedere, aut supplementa Chamblæana & Alincurtiana accedunt intra quintum decimum hujus mensis, quemadmodum petivi ante tres septimanas, spero me stare posse adversus vim apertam usque ad vicesimum Aprilis, quem terminum semper præfixi congregandis omnibus copijs. Quoniam autem missi ad supplementa cogenda, renuntiant, nihil etiamnum argenti esse adnumeratum, audeo suppliciter te rogare, ut per provincias distribua-

tur, quantum in eum finem est promissum, additis severis mandatis, ut ad vicesimum Aprilis in Pedemontio sint præsto.

Necesse enim est, quod mihi videtur, ut ipsis Calendis Maij suscipiamus institutum, quod imperasti, nisi hostes prævaleant: Jussa tua expectabo, de eo negotio, quod per Argensonium, Palluavium & Bonnellum renunciavi. Si enim hostes dimittant copias in Hispaniam aut Germaniam, nulla etiam oriatur perduellio per Pedemontium, licebit operæ tentare pretium. Recepimus pecunias, quas in hyberna nobis destinasti, præter illas trecenties quinquagies mille libras, ad initium mensis adnumerandas. Quod si fiat, uti nullus dubito, copiæ optime stabunt, adeo ut magis fidam istis nostris quinquies mille pedibus, quam universæ multitudini anni præteriti. Exacta ratio, quam stipendio nostro voluisti addere, tantum potest ad exercitum bene constituendum, quod nunc inceptamus. Video denique multum fiduciæ ad felicem expeditionem, modo supplementa accedant numerosa, & sors rei numariæ cum Baroniso recte stabiliatur. Hâc enim ratione spero conservare exercitum, eamque operam præstare, quæ Regi & tibi satisfaciat. Opus est mihi impræsentiarum Turænio, quamprimum per valetudinem sese viæ dare poterit, quod major pars Ducum absit: scribo ad singulos, ut diligentes sint in officio, præter Castelanum & Rupeserverium, quos jussisti ire ad supplementa.

Ducissa heri usa est erga me magnis protestationibus, quod causam regis nunquam esset desertura, rogans, ut primoribus hujus reipublicæ exponerem, nunquam passurum regem, ut princeps Thomas ingrediatur Pedemontium, quod ipsa non sine causa metuit plurimum. Puto equidem, te ad primum de itinere principis Thomæ nuntium, expedivisse cursorem, qui mandata perferat: curabo interea, ut quæ sunt mearum partium, optime sese habeant. In eum finem cras abiero Casalam, ut etiam cum primicerio disceptem, quid Marchioni Leganesio sit respondendum.

Me-

Metuo, ut primicerius mortalitatem longius trahat, itaque tempestive est dispiciendum, quæ ratio administrandi Monferratensis agri ab ipsius obitu possit institui, cum Mantuana tum voluerit providere illi muneri: idquod commodis regijs plurimum obesset. Mandabis, quid facto opus sit; consultum mihi videtur, ut jam nunc dominia primicerio, Pratensi, & Soleræ, vigilum præfecto apud Casalam, elargiaris, ob rem boni exempli, & excitandum desiderium partium regiarum.

Nihil fit apud Pontem Esturanum, neque Rossiniani, quod cambiales nostræ, in eum finem concinnatæ, non fuerint gratæ, quod nos quidem sciamus. Jube, quid nobis sit agendum.

Qui Ducissæ res agunt, insidias struunt Vercellis: instituto pro votis procedente, obsidenda veniet Citadella. Hinc optare soleo ad quintum decimum hujus mensis duas illas legiones, toties petitas. Negotium non satis clam est, ut eventum optatum mihi promittere ausim: Fit tamen aliquando, quod minus sperasses; ideoque in omnem eventum accingi vellem.

Exercitus principis Thomæ magnas dabit turbas per Pedemontium, quemadmodum Ducissæ renuntiatur: conabitur ante omnia transigere, id est, inducias illi persuadere, ut ipsam is, vel Cardinalis recipiat in Pedemontium, quod illa mihi testatur à mente sua esse alienissimum, non utique de imbecillitate ejus caverim, perduellione suboriente: novit tamen optime, salutem in sola tua & Regis protectione sibi paratam.

Citadella Turini probe custoditur: Ducissa optime valet, filius bona est valetudine, sperat ipsa habere tria vel quatuor millia Gallorum, qui saltem per præsidia spargentur; hinc ego semper censui, Regem debere stipendium in tria millia peditum adnumerare, quos æque necessarios arbitror ad præsidia firmanda, ac ad expeditionem augendam, propter casus, quibus res humanæ subjacent, varios. Videtur

detur mihi, si quid sinistri accideret Ducissæ, persona Ducis corripienda, etiam Turinum, si fieri posset; in quem finem Galli Ducissæ forent admodum utiles.

Assevero tibi, me nihil omissurum mearum partium, ad regis commoda promovenda, & ut tibi tester, quod sim cum reverentia & studio, quod debeo.

DOMINE PATRONE,

Tuus, &c.

XVI.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE.

SCribo ad regem fratrem, protectionem ipsius mihi optans, cum auxilijs validis, secundum usum rerum præsentium. Quemadmodum autem tibi juravi integram amicitiam, ita nullam omnino gratiam aut favorem à regia majestate mihi promitto, nisi per tuam intercessionem; eoque magis hoc curriculo rerum, quod Marchio Sancti Mauritij dete mihi retulit, quanta sibi testimonia benevolentiæ erga me præbuisses, adeo ut juste credam, sinistras suggillationes, quas illîc patiebar, nihil imminuisse pristinam tuam amicitiam, quam etiam talem semper optaveram, cum fiducia meriti.

Marchioni igitur committo, ut tibi mea explicet mandata : quoniam vero ipsi asseveras, te omnia mea causa facturum, adjuro te, ut jam nunc extent effecta, per validas suppetias & militis & pecuniæ; adeo ut Gallia, cui me totam immolo, aliquid audeat. ad gloriam & immortalitatem celebre, & summe utile; quo pateat, tibi & patris & matris studium esse gratum, quod in persona filij rependas : Id vero te adjuro. Cum autem Ordines meæ reipublicæ adeo premantur, ut nihil queant con-

contribuere ad ſumtus, quos ſuſtineo immanes pro cauſa regiæ majeſtatis, rogo ut in hac occaſione mihi ſubvenias, quo poſſim pergere in ea voluntate inſerviendi Galliæ, & meipſam ſuſtentare per tuam interceſſionem, invitiſſimis hoſtibus.

Mi Cognate, ad te itur, amica rogat amicum, per eandem ingenuitatem, quâ me reddidiſti certiorem, te mecum victurum. Velim credas, beneficium hoc infinitum apud me habiturum pondus, ſi tuâ interceſſione liceat obtinere à rege gratiam expetitam; idvero pignus fuerit amicitiæ tuæ, cum tibi in pignus meæ dem voluntatem, quâ deſidero eſſe ex omni corde.

Turini, 5. Jan. 1639.

XVII.

Epiſtola Cardinalis Valettani, ad Cardinalem Richelium.

DONINE PATRONE.

NEceſſarium duxi, tibi ſignificari, quomodo hoſtes contrahant copias, & videantur verſus Aſtum moturi. Dicitur princeps Thomas exercitum ducere, unde clientelas & colluſiones ſuſpicor. Confluunt copiæ noſtrates ad Montem Calvum, quo hoc ipſo momento propere abeo: pedites numerabo quaſi quinquies mille; nihil tamen nuntiatur de legionibus Chamblæi & Alincurtij, quas dudum accerſivi, nec etiam auditur illa, quæ Ægabonianæ debebat ſuccedete Pinierolæ, unde per duo fere millia peditum ſumus hoſtibus inferiores: Ægabonus enim ad expeditionem adducet ſeptingentos.

Liceat humillime te rogitare, ut noſtrates copias acceleres, etiam ſupplementa reliqua, quæ lente procedunt, quod ipſos intelliges ex literis Ducis Ledigerij, & quorundam ducum. Hoſtes produxerunt omnia præ-

sidia, ut fortiores compareant per agros. Audeo itidem humillimè te rogitare, ut tuo jussu submittantur trecenties quinquagies mille libræ, quæ hybernis debentur, ut copiæ nostræ per reliquum istum & alterum substistant mensem.

Abeo nunc ad Montem Calvum; medium agmen hostilium copiarum Alexandriæ hæret; temporis angustia non permittit, ut tibi nunc recenseam verba civitatis, quibus Ducissa apud me est usa de te, cum eadem Chavinio mandem: ait, sese discessuram in tuam protectionem. Modo liceat contrahere Ducissæ copias, antequam hostes aliquid audeant & aggrediantur, defensionem opponemus, licet longe inferiores. Nullam de Pedemontanis adversus Hispanos sumerem suspicionem, sed ea carere non licet, ob principem Thomam: hinc tantum copiarum Gallicanarum mihi desiderium, inprimis equestrium.

Cum nullos apud exercitum habeam duces, supplicare libet tibi, ut Malissio, donec Castellanus, aut Turænius advenerint, dentur illæ partes.

Cum primicerius Casalanus febri laboret jam quintum & vicesimum diem, Turium non licet repetere. Omnes Casalani vellent, regem distribuere primariis nobilibus Urbis sex millia librarium in stipendium annuum. Mandabis, quid tibi videatur, & ego te humillimè rogo, ut credas, me esse cum reverentia & fidelitate, quod debeo.

DOMINE PATRONE,

Tuum &c.

Turini, 19. Martij. 1639.

HUmillimè etiam rogito, ut ad nos mittantur Argensonius & Baronisus: Lugdunum, & in Delphinatum perscribo, ut copiæ procedant: neque enim mihi adesse poterunt ante vicesimum mensis proximi, quamcunque præstent diligentiam. Admodum desidero, legionem Ægabonianam impræsentiarum eximere Pinierolâ, per inopiam peditum.

XVIII.

XVIII.

Alia epiſtola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

POſtquam ſcripſiſſem ad te, quam hîc vides epiſtolã, curſor ſtationarius tuã mihi exhibet quarto viceſimo datam Februarii, adeo refertam ſignis continuatæ tuæ benignitatis, ut erubeſcam ex tanto ære contracto, ego tuis rebus inutilis. Dicam vere, nihil rerum humanarum mihi tam eſſe cordi, quam rationem beneficiorum, quibus me tibi devinxiſti, adeo ut tua commoda ſemper ſim prælaturus proprio emolumento. Scio, quid debeam continuis ſignis tuæ protectionis & gratiæ, quibus me honorare dignaris.

Nihil poteſt addi mandatis tuis, quæ vel ſupplementa, vel ſolutionem trecenties quinquagies mille librarum, quas intra hunc menſem etiam ſimus accepturi, ſpectant. Abeo, ut legionem Ægabonianam educam: luſtratio legionis Saulitanæ exhibet mille centum manipulares. Nihil prorſus deeſt ſollicitudini Ledigerij; debet etiam tranſmittere altera ſupplementa. Non potuimus ſatis advigilare, quin Freſelerius & Caniſius nobis detraxerint trecentos aut quadringentos pedites.

Poſſum tibi affirmare, quocunque in ſtatu verſer, officio nihil defuturum, conaborque ad tuum nutum agere: ſpero me habere ſub ſignis quinque millia peditum expeditorum, præter Duces, quamprimum Ægabonus acceſſerit, tametſi quingentos tantùm eſſet adducturus; puto nihilominus, eum trahere ſeptingentos, præter famulitia.

Duciſſa mihi promittit duo millia peditum; ubi univerſi confluxerint, non fuerit, cur tantopere metuamus vires hoſtium, abſque colluſionibus principis Thomæ ſi eſſemus. Humillime denique te rogito, ut

cre-

credas me nihil obliturum eorum, quæ ad officium meum facient, ut tibi faciam testatum, quod sim cum omnimoda gratitudine, fidelitate & studio.

DOMINE PATRONE

Tuus, &c.

Turini, 19. Martij, 1639.

XIX.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE, COGNATE,

FIducia tui non est exigua mihi; verumenimvero necessitas benevolorum officiorum apud Regem fratrem, non est minor: Hostes enim nos invaserunt ex una parte, parati ad alterum latus tentandum, quod particularius poteris ex Gonterio intelligere, quem meam dico creaturam, & in eum finem unicè ad te lego. Adjuro te igitur de validis auxilijs, quæ soles præstare amicis tuis, postquam & ego illorum numerum auxi; ut appareat, Gallicanam protectionem esse parem universis hostibus, secundum causæ communionem, quæ mihi collibuit, ex nullo alio penso, nisi ex gloria Galliæ commodandi.

Confido, mi cognate, me à te amari, & testatum id fore, per auxilia, quæ mihi à rege fratre procurabis: occasio nunc sane urget; quod si desideres mihi præbere experimentum ullum bonæ tuæ voluntatis, nullam unquam optatiorem nancisceris rationem, ubi respublica in alea dubia versatur. Sperabo meliora, & credam, te sequiora aversurum. Id vero te rogo ex toto corde. Ne autem sim longior in hac epistola, ad Gonterium me refero, cui plenam habebis fidem omnium eorum, quæ tibi à me nuntiabit: crede quæso, me esse totam, nec

per

per tot vaframenta, qualem conati sunt me depingere.

Tuam, &c,

Turini, 22. Martij. 1639.

XX.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

En me, eo redactam, ut operâ amicorum egeam: certiorem aut potentiorem te non quæsiero, qui mihi in summis angustijs opituletur: Id ipsum perscribo ad regem fratrem, universam tamen fiduciam in te colloco, qui nobis regis tui sororem deserere, cum obligeris per officia Galliæ reddita, non Ligæ, ipsi conservare rempublicam & libertatem.

Eam tamen subivi aleam, ut utramque videar perditura, nisi opem ferant universæ Galliæ vires. Credo, te nihil defuturum, id te adjuro, cum adeo væcors animi non sim, tametsi plurimum roger discedere, ut filij charissimi rempublicam prostituam, quin omnem suscipiam sollicitudinem ad illam defendendam, nullo etiam vitæ habito penso.

Hîc igitur persisto, spe tui freta, qui non permissurus me sis exitio, sed potius in justa causa asserturus. Id te adjuro ex toto meo corde, & per illam confidentiam, quam in te habeo, certo sperans, te non deserturum causam meam apud regem fratrem; sic semper ero.

DOMINE COGNATE

Tua, &c.

Turini, 7. Martij. 1639.

XXI.

XXI.

Epiſtola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE

IAm reſciveris ex Colberto, quis tumultus fuerit coortus Turini, ipſo abeunte : væcordia gubernatoris Chivaſiani, præter ſummam negligentiam, perdiderunt illum locum, unde coactus fui deſerere inſtitutum, quod ſumendum erat ad Chanſæum aſſerendum, ne pavor, qui omnia corripuerat, & Turinum perderet. Progreſſi eramus omni diligentiâ, ut opem feremus Chanſæo; & viceſimo ſexto hujus menſis ducebamus copias regias, præter mille quingentos equites Duciſſæ, ut hoſtes in ipſo vallo adoriremur,

Primo invaſimus montem, ubi hoſtes diſpoſuerant munimenta exiliora, quæ Pleſſæus corripuit, dum alteram partem exercitus, in quo erat Marchio Rangonus, per viam diverſam duco : ubi Pleſſæus Pralinius omnia excelſa occupaſſet, conſtituimus vallum aggredi, tametſi acceſſus eſſet valde difficilis : impetus ſane erat inſigniter generoſus, per octo horas integras, ſine intermiſſione, ex parte Pleſſæi Pralinij; putem etiam, ſi noſtrates equites diſſipaſſent hoſtem occurſantem, univerſum exercitum potuiſſe vinci.

Cum autem equites noſtrates rejicerentur in pedites, turbati ſunt ordines nonnihil, unde impoſſibile fuit vallum tenere, quod aliquoties occupaveramus : ſic poſt conflictum octo horarum, conſedimus in ſummitatibus, ex quibus hoſtem dejectum dixi, certi animorum, quacunque ratione opitulari loco illi, & parati ad alteram invaſionem. Dum vero tormentum, quale inveniri poterat, adducitur, nuntiatur Chivaſium captum, cum pavore Turini adeo grandi, ut coactus fuerim illuc abire, remediumq; properè facere, quod & Duciſſa,

cissa, & omnes omnino præsentes instanter rogabant.

Plessæus Pralinius multum honoris acquisivit in illo conflictu, adeo ut Rex & tu habeatis, cur eum magni faciatis.

Campetus miram etiam præstitit operam, quamvis duobus sclopetorum ictibus saucius, non desiit copias omnes ducere, quotiescunque confligeretur.

Duces peditum regiorum admirandam navarunt operam; ex duobus centurionibus Nerestani, qui conflictui interfuêre, alter cecidit, Arensius nempe alter Mottanus, olim sclopetarius regius, octo ictus sclopetarios recepit, admodum benignos, dum egregia patraret facinora: ex tribus Maugeroni centurionibus duo sauciantur: ex tribus Chamblæanis totidem, & sic deinceps per legiones depugnantes.

Senantes globo sclopetario vulneratur; & Turius legionem aliquam Ducissæ ducens, optime egit.

Commendator Suuræus, agminis ductor, eximium sese præstitit: ultra quinque horas sese exposuit sclopetorũ ictibus; crediderim, si ab exordio adfuisset, dissipaturum fuisse illud hostile agmen, quod vallum asseruit. Amisimus sexaginta fere milites, qui cecidêre, ducentos habemus saucios, præter complures duces, secundum exiguum ipsorum numerum, & plurima sclopeta.

Hostes longe plures amiserunt: primo enim in conflictu ceciderunt tres Centuriones Hispani, cum centũ manipularibus & amplius. Septena millia peditum numerabant, & duo millia fere equitũ, cum nobis tantum essent quinq; millia peditum, quibus connumerabantur septingenti Ducissæ, quod legionem Ægabonianã non liceret adsciscere. Pedites nostri sunt lectissimi, desunt duces, quorum plurimi abiere ad supplementa: quod si copiæ nostrates propediem adventent, hostes satis exercebimus.

Chivasium operâ quatuor virorum fuit interceptum nisi id evenisset, frustra fuissent hostes: putem Chansæum asseri potuisse, & fortè non sine periculo retraxisset pedem. Hoc rerum statu debilior apparuero per agros, quod Turinum postulet copias. Pavorem facilè dispicies

cies ex Colberti relatione. Quicquid autem ſit, promitto tibi ſtrenuam meam operam adeo ut malim mortem obire, quam indignum quid tanto honore, quo me beaſti, committere.

Non puto trepidandum vobis eſſe, uti hic fit: fateor tamen, opus fore viribus ulterioribus ad aliquid audēdum, propter exiguam fiduciam popularium, & præſidium Turini firmandum.

Modo vidi delineationem exercitus, quam Argenſonius mihi miſit, & continet octodecim legiones pedeſtres, Rivaræi & Delphini. Metuo ego, ſi viginti quatuor illæ legiones, quas prima delineatio ſuppeditabat, reducantur ad octodecim, exiguum quid peditum acceſſurum; legio enim Rivaræi non poterit exire Caſala, aut expeditioni intereſſe, quod aliquoties ſcripſi. Legio vero Delphini nondum eſt ſcripta, adeo ut hic exercitus ſic ſit futurus debilior, quam ille anni ſuperioris, ſex legionibus trūcatior, argento etiam inſupplementa nondum adnumerato; quod ex Delphinatu mihi refertur.

Inſt.tutum de corripiendis Vercellis non fuit traditum executioni, quod hoſtes ſextum diem ante coirent, quam invaſio fieri debuiſſet.

Cogitaveram ſtationem Creſcentini occupare, ut principis Thomæ tergo hærerem; nefas autem *eſt* Turinum deſerere, ubi metuo pavorem, non obſidionem.

Reſciveris etiam ex Colberto, Duciſſam miſiſſe liberos ſuos in Sabaudiam: optaſſem, ipſa legiſſet Pinierolæ hoſpitium, ſed præſto non eram.

Primicerius Caſalæ diem ſuum obivit ultimum: conſtituimus non admittere Epiſcopum, ſine regis mandato, aut tuo: nullam patietur urbs mutationem. Neceſſarium arbitror, aliqua ſtipendia ſolvi Caſalæ, & inprimis Senatoribus quibusdam, maxime vero Reveræ, qui regias ſumſit partes, omnium prudentiſſimus. Eſt etiam Nacæus, quem primicerius defunctus mihi ajebat magnificè habendum.

Forte non ſuppetet otium, ut poſthac tam vaſtè tibi ſcri-

ſcribam, propter occupationes ab hoſtibus: rogo igitur humillimè, ne in alienam capias partem, ſed credas, me nunquam perditurum memoriam eorum, quæ tibi debeo, nec occaſiones, in quibus tibi faciam teſtatum per humillima officia, quod ſim.

DOMINE PATRONE,

Tuus &c.

Dum irem ad exercitum, rogavi Curium, ut apud Duciſſam remaneret; id quod fecit: arbitror etiam, præſentiam illius non fuiſſe inutilem: vir eſt probiſſimus, admodum induſtrius, & in quo illa collocet fiduciam. Univerſæ pedeſtres copiæ ſtrenuè egêre, ſed ante omnes, legio Chamblæana.

XXII.

Epiſtola Duciſſæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

ABbas Montanus, quem ad regem fratrem lego, ut ſtatum rerum præſentium demonſtret, ei exponet, omnem mihi fiduciam in te collocari: jamque tempus veniſſe opitulandi, niſi me totaliter perditam velis, & omnes una fœderatos, qui deſpondebunt animos, quam primum viderint, tam nihili curari devotiſſimos, qui vitam juxta & rempublicam Galliæ bono immolent; id quod mihi uſuvenit, quæ ad eas partes tranſivi, unde noveram longe plus damni, quam emolumenti obventurum.

Crediderim autem, officia mea eo majoris æſtimanda, quod periculi ſummam pernoverim, non tamen declinârim, ut Galliæ fautoribus placerem, & ex omnibus viribus Regi fratri commodarem. Hinc confido, te aliquanto ferventius cauſam meam ſuſcepturum, ad inte-

gritatem famæ tuæ, quam cum meo exitio conjunctissimam video. Nimis generosus es, quam ut exitium meum spectare velis ignominiosum, & mihi nimis amicus, quam ut præsens malo remedium neges.

Hæc igitur mihi officia præsta apud Regem, quæ expeditiora duxeris, ut tantum cumulum gloriæ acquiras, quantum hostes istius Coronæ tibi imprecantur ignominiæ: Revoca Regi in memoriam, quod ad me perscripsit, renuntiavitque impensurum sese universum in universum. Jam nunc igitur appareant necessum est effecta, quæ spero ex auxilijs, nulli alij remedio intenta, quam quod tute attuleris; cætera Abbati relinquo tibi referenda, quantoque studio sim.

DOMINE, COGNATE,

Tua, &c.

Turini, 2. Aprilis. 1639.

XXIII.

Epistola Turij ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

QUamprimum Casalam, ex regis & tuo mandato, per veni, timebatur reditus Episcopi, qui discessũ ex Gallia parabat, defunctus legatione; semperq; à primicerio auditum fuit, non ferendum eum esse in hac urbe. Eadem sententia quorumcunque Galliæ studiosorum & Ducis, quibus accedit Cardinalis Valettanus, id quod mihi dixit, cum eum relinquerem ad Montem Calvum, iturus Astum: in eam rem Chavinium inde ab initio perscripsi, sed responsum nondum accepi.

Moritur primicerius, adventat Episcopus, mitto obviam Lugdunum usque, aut paulo citerius, moneo, nefas mihi esse, eum admittere, nisi mandatum adferat à Rege & à te, aut à Cardinale Valettano. Obviam missus, familiaris erat, à sacerdote ipsius procuratore, qui

qui mihi renunciat, non occurrisse, quod iter per Genuam instituisset. Vedrinum igitur, medicum Turini accerso, qui idem postulatum deferret, ne scilicet veniret, absque mandato. Transit ille occultè, neque invisit ad Cardinalem Valettanum Turini hospitantem, neque ad Nuntium, alioqui amicum, sed recta petit Chivasium, ubi ex cymba excendit, adest postridie ad Pontem Esturanum.

Mitto ego Gareinium, qui exponeret meam diligentiam, ut tempestivè nosceret, absque mandato non esse veniendum, rogaretq; plurimum meis verbis, ut Mãtuam pergeret. Respondet, non credere sese, mihi ea esse mandata, quibus à domicilio suo arceretur, postquam â rege & te discessisset admodum benevolè: inimicos conciliare hanc molestiã sibi. Mittit salvum cõductum à rege, qui liberum transitum permittit, nihil impedio, quod Casalæ nulla ibi mentio.

Sententiæ igitur primicerii defuncti inhærens, omniumque eorum, qui Galliæ benevolunt, non putavi me errare, si adventum ipsius impedirem: remansisset enim & magnã sum sisset authoritatem in Senatum, cujus futurus erat caput, magnas turbas daturus. Constituit igitur excẽdere, & terrestri itinere à Ponte Esturano Briennam petere, ubi cymba foret præsto. Senatoribus id volupe fuit, quos credo unanimiter facturos officium; assensit etiam Mantuana, postquam edocta fuit, neminem sine regis aut tuo mandato recipi: quam ipsis benevolentiam vult testari.

Promiserunt mihi, sese nullum conventum acturos, ubi de republica aut militia deliberetur, nisi me præsente. Quod Mantuanæ redditus spectat, & administrationem reipublicæ, pergent, uti simul conjuncta opera fecerunt. Pars illorum sunt studiosissimi commodi regij, adeo ut confidam, eos operæ futuros pretium; quod si præstent, meruerint effectum gratiæ, quemadmodũ Cardinalis eos recommodavit de meliore notâ, si qua ratio extaret stipendij ipsis adnumerandi: novit enim eos.

Existimavi ego, cõsultissimum fore regijs commodis, si

Sena-

Senatus simul ageret, Episcopo enim illum moderante, non licuisset carere turbis, ob factionem ipsius. Demonstro tibi, quomodo processerim in hoc negotio, & rogito humillime, ut credas, alium mihi non fuisse scopum, nisi ut inservirem regi, cum id deberi censerem. Quæ de inquisitione sunt reliqua, supersedebo, cum res disquisitione digna: lubeat tibi mandata expedire, ut obsequar cum omni sollicitudine & studio, uti debeo, quo rectius merear credi, quod sum.

Tuus, &c.

XXIV.

Instruitur Emerius de rebus Pedemontij & Sabaudiæ.

EMerius quantocius ibit Lugdunum, ibi convocabit Gravæum, Imbertum & alios, quibus à Rege erat injunctum, ut exercitum in Italiam trajicerent: ex ijs discet statum copiarum, tempus progrediendi, obstacula pro virili removebit: & ut expeditius transeant, ad Cardinalem Valettanum perscribet, ut ille copiam transeundi impetret parti copiarum, per Sabaudiam. Ocyus nuntiabit Comiti Aletisio & Mareschalco Schombergio, ut copiæ ex Occitania procedant & Proventia per Barcellonettam; ut uterque forum annonarium constituat per provinciæ suæ latitudinem, nihil attentis quibuscunque difficultatibus.

Lugdunum appulsus, Cardinali Valettano nuntiabit statum rerum militarium, ex cujus mandatis copias promovebit aut tardabit.

Ubi res Pedemontij fuerint prægnantes, ut transitus copiarum differri non possit, donec universæ confluxerint, mediam earum partem, aut quantum fuerit præsto, præmittet, ducibus retentis, qui reliquum agmen, ubi expeditum sit, deducant.

Cum autem copiæ minus paratæ, & quibus scriben-

dis

dis majores occurrant difficultates, sint Occitanianæ, poterit, prout ipsi videbitur, abire usque ad Schombergium, ut copiæ illæ tempestivius progrediantur.

Si Cingium foret captum, aut res Pedemontanæ ex novo aliquo casu factæ essent deteriores, tum Emerius relinquet mandata necessaria Lugduni, in Delphinatu & Occitania, ad transmittendas illas copias, iturus Pinierolam, ut illic rerum summam discat, curetque pro virili.

*P*inierolæ inviset ad Malissium, & Curium, ut sic promoveat munimenta illius loci, eamque securitatem circumdet, quâ sinistri casus averruncentur. Si fieri possit, quocunque pretio, geminos apparatus instituet, alterum Pinierolæ, alterum ad fanum Brigidæ, ne tamen sese invicem remorentur. Quascunque difficultates superabit, ut hunc effectum adipiscatur; pecuniam, quantam expensæ postulabunt, Curio adnumerabit, cambiales sumet ad Parisios, quæ propediem exoluentur. Ubi vero non poterunt fieri gemini apparatus, ante omnia Pinierolæ firmabit omnem securitatem, munimenta Divæ Brigidæ defensione certa amplexabitur & Perusæ.

Postquam Emerius mandata necessaria Pinierolæ expedierit, tum munimentis promovendis, tum securitati firmandæ; perget Turinum ad Ducissam: cui fiduciam faciet benevolentiæ & protectionis regiæ, quoad personam ipsius & rempublicam, cum Cardinale Valetano deliberabit, quomodo cum eâdem fuerit agendum in re præsenti.

Existimat rex, obsidione Cingij, quod speratur, solutâ, & rebus Pedemontanis in statum pristinum restitutis, tum nullam propositionem sorti committendam, de reddendis occupatis, quæ regia emolumenta, & securitatem Pinierolæ, quem locum Ducissa in manus regis reddiderat, spectant, ne hostes Galliæ inde occasionem sumerent, Ducissæ animum pervertendi, cum Hispani alias adponerent, donec instigantibus fratribus illa induceretur ad dispendium regiarum, suarumq; partium: sed ut ista, quantum fieri poterit, insinuentur per

intimorum principes, aut ubi aliquatenus animum permiserit, quamcunq; instituent rationem Cardinalis Valettanus & Emerius, ut optata referant.

Sed si Cingium capiatur, & res Pedemontanæ ex quovis casu labefactentur ad exitium proclive, ibi Emerius Ducissæ demonstrabit, id unum remedium exitij penitissimi superesse, ut ipsa Hispanis, fratribusque suis denuntiet, nulla alia salutis & suæ & publicæ sibi relicta media, quam ut filium & munimenta penitus permittat Regi, qui exitium sit præventurus, & Hispanos ex occupatis ejecturus, certissima utique, Regem redditurum omnia, quandocunque Hispani sua redderent.

Emerius non solum proponet Ducissæ hanc rationē, ad sistendos Hispanorum per Pedemontium progressus; sed ubi rerum vicissitudo minetur patriæ exitium, Ducissæ ex parte regis dicet, Quamdiu ipsa diffidat Regi, quod hactenus fuerit animadversum, loca Pedemontana non tantum paulatim amitti, uti compertum sit à morte Ducis Sabaudici, sed & protectionem à rege non posse suscipi feliciter, nisi Ducissa ipsi fidat aliquot loca, ad conservationem reliquorum penitus necessaria.

Explicandum fuerit ad oculum Ducissæ, hâc solâ ratione mala fratrum & Hispanorum consilia sisti: fratres utique consideraturos, si male habeant Ducissam, Galliæ cessuram aliquam partem reipublicæ, quam sibi expetant; Hispanos vero, sic regem ad obluctandum potentius invitari, cum eo modo hyberna posset sumere alicubi, provinciâ exoneratâ, copijs necessarijs, ad rempublicam tutandam, & Hispanos à subreptionibus vernis, quod solebant à biennio, arcendos.

Sive Emerius, aut alius quispiam ista proponat, offeret Ducissæ eam securitatem, non per simplicia promissa, sed per literas magni sigilli, quam à rege desiderare posset, ad restitutionem illorum locorum, & usumfructum redditum. Prudentiæ relinquitur Emerij, ut inducat, si queat, Ducissam ad propositiones istas sponte sumendas: tunc poterit testari, Regem difficulter huc evasurum, ob immanes sumtus, quos conservatio Pedemontij exigat, sine emolumenti reciproci spe. Quæret etiam

occa-

occaſionem ab ipſa petendi, nomine permutationis, ſtipendij, aut cujuſvis rationis valles Dendroniam, Divi Martini, Luſernæ, Reueli, Brigeraſij, Cahurſij, & qui diſtrictus ulterius pertingunt uſq; ad Pinierolam, neceſſariæ utiq; ad conſervationem illius loci, commodæ etiam aliquatenus ad compenſandos ſumtus, quos rex cogeretur facere ad protectionem à Duciſſa quæſitam.

Quod ſi Duciſſa inceptaſſet aliquam tranſactionem cū Cardinale & principe Thomâ, ſive de medijs partibus fovendis, ſive de armiſtitio, aut alia quavis ratione; tum proteſtabitur Emerius ex parte regiæ majeſtatis, iſtiusmodi tractatus inferre rupturam unionis. Quod ſi Duciſſa cogitaret tranſigere cum illis principibus, ut eos à partibus Hiſpanorum traduceret ad regias, & Gallicanas; ibi Emerius porriget manum, oblatis à rege omnibus, quæ ad illum finem poſſent contribuere, inter cætera matrimonio Cardinali, principi Thomæ honoribus, & utrique reddendis ſtipendijs.

Si Emerius fiat certior, Duciſſam cum fatribus agere de medijs partibus, armiſtitio, aut unione cum Hiſpanis; ibi deliberabit cum Cardinale Valettano, quomodo firmari poſſint loca inter Pinierolam & Caſalam, remque confectam ſtudebunt reddere.

Emerius poterit diſtribuere Brevia, tum Duciſſæ, tum ſubditis, quæ accepit, aliosque uti videbitur, faciet ſuos; cui rei applicabit pecuniæ, quantum videbitur, eamque cambialibus apud Pariſios accipiet.

Si vero accidat, ut Duciſſa velit filium regiæ majeſtati credere; recipiendum eum curabit Emerius Pinierolæ, ut inde in regnum deducatur, ſuppeditatis per eam occaſionem ſumtibus neceſſarijs.

Si Duciſſa velit copias Gallicanas introduci in loca quædam, Cardinalis Valettanus, ſine cujus conſilio Emerius illam negotiationem non inſtituet, eas immittet, ſine ulteriore mandato.

Poſtquam Emerius munimentorum rationem apud Pinierolam pro neceſſitate conſtituerit, & propoſitiones ſuperiores Duciſſæ fecerit, modo res Pedemontanæ ſint tum extra periculum, permittit Rex Emerio reditum,

tum, proutipſi videbitur conſultum. Perſcribet interea ad regem quotieſcunque poterit, de rerum ſtatu.

Emeriusdabit mandata neceſſaria ad ſecuritatemCaſalæ, & impensâ additâ operâ, ne jactura primicerij animos percellat eorum, qui cum ipſo faciebant, æquè Galliæ ſtudioſi & ducis pupilli, domini ſui, cum à deſiderijs Duciſſæ matris illorum res ſint ſeparatiſſimæ.

In eum finem Emerius curabit, ſi epiſcopus Caſalæ velit habitare hoc rerum curſu in urbe, ut Turius ipſi demonſtret ex conſenſu magiſtratus primarij, regiarum partium ſtudioſi, Conſultum eſſe, ut Mantuam abeat, incolatum ipſiusnimiâ laborare ſuſpicione, quin per vices rerum præſentium tolerari queat Caſalæ.

XXV.

Epiſtola Cardinalis Richelij, ad Cardinalem Valettanum, amanuenſe Cheræo.

DOMINE,

NOn poſſum tibi ſatis teſtari meam ſollicitudinem, quam tui cauſa ſuſcipio, tum ob ſeriem ſiniſtram, quæ conſequi poteſt, tum ob tuam ipſius tranquillitatem. Velim enim te certo credere, nihil rerum humanarum me gravius tangere, quam ubi tu male habes.

Negligentia eorum, quibusDuciſſa credit munimenta, miſeranda eſt; & ſimul intolerabilis. Aſſevero tibi, caſum Chivaſij mihi majorem attuliſſe dolorem, ob jacturam, quam Duciſſa fecit, quam ut tibi demonſtrare queam. Conveniet nihilominus quævis remedia neceſſaria comportari, ut ipſa à ſpontaneo aſſeratur exitio.

Omnem diligentiam, ut copiæ tuæ pertranſirent, expedivimus; miſſi ſunt & remiſſi diverſis vicibus, qui urgerent; ſcis autem, mortalibus celeritatem corvorum eſſe negatam, quod Hebronus pronum habebat dicere, ut volatu pervadant. Emerius de novoabijtLugdunum, ut omnia acceleret.

Ne-

Nescio, quid Argensonius sibi quæsiverit, cum mandaret, exercitum tuum reductum esse ad octodecim legiones: nihil immutatum à prima ratione, quam tibi misi: mallemus exercitum augere, si facultas suppeteret.

Ubi adjunximus legionem, Delphinatui propositam, nomine Delphini, auctarium fecimus, nullâ, quæ prius fuerat destinata, legione subductâ. Verbo dicam, protestor coram Deo, nihil rerum possibilium omissum iri ad desideria Ducissæ, cum rex ipsius commoda semper sit habiturus charissima, pro voto ipsius.

Ut rempublicam recte conservet, necessum est penitissime, ut constituat hyberna copijs, ad defensionem necessarijs, cum hostes alioqui promtum habeant, ipsam opprimere, antequam copiæ ex Gallia transeant.

Non longior ero in hoc sermone, cum utilis ad futura, præsentibus nihil commodat, postquam Ducissa consilia conceperit adeo firma, ut fratres tantundem mali per seriē rerū possint metuere, quantū ipsi inferre satagunt. Acumen tibi ingenij nullam perdet occasionem, quin oculis glaucoma detrahas, ut proprium commodum perspiciat, necessitate ingruente. Hinc plura non addo: certum solummodo te fecero de sincera & fideli amicitia, quam tibi per universam vitā vovi, unde conabor eo magis compertum dare, per quascunque occasiones, Valettanum magis ac magis eniti ad coronandum sinistrum institutum.

Tolono communicavi novum casum, qui in eo negotio patuit per imprudentiam & malitiam alicujus matronæ. Chavinius rem amplissime scribit: omnes conatus istiusmodi hominum erunt Deo volente vani, & ego ero in perpetuum.

DOMINE

Tuus.

XXVI.

Epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE

RESciveris utiq; ex literis Ducissæ, quem tumultum Chivasij correptio, & principis Thomæ authoritas per Pedemontium excitaverint. Solus iveram Casalam, ob mortem primicerij, dum hostes in agrum Monferratensem ducunt exercitum Chanchæ hærentem. Eram ad Montem calvum, ipsis adventantibus, ut castellum assererem, & postridie Pontem Esturanum, cum tamen neutrum istorum sint aggressi. Cumque inde irem Verruam, quo jusserā convenire copias nostrates Turini relictas, incursarunt hostes beneficio tenebrarum, adeo ut deditio fieret postridie, tormentis nondum apparentibus.

Quantumcunque trepidetur in illa provincia, asserendam tamen confido per auxilia à te submissa. Nullas habui copias, præter illas in hybernis, quarum numerus accedebat ad mille quadringentos, cum Chancham peteremus. Crediderim centum ex nostratibus cecidisse & amplius, ducentos quinquaginta vulneratos, trecentos fugisse aut periisse per itinera expeditissima: cæteri separati sunt diversis in locis. Agmen quadringentorum militum imposui in Neo Astum, & totidem, Pontis Esturani custodes, Turinum traduxi, cujus potior est habenda ratio, donec alium militem liceat immittere.

Postquam exiguam vim animadverti Verruæ opponi, væcordiam aut perfidiam gubernatoris, justamq; formidinem Ducissæ Turini, redij propere, putaviq; omnes copias, quæ reliquæ nobis essent, eo contrahendas. Servatis enim Turino, Carmoniolâ, Asto, Villanova, Trino & Santhiâ, confido nos amissa recuperaturos, quamprimum fortiores tenuerimus planitiem. Velim deniq; cre-

credas, me nihil parsurum vitæ meæ, ut inserviam Regi & tibi, quod debeo in hac occasione.

Ducissæ deſit pecunia & omnia: ipsa ad quasvis negotiationes avertit aures, sine Regis consensu; quicquid ipsi suggeratur, firma sibi constat in instituto, quod à principio mihi est testata.

Oblitus eram dicere, misisse me quingentos milites cum Rupeserverio Crescentinum, qui circumdatum sese vidit inopinato, quod doleo, cum locus defensioni sit ineptus. Turinum cogitabam ipsum transferre, aut ad exercitum; cum autem seclusus sit, pedem referre nequit. Vir est cordatus, quem hîc mihi præsentem opto, aut honoratiori loco impositum.

Securo potes esse animo, quoad nos; faciemus enim quicquid fuerit in viribus nostris, donec copiæ ex Gallia advenent. Credo te curaturum, ut copiæ quæcunq; nobis submittantur: equidem vitam potius projecerim, quam ut quicquam honore meo indignum committã, ut debeas credere, me cum fidelitate debita esse.

DOMINE PATRONE,

Tuum.

Licebit mihi denuo ad te scribere crastino die, per alium Cursorem, ad vos abeuntem: hic est ex censu Ducissæ nobilis. Putẽ consultum, ut ad Ducissam scribas consolatorias, quo certior fiat de protectione Regis & tuâ.

Turini, 11. Aprilis 1639.

XXVII.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Ducem Richelij.

DOMINE COGNATE,

Redacta sum ad incitas, quæ tibi rectius ex ore istius Nobilis, quam per meam manum innotescent: satis est,

est, te scire, mihi perijsse septem provincias, & totidem loca, ob commeatum interclusum, dispendij augere summam. Prævideram utique omnem hanc calamitatem, adjuravi te, ut mitteres copias auxiliares, quæ malo ferrent remedium, aut generales concederes inducias. In primo postulato video tua mandata fuisse inania; ad alterum noluisti condescendere, ob regis commoda, cujus voluntatibus me ipsam immolavi.

Neque pænitet, quin & gloriæ duco, modo hinc occasionem sumas, asserendæ famæ, ad conservationem reipublicæ & meæ libertatis: bonam enim partem illius amisi, & istius intentatur periculum; neque præter rem; cum nullæ adsint copiæ ad defensionem, aut earum adminicula. Adjuro te igitur, mi cognate, ut utrique necessitati provideas, ne sinas perire principem regio Galliæ sanguine natam, & omnia Regis commodis immolantem. Frustra tibi persuadere patieris, malum non adeo esse enorme, cum tantum sit, ut facultatem linguæ & calami excedat: Quicunque diversum tibi referunt, nec regijs, nec tuis rebus student. Consule in medium, sine mora, nisi interitum meum planissime desideres, urge majestatem regiam, & promove ipsus, quæ faciunt ad meam libertatem, & tuam gloriam.

Mi cognate versor in extremis periculis: non metus hæc mihi exprimit, virtutem enim animi demonstravi, & nunquam non compertam dabo: credas velim, hanc mihi nunquam defuturam. Adjuro igitur te, ut opem feras, ut pateat, quod me ames, nec exitium mihi optes, cum tibi debuero vitam, & quamdiu illa mihi superfuerit, sim futura.

DOMINE COGNATE,

Tua.

Turini, 11. Aprilis 1639.

Denuo te adjuro, ut opituleris, & memineris, mihi nihil confidentiæ, aut patrocinij, præterquam in te esse. Juva me, quod te adjuro, nec permitte, ut pereám, postquam gloriæ duco, tua dici amica.

XXVIII.

XXVIII.

Epiſtola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

HEri honorem mihi ſumſi, ut aliquid literarum ad te darem,per nobilem aliquemDuciſſæ,ad te miſſum,ut renuntiarem væcordiam & perfidiam gubernatoris Verruani.Poſt illius loci jacturam invaſere hoſtes Creſcentinum,locum adeo debilem, ut Rupeſcruerius major illuc concluſus, enixa opera vix diutiuſcule poſſit eſſe par defenſioni. Quemadmodum vero promtè peribit,eadem facilitate recuperabitur.

Modo Deus præſervet nos à jactura locorum potiorum,quam quæ hoſtes corripuêre, nihil deſpero, per hanc æſtatem reſtituere res Pedemontanas , ſi ſupplementa adveniant ad eum maximè numerum, quem duces promiſere. Duciſſa intra Turinum recepit legiones Lotharingicas,Senantæ,&Comitis Mauritij.In ſuburbio Eridani contineo bis mille milites, & plus, qui ſuperabant,poſt quater mille,quadringentos,expeditioni ſumtos; adeo ut Duciſſam & Turinum credam extra periculum.

Craſtino die mitto,qui Carmaniolæ imperitet, cum quingentis manipularibus,aſſeremus etiam Neoaſtum tum ut hoſtium inſtituto intercedamus, qui cogitabāt poſt correpta iſta loca, Turinum laxo ambituclaudere, tum ut commeatum ſervemus liberum , in Monferratenſem agrum, & verſus Caſalam.

Supplementum Alincurtij acceſſit heri admodum forte,illud Chamblæi conſequitur.Quamprimū facultas erit agminis pedeſtris,retraham copias , neceſſario hinc inde diſperſas,ut exercitui hoſtili obviamprocedā. Id unum metuo , ne inter transmittenda ſupplementa tātū interſit tēporis,ut poſtrema diutiſſimè expectētur. Quicquid accidat,humillimè terogito,ut credas,me ō-nem

nem ſollicitudinem pro virili allaturum, ut impediã calamitatem, ex perduellione provincialium metuendam, ſuſceptam etiam reſarciam, de quo nullus deſpero; cum nihil tam vehementer deſiderem, quam ut eligam ex tua mente, dignus honore, quem habuiſti, teſterque quod ſim ex ſenſu debitæ gratitudinis.

DOMINE PATRONE

Tuus.

Turini, 12. Aprilis. 1639.

PERNOTAS.

CAſalâ reverſus, occurri Nuntio, qui ibat ad principis, propter aliquas propoſitiones cum Ducïſſa: Ipſa mihi aſſeveravit, ſeſe nullam illarum unquam accepturam, niſi ex conſenſu Regis: crediderim ipſam in eo metu, quo urgetur, omnia facturam ad lubitum Regis. Nuntius mihi ajebat, quod ſua ſponte non loqueretur: id quod non recuſavi; putem etiam principem Thomam ipſi locutum, cum eum adiret, ante aliquot dies; tametſi dicatur Nũtius iſte ſuſpectus, audiẽdũ tamẽ cenſui.

XXIX.

Epiſtola Duciſſæ Sabaudicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE.

PEſſimo ſum loco, recommendo tibi liberos, & meam libertatem: ſi Deo viſum fuerit de perſona mea diſponere, curam gere filij mei chariſſimi, ut hoc ſaltem ſolatio fruar, & credere poſſim, me tibi adeo dilectam fuiſſe, ut ipſi libertatem & rempublicam aſſerere velis, ut & filiabus, quæ natalibus reſpondent. Adjuro te hoc; in manus tuas illos trado, tanquam chariſſimi amici, quem in hoc mundo habeam.

Sup-

Suppetias nescio, an in eo statu, ubi me video, expectare cum otio queam: ne saltem pessime disperеam, confido tibi, fac quod rebus meis consultum videbitur, mea commoda tuis permitto consilijs, & eorum, qui mihi ac Galliæ inserviunt. Sum denique.

DOMINE COGNATE

Tua.

Turini, 13. Aprilis 1639.

XXX.

Epistola Cardinalis Valettani, ad Cardinalem Richelium.

DONINE PATRONE.

DUcissa mittit istum Cursorem ad regem, opem petitum, non amplius dubitans, quin princeps Thomas, & Marchio Leganesius Turinum sint invasuri: princeps ille cum universo exercitu equestri processit Vulpianũ usq;, & aliquot copiæ tribus millibus distant: intra oppidum contraxi reliquum peditẽ, certus, huc concludi, si hostes audeant aliquid, & defensionem ultimam parare. Spero te mandata ad Pedemontium necessaria expediturum, cum perduellio fere gliscat generalis: numeramus ter mille, quingentos Gallos, quibus comprehenduntur duæ legiones, Senantæ & Lotharingorum.

Princeps Thomas visitavit Nuntium, & Cardinalem Sabaudiæ: nulla ibi ratio transigendi, nisi Ducissa partem tutelæ concedat, quod illa admodũ aversatur: Promittit mihi, nihil sese sine regis consensu facturam. Credo, ipsam constituisse Pinierolam secedere. Spero, me comprobaturum meam in hac occasione operam, asseverans tibi, me potius mortem oppetiturum, quam officio defuturum. Alias scribam, plus otij nactus.

Nuntius certum facit, hostes habere sub signis decies septies mille pedites, & quater mille equites: putem,

eos

eos invasuros ad Turinum, aut Astum : quid sit futurum, pauculi dabunt dies. Rogito humillime, ut mihi conserves honorem tuæ benevolentiæ, credasque, me nunquam futurum ingratum ad ea beneficia, quæ à te habeo, adeo ut summum meum desiderium fuerit, ut tibi testatum faciam per humillima mea officia, quod sim.

DOMINE PATRONE

Tuus.

Turini, 13. Aprilis 1639.

Gubernator Verruæ est in exercitu Hispanorum, ubi stipendium facit, quod magnum proditionis est argumentum.

XXXI.

Epistola Ducissæ Sabandicæ ad Cardinalem Richelium.

DOMINE COGNATE,

NOn decet fortitudinem jactare, ubi effecta apparent, aut metum simulare præter occasionem : nihil dico, nisi hostes subiisse hunc locum ex una parte. Mando tibi rem ipsam per istum Nobilem, quo in statu versetur oppidum. Adjuro te, ut mihi opem feras : recordare, unicum mihi solatium in te collocari, nec libertatem meam aliunde sperari, quam etiam alibi quærere nolo. Adjuva me, ne peream, Galliæ inserviens, quod fit. Auge tuam gloriam eximio hoc honore, si liberator audias Principis oppressæ, & extremè afflictæ; tuere justitiam meæ causæ per arma regis justi. Cæterum omnia tibi confido, & finio, extrema, quæ me urgent, expeditura, asseverans tibi, me fore in æternum.

Tuam.

Turini, 14. Aprilis 1639.

XXXII.

XXXII.

Epistola Emerij ad Cardinalem Richelium.

CUrsor tibi nova perfert, quomodo hostes progrediantur versus Turinum: ibam in Delphinatum, Occitaniam, & Proventiam, ut omnes omnino copias transmitterem, sed ista nova converterunt institutum. Curavi adnumerari Gravio vicies mille aureos, quos inter copias distribuat, quæ lustratæ in Delphinatu & Occitania nihil recepere stipendii, cum continuo pertranseant. Fidem etiam in hac urbe ipsi relinquo, ut ad necessitatem possit amplius sumere. Ipsus recta contendo Pinierolam, quod credam Mareschalcos Schombergium & Comitem Aletisium ex illa occasione & necessitate perurgeri, quam ex mea præsentia: rogavi etiam Gravium, ut eam curam, adeoque iter suscipiat.

Non potest metui *Pinierolæ* ab hostibus, Turino relicto; metuerim tamen, Ducissam ex nimio pavore cum liberis suis pacturam, adacturamque Cardinalem Valettanum, atq; adeo pauculos Gallos, ad eas leges subeundas, quæ ipsum à Pinierola secludant, quem ipsum locum defensioni imparem crediderim, ob numerum præsidiariorum nimis exilem.

Deducam Comitem Sausij per istos montes; defero argentum, ne ulli rei desim in hac occasione, quam vix adeo fervidam putem, pro istorum sermone, cum difficillime credam, hostes obsidionem formaturos loci muniti, veluti Turini, in quo concluduntur quinquies mille pedites & bis mille equites; præter trepidationem & imbecillitatem Ducissæ, adeoque popularium exiguum studium, nihil video, quod sit metuendum.

Abbas Montanus scribit nihilominus ad me, laborare obsessos inopia pulveris nitrati, quæ tamen necessitas non est extrema, ut quicquam extremi urgeat. Cardinalis Valettanus illuc sese conclusurus, adjunxit sibi

Faberum, & complures alios duces exercitus. Finio.
Tuus.

AbbasMontanus mandat, consultum sibivideri, ut Comes Harcurtius promoveat exercitũ navalẽ versus nos, ut aliquas copias, si opus foret, obsessis addere queat.

Lugduni, 17. Aprilis 1639.

XXXIII.

Alia epistola Emerij ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

DUm in hac urbe scribo, reperi nobilem DonniFelicis, qui me conventum vellet. Abeo igitur Barautum, ubi collocuti sumus: animadverti, ipsum agitare commoda Ducissæ & filij, quem cum filiabus gubernat. Recepit literas à Principibus, Cardinale & Thoma, quas legi, quibus mandant, ipsum prolabi in crimen læsæ majestatis, affinem consiliorum, quæ Ducissa sequeretur; ipsos igitur agnosceret, & obsequio coleret.

Vidi etiam responsum ipsius, quod refert, sese, si conservet rempublicam & personam sui Principis, obediatque Ducissæ, quæ juridicialiter esset instituta tutrix & regens, nullum crimen quod crederet, incursurum, sed magnam laudem mereri; ipsos viam tendere ad evertendam rempublicam, cujus maximè deberent quærere commoda.

Vir iste propinquus est Abbatis Montani, admodum exosus fratribus, unde metuit in illorum incidere manus. Abbas Aglianus est cum ipso. Est cur credam, quantum quidem judicio possum assequi, ipsum ab impostura esse vacuum.

Quæsivi ex ipso, quæ constitutio esset Sabaudiæ, cum post Lavaldosti deditionem, fratres possent unâ noc-

ĉte transmittere quatuor aut quinque millia peditum, & mille equites.

Respondit, tenere sese quingentos pedites perpetuæ militiæ, in duabus stationibus, in Burgo sancti Mauritij & per viciniam excubare ad impediendum transitum: consultum esse, ut Rex quatuor legiones scribat, duas in Delphinatu & duas in agro Lugdunensi, quæ sibi adjungerentur, si forte hostes ex Pedemontio instituerent in Sabaudiam transire.

Avebam scire ex ipso, quo gradu securitatis essent Dux & sorores; aut quid instituti ipsius esset sumturus, si forte hostes adeo copiosi ingruerent, ut repulsandis esset impar.

Respondit, nullas sese videre principis Thomæ creaturas, ullius facinoris capaces; esse sibi duo millia peditum, excubiarum loco, centum equites levis armaturæ in castello Chamberiano: quod si fratres per agros grassentur, constitutum sibi, cum duce & sosororibus in castellum Montismeliani secedere, ubi necessaria in triennium sint seposita.

Pergebam quærere, an Turinum obsideretur, & Ducissa illuc concludi, pro instituto, sustinuerit; an ipsa trepidaret, cum hostibus ageret, ad libertatem recuperandam, an ipsi mandaret, ut Sabaudiam & munitiora traderet fratribus; quid eo rerum eventu esset facturus; an Monsmelianus in ipsius staret potestate.

Respondit, quicquid Ducissa de istis rebus foret mandatura, nihil sese obsecuturum, satis sibi Imperij esse in gubernatorem Montismeliani, & præsidium illud, ut in sua sint potestate quandocunq; voluerit; sese tutaturum locum illum pro virili; ad vim extremā tradendi si adigatur, regem adjturū, utpote Ducis, domini sui protectorē, rogitans plurimum, ut hoc ipsius nomine apud regem sponderem & apud te: comitem Philippum, & Abbatem Aglianum cauturos de sua fide.

Instabam ulterius, ut scirem, ex ipso, an Turinum obsidione cingeretur, & quid in Patrem Monotum vellet statuere. Ad primam quæstionem reponebat, ignorare id sese; ad alteram reponebat, sibi summa cura servari

Patrem Monotum, quod sua interesset.

Cum igitur nondum essem certior, an Turinum obsideretur, non censui ipsi demonstrandum, consultius fore, ut Dux & sorores, adeoque Pater Monotus in manus Regis traderentur, si forte Monsmelianus obsideretur, quam ut in eum locum concluderentur: metuens plurimum, ne ingenium ipsius tentarem suspicionibus, cum etiam tum de Turini obsidione ambigerem, & eo casu satis esset cum eo agere, per Abbatem Aglianum, secundum necessitatem superventuram, & Regis voluntatem.

Hoc duntaxat placuit addere, Regem id unum desiderare, ut studium erga Ducissam, & filium servaret, nihilque metueret eventum rerum: spondere me ex parte Regis & tuâ, nunquam ipsam desertum iri: etiam per successum desperatum, ipsi in Regno æquos honores, munia & opes paratas, uti in republica Ducis Sabaudici, quâ de re & Rex & tu essetis ad ipsum scripturi.

Restat igitur, quod Donnum Felicem spectat, ut à Rege, aut à te accipiat literas, quibus pateat, extreme satisfactum Regi per illam fiduciam, quam mihi fecerit de studio suo erga Ducissam & filium; etiam involvatur spebus, quas feci, in quemvis eventum, de eo asserendo.

Etiam reliquum fuerit, ut Ledigerius & Alincurtius jubeantur scribere, quisque geminas legiones, quod ipsis proclive, ob expeditionem adeo vicinam: remoranda tamen fuerint illa mandata, donec nostrates copiæ transierint in Italiam, ne milites nostri transeant ad illas novas legiones.

Quatuor illas legiones video necessarias, non tantum ad conservationem Sabaudiæ, sed etiam ad emolumentum Regis: per hanc enim expeditionem intelliget princeps Thomas, postquam pertransierint nostrates copiæ, nullum sese operæ pretium facturum in Pedemontio; unde forte inducet animum, cum parte exercitus transire Lavadostum, in Sabaudiam irrumpere, & Delphinatem, Lugdunensem, adeoque Bressensem agrum concutere.

Am-

Amplius credo, copias illas in Sabaudiam ire jussas, subjiciendas Imperio Donni Felicis, cui adderetur laudatus Campiductor, qui eum amplius devinciret.

Antequam Barautum abirem, cum facile intelligerem, me non adeo repente Pinierolam perventurum, compendium mandatorum misi ad Malissium & Curium, quod Cardinali Valettano perferendum curarent, negotiandum scilicet esse cum Ducissa & ante obsidionem, & secundum illam : copiam eorum itidem Chavinio misi, cujus rei mihi à te debetur mandatum, antequam cum Ducissa agere incipiam. Consultum etiam mihi visum, ut Cardinalis Valettanus ista quasi sua sponte proponeret, ne perlata viderentur, aut ad aulam perpensa.

Alioqui enim Ducissa novæ diffidentiæ sumeret ansam, dum necessitas rerum præsentium nondum eousque premat, ut occæcationem, quam sustinet, abjiciat. Quemadmodum autem ipsa vidit, me semper ex mandatorum illorum serie egisse, metuebam, ne, si ego primus ea proponerem, ipsa meum id opus crederet. Neque vero negotiari incepero, quousque fuerit libera, ante reditum Cursoris, qui mihi referet mandata explicita.

De rebus Pedemontanis perscribam tibi, quæ Donnus Felix renuntiavit, & quæ aliorum literis ex Pinierola & Valerio perferuntur.

Hostes versabantur ad utramque ripam Eridani versus Turinum, numerabant quinquies decies mille pedites, & quater mille equites, cum aliquot tormentis. Princeps Thomas præsens adest, Marchio Legavesius nondum junxerat suas copias, Cardinalis Sabaudiæ hærebat Jureæ : circumvallatio nondum cepit fieri, nec ulla statio sumta, ad intercludendam annonam, nec molendina corrupta, quod tamen facillimum factu.

Veliana servatur Ducissæ, castello probe munito. In castello Susano Gallus quidam imperitat, cum aliquot cohortibus Nerestani & Cursellani. Equites hostiles excurrunt usque ad Velianam.

Turinum numerat sex millia propugnatorum, & sexcentos equites.

Marchio Aglianus, & Santhomasius Pinierola jussi sunt exire, Turinumque petere: populares videntur rectius agere, quam prius.

Equidem adversus omnes illas literas, quæ ex illa provincia adferuntur, non video, quomodo hostes sint aggressuri Turinum, quod admodũ est munitũ, & viris cordatis firmatũ. Crediderim, eos accessisse, ut terrorem incuterent Ducissæ, aut ad exeundum urgerent, & populares adversus militem insurgerent; deniq; Principem Thomam produxisse Marchionem Leganesium Turinũ usq;, ex spe alicujus collusionis: certum autẽ habeo, Leganesium sese minime impediturum circumvallatione.

Si Turinum non infestetur, aut fortiter repugnet, de Pinierola non est dubitandi locus, cum hostes nunquam sint relicturi à tergo locum munitum, & copijs militaribus instructum.

David minister hoc ipso momento adest Pragellasio, refertque Malissium ipsis remisisse ducentos pedites, & trecentos equites, quos prius miserant Pinierolã: hodie transmisimus quadringẽtos, pedites, ut ocyus pervadãt.

Postquam cura Pinierolæ iter meum in Occitaniam & Proventiam institutum, ad maturandas copias interrupit, res autem eo sint in statu, uti tibi scripsi, parum absui à reciprocando illo instituto; pergo tamen Pinierolam, ut in rem præsentem veniam, & si quid causa regia desideret, curem, etiam de exercitu & Ducissa sollicitus. Ubi nulla extrema ibidem repperero, huc rediero ad principium mensis proximi, quod tempus transmittendis nostris copijs & accelerandis est commodum.

Sic fuerint numerosiores, si fieri potest; ubi longe magis timeo peditum, quam equitum penuriam. Quantum licet judicare de rebus longinquis, putarim consultius esse, hostes Turinum invadere, quam alium quemvis locum; si enim vires aliorsum converterent, deforet nostris copijs transmittendis otium, ad defensionem.

Apparet paulatim per vires & duces hostium lentor quidam. Quamprimum appulero Pinierolam alium ad te mittam Cursorem, ut tibi demam sollicitudinem, quâ forte exerceris; vellem profecto aliquid adferre remedij,

quod tibi gratum esse posset, quemadmodum per universam vitam hoc tenuero desiderium, ut merear dici cum omni reverentia.

Tuus.

Gratianopoli, 20. Aprilis 1639.

Puto equidem, domine patrone, Barauto rectius esse providendum, ut defendi queat.

XXXIV.

Instruitur Chavinius, iturus in Pedemontium, vicesimo primo Aprilis 1639.

CAlamitas præsens Italiæ est gravis; quæ, nisi promte & potenter curetur, remedium respuet tandem.

Prout res ferunt, cogitare debet Ducissa de extremis remedijs, cum æstimet, semel ad extrema delapsæ, nullum remedium profuturum.

Parva Imperia sunt instar ædificiorum, quæ turgent interserinis, & oborto incendio conflagrant citissime; nisi per summam diligentiam separentur cohærentia, serpet flamma.

Quamvis Emerius instructus sit omnibus necessariis, quæ agat, & in hac occasione Ducissæ proponat, persona autem non sit admodum grata, timendum est, ne propter illam aversionem animi, salutaria reputentur noxia.

Hinc visum, alium quempiam mittere, qui apud Ducissam habeat aliquid authoritatis, possitque ipsi demonstrare industrie & valide solum illud medium salutis asserendæ.

Id vero fuerit, ut liberos mittat in Galliam, & principaliora reipublicæ loca muniat, ne sit cur metuat perditionem, aut propter propensionem Pedemontij erga affines, aut propter vires illorum potentiores.

Sola via ad hanc securitatem relicta est Ducissæ, ut

Gallos recipiat in munimenta, quod ad securitatem, & honorem ipsius fiet. Securitatem præstabunt Regis promissa, de reddendis illis, quandocunque Ducissæ libuerit: honorem præstat, Hispanorum invasio, quæ ex ratione conscientiæ, & perinde per honorem, ipsam debet inducere ad solum illud remedium amplexandum, quod violentiæ tantæ opponitur.

Nihil adeo valide sistet ambitionem Cardinalis Sabaudici, & principis Thomæ, quam metus, ne usurpare satagentes Imperium Ducis, nepotis sui, locum faciant Hispanis, & Gallis, illud discerpendi.

Nulla apparet via melior, nec aliud medium, ad recuperanda, quæ Hispani nunc corripiunt, nisi ut tantundem Regi permittatur, ut sic Pontifex maximus & principes Italiæ obligentur, ad intercedendum, donec omnia utrinque reddantur Ducissæ, fratribusque ipsius ex æquo & bono satisfiat.

Si Ducissa sit capax consilij perquam salutaris, geminabit Rex vires suas per Italiam, in ipsius salutem.

Sin tergiversetur, semper anceps partium, regia majestas, coram Deo & hominibus repudiat protectionem, quam ipsi offert, cum eandem videat fore inanem.

Si Ducissa reponat, subditos suos improbare hoc institutum, demonstrandum est, tempus præsens istis considerationibus non amplius moveri; neq; consilium hoc proponi, nisi post facultatem à subditis, ex væcordia scilicet, & ipsam & munimenta deserendi, permissam.

Si Ducissa istis prætextibus utatur, ad velandam diffidentiam, quam de Gallia concepit ipsa, libere ipsi indicandum, quantum confidentiæ ipsa norit sibi collocandum esse in Hispaniam, & in fratres, qui sæpius aggressi sint honorem ipsius, libertatem & vitam, quemadmodum ad Regem ipsa renuntiarit: quod si illic inveniat impossibilia quæque, jam aliud non extare remedium, præter istud, quod proponatur.

Ut autem istæc negotiatio ad bonum finem deducatur, Chavinius à principio nihil proponet Ducissæ, nisi ut regio nomine testetur, unice missus, summum studium, subditos confirmet, & universo mundo ostentet validam

lidam protectionem, ipſi paratam, expeditis remedijs quibusque promtiſſimis & potentiſſimis, ne calamitas augeſcat, ſed ſuſcepta ſarciatur.

Secundum hanc propoſitionem generalem, conabitur Duciſſam inducere, ut ſponte diſpiciat, quæ ſunt uſui, idque tribus hiſce capitibus.

Primum fuerit, ut firmentur loca, commeatum Caſalæ præſtantes.

Alterum, ut ingreſſus in Italiam pateat Regi magis ac magis, ſi nempe caſtella Regi permittantur, quæ introitum in Valles ſervant, utpote Cahurium, Ruelum, Conium; & quæ per vallem Breſæam ſunt ſparſa, inprimis Remonum, & quæ loca hoſtem ex partibus Sanchæi deſcendentem impediant, ne occupet clauſtra omnium illarum vallium, intercluſa omni facultate Galliæ, ad Pedemontium aſſerendum.

Poſtremum, ut Duciſſa liberos ſuos in tuto collocet, loca, quorũ diſpoſitio in republica ipſi eſt relicta, firmet.

Ad hoc ultimum neceſſe eſt, ut intelligat, non poſſe aſſeri illa loca, niſi tradantur Gallis, quos ſuos fecit; mature hanc rem expendat, cum per fratrum optatiorem curſum, amor & ſtudium ſubditorum minuatur: unde ſumma rerum tandem eo poſſet evadere, ut per extremorum ſortem à ſubditis nihil agnoſcatur, cùm viceverſa munimentorum compos, quibus illi in obſequio continentur, eundem effectum auferat, quem amor & ſtudium præſtarent.

Quicquid Duciſſa hîc agere queat, fuerit cura, primores reipublicæ ſuis, & ſimul Galliæ commodis involvere.

In eum finem demonſtrandum ipſi fuerit, neutiquam à ſpecioſis verbis, & ſpe futuri quicquam emendicandum, cum ipſa in eo rerum ſtatu debeat beneficia expromere, quæ ipſis ſint perpetua.

Hæc ſpes firmandæ fortunæ non aget radices fiduciæ, niſi ex voluntate Galliæ, ad protegendam Duciſſam unde obligabitur ipſis per effecta demonſtrare, quomodo ſeſe penitiſſime tradat Regi, velitque, ut illi Galliæ, ob beneficia futura adhæreant.

XXXV.

Epistola Cardinalis Richelij ad Ducissam Sabaudicam.

DOMINA,

NUllus dubito, tuam Celsitudinem in extrema versari sollicitudine, propter res Pedemontanas; patieris tamen, quod te rogatam volo, ut tibi dicam, non ideo esse trepidandum, aut animum despondendum, cum habeas fratrem Regē, qui constituit universam suam potentiam præstare tuæ protectioni, ut opem ferat, & fratres tuos in sinistro consilio impediat.

Chavinius, quem Rex ad te mittit, tibi novam illius nomine faciet fiduciam, eademque opera demonstrabit, eximio conatu in Gallia ad eum contendi finem, recensebit copias, in Pedemontium abeuntes ad tui defensionem, studiumque meum in hoc negotio promovendo.

In eo rerum summa, ut munimentorum custodes fidem servent, donec nostrates copiæ perveniant; sic satis habuero te humillime rogasse, ut ipsi omnem fidem habeas, cui ego penitissime confido; credasque me nihil obliturum eorum, quæ meæ fuerint facultatis, ut tibi comprobem, quod sim.

DOMINA

Tuus humillimus &
obsequentissimus
cliens.

CARD. DE RICHELIEU.

XXXVI.

Epistola Cardinalis Richelij ad Cardinalem Valetanum, sine subscriptione.

DOMINE,

PAucula ista verba non faciunt, ut cognoscas ægritudinem animi, quam coquo ex rebus Pedemontanis, tibi notissimis, uti confido, sed ut tibi dicam, modo Ducissa ne desit sibi ipsi, Regem quidvis facturum, ut ipsam asserat ab injusta oppressione Hispanorum & subditorum: hic cardo rei, ut suppetijs adferendis indulgeatur tempus.

Mitto tibi Chavinium, vice legati extra ordinem, ut uniuersus mundus cognoscat, protectionem, quam rex Ducissæ destinat, & ipsa sciat, Longavillanum cum novo exercitu ire in suppetias. Puto, te nihil reliquum fecisse, sollicite muniendæ Carmaniolæ, operamque dedisse, ut Ducissa munitiora suæ provinciæ firmet.

Conium & Ruelum prorsus sunt necessaria, ut cum Pinierola serventur vallium exitus. Sponte scis, quantum momentum trahant Nicea & Momelianum.

Crastino die expediemus Cursorem ad Comitem Aletisium, ut secundum petitum tuum mille pedites habeat paratos, qui Niceam & Villamfrancam imponantur, ad Ducissæ mandatum, modo authoritate satis ampla etiamnum polleat, ad introducendas copias nostrates in munitiora.

Si Turini incolæ testentur studium anceps quocunq; modo, nihil conveniet ambigere de ijs exarmandis.

In eo sumus toti, ut copiæ Pinierolam transeant.

Per Deum te oro, ut tibi ipsi parcas; assevero tibi, vel propter tuum commodum, me omnia expediturum, ut suppetias feram, teque ex hoc negotio cum laudo educam, cum certo sim futurus in perpetuum, &c.

20. Aprilis 1639.

XXXVII.

Epistola Emerij ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

HIc offendi Cursorem, Pinierola ad me missum, qui mihi nuntiaret Turini obsidionem: nisi aliquid habeat sub hoc instituto, quodnondum assequi licet, hostes ignominiam reportabunt, adeo ut existimē, laudes Deo agendas, qui mentem in illas partes flexerit.

Pinierolam adjurant me, ut revertar, & copias adeoque pecunias promoveam: putavi igitur, meum esse ex vicinia transire, ut Ducissæ institutum, Marchioni Villano egresso cum jam obsideri inciperet, datum noscerem, nempe quæ spectant Pinierolam, hospitia & sustentationem copiarum adventantium, angustiasq; Susanas servandâs. Exinde abiero, ad copias transmittendas, & curanda, quæ Regis & tuum attinent commodum.

Deproperavi ad tuæ memoriæ subsidium delineare, quæ in hac occasione scitu& factu fuerint necessaria, tumultuariè & sine ordine, quod Cursorem retinendum non putarem, aut iter meum retardandum. Mitto illud ad Chavinium, ut tibi exhibeat. Constitues igitur, quicquid videbitur de ea re, ut tuam sciam mentem. Certissimus esto, me non defuturum ulli rei, quæ tua commoda spectet, cum eodem studio, quo tibi devinctus sum per universam vitam, nempe.

Tuæ Eminentiæ

DOMINE PATRONE

humillimus, obsequentissimus, & devotissimus cliens.

EMERIUS.

Gravæ, 21, Aprilis 1639.

XXXVIII.

XXXVIII.

Epiſtola Cardinalis Richelij, ad Emerium.

DOMINE EMERI,

VIdi univerſas literas, quas huc ſcripſiſti de rebus Italiæ, poſtquam in Delphinatum abijſti. Nihil poteſt addi ad ſollicitudinem, diligentiam & ſtudium, quæ in negotio Regis præſtas. Crede mihi nihil ulterius poteſt inſervire commodis regiæ majeſtatis, ad Duciſſam juvandam, quam quæ hîc agitantur, cum conſtitutum ſit, præter exercitum Valettani, etiam illum Longavillani trajicere, in Pedemontium, ut Imperium ipſi rectius conſervetur, & ipſa adverſus quoſcunque hoſtium conatus aſſeratur.

Stupeo ad Hiſpanorum inſtitutum, Turini obſidendi, cum eas, quas ſcribis, habeas copias. Si enim oppidi gubernatores faciant officium, de quo nullus dubito, ſpero Hiſpanos ignominiam ſuſcepturos. Exercitus Longavillani movebitur die Mercurij, ipſus Lugduni erit præſto, antequam copiæ confluant.

Edocēda eſt Duciſſa de validis ſuppetijs, quæ deducũtur.

Longavillanus Imperio ſummo complectetur utrumque exercitum, quamdiu Cardinalis Valettanus concludetur; poſtea quilibet ſuum ducet exercitum.

Mandatum eſt Mothano, ut nihil expectato Longavillani exercitu, cum quater mille peditibus, & mille equitibus procedat, & anguſtias Scluſæ tranſeat. Hîc videtur, primo hoc agmine conjuncto cum ijs copijs, quas ex Cardinalis Valettani exercitu trajeceris, tentandum eſſe aliquid ad opitulandum Duciſſæ ex more Gallicano.

Curabis ut fora annonaria per Sabaudiam Copijs Longavillani præparentur. Omnino aſſerenda eſt Carmaniola & Villanova, Cahurium, ſi queas, Ruelum & Conium, id quod Duciſſa non putatur recuſatura, cum ſine iſtis locis provincia difficillime poſſit ſervari.

Con-

Consultissimum existimatur, Casalam maxime argento instrui: quod autem mentionem facis de bis mille peditibus, eo mittendis, magis necessarium judicatur, ut exercitus, in opem Ducissæ destinatus, roboretur, Carmaniola, & Neoastum asserantur, quā ut illæ copiæ Casalam transferantur, adeoq; loca ad commeatū seruentur. In eum finem videndum, ut Carmaniola apparatu belli instruatur, quamprimum copiæ ingredientur.

Cavendum sollicitè, ne adeatur Ducissa Sabaudiæ, nisi loca possideātur, quibus ipsi potest asseri respublica.

Oportet sane Ducissam usum rationis deposuisse, nisi Patrem Monotum in Galliam mittat.

Nisi Ducissa miserit per Marchionem Villanum potestatem, ut Galli promte intromittantur in loca superius dicta, invenienda fuerit ratio, quâ edoceatur Cardinalis Valettanus, sine illo modo rempublicam perditam esse, ut prōtius mittat; id quod eo lubentius fecerit, uti confido, cum illa loca nullam ipsi suspicionem queant movere, & potius ducat, ea in Gallorum potestatē ad conservationē devenire, quam Hispanis ad perditionē permitti.

Ubi Chavinius venerit in rem præsentem, confido te cum ipso nihil obliturum in re tanti momenti.

Nayerius respondebit de re numaria, & Bardæus de literis, quas expetis.

XXXIX.

Epistola Ducissæ Sabaudicæ ad Cardinalem Ducem Richelij.

DOMINE COGNATE,

PAucula hæc tibi scribo, ut dicam, me in hoc esse oppido, magis ad commodum Regis, quam ad proprium emolumentum. Certum est, me illud securitati vitæ prælaturam. Scis, quo in statu versemur, ex relatione Vallæi, cubicularij mei, quem mitto, antequam per circumvallationem concludamur.

Om-

Omnis mihi confidentia in te est, quæ mihi spem facit tuorum auxiliorum, ne peream te vidente ob Galliæ commoda, quæ curo. Id vero te adjuro, ut me credas. &c.

Turini, 19. Aprilis 1639.

XL.

Epistola Cardinalis Valettani ad Cardinalem Richelium.

DOMINE PATRONE,

QUamvis proxime mandaverim, hostes infestasse hanc urbem, non tamen possum, quin indicē, quartodecimo hujus mensis eos transiisse flumen Staræ, castra posuisse Madonæ cāpestri, postridie pervenisse Gruliaserum & Rivolum, & per decimos, sextum ac septimū substitisse; abijsse dehinc Mancalerium versus, non trajecisse Eridanum, sed castrametatos Valentinij.

Eodem die equites Pedemontani valde trepidârunt, destituentes quadringentos sclopetarios, qui ipsorum causa prodierant, adeo ut pene omnes perierint. Decimo octavo occupârunt suburbium Eridani, quod servare nequibamus: decimo nono progrediebantur per illud Eridani suburbium, ædificijs tecti, ubi satis acriter confliximus. De nocte nihil promoverunt, præter duos suggestus excitatos, ad gemina tormenta, quæ vicesimo inceperunt detonare.

Cum suggestus illi admodum sint remoti, nihil nocituros puto, quantumvis vim simulent. Credo equidē id unum quæri, ut Ducissa cum ipsis agere instituat. Dicebat mihi Nuntius nudius tertius, principem Thomam, & Marchionem Leganesium offerre restitutionem Chivasij, Crescentinij, Verruæ & Lavadosti, modo Galli exirent Pedemontij munimentis: Cardinalem Sabaudiæ, & principem Thomam concessuros ipsi tutelam, mo-

modo assereretur ipsis successio, & Cardinalis Sabaudiæ alicubi per Pedemontium commoraretur, adeo ut etiam ferrent continuationem ligæ cum rege initæ.

Ducissa, cum omnibus suis testabatur aliquam propensionem: sed Nuntius referebat postridie, omnia esse immutata, Leganesium servare velle Verruam & Crescẽtinium, ut reditum copiarum regiarum ex agro Mõferratensi impediret. Ducissa tamen mihi dicebat heri, malle sese potius emori, quam à causa regia separari. Debeo nihilominus tibi indicare, me adeo magnam in animo Comitis Philippi animadvertere formidinem, ex querimoniâ deficientis pulveris nitrati, & de incolarum perversitate, ut non præter rationem metuam, ne Ducissam deducant ad incommoda quædam pacta.

Non dubitabis, quin omnem operam sim impensurus ad ea subvertenda, ipsamque admonendam, quomodo nihil metuere debeat, postquam via sit libera exercitui, à rege ad suppetias ferendas misso; processum jam usque ad limites, jamjamque in Pedemontium descensurum. Sunt qui ipsi suggerant, quamvis hostes nullis hospitiis utantur, aut laboribus exerceantur Velianam versus, adfuturos utique ad claustra Galliæ occupanda, antequam copiæ regiæ possint accedere.

Testatum sic faciunt, quantopere desiderent, Ducissam transactionem inceptare, id quod ego præ omnib⁹ metuo, cum non tam hostes, quam Pedemontanos metuam malevolos. Dispicies hinc, quæ remedia fuerint adhibenda. Equidem fidem do; nulli me parsurum operæ, ne causa regia detrimentum patiatur, eroque per universam vitam, præter gratitudinem & fidelitatem animi, quam debeo,

Turini, 20. Aprilis.

Supplico tibi humillimè, id agas, ne legatus Sabaudiæ istas videat literas.

XLI.

XLI.

Sylloge rerum Pedemontanarum & Sabaudicarum, exhibetur Cardinali Duci à legato Sabaudiæ vicesimo tertio Aprilis. 1639.

QUæcunque copiæ præparetur rebus Pedemontanis, non tamen satis tempestivè pervenient ad liberandũ Turinum: proculdubio judicaverint Dux Longavillanus & ministri regij, Pinierolæ congregati, omnino necessum esse, ut auxilia per vim apertam tententur, si ipsis constet de sinistro statu illius loci, ut quantocyus exercitum decies mille peditum & ter mille equitum conflent, ex reverentia in Ducissam, quæ intra Turinum conclusa in eminentissimo versetur periculo, ne in potestatẽ hostiũ delabatur.

Chavinius qui legatum agit extraordinarium ad Ducissam ex parte regis cum Emerio, ante ipsum Pinierolam delato prospicient, uti rogantur, ut copiæ Ducissæ, quæ illuc convenient, queant subsistere, ad rationem regiarum, ne dilabantur à signis. Rogatur etiam Comes Guichius, ut eas suscipiat, & pari cum regiis amplectatur cura.

Quemadmodum vero maximi fuerit momenti, ut Turinum obsidionem extrahat, quantum poterit, ut otium suppetat copijs auxiliaribus, ad conveniendum; necessum est, quotiescunque fieri poterit, ut Ducissa regia & Cardinalis Valettanus certiores fiant, de suppetiis adventantibus, & necessaria in urbem comportentur, veluti pulvis nitratus, & argentum, quibus militi satisfiat, præter sumtus extra ordinem sustinendos.

Quod si per sinistrum casum periret Turinum, frustra adhibitis omnibus, quæ industria & virtus suggerere possent medijs; non tamen animus foret despondendus de rebus Pedemontanis, aut intermittendus conatus: quin potius fortiter & validè res fuerit promovenda, cum rationes pateant gloriosè absolvendi.

Ut autem bene incipiamus, conservandi sunt, exercitus integerrimi, ubi annona primum & ultimū est, factuq; promtum, dum hostes ad Turinum occupantur, ut interea promtissime prospiciatur Carmaniolæ de rebus ad conservationem necessarijs, ruinæ etiam per angustiam temporis provirili sarciantur. Fiet autem ex Pinierolâ per subsidia ministrorum Ducalium, cum illic sint præsto, præsidentes nempe Cheva & Murussus.

Idem tentādum, si queat, Neoasti, modo granaria Pedemonti serventur, Savilianum scilicet & Fossanum frugibus turgida; exhortandi sunt ut officium faciant; subornatis potentissimis apud populares: quibus auxilia vægrandia à rege ventura persuadeantur, ad hostes exterminandos. Ante omnia vigilandum est propter Pasam, Saviliani gubernatorem.

Postquām prospectum fuerit de annona exercitui numeroso, licebit valide agere, cum hostes debilem luctam præbituri sint obvires ex diuturniore obsidione fatigatas & enervatas. Sic enim curam gerent reficiendi militis, nec ulterius sese impediri patientur in medio nostrorum munimentorum, centroque Pedemontij, quo pervolaverunt quasi.

Cum sic igitur ex agro discessuri sint, proclive fuerit, loca limitanea annonâ instruere Santhiam nempe, *Trinum* & Casalam exigua regiorum equitum opera, dum pedites Chivasium, Crescentinium & Verruam, non diuturnæ loca luctæ, recuperant, nisi hostes longum sese muniendi sumant spatium temporis.

Et sine temporis jactura, posset in transcursu ager Turinensis, vastari, & eadem operâ obsidio laxa addi.

In eum finem restaurandum foret castellum Moncalerij, recipiendis ducentis sclopetarijs, equitibus per oppidum stabulantibus, ut ex ea parte præsidiarij Turinenses redigerentur intra muros. Ut autem equites securius degant, civibus quibus aliquot fossores addendi, injungetur restauratio oppidi; excitabitur munimentum aliquod exile ad Pontem extremum Eridani, tutando transitui. Ne-

cessum ifidem foret, aliquot sclopetarios in castellum Cavoreti collocari, unde Moncalerium protegitur ex parte montis Turinensis.

Præsidij etiam aliquid in castellum Rivoli imponendũ, quod patrocinaretur equitibus in oppidulo, qui ex illa parte vellicarent præsidium Turinense. Recuperato Chivasio, ista urbs nulla subsidia posset suscipere, neque ex monte Turinensi, cum id facile impediri queat: ea igitur ratione secundum brevem temporis tractum necessario succubuerit.

Crescentinio & Verruâ receptis, Jurea sponte reseraret portas; ut autem introitus Lavoldasti assereretur, ex illa parte, præsidia sine ulla difficultate imponerentur in castella Barri, & Musui.

Quod si per istos armorum motus exercitus hostiles recuperaret vires, aliquid ausurus, cui regius teneretur ire obviam; aut adeo cresceret, ut Turino liberando par videri posset unde metuendum foret, eam urbem diutius in alienis hæsuram manibus; consultum foret, ex regio exercitu segregari mille ducentos, quingentosue pedites, cum aliqua turma equitum, qui stationem Vulpianam caperent, ubi commodissimè omnium in Pedemontio hospitatur exercitus, propter compluria opima oppidula per viciniam sparsa.

Tum vero promtissimè muniretur castellum, exigua sane opera, cum prisca munimenta etiam extent lateritia. Statio illa tanti est ad Turinum momenti, si in potestate hostium relinquatur, ut transitum asserat copiis, quæ secundum Turinum, ex agro Mediolanensi, ad latus montium Canavertorum, in valle Susana, Pinierolam, aut in illam partem Pedemontij, quæ citerior est, sint deducendæ.

Maximopere vero est prævidendum, si forte hostes occupent Turinum, antequam regius constaret exercitus Pinierolæ, nec ulterius vellent progredi ex metu illius exercitus, qui exiguo temporis spatio posset prævalere, & ipsis exitium minitari, ne stationem Vulpianam corripiant, qua permunita, occluderent

penitus illam partem Pedemontij, quæ est Chivasio ulterior: quâ ratione Trinum, Santhia & Casala, cum reliquo omni Monferratensi pauculo tempore incideret in illorum manus; ex illa igitur occasione fuerint prævenienidi, si fieri possit.

Verum enimverò, ut ista omnia meditata rite deducantur in effectũ, servandæ suntpro virili angustiæ Pedemõtij, particulariter autem Vallis Susana; quod constante Turini obsidione est proclive, hostibus castella Velianæ & Susæ nondum occupantibus. Illud enim Velianum posset muniri & instrui à *Pinierolâ*, quemadmodum istud Susæ ex Sabaudiâ, si copiæ maturius eo deducerentur, ut per omnia necessaria muniretur: cui negotio Donnus Felix accommodaturus esset viros industrios & diligentes.

Neque tamen contemnendi fuerint secundum ista Hispanorum Comitensium per Sabaudiam conatus, si quæ vires exoticæ, uti promittitur, ipsis accedant, nec ex *Gallia* per absentiam Ducis Longavillani turbentur. Possent enim involare aliquem transitum, qui per Sabaudiam Lavaldostum usque pertingeret, ad communicanda cum Hispanis consilia.

Cum autem nunc possideant Juræam, & Lavaldostum habeant propitium, necessum est, ut machinationibus *utrinque* obvietur, & consilia ipsorum tempestivè *noscantur*, id quod Lavaldosti proclive est, propter commercia per Tarantæsiam cum ipsis, unde Senatorum quidam possunt locum dispicere artificiis, quæ Hispanorum negotiationes institutas aperiant.

Hæc autem consilia nequeunt executionem attingere, nisi exercitus regius sibi constet, & agros servet liberos, ubi supplementa crebrius accedant, quieti aliquid indulgeatur, & copiæ scribantur necessariæ saltem ad tempus proximæ expeditionis. Hæc si fiant sperandum fuerit adjuvante Deo, res Pedemontanas à rege in bonum ordinem restituendas.

XLII.

Sylloge usibus legati Sabaudici data, vicesimo octavo Aprilis, 1639.

VIdi Syllogen legati, quæ continet omnia, & possibilia & debita, tum ad Turini liberationem tum ad Pedemontij salutem.

Reliquum est, ut summa detur opera executioni.

Copiam illius mitto Chavinio & Emerio, mandoque, Comitem Sanmauritianum eandem mittere ministris Ducissæ, qui sunt Pinierolæ, adeoque ipsi Ducissæ, modo securè transmitti queat.

Summa rerum in eo consistit, ut tempestivè asserantur loca designata, cum metui possit, tum demum expetitum iri Gallos, ut introeant, cum non fuerit, unde necessaria ipsis sufficiantur, & perinde defensio relinquatur inanis.

Quod si tempestivè procurentur, quæ cum summo judicio Syllogæ sunt inserta, quam vidi, credo revera, Turinum posse liberari, eo etiam neglecto, assertum iri Pedemontium, & Turinum postea recuperandum.

Reliquum igitur fuerit, ut legatus id operam det, ne ministri Ducissæ, qui sunt Pinierolæ, ullam diligentiam omittant, ad executionem illorum consiliorum quemadmodum regij ministri negotio nulli deerunt.

XLIII.

Epistola Cardinalis Richelij.

MIttitur Sylloge, quam Comes Sanmauritianus concinnavit, & ego admodũ probo. In eo versatur cardo

rerum, ut pro virili illa dentur effectui, ubi sanè nihil omnino temporis est perdendum.

Promitto equidem mihi de tua industria tantum, ut etiam impossibilia sis aggressurus, modo Ducissæ ministri, qui non sunt conclusi, occæcationem nesumant ad Lethargiam.

Cæterum rogo, ut dispicias, ubi circumvallatio Turini nondum sit facta, an possit perferri pulvis nitratus. Forte Comes Guichius cum equitibus Ducissæ, & nostratibus ex Gallia adventantibus, qui certo nuntiantur bis mille, & amplius viam pervadendi invenerit Cubicularius iste Ducissæ asseverat, sibi natos esse tramites, ad id institutum apprime commodos.

Crede mihi, res Pedemontanæ me obruunt.

Longavillanus crastino die abit celeribus. Mandatum est Mothano, ut ducat quamprimum quater mille pedites, & mille quingentos equites.

Provisum est de argento, quod Emerius desiderabat, & particulariter de postremis terminis, id quod Noyerius ad ipsum perscribit. Constitutum est etiam ultra facultatem procedere.

Quo tempore universæ regis copiæ, quas Italiæ destinavit, transierint, Emerius & tu curabitis supplementa fieri, quæ adulta æstate saltem perveniant. Scit Emerius usum illorum.

Propter Deum rogo, ut cures Syllogen legati Sabaudici fieri, qui mihi dixit, sese eandem ministris Ducissæ, qui sunt Pinierolæ missurum. Id operam dabis, ne suspicionem cōcipiant, nos diversum quærere, quam ut loca illa asserantur, ad Ducissæ commodum. Nimium industrij sunt, ut eos fugiat, loca illa, nisi in Gallis asserantur, in potestatem Hispanorum transitura.

XLIV.

Epistola alia Cardinalis, sine subscriptione.

SCripsi tibi simpliciter per Gardonum, tuum fiduciariū.

Nihil igitur habeo, quod nunc dicam, nisi id; consultissimum mihi videri, ut Nuntius Turino exeat, & Comiti Philippo tantum animi suggeratur, ne possit Ducissam ad ineunda cum fratribus pacta incommoda inducere, in quibus perditionem suam esset inventura certissimam.

Eadem sors ipsum manet, & deterior, si quid gravius cogitari potest. Adjuro te, ut omnem moveas lapidem, quo pulvis nitratus inferatur Turinum: Vallæus præbet sese ducem.

XLV.

Alia epistola Ducissæ Sabaudicæ ad regem.

DOMINE

Nisi tua Majestas mihi opem ferat validè, video mihi succumbendum esse in summis miseriis, per reipublicæ perditionem, ubi maculam suscipiet tua authoritas, si destituas tibi conjunctos & sanguine & causa, qui à reliquis factionibus discessere, ut sese tibi penitissimè adjungerent, & defendendos præberent. Supplico majestati tuæ, ut promtissimum remedium adferas, quod in rem utriusque fuerit.

Cum autem Abbas Montanus te possit facere certiorem, uti à me est jussus, quo in statu impræsentiarum verser, supplico denuò humillimè, ne perire sinas eos, qui tibi æquo mecum studio inserviunt, sed ut ij, qui eandem mecum mentem tenent, reddantur cordatiores, quemadmodum protestor, eam esse meam voluntatem, modo mihi mea serventur, & sic occasio relinquatur id revera testandi per effecta; adeo ut magis ac magis demonstrare queam,

dum vitam ipsam, uti fit quotidie, expono, quomodo sim per omnimodam sinceritatem.

DOMINE

Tua humillima & obsequentissima soror & famula

CHRISTINA.

Turini, 2. Aprilis. 1639.

XLVI.

Epistola alia Ducissæ Sabaudiæ ad regem.

HUmillimas meas supplicationes itero, ut tua Majestas mihi opem ferat, in præsenti necessitate, quam ne describere quidem licet, ne expavescas, sanguinem tuum in hoc videre statu. Non quod animum minus fortem geram, quam Natales mei præbent, sed quod vires deficiant, unde paulatim succumbo, ad hostium nimiam potentiam, nullis etiamnum comparentibus suppetijs, quæ tamen apprimè sunt necessariæ in rebus ad extrema vergentibus, quod mihi usu venit.

Domine, supplico tuæ majestati, ut verbis meis fidem habeas, cum ex ore meo nihil unquam intelligere debeas, præter veritatē, recorderis utique te mihi promisisse, universorum alenam ad universa afferenda, cum neque credere possim, mea officia minus commeruisse, quam quæ cæteris Galliæ filiabus præstantur, ubi reges ipsi ad illas asserendas sunt progressi, longè minori de causa, quam nunc, in Italiam moventes.

Perdidi sex provincias, dum tibi inservio, septem loca munita transiere in potestatem hostium; quid ulterius petes, Domine? Assere mihi libertatem, postquam præter

ter vitam nihil mihi est relictum. Si tua majestas eum honorem habeat isti Nobili, quem mitto, ut audiatur, intelliges particularia, adeo ut verborum seges nunc sit inanis, postquam effecta demonstrarunt, quod sim.

Tua.

Turini, 11. Aprilis 1639.

XLVII.

Alia epistola Ducissæ Sabaudicæ ad regem.

DOMINE,

HOstis subiijt istum locum ex una parte: emisi hunc Nobilem, qui tuæ majestati referat, quomodo habeam: remansi hic, certa perire: promitto mihi de tua benignitate suppetias, quod te rogo humillimè ex toto corde, ne hostibus destituar præda.

Recommendo tibi denuo charissimos meos liberos, ne ipsi pereant, dum ego pereo. Non est otium plura scribendi, quæso tamen, ut liceat solatio tuorum auxiliorum frui. Assevero tibi, me tui causa quidvis facturam inservire per universam vitam, demonstrare etiam, quomodo titulum digne geram, nec sine desiderio, ut habear.

Tua.

Turini, 14. Aprilis, 1639.

XLVIII.

Alia epistola Ducissæ Sabaudicæ ad regem.

DOMINE,

ETiam hac vice lubuit ad te scribere, antequam

me videam in hoc oppidum conclusam ab hostibus meis & Coronæ, ut opem tuam implorem.

Pessimo versamur in statu, qui tuæ majestati non debet fucari. Oportet enim ut verum tibi innotescat, & potentiam tuam ad opem ferendam expedias. Malevolentia ipsorum me unam petit, in me exercebunt rabiem, adversus tuum sanguinem conceptam. *Miserere* mei, quæ tibi inserviendo pereo.

Tibi recommendo charissimum meum filium, unicum meum solatium, ut ipsi conserves rempublicam, atque in eo pullulare facias benevolentiam, quam mihi demonstras; sic etiam tribus meis filiabus faveas, ne ipsarum sors dejiciatur infra natales.

Committo illas tuo patrocinio, supplicoque ut paternum in eas animum sumas, quin imò maternum, si fieri queat: neque enim scio, quid fortuna in me velit statuere, ne unquam in manus istorum tyrannorum deveniant, qui constituerunt rempublicam evertere, sub prætextu libertatis, quam ademtam volunt & illis & mihi.

Istæ forte fuerint postremæ supplicationes, quas tua majestas à me audiet: vides, & exerto digito sentis, me nunquam perdere studium erga Galliam & tuam majestatem, nisi cum vita; malimque eam prodigere, quam à causa tua separari, quin semper sim.

Tua.

Turini, 17. Aprilis. 1639.

Adjuro te, Domine, ut permittas calamo meo, ad me consolandnm, hoc vocabulum, dilecte frater, ut curam suscipias tuorum nepotum, meorum liberorum, & fidelium ministrorum. Si videas statum, in quo impræsentiarum versor, ad commiserationem flecterere.

XLIX.

Epistola Chavinij sine inscriptione.

HUc perveni, Lugdunum videlicet, die Martis, vesperi, qua potui unquam diligentia, cum illi, qui celeribus tenuere viam regiam tantundem insumserint temporis. Hodie discedo, Gratianopolim abeo, inde Pinierolam, sine interposita mora, ubi audio esse Emerium, qui Turinum pertransire non potuit.

Donnus Felix ad me huc misit *Pisiæum*, qui me salutaret. *Ex* eo didici, Marchionem Leganesium esse præsentem in exercitu Hispanico; is antequam eò accederet, voluit sibi tradi Chivasium, Verruam & Chencham: ipsus, Cardinalis Sabaudiæ, & princeps Thomas hospitantur Valentinij, cujus loci claves *Ducissa* misit obviam: incipiunt ex tormentis quinque impetere vetus castellum Turini.

Incursarunt urbem, nemo facile pervadit; nondum ceperunt Susam, nec Velianam, nec ullam produnt suspicionem Carmaniolæ invadendæ. Ducissa flagitat pulverem nitratum instantissime, puto missum esse à *Pinierolâ*, quantum potuit hinc mittimus quinquagies mille dolia, quorum singula centenas habent libras, ut habeant, unde explosionibus porro sufficiant. Curcellanus moratur etiamnum in hac urbe, qui fidem facit, universum apparatum bellicum ad exercitum iri delatum ad initium mensis proximi.

Quamprimum fuero in loco præsens, particulariter perscribam ad Dominum patronum statum rerum, quoad fieri poterit exactissimè & verissimè. Mitto Eminentiæ tuæ syllogen earum copiarum, quæ hic transierunt, verissimam: valde metuo, illas multum recessuras ab hoc numero, antequam perveniant Pinierolam: Asseverant, equestres copias esse expeditissimas, pedestres vero satis miserabiles. De Occitania nihil habeo, quod dicam, cum nihil sit renunciatum.

Salus

Salus rerum Italicarum mihi videtur in eo consistere, ut exercitus Longavillani adproperet, quanto fieri potest numero, ne summa regis consilia turbentur. Nam quantum ex sermonibus colligo, metuendum est, ne Turini æque defiat annona, uti pulvis nitratus. Quicquid sit, obruitam sese videt Ducissa, certum utique, eos, quibus illa maxime fidebat summam rerum, curam necessariam non adhibuisse.

Comes Guichius discessit heri, Pinierolam abiturus, ut copias recipiat. Constituit aliquid audere, quamprimum agmen aliquod non contemnendum poterit colligere.

Omnes carri tormentorum & annonæ Casalæ sunt; cumque præsentes hic esse nequeant, puto *Dominum* meum patronum nihil improbaturum, si centum mulas per Delphinatum conquiram, quæ apparatum perferant copijs iis, quas Comes Guichius contrahit, ubi aliquid velit audere. Conducendas curabo menstruis quadraginta solidis, quo pretio singulæ diurnas præstabunt operas: expensa hæc efficiet saltem sexaginta & unum mille librarum in universum, ad usum commodissimum.

Humillimè supplico tuæ Eminentiæ, ut digneris mandare quid facto sit opus, si forte induciæ proponantur particulares per Italiam; an oporteat impedire illam negotiationem, aut si quæ sint conditiones, quæ armistitium admittant. Recepi literas Domini mei patroni, vicesimo secundo Aprilis scriptas.

Non prætermisero exequi cum omni sollicitudine, quicquid potero, mandatorum tuorum, quæ munitiora loca Ducissæ spectant. Multum obtinuimus, postquam legatus Sabaudiæ testatus est tibi, mentem ipsorum eo vergere, ut in manus regis tradantur.

Finienti mihi istas supervenit Cursor, à principe missus ad Marchionem Sanmauritij, nullas ferens literas à Cardinale Valettano. Hoc unum potui ab ipso

ab ipso discere, hostes à Turino recessisse, Leganesium abire in agrum Monferratensem; principem Thomam verò remanere in Pedemontio: metuo, ne ille aliquid audeat adversus Carmaniolã: plura scibis ex marchione Sanmauritiano, quam ego dicere queam.

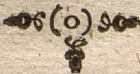
Quicquid eveniat, laudandus est Deus, post Turinum liberatum, ob plurimas causas: hinc ego occasionem sumã videndi Ducissam, priusquam constitueram. Supplico humillimè Domino meo patrono, ut credas, me nihil obliturum, quæ mearum sunt partium, ut benè & fideliter exequar mandata, quæ misisti, adeoque cum gaudio impensurum vitam commodis tuis particularibus, cum nullum urgentius foveam desiderium, quam ut tibi complaceam, adeoque demonstrem, me esse, usque ad mortem futurum.

TUÆ EMINENTIÆ

humillimum & obsequentissimum, fidelissimum & obligatum famulum
CHAVIGNY.

Lugduni, 17. Aprilis. 1639.

Cum Cardinalem Lugdunensem non offenderim hic, qui Cardinali Bichio valedicit, perscripsi ad ipsum, quæ mandasti, ut eum disponam ad adeundam aulam. Ajunt, ipsum sic constituisse, jussisseque ut omnia impedimenta parata essent ad reditum suum ex Proventiâ.

CON-

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO M. DC. XL.

LIBER XVII.

CAPUT I.

Gallo Vinarienses ad Bannerium vocantur.

NIsi Gallia barbaras nationes, & atrociorem militem Cæsareanum mallet in viscera admittere, consilia Cardinalis, de augendo exercitu Vinariensi erant exequenda. Longavillanus igitur ipsi adjungitur, ne quid imprudentius ruerent copiæ, cum ipsius valeret & armis & consiliis. Meminimus, istum exercitum Gallo-Vinariensem in Wetteraviam concessisse, loca ibidem aliquot, ut liberalius degerent, corripiunt, & Bannerio, aliquot cladibus affecto, hostibusque impari, eunt opitulatum, ne ille penitus conficeretur.

Redit Longavillanus in Galliam, Hamburgi navem ingressus: sed Lotharingiæ dux per Alsatiam & Palatinatum inferiorem recuperat, quæ minus solidè fuerant firmata, adjutus ab Hispanis & Bavaris: simulatè sibi reconciliationem cum rege optans.

Politica reminiscentia.

QUantus vastissimo imperio incumbat terror, ubi hostis, licet non admodum potens, irruit, noverant Persæ,

Persæ, qui metuentes virtutem Agesilai, Græcos corruperant multo auro, ut ob intestina mala ille ad patriam tutandam revocaretur. *Sensit* vir sagax consiliorum causam, ingemuit dolum an vim, questus, centena millia sagittariorum incursare, quibus impar cedere cogeretur. Intelligebat autem numum *Persicum*, qui sagittario signabatur, quemadmodum noctuam ostentabat Atheniensis.

Mercurij, sive argenti vivi ea est natura, ut semper foret, nisi in vasis, ubi nihil arrodi potest, contineatur. Hinc immittitur aggeribus, ut illis vitium faciat, aquæ incumbant, molem disturbent. Riseris primitus machinamentum, ob tantilli instrumenti speciem, sed mireris effectum. Sic profecto hostis nunquam contemnitur impune, quando admittitur.

CAPUT II.

Atrebatum deditur Gallis.

CArdinalis, cui eximia quæque placent, in Gallobelgio, dum Hollandi vires Hispanorum ad Hulstam occupant, & graviter atterunt, rem aggreditur, ultra spem & vires, uti videbatur, difficilem. Atrebatum obsidendum mandat, quam urbem tergeminam Hispani tenuerant centum quadraginta octo annos, Galli septies, sed frustra obsederant, unde portarum frontispicio inscriptum carmen patrio idiomate, tum demum Atrebatum Gallis cessurum, quando mures bello subegerint feles.

Nihil autem tanto genio difficile, nihil invictum: sic tandem fit deditio. *Cælum* per omnia favebat Galliæ, & alterum principem mense Majo indulget matrimonio regio

Politica reminiscentia.

POpulosæ urbes ob numerum incolarum videntur invictæ, sed cum quotidianis egeant alimentis, quæ nec centesimus recondit ad necessitatem annuam: Hinc igitur, hoste campos tenente, & angustias viarum obsidente, fames, & ex fame tumultus, adeoque deditio. Meminimus Magnum nostrum Henricum exercitum admovisse *Parisiis*; qui famelici magno ære sibi comparabant victum, quem exercitus parcissimè transmittebat, ut vestem & quævis necessaria adipisceretur miles, civis vero langueret, donec extrema urgerent, & deditionem suaderent.

Hinc Citadellæ aut castella imponuntur urbibus, quæ exiguo numero propugnatorum valeant sustinere obsidium diuturnum, tametsi oppidum corripiatur. *Est* tamen, ubi hostis perrumpat, & annonam inferat; aut eam obsidentibus intervertat; nisi magno molimine confligatur.

CAPUT III.

Lusitani & Catalauni deficiunt ab Hispano.

VT res mortalium sunt fluxæ, ita varios præbent casus. Ipsa Hispania tumultuari incipit, & regi suo esse perduellis. Lusitania post fatum Sebastiani, in Africa cæsi, & mortem Henrici ultimi regis concesserat in potestatem, frustra repugnante Antonio, extra conjugium nato, Castilianorum, qui sese ex sorore maxima, post demortuos mares, genitos ferebant.

Bragantiæ dux conjugem habebat ex mare prognatam, unde sibi potior jure videbatur, si potior

potior viribus fuisset, ipsus etiam recta linea, sed secundum ultimam stirpem illegitimam, descenderat. At Castiliani eum promissis onerant, cuniculis terrent, & ad quietem componunt. Cum autem Imperium Castilianorum esset gravissimum, conspirant Lusitani, ut proxima quaque occasione secessionem faciant, Regem eligant, sanguinem regium in thronum restituant.

Commodum instituto visum bellum Gallo Hispanicum: itur ad Cardinalem, qui classem & militem præstet, donec Regnum sibi constet. Hîc demum lex talionis valuit, postquam Guysiana factio ex Hispania dudum esset fota, vel in eum finem, ne Lusitania jugum excuteret. Permittuntur igitur illis ducenti equites Galli, & sex millia peditum, præter viginti triremes.

Verumenimvero, quercu ruente, ligna quivis colligit: Catalauni, ex altera Hispaniæ parte, perduellionem sumunt, bello, quod circa Leucatam & Salsam gerebatur, oppressi, præter immunitates violatas, & sacra calcata per militarem proterviam. Ibi mittunt duodecim viros graves, qui Gentem patrocinio Galliæ submitterent, & auxilia rogarent. Fortunæ sese præbenti instat Cardinalis, Condæum ad ipsos expedit, ex Marsilia vicina negotium urget. Promittit ipsis novem millia peditum, & tria millia equitum, ut cum popularibus pares esse possent oppressori.

Politica reminiscentia.

TYrannis duobus fere modis destruitur, vel per causas externas, ubi hostis vim infert, vel per principia interna, ubi seditiones gliscunt, aut justus dolor & nimius sensus injuriarum arma imperant. Hinc pavore perpetuó agitatur, ob hostes externos & domesticos, qui exitium ipsi moliri non desinunt, alij per vindictam, alij ex amore libertatis pristinæ.

Neque enim vægrandis opulentia Monarchias continet, sed benevolentia subditorum & authoritas apud Exteros. Postquam enim vasalli obsequi, & vicini metuere desiére, demigrat amor in odium, & reverentia in contemtum. Ubi successus parum respondet consilijs aut viribus, excitantur animi, judicant, Tyranni bella præter justitiam geri, coëunt, & libertatem quærunt.

Castilia non habet, quod miretur, Catalaunos & Lusitanos fecisse secessionem, cum illi oneribus & felonijs nefandis sint oppressi, isti hactenus usurpatori paruerint, deluso domino legitimo: illi Regis Christianissimi optârint jugum amicabile, isti gravissima exeant servitute. Neque enim ferri potest pernicies illata, libertatis exitium, tyrannidis vesania.

CAPUT IV.

Casala liberatur, Turinum capitur.

GEmini exercitus conjunguntur in Italia, Imperatore summo Comite Harcurtio, in quo perficiendo videntur conspirasse prudentia, fortitudo & fortuna propitia. Is continuo hostem ex agro propulsat, sæpissime conflictatur, semper victor. Casalæ obsidio probatum eum dedit. Fatalem illum premebant Hispani: Harcurtius eos aggreditur, tertium rejicitur, semper robustior, donec transitum sibi aperiret, stupentibus hostibus ad virtutem eximiam.

Turinum inde ducit, cujus Citadella obsequium in legitimum dominum nunquam exuit, locumque licet milite & necessarijs instructissimum, obsidet integerrime. Miretur Orbis terrarum, Imperatorem istum nihil motum esse numeroso exercitu, quem virtute superavit, & quibusvis difficultatibus, quas per prudentiam explanavit, dum sextum mensem obsidio constat,

ſtat plurimis egregijs caſibus memorabilis, & locum legitimo principi reddit, hoſtibus ſub leges fortitudinis redactis.

Politica Reminiſcentia.

IMprudentiæ humanæ, an fato cæleſti tribuas, addubites, clades crebriores, & conatus vanos, quibus aliqua loca nobilitantur. Atrebatum octava tantum obſidione conceſſit in Gallorum poteſtatem, quibus penitiſſime videbatur negatum. Mutantur enim tempora, & militiæ rationes; obſervantur errores præteritorum momentorum; exurgit prudentiæ uſus, & perficitur inſtitutum.

Oſtenda pertinaciſſimè obſeſſa, vel quinquies victa fuit, dum munimenta ab hoſte dejicerentur, tranſitu ſtructo, obſeſſi vero nova excitarent, donec tandem in anguſtum ſpatium redacti, vix haberent, ubi ſeſe verſarent, & deditionem glorioſam facere cogerentur. Tantum poteſt magnanimitas, licet aliquando damnoſiſſima.

Obſeſſis inferenda eſt vis, vel fames: hanc temporis diuturnitas conciliat, ſed varijs caſibus obnoxia; illam expedit numerus & prudentia, retundit autem virtus oppoſita, quæ munimentis fulcitur: adeo ut vix deni milites uni reputentur pares obſeſſo.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXLI.

LIBER XVIII.

CAPUT I.

Ariena capta & amissa.

CUra rerum Germanicarum augebatur Cardinali, postquam Bannerius fatis concessit, ne videlicet Suecis rejectis armorum moles in Galliam incumberet: veluti Cæsar Hohentuiliam, arcem situ & opere inexpugnabilem, sub Alpibus, quà Sueviam spectant, obsidendam censuit, ut expeditius pergeret. Per Belgium valebant arma utrinque, Hollandis Gennepam, exiguum, at munitissimum locum expugnant, dum Ferdinandus, Hispaniæ infans, qui Belgium per septennium rexerat, diem suum obit.

Cardinalis instituerat cum illo agere, de Belgio in Archiducatum vertendo, qui ab Hispania revulsus, proprijs uteretur auspicijs: unde suspicio apud maleferiatos orta, de fato præcipitato, secundum Caroli Hispanici nuperum obitum, qui Belgium erat rapturus vel invito patre Rege, etiam de sacris nonnihil suspectus.

Nostrates effunduntur in Flandriam populabundi: corripiunt Bassæam, facili negotio denuo perdendam; Bapalinam etiam occupant & firmant. Arienam

Ar-

Artesiæ amplissimo circuitu, etiam per palustria continuato claudit Rex, & ad deditionem perurget. Sed otium non sumit, ad explananda obsidionis munimenta, aut annonam inferendam, ubi audit Suessanum, Condæo ob prærogativam generis semper infestum, tumultuari, ne Hispanus illàc irrumperet in Galliam.

Sic Hispanus vallum occupat, & oppidum per inopiam omnium rerum recuperat pauculis diebus.

Politica reminiscentia.

ARmorum vices sunt stupendæ. Marcellus ab Hanibale victus, vincit postridie, ut eadem opera cum clade nuntiaretur victoria. Sed locum munitissimum tam brevi tempore mutare dominum, vix legas per vastissimos historiarum campos. Ludit sane fortuna in rebus humanis, quemadmodum eadem hora cælum atrum & serenum aliquando ostentat.

De Tiberio, Imperatorum prudentissimo, memorat Tacitus, quod provincijs nonnullis turbatis adesse non sustinuerit, sed Romæ quasi affixus, caput rerum amittere noluerit. Idem consilium Calani, Indi sapientissimi, ad Alexandrum Magnum, ut nempe mediam vastissimi Imperij provinciam incoleret, cæteris per ambitum sparsis ex æquo vicinus.

Summæ igitur necessitatis fuerit, aut magnanimitatis, prodire ad extrema Imperij, & turbulentis facultatem relinquere exercendæ proterviæ. Verumenimvero alijs Nationibus alia sunt instituta. Hispani expeditionibus immiscere Reges suos desiêre; nostrates suorum Regum præsentia etiam impossibilia quæque aggrediuntur.

CAPUT II.

Suessanus turbat, & cadit.

HOstis intelligebat armorum suorum debilitatem, & Galliæ vires. A violentia igitur transit ad machinationes. Promissis laborat obtinere, quæ aperto marti negabantur, adeo ut justitiæ expers, occasiones aucuparetur. Reperit ingenia quædam, quibus ex fastidio nescio quo reipublicæ allubescebat exitium, sub prætextu conservationis propriæ. Nectuntur tricæ, eodem momento conceptæ, propalatæ & suffocatæ.

Ea opera fuit fiduciariorum, de pace in limite Regni agentium. Scintillæ istæ immane poterant excitare incendium, nisi Deus patrocinio singulari arma Regis justissimi direxisset, & consilia ministro sagacissimo suggessisset. Comes Suessanus, quod Condæo inferior haberetur, à rebus gerendis remotus, cum Bullionæo persuaserant Aurelianensi, ut Hispaniæ & Austriacorum copias in Galliam effunderet, Sedano tradito, & Parisios angeret.

Cardinalis Chastilionæum, Imperatorem cordatum objicit ingruenti hosti, donec Rex ab Artesia adesset. Fit prælium acerrimum, cadit Suessanus victor, & disparet nubecula illa perduellionis.

Politica reminiscentia.

DOcuit experientia tumultus istius authorem primarium, longe aliter sermones circinari, & agi, eloquentiam & res gestas multum distare, cum facilior gloria acquiratur calamo, quam ense. Debebat ille prudentiam consulere, ut sese potius muniret, antequam nos aggrederetur. Sic igitur seditiosa colluvies vicit numero, sed caput perdidit.

Exemplo sit istud fatum omnibus, & Regi & purpu-

ræ

ræ refractarijs. Nulla est fortitudo in perduellione, nec victoria desiderari debet, nisi eadem sit justa. Falluntur profecto misere, qui lucrum in perfidia quærunt, cum per obsequium fidele licuisset indipisci compendium honorum & opum. Iustissimam fert pænam, qui patriam incursat armatus, & bellum bello cogitat extinguere, maxime vero, ubi homoligius legem Principi dare audet quamlibet.

CAPUT III.

Aurelianensis jubetur exire Gallia.

COpiæ illæ adverso stabant studio, cum tamen eadem uterentur lingua, eodem turgerent animo, simul sibi visæ vinci & vincere. Dirimuntur tandem, ut appareret, nullam in rebellione esse collocandam fiduciam. In conflictu illo fatali cadit princeps, juvenili ardore ferox, non legitime pugnans. Apparebat effectus, latebat causa, demonstrabat Deus, victorias alijs commodas, alijs adversas obtingere.

Invitus hæc scribit calamus; dolet enim, viros natalibus claros plebi immisceri ignobili, & gloriæ usum projicere, ut ignominiosa morte dispereant. Factio igitur capite & gubernaculo destituta, stupebat, non quod ducibus, quos substitueret, careret, sed quod evidentissime hoc casu doceretur, sæpissime prudentiam fortitudini junctam evadere in præceps, quod sola non auderet.

Tum Aurelianensis conjurationis seriem revelat regi, trecentorum nobilium catalogum exhibet; Aurelianensis jubetur aliquamdiu in Sabaudiam secedere, sponte Belgij pertæsus.

Politica reminiscentia.

PLurimi mortalium seducuntur, qui sequuntur, non imitantur duces, ex amicitiæ, non commodi ratione. Damnum, quod incursant, non animadvertunt, quin etiam expetunt, ne abjecti animi arguantur, aut benevolentiæ non integræ, si magnates in periculo versentur sine ipsis complicibus; quasivero crimini darentur bona consilia, laudaretur temeritas.

Impetus ille amicitiæ, aut desiderium vindictæ transversos rapit, mentis usum eripit, ut neque salutis, neque turpitudinis habeant rationem. Quid vero stultius, periculosius, & per excandescentiam importunius, quã regi insultare, ex odio in Ministrum concepto, adeo ut popularium salus immoletur alicujus fastidio.

CAPUT IV.

Bullionæus reconciliatur regi.

REx cum Cardinale accurrit quantocyus, validum trahit exercitum, si forte per principia illa minus actum esset, tametsi Arienam tum caperet; Doncherium recuperat, ubi rem tormentariam ipsus disponit, primus explodit: exercitum admovet Sedano, ut Bullionæus intelligeret, quam perdite sese opponeret principi victorioso. Præsens ista omnia spectavi; discant hinc Reges, quantum referat, ipsos in rem præsentem descendere.

Rex universis copijs designat stationes, scientiam rei militaris demonstrat eximiam, ut pateret, exercitia tot bellorum, & usum tot victoriarum informasse animum. Voluit theatrum funestissimi conflictus calcare, & penitus obire, nimio æstu nihil impeditus, cum sequaces deficerent fere, donec inclinatissimo die recederet, ut liceret animadvertere, illustrem hanc curam nihil arguere victoriam, sed supplicium.

Hoc

Hoc eventu Bullionæus suas ex solo Gallicano retrahit copias, ne aliquod infortunium susciperet, sed ut ostenderet, sese potius amicitiam defuncti secutum, quam obsequium in Regem rupisse, cui pronum habebat integram fidem præstare. Rege igitur appropinquante, oblata Imperatoris vægrandia repudiat, ad officij cultum reversus; adeo ut principi legitimo reconciliatus, firmam imperioli possessionem, præter testimonia benevolentiæ diversa quæ & Rex & Cardinalis addebant, impetraret.

Politica reminiscentia.

SApienter dicebant prisci, amicum usque ad aras procedere, ut intelligeremus, propter amicos nihil lædendam esse conscientiam. Si enim, uti Cicero ait, Amicitia sit communio rerum divinarum & humanarum, vinculum pietatis, non iniquitatis, amici fuerit, consulere in medium, sinistram mentem reducere in viam, monere denique & moneri, adeoque adminicula ad virtutem exercendam præstare.

Hinc patet inter latrones non posse esse amicitiam, sed conjurationem, quæ lucem fugiat, cum vera amicitia spectari gaudeat. Amicitiam qui ex societate humana tollit, Solem ex mundo tollere videtur, inquit ille: splendet igitur amicitia, & exhilarat sese mutuum, adeoque viciniam.

Cum etiam ea sit sors rerum humanarum, ut nemo facile sibi sapiat, cum plerique foris simus lyncæi, domi cæcutientes; deliberandum est cum amicis, quid facto opus sit, gloriam augeat, & ignominiam cispellat: ubi vero exacerbato ingenio objicitur irritamentorum major materia, ad exitium decurritur.

CAPUT V.

Perpinianum facit deditionem.

CAtalauni excusserant jugum Castilianorum, etiam victoria potiti, profligatis oppressoribus, & Galliæ parebant. Rex igitur, ex Cardinalis consilio transit in agrum Russilionensium, ut libertati asserendæ opitularetur, Coliæbram committit Meileræo expugnandam, & Perpinianum, clavem universæ Hispaniæ, invictum hactenus creditum, obsidet.

Præsentia Regis, Schombergij & Meileræi virtus pervincunt, deditionem extorquent, tametsi Hispani molirentur extrema, ad obsidionem disturbandam, adeo ut Haudencurtius ter fuerit captus in conflictu, ter sese illorum manibus extricaverit. Sic redit ad Galliam, quod Castiliani à longo tempore usurpaverant.

Politica reminiscentia.

PLurimum facit ad gloriam principis, si valide præstet patrocinium clientibus spontaneis. Hinc elucet illius justitia, quæ aliena æque ac sua complectitur commoda. Potentiam ostentat Exteris formidandam, qua eadem genuinis & nuperis subditis redditur charus.

Hac etiam via proferuntur limites Imperij cum gloria, ubi populares attrahuntur in obsequium, ex suavi cæterorum quiete. Quotiescunque enim arma corripiuntur ad oppressionem, non ad defensionem, pronum est vulgo judicare, violentiam occupasse mentem principis, æquitate extorre, qui scilicet suum emolumentum, non salutem alienam quærat.

Neque vero per hanc solam occasionem reges Christia-

ſtianiſſimi ſtudium ſuum exeruere, pro libertate populorum, quos crudelis premit tyrannis: ſic enim Flandris oſtendere, quomodo nec ſanguini, nec ſumtui parcerent in aſſerendis vicinis. Sic Duci Nivernio demonſtrarunt, tranquillitatem propriæ reipublicæ nihil magis ſibi eſſe cordi, quam illam Monferratenſem, & Mantuanam. Ipſe Sabaudiæ Dux agnovit nos non tanti feciſſe Mediolani lucrum, ſed Sabaudiam & Pedemontium ipſi aſſeruiſſe.

Dux Lotharingiæ in patriam ſeſe vidit reſtitutum, poſtquam ad officium redijt; perit autem perfidia geminata, ſecundum tot noſtræ ingenuitatis teſtimonia. Nihil hic de Luſitania loquor, tametſi Iohannes IV. occaſionem conſtituendi Regni non invenerit, niſi in virtute noſtra, quæ Philippi Caſtiliani fregerat faſtum.

Magnus animus nihil parvum audet, hinc munitiſſima quæque primo videntur impetenda, ut cætera trahant. Hæc enim reddita, cæteris deditionem monſtrant, quæ ſub iſtis fere clavibus ſervantur. Perpinianum ſane per univerſam Hiſpaniam locum parem non habet, incolis ſuperbit fortiſſimis, quod à longo tempore audirent invicti, adeo ut Franciſcus I. munimentum hoc fruſtra aggreſſus, Ludovico Iuſto id reliquerit domandum.

Vis quidem non eſt adhibita, deditio tamen Galliam cumulat gloria majori, quod ijs fuerit extorta, qui ſibi prudentiæ uſum ſummum, Gallis impetum tribuunt. In hac enim occaſione didicere, nobis plus eſſe conſtantiæ, quam ipſis fortitudinis, qui reipublicæ decus illud propugnaculum væcorditer deſtituerint.

Vaframenta ſane, ad circumveniendum
Regem ipſis æque fuère in
utilia.

CA-

CAPUT VI.

Lambojus vincitur & capitur.

COmes Guebrianus ad copias Vinarienses abierat cum supplemento: descenderat moles belli in agrum Coloniensem: conjunguntur Galli, Vinarienses & Hassi, invadunt Lambojum, insignem reportant victoriam & prædam, Duces complures faciunt captivos, ipsumque Imperatorem Lambojum, qui Parisios deductus, non tantum admirationis meruit, quod novum non esset, summos duces hic luere temeritatem invasæ Galliæ.

Mothanus Maudencurtius apud Catalaunos rem strenue gerit, Marchionem Pouariæ cædit, & cum majori parte Nobilitatis captivum trahit. Hic Cardinalis consulit, ut Mareschalci insigne utrique, virtutis ergo, offerretur; quod Rex, pro imitatione negligere non voluit.

Politica reminiscentia.

QUicunque princeps à suis expectat operam, pretium addet superiori, ut subinde novam invitet. Mens generosa ob honorem maxime agit, rarius ex commodo: ubi animadvertere licet, operam principi non ingratam, intenduntur nervi ad potiora.
Dispiciendũ tamen, ne munia graviora committantur ineptis, sed industrijs. Sic enim ipsi deulcentur, & cæteri invitantur ad consortium commodi, tametsi gloriæ nulla haberetur ratio. Ubi enim quivis obvius evehitur, clauditur atrium virtuti, quod indignioribus patet. Gnavi inde ab exercitu recedunt, postquam suis meritis honores negari vident, & magnæ occasiones rei benegerendæ prætervolant, ignavis ad signa tantum remanentibus.

CA-

CAPUT VII.

Bresæus vincit Hispanos classe.

MArchio Bresæus, Imperator classis, cum Hispanis confligit ad Barcellonam, eos profligatos persequitur, usque ad portum Majoriæ, unde rebus nostratibus summa accessit stabilitas. Miraculi vicem præstant in Heroë adeo juvene virtus & prudentia, adeo videri possit victoriarum sumere exordium, ubi cæteris ducitur finis.

Hæc demum sunt effecta institutionis, quam Cardinalis accuratissimam applicuerat: hæ sunt primitiæ messis uberioris, quas spes meriti, & summa notitia navigationis, adeoque omnium rerum marinarum, protrusit hoc vere ætatis luxuriantis.

Politica reminiscentia.

VBi onus aliquod imponitur viro industrio, legendi sunt industrij, & periti rerum, qui ipsum ducant. Præstat enim summis honoribus caruisse, quam ad ignominiam per illos descendere. Hinc nunquam satis laudari poterit eximia Regis prudentia, in legendis subditis, quos oneribus sufficiat; Huic industriæ debet successum rerum secundarum.

Marchio iste nunquam non prodiderat testimonia prudentiæ & virtutis: fretum Africanum si humanitus loqueretur, encomium perhiberet fortitudini, quâ classem Hispanorum devicit, summo Imperatore etiam occiso; laudibus efferret misericordiam, quæ fervente victoria Hispanis salutem obtulit, dum incendium vitaturi, naufragio perire, & undis absorberi vellent.

Nihil igitur mirandum, si Ludovicus Iustus, ut rependeret Marchioni officia illa illustria, munus denuo produxit, quod nuper aboleverat, thalassiarchæ, ut eximia virtus eximios ferret honores.

CA-

CAPUT VIII.

Novæ trica ventilantur.

OBsidione Perpiniani operosè procedente, æmuli quidam Cardinalis, captata occasione morbi, quẽ nimiæ sollicitudines, reipublicæ bono impensæ contraxerant, exitium vel sibi, vel Regno quærebant. Ingratitudini addunt perfidiam, & utrique vitio imprudentiam, ut ope Hispani Galliam denuo turbarent: Deus tamen dedit, ut machinationes illæ patescerent, Rege coacto eos justitiæ rigori permittere, qui regia abusi benevolentia, tumultuare incipiebant, Sanmarcius & Thuanus.

Cardinalis interea secedit Tarasconem, ut Regi testatum faceret, sese per ambitionem non adhærere aulæ, sed ex desiderio proferendorum limitum, & gloriæ acquirendæ. Rex ingenuitatem mentis intelligit, & consiliorum utilitatem advertit, unde misit, qui de restaurata valetudine gratularentur, & ægritudine, quã ex secessu tam diuturno concepisset.

Politica reminiscentia.

VBi princeps vacat rei arduæ alicui, non turbanda fuerint consilia, ne optime cogitata in fumum abeant, postquam causæ, quæ institutum disposuêre, in executionem non possunt prodire. Quomodo enim foris procedet opus, si domi impediamur, dissidio vires acquirente, per summam concordiæ inopiam.

Summi vero ministri reipublicæ non debent incursari, quando per absentiam videntur indefensi: quicunque enim personam illorum invadit, principem ipsum aggreditur, qui ejus opera tam utiliter

liter utitur. Cum Maximus constituit palam sumere vindictam de Imperatore Valentiniano, nullam aliam viam tenuit, nisi ut Imperatori persuaderet Aëtij exitium, qui tamen per Gallias insignem præstiterat operam.

Hinc Imperator, cum ex nobili quodam Romano quæreret, quid ipsi de hoc instituto videretur periculosissimo, hoc responsum tulit, sic dextram amputari à sinistra. Ubi enim Imperij moles evertenda est, convelluntur fulcra. Magnates quidem aliquando commoventur in ministros, sed nunquam licebit illis clam aut palam agere cum hostibus reipublicæ, eo quod consilia aliquamdiu occulta, aut eatenus impunita, tandem severe vindicentur.

Ipsissimi illi, qui eorum utebantur opera, ad restituendas per imposturam res collapsas, ubi suis aperta defecit, valde amant proditiones, sed à proditoribus abhorrent. Verissimum enim est, eum, qui adversus patriam conspirat, nullis unquam partibus aptum fieri; cum væcordiæ sit summæ, ob lucellum aut voluptatulam vindictæ, vendere principem & rempublicam, majori ad Exteros commodo, qui nostris dispendijs impense student.

Perfidia denique magnorum per rempublicam est malorum causa, majora tamen sequacibus infligit. Deus, creator Regum & institutor, opus suum tutatur; quemadmodum enim potentiam ipsis contulit summam, ut imaginem suæ omnipotentiæ exhiberet, ita nihil ipsos latere vult, ut imaginem simul ferant sapientiæ infinitæ.

*P*rincipum benevolentia, cum sit gratuita & fortuita, eo majorem requirit gratitudinem. Hinc videas eos facile dimittere, si qui exclientibus aut intimis irritaverit malevolentiam per ingratitudinem aut temeritatem, aut infidelitatem, aut denique tricipiti hoc cerbero atratus. Sapiens ille non sine summa ratione profatur, Vulnera ab hoste professo minus nocere, quam oscula fucati amici.

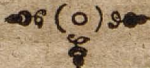
*P*rinceps vehementius irritatur per creaturæ suæ per-

perfidiam, quam si à quovis alio prodatur. Vult enim memoriam suorum beneficiorum esse tenaciorem, quanto plerunque minus meriti præcessit, Cumque infinita pene sit distantia inter regiam majestatem, & subditi obsequium, licet amicitia nonnihil æqualitatis videatur inferre, si qua sit; videas aliquando, Reges odisse ex authoritate suprema, quos amaverant in censu mortalium.

Ubi vero crimina cooriuntur, sterilescente virtutum agro, rigorem vindictæ in suavissima etiam objecta gaudij exercent. Sic vidit Sol complures magnatum intimos, post perditam authoritatem, etiam truncari capite. Hinc per oppositionem contrariorum licebit arguere, si qui minister omnem hujus lucis usuram impendat gloriæ principis, principem etiam summam ipsius conservandi suscepturum curam.

Officium quidem eum satis adstringit ad commoda principis, etiam præter vincula benevolentiæ; certum nihilominus, fidelem subditum infinite gaudere, quando animadvertit, suam personam Regi æque esse gratam ac momenta actionum. Hinc morbi, per studium inserviendi contracti, mitigantur, ex repræsentato tanto objecto; hinc morti sese lubenter objiceret, quam aut evitare, aut differre posset, ex compendio laborum, modo principi acquirat immortalitatem dispendio suæ vitæ.

Quamvis autem malitia æmulorum non raro apud principis animum suggillaverit fidissimorum subditorum actiones; non credunt illi tamen, sese suspicionibus involutos esse, gnari utique, justitiam semper deferre triumphum veritati, adversus mendacium, cum istorum studium æque pateat oculis, uti perfidia cæterorum non diu latere potest, quin in lucem protrahatur.

CON-

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

ANNO MDCXLII.

LIBER XIX.

CAPUT I.

Regina mater moritur.

REgina mater Bruxellas deſerit, in Angliam tranſit, inde in Germaniam abit, quemadmodum turbulenti illius comites nullibi quieſcendi inveniebant locum. Ultimum diem vitæ tandem claudit Coloniæ Agrippinæ ingenti cum dolore Regis filij, quod perverſi ipſius conſiliarij tranquillã in regno vitã non tolerarent.

Inaudivit obitum Cardinalis, cum jam meliuſcule inciperet habere; & malum duplicato impetu recurſare ſentit, ex triſtiſſimo obitu tantæ fæminæ, dominæ ſuæ clementiſſimæ. Quamvis autem affectum corpus vix liceret permittere aeri liberiori, emortualia tamen ipſi fecit ſolennia Taraſconi, præſens ad ſacra.

Teſtatum ſic faciebat, ex ſenſu intimo mæroris, quamvis infeliciori natus ſidere inciderit in illius indignationem præter culpam meritumque; in votis tamen ſemper habuiſſe ſummis, etiam ante ultimum exceſſum ſubire oculos, & demonſtrare, quanto plus ſtudij & cultus ſibi eſſet, præ intimorum in ſe ſimultate & odio.

 Poli-

Politica reminiscentia.

SI princeps summo loco nata circa sese foveat familiares, qui fastidium aliquod identidem refricent, nunquam obliterent, tranquillitatem animi, etiam anxie quæsitam, non inveniet. Respublica quam ortu suo illustravit, displicet, postquam ex ea exivit, nunquam reversura: quam administravit, non explet libidinem, postquam princeps hæres Imperium summum arripuit, & ipsa administrationem abdicavit: apud Exteros, ubi asylum quærit, incommoda adfert & patitur.

Malunt principes unam alere aulam, eamque numerosam & splendidam, quam duas mediocres, quarum altera sit oneri, & exiguæ curæ. Magnates nemini cedere amant, & vidua magni alicujus Regis vult, ut sibi cedant omnia. Quamvis etiam ordines universi cuperent dominam ferre, non tamen tolerabunt illius ministros, qui consilia perniciosa suggerunt, & turbas domi excitarunt ad exitium vicinorum.

Hostes principis apprime gaudent fovere diffidia familiæ regiæ, quousque compendium emicat; ubi vero inceperint fieri aut inutilia, aut damnosa, negligunt eos, quos modo triumphabundos susceperant. Sic enim sua commoda habent ante aliorum sensa.

Licet etiam minister excussus sit benevolentia Dominæ, nullo suo merito aut vitio, non tamen desinet cultum ipsi reddere, semper memor conditionis suæ, & illius, cum subditorum censu valeat, & illa domini audiat mater. Discrimen ille constituet justum inter majestatem matronarum ingenuarum, & malitiam familiarium, qui eas consectantur in perniciem prolapsas, modo compendium inveniant in reipublicæ naufragio.

Ira summarum personarum æque est veneranda, ac clementia. Qui se culpæ vacuum novit, sentiat nihilominus sinistram sortem, qua imprudens offendit & displi-

displicet. Oportet perinde Ministrum excusationibus vacare præter necessitatem, ne possit argui cujuscunq; neglectus. Fastidia utique obstant reconciliationi, cum concordia summa opus foret; ille igitur inconcussam præstabit fidelitatem.

CAPUT II.

Torstensohnus vincit Cæsareanos.

NIhil intermittebat Cardinalis curam, de fæderatis istius Coronæ susceptam, nullo penso gravissimæ valetudinis. Torstensohnus, caput militiæ Suecicæ, Bannerij successor, factionem per Germaniam pene extinctam restituit, memorabili victoria adversus Archiducem Leopoldum & Piccolominæum, duces Cæsareanorum, parta.

Notatu dignum venit, collatis signis pugnatum fuisse ad Lipsiam, eodem pene loco, ubi Gustavus Adolphus, Rex Sueciæ, Tillium superaverat, quasi princeps victor vestigia moriens designasset, ad futurum triumphum.

Politica reminiscentia.

VBi princeps fædus pepigit alicujus momenti, ministrorum est, omnem curam applicare illi servando: hinc authoritas reipublicæ, & fiducia exteris acquiritur. Facilius firmantur pacta, quam servantur. Fædera inprimis ea, quæ contrahuntur ad distrahendum hostem, alioqui nociturum, tanto accuratius debent servari, quod ille domi occupatus, nos vellicare desinet.

Cum Austriaci, ut verum fateamur, Germaniæ viribus duntaxat valeant, non admodum auro Castilianorum potentes; nulla commodiore ratione labefactari, & ab universali monarchia distineri, ne & Galliam opprimant, possunt, nisi ut potens adversarius eos in ipsa Germania occupet.

Hæc industria suasit, quamvis alia gravissima urgerent, ut bellum semper apud vicinos faceremus,

adeo ut in nos armati, ſeipſos impeterent. Philippus II. Rex Hiſpaniæ, ajebat, elapſam ſibi eſſe Galliam, poſtquam Reges noſtrates eo redegit, ut geminam tolerarent factionem, & totidem pene Reuteros aut Caſtilianos cernerent, ac ſubditos genuinos: ſperabat enim deglutiendum eſſe Regnum, in ſuum ipſius exitium operoſum.

Hoc tamen licebit nobis profari, niſi Gallia pluris eſſet, quam univerſa mundi Imperia, proclive eſſe Regi ab hoſtibus rapere diadema, quod nobis eripuere: poſtquam factiones numerum provinciarum æquant, & Sueci ſuum Regem perdiderunt in provincia aliena, ut illius poſſeſſionem adirent ex more priſco, collapſi in terram.

Hoſtis nunquam eſt contemnendus, tametſi imbecillis, cum victoriam per virtutem ſemper liceat adipiſci. Sunt qui numerum exercituum ex propoſito imminuant, omnia ſibi ſubjecturi, cum maxime crederentur victi. Qui enim minus fidunt numero copiarum, virtutem accuratius ſpectant, id agentes, ut ſinguli complures valeant. Si Gallaſſius perſecutus fuiſſet Suecos ſervide, Piccolominæus non opus habuiſſet fuga ſeſe eripere; cum autem exiſtimaret, populum illum peregrinum ſponte delapſurum, vidit & doluit, univerſos ſuos peregrinos ab ijsdem profligari.

Cardinalis rationem prorſus adverſam tenuit, ubi tolerare non potuit, hoſtem ullum in Gallia, quin eum continuo ejiceret. Quomodo vero factiones exoticas in Gallia tuliſſet, cum diviſiones domeſticas ſuffocaverit. Ipſius ergo conſilia & illuſtres actiones oſtendêre univerſæ Europæ, id demum principi convenire ſummo, ut omnibus omnino provincijs ſuis imperitet æquabiliter, cum hoſte nihil partiatur.

Quicunque enim diviſionibus ſemper exercentur civilibus, minus vere diadema geſtant, cum nunquam non diſceptare cogantur de ſumma rerum & fundo territorij. Mihi ſane poſſidere non videtur proprium quod ad quemvis conatum queat eripi.

CAPUT III.

Cardinalis moritur, rex mæret.

POstquam Cardinalis redijsset ad Parisios, & per Regis negotia curam valetudinis obliviſceretur, periculoſam patitur recidivam, animam leniter reddit in lecto, Galliæ æternum ſui deſiderium relinquens; quæ profecto tantæ jacturæ ſolatium non inveniſſet, niſi perpenderet, genium adeo divinum potius Cælo, quam terris deberi.

Rex cum Regina ad ipſum inviſit, per curriculum morbi, adeo ut fere inter manus regias expiraverit, cujus commodis, ſecundum cultum Dei, omnem devoverat vitam. Quod Rex tanti miniſtri merita agnoſceret, à lacrymis nec temperare potuit; per eam occaſionem teſtatus, benevolentiam ſuam reſpondere rebus vel geſtis, vel conſultis ad reipublicæ gloriam.

Politica reminiſcentia.

SUmmæ difficultatis eſt, Miniſtrum in apice fortunæ commori, non ſolum ex aularum natura, quæ cælum & præcipitium ſimul præbent; ſed etiam ob principum inconſtantiam, qui plerunque deſtituunt, quos altius extulerunt; vel per diffidentiam, vel per faſtidium, ut hos deſtruant, illos de novo creent.

Sic vidimus intimos exponi odio populi & furori, nonnullos etiam ab ipſis principibus traditos, ut ſic exonerarent in ipſos invidiam violentis conſilijs attractam. Meminimus, Reges puniviſſe, anteceſſoribus adamatos, caſtigatis nimis ſplendidis officijs, ad modum criminum, adverſus rempublicam admiſſorum.

Quibus lapsus obtigit benignior, ab aula abstinere sunt jussi, postquam potentiam in illa pene absolutam exercuissent quamvis autem videri possint humanius sic haberi, certum tamen manet, animum rebus arduis assuetum otium necessarium impatientius ferre, cum ipsa quies, eo quod imperetur, displiceat.

Aufertur aliquando ministerium, vel quod minus capaces videantur à principio, vel quod abutantur cum tempore, vel quod tandem rerum agendarum mole opprimantur, & oneri reddantur impares, aut Regibus non semper eadem consilia placeant, adeo ut nuper gratissima, nunc repudientur cum nausea. Hinc rebus suis optime consultum putant, si per aulam aliqua instituatur mutatio.

CAPUT IV.

Cardinalis moritur beatus.

HIc demum minister, de quo nobis omnis impletur pagina, hujus vitæ usuram reddidit in benevolentia principis: hic demum cursum vitæ finivit in summa dignitate, eo quod cæteros omnes antecelleret felicitate, industria & fide, adeo ut summa, quæ huic reipublicæ conciliavit commoda, ipsi exposcerent eminentissima quæque munia.

Colebat denique principem, qui eum amabat tenerius, & non sine causa; quod prudentia admiranda polleret, ad dignoscenda subditorum merita: cui adjunxerat fortitudinem immensam, ad rependendum studium & favorem. Princeps enim semper sibi constans, mutatione non delectatur in rebus arduis reipublicæ transigendis, quamprimum infallibilem invenit fiduciam, & integram fidem,

Poli-

Politica reminiſcentia.

QUamvis eximij viri digni habeantur immortalitate, cum vulgo tamen vivere deſinunt. Videas, eos frequentius perire, quam plebem, ſive ob pericula graviora, quibus à fortuna objiciũtur, ſive invidia vehementius laboret in eis deſtruendis, ſive denique mens exhauriat vires corporis per conatus eximios : quicquid ſit, coguntur neceſſitati cedere, poſt quam cæteris rebus omnibus reſtitere, & hic deficere.

CAPUT V.

Obitus & ætas Cardinalis.

CArdinalis exuit mortalitatem quarto Decembris die, feriâ quinta, hoc anno quadrageſimo ſecundo ſupra milleſimum ſexcenteſimum, à meridie, ante horam primam, annum ætatis agens quinquageſimum octavum : quod ſane curriculum vitæ valde anguſtum eſt, ſi rerum geſtarum reſpicias molem, & quæ etiam in manibus verſabat.

Nemo noſtrum poſſet ſolatium ullum admittere, poſt amiſſum tantum miniſtrum, & perditum conſilium adeo potens, niſi eo gauderemus rege, qui revera ſibi ſolus ſufficit ad bene gubernandum.

Cæterum, & omnia ſacramenta Eccleſiæ, antequam defungeretur, ſuſcepit; ut ſic moriens doceret, eximios reipublicæ miniſtros optime noſſe conjungere jus divinum cum humano & regio, adeoque Eccleſiæ cultum & reipublicæ curam reddere. Quies denique illa, per quam reddidit ſpiritum, ſatis demonſtrabat, quod crederet exilio defungi, & patriam petere, adeo ut bona conſcientia, cum

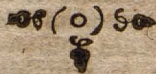
fortitudine invicta nihil metuat terribilium terribilissimum.

Posset addi cum gaudio immenso eum excessisse vivis; quod principi suo vixerit, principi suo mortuus sit, etiam proximum habuerit principem. Quamvis autem modestia cæteras animi dotes æquaverit, facile tamen intelligebat, nomen suum non penitissime abolitum iri, nisi universus interiret mundus: quin imo dicemus, egregia quæque facinora æternitati consecrari, mundum autem perire.

Politica reminiscentia.

PLurima sunt adminicula pietatis & exercitia: Verbum dicitur verum animæ pabulum, quo ipsa nutriatur in spem vitæ æternæ. Sacramenta sunt signa, quæ in oculos quidem incurrunt, sed gratiam invisibilem præstant credenti. Hisce gradibus adscenditur ad cælos.

Falluntur, qui emaculationem conscientiæ ad finem vitæ rejiciunt, cum nesciant, an ejus usus & copia fiat. Nam vir vere Christianus moritur quotidie, non tam per deliquium virium, quæ effluunt insensibiliter, sed per creberrimam meditationem & mortificationem peccati in carne corrupta, adeo ut mortis facies jam sit familiariter nota, & nullum horrorem incutiat.

CA-

CAPUT VI.

Cardinalis tumulatur : ei succedit Mazarinus.

CORpus Cardinalis exanime componitur in lectum bene adornatum ad mærorem, visitatur à multitudine immensa populi, qui vel sic testabatur, quanti fecisset vivum, quem etiam à morte veneraretur. Solenniter dehinc portatur ex Palatio Cardinalitio in Collegium Sorbonnæ, ubi vivus sibi tumulum struxerat; quasi tantus genius sepeliri non sustinuisset, nisi in æde scientiæ.

Cum autem Rex memoriam illius æque amaret, uti personam, omnibus propinquis promisit patrocinium, deq; sua benevolentia eos voluit esse certiores. Sic etiã statuit eadem consilia promovere, quæ tantus minister in regium commodum disposuisset, in senatu reliquit, quoscunque Cardinalis introduxisset, & inprimis Eminentissimum Cardinalem Mazarinum, dignum collegam & successorem tanti viri: de quo vere dicitur, eundem genium, pari dignitati accessisse. Natales enim, actiones, & officia, cum purpura conjuncta, cum summis mundi munijs efficiunt dignum.

Politica reminiscentia.

HEroës non tantum honorandi sunt per istanc vitam, sed etiam post excessum ex vivis: studium enim, quod memoriæ illorum datur, cæteros invitat ad similia & parem gloriam. Videas, populo exosos tum demum amari: quemadmodum enim plebes nihil expendit præsentia incommoda, agnoscit tandem merita laudatorum virorum, & dolet jacturam reipublicæ. Quis denique adeo hebes esset, & naturæ degener alum-

nus, ut nollet amare, qui patriæ amori se totum immolavit, pervigil usque ad quietem reipublicæ securam.

Adde istis, invidiam, rerum egregiarum gangrænam familiarem, sublatis personis evanescere, ubi judicio licet admirari, quod obstinatio contemserat, aut temere suggillaverat. Sic purpura detrahitur heroi contumulando, sed ut eum clarius oculis inferat; neque enim bona nostra, quæ possidemus, pro dignitate æstimamus, nisi ijsdem privati.

Oportet sane Naturam per aliquot secula laborare, si instituat producere virum eximium: neque etiam Phænix Galliæ renascitur quotidie, nisi per recordationem, & vitam sequacium. Utut redire in vitam nequeat, totus utique non moritur. Quæcunque enim historiæ gloriam Regis narrabunt, laudem ministri sonabunt, ut omnes omnino libri sint interituri, si nomen Richelij excidat ex mortalium memoria.

Dicam etiam, Rupellam, Montalbanum, Casalam, Pinicrolam, Nancejum, Turinum, Brisacum, Atrebatum, Perpinianum, Sedanum & Tortonam depingere virtutem hujus ministri, quæ penicillo ad posteros transmittatur loquaci.

Si princeps summum ministrum fato communi perdat, non utique mutabit sua consilia, suis rebus commoda, nec benevolentiam recusabit ipsius familiaribus: raro enim ab uno ad alterum transitur extremum, sine medio periculoso. Sic igitur constant munia inter præsentes, ubi meritorum præteritorum habetur ratio.

Possent enim hostes credere, meliora consilia evanuisse, cum vita ministri, & rempublicam turbare intus, etiam fædera cum Exteris inita frangere, & operosè acquisita eripere. Ut igitur institutũ promoveatur, in Senatu retineat oportet principaliora instrumenta, qui dignitatibus fulgeant ad authoritatẽ conciliandam validis, ijs etiam dotibus excellant, quæ quosvis honores & munia mereantur.

Quis vero hîc non animadvertat sapientiam Ludovici Justi, quæ semper respondet ipsius virtuti? facit enim

nim Richelium superstitem in Mazarino illustrissimo, cæterisque personis ab eodem ministro adamatis & cultis. Hostis igitur metuat manes defuncti, & genium, fateaturque, Galliæ esse consilium æternum rectius, quam Hispania sibi illud arrogavit.

Finis historiæ de ministerio Cardinalis Richelij.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER I.

Summa capitum, quibus singulis est adjuncta Politica reminiscentia.

1624.

Fæde-

HISTORIA DE M NISTERIO CARDINALIS RICHELII

Liber II.

1625.

Summa Capitum.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII

LIBER III.

1626.

Summa capitum quibus singulis est adjuncta politica reminiscentia.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER IV.

1627.

Summa Capitum, quibus singulis est adjuncta politica reminiscentia.

Demo-

HISTO-

Et observationum politicarũ

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER V.

1628.

Summa Capitum quibus singulis est adjuncta politica reminiscentia.

Quomo-

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII

LIBER VI.

1629.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta politica reminiscentia.

Rebellio

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER VII.

1630.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta est politica reminiscentia.

35. Mari-

51. Con-

HISTO-

Et observationum politicarum.

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER VIII.

1631.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta est politica reminiscentia.

14. Rex

Magi-

58. Car-

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER IX.

1632.

Summa capitum, quibus singulis adjuncta est politica reminiscentia.

Per

Non

HISTORIA DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII

LIBER X.

1633.

Summa Capitum, quibus ſingulis eſt adjuncta politica re[redacted]*ſcentia.*

8. Cre-

18. Rex

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER XI.

1634.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta est politica reminiscentia.

Et observationum politicarum.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII. LIBER XII.

1635.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta politica reminiscentia.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII. LIBER XIII.

1636.

Summa Capitum, quibus singulis adjuncta est politica reminiscentia.

Legea

DE REBUS ITALIÆ

ANNO 1639.

Per epistolarum secreta.

28. Episto-

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER XVII. 1640.

Summa capitum quibus singulis adjuncta est politica remiscentia.

CON-

CONTIN[illegible]Æ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

LIBER XVIII. 1641.

Summa capitum quibus singulis est adjuncta politica [illegible]miniscentia.

CONTINUATÆ HISTORIÆ DE MINISTERIO CARDINALIS RICHELII.

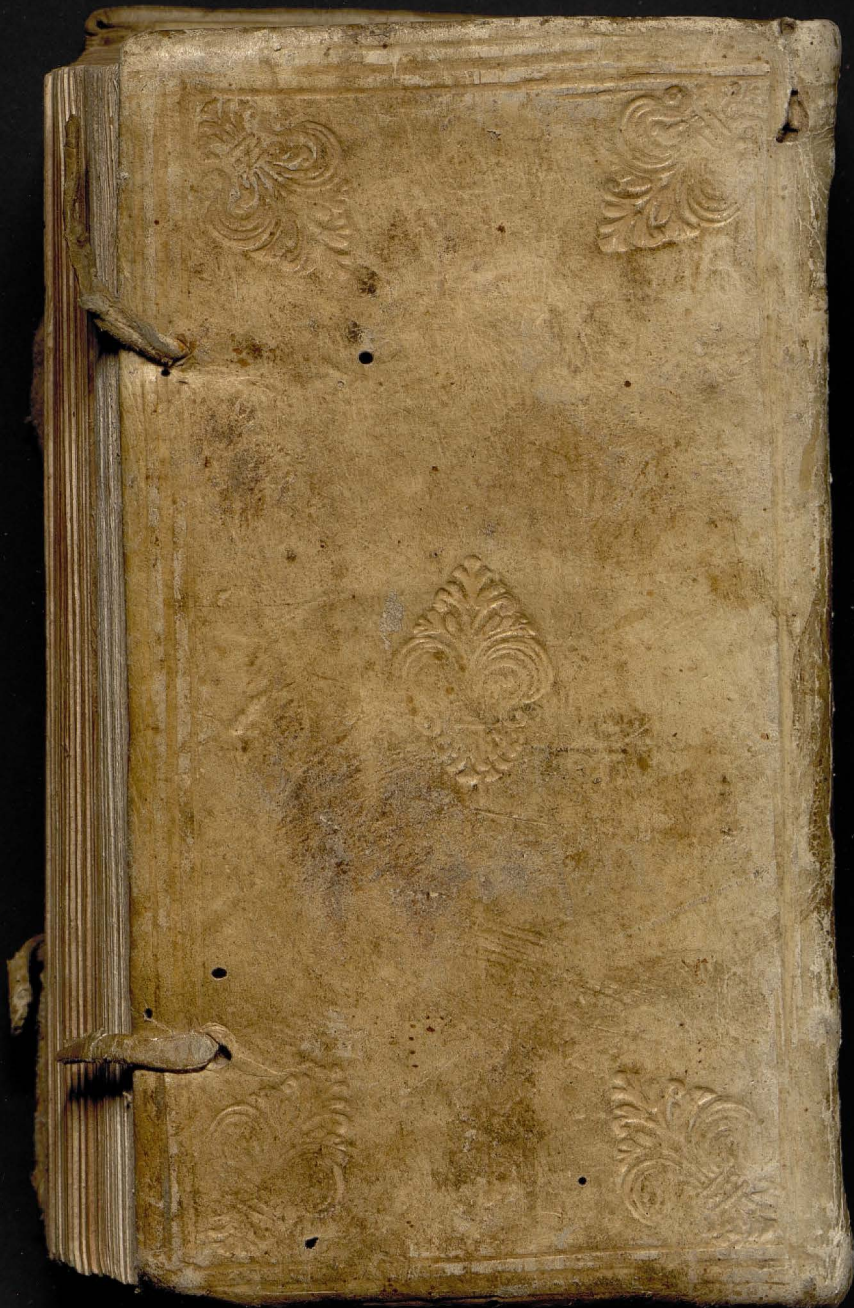
LIBER XIX. 1642.

Summa Capitum quibus singulis est adjuncta politica reminiscentia.

FINIS.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0025113

Gallia